

الحمد لله رب العالمين

Zübdetü'l-İrfân fi Tedkîki'l-İtkân – I

“Kur’ân Tedkiklerinde İrfânın Özü”

Şeyh Hamîd Hamdî-i Vânî (el-Malatî)

Çeviri, Tahkik: Dr. Mevhibe Alptekin Altunkaya

BİRLİK Akademi
Kelâm/Akâid

Kitabın Adı:
Zübdetü'l-İrfân fî Tedkîki'l-İtkân - I
زبدۃ العرفان فی تدقیق الایتنان

الطبعة الثانية
١٤٤٢ / ٢٠٢٢ م
MALATYA - 2022

کتاب علمی

حقوق الطبع محفوظة للمؤلف و المحرر و المترجمين
لا يسمح بإعادة إصدار هذا الكتاب أو أي جزء منه أو تخزينه أو
استنساخه أو نقله كلياً أو جزئياً. في شكل أي الأشكال و بأي
وسيلة سواء بطريق الكتروني أو أليخ بما في ذلك الاستنساخ
المتوغلرافي أو التسجيل أو استخدام أي نظام من نظم تخزين
المعلومات و استرجاعها. دون الحصول على إذن خطي مسبق
من الناشر.

Copyright © All Rights Reserved. No part of this
book may be reproduced, stored in a retrieval
system, or transmitted in any form or by any
means without prior permission in writing of the
publisher.

Telif: Hacı Hamîd Hamdî-i Vâni el-Malatî

Çeviri, Tahkik:
Dr. Mevhibe Altunkaya

Editörler:
Prof. Dr. Mustafa Altunkaya
Hacı Hamdi Hamit Polat

Kapak : Mimar Senan
İç Düzen : Meryem

ISBN:

İnönü Üniversitesi Yayınevi

Birlık Vakfı Malatya Şubesi

زُبْدَةُ الْحَرْفَانِ

فِي

تَدْقِيقِ الْإِثْقَانِ

الْمَجْلَدُ الْأَوَّلُ

تأليف

الشيخ الحاج حميد حمدي وانفي الملقب

ترجمة تحقيق ترانسكريب

د. موهيب البتكين ألتونكايا

إعداد و تنسيق

حميد حمدي بولات

الإهداء

أهدي هذا العمل المتواضع لرسول الحرية محمد ﷺ و لروح المؤلف الشيخ المظلوم حميد
حمدي الوائلي المصطفى رحمه الله

“Kadr u kıymet-i insan, muhabbetle nemâyândır”

Zübdetü'l-İrfân fî tedkîki'l-İtkân

“Kur’ân Araştırmalarında İrfân’ın Özû”

B İ R İ N C İ C İ L T

Hacı Hamid Hamdî-i Vâî el-Malatî (Demirler)
(1873-1955)

Tahkik, Tercüme, Transkrib
Dr. Mevhibe Alptekin Altunkaya

Editörler
Prof. Dr. Mustafa Altunkaya & Hacı Hamdi Hamid Polat

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	xv
EDİTÖR.....	xvii
ÖNSÖZ	xviii
GİRİŞ	19
TEVHİD-ZÜHD GELENEĞİ VE İRFÂN HAREKETİ	20
Sûfî Hareketi İtibarsızlaştırma-Zühd/Sûf Kavram ve Değerleri.....	22
BİLGE BİR ŞEYH: HAMİD HAMDÎ-İ VÂNÎ EL-MALATÎ	25
Hayatı (1873-1955).....	25
Ailesi	26
Eğitimi: Van, Bayburt, İstanbul, Mekke	26
Evliliği ve Çocukları	27
İşgal Hapishanesinden Kaçışı, Urfa ve Malatya'ya Hicreti	27
Müellifin Yaşadığı Malatya	28
Vefâtı (1955).....	30
Malatya'da Şeyh Hamdî ve Tasavvuf Karşısı Kampanya	30
el-Malatî'nin İlmî Şahsiyeti	31
Hamdî-i Vânî el-Malatî'nin Bazı Klinik Uygulamaları	31
Hamdî-i Vânî el-Malatî ve Kimya-Hey'et İlmi (Astronomi)	32
Zübdetü'l-İrfân fî Tedkîkî'l-İtkân ve Temel İslâm Bilimleri.....	33
Hamdî-i Vânî el-Malatî ve İşârî/Sûfî Tefsiri.....	36
Hamdî-i Vânî el-Malatî ve Şiirleri.....	38
Müellifin ve Diğer Kitaplarının Bilinmeyişi	38
Bazı Öğrencileri.....	38
Vânî el-Malatî ve Faaliyetleri.....	38
ZÜBDETÜ'L-İRFÂN FÎ TEDKÎKÎ'L-İTKÂN (TRANSKRİPT METNİ-MÜELLİF NÜSHASI)	40
Kendi Kalemıyla Müellifin Özgeçmişi	40
Mukaddime	42
El-Bab'ul-Evvel	55
Sıfat-ı İlahiyye ve Ta'allukâtı Beyânındadır.....	55
Sıfat-ı Subutiyyetin Tafsilatı İse Ber Veç-i Âtîdir:.....	58
Nev'-i Evvel.....	61
Sıfat-ı İlâhiyenin Ta'allukâtı Beyânındadır	61
Nev'-i Sâni.....	63
Nev'-i Sâlis	63

Kaza ve Kaderin Ma'naları	65
FASIL	71
Esmâ-i İlâhî ve İmanın Ma'nasında Olan Akvâl.....	71
Ve Sâ'ire Beyânındadır	71
Ba'zı Mesâ'il-i Mühimme	71
KİTÂB-I EVVEL	80
Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatın Akâid-i Sahihası ve Fırak-ı Dâllenin Akâid-i	
Zaifeleri İle Akâid-i Bâtılları Beyânındadır	80
Bâb-ı Evvel	84
Akâid-i Semhâ-i Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'anın Mücmelen Tefsiri	
Beyânındadır	84
Zübde-i Akâid-i İslâmiyye'yi Üstaz-ı A'zamımız Hızır Bey Merhum	
Yüzbaşı Yenide Cem' Etmiş ve Kaside-i Nûniyye Diye Meşhûr-i Enâmdır	
.....	90
EL-FASLU'L-EVVEL.....	117
Birinci Fasil Hz. Resûl-i Müçteba ve Şehinşah-ı Her Du Serâ A'ni Muhammed	
Mustafa (sav) Efendimizin ve Ashab-ı Kirâm Hazerâtının Beyân Buyurdıkları	
Âkâid-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cema'atını Tasdik Edenler Beyânındadır	117
Nev'-i Evvel	120
Hidâyet ve Dalâlet	122
Saîd ve Şakî	123
İhyâ ve İmate	125
Ahvâl-i Kabir	129
Nev'-i Sâni.....	130
Risâle fi Tahkiki'l-İrâdeti'l-Cüz'iyeye li'ş-Şeyh Hâlid-i Bağdâdî (ks).....	130
Tevbe ve Duâ	232
Nev'-i Râbî'	244
Vücub-i Aklî ve Cevâz ve İmtina' Kalemleriyle İman İle İslâm-ı Şer'inin ve	
İmanın Bekasının ve Zevalini Mucib Olan Esbâbın Beyânındadır	244
FASL-I SÂNÎ	252
Şeytan ve İblisin Abd Hakkında Kasd ve İradesinin ve Kur'ân-ı Âzimü'ş-şan'da	
Âyât-ı Beyyinâtlarında Müteaddid Mevâzi'de Olan Telbisatı Beyânındadır	
.....	252
FASL-I SÂLİS	265
Maddiyyûn ve Tabi'iyûn Mezheb-i Muhtasarı ve Hilafet-i İnsâniyyeden	
Maksad-ı Asli ve Âhiretin Vuku'unu ve Ahkâm-ı Selâse-i Akliyyenin Tafsilatı	
ve Mu'adil Kısımlarıyla Duanın İcâbetinin Esbâbı Beyânındadır	265
FASL-I RÂBÎ'	295
Dokuz Nev'i Câmî'dir	295
Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat Fırka-ı Nâciye-i Semha Akâ'id-i Hakk'ı	295
Nev'-i Evvel: Mu'tezile Fırka-ı Dâllesi Beyânındadır	298

Nev'-i Sâni.....	306
Cebriyye ve Kaderiyye ve Mürciyye ve Neccariyye ve Müşebbihe Fırkaları Beyânındadır	306
Nev'-i Sâlis.....	309
Şiâ Fırkaları Beyânındadır	309
Nev'-i Râbi'	316
Dürzî ve Nuseyrî Fırkaların Tafsilatı Beyânındadır.....	316
Nev'-i Hamis	323
Şîa Fırkalarının Aslı.....	324
Vahhâbî Mezhebinin Beyânı.....	343
Şeyh Bedreddin Semâvî (ö. 1418) Mesleği.....	345
Mezhep ve Meslek-i Hurûfî	346
Bâb-ı Evvel Aşk ve Muhabbet Beyânındadır.....	346
Dokuzuncu Bab Esrâr-ı Hacc Beyânındadır.....	350
Onuncu Bâb Hakikat-ı Rahmet Beyânındadır	351
(Beşinci) Bab: Veçh-i Âdem'i (Seb'a) Batına Tatbiki Beyânındadır	352
On Birinci Bab Mirasü'l Arz Keyfiyeti Beyânındadır.....	352
On Beşinci Bab Hazret-i Âdem'in Cennet'de Şecereden Nehyinin Keyfiyeti Beyânındadır.....	354
Yirmi Üçüncü Bab Mağribden Güneş'in Tülü'u Beyânındadır	354
Kabail-i Çerâkis'in Akâid-i Kadimesi.....	356
Çengâne Taifesi	358
Mezheb-i Zerdüşť	359
Nev'-i Sâdis	359
Putperest ve Mecusi Akvamı Beyânındadır.....	359
Nev'-i Sabi' Dokuz Mesele Beyânındadır	365
Nev'-i Samin.....	366
Sihrin Tarifi ve Enva'ı Vesa'ir Havârik Beyânındadır	366
Nev'-i Tâsi'	368
Yahûd ve Nasârâ'nın Akâ'idleri Beyânındadır	368
Aka'id-i Nasâra ve Bahs-i İncil-i Şerif	392
Kalbe Vürud Eden Ma'siyet ve Havâtırın Derecesi Beştir.....	413
Bâb-ı Sâni	414
Zürriyyet-i Beni Âdem'in Ahd-ı Misakı ve Resûl-i Kibriyanın Mucizâtı ve Mir'acı Beyânındadır	414
FASL-I EVVEL.....	423
FASL-I SÂNÎ	430
Refref Sevâr-ı Arsa'-i Melekût Efendimiz Hazretleri Mirâc-ı Bâhiru'l- İnbihâcının Tahkikâtı Beyânındadır	430
FASL-I SÂLİS	436

İmam-ı Azam Rahimehullâh Hazretlerine Nisbet Olunan Kasidede Beyân Olan Mucizât Beyânındadır	436
Bab-ı Sâlis	442
Neseb-i Şerifiyle Celile ve Ahlâk-ı Nebevi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Efendimizin Şifa ve Şema'il-i Şeriflerde Olan Tafsîlât Beyânındadır	442
FASL-I EVVEL	497
Sahâbe-i Kirâm'ın Tabakâtı ve Hulefâ-yı Erba'anın Şemâilleri Beyânında ve Altı Nev' Üzeredir	497
Nev'-i Evvel	501
Hazret-i Ebûbekir Radiyallâhu Anh Şemâ'il ve Evsâfı Beyânındadır	501
Nev'-i Sâni	506
Hazret-i Halife'i Sâni Ömer İbnü'l-Hattâb Radiyallâhu Anh'ın Şemâ'il ve Evsâfı Beyânındadır	506
Nev'-i Sâlis	515
Hz. Halife'-i Sâlis Osmân Bin Affân (ra) Şema'il-i Şerif ve Evsâfı Beyânındadır	515
Nev'i Râbi'	522
Hilafet-i Ale't-Tahkik Ali b. Ebî Talip Varis-i Ulûmî'n-Nebevi ve Kâli'-i Bâb-ı Hayberi (r)'nin Şemâ'il ve Evsâfı Beyânındadır	522
Nev'-i Hâmis	532
'Aşere-i Mübeşşere'den Bâkisinin Şemâ'il-i Şerifleriyle Evsâf-ı Hamîdeleri Beyânındadır	532
Nev'-i Sâdis	537
Ezvâc-ı Tâhirâtın Esâmî'-i Mübârekeleri Beyânındadır	537
BİBLİYOGRAFYA	545

Zübdetü'l-İrfân Fi Tedkîki'l-İtkân

Yazma Nüsha Fihristi

Hamdi-i Hâkî İbn Alî el-Murtezevî el-Vanî et-Teymûrî

Sayfa
3

Terceme-i Hâl-i Müellif

Hacı Hamid Hamdî-i Vânî Murtazevî İbn Ali Efendi İbn Demir İbn İsmâil

Mukaddime

İslâmî İlimlerin Mâderi; İlim, Amel, İhlas - Akâid ve Müellif Âlimlerin İsimleri

BİRİNCİ BÂB

İlahî Sıfatlar ve İlgili Konular Üç Nev'i ve Bir Bölümdür. Birinci Bölüm Sıfatlarla İlgili Konular	7
İkinci Bölüm Akli ve Nakli Delillerin Sübutuna Delalet Eden Sıfatlar.	
Üçüncü Bölüm; Vacib, Caiz, Mümteni' Sıfatların Altı Kısım Hakkında.	12
İlahî İsimler ve İmanın Manâsında Varolan Diğer Kaviller Hakkında.	17

BİRİNCİ KİTAP

EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT'IN AKÂİD-İ SAHİHASI VE FİRAK-I DÂLLENİN AKÂİD-İ ZÂİĞA VE HÜSN VE KUBHUN TEDKİKATI BEYÂNINDADIR	21
1.BÂB: Akâid-i Semha-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın Mücmelen Tefsiri, İnzal-i Kütüp ve Suhuf ve Mûsa as Elvâhında Ahkâmını Cami' Âyet-i Kerîme.	24
Zübde-i Akâidi Cami' Kaside-i Nûniyye-i Hızır Beg ve İbrâhim Erzurumi'nin Türkçesi ve Fetâvâ'da Tekeffürü Müstelzim Mesail-i Mühimme.	26
Halid b. Velid'in Mâlik-i Nüveyr'e Tahkirâmiz Kelâmından Katli ve İmam-ı Gazâlî'nin <i>Tehafütü'l-Felâsîfesi</i> 'nde Muhâlifânın Üç Kısım.	34
Fasl-ı Evvel: Ehl-i's-Sünne ve'l-Cemâ'atı Akâid-i Sahâbe Üzere Olduğunu Tasdik Eden Sahâbe-i Kirâm ve Tabîîn-i 'İzâm ve Ulemâ-yı Fihâmın Esâmi ve Ru'yet Bahsi.	35
Nev'-i Evvel: İstîta'at-ı 'Abd ve Hidâyet ve Dalâlet, Saîd ve Şakî, İhyâ ve İmâte, Maktul, Eceliyle Meyyit, Suâl-i Mûnker ve Nekir ve Azab-ı Kabr.	37
Nev'-i Sâni: İnsanda İrade-i Cüz'iyye ve Kesb-i 'Abd Olduğu, Hazret-i Hâlid-i Bağdadi'nin İrade-i Cüz'iyyeyi Mübeyyin Risâlesi.	41
İmam-ı Rabbânî, Gazâlî'nin Kabir Azabının Vuku'unu Üç Temessül Beyânı, Mizan-ı A'mâl ve Kitap ve Su'al, Havz ve Sırat ve Saire Delâil-i Sem'iyye ile Sübutu.	54
Amentu Billâhi Tahkikatında Muhyiddin İbn-i Arabî ve İmam-ı Rabbânî el-Farûkî Kelâmları ve Efâl-i İbâd ve Ahkâmı Şer'iyye Tavk-ı Beşerin Harici Olduğu.	56
Âyet-i Kur'âniyye de Mücmel ve Sarîh Bulunduğunun Misâlleri ve Allame-i Taftazânî Enbiyadan Nakl Olan Kızb ve Maasi Müş'ir Tarik-i Ehadelesi Mürûr-i Tevâtürü Zahirinden Masruf.	62
Hazret-i İmam er-Rabbânî Teşbih ve Tenzihî Cem' Eden Süfiyyeyi Red ve Hak Subhanehu İle Tekellümü, Zındık ve Nûr Kelâmları İlhad Olduklarını Beyân ve Kelâm-ı İlahiyyenin Tafsilâtı.	65
Vahdet-i Vücûd Mes'elesinde Muhyiddin'in Kendine Tahsisi ve İnnâ E'taynake'l-Kevser Lafzından Vav Harfî Vahdete İşâret, ya fi Hurûf-i Kesrette Vahdete İşâret Olduğu ve Peygamber sav Şühûd ve Vahdet der Kesret Makamında Olduğunu Müfteriyât-ı Süfiyân Beyânındadır.	70
Aklî Hüccet İse de Hüccet-i Balîğa Olmadığı ve Şahik-i Cebel Bulunanların Ahkâmı, Havâss-ı Beşer Havâss-ı Melekten Efdaliyyeti, Bi-Hesâb Suâl ve Cevâb-ı Hikemiyye.	82

Dünyanın Her Tarafına Behemahal Peygamber Olduğu Zemin-i Hindî'da Müşahede-i Envâr-ı Peygamberi ve İmâmı Gazâlî, Hükemâ-yı İbn Sina Farâbî'yi Tekfirinin Sebebi.	86
İnsanın Hilkatinden Maksad-ı Aksa ve Neden Halk Olduğu ve Sadruddin-i Şirazi'nin Rûh Bahsinde Olan Tedkikatı ve Hazret-i İbn-i Abbas ve Sair Fuhulun Tahkikatı.	88
Ve Ba'su Ba'de'l-Mevt ve İ'ade-i Rûh, Allâme-i Taftazani, Vallâhu Yucibu'd-Deavâtı ve Yukdi'l-Hacatı, Haşr-ı Meâd ve Esbâb-ı İlmi'l-Halk.	89
Kaza ve Kader Meselesinin Hakikati, Hazret-i Allâmu'l-Guyûb Bilip Tahkik ve Tecessüsü Terk ile Hayr ve Şer 'Amelinin Cezası Görüleceği.	96
Nev'-i Sâlis: Havâss-ı Hamse-i Zâhire ve Havâss-ı Hamse-i Bâtıniyye Dimâğda Olup ve Nev'-i Beşerin Mükellef Oldukları Zât ve Sıfât, Ma'rifet-i İlahiyye.	100
Nev'-i Râbî': İmân ile İslâm'ın Bekâ ve Zevâli, Mûcib-i Esbâb-ı Vücûb-i Akli ve Cevâz ve İmtina'-ı Aksâmin ve Suâl ve Cevâb.	102
Fasl-ı Sâni: Şeytanın Hakk-ı Abd'de Kast ve İradesi Mevazi'-i Mütөөddide-i Furkâniyyede ve Yetmişiki Fırkanın Banisi Olduğu.	108
Fasl-ı Sâlis: Maddiyyûn ve Tabiiyyûn Mezâhib-i Muhtasarı, Vallâhullezi Haleka Seb'â Semâvâtın ve Men Fi'l-Ardi Mislehunne Beyânı, Meânisi.	114
Maddiyyûn Mezhebi, Âlem ve Kâinâtın Vücudu Madde ve Kuvvetdir, Yani Hareket Dediklerinin Dört Vecihle İptali.	119
Tabiiyyûn Tabay-i Eşyaya, Müneccimler de Evza-ı Mahsûsa-i Nücûma İstinadları Bir Misâl, Akvallerinin Reddi ve İptali.	123
Felyenzuri'l-İnsânı Mimme Hulik, Hulika Min Mâ'in Dâfik ve Min Âyâtihî En Halakakum Min Turabin Sümme İza Entüm Beşerun Tenteşirün, Teşkil-i Ebniye-i İnsânî ve Müstakil Beşer Hilkatı.	124
Felâsife ve Hükemâ Bekâ-yı Âleme ve Ebediyyetine Kâil, Hüccetu'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî <i>Tehâfütü'l-Felâsife</i> Kitabında Red ve Tezyif Ettigi.	126
Fasl-ı Râbi: Dokuz Nev'-i Cami' Fırka-ı Havâricin Yirmi İki Fırkaya Ayrıldığı ve Akâid-i Zaiğaları	131
Nev'-i Evvel: Fırka-i Mu'tezile Olup Yirmi Fırkaya Tefrik Edilmiş, Kâfir Aristo: Biri Heyûla Diğeri Muharrik İki Vücud-i Ezeli, Zerdüş: Hayr ve Şer İki Ma'bûd.	132
Nev'-i Sâni: Cebriyye ve Kaderiyye Ve Mürici'e ve Neccâriyye ve Müşebbihe, Mürci'e Beş, Neccariyye Üç, Müşebbihe Dokuz Fırka-ı Bâtıla ve Akâid-i Kâsideri.	136
Nev'-i Sâlis: Batıniyye Altı, Zeydiyye Üç Fırkaya Ayrılan Aslen Yirmi Fırka Olan Şi'a Beyânındadır	137
Nev'-i Râbi': Dürzi ve Nusayrî Fırka-i Dâledir ki Âyet-i Kerime ve Ehadis-i Nebeviyyeye Karşılık Garip Ma'nâlarla Küfr-i Sarihindeler.	141
Nev'-i Hâmis: Bazı Şi'a Fırkaları, Şeyh Bedreddin Semâvî ve Hicaz Kıt'asında Hükm Eden Vehhâbi ve Mezheb-i Hurûfî Teşkil Eden Fazl-ı Hurûfî ve Mezheb-i Nokta Teşkil Eden Abdullâh-ı Nokti ve Çerkezlerin İbtidadaki Akâidleri ve Zerdüş ve İran Meslekleri ve Her Birine Aynca Mezâhibi Mübeyyin Kitap ve Hezeyanları Çingâne Mesleği.	145
Nev'-i Sâdis: Putperest ve Mecus Akvâmın Şü'abâtı ve Adât-ı Bâtılları Beyânındadır.	166
Nev'-i Sabi': Şeyh Şemsüddin Sivazi ve Kadızade Muhammed Efendi Beyninde Dokuz Mesele-i Mühimme'nin Tafsilatı ve Tedkikatı.	169
Nev'-i Sâmin: Sihrin Enva'ı ve Ta'rifi ve Sair Havarikin Tafsilatı.	170
Nev'-i Tasi': Yahûd ve Nasâra'nın Akâid-i Bâtılları Beyânındadır.	171
İKİNCİ BÂB: Züriyyet-i Beni Âdemin Ahd-ı Misâkı ve Resûl-i Kibriya sav'in Mu'cizâtı ve Mi'râcî Beyânındadır.	192
Fasl-ı Evvel: Şemâil-i Şerif ve Şifâ-ı Şerif de Tafsil-i Mu'cizat-ı Nebevî ve Harikulade İrhasat, Mu'cizat, Kerâmât, Ma'unet, İstidrâc, İhanet.	195
Fasl-ı Sâni: Refef Sevâr-ı Arsa-i Melekût Efendimizin Mi'râc-ı Bâhiru'l-İbtihâc Tahkikatı Beyânındadır.	199
Fasl-ı Sâlis: İmam-ı A'zam Ebû Hanife Rahimehullâh hazretlerine Nispet Olunan Mu'cizat-ı Nebeviyyeyi Kaside Beyânındadır.	201

ÜÇÜNCÜ BÂB: Neseb-i Şerifi İle Hilye ve Ahlâk-ı Nebevî Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in Şifa ve Şemâil-i Şeriflerde Bulunan Tafsîlât ve Hilye-i Sa'adeti.	202
Fasl-ı Evvel: Sahâbe-i Kirâmın Tabakât ve Hulefa-i Erba'anın Şemâilleri Beyânı Altı Nev' Üzeredir.	225
<u>Nev'-i Evvel:</u> Hazret-i Ebûbekir-i Sıddık'ın, <u>Nev'-i Sâni:</u> Ömer b. Hattâb'ın, <u>Nev'-i Sâlis:</u> Osmân b. Affân'ın, <u>Nev'-i Râbi':</u> Ali b. Ebi Talib'in.	227
<u>Nev'-i Hâmis:</u> Baki Aşere-i Mübeşşere'nin, <u>Nev'-i Sadis:</u> Ezvac-ı Tâhirât Ümmü'l-Mü'minin Şemâil ve Evsâf ve Esâmileri Beyânındadır.	232

İnsanı zevk yorar

Râhat usandırır

İş eğlendirir

Şeyh Hamid Hamdî-i Vâni el-Malatî (1873-1955)

TAKDİM

Malatyamız Hz. Peygamber (sav)'in Hicret'inden 7 yıl sonra fethedilmiş stratejik bir konuma sahiptir. Yetiştirdiği dünya çapındaki şahsiyetleriyle tarihte olduğu gibi bugün de medeniyetler kavşağı olmaya devam etmektedir.

Medeniyet havzaları ve düşünce akımlarının mayalandığı İslâmî Türk damgası vurulan şehrimiz, ekonomi-politiği ve teolojik eksenleriyle daima küresel bir ilgi odağı olmuş, 1800'lü yılların sonlarından itibaren İngiliz entelijansiyesinin yoğun faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Şehrimiz 1918'de İngiliz Getrude Bell (ö. 1926) ve İstihbarat binbaşı Edward William Charles Noel (ö. 1974)'in Birleşik Kürdistan ajandası lehindeki bölücü faaliyetlerine tanık olmuş, Malatya aklının yürüttüğü şehir diplomasisi, bu şahısların Elbistan üzerinden Halep'e kaçışlarını sağlayarak bölücü siyasetlere prim vermemiştir.

Elinizdeki eser, müellifinin kendi ifadesiyle vaktin hassasiyetine mebni gûşeyi inzivâya çekilmek zorunda kaldığı tam da 1918'de kaleme alınmıştır ve son Osmanlı entelijansiyesinin şaheserlerinden biri olma özelliğine sahiptir. Sultan Abdülhamit Han (ö. 1918)'in yakın çalışma ekibi arasında olduğunu öğrendiğimiz müellif; Tabip, Hakim ve Müfettiş Şeyh Hamit Hamdî Bey, diğer görevlerinin yanı sıra Van müftülüğünü deruhte ettiği 20 Mayıs 1915'te Rus işgalinde bütün aile efradını kaybetmiş ve kendisi esir düşmüştür. Nöbetçi rus subayını tedavi etmesi karşılığında hapisten kaçıp Urfa'ya, oradan da ilimize hicret etmiş, bütün eserlerini Malatya'da kaleme alıp Malatya'da tekrar evlenmiş, böylece Vâni'nin yanına el-Malatî nisbesini de alarak 1955'te ilimizde vefat etmiş, naaşı ise Tecde Kuyuönü kabristanına defnedilmiştir.

Birlik Vakfı Malatya Şubesi olarak, bir şehir için kaybolmakta olan kültür eserlerini günyüzüne çıkarmanın öneminin farkındayız. Daha önceki iki kitabın yayınlanmasındaki gayretimiz de bunun göstergesidir. Vakfımız yoksullara yardım, öğrencilere burs ve yurt hizmeti, uluslararası sempozyumlar, haftalık irfân akademi konferansları; Fıkıh, Osmanlı Türkçesi, Arapça, İngilizce, Bilgisayar ve Yazılım dersleri gibi eğitim faaliyetlerin yanı sıra Malatyamızın kültürel değerlerine yönelik çalışmaları da yürütmekte ve desteklemektedir.

Malatya'da telif edilen ve içerisinde Malatya ile ilgili çeşitli bilgilerin de yer aldığı bu eserin, kıymetli bilim ve vakıf insanımız Sayın Dr. Mevhibe Altunkaya'nın titiz çalışmalarıyla ilimizin kültür envanterine kazandırılmasına katkıda bulunmaktan onur duymaktayım.

Hicaz ve Hindistan 'da uzun müddet yaptığı hizmetlerle II. Abdülhamit 'in dış siyasetinde önemli görevler ifa etmiş müellifin, Malatya ve Türkiye 'nin yakın tarihine ışık tutacak tarihi belge niteliğindeki diğer eserleri ise hala gizemini korumaktadır. Bu kitapların da bir an evvel bulunup gün yüzüne çıkarılmasını beklemekteyiz.

Birlik Vakfı Malatya Şubemizin çalışmalarıyla bilim dünyasına kazandırılan eserin Malatyalı okurlara, öğrenci ve araştırmacılara çok şeyler katacağından şüphem yoktur.

Sadi Ergül

Birlik Vakfı Malatya Şube Başkanı

EDİTÖR

Tercihlerimiz hayatımızda bazen derin yaralar açar. Henüz çocukken tercihini mücadeleden yana kullandığına inandığım dedem (Hamdi-i Vâni el-Malatî) de hayatındaki büyük çalkantılardan nasibini fazlasıyla almıştır. Benim hayatımda onun derin izler bıraktığı muhakkaktır. Torunlarından biri olarak yirmi yılı aşkındır onun ilmî eserlerinin çevirisi için sürekli bir şeyler yapma gayreti içinde oldum. Bunda tercihim mi rol oynadı yoksa bir sevkedici ile yolda yürümeye mecbur mu kaldım emin değilim. Ama sonuçtan ziyadesiyle memnunum. Adeta hayatımı onun kitaplarıyla mezcettim.

Dedemin Zübdetü'l- 'irfân fi tedkîki'l- itkân kitabının 3. ve 1. Cildini ayrıca kimya ve anatomiye dair Zübdetü'l- mervîyye fi 't- teşrih ve 'l- kemeviyye ile Risale fi 's- Salat'ı daha önce yayınlamıştık. Zübdetü'l- 'irfân'ın 2. Cildi de baskaya hazır durumdadır. Kitabın bütün ciltleri Birlik Vakfı & İnönü Üniversitesi işbirliği ile yeniden basılacaktır. Şu ana kadar elimize geçmeyen Zübdetü'l- berâhin rücûmen li 'ş- şeyâtin ve Zübdetü'l- müsemmâ fi hükmi 'l- esmâ kitaplarını arama çalışmalarımız ise devam etmektedir.

Başka bir ülkede mahpusken beni o zilletten kurtarıp Türkiye'ye getiren ve yeni bir başlangıç yapmama sebep olan Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a minnetlerimi sunuyorum. Kitapların orijinal yazma nüshalarını ise beyefendiye dedemin hediyesi olarak bizzat elden vermenin mutluluğu içindeyim. Dedemin kitaplarını el yazmalarından okuyup Türkçe'ye aktaran ve Arapça Farsça bölümlerini tercüme ederek her türlü gayreti gösteren Sayın Dr. Mevhibe Alptekin Altunkaya hanımefendiye ve editörlüğünü birlikte çalışarak tamamladığımız Sayın hocam Prof. Dr. Mustafa Altunkaya'ya teşekkürü bir borç bilirim. Kuşkusuz bu mümtaz bilim insanlarıyla beni tanıştıran Malatya Birlik Vakfı Başkanı Sayın Sadi Ergül beyefendiye de hassaten teşekkür ederim.

Dedemin bu kitabını rahmet-i Rahman'a kavuşmuş evlatları Sakine Aypiri, Bahattin, Şahabettin, Necmettin Demirler ve Mehpare Polat'a; torunları Hüseyin Demirler ve Hamiyet Üstün'e; şu anda hayatta olan diğer torunları Halit ve Hamit Aypiri, Nurhayat Enüstün, Erkan, Hamdi, Mehmet, Fatma, Alev ve Hakan Demirler ile Celalettin ve Ruhi Polat'a ithaf ediyorum.

Hacı Hamdi Hamit Polat
Malatya / 2022

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin, Horasan geleneği ile yetiştirdiği son dönem bilim insanları içerisinde Hamit Hamdî-i Vâni el-Malatî ve eseri Zübdetü'l-irfân fî tedkiki'l-itkân (751 s.)'ı ilk olarak 2016'da Allah'ın lütf u inayetiyle bilim dünyasına kazandırmayı başardık.

Hamdî-i Vâni el-Malatî (ö. 1955), temel İslâm bilimlerinin yanı sıra tarih, kimya, antropoloji, tıp, astronomi gibi fân bilimlerine de vâkıf bir âlim-i rabbanidir. Türkçe (anadili) olmak üzere Arapça, Farsça, Kürtçe, İngilizce, Fransızca ve Ermenice'ye de vâkıf olduğunu görmekteyiz.

Kitabın orijinal çevirisine geçmeden önce müellifin hayatına ilişkin kısımları ihtiva eden biyografik bilgilere yer verilmiştir. Eser, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve sonrasındaki sürgünler sebebiyle olumsuz şartlardan son derece etkilendiği gözlenmiştir. Eserler önce Milli Kütüphane'den yardım alınarak onarılmış, resimleri dijitalize edilmiştir.

Ekseri bölümleri Osmanlı Türkçesi ile, bir kısmı Arapça ile, şiirler ise genellikle Farsça ile yazılmıştır. Şiir, deyim, terkip ve iktibaslar Türkçe'ye tercüme edilip kaynakları verilerek eser tahkik edilmiştir. Yazma eseri tarafıma ulaştıran Sayın Sadi Ergül ile araştırma ve röportajlarımızda bize yardımcı olan müellifin torunu Sayın Hamdi Hamit Bey'e şükranlarımı sunarım.

Dr. Mevhibe Alptekin Altunkaya

Keçiören/ANKARA - 2022

GİRİŞ

İslâm'ın doğuş yıllarından beri var olan zühhd kavram ve uygulamaları, İslâm'ın yaratıcı, yapıcı, değişimci ve inkılapçı yapısını şekillendirir. İnsanın ilahi sevgi ve ilgiden (alak) yaratıldığı, evrenin bu sevgi ekseninde döndüğü Kur'ân'ın ilk nâzil olan âyetlerinde bildirilir. Yine acziyet ve ihtiyaçlılığını unutup kendini müstağni gören insanın son dönüşünün Allah'a olacağı ve nihâyette takvânın gâlip geleceği hususu Mekkî surelerin tamamında vurgulanır.

Elimizdeki yazma eserin müellifi İstanbul, Hicaz, Hindistan, İzmir, Van gibi beldelerde 1915'e kadar yaklaşık 19 yıl kadar muallim, müfettiş, hâkim ve müftülük gibi çeşitli kamu görevlerinde bulunmuştur. Kitabın 14. sayfasında yer alan kısa özgeçmişinde detay vermeden geçtiği Hicaz görevlerinden, İngiliz faaliyetlerine karşı Sultan Abdülhamid Han (ö. 1918)'in kontr faaliyetlerini yürüttüğü sonucu çıkarılabilir. Zira bu beldelerdeki fikrî görünümlü ayrılıkçı hareketlerin ideolojik bağlantılarını araştırmış; yer, tarih ve isim vererek Osmanlı resmi düşüncesini (Ehlisünnet tasavvufu) tekfir ortak paydasında birleşen İngiliz muhibbi akımların iddialarını ilmî bir surette çürütmüştür.

Şeyhin eserdeki Kur'ân araştırmalarında (*fî Tedkiki'l-İtkân*) Hicaz Vehhabizmi, Safevî teşeyyü'ü ve Hint mistisizmine genişçe yer ayırıp burada irfânın özünü (*Zübdetü'l-İrfân*) müdafaası, esasen fikrî, itikadî ve siyasi açılardan son dönem Osmanlı resmi düşüncesinin de genişçe bir savunusundan ibarettir. İslâmî ilimler ile doğa bilimlerindeki birikimi yanında, Osmanlı hinterlandındaki önemli dillere vukûfiyeti ve bürokrasi tecrübesine rağmen en verimli yıllarında 1918'de önce İngiliz yanlılarınca Malatya Hamidiye Camii (Yeni Cami/Taş Cami)'ndeki¹ faaliyetlerine son verilmesi, ardından tek parti yıllarında evinin jandarma baskınlarıyla gözetim altında tutulması onun Abdülhamid'e ve İslâmî Osmanlı idealine bağlılığının bir göstergesidir.

Kitapta müellifin İslâmî ilimler, güncel meseleler, tasavvuf anlayışı ve tarihi olaylara yaklaşımını takip etmek mümkündür. Müellifin klasik yazarlar hakkındaki görüşlerini, en çok kimlerden etkilendiğini, kaynak olarak hangi kitaplardan istifade ettiğini de görebiliriz. Ayrıca neden böyle bir eseri vücuda getirdiği, bir tek kitapta Kelam, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Tarih ve Tasavvuf konularını toplayarak neyi murad ettiği de anlaşılabilir. Ona göre, ilim birbirinden ayrılmaz interdisipliner bilim dallarından oluşmakta ve bunların her biri “el-İlm” genel başlığı içinde yer almaktadır.

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, DH-MKT, 26/8; BOA, ŞD, 1471/34; BOA, BEO, 1026/769 envanterine kayıtlı belgeler.

TEVHİD-ZÜHD GELENEĞİ VE İRFÂN HAREKETİ

Tevhid-zühhd geleneğinin tahrif edildiği Miladî 6. Yüzyılda Allah (cc), yeni bir peygamber ve kitap göndermek için seçtiği kulu Muhammed b. Abdullah'ı “Hirâ”da Rabbânî eğitime almıştı. Erbain-i Musa (as)² gibi o da itikâf halinde sâim ve kâim iken Hz. Muhammed’e Kur’ân-ı Kerîm nazil olmaya başladı. Kadir gecesi gerçekleşen bu hadisenin yaşandığı ortam ve zühhd uygulamaları tevhide dayalı sûf hareketinin başlangıç değerleri haline geldi. Tevhid ve zühhd, 23 yıl boyunca tedrici olarak insanlığı son kez yaşanarak tebliğ edildi. Sonra din kemale erdi ve nübüvvet tamamlandı.

Nebi (s)’in vefatından sonra ilk Kur’ân neslinin inanç değerleri Kelâm İlmi’ne, ahlâkî değerler ise Tasavvuf İlmi’ne dönüştü. Medine zühhd ekolü, bu değerleri (sekaleyn) emanet bilinciyle muhafaza etti. Nebi (s)’nin seçkin sahabesi (Ehl-i Sûffe, Zühhâd) İslâm’ın küresel çağrısını ulaştırmak için Horasan, Rum illerine gidiyor, şâhid ve dâiler olarak serhad karakollarında (ribat, suğur) murabata ile değerlerin muhafazasını sürdürüyorlardı.

Zamanla İslâmiyet, Roma-Sasani zulmünden bıkmış kitlelerin yönelişiyle yayılıyor, zulüm ve sömürü düzenleri yıkıldıkça servetler, halklar arasında adilce dağıtılıyordu. Ancak bu maddi refah bir yandan da gevşek Müslümanları rahata alıştırıyor, ‘zühhd’ü unutan kesimler bu kez onun zıddı ‘vehn’ (dünya sevgisi ve ölüm korkusu) hastalığına kapılıyorlardı.

Bir gün sordular: Vehn nedir ey Allah’ın elçisi? “Dünya sevgisi ve ölüm korkusudur!”³ dedi ve ekledi: “اَكْزُرُوا نَكْرَ هَٰذِهِ اللَّذَاتِ/Keyfinizi kaçırın ölümü sıkça hatırlayın”⁴. Zühhd nesli için ölüm, gerçekte, “âsûde bir bahar, bir şeb-i arûs” iken yeni kuşağın hırslı, mutraf, çıkarıcı ve oportünist kesimleri için korkunç ve kaçılacak bir sondu. Resulullah (s) uyarıyordu: “لِيُوشِكَ الْأُمَمُ أَنْ تَدَاعَىٰ عَلَيْكُمْ، كَمَا تَدَاعَىٰ الْأَكْلَةُ إِلَىٰ قِصْعَتِهَا. فَقَالَ قَائِلٌ: وَمِنْ قَلَّةٍ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: بَلْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنْ كُفَّاءُ كُفَّاءِ السَّيْلِ، وَلَيَنْزِعَنَّ اللَّهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، وَلَيَقْدِفَنَّ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ. فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الدُّنْيَا، وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ/Düşman toplulukların Müslümanların üzerine çullanıp, vahşi yırtıcılar gibi topyekün saldıracakları vakit yakındır...”⁵ diye. Zira her kemâlin bir zevâlî vardır.

² A`râf 7/142: “وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ قَرْنٍ مِيقَاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً”/Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştiğimiz ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu”; Bakara 2/51: “وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ أَخَذْنَاهُ الْبَيْتَ مِنَ الْبَيْتِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ”/Hani Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Ama siz, onun arkasından buzağıyı (ilah) edinmiş ve zalimler olmuştunuz”.

³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 2, s. 359.

⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, Kıyamet, 26.

⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Melâhim, 5.

Din kemâle erdikten sonra⁶ ve Allah'ın evrendeki yasaları⁷ böyle işledikten sonra zevâl de önlem alınmadığı takdirde her daim kapıda duran bir acı son olmaya devam edecektir.

Vehn hadisinde Sevban (r)'ın naklettiği bu diyalog, Müslüman toplumların bugün yaşadığı sosyo-politik krize de ışık tutuyor. Devletler muvazenesinde Müslüman ülkelerin yeri tam da hadisin anlattığı türdendir. Bilim, sanat, teknik, mimarî ve askerî alanda öncü konumdan bugün sefalet koşullarını yaşamaktadır. Dünya sevgisi ve altın/sermaye tutkusu, Batı modernizminin temel dinamiği olabilir lakin insan hakları ve politik ahlâk bakımından bu tutku, dünyayı tam bir küresel iflasa sürüklemiş durumdadır. Dünyanın hiçbir köşesi artık huzurlu ve güvenli değildir. İşte tevhid ile şirk arasındaki paradigma farkı burada kendini gösteriyor.

İslâmî paradigma dünya hırsını yücelik ve insanî değerlerin ölümü olarak görür. Her şeyin metalaştığı homo-economicus düzeninde hukukullah ve hukuku'l-ibâd'a (Allah ve insan haklarına) yer yoktur. Dünya ekonomi-politiğinde *developing countries* (gelişmekte olan ülkeler) yalanıyla Türkiye gibi potansiyeli yüksek ülkeler, öz kaynaklarına ve öz değerlerine yabancılaşmakta, küresel kapitalizme bağımlılıkları devam etmektedir. Bugün yüz yılı aşkın bir süredir Müslüman ümmetin aynı vehn ile karşı karşıya olduğu bir gerçektir.

Ziyareti teşvik edilen üç Mescidimizin (Mekke-Medine-Kudüs) hali malumdur. “O gün sayıca azlığımızdan mı olacak bunlar yâ Resûlallah! Diye sorulunca, Nebi (s);” Hayır! Aksine çoksunuz. Fakat toz gibi etkisiz olacaksınız” diyor. Sahabe “Peki ama neden?” diye sorduğunda, “Allah, düşmanlarınızın kalbinden size karşı korku duygusunu çıkaracak” diyor. Yani seküler kaygılara dalacaksınız, her türlü cihaddan (Allah için bilim, Allah için sanat, Allah için ticaret ve üretim, Allah için tarımdan) kaçacak, daha çok kâr, daha çok servet, daha büyük güç ve iktidar için bu faaliyetleri yürüteceksiniz ve çokluklarınızla da övüneceksiniz. “Çokluklar övünmek sizi oyalayacak”.⁸ Oysa sahabe zühd ile övünürdü.

⁶ الْيَوْمَ يَبْسُ الدِّينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا / Bugün artık inkârcılar dininize galip gelemeyeceklerini anladılar. Onlardan değil yalnız Ben'den korkun. Bugün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım”.

⁷ Ahzâb 33/62; “سَنَّةُ اللَّهِ فِي الدِّينِ خُلُوعُ مِنَ قَبْلِ وَلَنْ تَجِدَ لِسَنَةِ اللَّهِ تَبْيِيلًا”/Öncekiler için Allah'ın yasası (stünnetullah) böyleydi. Allah'ın yasasında bir değişiklik bulamazsın”; Fâtur 35/43; Fetih 48/23.

⁸ Tekâsür 102/1.

Zühhd ise dünyanın tam ortasında olup dünyaya yüz vermemek, Allah sevgi ve tutkusunu bütün dünyevi sevgi ve tutkuların önde tutmaktır.

Sûfî Hareketi İtibarsızlaştırma-Zühhd/Sûf Kavram ve Değerleri

Din; hüküm, yol, yasa⁹ demektir. Yol dünyada katedilir yasa da dünyada gereklidir. Öyleyse dinin yaşanarak insanın yücelik (kemâl) derecelerine ulaşabilmesi için dünya hayatı ve dünya olanakları (akıl, sağlık, bilgi, sermaye, güç vs.) değerlidir ve birer nimettirler. Kur’ân-ı Kerîm, dünyanın bu iyilik imkânlarına “hayır/nimet” kavramını kullanır. “وَمَا تَقْضُوا لَآنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ”/Namazı ikâme edin, zekâtı verin, kendiniz için hayırdan (maddî imkânlar, nimetler) her ne gönderirseniz Allah yanında onu bulursunuz”; “وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تَقْضُوا لَآنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ”/Zekâtı verin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden “hayır” (iyilik, nimet)’dan her ne gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir hayır ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz.”¹⁰

Ayetlerde “وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ”/Dünya hayatı ancak aldatıcı bir şeydir”;¹¹ “رَبِّ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ”;¹² Nefsânî arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının metaidir. Oysa varılacak en güzel yer, Allah’ın katındadır”;¹³ “وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ”/Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir. Takvâlı olanlar için ahiret yurdu gerçekten daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmayacak mısınız?”¹⁴ buyrulur.

Kur’ân, dünyanın kendisini değil, Allah ve Resûlü’nden daha fazla bağlanılmasını yermektedir. Yani ahirete nispetle dünya değersiz bir ziyan yurdu. Zira dünya malı hadd-i zâtında bir “hayır”dır, nimettir, iyiliğe harcanırsa mükâfat, kötülüğe harcanırsa mücâzât getirir.

Medine’de pazar sesleri duyulunca bazı sahabenin Hz. Peygamber’i Cuma hutbesi verdiği esnada ayaküstü bırakıp çıkmaları,¹⁴ Ebû Ubeyde (ö. 639)’nin cizye vergileriyle döndüğünü haber alanların sabah namazında

⁹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, nşr. A. Abdülgafur Attâr, Beyrut 1990, “dyn” md.; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Kahire 1986, “dyn” md.; Günay Tümer, “din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, TDV Yayını, İstanbul 1994, s. 312-320.

¹⁰ Bakara 2/110; Müzzemmil 73/20.

¹¹ Âl-i İmrân 3/185.

¹² Âl-i İmrân 3/14.

¹³ A'râf 7/169.

¹⁴ Cuma 62/11.

mescidi hınca hınç doldurmaları¹⁵ ve ganimet tartışmaları¹⁶ sahabe olsa bile insan doğasındaki seküler eğilimlere örnektir ve hadd-i zâtında kötü değildir. Kötü olan buradaki ölçüsüzlük, dünya lezzetlerini ahiret değerlerine tercih etmektir.

Rabbânî uyarı, dünyevi eğilimlerin Allah ve Resûlü'ne tercih edilmesini yanlışlamaktadır. Sahabenin şahsında tüm fertlere dersler vermektedir. Ders verirken de böylesi durumlarda Resûlün dilinden dünyanın, cılız bir ölü oğlak kadar bile değeri olmadığı ifade edilmektedir.¹⁷ Hz. Ali (ö. 661)'den nakledilen: “الدنيا معدن الشر و محل الغرور/الدنيا سوق الخسرات/Dünya ziyan pazarıdır/Dünya kötülük madeni ve aldanma yeridir”, “الدنيا مزرعة الشر/Dünya şer tarlasıdır”¹⁸ gibi sözlerin de gerçek anlamı budur.

Bu ve benzer ifadeler dünya nimetleri karşısında bireyi bilinçlendirmekte, aksi halde dünyanın bir şer ve aldanma yerine dönüşeceğini bildirmektedir. Bizzat dünyanın şer kaynağı olduğu sanılmamalıdır. Hatta hadislerde, ahiretin tarlası olması yönüyle dünya övülmüştür. O bakımdan gerçekte dünya yergisi, ahiret değerlerine dünyanın tercih edilmesine ve dünyevi lezzetlerdeki aşırılığa ilişkin bir yergidir. “كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ /الْآخِرَةَ/Hayır siz dünyayı seviyor, ahireti bırakıyorsunuz”.¹⁹ “بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ /الْآخِرَةَ/Hayır siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır”²⁰ Lezzetlerde ölçülü olunması (yeme-içme vs.) istenmiştir. “لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتٍ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ”²¹ Allah'ın size helal kıldığı güzel şeyleri yasaklamayın, aşırıya da gitmeyin. Allah aşırıya gidenleri sevmez”²² buyurulmuştur. Bu durumda yergi, dünya lezzetlerine değil, ölçüsüzlük ve aşırılığa yöneliktir.

Servet, iktidar bir güçtür ama bilgi, akıl ve iman servetten daha büyük ve daha kalıcı bir güçtür. Dolayısıyla hayatımıza ölümlü olan servet, şöhret ve güç değil bâki olan bilgi, akıl ve iman yön vermelidir. Şairin “*Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz*

¹⁵ İmam Müslim, *es-Sahih*, Zühd, 6.

¹⁶ İmam Müslim, *age*, Zekât, 12.

¹⁷ Süleyman Uludağ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, “Dünya”, İstanbul 1999, c. 10, s. 23, Müslim, *es-Sahih*, Zühd, 2

¹⁸ M. Reyşehri; *Mizanü'l-Hikme*, c. II, s. 895, <http://lib.eshia.ir/11023/2/895>; el-Âmidî, *Giraru'l-Hikem*, Darulhadi, Beyrut 1992, s.142'den nakil.

¹⁹ Kıyamet 75/20-21.

²⁰ A'lâ 87/15-16.

²¹ Bakara 2/190.

²² Maide 5/87.

*gerçek*²³ dediği de budur. İnsanların çoğu helal-haram düşünmeden daha çok ve kolay serveti; rüşvet, iltimas, yolsuzluk ve zulmü sıradan görmektedir. Kimileri namazı hafife almakta, ünvanlı kimi hocalar Allah'ı sorgulamaya, Kur'ân'ı kendilerince tashihe kalkışmaktalar. Fuhşu ve hayasızlığı normal görüp zühhd, adâb ve ahiret değerlerini alay konusu yapan insan, kendi kıyametine sürüklenmektedir.

Nebi (s)'in vefatından sonra da İslâm'ın Medine zühhd değerleri “vehn” girdabında zayıf edilmişti. Servet, şöhret hırsı, erkeklerin altın takı ve ipek elbisede sembolleşen lüks düşkünlüğüne dönüşüyordu. Hz. Peygamber'in ve getirdiği değerlerin zamanla hafife alınması Medine, Kûfe, Şâm ve Basra'da zâhid sahâbe ve tabiînin tepkilerine neden olmuştu.

İslâm'ın zühde dayalı tasavvuf (yün) hareketinde de “sûf/yün” bir semboldür. “Yün sembolizmi” ilk Kur'ân neslinin, dünyevileşen ve hilafeti saltanata çeviren iktidarlara ekonomi-politik muhalefettir. Gösteriş, debdebe, riya, süm'a ve sekülerizme dayalı “ipekçi” karşısında doğallığı, gösterişsiz, sade ve fitri olanı temsil etmiştir.

Zühhd döneminde Medine, Kûfe, Basra ve Horasan ekolleriyle İslâm'ın yayılmasına öncülük eden zâhid sahabe ve tabiinin (zühhâd); zühhd sistematığı ve zühhd klasiklerinin oluşumu ile hareketin kurumsallaşarak (tarikâtlar) Moğol-Haçlı istila yüzyılında İslâm pratiğinin ihyâ ve tecdidini başardıkları söylenebilir.

Zübdetü'l-İrfân müellifi Hamdî-i Vâni el-Malatî şer'î ilimler arasında tasavvuf ilminin panoramasını Gazâlî (ö. 1111) sebki üzere çoklu disiplinler içinde vermektedir. 1918'de telif ettiği fakat yayınlamadığı ve 1930'larda bazı eklemeler yaptığı bu yazma nüshada, müellifin entelektüel düzeyi ile nasıl bir İslâmî ilimler, fen bilimleri ve tasavvuf anlayışına sahip olduğunu görmek mümkündür.

Eserde müellif temel bilimler ile şer'î ilimlere ve tasavvuf ilmine her zaman ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Böylece sûfî hareketin arke-tipini oluşturan ve İslâm tarihinin her döneminde mevcut bulunan zühhd sistematığına dikkat çekmektedir.

²³ N. Fâzıl Kısakürek (ö. 1983), *Çile*, Sakarya Türküsü, Bedir Yayınları, İstanbul 1962.

BİLGE BİR ŞEYH: HAMİD HAMDÎ-İ VÂNÎ EL-MALATÎ

Hayatı (1873-1955)

1914'ün sonu itibariyle Van, Bingöl, Muş ve civar bölgelerde savunmasız Müslüman ahali, Rus ordusu öncülüğünde Ermeni çetelerinin katliâmlarına uğrarlar. Amerikan misyonierleri tarafından yapılan “Ermeni Yardımları” adı altındaki faaliyetlerden dolayı Van merkezin Ermeni nüfusu artmıştı. Bu sıralarda Van müftüsü, müderris Hamdî-i Vânî'nin evi de muhasara edilir. Gözleri önünde dört çocuğu ve eşi katledilir. Büyük kızı ise Rus subay tarafından alıkonulup götürülür.

Müellifin doğum yeri Nurşîn-i Süflâ mahallesine adını veren Nurşin beldesi Van'ın Batı yakasındaki dağ eteklerine kurulmuş ve Abdurrahman-ı Tâgî'nin (ö. 1886) öncülüğünde dünya çapında bilim insanları yetiştiren bir merkezdir.

Müellifin doğum yeri olan Van ili 1890 nüfus sayımına göre toplam 430 bin nüfusa sahiptir. Ermeni Hristiyanlar bu sayı içinde yaklaşık 80 bin nüfus ile dörtte bir civarındadır. 20. yüzyılın arifesinde Osmanlı toprağında bir Ermenistan kurmak için çeteler oluşturulup 1885'te Armenakan, 1887'de Cenevre'de Marksist Hınçak ve 1890'da Tiflis'te Taşnaksutyun partileri kuruldu. 1895'teki Sason İsyanı bunların eseri idi ve uluslararası bir araştırma komisyonu, Sason isyanında Ermenilerin masum olmadığını açıklamıştı.²⁴ 1895'te bölmeyi başaramayanlar 20 yıl sonra (1915) Rus ordusunun arkasına takılıp büyük bir hınç ve intikam hırsıyla hareket edecek ve hiçbir yasa, hukuk, ahlak, din, örf tanımadan sivil halka aşağılık şenaatler edeceklerdi.

Müellif Sason olayları sırasında Hicaz'daydı. Görev dönüşü İstanbul'da bir paşanın kızıyla evlenir. İzmir Ödemiş İbrahim Efendi medresesinde müderris tayin edilir²⁵ birkaç yıl sonra 1905'te Van'a gelir, müderrislik, ilköğretim müfettişliği yaparken aynı anda 1907'de Hukuk azalığı ve 1911'de Hoşab Müftülüğüne de atanır. Osmanlı bürokrasisinde üstün yetenekli insanlar bu şekilde ödüllendiriliyordu.

²⁴ İsmail Görge, *Uluslararası boyutlarıyla Sason Ermeni isyanları*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(46), Antakya 2020, s. 499-520; Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, 1878-1897*, s. 113-114; Ercüment Kuran, "Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu (1877-1897)", Tarih Boyunca Türk Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu, Ankara 1985, s. 21.'den naklen Yusuf Halaçoğlu, *Ermenilerin Suriye'ye Nakli Sürgün mü Soykırım mı?*, Türk Tarih Kurumu Yayını, <http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/01.pdf>, s.3.

²⁵ Aydın Vilâyetinin 1316 Senei Hicriyyesine Mahsûs Salnâme, s. 147. file:///C:/Users/Asus/Downloads/D02786131600000019%20(1).pdf

Şeyh Hamid Hamdî, Hoşab Müftüsü iken işgalde yüzbin kişinin uğradığı büyük şenatlara ailesi ile birlikte maruz kaldı. Arşiv tutanaklarında; “Hoşab müftüsünün oğlu Ali’nin kafasını o derece ezmişlerdi ki, bir el kadar parça halinde bırakılmış...” ifadeleri yer alır.²⁶ Ermeniler, İslâmiyet’e küfür ve hakaretlerle cami ve medreseleri ateşe vermiş, İslâmları zevkle katletmekteydiler. Ahalinin silahlarını toplayıp, burun ve kulaklarını, bacaklarını, kafalarını kesmiş, karınlarını yarmış, ... çocukları canlı diri ateşe atmış, daha dilleri dönmeyen sabilerle yürümekten aciz ihtiyarları öldürmekten pek zevk almışlardı. Kadınlara lisana getirilmeyecek tecavüzlerde bulunmuşlar, zorla götürmek istedikleri kız ve kadınlardan direnenleri vahşi sûrette katletmişler; memeleri, burunları kesilmiş ve her nasılsa kurtulmayı başarmış kadınlar çırılçıplak edilmişlerdi. Çocuklar karlar üzerinde ölüme terk edilmiş, insanlar açlıktan ölmüşlerdi. Sor dağına çekilen Hoşab halkını Ruslar topa tutup, büyük kısmını imha etmişti. Ermeniler, babaya tehditle oğlunu Rusların öldürdüğünü söyletmeye çalışmışlardı. Amerikan konsolosluğuna sığınanlar ise kendilerine verilen zehirli yemeği yedikleri için kan kusarak ölmüşlerdi.²⁷

Ailesi

Babası Ali Efendi (ö. 1915)’dir. Annesi Şehbenderzâdelerden Mâhiye Hatun 1873’te Aşağı Nûrşin’de doğmuştur. Müellifin doğum yeri Van’daki mal varlığı külliyetli bir yekûn tutmaktadır. Mahdumları hayatta iken açılan tapu mülkiyet davası ile malvarlığı tespit edilmiş, hak sahiplerine tevdi edilmiştir.

Eğitimi: Van, Bayburt, İstanbul, Mekke

Özgeçmişinde yer aldığı gibi mahalle mektebinde Bekir Efendi hocadan Kur’ân-ı Kerim ve diğer dersleri almıştır. 1884’te Van Rüştîye Mektebini birincilikle bitirmiş, İskender Paşa Medresesinde Muid Ahmed Efendi’den Arap Dili dersleri almış, 1891’de Bayburt’ta Müftü Ali Efendi’de tahsil-i ulûm (lisans) yapmıştır. İstanbul Dersaadet Fatih Medresesi’ne yerleşmiş, Dersiâm Mustafa Efendiden, akşam derslerine ise Şiranlı Hâlis Efendi’den tevsî-i ulûm (master, doktora) dersleri almış (1896) Seyr u sülûk eğitimini ise Mekke’de Erzincan asıllı Abdullah Mekki oğlu Hâlid (ö. 1899)’den ve Seyyid M.Fehim Arvâsi’den (ö. 1896) almıştır. 1900’de diploma (icâzetnâme) alarak mezun olmuştur.

²⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri, *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri*, Ankara 2001, s.136.

²⁷ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Belgelerle Ruslar ve Ermenilerin Van Havalisinde Yaptıkları Soykırım, <http://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/1742/ermeni-komiteleriyle-ruslarin-van-ve-havalisinde-yaptiklari-soykirim/>

Evliliği ve Çocukları

Müellif ilk evliliğini bir paşa kızı olan Hanife Hanım (ö. 1915) ile yapmış, İşgal sırasında çocukları ile birlikte onu da yitirmiştir. İkinci evliliği 1917 Urfa Pembe Hanım (ö. 1917) ileidir. O da Urfa'da vefat etmiştir. Üçüncü evliliği ise Malatya'ya hicretten sonra Emine Hanım (ö. 1961) ileidir.

Müellif Hamdî-i Vâni el-Malatî, Ermeni katliamından sonraki yıllarda geçmişini hemen hiç anlatmamıştır. İlk eşi Hanife Hanım'dan (ö. 1915) olan beş çocuğunun isimlerini de hiç zikretmemiştir. Arşivlerde çocuklarından birinin adının Ali olduğu kaydı yer almaktadır.

Malatya'da evlendiği (1920) Emine Hanım'a (ö. 1961) ve ondan olma Sakine (1921-1990), Bahaeddin (1923-1988), Şehabettin (1931-2018), Necmettin (1934-2017) ve Mehpâre (1940-1970)'ye önceki çocuklarından ve eşinden hemen hiç bahsetmemiştir.

Samsun ve Çorum sürgünlerinde (Aralık 1943-1947) çocukları, yokluk ve korku yaşadıklarını anlatmaktadırlar. Sürgün kararı çıktığında oğlu Necmettin Efendi ilkokuldur. Dersten apar topar eve çağrılıp akşama doğru zemheri soğuşunda yük trenine bindirilerek jandarmalar eşliğinde sürgün edilmişlerdir.

Müellifin büyük mahdumu Kıdemli Albay Bahattin Efendinin, elde kesin bir kanıt olmamakla birlikte zehirlenerek öldürüldüğü düşünülmektedir. En küçükleri Necmettin Efendi ise Ankara Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde öğretim görevliliği yapmıştır. Şeyhin küçük kızı Mehpâre Hanım ise Sivas Hafik'te soba zehirlenmesinden vefat etmiştir.

İşgal Hapishanesinden Kaçışı, Urfa ve Malatya'ya Hicreti

Gözlerinin önünde çocuklarını tek tek aşağılık yöntemlerle öldüren Ermeni çetecileri, konuşması ve işbirliği yapması için şeyhi öldürülmeyip türlü işkencelerle hapse atarlar. Ancak konuşturamadıkları gibi istediklerini de yaptırılmazlar. Bir gece hapishanede nöbetçi Rus subayı aniden rahatsızlanır. Acılar içinde kıvrılmaktadır. Şeyh subayı muayene eder, hastalığını teşhis edip tedavisini yaptıktan sonra, Rus subayı şeyhin hapishaneden kaçmasına göz yumar.

Müellif şeyh iki ay dağ yolculuğundan sonra 1915'te Urfa'ya varır. Urfa'nın Suruç kazasında ambar memurluğunda görevlendirilir. Kısa bir müddet sonra Urfa-Antep yöresinin de işgal edileceği bilgisi ulaşır. İngiliz ve Fransız askeri birlikleri Urfa'ya yaklaşmıştır. Şeyh bu kez 1917'de Malatya'ya hicret eder. Malatya'ya

geldiğinde 44 yaşındadır. 1955'te vefatına kadar 1943-47 arası sürgün yılları ile birlikte ömrünün 38 yılını Malatya'da geçirir.

Müellifin Yaşadığı Malatya

Malatya, Habib İbn Mesleme'nin (ö. 661) idaresinde 641'de İslâm'ın sınır şehri (ribat) olmuş, 1085'de Selçuklu, 1135'de Danişmend, sonra İlhanlı, Memlûklü ve 1516'da Osmanlı şehri olmuştur. Önemli bir ribat (sınır) şehri olan Malatya'yı stratejik yapan şey, kıtalar arası yolların kavşağında yer alması ve çok el değiştirmiş olmasıdır. İbn Mesleme, Ali'nin komutanı Azerbaycan fatihi Selman b. Rebia el-Bahilî (ö. 653) ile Cemel-Sıffin gerginliğinden ötürü anlaşılmayınca Malatya şehri de Kûfe-Şâm kutuplaşmasından etkilenmiştir. 18. yüzyıl ortalarında Diyarbakır'a, Tanzimat'tan sonra 1847 ve 1867 Sâlnâmelerinde Mâmûratü'l-Aziz'e (Elâzığ) bağlanan şehir, Cumhuriyet'e kadar Harput (bugünkü Baskil)'a bağlı kalmıştır.

1. Cihan Harbi öncesinde misyoner espionaj faaliyetleri bu şehirde yoğunlaşır. İngiliz (Erhaç) Havaüssü çalışmaları 1930'larda burada başlar. İngiliz arkeolog casusları Gertrude Lowthian Bell (ö. 1926) ve Sir Leonard Woolley (ö. 1960), istihbarat subayı Binbaşı Soane (ö. ?), Binbaşı Edward William Charles Noel'in (Kürt Lawrence ö. 1974) Malatya'daki yoğun faaliyetleri İngiliz arşivlerinde yayınlanmıştır. Malatya mutasarrıfı Halil Bey'in Malatya'yı teslim almak üzere geldiklerinde bu şahısları karşılamaya çıktığı, bazı aşiretlerle görüşüp iş birliği yaptıkları, ancak Osmanlı'dan ayrılmayı reddeden Halepçe Şeyhleri gibi bazı şeyh ve âlimleri de suikastlerle öldürmüşlerdir.

Ezcümle Roma-Pers etkisiyle birlikte 1400 yıllık kadim bir Müslüman şehri olan Malatya, 19. yy'a kadar İslâmî Kûfi kimliğini korumuş, Medine-Kûfe-Basra-Horasan sûf hareketinin önemli bir durak yeri olmuş ve Kûfe ekolünün tesiriyle şekillenmiştir. 19. Yüzyılın sonlarından itibaren misyoner faaliyetlerine konu oldukça giderek sûfi kimliğinden uzaklaştığı ve sekülerleştiği gözlenmiştir.

Malatya valisi Habib b. Mesleme (ö. 662) ile Kûfe eski kadısı ve Hz. Ali'nin komutanı Selman b. Rebîa (ö. 653) arasındaki gerginliğin kaynağında da "sûf-harîr/Ali-Muâviye" mücadelesi olduğu âşikârdır.

Zühhd hareketi ve ehl-i suffenin öncü ismi Ebûzer-i Ğifari (ö. 652), Muâviye b. Ebi Süfyân (ö. 680)'ın idaresinde Anadolu (643) ve Kıbrıs fetihlerine katıldı. Bu sırada kumandanı yakından tanıyan Hz. Ebûzer, bilahare Şâm valisi olan komutanının harcamalarını şiddetle eleştirdi. Hz. Ebû Zerr'in bu görüşleri bilhassa dindar ve fakir halk arasında ilgi gördü ve Şâm yönetimine karşı bir sivil

harekete dönüştü. Bugün halen Hısn-ı Mansur (Adıyaman)'da ve Malatya'da en yaygın ismin Ebuzer olması bir tesadüf değildir.

Şehir, fethinden bu yana 14 asırlık süreçte çok sayıda sahâbi, tabîin, âlim sûfî müelliflere mekân olmuştur. Ebûzer-i Gifârî (ö. 652), Selman b. Rebi'a (ö. 653), Safvân b. Muattal (ö. 680), Seyyid Battalgazi (ö. 740), Ebû'l-Hüseyn Hamdî-i el-Malatî (ö. 987) Abdulhalık-ı Gücdevânî (ö. 1179), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 1240), Şems-i Tebrîzî (ö. 1248), Mevlâna (ö. 1273), Sadreddin Konevî el-Malatî (ö. 1274), Cemal el-Malatî el-Halebî el-Harputî (ö. 1400), Hamideddin Aksaraî (ö. 1412), Hacı Bayram-ı Velî (ö. 1430) Zeynüddin Abdülbâsit b. Halil el-Malatî (ö. 1514), Niyâzî-i Mısırî el-Malatî (ö. 1694), Seyyid Osman Nuri Bağdadî (ö. 1944), Hamdî-i Vâî el-Malatî (ö. 1955), Seyyid Osman Hulûsî (ö. 1990), Avnullah Özmansur (ö. 2019) gibi daha isimlerini sayamadığımız çok sayıda şahsiyet Malatya zühd geleneğine katkı vermişlerdir. Bu sayılan müelliflerden bir veya birkaçı dışında tamamı Malatya'dan ayrılmış ve kent dışında vefat etmişlerdir. Bu durum, kentlerin yerel karakteristik yapısı ile yorumlanabilir. Şirazlı âhengerin dediği gibi; “ما از این شهر غریبه بی تفاوت کوچ کردیم \ Biz bu gurbet şehirden göç ettik, Bir daha dönemeyiz artık dostlardan yara aldık / Acı ama biz beraber değildik hasud şehrin insanlarıydık.

Şehirdeki sûfî ekoller zâviye, tekke, medrese, imaret, cami, mescid, türbe ve namazgâh gibi çok sayıda yapı inşa etmiş, seyahatnamelerde bu yapılardan çokça söz edilmiş ve bunların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Gücdevânî'nin Hâcegâniyye piri olması, Niyazi-i Mısırî'nin Kadiri, Rifai ve Nakşi tekkelerden söz etmesi, Fırat havzasında Zeynelabidîn, Haydarkuli, Şeyh Hasan, Kale ve Zeyve Zaviyeleri ile Tepe Han, Hekimhan, Yarımcahan, Silahtarhan, Şahnahan gibi güzergah zaviyelerinin tamamına yakını yıkılmış durumdadır. İstehrî (ö. 952), Katip Çelebi (ö. 1657), Hamdullah el-Müstevfî (ö. 1340), Zekerîyya el-Kazvîni (ö. 1283), Kemalüddin İbnü'l-Adim (ö. 1262), İbn Battuta'nın (ö. 1368) yanı sıra Avrupalı seyyahlar da (Polonyalı Simeon (ö. 1619), İngiltere'nin Erzurum Konsolosu J. Brant (ö. 1838) gibi) o dönem Malatya'daki tasavvufî ve sosyo-kültürel hayata ilişkin bilgiler vermişlerdir.

Şehrin teo-stratejik yapısı değişken bir sosyal psikolojiye dayanmaktadır. Bunda şehrin coğrafi konumunun da etkili olduğu söylenebilir. Arşivler 20. yüzyılın başlarında şehrin İngiliz-Amerikan istihbaratının ilgi odağı haline geldiğini ve Erhaç Havaüssü'nün 1941'de kurulmasından sonra Malatya'da Kûfî ekol (sûfî-tasavvuf) karşıtlığının başladığını göstermektedir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in vefatından 6 yıl sonra fethedilen (638-Hz. Ömer) Malatya'nın, tasavvuf tarihi açısından önemli bir şehir olduğunu, dünyayı etkilemiş önemli sûfi müelliflere ev sahipliği yaptığını söyleyebiliriz.

Vefâtı (1955)

Müellifin yaşı 80'i aşkın iken Kozkökü Camii'nden dönüşte düşmüş ve yürüyemez olmuştur. Oğlu Şahabettin Efendi (ö. 2018), 1954'de Malatya Davası'nın kapandığı yıl Malatya'ya dönmüş, Kozkökü Cami imam-hatibi Nedim Altunkaya'ya Molla Camî okuttuğu sıralar babasına bakmaktadır.

12 Mart 1955 günü 82 yaşında vefat etmiş, mezarının bir su kenarında, dut ağaçlarının olduğu bir yerde olması ve yüksekliğinin bir karışı geçmemesini vasiyet etmiş, naşı Derme suyu kenarındaki Kuyuönü Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Malatya'da Şeyh Hamdî ve Tasavvuf Karşıtı Kampanya

1930 ve 40'lı yıllarda Malatya'da Ecnebî Havaüssünün servis elemanları başta olmak üzere sivil, asker, bürokrasi, siyaset, diyanet, sivil yapılanmalar, yeni İslâmcı akımlar dâhil bilerek bilmeyerek bütün kesimlerde yürütülen bir gelenek ve tasavvuf karşıtlığının başladığını görürüz. Sûfi gelenek topyekûn reddediliyor, Malatya'nın sûfi şahsiyetleri, eserleri okunmadan menkıbeler ileri sürülerek itibarsızlaştırılıyor, İmam Ebû Hanife ve müctehid imamlar “هم رجال و نحن رجال/Onlar adamdı biz de adamız” denilerek hafife alınıyordu.

İtibarsızlaştırma sürecinde, topyekûn şeyhlere karşı bir önyargı oluşuyor, genç nüfus arasında şeyhlere saygısızlık yapan, onlara hakaret eden hatta mevlidlerini sabote edenler çıkabiliyordu. Nedim Hoca (Altunkaya)'nın 1955'te yaşadığı bir olay bu tarz bir yaklaşımın şeyhlere karşı etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir:

Müellif vefat etmiş, mevlidi okunmaktadır. Birkaç bahir okunduktan sonra müftülükten bir hoca duaya başlar. Ancak dua yerine Arapça gramer kitabını okur. Hamdele salveleden sonra Arapça dilbilgisi kitabı *İzzi*'nin ilk cümlelerini ezberden okur: - *Amin*; - *İ'lem enne ebvabe't-tasri'fi hamsetun ve selasuna baba!*, - *Amin!*, - *Sittetün minha lissülasıyyi'l-mücerredi!*; - *Amin!*.. Hiç kimse daha önce duymadıkları bu cümlelerden bir şey anlamaz. Fakat bir gariplik olduğu fark edilir. Çünkü bu cümleler herhangi bir duaya benzememektedir. Sadece Arapça bilenlerin fark edebildiği sözde dua, aynı görüşte olduğu halde Şeyhin mahdumu Şehabettin Efendi'yi bile rahatsız eder ve “yeter hoca kes!” diyerek sonlandırır.²⁸

²⁸ Mevhibe Altunkaya, *Nedim Altunkaya İle Röportaj*, Malatya 2016.

el-Malatî'nin İlmî Şahsiyeti

Tasavvuf ve Tıp ilmi, sûf hareketi geleneğinde birlikte öğretilen iki disiplindir. Enfûs ve afâk ayetleri bu şekilde birlikte okunur ve tekke seyr u sülûk eğitiminde tıp bilgisinden yararlanılırdı. Ayrıca tekkelerde halk sağlığı hizmeti de veriliirdi. Cabir b. Hayyân es-Sûfî (ö. 815)'nin bu ilimlerdeki yeteneği ve buluşları yine İmam Gazalî (ö. 1111)'nin tıbbın fıkıh ilminde fetva verebilmek için şart olduğunu ileri sürmesi Tasavvuf ile Tıp arasındaki sıkı münasebeti göstermektedir. Yine Gazalî, “و من لم يعرف الهيئة و التشريح فهو عني في معرفة الله” / Fizik ve tıbb ilmini bilmeyen kimse Allah'ı tanımaktan acizdir” diyordu.

Müellif *Zübdetü'l-Mervîyye*'de bu ilimlerin önemini vurgular: “Uzay bilimleri ve anatomi fizyoloji, insana hizmet eden, hayatını koruyan ve yaradanını bilmede büyük faydası olan ilimlerdir. Bu ilimler her akl-ı selim Müslümândan büyük âlimlere, evliyaya kadar kabul ve rağbet görmektedir. Bu derslerin yüksekokullarda tahsili ve zorunlu hale getirilmesi kadar büyük bir hizmet düşünülemez. Elbette İslâm inançları ve ehl-i imanın şeriatının tahsili de büyük bir hizmettir. Tabiatçılar, Allah Te'âlâyı tanımaktan mahrumlardır. Onların görüşlerini dayanak kabul edip, iman ehlinin inancını tahkir ettirmek yabancı misyonerlerin lanetli işleridir. Oysa anatomi fizyoloji geçerli bir ilim olup, bu ilmi elde etmeye teşvik edilmişizdir.”²⁹ Şeyh Hamid Hamdî'nin ilmî donanımını belgeleyen bazı pasajlarını tıba dair eseri *Zübdetü'l-Mervîyye*'den buraya derc etmekte fayda vardır:

Hamdî-i Vâî el-Malatî'nin Bazı Klinik Uygulamaları

Müellif zehirlenme vak'aları için şunları yazmaktadır: “Kişi zehirlendiğinde, tabip bulunmadığı takdirde ilk yardım imkânlarıyla tedâviye koşmak gerekir. Midede şiddetli sancılar ve bulantılar hissedilirse bunun bir zehirlenme olduğu anlaşılır ve önce hasta kusturulur ve zehirli maddenin vücuttan atılmasına çalışılır. Bu bakımdan hastaya çok miktarda sıcak su verilir- vakit kaybetmemek için soğuk su da verilebilir- sonra zehirden sonra 1 saat geçmiş ise, derhâl bir mushil vermeli, sonra aşağıdan tuz hakanesi (şırınga) yapmalıdır. Bir litre suya, iki ya üç kaşık tuz bırakılır. Bununla birlikte içilen zehrin türüne göre, farklı tedaviler de uygulanır. Eğer zehirlenme fosfordan veya bakır zehirinden ileri gelmişse, hastaya o durumda bir litre suda beş yumurta çalkatılarak, husûle gelen sıvı içirilmelidir. Amonyak potas, midye, bozulmuş et ile meydana gelen zehirlenmelerde hastaya; bir litre suya üç kaşık sirke koyularak yapılan sirkeli su içirilerek tedâvi edilir. Sonra yine yumurta ile hazırlanan saf su (tatlı su) verilir. Mantar ve benzeri bitkiler yoluyla zehirlenme vakasında, soba

²⁹ Hamid-i Vâî el-Malatî, *Zübdetü'l-Mervîyye fî't-Tesrîh ve'l-Kemeviyye*, s. 105.

ve yanmadık kömür marsıgından acı çekirdek ve sâir içeceklerden meydana gelen zehirlenmelerde bu şekilde tedavide süratle iyileşme görülür. Dar ve küçük bir odada veya havadâr olmayan bir alanda insan yaşadığında, teneffüs eyledikleri hava, oksijen bakımından noksan ve akciğerlerden dışarı atılan karbondioksit gazıyla yüklü olduğundan, veridi kanının, şiryân kanına dönüşmesi eksik kalır, bu da havanın zehirlenmesine neden olur. Saf hava az ise, orada bulunanların benizleri solgun ve görünüşleri zayıf olur. Bir başka tabirle, kansız olurlar. Temiz ve duru olmayan hava o kadar tesirlidir ki kişi, muhtenikan (boğulmakla) hayatını kaybeder. Kazalarda ise insan sükûnet ve itidâlini muhâfaza etmeli, derhal uzman bir hekime koşmalı ve tıp ilminin engin faydalarından istifâde etmeli, bu imkân bulunmadığında ise hasta ölümden kurtulmak için acil tıbbi tedbirlere başvurulmalıdır. Meselâ ihtâf olduğunda, yani karbondioksit veya karbondioksitle dolu bir hava teneffüs edildiği veya suda boğulmuş ya da asılmış kimselere suni teneffüs uygulanmalı sonra süratle hastanede tedavisine devam edilmelidir”.³⁰

Hamdî-i Vâni el-Malatî ve Kimya-Hey’et İlmi (Astronomi)

Vâni el-Malatî’nin tıp ve kimya birikimini ortaya koyan bu eseri 117 sayfadır ve kimi detay bilgileri ihtiva etmektedir. Şöyle ki; Evren altı günde yaratılmıştır. Fakat bu, şimdiki günler gibi değildir. Ne kadar zaman olduğu tartışmalı bir konudur. Dünya yirmi dört saatte, kendi mihveri üzerinde, garptan şarka doğru döner. Binâen aleyh; sabahleyin Güneş şark tarafından doğar gibi, akşam da garb tarafından batır gibi görünür. Aslında Güneş ne doğar ne de batır. Yerküre, Güneş’ten, on beş milyon yüz doksan bin altı yüz mil (15.190.600 mil) kadar uzaktır ve Güneş ışığı sekiz dakikada (8 dk.) Yerküre’ye ulaşır. Güneş yuvarlak, gülle gibi parlak, sıcak bir gezegendir. Dünyamızın etrafında döner gibi görünür ise de, bu tıpkı hareket eden vapurdaki yolcuların, iskeleyi aksi tarafa gidiyor görmeleri gibi, bir yanılsamadan ileri gelir. Yoksa gerçekte dönen, Güneş değil Dünyamızdır. Yirmi beş gün, on iki saat zarfında (25 gün 12 saat) bir defa yalnız Güneş kendi mihveri etrafında döner. Yerküre’nin hangi tarafı Güneş’e doğru dönerse, yalnız o taraf Güneşi görür, diğer tarafı karanlık olur. İşte bunun içindir ki, bizde gece olduğunda Yeryküre’de bulunduğumuz noktanın aksi tarafında bulunan memleketlerde gündüz olur. Onlarda gece olduğu zaman bizde gündüz olur. Bu sebeple Güneş bize görünmeye başlayınca “doğdu” deriz ve artık görünmez olunca da “batır” deriz. (derkenar: Yıllık dönüşünü üç yüz altmış beş gün, beş saat, 48 dakika, kırk beş sa-niyede icrâ eder).

Gezegenlerin konumları, burçlar, güneşe uzaklık yakınlık gibi durumları çizdiği şekl-i musattah üzerinde inceleyen müellif şunları kaydetmektedir: Yerküreyi

³⁰ Vâni el-Malatî, *Zübdetü'l-Mervîyye*, s. 104.

merkez alıp, cisimler dünyası birbirini saran gezegenler ve unsurlar üzerinde felekler (yörüngeler) lahana gibi katmanlar olup tamamı bir top şeklindedir. Sönmüş yıldızlar, yani gezegenler dokuz adet tespit edilip bütün yüksek gök cisimleri ile aşağı unsurların tam ortasında vehmedilen bir parça (cüz') vardır ki o, alemin merkezi ve milletlerin ayağının altıdır. Ve bu dokuz adet gezegenin en büyük ve en iri olanı Atlas Feleği'dir ki dünyanın yönlerini belirleyen ve zamanın vakitlerini tayin eden odur. Ve bu Atlas feleği diğer gezegenleri hükmü altına alıp yirmi dört saatte bir kere, bütün ışık veren gezegenler, sönmüş yıldızlar ve gök cisimleri ile doğudan batıya doğru döner. O halde daima gece-gündüz ile güneşli bir gün ve karanlık bir gecede vaki' olan doğuş ve batış, hepsi onun hareketine tabidir. Ve bu dokuz gezegenin sonuncusu Ay gezegenidir ki; kâinât, semâ boşluğunu, oluş-bozuluş (kevn ve fesad) âlemini ve eşyâyı bütün yönlerden kuşatmıştır. Dört unsurun küreleri, bu hareketli gezegen içinde kendi mertebelerince karâr ve sebât bulmuşlardır.

Zübdetü'l-İrfân fî Tedkiki'l-İtkân ve Temel İslâm Bilimleri

Kelâm, Fıkıh ve Tasavvuf genel başlıklarıyla üç kitap halinde tasnif edilen *Zübdetü'l-İrfân*'ın birinci kitabı (1-247) kelâm konularını, ikinci kitabı (247-564) usul ve fıkıh konularını, (564-725) üçüncü kitabı ise ahlâk ve tasavvuf konularını ele alır. Hakîm ve filozoflar hakkında önemli değerlendirmeler yapan müellif, felsefecilerin iddialarını çürütmektedir. Felsefecilerin nefisler ve maddeler ile ilgili olarak; nefislerin sonsuz, maddelerin ise sonlu olduğunu, bundan dolayı da maddelerin nefislere kifayet etmeyeceği dolayısıyla bedenlen haşrin mümkün olmayacağı şeklindeki düşüncelerinin ahmakça olduğunu belirterek şu pasajlara yer vermektedir: “Onlar (felsefeciler) nefisler sonsuz, maddeler ise sonlu olduğundan mevcut maddeler beşer nefislerine kifayet etmez. O nedenle cismani haşr da mümkün değildir diyerek hamakatçe bozuk düşüncelerle fasit bir kıyası da delil olarak gösteriyorlar. Hâlbuki nefislerin sonsuz olması muhaldir. Zira nefislerin 'adem-i tenahisi kıdem-i âleme ve âle'd-devam te'akub-i edvara mebni olup biz me'âşir-i ehli kitap ise bedenden müfarakat eden nüfus-i mahdud ve mütenahi olmakla mevadd-ı mevcudedden ekser değildir...”.

Müellife göre; felsefe akla, gereğinden fazla önem verip kadim felsefeyi naklin zararına ve daha üstüne getirmiş, Yeni Eflatunculuk mezhebinin kurmuştur. Pisagoras da bu felsefecilerin en mahirleridir. “إخوان الصفاء/Ihvanu's-safâ” kısm-ı â'zamı Pisagoras mezhebinden isti'are edilmiştir. Bunlar içlerinde bütün dinleri birleştirme hususi gayeleriyle Hristiyan papazları da a'za sıfatında bulundurmışlardır. Aristoteles ile Eflatun birbirine mu'arız iki ekoldürler. Aristo'nun İlahiyyûn mezhebi Farabi (ö. 950) ile İbn Sina (ö. 1037) tarafından gayet mevsuk bir

surette ibraz edilmiştir. İmam Hücetü'l-İslâm Muhammed el-Gazâlî (ö. 1111) aklın hall-i mes'elede âdem-i kefyetine ve edille-i nakle ziyâde i'tina edip a'mâl-i zihniyyeyi tahkir ve tezlil ile oyuncak haline getirerek naklin eteğine sarılmış olduklarını belirtir.

Felsefeciler, cehaletin derece'-i tedennisi ve dereke'-i humkları ile mu'cizat-ı Peygamberan-ı zışan efendimizin insanlar huzurunda izhar buyurdıkları mu'cizeleri de kabul etmezler. Meselâ Hz. Musa'nın "Vadi-i Eymen" deki ateş ve yed-i beyzâ ile âsâ-yı Musa ve denizin yarılması hakkında akli, ilmî ve maddî sebepler aramaktadırlar. Bunu bulamadıkları vakit o mu'cizat ve mevadî "Fenn-i Tabi'atta henüz keşf olunamadığı için o peygamberin ümmetine meçhul olduğu gibi bizce de meçhuldür" derler. Binaenaleyh mu'cizenin enbiyanın doğruluğuna delaleti kat'iyet ifade edemediğinden ehl-i kitabın peygamber tanıdıkları insanların zamanının hünerli adamı olduğunu söylerler. Zira o felsefecilere göre, öldükten sonra dirilmek gibi yevm-i ahiret de yoktur. Çünkü Dünya bâkidir".

Bunların meslekleri beşeriyet kadar eskidir. Bu biçare ve akli insaniyetten dûr olan Ta'biyyun, Maddiyyun, Felasife ve Hükema mu'cizat-ı Peygamberanı her vakit te'vile koşarlar. Hz. Musa'nın gördüğü ateşin volkan veya fosfor olduğuna ve yed-i beyzâda onun yedinde illet-i baras olduğuna ve asanın da yılan olmasını sihir, Firavun ve kavminin gark olmasının med ve cezir olduğuna ka'il olup bu gibi vahim te'vil ile mezkur mu'cizelerin hakikatlerini örtüp saklamak isterler. Oysa Firavun'un sihirbazları bilgili ve zeki kimselerdi ve asâ-yı Musa'daki harikuladeliği görüp de imana mecbur oldular. Firavun'un "لاقطعن ايديكم وارجلكم/Sizin ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim"³¹ müfadiyla vuku' bulan tehdidatına itibar etmeyerek "إنا الى ربنا/Biz Rabbimize dönücüleriz"³² sözleriyle imanlarında sebat etmeleri ve Firavun'un kendilerine edeceği işkencelere sabır ve tahammül ile irtidad etmeyip "ربنا" ربا"فرغ علينا صبراً و توفنا مسلمين/Rabbimiz üzerimize sabır yağdır ve bizi Müslüman olarak öldür"³³ diyerek Hakk'dan istirhamda bulunmaları sihir hakkında asâ mu'cizesinin ne derece açık ve ne derece kuvvetli bir harikulade mu'cize olup Hz. Musa alâ nebiyyina ve aleyhisselam hazretlerinden sudur buyurulduğu sihir nevinden olmadığını izah ve ısbat eder bir emr-i celidir.

Zübdetü'l-İrfân'ın 248 ila 551. sayfaları arası (99 sayfa) fıkıh bahislerinden oluşmaktadır. Bu kısımlarda Hamdî-i Vâni el-Malatî; "hüküm ve mahkûmun bih" kavramlarını, Kur'ân'ın nüzul keyfiyetini İlm-i Fıkıh'ın tarif ve taksimi gibi hususları

³¹ A'râf, 7/124.

³² A'râf, 7/125.

³³ A'râf, 7/126.

açıklayarak “ahkâm-ı ameliyye” adını verdiği fikhın usulüne dair bilgiler vermektedir. Müellif bu kitapta fikh ile birlikte hadis ilminin konularını ele almış, birçok fikhî sorulara cevap vermiştir.

el-Malatî Mezhepler Tarihi’ni de ele almıştır. “*Fihrist-i Tevârih-i Enbiyâ ve Zaman-ı Saâdât-ı Bâhiratta Vuku’ Bulan Vekayî*” adlı (725-751) 26 sayfalık son risalesinde âlemin babası olarak nitelediği Benî Âdem’in yaratılışı, Hz. İsa ve Havariyyûn, Roma’nın ahval-i pür melali ile Roma devletinin ikiye ayrılması, Arabistan’ın oluşumu, tarih-i velâdet-i Nebevî (s.a.v.), Hz. Hadice (r) ile evliliği ve daha sonraki tarihi olayları ele almıştır. Müellif, yeryüzü şekillerini yorumlayarak elde ettiği verilerden evrenin milyonlarca yıl önce nasıl teşekkül ettiğine ilişkin de şu bilgileri vermektedir:

Küre-i arz ibtida Güneş’ten ayrılmış gaz halinde bir cevher olup Güneş’in etrafında ve kendi mihverî üzerinde sağuk bir boşlukda fırıldak gibi dönmesinden soğuyub katılaşımağa başladı. Soğudukca üzerinde bulunan su buharları bulutları sulanub çukurlara dolarak denizler husule geldi. Nihayet milyonlarca sene sonra eser-i hayat zuhur etdi. Hayvanları beslemek için nebatat yaratıldı. Ve ilk defa çeneli yılan kertenkele gibi hayvanlar vucuda geldi. Ve git gide arzın sathında değişimler vuku buldukça cinsler değişmeye ve yeni yeni cinsler oluşmaya başladı. Eskiler ya cümlesi fevt oldu ya da tebdil-i hal eyledi. Bu cihetle zamanımızdaki hayvanlara benzediler. Bu hususun isbatı da taş ocaklarının yanları, sarı dağların meyilleri, sahil kayalarının böğürleri incelenirse sath-ı arzın renkce tabiatca birbirine benzememesi bir çok tabakalar teşkil ettiği görülür. En alt kattaki granit denilen kızıl kayalar tabakasıdır ki burada hayvanat ve nebatatdan eser bulunmaz.

Bu giriş cümlelerinden sonra müellif Hz. Âdem’in yaratılışını, sonraki peygamberlerin gelişini kısaca anlatmaktadır. Peygamberler tarihini analitik ve kritik bir üslupla ele almaktadır. Üç yüz yıl boyunca Hristiyanlığın gizli bir tebliğ ve işkence döneminden sonra, Roma imparatoru I. Konstantin (ö. 337) tarafından resmen kabulünün stratejik bir menfaat gereği olduğunu belirtmektedir. Ancak bu süre zarfında Hristiyanlığın temel ilke ve hükümleri kayda alınmadığından müellife göre psikoposların elinde İsevilik dönüştürülerek Allah’ın mabedleri konumundaki kiliseler, ikonalar ile müşrik mabedlerine benzetilmiştir.

Tevratın üç farklı nüshasını inceleyen müellif, nüshalar arası farklılıkları beş maddede uzunca zikretmektedir. Tevrat’ın nasıl tahrif edilmiş olduğunu somut delillerle ortaya koymaktadır. Biz burada konuyu orijinal metinden özetleyerek vermeye çalışalım:

Müfessirlerden Adam Clark (ö. 1832) ve Housen (ö. ?) muhakeme ederek Sifr-i Tekvinin Otuz altıncı babının 31. ayetiyle bunu takip eden sekiz ayet Sifr-i Tekvîn'in üçüncü babının 14. ayeti Tevrat kelamı olmadığı gibi başkaların idhaliyle iftirada bulunduklarını, ayetlerin içeriğinden anlaşıldığı vecihle tahrif edilmiş olduklarını itiraf ediyorlar. Hz. Musa kitabında bulunan bazı cümleler onun kelamı olmadıkları saraheten anlaşıyor. Sifr-i A'dâd'ın 31. babının 40. ayeti ve Sifr-i Tesniye'nin üçüncü babının 14. ayeti ile âyât-ı sâ'iresi cenab-ı Musa'nın kelimaları değildir. Adam Clark (ö. 1832) tefsirinin cild-i evvelinde Hz. Musa'nın kelamı Sifr-i Tesniye'nin 33. babında hitam bulmuş olup 34. babı Musa'nın kelamı değildir. Teyakkun ederim ki Hz. Musa'nın irtihalinden bir hayli zaman sonra Ben-i İsrâ'il'in meşayih Simone Semen ahbar tarafından yazılmıştır. Kin Kate (ö. ?) âlim de "He-ma'il-i Evvel Sifrinin 17. babının 12. ayetinden 31. ayetine kadar muharrer olan ayetler sonradan ilhak edilmiş olduklarından kütüb-i Tevratiyeden ihraca şayan olup tercümemizi son defa tashih ettiğimiz sırada bu ayetleri idhal etmedik" diyor. Bu tafsilattan müsteban olduğu vecihle şimdi ellerinde bulunan Tevarih Hz. Musa'ya inzal buyurulan Tevrat olmadığı açıktır. Zira bu mecmualar üç nüsha olup İbrani, Yunani ve Samiri'dir. Bunlar arasında sayısız çelişki vardır ki sayarak bitiremeyiz.

Hamdî-i Vâni el-Malatî ve İşârî/Sûfî Tefsiri

Müellif Hamdî-i Vâni el-Malatî eserinde zikrettiği âyetlerin tamamına yakını, tasavvufî/işârî tefsir yöntemiyle yorumlamaktadır. *Zübdetü'l-İrfân fi Tedkiki'l-İtkân*'ın hemen bütün bölümlerinde klasik tefsirlerden yararlanan ve kendi görüşüne de yer veren müellif, ilm-i tefsirin kavramlarını kullanmaktadır. Bu kısımlarda el-Malatî; "En çok tasavvufta tefsir telif edendir" diyerek Ebû Abdurrahman es-Sülemî es-Sûfî (ö. 692), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 910), Ebû Mansur Maturidî (ö. 944), Gazâlî (ö. 1111), Zemahşerî (ö. 1144), Fahr-ı Râzî (ö. 1210), Kadı Beyzavî (ö. 1286), İmam Şa'rânî (ö. 1565), Celaleddin Suyutî (ö. 1505), Ebüssuud Efendi (ö. 1574) gibi müfessirlerden iktibaslar yapmaktadır.

Hamdî-i Vâni el-Malatî, "Kur'an ayetlerini kendi fikrine göre tefsir edenler ile Kur'an ı azümü's-şandan bir harf noksan veya ziyade veya bir harfi inkâr edenlerin bi'l-ittifak küfürlerine hükm edilmiştir" diyerek tefsir faaliyetinin ciddiyetini dile getirmektedir. Müellif ayrıca ilm-i tefsirde mütebahhir olmayan kimselere tasavvufta iktida edilemeyeceğini, Şeyh Cüneyd'in de bu yöndeki görüşünü naklederek vurgulamaktadır.

Müellifin tefsir yöntemine birkaç örnekle bakacak olursak tasavvufî bir zaviyeden ayetleri ele alıp yorumladığını söyleyebiliriz. Tasavvuf ehlinin hâli ve

ilmi öyle bir hâl ve ilimdir ki bu hâl ilmi ilimce daha yüksek olanlarda bulunmayabilir. Müellife göre Musa as ile Hızır kıssası bunun örneğidir. Musa as peygamber olduğu halde ve insanların en âlimi olduğu halde, ihlas ile ve gayret ile Hızır as'dan ledün ilmini almıştır. Buna göre ehlullah ittifakla, bu ilmi almanın şartını ihlas, bezl-i cehde bağlamıştır. Bu da tasavvuf ilmi demektir. Kehf suresinin 66. âyetini bu doğrultuda şöyle izah etmektedir:

Bazen tasavvuf ehlinin ahvali gûnagûn olur ve (tasavvuf) mefdulde bir ilm olur ki kendiden ziyâde âlim ve fâzıl olanda o ilim bulunmaz. Halbu ki mefdûl bî hesâb fâdıl derecesinden dündür. Hazret-i Mûsa aleyhisselam ile Hızır'ın ahvali buna şahittir. هل اتبعك ان تعلمني مما علمت رشدا /Sana öğretilen ilmi bana da öğretmen için sana tabi olayım mı? Halbuki Musa aleyhisselam ulum-i nübüvvet ve risalet ve umur-i şeriat ve ahkâm-ı siyasette e'lemu'n-nas idi. Hızır aleyhisselam ise bildiği şeyde e'lem idi. و علمناه من لدنا علما /Biz ona katımızdan ilim öğrettik" ilm-i has olup ledünni olduğunu ima buyurmuştur. İşte ihlâsın neticesi ilm-i ledünni olduğu ve onu tahsile sa'y ve bezl-i cuhûd edilmesine ehlullah müttefikdir. İmam Beyhaki rivâyetinde kale aleyhisselam اني لا اعلم الا ما علمني ربي /Ben Allâh'ın bana öğrettiğinden başkasını bilmem demiş, İmam Ahmed (ö. 855) rivâyetinde: اسئلك Allâh'ım kendini isimlendirdiğin ve gayb ilminde belirttiğin sana ait bütün isimlerle sana dua ediyorum kelim ve ehadis-i nebeviyyelerde beşerin ilminin gunagun olduğuna beşâret vardır. İlm-i gaybdan te'âlâ ve tekaddese hazretlerinin i'lamıyla olur. Nasıl ki sure-i Kehf'te mücerred keşf ile gulamın katlinin (kendi ilmi) olmayıp rabbani ilmi olduğu ve sefinenin tahribi ve cidarın ta'miri yani müstakbelde olacak şeyleri Hızır aleyhisselamın bilmesi ve ilm-i gaybi, ilm-i ledünni olduğu sabit olur. İşte ilm-i tasavvuf bu ulûmun tahsiline nam verilmiştir.

Ey iman edenler! يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين / Ey iman edenler! Sadıklarla beraber olun" âyetini yorumlarken كونوا/olunuz fiilini râbîta ile ilişkilendirmekte ve hem hakiki hem de hükmi keynûnete (gaybubette beraberlik) şamil olduğunu belirtmektedir. Nitekim râbîtada hem hakîkî hem de hükmi (huzur-i kalb ile) beraberlik (keynûnet) vardır.

Müellif yine takvâ ile ilgili âyetleri tefsir ederken; Allah'ın takvâ ehlini, belli bir bilgi edinme süreci olmaksızın, keşif ve ilham yoluyla zekâ/akıl ve hikmet sahibi yaptığını belirtmektedir. Bu ise ibadetlere ihlas ile muvazebet sayesinde mümkün olmaktadır.

Hamdî-i Vâni el-Malatî ve Şiirleri

Hamdî-i Vâni el-Malatî'nin şiirleri irfânî derinliğini ve içindeki hicrân acısını yansıtmaktadır. Şiirlerinde Allâh'ın "ol" emri ile bir bedia (insan) yaratıp onu rûh olarak isimlendirdiğini sonra nefis ile ruh arasındaki münasebetleri ele alarak; nefsin ayartıcı, serkeş, şerden yaratılmış bir olgu olduğunu belirtmektedir.

Hamdî-i Vâni el-Malatî'nin şiirlerindeki nazım biçimi ve birimi mesnevi (ikili) beyitlerinden oluşmaktadır. Şiirlerinde vezin ölçüsü 11'dir. Şiirlerinin ahenk unsurları bakımından ise kafiyele olduğunu görmekteyiz. Söz sanatlarından isti'âre, teşbih, kinâye, teşhis, tariz gibi sanatları kullandığını söyleyebiliriz.

Müellifin ve Diğer Kitaplarının Bilinmeyişi

Hamdî-i Vâni el-Malatî, ikinci ailesini ve çocuklarını fikri bakımdan yanında görememiştir. Bugüne kadar kitaplarının gün yüzüne çıkmayışının sebepleri arasında bu durum açıklayıcı olabilir. Zira bir oğlu kıdemli albay, diğeri müftü, diğeri öğretim görevlisi, gelini ise MEB müşaviri iken (o tarihlerde el yazması eserleri okuyup tercüme edebilecek çok sayıda uzman da mevcuttu) külliyyat ölçeğindeki bu eserler, müellifin vefatının üzerinden geçen 60 yıl içinde pekala yayımlanabilirdi.

Bazı Öğrencileri

Zübdetü'l-İrfân müellifi, Malatya'ya geldiği 1917 tarihinden itibaren Hamidiye Camii (Yeni Camii) ve çevre mescidlerde, çarşılarda irşad faaliyetlerine girişmiş, çok sayıda öğrenci ve müntesibe ulaşmıştır.

Müellifin öğrencileri ve ihvanı Malatya, çevre iller ile Ankara, İstanbul gibi önemli illere yayılmış durumdadır. Hacı Ahmet Turan (ö. 1983), Kuspınarlı Hasan Algan (ö. 1972), Karanlıkdereli Hasan Hüseyin İnal (ö. 1978), Epremeli Ömer Çatalkaya (ö. 2004), Altıparmak Hacı Hüseyin (ö. 2006), Meleğin Aliseydi, Mehmet Metin (ö. 1970), Kasacı Mehmet Maskar (ö. 2006), Mehmet Kalı (ö. 2008), Yunus Kolukısa (ö. ?) Hacı Metin (ö. 1975) Hasan Paşa Sarıçiçek (ö. ?) öğrencilerinden bazılarıdır.

Vâni el-Malatî ve Faaliyetleri

Müellif "zevk yorar, rahat usandırır, iş eylendirir" özlü sözüyle her an aktif olmayı, ailesinden başlamak üzere öğrencilerine düstur olarak öğretmiştir. Çocuklarını ve maiyetindeki kimseleri boş bırakmamış, bir iş bulamazsa bahçedeki odunların yerlerini değiştirmelerini istemiştir.

İrşad faaliyetlerine de büyük önem veren müellif bu çalışmalarıyla Malatya'da kısa sürede tanınmıştır. Ancak 1918 yılı şartları etkisiyle faaliyetlerden el çektilmiş, ilmî köşesine çekilmek zorunda kalmıştır. Daha önce İzmir'deki irşadı neticesinde birçok kimsenin hayatında değişim meydana getirdiği, Ödemiş eşkıya reisi Çakırcalı Mehmet Efe (ö. 1911)'nin tevbe edip eşkıyalığı bıraktığı bilinmektedir.

Van'da bulunduğu yıllarda Hukuk azalığı, müderrislik, ilköğretim müfettişliği ve müftülük gibi çok yoğun görevler yapmaktadır. 1911'den işgal yıllarına kadar geçen 4 yıllık süreçteki çalışmalarıyla Van'da Ermeni tebanın bile teveccühünü kazanmıştır. Ermeni bir kadın kendi canı pahasına müellifi ve ailesini kurtarmak istemiş ancak kendisi ile birlikte onlar da katledilmiştir.

Van Rüşdiye birincisi, Bayburt ve İstanbul'da tekmi-i dürûs eden, hep ödüllendirilen müellif, büyük mahdumu Şahabettin Efendi (ö. 2018)'ye göre: Abdulhamit Han'ın görevlendirmesiyle eğitim sistemindeki aksaklıkları tespit edip düzeltilmesine yönelik adımlar atılmasını sağlamış ve yine Hindistan'a gönderilmiştir. Hindistan'da giydiği kıyafet ile ilgili malzemelerin konulduğu kutu ise Şahabettin Efendi tarafından alınmıştır.

Urfa'dan Malatya'ya hicret ettiği 1917'den itibaren Malatya merkezde tebliğ ve irşad çalışmalarını yapmıştır. Cami ve mescidlerde konuşmalar yapmış, halkın bilinçlenmesi ve kenetlenmesi yönünde telkinlerde bulunmuş, işgalcilere meyletmemeleri için uyarılar yapmıştır.

Vaktin nezaketi derken bir hassas dönemden söz etmektedir. Bir taraftan Urfa, Antep ve Maraş'ın işgali devam ediyor, bir taraftan da Ermeni mezalimi yaşanıyordu. Malatya ise bu olaylardan doğrudan etkileniyordu. O tarihlerde İngiliz istihbarat subayı bin başı Edward Noel Malatya'da aşiretlerle görüşüp işbirliği yapanlardan silahlı destek birlikleri kuruyordu. Müellifin bu şartlarda henüz yeni ayak bastığı Malatya'da cami ve mescitlerdeki bu çalışmalarına devam edemediği görülmektedir. Çünkü şehir içinde işbirliği yapan aşiretlerin silahlı adamları vardı. O nedenle artık bir müddet eserlerine yoğunlaşmayı tercih etmiştir.

Sürgün yıllarında Çorum'daki faaliyetleriyle ilgili de elde bilgiler mevcuttur. Çorum sakinleri memleketlerine arif bir zatın geldiğini öğrenince irşad sohbetlerinden istifade etmiş, onu kollamışlardır. Ancak Şahabettin Efendi'ye göre annesi bu ilgiden rahatsızlık duymuş, müellif ile tartışmıştır. Jandarma baskısından ötürü bu çalışmalara son vermesi gerektiğini, Malatya'dan bu sebeple sürüldüklerini söyleyerek artık sohbetleri bırakmasını istemiştir. Sürgünden sonraki Malatya yıllarında da ev baskınları, karakol ifadeleri devam edince aile içinde benzer tartışmalar mütemadiyen olmuştur.

ZÜBDETÜ'L-İRFÂN FÎ TEDKÎKÎ'L-İTKÂN (TRANSKRİPT METNİ-MÜELLİF NÜSHASI)

Hamidiye (Yeni) Camii - Malatya / 1918

// 14 //

Kendi Kalemıyla Müellifin Özgeçmişi

Müellif Hacı Hamid Hamdî-i Vâni Murtazevî İbn Ali Efendi İbn Demir İbn İsmail

289/1873 senesinde Van vilâyetinin Nûrşîn-i Süflâ mahallesinde tevellüd edip mahalle mektebinde Bekir Efendi Hoca'dan bid' ederek (başlayarak) hatm-ı kelâm-ı kadîmden sonra, doksan beş tarihinde mekteb-i rüşdiyesinde, 300 tarihinde (1884) birinci olarak ikmâl ve a'sâr ve mektubî

kalemlerine mülazemete devamla bu sırada İskenderpaşa Mederesesi'nde Muid Ahmed Efendi'den Arabi dersine de giderek, 307 senesinde (1891) Bayburd Kazasına tahsil-i ulûm hususunda Müfti Ali Efendi'den tahsil-i ulûm edilerek ba'dehu tevsî'-i ulûm zımında Dersaadet Fatih Medresesi'ne iskân, dersiâmlardan Mustafa Efendi dersine devam ve akşam dersine de Şiranlı meşhur Halis Efendi yedinde tahsil edilmiş,

311 tarihinde (1895) Hicaz'a ma'zemet-i dirâze Haremeyn-i Şerîfeyn ziyaretinden sonra derslere devam, 313 (1897) tarihinde tekrar Hicaz'a ve Haremeyn-i Şerîfeyn'de Ramazan-ı Şerîf'e tesadüfle geceler umre'ye gidilmiş ve tavaf ile teravîh kılınmıştır. 316 (1900) tarihinde tekml-i nüsah ile icazetnâme alarak Ödemiş Kazasının İbrâhim Efendi Medresesine Müderris tayin ile,

321'de (1905) sıla-ı rahm için Van vilâyetine azimetle valideyn-i ber hayat ziyaret olunarak vilâyetin Daru'l-Muallimin muallimliğine ve ibtidai mekteb müfettişliğine ve i'dadi mektebi Arabi muallimliğine tayin, 323 tarihinde (1907) bidâyet-i hukuk azalığına, 327 tarihinde (1911) Hoşab kazası müftülüğüne tayin,

Harb-i Umumi'de vilâyet istilaya uğradıkta mücerred (tek başına) kalarak hicretle Urfa'nın Suruc kazasında Çekirge Anbar memurluğuna, Urfa'ya Fransız ve İngiliz asakirinin vürûdunda hicreten Malatya'ya bilvurud nasayih ile cami'i şeriflerde ve mahalle mescidinde hitabet ederek vaktin nezaketine mebni her ikisinden el çekilip inziva-yı gûşe-i mutala'aya kalmıştır.

310/1894'da ve 313/1897 tarihlerinde iki def'a Hicazî³⁴ esnasında Abdullâh Mekkî oğlu Halid'den Tarik-i Nakşî letaifi ve 308 tarihinde Seyyid Fehim el-Arvâsî kaddesallâhu esrarehumda ta'rif-i ezkar bid' edilmiştir. Kaleme almış olduğu kitaplar: Zübdetü'l-Berâhin Rücûmen li's-Şeyâtin, Zübdetü'l-İrfân fî Tedkiki'l-İtkân, Zübdetü'l-Mervîyye fî't-Teşrih ve'l-Kemeviyye, Zübdetü'l-Müsemma fî Hükmî'l-Esmâ. // 15 // (Boş Sayfa) // 16 //

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمدك يا من تقدس ذاته عن الإدراك والخيال وإحاطة الأفكار وتنزهت صفاته عن التشبيه والمثال ونبراس الإنتظار وتجردت أفعاله عن النقائص والسؤال وسمة الإفتقار ونصلى ونسلم على حبيبك وخليك و نبيك المختار وعلى آله واصحابه الأخيار عدد قطرات الأمطار ونسئلك الرحمة والبركة على المجتهدين الأبرار ومشايخنا الموحدين الأحرار عدد أنفاس المستغفرين بالأسحار.

اما بعد: فيقول العبد المفقر إلى رحمة ربه الغني حمدي خاكي بن على المرتضى الواني ستر الله عيوبهما وغفر ذنوبهما. قد اقتطفت من أكمام روضة العلماء واقتبست من ازهار دوحة الأمناء زهرة في تقرير الإذعان والإيمان وبهجة في تحصيل الإيقان والبرهان وسميتها زبدة العرفان في تدقيق الإتيان لتكون هدية للإخوان وسبباً للعفو والغفران وأنا بالقصور معترف وبالإحسان مقترف وشرعت بعد فرقتي من الإخوان والأكابر وهجرتي من الأوطان والعيال والأولاد وكان زمن تخريب البلاد وتوسيع الفساد وصار كيوم التناد ووقت الميعاد. أسئلك الله تعالى بلطفه وكرمه أن يجعل زخراً في الآخرة وسيلة للمغفرة إنه قريب مجيب وعليه توكلت وإليه انيب.

(Zâtınla idraklerin, hayalin ve düşünce ufkunun ötesinde olan, sıfatlarıyla teşbih, denklik ve görüş nibrasından üstün olan, fiillerinle noksanlıktan, sorgulanmaktan, eksiklikten uzak olan Allah'ım! Sana övgüler ederiz. Sevdığın, dost seçtiğin elçine, ailesine, seçkin ashabına yağmur taneleri adedince salat ve selâm ederiz. Senden şehirlerde istiğfar edenlerin nefesleri adedince merhametini, temiz müctehidlere, hür ve muvahhid şeyhlerimize bereketini dileriz.

³⁴ Hicaz'da bulunduğu esnada.

Ve sonra: Bu Gani Rabbinin rahmetine muhtaç kulu Hamdî-i Hâkî b. Ali el-Murtazevî el-Vânî [(el-Malatî) Allah anne babasının kusurlarını örtsün, hatalarını bağışlasın] der ki;

Ulemâ ravzasının dallarından topladığım, ümenâ çınarının özlerinden derlediğim değerleri; iman ve izanın takriri, ikân ve bürhanın tahsili için bir araya getirdim ve *Zübdetü'l-İrfân fî Tedkîki'l-İtkân* olarak isimlendirdim. İhvânıma bir hediyem, af ve mağfiretime bir sebep olsun. Kusurlarımın farkındayım, taahhüdüm iyiliktir. İhvânımdan ve büyüklerimden uzak düşüp vatanımdan, evlad u iyalimden hicret ettikten sonra yazmaya başladım. Zaman ülkemizin tahrip, fesadın yayılış zamanı oldu. Sanki kıyamet günü, ahiret vaktidir. Allah'tan lütfunu, cömertliğini, ahirette bu çalışmayı bir azık olarak mağfiretime vesile kılmasını istiyorum. O yakındır, duaya icabet edendir, O'na tevekkül ettim ve O'na yöneldim).

Ma'lum-i zevil'-besâirdir ki fûnûn-i İslâmiyye made-i ilim, amel ve ihlâstır. Benâberîn bu ravza-i ri'yâzın eşcâr-ı müsmiresi ve enhar-ı münhemire-i münfeciresi ilme müteallik mekasid ve mevakif ve akâid ve şüruhu ve amele mütealliki, kütüb-i sitte ehadisi ve usûl-füru' ve fıkıh, ahlâk ve ihlâsa mütealliki İmam Gazâlî (ö. 1111) ve İmam Rabbani (ö. 1624) mütabeatından nebean etmiştir. Ve üç kitab-ı cinane cereyaniyle bâb ve fasıl ve nev' ve mukaddimesinden isâle ve leme'an eylemiştir.

Mukaddime

Din-i mübin-i Ahmedî alâ sahibiha's-salatu ve's-selam-ı sermedi usûl ve füru' ve her nev' ahkâm-ı şer'iyyesinin hey'et-i mecmu'ası fıkıh nâmı altında cem' olunup üç kısma taksim olunmuştur.

1. **Fıkıh-ı İlmî'**dir ki nazar-ı im'an ve istidlâl ile bilinmesi ve itikad edilmesi matlub olan hakâyıkı muhtevidir. Vahdaniyyet ve sıfat-ı ilâhiyye gibi.

2. **Fıkıh-ı Amelî'**dir ki ilmi ile ma'an kendisine tatbik-i amel olunmak iktiza eden ahkâm-ı celileden ibarettir. İbadât, muamelât ve ukubât gibi.

3. **Fıkıh-ı Vicdanî'**dir ki nefis-i nâtıkanın tezkiyesine ve tekâmülüne medar olan hususâtı ihtiva eder. İlm-i Ahlâk ve İlm-i Tasavvuf gibi.

Bu aksamdan ahkâm ve itikadiyyeye müteallik olan birincisi din-i mübin-i İslâm'ın mebni âleyh olan esasları ihtiva edendir. Bunlar imânın rûknünü teşkil eder ve bunlarla küfür ve imân tefrik edilir.

İmam Gazâlî aleyhi rahme usul-ü imânı ta'rifde; “ اصول الإيمان ثلاثة “ El-imânü billâhi ve birasulihî ve bi'l-yevmi'l-ahiri ve ma adahu fer'un”³⁵ ibaresiyle birinci imân-ı billâh, ikinci imân-ı bi'r-resul, üçüncü imân-ı bi'l-yevmi'l-ahire olup mâ'adası fûru'dur ki uluhiyyet ve nübüvvet ve yevm-i âhiretten ibaret olan mebahis-i selâse edille-i nakliyye ve aklıyye ile kütüb-i kelâmiyyede ber tafsil ulema-yı din-i İslâm taraf-ı zî-şereflerinden tasrih ve tastir kılınmıştır.

Cenab-ı Hakk celle 'azametuhu hazretlerinin nev'-i beşere ihsân buyurduğu ni'am-ı celile ihsâ olunamayacak derecede çoktur. Bu ni'am-ı celilenin vecibe-i şükrânı bihakkın edaya imkân yok ise de Cenab-ı Fatır-ı kâ'inata karşı vezâ'if-i ûbudiyyeti ifaya müsara'atla hayr ve saadete na'il olmak imkânı mebzuldur.

Din-i Mübin-i İslâm'ın ahkâm-ı 'aliyyesi uhrevî ve dünyevi sa'adetin iktisabına // 17 // hâdim olduğundan her Müslüman bu ahkâm-ı âliyye tevfiği hareket ve sa'adetini tahakkuk ettirmeye gayretle mükelleftir. Suretü'l-Kıyame “أحسب الإنسان أن يترك سدى”/Eyahsebu'l-insânü en yutrake suda”³⁶ âyet-i kerimesi Cenab-ı Hakk celle sultânuhu insanların halkını abes yere olmayıp belki âzim bir hikmet, mühim bir gayeye müsteniddir ki o da Allâh te'âlâ hazretlerini bilmekten, ona kulluk ederek diğer bir âlemde ebedi bir sa'adete mazhar olmaktan ibarettir. Böyle mükemmel bir mahlûk gayr-ı mesûl olamaz ve abes yere yaratılmış bulunamaz.

Hiç şüphe yoktur ki insanın yaradılışı, vazife ve mesuliyet esasına mütebennidir. İnsanın uhdesine, dünyevi uhrevi bir takım vazifeler teveccüh eder ki ilim, amel ve ahlâktır. Sûre-i Zariyât “و ما خلقت الجن و الإنس إلا ليعبدون”/ve ma halaktu'l-cinne ve'l-inse illa liya'budun”³⁷ “ليعرفون/li ya'rifun, liyuvahhidun”³⁸ ile tefsir olunduğundan; “Ben âzimüşşan nev'-i beşeri ancak beni bilsinler, beni tevhid etsinler diye yarattım” me'alindedir.

Filhakika gaye'-i hilkat ma'rifetullâhtır. Allâh te'âlâ'yı bilmeyen, mevcudiyet-i ilâhiyyeyi tasdik etmeyen kendini insanlıktan ıskat etmiş olur. Binâenaleyh her insanın vazife-i itikadiyyesi olan Allâh te'âlâ hazretlerini bilmek, onu tevhid ve tenzih etmektir. Vazife-i 'ameliyyesi de insanın ifasıyla mükellef oldukları şeyi te'âlâ ve tekaddes hazretlerine kemâl-ı ihlâs ile ibadât

³⁵ İmanın esasları üçtür: Allâh'a imân, resulüne imân ve âhiret gününe imân. Gerisi fûru'dur.

³⁶ Kıyame 75/36; “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır”.

³⁷ Zariyât 51/56; “Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım”.

³⁸ Ancak tanısinlar ve tevhid etsinler diye.

ve ta'atte bulunmaktan 'ibarettir. Vazife'-i ahlâkiyye ise insanlar tekemmülata mazhariyyeti ve safa-yı kalbe na'iliyyeti ancak güzel ahlâk ile olduğundan din-i celil-i İslâm ahlâka pek büyük ehemmiyet vermiştir.

“*وإنك على خلق عظيم*”³⁹ âyet-i Furkâniyesi Sahibu'l-ahlâk (sav) Efendimiz hazretlerinin ahlâk-ı haseneyi câmi' olduğuna şahid-i âdildir. Sûre-i Mü'minûn “*أفحسبتم أنما خلقتناكم عبثاً و أنكم إلينا لا ترجعون فتعالى الله الملك الحق لا إله إلا هو رب العرش الكريم*”/Efehasibtum ennema halaknakum abesen ve ennekum ileyna la terci'un fete'alallâhu'l-Meliku'l-Hakku La ilâhe illâhu Rabbu'l-arşı'l-kerim⁴⁰ Bu âyet-i kerime gafil beşer için en müthiş, en muazzam bir hitabe-i Kur'âniyyedir ve beşeriyyeti gaye-i hilkatinden haberdar ediyor. İnsanlar 'abes yere yaratılmamış olduğunu ve başka bir âlem-i ebediyyete müteveccih bulunduğunu nâtık bulunmaktadır. Me'ali; Ey gürûh-i ğâfilin! Siz hiçbir şey bilmez misiniz? Siz ne için yaratılmış olduğunuzu hiç düşünmez misiniz ki; Ben âzimüş-şan sizi abes yere yarattım? Sizin böylece hilkatiniz bir hikmete müstenit, bir gayeye müteveccih değildir, öyle mi zannediyorsunuz? Siz ef'alinizin hesabını verip âmelinizin cezasını görmek için bize iade olunacaksınız, bizim mahkeme-i kübra-yı 'adaletimize sevk edilmeyeceksiniz öyle mi zannediyorsunuz? Ne bâtl zehâb! Yok yok, öyle zannettiğiniz gibi değildir.

Bu kâ'inatta 'abes yere hiçbir şey yaratılmamıştır. Bütün mükevvenatın Hâlıkı, Malik-i hakikisi olan Allâh te'âlâ hazretleri 'abes yere hiçbir şeyi yaratmamıştır, müte'alidir. Onun yarattığı şeyler arasında hikmetten maslahattan hâli bir şey bulunmaz, o bir Hâlık-ı zi-hikmettir ki O'nun zât-ı ehadiyyetinden başka ma'bud-i bi'l-Hak yoktur. Arş-ı kerimin, o makam-ı refi'ül-kadrin Rabb-i kadimi ancak onun zât-ı celili's-sıfatıdır. Artık öyle bir Hâlık-ı âzimüşşanın mülkünde abes yere yaratılmış bir şey nasıl bulunur? Binâenaleyh insanların hilkatı de 'abes yere değildir. Belki âzim bir hikmete, mühim bir gayeye müsteniddir ki o da Allâh te'âlâ hazretlerini bilmekten ona kulluk ederek diğer bir âlemde ebedî bir saadete mazhar olmaktan ibarettir.

Bereket-i sohbetü'n-Nebi ve zaman-ı kurb-i ahd ve ihtilaf ve kalibin killeti ve sıqata⁴¹ müraca'atla temekkünlerinden için sahâbe ve tabiîn hazeratının akâ'idleri safvet üzeredir. İleride ümmet tarafından bir takım

³⁹ Kalem 68/4; “Ve Sen büyük bir ahlâk üzeresin”.

⁴⁰ Mü'minûn 23/115; “Sizi boş yere yarattığımızı ve bize geri döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz? Gerçek hükümler olan Allâh bundan yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O kerim arşın Rabbidir”.

⁴¹ Güvenilir salih kimseler

bid'atler, i'tikad-ı sahihe muhalif mezhepler ihdas edileceği vah-yi ilâhi ile ma'lum olmakla bu husus asla izin ve rızâsı olmadığını beyân ve mütecessidlerini delâlete nisbet ile şu âkibetlerini i'lan buyururlardı.

Bu makule kesânın tekessürleriyle fitne ve fesad-ı azime badi' olacaklarını, hakk ve savab üzere baki olacakların alametlerini suâl edenlere bunların yalnız kendi meslek-i celilini ve ashâb-ı kirâmın âka'id-i seniyelerini iltizam ve muhafaza edenlerden ibaret olduklarını tasrih makamında da: ستفترق أمتي ثلاثاً و سبعين فرقة كلها في النار إلا واحدة قيل و من هم يا رسول الله؟ قال الذين هم “Setefriku ümmeti selasen ve seb'ine firkaten kulluha finnari illa vâhideten. Kile men hum ya Resulallâh? Kalellezine hum ala ma ene aleyhi ve ashabi”⁴². Tirmizi (ö. 892) rivâyetinde; “إن بني إسرائيل تفرقت على إثنتين و سبعين ملة و تفرقت أمتي على ثلاث و سبعين كلهم في النار إلا ملة واحدة قالوا من هي يا إنني رسول الله؟ قال ما أنا عليه و اصحابي/İnne Benî İsrâile teferrekat ala isneyne ve seb'ine milleten ve tefriku ümmeti ala selasin ve seb'ine. Kulluhum finnari illa milleten vâhide. Kalu men hiye ya Resulallâh? Kale ma ene aleyhi ve ashabi”⁴³ hadis-i şerifleri varid olmuştur. Me'ali şerif, “Ümmetim ileride 73 fırkaya inkısam ederek kâffesi i'tikad-ı bâtilalar hasebiyle duhul-u nar'a müstehik olurlar ancak bir fırkası necât bulacaktır”. “Ya Resulullâh, şu fırkayı nâciye // 18 // kimlerdir?” diye suâl edildiğinde, “Bunlar ashabım ile benim bulunduğumuz meslek-i sahih ve âlî üzere bulunanlardan ibarettir” buyurulmuştur.

Pek az mülâhaza ile hakikat-i hal bundan ibaret olacağı tasdik olunur değil mi? Çünkü madem ki insanın selamet ve saadeti şer'-i Muhammediye ittiba' ile, ibtida' (bidat) ile değildir, bu halde nübüvvet ve risâleti, mu'cizât-ı bahire ile min indillâh musaddak ve müeyyed bulunan nebiyy-i hatemîyyet unvanımız ve mürşid-i a'zam-ı zi-şânımız Efendimiz hazretlerinin canib-i kuds-i mevahibi hazret-i feyyaz-ı hakikiden istifaza ve telakki eylemiş ve senelerce asnaf-ı sakaleyni da'vetle neşr ve i'lasına muvaffak buyurulmuş oldukları şeriat-ı mukaddese-i Subhaniyyenin neden ibaret olduğunu aynen ve hakikaten bilmek lazımdır.

⁴² Ebû Dâvûd, *Sünen*, 4597; Hâkim, *el-Müstedrek*, c. 3/345; “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak. Bunların tümü ateştedir ancak biri hariç. Denildi ki; onlar kimdir ya Resulallâh! Dedi ki onlar benim ve ashabımın yolu üzere olanlardır.”

⁴³ Tirmizî, *es-Sünen*, 2641; İsrailoğulları yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacak. Hepsi cehennemdedir ancak onlardan bir millet müstesna. Dediler ki; “O millet kimdir ya Resulallâh?” Dedi ki; “Benim ve ashabımın yolunda olanlar”.

“إني أبلغ الشاهد منكم الغائب”⁴⁴ hitab-ı müstetabı vifkınca ef'al ve ahval ve tekarir-i Muhammediyyeyi mevrîd-i vakıasıyla beraber nakil ve tebliğ vazife'î mukaddesesine müntehab ve muvaffak buyurulan ashab-ı fuyuzât nisab ve onlara hayrû'l-halef olan Tabî'in-i feza'il-meâb hazretlerinin kadirlerini bilmek ve hademat-ı diniyyelerini inkâr etmek gibi küfran-ı ni'met tasavvur olunamaz. Şeriat-ı İslâmiyyenin meslek-i celil-i Resul ve ashaptan ibaret olması kadar vâzıh bir hakikat yoktur. Tirmizi rivâyetinde; “إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى الضَّلَالَةِ”⁴⁵, “لَا يَجْمَعُ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى ضَلَالَةٍ أَبَدًا”, “لَا يَجْمَعُ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى”⁴⁶, “يَجْمَعُ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى ضَلَالَةٍ”⁴⁷, “لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ”⁴⁸

⁴⁷ İbn Mace, 1/283; Allâh bu ümmeti dalalet üzerinde bir araya getirmez ve Allâh'ın eli cemaatin üzerindedir.

dalâletin”⁴⁸, “عليكم بالسواد الاعظم/Aleykum bi’s-sevadi’l-azam”⁴⁹ gibi birçok ehadis-i sahihenin delaletiyle sabit olduğu üzere sevad-ı i’zam ehl-i hal ve akd olan uzamâ-i ümmet ve cumhur-i sâlikan-ı tarik-i müstakim-i sünnetlerdir. Hiçbir vakit emr-i gayr-ı meşru’ hakkında ittifak etmezler ve hatta edemezler. İtikad hususunda ehl-i sünnet mezhebine muhalif bulunmak, ekber-i keba’irdir ve hatta en adi ve gayrı mühim bulunan bir mesele-i itikadiyyede muhalefet dahi bid’at-ı fi’d-din âdd olunup Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından bu mesleğe sapanların merdudiyyeti ilan buyurulmuş ve şu nev’i her bid’atın dalalet olmasıyla sahibini nar-ı cahime sevk edecek ehadis-i sahihede tasrih edilmiştir. “من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد/Men ehdesse fi emrina haza ma leyse minhu fehuve reddun”⁵⁰. Her kim bizim din ve mesleğimizden olmayan bir şeyi re’-yi hodile ihdas ederse o kimse veya onun ihdas eylediği bid’at merduddur “من رغب عن سنتي فليس مني/Men rağibe an sünneti fe leyse minni”⁵¹. Benim sünnet ve mesleğimden i’raz eden benim cemaatimden değildir. “كل بدعة ضلالة و كل ضلالة و صاحبها في النار/Kullu bidatin dalâletün ve kullu dalâletin ve sahibuha fi’n-nâri”⁵² Ehadis-i şerifeler itikadça bid’atten zecr makamında bunlar gibi pek çok ehadis-i şerife şeref varid olmuştur.

İbtida, hayat-ı din-i Muhammedi âlâ sahibihâ esselatu vesselam-ı sermedi câmi’-i âyât ve ehadis-i Nebeviyye ile mu’eyyed ehl-i sünnet ve’l-cemaat tarafından esas-ı din kurulmuştur. Ve icma’-ı İslâmiyye, âyat-ı Kur’âniyyeden telhis edilmiştir. “و اعتصموا بحبل الله جميعاً و لا تفرقوا/ve’tasimu bi hablillâhi cemian velâ teferraku”⁵³, “ولا تكونوا كالذين تفرقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم و اولئك لهم عذاب عظيم/Vela tekunu kellezine teferraku vehtelefû min ba’di ma câehumu’l-beyyinâti ve ulâike lehüm azabun azim”⁵⁴, “واذكروا نعمة الله عليكم/İz kuntüm aedânu fâlf bînin qulubküm favsıbtüm benımetı ihıvânâ u kuntüm alı şıfâ hfıre min nâr fânqzıkm منها Vezkuru nimetallâhi aleykum iz kuntum e’dâen fe ellefe beyne kulubikum fe esbahtum binimetihı ihvana ve kuntum ala şefa hufratin minennari fe enkazekum minhâ kezalike yubeyyınnullâhu lekum

⁴⁸ Tirmizi; Ümmetim dalalette bir araya gelmez.

⁴⁹ İbn Mace, Fiten, 8; Sizi sevad-ı a’zam (sağduyu, akl-ı selim) ile ilgili olarak uyarıyorum.

⁵⁰ İmam Nevevî, *Erbain*, 31.

⁵¹ Buhari, *Sahih*, 5063.

⁵² Ebû Davud, *Sahih*, 4067; “Her bidât dalâlettir ve her dalâlet sahibi ile birilte cehennemdedir”.

⁵³ Al-i İmran, 3/103; “Allâh’ın ipine toptan sarılın, ayrılığa düşmeyin”.

⁵⁴ Al-i İmran, 3/105; “Ayrılığa düşen ve kendilerine açık âyetler geldikten sonra ihtilafa düşenler gibi olmayın. Onlara büyük bir azap vardır”.

و لتكن منكم أمة يدعون إلى الخير و يأمرون بالمعروف و “⁵⁵” âyâtihî leallekum tehtedûn⁵⁵”, “Ve’l-tekun minkum ümmetun yedune ile’l-hayri ve ye’murune bi’l-ma’rûfî ve yenhevne ani’l-münkeri ve ulaike humu’l-muflihûn”⁵⁶, “تلك حدود الله نتلوها عليك بالحق و ما الله يريد ظلماً للعالمين”⁵⁷ // 19 // gibi daha nice âyât-ı Furkâniyyeler bunu mübeyyindir. Esas, bunlardan teşekkül etmiştir. Lâkin sonralar ‘alem-i İslâmiyyete muzır ve kendi menfaat-ı şahsiyyeleri uğrunda içlerinden birkaç müstesna tutuldukta Emevi hükümdarları Haricî, Fatimî hükümdarları Şi’î, Abbasi hükümdarları i’tizalî mesleklerini ele dolayıp terakki-i ehl-i İslâm’a sed çekmişlerdir. Fırka-i dâlle teşkiline ba’is ve himaye ile sübül-i mütefferrika takviyesine sebebiyet verilmiştir. Ehli-sünnet ve’l-cemaat bunları red ve cevabında mesa’ili kelâmiye tahririne lüzum görülmüş ve bunu mübeyyin kitaplar tasnifine mübaşeret olunmuştur. Zira ashâb-ı kirâm ve Tabi’in-i fiham, ilm-i şerayi’ ile ilm-i kelâm tedvini ve ebvab ve fusul tertip ve fûru’ ve usul takririnden müstağni idiler. Vaktaki beyne’l-müslimin fiten hades ve eimme-i din üzere bağiler ğalib ve ihtilaf-ı ara zahir bida’ ve ehvaya meyl ziyâde bahir ve mühimmat-ı dinde ulemaya rücu’, fetava ve vâki’at tekessüründe ulema-yı ehli’s-sünne nazar ve istidlal ile içtihad ve istinbata ve kava’id ve usulü temhide ve ebvab ve fusulü tertibe, edillesiyle mesa’ili teksire ve şübeh ve ecvibe iradiyle ıstılahat-ı ta’yin-i mezahib ve ihtilafâtı tebyin ederek iki ilmi tedvin etmişlerdir.

Mütekellimin, i’tikad-ı ehl-i sünneyi müdafa’a, fırka-ı dâlle onu istihza eylemek esasıyla bid’ edilmiş mütekellim Eş’ariden Mu’tezile üstazı Ali Cübba’î (ö. 916)’den çıkmıştır. Mütekellim emr-i ilâhiye itaatle ser firaz olmak fırak-ı dâlle kuyud-i diniyyeden korkulup halâs olmak istiyor. Cübba’î’nin matavvel bir tefsiri olduğu gibi diğer bir tefsirine cevaben İmam Eş’ari (ö. 936) diyor ki, Cübbî Kur’ân’a, vah-yi ilâhının mezmununa muhalifi ile ve lisân-ı Kur’ân’a hiç benzemeyen Cübbani karyesi lisânıyla Ebû Ali bir tefsir yazmıştır. Yalnız kendi re’y ve Şeytan’ın ilka’atına isnad etmiştir. Hulefa-yı Abbasiyeden Me’mun (ö. 833) zamanında ulûm-i felsefeye fırka-ı

⁵⁵ Al-i İmran, 3/103; “Allâh’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz kalplerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde dinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarındaydınız, sizi oradan kurtardı. Böylece Allâh size âyetlerini açıklamaktadır. Umulur ki hidâyete erersiniz”.

⁵⁶ Al-i İmran, 3/104; “İçinizden hayra çağıran ve iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun”.

⁵⁷ Al-i İmran, 3/108,” İşte bu Allâh’ın hudududur. Onları sana hak ile okuyoruz. Allâh aemlere zulmedici değildir”.

dâlle mezheplerini te'yide lisân-ı Arabî'ye tercümesinden istifade etmeleriyle Mu'tasım (ö. 842) zamanında daha kuvvet vermeleri Vâsık (ö. 847) zamanında kendileri Mu'tezile fırkasına tamamen meyl ettiklerinden Irak'ta Firak-ı dâlle içinde ulema-yı mudille yetişmiştir.

Allâme'-i Taftazani Sadeddin (ö. 1390) *Şerh-i Âka'id* tefsirde “إن مبنى علم الشرائع و الاحكام و اساس قواعد عقائد الإسلام هو علم التوحيد و الصفات الموسوم بالكلام المنجى عن غياهب الشكوك و ظلمات الأوهام” diye bid' ederek *Şerh-i Âka'id*'ini tedkik ve tahrir etmiştir. Cübbâi'nin şekk ve zulümat-ı evhamda olduğunu müş'irdir. Cübbâi, re'isi'l-Mu'tezile Yakub bin Abdullâh el Basri (ö. 821)'den ahz-ı ilm-i kelâm edip 303'de fevt olmuştur. Ebû'l Hasan Eş'ari (ö. 936) Malikiyyü'l-mezhep olup Ebû İshak Mervezî (ö. 931)'den ahz-ı fikh-ı Şafîi ettiğini İmam Sübki (ö. 1355) naklediyor. Hasan Basri (ö. 724)'nin âka'id-i ehl-i sünniyyeyi tedris ederken Vâsıl b. Âta (ö. 748) şakirdi ondan ayrılarak küfür ile imân beyninde bir menzile olduğuna ka'il olduğundan Hasan-ı Basri “Kad i'tezele annâ İbn Ata (İbn Ata bizden ayrıldı)” kelâmından Mu'tezile'ye bu nâm verilmiştir. Me'mun felsefiyata pek düşkün olup birtakım âka'id-i zaife ashabını takarriyle Ahmed b. Ebi Davud (ö. 889) ve Ebû Hüzeyl 'Allâf (ö. 849) bu zümre-i dâlleye riyaset ederlerdi. Ârâ'-ı bâtilalarını ona kabul ettirdiler. Bu yüzden âka'id-i Müslimin tezelzüle uğrayarak pek çok ulemaya eza ve hakarete vasıta oldular. Hatta Kur'ân-ı Kerim'in mahlûk ve hadis olup sıfat-ı ezeliyye-i ilâhî olmadığını kabul ettirmek için bilad-ı İslâmiye'de bulunan bütün ulemayı celb ve muhalif olanları katl ve darb ve hapis eder idi. Birâderi Ma'sum ondan sonra imareti elde ettiğinde daha ğuluv ederek İmam Ahmed Hanbel (ö. 855) hazretlerini pek çok rencide edip Hanbeli mezhebinde bulunanlar mahvına gidildi. Muahharan oğlu Vasık (ö. 847) imareti zamanında bir kat daha ileri vararak ru'yet-i Bâri-i te'âlâ ve tekaddesi yevm-i âhirette münkir olmuştur.

İmam Şafî (ö. 820)'i ve Ahmed bin Hanbel akranından ve ekâbir-i muhaddisinden Ahmed bin Ebi Nasr-ı Huzaî (ö. 846) hazretlerini Vasık kendi eliyle şehit etmiştir. Şu üç umerayı Abbasiye zamanında ehl-i sünnet âka'idini ref' ve tebdil edilmek garaz-ı fasidiyle ika' olunan işkencelere hadd ta'ayyüni muhalattandır. Devr-i fesad binip ara-yı bâtilalarının vakt-ı kesadı geldikte Ma'sum'un oğlu Ebû Ca'fer Mütevekkil-Alellâh (ö. 861) baba ve amcalarının ettikleri fenalığa nihâyet verip hilafeti devrinde ulema-yı izâmın tedvin eyledikleri kütüb-i celile ehli'sünnet vel-cemaat beynel Müslimin mezheb-i hak karar kılıp artık ara sıra bazı mesa'il-i bâtıla ihdas edilmiş ise de revaç bulamamıştır. Demek fırka'yı dâlle ehlinin bi'l-ihtimâm meydana koydukları

âka'id-i bâtila mevki'-i arayı kabul olamayıp az bir zaman içinde şeref ve itibardan sakıt oldu ve bu âka'ide tebeıyyet eden cem-i ğafırın âka'id-i fasidesi fırka'-i naciye eimmesinin içtihağ-ı fuyuzanesiyle ıslah olagelmıştır. // 20 //

Sahibu'ş-şeria (s) hazretlerinin sera-yı bekayı teşrif buyurdıkları ruz-i cigersûz şu bulunduğumuz zamana gelinceye kadar yüzlerle mülhid zuhur edip, âka'id-i raziyye-i din-i Muhammedî ve şer'-i şerif-i Ahmedî'nin mesa'ili aleyhinde bulundular. Her nev'i fedakârlıklara da teşebbüs ettiler ve birtakım medarisi te'sis ve mezahib ve teraik icadıyla ve birçok kitaplar te'lifi ile ehlişünnet ve teba'a-i din-i Muhammedî bi'l-iğfâl ihlal ve sünnet-i seniyye-i Mustafeviyye ahkâmını tağyir ve tebdil etmeye hayat, mansıb, mal, menal, ref'-i itibar, ulûm ve fûnun ile çalıştılar “وانا له لحافظون/Ve innâ lehu lehâfızûn (Ve biz onun koruyucusuyuz)”⁵⁸ âyet-i kerimesinin medlul-i âliyyesiyle Hakk sübhanehu ve te'âlâ tıynet-i asliye ve hilkat-ı fitriyelerinde muhtefi olan imân ve iz'an kuvvetiyle mü'mininin imân-ı resayini'l-erkan âkidesi vehn ve halel tetarrukundan hıfz ve vikâye için her asır ve zamanda bir kuvve'i bâtine ve tasarruf-i ma'nevi ashabından bir zâtın himmat-ı hafiyesi vasıtasıyla cüda ve cedida şer'-i şerifin hüküm-i hafayasına ve akide-i İslâmiyyeye rûh verir gibi yeniden hâlk ve müceddeden ibraz ider idi ki bu da ahkâm-ı şer'iyyenin kâbil-i tağyir ve tahrif olmadığına delalet-i iknaiyedir.

Asr-ı saadet uzadıkça bazı zenadika ve mülhidin kulûb-ı halayika ilka-yı tohm-i fesad ve ilhad etmek istediler ve birçok kimseleri tesvilat-ı münafikanelerine münkad ile da'ire'-i fahire-i şeri'attan çıkardılar ise de ekserisi hâ'ib ve hasir olup, az bir zaman içinde mahv ve nâyâb ve bazıları helak ve bazıları tasarrufat-ı kudsiye-i Peygamberi (sav) din-i Hakk'ın hamî ve muhafızı bulunan e'imme'-i din ve pişva-yı râh-ı güzın olan erbab-ı me'aninin imdad-ı rûhaniyyetleri ile mütetebbih olup tarik-i Hakk'a rücu' etmiş ve temerrüd edenler intikam-ı müntekim-i hakiki ile Kahhar ismi celilinin mazharı olmuşlardır.

Ehl-i bida' ve heva zuhur ederek eslaf-ı kirâma tahti'e edilmeye ve ekval-i bâtila serd olunmaya başlandıkta esas-ı din-i mübini ve meslek-i ashâb-ı güzını hıfz ve himaye için yaratılan serameden-i e'imme âzâmın pişvası ve mükteda bihası İmam-ı Hümmam Ebû Hanife en-Numan İbn-i Sâbit (ö. 767) efendimiz hazretleri olduğu ihya-yı mealim-i şer'iat ve i'la-yı i'lam-ı sünnet babında sebk eden hidemat-ı seniyyeleri fevk-i mâyensurdur. Esas-ı dini kal' eden melahide ve dehrileri ve din-i İslâm'da olmayan türlü türlü

⁵⁸ Hicr, 15/9; “Ve onu koruyacak olan biziz”.

bid'at ve hilaf-ı hakikat şeyleri din-i mübine isnad eyleyen firak-ı dâlle ricalini ilzam eden ve ehadis-i şerifenin aksamını temyiz ve esrar ve haka'ıkına ittila' etmeyerek istihraç-ı ahkâma kıyam edenlerin ekval-i za'ifesi ortadan kaldıran ve cem'-i-i vakai'-i câriye ve melhuzanın ahkâm-ı şer'iyyesini suret-i sahihe ve mazbutada istinbat ve takrir ve ıstılahat-ı fukaha-yı vaz'la mesa'il-i fikhıyyeyi elyevm bulunduğu tertip üzere tedvin ve tahrir eyleyen hep o hazrettir. İmamın yalnız fûru'-i ahkâmca olmayıp belki gerek itikad ve gerek amel babında İmam-ı büzurgevar ve mükteda-yı selamet medarımız o hazret olduğu tebeyyün ediyor. Herkesten evvel tedvin-i âka'id-i celileye müşarünileyhin himmet buyurmaları tekaddüm ve sabıkiyyet emare'-i rüçhan ve fa'ikiyet olacağı kabil-i iştibah değildir. *Fıkh-ı Ekber* nâm te'lif-i celilelerinden başka ilm-i kelâma da'ir birkaç muteber kitapları vardır. *Fıkh-ı İ'tikadiyye*, *Fıkh-ı Ekber* denildiği gibi *İlm-i Tevhid*, *İlm-i Âka'id*, *İlm-i Kelâm* da ad verilmiştir.

İmam Malik (ö. 795) hazretleri de *Muvatta* kitabında ıstılahat-ı mezkure ile tertib-i mahsus kabulde İmam Âzam'a iktida etmiştir. Bu cihetleri erbab-ı tettebbü' ve ittila' tamamen i'tirafa mecburdur. Bu müçtehidin-i izam vakitlerinde âka'id-i İslâm'ı muhafaza ve himaye edilmiş ehli bid'a ve heva meydan alamamıştır. Bunların umera tarafından zıya'ı ve şehadetleri yeniden ehli bida' ve itizale meyilleri kesretine binâen zuhur-i bid'atler meydan alınca Hafız-ı hakiki cenab-ı zü'l-âtaya hazretleri iki büyük imâm hâlk buyurup tedkik ve tedvin ve firak-ı dâlle âka'id-i fasidesini temyiz ve tefrik ederek eimme-i erba'a-i müçtehidinin kurmuş oldukları râh-ı müstakimi hıfz ve sahâbe-i kirâm efendimizin salik oldukları mesleği ta'kible râh-ı sedadı ira'e etmek ve faziletini ihraz buyuran İmam Ebû'l Hasan Eş'ari (ö.936) ile İmam Ebû Mansur Maturidi (ö.944) hazretleridir.

Kabile'-i Yemen'den bir kabileye mensup Eş'ariye Ebû'l Hasan Ali bin İsmail bin Salim bin İsmail bin Abdullâh bin Bilal Ebû Berde bin Ebi Mûsa el Eş'ari sahib-i Resulullâh Sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem'dir. Basra'da 260 senesinde tevellüd edip 330 sene'-i Hicriyesinde irtihal-i dar-ı Beka buyurmuştur. Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vasiaten. 200 mücelled tesânif-i faikası // 21 // husema tarafından zayı' edilmiştir. Kitaplarının çoğu Mu'tezile, Ravendiyye, Seneviyye vesa'ireyi red için tertip olunmuştur. Irak'ta Mu'tezile ve fırka'-ı dâlle içinde fuhul-ü ulemadan adamlar bulunup edille'-i akliyye'-i kaviyye serd ederlerdi. Mezheb-i ehli Hakk'a nusret için Ebû'l Hasan Eş'ari mübâhasat-ı kelâmiyyeye dalıp ve mezhebini ber tafsil münekkâh olarak

yazmaya mecbur olmuş ve ona tabi olan sa'ir eimme-i Eş'ariyye dahi o vadide bulunmuşlardır.

Nisabur'da e'imme'-i Eş'ariyyeden 418 senesinde Nizamiye Medresesinde müderris üstaz ile şöret şiar olan Ebû İshak İsferani eş-Şafi 429'da tevellüd edip 478'de Nisabur'da irtihal eden İmamı'l-Harameyn Ebû'l Mu'ali Eş-Şafi Eş'ari imâmırlarındandır. İmam Mansur Maturidi (ö. 944) ise esasen İmam-ı azam efendimize müteba'at ve ehl-i sünnet mezhebinı muhafazaya bezl-i gayret eylemiş ve muhtaratı usul-i mezheb-i Hanefiyye'ye ziyâde muvafık olmakla müşarüileyhi itikatta "İmam-ı Sâni" ad olunmuştur. Diyar-ı Maverâünnehir'de bulunduğundan, fırak'-ı dâleden uzak olduğuna mebnı mübâhasat-ı kelâmiyye ile o kadar iştiğale Ebû'l Hasan Eş'ari gibi ihtiyaç olmadığundan eser-i selefe iktifa ederek sahâbe-i kirâm ve tabiin-i izam ve hazeratından beri müselsela varid olan mezheb-i selefi ve usul-ü âka'id ehli-sünneti mücerred ta'lim ve takrir ile iktifa etmiş ise de lâkin sonraları bid'a ve heva şeyu' bulduğundan müteehhirin-i Maturidiyye mebahis-i kelâmiyyeye dalıp her meseleyi edille'i akliyye ve nakliyye ile isbata kıyam ve birçok kitaplar te'lifine ihtimâm etmişlerdir.

Diyar-ı Maverâünnehir ashabı ey (yani) Ebû Mansur Maturidi'dir ki Semerkand karyelerinden bir karye ismidir. Ebû Mansur Muhammed bin Mahmud bin Mahmud el-Maturidi hazretleri İmam-ı Âzam'dan 200 sene sonra Maverâünnehir'de şöret-şiar olmuştur. Me'hazu's-şerai' ile te'vilat-ı ehli-sünnete cümle tesâni-i makbulesindendir ki *Te'vilat-ı Maturidi* nâmıyla meşhurdur. Memâlik-i Şarkiye'de hükümet-i diniyyenin tafsîlât ve teferruatını ve mütekellimin ve Mu'tezile'nin ve hatta Felâsifenin sunuf-i muhtelifesi hakkında en sahih ve kat'i ma'lumât verenler 537'de Necmeddin Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 537), İmam Gazâlî (ö. 1111)'ye heman muasır gibi görünürse de pek muhtasar ve mühezzeb olduğu âka'id kitabını 791'de Sadettin bin Mesud Taftazani (ö. 1390) tarafından şerh edilmiş ve elan medaris-i İslâmiyye'de şerh-i makasidiyle pek ziyâde tedavül-i enâmdır.

756'da Kadı Adudiddin *el-İci Mevâkıf*'ı yazmış 795'te Seyid Şerif Cürçani (ö. 1413) *Şerhu'l-Mevâkıf*'ı meşhur-i enâmdır ve yed-i mütedavile-i ehli İslâm'dır. Ebû Abdullâh bin Ömer et-Teymî (ö. 693), Fahreddin er-Razi (ö. 1210) ehl-i İslâm'ın en büyük ricalinden olup Arab'ın ensâl-i kadimesine mensuptur. 540'ta tevellüd etmiş Maverâünnehir'de Veri ve Herat ve Gazne ve Harezm'de yaşamış eyyam-ı hayatı şerefle Harezmin hükümdarı tarafından pek çok ta'zim görmüş 606'da Herat'ta irtihal etmiş, ilm-i kelâma dair

Muhassal'ını 675'te Ali bin Ömer el-Kâyinî *Kitabu'l-Mufasssal Fi Şerhi'l-Muhassal* nâmıyla izah etmiştir.

Fahreddin'in *Miftahu'l-Guyub* nâm-ı diğer *Tefsir-i Kebir*'i de Memâlik-i Şarkiye'de pek meşhurdur. 685'te Ebû Said Abdullâh Beyzavi (ö. 685) ilm-i kelâmda *Tevâliu'l-Envâr* nâm kitabı beynel İslâm ve pek ziyâde mu'teber *Tefsir-i Beyzavi* ile meşhurdur. 548'de Şehristani (ö. 1158) diye meşhur *Nihâyetü'l-İkdâm Fi ilmi'l-Kelâm* firak-ı müzhibeden bahis, *Milel ve Nihal*'i ve diğer kütüb-i tarihçe ve münatarası pek zengindir. Sivas'ta doğup İskenderiye şehrinde büyüyen dokuzuncu asırda İbn Hümmam (ö. 1457) ilm-i kelâma dair *Müsayere*'si meşhurdur. Nihâyet ilm-i kelâma hitam hıyamı kuran Celaleddin ed-Devani (ö. 908)'nin *Celâl* nâm verdiği kitabı Seyelakutî ve 'İsam, Sicistanlı Besnî ve Kesteli ve Hayali tahşileriyle ilm-i kelâma hitam verilmiştir. Ta'lim-i din-i Mübin esnasında Dehriyyûn, Seneviyyûn, Ehl-i Teslis, Yehud ve Nasârâ, Berâhime ve Melahide, Mu'tezile ve Hevaric fırkalarını red ve cerh için muktezi-i reddiye ve delâ'il-i mukni'a serdiyle cevap ya sevabları ulema-yı din müvacehe'-i nâsda mesalik-i mütehalifeyi tezyif ve huzur-i hulefa ve mülûkta irad-ı delâ'il eylemekten geri durmayıp her an ve zaman isbat-ı vücud etmişlerdir.

Seyfû's-Sünne el-Kâti' fi'l-Cemmeti'l-Mübeyyine ve mukteda-yı firaku'l-ümmet Kadı Ebûbekir İbnü'l-Tayyib el-Bâkillânî el-Maliki (ö. 1013) Al-i Büveyh umerasından müteahhiran Şiraz'da ecdadından ulema-yı Mu'tezile'ye muhabbeti var iken Hz. İmam Bâkillânî müteahhir ve Ulema-yı Mu'tezilelerine mübâhese-i diniyyede galebe ile emr-i müşarunileyh mezheb-i ehli'sünnete ikna' ve irca' ile // 22 // oğluna mu'allim olmuştur. Felâsife akla, derecesinden ziyâde ehemmiyet verip naklin zararına ve yanı başına ve daha yukarısına felsefe-i kadimeyi vaz' etmiştir. Eflatuniyye-i Cedîde mezhebi teşkil ve Pisagoras da mütemayiz ve felâsifenin en mâhir ve refikidir. Felâsifenin âsârını ta'mim eden ve mesalik-i mutehalifeyi bir meslek haline cem' vadisinde olanlara tesabuk eden ve dört zâtın imlasıyla tahrir edilen 51 risaleyi cem' bulunan kitap “إخوان الصفاء/İhvanu's-safâ”⁵⁹ ki resa'il-i ihvan-ı safa demektir.

⁵⁹ IV. (X.) yüzyılda Basra'da ortaya çıkmış, dinî, felsefî, siyasî ve ilmî amaçları olan, faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüş organize bir topluluğun adıdır. Abbâsî Devleti'nin son zamanlarına rastlayan, dinî, felsefî ve siyasî çekişmelerin yaygın olduğu bir dönemde felsefî ve ilmî çalışmaları, dinî ve ahlâkî gayretleriyle birlik ve beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkararak İslâm toplumunu fikrî bakımdan yeniden derleyip toparlamayı hedefleyen bu topluluğun tam adı İhvanü's-Safâ ve Hullânü'l-Vefâ ve Ehlü'l-Adl ve Ebnâü'l-Hamd'dir. Bkz. Enver Uysal, “İhvanu's-Safâ”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, TDV Yayını, İstanbul 2000.

Pisagoras mezhebinden kısm-ı â'zamını isti'are edilip Hz. İsa (as)'mı da tilmizleriyle ma'an müessis olduklarını tasdik etmişlerdir. Bunlar içlerinde umum-ı edyanı birleştirme hususu gayrileri sayesinde Hıristiyan papazları da a'za sıfatında bulundurmuşlardır. Aristotales ile Eflatun birbirine mu'arız iki münazır olduklarından Aristo İlahiyyûn mezhebini Farabi (ö. 950) ile İbn Sina (ö. 1037) tarafından gâyet mevsuk bir surette ibraz edilmiştir. İmam Hücetü'l-İslâm Muhammed el-Gazâlî (ö. 1111) aklın hill-i mes'elede adem-i kifâyetine ve edille-i nakle ziyâde i'tina edip a'mâl-i zihniyyeyi tahkir ve tezlil ile oyuncak haline getirerek damen-i nakle sarılmıştır. 428'de vefât eden Ebû Ali İbn Sina aklı edille-i nakle takdim ve mesa'il halinde dela'il-i akliyye ve kıyasat-ı mantikiyye senedatıdır.

İmam Gazâlî 450 senesinde tevellüd ettiğinden meslek-i İbn Sina'yı tenekkudatı cem' ve tanzim ettiği kitabını "*Tehafütü'l-Felâsife*" nâm vermiştir. Aslen İbn Sina'yı reddetmek kalem almış ise de bu hususta umum-i felâsife ve hükemayı red ve tezyif etmiştir. Hükema-yı Endülüs'ten İbn Rüşd (ö. 1198) hükema tarafını iltizamla Gazâlî'nin onları tekfirine da'ir kelâmını te'vile koşulmuş ise de ulema-yı Osmâniye'den Hoca-zade (ö. 893) nâmıyla ma'ruf zât emr-i sultani üzere muhakemesini tahrir ve İmam Hücetü'l-İslâm Gazâlî'nin onları dünyanın bekasına zehabları gibi bazı mezheplerin de küfürleri sabit olduğunu tasdik ederek İbn Rüşd suâllerine cevab-ı kâfi ve Gazâlî'ye kat'a varid olmayacak cevapları red etmiştir.

1303 tarihinde Mısır'ın Kahire'sinde üçü bir yerde olarak tab' olunmuştur. Binâenaleyh ulema-yı fıkha mesafe kasr olan mevki'de behemehâl bir âlim-i zi-fünun bulunması lazım olduğuna farz-ı kifâye, ilm-i kelâm ile iştiğalini emir etmişlerdir. Müanidini ilzam müstersidini irşad ve şüphelerini izale etmek levâzım-ı diniyye ve ehl-i İslâm'a erkânına mu'avenet vecibe-i dikkat-i hükkâmdır.

El-Bab'ul-Evvel

Sıfat-ı İlahiyye ve Ta'allukâtı Beyânındadır

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ki sahâbe-i güzîn rıdvannullâhi aleyhim ecma'in hazeratının meslek-i kavimi üzere olan fırka-i nâciye-i semhâdır. Onlar buyururlar ki Allâh te'âlâ hazretlerine imân etmek zât-ı Bâri-i te'âlâ hakkında vâcib olan sıfat-ı kemâliye ile beraber mümteni' olan sıfat-ı noksânî câ'iz olan sıfatları bilip o vecihle itikad eylemektir. İmdi, her akıl ve balığ olan kimse o emirde Allâh te'âlânın şân-ı uluhiyyetine şâyân olan her sıfat-ı kemâliyye ile muttasıf ve her türlü noksândan münezzehtir olduğunu ve taht-ı imkânda olan her şeyi icad veya terk buyurması câ'iz bulunduğunu cezmen i'tikad etmelidir ki bu i'tikada **imân-ı icmâlî** denir. 'Alettafsil bilinip i'tikad edilmesi vâcib olan sıfat-ı ilâhiyye 14'tür. Bunların altısı sıfat-ı ma'neviye olup şunlardır; vücûd, kıdem, bekâ, muhalefetün li'l-havâdis, kıyamun bi'z-zât, vahdaniyet. Bu sıfatlardan vücûdun ma'adasına "sıfat-ı selbi" ıtlak olunur. Sekizi de sıfatı zâtiye ve subutîyedir ki şunlardır; ilim, irâde, kudret, hayat, sem'i, basar, kelâm, tekvin. İman-ı tafsili cümlesinden olan şu i'tikadın kemâli, yakîn ifade eden burhan-ı sahihe vukuf ile hâsıl olur. İşbu sıfat-ı celilenin her birini burhan-ı mahsus ile ispat etmek ve bunların azdadı olan noksân sıfatları // **23** // öğrenmek farzdır.

Birinci, sıfat-ı vüc'ud-i celilesidir ki Allâh te'âlâ hazretlerinin varlığı demektir. Bunun zıddı 'adem yani yokluktur. Allâh te'âlânın varlığına bürhan vazıh müşahede etmekte olduğumuz âlem bütün kâinattır. Çünkü bunlar hep hâdis olup sonradan vücud bulmuş şeylerdir. Her hâdisin bir muhaddise muhtaç olduğu ise emr-i aşikârdır. Ka'ınatın hâdis olmaları şununla ma'lum olur ki ecsâm-ı âlemin hiçbir ferdi hareket ve sükûn gibi a'raz-ı hâdiseden ve madde-i asliyyesinin de birtakım suver-i müte'akibeden hâli olmadığı görülmektedir. Yekdiğerini takip eden şeyler da'ima tağayyur ve tahavvül etmekte olduğundan ezeli olamayacakları gibi hâdisata mahal olan şeyde ezeli olmak ihtimali yoktur. Kâ'inata tevarüd eden şu a'razın her biri hâdistir. Da'ima yekdiğerini te'akub ediyorlar. Kadim ve ezeli olan şey ise kâbil-i tağayyur ve zeval değildir. Bu halde âlemin madde-i asliyyesi ezeliyye farz olursa işbu a'razın cümlesinden hâli olarak mevcûd olması lazım gelir. Bu ise mümteni'dir. Çünkü dediğimiz gibi bu 'arazların nev'an maddeye mülazemeti ve ondan adem-i infikakı emr-i zaruridir. Zira cevher olan maddenin sükûn ve hareketten hâli ve mücerred olması ve bir şekil ve suretten velev gâyet basit olacak ahvalden boş olması asla kusur değildir. İmdi, ârazlar gibi onlara mahal

olan cisim ve cevherin ve suretler gibi madde-i asliyye-i âlemin de hâdis olması kat'îyyen lazım gelir.

İkinci sıfat, kadim sıfatıdır. Allâh te'âlânın varlığının evveli olmamaktır. Allâh te'âlâ hazretleri hakkında kıdem, ezeliyet sıfatı vâcip ve bunun zıddı olan hudus, sonradan var olmak mümteni'dir. Çünkü âlemin Hâlık'ı olan zât-ı mukaddes hâşâ âlem gibi hâdis farz olursa, onun da bir Hâlıkı bulunmak lazım gelir. Hâlıkın hâlıkını da hâdis farz edince üçüncü bir Hâlık'a lüzum görülür. O da farz olursa onun da bir Hâlık'ı olmak zaruridir. Zira her hâdis bedâhete, bir muhdise muhtaçtır. Bu tertip üzere her Hâlık'ın diğer bir Hâlık'a ihtiyacı ise teselsül-i muhali istilzam edeceğinden bâtıldır. Binâenaleyh bütün mazu'atın bir sâni-i kadime istinadı emr-i kat'idir.

Üçüncü sıfat, bekâ sıfatıdır. Allâh te'âlâ hazretlerinin ahiri olmamaktır. Allâh te'âlâ hazretleri hakkında bekâ vâcip ve fena ve zeval mümteni'dir. Şân-ı ilâhîde kıdem, zâtının vücubu ile hüduşun muhaliyeti bekâ sıfatına delildir. Çünkü kıdemi sabit olan şeyin 'ademi muhal olduğu emr-i bedihidir. "هو الأول و الآخر/Huve'l-Evvelu ve'l-Âhir"⁶⁰ nazm-ı kerimi de Allâh te'âlânın ezeli ve ebedi olmasına delalet etmektedir.

Dördüncü sıfat muhalefetün li'l-havadis sıfatıdır ki bunun zıddı olan mumaselet, şân-ı te'âlâda mümteni'dir. Çünkü kâ'inata mumaselet bir hasse-i lâzımede onlara müşabehet yahut bazı avarızı kabulünde müşâkeret ile olur. Kâ'inatın cümlesine veya bazı enva'ına lâ hak olan cevheriyyet cismiyyet araziyyet, temeyyüz, terekkeb, tecezzi, tevlid, tevellüd, ittisal ve infisal gibi avarız-ı cismiyyeden ve dahik ve taaccüb ve hüzn ve ferâh gibi infi'alât-ı nefsâniyyeden bir şeyde müşabehet ve müşareket ise hakikat-ı nev'iyyede mumaselet iktiza edeceğinden mahlûkatın levâzım-ı zâtıyyesinden olan hadisiyyet ve fena ve zevale maruziyyette dahi müşareket iktiza edeceğinden, müşareketin icab edeceği emr-i âşikârdır. Hâlbuki Allâh te'âlâ hazretlerinin kıdem ve bekâsı vâcip ve hudûş ve fenası mümteni' olduğu bâlâda izah olundu. "ليس كمثل شي" /Leyse ke mislihi şey'un"⁶¹ nazm-ı celili de işbu sıfatı ilâhiyenin sübutuna bir burhan-ı kat'idir.

Beşinci sıfat, kıyam bi'z-zât sıfatıdır. Allâh te'âlânın ka'im-i bi'z-zât olması vâcip ve bunun zıddı olan kıyam bi'l-ğayr karar edecek bir mekâna hulul edecek bir cevhere bir husus tahsis eden mahsusa icad eyler. Bir

⁶⁰ Hadid 57/3 vb.; "O evvel ve ahirdir".

⁶¹ Şûrâ 42/11; "O'nun bir benzeri yoktur".

mevcuda ihtiyaç demektir ki Cenabı Hakk'ın bunların cümlesinden münezzehtir ve mukaddes olduğundan kıyam bil-ğayr şân-ı Bâri'de mümteni'dir.

Altıncı sıfat, vahdaniyet sıfatıdır ki Allâh te'âlânın zât sıfat ve ef'al-i ilâhiyesinde teferrüd etmesidir. Vahdaniyetin zıddı olan ta'ddüd ve iştirak şân-ı Bâri-i te'âlâ'da mümteni'dir. // 24 // Çünkü ta'ddüd ve iştirak zât ve sıfatında tereküb veya mümasalet yahut ef'al-i ilâhiyenin birinde müşareket suretiyle olabilir. Allâh te'âlâ hazretleri ise bunların cümlesinden münezzehtir ve mukaddestir. Allâh te'âlâ hazretlerinin zât ve sıfatında mümasili bulunmak muhaldir. Zira cenab-ı Hakk'ın zât ve hakikatında mümasili bulunsa, onlar da sıfat-ı uluhiyyeti ile ittisafı lazım gelir. Sıfat-ı ilâhiyyesinde mühasili bulunsa onun ulûhiyyetinde dahi iştiraki olmak ve Cenab-ı Bâri'nin şeriki bulunmak iktiza eder. Hâlbuki Cenabı Hakk'a ulûhiyyetinde şerik farz edilse kendisinden başka bir İlâh dahi bulunsa şu kâ'inatın hiç biri bulunmamak lazım gelir ve mevcûd olmamak muktezıdır. Kâ'inatın mevcudiyeti ise bi'l-müşahade sabit olup asla şüphe götürmez.

Binâenaleyh İlâh-ı diğer mevcûd olmayıp Cenab-ı Hakk'ın vahdaniyyeti ve ulûhiyyetinde teferrüdü kat'iyyen sabit olur. Nasıl ki “لو كان فيهما الهة الا الله لفسدتا/Lev kâne fihimâ âlihethun illallahu lefesedetâ”⁶² nazm-ı celili bizleri bu hakikata irşad etmektedir yani eğer yerde ve göklerde kudreti mü'essir Allâh te'âlâdan başka ilâh bulunsa idi bütün kâ'inât fasid olurdu. Hiçbir şey kâ'in ve mevcûd olmazdı. Çünkü bütün sıfat-ı kemâliyye ile muttasıf iki ilâhın vücudu farz olunsa iki ihtimalden hâli olmaz, ya şu âlemi icada müttefik olurlar yahut temanü' ve ihtilaf üzere bulunurlar. Eğer icadda müttefik farz edilseler ya her birinin icadıyla âleme bir vücud-i müstakil hâsıl olmuştur denilecek ki bu ihtimalin doğru olmadığı aşîkârdır, çünkü âlemde her şey yalnız bir vücud ile muttasıftır yahut her ikisinin icadıyla yalnız bir vücud hâsıl olmuştur denilecek ki bu da sahih değildir. Çünkü bu surette onların her biri mevcud-i tam olmayıp ahirin müşareketiyle icad etmiş olur. Filhakika ikisi birlikte icad edebilecek bir kudret-i tâmmeye malik olup mecmu, bir ilâh-ı mürekkeb demek oluyor. Hâlbuki Hâlık-ı âlemin iki cüzden mürekkeb olması burhan-ı akliyye ile iptal olunur. Bir de Hâlık-ı âlem cemi-i kâ'inatı bi'l-istiklal hâlk edecek kudret-i tâmme ile muttasıf bulunmak lazımdır. Ahardan isti'aneye muhtaç olan âciz, uluhiyyet ile tavsif edilemez. Çünkü eğer âlemi icad etmek hususunda ihtilaf üzere olsalar yani biri âlemin icadını diğeri 'adem-i icadını irâde ederek temanü' etseler her birinin irâdesi

⁶² Enbiya 21/22; “Eğer gökte Allâh'tan başka ilâh olsaydı ikisi de bozulurdu”.

nafile olmak ihtimali olmaz. Zira bu surette âlem aynı zamanda hem mevcûd ve hem ma'dud olmak lazım gelir. Bu ise içtima-ı nakidayn demek olup bi'l-bedahe bâtıldır. Yalnız birisinin irâdesi nafile olmak da câ'iz değildir. Zira birisi galip olsa diğeri mağlup ve âciz olmak lazım gelir. Hâlbuki beyinlerinde mumâselet-i tâmmе farz olmuş idi. Binâenaleyh ihtilaf suretinde dahi âlem mevcûd olamaz.

Elhâsıl ta'dad-i ilâh farz olundukta ne ittifak ve ne ihtilaf suretiyle de kâ'inatın vücud bulmasına tarik-i imkân kalmıyor. İşte bu delil ile de ta'addüd-i mafrudun butlanı tebeyyün ederek vahdaniyyet-i ilâhiyye aklen sabit olur. Tevzi' suretiyle Hâlikîyyet de muhal olur. Çünkü kâ'inatın bir kısmını bir ilâh diğеr kısmını başka ilâh hâlk ve icad ile teferrüd etmek farz edilse her birinin te'sis kudreti temdid ve kendisi 'aciz ve noksân ile tavsif edilmiş olur. “وَالْهَيْكَلُ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ”⁶³ ve “قُلْ اللَّهُ أَحَدٌ”⁶⁴ gibi nusus-u kat'îye dahi buna şehâdet etmektedir.

Sıfat-ı Subutiyyetin Tafsilatı İse Ber Veçh-i Âtûdir:

Birinci sıfat, İlim sıfat-ı celilesidir. İmdi Allâh te'âlâ hakkında ilim sıfatı vâcib ve nakid olan cehil ile ittisaf mümteni'dir. İlim sıfatı zât-ı mukaddes ile ka'im bir sıfat-ı ezeliyyedir ki onunla Cenab-ı Hakk te'âlâyâ cemi'-i eşya ve ahvâl ma'lûm ve münkeşif olmaktadır. Bu sıfat-ı ilâhiyyenin sübutuna delilimiz, masnuatın ûkûle hayret verecek derecede bir intizam ve mükemmeliyyet üzere bulunmasıdır. Çünkü her şeyi hikmete ve maslahata göre tertib ile bütün ecza-yı âlemi intizam-ı tam üzere icad etmek ancak ihata-yı ilim ile olabilir. Binâenaleyh yeryüzünde müşahade olunan ma'deniyyât ve nebatât ve hayvanâtın kâbil-i ta'dad olmayan nev'ilerini bir sathi nazar ile gözden // 25 // geçirmek insanı Fâtır-ı Akdes'in ilim ve hikmetini i'tirafa mecbur eder. Erbab-ı fennin tedkikâtına vukûf ve ittılâ' ise bu hakikatı bir kat daha te'yid ve tenvir ile ilm-i ilâhiyyenin cüz'îyyât ve külliyyatı muhit olmasını mertebe-i bedahete vardırır.

İkinci sıfat Kudret'tir. Cenab-ı Hakk'ın şânında kudret sıfatı vâcib ve nakizi olan âciz sıfatı ile ittisaf mümteni'dir. Kudret sıfatı da bir sıfat-ı ezeliyye olup Allâh te'âlâ hazretleri bu sıfatla kâ'inatta te'sir ve tasarruf buyurmaktadır. Kudret sıfatının sübutuna delilimiz yüzbinlerce sınıf ve enva'ı müştemil olan şu kâ'inatı icad buyurmasıdır. Çünkü büyüklüğü ve gâyet

⁶³ Bakara 2/163; “Ve ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur”.

⁶⁴ İhlas 112/1; “De ki; O Allâh tektir”.

parlaklığı ile akılları hayrette bırakan bu bedayi' 'âlemi vücuda getiren Hallâk-ı Akdes'in hiçbir şeyden âciz olmayacağını, her akliselim tasdike mecburdur. En âddi bir şeyi husule getirmek bile kudrete tevakkuf edeceği ve her eserin mükemmeliyeti nisbetinde mü'essirinin kudret ve kemâlatı anlaşılacağı şüphe götürmez hatta mesnu'atın yüz binde bir cüz'ü olabilecek Kürre-i Arz üzerinde ibda' buyurulan bî-nihâye eşyâ içinde yalnız bir nev'i nazar-ı dikkate alınacak olsa kudret-i fâtirenin mükemmeliyeti ve şâibe-i âczden mesuniyeti bedahete sabit olur. Nasıl ki “إن في خلق السموات والأرض و اختلاف الليل والنهار لآيات لأولى الأبواب / İnne fi halkissemavati ve'l-ardi vehtilafi'l-leyli ve'n-nehari le ayatu'l-liuli'l-elbâb”⁶⁵ nazm-ı celili gibi ayât-ı Kur'âniyye'ye irşad ve hidâyet etmektedir.

Üçüncü sıfat, İrade sıfatıdır. Şân-ı Bâri-i te'âlâda irade sıfatı vâcib ve zıddı olan kerâhiyyet yani icad-ı bi'z-zât mümteni'dir. İrade bir sıfat-ı ezeliyedir ki onunla vacib-i te'âlâ hazretleri her mümkünü câ'iz olan bî-nihaye vücut ve evkatın birine tahsis buyurmaktadır. Bu sıfat-ı ilâhiyenin sübutuna delilimiz bütün kâinatın hadis olup sonradan vücut bulmasıdır. Çünkü kâinattan bir şeyin irade-i ilâhiyeye ta'alluk etmeyerek mevcûd olması farz edilse, bi'l-i'cab ve bi'z-zarure mevcûd bulması ve Binâenaleyh ezeli olması lazım gelir. Hâlbuki Cenabı Hakk'tan gayrı mevcûd ezeli olmayıp cemi-i eczayı âlemin hâdis olduğu balada isbat olundu. Kezâlik maddesinin ittihad mahiyeti ile beraber mükevvenâtın bî-nihâye enva' ve izafe münkasım olması, yekdiğerine mübayin ve muhalif havas-ı âsâr ile temayüz etmesi irâde-i ilâhiyye iktizasından başka bir te'sire 'atf olunamaz. Maddiyyûnun tekemmülât-ı âlem için farz ettikleri nevamis-i tabi'iyenin 'adem-i kifâyeti muhakkaktır ve butlâmı sarihdir.

Dördüncü sıfat, Hayat sıfat-ı celîlesidir. Hayat sıfatı mevsuf-u akdes olan Cenab-ı Bâri-i te'âlânın ilim ve kudret ve irâde ile muttasıf olmasını tashih eden bir sıfat-ı ezeliyedir. Çünkü hayat ile muttasıf olmayan şeyde zikr olunan sıfatların hiç biri bulunamaz. İmdi, şân-ı ilâhîde hayat sıfatı vâcib olup zıddı olan memât ile ittisaf mümteni'dir. (الحي القيوم/el-Hayyul Kayyum) ve “و توكل على الحي الذي لا يموت و سبحانه / Ve tevekkel ale'l-hayyillezi lâ yemutu ve sebbih bihamdih”⁶⁶ gibi nusus-i Kur'âniyyede bu sıfat-ı ilâhiyyeyi ispat etmektedir.

⁶⁵ Bakara 2/164; Al-i İmran 3/190; “Göklerin ve yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün birbiri peşisıra olmasında akıl sahipleri için kuşkusuz âyetler vardır”.

⁶⁶ Furkan 25/58; “Ölümsüz olan Hayy'a tevekkül et ve O'nu hamd ile teşbih et!”.

Beşinci ve **Altıncı** sıfatlar Semî’ ve Basar sıfatlarıdır. İşitilmek ve görülmek şanından olan şeylerin kâffesi bu iki sıfatla Cenabı Hakk’a inkişaf ilmî fevkinde bir inkişaf münkeşif olmaktadır. Her sıfat-ı ilâhiyye gibi bu sıfatlar da gâyet kemâl üzere olduğundan bütün hurûf ve evsat ve cemi’i elvan ve eşkâl, a’zâ ve cevârihe ihtiyaçtan münezze olan bu sıfatlar ile mevsuf-u akdes münkeşif olur. Gizli ve aşikâr hiçbir şey sem’ ve basar-ı ilâhi ta’allukundan hariç kalmaz ve bir şey görmek ve işitmek, diğer şeyleri görüp işitmeye mani’ olmaz. “وهو السميع العليم/Ve hüve’s-semiu’l-alim”⁶⁷, “وهو السميع/Ve inneni ma’akuma esma’u ve erâ”⁶⁸ gibi nusus-i Kur’ân’iyye de buna şahadet etmektedir.

Yedinci sıfat, Kelâm sıfat-ı celilesidir. Kelâm sıfatı savt ve harf cinsinden olmayıp zât-ı Bâri te’âlâ ile ka’im bir sıfat-ı ilâhiyyedir ki bunun taalluku // 26 // ile Kur’ân-ı Kerim vesa’ir kütüb-i ilâhiyye zuhur etmiştir. Te’liflerinde kimsenin dahli olmayarak mücerred Kelâm sıfat-ı ezeliyesinin taalluku ile vücud bulmalarına mebni kütüb-i ilâhiyyenin her birine “kelâmullâh” ıtlak olunur. Savt ve hurûf makulesi şeylerin hava ve mahreç ile ka’im ve müteşekkil olmasına binâen ezeli olmak ihtimali yoktur. Fakat esvât ve hurûfdan müteşekkil olan kelâm lafzının hudusu mebd’i olan kelâm sıfat-ı ilâhiyyesinin ezeliyyetine mani’ olmayacağı aşikârdır. “وكلم الله موسى تكليماً/Ve kellellahu Musa teklima”⁷⁰ ve “حتى يسمع كلام الله/Hatta yesme’a kalamallah”⁷¹ gibi nusus-i celîle şu itikad-ı sahihe delalet etmektedir. Semî’ ve Basar sıfatlarının ve Kelâm sıfatının sübutu delâil-i şer’iyyeye müstenid olmasıyla beraber bunların her biri sıfat-ı kemâliyye ve nakîzleri şân-ı ilâhiyyede muhal olacak bir nev’i nakîsa olmak cihetiyle sübutlarında akl-ı selimin tereddüdüne imkân yoktur. Masnu’at-ı ilâhiyye içinde insan gibi Semî’ ve Basîr ve Mütakellim olan nev’i bulunduğu halde Sâni’-i Mütââlin hâşâ bu sıfatların nakîzları ile muttasıf olmasını farz etmek şân-ı akıl değildir. Binâenaleyh bu sıfat-ı celîle de berâhîn-i akliyye ile sâbit olmaktadır. Nasıl ki görmek, işitmek, söylemekten âciz bulunmak ma’bud-i bi’l-hakkın şânı olmadığına “يا أبتى لم تعبد ما لا يسمع ولا يبصر/Yâ ebeti lime te’bud mâ lâ yesme’u

⁶⁷ Şûra 26/220; “Ve O her şeyi işiten ve bilendir”.

⁶⁸ Şûra 42/11; “Ve O her şeyi işiten ve görendir”.

⁶⁹ Taha 20/46 “Kuşkusuz ben ikinizle birlikte işitiyor ve görüyorum”.

⁷⁰ Nisa 4/164; “Ve Allâh Musa’ya konuştukça konuştu”.

⁷¹ Tevbe 9/6; “Allâh’ın sözünü işitsin diye...”.

ve lâ yubsiru”⁷² ve “ألم يروا أنه لا يكلمهم و لا يهديهم”/Elem yerav ennehu lâ yûkellimuhum ve lâ yehdihim”⁷³ âyet-i celîleri delalet etmektedir.

Sekizinci sıfat, **Tekvin** sıfat-ı celîlesidir. Bu sıfat-ı celîle de, sıfât-ı sa’ire gibi ezeliyye ve ayrıca bir sıfat-ı ilâhiyyedir. Eşâ’ira’nın zâhib oldukları üzere kudret sıfatının, hâdis olan ta’allukatından ibaret emr-i i’tibari değildir. Halk ve terzik, ten’îm ve ta’zib, ihyâ ve imâte gibi bütün ef’al-i ilâhiyye bu sıfat-ı celîle de dâhildir. Eserin tenevvü’ü itibarıyla elfâz ve ‘ibarât ta’addud ediyorsa da sıfat ta’addud etmez. Mesela eseri, vücud olmak itibarıyla sıfat-ı halk ve icâd ve mevsuf-i akdesine Hâlık ve Mucid denildiği gibi eseri rızk olmak itibarıyla sıfata terzik, mevsufuna Rezzak, hayat ve memmat olmak itibarıyla sıfata ihyâ ve imâte ve mevsufuna Muhyî ve Mumit ıtlak olunur.

Nev’-i Evvel

Sıfât-ı İlâhiyenin Ta’allukâtı Beyânındadır

Sa’ir sıfat-ı ilâhiyyenin kâ’inâta ta’alluku olmayıp yalnız irâde ve kudret ve tekvin ve semi’ ve basar ve ilim ve kelâm sıfatlarının ta’allukları vardır.

İrade ve Kudret sıfatlarının yalnız câ’izât-ı ‘akliyyeye ta’alluku olup vâcibât ve müstehilâta ta’alluk eylemezler. İrade sıfatı ta’alluk ettiği şeylere tahsis ve kudret sıfatı te’sir ifade eder. İmdi, Cenabı Hakk irâde-i ilâhiyyesiyle câ’izâtın bir kısmını câ’iz olan vücuh ve ihtimalâtın bazısına ezelen tahsis buyurulmuştur. Mesela her mevcudun, mevcûd olacağını ve mevcudiyeti ne zaman ve nerede ne keyfiyet üzere vuku’ bulacağını tahsis ve tercih etmiş ve şu tahsis sebebiyle her şeyin irâde-i ezeliyye ta’alluk ettiği vecihle zuhur etmesi ta’yin eylemiş olduğundan hilafına ihtimâl kalmamıştır. Binâenaleyh vakt-i mu’ayyen hululünde kudret-i Sübhaniyye irâde-i ezeliyyeye mutabık olarak ta’alluk etmesiyle muktezası bila tehallûf zâhir olur. Tekvin sıfatının ta’alluku da kudret sıfatının ta’alluku gibi La-yezal’de olup daima irâdenin ta’allukat-ı ezeliyesine mutabık bulunur.

Zikrolunan sıfat-ı ilâhiyyenin ta’allukatı, câ’izâta muhtas olup zât ve sıfat-ı Bâri-i te’âlâ gibi vacibata ve şerik-i Bâri ve içtima’-ı nakîzeyn gibi müstehilata ta’alluk etmemelerinin esbâbını anlamak için mülâhaza’-i âtiye kifâyet eder. Şöyle ki vâcib olan şey, bizâtihi mevcûd olduğundan onun ‘ademden vücuda ihracı keزالik kâbil-i ‘adem olmadığından i’damı mutasavvar değildir.

⁷² Meryem 19/42; “Babacığım niçin işitemeyen ve göremeyen bir şeye tapınırsın”.

⁷³ Araf 7/148; “Onlar konuşmadıklarını ve yol gösteremediklerini görmüyorlar mı?”.

Binâenaleyh irâde ve kudrete müte'allik olamaz. Müstehilin de 'ademi vâcip ve vücudu mümteni' olduğundan // 27 // ne i'damı ne icadı tasavvur olunamaz. Çünkü i'dam evvelce mevcudiyete tevakkuf eder. Müstehil ise zaten ma'dûmdur. İcâd, kabiliyet-i vücuda ta'alluk eder ve terettüb eder. Müstehilde ise bu kabiliyet yoktur. Bu makamı, şu minvâl üzere takririmize karşı bir sâ'il zuhûr edip; "Cenab-ı Hakk meselâ ba'zı sıfât-ı ilâhiyyesini i'dâm veya kendisine şerik-i uluhiyyet olacak bir nazîr icâdına kadir değil midir?" dese "Kâ'ide-i te'eddüb ve ihtiyâta ri'âyeten, vacib-i akli ile müstehil-i 'akliyye ne icâd ve ne i'dâm suretiyle kudret-i ilâhiyyeye ta'alluk etmediğine burhan-ı kat'î delâlet etmektedir. Bu senin zikr ettiğin şeyler ise vâcip ve müstehil kabilindendir, binâenaleyh kudret-i ilâhiyyeye muta'allak olamazlar" deriz. Yoksa Cenab-ı Hakk buna kadir değildir diyemez, çünkü bu tabirde iyham-ı 'acz bulunacağından muvafık-ı şeyme-i edeb (adab kuralı) olmaz.

Semi' ve **Basar** gerek vâcip câ'izü'l-vücud olsun her mevcuda ta'alluk ederek onun inkişafını ifade etmektedir. Ma'dûma ta'aaluk etmezler. İmdi, Bâri-i te'âlâ azze şânuhu ve celle celaluhu bu sıfatlar ile zât-ı uluhiyyetini ve sıfat-ı subutiyesini görüp kelâm-ı sübhanisini işittiği gibi bütün mevcudatı görür ve işitir. Çünkü sem' ve basar sıfatlarının ta'alluku şurut ve esbâb-ı âddiyeden bir şey'e tevakkuf etmez. Binâenaleyh bizim görüp işitmekten aciz olduğumuz en küçük ve en gizli şeyler dahi bu sıfatların ta'allukundan hariç olmaz.

İlim ve **Kelâm** sıfatları vâcip ve müstehile ve gerek mevcûd ve gerek ma'dûm olsun her câ'ize ta'alluk etmekte olup hiçbir şey bu iki sıfatın ta'allukundan hariç olamaz. İlim sıfatının ta'alluku inkişaf icab eder. Bu sıfat-ı celîle ile Cenabı Bâri-i te'âlâ zât ve sıfât-ı uluhiyyeti gibi vâcipleri ve şerik-i Bâri gibi müstehil olanları ve mevcûd ve ma'dûm bütün câ'izleri bilir. Ma'dûm olan câ'izâtın mevcûd olacak ve olmayacak kısımlarını ale't-tafsîl bildiği, bunlar ise nâ-mütenahi bulunduğu cihetle ma'lumât-ı ilâhiyyenin lâ-tenâhisi kat'îyyen sabittir. Ve bunlar tebeddül ve tehavvül ettikçe ilim sıfat-ı ezelişi tebeddül etmeyip yalnız ta'allukatı teceddüd etmekte olduğundan cüz'îyyât-ı eşyanın ale't-tafsîl ma'lum-i ilâhi olmasında bir mahzur-i 'aklî yoktur. Bunun hilafına da'ir olan iddia-yı felsefî bâtıldır. Kelâm-ı ilâhide vâcip ve müstahîl ve câ'izin her birine ta'alluk-i delalet ile ta'alluk etmektedir. İmdi, harf ve savt cinsinden olmayan kelâm sıfat-ı ezeliyesiyle Cenabı Hakk her şeyi âlâ mâ huve 'aleyh melâ'ike-yi kirâm ve enbiya-yı izâm hazeratına ifham buyurmaktadır. Bu ise harikulade olmak üzere nefis-i kelâm sıfatını

isma' ile olursa da ale'l-ekser sıfat-ı mezkurenin ta'alluku vefkınca hâdis olan hurûf ve esvâtı isma' tariki ile vuku' bulmaktadır.

Nev'-i Sâni

Şeriat-ı Muhammediyye'de sübûtuna dela'il-i akliyye ve nakliyye delâlet eden bu sıfatlardan başka bir takım sıfat-ı ilâhiyye daha isbat olunmuştur. Bunların içinde aklen subutuna mani olmayan “kabul-i tevbe” ve “inâbe-i mutî” ve “ta'zîb-i âsî” gibi ef'âl-i ilâhiye tekvin sıfatına ircâ'la zahirleri üzere kabul ve tasdik olunmak lâzımdır. Zira nübüvvet ve risâleti mu'cizât-ı bâhire ile müeyyed bulunan Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri tarafından tebliğ buyurulan akla mutabık şeylerin hükmü budur. Nusus-i şer'iyyede Cenab-ı Hakk'a zâhirleri mumaselet ve müşâbehet iyhâm eden bir takım sıfatlar da nispet olunmuştur. Lâkin mademki Cenab-ı Bâri-i te'âlâ hakkında berâhîn-i 'akliyye ve nakliyye ile “مخالفة للحوادث/Muhalefetün li'l-havadis” sıfatı sabit olmuş ve bunun zıddı olan mümaseletin muhaliyeti bilinmiştir. Müteşâbihât tesmiye olunan nusus-i mezkûrenin ma'ani-i zâhiresi maksûd olamaz. Belki mümaseletinden hâli ve şân-ı Bâri-i te'âlâya laik ma'ani-i sahihe murad olunduğunu cezmen i'tikâd etmek vâcib olur. “استوى/er-Rahmanu ale'l-erş/الرحمن على العرش استوى”⁷⁴ “إستevâ ala'l-arş”⁷⁵ nazm-ı celîli ile ve vaz'-ı kıdem gibi “لا تزال جهنم تقول هل من مزيد”⁷⁶ “Lâ tezalü cehennemü tekulu hel min mezid hatta yedau'l-cebbâru fihâ kademahu”⁷⁷ hadîs-i şerîfî gibi // 28 // şu nev'i sıfatlarda ma'ani-i sahihenin ta'yinini ilmi-i Bâri-i te'âlâya tefviz ile ulema-yı selef mesleğine sülûk etmek te'min-i selâmete kâfi ise de, mahza erbab-ı bid'at ve hevanın te'vilat-ı za'ifesi ortadan kaldırmak maksadıyla mütahirin tarafından her birine dair birtakım te'vilat-ı sahihe ve münasip zikir ve beyân olunmuştur.

Nev'-i Sâlis

Cenabı Hakk celle ve 'alâ hakkında vâcib ve mümteni' olan beyânından sonra câ'iz olanların i'tikad olunması altı kısma ayrılır:

Birinci ne kadar büyük ve dakiku's-sun'a olursa olsun ikna'-ı aklî mertebesinden hariç olan her şeyi icad buyurmak şân-ı Bâri te'âlâda câ'izdir. “والله على كل شيء قدير/Vallahu ala külli şey'in kadir”⁷⁷ gibi nusus-i şer'iyye buna

⁷⁴ Araf 7/54; “Arş'a istiva etti”

⁷⁵ Taha 20/5; “Rahmân, arşa istiva etti”.

⁷⁶ Buhari, *Sahih*, 6661; “Cebbar oraya ayağını basana kadar cehennem daha yok mu? demeye devam edecektir.

⁷⁷ Al-i İmran 3/189; “Allâh her şeye kadirdir”.

delil olduğundan başka burhan-ı aklî de bunu müstelzimdir ve münkabizâttır. Çünkü imtina'-ı 'akliyye ma'ruz olmayan her şeyin vücuda kâbiliyeti olmakla beraber Allâh te'âlâ hazretleri tamü'l-kudret ve kamilü'l-ilm olması da müsbettir. Binâenaleyh her câ'iz ve mümkünü icad ve i'dama kudret-i sübhaniyyenin vefa edeceği şüphe götürmez. Müşâhede olunan 'azâ'im-i mesnu'ât ve bedi'-i mahlûkât bu hakikatı bedâhet derecesine isâl etmiştir. Fakat bir takım havârık-ı mümkün icâdına âdet-i ilâhiyye câri olmayan umur-i âzime da'va-yı risâletlerinde enbiya-yı 'izâmı tasdik için mu'cize ve evliya-yı kirâmı te'yid için keramet olmak üzere nadiren zuhur etmektedir. Böyle hikmet ve maslahat-ı âzime olmadıkça hârika nev'inden bir şey izhar buyurulmaz.

İkinci her hayır ve şerrin hâlıkı olmaktır. Şer ve âfât nev'inden şeyleri hâlk etmek de Allâh te'âlâya mahsustur. Çünkü âlem-i mülk ve melekûtta keyfe mâ yeşâ (dilediği gibi) tasarruf buyurmak mukteza-yı şân-ı ilâhidir. Şerri kesb etmek kabih ise de yaratmak böyle değildir. Hususan cihet-i hasen bizlere zahir olmayan birtakım güzel şeyler de şurur kabilinden zann olunur. Şer ve mazarrat nev'inden bazı hadiseler bir hayli külli menfa'at-ı umumiye husule getirir. Bunları hâlk etmek ise mahz-ı hayrdır. Bir de Cenabı Hakk'a nisbetle eşyanın iki kısma inkisamı sahih olmayıp belki her şey hayır ve hasendir. “بيدك الخير/Bi yedike'l-hayr”⁷⁸ nazm-ı celîli de bunu iş'ar eder. Zira Cenabı Hakk'ın bir şeyle intifa' ve tazarrur etmesi tasavvur olunamaz. Hüküm ve mesalih iktizasına göre, yarattığı her şeyle kemâlat-ı ilâhiyyesi zahir olmakta celâl ve cemâl bilinmektedir.

Birtakım ef'âl ve ahvâlin şer olması bizlere nisbetledir ki onu kesb etmemiz cihetiyle meâheze ve mu'akebe olunmaktayız. Eğer bazı mübtedia'anın za'm ettikleri gibi şurur ve kabayihın hâlıkı Allâh te'âlâ hazretleri olmasa bu âlemde vuku' bulan birçok ahval ve ef'al irâde-i Sübhaniyye'ye muhalif vuku' bulmak lazım gelir ki, 'acze ve makhuriyet şa'ibesinden tenezzüh ve takaddüs ma'lum olan sıfat-ı uluhiyyetle bunun tevfiği ka'bil değildir. Binâenaleyh küfür ve ma'siyet dahi Cenab-ı Hakk'ın irâdesi vecihle vâki' ve yaratmasıyla tamam olur. Gerçi bunların kâffesi emir ve rızâsı hilafınadır. Zira kaza ve kadere imân etmek farz-ı kat'i ise de onunla ihtiyaç ve bir ma'asinin vuku'una i'tizar makamında ona isnad câ'iz değildir. Zira ilm-i ilâhinin ma'luma tebe'iiyeti yani her şey nasıl olacak ise Cenabı Hakk'ın o vecihle bilmesi vâcib olduğundan bir kulluk fisk ve ma'siyetine

⁷⁸ Al-i İmran 3/26; “Hayır senin elindedir”.

ilm-i ilâhinin ezelen ta'alluk etmiş bulunması cebir iktiza etmez. Çünkü ilim sıfatı ef'alın husulüne asıl ve müessir değildir. Ve illa emre tebe'iyet mün'akis olur. Allâh te'âlânın irâdesi ve hâlk ve icadı dahi ef'al-i i'bad hakkında da'ima onların ihtiyar ve irâdelerine mutabık bulunmak sünnet-i ilâhiyye cereyanı muktezasından olmakla herkesin ef'alinde kendi irâdesi asıl olmak sabit olur. Bu halde küfür ve ma'siyeti tercih ve ihtiyar edenler su'-i isti'mal ile fırsatı fevt etmiş ve ilim ve irâde'-i sübhaniyyenin de o cihete ta'alluk etmesine sebebiyet vermiş olmalarından dolayı hadd-i zâtında fa'il-i muhtar olmaları bâtil olmaz.

Kaza ve Kaderin Ma'naları

Kader; Allâh te'âlâ hazretlerinin, olacak şeylerin vakit ve zamanını vesa'ir tafasilini bilmesi; kaza da, ilm-i ilâhi ve irâde'-i sübhaniyyenin ta'alluk-i ezelisine muvafık olarak bütün eşya // 29 // ve ahvali icad buyurması demek olduğundan kaza ve kadere imân ilim ve irâde ve tekvin sıfat-ı ilâhiyyesinin bütün kâ'inâta şümûllerini bilip tasdik etmekten ibaret olur. Mahiyetleri delaletiyle kaza ve kader amellerimizden başka rızıklarımıza ve ecellerimize de ta'alluk ediyor. Bununla beraber tahsil-i mai'set ve hıfz-ı sıhhat babında âtâlet ve hıfzına adem-i dikkat cihetini iltizamla kaza ve kadere bağlanıp durmak gâyet mezmum ve semere-i esbâb ile iştiğal lüzumu şer'en ve aklen meczûmdur. Bu halde amel ciheti de böyle olmak yani mükellefin hakkında madem ki kaza ve kaderin neden 'ibaret olduğu ma'lum değildir, da'ima hayır ve meşru olan şeylere müsara'at ve şurur-i ma'asiden mücanebet olmak lazım gelir. Yoksa dünya için gece ve gündüz çalışmakta olduğumuz halde âhirette menfa'ati görülecek a'mâl-i salihaya gelince, tekâsül edip de "takdir-i ilâhi ne ise elbette zuhur edecektir, ibadete ne hâcet var demek" pek büyük gaflet ve münafi'-i sıfat-ı ubudiyyettir. Bizim alınımıza verilen şeylerde kadere bağlanmayıp aklımızı fikrimizi güzelce kullanacağız, yerine göre ne yapmak ne etmek lazım gelirse gücümüz yettiği kadar yapıp edeceğiz ondan sonra da Allâh'a bağlanacağız. Böyle yapmazsak, işlerimizi hesaplı tutmazsak sonra Allâh celle azametuhu bize sorar: "Ey kullarım! Ben bu gibi şeyleri size bıraktım. Hem akıl ve fikir verdim hem de Peygamber, kitap gönderdim. Pekâlâ, serbestdiniz, muhayyerdiniz, sizi bir tutan yoktu. Niçin kendinizi kullanamadınız?" derse ne cevap vereceğiz? Acaba halimiz nasıl olur?

Bu mesele-i sırr-ı bestede cevap-ı kâfi; hayır ve şerri yaratan Allâh'tır, ama kazanan müstahak olan da insandır. Bir iyilik yapmak isteyen kimsenin, Cenabı Hakk iyilik hâlk eder. O kimse o iyiliği yapmaya atılması yüzünden

sevap alır. Bir fenalık yapmak isteyen kimsenin de Cenabı Hakk fenalık hâlk eder. O kimse de o fenalığa atılması yüzünden günahkâr olur. Hayır ve şer yapmak istemek kuldân, yaratmak Allâh'tandır. İşte hayır ve şer Allâh'tandır demek budur. Bunda birçok hikmetler vardır. Zira eli kolu bağlı oldukça uslu oturmak marifet değildir. Asıl marifet tamamıyla serbest iken akli güzelce kullanmaktır. Yani Cenab böyle dilemiş ki dünyada hür ve serbest bir âdemoğlu olsun, kendi başına buyruk akli ve fikri başında insanlar bulunsun, herkes kazancına göre layık olduğu mertebeye geçmek, iyilik ve kötülük mükâfatsız ve cezasız kalsın. Allâh ezelden böyle dilemiş buna göre insanları dünyaya gelir gider bir hale koymuş, onları hayra da yarar şerre de yarar bir kıvamda yaratmıştır.

Câ'izâtın **üçüncü** kısmı bir kulun hakkında aslah menfe'atına muvafık olmayan şeyleri hâlk etmek de câ'izdir. Bazı mübteda'nın za'm ettikleri gibi da'ima herkesin hakkında aslah olanı hâlk etmek emr-i vâcib olsaydı, dünya ve âhirette mu'azzeb olan kâfir-i fakire akıl ve idrak vermezdi. Belki asla yaratmazdı. Bir de her kula aslah olanı kendisine isâl etmek Cenab-ı Hakk'a vâcib olsa mahz-ı tefaddul ve in'am kabilinden olmasa hiçbir lafız ve i'nâyetten dolayı Mün'im-i Zülcelâl'e ifa-yı teşekkür lazım gelmezdi.

Dördüncü muti'i ta'zib 'asiyi ten'im şân-ı Bari'-i te'âlâda kabih addolunmayıp caizdir. Çünkü kendisi Malik-i Mutlak ve Fa'âl-i mâ yurid (dilediğini yapan) olup mülkünde tasarruf hiç hir vecihle kabul etmez. Vücub-i sevapta ta'atın, vücub-i i'kabda ma'siyetin te'siri olmadığı cihetle sevap ve mükâfatın mahz-ı fazl-ı ilâhi, i'kab ve mü'cazâtın da bir nev'i 'adl-i Rabbanisi olmasında iştibah edilmemelidir. Çünkü ehl-i sünnet i'tikadınca istihkak-ı aklî yoktur fakat muti'a sevap ve 'asiye i'kab vuku' bulacağına da'ir olan nusus-i şer'iyyenin kat'iyetine mebni va'd ve va'id-i ilâhinin tehalûf etmeyeceği şer'an sabit olmuştur. Zira ihbar-ı Kur'ân'ıyyenin kat'iyeti ile beraber tehallûf farz olursa hâşâ kizb lazım gelir. Binâenaleyh va'd-i sevab muti'lerin hiç biri hakkında tehallûf etmeyecektir. // 30 // Fakat va'id-i 'ikâb böyle değildir. Çünkü ba'zı i'bad-ı mü'minin hakkında itlak üzere mağfiret-i zünub dahi va'd buyurulmuştur. Bu cihetle müşriklerin her ferdi, mu'azzeb olacağı kat'i olmak ile beraber 'ibad-ı mü'minin na'il-i mağfiret olacak kısmı va'ide da'ir nusus-i şer'iyyeden hariç kalacak yalnız taziblerine meş'iyyet-i ilâhiyye ta'alluk eden mü'minler bir müddet mu'azzeb olacaktır. “إن الله لا يغفر أن يشرك به و يغفر ما دون ذلك لمن يشاء Innallahe lâ yeğfiru en yuşrake bihi ve yeğfiru mâ

düne zalike limen yeşâ”⁷⁹ nazm-ı celîli bu ahkâmın cümlesine delâlet etmektedir.

Beşinci câ'izât; Hakk te'âlâ hazretlerinin göz ile görünmesi câ'izdir. Çünkü göz ile görünmek yalnız mevcudiyete tevaful ettiği kütüb-i kelâmîyyemizde burhan-ı kati' ile isbat olunmuştur. Mer'inin cisim veya hadis olması şart değildir. Cenab-ı Hakk'ın mevcudiyeti ise kat'idir. Binâenaleyh şân-ı uluhiyyete lâıyk olan vecihle görünmesi sahih olur. Fakat dâr-ı dünyada kimseye görünmüş değildir. Mi'raç gecesi Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerine vuku' bulan müşahede-i ilâhiyenin bile baş gözü ile olması kat'iyyen tahakkuk etmemiştir. Dar-ı âhirette ise mü'minler Cenab-ı Hakk'ı bilâ iştibah göreceklerdir. Bilâ keyf ve'l-inhisar vuku' bulacak. İş bu ru'yet ve müşahede beyânına da'ir nusus-i kat'iyye varid olmuştur. Ezcümle “ناظره إلى ربها ناظرة”/Vücûhun yevmeizin nadiratin ilâ rabbiha nâzirah”⁸⁰ nazm-ı celîli bir vecihle kâbil-i te'vil değildir. *Buhari-i Şerif*'te mezkur ehadis-i şerife de böyle.

Altıncı kısım, beşere Peygamber göndermek de şân-ı ilâhiyeye muvafık olup aklen câ'izdir. İrsal-i Rusul, tefaddul ve ihsân nev'inden olup hüküm ve masalih iktizasına mebni vâki' olmuştur. İrsal-i rûsul 'inâyet-i ilâhiyyesinin hâvi olduğu hüküm ve masalih çoktur. Bu sayede Cenab-ı Hakk'ın vücudu ilmî kudreti gibi aklen ma'lum olan ahkâm-ı i'tikadiyye te'yid-i me'âd-ı cismanî ve ru'yet-i ilâhîye gibi akıl ile idrak olunamayan ahkâm-ı i'tikadiyye ibtida ta'lim ve bilcümle ef'alın hüsn ve kubhi evamir ve nevahi delaletiyle ta'yin buyurulmuştur. Kezalik hasenâta terğib seyyi'âtdan terhib için sevap ve 'ikaba da'ir tafsilât verilmiş ve ahval-i âhiret hakikati üzere beyân olunmuştur. Ve yine mahza bu sayede enva'-ı gıda ve devanın menâfi' ve mazarratı bilinerek Fenn-i Tıbb'ın esasî kurulmuş hafi olan her türlü sâneyi'-i nafi'e ta'lim buyurularak hevayic-i beşeriyye ve levazım-ı medeniyye istikmal edilmiş ve eşhasa âit ahlâk-ı fazile ile bilâd ve menazilde içtima'ı zaruri olan akvam ve efrada da'ir siyasiyat-ı kamile tetmim ve te'sis olunarak esbâb-ı selamet ve terakki te'min buyurulmuştur. Bütün şerayi'-i ilâhiyyede bu esasların mer'i bulunduğu bî-iştibaktır.

Şeri'at-ı celîlemiz ise ekmel-i Şerâyi' olmak hasebiyle her esasa da'ir cemi'-i edvar ve a'sarda düsturu'l-amel olacak birtakım talimat-ı âliyeyi muhtevidir. İnsanın Ma'bud-i zü'l-celâline karşı vezaif-i ubudiyyeti ta'yin ve

⁷⁹ Nisa 4/48; “Allâh kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bundan başkasını dilediği kimse için affeder”.

⁸⁰ Gâşiye 88/8; “O gün yüzler vardır ki Rabblarına bakarlar”.

tahdid buyurulduğu gibi şeref ve saadeti tehzib-i ahlâka i'tina ve haba'is ve reza'ilden tevakki ve imtina' etmeyle ka'im olduğu bildirilmiştir. Muvafık ve muhalif bilcümle ekarib ve ecanib haklarında mukteza-yı muadelet olan muamelâta da'ir tafsîlât verildiği her zi-hakkın hakkına mûra'atı emrolunduğu da ma'lumdur. Kezalik ulviyyât ve süfliyyât bütün kâ'inât menâfi'-i beşeriyye için hâlk ve i'dad olduğu beyân ile istikmal-i mebâdi'-i medeniyyet ve istihsal vesa'il-i saadet hususuna irşad makamında nusus-i kesire varid olmuştur. Âtâlet ve ihmalden zecr-i belîğ ile dünya ve ukba selamet ve sa'adeti bezl-i mesa'ieye menut bulunduğu i'lan olunmuştur ki bi'l-cümle kevanin-i temeddün ve teâlî bundan ibaret olduğu hüveydadır. Peygamberân-ı 'izam hazeratına imân-ı sahih, onların cümlesi irşad-ı i'bad hikmet ve maslahatına mebni, canib-i celîl-i ilâhiden gönderilmiş ve kendileri ehl-i imân ve tâ'at olanları cennet ve sevap ile tebşir ve ehl-i küfür ve ma'siyet olanları nâr-ı azap ile tahzir etmiş ve her birinin bulunduğu zamana göre halâiki ilzam ve ikna' edecek mu'cizeler ile te'yid buyurulmuş olduğunu tasdik ile beraber haklarında vâcip ve müstehil ve caiz olan şeyleri tamamen bilip i'tikad etmekten 'ibarettir. Rûsûl-i izâm hazaratının irsâlinde bî-hesap hükmi ilâhi ve insanın hilkatindeki feva'idi beyân buyurmuşlardır. // 31 //

İnsanın hâlk olması hükmi ma'budiyyetin enbiya vasıta-yı âliyyesiyle irşad buyurduğu tarik-i müstakimden rızâ-yı Rabbaninin tahsil lüzumunu mübeyyindir. Cemi'-i enbiya haklarında vâcip ve müstehil olanları bilmek 'ismet ve emânet ve sıdk ve fetânet ve tebliğ-i şeri'at vâcip, bunların zıdları olan irtikâb-ı ma'siyet ve hıyânet, kizb ve gaflet, kitman-ı hakikat müstehil olduğu gibi ba'is-i nefret olacak bütün avarızdan tenezzühleri de sabittir. Ama mensıb-ı risâletlerine ve mertebe-i 'aliyyelerine hâlel getirmeyen 'avâriz ve evsâf-ı beşeriyyenin cevazında şüphe yoktur.

'İsmet ve emânet onların bâtın ve zâhiri ma'siyet ve hıyânetten pâk bulunmak demektir. Enbiya-yı i'zam efendimizin kâffe (bütün) kibir ve haset ve riya makulesi, menhiyât-ı batınenen tamamen münezzeh ve mukaddes oldukları gibi menâhi'-i zâhire irtikâbından da masûm bulundukları kat'iyyen bilinmek lazımdır. Onlardan ma'siyyet sudurunu iyham eden nusus-i şer'iyyenin te'vilât-ı sahihesi vardır ki ilim, hadis ve tefsir kitaplarına ve fazl ve irfan sahiplerine müraca'atla ma'lum olur. İşbu 'ismet-i enbiyâ kazıyyesine münafi bulunan bütün hikâyeler bâtıldır. Onları istima'dan pek ziyâde hazer olunmalıdır.

'İsmet ve emânetin vâcip ve ma'siyet ve hıyânetin müstehil olmasına aklen delilimiz de şundan ibarettir. Eğer onlar irtikab-ı ma'siyet ile hâşâ tarik-

ı müstakimden ‘udul etmiş olsalar idi bizim de böyle bu yola süluk ile me’mur olmamız lazım gelir. Çünkü Cenab-ı Hakk bizlere onların hasa’isi kabilinden olmayan bütün akvâl ve ef’âl ve ahvâl-i seniyyelerine ittiba’ı emr buyurmuştur. Hük-m-i zü’l-celâl olan Allâh te’âlâ hazretlerinin kullarına ma’siyeti emr buyurmayacağı ise şüphesizdir.

Haklarında sıdk vâcib ve kizb müstehil olması da emr-i kat’idir. Çünkü tebliğ-i şeri’at hususunda irtikab-ı kizb etmiş olmaları farz edilse, mu’cizât-ı celîle hâlkıyla kendilerini tasdik buyuran Allâh te’âlâ hazretleri hakkında kizb lazım gelir. Zira davaları akibinde peygamberlerin ellerinde ibraz buyurulan mu’cizelerin, harikaların her biri taraf-ı Sübhani’den her ne tebliğ ederlerse sâdik olmalarını mu’lin bir hüccet-i kavliyye, bir burhan-ı Rabbani hükmündedir. Kizbi tasdik ise kizb-i mahz olduğu aşikârdır. İrtikab-ı kizb muhaliyyeti ma’lum olunca haklarında sıdk ve safa vâcib olur. Fatin olmayıp gaflet ile muttasıf olsalar ümmetlerine karşı ikâme’-i hüccet edemezler ve onları ikna’ ve irşâd için mücadelât-ı haseneye kadir olamazlardı. Bu ise kendilerini irsâlden maksûd olan hidâyet-i âmme maslahatına mübâyin olmakla mansıb-ı celil-i risâletlerinde muvafık düşmez. Binâenaleyh onların hakkında gaflet ve ‘adem-i teyakkuz muhâl olmak lâzım gelir. Emir buyuruldukları şeyleri tamamen tebliğ etmiş olmaları da kat’idir. Zira öyle bir şeyi ketm etmiş olsalar bizim de kitman-ı ilm ile me’mûr olmamız lâzım gelirdi. Çünkü her hususta kendilerine iktida ile me’muruz. Kitman-ı ilim ile ma’mur olmamız ise mümkün değildir.

Enbiya hakkında câ’iz olan şeyler sâ’ir nâs gibi merâtib-i aliyyelerine naks irat etmeyen ekl ve şürb ve sa’ir havâyic-i beşeriyye ile iştigal ederler. Ve mansıb-ı risâletlerine hâlel getirmeyen ve kendilerine iktida ve ittiba’a mani’ ve mucib-i nefret olmayan enva’-ı maraza maruz olurlardı. Bu iştigal ve uruzun cevazına delil a’râz ve emrâz-ı mezkûrenin onlarda müşahid olunması ve bundan dolayı bir mahzur tasavvur edilmemesidir. Ama esas maksûda hâlel getiren mucib-i nefret-i âmme olan cünun ve cüzzam gibi ‘ilel ve emrâz onların hakkında muhal olduğu gibi sağır olmak ve müddet-i medide baygın veya a’mâ bulunmak da muhâldir. Yakup (as)’ın gözlerine bir müddet perde inmiş ve muahharan bir suret-i seikada za’il olmuştur. Fakat Şuayb (as)’ın a’mâ olduğu sabit değildir.

Eyüp (as)’ın hastalığı da tahte’l-cild vâki’ bir nev’i elemden ‘ibaret olup mucib-i nefret olacak derecede değil idi. Bu babda müştehir olan hikâyat-ı menfure kat’iyyu’l-butlândır. Dünya’ya müte’allik umûrda sehv ve nisyân-ı

enbiya hakkında da câ'iz olup amma tebliğât-ı diniyyede muhâldir. Namâz ve oruç gibi bir ibadet esnasında sehv ve nisyan nadiren vâki' olabilir. Fakat bu türlü sehv ve nisyani teşri'-i ahkâm maslahatına mebni olduğundan maksad-ı asliye hâlel getirmez. Çünkü böyle bir sehv ve nisyan li-hikmetin Cenab-ı Hakk // 32 // tarafından îkâ' buyrulur. Şeytan-ı la'înin ve bu mel'ûnun peygamberân-ı 'izama tasallutu mümkün değildir. Hz. Âdem (as)'a vuku' bulan vesvese kalb-i şerifine girmek ile değil, belki bir şekl-i mahsus ile temessül edip karşısına çıkmak suretiyle idi. Kulûb-i enbiyaya Şeytan-ı mel'îye ittihaz edemez. Ve Davud (as)'a ve Sahr adlı şeytanın temessül ve Süleyman (as) şekline girmesi akval-ı bâtilânın eşeddidir. Zira Yahûdî kelâm-ı merdudlarındandır. Elhâsıl mansıb-ı risâleti muhil olmayan avarız-ı beşeriyye, zevahir-i enbiyaya arız olabiliyordu. Ta ki beşeriyetleri nümâyân olsun ve haklarında isnad-ı uluhiyyet gibi ifrat vuku' bulsun. Nasıl ki İsa ve Meryem (as) haklarında nazil olan “كَنَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ/Kânâ ye'kulâni't-ta'âme”⁸¹ nazm-ı celîli kinâye-i latifeyi hâvi olup hakikat-ı ma'ruzaya irşad etmektedir. Fakat kalub-u kudsiyeleri da'ima muhfûz olup gaflet ve cehalet-i vesavis-i şeytaniyyeye ma'ruziyyet, nefs-i emmareye mütâba'ât gibi nekayısdan bilküllîye münezzeh ve mu'arrâdır. Bunun hilafını iyhâm eden Süleyman ve Davut (as)'a da'ir İfrîr ve Urya kıssaları gibi hikâyât-ı gayr-ı sabit ve ihtiyat ile telakki edilmek veya müevvel olduğunu lede'l-iştibah ulema-yı a'lâma müraca'ât olunmak lâzımdır. Enbiya-yı 'izâm hazerâtının adedleri kat'iyyen ma'lum olmadığı cihetle haklarında aded-i mu'ayyen i'tikadı sahih değildir. Kendilerine icmâlen imân edip Hakk'ın göndermiş olduğu her nebi ve her resulün hak olduğunu bilmek ve zikrolunan sıfât-ı vâcibe ve müstehile ve câ'izeyi i'tikad edip haklarında ihtiram üzere bulunmak farz-ı kat'idir.

Ma'lûm-i zevi'l-erbâbdır ki mes'ele-i i'tikadiyyeyi i'tikale ma'an her mes'elenin delilini bilip mübâhese vaktinde istidlâle kadir olana **müstedil** denir, kadir olmayanlara **mukallid** denir. Mukallidin imânı sıhhatinde muhtelefun fih ise de esah ekvalde sahih olup istidlali terk eylediğinden 'asi olmuş olur. Allame-i Taftazani *Şerh-i Makasidin*'de buyurur ki “Elbette herkes mü'menun bihi edillesiyle bilirler fakat suâl olundukta ta'bir edemezler”. Bu cihetten ma'fuvlardır.

⁸¹ A'raf 7/75: “İkisi de yemek yerlerdi”.

FASIL

Esmâ-i İlâhî ve İmanın Ma'nasında Olan Akvâl

Ve Sâ'ire Beyânındadır

Esmâ-i İlâhiye tevkifiyedir şâri'den izne mevkufdur. Sâhib-i Şeri'attan izin olmadıkça ve müsa'adesi olmayan isimlerin zât-ı Bâri-i te'âlâ ve tekaddes cenablarına itlâkı câ'iz değildir. Fakat bu kelâm, sıfât ve ef'alden ma'hûz olan esmâdadır. Yoksa elsine-i muhtelifede Cenab-ı Hakk'a mevzu' olan esma-ı a'lâmın itlâkında değildir. Zira her lisânca ism-i hâs neden ibaret ise, o lisânla ifade-i merâm ona mutavakkıf olduğundan o gibi isimlerin cevâz-ı itlâkında söz yoktur. Bilâ tevakkuf itlâkı sahîh olmak için Cenab-ı Hakk'a itlak olunacağı lafız, hem zât-ı ulûhiyyete nâ-lâyık bir ma'nayı mûhim olmamak hem de ta'zimi müş'ir olmak lâzımdır. Ta'zimi müş'ir olmayan lafız, nâ-lâyık bir ma'nayı mûhim olmasa bile, bilâ tevakkuf itlâkı sahîh değildir. Zira yalnız mevânî'in irtifa'ı, te'min-i maksada kâfi olmayıp nakîzinden lâzımdır.

Şeyh Ebû'l-Hasan Eş'ari (ö. 936) Cenab-ı Hakk'a bir isim itlâkında tevakkuf lazım olduğuna zahib olmuş ve mezhebi muhtâr bulunmuştur. Cenabı Hakk'a **ârif** itlâkı câ'iz değildir. Zira ma'rifet ile bazen kendiye gaflet sebk eden ilim murad olunur. **Fıkıh** itlâkı da câ'iz değildir. Zira fıkıh, mütekellimin ğarzını kelâmından anlamaktır. Bu ise cehlin sâbikiyyetini müşirdir. **Âkil** itlâkı da câ'iz değildir. Zira 'âkil nâ-lâyık olan bir şeye ikdâmından mani' olan ilim olup, ayak kösteği mânâsına olan *'ikâl* tabirinden ma'hûzdur. Bu mânâ ise ancak kendisini nâ-lâyık olan bir şeye davet eden kimse hakkında tasavvur olunur. **Fatin** itlâkı da câ'iz olmaz. Zira fetanet sâmi'a arzı murad olan şeyi sürat-i idrakden ibaret olduğundan cehl ile mesbûk olması lâzım gelir. **Tabib** lafzın da itlâkı câ'iz değildir. Zira tabib ile tecrübelerden mahuz olan ilim murad olur. Te'âlâ ve tekaddes hakkında mesağ olmayan mânâlardan kendisinde bir nev'i ibham bulunan sa'ir esmada dahi hüküm böyledir. İmamü'l-Harameyn bu mes'eleda tevakkuf etmiştir. // 33 //

Ba'zı Mesâ'il-i Mühimme

Emir ve irâde beyninde, umum ve husus min-vechin vardır, bir yerde birleşirler, diğesinde ayrılırlar. Mesela Hz. Ebûbekir (ra) imânı hem muradu'llâhtır, hem de me'muriyyedir. Mesela Ebû Leheb'in imânı me'muriyyedir lâkin muradullâh değildir. Küfrü de gerçi muraddır lâkin me'muriyye değildir. Demek evamir-i ilâhiyye iki kısma ayrılır; biri emr-i

tekvini ve diğeri emr-i teşri'idir. Emr-i tekvini de me'muriyenin vücudu behemehal lâbüd ve lâzımdır. Nitekim Kur'ân-ı azimüş-şanda “إنما أمره إذا أراد شيئاً أن يقول له كن فيكون”⁸² Innema emruhu iza erade şey'en en yakule lehu kün fe yekün”⁸² buyurulmuştur. Emr-i teşri'ide me'muriyye kâh bazı mevazî'de emirden tehallûf eder. Ebû Cehil'in imânı, târik-i salata nisbetle namâz gibi, zira evamir-i teşri'iyye-i talebiyyenin irâdeye muvafık olarak cereyanı lâzım olmadığı için nüfuzunda zâtta ve kudrette asla nakzı lâzım gelmez.

İmanın mânâsında dört halet cereyan etmiştir; Mu'tezile indinde, a'mâlî hakikat-ı imândan cüz' bilip a'mâlin 'ademinden imânın 'ademi lâzım gelir.

İkinci, ba'zı havaric mezhebidir ki a'mâl bi'l-küllîye imândan hariçtir. İman ile ma'siyet zarar vermediği gibi küfür ile taat menfa'at vermediğine müşâbihdir.

Üçüncü, fukaha-yı ehl-i hadis İmam Mâlik (ö. 795) ve Evza'î (ö. 774) ve Şâfi'î (ö. 820) ve mütekellimlerinden Ahmed bin Hanbel (ö. 855), İshak İbn Râhûye (ö. 853) ve gayrılar indinde a'mâl imândan cüz'-i mükemmildir. A'mâlin fevti ile imân fevt olmaz, belki kemâlî fevt olur.

Dördüncü, cumhur-i muhaddisin indinde umur-i selâsenin mecmu'udur. İ'tikâdül-Hakki ve'l-ikrârü bihi ve'l-âmelu bimuktadahdır (Hakk'a itikad, O'nu ikrâr ve hakkın gereği ile amel). Şeyh Ebû Mansur Maturidi (ö. 944) hazretlerinin muhtarı, imân; kalp ile tasdikten ibarettir. Lisân ile ikrar yalnız dünyada icra-yı ahkâma medar olan bir şarttır. “اولئك كتب و/قلبه مطمئن بالإيمان”⁸³, “Ulaïke ketebe fi kulubihimulimâne”⁸³ ve lemma yedhuli'l-imânu fi kulubihim”⁸⁵ buyurulmuş ve hadis-i şerif-i Nebevi'de de; “اللهم ثبت قلبي على دينك”⁸⁶ Allâhumme sebbit kalbi ala dinike”⁸⁶ bunu müeyyiddir. Tasdik, bir rükndür ki halet-i ihtiyar ve ıztıarda sâkıt ve zâ'il olmaz. İkrâr ise hâlet-i ikrâhta vâki' olduğu gibi ba'zen sukûta ihtimali vardır. Bil-farz ve't-takdir birisi Hz. Peygamber (sav) Efendimizin canib-i Hakk'dan getirdiği ilm-i zaruri ile ma'lum olan şeyleri tasdik ve ikrar etse ve onların muktezasıyla âmil olsa, bununla ma'an ihtiyarıyla beline zünnar bağlasa veya bi'l-ihtiyar saneme secde eylese onu kâfir hükmünde tutarız. Zira Sahib-i şer'iat

⁸² Yasin 36/82; “Kuşkusuz O'nun işi, bir şey dilediğinde “ol” demektir. O da olur.”

⁸³ Mücadele 58/22; “Onlar Allâh'ın kalplerine imânı yazdığı kimselerdir”.

⁸⁴ Nahl 16/106; “...Ve kalbi imân ile dolu olduğu halde...”.

⁸⁵ Hucurat, 49/14; “İman henüz kalplerine girmemiştir”.

⁸⁶ Tirmizi, *Sahih*, Hadis no. 2140; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no. 12128; “Allâhım kalbimi dinin üzere sabit kıl”.

efendimiz hazretleri şedd-i zünnar ile secde-i asnâmı Allâh'ı ve Resulünü tekzib ve inkâra emmare kılmıştır.

Âllame'-i Sa'deddin Taftazani (ö. 1390) diyor ki mes'el-i imânda varid olan işkalât-ı kesirenin hallinde tarik-i eshel yok oldu. *Şerh-i Âka'id*'inde "تصديق النبي ص بالقلب في جميع ما علم بالضرورة مجيئه" ⁸⁷ Yani "تصديق النبي ص بالقلب في جميع ما علم بالضرورة مجيئه" به من الله إجمالاً و انه كافٍ في الخروج عن عهدة الإيمان و لا يحط درجة عن الإيمان Tasdikunnebiyyi (s) bi'l-kalbi fi cemi'i ma ulime bizzarure meciuhu bihi minallâhi icmalen ve innehu kafîn fi'l-huruci an ahdeti'l-imâni ve la yehut deraceten ani'l-imâni't-tafsili" ⁸⁸ diyerek tafsil-i tarif-i imân buyurmuştur ki İmam Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö. 1090), Ali bin Muhammed Fahu'l-İslâm Pezdevî (ö. 1100) olan ulema-yı usûl mezhebidir. Ebû Hureyre (ö. 681)'den Buhari ve Müslim rivâyetlerinde Resulullâh (sav)'den rivâyetinde:

"أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا و في بعض الرواية فيشهدوا ان لا اله الا الله و يؤمنوا بي و بما جئت به فإذا فعلوا ذلك عصموا من دماءهم و حسابهم على الله و قال اصحاب كتب السنة أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا اله الا الله و أني رسول الله فإذا قالوها عصموا من دماءهم و اموالهم الا بحقها و حسابهم على الله و في رواية انس قيل و ما حقها قال زنى بعد احصان او كفر بعد يشهدو en la ilâhe illallâh ve yuminu bi ve bima ci'tu bihi fe iza fealu zalike asamu min dimaihim ve hisabihim alallâhi ve kale eshabu kütübî's-sünneti umurtu en ukatilenase hatta yeşhedu en la ilâhe illallâh ve enni rasulullâh fe iza kaluha asamu min dimaihim ve emvalihim illa bihakkiha ve hisabihim alallâhi ve fi rivâyeti Enes kile ve ma hakkuha kale zinan bade ihsân ev kufrun bade İslamin ev katele nefsen fe kutile biha" Buhari rivâyetinde;

قال رسول الله ص لاسامة بن زيد لما قتل من اضطره فاسلم أقتلته بعد أن اسلم فقال معذرة إنما مكراها فقال هل شققت عن قلبه و في صحيح مسلم عن اسامة بن زيد قال بعثنا في سرية فيما الحرقان اسلم من جهينة فأدركت رجلاً فقال لا اله الا الله فقطعته فوق في نفس من ذلك فنكرته للنبي ص فقال: أقال لا اله الا الله فقتلته قلت يا رسول الله إنما قالها خوفا من السلاح فقال هل شققت عن قلبه حتى تعلم أقالها أم لا Kale Rasulullâhi sallallâhu aleyhi ve selle li Üsame b. Zeyd lemma katele menittarrahu feesleme e kateltehu ba'de en esleme fe kale maziraten innema esleme mukrihen fe kale hel şekakte an kalbihi ve fi sahihi Müslim an Usame b. Zeyd kal beasena fi seriyetin fima'l-harkan min Cüheyne fe edraktu racülen

⁸⁷ İman, Allâh katından gelen şeyin tasdikidir.

⁸⁸ Allâh tarafından geldiği zarureten bilinen şeylerde Nebi (s)'in kalben ve tümüyle tasdikidir. Kuşkusuz imân uhdesinden çıkışta bunlara inanmak kafidir. İman-ı tafsiliden bir dereceyi kapsamaz.

fekale la ilâhe illallâh fe katatuhu fe vekaa fi nefsi min zalike fe zekertu linnebiyyi (s) fe kal e kale la ilâhe illallâh fe kateltehu kulgu ya rasulallâh innema kaleha havfen minessilâhi fe kal hel şekakte an kalbihi hatta te'leme e kaleha em la".⁸⁹

Hülâsa-i hadis-i Nübüvvetin ma'nası şu oluyor ki Üsame (ra) “لا اله الا الله/Lâ ilâhe İllallâh” kelime’i mün-ciyesine ka’il yani vahdaniyyet-i ilâhiyyeyi lisânıyla mukirr olan bir kimseyi katlinde Resûl-i Ekrem (sav) bundan haberdar olunca o kimsenin sebeb-i katlini suâl buyurmuş, Üsame; “Ya Resulallâh vahdaniyyet-i ilâhiyyeyi kalp ile tasdik etmediğini bildiğim için katl ettim” diye cevap vermesinde Cenab-ı Risâletmeâb Efendimiz de // 34 // “Sen onun kalbini yardım mı?” nakdiyle umur-i bâtinesinin derkâr olan hafasından nâşi zahirde medar-ı hüküm olamayacağını beyân ve irad ve bu suretle Usame’yi tevbiğ ve irşad buyurmuştur. Tevhid-i Bâri ile müşrike imânsız olduğunu “و ما يؤمن أكثرهم بالله إلا وهم مشركون/Ve ma yu’minu ekseruhum billahi illa ve hum müşrikûn”⁹⁰ kavî-i kerîmi işaret buyurmuştur ki Allâh te’âlânın varlığını ve sıfatını musaddik olması bihasebi’l-lügati mümindir, bihasebi’ş-şer’ değildir. Çünkü tevhidi ihlal etmiştir. Yani o her ne kadar Allâh te’âlânın varlığını ve sıfatını tasdik ediyorsa da birliğine inanmamakla cürm-i şirk içinde kalmıştır. Yani tevhid mânâsını tamamen ifa etmemiştir.

Tasdikin ma’nası bazı küffâr için hâmilidir denmez ve o halde ona kâfir ıtlâkımız kendisinden Allâh’ı ve Resulünü tekzib ve inkâr emmarelerinden bir şey bulunduğuna mebnidir. Tasdik-i kalp emr-i bâtınî olup bir ‘alâmetden lâzımdır. Kalp ile tasdik edip lisânıyla tasdik etmeyen ve ikrar eylemeyen ahkâm-ı diniyyede mü’min değil ise de indillâh mü’mindir. Lisânıyla ikrar kalbiyle tasdik etmeyen ahkâm-ı diniyyede mü’min ise de münafık olduğundan indillâh mü’min değildir. Sahibu’ş-şeri’a ve ahyâr-ı ümmet efendilerimiz kelime-i mün-ci’e şهادeti tekellüm ve ityan edenin imânıyla nasıl hüküm buyurulur ise kezalik münafık küfrüyle de hüküm ederlerdi.

⁸⁹ Müslim, *Sahih*, İman, 8; Nesai, *Sünen*, Tahriru’d-dem, 1; “İnsanlar ile *La ilâhe illallâh* deyinceye (bir rivâyette Allâh’tan başka ilâh olmadığına, bana ve getirdiğime imân edip şهادet getirinceye) kadar savaşmak üzere emrolundum. Eğer bu kelimeyi söylerlerse kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Hesapları ise Allâh’a aittir. Ancak hakça olursa bu başka (illa bihakkiha)”. Enes rivâyetinde denilmiştir ki; “ancak hakça olursa”nın mânâsı; “iffetinden sonra zina ederse, İslam’ından sonra kâfir olursa veya bir masumu öldürür de peşinden öldürülürse” demektir. Resulullâh (s) “Sıkıştırdığı kimse Müslüman olduğunu söylediği halde onu öldüren Üsame b. Zeyd’e; “Müslüman olduktan sonra birini nasıl öldürürsün?” dedi. Zeyd; “affedin ama zoru gördünce Müslüman oldu” dedi. Resulullâh (s); Kalbini mi yarıp baktın ki?” dedi.

⁹⁰ Yusuf 12/106; “Onların çoğu Allâh’a şirk koşmadan imân etmezler”.

Müşarünileyhimin bu hükümleri ise delalet eder ki mes'ele-yi imânda yalnız kâl-i lisân kâfi değildir. Belki fi'l-i kalbî de lâbüd ve lazımdır. Yalnız lisânıyla mukir olan lafta mü'min tesmiye ve zahiren üzerine ahkâm-ı ehli imân icra olunur. Bundan niza' yoktur. Asıl niza' beynehu ve beynallâh mü'min olup olmamasındadır. Ehl-i lügatin lafz-ı imân ki Türkçesi, "inanmak" ve Farisi'de "گرویدن/gereviden" ve tefsir-i diğerle muhbirin hem kendini hem hükmünü iz'an ve kabul ile gerçekleştirmek. Lafz-ı imân, tasdik-i bi'l-lisândan ibarettir demesi ve Sahibu's-şer'i'atın mukirrin ikrarıyla imânına hüküm buyurması ikrar-ı bi'l-lisân, tasdik-i bi'l-cenan olduğundandır. Bir de kalbiyle tasdik ve lisânıyla ikrar kasd edip te dilsizlik ve ğaris gibi bir mani' isra gibi onu kastettiği ikrardan men' eyleyen kimsenin mü'min olduğu mecma'-i âleyhdir. İşte bununla da ma'lum ve nümâyân olur ki hakikat-ı imân Kerramiyye tâife-i mübtedi'asının za'mı gibi mücerred kelime-i şehâdeti ityândan 'ibaret değildir.

Sahibü's-şer'iat zikri sebk eden Üsame'nin katl ettiğinin diyetini ehline gönderdiği gibi Ebû Katâde (ö. 674) askerinde Muhallim b. Cessâme (ö. 630), Amir b. Edbatî (ö. 713) lâ ilâhe illallâh demişken katl eyledikte Peygamber-i zîşan Efendimiz "Neden katl ettin?" tevbihinden doğrudan imân etmemiş idi demiş, "Sen onun kalbini yardım mı ki doğru mu yalan mı bilesin?" buyurduğunda Mühallim "Onun kalbi bir et parçasıdır yarsa ne anlaşılır?" ta'rizinde Sahib-i Şer'iat'a (sav) "Kalbini bilmezsin, lisânına inanmazsın, ne yapmalı?" dedi. Bunu anlayan Muhallim; "Ya Resulullâh benim için istigfar et!" dediğinde "Allâh seni afv etmesin" cevabını alınca kan ağlayarak kalkıp gitmiştir.

Şer'iat-ı garra-yı Muhammediyye'nin ancak zahire hüküm etmesinin hikmet-i serairi terbiye-i âlemi's-sırri ve'l-hufyeti hazretlerine mahsus bir mevhibe-i ilâhiyyedir denildiği kullarının kalbine ilka eder. "نحن نحكم بالظواهر / Nahnu nehkumu bizzavahir vellâhu ye'lemu bisserair"⁹¹ buyurmuştur.

Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî (ö. 1111) aleyhi'r-rahme imânı üç mertebeye taksim ederek tafsilatını *İhya-yı Ūlûmiddîn*'de beyân ve temsilat-ı kâfi ile tasrih etmiştir. "İman-ı âvam ve mütekellimin ve ârifindir" diyor. **İman-ı âvam** taklid-i mahzdır. Biz temyize bülüğlarında vücud-i Bârî ile Sıfat-ı ilâhiyyeyi abâ' ve ümmehatlarından ve üstad ve muallimlerden hüsn-ü

⁹¹ İbn Kesir'in *Edilletü't-Tenbih*'te anlattığı bu hadis hakkında detaylı bilgi için bkz. Şevkânî, *Neylu'l-Evtar*, c.1, s. 369; "Biz zâhire göre hükmederiz, sırları ise yalnız Allâh bilir".

zan edilerek onu kabul ve itminan edip bunun hilafı kalplerine hutur etmez. Bu imân âhirette necâta sebeptir ve Ashab-ı yemindendir. Mesela hanede bulunan Zeyd Efendinin vücudunu sıdkla tecrübe edip ve kizb ve kavlinde itham etmediğin sana hayr verdiğin kalbin vücudu Zeyd'e mücerred sema' ile mutmain olur. **İman-ı mütekellimin** delil ile mahrucdur. Mesela hanede bulunan vera-yı cıdardan Zeyd'in vücudunu haber verilmekle mea'n savtını istimâ'dır ki bunda evvelkinden ziyâde yakîn dafî'dir. Bu kadar vardır ki bu iki kısımda hata ihtimali vardır. Zira evvelki kısımda i'tikada müteallik mesa'ilde âhaddan belki a'dadan sem' olunan kelâmda hata mümkündür. İkinci kısımda da savt bazen savte benzediği gibi bazen muhakât tarikiyle de mümkündür ve hataya ihtimal vardır. **İman-ı Ârifin** nûr-u yakîn ile müşahede olan imândır. Mesela haneye dâhil ve Zeyd'i gözleriyle nazar edip onu müşahede etmektir. Marifet-i hakikiyye ve müşahede'i yakîniyye işte budur. Marifetü'l-Mukarrebîn ve's-Sadîkin bu teşebbühtür. Âvam ve Mütekellimin imânı Ârifin imânında muntavidir. Bunlarda mekadîr-i ûlûm ve derecatı keşf ile mütefavitlerdir. // 35 //

Bu tefavütlerini beyânında bir misal irad buyurur, der ki vakt-i işrakda ve sanemi darda Zeyd'i 'an karib görmek Zeyd'i idrakin mükemmilidir. Bir gayr-ı adam Zeyd'i vakt-i 'aşıyyede veya ba'idden idrâk eder. Ahar bir adam da Zeyd'in savtından olduğunu temessül eder ki umur-i ilâhiyyenin müşâhedesi tefavüti misali bu üç vecihle olur ve mekadîr-i 'ûlûma misal **birinci** darda Zeyd ve Amr ve Bekir ve Halid ve Bîşr ve Muhammed ve Ahmed ve Salih ve Fehim vesa'irini görmek. **İkinci** ancak Zeyd ile Fehim'i görmek. **Üçüncü** ancak Fehim'i görmektir.

Allâh'ın rahmetine ve fazl u keremine ve ma'arif-i rububiyyetine muzaf şu ta'rif ve taksimât halidir “والله اعلم بالصواب/vallâhu a'lemu bi's-savab اللهم حبب إلينا الإيمان وزينه في قلوبنا وكره إلينا الكفر و” (en doğrusunu Allâh bilir)”. “Allâhumme habbib ileyna el-imâne ve zeyyinhu fi kulubina ve kerrih ileyna el-küfre ve's-şirke ve'l-füsuka ve'l-isyanê bi lutfike ve keremike ya Rahime ya Deyyane ya Mennane ya Allâh!”⁹² bu tedkikat-ı Gazâlî'den müsteban olduğu üzere hakikat-ı tasdik kuvveten ve za'fan mütefavitdir. 'İnde'l-Muhakkikin imân ancak tasdikidir. İkrar, ahkâm-ı İslâm'ın icrasının şartıdır. A'mal, kemâlatın şartıdır. A'mal, asl-ı imânda dâhil kılınmadığının hükmü ise, hakikat-ı imân tasdikden ibaret ve kitapta a'mal imân üzere âtf oluna. “إن الذين آمنوا و عملوا

⁹² Allâhım! İmanı bize sevdire ve onunla kalbimizi donat. Küfrü, şirki, günahları ve isyanı bize çirkin göster. Lütfunla, kereminle

الصالحات/İnnellezine amenu ve amilussalihati”⁹³ gibi ma’tufun, ma’tuf-i âleyhin gayrı olması ka’ide-i külliyyedendir, bir de cüzün küll üzere ‘atfî câ’iz olmaz. “Caeniye’l-kayyumu ve efreduhüm/Bana kayyum geldi ve fertleri de” denilmez. “İndî el-‘aşiretü ve uhaduha/Yanımda aşiret ve aşiretin bireyleri var” denir. Ve ba’zı a’mâlî terkinde imân yine isbat olunur. “وإن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا/ve in taifetani minelmümininektetelu”⁹⁴ kavî-i keriminde olduğu gibi. Halbu ki rûknün fûkdânı ile namâzın tahakkuku mutasavvar değildir. Meselâ erkân-ı salâtın fukdanıyla namâzın tahakkuku müsavvar değildir. Demek oluyor ki imân artıp eksilmeyip, a’mal hadd-i zâtında ziyâde ve noksân kabul ediyor. Bu surette a’mâl imânda dâhil değildir. Mu’tezile ile Hevâric fırkaları ta’atı imânın rûknü ‘add ettiklerinden tarik-i ta’atı mü’min addetmezler. Kaderiyye mezhebi ise; “imân, marifetullâhtır” derler.

Ehl-i sünnet ve’l-cemaat indinde imân, icmalî tafsîlî derecesinden aslında münhat ve mütenezzil değildir. Ziyâde-i imâna dâl olan âyât-ı kerimeden semerât-ı imânın izdiyad ve nur ve ziyasının kalbinde işrâkıdır. Bunlar ise a’mâl ve ta’ât sebebiyle ziyâdeleşir. Me’âsi ve seyyiât hasebiyle eksilir. Hatta İbn Ömer (ö. 693)’den mervidir ki “Biz bir defa imân artar ve eksilir mi?” sormuştuk, Resûl-i Ekrem Efendimiz (sav) buyurdular ki; “Evet, artar artar tâ sahibini cennete dâhil eder, eksilir eksilir ta sahibini cehenneme idhal edinceye kadar” buyurdular. Şâfiî ve muhaddisin ‘indlerinde “ta’at, imân-ı kâminden bir cüz’dür” demişlerdir ki, imân-ı kâminden cüz’ olması şüphe götürülmez, zira imân ile a’mel beyinde fark; imân, farz-ı da’imi, ‘amel muvakkattır. Lisân ile ikrar ve cevârih ile ‘amel eden insana mü’min-i salih, yalnız tasdik edip a’mel etmeyene de mü’min-i fâsık nâm verilmiştir.

İmânın ikiye ayrılması ise biri **hâlkî** diğeri **kesbî** dediklerindir. Hâlkî, ahd-i misakta kulların cümlesinin “beli” demegidir. Kesbî ise ba’del bülûğ ahkâm-ı şer’iyye-i İslâmiyye ve a’kaid-i seniyye-i Mustafeviyyeyi kabul ve iz’ânından ibarettir. “و من الناس من يقول آمنا بالله و باليوم الآخر و ما هم بمؤمنين/Ve minennasi men yekulu amenna billahi ve bilyemi’l-ahiri ve ma hum bi muminin”⁹⁵, “و قالت الأعراب آمنا قل لم تؤمنوا و لكن قولوا اسلمنا”,⁹⁶ bu iki âyet-i celîle, imân-ı âmennâ kul tem tu’minu ve lakin kulu eslemnâ”⁹⁶ bu iki âyet-i celîle, imân-ı

⁹³ Bakara 2/277; “İman edip salih amel işleyenler...”.

⁹⁴ Hucurât 49/9; “Mü’minlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa...”.

⁹⁵ Bakara 2/8; “İnsanlardan öyleleri vardır ki Allâh’a ve âhiret gününe imân ettiklerini söylerler, fakat onlar imân etmiş değillerdir”.

⁹⁶ Hucurât 49/14; “Bedevîler “imân ettik” dediler. De ki; “imân etmediniz” bilakis “Müslüman olduk” deyiniz.

sahihin tasdik-i kalbiden ibaret olup sıhhat-ı imânda yalnız lisân ile ikrarın ‘adem-i kifâyetine, imân İslâm’ın eşref-i eczası olup İslâm, e’am ve imân, ehas olduğuna delildir. *Kifaye*’de der ki; imân Allâh te’âlâyı evâmîr ve nevâhiden haber verdiği şeylerde tasdik edip ona inanmaktır. İslâm’da ulûhiyyet cenab-ı Bârî’ye inkıyad ve hudu’ demektir. Bu ise Allâh te’âlânın emir ve nehyini kabulsüz tahakkuk etmez. Ahkâm-ı Şer’iyyeyi kabul ve izanda hakikat tasdiktir. Bu takdirce imân hükmen islâm’dan münfek olmaz demektir. İmanın şartı altı olduğunu, amentübillâhi ve mela’iketihi ve kütübihi ve rusulihi, ve’l-yevmi’l-ahiri ve bi’l-kaderi hayrihi ve şerrihi minallâhi te’âlâ.

Bu tafsîlât ile her mü’min ve mü’mineye bilmesi ve ma’nalarını anlaması lâzımdır. Bu altı şartın aslı üç olup Allâh’a imân ve Resulüne ve yevm-i ahrete inanmak olup bakileri bunların fer’leridir. Ebû Davud ve Müslim rivâyetlerinde; “الدين النصيحة/ed-Dinu en-Nasiha”⁹⁷ Nisâbü’rî rivâyetinde “إن الدين النصيحة قالوا لمن يا رسول الله؟ قال لله و لكتابه و لرسوله و أئمة المسلمين و عاملتهم”/İnne’d-dine en-nasihatu kalû limen ya Resûlallâh. Kale lillâhi ve li kitabihi ve lirasulihi ve eimmeti’l-müslimin ve âmmetihim⁹⁸ şeref sudur buyurulmuştur. Lillâh nasihat uluhiyyet ve rububiyyette vahdaniyetle // **36** // Allâh te’âlâ ve tekaddes hazretlerine i’tikâd edip sıfât-ı subûtiyye-i semâniyye ile ehil olduğu vasıflandırıp ve nu’ût-i selbiyyeden tenzih ve teb’îd-i ebedî ile O’na muhabbete râğbet ve O’nun sahatından ve ğadabdan ba’id, ‘ibâdetle ihlâs etmektir. Fi’l-hakika bu nasihat-ı lillâh, nefesine nasihatta ‘abde raci’dir. Zira te’âlâ ve tekaddes hazretleri ‘abdden ve ‘amelinden ğaniyyun ‘ani’l-‘alemindir. Kitabına nasihat ise; ona imân edip ondaki olana amel ve tilavetini tahsin, ona ta’zim ve kitab-ı kerime mülhidîn ve ğâlinin te’villerinden def’, tefhim ve kemâlini mûcip vasf ile sıfatlandırmaktır.

Resule nasihat iki nasihati muktezidir. Hayatındadır ki sahâbe-i kirâmın ona nusret müdafa’ ve muhafaza ve düşmanına muâdât ve kendisine bi’sem’ ve’t-ta’ata inkıyâd ve nüfus ve emvâli ona bezl etmektir ki “رجال و ينصرون الله و صدقوا ما عاهدوا عليه/Ricâlun sadaku mâ âhedullâhe aleyh”⁹⁹, “و ينصرون الله و صدقوا ما عاهدوا عليه/ve yensurunallâhe ve rasûlehu”¹⁰⁰ bunu müeyyiddir. İkincisi, memâtındadır ki tevkîr ve iclâlî iltizâm ve şiddet-i muhabbet, sünneti ta’lim üzere muvâzebet ve şeriatında tefakkuh, âl ve ashabına muhabbet,

⁹⁷ Ebû Dâvûd ve Müslim; “Din nasihattir” Ebû Dâvûd ve Müslim”.

⁹⁸ en-Nisâbü’rî; “Kuşkusuz din, nasihattir. Dediler; kimin için ya Resulullâh? Dedi ki; Allâh için, kitabı için, Resulü için, Müslümanların liderleri ve Müslüman kamuoyu için...”.

⁹⁹ Ahzâb 33/23; “Allâh’a verdikleri sözü yerine getiren adamlar vardır...” Ahzâb 23.

¹⁰⁰ Haşr 59/8; “...ve Allâh’a ve resulüne yardım ederler”.

sünnetinden i'râz edenlerden mücânebet ve onlardan inhiraf ve ümmetine şefkat etmektedir. Bir de bu mezkûrâtın aslı olan nübüvvetini tasdik, emir buyurduğu şeyde taatı bezl ve nehiy buyurduğunda mücanebet hayyen ve meyten mu'âvenet ve nusret ve himaye ve sünneti ihyâya ve neşrine, âdâb-ı cemîle ve ahlâk-ı kerîme ile tahalluk etmektir. E'imme-i Müslimîni nasihat de hakkı nisyânlarında ahsen-i vecih üzere tezkir, gâfil bulunduklarında tebeyyün-i zulm etseler bile hurûc-i aleyhi terk etme üzere ifsâd edenlerin kulûblarını terbiye ve tahrişini terk etmektir. Amme-i Müslimîne nasihat ise masalihlerine irşâd, din ve dünya umurlarında onlara yardım etmek ve gafillerine tenbih ve cahillerini zecr ve 'avret ve 'uyûblarını setr ve mazarrâtı def' ve münafî'i celb ve muhtaçlarına mâlen ve bedenen nusret etmektir ki "و تعاونوا على البر والتقوى" /ve teavenû ale'l-birri ve't-takvâ"¹⁰¹ âyet-i celîlesi bunu tasrih ve "إن الله في عون العبد ما دام" /Innallâhe fi avni'l-abdi ma dame'l-abdu fi ahihi. El-Müslim ve inne'l-halka kulluhum iyalullâhi ve ehabbehum ileyhi ve enfe'uhum li iyalihi"¹⁰² hadis-i Nebevîleri bunu mu'eyyiddir.

¹⁰¹ Mâide 5/2; "...ve iyilik ve takvâda yardımlaşın"

¹⁰² Müslim, *es-Sahih*, Hadis no. 2699. "Kulu Müslüman kardeşinin yardımına koştuğu müddetçe Allâh da kulunun yardımına koşar. Kuşkusuz bütün halk Allâh'ın iyalidir. Allâh'a en sevimli olanı, Allâh'ın iyaline en faydalı olanıdır"

KİTÂB-I EVVEL

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatın Akâid-i Sahihası ve Fırak-ı Dâllesinin Akâid-i Zaifeleri İle Akâid-i Bâtılları Beyânındadır

Sâhib-i *Mevâkıf* Fakî Adud (ö. 1355) der ki; Eşâ'ire nezdinde Kelâm-ı lafzî, Kelâm-ı nefsî gibi kadimdir demenin ma'nâsı bir emirdir ki Allâh te'âlânın zâtı ile kâim ma'nâ ve lafza şamildir. Her ikisine şumulü olmazsa iki cildi beyninde bulunan kelâm-ı ilâhiyi inkâr eden âdem tekfir olunması ve muaraza ve tahaddî olmaması muhdis ile cünübün kırâat-ı Kur'ân ve mess-i Mushaf etmesinde günâh olmaması lâzım gelir. Bu mevzular ise memnu' olduğundan şârih-i *Mevâkıf* Seyyid Şerîf (ö. 1413) "Kavâ'id-i millete mensûb olan ahkâma akrab olan bu kelâmdır" demiştir.

Muhakkik Celâleddin ed-Devvânî (ö. 1502) dedi ki; "Kelâm mebdü't-te'lif ve't-tertib olan sıfat-ı ezeliyye ile ilm-i ezeliye tertib buyurduğu kelimâtı ki vücûd-i ilmîde kelimât için te'âkub yoktur. Belki te'âkub ancak hariçtedir ki kelâm-ı lafzidir". Kelâm-ı nefsî ibârâtında medlûlâtının da tağayyuriyle müteğayyir olmaz. Zira meselâ biz Zeyd efendinin ayağa kalktığını haber vermek istediğimizde Zeyd ile kıyâm beynindeki nisbet-i icabiyeden 'ibâret olarak nefsimizde bulunduğumuz ma'nâ, 'ibârâtın tağayyuriyle tağayyur etmez. 'İbârâtın tağayyuriyle müteğayyir bulunan medlûlâtının ya'nî istilâhta me'âni-i evvel tesmiye ettikleri medlûlât-ı lügaviyyesinin tağayyuriyle de teğayyur etmez.

Meselâ, "Zeyd ayağa kalktı, Zeyd kıyam etti, Zeyd kâimdir" gibi sözlerimiz ma'nâ-yı vâhidi ya'nî kıyâm-ı Zeyd'i ihbardan 'ibârettir. Bu ise bir takım ta'bîrât olup bu ta'bîrâtın başka başka olmasıyla maksûd olan ma'nâ ki Zeyd'in kıyâmını ihbardır tağayyur etmez ki bu emr-i zâhirdir. Zîrâ 'ibârât-ı ezmineye, emkineye, akvâma göre muhtelif olur ve bunların ihtilâfı hasebiyle o ma'nâ-yı nefside ihtilâf ve tağayyur hâsıl olmaksızın 'ibârâtın medlûlâtı da muhtelif olur. Belki o ma'nâyı 'ibâre ile // 37 // nasıl delâlet olunursa kitabet ve 'işâretle de öyle delâlet olunur.

Şu izâhâtta ma'lûm olur ki kelâm-ı nefsî dediğimiz şu ma'nâ, 'ibârâtından 'ibâret olup kelâm-ı lafzinin de gayridir. 'İbârâtın tağayyuriyle müteğayyir olan medlûlâtın da gayridir. Kütüb-i münezzelenin Sûryânî ve 'İbrânî ve 'Arabî olan Kur'ân-ı azîmu's-şân ve Tevrât ve İncîl ve sair suhuf-i münezzelenin başka başka lisânlarda kıraatı ve telaffuzu tebdil ve tağayyur gösteriyorsa da kelâm-ı nefis i'tibâriyle cümlesi kelâmulâh olduğu bî-iştihâhtır.

Fırka-i Mu'tezile kelâmullâh zâtiyle kâim olmayıp levh-i mahfuz ve fuad-ı Cebrâil ve fevaiddü'n-nebi ve şeceret-i Mûsa gibi şeylerle kâim olup asvât ve hurûftan mürekkeb ve hâdistir diye kurûn-i ûla olan sahâbe-i kirâm ve müçtehidin-i hümmam vakt-i sa'âdetlerinde aslâ hiç birinden sudur etmeyen lafz-ı hâdisi kendilerinden ihtira' etmemişlerdir. Bu ise levh-i mahfuzun ma'nâsını ifhâm etmediklerinden ileri gelmiş olduğunu me'mûl-i kavidir. Halbuki ma'lûmât-ı âlimin kalbinde nice mürtesem ve münekkas ise de cemi'-i eşyâ levh-i mahfuzda o vecihle mersûmdur. Levh-i mahfuz da hakikati de sâir şeyler gibi olmayıp kitabette mechûlî'l-keyftir. Yoksa ba'zıların resmini tersim ettikleri gibi arş-ı a'zâmın bir tarafında asılmış tahta şeklinde olmaktan müberradır ve kağıt üzerine kitabet değildir ki Mu'tezile fırak-ı dâllesi senet edinsin. Ve 'inde'l-muhakkikin umûr-i uhreviyye ğayr-i mütenâhidir ve akıl idrakinden âciz ve kâsirdir. Ancak necât dâmen-i şeri'at ve nakle temessük ediliyor ila kıyâmi'l-kiyame kadar ahvâlât ancak ketb olup ile'l-ebed ketb-i levh olmuştur ve hüve'l-Hakk.

Ma'lûmdur ki insanın şu dâr-ı dünyada vezâifi ifâ ve gerek hukukun istifâ maksadıyla işlediği efâlin kâffesi nefis-i insânın lehine veya aleyhine bir takım ahkâmıdır ki ikiye taksim edilir. Biri **hüsn** ya'ni güzellik diğeri **kubh** ya'ni fenâ ve çirkin. Bu hüsn ve kubhun dört türlü ma'nası olup üçünde bi'l-ittifak akli olup hükmen ve idrâken akıl ile bilinerek şer'-i şerîf haklarında vürudundan evvelde akıl onun hüsn ve kıymetini kati' ve câzimidir. Bu üçten birincisi bir şeyin sıfat-ı kemâl olması ilim gibi hüsn, sıfat-ı noksân olması cehl gibidir. İkinci bir şeyin tab'a mülayim olması halavet gibi, tab'a münafır olması merare-i açlık gibidir. Üçüncüsü bir şeyin ğaraza hikmete ve masalihe muvafık olması, adl gibi, bunlara muhalif olması zulüm gibidir. Bu aksamın medlûlatı hüsn ve kubhunda hâkim akıl olduğunda niza' beyne'l-milel yoktur. Ben-i Âdem bunları akıl ile idrâk edip şeri'at ashabının te'kidine muhtaç değildir.

Dördüncü kısmına gelince Eşâ'ire ve Mâtûridiyye ve Mu'tezile 'indlerinde ihtilâf vardır. Hâkim akl ile şer' midir yoksa 'akıl bilmekte âlet olup hâkim ancak şer'dir ki bu kısım Allâh'ın te'ala ve tekaddes hükmünde fa'ili medh ve sevaba müstahak ve tariki zem ve 'ikaba giriftar olacak hüsn ve kubhun ma'nasındadır. Eşâ'ire 'inde hüsn ve hüküm şer'idir. Akl-ı mücerred taraf-ı şer'den vürûd eden hatâyı fehm ve idrâk için bir alettir. Matûridilerden ba'zı ulemanın mezhebidir. Mâtûridiyyenin ekserisi 'inde ma'rifetullâhın vücûbu meselesinde hükmeden akıl olup hatta sabi 'âkil üzerine imânın vücûbuna kâil olmuşlardır. Bu meselenin ma'adasında eşyanın hüsn ve kubhunda hâkim şer' ise de aklın da medhali vardır. Ba'zı eşyanın hüsn ve kubhunu kable vürûdu's-şer'

tevfik-i ilâhî ile akıl müdriktir. Ba'zısının hüsnü semî'den evvel bazısını da sem'den sonra bilir. Ekser-i ahkâm-ı şer'iyye bu kabildendir.

Mu'tezile 'inde hüsn ve hüküm aklidir. Halbuki akıl âlet-i sâire gibi kendi kendine fâilsiz iş görmekten âciz bir âlettir. Onu hâkim-i mutlak etmenin olamadığı gibi mebd-i fitratta menat-ı teklif olan akıl mevcut değildir. Nice esbâbdan naşi heva-yı nefsânî galiptir. Akıl mağlup olarak tehdüs eder. Bu surette akıllı binefsihi hâkim kılmak ğalibe mukabil mağlubu âmil kılmak demektir ki caiz değildir. Bu akıl nasıl olduğunu türlü türlü ta'rif edilip her kavim kendi ıstılahatı üzere beyân etmişlerdir.

Aklın nefis-i nâtika-i insâniyyeye mahsus bir kudrettir ki nefis onunla iktisab-ı ulûm ve idrakata kadir olur. Akıl bir cevherdir ki ğaibatı yani meçhulat-ı tasavvuriyye ve tasdikiyeyi vesait ile ve mahsusatı müşahede ile idrâk eder. Müşahede-i havâss-i hamse vesait-i tasdikide dela'il-i tasavvurda ta'rif demektir. Hükemâ ise // 38 // akla merâtib-i erba'a isbat edip birinci etfâlin fi'l ve idrakinden hâli olan isti'dâdına akl-ı heyûlidir. İkinci akl-ı bi'l-melek denir ki ilm-i bedihiyyât ile iktisâb-ı nazariyyata olan isti'daddır. Üçüncü akl-ı bi'l-fi'l nâm verilmiştir ki bedihiyyâtın iktisab-ı nazariyyata olan isti'daddır. Dördüncü akl-ı müstefâddır ki idrâk ettiği nazariyyât dâima 'inde hazır olmasına nâm verilmiştir. İlm-i usul-i ıstılahında 'akldan murad menât-ı tekâlif-i şer'iyye olan akl-ı bi'l-melekedir.

Şer'iyyât ancak nakil ile vâcib olup ahkâm-ı asliyye aklen vâciptir. Şer'-i şerifte aklın bi'l-külliyye derece-i i'tibardan iskatı hususunda nass yoktur. Ma'rifet-i Bârî ve nazarın vücûbu ile hâkim 'akıl vasıtasıyla şer' olduğundan aklın da medhali bulunduğu tahakkuk eder. Ve fitrat-ı sahihanın vücûd-i Rabbânîyye şehâdeti o kadar vazıhtır ki resul gelmemiş olsa bile yine insanlara akıllarıyla ma'rifet-i ilâhiyi tahsil ve hakk-ı şükrün ifa ile mün'im-i hakikiyi tebcil etmek lâıyk olur idi. Ef'âl-i beşerin aslî olan hüsn ile kubhun dördüncü kısmı ki hüsn dünyada medh ve sena ukbâda ecir ve sevap ve kubhda bunun zıdd-ı tâmmı olup tafsîl olduğu hüsnün birkaç nev'i vardır. Ve ta'alluk ettiği me'muriyye zatında sabit olan i'tibâr ile hüsn muttasıf olmaktır ki iki türüdür. Biri teklifin sukutu kabul etmeyendir imânda tasdik gibi.

Hal-i ikrâhta ikrarın sukutu sebebiyle asl-ı imân, tasdik-i kabliden olduğuna mebni bakidir. İkinci teklifin sükûtunu kabul eder, lisân ile imânı ikrar gibi ki hal-i ikrâhta sâkıttır. Ve salât gibi ki hayz ve nifas ve cünun özriyle sakıt olur. Salâtın ihtimâl-i sükutta müşarık ise de hakikate imânda olan ikrâr misilli rûkn olmadığından ikrardan dündür. Zira ikrâr bir özlü ile sâkıt salavât

a'zâr ile sukûtuna mebni salât ikrardan dun olmuş olur. Menâfi'in ikrarına gelince ahkâm-ı İslâm ahras tasdikini hafayasına mebnidir. Me'murun bihin ikinci nev'i hükmen hüsn itibariyle muttasıf hüsnüdür. Savm ve zekât ve hacc gibi. Zira oruç hakikat-i zâtında hüsn yoktur. Orucu mübâh eden nususla ma'an memlukundan niâm-ı ilâhi men' ve nefsi tecvi' vardır. Ancak hüsn olması insanın aduvv-i ekberi olan nefsi zecr u kahr, hüsn vasıtasıyla hüsnüdür.

Zekat, iza'atu'l-mâl olduğundan hakikat-i zâtında hüsn yoktur. Fakrın hacetini def' ve ona ihsânda hüsn vasıtasıyla zekât hüsnüdür. Hacc ise emkine-i mahsusaya kat'-ı mesafe ve onu ziyaret ve ticarete sefer ve beledatı ziyaret menzilesindedir. Beytullâh olması vasıtasıyla ancak hüsnüdür. Kahr ve zecr-i nefis ve def'-i hâcât ve ziyaretu'l-beyt bunların nefsinde hükmü hüsn derecesinden sâkıtu'l-i'tibârdır. Nefis bihasebi'l-fıtrat hayır ve şerre mahal ise de ma'asiye ziyâde ikbâl ve şehvâta emyâl olduğuna mebni ihrak-ı nâra cibilli olduğu gibi nefis için bu meyyal-i cibilli menzilesindedir. Bu ma'nâya nazaran ıstirariyede kubh olmaz.

Üçüncü nev'i ise gayride olan hüsne bina-i hüsn olur ki ikiye ayrılır. **Birinci** fi'l-i âhere muhtaç olmaksızın me'mûrun bihi yahud gayri edâ etmektir. Cihad ve salat-ı cenaze gibi. Cihad tahribu'l-bilâd ve ta'zib-i 'ibâd olduğuna mebni zâtında hüsn yoktur. Ancak hüsn i'lâ-yı kelimetullâh olduğundan hüsnüdür. Salât-ı cenâze kâfir üzere kubh ve bidûni'l-meyyit abestir. Ancak Hak meyyiti kaza olduğuna mebni hüsnüdür. **İkinci** ise fi'l-i ahara muhtaç olarak nefis-i me'murun bihi yahud gayri eda etmektir vüzu' gibi, âbdest ve sa'y-ı Cum'a gibi. Âbdest zâtında teberrüd ve ma'i izaadır. Ancak namâza vesile olduğuna mebni hüsnüdür ve Cum'a'ya sa'y ise nefsinde meşakkattir. Ancak eda-yı cum'aya vesile olduğuna mebni hüsnüdür. Bu taksimât bu vecihle zabt olunursa emr-i mutlak yani kemâl-i emir ki mutlaktır, kemâl-i hüsn-i me'murun bihi iktiza eder. Hadis-i Nebevî aleyhissalatu ves'selam da buyurmuştur ki; “لا يؤمن أحدكم حتى يكون هواه تبعاً لما جئت به”/Lâ yu'minu ehadukum hatta yekune hevâhu tebe'an lima ci'tu bihi”¹⁰³ demek me'mûrun bihin şeri'at-ı ğarra-yı Muhammediyyeye tevafuk edilerek heva-yı nefsin iğfal ve emrine râm olmadan halâsı geribân (yaka kurtaran) bir emr-i zaruridir. // 39 //

¹⁰³ İmam Nevevî, *el-Erbâin*, Mektebetü'l-İktisâd, Mekke, 2008; “İçinizden birinin hevası benim getirdiğim şeye tabi olmadıkça imân etmiş sayılmaz”.

Bâb-ı Evvel**Akâid-i Semhâ-i Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'anın Mücmelen Tefsiri
Beyânındadır**

Allâme-i Sa'deddin Taftazânî (ö. 1390); “و لله كتب أنزلها على أنبيائه و بين فيها امره و نهيه و وعده و وعيده و كلها كلام الله تعالى و هو واحد و إنما التعدد و التفاوت في النظم Ve lillâhi kütübün enzeleha alâ enbiyaihi ve beyyene fiha emrahu ve nehyehu ve va'dehu ve va'idehu ve kuluha kelâmullâhi teâla ve hüve vâhidun ve innema't-te'addüdü ve't-tefâvütü fi'n-nazmi'l-makru'i ve'l-mesmu'i” diye tafsilen beyân buyurmuştur. Ya'ni te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin enbiyası üzerine inzâl buyurduğu kütüb-i mukaddesesinde emr ve nehiy ve va'd ve va'idini beyân buyurmuş ve kütüb-i mukaddesenin cümlesi kelâm-ı ilâhi olup birdir. Ta'addüd ve tefâvüt yalnız makru' ve mesmu' olan nazmdadır. Kur'ân-ı mübinin nazm-ı latifi mu'ciz, sâir kütüb-i ilâhi belâğatta haiz-i nisab-ı kemâl olmakla beraber onların belâğatları Kur'ân-ı 'azimu'-ş-şânın belâğatı gibi i'caz derecesinden olmadığına mebni, kütüb-i münezzelenin efdali olması bu i'tibâr ileldir.

Kur'ân'dan sonra efdal-i kütüb Tevrât sonra İncil ba'dehu Zebûr-i şeriflerdir. Nasıl ki Kur'ân-ı 'azimu'-ş-şân kelâm-ı vâhid olup kıra'at ve kitabet i'tibariyle sure-i şerifesinden ba'za nispetle ba'zı surede zikrullâh ve sair ahkâm kesretiyle ba'zı suver efdal olduğu gibi kütüb-i münezzele-i mukaddesenin yekdiğerine nispetle efdaliyyetleri şu i'tibâr ileldir. Sâir kütüb-i semaviyyenin kıra'at ve kitâbeti ve ba'zı ahkâm-ı Kur'ân'ın cami' olduğu nüzûliyle mensuh olmuştur. Ümem-i sâlife hakkında meşru' olup ümmet-i merhume hakkında da kezâlik meşrû'iyeti ahkâm-ı Kur'âniyyeden bulunduğu i'tibâriyledir. İnzâl-i kütüb ve irsâl-i rûsul mahz rahmet ve ayn-ı 'inâyet olmak üzere ihsân-ı ilâhi cümlesindendir.

Kütüb-i ilâhiyyeye ve rûsul-i kirâma imân takrir olunur ki adedi mu'ayyene ta'arruz olunmak evladır. Ebûzer-i Gifârî (ö. 652)'den rivâyet ile 104 kitap inzâl buyurulup 10 suhuf Âdem, 50 Şit, 30 İdris, 10 İbrâhim as'a ve dört kitap Tevrât Mûsa'ya, Zebûr Dâvûd'a, İncil İsâ'ya ve Furkân Muhammedu'l-Mustafa'ya aleyhimussalatu ve's-selam hazeratına inzâl buyurulmuştur” diye varid olan bu minval üzere hadis-i mezkur kat'iyet ifade etmez. Hazret-i Musâ ala nebiyyine ve aleyhi cenablarının elvâhında bulunan ahkâmı Kur'ân-ı azîmu'-ş-şân me'âni-i belîğ ve esâlib-i acibe ve ahkâm-ı bedî'asıyla ma'an hâizdir. Esta'izu billâh; “قل تعالوا اتل ما حرم عليكم ربكم الا تشرکوا” به شيناً و بالوالدين احساناً و لا تقتلوا اولادکم من املاق نحن نرزقکم و اياهم و لا تقربوا الفواحش ما

ظهر منها و ما بطن و لا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق ذلكم وصاكم به لعلكم تعقلون و لا تقربوا مال اليتيم الا بالتي هي احسن حتى يبلغ اشده و اوفوا الكيل و الميزان بالقسط لا نكلف نفساً الا وسعها و اذا قتلتم فاعدلوا و لو كان ذا قربي و بعهد الله اوفوا ذلكم وصاكم به لعلكم تذكرون و أن هذا صراطي مستقيماً فاتبعوا و لا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله ذلكم وصاكم به لعلكم تتقون Kul te'alev etlu ma harrame aleykum rabbukum ella tuşriku bihi şey'en ve bi'l-vâlideyni ihsânen ve lâ taktulu evladekum min imlâkin, nahnu nerzuqukum ve iyyâhum, velâ tekrabu'l-fevahişe mâ zahara minhâ ve ma betane ve lâ tektulu'n-nefselleti harramellâhu illa bi'l-hakk. Zalikum vessakum bihi leallekum te'kilûn. Velâ tekrabu male'l-yetimi illa billeti hiye ehsen hatte yebluğa eşuddehu ve evfu'l-keyle ve'l-mîzane bi'l-kisti. Lâ tukellefu nefsun illâ vüs'aha ve iza kultum fe'dilu vele v kana zâ kurbâ ve bi ahdillâhi evfû zalikum vessakum bihi leallekum tezekkerûn. Ve inne heza sirati müstekimen fettebi'u ve lâ tettebi'u's-sübüle fe teferraka bikum an sebilihi zalikum vessâkum bihi le'allekum tettekûn"¹⁰⁴ bu âyet-i kerimelerle Kur'ân-ı 'azimu's-şân cemi'-i kütüb-i ilâhiyyeyi cami' olduğu sabittir. Ve Hazret-i İbrâhim aleyhisselam suhufunda bulunan kırk haslet-i şerifeyi de kelânullâh cami' olduğunu da ve şeri'at-ı Ahmediyye'de mübeyyendir. Otuz hasleti ayrı ayrı âyetlerde mezkûrdur. Sûre-i Tevbe'de; “التائبون العابدون السائحون الراكعون الساجدون الأمرون” et-taibûne'l-âbidune's-sâihune'r-râkiûne's-sâcidûne'l-âmirune bi'l-ma'rûfi ve'n-nâhune 'ani'l-münkeri ve'l-hâfizûne lihududillâhi ve beşşiri'l-mü'minîn”¹⁰⁵ sûre-i Ahzab'da; “إن المسلمين و المسلمات و المؤمنين و المؤمنات و القانتين و القانتات و الصابرين و الصابرات و الخاشعين و الخاشعات و المتصدقين و المتصدقات و الصائمين و الصائمات و الحافظين و الحافظات و الفرجهم و الحافظات و الذاكرين الله و الذاكرات اعد الله لهم مغفرة و أجراً عظيماً” İnne'l-müslimine ve'l-müslimâti ve'l-mü'minine ve'l-mü'minâti ve'l-kânitine ve'l-kânitâti ve's-sâdikine ve's-sâdikâti ve's-sâbirine ve's-sâbirâti ve'l-hâşî'ine ve'l-hâşîâtî ve'l-mütesaddikine ve'l-mütesaddikâti ve's-sâimine ve's-sâimâti ve'l-hâfizine furucehum ve'l-hâfizâtî ve'z-zâkirine'llâhe kesiran ve'z-zâkirâtî

¹⁰⁴ En'am 6/151-153; “De ki gelin size Rabbinizin neyi haram kıldığını okuyayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne-babanıza iyilik yapın ve rızık endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırıyoruz. Fuşşun açık olanına da gizli olanına da yaklaşmayın. Allâh'ın haram kıldığını canı haksız yere öldürmeyin. İşte böylece akıl alırsınız diye size öğüt veriyor. Yetimin malına yaklaşmayın, ancak rüşdüne varıncaya kadar güzel bir şekilde olursa müstesna. Ölçü ve tartıyı adil yapın, her nefis ancak kaldırabileceği ile sorumludur. Söylediğinizde âdil olun, yakınınız olsa bile. Allâh'ın ahdini yerine getirin. Allâh bununla size vasiyet ediyor. Umulur ki öğüt alırsınız. İşte bu benim doğru yolumdur. Ona uyunuz. Başka yollara uymayınız. Yoksa O'nun yolundan ayrı düşersiniz. İşte böylece size öğüt veriyor umulur ki sakınırsınız”.

¹⁰⁵ Tevbe, 9/112; “Tevbe edenler, ibadet edenler, seyahat edenler, rüku' edenler, secde edenler, marufu emir münkeri nehyedenler ve Allâh'ın yasalarını koruyanları ve müminleri müjdele”.

e'addallâhu lehum mağfireten ve ecran azima"¹⁰⁶ sure-i mü'minunda; “قد أفلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم خاشعون و الذين هم عن اللغو معرضون و الذين هم للزكاة فاعلون و الذين هم لفروجهم حافظون الا على ازواجهم او ما ملكت ايمانهم فأنهم غير ملومين فمن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون و الذين هم لأماناتهم و عهدهم راعون و الذين هم على صلواتهم يحافظون أولئك هم الوارثون الذين يرثون الفردوس هم فيها خالدون Kad eflaha'l-müminunellezine hum fi salatihim haşu'un. Vellezine hum anillağvi mu'ridin. Vellezine hum lizzekati fa'ilûn. Vellezine hum lifurucihim hafizin. İlla ala ezvacihim ev mâ meleket eymanuhum fe innehum ğayru melûmin. Fe menibteğa ve reâ zalike fe ulâike humu'l-âdûn. Vellezine hum li emânâtihim ve ahdihim râûn. Vellezihe hum alâ salavâtihim yuhâfizun. Ulâike humulvârisûn. Ellezine yerisune'l-firdevse hum fihâ hâldûn.”¹⁰⁷ sure-i Meâric'de; “إذا مسه الشر جزوعاً و إذا مسه الخير منوعاً الا المصلين الذين هم على صلاتهم دائمون و الذين في اموالهم حقٌ معلوم للسائلين و المحروم و الذين يصدقون بيوم الدين و الذين هم من عذاب ربهم مشفقون إن عذاب ربهم غير مأمون و الذين هم لفروجهم حافظون الا على ازواجهم الا ملكت ايمانهم فأنهم غير ملومين فمن ابتغى وراء ذلك فأولئك هم العادون و الذين لأماناتهم و عهدهم راعون و الذين بشهاداتهم 40 // “ابتغى وراء ذلك أولئك هم العادون و الذين هم على صلواتهم يحافظون أولئك في جنات مكرمون Īza messehu'ş-şerru cezû'a ve iza messehu'l-hayru menû'a. İlle'l-musallin ellezine hum alâ salatihim dâimûn. Vellezine fi emvâlihikun ma'lûm lissâili ve'l-mahrûm. Vellezine yusaddikûne bi yevmi'd-din vellezine hum min azabi Rabbihim müşfikûne. İnne azabe rabbihim ğayru me'mûn. Vellezine hum lifurucihim hafizûn. İlla alâ ezvacihim ev mâ meleket eymanuhum feinnehum ğayru melûmîn. Femenibteğa ve reâ zâlike fe ulaike humu'l-âdûn vellezine hum li emânâtihim ve 'ahdihim râ'un. Vellezine hum bi şehadâtihim kâimûn. Vellezine hum alâ salatihim yuhâfizûn. Ulâike fi cennâtin mukramûn”¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ahzab, 33/35; “Şüphesiz Müslüman erkekler ile Müslüman kadınlar mümin erkekler ve mümin kadınlar itaatkar erkekler ile itaatkar kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ile sabreden kadınlar, Allâh'a saygılı erkekler ve saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ile sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ile oruç tutan kadınlar, iffetli erkeklerle iffetli kadınlar, Allâh'ı çokça anan erkekler ile çokça anan kadınlar var ya işte onlar için Allâh bağışlanma ve büyük bir mükafaat hazırlamıştır”.

¹⁰⁷ Mü'minun, 23/1-11; “Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namâzlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki zekât vazifelerini yerine getirirler. Onlar ki iffetlerini korurlar. Ancak eşleri veya sahip oldukları hariç onlar kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse işte onlar haddi aşanlardır. Yine onlar ki emânetlerine ve verdikleri sözlerle riâyet ederler. Onlar ki namâzlarını kılmaya devam ederler. İşte bunlar vâris olanların ta kendileridir. İşte onlar temelli kalacakları Firdevs cennetine vâris olanlardır”.

¹⁰⁸ Me'âric, 70/20-35; “Kendisine kötülük dokunduğunda sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır. Ancak namâz kılanlar başka. Onlar namâzlarına devam eden kimselerdir. Onlar mallarında; isteyenler ve isteyemeyip mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir. Onlar ceza gününü tasdik eden kimselerdir. Onlar Rabblerinin azabından korkan kimselerdir. Çünkü Rabblerinin azabından emin olunamaz. Onlar mahrem yerlerini koruyan kimselerdir. Ancak eşleri yahut sahip oldukları cariyeleleri başka. Çünkü onlar kınanmazlar. Kim bunun ötesini isterse işte onlar sınırı aşan kimselerdir.

cemi'-i suhufî münezzeleyle hâvîdir. Kur'ân-ı 'azîmu's-şândan ma'ada kütüb-i münezzelenin tilavet ve muktazasıyla amel olunup kitabullâh kelâm-ı kadiminde inzâl buyrulduğuna mebni amel olunur ve sâir kütüb-i semâviyyenin ahkâmı nesh ve tebdil olunmuştur. Bu nesh bahsi ilm-i usûl-i fıkıhta ve tefsir ve ehadis-i nebevi kitaplarında esbâb-ı nüzul-i ayât-ı Kur'âniyyede esbâb-ı hikemiye mübeyyin vâkî'dir. İ'tikâdâta müte'allik mesailde cemi'-i enbiyâ ve mürselin ve ümmetleri müttefik olup bunlarda nesh cari olmayacağı şüphe götürmez bir emr-i celidir.

Sûre-i Şurâ'da şerefsudur buyrulan âyât-ı celile musarrihtir: “*شرع لكم من الدين ما وصا به نوحاً و الذي اوحينا إليك و ما وصينا به ابراهيم و موسى و عيسى ان اقيموا الدين و/şera'a لا تفرقوا فيه كبر على المشركين ما تدعوهم إليه الله يجتبي إليه من يشاء و يهدي إليه من ينيب*”¹⁰⁹ lekum mine'd-dini mâ vessa bihi Nûhan vellezi evhayna ileyke ve ma vessaynâ bihi İbrâhim'e ve Mûsa ve İsa en ekimu'd-dine vela teteferraku fih. Kebura al'l-müşrikine mâ ted'uhum ileyhi. Allâhu yectebi ileyhi men yaşâu ve yehdi ileyhi men yunib”¹⁰⁹ “Allâh size dinden teveccüh-i vasiyyet eylediği şey'i şer' buyurdu. Yâ Muhammed! Sana vahy eylediğimiz ve onunla İbrâhim ve Mûsa ve İsa'ya vasiyet ettiğimiz şey dinin ahkâmını tamamıyla yerine getiriniz ve onda tefrikaya düşmeyiniz” der. Bunu size emr ve şer' buyurdu. Sizin da'vet eylediğiniz tevhid müşriklere ağır geldi. Tevhidine dilediğini intihab eder ve kendisine tam bir tevhid ile müteveccih olanı o tevhide hidâyet eder”. Usul-i dinde şerayî'in ihtilafıyla aslâ muhalefet olmayıp cem-i peyamberan hazeratı muttâhiddir. Fûru'da ihtilaf zaman-ı hükm-i balîğa ve masalih-i nafi'aya ve nice ve nice esrar-ı mühimmeye mebni nesh vâkî'dir.

İrşad-ı 'ibâd ve ulûhiyyete elyak ve şân-ı 'azametinde ta'zîmi müş'ir sıfatlarla tavsif ve tenzihi müş'ir sıfatlarından müberra olduğu din-i hakkı şer' için Cibril-i Emin tevassut-i celilesiyle peygamberan-ı izâm hazeratına ümmetlerine tebliğ için evâmîr ve nevâhi ve ahbâr ve hikemi resul-i ahar ba's-ı risâletine kadar baki ve sonra gelen kitap ve şeri'at evvelki kitap ve şeri'atın hükm ve muktezasıyla amelin zaman ve vakti tamam olduğunu beyân buyurmuştur.

Onlar emânetlerini ve verdikleri sözü gözeten kimselerdir. Onlar şahitliklerini dosdoğru yapan kimselerdir. Onlar namâzlarını titizlikle koruyan kimselerdir. İşte onlar cennetlerde ikrâm göreceklidir”.

¹⁰⁹ Şurâ 42/13; “Dini dosdoğru tutun ve onda aynlığa düşmeyin diye Nüh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın şey (İslâm) Allâh'a ortak koşanlara ağır geldi. Allâh ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de O'na ulaştırır”.

Sûre-i Mâide'de bu hükmü tasrih buyurarak estaizu billâh müfessirinden Kadı Beyzavî (ö. 1286)'nin tefsiriyle ma'an tahrir olunup ba'dehu Türkçe'sini de beyân edelim: "و/ve enzelnâ ileyke'l-kitâbe" (من جنس الكتب المنزلة) "بالحق مصداقاً بين يديه من الكتاب" ¹¹⁰ yani Kur'ân "cinsi'l-kütübi'l-münezzeleti" ¹¹¹ "kendinden önceki kitabı tasdik edici olarak" indirilen kitaplar cinsinden demektir, çünkü el-kitaptaki birinci lâm ahd, ikincisi de cins içindir.

ورقياً على سائر الكتب يحفظها عن التغير و يشهد لها بالصحة و الثبات ("و مهيمنا عليه" و فرق على بينة المفعول اي هو من عليه و حافظ من التحريف و الحافظ له هو الله تعالى او الحافظ و يشهد لها بالصحة و الثبات) yani rakiben ala sairi'l-kütübi yehfazuha ani't-tağayyuri ve yeşhedu leha bi's-sıhhati ve's-sebati ve ferraka ala beyyinetin el-mef'ûle ey hüve men aleyhi ve hâfaza mine't-tahrif ve'l-hafizu lehu huvallâhu teâla evi'l-hafizi fi külli asrin / "Ve bir şahit olarak" diğer kitapları değişmekten koruyacak ve sıhhat ve sebatına şahitlik edecek bir gözcü demektir. Mef'ûl kalıbı ile müheymenen de okunmuştur ki, tahriften korunmuş demektir. Koruyan da Allâhü te'âlâ'dır yahut her asırdaki hafızlardır.

بما انزل الله و لا تتبع اهوائهم عما "beynehüm (بينهم بما انزل الله) "فاحكم بين الناس" لكل (بالإنحراف عنه إلى ما يشتهون) "جاءك من الحق (شرعة و هي الطريقة الى الماء هو سبب الحياة الابدية) "شرعة" eyyühennas "جعلنا منكم (و منهاجاً" şeriaten ve hiye et-tarikatu ilalmai hüve sebebü'l-hayati'l-ebediyyeti "و طريقاً واضحاً في الدين و استدلل به على انا غير متعبدین بالشرايع المتقدمة) ve tarikan vazıhan fiddini ve istedelle bihi ala enna ğayr müteabbidine bi's-şerai'l-mütekkaddimeti "ولو شاء الله لجعلكم أمة واحدة" في جميع جماعة متفقة على دين واحد) "ولكن ليلوكم فيما آتاكم" cema'atun müttefikatun ala dinin vâhidin fi cemi'il-a'sar min ğayri neshin ve tahvilin "فابتدروها انتهازاً للفرصة و حيانة لفضل السبق و التقدم) (لكل عصر و قرن هل تعلمون بها مدعين لها معتقدين أن اختلافها مقتضى الحكمة الإلهية) mineşşerai'l-muhtelifeti'l-münasibeti liküllü asrin ve karnin hel te'lemune biha müzinine leha ve mutekidine inne ihtilafeha muktadî'l-hikmeti'l-ilâhiyyeti em tezifune ani'l-hakki ve tefratuna fi'l-amel "فاستبقوا الخيرات" وعد وعيد) "إلى الله مرجعكم جميعاً" (فابتدروها انتهازاً للفرصة و حيانة لفضل السبق و التقدم) والقامل بالجزاء و الفاصل بين الحق و المبطل) "فينبئكم بما كنتم فيه تختلفون" (و للمبادرين و المقصرين و المقصرين) Ya Muhammed! Ben sana kendinden evvel gelen kitapları tasdik eder ve onlar üzerine emin, muhafız ve gözcü bulunan Kur'ânı hak olarak indirerek halk arasında Allâh'ın inzal eylediği ile hükmet! Sana gelen hak ve savaptan inhiraf ederek onlar heva ve heveslerine tabi' olma. Sizden her ümmet için başka şeriat ve tarik-i vazih kılınmıştır.

"Aralarında Allâh'ın indirdiği ile hükmet" yani Allâh'ın sana indirdiği ile demektir. "Sana gelen haktan dönüp de onların heva ve heveslerine uyma" ondan saparak onların istediğine dönme. "Amma"daki an lâ tettebi'e

¹¹⁰ Mâide 5/48; "Sana kitabı indirdik".

¹¹¹ İndirilmiş önceki kitaplar cinsindendir.

bağlıdır, çünkü sapma mânâsını taşımaktadır ya da fâ'ilinden hâl'dir yani sana gelenden meylederek onların arzularına uyma demektir.

"İçinizden herkes için kıldık" ey insanlar "bir şer'at" o da suya götüren yoldur. Din ona benzetilmiştir, çünkü ebedî hayata sebep olacak şeye götürür. Şin'in fethi ile (şer'aten) de okunmuştur, "Ve minhacen" dinde açık bir yol demektir. Nehecel emrû deyiminden gelir ki, durum açık olmaktadır. Bundan bizim geçmiş şer'atlarla mükellef olmadığımız çıkarılmıştır. "Eğer Allâh dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı" bütün çağlarda dini nesh etmeden ve değiştirmeden bir din üzerinde birleştirirdi.

"Lev şae"nin mefûlu mahzûftur, ona da cevap delâlet etmektedir. Mânâ şöyledir de denilmiştir: Allâh hepinizin İslâm üzerinde birleşmenizi isteseydi sizi ona zorlardı. "Ancak size verdiklerinde sizi denemek için böyle yaptı". Değişik ve her asra ve çağa uygun şer'atlar verdi; onlarla amel edecek misiniz? Farklı olmalarının sadece hikmet olduğunu fark edecek misiniz? Yoksa haktan sapıp amelde kusur edecek misiniz? "Öyleyse hayırlarda yarışın" fırsatları değerlendirmek ve ödülü kazanmak için onlara koşun.

"Hepinizin dönüşü yalnız Allâh'adır" yeni söz başıdır, yarışmanın sebebini göstermektir. Gayret edenlere vaat ve kusur edenlere tehdittir. "O zaman tartıştığınız şeyleri size haber verecektir" haklı ile haksızı ve gayret edenle kusur edeni ayırmak için.

Mütekkaddim şerayi' ile müteabbid olmadığımıza bu kelâm ile istidlal olunmuştur. Eğer cemi'-i a'sârda cümlemizin ümmet-i vâhide olmamız muradı ilâhiyye olaydı, beyne's-şerayi' nesh etmeyerek cümlemizin şeriat-ı vâhide üzere müttefik ümmet-i vâhide kılar idi. Sizden her biriniz için bir şeriat ve meslek-i mahsus kıldık. Eğer Allâh murad istese sizi bir tek millet ederdi. Lâkin irâde-i ilâhiyye ye buna ta'alluk etmeyip 'âdde-i ilâhiyye üzere beyne'l-ümem cari olan hikem-i bâliğa ve masalih-i nâfi'aya mebni her asırda mütenasip şerayi'-i muhtelif ve vad' ve te'sisine ta'alluk eylediği anda sizler muâmele ihtibar eden ahkâm-ı ilâhiyyemi kabul ve ta'ahhüd mü edersiniz yoksa hevalarınıza ittiba' ile haktan 'udul ve nakd mi edersiniz? Haberlerde müsabaka ediniz cümlelennin merci'i Allâh te'alâdır.

Cenâb-ı hak ihtilaf eylediğiniz şeylerde size doğruyu beyân eder ve bildirir. Kur'ân-ı Kerîm'de mûnderic olan akâid-i hakka o a'mâl-i salihaya mübaderet ile hayrat-ı dareyne tesabuk ediniz zira merci'iniz Allâh'ı zülcelâldir. İhtilaf etmekte olduğunuz şeyde muhikkiniz ve mubtiliniz beynini // 41 // ve 'âmil ve mukassirinizi fasıl-ı cezâ ile ahyâr eder" meâlindedir.

Kur'ân-ı 'azimu's-şânın câmi'-i sâir kütüb-i münezzele olduğunu ve İbrâhim as'ın sıfatında kırkdan haslet-i şerifeden otuz hasleti ânifen te'dâd olunan suver-i şerife tahrir kılındı. Kırkdan haslet-i şerifeden baki kalan on hasletden beşi başda mazmaza, istinşâk, misvâk, bıyık kesmek, sakal taramaktır. Ve beş adedi de bedeninin tamamındadır. Tırnak kesmek, koltuk kılını gidermek, kasık kılları gidermek, sünnet etmek, kaza-yı hacette taharet etmektir.

**Zübde-i Akâid-i İslâmiyye'yi Üstaz-ı A'zamımız Hızır Bey Merhum
Yüzbaşı Yenide Cem' Etmîş ve Kaside-i Nûniyye Diye Meşhûr-i Enâmıdır**

الحمد لله على الوصف و الشأن / Elhamdulillâhi âli'l-vasfi ve's-şân
منزه الحكم عن آثار بطلان / Münezzehu'l-hükmi 'an âsâri butlân
Hamd, vasıf ve şanı yüce, hükmi bâtil şâibelerden münezzeh Allâh'ındır

منه الصلوة على مبدأ شرائعه / Minhu's-sala alâ mebd-i şerai'ih
نبينا المصطفى من نسل عدنان / Bünyâne'l-Mustafa min nesl-i Adnân
*O'ndan olan salât (rahmet, Allâh'ın) dinini açıklayan, Adnan'ın soyundan gelen
nebimiz Mustafa'ya*

والصحب ثم التابعين لهم / ve'l-âli ve's-sahbi sümme't-tâbi'ne lehum
ما جادت السحب للمرعى بتيهات / mâ câdeti's-suhbu li'l-mer'â bitihani
Âl ve ashabına sonra onlara uyanlara -bulutlardan kırlara yağmur yağdıkça- olsun

هذه عقائد عبد مذبذب جان / Hezihi akâidu abdin müznibin cânî
يوصي بها كل موصوف بإيمان / Yûsâ biha küllü mevsûfin bi-imâni
Bu, günahkâr suçlu kulun, inançlı olanlara tavsiye ettiği inançlardır

اعدها زخر يوم لا ارتياب به / E'addeha zuhra yevmin lartiyâbe bihi
مستودعاً عند ذي عدل و إحسان / Müstevdi'an inde zî adlin ev ihsâni
*O kasideyi adâlet ve ihsân sahibine (Allâh'a) emânet ederek kendisinde şüphe
olmayan bir günün azığı olarak hazırladım*

إلهنا واجب لولاه ما انقطعت / İlâhuna vâcibun levlahu mankata'at
أحادي سلسلة حضت بامكان / Âhâdu silsiletin huffet bi-imkâni
İlahımız Vâcib'dir. Öyle olmasa, imkân ile kuşatılmış teklikler zinciri sona ermezdi

كذا الحوادث و الاركان شاهدة / Kezâ el-havâsu ve'l-erkân şâhidetün
على وجود قديم صانع بأن / Alâ vücûdi Kadîmin Sa'ni'in bâni
Yine olay ve varlıklar, başlangıcı olmayan bir yaratıcı mücidin varlığına şahittir

خلق الخلايق خلوا عن مخالفة / Halku'l-halâiki hulvan an muhalefetin
اذ لا توارد ينفي القول بالثاني / İz lâ tevârude yenfa'l-kavle bi's-sâni
Mahlûkatın yaratılması muhalefetten hâlîdir, ikinci yaratıcı varlık imkânsızdır

Fe zâtuhu leyse misle'l-mümkinâti femâ
Hükme'l-vücûbi ma'al imkânî siyyânî
O'nun zâtı mümkünât gibi değildir. Öyle ise vücûbun hükmü imkân gibi olmaz

Nefâ ğinâhu 'ani'l-ağyârî kesratuhu
Li hâceti'l-küllî fimâ fihi cüzânî
Ağyardan müstağni olması O'nun kesretini nefyeder. Zira küll iki cüz'e muhtaçtır.

Ve leyse küllen ve lâ cüz'en velâ arzan
Ve lâ mahallen lâ araz ve ekvân
O küll, cüz, araz olmadığı gibi, araz ve varlıklara mekân da değildir

Ve lâ tekul cevheran eyyen aneyte bihi
Ve nezzihi'l-isme an ihâm-i noksânî
Ne kastedersen et O'na cevher deme! O ismi noksanlık çağrıştıran şeyden tenzih et!

Bi külli şey'in muhitun lâ ittihade lehu
Ve lâ hulûle leda ashab-i irfânî
İrfan ehline O, her şeyi kuşatmıştır. İttihat da hulûl da O'nda yoktur.

Ve lâ ittisâle bi ehyâzin ve evkatin
Velâ ittisafe bi eşkâlin ve elvânî
(Mekân ve zamanlarla bir ilişkisi, şekil ve renklerle vasfı da yoktur.

Hayyun Semi'un Basîrun Âlimun şâe
Zü kudratin ve kelâmin ğayri elhani
Diri, işiten, gören, bilen, dilediğini yapan, şekilsiz güç ve söz sahibidir

Ve kesratu'l-kudemâi ğayru lâzimetin
İz lem tekun ğayraha fi 'ayn-i yakazani
(Allâh'ın sıfatları) zâtından başkası olmadığından, basiretli (kişilerin) gözünde başlangıcı olmayanların (ezelilerin) birden çok olması lazım gelmez.

Nefyu't-teselsüli cem'an ev muakabeten
Efâde kudrate zî sun'in ve itkânî
Toptan veya peyderpey teselsül de yoktur. Bu O'nun yaratıcı ve sağlamcılığıdır.
Kemâ istedelle 'alâ ilmi'l-müessiri min
itkânî efâlihi erbabu ikânî
Yakîn ehli O'nun fiillerinin sağlamlığından müessirin ilmine delil getirir

Ve ilmuhi biz'-zemaniyyâti qâtibeten
Lâ yektadî fihi tevqîten biezmani
O'nun tüm zamanları bilmesi, ilminin zamanlarla kayıtlı olmasını gerektirmez

و ليس يخرج عن ارادته /Ve leyse yehrucu şey'un 'an irâdetihi
 لكنه قط لا يرضى بكفران /Lâkinnehu kattu lâ yerdâ bi küfrani
Hiçbir şey O'nun irâdesinin dışına çıkamaz. Ancak O, asla küfrâna razı değildir

ليس الارادة امرأ وابتغاء بل /Leyse'l-irâdetü emran ve ibtiğâen bel
 وصف يخصص مقدورا برجحان /Vasfun yuhassisu makduran bi ruchânî
O'nun irâdesi emir ve istek değildir. Belki takdir edileni tercih ile tahsis eden bir vasıftır

فليس علماً بشيء او ارادته /Fe leyse ilmen bi şeyin ev irâdetehu
 لفرقها بافتراق عند وجدان /Li farkiha bi iftirakin inde vicdani
Bir şeyi bilmek veya onu istemek değil. Çünkü vicdanlarda ayrışan bir farkı vardır

يجوز ترجيح ما ينفي ترجه /Yecüzü tercihu ma yunfa teraccuhuhu
 كفى إنائين من ماء لعطشان /Kefâ inâeyni min mâin liatşânî
Seçimi olmayan şeyin tercihi, susuz için su dolu iki kaptan birini tercihi gibi caizdir

لا يقتضى خلق نفس و كثرته /Lâ yektadi halka nefsiyyi ve kesratehu
 خلق اللغات كالإنجيل و فرقان /Halkullüğati ke İncilin ve Furkânî
İncil ve Kur'an gibi dillerin yaratılması, O'nun halk u kesretini gerektirmez

تكوينه ازلى لازمان له /Tekvinuhu ezeliyyun lâ zamana lehu
 لكن مكنه فى الوقت و الآن /Lâkin mükevvinuhu fi'l-vakti ve'l-âni
O'nun yaratışı ezelidir zamansızdır. Fakat Yarattıkları zamanlı ve anlıdır

ليس بفرع للكلام لما /Eş'ser'u leyse bifer'in li'l-keîâmî lima
 يكفى لاثباته اعجاز قرآن /Yekfi liisbâtihî i'câzu Kur'ânî
Din kelâmın fer'i değildir. Onu ispat için Kur'an'ın icazı kâfidir.

كلامنا صفة نفسية فيها /Kelâmuna sıfatun nefsiyyetun fiha
 نمتاز عن اخرس او عجم حيوان /Nemtâzu an ahresin ev acem-i hayevani
Kelâmımız nefsi bir sıfattır ki onunla dilsizden veya hayvandan ayrılırız

و رؤية الله بالابصار واقعة /Ve ru'yetullâhi bi'l-ebşari vakiatun
 للمؤمنين و لكن لا لعيمان /li'l-mü'minine ve lâkin lâ li 'umyânî
Ru'yetullah gerçektir mü'minler için, fakat (hakikat) körleri için değil

يرى الهوية لا من جوهرية /Yurâ'l-hüviyyetu lâ min cevheriyyetihi
 او كونه عرضا او سبق فقدان /Ev kevnihî 'arazan ev sebki fikdani
Görünümü, cevher veya araz ya da sonradan meydana gelmiş olmasından değildir

حقيقة الحق لم تعقل بعالمنا /Hakikatu'l-Hakki lem tu'kal bi âlemina
 لكن ترددهم فى دار رضوان /Lâkin teradduduhum fi dâri ridvani
Hakk'ın hakikati âlemimiz ile idrâk edilmez. Lâkin onların tereddüdü Cennettedir

الله خالق افعال العباد و ما /Allâhu haliku ef'âli'l-ibâdi
يظن توليده من فعل انسان /Yuzannu tevliduhu min fi'l-i insâni
Allâh, kulların fiillerinin de insandan meydana geldiği sanılan şeylerin de yaratıcısı

هَادٍ مُضِلُّ حَقِيقِي و إِنَّ نُسِيبَا /Hâdin mudillun hakikiyyun ve in nusibâ
على المجاز إلى رسل و شيطان /Ala'l-mecâzi ila rüslin ve şeytani
Mecazen peygamber ve şeytana nispet edilse de gerçekte Hâdi ve Mudil'dir

الحسن و القبح شر عيان لكننا /el-Hüsnü ve'l-kubhu şer'ıyyâni lâkinna
نقول بالعقل ايضا قد ينالان /Nekulu bi'l-akli eydan kad yunâlâni
Hüsn ve Kubh dine göreder. Ancak biz o ikisinin akıl ile de kavranabileceğini söyleriz

و للعباد اختيار و هو كسبهم /Ve li'l-'ibâdi ihtiyârün ve hüve kesbuhum
فيوصفون بطوع او بعصيان /Fe yûsafüne bitav'in ev bi 'ısyâni
Kullar için seçim vardır ve bu onların kesbidir. Kullarsa tâat ve isyânla nitelenir

لا دخل للعقل في حكم الإله و في /Lâ dahle li'l-'akli fi hükmi'l-ilâhi ve fi
تجوز تعليله في البعض قولان /Tecvîz-i ta'lîlihi fi'l-ba'di kavlâni
İlahi hükümde aklın dahlî yoktur. İlâhi hükmün sebebinin cevâzında iki görüş vardır

ولا يكلف عبد فوق طاقته /Ve lâ yukellefu 'abdun fevka takatihi
لكنه لا يعقل عاجز عان /Lâkinnehu lâ ya'kilu 'acizin 'âni
Kul gücünün üstünde sorulmaz. Ancak o âciz ve zorlanan akıl ile bilinesi değildir

لو كان اصلح فرضا ما اتبلى احدا /Lev kâne eslahu fardan mebtelâ ehaden
بالكفر و الفقر و البلوى و احزان /Bi'l-küfri ve'l-fakri ve'l-belvâ ve ahzâni
Aslah olanı yaratmak O'na farz olsaydı tek ferdi küfr, fakr, belâ ve hüznle sinamazdı

و الرزق ما سبق للحيوان ياكله /Ve'r-rizku mâ siqa li'l-hayavâni ye'kuluhu
محرمًا او مباحًا فهو قسمان /Muharramen ev mübâhan fe hüve kismani
Canlının yemesi için gönderilen rızık, haram veya mubah olmak üzere iki kısımdır

و لا يقدم حيوان على أجله /Ve lâ yukaddemu hayevanun 'alâ ecelihi
و إن تقطع في أنياب غيلاني /Ven in tekatta'a fi enbâbi ğayelâni
Yırtıcıların dişlerinde parçalansa da hiçbir canlının eceli, daha önce olmaz

كل العناصر و الافلاك حادثة /Kullu'l-anâsiri ve'l-eflâki hâdisatun
و جزؤها جوهر فرد ببرهان /Ve cüz'üha cevherun ferdun bi bürhâni
Tüm elementler ve gezegenler hâdistir. Cüzünün tek bir cevher olduğu da delillidir

للعلو بالسفل ربط لا بتعليل /Li'l-'uluvvi bi's-sifli rabtun lâ bi ta'lîlin
إذ قد يدور مدار بل مضافان /İz kad yedûru medârun bel mudâfâni
Yükseğin düşük ile sebepsiz bir ilişkisi vardır. Belki ikisi de birbiri ile ilişkilidirler

Allâhu ersele fîna bi'l-hudâ rusulen
Musaddikîne biâyâtin ve tibyâni
Allâh, âyet ve tibyânı doğrulayıcı elçileri, bize hidâyetle gönderdi // 42 //

Li hâceti'l-halki fî hükmi'l-'ukûli ilâ
Mütemmimin ve kezâ fî ilmi edyâni
Akılların hükmünce yaratmada ve dinde bir mütemmime duyulan ihtiyaç

Levlâhu lem yentazim emru'l-me'âşi ve lâ
Emru'l-meâdi li'isârin ve 'udvâni
O olmasaydı dünya ve ahiret işleri, işar ve üdvânla düzene girmezdi

Muhammedun efdalu'r-rusulillezi semi'û
Tasdîkahu min cemâdâtin ve züvbâni
Muhammed cansızlar ve canlıların tasdikini duydukları resullerin en faziletlisidir

Ve emruhu beyyinun fî hâleteyhi limen
Kânet lehu fî i'tibârî'l-hâlî 'aynâni
Onun hali her iki durumda da açıktır. Hallerden anlayan gözler için

İhbâruhu 'an ğuyûbi ke'l-hikâyeti 'an
Belvâ tusîbu bi Osmâne ibn Affâni
Osmân b. Affân'a isâbet edecek belâyı haber verme gibi gâibten verdiği haberi

Ve mâ cerâ beyne Kisrâ ve's-sahâbeti min
İnfâk-i kenzin ve min tahrîb-i büldâni
Kisra ile sahâbe arasında hazinelerin infâk ve şehirlerin tahrib olacağı hadiseler

Ve ğazveti'l-bahri minhum merrateyni ve en
Tekûne me'a ulâhum bintu milhâni
Keza ashabın iki deniz seferi yapacağı, birincide Milhan'ın kızının da olacağı

Ve şakkuhu kamerân ve'l-keşfu iz se'elû
Gadâte mi'râcihi 'an hâl-i rûkbâni
Ve Ay'ı ikiye bölmesi ve Mirac sabahı kervandan sorduklarında, durumu anlatması

Ve'r-remyu bi'l-bedri bi'l-hasbâi e'yunehum
Ve'r-reddu fî Uhudîn 'ayne'bn-i Nû'mânî
Bedir'de düşmanların gözüne kum saçması, Uhud'da İbn Numan'ın gözünü takması,

Fe kem ravav bi esânidin musahhahatin
Emsâle mâ kad revâ 'anhu sahîhâni
Sahiheynin rivayet ettiği gibi bu konuda birçok sahih hadis rivâyet etmişlerdir.

Delâletu's-sıdqi beyne'l-küllü müşterakun
تواترت مثل معنى شعر حسن
Aralarında doğru olanın delaleti Hassan'ın şiirinin anlamı gibi müşterek tevâtürdür

Ve e'zamu'l-âyâtî Kur'ânun limâ 'acezû
عن سورة منه مع صرف الازهار
Âyetlerin en büyüğü Kur'andır, onca akla rağmen bir tek sure gibisinden acizdirler

Mi'râcuhu vâki'un yekzâne fi bedeninin
Bi âyetin ve meşâhirin ve vuhdânî
O'nun miracı uyanırken bedenlen vâkidir ki âyet, hadis ve âhâd haberle sabittir

Vukû'uhu kâne tekraren ve kad defe'û
Bihi te'âruda mâ delle'l-hadîsânî
Miracın vukuu mükerrerdur. İki hadisin tearuzunu böylece giderdiler

Ve dinuhu nâsihu'l-edyânî ecma'îha
Ve lem yekun neshuha cehlen lideyyani
Dini, bütün dinleri neshetmiştir. Bu nesih, Deyyan Allâh'ın bilmemesi değildir

Ve rübbemâ nassa lâkin mâ revav ehaden
Bi nesh-i Tevrâtihi Musâ ibn-i İmrânî
Belki nass idi fakat söylemediler. Mûsa b. İmran Tevrat'ının neshedileceğini

El Enbiyâu beriûne ittifâken 'an
Küfrin ve kizbin ve 'an fisqin bi i'lânî
Peygamberler açık küfür, yalan ve günahattan ittifakla beridirler

Ve 'an kebâira 'amden 'inde ekserinâ
Ve hissetin misle tatfîfin bi evzânî
Ve çoğumuza göre bilerek büyük günahlardan ve eksik tartıma âdiliğinden

Yu'evvelu'l-kasasu'l-hâki lizenbihim
Bi ennehu kable vahyin ev nisyani
Enbiya'nın günah hikâyeleri, nebilik öncesiyile veya nisyân ile tevil edilirler.

Ve linnebiyyine rüchânun 'alâ melekin
Ta'lîmu 'ilmin ve tekrimun yedullâni
Nebilerin meleklerle üstünlüğü vardır. İlim ta'limi ve ilahi ikrâm buna delildir.

Ve li'l-veliyyi kerâmâtun kemâ nukilet
An 'âsifin ve Ebi'd-Derdâ ve Selmânî
Asaf, Ebidderdâ ve Selman'dan nakledildiği gibi velilerin kerâmetleri vardır.

و/ Ve sadd-i Sâriyete'l-Fârûki 'an cebelin
و/ Ve'l-be'îdu beynehuma fî'l-kadri şehran
Arada iki aylık mesafeye rağmen Fârûk'un Sâriye'yi dağın tehlikesiyle uyarması

فضل النبي جليل بل نبوته
فاقت ولايته في قول اخوان
Fadlu'n-Nebiyi celiyyun bel nübuvvetuhu
Fekat vilâyetehu fî kavli ihvâni
Nebinin üstünlüğü âşikârdır, hatta onun nebiliği velâyetinden de üstündür

و/ Ve efdalu'n-nâsi ba'de'l-enbiyâi Ebû Bek
لتصديقه من قبل اقران
Rin li tasdikihî min kabl-i akrânî
Enbiyadan sonra nâsın en üstünü, akrânı arasında onu ilk tasdik eden Ebûbekir'dir

و/ Ve ba'dehu Ömeru'l-Fârûki iz hüve fî
اظهار دين رسول خير معوان
Îzhâr-i din-i Resûlin hayru 'ünvânî
Ve sonra Resulün dinini izharda yardımcıların en hayırlısı olan Ömer el-Faruk'tur.

و/ Ve ba'de zalike kad eftâ meşâyhuna
أن لا تردد في فضل عثمان
En lâ teraddude fî fadl-i Osmânî
Ve sonra büyüklerimiz Osmân'ın üstünlüğünde tereddüt olmadığına hükmettiler.

و/ Ve ba'de zalike Ali ve hüve ekrabuhum
إلى النبي وأعطى بين أختان
Île'n-Nebiyi ve ehzâ beyne ehtânî
Ve sonra Ali, Nebiye en yakın ve damatları arasında en sevgilisidir

الحشر و البدء إمكاناً و تمييزاً
و/ Ve nefye medhali evkâtin seviyyânî
Elhaşru ve'l-bed'u imkân ve temyiz olarak ve vakitlerin dahli olmaksızın eşittir

بل لا احتياج الى قول بصحة ان
يعاد ما عدمت في حشر ابدان
Bel lâ ihtiyâce ilâ kavlin bi sohbeti en
Yu'âde mâ 'adimet fî haşr-i ebdânî
Bedenlerin haşrinde, yok olan kısmın iâdesi imkânının sözü bile edilmez.

أجزاء أصلية كلاً و إن إكلت
فتلك لم تكن أجزاء لجسمان
Eczâun asliyyetun küllen ve in ükilet
Fe tilke lem tekun eczâen licüsmani
Hepsi yenmişse de haşır olan aslî cüzlerdir. O kısım başka beden cüzü de olamaz.
و/ Ve vâki'un kullu mâ nassa's-sadûku bih
من ممكن كصراط او كميزان
Min mümkünin ke siratin ev ke mîzânî
O Sadûk'un, sırat ve mizan gibi her bildirdiği şey vuku bulacaktır.

و/ Ve ke'l-hisâbi ve ehvâli'l-kiyâmeti ev
كحوض سيدنا فيها و كزان
Ke havd-i Seyyidinâ fihâ vekizânî
Ve hesap, kıyâmetin korkusu veya bardaklarıyla Efendimizin havzı gibi

و/ Ve min hayât-i kubur-i mâ yezuku bih
لذات نعماء او آلام ديدان /Lezzâtü ne'mâe ev âlâmu didani
Nimetlerin lezzetini veya haşerelerin acısını hissedecek kadar kabir hayatı da

عقوبة الذنب عدل غير واجبة /'Ukûbetu'z-zenbi 'adlun ğayru vâcibetin
كذا المثوبة من احسان منان /Kezâ'l-mesûbetu min ihsân-i Mennâni
Günahın cezası mecburiyet değil adâlettir. Mükâfât ise Mennan'ın ihsanındandır.

اذ لا عقوبة تعفى عنده معها /Îz lâ 'ukûbete ta'fî 'indehu me'ahâ
و/ Ve lem yukayyed bihâ âyâtü ğufrani
O'nun katında ne ile akıbetten kurtulur? Gufrân âyetleri bile onu bağlamazken

و/ Ve keyfe telzemuhu ta'atuna 'ivadan
و/ Ve ni'metu'l-vakti terbu kulle şükranı /Ve ni'metu'l-vakti terbu kulle şükranı
İbadetlerimiz ve her nimetin fevkinde vakit nimeti, O'nu nasıl ilzam edebilir?

و/ Velâ tehussu ehâdîse's-şefâ'ati mâ
ليست تعم لأوقات و أعيان /Leyset te'ummu li evkâtin ve e'yâni
Zaman ve şahıslara şamil olmadıkça şefa'at hadisleri tahsis edilemez.

في العقل غفران كفر جائز لكن /Fi'l'akli ğufrâni küfrin câizun lâkin
إنما له نص تخليد نيران /İnnema lehu nassu tahlidin nîrâni
Küfrün bağışlanması aklen caiz olsa da, onun ateşte ebedi kalması nassen sabittir.

و/ Ve lirusuli belilehyari kullihim
شفاعة لعصاة عند رحمان /Şefâatun li 'usâtin 'inde Rahmânî
Resullere hatta tüm iyilere Rahmân'ın katında günahkarlar için şefa'at hakkı vardır.

و/ Ve li'd-du'âi liemvâtin ve ehyâin
منافع شوهدت في بعض أحيان /Menâfi'u şûhidet fî ba'di ehyâni
Ölümler ve diriler için duanın faydaları vardır, bu durum bazen müşahade edilmiştir.

أعدت الجنة استدعى تكونها /U'iddeti'l-cennetu isted'â tekevvünühâ
و/ Ve naklu Âdeme minha b'ade iskânî
Cennet hazırlandı, tabiri ve Adem'in iskândan sonra nakli, onun varlığını gösterir.
نعيمها ابدى لا زوال له /Na'imuhâ ebediyyun lâ zevâle lehu
و/ Ve ekluhâ dâimun lâ ennehu fâni
Nimetleri ebedidir, hiç yok olmaz. Yiyecekleri devamlıdır hiç bitmez.

اهل الكبائر غير التائبين لهم /Ehlu'l-kebâiri ğayru't-tâibîne lehum
رجاء عفو يرغم الحساد الشانئ /Recâu 'afvin bi raġmi hassâdi's-şânî
Kincilerin hasedine rağmen büyük günahlıların tevbesizleri için af ümidi vardır

و/Ve leyse yedhulu fi'l-imâni e'mâlun / ليس يدخل فى الإيمان اعمال
 بل/Ve leyse zâ ğayra tasdikin ve iz'âni / بل ليس ذا غير تصديق و اذعان
Ameller imâna dâhil değildir. Bilakis imân tasdik ve kabulden başka bir şey değildir

و/Ve's-şer'u kad 'adde şedde'l-mer'i zünnâran / والشريعة قد عد شد المرأ زناً
 دليل/Ve Delile cahdin ke ta'zîmin lievsâni / دليل جحد كتعظيم لأوثان
İslam, insanın Zünnâr bağlamasını –putlara tapmak gibi- inkâr alâmeti saymıştır

و/Velâ yuġâyiru imânun ve İslâmun / ولا يغير إيمان و إسلام
 و/Ve lem yekun lehüma fi's-şer'i hükâmî / ولم يكن لهما فى الشرع حکمان
İmân ve İslâm birbirinden farklı değildir. Dinde ikisi için ayrı hüküm yoktur // 43 //

و/Ve lilmukallidi imânun yüsabu bihi / وللمقلد إيمان يثاب به
 و/Ve in yekün asiyen yetruku em'ani / وإن يكن عاصياً يترك أمان
Mukallid gayreti terk ettiği için günahkâr olsa da mükâfât göreceği bir imânı vardır.

و/Ve La ğadra fi akilin fi cehl-i halikihi / لا عذر فى عاقل فى جهل خالقه
 إن/Ve In nale müddete fikrin inde Nü'mani / إن نال مدة فكر عند نعمان
Numan'a göre âkil insan, düşünme çağında olup da Hâlık'ı bilmemezlik edemez.

و/Ve leyse müzeyyeneten li'l-abdi mustafihi / وليس مزينة للعبد مصطفىه
 تكليفه/Ve Teklifuhu bimekaneyni ve sıbyani / تكليفه بكماتين و صبيان
Deliler ve çocuklarda(n sorumluluk sakıt) olduğu gibi, kulun yükümlülüğünü düşürecek hiç bir (makam ve) mertebe de yoktur

و/Ve Kad yuhtiu'l-mer'u fi fetvahu müctehida / قد بخطئ المرأ فى فتواه مجتهدا
 كهكؤمى/Ve Kehükmi Dâvûde ma'a fitya Süleymâni / كهكؤمى داود مع فتیان سليمان
Kişî içtihadında yanılabilir, Süleyman'ın fetvası ile Davûd'un hükmü gibi.

و/Ve La yenfe's-şekku fi'l-imâni fi ehadin / لا ينفى الشك فى الإيمان فى احد
 و/Ve in neva münciyen fi yevmi hicran / وإن نوى منجياً فى يوم هجران
Hicrân günü kurtuluş niyetiyle olsa bile kimsenin imânında şüphe etmemek gerekir.

و/Vela ikabe biterkilli'ani fi ehadin / ولا عقاب بترك اللعن فى احد
 فى/Ve Fi hakki İblise ve hüve'l-kâfiru'l-cani / فى حق إبليس و هو الكافر الجانى
 Kâfir/Ve Kâfir bir cinnî olan İblis'e laneti terk eden bir kimseye ceza yoktur.
 فلعن/Ve Felen yezide yezidu minhu mefsedet / فلن يزيد يزيد منه مفسدة
 فesküt/Ve Fesküt vela terda levmen biismi liani / فاسكت و لا ترضى لوما باسم لعان
Yezid, İblis'ten de daha bozguncu değildi. Sus ve lanet ismiyle yermeye razı olma!

و/Ve Nasbu'l-imâmî aleyna vacibun sem'an / نصب الإمام علينا واجب سماعاً
 ليدف/Ve Lidef'i maznûnin edrarin ve tuġyani / لدفع مظلون اضرار و طغيان
Emre kulak verip zan, zarar ve tuġyanın def'i için önder (imam) tayini vaciptir.

و/Ve İmamuna başıratu'r-rasuli ebev / وإمامنا بإشارات الرسول ابو
 بكر/Ve Bekrin kema ecma'alkasi ma'addani / بكر كما اجمع القاصي مع الدان
Peygamber imasıyla imâmımız, Ebûbekir'dir. Ki uzak yakın bunda ittifak etmiştir

وبعده نص بو بكر لفاروق / Ve ba'dehu nassa bu Bekrin li Faruka
وبعده صار شورا بين اركان / Ve ba'dehu sara şûrâ beyne erkani
Sonra Ebûbekir Faruk'u tayin etti. Sonra öncüler arasında şuraya kaldı

فسلمت خمسة منهم لسادسهم / Fe sellemet hamsetun minhum lisâdisihim
فبا يعوه بطوع بين أعيان / Fe beye'uhu bi tav'in beyne e'yâni
Onlardan beşi altıncısına teslim etti ve herkes itaatle ayân huzurunda biat etti.

وذاك عثمان ثم القوم جلتهم / Ve zâke Osmânu sümme'l-kavmu cülletuhum
قد بايعوا بعلي عقد رضوان / Kad bâye'û bi 'aliyyin 'akde Rıdvânî
Bu Osmân idi. Ondan sonra ileri gelenler gönül birliği içinde Ali'ye biat ettiler

لا نص فيه جلياً بل اجتهدوا / Lâ nassa fihi celiyyen bel ictehidu
لكن معاوية المخطئ كمروان / Lâkin Mu'âviye el-muhtî' ke Mervânî
Ali hakkında nass yoktu, içtihad ettiler. Lâkin Muâviye de Mervan gibi yanlış yaptı

واذكر أصحاب رسول الله قاطبة / Vezkur ashâbe Resulillâh katiyeten
بالبر والخير واهجر طعن مطعان / Bi'l-birri ve'l-hayri ve'hcur ta'ne Mit'âni
Resulullah'ın arkadaşlarını iyilik ve hayırla an ve yerenlerin ta'nını bırak

وكلهم بذلوا للدين مهجتهم / Ve kulluhum bezelu liddini muhcetehum
وللشريعة كانوا خير عوان / Ve li's-şerîatî kânu hayra 'avâni
Onlar din için canlarını verdiler ve şeriatın en iyi destekçileri oldular

يا رب لا تسلبني حبيهم أبداً / Yâ Rabbi lâ teslûbnî hubbehum ebeden
من قال آمين يأمن سلب إيمان / Men kâle âmin ye'menu selbe imâni
Allâhum! Onların sevgisini benden alma. "Âmin" diyen imânsızlıktan emin olur

ودم نضرة من بالخير يذكرني / Ve dâme nadratu men bi'l-hayri yezkurunî
ما اخضر وجه الرباني من قطر نيسان / Mâ ahdarra vechur'rabbânî min katri nisâni
Beni hayır ile ananların sevinçleri, yer Nisan yağmurundan yeşerdikçe, dâim olsun!

Molla Hüsrev (ö. 1480) merhum üstadımızın üstadı Hacı Hızır Bey hazretlerinin (ö. 1459) zikri hayır olsun ki akâid-i İslâmiyyeyi İlm-i Kelâm ulemasının tedkiki üzere tahrir eylemiştir. Ve nazmı, suhulete mebnidir. Dokuzuncu asır ulema tahririnden olup Fatih Sultan Muhammed (ö. 1481) merhumdan çok istifade eylediği gibi i'zaz ve ikramını görmüştür. Türkçe ve Farsça ve Arabi lisânında mensûr ve manzum olarak cem' olunmuş, onikinci asır ulemâ ve meşâyihinden Erzurûmî merhum İbrâhim Hakkı Efendi (ö. 1780)'nin manzumesinden tahrir ile Hızır Bey Merhum'un hemen tercümesi add olunduğundan zirine tastiri münasip olmuştur.

*Huda Rabbim nebiyyim hakkın Muhammeddir Rasulullâh
Hem İslâm dinidir dinim kitabımdır Kelâmulâh*

*Akâid içre ehlü'sünnete oldu mezhebim cem'an
'Amelde (E)bu Hanîfe mezhebidir mezhebim vallâh*

Dahi zürriyetiyim Hazret-i Âdem nebinin hem
Halilin milletiym dahi kıblem Ka'be beytullâh

Şerîki yok beridir doğumdan doğurumdan ancak
Ehaddır küfüvvü yok ihlâsı içre zikr eder Allâh

Ne cisim ve ne arazdır ne mütemeyyiz ne cevherdir
Yemez içmez zaman geçmez beridir cümeden Allâh

Tebeddülden teğayyurdan dahi elvân ve eşkâlden
Muhakkak o müberradır budur selb-i sıfâtullâh

Ne göklerde ne yerlerde ne sağ ne sol ve ön ve ardı
Cihetlerden münezzehdir ki hiç olmaz mekanullâh

Huda vardır veli varlığına yok evvel ve ahir
Yine evvel varlığıdır kendiden gayrı değildir vallâh

Bu 'âlem yoğiken o vardı tek u tenha
Değildir kimseye muhtaç ve hep muhtaç gayrullâh

Ona hâdis hulûl etmez ve bir şey vâcip olmaz kim
Her işinde hikmeti vardır 'abes fiil işlemez Allâh

Hulûl etmez o zât-ı abde ve hiçbir ferde zulm etmez
'İbâdın aslahı lâzım değil kim halk ede Allâh

Ona bir kimse cebr ile bir iş işletemez asla
Ne kim kendi murad eyler vücuda o gelir billâh

Onun her bir kemâli bî-tağayyur hâsıl olmuştur
Ki yoktur muntazır olunacak hiçbir kemâlullâh

Sıfât-ı bâ kemâliyle o daim muttasıftır kim
Kamu noksân sıfatlardan beridir zü'l-celâl Allâh

Sekizdir çün sıfât-ı zâtisi ilm ile irâdettir
Hayat ve kudret ve halk ve basar sem' ve kelâm Allâh // 44 //

'İlim odur ki ilmine erişmez kimsenin 'aklı
İhâta eylemiştir cümle bu eşyâyı illullâh

Mürîd odur dileyicidir ve her şey' üzere kadirdir
Ne kim diler olur peyda 'alâ vîfk-i muradillâh

Cemi'-i hayr ve şerr o diler hep takdir eyler
Veli hayrı sever ancak ki sevmez şerrleri Allâh

Basar oldur hakkında ki hep eşyaya nazirdir
Veli gözden münezzehtir basirdir min sıfâtillâh

Semi' oldur her avazı işitir sır ile cehri
Münezzehtir kulaktan ol sıfattır onda Sem'ullâh

Mütekellimdir o amma beridir dilden ağızdan
Hurûf ve lafz ve savt ile değil vasf-ı kelâmulâh

Sübûtiye sıfâtı ki ne aynıdır ne gayrıdır
Kadîm ve dâim zerrâtiyle kaimdir sıfâtullâh

Ve mi'râc-ı nebî haktır ona şahsiyle mahsustur
Çıkıp fevkâ'l-ulâya Hakkı görmüştür Habibullâh

Cihân cümle cihâtiyle ve eczâ' ve sıfâtiyle
Hem ef'âl-i 'ibâdın hayr ve şerri cümle halkullâh

Onun ilim ve muradı halk ve takdir ile hâdistir
Ki yoktur Hâlık ve Bârî' iki 'âlemde gayrullâh

'İbâdın ihtiyârı vardır ef'âlinde cüz'ice
O ef'âl üzere bulmuşlar sevâbı hem 'ikâbullâh

Ol ef'âlin cümlesidir Hakkın hubb-i rızâsiyle
Kiymetinde bulunmaz ne muhabbet ne rızâullâh

Sevâb fazlıdır Hakkın 'adlidir 'ikâbı onun
Vücûb icabsız Hakk'a bila istihkâk Abdullâh

Haram erzaktır her kes yer içer gezer rızkın hep
Kimse kimsenin rızkını alıp ekl edemez vallâh

Ecel katında mübeyyendir o menkul ve ecel birdir
Ve hâl-i ye'sin imânı değil makbul indallâh

Dahi enbiya hakkında bildim 'ismet ve fetânet
Nezâfet hem emânet sıdk ile tebliğ-i hükmullâh

Gadr ile zenb ve humk ve kizb ve kitman ve hâinden
Münzehid müberrâdır cemi'-i enbiyaullâh

Risâlât-ı rûsul mevtiyle bâtul olmaz o kat'a
Ve efdaldir melekler cümlesinden enbiyaullâh

Bizim peygamberimizin ahkâm-ı şer'î öyle pâktır
Ki ehl-i mahşeri bu şer' ile fasl edecek Allâh

Kerâmât-ı velî haktır nebisi mu 'cizâtıdır
Keser az müddet içre çok mesafe evliyaullâh

Bulurlar vakt-i hâcette ta'âmı hem libas onlar
Behâim hem cemâdât ile söylerler biiznillâh

Gehî su üzere meşy ederler vecd u hâletle
Havada gâh uçarlar hark eder 'âdâtını Allâh

Erişmez bir veli hiçbir nebinin rütbesine hem
Ona ermez ki ondan sâkit ola emr ve nehyullâh

Ve efdal-i evliya Sıddik-ı ekber ba'dehu Faruk
Ve Zi'n-nûreynden sonra Ali'dir o veliyyullâh

Bu dört hem hilafette bu tertib üzere kâimdir
Bu câr yârdan sonra hem efdal-i evliyaullâh

Kalan ashabıdır ki cümlesin zikri hayr olsun
Cemi'-i âl ve ashab-ı kirâmı sevmişim fillâh

Bu dünyaya gelen gider ki kalmaz hayli hiç kimse
Dahi yevm-i kıyâmette eder emvâti ba'sullâh

Huda aqv etmez şirki ve illâ ondan ednayı
Dilediği kulundan her günahı aqv eder Allâh

Kebâirden kaçan caiz-i 'ikâb olmak sağairle
Ve bî-tevbe giden câiz-i kebâirden geçe Allâh

Kebâirle sağâir ehline o gün şefa'atla
Ederler enbiya ve ehl-i 'ilm ve evliyâullâh

Gire mü'min imândan ihraç eylemez dahi
Ne küfre dâhil ve ne ta'atın hayt ede indallâh

O 'isyan eylemez onu muhalled hem cehennemde
Meğer kim i'tikâd eyler helal onu meâzallâh

Kabûl eyler du'ayı Hakk te'âlâ kendi fazlı ile
Ve hâcât-ı 'ibâdî hem kaza eyler (giderir) rızkullâh // 45 //

Dahi İslâm ile imân ikisi şey'-i vâhiddir
Cenâb-ı Hak'dan o her ne getirdiyse Resulullâh

Kamusun dil ile ikrar ve tasdik eyledim bi'l-kalb
Birine yoktur inkârım inandım şüphesiz vallâh

*Çü din a'mâl-i imânda muhakkak başka haricdir
Pes imân izdiyâd ve nâkıs olmaz hıfz ede Allâh*

*Ve imân Hakkın hem sahih olmuştur amma kim
O istidlâl-i akliyi terk ile ism olur billâh*

*Delile müctehid evvel bakıp eyler isabet-i hak
Ve sonra hükme baktıkta hatasını afv eder Allâh*

*Ki hak birdir mu'ayyendir ve Kur'ân ve Hadis ancak
Ne miktar olsa mümkünü zahirine haml olur her gâh*

*Bu zâhirden ol ehl-i bâtın da'vâsı ma'nâyâ
'Udûl ve hem nusûs red ve istihfâf-ı şer'illâh*

*Hem istihlâl-i zenb ve rahmet-i hakdan yeis hem de
'Azâbdan emin olmak bu cümle küfürdür billâh*

*Ne kim kulmuş habibullâh tebliğ-i ahkâmı
Kabul ettim onu âmentu billâh ve hukmillâh*

و تكفر بكل فعل جمع المسلمون على أنه لا يصدر إلا من كافر وإن كان صاحبه مصرحاً بالإسلام مع فعله ذلك الفعل كالسجود للصنم أو الشمس والقمر والصليب الذي للنصارى والنار والسعي إلى الكنائس والبيع مع أهلها وانزي بزيهم أي بكسوتهم وهيتهم. وإنما كفروا بزيهم لأن الظاهر عنوان الباطن من شد الزنايين.

فقد أجمع المسلمون أن هذا لا يصدر إلا من كافر وأن هذه الأفعال علامة الكفر وإن صرح فاعلمها وصاحبها بالإسلام وكذلك أجمع المسلمون على كفر من إستحل القتل لمسلم ظلماً أو شرب الخمر طوعاً أو الزناء والربا وأشياء آخر مما حرم الله بعد علمه بتحريمه كاصحاب الإباحة من القرامطة.

و كذلك نقطع بتكفير كل من كذب باصل من اصول الدين وأنكر قاعدة من قواعد الشرع المبين مما نبئ عليه كما ينبه عليه الاسلام.

بُني الإسلام على خمس: شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وصوم رمضان والحج وما عُرف يقيناً بالنقل المتواتر من فعل الرسول وقطع الإجماع المتصل عليه كمن أنكر وجوب الصلوات الخمس أي جميعها أو أحديها وعدد ركعاتها المختصة بها وسجدياتها ويقول مدعيًا: "إنما أوجب الله علينا في كتابه الصلاة على الجملة أي إجمالاً من غير بيان نحو كونها خمسا وتعيين عدد ركعاتها وسجدياتها وكونها خمسا أو على هذه الصفات من الأركان المقررة أو الشروط المقيدة من طهارة وستر عورة ودخول وقت واستقبال قبلة ونية لا أعلم يقيناً إذ لم يرد فيه في القرآن نص جلي على وجوبها وإن اشتملت على بعضها إجمالاً كآية أقم الصلاة لدلوك الشمس إلى غسق الليل وقرآن الفجر وآية أقم الصلاة طرفي النهار وزلفاً من الليل وقوله تعالى إن الصلاة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً أي فرضاً موقتاً وقوله تعالى وقوموا لله قانتين وقول قاترنا ما تيسر منه وقول يا أيها الذين آمنوا اركعوا واسجدوا ونحو ذلك من الآيات المجملات التي وقع بيانها

بالأحاديث الموصلة و يقول مدعياً الحديث الوارد به عن الرسول خبر واحد لا بقيد القطع إذ لم يكن متواتراً عنه".

قلنا نعم لكن يجب العمل به اجماعاً لقوله تعالى: و ما آتاكم الرسول فخذوه و ما نهاكم عنه فانتهوا و لأنه عليه السلام يبين لمجمل الكتاب يفصل الخطاب كما قال الله تعالى ليبين للناس ما نزل اليهم و ايضاً قد اخبر به اصحابه و عمل به و تبعه اتباعه و هلم جرا اليها في بيان الشروط و الاركان الثابتة لدينا.

و وقع الإجماع عليه فيكفر جاحده ففي الفتاوى الصغرى من شبه نفسه باليهود او النصارى على طريق المزح و الهزل كفر. و كذا نكفر من دان او تدين بغير ملة المسلمين من الملل الخارج عن ملتهم او وافق فيهم و لو في بعض الأحكام او صح مذهبهم بدليل عقلي او نقلي و ان اظهر مع ذلك الاسلام اي الإيمان و الإنقياد و ما فيه من الاحكام و اعتقد الاسلام و اعتقد ابطال كل مذهب سواه اى في باطنه و فيه ان ترفضه او شكه بنا فيه فهو كافر باظهاره ما ظهر من خلاف ذلك و كذلك نقطع بتكفير كل من قال قولاً يتوصل به الى تضليل الأمة المرحومة و تكفير جميع الصحابة و كذا تكفير بعض الصحابة و الجمع اجماع لقوله تعالى رضي الله عنهم و رضوا عنه.

و في بعض الصحابة عند أهل السنة و الجماعة بخلاف الخوارج و الروافض الكاملة 46 //
// أتباع أبي كامل بتكفير جميع الصحابة بعد النبي صلى الله عليه و سلم إذ لم تقدم علياً للخلافة بل قدمت أبو بكر و كبرت علياً إذ لم يتقدم و لم يطلب حقه من الخلافة في التقديم الموجب لزيادة التكريم فهو لأ الكاملية قد كفروا من وجوه. لأنهم أبطلوا الشريعة بأسرها ان قد انقطع نقلها و نقل القرآن معها إذ ناقلوه كفره على زعمهم.

و الى هذا الوجه أشار إمام مالك في أحد قوليه بقتل من كفر الصحابة فمن وجوه كفرهم مخالفة نص القرآن من قوله؛ "و السابقون الاولون من المحاجرين و الانصار" و قوله "لقد صدق الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة" و بيانه ان هذه الآية نص قطعي فلا يبطله قول مُحَوَّ لا اصل له من جهة النقل و لا من طريق العقل على ان امر الخلافة ليس من أركان الإيمان ثم هو لا يتعلق الا ببعض من اهل الحل و العقد فلا وجه اصلاً لتكفير الكل قطعاً. ثم كفروا من وجه آخر بسبهم النبي صلى الله عليه و سلم على مقتضى قولهم و زعمهم انه عليه السلام عهد بالخلافة بعده الى علي و هو النبي صلى الله عليه و سلم يعلم ان علياً يكفر بعد النبي على زعمهم.

و نكفر من أنكر الجنة و النار وجودهما بالكلية فإن عند أهل السنة موجودتان الآن و عند المعتزلة على أنهما ستوجدان. و من أنكر البعث في القبور و الحساب الموجبة للثواب و العقاب و القيامة فهو كافر بالإجماع للنص عليه في الكتاب و إجماع الأمة على صحة نقله متواتراً.

و كذا نكفر من اعترف بذلك و لكنه قال أن المراد بالجنة و النار و الحشر الجمع في الموقف و النشر الخروج من القبور او التفرقة الى الجنة و النار و الثواب على الحسنات و العقاب على السيئات معنى غير هذا و انها لذات و عقوبات روحانية لا جسمانية و معان باطنة كقول النصارى و الفلاسفة من الحكماء الجاهلية و الباطنية. و كذلك نقطع بتكفير غلاة الرافضة في قولهم: "إن الأئمة المعصومين افضل من الأنبياء و المرسلين" و هذا كفر صريح يستفاد من قوله تعالى: "الله يصطفي من الملئكة رسلاً و من الناس..." إلى آخر الآية.

و تكفر من دافع صريح حديث مجمع على نقله مقطوع بصحته مجمع على حمله على ظاهره من غير تأويل كتكفير الخوارج بإبطال الرجم للممص الثيب و بعض المعتزلة كالنظام و أصحابه فإنهم لم يقولوا بالرجم و من مذهبهم أن الإجماع ليس بحجة. و عندنا أن الإجماع حجة بل أقوى الحجة و ان كان سندهم من الكتاب و السنة و يرده قوله تعالى؛ "و من يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى و يتبع غير سبيل المؤمنين نوله ما تولى و نصله جهنم و سانت مصيراً" و قوله عليه السلام "إن الله لا يجمع أمتي على الضلالة".

شرط ابي حنيفة و مالك الاسلام في الرجم لحديث: "من اشرك بالله فليس بمحصن". و لم يشترط الشافعي لظاهر الحديث الذي من الموطأ و غيره "إن اليهود أتوا رسول الله صلى الله عليه و سلم برجل و امرأة من اليهود و قد زنيا فرجمهما". ثم اعلم أن العلماء أجمعوا على وجوب جلد الزاني البكر مأتو. و هو الثابتة بالآية. و رجم المحصن الثيب المأخوذ من الآية المنسوخة تلاوة لا حكماً و هو قوله تعالى: "الشيخ و الشبيخة إذا فارجموهما البيتة نکالاً من الله و الله عزيز حكيم". و قد عمل بها صلى الله عليه و سلم في حال حياته و كذا الصحابة بعد زمانه و لم يخالف في هذا احد من اهل القبلة الا ما حكوه عن الخوارج و بعض المعتزلة. و رحم الله اسلافنا المحققين المتحررين المحترسين لدينهم المخاطبين في أمر بقيتهم و تركوا في احاديث المغازي و السير كثيراً من الخير و الاثر.

و قد حكى أن رجلاً سأل مالكا عن يقول القرآن مخلوق فقال إمام مالك كافر اقتلوه. فقال السائل: انما حكيته عن غيري اي لا انا الذي اقلوه. فقال مالك إنما سمعناه منك و هذا من مالك على طريق الجر و كذا تكفر من انكر شيئاً مما نص فيه القرآن به كوجود الملائكة و مجيء القيامة و كذلك من انكر القرآن او حرفاً منه او غير شيء منه بأن نقصانه او زاد فيه شيئاً من تلقاء نفسه كقول الباطنية و إسماعيلية او زعم أنه ليس بحجته للنبي عليه السلام خاصة او ليس منه جملة لأ حد و لا معجزة في نفسه لا مبنى و لا معنى.

ÇEVİRİ (Müslümanların ortak kanaatine göre (icma') ancak inkârcı bir kimse tarafından yapılabilecek eylemler küfür sayılır. Puta tapmak, güneşe, aya, Hristiyan Haç'ına, ateşe tapmak, kiliselere ve manastırlara oraların cemaati ile birlikte müdavim olmak, onların kıyafetlerine bürünmek, yani onlara benzemek. Bu eylemleri yapan kimse "Ben Müslümanım" dese bile durum değişmez. Onlar Rabblerini inkâr etmiş olurlar. Çünkü zâhir (dış eylem ve görünüşler) bâtinin (iç duygu ve düşünceler) aynasıdır. Zünnâr bağlamak gibi.

Müslümanlar bu davranışların ancak kâfirlerden sadır olduğu ve bu tür eylemlerin küfür alameti olduğu konusunda icma' etmişlerdir. Hatta bu eylemleri yapanlar açıktan müslüman olduklarını iddia etseler bile. Aynı şekilde Müslümanlar, bir müslümanın zulümle öldürülmesini helal gören veya isteyerek içki içen, zina eden, faiz yiyen ve bildiği halde sair haramları işleyen kimselerin de kâfir oldukları hususunda icma etmişlerdir. Karmetîlerden ibahayı savunanlar gibi. Aynı şekilde uyarı yapıldığı halde dinin ilkelerinden bir ilkeyi inkâr edenin ve şeriat-ı mübinin kurallarından birini reddedenin de küfrüne hükmedilir. Nitekim Nebiyyu'l-İslâm sallallâhu aleyhi ve sellem İslâm'ın şu beş ilkesini haber vermiştir: Lâ ilâhe illallâh Muhammedun Resulullâh kelime-i şهادeti, namâzı ikâme etmek, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, Hacc'a gitmek ve mütevâtir bir haber ile Resulullâh'tan kesin olarak gelen bir fiil.

Beş vakit namâzın tamamını veya birinin farzietini, namâza mahsus rekatların, secdelerin sayısını inkâr eden, icma' olan bir hususu reddeden ve "Allâh namâzı bir bütün olarak kitabında, sözelimi namâzın beş vakit olduğu, rekat ve secdelerin sayısı, belirlenen temizlik, setr-i avret, vaktin girmesi, istikbal-i kible, niyet rükünler ve tayin edilen şartlar gibi hususlarda ayrıntı vermeksizin toptan farz kıldı. Kesin olarak bilemeyiz. Çünkü bu konuda farziet bildiren kesin Kur'ânî nass mevcut değildir. Her ne kadar *Güneşin doğuşundan akşamın karanlığına ve Fecr'in*

Kur'ân'ına kadar namâzı ikâme et!, Gündüzün iki tarafında ve gecenin başlangıcında namâzı ikâme et!, Namâz müminlere vakitleri tayin edilmiş bir farzdır, Allâh'a namâzla yönelin!, Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun!, Ey imân edenler! Rûku' edin!, secde edin! ve bunun gibi mübeyyinât âyetlerin açıklaması bize ulaşan hadisler ile yapılmış, bu hadisler ise haber-i vâhiddir, kesinlik ifade etmemektedir, çünkü bunlar mütevâtir değildir” iddiasında bulunanlara deriz ki; bu rivâyetler mütevâtir olmasa bile onlarla amel etmek icma' en gereklidir. Çünkü Allâh (cc); “Resûl size neyi getirdiyse onu alın, sizi neyden sakındırıysa onu terkedin!”. Zira Allâh Resulü (sav) kitabın mücmelinin açıklayıcısı ve faslu'l-hitabıdır. Âyetle; “İnsanlara indirileni açıklasın” diye buyurulmuştur. Aynı şekilde ashabına bu hususları bildirmiş, bunlarla amel etmiş ve tabileri de onlara ittiba' etmişlerdir. O halde biz de namâzın şartları ve rükünleri konusunda sabit olana uymak düşer. Bu konuda icma' vardır, reddedenin küfrüne hükmedilir.

*Fetavâ-yı Suğrâ'*da,¹¹² “Bir kimse kendisini şaka veya komiklik için de olsa Yahûdî ve Hristiyanlara kendini benzetirse küfre girmiş olur” fetvası yer almaktadır. Aynı şekilde bir kimse kendini gayr-ı müslim milletler karşısında alçalır ve alçaltırsa, bazı hükümlerde de olsa onlarla aynı yolda hareket ederse, aklî veya naklî bir delille onların dinlerini tasdik ederse Müslümanlık iddia etse, imân ve imânın hükümlerini kabul ettiğini beyân etse, İslâm'a inandığını İslâm'ın dışındaki dinlerin bâtıl olduğunu söylese bile küfürle hükmolunur. Aynı şekilde İslâm ümmetini saptırmaya yönelik söz söyleyen, sahâbenin tümünü veya bazısını tekfir eden kimsenin de küfrüne hükmolunur. Nitekim sahâbenin tümü icmâ' ile tebrîe edilmiştir: “رضي الله عنهم ورضوا عنه/Radiyallah anhum ve radu anh (Allâh onlardan razı olmuş, onlar da Allâh'tan razı olmuşlardır)”.¹¹³

Bazı sahâbe hakkında Ehl-i Sünnet ve Cemaat içinde Hariciler ve Rafizîlerin hilafına Resulullâh (sav)'den sonra sahâbenin tümünün Ali'yi hilafete geçirmedikleri, Ebûbekir'i geçirdikleri, Ali'yi de hakkını aramadığı ve hilafet konusunda harekete geçmediği için tekfir eden Ebî Kâmil (ö. 930)'in bağlıları olmuştur. Bunların tümü birkaç açıdan küfre sapmışlardır. Çünkü onlar şeriattan ve Kur'ân'dan nakletmeyi bırakarak şeriati bütünüyle kaldırıp sadece küfürlerine yarayacak şeyi naklettiler.

Bu itibarla İmam Mâlik (ö. 795) iki kavlından birinde sahâbeyi tekfir edenin öldürülmesine kâildir. Zira onların küfrünü gerektiren husus, Kur'ân'ın nassına karşı çıkmaları olmuştur: Allâh (cc): “والسابقون الأولون من المهاجرين والأنصار/Ve's-sâbikûne'l-evvelüne mine'l-muhâcirine ve'l-ensâr (Muhacirler ve Ensar'dan ilk önde

¹¹² Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddin es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (ö. 536/1141)'nın eseri. Sadru's-Şehid'in Fetava-yı Kübrâ'sı da vardır. Bkz. Ahmet Özel, “Sadru's-Şehid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 35/425-427, İstanbul: 2008.

¹¹³ Tevbe 9/100

gelenler)”¹¹⁴ ile “لقد رضي الله عن المؤمنين إذ يبايعونك تحت الشجرة / Lekad radiyallahu ani'l-mü'minine iz yubâyi'üneke tahte's-şecerati (Onlar ağacın altında sana biat ettikleri zaman Allâh o müminlerden razı olmuştur)”¹¹⁵ buyurmuştur. Bu âyet kat'î bir nasıttır. Ebi Kâmil taraftarlarının iddiaları ve benzeri sözler, gerçeği değiştirmez. Bunun nakil ve akıl yoluyla bir aslı yoktur. Bununla birlikte hilafet işi imânın rûkûnlarından değildir. Sonra bu meseleler ancak ehl-i hal ve'l-akd'ı ilgilendiren meselelerdir. Dahası asla ve kat'a hepsinin tekfir edilmesinin imkanı yoktur. Sonra onlar bir başka yolla Nebi (sav)'e iftira ederek (sahâbeyi) tekfir ettiler. Zanlarına göre Nebi (sav) hilafeti kendisinden sonra Ali'ye devretmiştir. Nebi (sav) onlara göre aynı zamanda Ali'nin tekfir edileceğini de biliyordu.

Cennet ve cehennem varlığını külliyyen inkâr edenleri de tekfir ederiz. Ehl-i Sünnet'e göre cennet ve cehennem şu anda mevcuttur. Mutezile'ye göre cennet ve cehennem sonradan var edilecektir. Kabirlerden diriltilmeyi, sevap ve azap gerektiren hesabın görülmesini inkâr edenleri de tekfir ederiz. Aynı şekilde kıyâmeti inkâr eden de kitapta buna delil olarak icma' ile kâfir olur. Ümmetin icma'ı bu haberin naklinin sahih ve mütevâtir olduğu yönündedir.

Aynı şekilde bu sözleri takrir edeni de tekfir ederiz. Fakat demiştir ki; cennet, cehennem ve haşirden kastedilen bir yerde toplanmak, kabirlerden çıkıp dağılmak ve cennete veya cehenneme doğru ayrılmaktır. İyiliklere sevap kötülöklere azab ise başka bir anlamdadır. Bunlar (cennet ve cehennem) cismânî (bedensel) değil rûhânî (psikolojik) lezzetler ve azaplardır. Mânâları bâtındır. Cahiliyye hükemâsından Hristiyanların ve felsefecilerin ve Bâtıniyye'nin küfrüne ve aynı şekilde; “Masum imâmlar Nebilerden ve Resullerden üstündür” sözlerinden dolayı Gülât-ı Rafiziyye'nin küfrüne kesin olarak hükmederiz. Bu açık seçik bir küfürdür. Zira Allâh Te'âlâ; “الله يصطفي من الملكة رسلاً و من الناس / Allahu yastaffi mine'l-melâiketi rusulen ve mine'n-nâsi (Allâh, meleklerden ve insanlardan resuller seçer)”¹¹⁶ buyurmuştur.

Naklinde ve tevilsiz zahirine hamli konusunda kesin icma' olan hadisin, sarîh mânâsına karşı çıkanı da tekfir ederiz. Sefih ve evli kimsenin recmedilmesinin iptalinde Haricileri ve Nizam (ö. 1092) ve bağluları gibi bazı Mutezile'yi tekfir ettiğimiz gibi. Onlar recmi ve icma'ın şer'î delil oluşunu kabul etmiyorlar. Onların getirdikleri deliller Kitap ve Sünnet'ten olsa bile bize göre; icmâ' bir delil, hem de en kuvvetli delildir. Zira Allâh Te'âlâ'nın şu kavli onlara reddiyedir: “و من يشاقق الرسول و من بعد تبين له الهدى و يتبع غير سبيل المؤمنين نوله ما تولى / Ve men yuşâkiki'r-rasûle min ba'di tebeyyene lehu'l-hudâ ve yettebi' ğayra sebele'l-mü'minine nuvellihî mâ tevellâ (Ve kim hak ve hidâyet kendisine belli olduktan sonra Resule itiraz ederse ve müminlerin

¹¹⁴ Tevbe 9/100.

¹¹⁵ Fetih 48/18.

¹¹⁶ Hacc 22/75.

yolundan başka bir yola tabi olursa onu döndüğü yolda bırakırız...)).¹¹⁷ Hz. Peygamber'in kavli ise; *إن الله لا يجمع أمتي على الضلالة*; "İnnallahe lâ yecme'u ümmetî ala'd-dalâleti (Allâh ümmetimi dalâlette birleştirmez)."¹¹⁸

Ebû Hanife (ö. 767), Malikü'l-İslâm (ö. 795); *من أشرك بالله فليس بمحصن*; "Men eşrake billahi feleyse bimuhşinin (Allâh'a şirk koşan kimse muhsın (iffetli) değildir)" hadisinden dolayı recmi şart koşarken Şafî (ö. 820) ise *el-Muvatta*'daki; *إن اليهود أتوا رسول الله صلى الله عليه وسلم برجل و امرأة من اليهود و قد زنى فرجمها* /İnne'l-Yahûde etev rasulallahî (s) biraculin ve'mraetin mine'l-yehûdi ve kad zenâ fercehuma (Yahûdiler Resulullâh (sav)'e Yahûdî topluluğundan zina etmiş bir erkek ve kadını getirdiler. O da recmetti)¹¹⁹ hadisinin zahirine dayanarak şart koşmamıştır. Sonra bil ki; ulemâ zina edenin celde (sopa) cezası alması konusunda icma' etmişlerdir. Hükmen değil ancak tilâveten nesholunmuş bir âyetten alınan evli hür bir kimsenin recmi şu kavle dayandırılır: *الشيخ و الشيخة إذا فرجموهما البتة نکالاً من الله و الله عزيز حكيم* /Eşşeyhu ve's-şeyhata iza zeneyâ fercümühuma elbettete nekâlen minallahî. Vallahu azizun hakîm. (Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ederlerse o ikisini de Allâhtan bir ceza olarak recmedin. Allah azizdir, hakîmdir)".¹²⁰ Allâh Resulü yaşadığı süreçte bu mensuh âyet ile hükmetmiş, keza sahâbe de onun vefâtından sonra böyle amel etmiş, Hariciler ve bazı Mu'tezile dışında ehl-i kiblede hiç kimse buna muhalefet etmemiştir. Allâh (c.c.) Rablerini çokça arzulayan, hakikatin peşinden koşan, geri kalanların işlerini üstlenen Hanefî selef alimlerimize rahmet etsin.

Onlar meğâzi ve siyer hadislerinde bu konuda çokça haber ve rivâyet bırakmışlardır. Anlatıldığına göre; bir adam Malik'e, "Kur'an mahlûktur" diyenleri sordu. İmâm Mâlik; "Onlar kâfirdirler, öldürünüz" dedi. Soran kişi; "Ben bunu bir başkasından işittim ve naklettim" dedi. Yani, "Bunu söyleyen ben değilim" dedi. Mâlik ise; "Biz o sözü senden işittik, o söz senin sahiplendiğin malındır" dedi.

Aynı şekilde Kur'an'ın nassen bildirdiği kıyametın geleceği ve meleklerin varlığı gibi şeyleri inkâr edenler de tekfir edilir. Yine Kur'an'ı veya onun bir harfini veya bir kısmını inkâr eden kimse tekfir edilir. İsmâiliyye ve Bâtıniyye'nin yaptığı gibi Kur'andan bir şey eksilten veya ona kendi nefsinden bir şey ilâve eden kimse; Kur'an'ın Nebi (sav)'e has bir delil olmadığını, onun kimseye işaret etmediğini, haddi zâtında yapı ve mânâ olarak bir mucize olmadığını iddia eden de kâfir olur. // 47 //

Tavaif-i Havâric'in kâffesi günâh-ı sağîra ve kebîranın sahibinin küfrüne müttefikdirlerdir. Ebûbekir (ö. 634) ve Ömer (ö. 644) radiyallâhu'ya ta'zim edip Osmân (ö. 656) ve Ali (ö. 661) ve Talha (ö. 656) ve Zübeyir (ö.

¹¹⁷ Nisa 4/115.

¹¹⁸ Buhârî, *Sahih*, 2/61.

¹¹⁹ Müslim, *Sahih*, Hudud 1700, 1701; İmam Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18525; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 4448; Nesâî, *es-Sünen*, 7218; İbn Mâce, *es-Sünen*, 2327.

¹²⁰ İmam Mâlik, *el-Muvatta*, Kitabu'l-Hudûd, Hadis no. 2405.

656) ve Aişe (ö. 678) hazerâtının küfürlerine kaillerdir. “قال الله تعالى ان الذين فرقوا دينهم و كانوا شيعاً لست منهم في شئ إنما أمرهم إلى الله ثم ينبئهم بما كانوا يفعلون/İnnellezine ferraqu dinehum ve kânû şîye'an leşte minhum fi şey'in. İnnema emruhum ilallâhi sümme yünebbiuhum bima kanu yef'alûn.¹²¹ Sadakallâhu'l-azim, âyet-i Kur'âniyyesi bu tavaifin hallerini mübeyyindir.

Fırka-i Mürçiye küfr ile ta'at intifâ' etmediği gibi imân ile ma'siyet de zarar vermez. Binâenaleyh “Bu ümmetten fâsıklara Allâh ‘azâb etmez” mezhebindelerdir. Me'âsiden ‘azâbın te'hirini za'm ettiklerinden Mürçiye nâm kendilerine vermişlerdir. Abdullâh b. İbâz et-Temimi (ö. 700'ler) ki fırak-ı dâleden İbâziyye denir. Âhir-i mülûk-i Emeviyye Mervân bin Muhammed (ö. 750) zamanında zuhûr ederek mezhebinde ehl-i kıbleden kendi mesleğine muhalif olanlara küffar-ı ğayrı müşrik nâm vermiş olduğuna mebni katl olunmuştur. Bu mübtedi'lerin merâtibinde ihtilaf olduğuna binâen intiza' ve niza'ları mesâilinde tefavüt bulunduğundan yani derecede cümle adem-i müsavâtlarından bu fırakın tekfir ve ademinde ulema-yı fukahâ ve mütekellimun büyük bir inkılap ve ihtilaf üzeredirler. Bazılar cumhur-i müsliminden hariç bırakılmasın, sevad-i müslimin teksir kastıyla adem-i küfrüne kaildirler. Ali b. Ebi Talib (ö. 661) ve Abdullâh b. Ömer (ö. 693) ve Hasan-ı Basri (ö. 724), Ebû Hanife (ö. 767) ve Şafii (ö. 820) ve etba'larıyla İmam-ı Eşari (ö. 936) ve Maturidilerdir. Dediler ki: “Mübtedi'ler fussâk ve 'usât olup i'tikad ve içtihatlarında dâll ve mudillerdir”. Eşâ'ire ulema-yı müteahhirinden Kadı Ebûbekir el-Bakıllâni (ö. 1013)'nin dediği tekfiriyle hüküm etmek müşkilâtandır. Zira mübtedi'ler ism-i küfrü tasrih etmiyorlar ancak kavilleri vardır ki te'vili mümkündür. Küfürlerine zahib olanlar Ahmed b. Hanbel (ö. 855) ve Leys b. Sa'd (ö. 718), İbn Lühi'a (ö. 790) ve Osmân b. Hakem (ö. 779) ki odî nâmıyla meşhurdur. Ve Veki' b. Cerrâh (ö. 812) ve Hafs b. Gıyas (ö. 810) ki Ebû Ömer'dir.

Kadi-i Kûfe Nehaî (ö. 715) ve Ebû İshak Fezari (ö. 804) ve Heysem ve Ali b. Asım (ö. 816) gibiler ki usul-i din ulemalarından ve muhaddis fukaha ve mütekelliminlerdendirler. Üstaz Ebû İshâk İsferâinî (ö. 1027) dedi ki: “Bizi tekfir edenleri biz de tekfir ederiz. Tekfir etmeyenleri biz de tekfir etmeyiz”.

İmam Tirmizi (ö. 892) ve Hâkim (ö. 1014) ve gayrieleri rivâyetiyle; “أجرأكم على الفتيا أجرأكم على النار/Ecraukum ale'l-fitya ecraukum ale'n-nâr”¹²²

¹²¹ En'âm 6/159; Dinlerini parçalayanlar ve bölük pörçük olanlarla senin bir alakan yoktur. Onların işi Allâh'a kalmıştır. Sonra Allâh onlara yaptıklarını bildirecektir.

¹²² ed-Dârimî, es-Sünen, Mukaddime, 20; “Fetvâya en cüretliniz, ateşe en cüretlinizdir”.

hadis-i şerifini rivâyet buyurmuşlardır. “ادروا الحدود عن المسلمين ما استطعتم فإن وجدتم للمسلمين مخرجاً فخلوا سبيله فإن الإمام لأن يخطئ في العفو خير له من أن يخطئ في العقوبة/İdre’û’l-hudude ani’l-müslimine mesteta’tum. Fein vecedtüüm li’l-müslimine mehracen fe hallu sebilehu. Feinne’l-emâm lein yuhtiu fi’l-afvi hayrun lehu min en yuhtie fi’l-ukûbeti”¹²³ ‘adem-i tekfirine zâhib olanlar esbâbında dediler ki: Tekfirine dall olan ehadis-i Nebvî ala tariki’t-tağlizdir. Mesela Ahmed ile Hâkim Ebû Hureyre’den rivâyetlerinde “من أتى كاهناً أو عرافاً/Men eta kâhinen ev arrâfen fe saddekahu bima yekul fekad kefera bima unzile ala Muhammedin”¹²⁴ ve diğer bir rivâyette “من أتى كاهناً فصدقه بما يقول أو أتى امرأة حائضاً أو امرأة في دبرها فقد برى مما أنزل/Men eta kâhinen fe saddekahu bima yekul ev eta imraeten haidan ev imraeten fi dübüriha fekad beriye mimma unzile ala Muhammedin”¹²⁵ ve fi rivâyetin “لعن الربا و آكله و مؤكله و كاتبه و شاهده و هم/ملعون من أتى امرأة في دبرها”¹²⁶ Taberanî, İbn Mesûd rivâyetiyle “لعن الربا و آكله و مؤكله و كاتبه و شاهده و هم/Luine’r-riba ve âkiluhu, mukilihi ve katibuhu ve şahiduhu ve hum ye’lemûn”¹²⁷ Şu ehadis-i Nebvî’ler tağliz tarikiyledir. Kâlallâhu te’âlâ “فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملاً صالحاً ولا يشرك بعبادة ربه أحداً/Fe men kane yercu likae rabbihi felye’mel amelen salihan vela yüşrik bi ibadeti rabbihi ehade”¹²⁸ yani kim Rabbinden bir ecir ister ve O’nu görmek isterse şirk b’ade derun-i şirk ve küfrün duni küfür olduğudur.

Erkân-ı İslâm’ı tafsilatıyla Peygamber-i Zîşan Efendimiz bilfiil işlemiş zaman-ı saadetlerinde 120 bin Müslüman amel edip onlardan sonra karnen ba’de karnin bizlere varıncaya kadar salat-ı hams ve savm-ı Ramazan ve zekât ve Hacc el-Beyt tafsilât ve erkânıyla vasıl olup asla şek ve şüphe edilmez. Bu aka’id üzereyiz elhamdülillâh. *Muhît-i Fetâva*’da dedi ki;

¹²³ Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sevre Tirmizî, *Câmiu’s-Sahih*, Dâru’l-Hadîs, Kahire 2001-1421, Hudûd, 2; Şâfiî, el-Eşbâh ve’n-Nezâir, yy. tsz., 236; “Gücünüz yettiğince Müslümanlara hadd cezası vermekten sakının. Müslümanların lehine bir çıkış yolu bulursanız, o yolu tercih edin. İmâm’ın (hâkim, yönetici) affetmede hata etmesi, cezalandırmakta hata etmesinden daha iyidir”.

¹²⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Hadis no. ; “Kim bir sihirbaz veya kâhine gider ve söylediklerini doğrulayıp tabi olursa Muhammed’e indirileni inkâr etmiş olur”.

¹²⁵ Ebû Davud, *Sünen*, 3904; “Kim bir kâhine gelir, söylediklerini doğrular veya hayızlı kadına dübülden yaklaşırsa Muhammed’e indirilenden uzak olur”.

¹²⁶ İmam Ahmed, *Müsned*, C. 2, s. 479; “Kim karısına dübüünden (arkasından) yaklaşırsa mel’ûndur.

¹²⁷ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî; *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, nşr. Hamdî Abdulmecid es-Selefi, Daru İyhai’t-Türasi’l-Arabi, Kahire, trhz; “Riba ve bildiği halde ribayı yiyen, yediren, yazan, şahitlik eden lanetlenmiştir”.

¹²⁸ Kehf 18/110; “Kim Rabbi ile karşılaşmayı umarsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbinin ibadetine hiç kimseyi ortak koşmasın”.

“Kelime-i küfür denildikte o mecliste oturulur ise ve o kelâm küfür olduğunu bilir bâ-kelâmın i’tikad ettiğinde kâfir olurlar”.

Meselâ Mekke-i Mükerreme’de Beytullâh’ı ya Mescid-i Haram’ı ya Sıfat-ı Hacc’ı ve istikbal-i kıbleyi, beş vakit namâzı ve sıfat-ı namâzda kıyâm ve kırâât ve rükû’ ve sücûdu ve ka’de vesa’ir erkân-ı salâtı ve savm-ı Ramazan ef’al-i meşrua’sıyla münkir veya te’vil eden kimse şüphesiz kâfirdir. Keza tereddüt ederek “İnde’n-nâs müte’aref heyeti haccı ve bukayı ve emkine-i müte’arefeyi ve salâtın ve kırâat ve kıyâm ve erkân-ı salâtın ve savm-ı Ramazan bunlar mı ya gayrılar mıdır, Kur’ân-ı azimüşşan’da tafsilatı bu vecihle yoktur. Peygamber-i zîşân bunları tafsil buyurmuş ama bize nakil edenler ğalat etmişlerdir diyerek âyât-ı Kur’âniyeyi kendi fikrince tefsir edenlerin ya Kur’ân-ı Azimüşşan’dan bir harf noksân veya ziyâde veya bir harfi inkâr edenlerin // 48 // bi’l-ittifak küfürlerine hüküm olunmuştur.

Fetava-yı Kâzî Han’da dedi ki; bir adam gayrısına “Benim indimde seni görmek meleki’l-mevti görmek gibidir” derse melekü’l-mevte a’davet için olursa küfrüyle hüküm olur. Eğer kerâhet-i mevt için oldukça adem-i küfrüne zaheb olanlar var ise de ekser-i ‘ulema mutlak küfrüne gitmişlerdir. Kâl Allâh te’âlâ “من كان عدواً لله وملكته ورسله وجبريل وميكال فإن الله عدو للكافرين”/Men kâne aduvven lillahi ve melâiketihî ve rusulihî ve cibirile ve mikâle fe innallahe aduvvun li’l-kâfirin”¹²⁹ âyet-i kerime ile istidlal etmişdirler.

Hz. Ömer (ra) zaman-ı hilafetinde Basra’da Abdullâh Sibğ-ı Necmî asla başını traş etmez ziyâde saçları olup müşkil-i Kur’ân’ı ve teşâbühünü nasdan suâl eder; فأما الذين في قلوبهم زيغ فيتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة وابتغاء تأويله”/Fe emmellezine fi kulûbihim zeyğun fe yettebi’ûne mâ teşâbehe minhubtiğae’l-fitneti ve’b-tiğae te’vîlih”¹³⁰ âyet-i kerimesi veçhiyle bulunurdu. Hz. Ömer (ra)’a malum olduğunda Abdullâh’ı ihzar ile cerid (hurma dalı) ve değnek ihdarile onu darb kasd ettiğinde meclis-i Ömer’de oturdukta “Sen kimsin” diye suâl olunduğunda, “Ben Abdullâh-ı Sibğ’ım” dediğinde Hz. Ömer “Ben de Abdullâh Ömer’im” diyerek o kadar darb etti ki yüzünden kan akarak, “Ya Emire’l-Mü’minin vallâhî başımda bulduğum şey kendi hasebin ya Emirü’l-Mü’minin” dedi. O kadar darb etti ki Sibğ’ın zahır berde’a (deve eğeri) gibi oldu. Sonra hapis etti. İyi olduğunda yine bu vecihle darb etti yine mahpus

¹²⁹ Bakara, 2/98; “Kim Allâh’a, meleklerine ve peygamberlerine ve Cibril ve Mikâil’e düşmanlık ederse bilsin ki Allâh da kâfirlere düşmandır”.

¹³⁰ Âl-i İmrân 3/7; “Kalplerinde hastalık bulunanlar fitne ve te’vil için onun müteşâbihlerine tabi olurlar”.

etti. Yine iyi olduğunda yine darb etti. Sibğ dedi ki; “Ya Emire’l-Mü’minin! Beni öldürmek muradın ise katlet. Allâh sana şifa versin beni şifalandırdın”. Hz. Ömer onu bıraktı. Onunla mücaleseyi men’ buyurdu. Hiçbir kimse onunla konuşmaz ve bir yere geldikte onlar kalkıp onu terk ederlerdi.

Bu tafsilattan müstebân ve zâhir oldu ki âyât-ı Kur’ân ma’na ve ahkâmı nihâyet derecede mücmel olup sahib-i şer’iat (sav) Efendimiz akval ve e’al ve ahkâm ve sükûtiyle tafsil buyurmuş ise de mücmel kalan ahkâmı belâğat ve fesahat havasından olmakla sâirine nispetle yine mücmel olduğuna mebni sahâbe-i kirâm ve müctehidin-i izâm âmm usulde tafsil kılındığı vecihle kelâm ve ehadis-i nebeviden istinbat-ı ahkâm edilerek ebvâb, füsûl tertibiyle din-i İslâm neşr ve ehl-i sünnet ve’l-cema’at akâid-i radiyyesi beyne’l-İslâm intişar etmiştir. “إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ” ¹³¹ Inne’-d-dine indallâhi’l-İslâm” tahakkuk, ve tebeyyün ve tekrarr etmiştir.

Kur’ân-ı Azimüşşan’da müteşâbihâtın ilmi, nasib-i ulemâ-yı rasihindir. Binâenaleyh Kur’ân-ı münezzelden ma’na istihraç, gâyet müşküldür ve müctehidini ‘izâma mahsustur.

İmam Rabbani Ahmedü’l-Farukî Serhendî (ö. 1624) buyurur ki; “Te’vil, müteşâbihâtın ilmini izhâr muamelattan kinayedir ki mürseline mahsustur”. Benaberin fetâvâ kitaplarında ma’mûlun bih olan akvâl-ı ulemâ-yı ‘izam ile ‘amel etmek lâzımdır. Mutasavvifenin şatahâtı makbul değildir. Mesela Hz. Muhyiddin Arabî (ks) Ebûbekir ve Ömer ve Osmân ve Ali (ra) hilafeti bahislerinde; “Tertib-i hilafetlerinin sebebi müddet-i ömürleridir” diyor. İmam Rabbânî buyurur ki; “Bu kelâm ve bunun emsâli onun şathiyatındandır ki şâyân-ı temessük değildir, onun ekser-i ma’arifi şayan-ı temessük değildir. Her bir şathiyât ashabından ve akvalinden içtinâb lâzımdır” diyor.

Hamid bin Çelebi’nin (ö. 1548) *Nûru’l Ayn* risalesinde diyor ki; “Âyât-ı Kur’âniye yahud haber-i mütevâtir kat’iyü’-delâlet olmaz yahud haber-i mütevâtir olmaz. Yahud kat’i olup lâkin şüphe olursa yahud icma’ olup icma’-ı cem’i olmazsa yahud icma’ı cem’ olup icma’-ı sahâbe olmazsa yahud icma’-ı sahâbe olup icma’-ı cemi’i’s-sahâbe olmazsa yahud icma’-ı cemi’-i sahâbe olup tariki tevâtür ile kat’iyyen sabit olmazsa yahud kat’i olup icma’-ı sükûti olursa bu suverin külliyesinde münkir-i küfr olmaz”.

¹³¹ Âl-i İmrân 3/19; “Allâh katında din İslâm’dır”.

İbn Hacer-i Mekkî (ö. 899) *El-A'lâm fî Kavâti'l-İslâm* te'lifinde Hanefî ve Şafi'i indinde mükeffirâtı zıkr ve makamı tahkik etmiştir. *Fetava-yı Bahr*'da dedi ki; “Bunda asıl, haramı helal i'tikad eden kimse o haram, haramün liğayrihi olursa gayrı adamın malı gibi kâfir olmaz”. Haram aynı oldukta, delil kat'i ise kâfir olur, kat'i değil ise kâfir olmaz. Bazılar bu tafsîl, 'âlim hakkında olup cahil haram-ı aynî ve gayri fark etmez, cahil hakkında farkı kat'i olan “Hamr (içki) haram değildir” derse kâfir olur. Kat'i olmazsa kâfir olmaz. *Fetava-yı Bahr*'da *Haniye Fetası*nda tasrih olduğu gibi dedi ki kelime-i küfrü hazilen (alaycı) yahud lâ'iben (dalgacı) tekellüm eden adam i'tikadına itibar olunmaksızın küfür ile hüküm olunur. Kasdi tekellüm ederse inde'l-küll kâfir olur. Muhtien (hataen) ya mükrihen (zorla) // 49 // tekellüm ederse indel küll kâfir olmaz. Küfür olduğunu cahil olarak ihtibaren tekellüm ederse ‘muhtelefun fih’dir. “تبرأت من كل دين يخالف دين الإسلام/Teberre'tu min külli dinin yuhâlifü dine'l-İslâm”¹³² demek lazımdır, diyor. *Dâmâd* ile meşhur Abdurrahmân Efendi (ö.1667) *Kitabu'l Harac*'da Ebû Yusuf; “Hangi racül-i müslim Resulullâh (sav) Efendimize sebb ya tekzib yahud tenkis veya ta'ayyub ederse kâfir olup imraesi beynunet olur. Tevbe etmezse katl olunur. Kadında hüküm bu vecihledir”. Ebû Hanife kadın hakkında; “İslâm'a icbâr olunur katl olunmaz” diyor.

Hâtimü'l-müçtehidin eş-Şeyh Takıyyüddin Sübkî (ö. 756) *es-Seyfü'l-Meslûl alâ men Sebbe'r-Resûl* kitabında, Şeyhü'l-İslâm Takıyyüddin Ahmed bin Teymiyye el-Harrânî el-Hanbelî (ö. 728) *es-Sârimü'l-Meslûl Alâ Men Sebbe'r-Resûl* nâm kitabında tafsîlât ve senedâtını beyân buyurmuşlardır. Kabilesi re'isi Malik İbn Nüveyre (ö. 632)'nin tahkir-i Nebvî amiz kelâmına mebni serasker-i İslâm bulunan Seyfullâh el-Meslul Halid bin Velid (ö. 642)'in emriyle katl olunduğu meşhurdur.

Kıssası bu vecihledir ki Sahib-i şer'iat (sav) Efendimiz sara-yı bekâyâ teşrifinden sonra yeni dinî İslâm'a dâhil bulunan etraf-ı Arabanî dinî İslâm'da bulunan bazı şera'iti terk ettiklerinden zaman-ı hilafet-i Hz. Ebûbekir (ra)'da taraf taraf mürteddin üzerine asker-i İslâm sevk olunarak şüpheleri hal ve daire'-i İslâm'a dâhil olmayanlar katl-i mürteddin oluyordu.

Halid bin Velid dahi beş on kabilenin te'dibine sevk olunmuş idi. Reis-i kavm olan Malik bin Nüveyre ile Halid münakaşa edip; “Zekâtı men' etmenizin esbâbı nedir? Kur'ân-ı azimüşşanda salatla zekât ma'an müteadid

¹³² “İslâm dinine karşı gelen bütün dinlerden uzağım”.

âyatta zikrine mebni farziyette beynehuma asla fark yoktur” diyerek dela’îl irâd ve imân etmeleri ve o emr-i şeri’yeye ittiba’ları nesâyihî denildikte Malik İbn Nüveyre, “Biz namâzı kılarız ve İslâmlarız lâkin zekatı vermeyiz ve kabul etmeyiz” dediğinde farziyeti farz olmadığını te’kid edince; “Şeri’ata inkiyâd etmez isen demin (kanın) heder olur” dedi. Yine münakaşaya bed’ ile behemehâl zekâtın farziyeti adem-i kabul ve vermeyeceklerini cevap verince Halid bin Velid; “أنا قاتلك/ seni öldüreceğim” cevabını deyince; “Senin sahibin mi böyle emretti?” dedi ki Peygamber-i zişan efendimizi murad ediyordu. “Onu sana sahip bilmiyor musun?” Halid bu kelâmı yedinci defa olarak sehv ve hataya haml ederek, yine münakaşa esnasında; “Senin sahibin mi?” dedi. Zekât bahsi devamında kabul etmediğinde; “Seni idam ederim” dediğinde yine Malik; “Senin sahibin mi böyle emretti” deyince bu yerden sonra; “Tekrar eylediğin ve senin sahibin değil midir?” bu sahip kelâmı tahkirâmiz kelâmı ibham eylediğine mebni Halid’in evamire me’mur olan Hırar b. Uz’e (ö.) boynu vurmasını emr edince Malik; “Beni halife-i Resulullâh Ebûbekir indine götür o hükmetsin” dedi. Ve asakir-i Halid meyânında Abdullâh bin Ömer (ö. 693) ve Ebû Katade (ö. 735) gibi kumandan ve kibar-ı sahâbe de bu kavli tasvib ettiler ise de Halid kabul etmeyerek idam ettirdi. Buna binâen Resulullâh (sav) Efendimizi tenkisâmiz kelâmı hangi Müslümandan sudur eder ise tevbe etmezse katl olunur.

Bu kıssa-ı Nüveyre oğlu Malik, aca’ib ahvaline mebni türlü türlü hikâye ve buna mebni Halid ile Hz. Ömer beyninde muhavere ve Hz. Ebûbekir Sıddık (ra) fasl-ı dava buyurduğu *Mutavvelât* tavarinde mestûrdur ve *Sahiheyn Cevdet Paşa Tarihi*’nde mezkûrdur.

Hülâsa-yı makâl, ehlisünnet ve’l-cemaata muhalif bulunan ehli şerayi’ ve gerek hükema ve felasefe İmam Gazâlî (ö. 1111) rahimehullâh *Tehafütü’l Felâsife*’sinde dediği gibi muhalefet üç kısım üzeredir; **birincisi** mecra ve lafzına raci’ **ikinci** kısmı usûl-ü dinden bir asla muarız etmeyendir, **üçüncü** kısmı niza’ etmek usûl-ü dinden bir asla müteallik olandır. İşte bu üç kısmın münazaanın iki evvelki kısımları din-î mübin-i İslâm’dan bir asla müteallik olmadığına mebni mücerred niza’ lafza ait olur.

Mesela husuf-u Kamer ve küsûf-u Şems gibi ve âlemin Sâni’i mekândan münezzeh mevcud-i Ka’im-i bizzât ile tefsir eyledikleri gibi ki cevher nâm vermeleri gibi, husuf-u Kamer Küre-i Arz’ı cürm-i Şemsi ile cürm-i Kamer meyânında tavassut etmekle Kamer’in nûrunun zevâlinden bir müddet mürûrundan ibarettir. Kûsûfta Şems görünmediğinden Arz’dan Şems’e nazar eden şahıs ile cürm-i Şems’in mâ-beyninde cürm-i Kamer’in

vuku'u ve hâ'il olmasıdır. Bu hal Şems ile Kamer'in re's ve zi'b ukdelerinde ve dakika-i vâhîde üzerinde içtima' vaktinde olur dedikleri gibi bunlar gibi kelâmalarını ibtal lâzım değildir. Zira bunlar niza' lafzıdır. Gerçi şer'-i şerifte zât-ı Vâcibu'l-vücûda cevher nâm verilmemiş ise de lâkin tarifleri zât-ı Vâcibu'l-vücûda sâdıktır. Bu umûr-u mezkureyi teslim lüzumu ona mebnidir ki hükema ile bahs-i âlemin hudus ve kudümündedir.

Hudus-i 'âlem sabit olduktaki kürevi olsun basit olsun tabakât ve anasırı ve yıldız-ı seb'ayı kürevâtıyla buldukları gibi // 50 // olsun ve gerek hükema-yı cedidin keşifleri vecihle feza-yı lâ mütenahi tabiriyle bulunsun ve Şems'in ta'addüdüne ka'il bulunsun. Âlem her ne vecihle olursa olsun maksûd-i âlemin fi'l-i Bâri-i te'âlâ ve tekaddes ile vücûda geldiğidir. Zira âlem hadistir, çünkü mütegayyirdir. Bir halde devamı ve bekası yoktur. Ve her mütegayyir hadistir. Öyle ise âlem de elbette hadistir. İşte lüzumuna mebni usûl-i dinden bir mes'eleyi mühimme bulunduğundan bunda niza' olunur. Lâkin şer'-i şerife böyle tâ'n edenlerden yolsuz nusret edenlerin zararı ekserdir. Zira bir şeyin vukuuna berâhîn-i hendese ve hesap delalet eder olduğuna muttali' olan bir kimseye bu şer'-i şerife muhaliftir deniyorsa o yakîn üzere istidlal edildiği umurda şüphe etmeyip şer'-i şerifte istişkâl eder ki; "Yakîne muhalif şer'i nice olur" diyerek tevcihe başlar ve akıl ve fikir meydanında cevalân etmesine sebep ve cinâyet-i âle'd-din câhil insanın akide'-i za'ifesidir.

Din, bir insanın kendi fevkinde ve kendinin muhtaç ve muftakir olduğu bir kudreti fehm ve itiraf etmesidir. Din insanın bilmesi gayrı mümkün olan zât-ı mutlak te'âlâ ve tekaddes arzusudur. Bir dinsiz nazarında insaniyyet, fazilet, mürüvvet, şefkat, insaf gibi mecmu'a-yı kelimat-ı âliyyenin hiç bir mânâsı yoktur. Bir dinsiz zevcesinden sadakat ve vefa, evladından ihtiram, hem cinsinden ihtiram ve iltifat beklemeye salahiyeti yoktur.

Mademki insanı yalnız bir behim-i mütekâmil görüyor bu halinin muktezasından fazla bir şeyi beklemek hakkından sakıt oluyor. Bir kedi dışısından ne kadar vefa bekler ise bir dinsizin zevcesiyle münasebeti de o sibaktadır. Zira birisinin hürriyet sevk-i tabiiyyesiyle diğerinin hürriyet-i lâ-kaydanesi arasında ne zuhur ve ne netice itibarıyla fark yoktur. Saadet-i nisbiyyeyi istihsal eden şey, din ve ahlâktır. Bî-his ve bî-vidan ve lâ-kayd ve bî-insaf bir kudretten vücutları tecerrüd eden dinsizlikte imkân-ı sa'adet yoktur. Ceset için hava ne ise, rûh için din de odur. Ahlâk ve vazife ve 'ukba fikirleri yekdiğerlerinin mütemmimidir. Eğer fazilet bir mükâfat, bir revâet, bir mücâzât görmeyecekse ne Allâh'a muhabbet ve itaat ve ne bir dine

temessük mümkün olur. Demek bir dine hak din diyebilmek, o dinin bir suretle adalet ve sa'adeti te'min ve fazilet-i ahlâkiyyeyi kâfil ve zamin olması zaruridir.

Cenab-ı Sâni'-i te'âlâ ve tekaddes Vâhid-i adil ve Rahim gibi evsâf-ı âliyye ile muttasıftır. Bu âlemde duçar-ı zulüm ve sefalet olan bir adam, diğer bir âlemde bir suretle mazhar-ı adl ve sa'adet olmayacaksa Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerine nasıl Âdil ve Rahim ve Müntakim ıtlakı caiz olur? İnsana baktıkça az refah çok sefalet, çok mihnet az saadet, çok zulüm az adalet vâki'dir. Eğer ferdin her biri hayatı, yalnız bu âlemde geçirdiği ömürden ibaret kalacak olursa bir dine ittiba'da bir ma'na ve bir fa'ide göremez.

EL-FASLU'L-EVVEL

Birinci Fasil Hz. Resûl-i Müçteba ve Şehinşah-ı Her Du Serâ A'ni Muhammed Mustafa (sav) Efendimizin ve Ashab-ı Kirâm Hazerâtının Beyân Buyurdukları Âkâid-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cema'atını Tasdik Edenler Beyânındadır

Sahâbe-i kirâm aleyhimü'r-rıdvân hazerâtı ve tabiin-i 'izam ve 'ulema-yı fihâm cenâblarının tedkikat-ı ra'ika ve tahkikat-ı fâ'ikalarında "fırka-i nâciye" tesmiye ederek şöhrat şî'âr-ı ehl-i İslâm olmuştur. İ'tikâda müte'allik yani inanmağa ve kabul etmek olan mesâili, aşere-i mübeşşere a'nî (kastım) Çahar Yâr-ı Güzin ve baki's-sünnet et-Talha (ö. 656) ve'z-Zübeyr (ö. 656) ve Sa'd (ö. 674) ve Saîd (ö. 671) ve Abdurrahmân bin Avf (ö. 654) ve Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh (ö. 639) ve İbn Mesud (ö. 650) ve Enes bin Malik (ö. 709) ve Muaz (ö. 639) ve Selman-ı Farisî (ö. 656) ve Abdullâh bin Abbas (ö.), Ebû Eyyüb el-Ensârî (ö. 674), Ebû Umâme el-Bahilî (ö. 705), el-Berâ bin Âzîb (ö. 690), Ubade b. es-Sâmit (ö. 654), Ebû Mûsa el-Eş'arî (ö. 662), 'Ammar b. Yâsir (ö. 657), Abdullâh bin Evfâ (ö. 705), 'İkrime (ö. 636), Hâlid (ö. 642), Katâde (ö. 735), 'Âişe-i Sıddika (ö. 678), Hafsâ (ö. 665), Meymûne (ö. 671) her üçü de Ezvac-ı Tahirat'tandır. Fatımatü'z-Zehra (ö. 632) daha bu zevât-ı stûde sıfât (kâmil, yetkin) ki müçtehidin-i ashab olup ve bunlar derecesinde bî-hesap ashâb-ı kirâm // 51 // aleyhimü'r-rıdvân hazerâtının Hasan-ı Basrî (ö. 724), Ömer İbn Abdulaziz (ö. 720), Ca'fer bin Muhammed Bâkır (ö. 765), Malik bin Dinar (ö. 748), Ata bin Ebi Rabah (ö. 732), Tâvus el-Yemânî (ö. 725) Muhammed bin Sirîn (ö. 729), Meymûn İbn Mihran (ö. 735), Muhammed bin el-Münkedir (ö. 747), Sabit el-Bünanî (ö. 744), Abdullâh bin Mübarek (ö. 797), Vehb b. Münebbih (ö. 738), Kâb el-Ahbar (ö. 652), 'Alkame (ö. 681), İbrâhim en-Nehaî (ö. 714) ve Sâd bin el-Müseyyeb (ö. 715) ve Ebû Hanife (ö. 767) gibi 700 tabi'in hazeratının Ebû Yusuf (ö. 798), Muhammed bin el-Hasan (ö. 749), Ziyad bin Veki' (ö. ?), Muhammed İbn Mukatil er-Râzî (ö. 862), Ebû'l-Leys (ö. 983) ve Ebû Hafs el-Buhari (ö. 832), Halef bin Eyyub (ö. ?), Carûd bin Mu'âz (ö. 819), Ali bin İshak (ö. 931), Ebû Süleyman el-Cürcanî (ö. 816), Ebû Bekir el-Cürcanî (ö. 1078), Ebi Haşim es-Siğar (ö. ?), Ebû Ahmed el-İyaz (ö. 1149), Tebe-i Tabiin hazeratının ki 400 kadar Horasân ve Irak ve Maveraünnehir ulemâsındandır.

Zünnun-i Mısırî (ö. 859), Fudayl bin 'İyaz (ö. 803), Ebû Bekir el-Varrak (ö. 893), Ebû Yezid el-Bestami (ö. 874), Şakiki Belhî (ö. 810), Hatim el-Esam (ö. 851), Ebû Bekir el-Vasıtî (ö. 932) ve Hamid el-Lefaf (ö. ?), Muaz

es-Sekafî (ö. ?), İbrâhim es-Semerkindî (ö. 983), ‘İmran bin Ebû Bekir (ö. ?), Ebi’z-Zekeriyya (ö. ?), Ebû Turab en-Nahşebî (ö. 859) gibi bî-hesap ulema-yı sâlihîn ve evliya-yı âbidin hazerâtının aka’id-i diniyyelerini, İmam Mansur Maturidi (ö. 944) ve Ebû el-Hasan el-Eş’arî (ö. 936) tahkik, tefsir ve tedkik tafsil kılmış olduklarına mebnî bugün de asla şüphe götürülmez Ehl-i Sünnet ve’l Cema’at mezhebi üzere 300 bu kadar milyon ehli İslâm mevcut olup bu iki imâmı mükteda bih bilmişlerdir.

Sahibu’ş-şeria (sav) Efendimizin biz ümmet-i Muhammediye’sine in’am buyurduğu aka’idimiz Hz. Âdem (as)’dan bizim Peygamber hazretlerine gelinceye kadar ne kadar rusul-i kirâm ve enbiya-yı ‘izâm teşrifiyle ümmetlerine tebliğ buyurdıkları akâ’id bir olup asla tebdil ve tağayyür kabul etmemiştir. ¹³³”الانبياء اخوة من علات ابوهم واحد و امهاتهم شتى“ yani el enbiya baba bir ana ayrı karındaşlardır. Babadan murad imân olup anadan murad şera’idir. “آمن الرسول بما انزل اليه من ربه و المؤمنون” Kullu vâhidin minhum “لا نفرق بين أحد رسله” imânen icmalîyen kâ’iliyne “آمن بالله ملائكته و كتبه و رسله” linu’mine bikullihim ve mu’tekidun enne ba’dehum efdalu min ba’din. ¹³⁴

Suâl: Bir âdem dünyada Allâh’ı görüp şifahen konuştum derse ve bir âdem de rüyada gördüm derse ne lazım gelir?

Cevap: Bazıları kailin küfrüne gitmişler. Ulemadan Amedî (ö. 1233) dedi ki; “Dünyada ru’yetullâh aklen caiz ise de sem’an muhtelefun fihi. Menâmda rüyet de muhtelefun fihi. Şifahen tekellüm enbiyaya mahsus mansıb-ı nübüvettir. Ru’yetullâh dar-ı âhirette vâki’dır. Aklen ve naklen sıhhatine delil irad olunmuştur. Zira bi’l-künh bilmenin gayrıdır biz her gördüğümüz şeyin hakikatını bilmemiştir.

Bu sebeptendir ki Fahr-i Âlem (sav) Efendimiz leyle-i Miraç’ta ru’yet cemâl ba-kemâl-i ilâhi ile müşerref olmuş iken yine “ما عرفناك حق معرفتك/Mâ arafnâke hakka ma’rifetike”¹³⁵ buyurmuşlar. Ma’haza idrakın ekvası ru’yet mi bi’l-künh (özünü, künhünü) bilmek mi? Muhtelefun fihi olup ru’yettir diyen mü’mînler marifetullâh ile telezzüz ettiklerinden ziyâde ru’yetullâh ile mütelezziz olsalar gerektir. Ma’rifettir diyen ‘ârifler bi’l-künh bilmek akva olduğunu tercih etmişlerdir.

¹³³ Peygamberler baba bir anneleri farklı birer kardeşirler.

¹³⁴ Bakara 2/285; Onlardan her biri “Peygamber ve müminler Rabbinden indirilen kitaba imân etti. Hepsî Allâh’a meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine imân etti. Peygamberlerin arasını ayırmayız.”

¹³⁵ “Seni hakkı ile tanımadık”; el-Meclisî, *Bihâru l-Envâr*, c. 68, s. 23.

Ru'yetullâh ile iltizazın marifetullâh ile hâsıl olan lezzet-i rûhaniye fevkinde oluşu, ru'yetin yalnız bazı cihetten dolayı akvâ ettiğine delâlet eder demişlerdir. Ru'yet göz ile hâsıl olan inkişaf-ı tâm ma'nasınadır. Bu ise hasse-i basar vasıtasıyla kema huve hakkuhu şeyi idrak demektir. Yoksa zât-ı akdes-i ilâhiyeye mahsûs olan sıfat-ı basar gibi sıfat-ı zâtiye ile hâsıl olan inkişaf demek değildir.

Mesela biz leyle-i bedirde Kamer'e baktıktan sonra gözümüzü yumsak vak'an Kamer'e nazır iken de gözümüz yumulu iken de mâhımıza piş-i nazarımızda münkeşiftir. Lâkin Ay'a nazır olduğumuz vakitteki inkişafı hal-i ağmazdakinden elbette etemm ve ekmeldir.

İşte “inkişaf-ı tâm” mâhımıza nâzır iken bizim için hâsıl-ı ru'yet ile müsemma olan halet-i mahsusadan ibarettir. Halet-i ru'yet ile iğmazı arasında fark-ı azim olduğu gibi keza bir şey-i kable'r-ru'ye ilm-i tâm ve celi ile bilsek sonra görsek şüphe yok ki ilk bilişimizle sonraki görüşümüz beyinde bi'l-bidahe büyük bir fark buluruz. Ve hâlet-i sâniyede hâlet-i evvelide mevcut olmayan bir emr-i za'id olduğunu anlarız. Hz. Mûsa (as)'ın Allâh te'âlâ hazretlerini görmek istemesi de imkân-ı // 52 // ru'yete delil-i kâfidir. Çünkü her peygamber, te'âlâ ve tekaddese cenapları şanında mümkün ve muhâl olan şeyleri fark edeceği şüphesizdir. “لن تراني”¹³⁶ buyurulması dar-ı dünyada demektir. Leyle-i Miraç'ta baş gözüyle ru'yetinde sahâbe-i kirâm ihtilafı esasen ru'yet imkânı müstefaddir.

Ru'yetullâhın dâr-ı âhirette vâki' olacağına kitap ve sünnet ve icma-ı ümmet olan delaile-i şer'i ile istidlal ederiz. “وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة/Vucûhun yevmeizin nadiratun ilâ rabbiha nazirah”¹³⁷ serâheten delalet ediyor. Ma'nâsı yevm-i kıyâmette ehl-i cennetin yüzleri nadret ve behcetle Rablerine nazar edeceklerdir. Ehâdis-i şerife içindeki sünnet ile demektir. “إنكم سترون ربكم كما ترون القمر ليلة البدر”¹³⁸ Ashâb-ı kirâmdan 21 zâtın rivâyetiyle sâbit ehâdis-i sahihedir. Şu iki ru'yet beyinde tereddüt ve müzâhmeden hâli bulunmak cihetiyle bir fark olmadığı ifadedir. Bu babda daha pek çok ehadis-i sahihe rivâyet buyurulmuştur.

¹³⁶ A'râf 7/143; “Beni göremeyeceksin...”.

¹³⁷ Kıyame 22-23; “O gün bazı gözler vardır Rabblerine bakarlar”.

¹³⁸ “Dolunay gecesinde ayı gördüğünüz gibi mutlaka Rabbinizi de öyle göreceksiniz”. İmam Buhârî, *es-Sahih*, *Mevâkitu's-Salât* 6, 26, Tefsir, Kaf 1, Tevhid 24; Müttefakun aleyh,

İcmâ-ı ümmet, muhalifler zuhurundan evvel ru'yetullâhın vuku bulacağına ve buna da'ir âyât-ı Kur'ân'ıyye ve ehâdis-i nebevilerin te'villeri câ'iz olmadığına bilâ icma' karar vermiş olmalarıdır. Binâenaleyh bunun hilafına söz söylemek kat'ıyyu'l-butlandır.

Bir âyet-i celilede “إنهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون/Kellâ innehum an Rabbihim yevmeizin lemahcûbûn”¹³⁹ buyurulmuş, Cenab-ı Hakk küffârın rablerini ru'yetten mahcup olduklarını mücerred şanlarını tahkir için zikir u beyân buyurmuştur. Binâen ala zalik (buna binâen) mü'minlerin hakâret-i mezkûreden berâ'eti lâzım gelir. Bu surette Rablerini görmekten mahcup olmamaları ve belki de Rablerini görmekleri vâcib olur ve sıhhat-ı ru'yet için bir illet-i müştereke mevcut olmasıdır. Zira illet-i müştereke ya vücud veya hudûs veya imkândır. Hudûs, 'adem-i sebk itibarıyla imkânda mevcûd ve madûma şümûlû i'tibârıyla olandır. Bu ikisi illet-i müştereke olmadığına mebni cümle mevcudât beyninde müşterek vücud olmuştur.

Nev'-i Evvel

İstita'at, teklifin mevkufun aleyhidir. İstita'at, fiil kendisiyle hâsıl olan hakikat-i kudrettir. Fiilin vücuduna illet ve sebep veya şart ma'nasına hakikat-i kudretten 'ibâret olan istita'at zamanen fiile mûkarindir. Fi'il ondan infikâk edemez. Zira bu ma'naca olan kudret, bir sıfattır ki esbâb ve âlâtın selâmetinden sonra bir fiilin iktisâbı kasd olundukta Cenab-ı Hakk tarafından hâlk olunur. 'Abd eğer fi'l-i hayr kasd ederse Cenâb-ı Hakk hayra kudret yaratır. Eğer fi'l-i şer kasd ederse şerre kudret yaratır. Binâenaleyh 'abd şer kasd ettiği surette hayra olan kudreti kendi kasd ve ihtiyarıyla dayı' ettiğinden fi'l-i şer üzere dünyada zemm ve tevbihe ve 'ukbâda ğazab ve 'ikâba kesb ve istihkâk etmiş ve ğadaba istihkakı kendi su-i tasarrufundan münba'is olmuş olur.

Hayır u şer tariklerini i'lam ve esbâbını hâlk ile her kulda temekkün-i tam husûlünden sonra taziyi'-i evkât ile serd-i ma'zaret bir fâ'ideyi müfîd olmaz. İşte 'abd bu taziyi'inden nâşi Cenab-ı Hakk “لا يستطيعون السمع/Lâ yestati'ûne's-sem'a”¹⁴⁰ kavlı kerimiyle küffarı zemm eylemiştir. Zira bu kuldaki nefyden murad, hakikat-i kudreti nefydir, esbâb ve âlâtı değildir. Çünkü esbâb ve âlât küffar için de sabittir. Küffardan menfi olan istita'at fi'lin ta'alluk ettiği hakikat-i kudrettir. Me'mûr oldukları şeyin zıddı ile iştiğal ettiklerinden sem'a olan istita'atlarını küffâr zayı' ediyorlar.

¹³⁹ Mutaaffifin 83/15; “Hayır onlar o gün Rabblerinden mahrum kalacaklardır”.

¹⁴⁰ Hûd 11/20; “Onlar işitemezler”.

Ba'zı 'ulemâ-yı kelâm Ebû Hanife İmam-ı A'zam (ö. 767) 'indinde kudret-i 'abd zıddına ta'alluk etmeye salihdir, hatta Ebû Hanife'ye göre küfre masduk olan kudret imâna masduk olan kudretin aynı olup kudreteyn beyninde taalluktan başka mahall-i ihtilâf yoktur. Ta'alluktaki ihtilaf ise nefsi kudrette ihtilâfı icâb etmez. Bu takdirce kâfırde mükellef ve me'mur olduğu imâna kadardır. Şu kadar ki Cenab-ı Hakk'ın ona verdiği kudreti kendisi hüsn-i isti'mal etmeyip bil ihtiyar küfre sarf ile taziy' eylediğinden dünyada vefâ ve 'ukbâda ifâya müstahak olmuştur. Ef'ali i'badda olan istita'atın tahkikatı bundan ibarettir. // 53 //

Vüs'at ve temkin ise ve esbâb ve âlatın sıhhat ve selametinden sonra bir fiilin iktisabı kasd olundukta Cenab-ı Hakk tarafından hâlk olunur. 'Abd fiili kasdında hayır şerri kasdında şerre Cenab-ı Hakk kudret yaratır. İstita'at, teklifin mevkuf-u aleyhi olmuş olur. 'Abd vüs'atte olmayan şey ile mükellef olmadığı mâlâ yutâkın meratibi üçtür. **Birinci**, hadd-i zâtında 'aklen ve 'âdeten mümteni' ve muhâl olandır. İçtima'-ı nakizeyn ve irtifa'-ı nakizeyn ve kalb-i hakâyık gibi ki vacibin mümkün inkılabı mümteni'dir. **İkinci** mertebesi haddi zâtında aklen mümkün olup ta 'abdden südüru 'âdeten muhâl ve mümteni' olandır. İkiye ayrılır, biri de kudret-i hâdis kendine ta'alluk eden şeyin cinsinden olup zâtında mümkün fakat kendisine teklif ta'alluk etmemiştir. Muğayyebât-ı enbiyâ ve kerâmet-i evliyâ harikul'âde olarak vâki' olursa da fakat umur-i 'addiyyeden olmadıklarına mebni 'umum-i nev'-i insanda 'âdeten vâki' değildir. **Üçüncü** mertebe Cenab-ı Hakk 'ademini bilip irâde ettiği şeyi her ne kadar zâtında mümkün ise de vuku'u mümteni' olup bu gibi şeylere kudret-i hâdisenin ta'alluku dahi mümteni'dir. İşte bu mertebe ile teklif-i zâtında mümkün olduğuna nazaran caiz ve vak'i olduğu müttefakun aleyhtir. İman etmeyeceğini haber vermesiyle beraber Cenab-ı Vacibu'l-Vücub'un kâfire imân, fasıka ta'at teklif buyurması bu kabildendir. Zira küfür üzere vefât eden ve imâna gelmeyeceği taraf-ı ilâhiden ihbâr buyurulan kimse 'âsîdir. Eğer bununla teklif câiz ve vâki' olmasaydı o kimse 'âsi 'add olunmazdı. Binâen'aleyh bu mertebe-i sâlise ile teklif vâki'dir. Bundan cebr lazım gelmez. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın ihbâr ve irâdesi ilmîne tabi' ilmi de ma'lûma tabi' olup bu makamda ma'lûm ise lâ-yezelde kâfir ve fasıkın kendi ihtiyarlarıyla küfür ve ma'siyeti irtikab etmeleridir. Zira küfür ve 'isyan, 'ibadın muktezatı ihtiyarları olmakla menat-ı teklif kendi ihtiyarlarıdır ki bundan cebr lâzım gelmiyor.

'İnde'l Eş'arî "Teklîf-i mâlâ yutâk vâki'dir" (güç yetirilemeyecek bir sorumluluk) denilen kelâmın tevcihi budur. Her bir emir ve nehiy, hikmet ve

maslahattan hâli olmadığına mebni Hâlık'tan hiçbir emr-i kabîh sadır olmaz diyerek mâlâ yutâk ile teklif vâki'dir diyor. Demek vüs'atte olmayan şey ile teklif vâki' olmadığı müttetekun aleyh olup cevâz ve 'adem-i cevâz bahsinde 'inde'l-isti'are câiz diyorlar. “لا يكلف الله نفساً إلا وسعها”/Lâ yukellifullahu nefsen illâ vüs'ahe”¹⁴¹ Nazm-ı Şerifinde musarrahtır. “أنيؤني بأسماء هائلة إن كنتم”¹⁴² kavli şerifinde olan emir teklifi olmayıp ta'cizi içindir. Zira teklif, me'mûrun bihiyi ityândır. Bu makâmda murad, o olmadığı şüphe edilmez bir emr-i sarihtir. “ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به”/Rabbenâ ve lâ tuhammilnâ mâ lâ tâkate lenâ bih”¹⁴³ âyet-i celilesindeki tahmil ile murad teklifi olmayıp belki hark ve ğark ve maraz gibi lâ yutâk olan şeylerin ümmet-i merhumeye 'adem-i isâlini talep ve istida'adan 'ibârettir.

İ'bada esbâb ve âlâtın selâmetinden 'ibâret olan kudret ve istita'at bahş buyuran te'âlâ ve tekaddes hazretleri imân ve ta'at sa'adet-i uhreviyye ihrazıyla vesile kılarak onları tahsil-i imân ve ta'atle me'mur kılmıştır ki akîl ve baliğ olan her fert bu vazife ile mükelleftir. “إنك لا تهدي من أحببت”/Înneke lâ tehdi men ehbebe”¹⁴⁴ âyet-i kerimesiyle “اللهم اهدني فيمن هديت”/Allâhummehdini fimen hedeyte”¹⁴⁵ hadis-i şerifeleri ehlisünnet ve'l-cema'at 'indeinde matlûba isâl eden tarike delâletten kinâyeye hidâyet denir. Dalâl ve ihtidâ hâsıl olsun ister olmasın farkı yoktur. Zira tarik-i Hakk müslime de kâfire de gösterilmiştir ve Resûl-i Ekrem (sav) kavmine tarik-i sevâbı ira'e ile kendilerini ihtidâya da'vet buyurmuşlardır.

Hidâyet ve Dalâlet

Her 'abdde ihtidâyı veya dalâleti hâlk etmek ma'nâsına olup hakikatı üzere ikisi de Allâh te'âlâ ve tekaddes hazretlerine mahsustur. “والله يضلُّ مَنْ” و Vallâhu yudillu men yeşa'u”¹⁴⁶ Allâh te'âlâ hazretleri 'ibâdından dilediğinde delâlet ve irâde buyurduğu kimseye de hidâyet hâlk eder. Peygamber ve Kur'ân-ı azimüşşana hidâyeti ve şeytana da dalâleti sebep cihetiyle mecâz isnat olunmuştur. Ef'âl-i ilâhiyeden biri de tesebbübdür. Her şeye bir sebep kılmış ve esbâb-ı ma'îşet ve selâmet taharri etmemizi emretmiştir. Herkes kendine ve evlât ve 'iyâline nafaka olacak miktar şeyi

¹⁴¹ Bakara 2/286; “Allâh hiçbir kimseyi gücünün yetmediğinden sorumlu tutmaz”.

¹⁴² Bakara 2/31; “Onların isimlerini bana bildirin...”.

¹⁴³ Bakara 2/286; “Rabbimiz! Gücümüzün üzerinde bir yükü bize yükleme”.

¹⁴⁴ Kasas 28/56; “Sen istediğine hidâyet edemezsin”.

¹⁴⁵ İmam Ahmed, *el-Müsned*, c. 3, s. 249; “Allâh'ım beni hidâyet ettiklerinin arasına kat”.

¹⁴⁶ Nahl 16/93; “Ve Allâh dilediğini saptırır, dilediğini hidâyet eder”.

kesble ve ‘aciz kalırsa gayrısına müraca’atla tedârik etmesi farz ve ebna-yı cinsine infak ile dareynde said olmak için daha ziyâde çalışması müstehabdır. Kezâlik sıhhat-ı bedeni ihlâl ve mâl ve mülkünü iza’a ve itlâf edecek // 54 // şeylerden insan gücü yettiği kadar tevakki eylemek ve maraz ve başka bir âfet ‘âraz oldukça def’i için tecrübe ile bilinen ve makul görünen esbâb-ı halâsı isti’mal etmekle me’murdur. Hatta sâir vakitler câiz olmayan şeyler bile vakt-i zarurette caiz ve meşru’ ile vâcib olur. Te’sir-i hakikiyi dâima Hâlık-ı te’âlâ ve tekaddes hazretlerinden bilmek lâzımdır. Meselâ tedâvi ile hâsıl olan şifâ ve ma’kulât ve meşrubâtla vuku’ bulan intifa’ ve darb ile hissedilen elem Cenab-ı Hâlık azimüşşanın hâlk ve icâdıyla vücud bulur. Evvelâ sebebi, sâniyen müsebbibi hâlk etmeye adet-i ilâhiye ceryan etmektedir. Eğer murad buyurur ise sebebsiz dahi müsebbibi hâlk eder. Sebebi hâlk buyurdukta ba’zen müsebbibi hâlk buyurmaz ki bunlara harikul’ade denir.

Saîd ve Şakî

السعيد قد يشقى بأن يرتد بعد الإيمان نعوذ بالله و الشقى قد “Allâme-yi Taftazanî يسعد بأن يؤمن بعد الكفر و التغيير يكون على السعادة و الشقاوة دون الإِسعاد و الإِشقاء و هما في ”/صفات الله تعالى لما أن الاسعاد تكوين السعادة و لا تقيد على الله و لا على صفاته yani sa’id ba’zen ba’del imân el-iyazu billâh mürted olarak şakî olur. Şaki de küfürden sonra imân etmek sebebiyle saîd olur.

Suâl : Sıfatullâh’a tağayyur vâki’ olur mu?

Cevap : Tağayyur saadet ve şekâvet üzeredir. Sıfatullâh olan is’ad ve işka üzere değildir. Zira is’ad, saadeti tekvin demektir. Allâh ve sıfatına tağayyür yoktur. “يمحو الله ما يشاء و يثبت و عنده علم الكتاب”¹⁴⁷ و الله يحكم لا معقب لحكمه و هو سريع”¹⁴⁸ “Vallâhu yahkumu la muakkibe li hukmihi ve hüve seri’u’l-hisab”¹⁴⁸ “إن الرجل يكون ما بينه و بين الجنة إلا شبرٌ فيجري على يديه شر فيختم له بالشقاوة و أن الرجل يكون بينه و بين النار شبر فيجري على يديه خير و عمل صالح فيختم له باليسادة”¹⁴⁹ “Inne’r-racule yekûnu mâ beynehu ve beyne’l-cenneti illâ şibrun fe yecri ala yedeyhi şerrun fe yehtimu lehu bi’ş-şekâveti ve enne’r-racule yekûnu beynehu ve beyne’n-nâri şibrun fe yecrî aleyhi yedeyhi hayrun ve amelun sâlihun fe yehtimu lehu bi’s-sa’adeti”¹⁴⁹ şehadetiyle ve Ömer bin Hattâb (ö.

¹⁴⁷ Ra’d 13/39; “Allâh dilediğini siler dilediğini bırakır, kitabın ilmi ondadır”.

¹⁴⁸ Ra’d 13/41; Allâh hükmeder, O’nun hükmünün önüne geçcek yoktur ve O hesabı hızlı olandır”.

¹⁴⁹ Hâkim es-Semerkindî, *Sevâdu’l-A’zam*, Daru’t-Tiba’ati’l-‘Amira, Kahire, 1253, s. 29; “Kişi ile cennet arasında ancak bir yarım metre kalır da kişi bir kötülük işler isyâna sürüklenir, bir kimse de cehennem ile kendisi arasında bir yarım metre kalır da bir iyilik yapar ve saadete ulaşır”.

”تعالى لا صنع للعبد فيه تخليفاً و لا إكتساباً و الأجل واحد (Allâh te’âlâ, kulun bu taati yapmadığı takdirde ömrünün kırk yıl olacağını biliyordu. Fakat Allâh o kulun bu taati yapacağını bildi. Böylece ömrü yetmiş yıl oldu. Bu fazlalık Allâh’ın bilgisine istinaden o taata nispet iledir. Eğer o taat olmasaydı ömrün bu fazlalığı da olmazdı. Öldürme suçu işleyene azabın vâcib olması, cezanın terettüp etmesi ve tazminatı, nehyedildiği öldürme fiilini irtikap etmesinden dolayıdır. Nitekim kâtil (öldüren), Allâh’ın sünneti gereği yaratıp akabinde ölümün gerçekleştiği öldürme fiilini kesbetmiştir. Kuşkusuz öldürme fiili, yaratma olmasa bile kâtilin kesbidir. Ölüm ise Allâh’ın yarattığı ve ölen kişinin içinde bulunduğu durumdur. Kulun ister yaratma ister kazanma olsun kendi sun’u değildir. Ecel birdir.) Yani maktul eceliyle meyyittir.

Âyet-i Kur’âniyye de bunu mübeyyindir. Mevt meyt ile ka’im ve Allâh te’âlâ tazretlerinin mahlûkudur. Ecel birdir zira mevt için mukadder ve muayyen olan vakitten ‘ibarettir. Meyt-i maktûl şâyet katl olunmasa idi maktûlün daha yaşaması da yaşamaması da caiz olup mutlaka daha yaşayacaktı yahut yaşamayacaktı diye // 55 // bir şey denilemez. ‘İkab ve damânın vücubu bir emr-i ta’abbudi olup katil şer’an münhî olan katli irtikap ettiğinden ona müstehak olmuştur. Zira katl her ne kadar halken ve icaden katilin fi’li değil ise de kesben fi’lidir. Ömrün uzun olması ise Allâh te’âlâ ‘abd eğer şu ta’atı işler ise ömrü 70 sene olur, işlemediği vakitte 45 olur, ezelde ne edeceğini nasıl bildi ise abdin o taatte devam ve ‘adem-i devamını da bilmiştir.

İşbu ziyâde-i ömür isnad-ı mecazi ile o ta’ate nisbet olunmuştur. Ma’ahaza o ziyâde ferâh ve müsterihü’l-bâl yaşamaya ve noksânât-ı esir-i firaş ve zindanlarda ömür geçirmekle de ta’lil edilmiştir. Yoksa felâsifenin dediği gibi âcâl ihtiramiye ve ıztırariyye ayrılarak ecel-i tab’ide rutubet-i gariziyyenin tahallülü ve hararet-i gariziyyenin intikası sebebiyle husule gelen mevttir dedikleri afât ve emrâzın netayici de ihtirami ve ıztırari âcâl tesmiye ettikleri hayalât-ı bâtiladır.

İhyâ ve İmate

Ya’ni hayat ve memâat hâlk etmekten ‘ibaret olup, Allâh te’âlâ hazretlerine mahsustur. Takdir buyurduğu vecihle her cisim vakt-i muayyende hayat bulur ve yine vakti tamam oldukça karin-i memât olur. Herkesin ‘indillâh mu’ayyen olan eceli ki münteha-yı müddet-i hayatı bir olup değişmek ihtimali yoktur. Hatta şahs-ı maktûl de kendi eceliyle vefât etmiştir. Keza madrubta hâsıl olan elem ve şişeyi inkisarda olan kırılmak gibi şeyler de

mahlûk-i ilâhidir. Fakat kesr ve darb ve katl, umur-i ihtiyariyyeden olmalarıyla kable'l-icra terk-i fiil ve kaside muktedir olup fiil ve terk 'abdin yed-i ihtiyarına mufavvaddır. Lâkin hâlikiyet-i Cenab-ı Kadir-i Mûte'al hazretlerine mahsus bir sanattır.

Terzik fiili de Cenab-ı Rezzak hazretlerine mahsustur. Ve mahz temellükten ibaret değildir. İnsan ve hayvan yemek ve içmek vesair cihat ile müstefid olmaktır. Suret-i meşru'a ile yedine geçirdiği nasibi, su-i isti'mal ile haram eder. Rızık bil fiil intika' eylediği şeylerin ismi olduğuna mebni helal ve harama şâmilidir. Allâh te'âlâ hazretleri günahkârı, günahı sebebiyle rızkıdan noksân etmediği gibi Muhsin, ihsânı sebebiyle rızkını ziyâde etmez. Rızkı vasi' ve hayırlı olanlar alelekser sa'y ve ikdam ve esbâb-ı meşru'ayı iltizam ile muvaffik olanlardır.

İbn Abbas rivâyetinde salat ve savm gibi nefesine bir adam kesbi farz görmezse mübtedî'dir ve kesbin efdali suâl olundukta rû'us-i cebelden hicare nakleder buyurulmuştur. 420 tarihinde irtihal eden aka'id kitaplarından *Sevad-ı A'zam* müellifi Ebû'l Kasım İshak bin Muhammed el-Kadı el-Hanefî eş-şahir bi-İbnü'l-Hakim es-Semerkindî dedi ki; kesbi ve sa'yı inkâr, mezheb-i Kerrâmî olduğundan bid'attır. "عليكم بالتجارة فإن فيها تسعة اعشار الرزق/Aleykum bi't-ticareti fe inne fihâ tis'atu a'sârî'r-rizki" (Ticarete önem veriniz. Çünkü rızkın 10'da dokuzu ticarettedir.) "اطلبوا الرزق في خبايا الأرض/Utlubu'r-rizka fi habâya'l-ardi" (Yeryüzünün derinliklerinde rızkı arayın.) "ما أكل أحد طعاماً قط/Mâ ekele ehadun ta'âmen kattu hayran min en ye'kule min ameli yedihi. Ve inne nebiyyallahi Davûd kâne ye'kulu min ameli yedeyhi" (Bir kimse kendi el emeğinden daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allâh'ın elçisi Davûd kendi el emeği ile geçinirdi.) "إن الله يحب الصانع الحاذق/İnnallahe yuhibbu's-sâni'a'l-hâzik" (Allâh usta sanayiciyi sever.) "التاجر الصدوق الأمين مع النبيين و الصديقين و الشهداء/et-Tâciru's-sadûku'l-emin ma'a'n-nebiyyine ve's-siddikine ve's-şühedâi" (Dürüst ve güvenilir tüccar nebiler, sâdıklar ve şehitlerle beraberdir.) "إن الله كل امرئ بما كسب/Allâh, işinin ehli mümini sever.) ve kalallâhute'âlâ "يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل/Küllümrin bima kesebe rehin"¹⁵⁴ "يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل/Ya eyyühellezine amenu la te'kulu emvalem beynekum bi'l-bâtılı illa en tekune ticareten an teradin"¹⁵⁵ gibi bî hesap ayât-

¹⁵⁴ Tûr 52/21; “Herkes kazandığının rehinidir”.

155 Nisa 4/29; “Ey imân edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin”.

ı Kur'âniye ve ehadis-i Nebevî'ye kesb ve sa'y ile rızkı talep farz olduğunu emirdir.

Suâl: Münker ve nekir ve azab-ı kabir haktır? Ayât-ı Kur'âniyye ve ehadis-i Nebeviyye bî-hesap varid olmuştur. “النار يعرضون عليها غدواً وعشياً و يوم” النار يعرضون عليها غدواً وعشياً و يوم / Tequmu's-saatu udhulu âla firavne eşedde'l-azabi”¹⁵⁶ bu âyet-i celîle ba'del mevt ve kable ba's berzahtaki 'azabın vuku'una nass-ı sarıhtır. “يوم تقوم الساعة/ yevme tequmus's-saatu”¹⁵⁷ delil-i kavidir. Kavm-i Nûh (as) hakkındaki “مما خطيئاتهم اغرقوا فأدخلوا ناراً”/mimma uğriqu fedhulu naran”¹⁵⁸ lafzı fe min gayrı terahin ta'kib için olduğundan iğrak 'akabinde onların nâra idhâli kable'l-ba's olacağından 'azâb-ı kabre de delalet eder. Hz. Aişe (ra) ve 'an ebiha validemiz “يا رسول الله تبئلى هذه الأمة في” يا رسول الله تبئلى هذه الأمة في / Ya resulallahi tebteli hezihi'l-ümmetu fî kubûriha fe keyfe bi ve innî imraetun daifetun” (Ya Resulallâh! Bu ümmet kabirlerinde imtihan edilecek. Peki benim gibi bir zayıf kadın ne yapacak?) diye suâl edince Sahib-i Şefkat (sav) “يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت في الحياة الدنيا و في” يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت في الحياة الدنيا و في / Yusbitullâhullezine amenu bi'l-kavli's-sâbiti fî'l-hayati'd-dünya ve fî'l-ahire”¹⁵⁹ âyet-i kerimesini kıraatle mü'minleri dünyada kavli-i sabit olan tevhid ile tesebbüt eyleyip fazl-ı rahmetinden mü'minleri kabirde münkerin hazeratına cevaba muktedir kılıp hayrette bırakmaz buyurmuştur. “و في” و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتاً” و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتاً” / Velâ tahsebennellezine qutilu fî sebilillâhi emvâte. Bel ehyaun inde rabbihim yurzekûn”¹⁶⁰ bî hesap ayât-ı Kur'âniye “إن القبر إما روضة من رياض الجنة أو”¹⁶¹ “الآخرة فمن نجا منه فما بعده اشد منه // 56 // من منازل القبر إذا قبر الميت”¹⁶² Ebû Hureyre (ö. 678) rivâyetinde “إن” Enes (ö. 709) rivâyetinde “إن

¹⁵⁶ Ğafir 40/46; “Bu azab onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın denilecek”.

¹⁵⁷ Rûm 30/11, 12, 13; “Kıyamet koptuğu gün...”

¹⁵⁸ Nûh 71/25; “Günahları yüzünden tufanda boğuldular, ardından ateşe atıldılar”.

¹⁵⁹ İbrâhim 14/27; “Allâh sağlam söze imân edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar.

¹⁶⁰ Âl-i İmrân 3/169; “Allâh yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma, bilakis onlar diridirler. Allâh'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rabbleri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”

¹⁶¹ Tirmizi, *Sünen*, 2308; “Kabir âhîret duraklarından ilkidir. Kim ondan kurtulursa sonrasında daha şiddetlisi yoktur”.

¹⁶² Tirmizi, *es-Sünen*, Hadis no. 2496; “Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya ateş çukurlarından bir çukurdur”.

القبر/إنه'ل-abde iza vudia fi'l-kabri (Kul kabre konulduğunda))” ile bid’ olunarak “اتاه ملكان اسودان ارزقان يقال لأحدهما منكر وللآخر نكير و يقولان له ما كنت تقول في حق هذا الرجل فإن كان مؤمناً فيقول هو عبد الله و رسوله أشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً رسول الله عبده و رسوله إلى آخر الحديث (İki siyah mavi melek gelir, birine münker diğerine nekir denir. Ona derler ki bu adam hakkında ne diyordun? Eğer mümin ise der ki; o Allâh’ın kuludur ve Resûlûdür. Allâh’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammedin onu kulu ve resulü olduğuna şehadet ederim, ilâ âhîrih) O vakit münkerin melekleri; “Biz de senin böyle cevap vereceğini biliyorduk” derler. Kabrin tûl ve arzı yetmiş zira’ tevsî ve tenvir olunup “Yat uyu!” denir. “Bana müsaade edin kabirde olan rahat ve safamı gidip aileme haber vereyim” der. Melekler de “Ancak ziyâde sevgili ehlini uyandıran yeni kevküv uykusu (İzmir yöresine ait bir deyim) gibi uyu rahat et” derler. Hâlık-ı zi-kudret onu ba’s edinceye kadar rûh-i kuddîsi âlem-i lahuta nazır olarak o mü’min, mütene’im ve müsterih olur. O meyyit münafık ise suâl-i Münkerin’e cevapta, “Bilsem nas öyle söylerlerdi ben de onlar gibi söyledim” diye cevap verir. Melekler, “Biz senin böyle cevap verdiğini bilirdik” diye yere “Kabir sıksın” diye emir olunur. Sıkışıp kemikleri birbirine girer. Onun kabirden ba’s oluncaya kadar muazzeb olmakta daim olur. Buraya kadar hadis-i şerifin mânâsının bâkisidir.

Münker ve Nekir tesmiye olunmaları garabet-i hilkatlerine mebnidir. Nazirine medar-ı ünsiyet olamayacak bir suret-i garibede yaratılmıştır. Reisleri daha ağırından nâşi “Nankör” tesmiye edilmiştir. Âlem-i Berzah’ın bevâbları (kapıcıları) olup efrad-ı beşeriyyenin kâffesi onlara elbette mülaki olurlar. Her insanın hatimesi ne ise ona göre cevap verilir. Her meyyite Rabbisinden ve Peygamberinden ve dininden ve kitabından ve bazı ulema indinde ancak tevhidden ve bazılarca cemi’-i aka’idinden ve diğer ulema indinde a’melinden su’âl olunur.

İmam Kurtubî (ö. 1273) iki meslek nâsın cem’isine, Celalettin Suyutî (ö. 1505) mela’ike gibi Münker Nekir melekleri de müteaddid olduğu ve her insana kendi bildiği lisân ile suâl ederler. Münafıklar suâl olunup kâfir-i sarîh min gayr-i suâl kabirde mu’azzeb olurlar. Suâl evvelki günde bazıları üç veya yedi veya 40 gün suâl olunur dediler. Enbiya-yı ‘izam ismetleri ve uluvv-i makâmlarından nâşi su’âl olunmazlar.

İmam Suyutî yedi ta’ifeye suâl yoktur diyor: 1-Şüheda 2-İshal ve İsfam marazından vefât edenler 3-Hudud-i İslâmiyye’de nöbetçi olan gaziler, 4-Sıddıkûn, hemen Peygamberine imân edenler, Ebûbekir Sıddık gibi 5-Mutlaka sabikun-i İslâm olan sahâbe-i izam 6-Cuma gecesi veya günü vefât

edenler 7-Etfal-ı Müslimin ve her gece sure-i Mülk ya'ni tebarekellezi yedihil mülk yatmazdan mukaddem kiraat edenler demiştir:

“عاصي أمّ ملجى/es-Salātu ve's-selâm ey âsi ümmet melce'i”

Ey asî ümmet melcei sana salat ve selam olsun!

“چارسیز لر اشغی/es-Salatu ve'-selam ey çâresizler eşfa'ı”

(Ey çaresizler şefaâtçisi sana salât ve selam olsun!)

“انبیانک خاتمی/es-Salātu ve's-selâm ey enbiyânın hâtemi”

Ey nebilerin sonuncusu, sana salât ve selam olsun!

اللهم اجعلنى من الذين لا خوف عليهم و لا هم يحزنون /Allahummec'alni minellezine lâ havfun aleyhim ve lâ hum yahzenûn

Allâhım! Beni korku ve hüzn duymayan kullarından eyle

Acayib mülk ve melekûtu mütala'a ile kudret-i kahire-i Samedaniyeyi anlayıp tasdik edenler umur-i mümkineyi bilâ tereddüd i'tiraf eder. Rûh-i insaninin bedenden hurucuyla bi'l-küllîye alakası kesilmeyip ecza-yı asliyye-i bedene nev'an ma taalluku kalmakla suâl ve cevap ve lezzet ve şiddeti hisseder. İdrake kabiliyeti asla za'il olmaz. Mevta da veya ecza-i asliyesinde bi-kudretillâh bir nev'i hayat hâlk olunup onunla idrak olunur. Yani meyyit kubh olup yaratmazsa da elem ve ni'meti zevk eder. Nasıl ki hayatta bulunan kubh illetine müptela olanlar her ne kadar hareket-i a'zaya kudretleri yetmezse de elem ve ni'meti his-i i'za eder farkları biri kubh-i tâmdır ki mevt denir.

Ahvâl-i Kabir

İmam Hüccetü'l-İslâm Gazâlî (ö. 1111) *Dürretü'l-Fâhira fî Keşfi Ulûmi'l-Âhiret*, İmam Suyutî (ö. 1505)'nin *Büdü'rü's-Sâfıra fî Ahvali'l-Ahira* kitaplarında dela'il-i mukni'a irad buyurmuşlardır. Celal ed-Devvâni es-Sıddıkî (ö. 1502) dedi ki; 'azâb-ı kabirde nâs ihtilaf edip bi'l-küllîye münker-i kavm ve diğeri müsbettir. Müsbet olanlardan bazıları ihya-yı münker ve bazıları bi'l-fi'il ta'zibi ısbât etmeyerek cesed-i meyitte âlâm cem' olup haşır olundukta defaten hisseder dediler. Bu akvalin cümlesinde hakikat 'azab-ı kabri inkârdır. İhya ve iadetu'r-rûhi ma'an diyenler eser-i hayatın meyitte görülmesi lazım gelmez dediler. Şecer-i ahdarda nârı ahfâ eden Allâh ni'am ve 'azabı ihfâsına kâdirdir. Binâenaleyh hayvânâtın batnında me'kul olan insan hayat sahibi olup suâl-i ni'am ve 'azab olunur. İmam Gazâlî *İhyayı Ulûm*'unda nâsın bunun emsali tasdikinde makamât-ı sâlise olduğunu ve herkesin bir makama tahsisini tarif ve tafsil buyurmuştur. Ve dela'il-i ikna'îye ile tedkik etmiştir.

Nev'-i Sâni

İnsanda irâde-i cüz'iyeye olup ef'al-i ibadette zi-medhal olduğu ve kudreti yettiği // 57 // hikmetine gelince ve ef'ali kudret-i ilâhiye emr-i âhar inzimâmına muhtaç olmayarak ef'al-i ibadî icada kâfi ise de iktizayı hikmet hasebiyle ezelde sebk eden ilm-i ilâhi vecihle kulların emir u nehye ita'atı veya muhâlefetleri mükafâta ve mücazâta istihkâklarının zâhir olması ve o istihkâkla mücazât olunup icrâ-yı 'adâletle 'ibad üzerine hüccet-i baliğasını izhar hikmetine mebnidir. Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Azimüşşân'da esta'izu billâh “الذين أحسنوا بالحسنى” ve yecziyellezine ehsenu bi'î”-hüsna”¹⁶³ buyurulmuş fakat ilm-i ilâhi kudret-i rabbani gibi te'sir hâssasına ha'iz olmadığından kul fiilinde mecbur olmadığı gibi Cenabı Hakk'ın kulda ihtiyar ve azm-i musammam hâlk etmesi de ihtiyar ve meyil ettiği şeye muktedir kılıp icbar etmediği cihetle abdin taht-ı kudretinde olan bir azm ve meyil noktayı nazarından teklifat-ı ilâhiyyenin zammı tahakkuk eder. Öyle ise ef'al-i ihtiyariyye de müessir-i hâlk-ı Bâri ile irâde-i cüz'iyenin mecmu'udur. Binâenaleyh irâde-i 'abdin ef'al-i ihtiyâriyyede medhal ve te'siri bulunmuş olur. Ve müsebbebât-ı esbâba terettüb ederek sevap ve ikaba muvafık hikmet ve maslahat olduğu tebeyyün eder. İşte mezheb-i Maturidi'de “kesb-i abd” bundan ibarettir.

Âllâme-i Nahrir ve Fehhâme-i 'âlemgir bu irâde-i cüz'iyeye bahs ve tahkikinde tedkikat-ı ra'ika ve nükât-ı fâ'ika beyân buyurmuşlardır. Mevlana ve seyyiduna ve müstetiruna arif-i billâh Ziyaeddin Halid bin Hüseyin Şehrezurî (ö. 1826) ki nesebi şerifleri Hz. Osmân (ra)'a vasıl olur, 1192 senesinde elyevm Musul Vilâyeti muzafatından Şehrezurî'de kademnihade-i âlem-i şühûd buyurup 63 yaşında 1255 tarihinde Şam'da rihlet buyuran zülcenaheyn bu irâde-i cüz'iyeye tahkikinde akval e'imme cem' ve tevfiik eylediği risalesinde 'aynını burada tahrir münasip düştüğünden bade'l- İmam Eş'arî (ö. 936) cebr-i mütavassitanın tafsilatı yazılacaktır.

Risâle fi Tahkiki'l-Îrâdeti'l-Cüz'iyeye li's-Şeyh Hâlid-i Bağdâdî (ks)

الحمد لله فاطر السموات والارض و خالق العباد و ما يعملون الذي إذا اراد شيئاً إنما يقول له كن فيكون و الصلوة و السلام على سيدنا و مولانا محمد خير اهل الوب و المدد و على آله و صحبه هداة طريقة الوسطى بين الجبر و القدر.

اما بعد:

¹⁶³ Necm 53/31. “...ve iyilik edenlere yaptıklarından dolayı daha iyisini verir”.

فاعلم أرسدك الله تعالى أن أهل القبلية أطبقوا قاطبة، بل الفلاسفة وأكثر الملبين أيضاً، أنه لا مؤثر فيما سوى أفعال الحيوانات من الموجودات إلا الله الواحد تبارك وتعالى وأفعال الحيوانات: منها الطبيعيات ولا خلاف في مخلوقيتها له تعالى أيضاً سواء كانت من الأفعال المشعور بها كالمرض والصحة والنوم واليقظة أو من غير المشعور بها كالنمو وهضم الطعام. ومنها الاختيارات وإنما النزاع فيها فقط فذهبت الجبرية إلى أنها بقدرة الله تعالى // 58 // بلا قدرة من العبد. والأشعري إلى أنها بها بلا تأثير من قدرة العبد والمعتزلة إلى أنها بقدرة العبد فقط بالاختيار والفلاسفة إلى أنها بقدرته بالإيجاب ونسبة هذا إلى إمام الحرمين سهو كما أفاده العارف السنوسي تصريحاً والسعد في شرح المقاصد تلويحاً وذهب أبو إسحاق الأسفرائيني إلى أنها بمجموع القدرتين على أن تؤثر في أصل الفعل. والقاضي إلى أنها بهما على أن تأثير القدرة القديمة على أصل الفعل وتأثير الحادثة في وصفه ككونه طاعة أو معصية وهذا المذهب عين مذهب الماتريدية كما أفاده المحققان ابن الهمام في متن المسابرة وابن أبي شريف في شرحها والمولى حسن جلبي في حاشية شرح المواقف وصرح به المدقق الكلنوب في حاشية العقائد الدوانية وفي تعليقاته على السيلالكوتي الواقع على الخيالي... فلا تعويل على قول من جذب مذهبهم إلى شوب الاعتزال كما سيجيئ ولا إلى قول الأستاذ كما توهمه بعض الأمجاد...

ولما لم يتعلق الغرض ببيان تشعب فرق الاعتزال بالنسبة إلى المباشرة والتوليد في الأفعال وكون قدرة العبد مؤثرة عند بعضهم بمجرد الرجحان الناشئ عن اجتماع الشروط وتعلق الإرادة الحادثة بناء على الفرق بين القديم وبينهما بالإيجاب وعدمه. فيمتازون عن الفلاسفة بكون العبد مختاراً في فعله عندهم وغير مؤثرة عند بعض آخر منهم إلا بالبلوغ إلى حد الوجوب، بناء على أن الإرادة الحادثة موجهة للمراد كالقديمة، فتكون مذهبهم عين مذاهب الفلاسفة في الفعل وإن امتازوا عنهم بالاختيار في المبادئ وكون الحوادث في ظاهر مذهب الفلاسفة منسوبة إلى الواسط فينسبون الفعل إلى قدرة العبد كما مر وفقاً للمواقف والخيالي.

وفي تحقيقه: منسوبة إلى المبدأ الفياض ولا تفيد الوسائط إلا اتمام الاستعداد كما هو مقرر في محله فينسبونه إلى القدرة القديمة كما في شرح الجلال وقوله مذهب الفلاسفة إلى أنها عندهم الفلاسفة قائلين بذلك مبنياً على ظاهر مذهبهم فلا ينافي ما مر. بل هذا وجه الترقى المار بقولنا. بل الفلاسفة قوله بالنسبة إلى المباشرة والتوليد أما المباشرة فخالف إلينا رمتهم جهودهم. قوله قول الإسناد أما في التوليد فإنهم لما راوا أنه قد يترتب على فعل العبد فعل آخر وإن لم يقصده وإن الفعل الإختياري لا يكون بلا قصد لم يستروا الفعل المرتب إلى العبد رتبة بل قالوا بالتوليد وهو أن يوجب فعل لفاعله فعلاً آخر كحركة اليد وحركة المفتاح ثم اضطربت أقوالهم فذهب بعضهم إلى أن الأفعال المتولدة بأسرها فعل لفاعل النسب وذهب النظام إلى أنها... كالعلم النظري المتولد من النظر فعل العبد وما ليس في محلها فإن وقع على وفق اختياره كالقطع والذبح فهو أيضاً من فعله // 59 // وما لا فلا كموت العبد المصاب بالسهم إذ قد يحدث بعد مدت الرامي ولعمري إن من اطلع على حقيقة أقاويلهم وأهوائهم في أكثر أحوالهم لا يرتاب في أن مذهبهم تباً على الماء وأساس على الهواء وبهذا التفصيل يطبق بين الأقوال المتناقضة بحسب الظاهر في هذا المقام كما لا يخفى على الفطن وأيضاً لما كان الفرق بين قدرة العبد عند الأشعري وقدرته عند الماتريدي وكسبه عندهما في غاية الغموض حتى قال بعض من أدركته من أكابر العلماء أنه فتن الكتب في طول عمره فما وجد بينهما فرقاً فاحتاج القول بأنهما بمعنى واحد واضطر بعضهم إلى القول بأن مدخلية القدرة بالنسبة الحقيقية عند القاضي وهي كما ترى.

و رأيت تأليفات متعددة في هذه المسألة فما وجدت أحداً حام حول تحقيقها، مع أن عدم الفرق بين القدرتين و الكسبين يقتضي كون المذهبين واحداً، و مغايرتهما في هذه المسألة أظهر من أن تنكر، و أشهر من أن تستر. و لهذا شاع في جميع البلدان و البقاع أن القدرة مؤثرة عند الماتريدي دون الأشعري، حتى طعن فيه طوائف بأن مذهبه جبر محض، و لا فرق بين نفي القدرة و إثباتها بلا تأثير، مع أن بدهاء الفرق بين حركتي المرتعش و المختار جزء دليل لإثبات مذهبه كما يأتي (جداً الي هذا و التماس بعض الأحبة مني أن أكتب ما من الله تعالى به علي في تحقيق هذين الفرقين و ما يتعلق بهما معرضاً عن استيعاب الأقاويل و الاسترسال مع القول و القيل فأقول و بالله التوفيق):

العزم المصمم الذي هو التوجه الصادق نحو الفعل الصادر عن العبد بقدرته عند الماتريدية و هو المسمى عندهم بالكسب، و يقال له: الإرادة الجزئية و القصد الجزئي أيضاً لتعلقه بمطلوب معين و هو من الأمور اللاموجودة و اللا معدومة، المسماة بالأحوال عند صدر الشريعة. و من الأمور الاعتبارية المعدومة في الخارج عند الأكثرين، و اضطراب فيه كلام بعضهم في تفسير البسمة الشريفة، فقال تارة بموجوديته عندهم، و أخرى بمعدوميته، و تارة بكونه من الأحوال. و صرح المحقق ابن الهمام في المسابرة بأنه أمر موجود و أثر لقدرة العبد إذا خلق الله تعالى له جميع ما يتوقف عليه فعله من القدرة و الإرادة و الآلات و الشروط، يوجد العبد بقدرته ذلك العزم المصمم بإعانة الله تعالى. و إذا أوجده خلق الله تعالى له فعله عقبه، انتهى ملخصاً.

و يلزمه مخالفة إجماع السلف قبل ظهور البدع و الأهواء، على أن لا مؤثر في الوجود إلا الله تبارك و تعالى كما صرح به غير واحد منهم إمام الحرمين في الإرشاد على ما في شرح المقاصد و شرح الجلال الدواني.

و يلزمه أيضاً موافقة المعتزلة في كون العبد موجدأ لبعض الأشياء و خلاف العقليات، و تخصيص النقليات، الدالة على استناد كل شيء إليه تعالى ابتداءً، و الجأه إلى هذا ظن عدم النجات من الجبر إلا به، و أن الكسب لا يفهم منه لغة إلا التحصيل، و لا معني لتحصيل العفل المعدوم سوى إيجاده.

و الجواب: منع كل ما في كلامه من الحصر، أما الأول: فسيظهر مما سأحرره لك إن شاء الله تعالى من تحقيق الاختيار في المذهبين مع التنزه عن نسبة الإيجاد إلى العبد. و أما الأخيران فلجواز أن يراد بالكسب لغة صرف القدرة نحو المقدور الذي هو شرط عادي لخلق البارئ تعالى الفعل بعده و لجواز تسمية العبد محصلاً و الفعل المخلوق فيه تحصيلاً للمحلية و التسبب العادي للفعل و هذا 60 // // في اللغة أكثر من أن تحصى، كقولهم: البحر مغرقة، و النار محرقة، و الشريعة عربية، و لنن فرضنا (عدم) صحة ذلك لغة فلا نسلمه في الاصطلاح. (وقد صرح حجة الإسلام في الاقتصاد كما نقله عنه ابن أبي شريف) بأنه تسمية مقارنة القدرة و الإرادة الحادثتين كسباً و ضع اصطلاحاً لما وجدوا إطلاق الكسب في القرآن على أعمال العباد اصطلاحاً عليه تيمناً بكتاب الله تعالى. فكيف يكون للمناقشة فيه مجال، و منه يعلم جواب ما استشكله السعد في شرح العقائد و لم يأت في حله شيء ينفع المناظرة من أنه لا معنى لكون العبد فاعلاً مختاراً إلا كونه موجدأ بالإرادة فما معنى عند الأشعري له فاعلاً مختاراً مع حصر الإيجاد فيه تبارك و تعالي. بالمعنى و حله ظاهر مما حررت.

ثم المراد بالعزم هو الإرادة الجزئية التي هي شرط عادي لخلق الله تعالى. الفعل عقبه كما مر، و مغايرتها للفعل بديهية لأنها أمر متقدم على الفعل ذاتاً و متأخر عنه وصفاً، بمعنى أنها لا تسمى كسباً إلا بعد خلق الله تعالى الفعل. و إن كان الخلق متفرعاً عليه عادة كالرمي لا يسمى قتلاً إلا عقب

خلق الله تعالى الموت به. وإن كان الموت ناشئاً عنه و له نظائر كثيرة. و أيضاً هو من الأعراض الإضافية و لا وجود لشيء عند اهل الحق سوى الحركة و السكون و الإجتماع و الإفتراق الت تسمى بالإكوان الأربعة عندهم، خلافاً للفلاسفة كما حرر في محله. فتزِيل نسب الإمام الماتريدي على مذهب الأستاذ مع القول بأن الكسب عنده أمر إضافي، هو الإرادة الجزئية التي هي أثر لقدرته فيه تناقض الناشئ عن خلط المذهب الحق بخرافات الفلاسفة أو عن الغفلة عن بيان المذهب لأنهم صرحوا فيه بأن القدرة عند الأستاذ مؤثرة في أصل الفعل، و قالوا: مراده أن القدرة العبد ضعيفة تقوت بإعانة الله تعالى فأثرت في أصل الفعل بالإيجاد لئلا يلزم توارد العلتين عنده، و الإرادة الجزئية أمر عديم يتوقف عليه الفعل الموجود في الخارج توفقاً عادياً فصار التنزيل المار مع القول المذكور في قوة قولنا أثرت قدرة العبد عند الماتريدي في أصل الفعل، و ما أثرت فيه بل في شرطه العادي، و أثر القدرة عندهم أمر موجود في الخارج و أمر اعتباري لا موجود له في الخارج، و الإرادة الجزئية عندهم أمر عديم و موجود في الخارج و التناقض في المقدمات الثلاث أظهر من أن يخفى.

و لا يجوز أن يراد أن الفعل لما خلق بسبب قدرة العبد سميت مؤثرة، لأن الله تعالى لا يخلق الفعل عادة ما لم يصرف العبد قدرته صرفاً جازماً كما توهمه بعضهم، لأن هذا القدر مشترك بين مذاهب القاضي و الأشاعرة و الأستاذ، إذ الكل متفقون خلافاً للمعتزلة على أن الله تعالى لا يخلق الفعل ما لم تتعلق قدرة العبد، و متفقون على أن القدرة العبد بخلق الله تعالى، و العبد مضطر فيها وفاقاً للمعتزلة. و إنما الفرق بكونها مؤثرة في أصل الفعل استقلالاً أو إعانة بكون الصرف الجزئي أثر قدرة العبد، و هي مؤثرة في وصف الفعل بواسطتها و غير مؤثرة قطعاً و المؤثرة و الصرف من لوازم الإرادة المخلوقة في العبد بلا إختياره مع أنه ناشئ عن عدم الفرق بين التأثير، و ما يتوقف عليه التأثير و القدرة تصلح للمحلية مع أن صحة الإطلاق المارة لغة يمنعها التقابل أي تقابل المذاهب فافهمه فإنه دقيق. و زعم بعضهم أن المؤثر عندهم قدرة العبد ابتداء و استقلالاً و لما كان القدرة // 61 // و الإختيار مخلوقين له تعالى، كان الفعل المخلوق للعبد أولاً مخلوق له تعالى بالواسطة غفلة عن رجوع هذا إلى نفس الإعتزال، و أنه يلزم عليه ما لزم المحقق الكمال. و جعل بعضهم مذهب الأشعري جبراً محضاً، و نزل مذهب الماتريدي على مذهبه و زعم بعضهم اتحاد المذهبين في هذه المسألة، و الكل باطل ناشئ عن أمور:

و ثانيها: شدو غموض الفرق بين المذهبين لما تواتر من النقل عن السلف قبل ظهور البدع و الأهواء في هذه المسألة أنه لا جبر و لا تفويض و لكن أمر بين أمرين. و أجمع اهل السنة على حقية المذهبين و المتبادر من المذهب المتوسط بين الجبر و القدر أن يكون واحداً لا متعدداً، فأشكَل عليهم الأمر لصعوبة تحرير مذهبين حقيين واقعين في حاق الوسط، منزهين عن جهال الجبر و شركة الإعتزال، فتجاذبوا أطراف المسألة من غير إمعان، فوقعوا فيما وقعوا.

و ثالثها: أن السلف لما نهوا عن الخوض في هذه المسألة و تركوا المناظرة فيها لشدة خطر الوقوع في أحد طرفيها، لم يحرر الإمام الماتريدي رحمه الله مذهبه فيها تفصيلاً تورعاً و اتباعاً للسلف لعدم إحتياجه إليه للبعد عن المبتدعة، و لهذا تشعب أصحابه فذهب أكثرهم إلى أن مذهبه مذهب القاضي أبي بكر الباقلاني، و توهم أحد منهم غير ذلك كما قدمت الكل مع تزييفه. و أما إمام الأشعري رحمه الله تعالى فاجتاح بكونه بين اظهر المعتزلة و المبتدعة و مبتلي دائماً بالمناظرة معهم و إبطال مذاهبهم كما هو في الكتب المسطور و بالألسنة مذكور و بين العلماء مشهور إلى تحرير مذهبهم حق التحرير و

تواتر القدر المشترك منه بين اصحابه حتى اتفقا جميع المحررين لمذهبه على أنه لا تأثير عنده لقدرة العبد بالفعل وإن تخالفوا في وجوه التحرير.

و لأجل هذا أيضاً ترى كتب الأشعري في العقائد مشحونة بالدلائل القاطعة بالبراهن الساطعة، والخوض في كثير من التأويلات و التدقيقات.

ثم اعتذر عنها في كتابه الإبانة في اصول الديانة الذي هو آخر مؤلفاته و عليه التعويل في مذهب الأشعري كما صرح به غير واحد. و قال فيها: لو لا الإضطراب بسبب منازعه المبتدعة لما تكلمت بشيء من ذلك. و صرح بأن مذهبه في المتشابهات التفويض مثل مذهب السلف لكن المبتدعة الجأوه إلى التأويل و ترى كتب الماتريدي نفسه أكثر ما فيها المسائل من غير دلائل، و متأخرو اصحابه رجعوا في التدوين إلى سياق الأشعري، لشبوع الإبتداع و الرفض و الجبر و الإعتزال، و شدة الاحتياج إلى التحرير و التدقيق و الاستدلال. و كل هذا ظاهر عند من له باع في هذا الفن و به يندفع في حق كلا الأمامين أقاويل من ظن فيها بعض الظن. و العبد المسكين لكون مذهبه مذهب السلف بعينه و طريقته الصديقية عين طريق الاصحاب و أجلة التابعين، عسر عليه الخوض فيما نهوا عنه لكن لما رأيت المسئلة مع كونها من أمهات المسائل الدينية و اساس كثير من العقائد اليقينية، وقع فيها الخط و الخطب و التشتيت و عدم الضبط، شرعت فيها اقتداء بالإمام الأشعري و متأخري اصحاب المذهبين، متبراً من حولي و قوتي و مخرجاً لوجودي من البين، متمسكاً بقوة و حول ذي الطول الذي ليس إلا عليه التعويل فهو حسبي نعم الوكيل. أعلم أن الإرادة الجزئية التي هي الكسب عند الماتوريديّة صادرة عن العبد بإختياره و اثر عندهم لأنهم // 62 // مع منعهم أن يكون العبد موجداً لشيء إجماعاً من محققهم يجوزون أن يكون له قدرة ما تختلف بها النسب و الإضافات على وجه لا يلزم منهم وجود امر حقيقي اصلاً كما صرح به صدر الشريعة في التوضيح، و نسبه إلى مشايخ مذهب الماتوريديّة. و أفاده المولى حسن جلبي في حاشية شرح المواقف و هي شرط و سبب عادي لخلق الله تبارك و تعالى الفعل كما مر غير مرة و تتعلق بوصف الفعل أعنى كونه طاعة أو معصية، كلطم اليتيم إن اريد به تأديبه فطاعة أو اهانتة فمعصية، فهي اثر لقدرة العبد و وصف الفعل الذي هو ايضاً أمر اعتباري عدمي كما تدل عليه الكلية المارة عن اهل الحق و صرح به غير واحد عن فضلاء المذهبين أثر لها و اثر الأثر أثر و الأمر العدمي يجوز أن يتوقف عليه الأمر الموجود كعدم الموانع فيندفع بهذا أمور أحدها: كيف يترتب الأمر الموجود في الخارج على غير الموجود فيه. و الثاني أن قولهم أثر القدرة هو العظم المصمم المعبر عنه بالإرادو الجزئية ينافي قولهم هو كون الفعل طاعة أو معصية و الثالث أن معنى كون القدرة مؤثرة عندهم إن كان أنها من الشروط العادية مثلاً فهو عين مذهب الأشعري أو أنها مؤثرة بالإيجاد في اصل الفعل فهو عين مذهب الإعتزال إن اريد التأثير بالاستقلال و عائد إلى مذهب الأستاذ إن اريد على جهة الإعانة و الإسعاد.

ومن هذا نشأ بعض الأقاويل الباطلة السالفة و وجه الإندفاع أنها لا تأثير لها في اصل الفعل كما عند المعتزلة و الأستاذ و مؤثرة في أمرين اعتباريين هما الإرادة و وصف الفعل بالطاعة و المعصية بخلاف مذهب الأشعري فإنها لا تأثير لها عنده حتى فيهما. و زعم بعضهم أن العدم لا يصير أثراً للقدرة و لا معنى لتأثير القدرة في شيء الا اخراجه الى الوجود منشأه عدم الفرق بين الإعدام الازلية و الأعدام الحادثة بعد الوجود و الأمور الاعتبارية المتجددة فإن الأولى لا تصير أثراً للقدرة و في جواز تعلّق الإرادة بها كلام بينته في غير هذا المحل، قوله في غير هذا المحل تلخيصه مع الحاق به هو انه لا شك في كون الاعدام الحادثة بعد الوجود مرادة و انما الكلام في اعدام الحوادث ان هي ازلية فقال الجمهور لا تتعلق بها الارادة لأن اثرها حادث هف فحفى كونها مرادة على ما وقع في مواقع

من كتب اهل السنة و نص عليه السعد في شرح العقائد ان الارادة تعلقت بعدم ارادتها او بقائها حيث لم تتعلق بنفائضها التي هي الوجودات المقابلة ليها اذا تعلقها علة الوجود و الممكن فعد عدم العلة و هو علة عدم و اما قول الامدى من جواز // 63 // تقدم القصد على المراد بالذات كتقدم الابداع على الوجود فهي مرادة مع ازلتها اذ لا يلزم عليه حدوث اثر الإرادة لكنه مبني على اصل فلسفي كما نبه عليه في شرح المقاصد و تبعته في بعض تعليقاتي فلا تغتر به بارتضاء العضد و السيد و الخيالي رحمهم الهه تعالى و الله تعالى و تبارك الملهم للصواب و الآخرتين لا خلاق في جواز خبرورتهما اثراً لقترة كالحوادث الموجودة و المنكر لهذا معذور لعدم اطلاعه بشرط ان لا ينتزع فيه قوله و لا معنى لتأثير القدرة في شيء لا معنى له لأن من جملة معاني تأثير القدرة في شيء اخراجه إلى نفس الامر و منها اعدام و منها افاضة الوجود عليه ان قلت فهلا لزمتم الشركة التي بالغت في القرار عنها، و ما الفرق بين هذا التأثير الذي أنكرته على الإمام ابن الهمام. قلت: بينهما فرق عقلاً و نقلاً، اما الأول: فلأن افاضة الوجود أتم و أبلغ من تفرع الأمر الاعتباري بل لا نسبة بينهما و من ثم رتب الحق تبارك و تعالى على الخلق الذي عين افاضته الوجود استحقاق العبدية في آيات شتى. و أما الثاني: فلأنه تبارك و تعالى أطلق مراراً على ذاته المقدسة أنه خالق كل شيء و الخلق بمعنى الإيجاد و الشيء في اصطلاح أهل السنة بمعنى الموجود و الأمر الاعتباري و الحال ليسا بموجودين فجعل الوجود أثر قدرة العبد يصادم النصوص بخلاف الأمر الاعتباري و الحال و به يندفع استعظام بعضهم ايضاً مطلق تأثير القدرة لأنه ناشئ عن عدم الفرق بين الإيجاد و التأثير في الأمر الاعتباري.

و أما عند الأشعري فالكسب عبارة عن مقارنة قدرة العبد و إرادته بالمقدور بشرط عدم تأثيرهما بالإيجاد كما في المواقف و غيره، و تلك المقارنة شرط عادي لخلق الله تعالى ذلك المقدور و صرف القدرة تابع لصرف الإرادة و هو عبارة عن ترجيح الفعل و الترك و هو لذات الإرادة كما يفصح عنه قولهم في تعريفها أنه صفة من شأنها ترجيح أحد المتساويين.

و ها هنا اشكالات، احدها: أن مقتضى الذات لا ينفك عنها، فكون تعلق الإرادة بمقتضاها يقتضي تعلقها بأحد الطرفين و لو لم يكلف العبد فما فائدة التكليف.

و الإشكال الثاني: مدار كسب الأشعري على ما قررته على تعلق الإرادة الذي هو أمر لازم للإرادة فما معنى اختيار العبد عنده.

و الإشكال الثاني: مدار كسب الأشعري على ما قررته على تعلق الإرادة الذي هو أمر لازم للإرادة فما معنى اختيار العبد عنده.

و الإشكال الثالث: أنه لا يظهر على ما ذكرت معنى كون الفعل طاعة أو معصية لأن مداره كان على أن يحدث العبد بقدرته غير مصمماً به يصير تأثير عند الأشعري أصلاً لم يصير الفعل طاعة أو معصية.

و الجواب: أن الإرادة تابعة للعلم فكذا مقتضاها فإذا علم العبد تكليفه بالطاعة و الاجتناب عن المعصية و أن الله تعالى وعده على ذلك النظر إلى وجهه الكريم و الفوز بالنعيم المقيم يصير هذا العلم داعياً له إلى الطاعة كما أن وسواس الشيطان اللعين معونة النفس الأمارة مع شهوة الإستراحة و التفكه باللذائذ الفانية و تقديمها على الدولة الباقية تصير داعية له إلى المعصية فيتشعب // 64 // تعلق الإرادة بأحد الطرفين لأنجذابها إلى الخير لأجل الداعي الأول. و إلى الشر لأجل الداعي الثاني. و كون العبد مجبوراً في الإرادة لا يستلزم الجبر في الأفعال الصادرة بها كما في أفعال الباري تبارك و تعالى، فإن

إرادته تعالى صادرة عنه بطريق الإيجاب مع أنه فاعل مختار في أفعاله وفقاً كما صرح به غير واحد من المحققين، على أن بداهة الفرق بين الحركتين محققة للاختيار و جهل السائل بكيفيته لا يضر.

ثم القدرة كما أنها غير مؤثرة بالفعل غير مؤثرة بالقوة أيضاً على ما هو المشهور من مذهب الأشعرية لكن تعلقها الناشئ عن تعلق الإرادة الناشئ عن ذات الإرادة شرط عادي لتأثير قدرة البارئ تعالى فالفعل صادر عنه تبارك و تعالى بقدرته بسبب قدرة العبد، و لو لا تعلق قدرة العبد لما خلقه كما أن المؤثر بالإحراق هو الله تعالى وفاقاً، و لولا مس النار للمحرق لما أحرقه و يزيد العبد عنده بالنسبة إلى الفعل على النار بالنسبة إلى الإحراق بكونه متصفاً بالقدرة و الإرادة و بتعلق قدرته بالمقدور بإرادته، و لهذا يتوقف كل فعل من أفعاله الإختيارية البدنية على المبادئ الأربعة التي في التصور بوجه ما، و الشوق الجزئي المنبعث منه، و القصد الجزئي و تحريك الأعضاء التي هي مبادئ لكل فعل اختياري يفعل بالحوارح. و لا يشتهه عليك الأمر من كون العبد مضطراً، فإن الأشعري يلتزم الاضطرار في الاختيار مع كون العبد مختاراً إذ الاضطرار في الاختيار محقق للاختيار لا ناف له كما مر و صرح به السعد في كتبه، بل البيضاوي في أحد تفاسير قوله تعالى: "ما كان لهم الخيرة"¹⁶⁴ على أن الحسن و القبح لكونهما شرعيين عنده يجوز التكليف مع الجبر المحض على أصله، فكيف بالجبر المتوسط. و وجه تركهم الاستدلال بهذا المذهب اشتراكه بيننا و بين الجبرية الموهوم للاشتراك معهم في أصل المسألة مع بداهة بطلان مذهبهم عند الكل. و لما وقع البحث عن الحسن و القبح أحببت أن أفصله لك لنفاسته و بناء أصول كثيرة عليه و خفاء و الفرق بين مذهبي الحنفية و المعتزلة في المسألة و فروعها عند كثير من الناس.

اعلم أن للكلام في الحسن و القبح مقامات أربعة

المقام الأول: كل منهما يطلق على ثلاثة معان، أحدها الحسن صفة الكمال كالعدل و القبح صفة النقص كالظلم. ثانيها: الحسن ملائمة الغرض كموت العدو و القبح منافرة كموت الصديق و قد يعبر عنهما بالمصلحة و المفسدة. ثالثها: الحسن تعلق المدح عاجلاً، و هو المتنازع فيه إذ هو عندنا شرعي و عند المعتزلة و جمهور الحنفية عقلي.

المقام الثاني: معنى القبح شرعاً: النهي تحريماً أو تنزيهاً، و الحسن بخلافه، فالمباح حسن، و قيل القبح المنهي عنه و الحسن المأمور به فهو واسطة كفعل البهيمة و فعل الصبي مختلف فيه و القبح الشرعي يصير حسناً و بالعكس لجواز اعتوار النهي و الأمر على شئ واحد بالنسخ.

المقام الثالث: الخلاف مبني على أن الفعل هل له جهة يحكم العقل بسببها بحسنه أو قبحه و تقتضي كونه مأموراً أو منهيّاً سواء ادركها العقل بنفسه بداهة أو بالنظر أو لم يدركه إلا بعد ورود الشرع أو لا حكماً للعقل فيهما لأن الفعل لا يقتضي في نفسه المدح و الذم و الثواب و العقاب و إنما يصير كذلك بالشرع و يبتنى عليه نجات أهل الفترة و ان لا حكم قبل الشرع // 65 // الثاني مذهب الاشاعرة و الاول مذهب المعتزلة و جمهور الحنفية كما مر.

ثم اختلفوا في ان السبب المقتضى لها ذات الفعل أو صفته حقيقة له و اعتبارية او المحتاج إلى المقتضى هو القبح و الحسن يكفيه انتفا موجب القبح قال بكل بعض.

¹⁶⁴ Kasas 68; "Bu hususta onlara seçim hakkı yoktur".

المقام الرابع: الحنفية قاطبة في أصل المسألة و بعض فروعها كمنع التكليف بما لا يطاق وافقوا المعتزلة و خالفوه في اكثرها فقالوا بأن الله تعالى حاكم على الإطلاق و لا حاكم عليه فنفا وجوب اللطف و الاصلاح و الثواب و العقاب عليه تعالى لأن أضعافها لا تخالف الحكمة و بان العقل ليس موجباً للعلم بالحسن و القبح لا مباشرة كما في البداهة و لا توليداً بل آلة عادية بخلق الله تعالى عندها العلم في الإنسان ابتداء عقب التفاته المجرد اومع الفكر كسائر الاسباب العادية و اختلفوا في بعض الفروع فقالت النجارية عقلاً لكل ما قال به الأشاعرة شرعاً قالوا: لا يجب قبل البعثة ايمان و لا غيره و لا يحرم كفر و لا غيره و لا يجب شكر المنعم بلا اذنه لأنه تصرف في ملك الغير بل قالوا قد يجوز العقاب عقلاً عليه و قال السمرقندية وفقاً للماتريدي بوجوب شكر المنعم قبلها و ارادوا به وجوب الايمان به تعالى و وجوب تعظيمه و حرمة نسبة القبح إليه و وجوب تصديق نبيه صل الله عليه و سلم على كل نبي و آله و صحبه و سلم تبعاً لخاتمهم... عدنا إلى المقصود في شرح المواقف وفقاً للامدي.

ن القدرة عند الاشعري مؤثرة بالقوة بمعنى انه لو لا ان الله تعالى خلق الفعل لا وجده العبد بقدرته لكن لما تهيأ العبد لإيجاده اختطفه القوي المتين تبارك و تعالى من بين يديه لئلا يشاركه احد في الخلق الذي هو اخص افعال الالهية لما مر من ترتيب الحق تعالى عليه استحقاق العبودية انتهى محرراً.

و قال الإمام الغزالي لما بطل الجبر المحض ببداية الفرق بين حركة المرتعش و حركة المختار و بطلت خالفية العبد بالأدلة العقلية و النقلية المبسطة في الكتب الكلامية و جب اعتقاد ان فعل العبد مقدور بقدرة الله تعالى اختراعاً و بقدرة العبد على وجه آخر معبر عنه بالكسب انتهى بالمعنى.

قوله بقدرة الله تعالى اختراع الإيجاب الإختراعى افاضة الاثر على القابل كالصور الاعراض المفاضة على الحادثة و هو يقتضى مجعولاً و مجعولاً إليه و الإيجاد الإبداعى اخراج الشئ عن صرف العدم و هو جعل بسيط متعلق بذات الشئ مستغن عن قابل و مجعول و مجعول إليه و هو التأثير الحقيقي في الشئ اما الاول فتأثير في وصفه بعرض ما فتببه منه لوجه اختيار الإختراع ههنا.

و حاصله: أن للقدرة الحادثة علاقة بالمقدور عليها مدار التكليف و الثواب و العقاب و وجود هذه العلاقة بديهي و هي المسمات بالكسب و لا يلزم أن نعلم حقيقتها و كيفيتها و هو في غاية الحسن و هو ملائم لقواعد السنة السنية الغراء اذ المسألة مما لا بد فيه من نوع تفويض في الكيفية مع الاعتقاد الراسخ في أصله و من ثم أجرى بعضهم هذا // 66 // القول على ما يعم مذهب القاضي أيضاً الذي هو مذهب الماتوريدي.

إن قلت من الناس من زيف مذهب القاضي و أنكر كونه عين مذهب الماتريدي فما وجهه؟

قلت: وجهه توهم أن معنى تعلق القدرة الحادثة بكون الفعل طاعة أو معصية تأثيرها فيه بالإيجاد و أن كون أثرها أمراً اعتيادياً و أمراً موجوداً في الخارج متساويان في الخطر و عدم الجواز و قد حققت لك بطلانهما بعون الله تعالى.

إن قلت: توهم عبارة المحقق الدواني عدم صحة تأثيرها في وصف الفعل كما في أصله و صرح العارف السنوسي بعدم جواز كون الحال أثراً لها؟

قلت: الأول مبني على الأول و الثاني مع أنه ليس وراء الوجود سوى العدم و لم يقل بالحال الا شذمة قليلة من المتكلمين اكثرهم من المعتزلة و منه يعلم انكار السنوسي ايضاً لنقل هذا القول عن القاضي.

نعم انكره نسبة موافقة الفلاسفة الى امام الحرمين في محله و وافقه غير واحد من المحققين و تزييف القول المنسوب إلى الأستاذ أيضاً متجه لتوارد العلتين و قولهم إن قدرة العبد غير مستقلة بالتأثير نبعاً للسعد في شرح المقاصد بدفع توارد العلتين المستقلتين لكن يلزم عليه جواز تبويض قدرة البارئ تعالى و هو محال كما صرح به المحقق الدواني في برهان التمانع و شيدت أركانه في مواضع من تعليقاتي على الحواشي الهندية على الخيلية.

قوله و شيدت انكاره حاصل ما في تعليقاتي أن العذرة الأزلية إذ توجهت إلى مقدور فلا معنى لتأثير القدرة الحادثة معها الابان يقبض إليه تعالى من قدرته ما يصير الباقي منه بإضمام قدرة العبد إليه مؤثراً كاملاً ليؤثر فيه معاً كحال خشبة عليه تعالى و الكل محال و لذا اطبق ائمة التفسير على حرف قوله تعالى و هو اهون عليه عن ظاهره بوجوه لا تخفى على المتنبه. فالاستاذ في منع الاستمالة باشتراك قادرين على حمل خشبة يطيقه كل منها وحده باطل لجواز نقض كل منهما من الميل ما يتم بالميل الصادر عن الآخر إذ القوة الجسمانية بجوز فيها الزيادة و النقصان لا تقامها بانقسام الجسم و كذا حدوثها تغييرها فاقول بأن تعلق الإرادة بالفعل على سبيل الاشتراك بينه تعالى و بين غيره من الممكنات كما في عمل الخشبة و لذا ذهب الأستاذ إلى وقوع الفعل بمجموع القدرتين غفلته عن لزوم النقص منه فيه تعال و هو محال لا يتعلق به الإرادة و إن القياس على الحاملين مع الفاروق و ما ينسب إلى الأستاذ مردود و النسبة إليه باطل كما يأتي و من ثمة قال بعضهم هذا المذهب اقبح شركة من المعتزلة كما نقله الخيالي و... بما وردته عليه انتهى و لبعضهم ههنا اسهاب في تصحيح مذهب الأستاذ ناش عن عدم التنبيه لما فيه من الفساد و عدم الفرق بين الموقف عليه التأثير و المؤثر مع وضوح الفرق بينها عند اهله لأن الاول بصدق حتى على الاعداء و قدرة الاشعري بخلاف الثاني فقول لا نسلم صحة هذا القول منه // 67 // و لنن سلم فعله صدر عنه في مباحثة جدلية لاقحام حضم قويت منا فرته عن الحق فاحتال في جذبه إلى الحق بمؤمن السرفة .

و لذا قال المشايخ ما نقل عن عالم من المباحثة لا يجوز جعله مذهباً له قال السنوسي و لنن سلم فلا يؤخذ به لأنه بذل جهده في الوصول إلى الحق و لا يقلد فيه لظهور ضلله و منه يعلم شدة خطر حمل مذهب الامام الماتريدي عليه كما فعله بعض المؤلفين في المسألة تبعاً لواله الماجد و مرت اللسان إليه و الفرق ان الأستاذ احد رجال الاشاعرة كلقاضي و ما قلدهما احد من الاشاعرة فيها لا تباعهم الاشعري و انحراف قوليهما عن مذهبه على التفاوت و الماتريدي قدوة اكثر اهل السنة و الجماعة و هم السادات الحنفية و لم يثبت انهم خالفوه في هذه المسألة ففي جعل القول المفرض مذهباً له اخلاص بعقيدة السواد الاعظم و الله تبارك و تعالى احكم و اعلم فالذي تحرر فيما فيه اشتراك المذهبيين و ما به امتيازهما انهما متفقان في ان العبد فاعل مختار و ان له كسباً هو مدار التكليف و ان الاستطاعة بمعنى القدرة بشرط استجماعها لشرائط التأثير مع الفعل زماناً و بدونه معه و قبله و بعده و ان الحق ما تواتر عن السلف من انه لا جبر و لا تقويض بل امر بين الامرين و اسم الخالق مخصوص به تعالى و الكاسب و العامل مخصوص بالعبد و الفاعل و المختار و القادر و المديد مشترك في الإطلاق لا في الحقائق و جميع الآثار و هذا الاختصاص و الاشتراك تابع لإختصاص المأخذ و اشتراكه و ان الكسب امر اعتياري و هذه احد و عشر وجهاً مشترك بينهما و تزداد بتغير الاعتبار و مفترقان في ان الكسب اثر القدرة المؤثرة في وصف الفعل فقط عند الماتريدي و مقارنة الغير المؤثرة بالفعل شيء من الفعل

و الوصف مع الإرادة عن الاشعري و متعلق القدرة الوصف فقط عندهم و الفعل و الوصف عنده و يتمتع تعلق القدرة بلا تأثير عندهم و يجوز عند و لا يجوز صدور الفعل بقدرة العبد لولا تعلق قدرة البارئ تعالى عندهم و يجوز عنده بناء علي تحرير السير و الامدي و هو المحرر بقبولهم انها غير كافية عندهم و كافية عنده على من خفي عدم تعلق القدرة القديمة و القدرة الحادثة مؤثرة بالفعل عندهم غير مؤثرة عنده و هذا فهم من معنى الكسب و صرف الارادة التي هي العزم المصمم اثر قدرة العبد ناش عنه باختبار عندهم هذا ايضاً فهم فيما مر و مقتضي ذات الارادة عنده و هي غير موجودة بخلاف الارادة الكلية عندهم و لا فرق بينهما عنده و لا صنع للعبد في شئئ منهما فان الارادة صفته ذات اضافته تطلق و تقيد و المشروط عادئاً يتعلق قدرة العبد خلق الله تعالى اصل الفعل فقط و اما الوصف فصادر بتأثير القدرة بواسطة العزم المصمم عندهم و كلاهما عنده و هذه ثمانية وجوه للامتيان بين المذهبين // 68 // و ما استحصرت الآن مما به الإشتراك و الإمتياز بينهما أكثر من هذه الوجوه و في بعضها التصريح بما علم ضمناً لمزيد التوضيح تنبيهات احدهما نسبة القول المقابل لقول الاشعري إلى الماتريدي لا الماتريدي غالباً لأن هذه التدقيقات انما صورت من متأخري اصحابه لا منه لما من الهه تعالى عليه بالمعافات من اختلاط المبتدعة فاختر طريق السلف في المسألة كما قدمته فاخترت ما هو اقر إلى الصدق نبعت هدها في عدم نسبتي اليه ما تورع عن الخوض فيه و تأتيتها اصرح للقائي في شرحه على الجوهرة وفاقاً للمولى الخيالي و الحسن جلبي في حاشية شرح الواقف نقلاً عن ايكار الأمدي ان نزاع الأفعال جار في جميع افعال الحيوانات و قد اشرت فيه في اوائل الرسالة و زاد اللقائي انها تعم فعل كل جماد او نبات صدر صورة فعل الإختياري كمشي البحر و تسبيح الحصى و حنين الحذع و اظلام الغمام و تسليم الحجر و نطق الزراع له صلى الله عليه و سلم و ان المراد بالعبد في كلامهم مطلق الحيوان انتهى ملخصاً اقول و يجوز أن يراد به المكلف كما هو الظاهر و لتخصيصه وجوه لا يخفى و ان افتقر الخيالي منها على عدم جريان الادلة فيما سواه الحمد لله رب العالمين.

ÇEVİRİ (Hamd yeri ve gökleri yaratan kullarını ve kulların yaptıklarını yaratan bir şeyin olmasını istediği zaman sadece ol demesiyle olduran Allâhu te'âlâ'ya aittir. Salât ve selam yaratılmışların en hayırlısı olan Efendimiz Muhammed'in (sav) ve Cebriyye ile Kaderiyye arasında orta yola ulaştıran ashabının ve âlinin üzerine olsun.

Şunu iyi bil (Allâhu te'âlâ seni doğruya ulaştırsın) ehli kible, hatta filozoflar ve diğer birçok dine mensup olanlar mevcudattaki cansız varlıkların fiillerinde tek müessirin Allâhu te'âlâ olduğuna kesin olarak inanmışlardır. Canlı varlıkların fiilleri ise bir kaç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birisi tabii olan olaylardır. Bu olaylar sağlık, hastalık, uyku hali, uyanıklık hali gibi fark edilebilen olaylar olabileceği gibi kişinin bedeninin gelişmesi yediği yemeğin hazmolunması gibi fark edilemeyen olaylarda olabilir. bu olayların Allâhu te'âlâ tarafından yaratıldığında ihtilaf yoktur. Diğer bir kısım ise kişilerin tercihi ile gerçekleşen olaylardır. mezhepler arasında asıl tartışma bu alandadır.

Cebriyye mezhebi bu olayların kulun kuvvetinin hiçbir katkısı olmaksızın tamamen Allâh te'âlânın kudreti ile olduğunu söylemektedir. Eş'ariyye mezhebi kulun kuvvetinin hiçbir tesiri olmadığını söylemektedir. Mutezile mezhebi tamamen kulun tercih etmesi ile kendi kuvvetini kullanarak yarattığını söylemiştir.

Filozoflar ise bu olayların mecburi olarak kullanım kuvveti ile meydana geldiğini söylemişlerdir. Filozofların bu görüşünü İmamü'l-Harameyn'e nispet etmek hatadır. Bunun hata olduğunu Arif Senûsî (ö. 1859) açık bir şekilde taftazani *Şerhu'l-Meqasid* isimli eserde işaret yoluyla söylemiştir. Ebû İshak İsferâyinî (ö. 1027) ise bu olayların fiilin aslına tesir edecek şekilde hem Allâhu te'âlânın hem de kulunun kuvvetlerinin toplamı ile olduğunu söylemiştir. Kâdî ise bu olayların kadim kudret'in fiilin aslına hadis kuvvetin fiilin vafına (masiyet ve taat gibi) tesir edecek şekilde hem Allâhu te'âlânın hem de kulunun kuvvetlerinin toplamı ile olduğunu söylemiştir. Bu son söylediğimiz görüş Mâturidiyye mezhebinin görüşünü aynısıdır. Muhakkik İbnü'l-Hümâm *Müsayera* isimli eserin metninde, Muhakkik İbni Ebi Şerif'in (ö. 1500) *Müsayera*'nın şerhinde, ve Mevla Hasan Çelebi (ö. 1486)'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* isimli eserin haşiyesinde söylediği gibi. Müdekkik Gelenbevî (ö. 1791) *Akâid-i Divâniyye* isimli eserin haşiyesinde ve *Seyalekûti Elvaki ala 'l-Hayalî* isimli eserin talikinde açıkça bunu belirtmiştir. Dolayısıyla ileride de değineceğimiz üzere bazılarının zannettiği gibi Matüridiyye mezhebi, Mutezile mezhebi ile veya üstadın görüşü ile karışık gibi bir söz söylenemez.

Bizim bu risaledeki maksadımız Mutezile mezhebini fiillerde tevli ve mübaşeret, kulun kudretinin kadim ve hadis irâdenin icaplı ve icap olmaksızın arasında bulunan farka binâen şartlar toplandığı ve hâdis irâdenin taalluk ettiği anda meydana gelen tercih sebebiyle fiilin yaratılmasında etki etmesi gibi yönlerden inceleyerek Mutezile mezhebinin kendi içinde ayrıldığı fırkaları açıklamak değildir. Mutezileler bu görüşleri ile filozoflardan ayrılmaktadırlar. Nitekim filozoflar kulun fiilinde tercih sahibi olduğunu bir kısmı filozoflarının ise kulun fiilini yaratmasında etki sahibi olmadığını söylemektedirler. Ancak kulun fiilinin vücup haddine ulaşması durumunda hâdis irâdenin kadîm irâde gibi murad edilene yöneltme yapabileceğini düşünerek bir kısım filozof kulun tercihinin etki edeceğini söylemişlerdir. Bu durumda ise Mutezile mezhebi filozofların mezhebiyle fiilin başlangıcında tercih etme imkanı olduğunu söyleyerek ayrılışlar da fiilde aynı olmuş

olmaktadırlar. Filozoflar bir de hadislerin bir vasıtaya nispet edildiğini söylemeleri ile Mutezile'den ayrılmaktadırlar. Böylece fiili kulun kudretine nispet etmiş olmaktadırlar. Bu mesele *Mevakif* ve *Hayâli* isimli eserlere mutabık olarak daha önce geçmişti. Bu meselenin tahkikinde şunu söyleyebiliriz: fiilin yaratılması Allâhu te'âlâ'ya nispet edilir. Vasıtaların ise akâid ilminde açıklandığı üzere fiilin yaratılması için gerekli olan hazırlıkları tamamlamanın dışında başka hiçbir faydası yoktur. *Celal* isimli kitabın şerhinde geçtiği gibi dolaylı olarak fiilin yaratılması kadim kudrete nispet edilmektedir.

Mutezile mezhebinin fiillerin tevhit ve mübaşeret yolu ile yaratılması meselesine gelince mübaşeret bizim inancımıza tamamen zıttır. Mutezile mezhebinde fiillerin tevhit yolu ile yaratılmasındaki isnadın kula olmasının ise sebebi şudur: bu kimseler kulun yaptığı bir fiilden başka bir fiilin kasıt olmaksızın bile olarak meydana geldiğini görünce (ki tercihi olan bir fiil kasıt olmaksızın meydana gelmez) meydana gelen bu fiili başka bir şey söyleyerek hatalarını örtemediler ve kulun ilk fiilini yarattığını söyledikleri gibi kasıt olmaksızın meydana gelen bu fiilini de yaratmıştır, diyerek o kula bir rütbe veremediler bilakis buna tevhit yolu ile meydana gelmiştir, diyerek kestirip attılar. Tevhit yolu ile fiilin meydana gelmesi ise; failin yapmış olduğu bir işten dolayı başka bir işin meydana gelmesidir. Elinde anahtar olan birisinin elini hareket ettirmesiyle anahtarın da hareket etmesi gibi. Ancak bu meselede Mutezile mezhebine mensup alimler farklı görüşlere sahiptirler. İçlerinden bazıları tevhit yolu ile meydana gelen fiill failin fiilinin hemen peşine gerçekleşiyorsa tamamının faile ait olduğunu söylemişlerdir. Nizam (ö. 1449) da bu görüşü savunmaktadır. Düşünme sonucu elde edilen nazari ilmi buna örnek göstermektedir. Tevhit yolu ile meydana gelen fiil failin fiilinin hemen peşine gerçekleşmiyor ve bununla beraber failin tercihine uygun olarak meydana geliyorsa bir şey kesmek gibi bu da aynı şekilde failin fiilinden sayılır. Eğer failin tercihini uygun olarak meydana gelmiyorsa kendisine ok isabet eden bir kimsenin ölmesi gibi. Bu ise fiilin failin den sayılmamaktadır. Çünkü kendisine ok isabet eden kişinin ölmesi bazen oku atan kişinin ölmesinden sonra da gerçekleşebiliyor. Allâh'a yemin ederim ki onların görüşlerinin hakikatine kim vâkıf olsa görüşlerini su üzerine ve nefislerinin hevası üzerine kurduklarından hiç şüphe etmez.

Buraya kadar anlattıklarımız görünüşte birbirlerinin zıt gibi duran görüşleri aşağı kavuşturmuştur zeki olan kimse bunu hemen anlayabilir.

Eş'ari ile Mâtüridiyye mezheplerinin kulun kudreti ve kesbi konusundaki görüşlerinin arasında bulunan fark çok kapalıdır. Hatta kendisine yetişmiş olduğum büyük alimlerden bazıları ömürleri boyunca kitapları araştırmasına rağmen bu iki mezhep arasında bu konudaki görüşlerinde bir fark bulamadıklarını ve neticede iki mezhebin de görüşlerinin aynı olduğunu söylemişlerdir. O alimlerden bazıları ise "Kâdî'ye göre kudretin medhaliyyeti nisbet-i hakikiyyeye göredir" demişlerdir. Bunun da zaten doğru olmadığını görmektesin. Bu konuda birçok yazılmış kitap gördüm ancak içlerinden hiçbirisi meseleyi tam olarak tahkik edememişti. Halbuki iki mezhebe göre kudretin ve kesbin arasında fark olmaması iki mezhebin de aynı olmasını gerektirir. Ancak iki mezhebin bu konudaki görüşlerini birbirlerine zıt olduğu gâyet açıktır ve kapalı kalamayacak kadar meşhurdur. Hatta bundan dolayı insanlar arasında bu konuda şöyle bir bilgi yayılmıştır: "Kulun kudreti Mâtüridiyye mezhebine göre fiilin meydana gelmesinde etki edicidir, Eş'ari mezhebine göre değildir." Hatta bazı kimseler Eş'ari mezhebine "tam bir Cebriyye'dir", kulun kudretinin nefyetmek ile etkisi olmadan var olduğunu kabul etmek arasında fark yoktur, bir de bununla beraber eli çolak olduğu halde gayri ihtiyari olarak eli titreyen bir kimsenin hareketi ile kasıtlı olarak elini titreten bir kimsenin hareketi arasındaki fark Mâtüridiyye mezhebini ispât etmektedir. Hem zikrettiğim bu farkı anlatmak için hem de bazı dostlarımı iki mezhebin bu konudaki görüşlerini arasındaki farkı bütün görüşleri toplamaksızın ve sözü çok uzatmaksızın tahkik etmem için benden ricada bulunmaları sebebiyle bu risaleyi ele alıyorum. Başarı Allâh'tandır.

Bir kulun kudreti ile kendisinden meydana gelecek olan fiili yapmaya kesin bir şekilde azmetmesine Maturidiyye mezhebine göre kesb denir. Aynı şekilde irâde-i cüziyye, muayyen bir matlupla alakalandığı için de cüzi kastı da denilebilir. Bu kesb la-mevcud ve lâ-ma'dum olan şeylerdendir. Sadru's-şeria buna ahvâl ismini kullanır. Çoğu alime göre ise bunlar hariçte bulunmayan itibari işlerdendir. Bazı alimlerin sözleri bu konuda besmelenin tefsirinde çelişkili olmuştur. Bazen onun mevcut olduğunu, bazen madum olduğunu, bazen ise ahvalden olduğunu söylemişlerdir. Muhakkik İbnü'l-Hümâm (ö. 1457) *Musayere* isimli eserde onun mevcut şeylerden olduğunu ve Allâh te'âlâ kulunun yapabileceği şeyler için gerekli olan güç, irâde, aletler ve şartlar gibi vasıtaları yarattığı zaman kulun kudretinin eseri olduğunu, kulun kendi kudreti ile bu kesin niyeti Allâh'ın yardımı ile meydana getirdiğini, kul bu niyeti meydana getirdiği zaman da Allâhu te'âlânın hemen bu niyetin peşine kulun fiilini yarattığını açıkça söylemiştir. Onun bu

görüştünden bidatlar meydana çıkmadan önceki selefin icmasına muhalefet lazım geliyor ki o icma da "Mevcudatta Allâhü te'âlânın dışında başka bir müessir yoktur." Seleften birçok kimse bunu açıkça söylemiştir. Onlardan birisi de İmamü'l-Harameyn'dir (ö. 1085). *El-İrsad fi Şerhil Celal ed-Divani ve Şerhil Mekasid* isimli eserlerde bunu açıkça söylemiştir.

İbnü'l-Hümâm'ın bu sözünden bir de bazı konularda Mutezile mezhebine muvafakât lazım geliyor. Mesela onun bazı şeyleri icât etmesi, akli olan meselelere zıt düşme, her şeyin başlangıçta yaratılış olarak Allâhu te'âlâ ya dayandığını gösteren bazı nakli rivâyetleri tahsis etme gibi. İbnü'l Hümâm'ı bu görüşünü ifade etmeye iten sebep Cebriyye mezhebinden ancak bunu söyleyerek kurtulabileceğini ve kesb lügat olarak sadece elde etme mânâsına geldiğini, madum olan bir fiilin de elde edilmesinin ancak icad edilmesi mânâsına gelebileceğini düşünmesidir.

O'nun söylediğine cevap şöyledir: Bu sözünde yaptığı kısımlandırmaları kabul etmiyoruz. Birinci kısımlandırmasını kabul etmememizin nedeni Allâh'ın izni ile ileride açıklayacağımız yerde anlaşılacaktır. (İleride iki mezhebe göre de kula fiili icâd etme işini nispet etmeden fiilleri yapmasındaki tercihini nasıl yaptığını anlatacağız.) Son iki kısımlandırmasını kabul etmememizin nedeni ise; kesb kelimesinden lügat olarak "Kulun kudretini Allâh te'âlânın fiilleri yaratması için normal bir şart olan makdur (güç yetirebileceği) olan işe yöneltmesi" anlamını kastedebiliriz. Bir de lügat olarak kulun "muhasıl" kul için yaratılmış olan fiili de "tahsil" diye isimlendirebiliriz. Çünkü kul ile onun için yaratılan fiil arasında sebep-müsebbep ilişkisi vardır. Bu şekilde isimlendirme ise Arapların kelâmında çoktur.

Örneğin; deniz boğucudur, ateş yakıcıdır, şeriat Arapçadır gibi. Bu şekilde isimlendirmenin lügat olarak sahih olmadığı belki söylenebilir. Ancak kelâm ilmi ıstılahına göre bu şekilde isimlendirmede hiçbir sakınca yoktur. (Huccetü'l-İslâm İmam Gazzalî'nin *İktisâd* isimli eserde de bu şekilde açıklamış, İbn Ebi Şerif de O'ndan bu şekilde nakletmiştir.) Çünkü bu isimlendirme hadis olan kudret ve irâdenin beraberlik yapması ile meydana gelen fiile "kesb" denilmesi ile elde edilen ıstılahi bir isimlendirmedir. Kur'an'da kulların işlerine "kesb" kelimesinin kullanıldığını gördükleri için Allâh te'âlânın kitabı ile teberrüklenme niyeti ile buna da "kesb" demişlerdir. Burada tartışmaya mahal verecek bir şey yoktur. Bu yaptığımız açıklamadan

Taftazani'nin *Şerhü'l-Akâid* isimli eserde müşkil olarak gördüğü ve tartışmaya fayda verecek bir çözüm getirmediği meselenin cevabı da anlaşılmış oluyor. O kitapta şöyle bir işkal getiriyor: “Kulun tercih sahibi olmasının anlamı kulun irâdesi ile icad edebilmesidir. O halde Eşari mezhebine göre kulun tercih sahibi olmasıyla beraber icadı sadece Allâh te'âlânın yapabileceğini söylemenin anlamı nedir?” Mânâ olarak böyle bir sorun getirmiştir. Bu işkalın cevabı ise yaptığımız açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Maturidiyye mezhebine göre yaptığımız kesbin tarifinde geçen “azmetmek” kelimesinden maksudımız Allâh te'âlânın kulun azmetmesinin /niyetinin ardından niyet ettiği fiili yaratması için normal şartlardan olan irâde-i cüziyyedir. Bu daha önce de geçmişti. Cüzi irâdenin fiilin dışında bir şey olduğu açıktır. Çünkü cüzi irâde zât olarak fiilden öncedir, vasıf olarak ise fiilden sonradır. Yani bu fiil kesb diye isimlendirilmesi ancak Allâh te'âlâ o fiili yarattıktan sonra olur. Allâh te'âlânın yaratması bazen teferru' yolu ile olabilir. Örneğin, ok atan bir kişinin bu fiiline katl denmez, ta ki attığı okun hedefini öldürmesi işini Allâh te'âlâ yaratana dek. O fiile bu ölümden sonra katl denilir, her ne kadar ölüm işi atılan oktan kaynaklanıyor olsa da. Bu duruma benzer birçok misal vardır. Aynı zamanda kesb a'razi izafiyelerdendir. Hak mezhebe göre ise **ekvân-i erbaa** diye isimlendirilen hareket ve sükûn, toplanma ve ayrılma dışındaki izafî şeylerin vücudîyyeti yoktur. Felsefe ilminde açıklandığı üzere filozofların fikirleri bunun tersidir.

Netice olarak İmam Maturidi (ö. 944)'nin kabul ettiği nisbetleri Üstaz'ın mezhebi konumuna indirgemek ve bununla beraber İmama göre “Kesb emri izafidir, o da kulun kudretinin eseri olan irâde-i cüziyyedir demek” hak mezhebi filozofların hurafeleri ile karıştırmaktan kaynaklanan ya da mezhepleri açıklarken düşülen gafletten kaynaklanan bir çelişki meydana getirmektedir. Çünkü onlara göre kulun kudretini üstaz fiilin aslına etki edici olarak kabul etmektedir. Üstaz'ın bu görüşünü açıklarken O'nun maksudının kulun kudretinin zayıf olduğu, Allâh te'âlânın yardımı ile kuvvetlendiği ve bu şekilde icad etkisi meydana getirerek fiilin aslına etki etmesi olduğunu söylemişlerdir. Bu şekilde Üstaz'ın görüşünde iki illetin tevarüdünden kaçınmışlardır. İrade-i cüziyye âdemî (insanî) bir iştir, ona bağlı olan ve hariçte var olan iş irâde-i cüziyyeye tevakkufu adi olarak tevakkuf eder. Dolayısıyla zikrettiğimiz indirgeme ve üstazın sözü bizim “Kulun kudreti Maturidiyye mezhebine göre fiilin aslına etki etmiştir” sözümüzle aynı anlama

gelmiş oluyor. Halbuki kulun kudreti fiilin aslında değil fiilin adı şartlarında etki etmiştir. Kudretin eseri Maturidiyye mezhebine göre hariçte mevcut olan, hariçte mevcut olmayıp itibari olan bir iştir. İrade-i cüziyye ise o mezhepte hariçte var olan âdemî bir iştir. Bu üç mukaddime de birbirine zıttır.

Bu çelişkiden kurtulmak için şöyle söylememiz de doğru olmaz: “Fiil kulun kudreti sebebi ile yaratılınca etki edici olarak isimlendirildi.” Çünkü Allâh te’âlâ kul kudretini kesin bir şekilde sarf etmediği müttedçe âdeten fiili yaratmaz. Bazı kimseler bu şekilde vehmetmişlerdir. Çünkü bu Kâdî, Eşari ve üstazın görüşleri arasında kadr-i müsterektir. Çünkü Mutezile hariç hepsi kulun kudreti fiile teallük etmeden Allâh te’âlânın fiili yaratmayacağına, Mutezile de dahil kulun kudretinin de Allâh te’âlânın yaratması ile olduğuna, kulun da bu kudrete mecbur olduğuna dair ittifak etmişlerdir. Mezhepler arasındaki fark kulun kudretinin fiilin aslına müstakil olarak etki ettiği ya da kulun kudretinin eseri olarak cüzi irâdenin sarf edilmesi yardımı ile etki etmesidir. Bu eser de kudretin vasıtası ile fiilin vasfına etki eder, kendi başına kesinlikle etki edemez. Etki edici olma ve niyeti sarf etme Allâh te’âlânın kulun ihtiyarı olmaksızın kulda yarattığı irâdenin lazımlarındandır.

Bununla beraber bu irâde tesir ve tesirin kendisine tevakkuf ettiği şey arasında fark olmamasından kaynaklanmaktadır. Kudret ise bir mahalde olmaya salahiyeti vardır. Ancak geride geçen kullanımın lügat olarak sahih olmasını mezheplerin kabullenışı engellemektedir. Bu çok ince bir meseledir, bunu iyi anla. Bazıları da etki edicinin başlangıçta müstakil olarak kulun kudreti olduğunu düşünmüşlerdir. Kulun kudreti ve tercihi Allâh te’âlânın mahluku olduğu için de kul için yaratılmış olan fiil ilk önce kulun mahluku olacak, gaflet yoluyla (farkında olmadan) vasıtalı bir şekilde de Allâh te’âlâ için mahluk olacak. Bu ise Mutezile mezhebinin ta kendisidir. Ve bunu iddia edenlere muhakkik kâmile lazım gelen itiraz etmektir. Bazıları ise Eşari mezhebini tamamen Cebriyye zannetmiş ve Maturidiyye mezhebini kendi mezhebi olarak görmüştür. Bazıları da iki mezhebinde bu konuda aynı olduğunu düşünmüştür. Halbuki bunların hepsi şu zikredeceğim nedenlerden dolayı yanlıştır:

İkincisi: Bu konuda iki mezhep arasındaki farkın kapalı olmasıdır. Çünkü bidatler yayılmadan önce seleften gelen mütevâtir nakillerde bu meselede cebr ve tevfiiz olmadığı bilakis ikisi arasında bir yerde olduğu yer

almaktadır. Ve ehli sünnet de iki mezhebin hak olduğuna ittifak icma etmişlerdir. Cebriyye ve Kaderiyye arasında bir mezhep deyince de akla ilk gelen ikisi arasında bir mezhep olmasıdır. Durum böyle olunca da insanlar iki mezhebin bu konuda bir olduğunu düşünmüşler, Cebriyye ve Kaderiyye arasında Cebriyenin cahilliğinden ve Mutezile'nin şirk koşmasından uzak olan orta iki mezhep olma ihtimalini araştırıp bulmanın zorluğu onları meselenin derinlemesine araştırılmasından engellemiştir. Onlar da gördüğümüz bu hatalara düşmüşlerdir.

Üçüncüsü: Selefîn bu meseleyi derince incelenmesinden nehyetmiş ve bu meselenin iki ucu olan Cebriyye ve Kaderiyye mezheplerine düşme tehlikesinden dolayı bu konuda tartışmayı terk etmişlerdir. İmam Maturidi de hem sefefe uymak için hem de kendi zamanında bidatçılar fazla olmadığı için bu konuda mezhebinin fazla açıklamamıştır. Bundan dolayı da onun arkasından gelen alimler bir çok gruba ayrıldı. Ve aralarından bir çoğu O'nun mezhebinin Kadı Ebûbekir el-Bâkillânî (ö. 1013)'nin mezhebi ile aynı olduğunu düşündü. Aralarında bazı kimseler de yanlış olduğunu söyleyerek geride açıkladığımız üzere farklı farklı vehimlere düştüler. İmamı Eşari (ö. 936) ise Mutezile ve diğer bidatçıların görüşlerinin arasında bir görüşe sahip olduğunu söylemiş ve daima onlarla bir münazara içinde olmuş, onların mezheplerinin bâtil olduğunu isbat ile uğraşmıştır. Bu durum hem kitaplarda yazılmış hem de bu konuda en detaylı araştırmaları yapan alimler arasında anlatılarak meşhur olmuştur. Hatta bu konuda kendisinden mütevâtir olarak nakledilmiş ve O'nun ashabı arasında İmam'ın “Kulun kudretinin fiilin yaratılmasında hiçbir etkisinin olmadığını söylediğine” dair icma olmuştur. Bundan dolayı da akâid üzerine yazılan Eşari kitaplarının kesin ve kuvvetli delillerle dolu olduğunu, bir çok ince meseleler ve teviller ile dolu olduğunu görürsün.

İmam Eşari bu meseleyi açıkladıktan uzun zaman sonra telif ettiği son kitabı olan *el-İbane an Usuli'd-Diyane* isimli kitabında “Bidat ehli münazaracılar olmasaydı kesinlikle bu konuda bir şey söylemezdim” diyerek bu konuya mecburiyetten dolayı girdiğini belirterek mazeretini beyân etmiş ve bu konuda normal durumda kesinlikle konuşmak istemeyeceğini ifade etmiştir. Kitabında bu konunun devamında mezhebinin müteşabih konularda görüş olarak selefîn mezhebi olan tevfiz görüşünü tercih ettiğini, ancak bidatçıların onu bu konularda tevil yapmaya mecbur bıraktığını açıkça söylemiştir.

Maturidiyye kitaplarına bakacak olursan o kitaplarda bir çok meselenin delilsiz zikredildiğini görürsün. İmam Maturidi'nin arkadaşları da bidatçıların, Rafizilerin, Cebriyye ve Mutezile'nin görüşleri aşırı yayılınca kitap yazma konusunda Eşari kitaplarının uslubünü kullanmaya ve meseleleri delillendirmeye başlamışlardır. Bu ilimde derin bilgi sahibi olanlar için bu mesele zaten zahirdir. Bu söylediklerimiz ile de iki imâm hakkında söylenilmeyecek bazı sözleri ağızlarına alanların itirazlarına yeterli cevap verilmiştir.

Bu fakir itikat olarak selef-i salihinin mezhebine, tarikat olarak ta sahabilerin ve tabiinin büyüklerinin tarikatı olan Sıddıkiyye tarikatına mensup olduğu için bu meselelere dalması uygun değildir. Çünkü selef bu konuda konuşmaktan nehyetmiştir. Ancak dinin ana konularından biri olan bu meselenin bir çok yanlış ve yalanla karıştığını, kural ve kaide olmaksızın konuşulduğunu görünce İmam Eşari ve onun ashabına tabi olarak, kendi gücüm ve kuvvetimi görmeyerek dönüşün sadece kendisine olduğu asıl güç sahibine dayanarak bu konuya başladım. O bana yeter, O ne güzel vekildir.

İrade-i cüziyye Maturidiyye'ye göre kesb diye isimlendirilir ve onlara göre kuldan meydana gelir, kulun bir eseridir. Bununla beraber Maturidiyye mezhebinin muhakkiklerinin icmasına göre kul kesinlikle bir şeyi icad edemez. Ancak kulun hakiki bir durumu kesinlikle var etme gücü olmaksızın bazı nisbetleri ve izafetleri biraz değiştirecek kadar kuvvetinin olması caizdir. Bu görüşü Sadruş Şeria (ö. 1346) *Tavzih* isimli eserde açıklamış ve Maturidiyye mezhebinin şeyhlerinin bu şekilde söylediklerini aktarmıştır. Aynı zamanda bu görüşü Mevlana Hasan Çelebi (ö. 1486) *Şerhu'l-Mevakıf*'ın haşiyesinde söylemiştir. Bu söyledikleri şey Allâh te'âlânın fiilleri yaratması için sıradan olan sebeplerden birisidir. Bunu daha önce bir çok kere ifade etmiştik. Ve bu şart fiilin vasfı ile alakalıdır. Mesela; yetime tokat atan birisi bu tokatla onu edeplendirme niyeti taşıyorsa bu taat olur, onu hakir görme niyeti taşıyorsa bu masiyet olur. Dolayısıyla bu irâde-i cüziyye kulun kudretinin bir eseri, ademi ve itibari bir durumdan ibaret olan fiilin de vasfıdır.

Buraya kadar geçen açıklamalarımızda bunu bir çok kere ifade ettik. İki mezhebin büyüklerinden bir çok kimse de bunu bu şekilde açıklamıştır. Bu irâde-i cüziyye kulun kudretinin eseridir. Eserin eseri de eserdir. Ademî olan bir duruma mevcud olmayan bir durumun tevakkuf etmesi/ bağlanması da

caizdir. Mevani'lerin olmaması gibi. Bu açıklama ile bir takım itirazlara cevap verilmiştir:

Birincisi: Hariçte mevcut olmayan bir duruma hariçte mevcut olan bir durum nasıl tevakkuf eder, bağlanır?

İkincisi: Maturidilerin irâde-i cüziyye diye tabir ettikleri “kudretin eseri kesin azmedilmiş niyettir” sözleri ile “irâde-i cüziyye fiilin taat veya masiyet olmasıdır” sözleri çelişmektedir.

Üçüncüsü: Kulun kudretinin etki edici olmasından Maturidiler eğer normal şartlardan olan kudreti kast ediyorlarsa bu Eşari mezhebi ile aynıdır, eğer fiilin yaratılmasına tek başına etki edici diyorlarsa bu da Mutezile mezhebinin aynıdır, eğer bu etki etmenin Allâh te'âlânın yardımı ile olduğunu söylüyorlarsa bu da üstazın mezhebi ile aynıdır.

Bu itirazlardan geride anlattığımız bâtil sözler doğmuştur. Bu sözlere cevap ise; Maduridiler'e göre kulun kudretinin fiilin yaratılmasında hiçbir etkisi yoktur. Mutezile ve üstazın görüşü ise bunun hilafıdır. Ayrıca Maturidilere göre kulun kudreti iki itibari şeyde (irâde ve fiilin vasfı olan taat&masiyet) etki eder. Eşari mezhebine göre ise kulun kudretinin kesinlikle hiçbir şeyde etkisi yoktur. Bazı kimseler ise ademin kudretin eseri olamayacağını, kudretin bir şeyde etki etmesinin o şeyi ademden vücuda çıkarmasından başka bir anlamının olmayacağını iddia etmektedirler. Bu düşüncenin kaynaklandığı yer şudur: Ezeli idam ile hadis idam ve devamlı yenilenen itibari durumlar arasında bir farkın olmamasıdır. Çünkü birincisi olan ezeli idam kudretin eseri olamaz. İradenin ona taallük etmesinde ise müşkil vardır, onu başka bir yerde açıklamıştım. Kısaca şöyle aktarayım: “Hadis idam vücuda geldikten sonra onun murad edildiğinde şüphe yoktur. Biz ise hadis idamın ezeli irâde ile taallukundan bahsediyoruz.

Cumhur ulema hadis idamın eserinin de hadis olacağından dolayı irâdenin onunla alakalanmayacağını söylemiştir. Ehl-i sünnet kitaplarından bir çok yerde de bunu bu şekilde bulursun. Taftazânî *Şerhu'l-Akâid*'de “İrade onun kalması veya onun irâde olunmaması ile alakalanmış, onun zıtları olan mükabil vücudât ile alakalanmamıştır. Çünkü vücudun ve mümkünün illeti onunla ilişkileneince illetin ademi olarak sayıldı, o da zaten ademin illetidir. Âmedi'nin (ö. 1233) “Kasdın bizzât murad edilmiş olan işin önüne geçmesi caizdir.” Sözü ise aynı icadın vücudun önüne geçmesi gibi, bu zâten kastedilen

mânâdır. Çünkü bundan irâdenin eserinin hadis olması lazım gelmiyor. Ancak bu *Şerhu'l-Makasid*'de ifade edildiği üzere felsefi bir asıl üzerine bina edilmiş bir düşüncedir. Ben de bazı talikatlarımda bu konuda *Şerhü'l-Makasid*'e uydum. Bu düşünceyi Adudiddin (ö. 1355), Seyyid Cürcani (ö. 1413) ve Hayalî'nin (ö. 1557) (Allâh onlardan razı olsun) kabul etmesi seni aldatmasın.

Allâh te'âlâ yüce ve doğruyu ilham edendir. Son iki söylediğimizin kudretin eseri olmasında bir hilaf yoktur. Mevcut hadislerde olduğu gibi. Bunu inkâr eden kimse gerçeğe muttali olmadığı için bu konuda tartışmadığı müddetçe mazur sayılır. Mânâsı olmayan bir şeyde kudretin etki etmesinin bir mânâsı yoktur. Çünkü kudretin bir şeyde etki etmesinin birçok mânâsı vardır. Bunlar; kudretin etkisi ile bir işi meydana getirmesi, bir işi yok etmesi ve bir işin meydana gelmesinde katkı sağlamasıdır. Eğer “Bu zikrettiğin mânâlarda kendisinden şiddetle kaçındığın yaratmada Allâh Teâlâ'ya ortaklık lazım gelmez mi? Bu zikrettiğin mânâlar ile İbnü'l-Hümmam'ın zikrettiği ve senin kabul etmediğin mânâlar arasında fark nedir?” diyecek olursan buna şöyle cevap veririm:

“Bu mânâlar arasında aklen ve naklen fark vardır. Birincisi; yaratılmasında katkısının olması, işin itibari olmasından daha ekmeldir. Hatta aralarında nisbet hiç yoktur. Bundan dolayı da Allâh te'âlâ kullarına varlık imkanını vermesi sebebiyle kendisine kulluk yapılma istihkakını elde ettiğini birçok âyette zikretmiştir. İkincisi ise; Allâh te'âlâ birçok kere her şeyi yaratanın kendi zâtı olduğunu zikretmiştir. Yaratmak ise icad etme anlamındadır. “Şey” kelimesi ise ehli sünnetin ıstılahına göre “mevcud” anlamındadır. Emri itibari ve hal (vâsita) ise mevcut değildirler. Dolayısıyla varlığı kulun kudretinin eseri kılmak naslarla çelişmektedir. Emri itibari ve hal (vâsita) ise böyle değildir. Bu cevap ile bazılarının kulun kudretinin mutlak etkisini büyük görmelerine cevap verilmiş oluyor. Çünkü mutlak etki emri itibaride icad ve etkinin arasında fark olmamasından kaynaklanıyor.”

Eşari'ye göre ise kesb kulun kudretinin ve irâdesinin yaratılması taktir edilmiş olan fiille icad gibi bir etkisi olmaksızın beraberlik yapmasıdır. *Mevâkıf* ve diğer eserlerde de böyle geçmektedir. Bu beraberlik Allâh te'âlânın takdir ettiği şeyi yaratması için adı şartlardan birisidir. Kudreti sarf etmek irâdeyi sarf etmeye bağlıdır. İrâde ise fiili yapmak veya terk etmek arasında bir tercihtir. Bu tercih irâdenin ta kendisinden kaynaklanmaktadır.

Âlimlerin irâdenin tarifinde söylediği sözlerden de bu anlaşılmaktadır: “İrâde, iki eşit olan işten birini tercih etme vasfına sahip olan bir durumdur.”

Ancak burada bazı sorunlar vardır. Birincisi; zâtın müktezası kendisinden ayrılmaz. İrâdenin bir şeyle alakalanmasının onun müktezası olması iki taraftan biri ile alakalanmasını gerektiriyor. Bu şekilde mükellefiyet ortaya çıkıyor. Eğer ortaya mükellefiyet çıkmasa teklifin faydası ne olur?

İkinci sorun; Eşari deki kesbin medarı daha öncede anlattığımız üzere irâdenin lazımı olan irâdenin bir şeyle alakalanması üzerinedir. O halde Eşari’ye göre kulun tercih hakkının olmasının anlamı nedir?

Üçüncü sorun; zikrettiğim mânâlardan fiilin taat mı yoksa masiyet mi olduğu anlaşılmıyor. Çünkü kulun tercihinin medarı kulun kudreti ile fiili meydana getirmesi üzerinedir. Eşari’ye göre kulun kudretinin hiçbir etkisi olmadığına göre fiilin taat ya da masiyet olması da düşünülemez.

Bunlara cevap; irâde bilmeye bağlıdır. Aynı şekilde irâdenin müktezası da bilmeye bağlıdır. Kul taat yapma ve masiyetten sakınma ile mükellef olduğunu bilince ve Allâh te’âlâ ona bunun karşılığı olarak cemaline bakmayı, sonsuz nimetler ile ebedi kurtuluşu vadedince kulun bu bilgisi onu taate çağıran bir davetçi oluyor. Aynı şekilde melun şeytanın vesveseleri de nefsi emmâreye yardım edici olması ve bununla beraber nefsin rahatlığa fani dünyanın lezzetlerine dalmaya ve bu lezzetleri baki olan âhiretin önüne almaya çalışması masiyete çağıran bir davetçi oluyor. Buna göre de irâdenin iki taraftan biri ile alakalanması birinci davetçiden dolayı hayra, ikinci davetçiden dolayı da şerre doğru çoğalmaktadır. Ayrıca kulun irâdede mecbur olması bu irâde ile meydana gelen fiillerde mecbur olmasını gerektirmez. Allâh te’âlânın fiillerinde olduğu gibi. O’nun irâdesi icab yolu üzere O’ndan sadır olur ama bununla beraber O fiillerinde faili muhtardır. Muhakkiklerden birçoğu da böyle söylemiştir. İki hareket arasındaki farkın bedihi olması tercih olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun keyfiyetini soran kişinin cahilliği bu hükme zarar vermez.

Kudret bi’l-fiil etki edemediği gibi Eşari mezhebinde meşhur olan görüşe göre bi’l-kuvve olarak ta etki edemez. Ancak irâdenin kendisinden kaynaklanan taalluktan meydana gelen kudretin taalluku Allâh te’âlânın fiili yaratması için adı şartlardandır. Netice olarak fiil kulun kudretinin sebebi ile Allâh Teâlâ’dan sadır olmaktadır. Kulun kudretinin taalluku olmasaydı Allâh

te'âlâ o fiili yaratmazdı. Yakma fiilinde olduğu gibi. Burada yakma işini yapan Allâh teâlâ'dır. Ama ateş yanan maddeye deymese onu yakmaz. Kul ise Allâh te'âlâ katında yakma işini yapması hasebiyle kudret, irâde ve kudretinin makdura kendi irâdesi ile taalluk etmesiyle vasıflarına sahiptir. Bundan dolayı kulun bedeni ve ihtiyari olan her fiili tasavvurdaki mebadii erbaaya, kuldaki kaynaklanan şevke, kasdı cüzüyyeye ve azalar ile yaptığı her işin başlangıcı olan azaları hareket ettirmeye bir şekilde dayanmaktadır. Kul bunları mecburen yapıyor gibi bir şüphe aklına gelmesin. Çünkü Eşari mezhebi tercihteki mecburiyeti kulun seçici olması ile beraber kabul etmektedir. Çünkü tercihteki mecburiyet daha önce geçtiği üzere tercihi ortaya çıkarmakta onu yok etmemektedir. Taftazani (ö. 1390) de bunu kitaplarında beyân etmiştir. Hatta Beydavi (ö. 1286) "Onlar için hiçbir tercih yoktur" âyetinin tefsirinde bunu açıklamış, hüsün ve kubuh ona göre şeri olduğundan dolayı cebri mahd ile teklif caizdir. Cebri mutevessid ile bi-tarikil-evla caizdir. Alimlerin bu meselede bizim mezhebimiz ile delil getirmekten kaçınmalarının sebebi ise bu meselede bizim ve Cebriyye arasında meselenin aslında ortaklığımızı vehmettirecek derecede yakınlığın bulunmasıdır. Ancak onların görüşlerinin bâtıl olduğu herkesin yanında açıktır.

Madem mesele hüsün ve kubuh konusuna geldi, çok güzel bir konu olduğu, birçok aslî meselenin bu konu üzerine bina edildiği ve insanlara Hanefi mezhebi ile Mutezile mezhebi arasında bu konudaki fark gizli olduğu için bu konuyu sana açıklamak istiyorum. Hüsün ve kubuh konusunda dört makam vardır.

Birinci makam; bu iki kelimeden her biri üç mânâ için kullanılır. Bir tanesi hüsün; kemal sıfatıdır, adalet gibi. Kubh ise noksanlık sıfatıdır, zulum gibi. İkincisi; hüsün maksatta iyidir, düşmanı öldürmek gibi. Kubh ise maksatta kötüdür, kişinin arkadaşını öldürmesi gibi. Bazen bu kelimelerin yerine maslaha ve mefsede kelimeleri kullanılır. Üçüncü mânâ ise; hüsün medhin dünyadaki taallukudur. İşte bu konu kendisinde ihtilaf edilen konudur. Çünkü hüsün bize göre şeridir, Mutezile ve Hanefilerin çoğunluğuna göre aklidir.

İkinci makam; kubhun şeran mânâsı nehyi tahrimi ya da tenzihidir. Husn ise tam tersidir. Dolayısıyla mübâh hüsün olur. Bir görüşe göre ise kubh menhiyyü anıdır, hüsün ise me'murun bih'tir. Mübâh ise aralarında vasıttır. Hayvanların fiilleri gibi. Çocuğun fiilleri ise ihtilaflıdır. Şer'an kubh olan şey

hüsne dönüşebilir, hüsün de kubh e dönüşebilir. Çünkü nehy ve emr nesh yolu ile tam tersine dönebilir.

Üçüncü makam; ihtilaf, fiilin hüsün ya da kubh olduğuna dair aklın hüküm verebilmesi ve fiilin memurun menhi olmasını gerektirecek ciheti olup olmadığı üzerine bina edilmiştir. Akıl bu ciheti ister bedihi olarak, ister düşünerek idrak etsin yada şeriat gelmeden idrak etmesin durum aynıdır. Burada akıl için hüküm yoktur. Çünkü akıl kendiliğinden bir işin güzel-çirkin, sevap-günah olmasını gerektirecek salahiyeti yoktur. Bu hükümler ancak şeriat ile belli olur. Fetret ehlinin kurtuluşu da bu görüş ve şeriattan önce hüküm olmaz görüşü üzerine mebnidir. Bu görüş Eşari mezhebinin görüşüdür. Birinci görüş ise Mutezile ve Hanefi mezhebinin çoğunluğunun görüşüdür. Bu görüşün ardından aralarında fiilin hüsün veya kubh olmasını gerektirecek olan muktezanın sebebinin ne olduğu konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu hükmü fiilin kendisinin, bazıları fiilin hakiki ve itibari sıfatının olduğunu söylemiştir. Bazıları ise kubhu gerektirecek olan şeyin intifa etmesinin fiilin hüsün sayılması için yeterli olacağını söylemişlerdir.

Dördüncü makam; Hanefiler bu meselenin aslında ve güç yetirilemeyen şeylerle mükellef kılınma gibi bazı furuatlarında Mutezile'ye muvafakat etmişler, çoğunda ise onlara muhalefet etmişlerdir. Mesela Allâh te'âlâ mutlak hakimdir, onun aleyhine hükmedecek yoktur derler. Bu şekilde Mu'tezile'nin iddia ettiği salah-ıslah-sevap-cezanın Allâh te'âlâ vâcip olduğunu kabul etmezler. Çünkü bunların zıtları hikmete zıt değildir. Bir de akıl tek başına bir şeyin hüsün veya kubh olmasını bilmeyi gerektirmez. Bedihi olan şeylerde olduğu gibi mübaşeretle de gerektirmez, tevlit yoluyla da gerektirmez. Bilakis Allâh te'âlâ adı olan aletin kulda bulunması anında kulun sırf yönelmesi ile veya fikretmesi ile insanda bilmeyi yaratmasıyla gerçekleşir. Bazı furuî konularda ise ihtilaf ettiler.

Neccariyye mezhebine tabi olanlar; Eşari mezhebinin şerî dediği her şeye aklîdir dediler ve peygamber gönderilmeden önce imân ve diğer hükümlerin vâcip olmayacağını, küfre girmenin ve diğer günahların haram olmayacağını, mün'im (Allâh Teâlâ) izni olmadan şükürün de vâcip olmayacağını iddia ettiler. Buna delil olarak "İzinsiz yapılacak şükür başkasının mülkünde izinsiz tasarruf anlamı taşır. Hatta bu izinsiz şükürden dolayı kişi azap bile görebilir." Dediler. Semerkandi, Maturidiyye ye muvafakat ederek nimet verilmeden önce nimeti verene şükretmenin vâcip olduğunu söylemiştir. Ve bunun ile Allâh Teâlâ'ya imân etmenin, O'na tazim

etmenin, kötü bir şeyin O'na nisbet etmemenin ve peygamberini (Allâh O'na ve tüm peygamberlerin aline, ashabına salat etsin) tasdik etmenin vâcip olduğunu kastetmişlerdir. Âmedi'ye muvafakat ederek *Şerhu'l-Mevakıf* isimli eserde de anlatılan maksuda döndük. Bu maksuda göre: Kulun kudreti Eş'ari mezhebine göre bil-kuvve etki edicidir. Yani Allâh te'âlâ fiili yaratmasaydı kul bu fiili icad edecekti. Ancak kul bu fiili yapmak için kendini hazırlarken Kavî ve Metin olan Allâh te'âlâ bu imkanı elinden kapıverir ve kendisi yaratır. Yaratma ilâhlığa ait özel işlerden biridir, bu işe bir başkası ortak olamaz. Çünkü daha önce de açıkladığımız üzere Allâh te'âlâ yaratarak ibadet olunma istihkakını elde etmektedir). Alıntı burada bitti.

İmam Gazâlî ise şöyle dedi: “Eli çolak olan kişinin el hareketi ile isteyerek elini hareket ettiren kişinin hareketi arasındaki farkın bedihiliği ile cebr (kulun amellerini zorla yapması) bâtil olunca ve kelâm kitaplarında akli ve nakli delillerle genişçe açıklandığı üzere kulun yaratma özelliğini bâtil olunca kulun fiilinin Allâh te'âlânın kudreti ile yaratma yoluyla, kulun kudreti ile de “kesb” diye tabir edilen başka bir yolla meydana geldiğine inanmak vâcip olmuştur.” Mânâ ile aktarılan bu alıntı burada bitti.

İmam Gazâlî'nin “Allâh te'âlânın kudreti ile yaratması” sözünden maksat icâbî yaratmadır. Bu ise eseri kabul edebilecek olan şeyin üzerine uygulamaktır. Hadis olan bir şeyin üzerine uygulanan arazî suretler gibi. Bu da mecûl ve mecûlun ileyh gerektiriyor. İcâdi ibdâ' ise bir şeyi ademin tasarrufundan çıkarmaktır. Bu ca'li basittir ve o şeyin zâtıyla alakalıdır. Bir eseri kabul etmeye, mecûle ve mecûlun ileyhe ihtiyaç duymaz. İşte bu bir şeyde ki hakiki tesirdir. Birincisi ise herhangi bir araz ile vafında olan bir tesirdir. İkinci tesirden yaratma tercihinin olması yönüyle ayrılmaktadır. Bu meselenin özeti şudur: hadis kudretin makduru aleyh ile bir alakası vardır. Mükellefiyetliğin, sevabın, cezanın medarı bu alaka üzerinedir. Bu alanın varlığı bedihidir ve bunlara “kesb” diye isim verilmiştir. Bizim bunların hakikatini ve keyfiyetlerini bilmemiz gerekmez. Bu hüküm gâyet güzeldir. Parlak sünnetin kurallarına uygundur. Çünkü bu mesele az da olsa keyfiyette derine dalınmasını ama bununla beraber köklü bir inancın bulunmasını gerektiren bir konudur. Bundan dolayı Maturidiyye'nin görüşü olan bu hükmü bazıları Kâdî'nin mezhebinin kapsayacak şekilde umumileştirirler. Eğer “İnsanlardan bazıları Kâdî'nin mezhebinin yalanlamakta ve O'nun mezhebinin Maturidi'nin mezhebi ile aynı olduğunu inkâr etmektedirler, bunun sebebi nedir?” diye sorarsan buna şöyle cevap veririm: “Bunun sebebi hadis kudretin

fiilin taa-masiyet olması ile alakalanmasının anlamının o fiilde hadis kudretin icâd etme, bu kudretin eserinin emri îtiyâdî ve hariçte emri mevcut olmasının zihinde eşit olarak tevehhüm edilmesidir. Bunların da bâtıl olduğunu Allâh te'âlânın izni ile sana açıklamıştık.

Eğer “Muhakkik Dîvânî'nin ibaresi hadis kudretin fiilin aslında etkisi olmadığı gibi vasfında da etkisinin olamayacağı mânâsını vehmettiriyor, Arif Senûsî de halin (vasıtanın) hadis kudretin eseri olmasının caiz olmadığını açıkça söylemiştir.” Dersen buna cevabım şöyle olur: “Birincisi birincisinin üzerine mebnidir. İkincisi ise ademin hariç vücudun dışında başka bir varlık olmamasıyla beraber az bir topluluğun dışında halin varlığını kimse söylememiştir. Onu söyleyenlerin çoğu da Mutezile'dendir. Buradan da Senûsî'nin bu görüşün Kâdî'den nakledilmesini inkâr etme sebebi anlaşılmaktadır. Evet, İmam Mahallî'nin filozoflara uyduğunu söylemelerini inkâr etmiştir. Muhakkiklerden birçok kimse de buna katılmıştır. Üstada nisbet edilen görüşün yalanlanması da iki illetin yöneltilmesine müsaittir. Onların Taftazani'nin iki müstakil illeti cevaplamasına uyarak “kul fiilin yaratılmasında etki etmesi müstakil değildir” demeleri de doğru değildir. Çünkü bundan Allâh te'âlânın kudretinin cüzlere ayrılması lazım geliyor. Bu da muhaldir. Muhakkik Dîvânî de bu konuyu Burhanü't-Temânu adlı konuda açıklamıştır.

Hayalî üzerine yazılan Hindî'nin Haşiyelerine yazdığım ta'liklarda bu konuyu iyice sağlamlaştırdım. Bu ta'liklardaki bilgilerin özeti şudur: Ezeli kudret bir makdura yönelince hadis kudretin onunla beraber olmasının bir anlamı olmaz. Ancak Allâh te'âlâ kudretinin bir kısmını tutar, kulun kudreti ile birleşerek fiilin yaratılmasında etki edecek kadarını bırakır ve kulun kudreti ile birleşerek beraber etki ederler. Odun taşıyan kimsenin durumu gibi. Ancak bunun tamamı muhaldir. Bundan dolayı tefsir alimleri “هو أهون عليه / Bu ona daha kolaydır”¹⁶⁵ âyetini zahiri mânâsından araştıran kimseye asla gizli kalmayacak kadar çok vecihle çevirmişlerdir. Üstadın burada odunun meyletme özelliği zikredilerek yapılan itirazlara “Tek başlarına taşıyabilecekleri ağırlıktaki bir odunu iki kişinin ortaklaşa kaldırması olabilir” diyerek cevap vermesi bâtıldır. Çünkü birisinden kaynaklanan meyl diğerinden kaynaklanan meyl ile bozulabilir. Çünkü cismani kuvvet cismin bölünmesine bağlı olarak artıp azalabilir. Aynı şekilde bu kuvvet değiştiği için hadistir.

¹⁶⁵ Rûm 30/27.

Dolayısıyla Allâh te'âlânın irâdesinin Kendisi ve başka birisi arasında ortak bir şekilde bir fiille alakalanması mümkünatlardandır demek (odun taşıma misalinde olduğu gibi) gaflet olur. Çünkü bundan Allâh Teâlâ'ya noksânlık isnad etmek lazım gelir. Bu da muhaldir. Allâh te'âlânın irâdesi hadis bir şeyle alakalanmaz. Ayrıca bu meseleyi odun taşıyan iki kişiye kıyas etmek kıyası mea'l-farıktır. Üstada nispet edilen söz kabul edilemez bâtıl bir sözdür. Bu meseleden dolayı bazıları “Bu görüş şirke düşme tehlikesi itibari ile Mutezile'nin görüşünden daha ağırdır” demiştir. Hayalî de böyle nakletmiştir. Üstada nispet edilen bu görüşü tashih edenlerin biraz haklılık paylara da vardır. Bu pay bu görüşteki yanlışlığa dikkat çekilmemiş olmasından ve tesirin kendisine bağlı olduğu şey ile müessirin arasında fark olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak yine de bu ilmin ehlinin yanında bu fark zahirdir. Çünkü birincisi i'damı ve Eşari'nin kudret görüşünü de kapsamakta ikincisi ise kapsamamaktadır. Bu sözün O'na nisbetini kabul etmiyorum diyebilirsiniz. Kabul etsek bile bu sözün O'ndan bir tartışma esnasında karşısındaki kimsenin doğru olan görüşe çok uzak olması sebebiyle onu doğru görüşe çekmek için hile olarak söylemiş olabilir. Bundan dolayı alimler “Bir kimseden tartışma anında nakledilen sözler onun mezhebi olarak görülemez” demişlerdir.

Senûsî ise “Bu sözün O'ndan olduğunu kabul etsek bile o görüşü tutamayız. Çünkü o bu meselede doğruya ulaşmak için tüm gücünü harcamış ancak buna rağmen doğruya ulaşmamış. Bu görüşün yanlış olduğu açıktır. Bu söylediklerimizden bazı müelliflerin yaptığı gibi bu görüşü Maturidiyye mezhebine isnad etmek çok yanlıştır. Bu görüşte iki mezhep arasındaki fark ise şudur: Üstad, Kâdî gibi eşari mezhebinin büyüklerindendir. Ancak herkes İmam Eşari'yi taklit ettiği için ve onların sözü İmam Eşari'nin görüşüne ters düşecek şekilde değiştiği için Eşariler'den kimse onları taklid etmemiştir. Maturidiyye alimleri ise ehli sünnet ve'l-cemaatin çoğunun imâmıdır. Hanefi mezhebinin büyükleridir. Onlardan bu konuda İmam Eşari'ye muhalif bir görüş de nakledilmemiştir. Farazi olan bir sözü O'nun görüşü olarak kabul etmek sivadı azamın akidesini bozmak olur. Allâh te'âlâ her şeye hakim olan ve her şeyi en iyi bilendir.

Benim araştırmama göre iki mezhep arasında bu konuda ne bir ortaklık var aynı zamanda ne de bir ayrılık var. Her iki mezhep te kulun faili muhtar olduğuna, onun kesb gücü olduğuna ve bu kesbin mükellefiyetliğin medarı olduğuna, kudretin (etki etme şartlarını toplaması şartı ile) ya fiil yapılacağı zaman geldiğine ya da fiilden önce veya sonra da kulda

bulunduğuna ittifak etmişlerdir. Doğru olan görüşün seleften nakledilen “Cebr de yok tevfiz de yok, doğru olan ikisi arasında olduğumuz” sözü olduğuna, Halik isminin Allâh Teâlâ’ya ait, kâsib-âmil isminin ise kula mahsus olduğuna, fail-muhtar-kadir-medid isimlerinin ise hakikatte değil de kullanımda müşterek olduğuna ittifak etmişlerdir. Bazı isimlerin ortak bazılarının ise Allâh Teâlâ’ya özel olması isimlerin alındığı yerin ortak veya özel olmasından kaynaklanmaktadır. Kesb emri itibaridir. Bu saydığım onbir madde iki mezhep arasında ortaktır. İtibarların değişmesine göre de bu sayı artabilir.

İki mezhebin ayrıldığı hususlar ise: Maturidiyye’ye göre kesb fiilin vasfında etki eden kulun kudretinin eseridir. Eşari mezhebine göre ise kulun irâdesi ile beraber fiilin aslına da vafına da etki etmeyen kuvvettir. Maturidiyye ye göre kudretin mutaallakı sadece vasıftır. Eşariyye’ye göre ise fiil ve vasıftır. Maturidiyye’ye göre kudretin etki etmeden taalluk etmesi düşünülemez. Eşariyye ye göre düşünülebilir. Maturidiyye’ye göre kulun kudreti Allâh te’âlânın kudreti olmadan fiilin meydana getiremez. Eşari’ye göre ise getirebilir.

Seyyid’in ve Âmedi’nin araştırmalarından anlaşılan budur. Maturidiyye ye göre kadim kudret ve hadis kudret beraber fiile etki edemez. Eşari’ye göre edebilir. Bunlar iki mezhebe göre kesbin mânâsından anlaşılanlardır. Maturidiyye’ye göre kesin gayret olan irâdenin sarf edilmesi kulun tercihi ile olan bir iştir ve onun kudretinin eseridir. Bu da daha önce anlattıklarımızdan anlaşılmaktadır. İmam Eşari’ye göre ise irâdenin muktezasıdır. Maduridiye’ye göre bu mükteza yoktur, bilakis irâde-i külliye vardır. İmam Eşari’ye göre ikisi arasında bir fark yoktur. Ancak kulun her ikisinde de bir dahli yoktur.

Maturidiyye’ye göre Allâh te’âlâ fiilin aslını yaratır, vasfı ise kulun kesin gayretinin vasıtası ile kudretinin etkisinden meydana gelir. Eşariye göre ise hem vafında hem de aslında etki eder. Bu saydığım onsekiz vecih iki mezhep arasında ki farklı görüşlerdir. Burada zikrettiğim iki mezhep arasındaki ortaklıklar ve ayrılıklar daha fazladır. Bazılarında iyice anlaşılması için farklı üslupla dikkat çekmeye çalıştım. Bunlardan bir tanesi çoğunlukla İmam Eşari’nin görüşüne mukabil olan görüşleri İmam Maturidi’ye değil Maturidiyye mezhebine nisbet ettim. Çünkü bu ince meseleler O’ndan değil onun ashâbı tarafından oluşturulmuştur. Çünkü Allâh te’âlâ O’nu bidat ehliyle aynı zamanda yaşamaktan korumuş, o da meselelerde selefin görüşlerini tercih etmiştir (Dolayısıyla bidat ehlinin sonradan çıkardığı yanlış fikirleri cevap

verme imkanı onun için olmamıştır). Ben de O'nun takvalı davranıp söz söylemediği konularda O'na ait olmayan görüşleri O'na nisbet etmedim. İkincisini ise İbrâhim el-Lükâî *Cevhere* isimli esere yazdığı eserde açıklamıştır. Bu açıklamasında *Şerhu'l-Mevâkıf* isimli eserin haşiyesinde geçen Hayâlî ve Hasan Çelebî'nin görüşlerine muvafıktır.

Bu açıkladığı bilgi şudur: Kulun fiili hakkında yapılan tartışmalar tüm canlıların fiillerini de kapsamaktadır. Risalenin başında buna işaret etmiştim. İbrâhim el-Lükâî buna ek olarak bu tartışmanın bütün varlıkların ihtiyarı suretinde görünen fiillerinde olduğunu söylemiştir. Denizin yürümesi, taşların Allâh Teâlâ'yı tesbih etmesi, hurma kütüğünün inlemesi, bulutun gölgelendirmesi, taşların selam vermesi, ekinlerin Peygamber Efendimiz (sas) ile konuşması gibi. Bir de ek olarak şunu söylemiştir: Bu tartışmada kuldan maksat mutlak canlıdır. Özetle buraya kadar alıntı yaptım. Bana göre bu tartışmada ki kuldan maksat mükellef olan kimseler olabilir. Hem akla ilk gelen mükellef kimselerdir hem de bu tartışmadaki kula her canlıda bulunamayacak bazı özellikler tahsis edilmiştir. Ayrıca Hayâlî, delillerin mükelleften başka canlılarda cereyan etmediğini söylemiştir. Hamd alemlerin rabbi olan Allâh Teâlâ'ya mahsustur.

İşte, kutb-i da'iretü'l irşâd, ğavse's-sakaleyn ale's-sadad essa'ir-i fillâh er-raki-i es-sacid el mücahid zi'l-cenaheyn Hz. Ziyaeddin Mevlana eş-Şeyh Muhammed Halid (ö. 1827) kuddise sirruhu'l-azizin kelâmı irâde-i cüz'îye bahsinde tamam oldu.

604 senesinde Belh'de tevellüd ve 672 senesinde âhirete irtihal buyuran Hz. Mevlana Celaleddin Rumî el-Konevî ki (ö. 1274) elan Konya'da medfun olan pirî azam kaddesallâhu esrarehulaziz hazretlerinin *Mesnevi-i Şerifi*'nin müte'addid mevki'inde irâde-i cüz'iyenin tafsilatını 'alâ vechi't-tafsil beyân ve tevzih eyledikten, ondan da bir cüz'ü kelâm-ı iksirin teberrüken tahriri münasip görülmüştür.

انبياء در کار دین جبری اند / *Enbiya der kâr-ı dinî cebriyend*

کافران در کار عقبی جبری اند / *Kâfirân der kâr-ı ukbâ cebriyend*

Enbiya dünyadan fariğ ve işinde cebrilerdir. Kâfir dünyaya taalluk edip emr-i ukbaya râgıb değillerdir.

انبياء را کار عقبی اختیار / *Enbiyâ râ kâr-ı 'ukbâ ihtiyâr*

جاهلان را کار دنیا اختیار / *Câhilân râ kâr-ı dünyâ ihtiyâr*

Enbiyâ ve evliyâ muvaffak min indillâh olup ihtiyar-ı cüz'ilerini umûr-i uhrevî ve a'mal-i diniyyeye sarf edip emr-i dünyadan nehy ve ona iltifat etmezler. Küffâr ve cühelâ emr-i âhirete tekayyud etmekte usret çekip sikl-i 'azim ve cebir görmekle âhiretten rûgerdan olup umur-i dünya kendilerine muhtar ve âsân görünür.

در هر آن کاریکه میلست بدان / *Der her ân kâriyke meylest bedân*

قدرت خود را همی بینی عیان / *Kudret-i hod ra hemi bini 'ayân*

umur-i dünyeviyye ve lezzât-ı noksâniyyeden her o işte ki senin tabî'atında ona meyil vardır, o işte kendi kudretini a'yan görüp cebre havâle etmezsin ve “Ben ettim” diye nefsine isnadla tefâhur edersin.

در هر آن کاریکه میلت نی و خواست / *Der her ân kâri ki meylet ni u hast*

اندر آن جبری شدی کین از خداست / *Ender ân cebri şodi ki iyn ez hudast*

Ama şol ef'al ve a'mal-i müstahsenede ki tabiat ve nefsin meyli ve ülfet ve muhabbeti yoktur. Bu Hûda'dandır diye ol işte cebri olursun. İhtiyâr-ı cüz'iyyeyi a'mal-i haseneye sarf etmeyip kul yine kadirdir diye kendini mecbur görüp iş hakkındadır dersin.

زاري ما شد دليل اضطرار / *Zâri-i mâ şod delil-i istirar*

خجلت ما شد دليل اختيار / *Hacelet-i mâ şod delil-i ihtiyâr*

گر نبودى اختيار اين شرم چیست // 69 // *Ger nebûdî ihtiyâr-i iyn şerm çist //*

وين دريغ و خجلت و آزرم چیست / *Vein deriğ-i hacilet ve azurem çist*

زجر استادان و شاگردان چراست / *Zecr-i üstadân ve şagirdân çirast*

خاطر از تدبيرها گردان چراست / *Hatır ez tedbirha gerdân çirast*¹⁶⁶

Ya'ni irâde-i cüz'iyye ebyâtâtında Mevlevî kuddisesirruh der ki; “Bizim zâr u tazarru'umuz ıztırara ve şerm u hecâletimiz ihtiyarımız olduğuna delildir. Eğer bizde irâde-i cüz'iyye olmayaydı ef'al-i seyyi'e ve a'mal-i kabiheden bir fi'il-i nâmeşru' ve kâr-ı nâmakûl sudûrunda halktan veya Hakk'dan bu utanmak nedir? Bir vaz'ı nâ hemvar için üstad şakirdlerini men' ve zecr ve insanın havâtır ve tedbiri bir mevzi'e bent ve bir umuru işlemek etmiş iken o işten rücu'u ve tedbirin terki ihtiyar-ı cüz'iyi benî Âdemde bulunduğunu müsbittir ve kâfi-i dela'ildir.

آن زمان که می شوی بیمار تو / *An zeman ki mi şevi bimar-i tu*

می کنی از جرم استغفار تو / *Mi koni ez cürm-i istiğfâr-ı tu*

می نماید بر تو زشتی گنه / *Minemayed ber tu ziştî-i güneş*

¹⁶⁶ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Defter-i Evvel, Bahş-ı 29.

می کنی نیت که باز آیم بره / Mikoni niyyet ki bâz âyem bereh
عهد و پیمان می کنی که بعد از این / Ahd u peymân mikoni ki ba'de ezin
جز که طاعت نبودم کار گزین / Cüz ki ta'at ne budem kar güzin¹⁶⁷

Yani o zaman ki hasta olursun ve cürm u günâhın nesimi sana ayân nümâyân ve sıhhat bulursam min ba'd günah etmeyip tarik-i müstakime geleyim diye niyet-i halise etmenin irâde-i cüz'iyeye-i abdde bulunduğu müsbettir. Hastalıktan ifakat bulursam evkatımı ibadet ve ta'ate sarf edip nefsi-şum iktizasına hergiz tabi' olmayayım ve birisinin işine bu kulların kâffesi irâde-i cüz'iyeyi müsbettir.

Cenabı Halık-ı te'âlâ ve tekaddese celle sultanuhu hazretleri her işi bilâ vasıta kadir olduğu gibi bazı eşyayı da lihikmetih mahlûku olan sebepler vasıtasıyla hâlk buyurur. Bu da esbâba ihtiyacına mebni değildir. Ancak esbâb ile tedrici olarak hâlk ve icad etmekte ashab-ı basiret için hikmet ve ibret vardır ki defa'i olarak hâlk olunmakta o hikmetler mülâhaza olunamaz.

Mesela rüzgârlar ile bulutları yürütür ve murad ettiği mekâna yağmur indirir. Suda kuvve-i fa'aliye ve toprakta kuvve-i kabiliye hâlk edip onlar içtima'ıyla imtizacından enva'-ı semerât tahsîl eder, cümlesini hâlk ve yekdiğere sebep eden ancak Cenab-ı Vacibu'l-Vücut'tur. Esbâbın te'siri ancak onun irâdesiyledir. Öyle ise kullardan sudur eden ve onu mufid olan âyât-ı kerime-i Kur'ân ile ef'âlin mahlukullâh olduğu nâtık olan âyetler beyinde asla ve kat'a ta'arruz zann olunmasın. Zira vasıta-yı esbâb ile vücuda gelen fiiller ba'zen sebebe ve ba'zen sebebu'l-esbâb olan Cenab-ı Halık-ı te'âlâ ve tekaddes cenaplarına isnâd olunmaktadır.

Bizim uhreviyyât bâbında dela'il-i kati'amız sem'ıyyât olup Nebiyy-i Zışan (sav) Efendimizin tebliğ buyurmuş oldukları nusûs-i şer'ıyyeden ibarettir. Uhreviyyât, delai'l-i sem' ile malum olacağından sem'ıyyât da denir. Hilafete delil-i kat'i aklı delalet etmedikçe gibi zavahir-i nusus şer'ıyye ve onlardan mütebadir olan me'ani-yi şerifeye bilâ te'vil cezmen itikad eylemek umur-i lâzıme-i kat'ıyyeden olmakla vacibü'l-ittiba'dır.

İmam Gazâlî (ö. 1111) bu misallerin tasdikinde üç makamât olduğunu tafsil ederek *İhyayı Ulûm*'ünde dedi ki kabir 'azabında **birinci**, azhar ve esahlı ve eslem olan mesela hayye yani yılan beni teleddüğü ediyor ve mevcuttur. Lâkin biz onu müşahede edemiyoruz zira umur-i melekûtu müşahedeye, bu ayn salih değildir. Âhirete taalluk eden mesa'ilin küllisi âlem-i melekûtandır.

¹⁶⁷ Mevlânâ, age, aynı yer.

Sahâbe-i kirâm nüzul-ü Cebrâil (as)’ı müşahede etmedikleri halde nasıl imân ederlerdi ve Peygamber-i Zîşan Efendimiz Cebrâil (as)’ı müşahade ederlerdi? Eğer buna imân etmez isek evvelcesine mela’ike ve vahye imân etmeyi tashih etmemek lazımdır. Yok, eğer buna imân edip ümmetin müşahade etmediğini Nebî (as) müşahade etmesini ca’iz görünce meyyitin de müşahade-i ni’am ve ‘azâbı neden ca’iz olmasın?

İkinci makam, na’imin emrini tezekkürdür. Zira na’im (uyuyan biri) menâmında yılanın sokmasını ve müte’ellim olduğunu görür hatta rüyada sayha edip alnı terler ve bazen yatağından sıçrar. Bunların kâffesini nefsiyle idrak edip uyanık insanın eziyet gördüğü gibi müteezzi olur. O na’im bunu müşahade eder. Hâlbuki zahir ben sen naimin sakit görürsün ve etrafında hayye yılanı görmezsin yılan ise na’im hakkında mevcûd ve ‘azâbı da hâsıdır. Lâkin senin hakkın da müşâhede değildir. ‘Azâb-ı elem-i ledğ (yılan sokmasının verdiği acı) olursa tehayyul olan yılan ile müşahade olan yılan beyninde fark yoktur.

Üçüncü makâm, yılan binefsihi elem vermediğini sen bilirsin belki yilandan sana ilka olan semdir (zehir) sonra semden sende hâsıl eserin ‘azâbı elemidir yoksa // 70 // sem, elem değildir. Semsiz (zehirsiz) bu eserin fiili hâsıl olursa şu ‘azab ba’zen yılanın vücudu olmaksızın sokması olur.

Şu makamat-ı selasenin hangisi sahih olduğunu suâl edersen bilmiş ol ki nâsdan bazıları evvelkini isbat edip sonrakileri münkirdir. Bazıları da sâniyi kabul ile evveli münkirdir. Bazıları da ancak üçüncü makamı müsbittir. ‘Azabdan bu nev’in tarifi haddi imkân haricindedir ancak adaten iktiza eden sebebe izafetle mümkün olur. Sıfat-ı muhlikât inde’l-mevt nefsinde ezâ ve elem vermeye münkalib olur da âlâmı elem hayye olur.

İstibsar tarikiyle bize münkeşif olan hak budur ki şu mezkûrât imkân çetindedir. Cenab-ı te’âlâ ve tekaddes hazretlerinin kudret ve aca’ib tedbirini havsalası dayyık (dar) olan inkâr eder. Ef’alullâh ile munis ve ülfet etmediğinden cehil ve kusurundandır. Evet, bu tarik-i selâse ta’zibde mümkün ve bunu tasdik vâciptir. Bazı abd bu enva’ından biriyle muazzeb ve bazı her iki nev’ile muazzeb ve bazıları da her üç nev’i cem’ olur. Hak olan budur, bunu tasdik et. Kelâm-ı İmam Gazâlî nihâyet buldu.

Kabrinde mü’mine cennete bir bab açılır. Kâfire nâra bir bab açılır. Mü’mine ravh-ı cennet, kâfire mekruh-i nâr vasıl olur. Hadis-i şerifte vârid olmuştur, uhreviyyattan olan mizan, kitap, suâl, havz, sırât gibi ahval dela’il-i sem’iyye ile sâbittir.

Mizan, a'malin miktarını bildirecek olan şeydir. Keyfiyetten bahsetmek bize lâzım değildir. Belki imân edip keyfiyeti Allâh te'âlâya tafviz ederiz. “فاما من ثقلت موازينه “¹⁶⁸ Ve'l-veznu yevmeizini'l-hak”,¹⁶⁸ “فاما من ثقلت موازينه فامه هاوية و اما من خفت موازينه فامه هاوية و ما ادراك ما هي نار حامية Fe emma men sekulet mevazinuhi fe hüve fi išetirradiye ve emma men haffet mevazinuhi fe ummuhi haviye ve ma edrake ma hiye, narun hamiyeh”¹⁶⁹ âyât-ı kerimeleri sabittir. Vezn olunacak kütüb-i a'mâldir. Bazıları hasenat, ecsâm-ı nûrani; seyyiât, ecsâm-ı zulmâni olur, diyor. Dünya'da hafaza meleklerinin ketb ve tahrir ettikleri saha'ıftir.

Kitap yevm-i kıyamette mü'minlerin sağ, kâfirlerin sol ve arka câniplerinden kendilerine ta'at ve ma'siyet yazılı olarak verilecektir. “اما من Emma men utiye kitabehu biyeminihi fe sevfe yuhasebu hisaben yesira”¹⁷⁰ “و تُخرج يوم القيامة كتاباً يلقاه منشوراً”¹⁷⁰ Ve nuhricu yevme'l-kıyamei kitaben yelkahu menşura”¹⁷¹ “اقرأ كتابك و كفى بنفسك”¹⁷¹ İkra kitabeke ve kefa binefsike”¹⁷² gibi bîhesap ayât-ı Kur'âniyye ile sabittir.

Suâl mevk'i arasatta ve sırât mevkilerinde mevkuf hukukullâh ve hukuk-i ibaddan suâl olunmak ehadis-i şerifelerle sabittir.

Havz ayât-ı celilede remiz ve işaret ve **kevser** hadis-i şerifle sabittir. **Sırât** zahr-i cehennem üzere memdud olduğu, mahlûkâtın ondan 'ubûr edeceği amelleri miktarınca berk-i hatif ve rih-i 'âsıf bükren (hızla geçen) at gibi geçip; ehl-i nâr ise cehenneme düşecekleri ehâdis-i Nebvî delâlet etmektedir.

Cennet ve **Nâr** müttakin ve kâfirin için icad ve i'dad olundukları ve'l-yevm mahlûk ve mevcûd oldukları Âdem (as) ve Hava validemiz kıssalarıyla sabit ve nusus-i kat'ıyye-i Kur'âniyye ve her süverin müte'addid mevki'inde serâhet ve delâlet vardır. Ehl-i cennet ve cehennem ebedi olup kalacakları, muvakkat olmadıkları ve ni'am ve gadablar ebediyeti “خالدين فيها أبداً/halidine fiha ebeda”¹⁷³ âyet-i celilesiyle sâbittir.

¹⁶⁸ A'râf 7/8; “O gün tartı hakır”.

¹⁶⁹ Kari'a 101/6-11; “O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Amelleri hafif olana gelince onu kucaklayacak olan haviyedir. O nedir bilir misin? Yakıp kavuran bir ateş.

¹⁷⁰ İnşikâk 84/7-8; “Kime kitabı sağından verilirse hesabı çok kolay görülecektir”.

¹⁷¹ İsrâ 18/13; “Kıyamet gününde insana açılmış vaziyette önüne konulacak olan bir kitap çıkaracağız”.

¹⁷² İsrâ 18/14; “Oku şimdi kitabını bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter”.

¹⁷³ Tevbe 9/22; “Onlar orada sürekli kalıcıdır”.

Hülâsa, vakt-i muayyen hulul ettikte sur-i İsrâfil (as) nefholunarak kâffe-i benî Âdem mahall-i vâhide cem' ve haşr edilecek ve hayli zaman intizar edildikten sonra Hz. Fahre'l-Mürselin Efendimiz tarafından vuku bulan şefa'at-i 'uzmâ ile fasl-ı kazaya bid' olunacaktır. Şöyle ki evvelâ bilâ hesap cennete dâhil olacak zevât, zıll-i 'arşda kemâl-i i'zazle dar-ı cennâta sevk edilip bâkilerin defter-i 'ameleleri kendilerine i'ta ve mizanda vezn edilecek ve varid olan suâllere cevapları mütalebe olunacak ve havz-ı kevserden içmelerine müsa'ade olunan zevât ondan içecek ve sırât üzerinden her biri kuvvet-i imân ve hüsn-i amelleri sâyesinde ve ona göre sür'at ve betânet üzere geçeceklerdir. Sırttan geçmeye muvafık olanlar bilâ sebk-i 'azâb cennete dâhil olurlar. Bunların ma'adası cehenneme düştükleri halde eğer ehli imân iseler günahları miktarı yahut daha az bir müddet mu'azzeb olup ba'dehu cehennemden çıkarlar. Cennet-i a'lâyâ dâhil olup mütena'im olurlar. Ama ma'azallâh imânsız bulunan kesân ilelebet nâr-ı cahimde suzan olarak kalırlar. Bunlar için halâs olmak ihtimali yoktur. Cennet nimetleri rûhanî ve cismanî kısımlarına münkasım olduğu gibi cehennemdeki gadab da bu vecihle ikiye inkisam eder. Leza'iz-i rûhaniyenin en büyüğü her nimetin eşref ve a'lâsı cemal-i Hakk'ı müşâhede ve rıdvân-ı ilâhiyi ihrazdan 'ibâret olmakla âlâm-i rûhaniyenin eşeddi bu devlet-i 'uzmadan mahrûm kalarak mazhar-ı gadabullâh ve karin-i kahr-ı nâmütenahî olmaktan 'ibâret olduğu âşikârdır. Bu ahvâl // 71 // amentü billâh ehlisünnet ve'l-cemaat ki fırkayı naciye, şekerallâhu sa'yehum re'y-i sâ'ibleri mucibce farzdır. Nev'en hafası olan mesa'il-i itikadiyyede tashih-i itikad lazımdır. Allâh bizâtihi mevcuttur ve eşya da onun icadıyla mevcutlardır. Ve Hakk te'âlâ zât ve ef'al ve sıfatında yegânedir. Ve hiçbir kimsenin bir emrde Hakk te'âlâ ile filhakikat şirketi yoktur. Allâh te'âlânın sıfat ve ef'ali de zâtı gibi bîkeyf bîkeyfiedir. Bîçun bîçûne yani "ليس كمثله شيء"/leyse kemisli şey"¹⁷⁴dir.

Mümkinâtın sıfât ve ef'âl-i Hüdâ ile hiç münâsebeti yoktur. Meselâ sıfat-ı ilim bir sıfat-ı kadim ve basit-i hakikattır ki hergiz ta'ddüd ve tekessür ona rehayâb değildir. Her ne kadar taaddüd-i ta'allukât i'tibârıyla olursa da zira ki onda bir inkişâf ve basit vardır ki malûmât ezel ve ebedde o inkişâf ile münkâşif olur. Ve cemi'-i eşyâyı ahvâl-i münâsîp ve muktezasıyla külliye ve cüz'iyeye her birinin evkât-ı mahsûsalarındaki yani vâhid-i basitte bilmiş olur.

Meselâ ez ân cümle Zeydi hem mevcûd ve hem ma'dûm ve cenin ve sabi ve hayvan pir hem zinde ve hem morde bilmiştir. Ve müstened ve

¹⁷⁴ Şûra 42/11; "Ona benzer hiçbir şey yoktur".

müttacih ve giryân ve mütelezziz ve müte'elim ve aziz ve zelil hem ka'id hem ka'im, hem berzahta ve haşrda hem cennette ve hem telezzüzde bilmiştir. İmdi, taallukta o mevtime mefkud oldu ki ta'addüd-i taallukât afakın taaddüdünü mucipler ve ezminenin tekasürünü isterler. O mahalde ezelden ebede dek an-ı vâhid-i basitten gayrı an yoktur ki o anda taaddüd bulunsun. Öyle ise taaddüd yoktur. Zira Hakk te'âlâ üzere zaman ceryan eylemez ve tekaddüm ve te'ahhur yoktur.

İmdi, Hakk te'âlânın ilminde eğer ma'lûmata taalluk isbât olunursa cemi'-i ma'lûmâta ta'alluk-i vâhid ile müte'allik olmuştur. Ve o taallukta meçhulü'l-keyfiyedir. Ve sıfat, ilim gibi bîkeyf ve bîkeyfiyedir. Bu tasvirin istib'ad olunmasını bir misâl ile zâ'il edip deriz ki ca'izdir ki bir şahıs bir vakitte gelmeyi aksâm-ı mütebâniye ve ahvâl-i müteğayire ve i'tibar-ı münzadiyle bildikte pes o vakitte kelime hem isim ve hem fiil, hem harf, hem sülâsi hem rübâi hem mu'rab, hem mebnî, hem munsarîf, hem gayr-ı munsarîf, hem ma'rife, hem nekre, hem mâzi, hem müstakbel, hem emir ve hem nehy üzere bilir. Belki o şahıs için demeye caizdir ki "Kelimenin bu aksâm ve i'tibarâtını bi'l-cümle bir vakitte tafsîl üzere merrât kelimeye gördüm" dediğinde sahih olunca ve mümkünün ilminde ezdadın cemi'i mutasavvar olunca ilm-i Vâcib-i te'âlâ'da nice müsteb'ad olur "و الله مثل الأعلى/Ve lillâhi meselü'l-a'la"¹⁷⁵ ma'lum ola ki bu mahalde her nekadar cem'-i zıddeyn sureti vardır ama filhakika bunların meyanında zıddiyet mefkuddur.

Zira herçend Zeyd'i ân-ı vâhidde hem mevcûd hem ma'dum bilmiştir. Ama onun vücudunun vakti mesela 1355 Hicriyeden sonra ve onun âdem-i sabıkının vakti o sâl-ı mu'ayyenden akdem ve âdem-i lahikin vakti 1398 senesinden sonra olması hemen o anda bilmiştir. Pes, zaman tağayyur etmekle fî hakika beynehumada tezağ yoktur. Sa'ir ahval de bu kıyas üzeredir.

Bu tahkikattan vazih oldu ki herçend Hakk te'âlânın ilmi cüz'iyat-ı müteğayire taalluk eder dahi şa'ibe-i tağayyur ona rehayab değildir ve o sıfatta mazanne-i hüdüs peyda eylemez ve olmaz. Nasıl ki felâsife böyle za'a etmişlerdir zira tağayyur bir takdir üzere mutasavvar olur ki birini diğlerinden sonra bilmiş ola. Ama çünkü cümleyi ân-ı vâhidde bilmekle tağayyura ve hudusa tahammülü yoktur.

Pes, ta'allukat-ı müte'addide onun için ispât olunmaya hacet yoktur ki tağayyur ve hudus o taalluka raci' olup sıfat-ı ilme raci' olmaya. Nitekim

¹⁷⁵ Nahl 16/60; "En yüce benzetme Allâh'a aittir".

Felsefe'nin şüphesini def' için bazıları tekellüf eylemişlerdir. Evet, eğer taallukatın ta'ddudu cânib-i // 72 // ma'lumatta ispât olunsa muhtemel idi. Hakk te'âlâ hem zâtında hem sıfatında ve hem ef'alinde ğani ani'l-mutlaktır. Hiçbir emirde hiç nisbete muhtaç değildir. Vücudunda muhtaç olmadığı gibi zuhurunda da muhtaç değildir ki bazı sûfiyyenin ibaretlerinde mefhum olan Hakk te'âlâ kemalat-ı esma'îyye ve sıfatıyyenin zuhurunda bize muhtaçtır. Bu kavil Muhyiddin bin Arabî (ö. 1240)'nindir.

İmam Rabbanî (ö. 1624) buyurur ki bu suhen bu fakire ziyâde girandır. Bilirler ki onların aferineşinden maksud, yine onlar için kemalatın husulüdür. Yoksa Hakk te'âlâ ve tekaddes canibine kemâle a'id olmak için değildir ki âyet-i kerime; “وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ”/vemâ halaktu'l- cinne ve'l-inse illâ liya'budûn¹⁷⁶. *Cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım*” ey liya'rufun bu ma'nayı mueyyiddir.

Pes (böylece), cin ve insin hilkatinden maksud yine onlar için kemalatın husulüdür. Yoksa Hakk te'âlâ ve tekaddes Cenabına a'id bir emir değildir. “كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِئاً فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأَعْرِفَ”/Küntü kenzen mahfiyyen fe ehbabtu en u'rafe fe halektu'l-halka li u'rafe¹⁷⁷ Hadis-i kudsisinde vâki' olan irfandan murad da onların ma'rifetleridir. Yoksa “Ben ma'ruf olan ve onların vasıtaları ma'rifetiyle kemâl hâsıl edem” demek değildir. Te'âlâ ‘an zalike ‘uluvven kebira ve Hakk te'âlâ hiçbir şeye hulul etmez ve hiçbir şey ona hâl olmaz yani hiç nesne ona mahal olmaz. Hakk te'âlâ muhit-i eşyadır ve onlarla kurb-u ma'îyyet sahibidir. Ama bizim fehmi-i kâsırımızın derk eylediği ihâta ve kurb ve ma'îyyet Hakk te'âlânın cânib-i kudisine şâyân değildir. Ve keşf ve şühûd ile ma'lûm olandan dahi mütenezzihdir ki Hakk te'âlânın sıfât, zât ve ef'alinin hakikatında mümkün, cehl ve hayretinden gayrı nasibi yoktur. Gayba imân eylemek lâzımdır ve her ne ki mekşuf ve meşhud olursa lâ tahtında nefy eylemek gerektir. İmdi, imân eyleriz ki Hakk te'âlâ muhitu'l-eşyâdır, kurbu'l-eşya ve ma'el-eşyadır. Ama Hakk te'âlâya ihata ve kurb ve ma'îyyetin ma'nasını bilmeyiz, nedir? İhata ve kurb-i ilmidir demek te'vilat-ı müşabihâtandır. Biz onun te'viline kâ'il değiliz. Ba'zı safiyyunun ma'na-yı ittihadın fehmi onların hilaf-ı muradlarıdır.

¹⁷⁶ Zariyât 51/56.

¹⁷⁷ Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim. Mahlûkâtı yarattım ki bilineyim.Bkz. Fahrettin Râzî, *el-Keşşâf*, Zariyat 56. Âyetin tefsiri; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 1, s. 471; Muhyiddin İbn Arabî, *el-Fütühât el-Mekkiyye*, c. 2, s. 112.

Zira onların ittihadı ibham eden “إذا تم الفقر فهو الله”/İza temme’l-fakru fe huvallâh¹⁷⁸ kelâmından muradları çün fakr tamam olup ve nisti-i mahz hâsıl ola ancak Allâh bâkî kalır. Yoksa fakir olan kimse ne an ki Hüda ile müttehid olur bu küfür ve zındikiyyedir. “Te’alallâhu amma yekulune uluvven kebira”¹⁷⁹ ve Hakk te’âlânın zât ve sıfât ve ef’âline tebdîl ve tağayyur rehâyâb değildir. Fesubhâne men la tağayyura bizâtihî ve lâ bi sıfâtihî ve lâ bi ef’âlihî bihudûsi’l-ekvân ve Hakk te’âlâ Kâdir-i muhtardır. Şa’ibeyi icab ve mazanneyi iztirar eden münezzeh ve müberradır.

Felâsefe-i bîhired kemali icabda bilip Vâcib-i te’âlâ’dan ihtiyarı nefy ve icabı ispât etmişlerdir. Bu bîhiredler Vacib-i te’âlâyı muattal ve bîkâr tutup bir masnu’dan gayrı Hâlık-ı semavât ve arzdan sâdır değil evvelde icap iledir. Vücud-u havadisi ‘akl-ı faale nisbet etmişlerdir ki onun vücudu da onların tevehhümlelerinden gayride sabit olmamıştır. Onların zâm-ı fasidlerinde onlar için Hakk Subhane ve te’âlâ ile hiç kâr yoktur. Nâçâr lâzımdır vakit iztirab ve iztirarda akl-ı fa’ale iltica ederler ve Hakk Subhane ve teâlâya hiç müraca’at eylemezler.

Hakk te’âlâ hazretlerinin vücud-u havadiste hiç medhali yoktur derler. İcad-ı havadise ta’alluk eden “akl-ı fa’aldir derler. Belki fe’alede rücu’ eylemezler ki onların beliyâtını ref’de onun da ihtiyarı yoktur. Bu devletsizler humk ve melahetde fırka-i dâllenin pîş kademleridir. Kâfirler de Hakk te’âlâyâ iltica ederler. Belyenin def’ini talep ederler. İki şey bu bîdevletânda // 73 // cem’-i firak-ı dâllenin belahetinden ziyâdedir. Biri, ahkâm-ı menezzeleyi inkârdır ve ahhâr-ı mürselin hazeratına inad ve adavetleridir. İkincisi, makâsıd ve matalıb-i vâhiyelerini ispatta tertib-i mukaddemat-ı fâside ve telbisi dela’il ve şevâhid-i bâtıla eyledikleridir. Onlar kendi makâsıdanı isbatta o kadar habt ve hata eylemişlerdir ki hiçbir sefih söylememiştir.

Semavât ve kevâkib ki her vakitte bî karar ve sergerdanlardır, bunlar evza’ ve harekâtını medar-ı kâr eylemişlerdir. Semavât ve kevkebin Hâlık ve Mucid’inden ve bunların maharrik ve müdebbirinden çeşmpûşidelerdir ve muameleden dür gitmişlerdir. Zehi (pür, tam) bîhired, zehi bîdevletân onları âkil bilip ve sahib-i fetânet zanneden kimse onlardan ziyâde sefihdir. Onların

¹⁷⁸ Fakr tamamlandığında yalnız Allâh kalır.

¹⁷⁹ İsra 17/43; “Allâh onların söylediklerinden münezzehtir ve yüceler yücesidir”.

ulûm-i münessak ve muntazamından biri ilm-i hendese ki mahza malaya'nidir ve bîfa'idedir.

İlm-i Tıb ve ilm-i nücûm ve ilm-i tehziib-i ahlâk ki onların behterin 'ulûmudur enbiya-yı mütekaddime aleyhimü's-selavât ve't-teslîmât hazeratının kitaplarından sirkat edip kendi abâtılını terviç eylemişlerdir ki İmam Gazâlî (ö. 1111) *Munkiz-i ani'd-Dalâle* nâm te'lifinde tasrih etmiştir. Ehl-i mesellet ve tâbi'an-ı enbiyâ eğer delâ'il ve berâhinde galat eyleseler havf yoktur ki onların medârkârları taklid-i enbiyâ üzeredir. Ve bu devletsizler ki kendilerini taklidden telhis ve dela'il ile ısbatı kendilere tahsis etmişlerdir. “ضلوا فأضلوا/Dallu fe edallu”.¹⁸⁰

Hız. İsa âlâ nebiyyina ve aleyhisselatu vesselam hazretlerinin da'vet-i nübüvveti bu bîdevletânın reisleri olan Eflatun (ö. MÖ 347)'a reside oldukta, “Bizler pâk bir kavmiz tathir eden kimseye hacet yoktur” diye cevap verdi. Zehi sefâhettir bir şahıs ki emvâtı ahyâ ve ikmeh ve abrası ibra ede ki onlar tavr-ı hikmetlerinden hariçtir. Onu görüp ve ahvalini tefattun eyleyip ba'dehu cevaba tasaddi lâzımdır. Bilâ müşahede cevap vermek kemâl-i i'nad ve sefahettir. Ve Muhyiddin Arabî'nin (ö. 1240) dahi ibaretleri icaba nazırdır. Ve kudretin ma'nasında felsefeye muvafakatı vardır ki kâdirden terkin sıhhatini tecviz eyleyip cânib-i fi'li lâzım bilir.

Acâyib kâryârdır ki Şeyh Muhyiddin makbüllerinden olmak üzere ma'dûd ve melhûzdur. Ve onun ekser ulûmu ehl-i Hakk'a muhaliftir. Hata, ta savab zuhur eder. Hata ve keşfi ile ma'zurdur. Ve melakdan hatâ ve içtîhâd gibi merfu' ve dûrdur.

Bu i'tikad Muhyiddin bin Arabî (ö. 1240) maddesinde imâmu'r-re'y yani bu fakirindir. Onu makbüllerden bilip ve onun ulûm-i muhalifini hata' ve mudirr bilirim, buyuruyor. Bu ta'ifeden bir cemaat vardır ki hem şeyhine ta'n ve melamet ederler ve hem onun ulûmünü tahti'e eder ve nâseza söz söylerler ve bu ta'ifeden bir gürûh da vardır ki şeyhine takallüdü ihtiyâr edip ve onun cemi'-i ulûmünü sevab bilirler.

Delâ'il ve şevâhid ile o ulûmün hakikatını ıspat kaydına düşerler. Şek yoktur ki bu iki fırka ifrât ve tefarrut tarikini ihtiyâr eylemişlerdir ve tevassut-i halden dûr kalmışlardır. Şeyh Muhyiddin ki eyliya-yı makbûlâtandır, hata' ve keşf vasıtasıyla onu teleh gûne red ederler ve onun sevabdan dûr ve ehl-i Hakk'ın re'ylerine muhalif ve mehcûr olan ulûmunu taklid ile kabul nasıl nice

¹⁸⁰ Saptılar ve saptırdılar.

mümkündür? “هو المتوسط/Fe'l-hakku hüve'l-mütevasit”¹⁸¹ Allâh Subhanehu vaffekaniyallâhu sübhanehu bimennihi ve keremihi (Yüce Allâh beni lütuf ve ihsânıyla başarılı kılsın).

Evet, beli mes'ele-i vahdet-i vücutta bu ta'ifeden cem'-i ğafir Şeyh ile şeriklerdir. Herçend Şeyh bu mes'eledede de tarz-ı hâs sahibidir. Ama asl-ı suhen olan vahdet-i vücutta şirketleri vardır. Bu mes'eledede de herçend zahiren ehl-i Hakk'ın mu'tekadlarına muhaliftir ama kabil-i tevcih ve şâyân-ı cem'dir. İki fırkanın niza'ları // 74 // lafza aittir. Ma'lum ola ki mümkinât biesriha gerek cevâhir ve a'râz gerek ecsâm ve 'ukûl ve nüfûs ve gerek eflâk ve anâsir cümlesi Kadir-i Muhtar'ın icâdına müsteniddir ki bunları ketm-i âdemden vücuda getirmiştir. Kezalik bunlar vücudda ve bekâda dahi Hakk te'âlânın zâtına muhtâclardır.

“Esbâb” ve “Vesâit”in vücudunu kendi fi'iline perde kılmıştır ve hikmetini kubab-ı kudret eylemiştir. Yok belki esbâbı kendi fi'ilinin sübutuna dela'il eylemiştir ve hikmetini kudretin vücuduna vesile kılmıştır. Zira ki basiretleri enbiya-yı 'izâm (as) gibi kümmel-i müteba'atlarıyla mükemmel olan erbab-ı fetânetin ma'lumlarıdır ki vücud ve bekâlarında Hakk Subhane'ye muhtaç olup ve sübut ve kıyâmları Hakk te'âlâ'dan ve onun i'netiyle olan esbâbı ve vesa'il filhakika cemâd-ı mahzdırlar. Ne kevne kendileri gibi bir gayrıda te'sir edip ve onu ihdâs ve ihtira' edeler onların verâsı bir Kâdir vardır ki onu icad buyurup ve ona kemâlat-ı lâyika 'atâ buyurur.

Kezalik 'aklen bir fi'ili ki cemâd-ı mahzdan müşâhede edeler o makamda onun fa'ili ve muharrikinden haberdar olurlar. Zira bilir ki bu fi'il onun hâli değildir. Onun mâverası bir fâ'il vardır ki o fi'ili icad buyurur. Pes cemaadın fi'ili 'ukelâ indinde fa'il-i hakikinin fi'iline rûpûş ve burka' olmaz. Belki o fi'il cemadiyyetine nazarla fâ'il-i hakikiye delil olur. Evet, beli eblehin fehminde fi'l-i cemâddır. Ve bu şey, fi'l-i fâ'il-i hakikidir. Kemâl-i gabâvetinden nâşi cemaad-ı mahzı, o fi'il vasıtasıyla sahib-i kudret bilip ve fâ'il-i hakikiden kâfir olmuştur.

“يضل به كثير أو يهدي به كثير/Yudillu bihi kesiran ve yehdi bihi kesira”¹⁸² bu ma'rifet, mişkât-ı nübüvvetten iktibas olunmuştur ki herkesin fehmi bu makama vasıl olamaz. Bir ta'ife kemâli, esbâbın ref'inde bilirler ve iptida

¹⁸¹ Hak orta yoldur.

¹⁸² Bakara 2/26; “Çoklarını saptırır ve çoklarını da hidâyet eder”.

eşyayı bîtavassut esbâbı Hakk te'âlâya müntesip kılarlar. Bilmezler ki esbâbın ref'inde hikmetin ref'i vardır ki onun zımnında nice maslahatlar melhûzdur. “ربنا ما خلقت هذا باطلا”¹⁸³ enbiyâ aleyhim esselatu vesselam esbâba müra'at eylemişlerdir ve bu müra'ât ile Hakk Subhane ve te'âlâya tafviz-i umur buyurmuşlardır. Hz. Ya'kub (as) oğullarına isâbet-i ayn mülâhazasıyla vasiyyet buyurup “يا بني لا تدخلوا من باب واحد وادخلوا”¹⁸⁴ Ya bûneyye lâ tedhulu min babin vâhidin vedhulu min ebvâbin müteferrika”¹⁸⁴ buyurdu. Ve kendisine nisbet eylemiştir ki badehu buyurmuştur. “وإنه لنوا علم لما علمناه ولكن أكثرهم لا يعلمون”¹⁸⁵ Ve innehu lezu ilmin lemmâ alimnâhu velâkinne ekserahum lâ ye'lemûn”¹⁸⁵ tahsin-i kelâm-ı Yakub'dur ki evvelki kelâmın ba'dinde Hakk Subhane ve te'âlâya tafviz-i umûr buyurup; “وما أغنى عنكم من شيء إن الحكم إلا لله عليه توكلت و عليه فليتوكل”¹⁸⁶ Ve ma eġna ankum minallâhi min şeyin inî'l-hükmü illa lillâh. Aleyhi tevekkeltü ve aleyhi felyetevekkeli'l-mü'minûn”¹⁸⁶ buyurdu.

Cenab-ı Hakk onun bu ma'rifetine tahsin buyurup “وإنه لنوا علم”¹⁸⁷ Ve innehu lezu ilmin”¹⁸⁷ çok ilim sahibi olduğunu bildirmiştir. “يا أيها النبي حسبك”¹⁸⁸ Ya eyyuhennebiyyu hasbekellâhu ve men ittebeake mine'l-mü'minin”¹⁸⁸ âyet-i kerimesinde bizim Peygamberimiz (sav) Efendimize de tevassut-i esbâb ile işâret buyurmuştur.

Kaldı ki te'sir-i esbâb revadır ki Hakk te'âlâ bazı evkatta esbâbda te'sir dahi hâlk buyurup mü'sir olsunlar ve bazı evkatta onlarda te'sir hâlk buyurmayıp, pes imdi nâçar hiç onlar üzerine eser tertib eylesin, nitekim bu ma'nayı esbâbda müşâhede ederiz ki müsebbibatın vücudları kemâ hîye o esbâba terettüb eder ve kemâ hîye hiç onda eser zâhir olmaz ve eylemez. Mutlaka te'sir-i esbâb eylemek mükâberedir. Te'sire ka'il ve bunun da o sebebin vücudu gibi Hakk Subhane ve te'âlânın icadıyla hâsıl bilmek lâzımdır.

İmam Rabbanî buyurur ki, işte bu mes'eledede fakirin re'yi budur. “والله”¹⁸⁹ Vallâhu hüve'l-mülhimu lissavab”¹⁸⁹ İbad Hakk Subhane'nin mahlûku olduğu gibi // 75 // fi'illeri de Hakk te'âlânın mahlûkudur. Zira hâlk

¹⁸³ Âl-i İmrân 3/191; “Rabbimiz sen bunu boşuna yaratmadın. Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz”.

¹⁸⁴ Yusuf 12/67; “Ey oğullarım bir kapıdan girmeyin farklı kapılardan girin”.

¹⁸⁵ Yusuf 12/68; “O kendisine öğrettiğimiz için ilim sahibiydi. Ancak insanların çoğu bilmezler”.

¹⁸⁶ Yusuf 12/67; “Ama Allâh'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allâh'tan başkasının değildir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar yalnız O'na güvenip dayansınlar”.

¹⁸⁷ Yusuf 12/68; “Ve O kuşkusuz ilim sahibidir”.

¹⁸⁸ Enfâl 8/64; “Ey peygamber! Allâh sana ve sana tabi olan mü'minlere yeter”.

¹⁸⁹ Ve doğruyu ilham eden yalnızca Allâh'tır.

ondan gayra şâyan değildir. Ve mümkünün icadı mümkünde zuhura gelmez ki kusur-i kudret ile müttesimdir ve noksân-ı ilim ile muttasıftır ki şâyan-ı icad ve hâlk değildir. Ef'al-i ihtiyariyesinde vâki' olan dahl ve ta'arruz onun kesbidir. Bendenin kudret ve irâdesiyle vâki'dir. Hâlk-ı fi'l Hakk Sübhanehudandır ve kesb-i fi'l bendedendir.

İmdi, bendenin fi'l-i ihtiyarisi bendenin kesbi ile Hakk te'âlânın hâlk-ı mecmu'undan vâki'dir. Eğer abd, kesb u ihtiyarının kendi fi'ilinde asla medhali olmasa hüküm mürte'îş peyda eder ki mahsus ve müşahedenin hilafıdır. Bedâhet ile ma'lûmuzdur ki fi'l-i mürte'îş başka ve fi'il-i muhtar başkadır. Ve bu miktar fark, fi'ilde kesbin medhali için kâfidir. Ve Hz. Hakk Sübhanehu kemâl-i re'fetinden nâşi fi'ilde kendi hâlkını abdin kaskına tâbi' kılmıştır ki kaskından sonra bendede fi'li icad buyurur. Pes nâçâr bende levm ve memdûh olup ve mu'akab ve müsâb olur ve Hz. Hakk Sübhanehu bendesine 'atâ eylediği kasdda ihtiyarın iki ciheti vardır ki fi'il ve terktir. Ve dahi tafsil üzere fi'il ve terkinin hüsn ve kubhunu lisân-ı Peygamber ile beyân buyurmuştur.

Ma'a hazâ abd/kul elbette çaresiz iki cihetten birini ihtiyâr eder. Ya levm veya medh olunur ve şek yoktur ki Hz. Hakk Sübhanehu ve te'âlâ abde o evamir ve nevahi-i şer'iyenin uhdesinden gelecek kadar kudret ve ihtiyar vermiştir. Kudret-i kâmile ve ihtiyar-ı tam bahş olunmak lazım değildir. Lazım olduğu miktar i'ta olunmuştur ki münkirler müsadim-i bedahetdir. Ve maraz-ı kalpleri olmak hasebiyle ityan-ı şeri'attan âcizlerdir. “كبر على المشركين ما تدعوهم إليه/Kebure alalmüşrikine ma teduhum ileyh”¹⁹⁰ Bu mes'ele, mes'ele-i gamidiyye-i kelâmiyyedendir.

Ulema-ı Hakk'ın ifade buyurdıkları kavle imân elbette lazım ve lâbüddür. Vallâhu'l-muvaffık. Ve Hakk te'âlâ müridü'l-hayri ve ş-şerrdir ve her birini hâlıktır ama hayırdan razıdır ve şerden razı değildir. İradet ile rızânın meyânında bu bir fark vardır ki gâyet dakıktır. Hz. Hakk Subhanehu ehlişünneti o fark ile hidâyet eylemiştir. Sa'ir firkalar ki bu fark ile 'adem-i ihtidaları vasıtasıyla dalalette kalmışlardır. Ondan nâşidir ki Mu'tezile, “Abd kendi ef'alinin hâlıkıdır” demişlerdir ve küfür ve ma'asinin icadını ona mensub kılmışlardır.

Şeyh Muhyiddin (ö. 1240) ve onun tâbi'lerinin kelâmlarından mefhumdur ki imân ve a'mal-i salih ismü'l-hadinin marzisi olduğu gibi küfür

¹⁹⁰ Şura 42/13; “Falat kendilerini çağırдыңın bu (din) müşriklere ağır geldi”.

ve ma'asi de ismü'l-mukbilin marzısidir demişler. Bu suhen de ehl-i hakka muhaliftir ve icaba meyil vardır ki menşe-i rızâ olmuşlardır. Kezalik derler ki işrak ve idaat-i âftâbın marzısidir. Sure-i Araf'ta “قل إن الله لا يأمر بالفحشاء أتقولون”/kul innallâhe lâ ye'muru bil fahşai etekulune alallâhi mâ la ta'lemun”¹⁹¹ ve Hakk Subhanehu ve te'âlâ ibâda kudret ve irâde vermiştir ki kendi ihtiyarlarıyla kesb-i ef'al ederler. Hâlk-ı ef'al Hakk Subhanehu'ya mensubdur. Âdetullâh Subhanehu bunun üzerine câridir ki abd kendi fi'iline kasd eyledikten sonra Hakk te'âlânın hâlk eylemesi o fi'ile ta'alluk eder ve çünkü abdin o fi'li kendi kasd ve ihtiyarıyla sudur eyledi.

Pes nâçar medh ve zem ve sevap ve ikabın müteallakı oldu. İhtiyar-ı abd-i zaif dedikleri fi'il me'murun edasında kâfi değildir ma'nasına olursa sahih değildir. Eğer bu kelâm za'if olmak Hakk Subhanehu ihtiyarının kuvveti itibarıyla olursa müsellemdir. Zira Allâh Subhanehu, vüs'ünde olmayan şey ile teklif eylemez. Belki yüsrü muraddır ve 'usru murad eylemez. Gâyeten mâ fi'lbâb fi'l-i muvakkat için ceza-i muhalled olmak takdir-i Hakk'a mufavvaddır. Küfr-i muvakkata 'azab-ı muhalled ceza-i vifak buyurmuştur ve telezzüzât-ı dâimeyi imân-ı muvakkata menut kılmıştır. “ذلك تقدير العزيز الحكيم/Zalike takdiru'l-Azizi'l-Hakim”¹⁹² bitevfikihi subhanehu o kadar biliriz ki // 76 // Hakk Subhanehu ve te'âlâ ki ni'am-ı zâhire ve bâtinenin mevlası ve semavât ve arzın mucidi ve âzamet-i kibriyâ onun kudsine sabittir. Bu sıfât ile muttasıf olan Rabb-i Kahhar'a küfür ve inkârın cezası ukubetlerin eşdedir ki gadabta ebedi kalmaktır ve kezalik şu ni'am-ı büzurga imân-ı bi'l-gayb eylemek revâ ve sezâdır ki nefis ve şeytan müzaheme ederlerken onu bilmek mukabelesinde cezası cezaların behterini (en a'lâsıdır) ki tene'umât ve telezzüzâtta hulûddur. Ve bazı meşayih buyurmuştur ki beheşte dâhil olmak filhakika Hakk te'âlânın fazlına merbuttur. İmana merbuttur demek ona binâendir ki a'mâlin cezası her ne ise ziyâde leziz olmak lazımdır.

Filhakika imâna ta'zimdir. Belki ta'zim-i mü'men-i bihtir ki böyle Âzimü'l-kadr ona müterettip olmuştur. Kezalik duhûl-ü nâr küfre menuttur demek küfrü tahkir ve o zâtı tebcildir ki onu inkâr sebebiyle küfür vuku' bulup mukabelesinde bu tavr-ı 'ukûbet devam üzere olmak terettüb eylemiştir.

İmam Rabbanî (ö. 1624) buyurur ki bu fakir 'indinde duhul-i beheşt filhakika imâna merbuttur. Lâkin imân, Hakk Subhanehu ve te'âlânın fazl u âtiyyesidir. Ve duhul-ü nâr küfre merbuttur ve küfür nefis-i emmarenin

¹⁹¹ A'râf 7/28; “De ki; Allâh fuhşu emretmez. Bilmediğiniz bir şeyi mi Allâh hakkında söylüyorsunuz”.

¹⁹² Yasin 36/38; “Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allâh'ın takdiridir”.

hevâlarından neş'et eder. “ما أصابك من حسنة فمن الله و ما أصابك من سيئة فمن نفسك/Ma esabeke min hasenetin fe minallâhi ve ma esabeke min seyyietin femin nefsike”¹⁹³.

İrsal-i Resul ve inzal-i kitaptan maksud nefsi-i emmarenin hevaları def' olmaktır ki kendi Mevlayı celle sultanuhunun adavetine nasb-ı nefsi eylemiştir. Pes, hevâ-yı nefsin def'i, ahkâm-ı şer'iyyenin ityânına merbuttur. Her ne kadar şer'iatta rasih olursa nefsin hevalarından o kadar ziyâde ba'id olur. Pes, nefsi-i emmarenin üzerine evamir ve nevahi-i şer'iyye imtisâlinden ziyâde meşakkatli bir şey yoktur. Duzah'da 'azâb-ı ebedi ceza-yı küfürdür.

Ma'lûmdur ki irâdenin muktezâsı irâde-i ilme tabi'dir. Ta'atle teklifi masiyetten içtinâbını abd bildiğinde buna muhakkak Allâh te'âlâ hazretlerinin va'd-ı kerimi olduğundan bu ilm-i ta'ate abdi râ'î olur. Nasıl ki nefsi-i emmâre yârdımıyla şehvetle me'an lezzet-i faniyeyi devlet-i bakiyeye tefekkühde (hoşluk, lezzet) abdi ma'siyete da'i ve hayruret eder, tarafeynin her ikisine irâdenin ta'alluku teşa'ub eder. Da'i-i evvel hayra, da'i-i sâni şerre incizab eder. Hareket-i ihtiyariye ve iztirarda fark zahirdir. Binâenaleyh abdin ef'alinde cebir rayihası olmaz. Zira onu müstelzim değildir.

Hiz. İmam Rabbanî Sirhindî'den su'al ediyorlar, “Bir şahsın kendinde imân mevcûd iken resum-i küfrü icad eylese ve ehl-i küfrün merasimine ta'zim eylese ulema onun küfrüyle hüküm ederler ve onu ehl-i irtidad 'add ederler. Ekser-i Müslüman-ı Hind bu belaya müptelâdır. Ulemanın fetavalarıyla gerektir ki ahrette o şahıs 'azab-ı ebedi ile giriftar ola ve hâl-i an ki ahbar-ı sahihde gelmiştir ki, bir kimse ki onun kalbinde zerre mikdarı imân olsa Duzah'dan onu ihraç ederler ve azab-ı muhalledde komazlar. Bu mes'elenin tahkiki sizin indinizde ne vecihledir?” Cevap budur ki, “Eğer o kâfir-i mahz ise azab-ı muhalled onun nasibidir. İyazenallâh minhu. Eğer merasim-i küfrü icad ederken zerre kadar imân da var ise azab-ı Duzah'a müptela olur ama o kadar zerre-i imân bereketiyle ümidir ki hulud-u azabtan halâs ola ve giriftar-ı da'imiden necât bula”. // 77 //

Zira imân, tarik-i tevâtürle ve zaruretle dinde bize reside olanlara tasdik-i kalbiden 'ibârettir. Ve ikrar-ı lisân için de rûkn-i imândır demişlerdir ki sukut ihtimali vardır. Bu tasdikin alâmeti küfürden teberri ve kâfirinden bizardır. Ve kâfirinin hasâ'is ve levazımından olan mesela zünnar beste vesa'ire olmak gibi bunlardan teberridir ve eğer iyaz-billâh te'âlâ bu tasdiki

¹⁹³ Nisa 4/79; “Sana isabet eden iyilik Allâh'tandır. Sana isabet eden kötülük kendindendir.”

da'va edip ve küfürden teberri eylemezse musaddık ve mübeyyindir. Dâğ-ı irtidadla müttesim ve filhakika münâfık hükmündedir. “لا إلى هونلاء و لا إلى هونلاء/La ila haulai ve la ila haulai”¹⁹⁴. Pes imânda teberri elbette lâzımdır, ednâsı kalbîdir. Teberri-i küfürden a'lâsı kalb u kâlibîdir ve teberri demek Hakk Subhanehu ve te'âlânın düşmanlarına düşmanlıktan ibarettir. Onların zararından havf oldukta kalp ile havf olmadıkta kalp ve kâlip ile olsun يا أيها النبي جاهد الكفار والمنافقين و اغلظ عليهم/Ya eyyühennebiyyu cahidi'l-küffâre ve'l-münafikine veğluz aleyhim”¹⁹⁵ âyeti kerimesi bu ma'nayı mueyyiddir.

Muhabbet-i Hüda 'azze ve celle ve muhabbet-i Resûl-i Hüda aleyhisselavât vetteslimât onların düşmanlarına düşmanlık eylemedikçe suretbend olmaz. İmam Rabbanî buyurur ki, “Fakir bir kere bir şahsın iyadetine gitmiş idim ki mu'amelesi ihzara karib olmuş idi. Çünkü onun haline müteveccih olup gördüm ki onun kalbinde zulmat-ı kesire var. Herçend o zulümâtın def'ine müteveccih olup fa'ide eylemedi. Çok zaman teveccühden sonra ma'lum oldu ki o zulümâtın ekseri kendinde meknûn olan sıfat-ı küfürden olup ve o kudurete menşe' onun küfrüyle ve ehl-i küfür ile müvâlâtıdır ki teveccühât o zulumatı def' eylemedi. Onun o zulumatının tenkıye ve tathiri azab-ı nâra menuttur ki ceza-yı küfürdür ve de ma'lum oldu ki zerre kadar imân sahibi olmakla ahir o imân bereketiyle onu Duzah'dan ihraç ederler. Çün bu hali onda müşahede edip hatıra geldi ki âyâ cenazesinin namâzına hazır olayım mı olmayım mı ba'de'l-teveccüh hazır olmak zahir oldu”.

Pes Müslümanların imânları mevcûd iken resum-i küfrü icra ve onların günlerine ta'zim edeler. O Müslümanların vefâtlarında cenaze namâzlarına varalar. Küffara mülhak eylemeyeler ki el-yevm 'amel de böyledir ve ümid eyleyeler ki ahir bereket-i imân ile azab-ı ebediden necât bulurlar.

Pes ma'lum oldu ki ehl-i küfür için afv u mağfiret yoktur. “إن الله لا يغفر أن يشرك به وإن الله لا يغفر”¹⁹⁶. Eğer kâfir-i sırf ise azab-ı ebedi onun ceza-i küfrüdür. Eğer zerre kadar imân var ise ondan nârın cezası muvakkattır. Ve keba'ir-i sa'irede Allâh te'âlânın meşîyyetine mevkufdur ki murad ederse mağfiret eder ve murad ederse gadab eder ve ehl-i kebâirin günahları tevbe ile veya şefa'atle veya mücerred afv ve ihsân ile mağfiret

¹⁹⁴ Nisa 4/143; “Ne onlara ne de bunlara ...”.

¹⁹⁵ Tevbe 9/73; “Ey peyamber! İnkarcılarla iki yüzlülerle savaş. Onlara karşı caydırıcı davran”.

¹⁹⁶ Nisa 4/116; “Allâh kendisine şirk koşulmasını affetmez...”.

olunmayıp da ve de dünyanın elem ve mihnetleriyle ve mevt-i şedâid ve sekeratıyla kefarete olunmaz ise ümididir ki onların ‘azabında ba’zı gürûh için ‘azab-ı kabir ile kifâyet oluna ve bir cema’at için de kabrin mihnetleriyle ve kıyametin ahvali ile ve o günün şedâidi ile iktifa buyurular ve bâki günahları için azâb-ı nâra muhtaç kalmaya. “الذين آمنوا و لم يلبثوا إيمانهم بظلم أولئك لهم / Ellezine amenu ve lem yelbisu imânehum bi zulmin ulaike lehumul emnu”¹⁹⁷ âyet-i kerimesi bu ma’nayı mu’eyyiddir ki zulümden murad şirktir veallâhu e’lemu bihakikati’l-umûr. Haberde gelmiştir ki “شفاعتي لأهل الكبائر من / Şefaati li ehli’l-kebairi min ümmeti. Ümmeti ümmetün merhumetun la azabe leha fi’l-ahirati”¹⁹⁸ buyurulmuştur.

İmam Rabbanî’den (ö. 1624) suâl edildi ki, “Küfürden gayrı bazı seyyiât vardır ki cezasında azâb-ı Duzah varid olmuştur ki Hakk te’âlâ buyurur “و من يقتل مؤمناً متعمداً فجزاؤه جهنم خالداً فيها” / Ve men yektul müminen müteammiden fe cezauhu cehennemü haliden fiha”¹⁹⁹ ve ahbarda gelmiştir ki bir farz namâzı kasden kaza eylese bir hukbe (80 yıldan fazla zaman) ona Duzah’da ‘azâb ederler. Binâenaleyh azâb-ı Duzah küffâra mahsûs olmadı. Cevabında buyurur ki katilin azab-ı muhallidi istihlale mahsustur ki kâfirdir”.
// 78 //

Nitekim müfessirin zikir eylemişlerdir ki küfürden gayrı seyyiatda azab-ı Duzah vâki’ olur. Sıfat-ı küfür şâibesinden hâli değildir. Mesela evâmîr ve nevâhi-yi şer’iyyeyi hor görmek ve istihza etmek ve seyyiyeyi irtikâbında adem-i mübâlât ve o seyyiyeyi istihkak gibi.

Suâl: Ecrin teza’ufu hasenattadır. Seyyiâtta ancak misliyle mücazât olunur. Küffara da seyyiat-ı ma’dude vasıtasıyla ‘azab-ı muhallad niçin oldu?

Cevab-ı İmam Rabbanî: Her amelde cezanın misli ne miktar olduğu vacib-i te’âlânın ilmüne mufevvaddır. İlm-i mümkin onun idrakinde kâsırdır. Meselâ kazf-ı muhsenatta cezası 80 tazyânedir ve hadd-ı sirka da kat’-ı yed ve suver-i zinada bekâr ise 100 değnek, seyyib (evli) ise recm buyrulmuştur. Bu hudûd ve takdirâtın sırrını bilmek tavk-ı beşerin haricidir. Zelike takdirü’l-âzizi’l-âlim fesubhanallâhi’l-âzim. “والذين إذا فعلوا فاحشة أو ظلموا أنفسهم ذكروا الله / Vellezine izâ fasstğfrowa lذنوبهم و من يغفر الذنوب الا الله و لم يصروا على ما فعلوا و هم يعلمون / Vellezine izâ fe’alû fâhişeten ev zalemû enfusehum zekerullâhe festagferû lizunûbihim

¹⁹⁷ En’am 6/82; “İman edip te imânlarına zulüm bulaştırmayanlar emindirler...”.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, 4/39; “Şefa’atim ümmetimden günah işleyenler (kebair ehli) içindir”.

¹⁹⁹ Nisa 4/93; “Kim kasten bir mümini öldürürse cezası ebedi cehennemdir”.

vemen yağfiru'z-zunûbe illallâh velem yusirrû 'alâ mâ fe'alû vehum ya'lemûn" ²⁰⁰ âyet-i kerimesinin sebep-i nüzulünde buyurmuşlardır ki hurmafuruş Nihân isminde birine bir hüsnâ kadın hurma ahz etmek istedikte “Bu hurma ceyyid a'la değildir, hanede bundan daha a'lası vardır” diyerek kadın ile hanesine vardıkta onu takbil ve zam ettikte kadın ona “Allâh'tan ittikâ et!” dediğinde kadını terk ederek nadim olduğundan Sahib-i şer'iat (sav) huzur-u sa'adetine gelerek macerayı ihbar eylediğinde bu âyet-i kerime şeref nüzul buyrulmuştur. “إن ربك يبسط الرزق لمن يشاء و يقدر إنه كان بعباده خبيراً بصيراً”/İnne Rabbeke yebşûtu'r-rizka limen yeşau ve yakdir innehu kane bi ibadihi habiran basira”²⁰¹ âyet-i kerimesinin tefsirinde Hz. Enes (ö. 709) rivâyetinde ibadın bazı sahih ve bazı sakim ve bazı ğani ve bazı fakir hâlk olunmaktaki hikmet Allâh te'âlâ 'azze ve celle hazretleri ibâdın mesalihini ziyâde âlim olduğuna mebni sahihi sakim ederse ibadeti ifsad eder. Eğer sakimi sahih ederse o da ifsad eder. Eğer ğaniyyi fakir ederse ifsad ettiği gibi fakiri ğani ederse o da ifsad eder.

Âllame-i Taftazanî Sâdeddin (ö. 1390) Rahimehullâh *Şerh-i Âkaid*'inde dedi ki Enbiya aleyhisselamdan kizb ve ma'siyeti müş'ir nakl olunan tarik-i âhâd ile menkûl olan merdûd, tarik-i tevâtürle menkûl olan da mümkün ise zahirine masruf mümkün olmadıkta evlâyı terke mahmul ya da bi'setten mukaddem olduğuna haml olunur. Ba'zı müfessirin kelâmlarına itibar olunmaz zira İsrailiyyattan ahz etmişlerdir. Asl-ı kelâmda senedimiz aka'id-i İslâmiyyemizdir.

İsmet-i enbiya tekarrur edip şirk vesa'ir şeyi ûr olan evsâfdan müberralardır. Sıfâtullâhta cehl enbiyada caiz olmadığı gibi ulema ve evliyada belki bu cehl caiz değildir. Binâenaleyh Kur'ân-ı Âzîmüşşan'da şeref sudûr buyurulan evsâf-ı zahiriyyenin mahmel-i sahihi muhakkaktır.

Peygemberi Zîşan efendilerimiz Salavâtullâhı aleyhim ve sellim iblağ ahkâmlarında taksirin vuku'una ha'if bulunan Hz. Muhammed Mustafa (sav) “والله يعصمك من الناس”/Vallâhu yasimuke minennas”²⁰² kavli şerifi ile tayyib nefesine ve kavi kalbe bildirdi ve Mûsa ve Harun Aleyhimasselama “لا تخافا إني

²⁰⁰ Al-i İmrân 3/135; “Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allâh'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allâh'tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir”.

²⁰¹ İsra 17/30; “Rabbin dilediği kimsenin rızkını genişletir ve kısar. O, kullarından haberdar olandır. Her şeyi görendir”.

²⁰² Mâide 5/67; “Allâh seni insanlardan koruyacaktır”.

معكما/Lâ tehafe inneni meakume”²⁰³ buyurdu. Yani sizi korudu, düşmanlarınıza karşı size yardım etti.

Sure-i Ahzab’da “يا أيها النبي اتق الله”/Ya eyyuh enbiyyuttekillâhe”²⁰⁴ “Düm alettakva ve la tutı’i’l-kâfirine ve’l-munafikin”²⁰⁵ yani dinde vehne götürecektürden. İşte muhammil-i sarh musarrahtır. Sure-i Şura’da; “ما كنت تدري ما الكتاب ولا الإيمان”/Ma kunte tedri ma’l-Kitabu ve la’l-imânu.” Bundan önce sen kitap nedir İman nedir bilmezdin”²⁰⁶.

Ebû'l Leys es-Semerkandî (ö. 906) ve Kadı (ö. 1286) dediler ki kable'l-vahiy Kur'ân okumak ve imâna halkı davetin keyfiyetini bilmezdik. Zira // 79 // Sahib-i Şer'iat (sav) kable'l-vahiy icmâlen tevhide mü'min idi. Sonra salât ve sıyâm ve zekât ve hacc-ı beyt ferâ'iz inzâl oldu ki kable'l-vahiy aslını ve tefâsilini bilmezdi. Teklif-i ferâ'iz ile imân ve ikân ve ihsân kıyâmıyla ziyâde oldu. Murâd-ı ferâ'iz ve ahkâm olan tafsil-i şerayi' ve İslâm olan imândır. Hz. Mûsa (as) kıssasında “فعلتها إذا أنا من الضالين”/Fealtuha izan ene mine'd-dâllin”²⁰⁷ yani unutanlardan ve hata edenlerden, bir şeyi kasten olmaksızın yapanlardan demektir.

Ebû Hanife (ö. 767) ve ashâbı indlerinde rahimehumullâh mu'temed ve cumhur-i ehl-i ilim dediler ki; enbiyadan birini tekzip ya da birini tenkis veya birinden teberri ederse mürted olup tevbe etmediği takdirde katl olunur. İcâd ve cihad ve vera' ve zühd ve fıkıh ve hadis beynini cem' eden ashâb-ı Ebû Hanife'den İbn Mübarek (ö. 767), Abdullâh Mervezî (ö.797) ve ulema-yı usul-ü din ve e'imme-i müctehidin ve muhakkikin, müfessirin ve muhaddisin indlerinde Peygamber-i Zışan (sav) hakk-ı sa'adetlerinde şeref sudur buyurulan âyât-ı Kur'âniye'de sehiv ve nisyan ve ğaflat ve fezandan müberradır. “ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر”/Li yağfıra lekellâhü ma tekaddeme min zembike ve ma teahhara”²⁰⁸ âyet-i kerimesinde “mâ tekaddeme” (geçmiş) baban Âdem (as) için “ma teahhara” (gelecek) ümmetin zünubundan, “veleke” (senin)'nin ma'nası “lieclike” (senin için) demektir. Ve bazıları “lek” ve “min zembike”den murad ümmet-i Muhammed (as)'dır.

²⁰³ Taha 20/46; “Çekinmeyin! Kuşkusuz ben sizinle birlikteyim”.

²⁰⁴ Ahzab 33/1; “Ey peygamber! Allâhtan kork”.

²⁰⁵ Ahzab 33/1; “Ey Peygamber Allâh'tan ittika üzere ol”.

²⁰⁶ Şura 42/52; “Sen kitap nedir, imân nedir daha önce bilmezdin”.

²⁰⁷ Şuarâ 26/20; “O şeyi yaptım, o halde ben yoldan çıkanlardan oldum”.

²⁰⁸ Fetih 48/2; “Allâh senin gelmiş geçmiş günahlarını bağışlasın diye”.

Mağfiretin asıl mânâsı “setr” olup azamet gibidir. Mağfîret uyubdan teberri, zünubdan tenezzühîyedir. Bunun gibi te’vili ekâbir-i Hanife’den fikh-ı Ebû’l Leys (ö.983) ve Sülemini Ebû Abdurrahmân Sûfî (ö. 692) ki tasavvufta tefsir müellifidir, “ما ارى ما يفعل بي و لا بكم/Mâ edri mâ yuf’alu bi ve lâ bikum”²⁰⁹ şeref nüzul edince küffar bununla ferahlandı “من ذنبك و ما تأخر/min zenbike ve ma teahhara”²¹⁰ inzal buyuruldu. Zira evvelki âyette küffar dediler ki Lât ve Uzza’ya kalem ederiz ki emrimiz ile emr-i Muhammed Aleyhisselatu vesselam birdir. Onun bizim üzerimize bir emr-i za’idi yoktur. Onu ba’s eden ona ihbar ederdi, “ما ادرى ما يفعل بي/Mâ edri mâ yuf’alu bî”²¹¹ kavlini demezdi dediklerinde ikinci sure Fetih nüzul buyuruldu. Sahâbe-i kirâm “Henien leke ya Resulullâh, sana ne yaptığını muhakkak bildin. Bize Cenab-ı Hakk ne işleyecektir”. “ليدخل المؤمنين و المؤمنات/liyudhilel mü’minin ve’l-mü’minat”²¹² ilâ ahirü’l-aye şeref nüzul buyuruldu. “و استغفر لذنبك و للمؤمنين و المؤمنات/Ve estağfir li zenbike veli’l-mü’minin ve’l-mü’minat”²¹³ İbn Abbas’dan Mekki rivâyetinde burada Nebî Sallallâhu aleyhi vesselem’e hitab, ümmetine hitabdır dedi.

Ve’l-hâsıl hülâsa-i kelâm bu gibi ehadis-i Nebevî ve âyât-ı kerimelerde vesa’ir Enbiyayı aleyhisselam hazeratına da’ir âyet-i kerimelerde ve ahbar-ı ef’al ve akvâl ve âsârlarının zahirlerinde eşkâl vâki’ oldukça tahsin-i makalatlarına kemâl ve cemallerine noksân ve vehim ihtimalinde makallerinin te’vil ile tahsin-i makale sarf etmemeleri lazımdır. Zira Sahibü’ş-Şer’iat (sav) kemâl-i edebde kelâm-ı Arabın fesahat ve belâğatın vechi üzere ki İlm-i Belağat ve Me’ani ve Mecaz ve İsti’are fesahatın mukteza-yı hâl üzere muhatap olunması mesela bihasebi’l-asl mâ vudi’a lehuda (kök anlamı olarak konulan), lafz isti’malinde hakikat karine-i hâliyye ve akliyye ile “lafz-ı mâ vudi’a lehin” gayride isti’malinde mecâz bir harf vesa’ire karine ile gayrıya isti’are oldukça isti’are mesela “و لأصلينكم في جنوع النخل/ve leusallibennekum fi cüzû’in-Nahli”²¹⁴ âyet-i kerimesinde lafz-ı “fi” âla lafızda isti’are olunarak “aleyha” demektir.

Firavun’un Mûsa (as)’a imân sâhirleri tehdid, hurma dallarında sizi salb ederim dediği “fe” ma’nasını ifade ediyorsa da hurma dalları üzerine

²⁰⁹ Ahkâf 46/9; “Bilmiyorum bana ne yapılacak size ne yapılacak?”.

²¹⁰ Fetih 48/2; “Allâh senin gelmiş geçmiş günahlarını...”.

²¹¹ Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum.

²¹² Fehit 48/5; “Mümin erkekleri ve mümin kadınları içinde sürekli kalmak üzere cennetlere koymak için...”.

²¹³ Muhammed 47/19; “Kendi suçların için, inanan erkekler ve kadınlar için bağışlanma dile...”.

²¹⁴ Taha 20/71; “Mutlaka sizi hurma ağaçlarına sallandıracağım...”.

“ayn” ma’nasınadır ki isti’are olunmuştur. Kesret ma’nayı killet mebna ile beyânına icâz gibi ilm-i Me’ânî’de musarrah olduğu vecih üzere elfazın muvafakata nisbetle Arabî kelâmının isti’malleri fesahat ve belâğat-ı kelâmın kusvâsına vâkıf // 80 // olan kavm-i Arap için esâlib-i kelâm ve kuvve-i idrak ve sür’at-i ifhâm merâmlarıyla onlar haklarında Nebiyyü’l-ümmet ve kâşifu’l-gummet (sav) cenaplarına mücâleset bereketiyle işkâl-i kelâm asla vâki’ olmazdı. Yani onlar hakkında Araplara nisbetle kelime-i müşkile ve elfaz-ı mu’dele ve cümle-i musheme bulunmazdı ve herkese şeref sudur buyurulan kelâm-ı ehadis-i Nebeviyyenin muhataba nisbetle hangi kısmına sarf olacağını kemâ hakkuhu bilirler Kur’ân-ı Azimüşşan’da ve ehadis-i Nebevî’yede vâki’ olan kelâmı anlar ve fehm ederler idi. Ba’dehu memâlik-i İslâm tevsi’ ve her taraf insânıyla mükâleme ve Arabın lisân-ı fasihine lisân-ı ahar mezc edilerek fesahat ve belâğat üzere ucmet ve nisbet-i mechûliyet ve hâlât-ı tufuliyet onların üzerine gâlib olarak merasıd-ı edeb ve makasadu’l-arab fehm olmamaya karib oldu. Ancak zahir ve nass-ı kelâm fehm olunur oldu. Acemiyyet galebe edenlerin bi’t-tab’i’ a hakikata şübehat-ı müşkile ihâm eden ehâdis-i şerifeleri meselâ “خلق الله آدم على صورته/Hâlakallâhu Âdeme âlâ suratihi”²¹⁵ ümmet-i merhume-i Muhammediyyeden imân-ı hakk ile imân eden ehadis-i müşkileyi tenzihe haml ettiler ve bazıları teşbihe haml ile küfür ve ilhada düştüler. Binâenaleyh ‘avâm ile hükm-ü şer’i ahz olunmayan ve intifa’ı olmayan teşbihi mühim olan ehadis-i şerifeyi tahdis etmek kadar kasr-ı akâid olunarak müzebezb bir hale düşürmek ve mekrûh olmuştur. Bu hâlet ve kâ’ide ehadis-i sahihe ve rivâyet-i sarihede dirâyeten sabit ma’lum olan rivâyettedir.

E’imme-i dinden hiçbirinden meclis-i cühelâ ve süfehada böyle ehadis misilli rivâyet olunmamıştır. Kavâid ile adem-i intifa’ ve âkaid-i diniyyenin tezelsül-i havzına mebni men’i sabit ve daka’ik-i sûfiyyenin ve ilm-i kelâmın âmmenin men’i sabit olmuştur. Bu teşebbüh ve tenzih bahsi tasavvuf ilmine sirâyet edip kendilerini bu ûlûm-u âliyeyi nisbetle ûlûm-u şer’iyyeye adem-i ma’lumâtı cihetiyle mülhid ve zındıkaya reside olmuşlardır.

İmam Rabbanî Ahmed Farukî Serhindî (ö. 1624) *Mektubat*’ında dedi ki “Meryâ ve mümkinâtta şühûd-i Hakk celle ve ‘alâ ki sûfiyyeden bir cema’at onu kemâl ad ederler, teşebbüh ve tenzih beyni cem’ zann ederler. O şühûd-i Hakk celle ve ‘alâ değildir. O şeyde meşhûd olan, onların mütehayyel ve

²¹⁵ Buhârî, Sahih, İsti’zan, 1; Müslim, Sahih, Birr, 115; “Allâh Âdem’i kendi suretinde yarattı”.

menhûtlarıdır ki mümkünde gördükleri Vacib-i te'âlâ ve tekaddes değildir. Ve hâdiste buldukları kadîm değildir ve teşebbühte zâhir olan şey tenzih değildir. Ve tenzih-i sırf imânları olmayan cema'at ki müşahade-i sırf süfliden gayrı emr-i digere mu'tekid değildir".

Mülahedettendir ki "Hakk Celle ve Sultanehu'yu görürüz ve bize hergün müyesser olur" derler ve onların gördüğü nûru onlar esfar-ı sahiha teşbih ederler ve o nûru bîkeyfiyet mertebesi zann edip ve meratib-i urucun nihâyeti o nûrun zuhuru olmak üzere tasavvur ederler. "تعالى الله سبحانه عما يقولون /Te'âlâ Subhanehu amme yekulu('z-zalimine) uluvven kebira"²¹⁶ acayib kâr ve bârdır ki bu tarikin mudi'lerinden bir gürûh bu şuhûd ve müşâhede ile kana'at etmeyip bu şühûdu tenezzül add ederler ve bu neş'ede ru'yet-i basariye kâni' olup zât biçûn Vâcibu'l-vücûd Celle Sultanehu ile kelâm ve mükâleme isbat ederler ve Hüdayı Mûte'al şöyle böyle buyurmuştur derler ve gehi bazen kendi düşmanları hakkında o Hazret-i azze şanuhu'dan vaidler nakl ederler ve gâhi kendi düşmanlarına beşaret ve müjdeliler ederler. Ve onlardan bazıları da gece sülûs-i bâkisinde veya rûb'undan tâ sabah namâzına dek Hakk Subhanehu ve te'âlâ ile mükâleme eyledim ve her bâb suhenden suâl edip ve cevap aldım derler. "لقد استكبروا في انفسهم علواً كبيراً /Lekad istekberu fi enfûsihim uluvven kebira"²¹⁷ bu cema'atın suhenlerinden ma'lum oldu ki bu nûr, meziyyeti Hakk Celle Sultanehu olmak üzere // 81 // bilirler. Ve o nûru Hakk te'âlânın zâtı olmak üzere tasavvur ederler. Yoksa zuhurat-ı Hakk te'âlâ'yı bir zuhur zann edip ve zilâldan bir zilâl bilmezler. Ve şek yoktur ki o nûra zât-ı Hakk te'âlâ demek iftira-yı mahz ve ilhad-ı sırf ve zındıka-yı hâlisdir.

Hiz. Mûsa salavâtullâhî âlâ nebiyyina ve aleyh hazretlerinin kavmi mücerred taleb-i ru'yet hasebiyle helâk oldular ve Hiz. Mûsa (as) taleb-i ru'yetten sonra zahm-ı "لن تراني /len terânî"²¹⁸ ile bîhûş olup o talepten tâ'ib oldu ve Muhammed Resulullâh (sav) ki mahbûb-i Rabbi'l-âlemindir ve behterin mevcudat-ı evvelin ve âhirin idi. Ma'ahaza mi'rac-ı bedenî devletiyle müşerref ve arş ve kürsîden güzere edip ve mekân u zamândan bâlâya revân oldu. Böyle iken onun da ru'yetinde işarât-ı Kur'ân var iken 'ulemânın ihtilâfı vardır.

²¹⁶ İsra 17/43; "Allâh onların söylediklerinden büyük bir yücelikle münezzektir".

²¹⁷ Furkân 25/21; "Onlar kendi nefislerinde büyükenip".

²¹⁸ A'râf 7/143; "Beni asla göremezsin".

İmam Gazâlî (ö. 1111) dedi ki, “Esah olan Fahr-i âlem (sav) Hakk te’âlâ hazretlerini leyle-i mi’raçta baş gözüyle görmedi. Bu bî-serencâmlar kendi za’mları ve bâtıl olan kavillerinde Hüdayı Celle sultanehu’yu görürler”.

Hâlbuki Muhammed (sav) Resul-ü Rabbi'l-âlemin hazretlerinin de bir kere ru’yetinde kıyl u kâl vardır. “قبحهم الله ما اجهلهم/Kabbehahumullâhu mâ echelehum”²¹⁹ Ve dahi bu cema’atın suhenlerinden ma’lum oldu ki evvel mesmu’ olan kelâmın Hakk Subhaneye nisbeti kelâmın mütekellime nisbeti gibi bildiler. Bu ayn-ı ilhaddır, hâşâ ve kellâ Hz. Hakk Subhane’dan bir kelâm sadır ola. Tekellüm tariki ile ki onda tertib ve takdim ve te’hir ola ki bunlar âlâmet-i hudûstandır. Meşayih-i kibârın suhenleri onları ğalata düşürüp der ki Meşayih o Hz. Celle şa’nehu ile kelâm ve mükaleme isbat etmişlerdir.

Lâkin ma’lûm oldu ki meşayih o kelâmın Hakk Subhane ve te’âlâyâ nisbeti kelâmın mütekellime nisbeti bilmemişlerdir. Belki mahlûkun halıkına nisbeti gibi ta’yin eylediler ki bu makamda hiç hatar yoktur. Hz. Mûsa âlâ nebiyyina ve âleyhi’s-selavât-ı ve’s-selam ki şecere-i mübarekeden Hakk Celle sultanehu’nun kelâmını işitti. O kelâmın Hakk celle ‘azametuhuya nisbeti mahlûkun Hâlıkına nisbeti gibi idi. Yoksa kelâmın mütekellime nisbeti gibi değildi. Ve keza Cebrâil (as)’ın mesmu’u olan kelâmın Hz. Hakk Subhanehu’ya nisbeti mahlûkun Hâlık’a nisbeti gibi idi. Gâyeten mâ fi’l-bâb o kelâm da Hakk subhanehudur ki münkiri kâfir ve zındıktır. Güya kelâm-ı Hakk müşterektir. Kelâm-ı nefsi ve kelâm-ı lafzı meyanındaki bir emr tavassut eylemedin. Hakk Subhanehu onu icad buyurdu. Pes kelâm lafzi de filhakika kelâm-ı Hakk celle ve alâ oldu. Nâçar onun münkiri de kâfir olur. Fefhem bu tahkik mevâzı-ı kesirede sana menfa’at verir. Vallâhu subhanehu’l-muvaffik. İmam Rabbanî sözü burada hitam buldu.

Muhakkak sahâbe-i kirâm aleyhim rıdvan hazretleri Kur’ân’ın istima’ından Hakk celle şanehuyu bilir ve sıfâtına ârif olurlardı ve Rubûbiyyetin istihkâkını anlarlardı. İstima’-ı Kur’ân onlara ilm-i kat’i ifade ederdi. İstima’-ı Kur’ân ilm-i kat’i ifadesinde mu’ayene ve müşahade makamında ka’im olur idi. Hatta Hakk Subhanehu’ya celis olurlardı. Bu ise kimseye mahfî değil idi. Allâh te’âlâ subhanehunun lütuf u keremiyle basireti açılan bir insan ma’ani-i kadimesine im’ân-ı nazarla nazar ederse nihâyetsiz bulur, ondan sonra za’il olan hurûfunu nazar ederse me’âni-i kadimeyi kendisinde setr eden bir surete müşabih bulur. Bu sureti izale ettiği zaman

²¹⁹ Allâh onları kahretsin, ne kadar da cahiller.

mestûr olan me'ani-i kadimesini nihâyetsiz görür ve bulur. İşte bâtın-ı Kur'ân budur. Sureti bulunan hurûfa nazar ederse iki cildin arasında mahsur gibidir. İşte zâhir-i Kur'ân budur.

Kadim olan kelâmdan hurûf-i hadise izale edilirse me'ani-i kadimi hâli üzere bâki kalır. Derece-i velâyete irtikâ etmeyen avâmın Kur'ân'ı kıra'atı kıra'at-ı elfâzdır. Velâyetin ilk meratibinde bulunan ulema, evliya-ı // 82 // havâs denir, tedbir-i me'âni-i Kur'ân'dır. Kıra'at-ı ahass-ı havâs, intizar-ı feyz-i ilâhidir ki tabakât irtikâ eden kümmel-i tabi'ân-ı Resûl-i ekrem'dir. Kalbi füyuzât ve tecelliyât mazhariyyeti isti'adadı nisbetinde feyezân eder. Me'ani-yi âliye ve murâdat-ı ilâhiye'sini kalbinin üzerinden icra ederek Kur'ân-ı 'azimüşşanı istima' eden kimse bir ilm-i zaruri ile anlar ki kelâmul lâhtır. Zira ki o kelâmda 'azamet ve üzerindeki satvet ancak azamet-i rububiyet ve satvet-i ulûhiyettir. Âkil kişi her istima' ettiği kelâmdan mütekellimin ne olduğunu bir derece anlar. Kıra'at-ı Kur'ân'ı sâkit olarak işitirse me'ani-yi kadimeyi elfazın zulmetinde görür. Mahsûsât, hâsse-i basardan mahfî olmadığı gibi me'ani-yi kadime idrak-ı bâtından mahfî kalmaz. Kelâm mir'ât ve mücella-yı sıfât-ı mütekellimdir. Kârî'inin bâtındaki safası nisbetinde şer'-i şerif ve akl-ı selim da'iresinde esrar-ı cenbe-i zâtıyye ve enva'-ı mükâşefât-ı rûhiye mütecelli olur. Cemi'-i ecza ve cevarih-i zahiriyesi şecere-i Mûsa (as) gibi tilâvet-i Kur'ân ile güya olur. Hurûf-i Kur'âniyyenin herbir harfî pâyânsız bir deryâ ve nihâyetsiz bir bahr-ı mevvac olup herbir zerresinde bir sırr-ı zâtî münkâşif olur. Bu hâl ancak zevk-i tahkiki ile hâsıl olur. Gece ve gündüz istima' ve tilâvetinden doyumaz.

İmam Rabbanî (ö. 1624) *Mektubat*'ında buyurur ki beheşt ve beheştin ğarisi (fide, fidan) bilcümle Hz. Hakk subhanehuya beraberdir. Nisbetledir ki cümlesi onun mahlûkudur ve onların hiçbirine hulul ve temkin yoktur. Ama mahlûkatın ba'zısının zuhur envâr-ı Vacib-i celle sultanuhuya liyakatı yoktur ve bazısının liyakatı vardır. Ayinenin zuhur-i suvere liyakatı vardır. Senin ve kulûhun (katı yüzlü) sahib-i liyakat olmadığı zâhirdir.

Pes O Hz. celle sultanuhudan nisbet-i müsavâtta tefâvüt bu taraftandır ve dünyada ru'yet-i Hakk subhanehu vâki' değildir. O devletin zuhuruna dünya mahall-i liyakat değildir. Herkim ki dünyada vuku'-i ru'yete ka'il ola kezzab ve müfteridir ve gayrıyı Hakk bilmiştir. Bu devlet bu neş'ede eğer müyesser olsa Hz. Kelîmullâh âlâ nebiyyina ve aleyhisselama sa'irinden ehakk idi. Bizim Peygamber-i zîşanımıza eğer müyesser ve bu devletle müşerref olduysa onun vuku'u dünyada değil idi. Belki beheşte revân oldular

ki âlem-i âhirettir. Dünya’da görmediler Dünya’dan huruç ve âhirete mülhak olup müşahede eylemişlerdir.

Ma’lumdur ki ‘âlem-i sağır ve kebir esma ve sıfat-ı ilâhiyyenin mezâhiri ve şu’un ve kemâlat-ı zât-ı ilâhiyye azze sultanehunun merayâsıdır ki bir kenz-i mahfî ve bir dürr-i meknundur ki hâlâdan melâya arz edip icmalden tafsile gelir. Âlemi bir nehc üzere hâlk buyurmuştur ki zevât ve sıfatıyla zât ve sıfat-ı Hakk te’âlâya devvâl (dayanır) olmuştur. Âlemin kendi Sâni’i ile hiç nisbeti yoktur. Ancak onun mahlûkatı ve esmâ ve şu’unât Hakk te’âlâya devvâldir. İttihad ve ayniyyet ve nisbet-i ihata ve sereyân ve ma’iyyet-i zâtıyye ile hüküm-i galabe ve sekr ve fetrettir. Ona bir müstakimu’l-ahval ki işânın karh-ı sahvetinden siyrâb olmuşlardır. Âlemin Sâni’e mahlûkiyet ve mazhariyetten gayrı nisbeti isbât etmezler ve ihata ve sereyan ve ma’iyyet-i zâtiye ilmi olmak üzere bilip ulema-yı Hakk’a mutabıklardır. Şekerallâhu sa’yehum (Allâh gayretlerini kabul etsin). Acebdır ki sûfiyyeden bir cema’at meselâ ihâta ve ma’iyyet gibi bazı nisbet-i zâtiye isbât ve i’tiraf ederler.

Mâhaza zâtıdan cemi’-i nisbetler mesluktur. Bunda tenakuz bulunduğundan zâtta meratib isbât eylemek tedkikat-ı felsefiye gibi tekellüftür. Keşf-i sahih erbabı zât-ı te’âlâyı basit-i hakikiden gayrı bilmezler ve onun maverası her ne olur ise dahil-i esma ad ederler. Bu mebhasın tedkiki için bir misal beyân edelim: Mesela bir âlim-i nahrir // 83 // zi fûnûn kendi kemalât-ı meknûnesini arsa’i zuhura getirmek isteyip hurûf ve esvâtı icad eder ki o perdede olan kemalât cilveger ola. Pes bu surette o devval olan harfler ve esvâtın me’ani-i mahzûneye hiç nisbeti yoktur. Ancak bu hurûf ve esvât o me’ani-yi mahfiyenin mezahiri ve o kemalât-ı mahzunenin merayâsıdır. Hurûf ve esvât o ma’na-yı mahfiyenin aynıdır demek bî ma’nadır.

Kezalik ihata ve ma’iyyetle hüküm bu surette gayr-ı vâki’dir. Me’ani bu sıfatla mahzunedir. O ma’nanın zât ve sıfatı hiç tağayyur bulmamıştır. Lâkin o ma’na ile bu devvâl olan hurûf ve esvât meyânında nev’an münasebet-i delâliyet ve medluliyet mütehakkaktır. Ondaki bazı meani-i za’ide tahayyül olunur. Ama filhakika o me’ani-i mahzune o meani-i za’ideden münezze ve müberrâdır. Bu mes’elede i’tikad olunan budur. Mazhariyet ve mer’iyyetin gayrı, ittihad ve ayniyyet ve ihata ve ma’iyyet gibi emr-i za’id isbât eylemek sekrdendir. Hakk te’âlâ filhakika nisbetten mu’arra ve münasebetten

müberradır. “ما للتراب و رب الأرباب/ma littürab ve rabbi'l-erbâb”²²⁰ o kadar zahiriyet ve mazhariyet münasebetiyle vahdet-i vücûda ka'il olsunlar olmasınlar filhakika asâlet ve zilliyet ve zahiriyet ve mazhariyet tariki ile vücudât müteaddiddir. O değildir ki mevcûd bir olup mâsivası evham ve hayalât ola. Bu mezheb bi'aynihi mezheb-i sufestaiyyedir ki masivada hakikatı isbât etmezler. Ahvâl ve mevacid ki fırka-i nâciye-i ehlişünnet ve'l-cema'atın hakikat-i mu'tekadâtıyla tahakkukdan mukaddem müyesser ola. Onu istidrâcdan gayrı bilmem ve harften gayrı hiç zulüm yoktur. Bu fırka-i nâciyenin devlet-i ittiba'ı sebebiyle her ne ki zuhur ederse minnettarım ve şükürgüzârım ve eğer ahvâl ve mevacidden hiç i'ta olunmazsa havfım yoktur.

Galebe-i hâl ve sekr vaktinde bazı meşayih kuddise sırruh'tan ehl-i Hakk'ın re'y-i sâiblerine hilaf ve zıddına zuhura gelen bazı ulûm ve ma'arif çünkü keşfe mebnidir ma'zurlardır. Hakk ise ulema-ı ehli Hakk şekerallâhu sa'yehum canibindendir ki ulûmları mişkât-ı nübüvvet aleyhisselatu vesselamdan muktebes ve ma'huzdur ki vahy-i kat'i ile mu'eyyedir ve bu sûfiyyenin mukteda-yı mearifi keşf ve ilhamdır ki hata ona rehayabdır ve keşf ve ilhamın musdak-ı sıhhati ulema-yı ehlişünnenin ulûmuna mutabakattır. Eğer sermu (zerre kadar) muhalefet var ise da'ire-i sevaptan biründür. İşte ilm-i sarîh ve Hakk-ı sahîh ancak budur. “فما ذا بعد الحق إلا الضلال/Femaza ba'delhakki illaddalal”²²¹ bâtın, zâhiri encâm ve tekmlil eder. Sermu birbirine muhalefet yoktur. Mesela düruğ ve kizbi lisâna getirmemek şer'iattır. Kalbe hutur eden kizbi nefy eylemek tekellûf ve tahammul ile olursa tarikattır. Eğer bîteklif olursa ber müyesser olmak hakikattır.

Pes bâtın, zâhirin mütemmim ve mükemmili olur ki o zâhir şer'iattır. Tarikat ve hakikatın saliklerine esna-yı râhda muhalefât şer'iat-ı umur zuhur ederse sekr-i vakt ve galebe-i hâle mebnidir. Mesela bir gürûh sekrden nâşi ihâta-ı zâta ka'il olmuşlardır. Ve bizzât Cenabı Hakk te'âlâ ve tekaddes hazretlerini muhit-i âlem bilirler. Bu hüküm, ulema-yı hakkın re'yelerine muhaliftir ki onlar ihâta-ı ilme ka'illerdir. Filhakika ulemanın re'yları sevaba akrebdir. Her gâh gibi bu sûfiyye zât-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerini hiçbir hükümle mahkûm ve hiçbir ilimle ma'lum olmadığına ka'il olalar. İhâta ve sereyân ile onda hüküm o kavle muhalif olduğu zâhir olur.

²²⁰ Bir deyim: Toprağa ait ne varsa, her kim neye sahipse hepsinin sahibi ve Rabbi Allâhtır.

²²¹ Bir deyim: Haktan sonra dalaletten başka ne vardır.

El Hakk ki zât-ı te'âlâ "ليس كمثلہ شیئی" /leyse kemisle şey"²²²dir hiç onun üzerine hüküm rehayab değildir. O mahall-i hayret ve nâdânidir ve o mevtime cehl-i sırfdır ve mahza sergerdanlıktır. İhâta ve sereyan o canib-i kudside nice mümkündür? Meğer ki bu ahkâm ile ka'il olan sûfiyye canibden i'tizâr oluna ki onların zâtan muradları "ta'ayyün-ü evvel" ola. Çün onu ta'ayyün bilmezler. O ta'ayyüne ayn-ı zât derler. O ta'ayyün-i evvel ki // 84 // vahdet-i vücud ta'bir olunur, cem'-i mümkünatta sâridir.

Pes ihâta-ı zâtıyye ile hüküm dürüst değildir. Bu mahalde bir dakika (incelik) vardır ki bilmek lazımdır. Ulema-yı Hakk indinde zât-ı te'âlâ ve tekaddes bîcûn ve bîcegunedir ve bîkeyf ve bîkeyfiyedir ve onun mâsıvası her ne var ise ondan za'idedir. Ve o ta'ayyün onların indinde sâbit olursa da za'id ve da'ire-i bîcûn ve bîceguneden birûn bilmek gerektir.

Pes onun ihatasına ihâta-ı zâtıyye demek istemezler. Pes nazar-ı ulema, nazar-ı sûfiyyeden bulend oldu. Zira bir zât ki sûfiyye indindedir ulema nazarında dâhil-i mâsıvadır ve kurb ve ma'iyet-i zâtıyye de bu siyak üzeredir. Ve ma'arif-i bâtınıyyenin ulûm-u şer'iyye ile muvafakatı bir haddedir ki hiç mecâl-i muhalefet yoktur. Bu iki ulûmun meyânında diğer fark yoktur ki vahiyde kat' vardır ilham da ise zann vardır. Zira ki vahiy melek vasıtasıyladır ki onlar ma'sumlardır. Ve onlardan hata ihtimali yoktur.

Kıyas ve içtihad ki usul-ü şer'iyyeden bir asıldır, biz ona taklid ile me'muruz. Keşf ve ilham taklidi ile emr olunmamışızdır. İlham gayra hüccet değildir. Ama içtihad mukallid için hüccettir. İmdi ulemayı müçtehidini taklid etmek lazımdır. Ve usûl-u dinde onların re'yelerine muvafık olanı custecu gerektir. Ve sûfiyyenin re'yları ki ulemayı müçtehidinin re'y ve fi'illerine onların re'y ve fi'illeri muhalif ola onu taklid lazım değildir. Onların şathiyatından olup hüsnüzan ve ta'n eylemek de kesbbe olup ve zâhirinden sarf lâyıktır.

Ulema-yı ehli Hakk re'yları vıfkınca kâr eylemek lazımdır ki sûfiyyûndan ekseri a'vamı kendi umur-i keşfiye ve ilhamiyelerine imân ve ikrarına da'vet ve delalet ederler. Vahdet-i vücud ve onların taklidine terğib ederler ve ona imân ve ikrarı olmayan kimseyi tehdid ederler. Hâlbuki imân başka, 'adem-i inkâr başkadır. Umur-i mezkureye imân lazım değildir. Ama onları inkârdan muhafaza lazımdır. Zira onları inkâr eylemek erbabını inkâra

²²² Hiçbir şey O'nun gibi değildir. Ona benzemez.

keşide ve evliya-yı Hakk celle azametuhuya buğz ve âdâveti peyda olmaya residedir.

İptida tevhid-i vücudiyi izhar ve tasrih eden sahib-i *Fütuhât-ı Mekki* Muhiddin İbn Arabî (ö. 1240)'dir. Ondan mukaddem olan meşayihin ibadetlerinde vâki' olan tevhid ve ittihad-ı şühûdiyye mahmuldür. Tenzih ve teşebbühü cami' olanlardan bazıları derler ki imân-ı tenezzühiyye bilcümle mü'minlere hâsıldır. Ârif odur ki imân-ı teşebbühi tenzih ile cem' ile ve halkı Hâlıkın zuhuru göre ve kesreti kisve-i vahdet bile ve Sâni'i sun'undan mütala'a ede, bilcümle tenezzüh-i sırfa teveccüh onların indinde nakısdır. Bu cema'at ahadiyyet-i sırfa müteveccih olanları nakıs add ederler ve bî mülahaza-i kesret mülahaza-i vahdeti tahdid bilirler ve takayyud zann ederler. Muhiddin Arabî vahdet-i vücud mes'elesini bâb ve fasıl ile tertib ve tebyin ve sarf ve nahv gibi tedvin edip bu mebhasın ba'zı ma'arif-i ğamidasını kendine tahsis eylemiştir. Hatta ki "hatemü'n-nübüvve" bazı ulûm ve mearifi "hatemü'l-velâyet"den ahz eder demiştir. Ve kendini hatemü'l-velâyet el-Muhammediyye bilir. Bu kelâmının tevcihinde Serah'da padişah eğer kendi hazinedârından bazı şeyi ahz eylese ne noksân ola demişlerdir. Tevhid-i Şühûdiyi tevhid-i vücudî bilmişlerdir ki Hakk te'âlâ azametuhudan gayrıyı görmeyip bazıları "ليس في جبتى سوى الله/Leyse fi cübbeti sivallâh"²²³ ve bazıları "ليس في الدار غيره ديار/leyse fi ddâr gayruhu diyar"²²⁴ ve bazıları "ما أعظم شأنى/mâ âzama şâni"²²⁵ ile nida ve feryad ederler. Bunların cümlesi pek yeni şahbende-i şigefte gillerdir. Hiçbirinin vahdet-i vücuda delaleti yoktur. Ve bilcümle fenâ ve bekânın tahlıkında ve kemâlat-ı velâyet suğra ve kübranın husulünde tevhid-i vücuda delalet yoktur. Ve hiç lazım değildir. Tevhid-i şühudî lazımdır ki fenâ mutetakkak olup // 85 // ve masivanın nisyânı hâsıl ola. Mümkündür ki bir sâlik bidâyetinden nihâyetine dek seyr edip ve tevhid-i vücudun ulûm ve me'ârifinin hiç ona bir şey zâhir olmaya belki o ulûmu inkâr eylese ba'id değildir. İmam Rabbanî buyurur ki, fakir indinde bu mea'rifin zuhurundan hâli tarik ile süluk müyesser olmak bu zuhuru mütazammin olan tarikdan akrebdir. Ve keza bu tarihin ekser sâlikanı matluba reside olurlar. Ve o tarike revan olanların ekseri yolda kalırlar ve deryadan katre-i yesire vâsıl olurlar ve ittihad-ı zıl tevhimi ile giriftar kalıp aslından mahrum olurlar ki bu ma'na

²²³ Kelâm-ı kibâr: Cübbemde Allâh'tan başkası yoktur.

²²⁴ Kelâm-ı kibâr: Evde O'ndan başkası yoktur.

²²⁵ Kelâm-ı kibâr: Şânım ne yücedir.

tecrübelerle ma'lum olmuştur. “والله سبحانه الملهم للصواب/vallâhu subhanehu el-mülhimu lissavab”.²²⁶

Eğer mevcudât müteaddid olup ve mâsivayı Hakk celle sultanehu mevcûd olursa revadır ki fenâ ve bekâ mütehakkak olup velâyet-i suğra ve kübra hâsıl olur ki nisyan-ı mâsiva fenadır. İ'dam-ı mâsiva fena değildir ki mâsivayı görmek gerekir, mefkud gâib ola. Ne an ki mâsiva ma'dem ve nâciz ola. Bu suheni zâhir iken âvam değil ekser-i hâvâs için bu şebde ve mestur kalmamıştır. Tevhid-i şühûdiyede tevhid-i vücudî olmak üzere hayal eylemişlerdir. Ve ma'rifet-i vahdet-i vücudu bu tarikin şera'itinden olmak üzere bilmişlerdir. Ve iki vücuda ka'il olanları dâl ve mudill zann eylemişlerdir. Hatta ki onların ekseri Hakk celle subhanehunun ma'rifetini mea'rif-i tevhid-i vücudiye münhasır hayal eylemişlerdir. Ve mereya-yı kesrette şühûd-i vahdeti kârın encamından olmak üzere tasavvur eylemişler, hatta onlardan bazıları tasrih eylemiştir ki bizim Peygamberimiz aleyhisselatu vesselam hazretleri kemâlat-ı nübüvvetin husulünden sonra şühûd-i vahdet der kesret makamında idi diye “إنا أعطيناك الكوثر/İnnâ e'taynake'l-kevser”²²⁷ âyet-i kerimesinde bu makama imânını göstermiştir. Ve o âyet-i kerimenin tercümesini bu i'baretle eda eylemiştir. “بدرستی که ما دادیم تو را شهود وحدت در” “Biz der kesret” yani tahkik “Biz sana şühûd-i vahdet der kesreti i'tâ eyledik” demektir.

Güya ki ve o kevserin hurûf-i ekser meyânında tevassutından bu işareti fehm göstermiştir. Yani kevser lafzından olan vav, vahdetin vav'ı ve bakiyeyi hurûf, kesretin hurûfu olmakla kesrette vahdete kevser lafzı işaret ola, hâşâ ve kellâ ki bu kısım ma'rif makam-ı nübüvveti şâyan ola ki enbiya aleyhimu's-selâtu ve's-selâm hüda-yı bîçûn celle 'azametuhu cenaplarına da'vet eylemişlerdir. Ve merayı çün kabul eylediği nesnenin bîçûndan nasibi yoktur. Ve çûn ve çendi dağıyla müttesimdir.

Hakk subhanehu onlara insaf vere. Enbiya aleyhimimu's-selavâtu ve's-selam hazeratını kendi kemâlleri terazisiyle sencende edeler ve onların kemâlatını kendi kemâllerine mümasil bilirler. “كبرت كلمة تخرج من أفواههم/Keburat kelimetun tehrucu min efvahihih”²²⁸ Hz. Hâce-i Nakşbend (ö. 1389) (ks) buyurur ki, “هر چه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد همه ان غیراست”/Herçe

²²⁶ Kelâm-ı kibâr: Allâh subhanehu en doğru olana ilham eder.

²²⁷ Kevser 108/1; “Biz sana kevseri verdik”.

²²⁸ Kehf 18/5; “Ağızlarından çıkan bu söz ne ağırdır”.

dide şod ve şenide şod ve daniste şod heme ân ğayr est”²²⁹ yani gördüğünün ve işittiğinin ve bildiğinin cümlesi Allâh’tan gayrıdır. Lâ kelimesinin hakikatı ile onu nefy eylemek elbette lazımdır.

İmam Rabbanî (ö. 1624) der ki, pes vahdet der kesret de şâyan-ı nefydir ve her ne ki şâyan-ı nefydir o Cenab-ı Kuddüs’den menfadır. Hz. Hâce’nin bu kelâmı tahkik ber şühûddan kurtarıp ve müşahede ve ma’niye giriftarlıklarından necât vermiştir. Ve raht-ı mu’ameleyi ilimden cehle keşide ve ma’rifetten hayrete reside eylemiştir. Cezallâhu Subhanehu anni hayre’l-ceza bu kelâm-ı vâhid ile Hz. Hâce’nin mürid ve halka-i beguşiyem (sözünü dinleyenler) ve’l-Hakk evliyadan az kimse bu ibaretin misliyle tekellüm eylemiştir. Ve cemi’i müşahedât ve mu’aniyatı bu tarik ile nefy eylemiştir.

Bu makam hakikatında Hz. İşan (o hazret) bu suheni (söz) buyurmuştur. “Ma’rifet Bahaeddin’e haram olsun ki onun ibtidası Bayezid’in intihası olmadıysa”. Zira tecessüs gerektir, Bayezid (ö. 874) o kadar ululuğu ile beraber meşhud ve müşahededen geçmeyip “سبحانى ما أعظم شأنى/Subhani mâ e’zama şâni”²³⁰ tengnasından dışarı kadem nehade olmadı. Ama bizim Hecemiz bir kelime-i “lâ” ile cemi’ müşahedatı Hakk te’âlâdan nefy edip ve cümleyi Hakk te’âlâ celle subhanuhunun gayrı kılmıştır. Onun tenzihi Hâce indinde teşbihtir ve onun bîçûni bunların indinde çûn ve kemâl-i naksdır. Pes nâçâr // **86** // onun intihası ki teşbihten gûzar eylememiştir. Bizim hâcemizin ibtidası olduki teşbihtendir ve nihâyeti tenzihdir. Meğer Bayezid’in ahir halinde kendi noksânına müttali’ kılmış olalar ki ihtizarına karib huzur-u sâbikini gaflet bilmiş idi ki onun huzuru Hakk te’âlânın huzuru değil idi. Belki zuhurattan zuhur-u zıllı idi. Pes nâçâr Hakk subhanehuden gâfil idi ki Hakk te’âlâ verâü’l-verâdir.

Zilal ve zuhurât bilcümle mebdî’ ve mukaddemâttır ve me’aric ve muiddattandır. Ve Hz. Hâcenin “Biz nihâyette bidâyeti derc eyledik” buyurdıkları vâki’a mutabıktır. Zira ki ibtida işânın teveccühü ehadiyyet-i sarfadır. Zât-ı te’âlâdan gayrı isim ve sıfat melhuzları değildir. Bu tarik-i âliyyenin reşid mübtedilerine de bu devlet bu kemâl ile müşerref olan şeyh-i muktedasından in’ikas tariki ile hâsıl olur. Bilsinler gerek bilmesinler pes, nâçâr kümmelin nihâyeti bu buzurgüvaranın bidâyetinde mûnderic oldu.

Gâyeten ma fi’l-bâb, bu teveccüh-ü ehadiyyet onlarda eğer galebe peyda ederse zâhiri de onun reng-i bâtın ile munsabiğ ve mütelevvin edip ve

²²⁹ Görülen, iştilen ve bilinen her şey O’nun gayrıdır.

²³⁰ Şânım ne yücedir.

sâlik meraya-yı mümkünatta zuhur eden müşahadat-ı süfliyeden âzad ve ma'arif-i teşbihiyeden hâlâs olur. Ve bu teveccüh galebe peyda eylemeyip bâtına maksur olmakda olur ki zâhiri şühûd-i vahdet der kesret ile mütelezziz ve tevhid ve ittihad ile mahfûz olur. Ama işân hakkında bu şühûd-i zâhire maksurdur. Bâtına sirâyet eylemez. Onların bâtınları ehadiyyet-i sırfa müteveccihdir. Ve zâhiri müşahade vahdet der kesret ile me'luftur. Çok olur ki teveccüh-ü bâtın nisbet-i zâhirin galebesi vasıtasıyla ma'lum olmaz. Ve şühûd-i zâhirden gayrı bir emr-i diğér mefhum olmaz.

Kezalik, İmam Rabban'ı buyurur ki “Evâil-i halde bu saturun kâtibinin hâli de bu idi ki nisbet-i zâhirin galebesi vasıtasıyla bâtının ehadiyyet-i sırfa teveccühünde âgâh olamayıp külliyyetle kendimi şühûd-i vahdet der kesrete müteveccih bulamadım. Bir müddetten sonra Hz. Hakk subhanehu teveccüh-i bâtına ıtıla' bahş edip ve bâtını zâhir üzerine mensur ve galip edip muameleyi tâ bu makama vâsıl eylediler, elhamdülillâh subhanehu âlâ zalik”.

Bu hânedân-ı buzurgda bazı hulefadan sernemâ olan ma'arif-i tevhidiye ve müşahedât-ı süfliyede bu kabildendir. Yoksa ne an ki işân zâhir ve bâtında bu şühûda müteveccih ve bu ma'rifete giriftar olalar. Ama sa'irleri onların hilafınadır ki zâhiren ve bâtinen bu şühûda giriftar olup ve bu şühûdu câmi'-i tenzih ve teşbih bilmişlerdir ve kemâldan ad ederler. Bu cema'atın herçend bâtınları tenzih-i sırfa imân sahibidir, ama giriftarlık başka imân başkadır ve tenzih-i sırfa imânları olmayan cema'at ki müşahade-i süfliden gayrı emr-i diğere mu'tekid değillerdir melahidedendir ki mebhasdan haricdedir ve kütüb-i semaviyye imân-ı tenzihi nâtıktır.

Enbiya aleyhimu's-selavâtu ve's-selam alihe-i bâtile-i âfâkıyye ve enfüsiyyeyi nefy için ve onları ibtala da'vet buyurmuşlardır. Ve bî-çûn ve bî-çûne olan Vâcibu'l-vücûdun vahdetine da'vet buyurmuşlardır. Ve bîçûn ve bîçegûne olan Vâcibu'l-vücûdun vahdetine da'vet eylemişlerdir. Hiç mesmu'un oldu mu ki Peygamber imân-ı teşbihe da'vet eylemiş ve halkı Hâlık'ın zuhurudur demiş ola? Cemi'-i peygamber aleyhisselavâtu ve't-teslimât kelime-i tevhid Vâcibu'l-vücûd te'âlâ ve tekaddes'de müttefiklerdir. Ve Hakk Subhane'nin mâdunu olan erbabı nefy eylemişlerdir. Âyat-ı Kur'âniye kâlallâhu te'âlâ “قل يا أهل الكتاب تعالوا إلى كلمة سواء بيننا وبينكم الا نعبد الا الله و لا نشرك به شئاً و لا يتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله فان تولوا فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون/Kul ya ehle'l-kitabi te'âlev ila kelimetin sevain beynena ve beynekum ellâ na'bude illallahe ve lâ nuşrike bihi şey'en vela yettehize ba'duna ba'dan

erbaben min dunillah fe in tevellev fe kuluşhedu bi enna müslimun”²³¹ Bu cema’at erbabı bînihâye isbât ederler ve cümlesini rabbü’l-erbâbın zuhuru olmak üzere muhayyel ederler ve kitap ve sünneti kendi matlablarına şahid getirirler ki amma kitab “هو الأول و الآخر و الظاهر و الباطن/Hüve’l-evvelü ve’l-ahiru ve’z-zâhiru ve’l-bâtînu”²³², “و ما رميت إذ رميت ولكن الله رمى”²³³, “إن الذين يبياعونك إنما يبياعون الله يد الله فوق”²³³, “Innellezine yûbayi’üneke innema yubâyî’unellâhe yedullâhi fevka eydihim”²³⁴ ve amma Sünnet “أنت الأول فليس قبلك شيء و أنت الآخر فليس بعدك”²³⁵ و أنت الباطن فليس دونك شيء/Allâhumme ente’l-evvelu fe leyse kableke şey’un ve ente’l-ahiru fe leyse ba’deke şey’un ve ente’z-zahiru fe leyse fevkake // 87 // şey’un ve entel’l-batinu fe leyse duneke şey’un”²³⁵ bunlar hiç eşhad değildirler. Zira bu ’ibarat, mâsivadan kemâl-i vücudu eblağ-ı vecih üzere nefy için hasırdır. Yok ise asl-ı vücudu nefy değildir. Meselâ hadis-i şerifte “لا صلوة الا بفتح الكتاب/La salate illa bifatihati’l-kitabi”²³⁶, “لا ایمان لمن لا امانة له”²³⁷ La imâne limen la emânete lehü”²³⁷ buyrulmuştur.

Bu teveccühe dela’il, en-nusus değildir ki böyle zann etmişlerdir. Belki kemal-ı belağat üzere haml-ı nususedir. Ve örf âdetinde de bir şahıs irsâlde ihtimâm eylediklerinde “Onun eli benim elimdir” derler. Bundan maksud hakikat değil hakikatten iblağ olan mecazdır ve çün kudret-i kâmile sahibinin abd-i memlûkû olan fâilin endaze-i kudretinden bir fi’il ki ziyâde vâki’ ola ve o Mâlik-i Kadir’in iltifat ve teveccühü o fi’ilde mer’a ola. Mâlik için sezâdır ki bu fi’ili ben işledim sen işlemedin diye.

Pes, ne fi’ilin ittihadına ve ne de zâtın ittihadına bu satıhta delâlet yoktur. Hâşâ ve kellâ ki abd-i memlûkun fi’ili muktedirin fi’ili ola ve aynı ola ve zâtı zâtının aynı ola. Bu cema’at mezak-ı enbiyayı fehmi eylememişler, aleyhimu’salavâtü ve’t-teslimât ki onların medar-ı da’vetleri isneyniyet üzeredir ve gayr-ı gıyret mevcûd olmak veçhi üzeredir. Onların ibadetlerini

²³¹ Al-i İmrân 3/64; “De ki; Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin. Yalnız Allâh’a ibadet edelim ve O’na ortak koşmayalım. Bazımız bazımızı Allâh’tan başka Rabler edinmesin. Eğer dönerlerse deyin ki; şahit olun biz Müslümanlarız”.

²³² Hadid 57/3; “O evveldir ahirdir zahirdir bâtındır”.

²³³ Enfâl 8/17; “Attığında sen atmadın, fakat Allâh attı”.

²³⁴ Fetih 48/10; “Sana bey’at edenler asıl Allâh’a bey’at ederler. Allâh’ın eli onların elinin üzerindedir”.

²³⁵ Müslim, Sahih, Şerh-i Nevevî, C. 17, s. 196; “Allâhım! Sen evvelsin senden evvel bir şey yoktur, Sen ahirsin senden sonra bir şey yoktur, Sen zahirsin senin üzerinde bir şey yoktur, sen bâtınsın senden başka şey yoktur”.

²³⁶ Buhari, Sahih, Ezan 714; “Namâz ancak fatihatü’l-kitab ile olur”.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hadis no. 12567; “Emâneti olmayanın imânı yoktur”.

tevhid-i ittihad üzere demek teklifat-ı bâridedendir. Eğer filhakika mevcûd bir olup ve onun mâsivası onun zuhuratı olaydı, mâsivaya ibadet eylemek ona ibadet olaydı ki bir cema'at böyle zann eylemişlerdir. Enbiyayı aleyhisselavât ve't-tahiyyât niçin mübalağa ve te'kid ile onu men' ederlerdi. Ve ebedi ukubetlerini mâsivaya ibadet edenlere müterettip ve mûktazi kılmazlardı ki ve onlara ibadet edenler için düşmenan-ı Hüdâ demezler idi. Çün menşe-i galat üzere onları muttali' kılmamışlardır. Ve gayriyet görmek güya onlarda cehilden neş'et eylemiş idi. İzâle eylemeyip ve onlara olan ibadeti Hakk celle ve alâya olan ibadetin aynı olmak üzere bilmedikleri sebebden bu cema'atın bazıları derler ki, Peygamberan aleyhisselavâtü vesselam avâmın kusur fehimleri vasıtasıyla tevhid-i vücudun esrarını pûşide ve mestur kılıp da'veti gayra ve gayriyete bina etmişlerdir. Ve vahdete kesretle pûşide olarak delaletnûma olmuşlardır. Bu suhen Şi'â ta'ifesinin takıyye kavli gibi mesmu' değildir. Peygamberan-ı izâm aleyhisselavâtü ve't-tahiyyât nefsü'l-emr ne ise onun tebliğine ehaklardır. Her gâh nefsü'l-emrde mevcûd bir olsa ve onun gayrının vücudu olmasa biçûn setr edip ve nefsü'l-emrin hilafını izhar ederler. Alelhusus Vâcibu'l-vücûd te'âlânın zâtına ve sıfâtına ve ef'aline ta'alluk eden ahkâmı izhar ve ilan etmeye ehaklardır. Her ne kadar nazarları kutah olanların fehimleri kasır olur olsun, zira müşâhede olunmaz mı ki Kur'ân'ın müteşâbihâtı ve ehadisde vâki' olan müteşâbihâtı ki avâm değil havâs da onun fehminden acizlerdir, onu izhar eylemekten men' olunmazlar ve avâmın galatı onların izharına mani' olmadı.

Bu cema'at bir kimse ki vücudun iki olmasına ka'il olsa ve Hakk te'âlânın mâsivasını ibadetten tenzih eylese ona **müşrik** derler ve şol kimse ki vücudun bir olmasına ka'il olduktan sonra gerçi hezar saneme de ibadeti eğer o sanemler zuhurat-ı Hakk subahane olmak hayaliyle ederse ona **muvaahhid** derler. Ve onlara ibadet eylemek Hakk celle ve alâ cenablarına ibadettir derler. İnsaf etmek gerek, bu iki sınıftan müşrik olan kimdir? Muvahhid olan kimdir? Enbiya aleyhissalavâtü vesselam vahdet-i vücuda davet eylememişlerdir. Vücudun iki olmasına ka'il olan kimseye müşrik dememişlerdir. Onların da'vetleri Ma'bud celle sultanehunun vücudunadır. Mâsivaya ibadet eylemek şirk tir demişlerdir. Sûfiyye-i vücudiyye, mâsivayı gayriyyet ünvanıyla bilmezler ve def'-i şirk eylemezler. Mâsiva mâsivadır, gerek bilsinler gerek bilmesinler. Onların bazı muteahhirleri "Hakk celle sultanuhunun âlem için aynıdır" dememişler ve ayniyetten temâşa eylemişlerdir ve ayniyete ka'il olanları ta'n ve teşni' ederler.

Şeyh Muhiddin bin Arabî'yi (ö. 1240) ve ona tabî' // 88 // olanları bu tarik ile ziyâde inkâr ve fenâ yâd ederler. Ma'azalik, bu cema'at âlem için Hakk subhanuhunun gayrıdır demediler, ne aynı Hakk ve ne gayrı Hakk bilirler celle azametuhu. Bu suhen, sevapdan dûrdur. "el-isnân müteğayirân" (iki şey birbirinden farklı) kâziye-i mukarreredir. İsneyniyyeti münkir olan kimse bedahet-i akla müsâdimdir. Gâyeten mâ fi'l-bâb, mütekellimin Vacib-i sultanuhunun sıfatında "lâ huve ve lâ gayruhu" (ne O ne başkası) demişlerdir. Ve gayrıdan muradları mustalah olan gayrıdır. Müteğayiratta cevaz infikake mûra'ât eylemişlerdir ki Vacib-i sultanuhunun sıfatı Hz. Zât-ı te'âlâdan münfek değillerdir. Hz. Hakk te'âlânın sıfat-ı kadimesi ve zâtı meyanında infikakın cevazı mutasavvar değildir. Pes, "lâ huve ve lâ gayruhu" sıfat-ı kadimede sâdıktır. Lâkin âlem bunun hilafınadır ki bu nisbet onda mefkuddur. "لم يكن معه شيء" / kânallâhu velem yekun me'ahu şey'un".²³⁸

Pes, âlemden gayrını nefy eylemek hem lügaten ve hem ıstılahan sıdktan dûrdur. Bu cema'at vasıl olmadıklarından âlemi sıfat-ı kadime gibi zann eylemişler ve onun hükm-ü mahsusasını bu makamda ıtlak eylemişlerdir ve bu cema'at çünkü âlemin aynını nefy eylemeye ka'il oldukta âlemin gayriyetine ka'il olmak onlara lazım geldi ve erbab-ı tevhid-i vücudi zümresinden huruç edip vücudatın ta'addüdüne hüküm eyleyeler. Tevhid-i vücudda aynı demek çâre yoktur lazımdır ki Şeyh Muhiddin bin Arabî ve tabî'leri demişlerdir. Aynı demek âlem-i Sâni' ile müttehid olmak ma'nasına değildir, hâşâ ve kellâ. Belki âlem ma'dumdur ve mevcûd te'âlâ ve tekaddes'dir.

Suâl: Sûfiyenin vücud ikidir diye hüküm eden kimseye müşrik dedikleri bu itibar iledir ki o kimse dubiyn yani iki görücüdür ki müşrik tarikattir?

Cevap: Şirk-i tarikat olan dubiyn olmayı def' eylemek tevhid-i şühûdî ile hâsıldır. Tevhid-i vücudi o makamda hiç lazım değildir. Sâlikin meşhud ve melhuzu zât-ı vâhid tekaddesden gayrı umur-i diğere olmamak gerektir. Fenâ mütehakkak olup şart-ı tarikat mündefi' olur. Neharda yalnız aftarı görüp sitareleri görmedikde def' dubiyn hâsıldır. Herçend hezar sitare gündüzde mevcûd ise de maksud aftar-ı vâhid meşhud olmaktır. Yıldızlar ma'dum olsun gerek mevcûd olsunlar belki deriz ki kemâl-i fenâ o surette hâsıldır ki eşya mevcûd olup ve sâlikin matlub-u hakikiyeye kemâl üzere giriftar olması sebebiyle hiçbir şeye iltifat eylemeye. Belki hiçbir şeyi müşahede eylemeye

²³⁸ Burahî, Sahih, 7418; "Allâh vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu".

ve hiç nesne onun dide-i basiretine görünmeye ve eğer eşya mevcûd olmasalar fenâ kimden mütehakkak olup ve kimden fânî olurdu? Ve kimi feramüş ederdi? Ma'lumdur ki mümkünatta ısbât eylediğimiz vücud-i mümkünün sa'ir sıfatları gibi bir vücud-i hakikidir. Mümkünün ilminin ilm-i Vacib-i te'âlâ cenbinde ne mikdarı var? Ve kudret-i hadisenin kudret-i kadime nezdinde ne itibarı vardır? Kezalik, vücud-i mümkün vücud-i Vacib-i te'âlânın cenbinde lâşey'-i mahzıdır. O kadar var ki nâzar bu iki vücudun tefavüt-i meratibi vasıtasıyla şekke düşer ki acaba vücud ıtlak olunmak bu iki ferde hakikat tariki ile midir ya da bir ferde ıtlakı bitariki'l-hakikiye ve diğere yani ferde mecaz tariki ile midir? Müşahede olunmaz mı ki sûfiyeden cemm-i gâfir şıkk-ı sâniyi ta'yin eylemişlerdir ve mümkünün vücuduna vücud-i ıtlakî âlâ sebili'l-mecaz bilmişler, mümkünât için vücud ısbat eylemezler. Meğer avâm veya da ehasu'l-havâs ola ki enbiya aleyhimu's-selavâtü ve't-teslimatdır ve onun ümmetlerinden bir kimsedir ki onların velâyet-i asliyesiyle müşerref olmuştur ve da'ire-i zıllı bittamam tayy eylemiştir. Avâm, zâhirbiyndir. Vücud-i Vacib-i te'âlâyı vücud-i mümkün mutlak vücudun aksamından olmak üzere bilirler ve her birini mevcûd tasavvur ederler ve ehassu'l-havâs hadidu'l-basardır. Vücudun efrad-ı mutabıkından olmak üzere bilirler. Efrad-ı vücudun tefavüt meratibi vücudun sıfat-ı itibaratına râci' görürler. Zevât vücudun // 89 // hakikatına değildir ki tâ biri hakikat ve diğer mecâz ola ve cema'at-ı mütevassıtan ki rütbe-i avâmdan kadem-i fevkdedir.

Ehass-ı havâssın kemalâtından künh-i destâver müşkildir ki vücud-u mümkünata ka'il olalar. Vücud-i mümkün için bitariki'l-hakika vücud ıtlak edeler bu makamdandır ki mümkünü vücud dedikleri onun vücuda nisbeti olduğu alaka iledir. Mesela "mâ-i müşemmes" derler yani Güneş'te ısınmış su demektir, o değildir ki Şems'in vücudu su ile ka'im ola ve bitariki'l-hakika mevcûd ola ve bu cema'attan bazısı vücud-i mümkününden onun nefy ve ısbatıyla tasrih eyleyip sükût eder ve bazı diğer mümkününden vücudu nefy eder ve mevcudu Vacib-i te'âlâdan gayrı bilmezler ve onlardan bir ta'ife de vücudu, mümkün-i vacibin aynı bilmedikleri gibi gayrı da bilmezler ve onlardan bir gürûh da tasrih eylemişlerdir ki bir vücud ki Vacib-i te'âlâ o vücud ile mevcuddur. Mümkünde o vücud ile mevcuddur. Bu ibarete mümkününden nefy-i vücud eyler. Bilocümle mümkünün vücudunu ısbatta hiddet-i nazar gerektir ki vücud-i Vacib-i te'âlânın aynı şa'sa'an envarında onu görmek ola. Mesela, tizbin olanlar nehârda nûr-i aftâbın şa'sa'ası mevcûd iken sitare yani yıldızları görürler ama tizbîn olmayanlar görmeye kâdir olamazlar. Pes, mümkünatın vücudu gibidir ki nehârda her kim ki hadidu'l-

basardır görmeye kâdirdir ve her kim ki za'ifu'l-basardır bu ru'yetten bînasiptir.

Suâl ederlerse ki avâmda za'afu'l-basar ve kör basiret mevcûd iken ne güne vücud-i mümkünâtı görmeye kâdir olurlar ve hâl-i an ki vücud-i Vacib-i te'âlânın şa'sa'an envarı onun ru'yetine mani'dir?

Cevap deriz ki avâm erbab-ı ilimdendir erbab-ı ru'yetten değildir. Bizim kelâmımız erbab-ı ru'yet hakkındadır, erbab-ı ilimde değildir. Onlar mebhasten hariçlerdir. Pes, güya Vâcibu'l-vücûd te'âlânın zuhur-i envarı onların hakkında mefkuddur. Pes vücud mümkünâtın ru'yetine mani' olmaz. Ma'haza deriz ki zuhûr-i envar vücud-u mümkünün vücuduna mani'dir. Yoksa mümkünün ilmine mani' değildir ki ilm-i eşya çok olur ki sema' ve taklid ile de olur ve nazar ve istidlâl ile de suret bulur. Kezalik, yıldızların neharda vücudunu bilmek za'ifu'l-basar olanlara nûr-i aftabın zuhuru mevcûd iken de hâsıl olur. Avâm için mümkünâtın vücuduna ilim vardır. Onların vücuduna şühûd yoktur ki şühûd sıfat-ı basirettendir ve onların basireti kördür. Meşhud-i melek ya melekut ya ceberut ya lahut olsunlar bu mebhasta avâm ehass-ı havâsa müşarîk oldukları gibi başka yerlerde de onlar meyanında şirket hâsıldır. Bu makamdandır ki Enbiya aleyhisselatu ve't-tahiyyât ekser-i ahkâmda avâm gibi zendegâni ve mu'aşeret ederler. Halk ile ve ehli i'yal ile mu'aşerette avâm gibi mu'amele buyururlar. Hayru'l-beşer (sav) Cenaplarının ehl u iyâliyle hatta mu'aşeretlerinin ahbarı meşhurdur. Menkuldür ki birgün Seyyidü'l-beşer (sav) imâmeyni takbil buyurup ve inbisat-ı tamam ile mu'aşeret eylemişler, hâzırlardan biri, “Ya Resulallâh! Benim 11 evladım var. Hergiz hiçbirini takbil eylemedim” dedikte Hz. Rahmet-i âlemiyan (sav) buyurdular ki, “Bu rahmettir ki kendi bendelerine 'ata buyurur.” Çün ehass-ı havâs bazı evsâfda avâm ile müşarîklerdir. Eğerce müşarîkleri suret itibarıyladır. Nâcâr avâmın adem-i vüsulleri sebebiyle insanın kemâllerinde nasipleri kâilidir ve işanı kendileri gibi hayal ederler ve evsâf ve şema'ilinde işandan cûda olanı işlerler ve bunu şirk bilirler. Bu makamdandır ki Enbiyada mevcûd olan ahlâktan kendilerinde bulunan ahlâkı behter bilirler. Mesmu'aları ola ki Mahdum-i Şeyh Ferid Şekersenc (ö. 1266)'den // 90 // nakl eder ki işanın ferzendanından biri fevt oldukça işana haber-i fevti reside olup işana hiç tağayyur rehayab olmadı. Buyurdular ki “Birisin beççe (çocuğu) morde olmuş (ölmüş)” “Taşraya atın (defnedin) ve çün ferzend-i Seyidü'l-beşer (sav) irtihal eyledikte ona bekâ eyledi ve mahzun olarak “أنا بفدائك يا إبراهيم

لمحزون/Ene bifedaike ya İbrâhim le mahzunun”²³⁹ buyurdular”. Te’kid ve mübalağa ile kendi hüznlerini beyân buyurdular. Şeyh Şeker mi behterdir ya seyyiddü’l-beşer mi efdaldır? Avâm-ı ke’l-enâm indinde evvelki muamele behterdir ki onu bâta’lluk olmak üzere bilirler ve sâni aynı ta’alluk ve giriftarlıkta zann ederler. E’azenellâhu subhanehu an mu’tekadâtihimu’s-su’i (Allâh bizi onların kötü inançlarından korusun).

Sure-i A’raf’ta “فلنستلن الذين ارسل اليهم و لنستلن المرسلين”/Fele nes’elennellezine ürsile ileyhim ve leneselenne’l-mürselin”²⁴⁰ bu dâr çünkü dâr-ı azmâyeş (sınav) ve ibtilâdır. Avâmı müşbeh kılmak ve şüpheye düşürmek gayr-ı hikmet ve maslahattır. “اللهم أرنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه و أرنا الباطل باطلاً و ارزقنا اجتنابه بحرمة سيد البشر عليه و على آله و اصحابه من الصلوات افضلها و من التسليمات اكملها”/Allâhümme e’rine’l-hakka hakkan ve erzukna ittiba’e ve e’rine’l-bâtüle bâtilen ve erzikna ictinabehu. Bihürmeti seyyidü’l-beşer aleyhi ve âlâ alihi ve eshabihî minessalavât efdaliha ve mine’t-teslimati ekmeliha”²⁴¹.

Bi’set-i enbiya âlemlere rahmettir ve o buruzgevaranın vücudları tevassut eylemese biz gümrâhları zât, sıfât ve Vâcibu’l-vücûd’un ma’rifetine delalet buyurmasalar ve Mevlamız celle sultanehunun marziyatını ‘adem-i marziyatından tecezzi eylemeseler ve onlara taklid olmasa ve onların nûr-i da’vetleri te’yid eylemese bizim ukûl-i nâkısımız bu ma’nadan ma’zul ve efham-ı nâ-tamamımız bu mu’ameleden mahzûldür. Beli, akıl herçend hüccettir ama hamîyyet olmadıkta nâtamamdır ve mertebe-i bülûğa reside değildir. Hüccet-i bâliğa ve bi’set-i enbiya aleyhissalatu vetteslimât ‘azâb ve sevâb-ı uhrevî ve da’imi ona menûttur.

Suâl: Çünkü azab-ı uhrevî-i da’imî bi’sete menûttur pes, bi’set için rahmet-i âlemiyân demek ne ma’naya olur?

Cevap: Bi’set ayn-ı rahmettir demek sebab-i mârifet-i zât ve sıfat-ı Vâcibu’l-vücûddur ki sa’adet-i dünya ve uhrevîyeyi mütezammindir. Ve devlet-i bi’set sebeble Hakk subhanehu ve te’âlâ cenabı kudsîne münasip olanı gayrı münasip olandan mütemeyyiz ve ma’lum olmuştur. Zira bizim kör tenk aklımız ki nişân-ı imkân ve hudus ile ma’lum ve mevsumdur, Hz. Vücub’a

²³⁹ “Sana Kurban olayım İbrâhim! Hüznlüyüm”.

²⁴⁰ A’raf 7/6; “Resul gönderilenleri hesaba çekeceğimiz gibi Resulleri de hesaba çekeceğiz”.

²⁴¹ Behutî, Mansur b. Yunus, *Şerhu Münteha’l-İradat*, tah. Ebû Abdurrahmân Adil, Daru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut 2005; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ânî’l-Azim*, c.1, 444; “Allâh’ım! Bize hakkı hak olarak göster, hakka tabi’ kıl, bâtilü bâtil olarak göster ve ondan uzak tut. İnsanlık önderi (ona, âilesine ve arkadaşlarına salatların en değerlisi ve selamların en güzeli olsun)’nin hürmetine”.

münasip olanı ne bilsin ki kadim olmak vücubun levazımındandır, ef'al ve esmâ' ve sıfâta münasip olanı münasip olmayandan fark edip münasip olanı ıtlak ve nâ-münasebetten içtinab eyleye? Belki çok vâki' olur ki kendi noksânı sebebiyle kemâli noksân bilip ve noksânı kemâl sanır. İmam Rabbanî (ö. 1624) buyurur, fakir indinde bu temeyyüz cemi'-i ni'am-ı zâhire ve ni'am-ı bâtının fevkidir.

Suâl: Akıl fi hadd-i zâtih herçend ahkâm-ı ilâhiye celle şanehuda nâkis ve nâ-tamamdır. Ama niçin kâdir değildir ki tasfiye ve tezkiyenin husulünden sonra akıl için münasip ve mertebe-i vücud-u te'âlâ hazretlerine ittisal gayrı münkeşif peyda olup o münasebet ve ittisal sebebiyle o makamda ahkâm ahz edip ve tevassut-i mülk olan bi'sete hacet kalmaya?

Cevap: Akıl herçend o münasebete ittisal peyda eder ama peyker-i heyulaiye olan ta'alluku bil-küllîye za'il olmaz ve tamam-ı tecerrüd peyda olmaz. Pes, vâhime her vakit onun dâmengeridir ve mütehayyile hergiz onu hâli bırakmaz ve kuvve-i gadabiyye ve şehevîyye hemvâre onun musâhibidir ve rezâ'il-i hırs ve şirret her vakit onun nedimidir. Nev'i insanın levazımı olan sehvi ve nisyan ondan münfek olmaz. Bu neşienin havâssından olan hata ve ğalat ondan cüda olmaz. Pes, akıl i'timada şâyân olmadı ve onun ahz eylediği ahkâm sultan-ı vehimden ve tasarruf-i hayalden masun değildir ve şâ'ibe-i nisyan ve mazanneden mahfuz değildir. Ama melek beşerin hilafıdır ki bu evsâfdan pâk ve bu reza'ilden müberradır. // 91 //

Pes, nâçâr şâyân-ı i'timaddır ve ahkâm-ı ma'huzesi şaibe-i vehim ve hayalden ve mazanna-i nisyan ve hatadan masun olmuşlardır ve bazı evkatta his olunur ki telakki-i rûhanî ile ahz olunan ulûmün kıvâmı havâs ile tebellüğü esnasında mukaddemat-ı mesele-i gayr-ı sâdıkadan ba'zı ki vehim ve hayal tariki ile veya gayrı tarik ile hâsıl olmuştur bîihtiyar o ulûma münzam olur. Bir çeşitle ki o vakitte asla temeyyüze kâdir olamaz. Hâl-i sâniyede agâh olur. Gâh onun ilmini temeyyüz eder ve gâh temeyyüz de edemez.

Pes, o ulûm lacerem kendiyi o mukaddematın muhtalit olmasıyla hey'et-i kizb peyda eder ve i'timada da şâyân olmazlar. Devletsiz o kimsedir ki münasip olmayan umuru Cenab-ı kuds-i te'âlâyâ nisbet edip ve şayeste olmayan eşyayı Hakk subhanehuya müntesib kılar. Bi'setdir ki bâtilı haktan tefrik ve ibadete müstehak olmayanı müstehak olandan temeyyüz ve tahkik eylemiştir. Bi'setdir ki râh-ı Hakk celle ve 'alâyâ onun tavassutu ile da'vet buyurmuşlardır ve bendeleri kurb ve vasıl-ı Mevlânâ celle subhanehunun marziyatına ittıla' eylemiş idi. Ve Hakk te'âlânın mesleğinde tasarruf caiz ve

adem-i cevaz olduğu mütemeyyiz olur. Bi'setin bunlar emsali ka'ideleri çöktür.

Pes, mukarrer oldu ki bi'set rahmettir. Şu kimse ki heva-yı nefs-i emareye şeytan-ı la'in hükmüyle münkad ola, bi'seti inkâr edip bi'setin muktezasıyla amel eylemez ise bi'setin ne günahı vardır? Küffar ve ehli feseka safa-yı nefisleri vaktinde bazı umur-i gaybiyyenin keşfi zuhur eylemek “istidrac”dır. Zira küffara ve ehl-i fiska hâsıl olan safa safa-yı nefsdür safa-yı kalp değildir. Safa-yı nefs ancak dalalet efzâdır ve hasaretnümadır. Ondan maksud o cema'atın ceza ve hasaretleridir. “نجانا الله سبحانه وتعالى عن هذه الليلة” /Necanallâhu subhanehu ve te'âlâ ‘an hezihi'l-leyliyyeti bihürmeti seyyidi'l-beşeri aleyhimussalavâtu ve't-teslimat’²⁴².

Bu tahkikden vazıh oldu ki bi'set tariki ile sabit olan teklif-i şer'i de rahmettir. Yoksa zenadika ve melahideden teklif-i şer'iyi münkir olanlar ki teklifi külfetten olmak üzere tasavvur eylemişlerdir. Ve gayrı ma'kul bilmişlerdir ve derler ki “Ne vecihle mihribanlık olur ki ibada umur-i şakka ile teklif edeler ve eğer o teklif muktezasıyla amel ederler ise cennete giderler ve eğer hilafını mürtekeb olurlar ise Duzah (cehennem)’a giderler” derler. Pes, niçin teklif ederler ve niçin mu'amelat-ı sa'irede kendi tavrında olmalarına da müsamaha ederler diye ta'riz ederler.

Cevap: O bîdevletân ve bîhiredler meğer bilmezler ki şükr-i ni'met aklen vâciptir ve bu teklifat-ı şer'iyye o şükrün ityanını beyândır. Pes, akla teklifat-ı şer'iyye vâcib oldu ve kezalik nizâm-ı âlem bu teklife menuttur. Eğer herbirine kendi tavrında ruhsat vereler, şeraret ve hasareten gayrı ve fesaddan başka netice zuhur etmez. Her ebu'l-heves nefs ve malı babında gayrısına dest-dirazlık edip ve hubs u fesâd peyda olup eğer zevacir ve mevani'-i şer'iyye olmasaydı hem kendi zayı' olup ve hem gayrı izâet eder i'yazu billâhi te'âlâ ve Hakim-i mâlâ nihâye Kur'ân-ı Âzîmüş-şan'da mezkurdur: “و لكم في القرآن حكمة وعبرة لاي ينسى” /Ve lekum fi'l-kıtası hayatun ya uli'l-elbab²⁴³

İmam Rabbanî buyurur ki, “Ma'ahaza deriz ki Hakk te'âlâ Malik-i ale'l-ıtlaktır ve i'bad onun memluküdür”. Pes, onlara ferman eyledi ki her hüküm ve tasarruf ayn-ı hayr ve salahattır ve şa'ibe-i zulm u fesaddan

²⁴² Dua; Allâh subhanehu ve te'âlâ bu leyliyyetten, seyyidu'l-beşer (s)'in hürmetine bizi kurtarsın.

²⁴³ Bakara 2/179; “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır”.

müberradır. “لَا يُسْتَلُّ عَنْ مَا يَفْعَلُ/La yüs’elu an ma yef’al”²⁴⁴ dir ve cümlesini Duzah’a irsâl edip ve azab-ı ebedi ferman eylese de ca-yı i’tiraz değildir ve gayrın mülkünde tasarruf değildir ki şa’ibe-i sitem bile ola. Ma’lumdur ki mesa’ilden herhangi mes’ele ki // 92 // ulema ile sûfiyyun onda ihtilafları ola, kemâ hakkuhu mülâhaza olundukta Hakk canib-i ulemada bulunur. Sırrı budur ki ulemanın nazarı enbiyanın kemalât-ı nübüvvetine mütaba’at vasıtasıyla olmakla onların ameli nâfizdir. Aleyhi’s-salevâtu ve’s-selam ve sûfiyyenin nazarı velâyetin kemalât ve ma’rifetine maksûrdur. Pes, nâçâr müşkat-ı nübüvvetten ahz olunan ilim mertebe-i velâyetten me’huz olan ilimden esvab ve ehakk olmuş olur.

İmam Rabbanî buyurur ki, “Bu fakire zâhir eylemişdirler ki kemalat-ı velâyetin kemalat-ı nübüvvetle nisbetle hiç i’tidadı yoktur. Kâşki Derya-yı Muhit’e nisbetle katre hükmünde olaydı”. Pes, tariki nübüvvetle gelen meziyet, tarik-i velâyetle gelen ve hâsıl olan meziyetten birkaç kat ziyâdedir. Mutlaka efdaliyet enbiyaya mahsus oldu.

Risâlet ve nübüvvet ve peygamber lafızları bizim Peygamberimiz sallallâhu ‘alâ nebiyyina ve âlâ âlihi ve âlâ cemi’i’l-enbiyai ve’l-murselin hazeratının ittihad-ı da’veti vasıtasıyla Arap ve Farisî lügatlarından gelmiştir ki bu elfaz lügat-ı Hind’de yok idi ki “Enbiya-yı meb’us” Hind’de nebi ya da resul veya peygamber ta’bir diye esamî ile yâd ve tezkir ederler. Enbiya-yı meb’usun haber-i nübüvveti bize bir vakitte vâsıl oldu ki onlar cemi’-i kesirin kabulüyle kuvvet peyda eylemiştir. O peygamberandan zaman-ı sâbıkdan biri gelip herçend-ruz da’vet edip geçmiş ve hiç onu kabul eylememişti ve diğeri gelip o da kâr eylemedi. Onu bir kimse kabul eyledi ve yerini de iki kimse veya üç kimse kabul eylediler.

İmam Rabbanî der ki, “Bu fakir herçend mülâhaza ve nazar edip bir buk’a (bölge, toprak parçası) yoktur ki onda meb’ûs peygamber olmamış ola”. Hatta ki bu muameleden dûr müşahede olunan zemin-i Hind’de de peygamberan-ı meb’ûs olmuşlardır ve Sâni-i sultanehuya da’vet buyurmuşlardır ve bilad-ı Hind’in bazısında mahsus olur ki envâr-ı enbiya zulumat-ı şirkde meş’aleler gibi efrûhtedir ki o biladı ta’ayyun mümkündür. Bir peygambere üç kimseden ziyâde menzur değildir ki Hind’de dört kimse imân edip bir peygambere ümmet ola. Küffar bilcümle makam-ı inkârda idiler ve kendi abâ ve ecdatları dinine muhalefet edip rugerdan olduklarından haber nereden münteşir olur? Nâkil kim olsun ve kime nakleylesin? Kefere-i Hind’in

²⁴⁴ İsra 17/23; “Yaptıklarından dolayı kimseye hesap vermez”.

reisleri ki vücud-i Vacib-i te'âlâdan ve sıfat-ı Hakk subhanehudan ve Bâri te'âlânın tenzihât ve takdisâtından tahrir eyledikleri bilcümle mişkât-ı nübüvvetle envarından iktibas olunmuştur ki herbir asırda ümem-i sabıkada enbiyadan birini güzar eyleyip Vacib-i te'âlânın vücudundan ve sıfat-ı sübutiyesinden ve tenzihât ve takdisâtından haber vermişlerdir ve eğer bu buzurgevaranın vücud-u şerifleri olmasaydı bu bî devletlerin lenk ve kör akılları küfür ve ma'asi zulumatı ile mülevvesdir. Bir kimesne bu devletle hidâyetyâb olmazdı. Bîdevletanın akıl-ı kasırları haddizâtında kendi ulûhiyetleriyle hüküm edicidir ve kendilerden gayri bir ilâh ısbât eylemezlerdi.

Kezalik Fir'avn-i Mısır demiştir ki “ما علمت لكم من إله غيري/Mâ ‘alimtü lekum min ilâhin gayrî”²⁴⁵ ve yine demiştir ki “لإن اتخذت لها غيري لأجعلنك من المسجونين/Leinittehzate ilâhen gayri leec’alenneke mine’l-mescûnin”²⁴⁶ Ve çün ahbar-ı enbiya aleyhimu’s-salavâtı ve’t-teslimattan âlemin Sâni’-i Vâcibu’l-vücûdu var ettiği ma’lum olup kendi iddialarının kabih olduğunu itla’yâb olduklarında taklid ve setr ile ısbât-ı Sâni’ edip ve onu kendilerde hulul ve sirâyet edici olmak üzere bildiler ve bu hesap ile nâs kendi peresteşlerine da’vet eylediler. “Te’âlallâhu ‘an mâ yegulu’z-zalimune uluvven kebira”²⁴⁷.

Suâl: Bir günehendiş demez ki Hind’de enbiya meb’ûs olaydı elbette haber-i bi’setleri bize muvassal olurdu.

Cevap: Denilir ki herbir peygamberanın da’veti âmm olmayıp bazısı bir kavme ve bir karyeye mahsus idi ki Hz. Hakk subhânehu ve te’âlâ // 93 // bir kavimde veya bir karyede bir şahsı bu devletle müşerref edip o şahsı o kavmi veya karyenin ehlini ma’rifet-i Celle sultanuhuya da’vet eyleyip ve onun gayrının ibadetinden men’ buyurmuştur. O kavim ya o karyenin ehli onu inkâr edip tazlil ve techil eylemişlerdir. Ve çünkü onların inkâr ve tekzibleri nihâyete reside oldukta nusret-i Hakk celle ve ‘alâ zuhur edip onları helak eylemiştir. Kezalik bir müddet sonra bir peygamber bir kavim veya karye-i diğere meb’ûs olup tafsil olunduğu üzere ila maşallâh böyle vâki’ olmuştur.

Zemin-i Hind’de kurâ ve bilâdın asâr-ı helakları çoktur. Bu kavim herçend helak olmuşlardır ama kelime-i da’vet onların akranı meyanında bâki

²⁴⁵ Kasas 28/38; “Sizin için benden başka bir ilâh bilmiyorum”.

²⁴⁶ Şuara 26/29; “Benden başka bir ilâh edinirsen seni zindanlıklardan yaparım”.

²⁴⁷ İsra 17/43; “Allâh zalimlerin söylediklerinden büyük bir yücelikle beridir”.

kalmıştır ve “و جعلها كلمة باقية في عقبه لعلهم يرجعون/ve ce’alehe kelimeten bakiyeten fi akibihi le’allahum yerci’un”²⁴⁸ Bu tafsilattan müsteban oldu ki ahali-i Hind’in muhalefetleri tahakkuk edince nâkil kim olsun ve kime nakl eylesin?

İmam Rabbânî der ki, “Bu fakir mûlahaza ve nazar edip hiçbir yer görmem ki bizim peygamberimiz aleyhi ve ala alihi’s-salavât ve’t-tahiyyat’ın da’veti o yere vasil olmaya”. Belki mehsustur ki aftar gibi onun da’veti her caya (yere) residedir ki Hakk sedd-i ha’îl sıfatları olan Ye’cûc ve Me’cûc da böyledir. Kezalik bu suâlin cevabında mu’araza tariki ile deriz ki eğer Hind’de enbiya meb’ûs olmamaş olsaydı ve de onların lisânı ile onlara da’vet olunmamış olsa onların şahik-i cebel hükmünde elbette olurlardı. Nemrut ve Firavun ulûhiyetle Duzah’a girip ve onlara ‘azab-ı muhalled olmazdı. “هذا مما لا يرضيه العقل السليم ولا يساعده الكشف الصريح فانا نشاهد بعض مروتهم في وسط الجحيم والله لا يرضيه العقل السليم ولا يساعده الكشف الصريح فانا نشاهد بعض مروتهم في وسط الجحيم و اعلم بحقيقة الحال/Haza mimma lâ yerdahu’l-aklu’s-selimu ve la yusaiduhu’l-keşfu’s-sarihu fe innâ nüshahidu ba’da mürüvvetihim fi vesati’l-cahim vallâhu e’lemu bihakikati’l-hâl”²⁴⁹ peygamberan-ı izam aleyhissalatu vesselam irsâli büyük bir ni’met olduğu bî şüphe musaddaktır. Vücut-u Sâni’ ve vahdet-i Hakk celle sultanuhuya delalet sabittir.

Kudema-yı felâsife-i Yunan ukeladan iken Sâni'-i celle azamete hünun vücutuna hidâyet bulmayıp mümkünatı dehre nisbet eylediler ve çün rûz be rûz ka'il oldular ve Hakk subhane hünun vahdaniyyetini isbât eylediler. Bizim ukûlumuz bîte'bid envar-ı nübüvvet bu muameleden dûr ve ma'zul ve mehcurdur. Bizim ifhamımız bîtevasut vücut-i enbiya ziyâde uzaktır. Acaba bizim ashabımız olan Maturidiyye, vücut-i Sâni'-i te'âlâ ve vahdet-i Hakk subhane hünun isbatı gibi umurda istiklal-i akıldan muradları nedir ki şahik-i cebel ve abid-i sanem için da'vet-i resul olmadıysa da vücut-u te'âlâ ve vahdaniyeti isbât ile teklif eylediler ve terk-i nazar eyledikleri için küfürlerine ve narda muhalled olmalarına hüküm eylediler. Ama bizler hulûdla ve küfür ile hükmü fehmi eylemeyiz illa irsâl-i peygamberana menut olup belağ-ı mübin ve hüccet-i balığadan sonra hüküm ederiz. Akıl Allâh te'âlânın hüccet-i balığalarından bir hüccet-i zibadır. Lâkin filcümle balığa değildir ki adem-i a'mal ile sahibine eşedd-i azab terettüp eyleye. Eş'ariden lazım gelen, şirk-i mercu iken hulûd-i cennet ile hükümdür. Bu da giran gelir, zira cennet ile nâr beyinde vasıtaya cevaz yoktur.

²⁴⁸ Zuhuruf 43/28; “Arkasından dönerler diye onu (tevhidi) kalıcı bir söz kıldı”.

²⁴⁹ Bu akl-ı selimin razı olmadığı, keşf-i sarihin de yardım etmediği bir durumdur. Biz bazı ... nin cehennemde olduğunu görüyoruz. Hakikat-i hâl'i en iyi Allâh bilir.

Suâl: Eğer şahik-i cebel ki abid-i sanemdir, Duzah'ta muhalled olmasa Beheşt'e duhulü lazım gelir. Bu ca'iz değildir, zira duhul-i beheşt müşriklere haramdır. Onun Duzah makamıdır ki Cenab-ı Hakk te'âlâ Hz. İsa âlâ nebiyina ve alehyisselam cenaplarından nakl edip buyururlar ki “إنه من يشرِك بالله فقد حرم الله عليه الجنة و مأواه النار /Innehu men yüşrik billâhi fekad harramellâhu aleyhi'l-cennete ve me'vâhunnar”²⁵⁰ Ve meyan-ı cennet ve nârda vasıta sabit olmamıştır. Ashâb-ı A'râf'da çend rûzdan sonra beheşte revân olurlar. Pes, hulûd cennette midir, nârda mıdır?

Cevap: Bu suâl ziyâde mütesa'abdır (zor). Bu suâlin hallini *Fütühat-ı Mekki* sahibi yazıp Muhyiddin bin Ârabî murad ediyor, rûz-u kıyamette bu kavmi da'vet için bir peygamber ba'sini sabit kılmıştır ki onların o da'veti inkâr ve kabulleri // 94 // muktezasıyla Duzah ve Beheşt'e hüküm olunur demiştir.

İmam Rabbanî der ki, “Bu fakir indinde müstehsen değildir. Zira âhîret dâr-ı cezâdır, dâr-ı teklif ve kâr değildir ki peygamber ba's oluna”. Bu mu'ammânın sırrını Hüdavend subhanehu inâyet buyurup bu cema'at ne Beheşt'e ve ne Duzah'da muhalled olurlar. Belki ihya-yı uhrevisi vâki' olduktan sonra makam-ı hesapta endaze-i ve tahmin-i cerime ile mu'ated ve muazzeb kılınıp istifa-yı hukuktan sonra hayevan-ı gayr-ı mükellef gibi onlar da ma'dum-i mutlak velâ şey'-i mehz kınırlar.

Pes, hulûd kimler için ve muhalled ne zaman olur? İmam Rabbanî (ö. 1624) der ki, “Bu fakira giran gelir ki kemal-i ra'fet ve merhamet sahibi olan Subhanehu ve te'âlâ iblağ-ı mübin ve tevsit-i enbiya ve mürselin buyurmada kendi bendesini ateşde muhalled ve giriftar-ı azab-ı muebbed eder diye mücerred akıl ile hüküm ola ki ma'haza akılda hata ve galat çok vâki' olur”.

İmam Rabbanî der ki, “Fakir indinde darü'l-harb müşriklerinin etfalinde ve etfal-i zimmette de hüküm lâ şey'-i mahz olmaktır ve duhul-i Beheşt asaletle veya tabe'iyyetle imâna merbuttur ve menuttur”. Tabe'iyyet dâr-ı İslâm'da olsa imân bunlar hakkında mutlaka mefkuddur.

Pes duhul-i Beheşt onlara mutasevver değildir ve Duzah'a duhul ve onda hulûd subût-i tekliften sonra şirke menuttur. O da bunlar hakkında

²⁵⁰ Mâide 5/72; “Kuşkusuz kim Allâh'a ortak koşarsa Allâh ona cenneti haram eder ve onun sığınağı cehennem olur”.

mefkuddur. Fetret-i rûsul zamanında olan müşriklerin hükmü de budur ki onlara da'vet-i peygamberi reside olmamıştır.

Peygamberân-ı 'izâm tebliğleriyle bize reside olan sa'ir semî'yât mesela vücud ve sıfat-ı kemal-i Vacib-i celle sultanuhu gibi ve ba's-i enbiya ve ismet-i mela'ike ve haşr ve neşr gibi ve Beheşt ve Duzah ve onlarda olan tene'um ve ta'zib-i da'imi ve bunların emsali ki şeriat onu nâtıktır. Akıl onları idrakinde kasırdır. O buzurgevarandan mesmu' olmadıkça onları ısbatta nâkıs ve gayr-ı müstakildir. Tavr-ı akıl vera'-ı his olup his ile müdreğ olmayanı akıl idrak eylediği gibi kezalik tavr-ı nübüvvet de tavr-ı aklın verasıdır. Akıl ile müdreğ olmayan şey nübüvvet teveseli ile idrak olunur.

Herkim ki tavr-ı akıldan gayrı ısbat-ı vücud-i vacib-i te'âlâ ve vahdaniyeti için bir tarik ısbat eyleye, filhakika münkir tavr-ı nübüvvet ve musadim-i bedhiyyattır. Vücud-i enbiya aleyhimüsselam lazımdır, çare yoktur ki aklen vâcip olan şükr-i Mün'im celle sultanuhuya delalet eder. Ve ta'zim-i Mevla celle ve alâ ki ilim ve amele taalluk eder onu Hakk subhanehu canibinden ma'lumları olup izhar ve i'lâm ederler. Zira Hakk te'âlânın ta'zimi ki kendi canibinden müstefad olmaya şükr-i Hakk te'âlâ değildir. Zira ki kuvvet-i beşeri onu idrakte acizdir. Belki çok vâki' olur ki adem-i ta'zimi Hakk te'âlânın ta'zimi zann eder ve şükürden cahde gider.

O Hz. Celle sultanuhunun ta'ziminde o hazretten istifadenin tariki nübüvvete maksurdur ve tebliğ-i enbiyaya münhasırdır ve evliyanın ilhamları envar-ı nübüvvetten iktibas olunmuştur ve mütaba'at enbiyanın füyuzundandır. Akıl bu emrde eğer kifâyet eylese felâsife-i Yunaniyye dalalette kalmazlardı ve Hakk'ı cümleden ziyâde fehm ederlerdi. Zira aklı kendilere mukteda kılmışlardır. Ve hâl an ki zât ve sıfat Vacib-i celle sultanuhuda onlar eçhel-i men fi'l-arzdır ki Hakk subhanehuyu bîkâr ve muattal bilmişlerdir. Akl-ı faalden gayrı Hakk te'âlâyı müstened kılmamışlardır o da icab iledir, ihtiyar ile değildir derler.

Ukûl-i nâkısai felâsife güya tavr-ı nübüvvetin tefeyyüz tarafında vâki' olmuşlardır ki hem mebd'e'de hem me'adda onların ahkâmı ahkâm-ı enbiyaya muhaliftir. Ne imân-ı billâhı dürüst bilmişler ve ne ahrete imânı dürüst eylemişler, kıdem-i âleme ka'illerdir ve hâl an ki // 95 // âlemin cemi'-i eczâsiyla hudûsuna icma' vardır. Ve kezâlike inşikâk-ı semâvât ve intişâr-ı kevâkib ve indikâk-ı cibâl ve inficâr-ı bihâr ki rûz-i kıyamette mev'uddur onlara ka'il değillerdir ve haşr-ı ecsadı münkirler ve nusûs-i Kur'âniyye'yi inkâr ederler. Onların ekser-i ahvalleri ve ahkâmları hususan ilâhiyatta

kazibedirler. Kitap ve sünnete muhaliflerdir. Ne itibar ile onlara hükema denir ki. Seraser nasipleri cehl-i mürekkebdir ve bunların müteahhirleri ki kendilerini zümre-i ehli İslâm'a dâhil eylemişlerdir onlar da selefleri gibi usûl-i felsefi üzere Rasihlerdir. Ve semavât ve kevakib ve emsalinin kadim olmasına ka'illerdir ve onların adem-i fena ve helaki ile hükm ederler. Kuvvetleri tekzib-i nûsus-i Kur'âniye ve rızıkları inkâr-ı zaruriyyet-i diniyyedir.

Aceb mü'minlerdir ki Hüda ve Resul'üne imân ederler ama Hüda ve Resul'ünün emir ve fermanlarını kabul etmezler. Bundan ziyâde sefahet olmaz. Felsefe lafzının ekser hurûfu “sefeh” olursa ekser için hükm-i küll vardır. Bu cemaatten ömürlerini ta'lim ve teellüm altına sarf eylemişlerdir ki fikirde hatadan âsımdır ve o babda dikkatler eylemişlerdir. Ve çün maksad-ı aksa olan zât ve sıfat ve ef'al-i Vacib-i celle sultanuhuya reside oldukta kendi dest u pâlarını bırakıp habt ve haltlar edip yine dalalette kaldılar. Şu şahıs gibi ki nice alet-i harbi senelerce sertiz edip cilasâz olup ve vakt-i harbde kendi dest u pâsını kem edip kârgah olamaz merdum ulûm-i felsefeyi tensik edip galat ve hatadan mahfuz zann eder.

Tarik-i enbiyayı iltizam eylemeyip her asırdaki mütabian-ı enbiya olan sûfiyye-i ilâhiyyeye taklid ile riyazât ve mücahedât ihtiyar eylemişlerdir. Ve kendi sefa-yı vakitlerine mağrur olup hâb-ı hayallerine i'timad eylemişlerdir. Ve keşûf-i hayaliyi mükteda kılıp dâil ve mudill olmuşlardır. Bilmezler ki o sefa, sefa-yı nefsdır ki râh-ı dalâlettir ve deriçe-i hidâyet olan sefa-yı kalp değildir. Zira sefa-yı kalp mütabeat-ı enbiyaya menuttur aleyhi esselavâtu vesselam. Ve tezkiye-i nefis kalbin sefasına ve onu kalb-i siyaset eylemeye merbuttur. Mahall-i zuhur-i envar-ı kıdem olan kalbin zulmeti mevcûd iken nefsin sefa peyda eylemesi ve düşmen-i kemîn olan iblis-i la'înin tarac eylemesi için چراغ fûruzan eylemek hükmündedir.

Bilcümle tarik-i riyazet ve mücahedât, nazar ve istidlal tariki gibi tasdik-i enbiyaya makrun oldukta i'tibar ve i'timad peyda eder. Zira enbiya aleyhimu's-salavât ve't-tahiyât Hakk celle alâ canibinden tebliğ ederler ve Hakk te'âlânın te'yidiyle mu'eyyedlerdir.

Bu buzurgevaranın kârhaneleri mela'ike-i ma'sumiyn nazil olmakla keyd u mekr-i düşman-ı la'inden mahfuzlardır. “إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ”/İnne ibadi leyse leke aleyhim sultanun²⁵¹ onların nakd-i vakitleridir. Sa'irler bu

²⁵¹ Hier 15/42; “Kuşkusuz kullarım üzerinde senin zorlayıcı hiçbir yaptırımın yoktur”.

devlete müyesser olmamışlardır. Ve dâm-ı fercâm-ı la'inden halâs olmak mutasavvar olmamıştır. Meger ki bu buzurgevarana mütabe'atı iltizam edeler ve işanın eserine iktifa eylemiş olalar aleyhim esselatu vesselam.

İman-ı enbiya ve onların ashaplarının imânı ve ashaba mülhak olan evliyanın imânı şunun gibidir ki, mesela bir şahıs neharda aftabı görüp vücud-i aftaba onda imân-ı şühûdi peyda edip gece oldukta o imân-ı şühûdi gaybe tebeddül ettiği gibidir. O evliyadan murad-ı şühûddan sonra da'vete rücu' vasıtasıyla gaybete firar yafte olanlardır ve imân-ı ulema herçend bilgaybdır ama onların gaybları enbiya aleyhimu's-salavâtu ve's-selam hazeratına nûr-i mütabe'atları vasıtasıyla hüküm-i hads peydâ edip ve nazariyâttan halâs olmuştur. **Hads** demek zihnin mukaddemât ta'bir olunan mübadiden netayicden ibâret olan mutalebe def'aten sür'atle intikaldır ki merâtib-i keşfin // 96 // ednasıdır. Fikir onun mukabilidir. Nazar husulü, nazar ve keşfe mütevaffık olan şeydir. Ulemadan murad burada ulema-yı âhirettir, ulema-yı dünya âmile-i mü'mininde dahildir ve âmmeye mensub olan imân-ı bilgaybın behterin aksamı şu imândır ki enbiya aleyhimu's-salavâtu ve's-selamın takaludine merbut ve kalallâh ve kale resulullâha menuttur.

Suâl: Ulema buyurmuşlardır, imân-ı istidlali imân-ı taklididen behterdir ki ekser-i ulemâ imânda istidlali şart kılmışlardır ve imân-ı takalludi mu'teber değildir ve sen imân-ı taklidi behterdir dedin?

Cevap: Enbiya aleyhim'u-salavâtu ve's-selam hazeratına taklid ile hâsıl olan imân istidlalidir. Zira ki sahib-i taklid delil ile bilir ki enbiya aleyhimu's-selam tebliğ-i risâlette sâdıklardır ki Hz. Hakk subhânehu ve te'âlânın mu'cizâtıyla tasdik eylediği şahıs elbette sâdıktır. Pes, enbiyanın cümlesi ki mu'cizâtla te'yid olunmuştur, sâdık olmuş olurlar. Gayra taklid şu kimsenin muteberidir ki imânda kendi ecdad ve âbâsını taklid eder. Enbiya aleyhim esselamın sıdk oldukları ve onların tebliğleri Hakk olduğu hiç onun menzuru olmaz. Bu imân ekser-i ulema indinde mu'teber değildir. Kaldı ki istidlali mukaddemât erbab-ı nazar ile hâsıl ve tertib-i suğra ve kübra ile neticeye imân peyda ederler. Bu vecihle hâsıl olan istidlali bir emirdir ki imkâna karib ve vuku'dan dûrdur.

Vacib-i te'âlânın ısbatına makam-ı istidlalde Mevlana Celaleddin ed-Devvânî (ö. 1502) gibi erbab-ı nazardan bir kimse gûzar eylediği ma'lum değildir. Zira o hem muhakkıktır ve hem müte'ahhirdir. Bu matlab-ı âlinin ısbatında sây-ı kesir eylemiştir. Ma'haza istidlallerinin mukaddematından bir mukaddime kalmamıştır ki onun risalelerine muhaşşiler o mukaddimedede men'

ile veya nakz ile rehzen olmayalar ve müvecceh dahiller eylememiş olalar. Vay o sahib-i istidlale ki imân, mücerred istidlal ile hâsıl olup enbiya aleyhimu's-selamın taklidi onun destgiri olmaya!. “ربنا آمنا بما انزلت و اتبعنا” / Rabbenâ âmennâ bimâ enzelte vetteba'nâ-rasûle fektubnâ me'a-şşâhidîn²⁵².

Hakk te'âlâ ve tekaddes Hâlıkü's-semavât ve'l-aradiyindir ve Hâlıkü'l-cibal ve'l-bihar ve'l-eşcâr ve'l-esmâdır. Ve Hâlıkü'l-me'adin ve nebatâtır. Asmanı hâlk edip sitâre ile müzeyyen eylediği gibi zemini de hâlk-i insan ile müzeyyen kılmıştır. Basit olması Hakk te'âlânın icadıyla ka'in ve mürekkeb olması da onun hâlkı ile peyda olmuştur. Ve bilcümle cemi'-i eşyayı ketm-i ademden vücuda getirmiş ve hadis kılmıştır. Hakk subhanehudan gayrı kıdeme şâyân değildir ve ondan gayrı hiçbir şey kadim değildir. Cemi'-i ehl-i millet mâsiva-yı Hakk subhanehunun hudusu üzere icma' ve ittifak eylemişlerdir. Bilittifak Hakk subhanehudan gayrı kadim bilmezler ve bunların kıdemine ka'il olan kimseyi tadil ve yine tekfir ederler.

İmam Hüccetü'l-İslâm Gazâlî (ö. 1111) bu ma'nayı *Risale-i Münkız âni'd-Dalale (el-Münkız mine'd-Dalal)*'de tasrih eylemiştir ve Hakk'tan gayrı kadim bilenleri tekfir de eylemiştir. Semavât ve kevakib ve emsalinin kıdemine ka'il olan kimseyi ve cemaatı Kur'ân-ı Mecid tekzib buyurur. Kalallâhu te'âlâ “الذي خلق السموات و الارض و ما بينهما في ستة ايام ثم استوى على العرش/Ellezi haleka's-semavâti ve'l-erda ve mabeynehüma fî sitteti eyyamin sümmesteva ale'l-arşı”.²⁵³ Ve bu emsal-i Kur'âniye âyetleri çoktur. Kişi kendi akl-ı nâkısı ile nüsûs-i Kur'âniyeye muhalefet eylemek sefahettir.

“و من لم يجعل الله له نوراً فما له من نور” / Ve men lem yec'alillâhu lehu nûran fema lehu min nûrin²⁵⁴ Ulemayı ehli Hakk'ın ifade buyurdıkları kavle imân lâzımdır, bahs ve cedele düşmemek lazımdır ve vâciptir. Enbiya aleyhimusselam rahmet-i âlemiyandır ki Hz. Hakk subhanehu ve te'âlâ onları hidâyet-i hâlk için ba's ve irsâl eylemiştir ve onların tevassutlariyle ibadî Cenab-ı kudsi'ne ve mahall-i rızâsı olan dâr-ı İslâm'a da'vet buyurmuştur. Bîdevlet gerektir ki kabul-i da'vet kerime eylemeye ve onun Mâide-i devletinden müntefi' olmaya ve o buzurgevaran Hz. Hakk subhanehu // 97 //

²⁵² Âl-i İmrân, 3/53; “Rabbimiz! İndirdiğine inandık, Peygambere uyduk; bizi şahid olanlarla beraber yaz”.

²⁵³ Furkan 25/59; “Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş'a kurulan”.

²⁵⁴ Nur 24/40; “Allâh bir kimseye nûr vermemişse o kimsenin nuru yoktur”.

canibinden her ne tebellüğ eylediler ise hak ve sıdktır ve ona imân eylemek lazımdır. Hücet-i balîğa enbiyanın bi'seti ile hâsıl olmuş ve ibada mahall-i öwr komamıştır. Onların birine 'adem-i imân cümlesine adem-i imânı müstelzimidir. Zira onlar müttefikü'l-kelimedir ve usûl-ü dinleri birdir.

Cemi'-i enbiyaya imân etmek ve cümleyi ma'sum ve rastgu (doğru sözlü) bilmek vacibat-ı diniyyedendir. İman, zaruriyat-ı diniyyede olanları bilmek ve ne vaz tariki ile dinde sübuta peyveste olan umuru tasdik-i kalbiden ibarettir. Ve o umuru ikrar-ı lisân da zaruridir. Mesela vücud-i te'âlâya imân ve onu tevhid eylemek ve keزالık kütüb ve sahafe-i münezzele hakikatına imân ve mela'ike-i izâm ve enbiya-yı kirâm hazeratına imân eylemek ve haşr-ı ecsad ve 'azab-ı Duzah ve sevab-ı Beheşt'in huludları gibi şeylere imân eylemek ve inşikak-ı semavât ve intişar-ı kevakib ve indikak-ı arz ve cibâl gibi umur-i uhreviyyeye imân eylemek ve salavât ve ta'yin-i rek'at ve farziyyetine ve sıyâm-ı Ramazan ve zekât-ı mal ve istita'at tariki ile hacc-ı beytü'l-haram farz olduklarına imân eylemek ve keزالık şürb-i hamr ve biğayr-i hak katl-i nefis ve 'ukuk-i vâlideyn ve sirkat ve ekl-i mâl-i yetim ve ekl-i ribâ haram olduğuna imân eylemek gibi ve bunların emsali kütüb-i fihriyyede musarrah tevâtür ile sabit olanlara imân eylemek zaruriyyât-ı diniyyedendir.

Mü'min irtikâb-ı günâh-ı kebire olsa da imândan çıkmaz ve kâfir olmaz. Kebirenin irtikâbı fîsk olup küfür olmaz. Lâkin istihlali küfürdür ve tahkik üzere kendi imânına i'tiraf eyleyip istinşayı terk eyleyip, bu ise evladır. Yani inşallâh demektir. Muhbir-i Sâdık (sav) haber verdiği ahval-i kabir ve ahval-i kıyamet ve kabrin sakame azabı haktır ve o günde rize rize çürümüş kemikler ihya olmak ve hesab-ı âmâl ve vaz'-ı mizan ve suhuf-i a'mâl tayran edip ve erbab-ı yeminin suhuf-i yeminlerine ve ashab-ı şimalın şimallerine reside olmak ve Duzah üzerine cîsr-i sırât vaz'olunup üzerinden ubur vâki' olup beheştiler Beheşt'e girip ve duzahiler onun üstünde cehenneme uftadeleri haktır.

Muhbir-i Sâdık vuku'unu haber vermiştir. Mukaddemat-ı vehmiyye ile teşkik ve terdid olunmaz. "...وما آتاكم الرسول فخذوه.../ve mâ atakumuresulü fehuzuhu"²⁵⁵ nass-ı kati'dir ve o günde izn-i Hz. Rahmân celle sultanuhu ile ahıyarın günahkâr hakkında şefa'atleri "شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي"/şefa'ati li ehlilkebairi min ümmeti"²⁵⁶ haktır. Ve mü'min-i fâsık kendi günahının şeameti sebebiyle çok zaman Duzah'ta günahı kadar mu'azzeb olmak revadır.

²⁵⁵ Haşr 59/7; Resul size ne verirse onu alın".

²⁵⁶ Ebû Dâvûd, Sünen, 4739; "Şefa'atim ümmetinden günah işleyenler (kebair ehli) içindir".

Ama Nâr'da hulûd onun hakkında mefkuddur ve imân ve küfrün medarı hâtıme üzeredir. Çok kimse vardır ki tamam-ı ömründe o iki sıfatın biriyle muttasıf olur ve âhirette onun zıddıyla mütehakkak olur. “إنما العبرة ربنا لا تزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا و هب لنا من لدنك”²⁵⁷ “لنحوائيم/İnnema'l-ibretu lilhavâtım”²⁵⁷ “رحمة إنك أنت الوهاب/Rabbena la tuziğ kulubena ba'de iz hedeytena veheb lena min ledunke rahmeh, inneke entel vehhab”²⁵⁸. Münkir-i âhîret münkir-i Sâni' gibi kat'iyen kâfirdir.

Kabir, dünya ile âhîret meyanında berzahtır, onun azdabı da azab-ı dünyaya müşabihdir ki inkıta' pezirdir ve azab-ı âhirete müşabihdir ki azab-ı âhîret cinsindendir. Bu azaba ziyâde müstevcib şu cemaattir ki bevbinden tenezzüh eylemez ve merdum hakkında nemmâmlık ve suhençinlik eder. Ve kabirde suâl-i Münker Nekir de âzim fitne ve ibtiladır ki Hz. Hakk subhânehu ve te'âlâ sabit kılmıştır ve ehadis-i meşhure ile müsebbettir. Tavr-ı nübüvveti bilmeyenlerden bazıları bu umurun vücuduna inkârları hayr-ı i'tibârdan sakıttır.

Enbiyanın ahbar-ı sâdikasını nazar-ı akla muvafık eylemek filhakika tavr-ı nübüvveti inkârdır. Tavr-ı nübüvvet ise aklın verâsıdır. O mahalde mu'amele taklid üzeredir. Tavr-ı akıl taklid-i enbiya aleyhimusselamın te'yidi olmadıkça o matlab-ı a'laya hidâyet bulamaz. Tavr-ı akıl tavr-ı nübüvveti muhaliftir demenin ma'nası budur. Muhalefet başka adem-i vüsûl başkadır ki muhalefet vüsûldan sonra mutasavvar olur.

Cennet ve **cehennem** elan mevcûdlardır. Muhasebe-i rûz-i kıyametten sonra bir gürûh Beheşt'e ve bir gürûh Duzah'a irsâl olunup onların sevab ve ikabı ebedidir. İnkıta'ı yoktur. // 98 // Nusûs-i kat'iyye-i mü'ekkelede delalet eylemiştir.

Mela'ike-i Kirâm'ın vücudu muhakkaktır ve iki kısım olup biri ma'rifet-i Hakk'da istiğrak ve mâsiva ile işgalden müctenib olanlardır ki illiyyun ve mukarrebundur. “يسبحون الليل و النهار و لا يفترّون/yüsebbihune'l-leyl ve'n-nehara vela yefturun”²⁵⁹ kısım-ı sâni müdebbirattır ki Allâh'tan korkup isyandan kat'iyen içtinab müvekkil ve mükellef oldukları veza'if-i umur ve kalem-i ilâhi ve kaza-yı ezelinin ceryanı vecihle tedbir ve icraya me'murlardır.

²⁵⁷ Kelâm-ı kibâr; “İbretler son anlardır”.

²⁵⁸ Al-i İmran 3/8; “Onlar derler ki: Rabb'imiz! Verdiğin hidâyetten sonra kalplerimizi saptırma. Bize katından rahmet bağışla. Çünkü bağışlayıcı olan yalnız Sen'sin.”

²⁵⁹ Enbiya 21/20; “Gece ve gündüz aralıksız tesbih ederler”.

و إنا لنحن “²⁶⁰ ve mâ minna illa lehu makamun ma’lum”²⁶⁰ و ما منا إلا له مقام معلوم“
 لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحيون”²⁶¹ ve inna lenahnu’s-sâdikun ve inna lenahnu’l-
 müsebbihun”²⁶¹ لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحيون”²⁶¹ لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحيون”²⁶¹
 لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحيون”²⁶² yestekbirune an ibadetihi ve la yestahsirun”²⁶² لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحيون”²⁶²
 لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحيون”²⁶³ La yestekbirune an ibadetihi ve yusebbihunehu ve lehu yescüdun”²⁶³
 gibi bihesap âyât-ı Kur’âniye haklarında şeref sudur buyurulmuştur.

Yevm-i Bedir’de bazı sahâbe-i kirâmın atlarının sürate haml ile zevacir-i melaikayı iştmiş oldukları Hz. Ömer (ö. 644)’den rivâyet ediliyor. Beyhakî (ö. 1066) rivâyetinde rû’us-i küffârın daribi görülmeksizin tetayir ettiğini bazı sahâbe-i kirâm görmüşlerdir radiyallâhu anhum ecma’in. İmam Gazâlî (ö. 1111) ve İmamü’l-Harameyn ve İbn Arabî (ö. 1240) sahib-i *Fütuhât-ı Mekki* havâs-ı melek havâs-ı beşerden efdal olduğuna ka’illerdir. İmam Rabbanî (ö. 1624) diyor ki, “Bu fakire zahir eyledikleri odur ki velâyet-i melek velâyet-i nebiden efdaldır. Ama nübüvvet ve risâlette nebî için bir derece vardır ki melek ona reside değildir. O derece, unsur-i hâk tarikiyle gelmiştir ki beşere mahsustur”. Fazl-ı haberi mela’ike-i kirâm için olduğundan kavî-i savâb cumhur-i ulemânın kavlidir. Şekerallâhu sa’yehum (Allâh gayretlerini kabul etsin).

Bu tahkikten ma’lum oldu ki hiçbir veli enbiyadan birinin derecesine vasıl olamaz. Belki velinin başı hemîşe o nebinin zîr-i kademindedir. Mela’ike-i kirâm Hüda celle ve ‘alâ’nın bendeleridir ki ma’asiden ma’sum ve hata ve nisyandan mahfûzlardır. “لا يعصون الله ما أمرهم و يفعلون ما يؤمرون”²⁶⁴ La yasunallâh ma emerahum ve yef’aluna ma yu’merun”²⁶⁴ ve ekl ve şurbdan pâk ve zen u şevahirden müberra ve münezzehtir ve onların hakkında Kur’ân-ı Mecid’de tezkir-i zema’ir sınıf-ı zükûrun sınıf-ı nisâdan eşref olması itibarıyla. Nitekim Hakk subhanehu kendi hakkında tezekkür zema’iri irad buyurdu ve Hakk te’âlâ celle celâluhu onlardan bazılarını risâletle güzide eylemiştir. Nitekim insandan da bazısını bu devletle şerefyab eylemiştir. “الله لا يعصون الله ما أمرهم و يفعلون ما يؤمرون”²⁶⁵ Allâhu yestafi minel mela’ike rûsulen ve minennasi”²⁶⁵ Cumhur ulema-yı Hakk havas-ı beşer havas-ı melekten efdal

²⁶⁰ Şura 42/164; “Bizden hiç kimse yoktur ki belli bir makamı olmasın.”

²⁶¹ Saffat 37/165-166; “Ve biz sıra sıra dizilenleriz. Ve biz tesbih edicileriz”.

²⁶² Enbiya 21/19; “Onun katındakiler büyüklük taslamazlar ve usanıp bıkmazlar”.

²⁶³ Araf 7/206; “Kibre kapılmazlar, O’nu tesbih ederler ve yalnız O’na secde ederler.”

²⁶⁴ Tahrîm 66/6; “Allâh’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır”.

²⁶⁵ Hacc 22/75; “Allâh meleklerden elçiler seçer ve insanlardan da”.

bu makamda o vasıta ile mümkündür ki va'dden murad nusret-i resuldür ve enbiyanın küffara galebeleridir ki o da va'di ve va'idi mütazammındır. Peygamberan için va'ddir ve küffar için va'iddir ki güya âyet-i kerimede hem hulf-i va'd ve hem hulf-i va'id menfî oldu. İmdi, âyet-i kerime müsteşhidun aleyhtir, müsteşhidun leh değildir ve kezalik va'dde olan hulf gibi va'id olan hulf de kizbi müstelzimdir ve Hz. Hakk subhanehuya şayeste değildir. Zira küffarın azabda muhalled eylemesini bilmiş idi. Ma'a zalik beray-ı maslahat azab-ı muhalled ederim diye ilminin muhalifini söylemiştir diye bu ma'nayı tecviz eylemek şenaattir. "سبحان ربك رب العزة عما يصفون" /subahane rabbike rabbi'l-izzeti amme yesifun"²⁷² adem-i hulûd üzere ehl-i dilin icma'ı olmak Şeyh Muhiddin'in keşfidir ve keşfde mecal-i hata çoktur. Pes, itibar yoktur zira icma' maslahata muhaliftir.

Ma'lum ola ki, küfür ve kâfirlere adavet-i zâtiyye mütehakkak olmakla nâçar sıfat-ı cemâliyyet olan rahmet ve ra'fet âhirette kâfirlere reside olmaz ve sıfat-ı rahmet adavet-i zâtiyyeyi ref' eylemez ki zâta taalluk eden adavet, sıfata taalluk eden adavetten ekva ve erfa'dır. Pes, sıfatın müktezasıyla zâtın müktezasını tebdil eylemeye kadar değildir ve hadis-i kudsîde gelmiştir ki, "سبقت رحمتي على غضبي" /sebekat rahmeti âlâ gadabî"²⁷³ gadabdan burada murad gaflet-i sıfatiyyedir. Mü'minlerin âsilerine mühtasdır, müşriklere mahsus olan gadab-ı zâtî değildir.

Suâl: Eğer derlerse ki, bâlada tahkik olunduğu üzere Dünya'da kâfirler için rahmetten nasip vardır pes, Dünya'da sıfat-ı rahmet adavet-i zâtiyyeyi ne güne ref' eder?

Cevap: Cevap budur ki, husûl-i rahmet Dünya'da kâfir için zahir ve suret itibarıyladır ve filhakika onlar hakkında "istidrac" ve gibidedir (gibi şeylerdedir). "ايحسبون انما نمدهم به من مال و بنين نسارعهم في الخيرات بل لا يشعرون" /Eyahsebune ennema numidduhum bihi min malin ve benine nusariuhum filhayrati"²⁷⁴ âyet-i kerimesi ve de "سنستدرجهم من حيث لا يعلمون و" /Senestedricuhum min haysu la ye'lemun ve umli lehum enne keydi metin"²⁷⁵ âyeti bu makama şahittir.

²⁷² Saffat 37/180; "Senin Rabbin izzetin sahibi Rabbin onların yakıştırmalarından münezzehtir".

²⁷³ Müslim, *Sahih*, 2751; "Rahmetim gazabımı geçmiştir".

²⁷⁴ Müminun 23/55-56; "Sanıyorlar mı ki onlara mal ve çocuklar verirken yalnızca iyilikleri için çırpınıyoruz. Hayır onlar işin farkına varamıyorlar."

²⁷⁵ Araf 7/182-183; "Âyetlerimizi yalanlayanları hiç bilmedikleri bir yerden adım adım yıkıma götürürüz. Onlara mühlet veriyorum ama bilin ki cezalandırmam çok çetindir".

Bir kimse ahkâm-ı şer'iyeyi kendi akli ile beraber eylemek istese, o kimse münkir-i tavr-ı nübüvvettir ve onunla suhensaz olmak cünündür. “آن کس که بقرآن و خبر (زو) می نرهی \ آنست که جوابش که جوابش (ندهی) نهدی / An kes ki be Kur'ân ve haber zu nerehi / Anest ki cevabeş ki cevabeş nedehi”²⁷⁶ Hakk te'âlâ subhanehu Dünya'yı mezraat-ı âhiret eylemiştir. Bîdevlet o kimsedir ki dürüst olan tohmi zayı' eyledi ve zemin-i isti'adada endahte eylemekle bir daneyi 100 dane eylemedi. Ve karındaş karındaşdan firar edip, mâder ferzende şefkatkâr olmadığı gün için zahire hâsıl eylemedi. Hesaret-i Dünya ve âhiret onun nakd-i vakti ve hasret ve nedamet-i dareyn onun sermaye-i destidir. “والله Vallâhu yudaifu limen yaşau”²⁷⁷ âyet-i kerimesi hükmünce sahib-i devlet olanlar fırsat-ı Dünya'yı ganimet ad ederler. İman ziyâde ve noksân kabul etmez. Zira şek yoktur ki imân, tasdik ve yakîn-i kalpten ibarettir. Ziyâde ve noksân kabul-i şey dâhil-i da'ire-i zanndır, yakîn değildir. // 100 //

İmam Şafi'i (ö. 820) rahimehullâh, ziyâde ve noksân kabul eder dedi. Gâyeten mâ fi'l-bâb a'mal-i salihanın ısbatı yakîni mütecelli ve a'mel-i gayr-ı salihâ o yakîni mükedder eder. Pes, ziyâde ve noksân a'mel-i ağıyar ile o yakînin incilasında sabit olmuştur. O yakînin nefsinde değildir, bir gürûh yakîni mütecelli bulur ve ruşen gördüklerinden ziyâde demiştir ve o yakîndeki incila ve o ruşenlik olmaya, güya bazıları yakînin gayrı mütecelli olmasını yakîn bilmemiştir ve nâkıs demişlerdir. Ama haddet-i nazar sahipleri olan gürûh diğer kesirlerdir ki bu ziyâde ve noksân sıfat-ı yakîne raci'dir, nefsi-i yakîne raci' değildir. Pes, yakîn için zâid ve nâkıs değildir dediler. Mesela birbirlerine beraber iki ayna ki kat'aları ve vaz'ları musavi olup lâkin incila ve nûraniyette tefavütlü olsa incilası ziyâde olan ayineyi nümâyendilikte ziyâde olduğuna nazaran şahs-ı diğer ki bu ayine, ayine-i diğerden ziyâdedir ki onun incila ve nûraniyetinde tefavetli olsa bile incilâsı diğerden ziyâdedir ki onun incila nümâyendeliği yoktur ve şahs-ı diğer de der ki, iki ayine beraberdir, ziyâde ve noksân değillerdir. Tefavüt, incilâ ve nümâyendeliktedir ki o iki aynanın sıfatındadır. Pes, şahs-ı sâninin nazarı sâib ve şeyin hakikatına nâfizdir ve şahs-ı evvelin nazarı zâhire maksurdur ve sıfattan zâta revan

²⁷⁶ Sa'di-yi Şirâzî, *Bostan u Gülistan*, 4. Bab, Hikâyet no. 4; “Kur'ân'a ve Hadis'e yol bulamayan kimse / Cevabı odur ki cevap veremez”.

²⁷⁷ Bakara 2/261; “Allâh dilediğine artırır.”

olmamıştır. “يرفع الله الذين آمنوا منكم و الذين اتوا العلم درجات”.²⁷⁸ Yerreifeillâhullezine âmenû minkum vellezine ûtu’l-ilme derecât”.

İmam Rabbanî (ö. 1624) der ki, “Bu fakir izharına muvafık olduğum bu tahakkukun sebebiyle imânın ziyâde ve noksân olmadığına muhalefet edenlerin i’tirazları za’il oldu ve âmme-i Mü’mininin imânı cemi’-i vücuhda enbiyanın imânları gibi olmadı. Zira imân-ı enbiya aleyhim esselavât ve’t-tahiyyât ki tamam-ı münceli ve nûraniyettir. Semerât ve netayic i’tibarıyla âmme-i Mü’minin imânından kat kat ziyâdedir ki onların derecelerinin tefavütleri üzere zulumât ve kudurât sahipleridir”.

Kezalik imân-ı Ebûbekir (ö. 634) (ra) ki vezinde ümmetin imânından ziyâdedir incila ve nûraniyet i’tibarıyla olup ve ziyâdelik sıfat-ı kamileye raci’ olmak gerektir. Müşahede olunmaz mı ki enbiyayı aleyhim esselavâtı ve’t-teslimât âmme ile nefis-i insâniyette ziyâde ve noksân olmak rehayab değildir ve insaniyet ziyâde ve noksân olmakla kâbil değildir ve haddi imkân haricidir. Vallâhu’l-mülhimu li’s-savâb (Ve Allah doğruyu ilhâm edendir).

İmam-ı Âzam (ö. 767) (rahimehullâh) buyurur ki, “Ben mü’minim Hakkan” imân-ı hal itibarıyla buyurmuş suret-i istinadan evla ve ehvattır. İmam Şafiî (rahimehullâh) “Ben mü’minim inşallâh” buyurmuştur. Mâil ve akibet i’tibar etmiştir ki niza’ lafzidir ve imân edersiz ki Hakk te’âlâ subhanehu kendi zâtıyla mevcuddur, vücud ile değildir. O vücud ister aynı olsun ister za’id olsun ve sıfat-ı Vacib-i te’âlânın zâtı ile mevcuddur, vücud ile değildir. Zira ki o mavtinde imkân yoktur. İmkân vücub-i mahiyet ile vücud meyanında bir nisbettir. Bir mahalde ki vücud olmaya, imkân-ı vücud da yoktur. Bu ma’rifet tavr-ı nazar ve fikrin verasıdır. Akıle-i ukala mebusları bu ma’rifetten müstefit değillerdir. Ve inkârdan gayrı onların nasipleri yoktur. Meğer Allâh subhanehu onu ma’sum eyleye. Kendi zât-ı akdes ile // 101 // mevcut olup varlığı kendiliği ile, ezelî ve ebedidir. Cenabı kuds-i te’âlâyâ adem-i sâbık ve adem-i lâhık rehayab değildir. Vücud, vücud-i o bârgâh-ı mukaddesin kemine hadimidir ve selb-i âdem o bârgâh-ı muhteremde kennas-ı kadimidir ve Hakk birdir. Vücub-i vücudda ve ne uluhiyyette ve ne istihkak-ı ibadette şeriki yoktur. Şerik şu zamanda lazımdır ki Hakk te’âlâ kâfi olmayıp ve müstakil olmaya. Bu noksândır ki vücuba ve uluhiyyete münafidir ve çünkü kâfi ve müstakildir, şerik lazım değildir ve abes olur. Bu da alamet-i nakstır ki münafi-i vücub ve uluhiyettir. Pes, ısbat-ı şerik eylemek ehaduşşirkeynde

²⁷⁸ Mücadele 58/11; “Allâh içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin”.

noksânı müstelzim olur ki münafi-i şirkettir. Pes, ısbat-ı şirket nefy-i şirki müstelzim oldu. O ise muhaldır. Pes, şirket Bâri'i te'âlâda muhal olmuş olur.

Cemi' sıfat-ı naksdan ve simat-ı hudusdan münezze ve müberradır. Cisim ve cismani ve mekân ve zaman yoktur. Ve kemâl-i sîfât onun içindir. Sıfat-ı semâniyye-i kemaliyye onda mevcuddur. Vücub-i zât-ı te'âlâ üzere za'idlerdir ve hariçte mevcudlardır. Sıfatlar ya i'tibariye veya selbiyyedir. Kıdem ve Ezeliyyet ve Vücud ve Uluhiyyet ve Bekâ, Vahdaniyyet, Muhalefetün ilhavadis gibidir. Cisim ve cismani ve arzî ve cevahir mahdud ve mütenahi değildir. Cihetten bî cihet ve nisbetten bî nisbet, kefaet ve misliyyet meslubdur ve zıddiyyet ve niddiyyet mefkuddur. Mâder ve pederden müberra ve zen ve ferzendden pâktır ki bunlar emmaret-i hudus ve müstelzim-i naksdır. Kemalât-ı hakiki Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerine mahsustur ve sabittir. Cemi' nekais Celle sultanuhudan meslubdur.

Hayat, İlim, Kudret, İradet, Semi', Basar, Kelâm, Tekvin olan sekiz sıfatla mevzuftur. Ulema ve ehlisünnet şekerallâhu sa'yehum sıfat-ı semaniye hakkında bir bela-yı zîba demişlerdir ki "لا هو ولا غيره" /lâ hu velâ gayruhu" (O değil, başkası da değil) kelâmlarıdır. Bu ma'rifet tavr-ı aklın verâsidir ki müteba'at-ı enbiya salavâtullâh aleyhim berekatiyle nûr-i ferasetle fehm eylemişlerdir. Ehlişünnetten gayrı fırak-ı muhalifandan hiçbir kimse sıfat-ı za'idenin vücuduna ka'il değildir. Hakk ki bu fırka-i nâciye-i sûfiye-i muta'hirinde sıfata ayn-ı zâtı dedi. Eğerce nefy-i sıfattan tehaşi ederler. Ama usulden ve onların ibaretler tebadüründen nefy-i sıfât lazım gelir ki muhalefetine muvafıklardır. Bunlar kemali, sıfat-ı kamileyi nefy etmekte zann eylediler ve kendi akıllarıyla nüsûs-i Kur'âniyye'den ba'id oldular. Ukala bu ibarenin "lâ hu velâ gayrı"dır irtifa'-ı nakizeyn fehm etmişler, bilmezler ki husul-i tenâkuzda ittihad zaman ve mekân şarttır. O hazrette mekân ve zaman goncide değildir. Tenakuz ne güne mutasavvar olur? Tavr-ı aklın verâsidir demek akıl ona hedayab olmaz ve onu idrakden kasırdır demektir, o değildir, akıl onun hilafına hüküm eder. Ola ki onu da tasavvur eylememiştir. Belki onun hayta-i idrakinden birundur ve onun ısbatı ve nefyi ile hüküm nice suretbend olur. Hakk te'âlâ kadim ve ezelidir ve onun gayrı için kıdem ve ezeliyet sabit değildir ve cemi'-i siqât bunun üzerine icma' buyurmuştur.

İmam Gazâlî (ö. 1111), İbn Sina (ö. 1037)'yı ve Farabî (ö. 950)'yi ve gayrıları Hakk te'âlâdan gayrının kıdemine ka'il olduklarından tekfir eylemiştir. Ukûl ve nüfusun ve heyula ve suretin kadim olmasına ka'illerdir ve semavât // 102 // ve mevcûd dervan olanların cümlesini kadim bilmişlerdir

ve Hz. Hâce-i ma (bizim Hâcemiz, Nakşbendî (ö. 1389)) (ks) buyurmuştur ki, Şeyh Muhyiddin bin Arabî (ö. 1240) ervah-ı kümmelin kadim olmasına ka'ildir. Bu suhende zahirinden harf etmek lazımdır ki ehli milel icma'ına muhalefet olmaya. “إذا السماء انشقت و أذنت لربها و حققت”/İzes-semaunşakkat. Ve ezinet lirabbiha ve hukkat”²⁷⁹. “وافتحت السماء فكانت ابواباً و سيرت الجبال فكانت سراباً”²⁸⁰. Ey fütihatîs semâü fekânet ebvaba ve süyyiretil cibâlü fekanet seraba”²⁸⁰. Ey şekkat (yani yarıldı) demektir. Felâsife semavât ve kevâkibin i'dam ve fenası ve fesadını tecvîz eylemezler ve onlara ezeli ve ebedî derler. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'de bî hesap âyât bunların fenapezir olacağını nâtıktır. Müteahhirin felâsife biakıl olduklarından kendilerini zümre-i ehli İslâm'dan ad ederler ve ahkâm-ı İslâm'dan bazısını icra ederler. Âcibdir ki bazı İslâm bu ma'nada onlara i'timad ederler ve bîtemaşa onları Müslüman sanırlar. Dâha ziyâde âcibdir ki Müslümanlardan bazısı o cemaatten bazısının İslâmiyetini kâmil bilirler ve onlara ta'n ve teşnî-i münker add ederler. Hâlbuki onlar münkir-i nüsûs-i kat'îyyedir ve icma'-ı enbiyayı inkâr ederler. Bilmezler ki mücerred kelime-i şehadeti tefevvüh ve tekellüm eylemek İslâm'da kâfi değildir.

Zaruret-i diniyyeden olduğu ma'lum olanların cümlesini tasdik lazımdır. Ve küfür ve kâfiriden de bizar lazımdır ki İslâm suretbend ola. Ve illa muhaldır. Ve Hakk te'âlâ celle 'azametuhu sıfatlarından biri **Kelâm** idi ki yukarıda demiştik tafsilatı “mine'l-ezel ilâ ile'l-ebed” kelâm-ı vâhid ile te'âlâ ve tekaddes hazretleri mütekellimdir.

Emir ile **nehiy** o kemal-ı vâhidedendir ve keزالik ihbar ve istihbar o sahnadan neş'et eder ve Tevrât ve İncil'de o kelâmdan neş'et eder ve Zebûr ve Furkan vesa'ir suhuf-i mürselin ve kütüb-i enbiyada şu vecihledir. Zaman ezel ve bu vüs'at-ı imtidadi ile o makamda ân-ı vâhidedir. Belki an ta'bir olunmak da mümkün değildir ki o makamda an ıtlak olunmak tengi-i ibâretten nâşi vâki' olmuştur. Pes, o anda sâdır olan kelâm bir kelime belki bir harf ve belki bir nokta idi ve nokta ıtlakı da o makamda an ıtlakı gibi müzayaka-i ibâret vasıtasıyla vâki' olmuştur. İlla noktaya bile tahammülü yoktur. Hakk Celle ve 'alâ'nın zât ve sıfatında olan vüs'at bîkeyf ve keyfiyet alemindendir. Sıfat-ı imkâniyyeden olan vüs'at ve tengiden (darlık) pâk ve münezzehdir.

Yine İmam Rabbanî der ki, “Ma'rifet-i Rabbaniye benim için kısm-ı a'zâyim ile hâsıl ve belki feth-i a'zâyime ben ma'rifet-i Rabbaniye ile vasıl oldum”. Zira mü'essirden esere istidlal ve intikal tarikiyle mâsiva-yı Mevla

²⁷⁹ İnşikâk, 84/1-2; “Gök yarıldığında ve rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında.”

²⁸⁰ Nebe', 78/19-20; “O gün, gök açılacak kapı kapı; Dağlar yürütülüp seraba dönecek.”

te'âlâya delil yine Mevlayı Celil'dir. Yoksa bu takririn aksi değildir ki hatta feth-i a'zayim delil-i Rab da'im ola. Zira delil medlullerden ezhardır. Bir şey yoktur ki zira eşya müfeyyizu'l-cud subhanehu ve te'âlânın ifadesiyle ve O'nun ilm-i ezelisinden zuhura gelmiştir.

Pes, zât-ı Hakk'ın ve mâsivasının da delili yine kendidir. “عرفت ربي / Araftu Rabbi birabbi ve araftu'l-eşyae bihi”²⁸¹ kelâm-ı meşhuru sahih olur ki Rabbi'l-âlemin celle ve 'alâ'nın (marifetine) yine onunla hâsil ve eşyanın ma'rifetine de onunla vasıl oldum demektir. Pes, bu makamda bürhan-ı limmîdir. Ama ekserin zahamı (çıkarımı) bürhan-ı innîdir²⁸² ve tefavüt nazarın tefavütiyle ve ihtilaf da nazarın ihtilafıyladır. Belki bu mahalde istidlal ve bürhan için mecal yoktur. Zira Hakk Subahane'nin vücudunda Hakk'a ve zuhurunda rayb ve mira (şek şüphe) yoktur ki bedihiyyatın eclâ ve azharıdır (açık ve belirgindir). // 103 //

İnsanın Hâlk Olunmasından Maksad-ı Aslî: Hakk'a ibadettir. İbadetten maksad-ı e'lâ Allâh'a muhabbettir. Kalbinde Allâh ve ma'buduna muhabbet besleyen insanlar Allâh te'âlâ ve tekaddes nezd-i ma'nevisinde derecesi yüksek olanlardır. Kalpte olan muhabbetin tercümanı lisândır. Bu tercümandan tasdik ve tezkiye edenler insanın a'zasıdır. Farzların, sünnetlerin, vâciplerin, müstehapların hizmetinde bulunan a'za-yı bedeninde lisân gibi şahid ve tezkiye muhtaçtır. Bu nefis ve malını fisebilillâh feda etmek ve Allâh'tan gayrısını kalbinden çıkarmakla olur. Şu silsileye göre hareket edenler dostlar defterine kayıt olunur.

Demek mücerred “Ben imân sahibiyim” demekle iş tamam olup bitmiyor, mutlaka sırasıyla şahit ve tezkiye aranıyor. Binâenaleyh İslâm insanın temsil ettiği ilk derecedir. Bittabi' deracat-ı âliyye terfî lazımdır. İmanın kemal bulması ise rûhu tenvir eden âmel-i salih devâm ile âhirete bir teveccüh ve bir rûsûh bir meleke peyda eder ve nefsinde ma'arif-i kâmile ve ilâhiyyeye bir isti'adad ve kabiliyyet hâsıl olup gayrı mütearif nâmütenahi nûr-i ma'arif kendisini oldukça istila ve ihataya başlar. Sure-i ve't-Tarık'da “فينظر الإنسان مم خلق خلق من ماء دافق يخرج من بين الصلب و الترائب/Fel yenzuril insânu mimme hulık(hulıka). Hulıka min mâin dâfik(dâfikın). Yahrucu min beynis

²⁸¹ Hz. Ebûbekir'e nispet edilen bir Kelâm-ı Kibar; “Rabbimi Rabbim ile tanıdım, eşyayı da eşya ile”.

²⁸² Kelime-i şehâdetin iki kelâmı birbirine şahiddir. Birincisi ikincisine bürhan-ı limmîdir, ikincisi birincisine bürhân-ı innîdir. (çev.)

sulbi vet terâib.”²⁸³ Yani, insan neden hâlk olunduğuna baksın. O bir ılık sudan yaratıldı. Bel kemiği ile kaburga kemiklerinin arasından çıkar. İnsanı bu vecihle meniden hâlk buyuran onu öldükten sonra iadeye kâdirdir. Bu âyet-i kerime, vücud-i Sâni-i Muhtar-ı Hakem’in kudret-i samedaniyesine delalet ettiği gibi ba’s ve haşr ve neşrin sıhhatine delalet ediyor. Çünkü hudus-i insan valideynin bedeninde müteferrik eczanın içtima’ı sebebiyle ancak olur. O eczayı müteferrikenin cem’ine Sâni’ kadir olup ondan insan seviyya hâlk buyurduysa ba’del mevt ve teferrüki’l-ecza elbette Sâni’ o eczanın cem’ine kadir olduğunu demek vacibdir. O insanı evvela olduğu gibi hâlk buyuracaktır. Bu sırra binâen Cenabı Hâlık-ı müte’al celle azametuhu hazretleri mebde’ üzere delaleti beyân buyurduysa sıhhat me’ade delaleti de ona fer’ olarak “إنه على رجع لقادر/İnnehu ala rac’ihi lekâdir”²⁸⁴ buyuruyor.

Cenab-ı Hâlık-ı lemyezelin sıfat-ı kemaliye uluvv-i hikmet ve sumuvv-i rahmet-i ilâhiyyesine mu’tekid olanlar i’tiraf ederler ki Hâllak-ı kadir müteallik mukteza-yı âdl hükmünü nev’-i beşeri af’al-i kabihayı i’tibar etmekten men’ ve terhib ve ahlâk-ı fazile ve âmel-i hayriyyeye terğib buyurmaktır. Şu terğib ve terhib ise ancak âmel-i hayrı sevaba ve âmel-i şerri ikaba rabt etmekle tamam olabilir. Hâlbuki sevab ve ikab dâr-ı Dünya’da tamamıyla bihakkın ifa edilemediğinden mahall-i ifâ olacak dâr-ı âhirete vuku’u lazım gelir. Ama terğib ve terhib de sevab ve ikaba lüzum görülmeyip de ukûl-i nâsa ibda’ olunan tahsin-i hayrât ve takbih-i münkerât hususiyle iktifa edilmek husûl-i maksuda kâfi ve vâfi olamayacağı ezher-i mine’s-Şems’dir.

Zira cibilliyet-i insâniyyede merkuiz olan şehvât ve gazab temeyyülatı efrad-ı beşeriyyeyi da’ima şehvât-ı cismaniyye ve lezzât-ı hayvaniyyede inhimake dai oluyor, bu cihetle va’d ve va’id ve sevab ve ikab tevsit-i levazım-ı salah perveraneden olduğu tahakkuk ediyor.

Havf-ı âhîret kalub-i nâsda temkin ederek onları şürur-i ma’asiden zacir olmazsa beyinlerinde herc ü merc çoğalıp nizam-ı ma’îşet mühtel olarak hiçbir mükellef tamamıyla ifa-yı vezaiife muktedir olamaz. Binâenaleyh sabit oldu ki nizam-ı âlem âhîretçe nâsın haşyet ve rağbet sahibi olmalarına mütevekkiftir ve bir de nev’-i insân âhîrette na’il-i meram olmayacak olsa şeref ve ikbalce bütün hayvanattan dûn olmak lazım gelir. Zira insan,

²⁸³ Tarık 86/5-67; “İnsan neden yaratıldığına bir baksın. O, atılan bir sudan yaratıldı. O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar”.

²⁸⁴ Tarık 67/5; “Kuşkusuz onu geri getirmeye kâdirdir”.

hayvanat-ı sa'ireye nisbetle daha ziyâde mübtela-ı âfettir. Çünkü hayvan fikir ve te'emmül sahibi olmadığı cihetle alam ve eskama giriftar olmazdan evvel fariğü'l-bal olarak imrar-ı hayat etmektedir. Fakat insan mâlik olduğu kuvve-i âkile ve müfekkiresi // **104** // sebebiyle âle'd-devam ahval-i maziye ve müstakbeleyi düşündüğünden ekser-i ahval-ı salife hüzn ve esefini ve ahval-i âtiyede bin türlü havf ve herasını mücib olur. Bu cihetle akıl ve fikir nisbetinde Dünya'da mazarrat-ı kesire görmekte ve alam-ı şedide-i nefsâniyeye giriftar olmaktadır. Bu cihetle herkesin alam ve şeda'idi artmaktadır. Ama lezzât-ı canibe-i Dünya'da insanla sa'ir hayvanât beyinde emr-i müşterek olduğundan insanın imtiyazı ve mes'udiyeti bu cihetle değildir. Çünkü et'ime-i nefise mezak-ı insâna lezzet verdiği gibi gübredir ve tende teayyüş eden böceklerle gübre-i safa verir.

Ma'lumdur ki insana mahsus dâr-ı âhiret sa'adeti rûhanî ve cismanî leza'ize na'iliyeti hâsıl olmayacak olsa ni'met-i akıl ve izdiyad-ı fikir filhakika humum ve ğumum husûlüne badi' olduğundan buna mukabil bir şey kazanmak icab eder ve sa'adat-ı uhreviyye hâsıl olamadığı takdirde insanın sa'ir hayvanattan daha acınacak bir halde yaşaması lazım gelir. Bu ise hilaf-ı hikmet ve maslahattır. Binâenaleyh dâr-ı âhiret'in sübutu emr-i kat'idir. Ulûm ve ma'arifin isbat ve iktiza eylediği kavanin-i aklıyye ise heva-yı nefsâniyye ve leza'iz-i müştehiyyât arzusuna bizâtiha mukavemet edecek kuvveti ha'iz değildir. Efradı beyinde zayi' ve ma'arifin kesret-i intişarını bildiğimiz bazı akvamı görüp işitiyoruz ki şûrur u mefaside inhimaktan kendilerini alamayıp terakkileri nisbetinde şûrur ve fesadları izdiyad etmektedir.

Ez an cümle ensabın ihtilât ve zaya'ını icab eden zina ve katl-i nefis eşedd ve eşka bulunan intihar ve isti'mal-ı müsekkirât ile izale-i ukûl ve imhayı beden ve emsali ahlâk-ı sefihaye ortadan kalkmak lazım gelirken bir taraftan şiddetle ve serian inşa' edip artıyor, bunun menşe'i hakikisi ise onların kesb eyledikleri ulûm ve fûnûn içinde havf-ı maad iras edecek bir fen bulunmuyor da hey'et mecmuası tehzib-i ahlâka değil teksir-i fesâd ve temhid-i şikak cihetine yardım ediyor. Bu ise tarik-i Hakk'tan uduldür.

Dünya'nın zevk ve kederi muvakkat ve âhiretin na'im ve cahimi mu'ebbeddir ki asl-ı i'tikad sırat-ı müstakim-i İslâmiyemiz bu vecihledir. E'kal olan zât, dünya ve âhirete nafi' olacak umuru tahsile mani' olacak vesaiti tenkile sa'y u gayret eyler. Ahval-i âhiret muamelat-ı dünya gibi siddika-ı basarla görülecek mevaddan olmayıp bilakis basar-ı basiretle seçilecek mevaddan olduğundan gözleri mutalib-i dünyeviyye ğinasıyla

mestur ve keşf-i akıbet-i hâl meziyetinden mehcür olanlar nûru zalamdan temeyyûze muktedir olmayanlar kendilerini bu âleme bittesadûf uğramışlar farz ve takdir edip burada destresi olacakları lezzât-ı çend ruzeden gereği gibi istifadeden başka vazifeleri olmadığını zann etmişlerdir. Bunun müktezası olarak asla Dünya’da helal ve haram tatmayıp herkes nefsinin istediği ve fırsat el verdiği müştehiyyâtını hemen icra etmesi re’inde bulunmuşlardır. Ve âhireti ve haşrı inkâr ederek fevkinde tasavvuru ka’il olmayan mefasid-ı âzimeyi icraya sebebiyet vermişlerdir. Hâlbuki ulema-yı İslâm beyninde ittefekan hulûl-i mevt ile ecsad-ı âdemiye faniye olduktan sonra vakti gelince Allâh te’âlâ cesedleri yeniden inşa ederek ervahın taallukunu i’ade buyuracak ve ba’de’l-ihya efrad-ı insâniyeyi muhasebe ederek adl ve fazl iktizasınca bir kısmını nâra ve bir kısmını cennete idhal edecek ki “والبعث بعد الموت/ve’l ba’su ba’de’l-mevt” Hakk kelâmı usul-i kat’iyye-i İslâmiyyedendir. Bunun imkânı veya vuku’unda tereddüd göstermek din-i İslâm’dan huruftur. Haşr ve iadenin tafsilini bilmek ve aklen ca’iz olan keyfiyetin beyânına muktedir olmak her Müslüman’ın hakkında lazım gelecek bir şey değildir.

Zira Şer’iat-ı Ahmediyye’nin bu yolda teklifi vuku’ bulmamıştır. Beden-i insân hulûl-u mevt ile fenapezir olduktan sonra icrayı asliyesi cemi’ ve hey’et-i sabıkasına i’ade olarak rûhun taalluku avdet eder, ba’dehu hayatta // **105** // kesb eylediği âmel-i hayriye üzerine müsab veya seyyiat-ı sabıkasından dolayı mua’kib olur ve bu sevab ve ikab da cennet ve cehennem tesmiye edilen dâreyinde vuku’ bulur ki nev’i beşer şu âlem-i kevn u fesadın harabesinden sonra oraya intikal edecek ve ilelebet orada kalacaktır. Âhiretteki leza’iz ve âlâmda Dünya’da olduğu gibi rûh ve cesedin mecmu’una vâki’ olacaktır.

Sadreddin Şirazi (ö.1640) (r) *Kitabu’l-Esfar*’ında der ki, “Rûh bihaseb-i lezzât-ı âlem-i kuds ve taharattan olup meyil ve teveccühü ancak ulvîyyatadır. Ondandır südür eden küfür ve ma’asi neş’et-i bedenîyyesi iktizası olarak rûhun âlem-i tabi’atta vuku’u sebebiyledir.” Yani rûh-i kuds ve ulvî olarak ondan küfrün südürü ve ef’alinde bedene iştirakî âlem-i tabi’atta vuku’u sebebiyledir. Âlem-i tabi’at ise ecsâm-ı maddiye-i hissiyyeden i’baret olup mevcudatın ehser ve ednası ve âlem-i lahuta münasebet ve müşabehetçe gâyet ebadıdır.

Hülâsa-yı kelâm, rûhun neş’esi nûraniyye ve kemaliyye olduğundan “(على فطرة الإسلام)/Mamin mevludin yuledu illa

alelfitrati (ala fitrati'l-İslami)"²⁸⁵ hadis-i şerifinin nâlık olduğu fitrat işte bu rûhun fitratıdır. Bedenin neş'eti zulmaniye ve nâkisa olduğundan "ثم ابواه ثم ابواه" sümmme ebevahu yuhevvidanihi ev yunassiranihi ev yümeccisânihi"²⁸⁶ İnsânın şu âleme ta'alluku hasebiyle giriftar-ı pençe-i dalal olduğu hadis-i şerifin ikinci cüz ve şıkkı beyân buyurmuştur. Bazı muhakkikin hazeratına göre bu hadis-i şerifteki fitrat tevhid-i ilâhîyyeye kemâl-i isti'adad ma'nasınadır. Çünkü insanlar akıl ve basiretlerinin iktizasına göre bırakılmış olursalar fitratlarında merkezi olan tevhid-i İlahî bilfi'il husûl bulur. İlka'at-ı hariciyeden masun ve enfus ve afakta nasb olunan âyâtı fikir ve te'emmüle makrun olmaları şartıyla maksuddur cilde-i temeddün olur. Ama ebeveyn tarafından başka bir i'tikada sevk olunan sübyan ve âlem-i vahşette bulunarak meziyyet-i fikriyeden mahrum olunan insan her ne kadar şu inâyete mazhar olamıyorsa da fakat isti'adad-ı mezburdan hâli değildir. Mevcudiyyet-i şahsiyyede yalnız rûhdan i'barettir.

Bu Dünya'da işlenen a'mal-i hayriyye ve ef'al-i şerriyyeyi beden ile rûh beraber iktisab ederler. Hayır ve şerri ma'an ikisi âmel ettiklerinden mesuliyetleri beraber olur. Yarın rûz-i cezada mükâfât ve mücazât görmek hususunda da müşterek bulunurlar. Yalnız rûh cesedden hurucundan sonra hayır ve şerr ef'alini iktisab edemeyeceği gibi birûh cesed dâhi hiçbir şey yapamaz. Ulema-yı şer'iat her insanın cesedden başka bir yerde cesede müteallik bir rûh bulunması müttefakün aleyhtir.

Taallukun hakikatda herkesin anlayabilmeyeceği bir emr-i Rabbanî olduğuna mebni sultanu'l-müfessirin ve tercümanu'l-Kur'ân Hz. Abdullâh bin Abbas (ö. 687) (ra) ve ekser ekâbir-i eslâf ve Cüneyd-i Bağdadî (ö. 910) gibi fuhul-i erbab-ı tedkik "Rûh hakkında olan nusus-i şer'îyyeyi tasdik makamında rûhun mevcudatını ve ecsâda ta'alluk etmesini i'tikad etmek kâfidir" dediler.

Zira Sahibu's-şeri'a (sav) Efendimizden bu rûha da'ir bir delil varid olmadığı ve rûhun tamam-ı hakikatı ve ebdâna keyfiyyet ve taalluku beyânına da'ir bahsi bîfa'ide ve za'id görmüşlerdir. Zira bu gibi hakâyık akıl ve idrak ile bilinmek gayr-ı kâbildir. Rûhun vakt-i hudusu ve onu ve zamanı ile muhdes olduğu cihetten rûhun hâlik ve hudusunda ba'del ittifak vakt-i hudusunda ihtilaf eylemişlerdir. Bazılar hilkat-i insâniyedeki etvarın tertibini nâlık olan

²⁸⁵ Buhârî, *es-Sahîh*, Tefsir, 2; "Doğan her çocuk fitrat üzere doğar"

²⁸⁶ Hadisin devamı: "Sonra anne-babası onu Yahûdî, Hristiyan veya Mecusi yaparlar".

âyet-i kerimede “ثم أنشأناه خلقاً آخر”/Sümme enşe’nahu halkan ahara”²⁸⁷ kavl-i şerifiyle bi’listidlal bedenî hudusuyla rûhun hadîs olduğunu ve insandan maksud rûhun ifazasıdır dediler. Âyet-i kerime “ولقد خلقنا الإنسان من سلالة من طين/Ve lekad halaknal insâne min sulâetin min tîn. Summe cealnâhu nutfeten fi karârîn mekîn, Summe halaknen nutfete alakaten fe halaknel alakate mudgaten fe halaknel mudgate ızâmen fe kesevnel ızâme lahen”²⁸⁸.” Sadakallâhulâzîm. Bazı muhakkikin de Peygamber-i zîşan efendimizin “خلق”/Hâlakallâhul ervaha kable’l-ecsadi bielfey âmin”²⁸⁹ hadîs-i şerifiyle istidlal ederek kable’l-beden rûhun mahlûk ve hâdis olduğuna kâ’il oldular. Kavl-i evvele nazaran beden rûhun hudusunun // 106 // ve kavl-i sâniye nazaran rûhun taallukunun şart-ı âdisi olmuş oluyor. *Şerh-i Mevâkıf*’da âyet-i kerime ve ehadis-i şerifden yakîn hâsıl olmayıp zannı ifade eder. Zira “ثم أنشأناه خلقاً آخر”/Sümme enşe’nahu halkan ahara”²⁹⁰ kavl-i şerifinde olan “inşa” nefsî bedene taalluku murad olunması ca’iz ise de bundan yalnız rûhun taallukunun hudusu lazım gelip zâtının hudusunu icab etmediğinden kavl-i şerif mezkûr kat’iyyu’s-sübüt ve zanniyyu’d-delaledir. Hadîs-i şerif-i mezkûr ise haber-i vâhid olup zanniyyu’s-sübüt kat’iyyud’delaledir. Binâenaleyh delillerin birbirine tearuzu ve her birerlerinin bir vecihle rûchânî olduğundan yakîn hâsıl olmayıp zannı ifade etmiştir.

Allame-i Taftazanî Sa’deddin (ö. 1390) (r) “والبعث بعد الموت/ve’l ba’su ba’del mevt” bahsinde buyurur ki, “هو أن يبعث الله تعالى الموتى من القبور بأن يجمع أجزائهم الأصلية و يعيد الروح إليها حق لقوله تعالى: ”ثم انكم يوم القيامة تبعثون“ و غير ذلك. المعاد انما هو الاجزاء الاصلية الباقية من اول العمر الى آخره اما اعادة الروح و فبني على ان الروح مغاير للبدن لا الهيكل المخصوص و لا الاجزاء الاصلية على ما هو المختار عند الكثيرين من المتكلمين بل اما اجسام لطيفة خفيفة نورانية سارية في البدن سريان ماء الورد و اما جوهر مجرد في ذاته متعلق بالبدن تعلق التدبير و التصرف و هو اختيار المحققين من الحكماء و المتكلمين قال صاحب المواقف قاض عضد و الحق التوقيف في ذلك اذ لم ينهض دليل على واحد منها بالخصوص لا نفياً و لا إتياناً”/hüve en yeb’asallâhu te’âlâ el-mevte mine’l-kuburi bi en yecme’a eczaehumu’l-asliyye ve yu’idurrûha ileyha hakkun kekavvlihi te’âlâ sümme innehum yevme’l-kiyâmeti tub’asun”²⁹¹ ve gayru zalike el meadu innema hüve’l-eczau’l-asliyyetu’l-bakiye min evveli’l-ömri ila ahirihi, emma

²⁸⁷ Muminun 23/14; “Sonra onu bir başka yaratma ile inşa ettik”.

²⁸⁸ Mu’minun 23/12-14; “Ve andolsun ki Biz, insanı balçığın (nemli organik ve inorganik toprağın) özünden yarattık, Sonra da nutfeden bir alaka yarattık. Sonra alakadan bir çiğnem et bir mudga yarattık. Bundan sonra mudgadan kemikleri yarattık. Daha sonra kemiklere et giydirdik”.

²⁸⁹ Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, c. 1, s. 199; Meclisi, *Biharu’l-Envâr*, c. 58, s. 141; “Allâh ruhları bedenlerden önce yarattı”; Suyûtî, *el-Leâli’l-Masnûa*, c. 1, s. 199.

²⁹⁰ Muminun 23/14; “Sonra onu başka bir yaratış ile inşa ettik”.

²⁹¹ Muminun 23/16; “Sonra muhakkak siz kıyâmet günü diriltileceksiniz”.

iadetu'r-rûh femebniyyun ala ennerrûha muğayirun lilbeden la'l-heykel el-mahsus ve la'l-ecza el-asliyye ala ma huve'l-muhtaru inde kesirin mine'l-mütekellimin bel emma ecsâmun latifetun hafifetun nûraniyyetun, sariyetun filbedeni sereyane maelverdi ve emma cevherun mücerredun fi zâtihî müteallikun bi'l-bedeni taallaka't-tedbiri ve't-tasarrufi ve huva ihtiyaru'l-muhakkikin mine'l-hukema ve'l-mütekellimin. Kale sahibu'l-Mevakif Kadı Adud; “ve'l-hakku't-tevkifi fi zalike iz lem yenhadu delilun ala vâhidin minha bihususihi la nefyen vela ityanen” (Ölümden sonra dirilme; Allâh teâlanın ölüleri kabirlerinden kaldırması ve asli unsurlarını bir araya getirip rûhunu ona tekrar iade etmesi haktır. Zira Allâh te'ala “Sonra siz kıyamet günü tekrar diriltileceksiniz” buyurur. Bundan başka deliller de vardır. Me'ad, çoğu kelâmcıların benimsediği görüşe göre, ya bedene akıcılıkta gül suyu gibi sirâyet eden latif, hakiki, nûrânî cisimler olarak gerçekleşir ya da zâtı itibariyle soyut cevher olarak gerçekleşir. Zâtında soyut cevher olması bedene tedbir ve tasarruf biçiminde taalluk eder. Bu filozoflar ile kelâmcıların görüşüdür. *el-Mevâkif* yazarı Kadı Adud (ö. 1355); “Hak olan burada durmaktır. Çünkü bu iki görüşten hiçbirine olumlu veya olumsuz sonuç verecek bir delil getirilememiştir”.

Haşr-ı Cismaninin Sebeb-i Hikmetinden biri de budur ki, ekl ve şurb bedenın gıdası olduğu gibi ilim ve ma'rifet de rûhun gıdasıdır. Binâenaleyh yalnız bedenın gıdasını tedarikle ifna-yı ömür etmek layık olmayıp gıda-yı rûh olacak ulûm ve ma'arifi iştiyakla istihzar ve istikmale sa'y u gayret edilmelidir ki insana yarayacak ve beraber kalacak ulûm ve ma'ariftir. Çürüyecek bedenle beraber mahv olacak huzuzât-ı acileden ne hâsıl olabilir? Zira fânidir, rûh ise bâkidir. Ebû'l-Feth Büstî (ö. 1010) ne güzel demiştir; “اقبل على النفس و استكمل فضائلها فأنت بالنفس لا بالجسم انسان”/Ekbele alennefsi ve istekmele fedailuha Feente binnefsi la bi'l-cismi insânun”²⁹² Şuheda-yı Uhud hakkında Sabih-i şer'iat (sav) buyurmuştur ki; o âleme intikallerinde Hakk te'âlâ onların ervahını yeşil kuş suretinde, hergün o yeşil kuşlar cennet pınarlarının kenarına su içmeye gelirler ve cennet meyvelerinden yerler ve Cennet'in bağ ve bostan ve merâhil ve mefazelerinde tayran ve teferrüc ederler. Ondan sonra arş-ı Rahmân'ın sayesinde altın kandillerde karar ederler. Şehadatın ervahı o âleme varıp minval-i mezkûr üzere yemekler, içecekler ve yatacak mekânın tayyib ve letafetini görünce diyeler ki, “Kimdir

²⁹² Ebû'l-Feth el-Bustî, *Kaside-i Nûniyye*, İstanbul 1341; “Nefsini kabul et ve erdemlerini tamamla / Zira sen nefsinle insansın, cisminle değil”.

ki bizden Dünya’da olan kardaşlarımız bu sürur ve ahvalimizi haber vere ki onlar fırsatı ganimet bilip gaza ve cihada bezl-i mehud edeler ve bir hâlde e’da-yı din ile mücahededen geri kalmayalar” dediklerinde Hakk te’âlâ onlara “Ey şüheda kullarım! Ben sizin bu haberinizi Dünya’da olan karındaşınıza eriştireyim” diye bu âyeti irsâl buyurdu: “ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون فرحين بما اتاهم الله من فضله ويستبشرون بالذين لم يلحقوا بهم الا خوف احياء عند ربهم يرزقون فرحين بما اتاهم الله من فضله ويستبشرون بالذين لم يلحقوا بهم الا خوف Ve la tahsebennellezine kutulu fi sebilillâhi emvâta, bel ahyaun inde rabbihim yurzekun, Ferihine bi ma atahumullâhu min fadlihi, ve yestebşirune billezine lem yelhaku bihim min halfihim, ella havfun aleyhim ve la hum yahzenun.”²⁹³

Bu tafsilattan müsteban olur ki rûh cesedin gayrıdır. İmam Fahreddin Râzî (ö. 606) bazı mü’ellifatında ve Seyyid Şerif (ö. 816) *Şerh-i Mevakıf*’da diyorlar ki, imân ile haşr-ı cismani inkâr beynini cem’ etmek mümkün değildir. Yani Kur’ân-ı Âzîmü’ş-şan’a imân eden kimsenin haşr-ı cismaniyi tasdik etmesi lazım gelir. Zira Kur’ân-ı Kerim’de tekrar âyâtın nüzulü te’vil kabul etmeyen bir dereceye bâliğ olmuştur diye tasrih etmişlerdir. Bazı müfessirinin tahkiki üzere 114 Süver-i Kur’âniyyeden haşr ve ma’ad zikir olunmayan ancak 13 sure olup bâki 101 adet süver-i celîle’den bazı surenin bir mevzu’unda va bazının iki ve bazının üç veya ziyâde mahallerinde sarâhaten veya işareten haşr ve ma’ad zikir olunmuştur.

Haşr-ı cismani iki mes’ele üzerine mebni olup biri, âlemin hudusü ve hâdisin kadimden cevaz-i husûlü; ikincisi, bilâ esbâb ya esbâb-ı gayrı ma’nada ile müsebbebatı hâlk ve icad mes’elesidir. Haşr-ı cismani zaruret-i dinîyyeden olmakla itikad-ı bihasebi’ş-şer’ vâcip olup imkân veya vuku’unda tereddüd göstermek din-i İslâm’dan huruçtur. İnkâr eden olursa tekfir olunur. Zira bu kadar nûsusu münkirdir. // 107 //

قال في الجلال بإعادة البدن المعدوم بعينه عند أكثر المتكلمين و بأن يجمع الأجزاء المتفرقة “ Kale fi’l-Celâl bi i’âdeti’l-bedeni’l-ma’dum bi aynihi inde ekseri’l-mütekelimin ve bien yecme’al-eczae’l-müteferrikate kema kanet evvelen inde’l-ba’di ve humullezine yunkiruna cevaze iadeti’l-ma’dumi muvafikaten li’l-felâsife”. (Celâl’de dedi ki; çoğu kelâmcılara göre ma’dum olan bedeninin ilk hali gibi

²⁹³ Âl-i İmrân 3/169-170; “Allâh yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilakis onlar diridirler, Rabb’leri katında rızıklanmaktadırlar, Allâh’ın, lütfundan, kendilerine verdiklerine sevinirler. Arkalarından gelecek olanlara, bir korkunun olmadığını ve üzülmeyeceklerini müjdelemek isterler”.

ve mürtekib-i ma'asi olanlara isâl-ı azab olup kâsib ve mürtekib ise filhakika lâ yeteğayyer bulunan rûh ile ecza-yı asliyedir.

Bu halde şu ecza tarz-ı ahire girse ve bir takım ecza-yı sa'irede inzimâm etse mademki evvelce onlara müteallik bulunan rûh yine aynen onlara taalluk edecektir. Kemâl-i adalet üzere insanın her ferdi kendi âmelinin cezasını görmüş olacağı asla şüphe götürmez. Nasıl ki bir insan gençlikte bir cinâyet edip ihtiyarlığı zamanında şüphesiz mu'akebe edilir. Hâlbuki anen fe anen teceddüd-i cisim dahi yedi senede tamamen cism-i insân tebeddül olduğu ısbat olunur. Bunun böyle hey'etçe hayli tebeddül ve tehevvlü vâki' olmakla mu'akebe ve mücazât şahs-ı mezbur canibine olmayıp adalet yerini bulmadı demek abes ve gülünç olacağı emr-i bedihidir. Kâffe-i emvâtı ihya buyuran zi kudret ve kuvvet Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin ef'alinden ba'id görmek sıfat-ı Rabbaniyyesinde cahil olanlara mahsustur.

Zu'afa-yı mü'minin, ızdırab-ı efkârın muhafazasına ulema-yı ümmet i'tina ile akidelerinin sebatı için dediler ki her cism-i insâninin rûz-i haşrde i'ade edecek kısmı, ecza-yı asliyeden ibarettir. Yani maksud-i bi'l-ihya evvel ömründen ahir ömrüne kadar bâki olan ecza olup ecza-yı fadile-i za'ide değildir. İmam Fahreddin Razi (ö. 1210) *Mefâtihu'l-Gayb* olan tefsir-i kebirinde hakikat-ı insâniyenin heykel mahsus ve mehsusdan ibaret olmadığına delalet eden dela'ili 17'ye iblağ etmiştir. Dokuzunu beyân ile ihtisar yoluna çıkılmıştır.

Birincisi يا ايها النفس المطمئنة ارجعي إلى ربك راضية مرضية فادخلي في عبادي/Yâ eyyetuhâ-nnefsu-l mutmeinne, irci'î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyye, Fedhulî fi 'ibâdî"²⁹⁸ ila ahir. // **108** // Bu âyet-i Celîle'de musarrahtır ki rûh-i insâniyyeye irci'î hitabı tevcih ederek rücu'-i illallâh ile emrolunduğu beyân buyuruluyor ki cesedin mevte zamanında insan bâki kaldığından Rabbisine rücu' edip ve ondan razı olarak rızâ-yı ilâhiyyesine mazhar oluyor ki insan nefsi cesedden gayrı olduğu tahakkuk ediyor.

İkincisi beden-i insân mevt ile vasıflandığı sırada insan hayatıyla tavsif ediliyor ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون فرحين/Ve la tahsebennellezine kutilu fi sebilillâhi emvâta, bel ahyauun inde rabbihim yurzekun ferihine".²⁹⁹ Yani, Allâh yolunda şehit olanları zann etmeyiniz ki

²⁹⁸ Fecr 89/27-29; "Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! kullarının arasına gir".

²⁹⁹ Âl-i İmrân 3/169; Allâh yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilakis onlar diridirler, Rabb'leri katında rızıklanmaktadırlar."

ölmüştür, belki onlar Rablerinin ind-i ma'nevisinde ber-hayat olup mesrur ve merzuk olurlar sebkindedir. Şu âyet delalet ediyor ki fi sebilillâh şehit olan zevât indullâhda ber-hayat imişler. Hâlbuki cesedlerinin meyyit olmasına hiss-i müşahede şهادet etmektedir ve ehadiyet-i şerifeler bu maddeyi tafsil eder. “انبياء الله لا يموتون بل ينقلون من دار إلى دار”³⁰⁰ “Enbiyaullâh la yemutune bel yunkaluna min darin ila darin”³⁰¹ و من مات /ve men mate fekad kamet kıyametuhu”³⁰² Ve âyet-i Kur’âniyede “النار يعرضون عليها غدوا و عشياً و اغرقوا فادخلوا ناراً”³⁰³ Ennaru yu’radune aleyha ğuduvven ve aşıyyen ve uğriku fedhulu naran”³⁰³

Üçüncüsü nev’-i insânda ilim ve ma’rifet bulunduğu ma’lumdur. İlim ise cesedle ka’im değildir. Demek ki insan kalbe müteallik bir hakikat olup heykel ve cesedinin aynı değil gayrıdır.

Dördüncüsü cüssemizin eczası ziyâde ve noksân ile tebeddül etmektedir. Zayıflar ve tavlı olur, cüssemize gelen şu tağayyur ise hakikatımızca bir noksân ve ziyâde husûlüne bâ’is olamaz. Bu ise hakikat-ı insâniye cüssenin mecmu’unun gayrıdır.

Beşincisi difa’ gibi bir fiilde telezzüzde vesatet eden uzuv başka, darb gibi bir fiilde teellüme vesatet eden uzuv da başkadır. Hâlbuki lezzet ve elemi idrak eden zât birdir. Böyle ise nefis-i insân cesedden gayrıdır.

Altıncısı insanın eli ve ayağı kesilmek gibi bir za’iyata uğradığından nefsinde hiçbir fark görülemediğinden nefsin bedene muğayir olduğuna delalet eder.

Yedincisi herkes bihasebi’l-örfi ve’l-isti’mal başım ve gözüm ve elim ve ayağım deyip bu âzâları kendine izafet ve nisbet eder. Muzaf ise muzaf-ı ileyhden başka olacağından uzuv ile rûhun başka başka olduğu tahakkuk eder.

Sekizincisi bir emr-i muayyen ve mahsusa tevcih-i fikir etmiş olduğu zaman ecza’ ve âzâ-yı bedenden cemi’an gafil olur. Ma’haza bu zamanda kendisine bir şey söylense işitir, muhabbet veya hiddet eder. Onun bu şu’uru ve bu vecihle muhabbet ve hiddet etmesi nefsinde gafil olmamasındandır.

³⁰⁰ Kabir cennet bahçelerinden bir bahçe veya ateş çukurlarından bir çukurdur.

³⁰¹ Allâh’ın peygamberleri ölmezler. Bir diyardan bir başka diyara intikal ederler.

³⁰² Bir kimse öldü mü kıyameti kalkmış demektir.

³⁰³ el-Ğafir 40/46; “Sabah akşam ateşe atılırlar”; Nüh 25; “Boğuldular ve ateşe girin denildi”.

Mademki böyle bir zamanda insan âzâ-yı bedenden gafil olarak nefsinden gafil olmamaktadır şu halde beden dâhi başka olmuş olur.

Dokuzuncusu Hz. Risâletpenah (sav) efendimizin bir hutbe-i belîğâ-i tavilede nutuk buyurdukları hadis-i şerifdir, der ki; onda buyurulur ki, meyyit a'nak-ı ricalle alınıp götürüleceği esnada rûhunun irad etmekte olduğu bir tahassür keennehu beyân buyurulmuştur. Meyyit dermiş ki, “Ey evlad ve ihvanım! Dünya bana oynadığı oyunu sakın size de oynamasın! Helal ve haram demeyip emval-ı dünyayı cem’ ettim ki bunların vebali bana, intifa’ı gayrılara oluyor. Onların sefasını sürecekle ve ben gadabını çekeceğim. Benden ibret alınız”. Cesed-i meyyit mahmul olduğu sırada insanın hissi ve bâki ve hasret ve nedametini mu’lin ve münadi olmasını mübeyyin varid buyurulan hadis-i şerif âlâ sahihiha mine’s-selat-i etemmuha ve min’es-salam efdaluha insan başka ve cesed başka olduğuna da’ir sarâhat vardır.

Bu rûhın mevcudiyyeti sabit olduktâ rûhın ne olduğunu akval-ı müteaddide-i muhtelif varid olduğundan muhakkikin-i i’zamdan İmam Nevevî (ö. 676) dedi ki, “Akval-ı müteaddide içinde esah görünen İmamü’l-Harameyn hazretlerinin kavlidir ki rûh insanı suyun yeşil ve berrak ve yaş ağaçla iştîyakı misali cism-i kesif ile iştîbak eden ve bizzat ziya ile muttasıf olan bir cism-i lâtif ve şeffafdan ibarettir” diyor. Binâenaleyh bazı mütekellimin, “cism-i lâtif sarin bi’l-beden” (bedene sirâyet eden latif cisim) diye ta’rif ve mâverden külle taalluku ve sirâyeti ile temsil ediyor. Hükema ise “cevherun mücerredun yete’allaku bi’l-beden ta’allukattedbiri ve’t-tasarruf” (bedene tedbir ve tasarruf biçiminde taalluk eden soyut bir cevherdir) ile ta’rif ve aşkın // 109 // ma’şuka aşkın taalluku ile tanzir etmişlerdir. İbn Sina (ö. 1037) *Külliyat-ı Kanun*’unda hayatın hiss ve hareket kuvvete muğayir ve onu muktezi olan diğer bir kuvvet olmasını ispata tasaddi ederek uzv-i meflucede hiss ve hareket kuvveti olmadığı halde hayat mevcuddur demiştir. Kadı Adud (ö. 1355) *Mevakif*’inde uzv-i meflucede mademki hayat bâkidir hiss ve hareketi iktiza eden kuvvet mevcûd olup lâkin Limani’in eseri tehallûf etmiştir, İbn Sina anlayamamıştır diyor. Binâenaleyh hayat, i’tidal mizaca tâbi’ bir kuvvet olup kuvve-i sa’ire ondan feyezan eyler. Yani cism-i histe mevcûd olan kuva-yı tabi’iyye ve kuvâ-yı idrakiyye o sayede icra-yı ahkâm eder diye ta’rif olunur.

Bütün eşya vücudda ibtida cenab-ı Hakk’a müstenid olduğundan hayat-ı hayvaniyye de bilâvasıta mahlûk-i ilâhi olduğuna mütekellimin hazeratı ka’il olmuşlar ve binâenaleyh bünye ve itidal-i mizaç ve rûh-i hayvanî hayatın illet-i mevcudesi ve şurut-i mu’addesi olmadığından umur-i mezkure

olmaksızın eczada ve bütün cemadatta hayatın hâlk ve icadı ca'iz olduğuna hüküm etmişlerdir. Fakat bazı muhakikinin bazı eşyanın hâlk ve icadı akabinde diğer diğer bazısını hâlk etmek üzere âdet-i ilâhiyye câri olduğundan bünye ve i'tidal-i mizaç rûh-i hayvani hayatın hâlk ve icadına şart-ı âdi ve bunların hâlk ve icadı akabinde hayat hâlk etmeye âdet-i ilâhiyye câri olduğuna hüküm ederler.

Binâenaleyh hayatın her şeyde hâlk ve icadı ca'iz ve şecere-i Mûsa'da olduğu gibi vâki' ise de hârikun âdedir derler. Rûhun cesede taalluk etmesiyle hayat neş'et eder. Cesedden rûhun infisalıyla da mevt hulûl ederse de hakikat-ı rûha ittıla' mümkün olamadığı gibi rûhun vâsf-ı mahsusu olan hayatın hakikatına da ittıla' olmadığından hayatı a'raz ve evsâfı ile ta'rîf ederler. Fakat zikir olunan ta'rifler hadd-i nâkıs kabilinden olarak rûhun tamam-ı mahiyetini ifade etmez. Mütercim-i Kâmus Âsım Efendi (ö. 1820) merhum *Basa'ir*den naklen diyor ki, rûhun hakikatı bir latife-i Rabbaniyye ve ânâsır-ı âlem-i ulviyeden bir ânâsır-ı şerifedir ki meded-i ilâhî ile âlem-i süfliyye muttasıl ve derecat-ı hayvanât ve tefavüt-i hâlât hasebiyle hayvan kısmına müteallik olur. İnsan nev'i suretinde ve ma'nayı ve sıfatta ekmel-i cins-i hayvan olmakla ona muttasıl olan rûh efdal-ı ervah olur. Ve o latifenin hakikatına vukuf tavr-ı ukûl-i beşeriyenin maverasıdır.

Nihâyet âvarız-ı mümeyyizesiyle idrak hadd-i imkândadır ve üç nev'iyile mütenevvi'dir: Rûh-i hayvanî ve ta'bii ve nefsânîdir. Rûh-i hayvanînin merkezi **kalptir**. Tabiinin merkezi **demdir**. Nefsânînin merkezi **dimağdır**. Rûh-i hayvanî cemi'-i âzâya **şerayin** dedikleri **uruk-i zavarib** vasıtasıyla vasıl olur. Rûh-i tabii etraf-ı bedene evride vasıtasıyla vasıl olur. Nefsânî başının tepesinden kademe kadar a'sab vasıtasıyla menşur olur. Rûh-i hayvaniyyenin semeresi hayat ve rahattır. Tabiinin, kuvvet ve kudrettir. Nefsânînin, hiss ve harekettir diye taksim edilmiştir.

Hayat ve mevt bazen mücaza isti'mal olunurlar. Mesela “يحي الأرض”³⁰⁴ “أحييناه”/Ehyeynahu” emsali âyet-i celîle kuvve-i nâmiye ma'nasınadır. Kezalik, nev'-i insâna mahsus olan ilim ve akıl ve imân gibi feza'ilde hayat bitariki'l-isti'are ıtlak olunur. “أومن كان ميتاً”³⁰⁵ “فأحييناه”/Eve men kâne meyten feahyeynâhu” kavlı kerimi gibi feza'il-i mezkurenin ezdadı bulunan humk, cehl, küfür gibi şeylere de “mevt” ıtlak olunur. “ليس من مات فاستراح بميت إنما الميت ميت الأحياء”/Leyse men mate festerâha

³⁰⁴ Rum 30/19; “Yeryüzünü ölümünden sonra diriltir”.

³⁰⁵ En'âm 6/122; “Ölü iken dirilttiğimiz...”.

bimeyyit innema'l-meyyitu meyyitu'l-ahyâ"³⁰⁶ ne güzel vasf-ı sarihtir. “خلق الموت و الحياة/Halakal mevte vel hayate”³⁰⁷ âyet-i keriminde “hâlk”dan murad takdirdir. Yahut “hâlk-ı esbâbi'l-mevt” demektir. Fahreddin Râzî (ö. 606) ve Nasuriddin Beyzavî (ö. 685) müfessirler “يسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربي/Yes-elûneke ‘ani’r-rûhi kuli’r-rûhu min emri rabbî”³⁰⁸, âyet-i celîlesi tefsirinde “إى من الإبداعات الكائنة يكن من غير مادة و تولد من اصل كأعضاء جسده”/Ey (yani) minelibdaiyyati’l-kaineti yekûn min ğayri maddetin ve tevellede min aslin kea’dai cesedihi” (Yani cesedinin uzuvlarının aslından doğar ve bir madde olmaksızın yoktan var edişlerden olur) demek “وجود بأمره على أن السؤال عن”/Ev vücudun bi emrihi ala ennessü’ale an kîdemihi ve hudûsihi” (veya emriyle varlıktır ki onun kîdemi ve hudûsundan sorulur) diye tefsir ediyorlar. Ebû Mansur Mâturidî (ö. 944) sahib-i mezhep hazretleri ve müfessir-i kirâmdan birçok zevâtın müşarû’n-ileyhe teba’en “كُن” kavli-zahirinden sarfla tekvin-i mahlûkat hususunda sür’at-i icad ma’nasına isti’are-i temessülüyye kılmıştır ki // 110 // “kûn” lafzı sür’at-i icad ma’nasıdır. Âyet-i celîlede olan “kûn fe yekûn” kavli-i şerifinin ma’nası cenab-ı Hakk bir şeyin varlığını irâde ettikte ona kudret-i ilâhiyesi taalluk edip bilâ mühlet o şey mevcûd olur demektir. Rûhtan suâl hakikat i’tibarında “الروح من امر ربي/Errûhu min emr-i Rabbi”³⁰⁹ âyet-i celîlesinin ma’nası rûh ebeda’y-yandan yani bir maddeden ihdas edilmeyerek ve bir asıldan tevellûd etmeyerek hemen “kûn” emir ve hitabıyla vücud bulan eşya cümlesinden bir şeydir demektir. Bu halde rûh-i insânî âlem-i emirden ma’dud olup maddi değildir. Belki cevher-i mücerred olup kemmiyyet ve keyfiyyetten ibarettir demek olarak icmalen beyân-ı hakikati hâvi olmakla suâl ve cevap beyninde tetâbuk bulunmuş olur.

Âlleme-i Rum İbn Kemal (ö. 940) diyor ki âvâlim, kesretiyle ma’an cenab-ı Hakk’ın “لا له الخلق والأمر”/Ela lehulhalku ve’l-emru”³¹⁰ mucibi üzere âlem iki olup âlem-i hiss ve şühûdda ilm-i ma’aniye **âlem-i emr** denir ki **âlem-i ervah** ve **âlem-i eflâk** ve **âlem-i mücerredât** ve **âlem-i fevka’t-tab’iyyât** da ıtlak olunur ki âlem bu ikiye münkasımdır. Rûhdan suâle cevap olan âyet-i celîlede “وما أوتيتم من العلم الا قليلاً”/Ve ma utitum mine’l-ilmî illa kalile”³¹¹ buyurulmuştur.

³⁰⁶ Vefât edip te ebedi istirahat çekilen ölü değildir, asıl ölü yaşarken ölü olanların ölümüdür”.

³⁰⁷ Müllk 67/67; “Hayatı ve ölümü yaratan”.

³⁰⁸ İsrâ 17/85; “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir.”

³⁰⁹ İsrâ 17/85; “De ki: Ruh Rabbimin emrinden (işlerinden)dir”.

³¹⁰ A’râf 7/54; “Dikkat edin emir de yaratmak da O’na mahsustur”.

³¹¹ İsrâ 17/85; “Size ilimden, ancak az bir şey verilmiştir”.

Fahreddin Râzî (ö. 1210) ile Ebû's-Su'ud (ö. 1574) tefsirlerinde maddiyyûn ve tabi'yyûn ta'ifeleri rûhun vücudunu münkir olarak derler ki; “Kûnh ve hakikatı bilinmeyen şey mevcûd olamaz” kavillerine karşı bu iki müfessir diyorlar ki; “Mahlukatın istifade-i ilim edebilmeleri ancak hevâss vasıtasıyladır”.

Eşyanın ekserisi mahsusattan bulunmadığı veya gaybûbet ve letafet gibi bir mâni' tahakkuk eylediği cihetle ihsas edemiyoruz. Gâyet latif olan rûh ihsas edilemez ve bir şeyin meşhud olmaması adem-i vücudunu iktiza etmez. Maddiyyûn ve Tabi'yyûn; rûh, maddelerin terkinden ibaret bir netice olduğudur, hülâsa-i ekvalleri bundan ziyâde değildir. Bunlara şu suâl varid oluyor; vuku'ât-ı fikriyye hiçbir vakitte fikirlerde, zihinlerde pâyidar olamayıp akîb-i vâki'ada mensi (unutulmuş) olması lazım gelir.

Zira bu i'tibara göre bir cesedde rûhun husûlü bir cism-i münirde nûrun husûlüne müşabih olup nasıl ki esirin birinci hareket-i raksîyesini icra ettiğinde hâsıl olan ziya, ikinci hareket-i raksîyeyi icra ettiğinde hâsıl olan ziyadan başka ise icra-yı bedeninin birinci hareketinden hâsıl olan kuvve-i rûhiyye de ikinci hareketinden hâsıl olacak kuvve-i rûhiyyeden başka olması ve bu surette ziyanın her ferdinin birer an-ı kevn ve fesadı olduğu misli rûhun da efradı ve her ferdinin birer an-ı kevn fesadı bulunması ve bu andaki rûh, evvelki anda olan rûhtan başka olacağından evvelki andaki rûh vasıtasıyla ma'lum olacak vak'a bu andaki rûh vasıtasıyla ma'lum olacak vak'aya muğayir olarak zihn-i beşerde mütevaliyen tecelli eden kuva-yı rûhiyeden başka bir şey kalmayıp zihinler kâffe-i efkâr ve havâtırdan azâd olması lazım gelir. Hâlbuki bu vecihle değildir, belki 60-70 senesinde bulunan bir zât aklı idrak ettiği sinin-i sabavetinde işlediği umurun kâffesini ve gördüğü eşyanın aynını birer birer olduğu gibi ta'rif ve beyân eder. Öyle ise rûh maddelerin terkinde mütevellid bir netice değildir. Bu surette her şahsın bedenden başkaca rûhu olup ervah bizatiha ha'iz hayallerdir. Binâenaleyh cesede inzimâmından evvel ve ba'del müfarakat onlarda yine hayat bulunur ve sahib-i idraktirler. Gerçi havâs za'il olan rûh, cüz'iyatı idrakten geri kalıyorsa da fakat idrak-ı külliyata halel gelmez ve hulûl ettikleri ecsâm-ı hayat ve idrak vesa'ir sıfat-ı hayatiyeyi kazandırır.

Ehl-i kütüp lisân-ı Kureyş üzere Sahibü'l-Mi'raç (sav) efendimizden rûh ve Zülkarneyn ve Ashâb-ı Kehf, bu üçünden suâl edip her üçten cevap verir veya hiçbirine cevap vermez ise nebi değildir. Tevrât-ı şerifte rûhun mübhem // 111 // olduğu muhakkak olmasına mebni Sahib-i Şer'iat (sav)

Efendimiz Buhârî (ö. 870) ve İbn İshak (ö. 768) ve Beyhakî (ö. 1066) rivâyetleri üzere Ashâb-ı Kehf ile Zülkarneyn ahvalini sure-i Kehf’de tafsilatıyla beyân edilmiştir. “أم حسبت أن أصحاب الكهف والرقم كانوا من آياتنا عجباً”/Em hasibte enne ashâbe-lkehfi ve-rrakîmi kânû min âyâtinâ ‘acebâ”³¹², “ويسئلونك”/Ve yes’eluneke an zil karneyn, kul se etlu aleykum minhu zikra”³¹³. İşte bu ikisinden mufasssala cevap buyurulup “قل”/Kûlirrûh-u min emr-i Rabbi”³¹⁴ buyurularak Tevrât-ı şerifede mübhemiyeti tasdikan buyurulmuştur ki Benî İsrâ’il’ce de nübüvveti tahakkuk ederek Ka’b el-Ahbar (ö. 652) gibi birçok ulema-yı Benî İsrâ’il şeref-i İslâm ile müşerref olmuşlardır. Âli el-Kâri (ö. 1014) *Şifa-i Şerif*’de musarrah olduğu üzere Beyhakî rivâyetinde Peygamber-i zişan (sav) efendimiz “Bazı âzâsı Cennete sebk eden ricalle nazar etmek mesrur olan insan Zeyd bin Suhân (ö. 656)’a nazar etsin” buyurmuştur. Kable’l-kevn ahbâr-ı gayb mucize-i Nübüvvet süduru cihadın birinde Zeyd’in yed-i şerifi kat’ olundu. Bu hadis-i şerifte a’za tamam olmaksızın eczayı a’zaya rûhun ta’allukunun cevazına imâ vardır. Matlub olan da rûh bedenin gayrı olduğudur.

Suâl: Şer’i şerifte abde “fâil-i muhtar” derler, hâlbuki nusus ve ehadiste gelmiştir ki “من يهد الله فلا مضل له و من يضل فلا هادي له”/Men yehdillâhu fela mudille leh ve men yudlil fela hadiye leh”³¹⁵ “يضل به كثيراً و يهدي به كثيراً”/Yudillu bihi kesiran ve yehdi bihi kesira”³¹⁶ Suâlin hâsılı budur ki ehl-i şer’, bende için ihtiyar ısbat ederler, bu âyât ve ehadis onun hilafını hükmedip ihtiyarı selb ederler, meyanlarında münafât sabit oldu?

Cevap budur ki, hiç münafât yoktur. Zira fiili hâlk eylemek Hakk celle ve alâdandır. “جزاء بما كانوا يعملون/Cezaen bi ma kanu ya'melun”³¹⁷ âyet-i celilinde Hakk te'âlâ sevap ve azabı âmel-i ibada merbut kılmıştır ve abde ihtiyar ve irâde vermiştir ve ona “kesb” derler. Bendeyi kendi irâdesine koşmuşlardır ve teklif ve azab ve sevapda sarf-ı irâdeye menuttur. Abd irâdeyi sarf eyledikten sonra fiili hâlk eylemek Hakk te'âlâdan vâki' olur. Âyât ve ehadis hâlk i'tibarıyladır. Kavli ehli şer' kesb i'tibarıyladır ki sarf-ı irâdeden

³¹² Kehf 18/9; “Mağaradakilerin ve onlarla ilgili rakamların ilginç kanıtlarımızdan başka bir şey olduğunu mu sandın?”

³¹³ Kehf 18/83; "Sana, Zu'l-Karneyn'den soruyorlar. De ki: "Size ondan bir konu anlatacağım"

³¹⁴ İsra 17/85; “Deki ruh Rabbimin emrinden (işlerinden)’dir”.

³¹⁵ Beyhaki, Sahih; “Allâh’ın doğruya ilettiğini saptıracak yoktur ve Allâh’ın saptırdığını da doğruya iletecek kimse yoktur”.

³¹⁶ Bakara 2/26; “Allâh onunla çocuklarını saptırır, çocuklarını da doğruya iletir”.

³¹⁷ Vakıa 56/24; “Yaptıkları iyi şeylere karşılık olarak”.

ibarettir. Ve bedahet ile ma'lumuzdur ki abd kendi fiilinde mecbur değildir. Hareket-i bâts (güç uygulama) ile hareket-i mürte'îş (kımıldama) meyanında olan fark zaruridir ve kazıyye-i teklif ve te'zib da'imi ve sermedidir. Hidâyet ve idlal Hakk te'âlânın fiil-i hassıdır ki hayır ve şer ve imân ve küfür ve ta'ât ve ma'asi bilcümle onun takdir ve irâdesiyledir ki âyât ve ehadis ona delildir. Ve ef'al-i bendeyi hâlık olan Hakk te'âlâdır celle ve sultanehu, abd değildir ki fırak-ı Mu'tezile böyle hayal eylemişler ve mande-i teppe dalal olmuşlardır. Ve abd, fiilinde mecbur da değildir ki Cebriyye ta'ifesi ona zahib olup gümrâh ve hâib-i hüsranda kalmışlardır. “والله خلقكم و ما تعملون”/Vallâhu halakakum ve ma ta'melun³¹⁸ âyet-i Kur'âniyesi meydandadır.

Suâl: Ta'at ve ma'sıyyet bilcümle irâde-i ezeli iledir, ihtiyar nerede kalıyor ve “bende ihtiyarını sarf eder” demek ne ma'nayadır?

Cevap: Ezelde takdir ve irâde böyle vâki' olmuştur ki falan kimse kendi ihtiyarıyla bu kârı eder, bu söz ise ihtiyarı ısbat eder, yoksa münafî değildir. O kadar vardır ki böyle vâki' olmuştur ki bu ihtiyar gerektir ki takdir-i ezeliyye muhalif olmamak için elbette vuku'a gele ve kezalik, “فيسبق عليه”/fe yesbiku aleyhi'l-kitabe feya'melu³¹⁹ bu ma'naya dâldir ki ma'nası “يسبق عليه الإرادة القديمة فيعمل”/yesbiku âleyhi'l irâdetü'l-kadimetu feya'melu³²⁰ demektir ve bu cevab ilm-i kadime naks ile evvelki suâlin cevabıdır. Ma'nası abdin fiili üzere irâde-i kadime sebk edip ba'd abdin kendi ihtiyarıyla âmel eder demektir.

Suâl: Hakk te'âlâ ezelde ilm-i kadimi ile bilmiştir ki falan kes falan zamanda kâr-ı ta'at veya ma'siyet eylese gerektir. Bu ise elbette o kâr vâki' ola ve o adam mecbur ola, zira ki eğer vuku'a gelmezse ilmullâh azze ve celle cehle mübeddel olur ve bu ise muhaldır?

Cevap: İlim vuku'a tabi'dir, vuku'a mutabık ilm-i ezeli ona taalluk eder ve bu münaf-i ihtiyar değildir. Mahzumen (bilhâssa) kâzâ ve kader mes'elesi mesa'il-i dakikadandır. Herkesin fehmi bu mes'eleye reside olmaz. Bu mes'elenin hakikatı kemâ hiye Hz. Allâmu'l-ğuyub alâ bilir. İcmalen böyle imân ederiz ki hayır ve şer de takdir-i cenab-ı Vacib-i te'âlâdandır. Ve nâs kendi âmelinin hayran ve şerren cezalarını görürler ve bundan ziyâde onun hakikatını tecessüs bize lazım değildir. // 112 // Onun ilmini Hakk te'âlâya

³¹⁸ Saffat 37/96; “Sizi de yaptığımız şeyleri de Allâh yarattı”.

³¹⁹ Buhari, Sahih, Hadis no. 3208; “Kitabın yazdığına göre amel eder”.

³²⁰ Kadim irade yazar ve amel eder.

tefviz edip evamir ve nevahisi muktazasınca mübaşeret lazımdır. Eğer böyle hareket olunmazsa Huda hafız akâide hâlel iras eder. Hakk subhânehu ve te'âlâ Âdem'i muhmel ve beyhude hâlk eylemedi ve kendi hali üzere komadı ki her bildiğini kârı ihtiyar ve her ne güne murad ederse hareket ve mu'aşeret eyleye. “أحسب الإنسان أن يترك سدى”/E yehsebe'l-insânü en yutreke sude³²¹ onun hilkatinden maksud olan budur ki, vazaif-i ubudiyyeti eda ve ondan matlub olan ma'rifet-i Hüdavendi celle ve 'alâ bazı eşya ile emir ve bazı şeylerden nehy buyurmuştur. Onun emir ve nehy muktezasınca mu'aşeret etmekten gayrı çare yoktur. Ve illa bende-i mütemerrid olup ukubat-ı kesireye sezavar ve mevrîd-i gazap kerdekar olur. Ukubat-ı uhreviyye bilâ şüphe âtiyedir. Hab-ı harguşı ne zamana kadar ola. “إن عذاب ربّي لواقع ما له من دافع”/İnne azabe rabbike levakî³²² İnsanın hakkında kemal-ı ihtimâmdan nâşi üzerinde müvekilleri başı üstünde vardır ki onun ef'ali ve ekvalini ve harekat ve sekenatını hıfz ve tahrir ederler. Padişahın vak'anivisleri bir canibe müteveccih olsalar ve bir müfettiş bir vilâyete gelmiş olsa o canib ve suyun ehlinde ve me'murlarında korku ve lerzan peyda olup o âmâl-i şeni'adan içtinab ederler. Ve o mahalle ta'ayyun olunan kâtiplerin ve me'murların ruesası ve emin olan kimse leyl ve nahar sefa ve rahatı tarumar eder. Hayf o âdam nâ-muradın canına ki zü'l-Celâl ve'l-Cemâl indinde âmali arz oluna. Bizim gibi gafiller hiç mütetebbih ve âgâh olmayıp ve kesb-i ma'aside cesur ve biintibah olurlar ve her zaman tefekkür oluna.

Ehlullâh ibadetleri ve murakabeleri bilcümle tefekkürdür ki âlem-i esfelden âlem-i a'lâya azimet ve dâldan medlule peyveste olup ve zıllaldan usule tahavvül ve sıfattan şâne urûç buyururlar. şândan zişân'a vâsıl olurlar. “تفكر ساعة خير من عبادة سنة أو ألف سنة”/Tefekkür-i saatin hayrun min ibadeti senetin ev elfi senetin³²³ delilimizdir.

Zikir, tard-ı gafletten ibarettir ve her ne ki gafleti bertaraf eyleye zikirde dâhildir. Eğer zikir, lisânî ve habs-i nefsi ile olmazsa zikir-i kalbî ve murakabe ve tefekkür ziyâde edilir. Umur-i Dünya ve her kâr ki niyet-i salihaya makrun ola mesela bey' ve şira ve onun emsali zikirdir. Umur-i Dünya da bu sebeple ibadet ve zikir olur. Nivişte-i kabir ve kıyameti amade ve hazır etmekte sa'y-i mevfur lazımdır. Her saat ömür gûzar edip ve ecel-i müsemma karib olmaktadır. Bu fırsat-ı yesirde zikir-i kesire meşgul olmak ve

³²¹ Kıyamet 75/36; “İnsan öylece bırakılacağını mı sanır”.

³²² Tur 52/7; “Şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gelecektir”.

³²³ Suyutî, Camiü's-Sağır, II/127; Aclûnî, I/310; “Bir saat tefekkür bazen bir sene ibadetten daha hayırlıdır.”

Mevla-yı hakiki cellet azametuhu hazretlerini razı kılmak ehemdir. Cümle havadis Hakk subhanehunun kâzâ ve kaderiyledir. Hayır ve şerrin bilâ vasıta Hâlıkı Hakk te'âlâdır.

Hükemâ mezhebinde havadis-i yevmiyyeyi akl-ı fe'ale nisbet ederler ve felekin ve gayrının havadisde medhali yoktur, onlar kendi kârlarında hayran ve sergerdanlardır. Ehl-i İslâm akl-ı fe'ale ka'il değillerdir. Nice ka'bildir ki havadis onun hareketine mensub ola?

Suâl: Feyz-i Hüdavendî da'imi ve ahval hoş idi, şimdi münkat'ı oldu, çare nedir? Bu kat'ın esbâbı nedir?

Cevap: O kimseye lazım olan budur ki, cümleden rugerdan olup herşeyden yüz çevirip devam-ı huzur üzere müteveccih-i Cenab-ı kuds ola ve bu ma'na ibtidada tekellûf üzeredir ve esbâb-ı kat'-ı gafletin devam ve gayra alaka-i hubbudur. Her canıbdan kat'-i ümid ve hubbı ederek murakabe ve huzuru elde edemezse helak olmuş olur. Emrâz-ı kalbi izalesini fikir eylemek ehemmi-i mühimmattandır ve bu maraz-ı şedidi mühlet-i yesirde izale eylemek zikr-i kesire ve muhabbet-i pîre vabestedir. Tesbih ve tahmid eden yani “سبحان الله و بحمده سبحان الله العظيم و بحمده سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اكبر/subahanallâhi ve bi hamdihi, subahanallâhi'l Âzimi ve bi hamdihi, subahanallâhi, ve'l-hamdulillâhi ve lâ ilâhe illallâhu, va'llâhu ekber” gibi tesbih ve tahmid emir buyurulmuştur. Zira dıraht-ı Beheşt yani cennet ağaçları netice-i tesbih ve tahmid ve tehlildir ki kemalat-ı tenzihi bu kelimedede hurûf ve esvât kisvesinde münderiçtir. Yani eşcâr ve enhâr-ı cennet âmal-i salihanın netayiç ve semeratıdır. Beheşt'in eşcâr ve enhâr ve huri ve gilmanı eşya-yı dünyevî ile hiç münasebeti yoktur. Belki gadab ile rızânın birbirlerinin nakızı oldukları gibi onlar da nakızlardır.

Hüccetü'l-İslâm Gazâlî (ö. 1111) der ki “Âkil, ibadet ve mücahede eder, ahmak olan insan hevâ ve hevesine tabi' ve irtikâb-ı ma'asi ve cenneti de temenni etmesi fakir ve âcizin bilâ sebep Dünya'da mülk ve müşerref olmayı temenni etmesine müşabihtir”. “فاعتبروا يا اولي الابصار/Fe'tevbiru ya uli'l-elbab”³²⁴ ibadın tevbesini ve dualarını icabet ve kabul buyuran cenab-ı Hakk'ın lütf u keremidir. Bu ise va'd-ı subahaniyle sabittir. “هو يقبل التوبة عن عباده/Huve yekbelu't-tevbete an ibadihi”³²⁵ delil-i vazıhtır.

³²⁴ Haşr 59/2; İbret alın ey basiret sahipleri!”.

³²⁵ Tevbe 9/104; “O kullarından tevbe kabul eder”.

Şera'it ve erkânını hâvi olan tevbe red olunmak ihtimali yoktur. Sıdk-ı niyet ve huzur-i kalbe mukarın olması şarttır ve azab-ı uhrevî korkusundan veya Hakk rububiyetini ifade, taksir vuku'u mülâhazasından nâşi Mü'minin nedamet-ı sahihe etmesi lazımdır. "ادعوا ربكم تضرعاً وخفية" /Udu'u rabbekum tazarruan ve hufyeten"³²⁶ âyet-i keriminde musarrâh olduğu üzere Cenab-ı zü'l-atâyâyı bilip kerem ve fazl u i'nâyetini i'tikad etmekte bulunan Mü'minler şayeste dua esnasında kalb-i Mü'min Rabbisine müteveccih // **113** // bulunduğundan "الدعاء مخ العبادة" /Eddu'au muhhu'l-ibade"³²⁷ hadis-i şerifi iktizasınca haddizâtında pek büyük bir ibadet-i hâlisâne demektir. Eser-i icabetini görmek isteyenler ma'asiden teharruz ve mev'ud-i ilâhi olan icabeti teyakkun üzere bulunmak iktiza eder ki "ادعوا لله و أنتم موقنون بالإجابة" /Udu'llâhe ve entum mukinune bi'l-icabeti (Duanıza cevap vereceğinden emin olarak Allah'a dua edin)"³²⁸ hadis-i şerifi bu tavsiyeyi hâvidir. Müznibin/günahkârın tevbeden insırafı/dönmesi tevbe-i sâbıkasını iptal etmez. Zira o tevbe münkaz olmuş (gerçekleşmiş) bir ibadet-i müstakilledir. Bazı ma'asiden tevbe edip diğer ma'asiden tevbe etmediğinde tevbe kıldığı ma'siyet hakkında tevbesi makbuldür. Nâdim olmak mutlak zenbden ta'mim bazıları demişlerdir.

Tevbe ve Duâ

Tevbe-i muvakkata yani bu kadar sene, ay, hafta, gün, zaman, mekân ta'yin ederek işlemeyeceğini ve o ma'asiden tevbe eder ise böyle tevbe kabul değildir. Zira o günahı işlemek âdetâ farz olmayıp ma'siyeti kasd eden günahkâra müşabih olduğundan her ikisinin tevbeleri makbul değildir. Tevbe tedricidir Binâenaleyh bir zenbden tevbe, tevbedir. Âllame-i Sa'deddin Taftazanî (ö. 792) aleyhirrahme der ki, "والله يجيب الدعوات و يقضي" /Vallâhu yücibu'd-deavâtı ve yekdi'l-hacatı"³²⁹ li kavlihi te'âlâ "ادعوني" /Udu'uni estecib lekum"³³⁰ ve li kavlihi aleyhisselam "يستجاب دعاء العبد" /Yustecabu du'au'l-abdi ma lem yedeh biismin ev katiati rahmin ma lem yesta'cil"³³¹ "ان ربكم حي كريم يستحي من عبده اذا" /Inne rabbekum hayyun kerimun yestehyi min abdihi iza refaa yedeyhi ileyhi en yerüddehuma sifra"³³² kâfirin âhîret için duasının

³²⁶ Araf 7/55; "Rabbimize tevazu ve haşyet içinde dua edin".

³²⁷ Tirmizi, *Sahih*, Hadis no. "Dua, ibadetin beynidir".

³²⁸ Tirmizi, *Sahih*, Hadis no. 3479.

³²⁹ "Allâh dualara icabet eder ve ihtiyaçları giderir".

³³⁰ Gâfir 40/60; "Bana dua edin icabet edeyim".

³³¹ Buhari, *Sahih*, ed-De'avât Hadis no. 2235; "Bir günah'ı istemediği veya akrabalığı kesmediği ve acele etmediği sürece kulun duasına icabet olunur".

³³² Ebû Davud, *Müsned*, Hadis no. 1488; "Kuşkusuz Rabbiniz diridir her şeye hakimdir. Bir kul ellerini kaldırıp bir şey istediğinde onu eli boş döndürmekten haya eder".

adem-i kabulü müttetekun aleyhtir.³³³ Zira Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerine layık olmayacak şey ile sıfatlandırdıklarından ve Hüdâ-yı Lem yezeli bilmediklerinden ve şirki müktezi bihesab akâid-i bâtılalarına mebni dua edemezler. “وما دعاء الكافرين الا في ضلال”³³⁴ Ve ma duaul kâfirine illa fi dalal” âyeti senettir. Ebû Nasr Debbusî (ö. 1039), Ebû'l-Kasım Hakem (ö. 953 Semerkandî) ve Sadruşşehid (ö. 1141) kâfirin duasının dünyada kabul olduğuna zahib ve İblis-i âliye'l-la'nenin duasının kabulü ile istişhad etmişlerdir. Dua-yı Müslim elbette şüphesiz müstecâbdır. Ya âcilen zuhur eder ya da kendisine gelecek bir fenalığı men' eder yahut âhirette onun için iddihar olunur.

Berhayat olanların emvâta duaları ve emvât için sadaka vermeleri mucib-i menfaattır. Kale es-Sadruddin et-Taftazânî (ö. 1390) “و في الدعاء الأحياء للأموات و صدقتهم عنهم نفع لهم لما ورد في احاديث الشريعة من الدعاء للأموات خصوصاً في صلوة الجنائز و قد توارت من السلف فإن لم يكن للأموات نفع فيه لما كان له معنى لقوله صل الله عليه و سلم ما من ميت يصلي عليه امة في المسلمين يليقون مئة كلهم يشفعون لهم شفعا فيه و قال عليه السلام الدعاء يرد البلاء و الصدقة تطفئ غضب الرب و عن سعد ابن عبادة انه قال يا رسول الله أن ام سعد مات فأني صدقة افضل فقال عليه السلام الماء فحفر بئرا فقال هذه لأم سعد Ve fi duail'ahya-i lilemvâtî ve sadakatuhum anhum nefun lehum lima varade fi ehadisi's-şerife mineddua-i lilemvâtî hususan fi salati'l-cenaze ve kad tevarat minesselef fein lem yekün lilemvâtî nefun fihi lemma kane lehu manen likavlihi sallallâhu aleyhi ve sellem (ma min meyyitin yusalli aleyhi ümmetün filmüslimin yelikune mieten kulluhum yeşfeune lehu şufi'u fihi ve kale aleyhisselam ed-duau yerüddu'l-belae ve's-sadakatu tutfi'u ğadabarrabbi ve an Sa'd b. Ubade (ö. 635) ennehu kale ya resulallâh! İnne ümme Sa'din mate fe eyyu sadakatin efdalu fe kale aleyhisselam el mau fehaffir bi'ran ve kale hezihi liümme Sa'd” (Ölümler için yapılacak duaya ilişkin vârid olan hadis-i şeriflere göre, hayattakilerin ölmüşlere duası, özellikle cenaze namâzındaki dua ve onlar için sadaka vermesinde fayda vardır. Seleften rivâyet olunmuştur ki; eğer duada ölmüşlere fayda olmasaydı duanın anlamı olmazdı. Nitekim Efendimiz (sav) Müslümanlardan bir topluluğun üzerinde cenaze namâzı kıldığı bir ölü yoktur ki, onlardan layık olan yüz kişinin şefaati kabul olmasın. Yine aleyhissalatu vesselam buyurmuştur; dua belayı savar, sadaka ise Rabbin gazabını alır. Sa'd b. Ubâde (ö. 635)'den rivâyet olunmuştur ki; Resulullâh s.a.v. Sa'd'ın annesi vefât ettiğinde “Hangi sadaka daha faziletlidir?” diye

³³³ Tirmizi, *Sahih*, Hadis no. 3371.

³³⁴ Rad 13/14; “Kâfirlerin duası daima boşa çıkar”.

sorulunca “Su” dedi. Bir kuyu aç” buyurdu. “Bu Ümm-i Sa’d içindir” dedi.) Hâlbuki eğer duanın emvâta nef’ ve fa’idesi olmasa idi selefîn emvâta duaları ma’nasız olurdu. Emvâta hususan cenaze namâzında dua-yı müteallik varid hadis-i sahihe ile sabittir. Duanın icabetinin alameti duadan sonra ihtiyarsız ağlamak veya huşû veya azasına lerze düşmek ya terlemek veya üşümek veya yük altından çıkmak gibi hıffet bulmaktır. Bu ahvalden birini bildikte “الحمد الذي بنعمته تتم الصالحات/Elhamdulillâhillezi bi ni’metihi tetimmu’s-salihât” (Salih amellerin nimeti ile tamamlandığı Allâh’a hamdolsun) hadis-i şerifini okuyup mesrûr olmak lazımdır.

İbn Atâ (ö. 922) dedi ki, “Duanın erkân ve ecniha ve mevakıt ve esbâbı vardır. Eğer duanın erkânı kavi ve ecnihası muvafık olursa dua göğe uçar, eğer vaktine muvafık olursa icâbete karin olur, esbâb muvafakat ederse talebine muzaffer olur”.

Duanın erkânı yani onunla ka’im olması huzur-u kalp ve rikkat ve huşû’ ve Allâh’a ta’alluk-u kalp ve esbâbı kat’dır. Ecnihası yani onunla tayran etmesi ekl-i helâl ves-sıdk ve mevakıtı seher ve saat-ı Cuma gibi zaman-ı hâsı vardır. Zira esharda ağıyardan hâli vakt ve ekdardan hâlis evkattır. Esbâbı ise ahval-ı icabettir ki hâli sucûd ve kıraat ve Sahib-i şefaate salavât-ı şerifedir. Eğer dua erkânına tevafuk ederse kavî olur, eğer ecnihasına tevafuk ederse semada tayran eder, eğer mevakıtına tevafuk ederse icabeti fa’iz olur, esbâbına tevafuk ederse talebine zafer bulur. Darekutnî (ö. 995) rivâyetinde Emire’l-mü’mînin Hz. Ali (ra) (ö. 661), o da Peygamber-i zîşan efendimiz (sav) buyurmuşlardır ki, “Bir kimse mekâbir-i müsliminden mürurunda 11 kere “kulhuvalâhu ahed” sure-i şerifini okusa ve ahirini mevtaya hediye eylese o emvâtın aded-i miktarı ecir o kari’e Hakk te’âlâ ikram eder.” Ashâb-ı kirâm, “Ya Resulullâh, biz mevtamız için sadaka ve Hac ederiz ve duada bulunuruz, onlar hakkında işlediğimiz âmalimizin sevabı onlara vasıl olur mu?” // 114 // dediklerinde “نعم إنه ليصل و يفرحون به كما يفرح أحدكم بالطبق إذا أهدى إليه/Ni’me ennehu leyesilu ve yefrahune bihi kema yefrahu ehadukum bittıbbki iza uhdiye ileyhi”³³⁵ buyurmuştur.

Âhiret Gününün Ahvali ise “haşr u maad” demektir. Usûl-i imân üç olup **birincisi**, Allâh te’âlâ ve tekaddese inanmak; **ikincisi**, peygamberan hazeratına; **üçüncüsü**, yevm-i âhiretin vuku’una inanmak olup bu üçünden

³³⁵ İbnu’l-Mübârek, *Kitabu’z-Zühed*, s. 149; Taberânî, *Mu’cemu’l-Kebîr*, c. 4, s. 154; İbn Ma’kula, *İlmâlu’l-Kemâl*, c. 2, s. 313; “Evet muhakkak ulaşır ve onunla mutlu olurlar. Tıpkı sizden biri, bir hediye aldığı zaman mutlu olduğu gibi”.

ma'adası fûru'-i imân olduğunu İmam Gazâlî (ö. 1111) tasrih etmiştir. Umur-i selâsenin tasdik ve iz'anı imânın hakikatını teşkil eder. Bunda amal-i salihâ dâhil olmayıp belki imânın kemal ve devam ve bekasını muktezidir. Usûl-i imân-ı İslâmiyyenin mebna aleyhi olduğundan bu babda muhalefet ve tekzib küfr-i mahddır. Resulullâh sallallâhu aleyhi vessellem'den bi'z-zarure vusulü ma'lum olan, küffara âlameti mahsus bulunan ef'al ve ekvalde tebaiyyet-i imânı tekzibe alamet ve müntehi olmak i'tibarıyla küfürden ma'duddur.

Enva'ı sâlis umur-i âhiret Dünya'da görünen ve bilinen ahval-i eşyaya kıyas kabul etmeyeceğine mebni bu takım umur ve ahvalı ancak Peygamberan-ı i'zam ve Rûsul-i kirâm cenaplarının verdikleri haberle ma'lum olabilir. Bilcümle ekval ve ef'alinde sıdk-ı tam üzere olup kizb ve iftira şânında olmayan harikulade mucizâtlarla te'bid buyurulan Resûl-i ilâhının sarâhaten beyân ve te'bid buyurduğu ahval-ı âhiret akliselim ve tab'-i müstakimin kabul buyurduğu ve umur-i mümkünden olması te'yidiyle bu keyfiyyatın tasdikinden i'barettir.

Mahlûkata mahsus olan ma'lumât ve ilmin üçtür: **Biri**, havâss-ı selime; **ikincisi**, haber-i sâdık; **üçüncüsü** akıldır. İlim dediğimiz bir sıfattır ki muttasıfına zikir ve tabiri mümkün olan her şey onunla münkeşif olur. Kendisiyle ilim hâsıl olan sebep, zât-ı müdrikeden hâriç olursa haber-i sâdıktır. Hâriç olmayıp müdrikin aklının gayrı âlet olursa “havâs”, âlet olmazsa “akıl”dır. Sebep ile murad zahiren ihraka sebep ateş olduğu gibi husûl-i ilme sebep zahiren akıldır. Bu esbâb-ı ilmin üçe inhisarına sebep tedkikat-ı felâsifeye karışır ve onlar indinde de müsellemtan olan me'aniyi red için üçe inhisar ve ihtiyar kılınmıştır. Yoksa esbâb-ı ilim gayrılarla de husûl bulur. Mesela Kamer'in nûru Güneş'ten müstefad dediğimiz de “hads” ta'bir olunur. “ravend” dedikleri bir ilacın müşhil olduğuna mebni tecrube nâmı verilmiştir. Aç ve susuz olduğumuzda “vicdaniyye” denir. Bir şeyin küllü o şeyin cüz'ünden büyüktür demek “bedihiyyat” ta'bir olunur. Tertib-i mukademat-ı sâdika ile âlem hadis olduğu tahakkuk eder. Daha bunlar gibi esbâb var ise de bunların cümlesi hissin muaviniyle oluyorsa da yine bu ilim ve idrake sebep akıldır.

Sadeddin Taftazanî *Şerh-i Aka'id-i Nesefî*'de “اسباب العلم للتحقق ثلاثة و اسباب العلم للاستقراء و الخبر الصادق و العقل بحكم الإستقراء/Ve esbâbu'l-ilmi littahakkuki

selasetun: el-havassu'-selime ve'l-haberu's-sâdık ve'laklu bihükmi'l-istikra"³³⁶ diye tafsilatını orada beyân etmiştir.

Havâsın Beş Kısım olup sem'i, basar, şemm, zevk, lemsdir ki "kuvve-i hâsse" ta'bir olunur.

Kuvve-i sâmi'a kulağın dâhilinde münteşir olan asab-ı sem'ide müredde' bir kuvvettir ki keyfiyyet-i savt ile münkeşif olan hava dalgaları mecra-yı üzne vâsıl olup mecra-yı mezkurun derununda hava ile memlu ve tabla müşabih olan ğinayı tehviz ettikte Hâlık-ı te'âlâ cenaplarının hâlk ve icadıyla hissi idrak olunur.

Kuvve-i basira inde'l-teşrih ra'sin cihet-i tûlundan şerabin ve uruk vasıtasıyla kalpten dimağa mütesaid buhar-ı latif ile memlu mücevvef üç mahal vardır ki beyne'l-hükema-i butun-i selâse i'tibar olunur. Bunlar da birinci ve ikinci batının ğavrından bi'd ile biri yeminden yesara ve diğeri yesardan yemine doğru uzanarak bir yere birleştikten sonra ayrılıp sağdaki sağa, soldaki sol göze müntehi olan mücevvef iki asaba da müredde' ve mebsut bir kuvvettir ki adva ve elvan ve eşkâl ve mekadir-i harekât hüsn ve kubh emsali mubsirât bu kuvvetin çend isti'malinde Hâlık-ı mutlak hazretlerinin hâlkıyla idrak olunur.

Kuvve-i şamme makdem-i damağda memenin ümmigine müşabih zaideteynde müvedde' (konulmuş) bir kuvvettir ki keyfiyyet-i raiha ile mükeyyif olan havanın menşum-i enfe vusulünde revayih onunla idrak olunur.

Kuvve-i zâika sath-ı lisânda mefruş olan asabda müteferrik ve münteşir bir kuvvettir ki rutubet-i lü'abiyenin muhalatası şartıyla tu'um onunla idrak olunur.

Kuvve-i lâmisa cemi'i bedenin sathında münteşir ve mesbut bir kuvvettir ki hararet ve burudet ve yubuset ve bunların emsali şeyler onunla münkeşif olur ve idrak edilir.

Haber-i Sâdık

Esbâb-ı ilimden olan haber-i sâdika gelince aklın bilbedahe hüküm ettiği şeydir ki ilm-i zarurî ve ilm-i yakîn ifade eder. Memâlik-i ba'ideyi görmediğimizle beraber mevcûd olduklarını ezmîne-i maziyedeki müluk ve sultanların ahd-ı saltanatlarına // 115 // erişmediğimiz halde gelip geçtiklerini bilmemiz gibidir. İşte bu haber ikiye ayrılıp **birine** Risâlet-i mucize ile

³³⁶ İlmi gerçekleştiren sebepler üç tanedir: Sağlam duyular, haber-i sâdık ve analitik düşünce.

mu'eyyed olan Rûsul-i Kirâm efendilerimizin haberleridir. **İkincisi** haber-i mütevâtîrdır. Hindistan'ı ve Şiraz ve Kandahar'ı görmemişken bilmemizdir. Zira bu muhbirin kizb üzere ittifakları aklen muhaldir ve mücerred hisse mesned-i ilm ile bilinir. Muhbirlerin haber verdikleri her ne ise velevki hades ve tecrübe ile olsun mümkünât ve müşahedattan olup aklen muhal olmamaktır.

Bu şürût-i selase haber-i mütevâtîrın şera'itidir. Bunları cami' olmayan haberlere sahih nazarla bakılamaz ve ilm-i zarurî ve ilm-i yakîn ifade edemez. Binâenaleyh katl-i İsa (as) hakkında Nasârâ'nın tafsilât ile beyânı ve te'bid-i din-i Musevî hakkında Yahûdîlerin haber-i menkulleri haber-i mütevâtîrın şera'itini câmi' olmadıklarından haberin tevâtürü memnu'dur. Zira katl-i İsa (as) hakkında Yahûdîler hücumu ile elde edilip salb ve katl olunmak za'm-ı Nasârâca cez' ve fez' eden İsa (as) kendisine imân eden kavmi 12 şahıstan ibaret olan ancak Havariyyun olup ve onlarda ekall olduklarına binâen firar ve mağaralarda evkât ve kabre gizlenmişler idi ve Yahûdîler ise Hz. İsa zann ederek berabercesine bulunan kendi arkadaşlarını salb ettikleri rivâyet olunduğuna mebni ihtilaf vuku'u muhakkak ve Yahûdîlerin te'bid-i din-i Mûsa aleyhisselam kelâmları ise hazret-i Mûsa aleyhisselamdan sonra Hazret-i İsa aleyhisselam ile Hazret-i Muhammed-i Mücteba hazretlerinin gelmiş oldukları ile sabittir ki haber-i mütevâtîr değil kizb ve iftira-yı sahih bir haberdir.

Esbâb-ı ilim, havâs-ı selime ve haber-i sâdık ve akıl ile ma'lum olan İlmi Zarurî ve İktisabî diye iki kısma ayrılmıştır. Havâs-ı mezkure munzamm olunmaksızın mücerred akıl ile bilbedahe hâsıl olan ilm-i zarurî'dir. Bir şeyin külli, cüz'ünden büyük ve bir adet ikinin yarısıdır ve üç adet altı adet yarısıdır. Bunu bilmekliğimiz tarafeynin mânâları yani küllün, bir de cüz'ün, büyüklük ve küçüklük, bir de birin ve üçün, bir de yarı nısf olan ma'ani düşünüldüğünde bunları bilmek başka şeye tevakkuf etmez. İşte buna **İlm-i Zarurî** nâm verilir.

Delile nazar ile yani istidlal ile hâsıl olduğuna mebni **İktisabî** nâm vermişlerdir. Bilihtiyar esbâba mübaşeretle demektir ki havâs-ı hamse ile aklı isti'malden ibarettir. İstidlaliyyât ve nazariyyatta kuvve-i sâmi'anın asfaya (kulaklara) ve kuvve-i bâsıranın ebsara (gözlere) ve kuvve-i za'ikanın zevke ve şâmmenin meşmumata ve lamisenin melmusata isti'maliyle hâsıl olan ilim kat'î veya aklî kısmına ayrılarak, bir ikinin yarısı, bunda ihtilafın imkânı ilm-i kat'inin husûlünü karihtir. Ya ilm-i kat'î âdidir ki buna **hads** (algı) da denir.

Mesela ateş yakıcıdır ve gece karanlıktır gibi ilmin aklî ve âdî kısımları yakîniyye ifade eder. Fuzela ve hukema dimağda havâss-ı hamse-i batîne ısbatla **hiss-i müşrek** ve **hayal** ve **müfekkire** ve **vahime** ve **hafıza** beş âded kuvarın mevcudiyeti kabul etmişlerdir. Ademini iddia edenler deliller irad etmişler ve nefis-i nâtikanın asâr-ı muhtelifesinin mebde'i olmak ca'iz görerek havâs-ı bâtinesinin ısbatına hacet kalmayacağından ulema-yı mütekellimin sübutuna ka'il değildirlir.

Cüz'ıyyât ve külliyyâtı idrak eden ancak nefis-i nâtika-ı insâniyye olup idrakın kuvve-i nefis-i nâtıkaya nisbeti kat'ın bıçağa nisbeti gibidir. Burası müttefekun aleyhdir. Ancak cüz'ıyyat-ı maddiyyenin suver-i mahsusesi nefis-i nâtika-ı insâniyyede midir yoksa âlet-i nefis-i nâtıkada mıdır? Bunda ihtilaf olup havâs-ı irtisam mezkûr için birtakım taraf ve vesaitten ibarettir. Mesela derice-i çeşmi güşade etmedikçe cüz'i basar idrak olunmaz ve nefis-i nâtıkada mürtesim olmaz. Derice-i çeşm açılınca cüz'i mubsırın sureti mürtesim olur. Cemi'-i suver külliye ve cüz'ıyye yalnız nefis-i nâtıkada mürtesim olur. Şu kadar var ki nefis-i nâtika cüz'ıyyat-ı maddeyi bizzat değil belki havâs vasıtasıyla idrak eder. Bu ise suver-i mahsusenin nefis-i nâtıkada irtisamına münafi değildir. Burası böylecesine zabtı lazımdır.

Havâs-ı batîne-i hamseyi câmi' insanın ra'sinde tecavif-i selâse olduğu müttefekun aleyhdir. Nefis-i nâtika cüz'ıyyat-ı maddeyi havâs vasıtasıyla idrak eder. Havâs-ı hamse-i mezkûreden hiss-i müşterek zâhir ile hiss olunan ve idrak edilen eşya evvelce bu hisse gelip ondan havâss-ı bâtineye vusul bulur ve kalbe hutur eden efkâr ibtida şerayın vasıtasıyla evvel dimağa çıkıp abze olan (uyarılan) havâsı geçip hiss-i müştereki gelerek havâs-ı zahireden zuhur eder. Hal ve şa'nı tercümanlıktır. Oradan alıp buraya buradan alıp oraya anlatır.

Hiss-i hâyâl ise mevki'i tecvif-i evvelin cüz'i muahhari ve hiss-i müşterekin halfında ve ona muttasıl olan tecvifdedir (boşluk). Kâr ve şe'nı tahayyül-i birr ile idrak-ı ma'anidir, mesela katip gibi bî suret // **116** // ve bî savt ve telaffuz olan ma'nayı gayra isâl eder ve sureti hasr olmayan eşyayı gayrı havâsa götürüp havâs-ı zahireden bir şey idrak olursa onu ga'ib iken müşahade eder. Bir insanı ya bir şehri görüp, seyr edip ondan ga'ib iken müşahade edebilir.

Kuvve-i müfekkirede kuvve-i vahimeye âlet misali olmakla ma'an hevâss-ı zahire ve bâtineden kuvve-i hafızada her ne tahrir olunmuş ise bu evvel eşkâli görüp kıra'at eder. Mevzii ve mebde-i fi'ili dimağın tecvif

evsatinın cüz'-i makdemi ve kâr ve şa'nı da kuvve-i vahimeye alettir. Hülâsa-i kelâm, suver-i mahsuseden onlara gelen şeyleri evvelki kabul ve cem' edip biri o mecmu'ü hıfz, üçüncü o suretlere muvafık ve muhalif olan muhalatı hazır edebilir.

Dördüncü **kuvve-i vahime**dir ki tecvif-i evsatın ahiridir. Görüp görmediği eşyayı sıdkını ve kezbini nefis gösterip âlem-i şهادette suret olup olmayan ma'naları yalan ve hılaf-ı hakikat söylemekten ve eşyayı muhalif göstermek ve mekr ve hud'a eylemek şân ve kâridir. Âlemde 100 bin Güneş, altından cevahirden dağlar ve zerrifden 100 bin derya tevehhüm edebilir. Huda nekerde tasallut olursa aklın hükmü kalmaz ve şeytan beden nâm verilmiştir. Zira cemi'-i kuva-yı beden akl-ı insânın taht-ı hükmünde olup bu kuvve-i vahime ise insana muti' ve musahhar ve münkad değildir. Hayvan-ı gayrı natıkanın aklı ancak bu kuvve-i vahime dir ki bununla veled-i ğanem bir sürü koyundan mâderi emsali yoktur. Bin ğanemden mâderi ve validesini bilir ve bulur ve hayvanatın sadakatı ve kurdun adavetini bu kuvvetle hiss edebilir. İnsana mahsus olan akıl makamındadır ve insan da bazen bu kuvvetinin ahkâmına tabi' olmakla hayvanlık eder.

Beşincisi **Kuvve-i hafız**adır. Mevzi'i üçüncü tecvifdir ki mebbe-i fi'ili batından selase-i dimağdan batın-ı muvahharın cüz'-i mukaddemidir. Kâr ve şânı ise suver-i mahsuseden ve gayrı mahsuseden kuvve-i vahimeye gelen ma'naların hazanesidir ve levh-i mahfuz-i âlem-i insândır. Havâs-ı zahîre ve batînede buna her ne şekl-i suret gelir ise onun nakşı biaynihi olduğu gibi bu levh üzere sabittir. Mesela iki kimse birbiriyle görüşmüş olsa badehu bir daha görüşmeseler elbette birbirini tanıyabilirler. Zira mukaddem görüştükde her ikisinin kuvve-i hafızalarında resim ve nakış olunmuş idi. İkinci defada o yazılan nakış tatbik olundukta ona mutabık gelip beraber olduklarında bilir ki bundan mukaddem bir daha görüşmüşlerdir. Böyle olunmasa demek oluyor ki kuvve-i hafıza bir levh-i mektup misalidir. Kuvve-i müfekkire onu kıraat eder âlim gibidir. Kuvve-i hayaliye kâtip misalidir. Kuvve-i vahime şeytan gibidir. Kuvve-i hiss-i müşrikede bir deryaya benzer ki enhar-ı zahire yenabi-i batınının hem mecma'ı ve hem mukassimidir. “سبحان من تحير في صنعته العقول/Subhane men tehayyera fi sun'ihî'l-ukûlu” (Akılların yapıp ettiklerinde şaşakaldığı Allâh ne yücedir).

Şer'iat-ı garra-yı Muhammediyye âle sahibiha esselatu ve't-tehiyya evvel be evvel zât, sıfat, ef'al ve ahkâm-ı ilâhiyeyi takrir edip Bâri-i te'âlânın vahdaniyyetini bildirmiştir. Te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin cemi' sıfat-ı

kemâl ile mevsufin ve nekâyısdan şân-ı uluhiyyeti akdesdir. Bu vecihle i'tikadımızı emir eder ve tefasili şuunat-ı ilâhiyyeyi şu vecihle ilan eyler ki Hakk subhanehu ve te'âlâ cenaplarının hayat-ı ezeliyye ile muttasıf olarak mevcuddur. Ekmel-i ilim ile âlim ve etemm-i irâde ile mürid ve e'zam-ı kudret ile kâdir, masıvasının cümlesinden ğani olup her şey kendisine muhtaçtır. Misli ve nazırı yoktur. Mahlûkattan bir şeye kıyas edilmez ve benzetilmez. Kadîm-i ezeli ve da'im-i ebedîdir. Kadiminin bidâyeti ve bekasının nihâyeti yoktur. Hâkimdir, hükmünü muktezasınca mu'amele buyurur. Üzerine bir şey vâcib değildir. İbadına vüs' ve takatları haricinde bir şey teklif etmez. Ondan başka Halık ve Müdebbir yoktur. Ezelde ahval-ı âlemi takdir buyurup ona göre ihdas eder. Hilaf-ı adlden münezzehdir. Alelittlak ka'inata mâlik-i hakiki olması cihetle hiçbir tasarrufu zulüm ad edilmek mutasavvar değildir. Zulüm ise rızâsı bulunmayarak gayrın mülkünde tasarruftan ibarettir.

Şu âlemin haricinde iki âlem daha hâlk buyurmuştur ki biri mutî'lere mahsus **dâr-ı sevab**, diğeri muhalifler için **dâr-ı ikab**dır ki el-an müheyyadır. Hala'iki yoktan var ettiği gibi bade'l-fena muhasebât için ihya buyuracaktır. Zira kâfir en-ni'am olarak servet // 117 // ve refahatla yaşayan bir zalim-i cabbar zulüm ve tahkire hedef olan bir mü'min-i za'if ile bade'l-mevt müsavı kılmak hikmetinde ca'iz değildir. Ef'al-i mutkine ki muhakeme ve nukuş-i müstahsene ve leta'if-i sun'-i bedi' tertib-i menafi'-i kesireye hüsn-i mülayemet musalaha mutabakatını müştemil olan ef'al ve bununla beraber şu gördüğümüz âlemi tarz-ı garib ve intizam-ı âcib üzere yoktan var eden Zât-ı ecell ve 'alâ sıfât-ı kemâl ile muttasıf olmasına ve insana bahş ve ihsân eylediği ilim ve ırfan ise akall-i kalil olmakla beraber ilm-i hey'etin, ilm-i teşrihin, ilm-i âsâr-ı ulviyye ve süfliyyenin, ilm-i hayvan ve nebatatın dâhi şehadetleriyle sabit olduğu ecream ve anâsır ve bunlardaki a'raz ve cevahirin ve enva'ı ma'aden ve nebatât ve izaf-ı hayvanatın muhayyir-i ukûl u fuhûl ve tahrir-i tefasili gencayış-i nâpezir havasile-i ebvab ve fusûl olan bu tarz-ı garib ve âcib üzere yaratılmış gibi bedâ'î'-i âyat-ı semaviyye ve arzıyye ve hususan insanın nefsine bakıpta tefekkürle vâkî' olan etvar ve a'za-yı tenasub ve idrakât ve evride ve şerayin ve beden-i vücud-i âdemi “ سنرېه آياتنا في الافاق وفي “
إن في خلق السموات و الارض و اختلاف الليل و النهار و الفلك التي تجري في البحر بما ينفع الناس و ما انزل الله من السماء من ماء فأحيا به الأرض بعد موتها و بث فيها من كل دابة و تصريف الرياح و السحاب المسخر بين السماء و الارض لآيات لقوم يعقلون/Inne fi halki ssemâvâtî vel-ardi vahtilâfî-lleyli ve-nnehâri velfulki-

³³⁷ Fussilet 41/53; “Varlığımızın delillerini, ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz..”

İletî tecrî fi-lbahri bimâ yenfe'u-nnâse vemâ enzelallâhu mine-ssemâ-i min mâ-in feahyâ bihi-l-arda ba'de mevtiâ vebeşse fihâ min kulli dâbbetin vetasrîfî-rriyâhi ve-ssehâbi-lmusehâri beyne-ssemâ-i vel-ardi leâyâtin likavmin ya'kilûn"³³⁸, gibi bî hesap âyât-ı beyyinat, bir mevcud-i kâmilü'z-zât ve's-sıfât cemi'-i mevcudatı icad ve bir Sâni'-i Âlim ve Basır ve Kadir irâdesiyle mesnu'ât hâlk olduğu vücud-i Vacibi itirafa en açık en belîğ bir delildir.

Her ne kadar bazı eşhas masivallâha ibadet ve bazıları da hadisât-ı âlemin bir kısmını müesser-i ahire nisbet yahud haşr-ı cismani ve hakikat-ı nübüvvet gibi esaslı ve muhakkak bir şeyi adem-i marifet sebebiyle küfür ve dalalette kalmışlarsa da cemi'-i efrad aklen hatta hiçbir millete ve şer'iata intisabı olmayan teva'if-i hükemada uluhiyyet sıfat-ı âliyyesinin Vâcibu'l-vücûda münhasır olduğunu i'tiraf etmekte bulunmuşlardır. Ve ecsâm-ı âlem bir maddeden hâsıl ve fakat suver-i müntenevviayı kâbil olduğu keşfiyyat-ı cedide ile gâyet vüzuh kesb etmiş bir hakikattır. Bu surette mahiyetleri müttehid olan ecza-yı maddeden birçok anasır-ı muhtelif ve suver-i mütenevvi'anın vücuda gelmesi bir eser-i ibda' ve ihtira'dır.

Hasâis-i mütehalifeyi ha'iz bînihaye cisimler Maddiyyun ve Tabiyyun zehabı gibi kendi kendiye mevcûd olamaz. Elbette bu tenevvü' ve temayüzün bir mahassisin tahsisi ile olmak ve taryân-ı masun bir nizam-ı bedi' vaz' olunmak icap eder. Bu tenevvü' ve temayüzü ve eczayı maddiyeden birçok anasır-ı muhtelifenin vücuda gelmesi keyfiyetini ihtilaf-ı evza'a haml edilemez. Zira ihtilaf ve vaz'ın ihtilaf-ı mahiyyeti iktiza etmeyeceği bedihidir. Ma'mafih ihtilaf vaz'da ayrıca bir ibda' ve bir eser ihtira'dır.

Nev'i beşerin mükellef bulundukları ma'rifet-i ilâhiyeye yine zât-ı ehadiyyeti idrak demek olmayıp belki sıfât ve esmasıyla tasavvur ederek Hakk te'âlâ ve tekaddes celle sultanehu hazretlerinin varlığını tasdik ve i'tirafından ibarettir. Binâenaleyh Hz. Ali (ö. 661) (ra)'dan nakil olunan “لا اعد رباً لم اره/La e'budu rabben lem erâhu”³³⁹ kelâmı hikmet encamı basar ile âca'ib-i ka'inât ve bedayi'-i mevcudattan âsâr-ı kudreti ve kemâl-i hikmetini müşahedeye

³³⁸ Bakara 2/164; “Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allâh'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı diriltiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır..”

³³⁹ Görmediğim Rabb'e ibadet etmem.

basiretiyle de Kadir-i Mûte'al hazretlerini ikan (iyi ve yakînen bilmek) ve iza'na mahmûldür.

Ebû Mansur Maturidî (ö. 944) hazretlerinin Cenab-ı Hakk sıfat-ı ilâhiyesi ve masnu'at-ı Rabbaniyesiyle Hakk ma'rifetle bilinir buyurması sıfatullâh zâtullâhın ve masnu'at-ı Sâni' te'âlâ cenaplarının vücub-i vücudundaki ğubar-ı şekki mahv eden dela'il-i vazîha ve örf u raybi kat' eden berâhîn-i kati'a olup nazar-ı sahîh ile eserden müessir-i hakikiyye bit-tevassul âsâr-ı sıfatından şân-ı uluhiyyete layık olan sıfat-ı mukaddesesini bilmek ve esmâu'l-hüsnasıyla mûlahaza ederek varlığını tasdik eylemek ma'nasına mahmûldür.

İnde'l-muhakkikin cenab-ı Hakk'ın zâtını kühüyle idrak ve marifet vâki' değildir. Belki Hücetü'l-İslâm İmam Gazâlî (ö. 1111) ve İmamü'l-Hameyn (ö. 1085) mutasavvife ve felâsife indlerinde marifetullâha iktinah mümkün değildir. Zira Aristo (ö. MÖ. 322)'nun *Uyunü'l-Hâil*'deki beyânına göre cürm-i Şems'e dikkatle bakıldığı vakit nazarın basırasına zulmet ve küduret âriz olup tamam-ı idrakten men' edildiği gibi zâtullâhda iktinahı murad eden // **118** // kimsenin de aklına hayret ve dehşet âriz olup küh-i zâtıyla idrake mani'dir.

Hiz. Şâh-ı Nakşibend Uveysi'l Buhârî (ö. 1389) (ks) “كل ما خطر ببالك و الله غير ذلك/Küllü ma hatara bibalike fallâhu ğayru zalike”³⁴⁰ buyurmuştur. Yani hatırına her ne hutur eder ise cenab-ı Hakk ğarra ismuhu o huturun gayrıdır. Hakikat yine Bâri te'âlâ ve tekaddes cenaplarını idrak bilkülliye tavk-ı beşerden hariçtir. Zira havâsımız ve aklımız hep mümkünât da'iresinde devaran eyler, mümkünâ taalluk edebilir. Akıl ve hissimizin taalluk ettiği şeyler meyanında vacib cinsinden bir şey yoktur ki yine hakikat-i Vacib'e da'ir bir fikir hâsıl olsun. Öyle ise maksadımız ancak eserden mü'essire istidlal tarikiyle Vacib-i te'âlâ hazretlerinin varlığını ısbattır. Çünkü eserden mü'essire intikal etmek gâyet bedihi ve sun'undan Sâni' istidlal eylemek bir emr-i celîdir. Mesela insan bir güzel yazı gördüğü zaman sahibini bilmek ister ve onun kemaline eseriyle istidlal eyler ve bir hane-i dilnişin ve bağ-ı Beheşt âsâya tesadüfünde istinadının fazl u kemaline tahsin-i havan ile eserinden istidlal eyler.

Saha'if-i âleme atf-ı niğâh ibret edenler aktar ve ekalimin kâffesinde bulunan benî Âdem hatta hiçbir kimseden telkin ve tefhim vuku' bulmayarak

³⁴⁰ Bahaüddin Şah-ı Nakşibend: "Aklına ne gelirse gelsin Allâh O değildir".

vadi-i dehşette kalan akvam bile fitrî olarak bir halefin icadına muhtaç oldukları şehadet vicdanıyla cezmen bilirler. Zira başları sıkıldıkça arz eyledikleri dua ve tazarruun nice kereler semere-i âcilesini görürler. Selametten nâ ümid oldukları devahi ve mesaibin ekserisinde bir taraftan nusret ve imdad vuku' bulmaksızın birden bire i'nâyet-i Bâri eriştiğini bilirler ve bir dehşet-i fevkalade istila edip halayıkdan kat' ümid eyledikleri hengamede münhasıran bargâh-ı uluhiyyete iltica ederler. Hatta inkâr ve ilhadı en ziyâde müştâk olan pekçok kimseler bile bu sırada fitrat-ı asliyelerine mağlup olarak dergâhı uluhiyyete dua ve tazarru ve niyazda bulunurlar. Cenab-ı Hakk'ın “وإذا مسكم الضر في البحر ضل من تدعوه إلا إياه / Ve iza messekum'durru fil bahri dalle men teduhu'l-ıyyah”³⁴¹ vesa'ir ayât-ı Kur'âniye şu ahval-ı âcibeyi tezekkür buyurur. Yani deryada gark olmak korkusu size arız olduğu vakit iltica ettiğiniz kimseler hatırıma bile gelmeyerek bilhâssa cenab-ı Hakk'a dua ve niyaz edersiniz demektir. İşbu halât ise ka'inatta kudret-i kahire ve hikmet-i bahiresi hüküm sürmekte bulunan bir Kadir-i Hâkim Vücut-i mukaddese bedahetine delalet edip varlığını ısbat eyler. Bu bahse ilm-i Aka'id'de “ısbatü'l-Vâcib” ıtlak olunur.

Bir de hudus tarikiyle ısbat-ı Vacib-i te'âlâ ve tekaddes şu vecihle takrir olunur: Âlem cemi'-i eczasıyla, madde ve suretiyle hadistir. Ma'dûm iken kudret-i ilâhiyye ile mevcûd olmuştur. Ba'de'l-adem vücuda gelmiştir. Her hâdisin bir muhaddisi ve mûcidi elbette vardır. Öyle ise âlemin de bir muhdis ve mûcidi vardır ki o da Vâcibu'l-vücûd te'âlâ ve tekaddes hazretleridir. Bütün âvalim hâdistir. Çünkü âlem zâtıyla ka'im olan a'yan ile ve gayr-ı ka'im olan a'razdan mürekkebdir. A'yan ve ârazın her ikisi de hâdistir. Öyle ise bütün âlem de hâdistir. İşte neticede budur ki bu muhdes olanı icad buyuran Vâcibu'l-vücûddur. Zât-ı pâkini yokluk sebkât etmemiştir. Evveli yoktur, nitekim ahiri de yoktur. Vâcib elbette kadîm olur. Zira kadim olmayıp da kendisini yokluk sebk etmiş hadis olsa vücud-i aharın icadıyla olmak lazım gelirdi ki bu da kat'iyyen bâtıldır.

Âlem, mâsivallâh olan mevcudâta denir. **Mevcudât** ısbat-ı vücud-u Sâni'e delil olan şeydir. **Ecza-yı âlem** ise semavât ve ma fiha (içindekiler) ile arz ve mâaleyhadan (üzerindekiler) ibarettir. **Muhdes** demek yok iken var olmuş ma'nasına olarak 'ademden vücuda mahrec demektir. **A'yan** bizâtihi ka'im olan maddi şeye denir ki inde'l-mutekellimin bunun bizâtihi kabz

³⁴¹ İsra 17/67; “Size denizde bir zarar dokunduğunda önceki çağırduğunuzdan ayrılır sadece O'na yönelir”.

ma'nası ahir şeyin temeyyüzüne ta'bi olmayarak başlı başına mütemeyyiz ve mütemekkin olmasından ibarettir. **Temeyyüz** havâss-ı umumiyye ecsâmından olup her cismin bir hayyiz-i tabi'isi olması keyfiyyetinden ibarettir. **Cevher** ecza-yı maddiyyesinden ibaret olan cisme denir ki ne fiilen ve ne vehmen ve ne farzen inkısam kabul etmeyen ayındır.

Bu mezkurât bitamamih uluhiyyete münafidir. Öyle ise te'âlâ ve tekaddes hazretleri a'yan ve a'raz-ı ecsâm ve cevherden münezzehdir. Zira bunlar hadisât hasâisindendir. Zât-ı te'âlâ ve tekaddes ise Vâcibu'l-vücûddur.

Nev'-i Râbî'

Vücub-i Aklî ve Cevâz ve İmtina' Kalemleriyle İman İle İslâm-ı Şer'inin ve İmanın Bekasının ve Zevalini Mucib Olan Esbâbın Beyânındadır // 119 //

Ma'lum-i zevil-i basâirdir ki ahkâm-ı selâse-i akliyye yani **vücub-i aklî** ve **cevaz-i aklî** ve **imtina'-ı aklî** bilinmek vâcib ve lâzımdır.

Vücub-i Aklî bir hükmün sübutu zaruri olmak, hilafı mümkün olmamak demektir. İki adedi dört adedin nısfı olmak şu âlemin bir Hâlık'ı bulunmak gibi ancak hükm-i evvel bedihi olup delile ihtiyaç yoktur. İkincisi ise delil ile sabit olmuştur.

Cevaz-ı Aklî sübut ile intifanın her birini kabul etmek her hangisi farz edilse mümkün olmak demektir. Mesela hava bulutlanıp yağmur yağmak, demir ve taş, altın olmak gibi. İşte bu hükümlerin herbiri mümkün olup vuku'unu farz etmekle muhal-i aklî lâzım gelmez. Fakat evvelkisi her zaman görülmekte, vuku'uyla âdet-i ilâhiye cereyan etmekte olmasına mebni istib'ad olunmaz. İkincisi ise hadd-i zâtında câ'iz olduğu halde vuku'u âdet olmamıştır. Binâenaleyh hükm-i evvele **âddi**, hükm-i sâniye **hariku'l-âde** tesmiye olunur.

Hariku'l-âde tesmiye ettiğimiz hükümlerin bazısı hiç vuku' bulmamış, bazısı da nadiren görülmüş olmakla badi'-i nazarda istiğrab olunur. Hatta bazı cehil tarafından inkâr edilmek istenir ise de muhal kabilinden olmaları delil ile ısbat eylemek kabil değildir.

Hayvanât ve cemadâtın lakırdı söylemesi ve a'sânın ejder şekline girmesi, denizin suları açılıp yollar peyda olması ve ateşin beden-i insânı yakmaması gibi harikulade şeylerin cevaz-ı vuku'unda şüphe yoktur. Bunların vuku'u âdet olmamış ise de Hallâk-ı müte'alın kudret-i ilâhiyesini tahtında dâhil olmaları cihetle bir peygambere mu'cize veya bir veliye keramet olarak

nadiren vâki' olurlar. Akıl ve fen nokta-ı nazarında muhaliyetlerini ısbat etmek kat'iyyen mümkün değildir. Bununla beraber vuku'u mu'tad olan pekçok as'ar-ı kudret-i samedaniyyeye nazaran nadire'l-vuku' olan işbu havârik daha ziyâde ğarabeti ha'iz değildir.

Mesela bir katre uyuşmuş kandan insan yaratmak aynı sudan ve topraktan kabil-i ta'dat olmayan rengârenk ve bî nihaye enva'ı muhtevi nebatât husûle getirmek dâhi hayret-i a'zimeyi mucib değil midir? Hangi sun'ullâhı bihakkın tedkik olunarak yine ve hakikati üzere anlaşılabilmiştir? Bütün ef'al-i ilâhiyye sezâvâr-ı hayret ve ka'ınatın her zerresi mucib-i ibret olacak bir güldeste-i ma'rifet olduğunda şüphe yoktur. Kable'l-vuku' imkânsız zann olunan ne kadar şeyler biliriz ki muahharan umur-i âddiye sırasına geçerek bugün vuku'uları inkâr değil istiğrab da olunmaz. Fakat acaba ne için? Bu gördüklerimizin hakikatları ma'lum olduğu için mi? Hayır, öyle değil! Belki mahza ülfet olduğu içindir. İşte bunlardan ibret alarak ma'lumat-ı müktebesine mağrur olmayarak insan biraz da i'tiraf-ı acz etmeli, kendi kendine herşeyin imkân ve imtina'tına hüküm vermemelidir.

İmtina'-ı aklî kısmına gelince, bir hükmün intifa'sı zaruri olmak ve sübutu mümkün olmamak demektir. Böyle olan hükme mümteni'-i aklî ve müstehil denir. Üç aded nısf-ı aşere müsavi olması ve Hâllak-ı âlemin şeriki bulunması gibi. Bunların herbiri muhal-i aklî ve bâtıldır. Fakat evvelkisi mümteni'-i bedihi olup delil ile iptale muhtaç değildir. İkincisi mümteni'-i nazari olup imtina'ı bürhan-ı kat'i ile bilinmiştir.

Suâl: Zaruriyât-ı diniyye nedir ve hükmü nicedir?

Cevap: Hz. Peygamber-i zişan (sav) efendimizin tebliğ buyurmuş olduğu bil-zarure ve suret-i kat'iyyede ma'lum olan hüküm ve haberlerden ibarettir. Bu ma'lumiyyet bizzat kendisinden işitmekle olduğu gibi tevâtüren nakil suretiyle de olur. Masâhif-i şerifede yazılan elfaz-ı Kur'âniyyenin bilâ ziyâde ve lâ noksân kelâm-ı ilâhi olması tevâtüren menkul olup tamamen tasdik olunmak lazım olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'in kat'iyyen ve sarihden delalet ettiği bütün hükümlerin ve dâhi tasdik ve i'tiraf olunması lazımdır. Haşr-ı cismani ve ahval-i âhiretin hakk ve savm ve salâtın farz ve şurb-i hamr ve zina ve livâta ve sirkatın haram olması gibi.

Binâenaleyh ahkâm-ı diniyyeden olduğunu kat'iyyen haber aldıktan sonra bunların birinde şek ve tereddüd eden kimse bilâ şüphe kâfir olur. Ama içtihad ile Kur'ân-ı Kerim'den ıstinbat olunan ve bitariki'l-ahad Hz.

Peygamber (sav)’den menkul olan hükümler ve haberler zaruriyât-ı diniyyede dâhil olmadıkları cihetle böyle bir şeyin sübutunda // 120 // şek etmek imâna zarar vermez. Fakat nâkilleri mevsûk kimselerle olunca kabul etmemek ism ve ma’siyyet sayılır. Çünkü haber-i vâhid insana yakîn vermezse de zann ifade eder. Hatta ba’zen inzımâm-ı Kur’ân ile zevâli kabul etmeyecek mertebede cezm husûle getirir.

Elhâsıl, bir hadis-i sahih ile sâbit olan hükmü kabul etmeyen kimse eğer o hadisin sübutunda iştibahdan nâşi kabul etmiyorsa günahkâr olup kâfir olmaz. Lâkin Peygamberden sabit olduğunu i’tirafla beraber kabul etmeyecek olursa kâfir olur. Mesela bir ma’siyyeti istihlal eden kimse eğer o ma’siyyet delil-i kat’i ile sabit ise kâfir olur. Çünkü zaruriyât-ı diniyyedendir. Bu ise tamamen tasdik etmemiş olur ve eğer bir âyet-i kerimeden istinbât suretiyle veya bir hadis-i sahih delaletiyle sabit ise o vakit müevvel add olunarak ikfar edilmez. Takdir-i evvele göre te’vil, delalet-i zannıyyeyi teslim etmemek; takdir-i sâniye göre te’vil, hadis-i şerifinin Hz. Peygamberden sudurunu kabul etmemekten ibarettir.

Suâl: Farz olan imân şer’i ve Resul-ü Ekrem Efendimiz hazretlerinin tebliğ buyurmuş olduğu ahkâm-ı diniyyeye taalluk eden tasdik hangi nev’endir?

Cevap: İlim ve ma’rifet kabilinden ve tasdik-i mantıkî nev’indendir. Fakat tasdik-i mantıkîde i’tikad zannında dâhildir. Ahkâm-ı diniyyeye taalluk eden tasdik imân-ı şer’i olması ise cezm ve yakîn derecesine vusul ile mukayyedir. Adem-i tahakkuka müsa’id bulunan zann tarikiyle olması kifâyet etmez. Cezm ve yakîn derecesine vâsıl olan tasdikim imân-ı sahih ve azab-ı uhrevîden müncer olması da üç şart ile meşruttur:

Birincisi bu cezm ve yakînün hal-i ye’isden ve mu’aniyeyi azab vuku’undan evvel iktisab olunmasıdır. Çünkü halet-i mezkûrede imânın nafi’ olmadığı “فلم يك ينفعهم ايمانهم لما رثوا بأسنا”/Felem yeku yenfe’uhum imânuhum lemma raev be’sena”³⁴² nass-ı celili ile sabittir.

İkincisi risâlet-i Muhammediyyeyi ve zarurat-ı diniyyeden hiçbir şeyi lisânla inkâr etmemek ve imaret-i tezkibinden bir şey bi’l-ihitiyar işlememektir. Puta tapmak, zünnar bağlamak ve sa’ir nâsın merasim-i diniyyelerine iştirak etmek gibi ve merasim-i diniyyelerinden bir şey’i tahsin eylemek ve âle’l-ıtlak şer’an bâtil ve hakîr olan bir şey’i ta’zim ile yâd etmek

³⁴² Gâfir 40/85; “Azabımızı görmeyinceye kadar imânları onlara bir fayda vermemişti”.

ve böyle bir şeye ihtiramda bulunmak küfrü icab edeceği gibi nazar-ı şer'de âziz ve muhterem olan bir şey'e hakaret etmek de mucib-i küfürdür. Böyle bir şeyi kasden bilâ ikrâh irtikâb eden kimsenin der-akab küfrüne hüküm olunur. Mushaf-i şerife ve kütüb-i şer'iyyeye ve erkân-ı diniyyeye ve sünen-i Nebeviyyeden bir şey'e hürmetsizlik etmek ve âlelîtlak din-i mübin-i İslâm'a mensup bir şeyle istihza edip eğlenmek gibi cemi'-i edyanda haram olan bir şey'in helal olmasını ve fera'iz-i kat'iyyeden bir şey'in farz olmamasını temenni etmek ve bilerek abdestsiz veya murdar libas ile yahut kıblenin gayrı cihete doğru namâz kılmak ve bilâ özür Ramazan-ı şerifde alenen oruç yemek istihfaf-ı diniyyeden hâli olmadığı cihetle hep bu kabildendir.

Resûl-i Ekrem efendimiz hazretlerini tasdik eden kimse kendi ihtiyarıyla bunların birini işleyemez ama cebr ve ikrâh vuku'una binâen işleyen kimse kalbi imân ile mutmain olduğu ve şera'it-i lazıme bulunduğu halde işlemiş olursa imânına hâlel getirmiş olmaz. “إلا من اكره و قلبه مطمئن”³⁴³ nazmı celili ikrâh-ı sahih-i mu'teber vuku'unda kerhen kelime-i küfrü telaffuz etmek ve böyle bir iş işlemek hususuna ruhsat-ı şer'iyye verilmiştir. Fakat böyle bir ikrâh vuku'uyla beraber sebat edip de katl olunan kimse şehid ve me'cur olur.

İbtida-yı İslâm'da Yâsir (ö. 657) ve zevcesi Sümeyye (ö. 657) ve oğlu Ammar (ö. 656) küffar tarafından ta'zib edilerek irtidatları cebr olunarak Yâsir ile zevcesi Sümeyye din-i İslâm'da sebatlarına rağmen türlü azab ile her ikisi şehid edilerek Ammar ise kalbi imân ile dolu olarak küffarın hezeyan kelâmalarını tekellüm edince işkenceden halâsında “Ammar da; Ya Resulallâh! Küffarın söyledikleri hezeyanı dedi” dediklerinde Sahib-i şer'iat efendimiz; “Hayır, Ammar ra'sinden // 121 // tâ kademine kadar imânla memludur” buyurduğu ve hemen Ammar'ın ağlayarak huzur-i nübüvvete duhulünde “Ya Ammar! Kalbin mütmain iledir zarar vermez” diyerek Ammar (ra)'ı okşamıştır ve ruhsat-ı şer'iyye verilmiştir. “و جددوا بها و استيقننها انفسهم”³⁴⁴ Ve cahadu biha vesteykanathe enfusuhum³⁴⁴ nazm-ı celili buna delalet eder.

Üçüncüsü ahkâm-ı diniyyeden bir şey'i kabulde inat etmeyip cümlesini kabul ve tahsin etmektir. Yani her me'murun bihiyi işlemek ve her menhi anhuyla terk etmek azm tevbesinde olmaktır ki bu şarta teslim ve İslâm ta'bir olunur. Bunun zıddı ise bir hüküm-i diniyyeyi istikbah ile ifasında inat etmektir. Binâenaleyh mesela beş vakit namâzı tekasülen terk eden veya

³⁴³ Nahl 16/106; “Ancak kalbi imânla mutmain olduğu halde zorlanan kimse müstesna...”.

³⁴⁴ Neml 27/14; “Kendileri tam bir kanaat getirdikleri halde inkâr edenler...”.

nefsine mağlup olarak bir haramı irtikâb eyleyen kimse kâfir olmazsa da cenab-ı Hakk'ın emrine muhalefet kasdıyla namâzı terk veyahut nehyine karşı inat ile bir haramı işlemek mucib-i küfürdür.

Suâl: İslâm nedir ve imân ile beraber veya başka bir ma'nası var mıdır?

Cevap: İman lügaten bir kimseyi veya bir haberi tasdik etmektir. Şer'an Hakk te'âlâ hazretleri indinden tebliğ buyurduğu kat'iyen ma'lum ve sabit olan her şeyde Hz. Peygamber-i zîşanı tasdik etmek sâdık olduğunu bilmektir. Yani her şahs-ı âkîl O Hazret-in tebliğ buyurmuş olduğunu bilmektir ki icmalen bildiği şeyleri icmalen tasdik etmek lazım olduğu gibi tafsil suretiyle ma'lumu olan şeylerde tafsilen tasdik ve i'tiraf etmek lazımdır. Burada icmalin ma'nası bir şey'in mahiyet ve keyfiyetini adem-i ta'yin ve tafsilin ma'nası ta'ayyünden i'barettir.

İmdi İslâm, ahkâm-ı ilâhiyyeyi kabul ile kalben cenab-ı Hakk'a inkıyaddan ibaret olmakla imânın şera'it-i esasiyesindedir. Binâenaleyh imân ve İslâm arasında mefhum-i lügavî itibariyle fark var ise de hükm-i şer'ide birbirinden ayrılmazlar. Tasdike za'id ve şarta i'tibar olunan teslim işte bu mânâca İslâm'dan ibarettir. İslâm lafzı bazen nefsi tasdike ıtlak olunarak imân ile mefhumen müttehid olur. “ولا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ/Vela temutunne illa ve entum müslimun”³⁴⁵ nazm-ı celili bu ma'nayadır. Bazen de tasdike mukarin olmayan inkıyad-ı zahiriye denir. Fakat bu suretle inkıyad ma'nası lügavîce İslâm olup şer'an mu'teber değildir. “قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تَوَدُّوا وَلَكِنْ قُولُوا اسْلَمْنَا/Kaleti'l-arabu amenna kul tem tu'minu velâkin kulu eslemna”³⁴⁶ âyet-i kerimesi de bu ma'nayadır. Onun için imâna mukabil kılınmıştır.

İman; Şer'i, icmalî ve tafsilî nâmıyla iki kısma ayrılır. Her şahs-ı âkîl üzerine evvela imân-ı icmalî badehu ıtıla'ı nisbetinde imân-ı tafsili farz olur. Hz. Resul-ü Ekrem (sav) efendimizin “Ben Allâh te'âlâ hazretlerinin resulüyüm” buyurduğu ve şu da'vayı celilesini bir takım mu'cizelerle ısbat ettiğini ve kulların necât ve ıslahına kıfâyet edecek bir şer'iat-ı ilâhiyi neşr ettiğini bilmek herkese farzdır. Mu'cizelerin ve ahkâm-ı şer'iyyenin neden ibaret olduğunu ta'yine kâdir olmayan kimse imân-ı icmalî ile mü'min add olunur. İman-ı tafsili şöyledir ki Peygamber-i zîşan efendimiz hazretleri gerek emir ve nehiy ve gerek haber nev'inden min tarafillâh her ne tebliğ buyurmuş

³⁴⁵ Âl-i İmrân 3/102; “Ancak Müslüman olarak can verin”.

³⁴⁶ Hucurat 49/14; “Bedevider “imân ettik” dediler. De ki; “siz imân etmediniz” ancak “Müslüman olduk” deyiniz”.

ise cümlesi haktır ve doğrudur diye tasdik eden kimse imân-ı icmalî ile mü'min olup emr-i ilâhiye imtisal etmiş ve da'ire-i küfürden halâs olmuş olur. Ve şu tebliğat-ı Nebvîyyeden hiçbir şey'i âle'l-ta'yin öğrenmeden vefât etse ehlicennet olur. Lâkin mu'ammer olup da şifahen o Hazretten yahud şüpheye imkân kalmayacak suretle efrad-ı ümmetten bazı ahkâm-ı diniyyeye mesela beş vakit namâzın cemi' mükellefiyeti üzerine farz olmasına kesb-ı ittıla' eden kimse âle'l-ta'yin o hükm-i şerîfi tasdik ve kabul etmek lazım gelir. Bu üslûb ile her müttali' olduğu hükm-i diniyyeyi şüphe etmeyerek cezmen tasdik ettikçe kendisindeki imân-ı tafsili tezayüd eder. İman-ı icmalî kabil-i ziyâde ve noksân değilse de imân-ı tafsili ziyâde ve noksân kabul etmektedir. İman-ı şer'i beyân olunan tasdikten ibaret olunca ikrar ve şehadet hakikat-ı imândan cüz' olmayıp yalnız dünyada ahkâm-ı İslâmiyye icrasının şartı olur. Çünkü tasdik, emr-i batın olmakla bize ma'lum olmak için bir alamet-i zahireye lüzum vardır. Şera'it-i lazimesi ile beraber kalben tasdik edip de kendisine teklif vuku' bulmayarak asla ikrar etmiş olmayan kimse indullâh mü'min olup dâr-ı âhirette bu imânın semeresini görür. // 122 //

Nasıl ki kalben tasdik etmeyerek lisânen ikrarda bulunan kimse bizim nazarımızda mü'min olduğu halde indallâh kâfir ve münafık olup dâr-ı âhirette ebediyyen muazzeb olacaktır. Ekseri erbab-ı tahkik bu kavle zahib olmuşlar. Ebû Mansur Maturidî (ö. 944) hazretleri de bunu ihtiyar buyurması, *Kitabu'l-Âlim ve'l-Müteallim*'de Ebû Hanife Rahimehullâh (ö. 767) bu kavli nas buyurduğu rivâyet olunmuş e'imme-i Hanefinin muhakkikini indinde muhtar olan da budur.

İmanın kalpte câygir olan bir sıfat-ı celile olmasına delalet eden nusus bî hesaptır. “اولئك كتب في قلوبهم الإيمان/Ulâike kutibe fî kulubihimü'l-imâne”³⁴⁷, “و قلبه مطمئن بالإيمان/ve kalbuhu mutmainnun bil imâni”³⁴⁸ âyet-i kerime bu cümledendir. Bu nusus-i şer'iyye imânın yalnız kalple ka'im bir sıfat-ı nefsâniye olmasına delalet etmektedir. Kezalik “إن الذين آمنوا و عملوا/va in taifetan minel mu'minineketetelu fe aslihu beyne huma”³⁵⁰ nazm-ı celili bu cümledendir. İşte bu dela'il-i şer'iyye ile

³⁴⁷ Mücadele 58/22; “Onlar kalplerine imânın yazıldığı kimselerdir”.

³⁴⁸ Nahl 16/106; “Kalbi imân ile mutmain olmuş iken...”.

³⁴⁹ Kehf 18/107; “İnanıp yararlı işler yapanlara gelince...”.

³⁵⁰ Hucurat 49/9; “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa, hemen aralarını düzeltin”.

imân yalnız tasdikden ibaret olup lisân ile a'za-yı sa'ireden sudur edecek amellerin cüz'ü imân olmadıkları sabit olur. Binâenaleyh ikrarı terk eden kimse gibi bazı tekasül eseri olarak fera'izi terk eden veya hava-yı nefsâniye mütaba'atla ma'asi irtikab eyleyen kimse de kâfir olmaz. Belki mü'min-i fâsık add olur. Böyle kimselere tevbe etmek lazım gelir. Eğer imânlarını muhafaza ettikleri halde tevbesiz vefât ederlerse meşîyyet-i ilâhiyede kalırlar. Yani cenab-ı Hakk dilerse kendilerine bir miktar azab eder ve dilerse afv buyurur ve cehennemde ebediyen muazzeb olmazlar. Sahih ve makbul olan imânın selamet-i uhreviye ve saadet-i sermediye te'min etmiş, ahir-i ömre kadar devam ve bekası meşruttur. Mü'min din ve imânını her şeyden aziz ve kıymetli bilmeli ve muhafazası uğruna mal ve canını feda etmelidir. Hıfz ve himayesine pek ziyâde i'tina ile zevalini mucib olan a'mal ve akval-ı küfriyeden sakınmalıdır ve hergün ve her saat her nefes imânını tecdid ile beraber sabah akşam “أعوذ بك من أن أشرك بك شيئاً وأنا أعلم واستغفرك لما لا Allâhümme inni euzu bike min en üşrike bike şey'en ve ene a'lemu ve estağfiruke lima la a'lem. İnneke ente allâmu'l guyub”³⁵¹ duasını okuyarak cenab-ı Hakk'dan imânının bekasını niyaz etmelidir. Muhafazayı imân kaydında olmayarak ağzına gelen küfürleri söyleyen kimse ma'zallâh din ve imândan huruç ile kefereye iltihak eder ve nâdim olarak tecdid-i imân etmeden o ahval üzerine vefât ederse ebediyen nâr-ı cehennemde kalır. Eğer söylediği küfürden teberri ile tecdid-i imân edebilirse dini İslâm'a rücu' etmiş olur. Fakat o zamana kadar kazanmış olduğu sevaplar kâmilan mahv olup giderler. Bir daha rücu' etmezler. Seyyiat-ı sabıkası için dâhi ayrıca tevbe etmesi iktiza eder. Namâz ve oruç gibi kazaya kalmış olan fera'iz ise tamamen üzerinde durur, sâkıt olmaz. Kılmış olduğu namâzları ve tutmuş olduğu oruçları tekrar kılmak ve tutmak icap etmezse de ifa-yı Hacc etmiş ise bâtil olmakla zengin olduğu takdirde tekrar Hac eylemesi lazım gelir. Menkuhası var ise nikâhı mütefessih olmakla tecdid-i nikâh edinceye kadar kendisine haram olur.

İmanın hıfz ve edası kesb ve tahsilden daha güçtür. Çünkü imâna hâlel getiren şeyler pek çoktur. Zaruriyat-ı diniyyeden ma'dud bir şeyde şüphe edip de ulemaya müraca'atla izalesine çalışmamak din ve imânı iptal edeceği gibi mucib-i küfür olacak bir işi ileride işlemek veya öyle bir söz söylemek niyet eden kimse derhal kâfir olur.

³⁵¹ et-Tergîb ve't-Terhib: 1/76; “Allâhım! Şüphesiz ben bilerek herhangi bir şeyi şirk koşmak (eş ve ortak tanımak) tan sana sığınırım. Bilmeyerek işlemiş olduğum (şirk ve hatalarım) ın senden bağışlanmasını dilerim. Şüphesiz ki bütün gaybları (gizli şeyleri) ancak sen bilirsin.”

Bir de imânın bekasını arzu eyleyen mü'min cenab-ı Hakk'a celle sultanuhuya karşı da'ima havf ile reca arasında bulunmalıdır. Çünkü rahmet vasia sahibi olan Allâh zülcelâlin rahmetinden ümid kesmek ve şedidü'l-i'kab olan Kahhar-ı azizin azab ve intikamından korkmamak da imâna zarar veren şeylerdendir. Bâlâda beyân olunan erkân // 123 // ve şera'iti cami' olan mü'min hakken mü'mindir. Böyle olan kimesne imânında şek etmeyerek "hakken mü'minim" diye hüküm etmeli fakat imâna hâlel verecek ve ma'zallâh zevalini icab edecek şeylerden halâs olmak tevfiğ ve i'nâyet-i Bâri'ye ve selamet-i imân ile hüsnü hatimeye na'iliyet-i müsbet-i Rabbaniyye mütevakıf bulunduğu cihetle "İnşallâhu te'âlâ dâr-ı âhirete de imân ile giderim" demelidir.

İmanın husulü istidlal suretiyle olmak kabulünde şart değildir. Ekser-i ulema-yı ehlisünnet indinde taklid tarikiyle husûl bulan imân da sahih ve indallâh makbuldür. Yani üzerine i'tikad farz olan hükümleri ebeveyninden mualliminden yahud i'timad ettiği başka birinden işitmesine mebni cezmen ve bilâ şüphe tasdik eden kimse e'imme-i fukaha-yı i'zam ve ekser-i ulema-yı ilm-i kelâm nezdinde imân-ı sahih ile mü'mindir. Eğer bu suretle takliden imân ve i'tikad eden kimse i'tikadına şüphe arız olmayarak hâli üzere vefât ederse azab-ı ebediden necât bulur. Lâkin farz olan nazar ve istidlali terk etmesinden dolayı irtikab-ı ma'asiden hâli değildir. İstidlal ile tahsil-i yakîn etmediğinden takviye-i imân hususunda taksir etmiş olur. Öyle bilir ki ya kendiliğinden arız olan bir vehme yahut bir münkir tarafından ika' edilecek şüpheye mebni mukallidın i'tikadı bozulur. İyazen-billâh imânı za'il olur. Ebû'l Hasan Eş'arî (ö. 936) hazretlerinden i'tikadı istidlale mukarin olmayan kimsenin mü'min olmadığına da'ir kelâm-ı erbab tahkikin ifadesine göre müşarünileyhin bundan maksudu taklid ile olan imân nâkıs ve za'if olmasına hüküm etmektir. Yoksa bu rivâyete nazaran alel-ekser avam-ı müsliminin halleri müşkil ve akıbetleri vahîm olur. Binâenaleyh sahib-i akıl olan her insan için mesa'il-i i'tikadiyenin dela'iline kesb-i vukuf ile takliden halâs bulmaya ve imân-ı istidlali ve tasdik-i yakîn sahibi olmaya her şeyden ziyâde sa'y ve i'tikad etmek lazımdır. Fera'iz-i sa'ire gibi imânın vücubu bûluğa kadar te'hir etmez. Kavl-i sahihe göre sabiy-i âkile de imân farzdır.

FASL-I SÂNÎ

Şeytan ve İblisin Abd Hakkında Kasd ve İradesinin ve Kur'ân-ı Âzîmü'ş-şan'da Âyât-ı Beyyinâtlarında Mûteaddid Mevâzî'de Olan Telbisâtı Beyânındadır

Ma'lum olsun ki İblisin abd üzerinde kuvvet ve miknet ve zafer ve galebesi nefsi ve nefsin İblisden telakki ve ahz ve kabul eylediği ilka'ât ve tesvilât (kötü gösterme) sebebiyledir. İblis nefsin tabi'at ve şehvet ve hevasını ve kişi ne yola da'vet ettiğini ve ne ile emir eylediğini bilir. Nefsin hilkati za'ife, tama'ı ise kaviyedir ve nefis ziyâde harîs ve müdda'îye ve Hakk te'âlâ celle azametuhunun inkıyad ve ta'atından hariçtir. Asılsız ve hakikatsız bir takım da'vaları var. Binâenaleyh kat'an hayra rücu' etmez. Re's-i bela ve ma'den-i kabahat ve her fesad ve fena için merca' ve me'vadır. Kasd ve irâdesinin ğayât ve muntehiyat-ı emeli ancak te'âlâ ve tekaddes cenaplarına küfürdür. Zira İblisin abdi, bir ma'siyetden diğer hâle nakil etmesi te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin abde gadabullâh olması ve abd nefesine i'timad edip helak olması ve ma'a'ş-Şeytan nâra duhulü içindir.

Hz. Süleyman ve Hz. Eyüp ve sure-i Kehf'de Yuşa' ile Mûsa (as) bahsinde ve Yusuf (as)'ın kıssasında ve ehadis-i Nebevî'nin mûteaddid mevzî'lerinde şeytana nisbet olunan ef'alın hükmünü bir bir tafsîl ve tahvil edilmiştir. Ve muhammil-i sahihi, müfessirin indinde merğubdur. Hz. Süleyman (as) kıssasında zikir olunan Şeytan'ın tasliti ile mülkün bir zaman yedinden gitmesi ve Davud (as)'ın Şeytan'ın göreceği suretinde vüruduyla Urba kıssasının kelâmları ve hikayeleri Yahûdiler tarafından iltifat olunmuş olduğunu müfessirin beyân, Ebû'l Leys Semerkandî (ö. 983) tefsirinde tasrih ve sa'ir müfessirin de beyân etmişlerdir.

Hz. Eyub kıssasında **إني مسني الشيطان بنصب** /İnni messeniyeşşeytanu binusbin³⁵² Ebû Muhammed Mekkî (ö. 1045) dedi ki, Şeytan'ın isabeti ehline vesvesesidir. Bu vecihle beyân edilmiştir ki Hz. Eyub'un zevcesine benî Âdem heyeti üzere olmayarak hayvanât-ı merakibenin hiç birine benzemeyen bir hayvan dutmaya (sırtına) rakiben (binerek) zuhur edip arz-ı endam ederek sahîbe-i Eyub (as) **“Senin kocan hastalığa mübtela olmuştur”** diye suâle cevabında **“Evet”** dediğinde **“Sen beni tanıyor musun?”**, **“Bilmiyorum”** // 124 // cevabını alınca Şeytan **“Ben Arz'ın Allâh'ıyım, ben senin sahibine**

³⁵² Sâd 38/41; “Kuşkusuz bana şeytan üzüntü ve azab dokundurmuştur”.

yaptığımı yaptım. Zira o semanın Allâh'ına ibadet edip beni terk ettiğinden beni gazaplandırdı. Sen bana bir secde et! Senin evladın ve malın sana iade edip ve zevcene de afiyet vereyim” dediğinde zevcesi hemen Hz. Eyub (as)’a koşarak macerayı haber verdiğinde “Allâh’ın aduvvu muhakkak sana gelmiş ki dininde fitne ede, bûka ile “Ya Rab! Zevceme İblis sücudu tama’ında ve küfre da’vet etmektedir. ‘انت ارحم الراحمين/Rabbi inni messeniyeddu’ru ve ente erhemerrahimin”³⁵³ kelâmını demiştir. Yok ise Şeytan Eyub (as)’ı hasta edip bedenine zarar ifa edip bu hale getirmiştir kavli, Yahûdî ta’ifesinin kizb u iftira-yı sarihidir.

İsmetle te’yid ve hikmetle takviye olan Peygamber-i zîşan hazretlerine şeytan musallat olmaya kudretyâb olamayacağı emr-i mübrehenddir. Sure-i Kehf’de Yu’sâ’dan Mûsa (as) balığın getirilmesi talebinde “وما انسانيه الشيطان أن اذكره/Vema ensânihişşeytanu en ezkurahu”³⁵⁴ ve Yusuf (as) da sure-i Yusuf’da “اذكرني عند ربك فأنساه الشيطان ذكر ربه/Uzkurni inde rabbike fe ensahuş şeytanu zikre rabbihî”³⁵⁵, ve Mûsa (as)’ın cemi’ yediyle suret-i kıptîyi darbda; “هذا من عمل الشيطان/hâzâ min ‘ameli-şşeytân”³⁵⁶ âyet-i celileleri vâki’dir ve sure-i Saffat; “طلعها كأنه رؤس الشياطين/Tal’uhâ keennehu ruûsu-şşeyâtîn”³⁵⁷.

Ma’lumu zevi’l-besa’irdir ki Furkân-ı azimu’ş-şan lisân-ı Arab-ı füşhası ve belağa-yı Adnan üzere şeref nüzul buyrulmuştur. Kelâm-ı Arab’ın mevrud-i müstemirri ve de’blerinin mecraası ve âdetlerinin ıttıradı üzeredir ki şahısdan ve fi’ilinden kabih ve sıfatlarında manzarası kabih tabi’at-ı nâsda su-i fi’ili olanlara şeytan nâm verirler ki i’tikad-ı Arap’da Şeytan şerr-i mahzıdır. Haberi olmadığından o cihetle irad ederler. Başka lisânlarda da ve Türkçe’de “Ne kadar şeytan adamdır” denir. Murad, fiil-i kubhunu beyândır. Nasıl ki lisân-ı Arap şecere-i zakkumu beyânda “طلعها/tal’uhâ (tomurcuğu)” yani “ثمرتها كأنه رؤس الشياطين/meyveleri sanki şeytanların başlarıdır” vâki’ olmuştur. “إن عبادي ليس لك عليهم سلطان الا من اتبعك من الغاوين/İnne ıbâdî leyse leke aleyhim sultânun illâ menittebeake minel gâvîn”³⁵⁸ âyet-i celilesinde musarrah olduğu üzere enbiya ve resul ve evliyaya musallat olmayacağı ve onların bahislerinde

³⁵³ Enbiya 21/83; “Rabbim bana zarar dokundu ve Sen merhametlilerin en merhametlisisin”.

³⁵⁴ Kehf 18/63; “Onu hatırlamamı bana şeytan unutturdu”.

³⁵⁵ Yusuf 12/42; “Şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu”.

³⁵⁶ Kasas 28/15; “Bu şeytanın işidir”.

³⁵⁷ Saffat 37/65; “Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır”.

³⁵⁸ Hicr 15/42; “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.”

vâki' olan elfazın teşbih-i belîğ üzere olduğu şüphe edilmez bir emr-i celîdir. Hadis-i Nebvî (sav)'de bu teşbih kablelvuku'dur.

Ebû Hureyre (ö. 681)'den Müslim (ö. 875) rivâyetinde, gazveden rücu'larında yevm-i vadide (vadilkura) gecenin ahirinde nüzul buyurulup sâlât-ı fecrden niyâmlarında “إن هذا واد به شيطان إلى آخر الحديث”³⁵⁹ rivâyet buyrulmuştur. Malik ve Beyhaki (ö. 1066), Zeyd bin Eslem (ö. 753) rivâyetinde “إن الشيطان أتى بلالاً فلم يزل يهدأ كما يهدأ الصبي حتى نام بلال فلم يستيقظ حتى ضربهم حر الشمس فقال ما هذا يا بلال فقال أخذ بنفس الذي أخذ بنفسك يا رسول الله لأنه عليه السلام قال بلال اكلاً لنا الفجر أو احفظ وقتة eta bilalen felem yezel yuhdiuhu kema yuhdeussabiy hatta nâme Bilal felem yesteykizhu hatta darabahum haruşşemsi fe kale ma haza ya Bilal fe kale ehaze binefsillezi ehaze binefsike ya resulallâh liennehu aleyhisselam kale Bilal ekle'e lena'l-fecre ve ehfaza vaktehu”³⁶⁰.

İbn Mes'ud (ö. 650) rivâyetinde “قال رسول الله ص ما منكم من أحد إلا وقد وكل به قرينه من الجن و قرينه من الملائكة. قالو: و إياك يا رسول الله؟ قال: و إياي و لكن الله أعانني فأسلم/Kale Resulullâh (sav) ma minkum min ahadin illa ve kad vukkile bihi karinuhu mine'l-cinni ve karinuhu mine'l-melaiketi kalû ve iyyâke ya resulallâhi kâle ve iyyaye velâkinnallâhe te'âlâ e'aneni aleyhi feesleme”³⁶¹ Sadaka Resulullâh fimâ kâl. İşte bu hadisin sübutu Kadî İ'yaz (ö. 1149) kendi senediyle İbn Mes'ud (ö. 650)'dan Müslim (ö. 875) ve Buharî (ö. 870) senedleriyle de varid olmuş, İbn Abbas (ö. 687)'dan sened-i ahir ile “ليس منكم احد الا وقد وكل به قرينه من الشيطان قالوا و انت يا رسول الله قال نعم و لكن الله اعاننى فأسلم/Leyse minkum ehadun illa ve kad vukkile bihi karinuhu mine's-şeytânî kâlû ve ente ya resulallâh kale neam velâkinnellâhe eaneni aleyhi feesleme”³⁶² varid olmuştur. Hadis-i şerifde olan “feesleme” lafzı feth-i mim ile inkıyad etti, zamm-i mim ile şerrinden salim ve halâs buldum mânâsı verilmiştir. İslâm oldu, yani hâl-i küfründen İslâm'a intikal edip, Buharî (ö. 870) rivâyetinde,

³⁵⁹ Muhammed b. Abdullâh Ali Tayyib et-Tebrizi, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih*, Kitabu's-Salât Babu Te'hîrî'l-Ezân, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 579, Hadis no. 687.

³⁶⁰ Muhammed b. Abdullâh Ali Tayyib et-Tebrizi, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, s. 359; “Şeytan Bilâl'e geldi ve çocuk uyutur gibi Bilâl'i uyuttu. Güneş sığağı vurana dek Bilâl'i uyandırmadı. Resulullah; “Bu nedir Bilâl?” dedi. Bilal: Seni tutan şey (uyku) beni de tuttu ya Resulallah! Çünkü Resulullah ona sabahı gözetle ve vaktini muhafaza etmesini söylemişti.

³⁶¹ Müslim, *Sahih*, Hadis no. 2814; “Aranızda cinn veya meleklerden tayin edilmiş bir yoldaşı olmayan kimse yoktur. “Ya siz yâ Resulallâh?” Dediler. Dedi ki; Evet ben de, fakat Allâh bana yardım etmiş ve benimki Müslüman olmuştur”. İbn Mesûd tarikiyle.

³⁶² Ebû Naîm el-İsbehânî, *Delâilü'n-Nübuvve*, c. 1, s. 185; “Aranızda cinn veya meleklerden tayin edilmiş bir yoldaşı olmayan kimse yoktur. “Ya siz yâ Resulallâh?” Dediler. Dedi ki; Evet ben de, fakat Allâh bana yardım etmiş ve benimki Müslüman olmuştur”. İbn Abbas tarikiyle.

melek gibi ancak haber ile emir ederdi ve ahar bir hadis-i şerifde de “كان شيطان آدم كافرًا و شيطاني مسلمًا”³⁶³ varid olmuştur. “من شر الوسواس الخناس الذي يوسوس في صدور الناس من الجنة والناس”/Min şerri'l-vesvasi'l-l-hannas ellezi yüvesvisu fi suduri'n-nasi mine'l-cinneti ve'n-nas”³⁶⁴ nâs ve cin ve şeytanın vesvası olduğu musarrah buyurulduğundan “أعوذ بالله من الشيطان الرجيم”/Eüzü billâhi mineşşeytani'r-racim” ezkârımızdır. “يعري min ibni Âdem mecraddemi”³⁶⁵ hadis-i kelâmın sahib-i Nihaye dedi ki “yecri mecraddemi” (kanda akan) kavlınden murad beni Âdem'e musallat olup dem-i mecrası urukda vesvasın sirâyet etmesidir. Yoksa cev-f-i Âdem'e duhulü murad değildir. Bu hadis-i şerifin sebeb-i vürudu Sahib-i şer'iat mescidde mütekeyyif iken Ensar'dan // 125 // Useyd b. Hudayr (ö. 641) ile İbad b. Bîşr Sallallâhu aleyhi ve sellem cenabları Ümmü'l-müminin Safiyye ile bir saat tahdisinden sonra kalkıp Hz. Safiyye beytine girerken mescidin kapısına eriştikde o iki sahâbe-i kirâm onu görüp Peygamber-i zîşan'a selâm verip meşiyde sür'at ettiklerinde “fekale lehuma (o ikisine dedi ki) seyr-i güzerde sür'at etmeyip meşyiniz üzere sabit olun bu Safiye'dir” buyurduğunda o iki zât “Sübanallâh” diye kav-l-i Nebvî (sav)'den taaccüb ettiklerinden sonra onlara buyurdu “eş-şeytan mücri” vesvas-i hafıyyeye menafız olmasından te'viz buyurmuştur. “Ben haşyet ederim ki sizin kulubunuza bir şey” ilkâ ede de siz helak olasınız” diye tetayyub ve tasrih buyurdu.

Sure-i A'raf'da “وإما ينز غنك من الشيطان نزغ فاستعذ بالله إنه سميع عليم”/Ve imma yenzeğanneke mine'ş-şeytani nezğun festeiz billâh innehu semiu alim”³⁶⁶. Nezğ, edna vesvese olup hadisünnefs ya hatıradır ki ona usriyet yoktur. Emir buyurur ki, “Ne vakit aduvvi üzere gazabı tahrik ederse ba hevâcis ve vesavis ve havâtır onu ettiğinde ondan cenab-ı Hakk'a isti'aze taleb et, onun emrine Allâh kâfidir.”

Bazı müfessirler burada “nezğ” fesad ma'nasına demişler. Yusuf (as)'ın pederi Ya'kub (as)'a “وجاء بكم من البدو من بعد ان نزغ الشيطان بيني وبين”/ve cae bikum mine'l-bedvi min ba'di en nezeğa'ş-şeytanu beyni ve

³⁶³ Tirmizi, *es-Sünen*, Rada 17; İmam Ahmed, *el-Müsned*, c. 3, Hadis 309; “Adem'in şeytanı kâfir idi benim şeytanım ise Müslümandı”.

³⁶⁴ Nas 114/4-5; “Hannasın vesveselerinin şerrinden. Ki o (hannas), insanların göğüslerine vesvese verir”.

³⁶⁵ Buharî, *es-Sahih*, Tefsir Kul eüzü birabbinnas, 1; Müslim, *es-Sahih*, Selâm 24; Tirmizî, *es-Sünen*, Radâ 17, 1172; “Şeytan insanoğlunun kan damarlarında dolaşır”.

³⁶⁶ A'raf 7/200; “Eğer şeytandan bir kıskırtma seni dürtirse, hemen Allâh'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işittir, hakkıyla bilendir.”

beyne ihveti”³⁶⁷ Bu âyet-i celilede bî hesap te’vilât vardır. Sure-i Bakara’da “يا ايها الناس كلوا مما في الأرض حلال طيباً و لا تتبع خطوات الشيطان إنه لكم عدو مبين”/Yâ eyyuhâ’n-nâsu kulû mimmâ fi’l-ardi halâlen tayyiben velâ tettebi’û hutuvâtî’s-şeytân innehu lekum ‘aduvvun mubîn”.³⁶⁸ “إنما يأمركم بالسوء و الفحشاء”³⁶⁹ “/Innemâ ye’murukum bi’s-sûi ve’l-fahşâi ve en tekûlû ‘alallâhi mâ lâ ta’lemûn”.³⁶⁹

Sure-i Mâide’de “يا ايها الذين آمنوا إنما الخمر و الميسر و الأنصاب و الأزلام رجس من “Yâ eyyuhâ-llezîne âmenû innema’l-hamru velmeysiru ve’l-ensâbu ve’l-ezlâmu ricsun min ‘ameli’s-şeytâni fectenibûhu le’allekum tuflihûn”³⁷⁰. “إنما يريد الشيطان أن يوقع بينكم العداوة و البغضاء في الخمر و الميسر و “/Innemâ yurîdu’s-şeytânû en yûki’a beynekumu-l’adâvete ve’l-bağdâe fi’l-hamri ve’l-meysiri ve yasuddekum ‘an zikrillâhi ve ‘ani’s-salâti fehel entum muntehûn.”³⁷¹ Sure-i En’am’da “و إن الشيطان “ve-inne’s-şeyâtîne leyûhûne ilâ evliyâihim li yucâdilûkum ve in eta’tumûhum innekum lemuşrikûn”.³⁷² Sure-i Nûr’da “يا أيها الذين آمنوا لا تتبعوا خطوات الشيطان و من يتبع خطوات الشيطان فإنه يأمر بالفحشاء و “Ya eyyuhellezîne amenu la tettebiu hutuvâtî’s-şeytan ve men yettebi’ hutuvâtî’s-şeytani fe innehu ye’muru bi’l-fahşai ve’l-munker ve lev la fadlullâhi aleykum ve rahmetuhu ma zeka minkum min ehadin ebeden ve lâkinnallâhe yuzekki men yeşâu, vallâhu semi’un âlim”.³⁷³

Sure-i A’raf “يا بنى آدم لا يفتننكم الشيطان كما اخرج ابويكم من الجنة ينزع عنهما لباسهما ليريهما سوءتهما إنه يراكم هو و قبيله من حيث لا ترونهم إنا جعلنا الشيطان أولياء للذين لا يؤمنون”/Yâ benî Âdeme lâ yeftinnenekumu’s-şeytânû kemâ ahrace ebeveykum mine’l-cenneti yenzi’u ‘anhumâ libâsehumâ liyuriyehumâ sevâtihimâ innehu yerâkum huve vekabîluhu min haysu lâ teravnehum innâ ce’alnâ’s-şeyâtîne

³⁶⁷ Yusuf 12/100; “Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra (Allâh) sizi kırsaldan getirdi”.

³⁶⁸ Bakara 2/168; “Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiye! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır”.

³⁶⁹ Bakara 2/169; “O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allâh’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”

³⁷⁰ Mâide 5/90; “Ey imân edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”

³⁷¹ Mâide 5/91; “Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allâh’ı anmaktan ve namâzdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”

³⁷² En’am 6/121; “Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allâh’a ortak koşmuş olursunuz.”

³⁷³ Nur 24/21; Ey imân edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allâh’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allâh, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allâh, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir”.

فريقاً هدى و فريقاً حق عليهم الضلالة إنهم اتخذوا “³⁷⁴ evliyâe lillezîne lâ yu'minûn” Ferîkan hedâ ve ferîkan hakka ‘aleyhimu’d-dalâle innehumu-ttehzû’s-şeyâtîne evliyâe min dūnillâhi ve yahsebûne ennehum muhtedûn”³⁷⁵ قال انظرني إلى يوم يبعثون قال إنك من المنظرين “³⁷⁵ قال فيما أغويتني لأفعلن لهم سراطك المستقيم ثم لآتينهم من بين أيديهم و من خلفهم و عن شمائلهم و كآلة enzirnî ilâ yevmi yub’asûn. Kâle inneke mine’l-munzarîn. Kâle febimâ aġveytenî le ak’udenne lehum sirâtake’l-mustekîm. Sümme leâtiyennehum min beyni eydîhim vemin halfîhim ve’an eymânihim ve’an şemâilihim velâ tecidu ekserahum şâkirîn.³⁷⁶ و ناداهما ألم انهكما عن “³⁷⁶ Ve nâdâhumâ rabbuhumâ elem enhekumâ ‘an tilkumâ’s-şecerati ve ekul lekumâ inne’s-şeytâne lekumâ ‘aduvvun mubîn”³⁷⁷

وإذ قلنا للملكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس كان من الجن ففسق “³⁷⁷ Sure-i Kehf’de Ve iz kulnâ li’l-melâiketiscudû li Âdeme feseceđû illâ iblîse kâne mine’l-cinni fe feseke ‘an emri rabbih e fe tettehizûnehu ve zurriyyetehu evliyâe min dūnî vehum lekum ‘aduvv”³⁷⁸

إن الشيطان لكم عدو فاتخذوا عدواً إنما يدعو حزبه ليكون من “³⁷⁹ Sure-i Fâtîr’da İnne’s-şeytâne lekum ‘aduvvun fettehizûhu ‘aduvvâ. İnnemâ yed’û hizbehu liyekûnû min ashâbi’s-sa’îr”³⁷⁹ âyât-ı mezkûreler gibi bî hesap âyât-ı Furkaniyede fi’l-i şeytan mezkûrdur. Bu şeytanın insanlar üzerinde iġva ve iġfal ve vesaves ile bihesab fırkalar teşkiline sebebiyet vererek büyük bir oyun oynamıştır. Mesela 72 fırka-ı dâllenin bânisi iblis telbisidir. Zındık,

³⁷⁴ A’raf 7/27; Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmaz. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, imân etmeyenlerin dostları kılmışızdır.”

³⁷⁵ A’raf 7/30; “Allâh, bir kısmına hidâyet etti, bir kısmına da sapıklık lâik oldu. Çünkü onlar Allâh’ı bırakıp şeytanları dost edinmişlerdi. Kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlardı”.

³⁷⁶ A’raf 7/14-17; “Şeytan dedi ki: (Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver. Allâh da, “Sen süre verilenlerdensin” dedi. Şeytan dedi ki: “(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın.”

³⁷⁷ A’raf 7/22; “Rab’leri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.

³⁷⁸ Kehf 18/50; “Hani biz meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis’ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerden de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis’i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar.”

³⁷⁹ Fâtîr 35/6; “Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyle ise (siz de) onu düşman tanıyın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır”.

Münafık, Dehri, Mülhid nâmlarına bî hesap fırkalar vardır. Bu dört fırka küfrü iytan etmekte beraberlerdir.

Zındıklık hiçbir dini tedeyyün etmeyendir. İbn Kemal (ö. 1536) zındık lisân-ı Arap'da te'âlâ ve tekaddes hazretlerini nefy eden ve şerik ittihaz eden ve hükmünü inkâr edenlere ıtlak olunur, dedi.

İbahiye fırkası ki muharretmatı mübâh eder, o da Zındık i'tikadındadır. Fenârî (ö. 1431) *Fâru'l-Hidâye*'de dedi ki, "Zındık dehrin bekasına i'tikad, emval ve haremle/kadınlar müşterek olduğuna ka'il olandır".

Münafık, nübüvvet-i nebiyyina sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerini mu'terif olmayandır.

Dehri, Sâni'-i muhtar celle azametuhu subhanehu ve te'âlâya isnad-ı havadisi inkâr edendir.

Mülhid, cihet-i küfürlerden bir küfre şer'i kadim-i İslâm'dan meyl edendir. Kitab-ı temhiden rivâyet Nûreddin (ö. 1184 es-Sabuni) kitabında dedi ki, "Küfrü icap eder bid'at bir kavimden zuhur ederse katlları mubahtır". Eğer rücu' edip // 126 // tevbe ve İslâm olursa ehli hevânın tevbeleri kabuldür. Ancak bunlar içinde 11 kimseden tevbe kabul olmayıp küfürle hüküm olunur. **Birincisi** reddini tekrar eden; **ikincisi**, Nebi aleyhiselamı sebb eden; **üçüncüsü**, şeyheyne sebb eden; **dördüncüsü**, zındık; **beşincisi**, münafık; **altıncısı**, sâhir; **yedincisi**, kâhin; **sekizincisi** mülhid; **dokuzuncusu**, İbahiye; **onuncusu**, hannak; **on birincisi**, bazı zarurat-ı diniyyeyi münkir Bâtıniyyedir.

İbahiye ve **Karamit** felâsifeden zenadika bu fırkaların şu'beleridir. **Dürzî** nâmında fırka ise İslâm ve savm ve sâlâtı izhar etmesi ile ma'an tenasüh-i ervaha ka'il, zina ve hamrı helal ve uluhiyyetin şahs-ı ba'del şahısta zuhuruna ka'illerdir. Haşrı inkâr, savm ve sâlât ve hac bu erkân-ı ma'luma ve ef'al-i mahsusa olmayıp kendi ebâtıl mezheplerince herbirine bir türlü nâm vermişlerdir. Cenab-ı Nebîyy-i Ekrem (sav) Muhammed-i mücteba hâce-i her du sera mahbub-i Huda şafi'-i ruz-i cezâ efendimiz haklarında kelimat-ı fazi'ada bulunurlar. Nusayriyye aka'idine müşteriklerdir. "قاتلهم الله فاعلم الحقيقة" /Katelehumullâh! Fe'lem elhakikate'd-dakika el-lazime'l-vacibe ve'l-muhallas el-hazika"³⁸⁰ dakik olan hakikat-ı lazime-i vacibe ve muhalles-i hazike salık olana vacib olanı bilmiş ol ki aklı nakle tabi' edip nakli akla tabi' kılmamaktır. Zira sened nakildir. Eğer akıl olursa mehalike vâki' olacağı şüphesizdir. Binâenaleyh firak-ı dâlle vesa'ir hükema

³⁸⁰ Allâh onları kahretsin. Bu ince, gerekli, lazım ve kurtarıcı hakikati bil!

nakli terkle akılla helak kuyusuna düşmüşlerdir. Cenb-i nakillerde akla i'tibar olmadığı emr-i müberhendir.

Suâl: Mübtedi'a fırkasıyla sa'ir fırak-ı dâlle ve hükemanın tava'ifi de Kur'an-ı 'Azimüş-şan'a ve âyât-ı Kur'âniyyeye temessük etmişlerdir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat da yine Kur'an-ı 'Azimüş-şan'dan iktibas etmişlerdir. Onların mübtedi' ve dalalette olup bunların necatda olduklarına delil nedir? Yani 72 fırka-ı İslâmî ve Muhammediyyenin cümlesi nakle tabi' ve ondan istinbât ve iktibas etmişler da'vasındalardır?

Cevap: Te'âlâ ve tekaddes hazretleri “يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا”/yudillu bihi kesira ve yehdi bihi kesira³⁸¹ buyurmuştur. Tahkik-i Kur'an-ı azimüşşan Nil suyu gibi olup mahbubın için su, mahcubın için kan olmuştur. Nasıl ki Firavunlar Hz. Mûsa (as)'a adem-i itaatlarından Mısır'da bulunan Nil mübarek mu'cize olarak Kıpti kavmi sudan aldıklarında tamamen kan olur idi. Benî İsrâ'il aldıklarında ma'i mübarek olur idi. Hatta Kıpti su olarak eline alır ağzına yakın götürünce kan kesilir idi. Kur'an-ı Azimüş-şan'dan ma'na istinbatta bu vecihledir. Cenab-ı Hakk te'âlâ ve tekaddes buyurur: “وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ” و Venunezzilu mine'l-Kur-âni mâ huve şifâun ve rahmetun lilmu'minîne velâ yezîdu-zzâlimîne illâ hasârâ³⁸²

İşte bununla ma'lumdur ki Fırka-i Nâciye Peygamber-i zişan ve sahâbe-i kirâm'ın oldukları tarik-i müstakim üzeredirler. Zira me'alim-i Kur'an'ın hakikatı ancak Peygamber-i zişan (sav) efendimizin Furkan-ı Azimüşşanda nazil olan ahkâm-ı mübhemi beyânıyla münkâşif olur. Nasıl ki te'âlâ ve tekaddes cenaplarının kavı-i kerimi “لَتُبَيِّنَنَّ لِلنَّاسِ مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ”/Litübeyyine linnasi ma nüzzile ileyhim³⁸³ bu kelâmı şahid-i adil ve delalet-i vazıhtır. فما ضل فم من ضل و لا زال فلم من زال/Fema dalle felime men dalle ve ma zale felime men zale³⁸⁴ ancak sarıh takalüdden olan ilm-i hadisi terkle olmuştur. Ve eser-i cehliden neş'et eden ârâ ve hevâsına teba'en olup mücerred akıldan olan hayalat-ı fâside ve tasavvurât-ı kâsideden tevellüd etmiştir. Akıl ile nakli cem' etmek nûr âlâ nûrdur. “وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ”/ve men lem yec'alillâhu nûran fema lehu min nûrin³⁸⁵.

³⁸¹ Bakara 2/26; “Çoklarını onunla saptırır, çoklarını da onunla doğruya iletir”.

³⁸² İsrâ 17/82; Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır.”

³⁸³ Nahl 16/44; “İnsanlara indirileni onlara açıklamak için...”.

³⁸⁴ “O sapmadıysa kimin saptığının ne önemi var, o kaymadıysa kimin kaydığının ne önemi var?”.

³⁸⁵ Nur 24/40; “Allâh'ın kendisine bir nur vermediği kimsenin nuru yoktur”.

Suâl: Havâtır kaç kısımdır? Yani rûhanî ve cismanî hatıra gelen şeyler ahkâm-ı Kur’ân-ı azimüşşana muvafık ve muhalif olduğu ne şekilde olur?

Cevap: Havâtır dört kısma ayrılmıştır: **Birincisi**, hubbullâh zuhuruyla kuva-yı cismaniyye ve rûhaniyyede kemal-ı sükunet husûle gelse o hinde tecelliyat-ı cemal-i vahdet ile kemal-ı safvet bulur, hatır rahmânî olur. **İkincisi**, hubb-i âhîret zuhur-i kuva-yı rûhaniyye galebe ve suret-i taatte peyda olursa hatır-ı melekî olur. **Üçüncüsü**, muhabbet-i nefis ve dünya zuhur edip kuva-yı cismaniyye galip oldukda hatır-ı nefsânî olur. Suret-i şehvet ve şekl-i masiyyette temas-ı kalbe olan havâtır şeytanî olur. Demek taht-ı ihtiyarda olan ma’siyyet derecesi “قال الله تعالى و لكن يثاخذكم بما كسبت” kalallâhu te’âlâ ve lâkin yuahizukum bima kesebet kulubukum³⁸⁶ ve kale aleyhisselam “عفي عن أمتي ما حدثت بها نفسها”/Ufiye an ümmeti ma hadeset biha nefseha³⁸⁷dır.

Suâl: Nebi (sav) ve Ashâb ve Tâbi’in (ra) ahkâm-ı şer’iyye inkıyad ve ikrar-ı lisân ile avâmdan nazar ve istidlal ile mükellef olmayıp imânda iktifâ ederlerdi. Bu teklifat-ı Mü’minin onlardan nakil olunmamıştır. Zira süyufun zılal-i tahtında Müslüman olanlar var idi ve ma’lum-u // 127 // zevi’l-basa’irdir ki kılıncın zılalı tahtında isbat-ı Sâni’ ve sıfatına delalet eder. Delil o vakit ve o halde o âdem için zahir olmaz idi?

Cevap: Evvela ikrar ve inkıyad ile teklif olunup sonra Allâh ve sıfatı hakkında vâcip olan i’tikadı onlara ta’lim ederlerdi. Asâr ve ahbarın şehadetiyle sabittir ki muhaverât ve muva’aza ve hutbede ma’arif-i ilâhiyyeyi sahâbe-i kirâm ve ta’biîn-i i’zam taze Müslüman olanlara tekayyud ederlerdi. Gâyetu’l-emr onlar bereket-i sohbet-i Nebi (sav) ve sohbet-i tâbiîn ve kurb-i zaman-ı Nübüvvet sebebiyle tertib-i mukaddemât ve kavaid-i nebeviyyeye muntabik vecihle tehzib-i dela’ilden müstağni edilir ve dela’il-i icmâliyyeyi min külli’l-vücûh aka’idlerine şek ve şüphe tark etmeksizin âlim edilirler. Velhâsıl onların ma’arif-i ilâhiyyeyi müteyakkin olup gayrılarının tahsil-i yakîni isti’adaları mukteziyatından o tarike gayrılar beyinde irşâd ederlerdi. Mesela Peygamber-i zîşan (sav) tebliğ ve a’razı ile evvela emr olunmuş; “فاصدع بما تؤمر و اعرض عن المشركين”/Fesda’ bima tu’mer ve e’rid anilmüşrikin³⁸⁸ Sonra mücadele-i hasene ve mev’iza ile emr olunmuş; “ادعوا الى سبيل ربك بالحكمة”/Ud’u ila sabil-i rabbike bi’l-hikmeti ve’l-

³⁸⁶ Bakara 2/225; “Fakat Allâh sizi kalplerinizin kazandıklarından ötürü yakalar”.

³⁸⁷ Buhârî, *es-Sahih*, Kitabu’l-İtk, Hadis no. 2528; “Ümmetimden nefsin ürettikleri şeylerin sorumluluğu kaldırılmıştır”.

³⁸⁸ Hicr 15/94; “Emrolunduğun şeyin üzerinde dur ve müşriklerden yüz çevir”.

mev'izati'l-haseneti ve cadilhum billeti hiye ehzen"³⁸⁹ sonra kıtale izin verildi; "اذن للذين يقاتلون/Uzine lillezine yukatilune"³⁹⁰ sonra "Onlar mukatele ederler ise siz de edin" emri verildi; "فإن قاتلوكم فاقتلوهم/Fein katelukum fektuluhum"³⁹¹ Badehu, eşhuru'l-hurumun insilâhı şartı emr olundu; "فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين/Feizenselaha'l-eşhuru'l-hurumu fektululmüşrikine haysu vecedtumuhum"³⁹² Badehu, mutlaka zaman ta'yin etmeksizin kıtal ile emr olundu; "وقاتلوا في سبيل الله/Ve katilu fi sebilillâhî"³⁹³ ilâ ahiri'l-âyet. Emir bunun üzerine tekrar edip ilâ yevmi'l kıyamet devam edecektir. Demek o evamir-i ilâhiyye tedrici olduğu gibi imânın ilk İslâm edille kelime-i şehadetin tekellümüyle kifâyet olunup badehu tafsilatı aka'idi tahsil ederler idi.

Müslim (ö. 875) ve Ebû Davud (ö. 889) ve Nesâî (ö. 915), Muâviye bin Hakem es-Sülemi (ö. 712)'den tahriç ederek, dediler ki, Ümm-i İbn Süveyd er-Reşid es-Sakafî oğluna rakabe-i mü'mine i'tak etmesini vasiyet etti. İbn Süveyd Peygamber-i zîşan efendimize gelip "Ya Resulullâh! Benim anam ondan mü'mine i'tika etmesini vasiyet eyledi. Benim yanımda Tevbe cariyeye-i sevda (siyah cariyeye) vardır, azad etsem kifâyet eder mi?" dediğinde tahkik-i (sav) Efendimiz ancak tevhidi zât-ı te'âlâda talep buyurup tahkikat-ı sıfattan ve gayrıdan suâl buyurmayarak "أين الله/Eynellâh (Allah nerede)" cariyeye "في السماء/fissema (Gökte)" dedi. Sahib-i şer'iat efendimiz "من أنا/men ene (Ben kimim*)" dedi. "قالت رسول الله/Kalet Resulullâh (Resulullahsın)"deyince Sahib-i şer'iat efendimiz "قال اعتقها فإنها مؤمنة/Kale i'tikha fe inneha mümine (mü'minedir, i'tak/âzâd et)" diye emr-i Nebevî şerefriz oldu. Cariyenin semaya işareti imadır ki Allâh te'âlâ semayı hâlk buyurmuştur. Yahut ma'budun fihadır. Bu tevhid-i icmalîyle cariyenin Mü'mine olmasına iktifa buyruldu. "هو الله في السماوات وفي الارض/Ve huvallâhu fi's-semâvâtî ve fi'l-ardî."³⁹⁴ Ma'nası semavât ve arzda ibadet ona müstehaktır gayra değildir. "هو الذي في السماء اله وفي الارض اله/Ve hüvellezi fi's-semâi ilâhün ve fi'l-ardî ilâh"³⁹⁵ âyet-i kerimesi gibidir. Muhakkikun, Allâh te'âlâ mekân ve zamandan münezzehtir olduğunu emr etmişlerdir.

³⁸⁹ Nahl 16/125; "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır. Onlarla en güzel şekilde mücadele et".

³⁹⁰ Hacc 22/39; "Savaşacak olanlara izin verildi".

³⁹¹ İsrâ 18/65; Şüphesiz, (gerçek) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır."

³⁹² Tevbe 9/89; "Haram aylar geçince müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün".

³⁹³ Bakara 2/190; "Allâh yolunda savaşın".

³⁹⁴ En'am 6/3; "O, göklerde ve yerde tek Allâh'tır".

³⁹⁵ Zuhuruf 43/84; "Gökteki İlâh da, yerdeki İlâh da O'dur".

Ebû Davud (ö. 889) ve Nesâî (ö. 915) ve Malik (ö. 795) rivâyetlerinde bir erkek muzahere etmiş ve zihar lazım gelince emet-i sevda “Ya Resulullâh! Bu zihara kifâyet eder mi?” diye istifta edince “Cariyenin mü’mine olduğunu sen bilmeyince caiz olamaz” buyurdu. Dedi ki “Ya Resulullâh! Suâl buyur o cariyeden” Sahib-i şer’iat (sav) “أين الله/Eynallâh (Allah nerede)” buyurunca “فأشار الى السماء/Fe eşera ilassema (Göğe işaret edince)” Sahib-i şefkat (sav) “Bu cariyeye mü’mine olduğundan onu i’nak et!” diye emir buyurdu.

Şu ehadis-i Nebevî (sav)’den istihraç olundu ki, mü’minin cahil olması asıl ism-i imândan ihraç olunmaz. Kemal-i ikandan her ne kadar mü’min ihraç olunur ise de yani sıfat-ı kemal-i vacib-i te’âlâ ve tekaddes hazretlerinden cahil olan, ebî nakîd (yüz çeviren ve eleştiren) olmayarak nefy eden İslâm hakkında ulema ihtilaf edip bazıları küfrüne // 128 // ve bazıları adem-i küfrüne ka’ildirler. Zira cehliyle beraber o nefyi i’tikad-ı kat’i ve sevab olduğunu mu’takid değildir ki onu zenb-i müsbet ve şer’-i mübin kıla. Ancak zann edip ve zannında hata vâki’ olmuştur. Biz makalesin hasen i’tikad edeni tekfir etmeyiz dediler ve senedlerini sevda kıssasıyla ısbat ettiler.

Ma’lumdur ki şeytan aleyhi la’net sure-i Sebe’de “ولقد صدق عليهم إبليس وظنه فاتبعوه الا فريق من المؤمنين و ما كان له عليهم من سلطان الا لنعلم من يؤمن بالآخرة ممن هو Veled kad saddeka ‘aleyhim iblisu zannehu fettebe’ûhu illâ ferikan mine’l-müminîn. Vemâ kâne lehu ‘aleyhim min sultânin illâ lina’leme men yu’minu bi’l-âhirati mimmen huve minhâ fi şek(kin) ve rabbuke ‘alâ kulli şey’in hafız”.³⁹⁶ Yani İblis onların üzerinde zannını tasdik etti. “فبعزتك لأغوينهم اجمعين/Fe bi izzetike le uğviyennehum ecmain”³⁹⁷ (Senin i’zzetin hakkı için insanları iğva’ ederim) dediği ve onlarda tahakkuk eyledi.

Bir fırka mü’minlerden gayrısı o İblise ittiba’ ettiler. İblisin onlar üzerine tasallutu olmazdı ancak âhirete imân edenlerle onun vuku’una şüphe ve şekde bulunanları fark etmemiz için onlara tasallutu oldu ve Rabbin her şey üzerine hafızdır demektir. Bu âyet-i kerimede tasrih buyurulduğu üzere İblis zann eylediği cümle insân ve benî Âdem’i iğva’ eder ki “فبعزتك لأغوينهم اجمعين/Fe bi izzetike le uğviyennehum” Senin izzetinin Hakkı için diye kasem-i Rabbani eylemiş idi. Burada “فبعزتك/Fettebeuhu” ona tabi’ oldular ve iğva’sı

³⁹⁶ Sebe’ 34/20-21; “Şeytan, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı. İnananlardan bir grup dışında hepsi ona uydular.. Hâlbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak âhirete inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik). Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır.”

³⁹⁷ Sâd 38/82; “İzzetine yemin olsun ki onları saptıracağım”.

doğru oldu. “إن عبادي ليس لك هليهم سلطان”³⁹⁸ Inne ‘ibâdî leyse leke ‘aleyhim sultân âyet-i şerifesi mucibince “إلا فرقا من المؤمنين”³⁹⁹ illâ ferîkan mine'l-müminîn onlar hakkında şerefsudur buyrulduğundan mü'minlerden bir nice fırkalar ona ittiba' eylemezler buyurmuştur.

Cem'-i nâsa nisbetle “..Halaktenî min nârin خلقتني من نار و خلخته من طين”⁴⁰⁰ iradıyla hayretini i'tikad ederek “أنا خير منه”⁴⁰¹ ene hayrun minhu demiş ise de mü'min hakkında zannında kâzib olmuştur ve bazıları hakkında da sâdık kalmıştır. İşte fırka-ı dâllenin her birine şeytanın telbisatı ve ram/tutsağı olarak dalalete düşmüştür. Tafsilatı bâb-ı mahsusada inş'allâh zikr olunacaktır.

Hülâsa-i kelâm, bu fasılda şeytan İblis abd hakkında eylediği vesvese bi hasap ise de tafsilatı mutavvelatta mesturdur. Mücmelen zikr eder ki 34 sure-i Furkaniyyenin yetmiş beş âyet-i kerimesinde tafsil kılınmıştır. Sure-i Bakara'da 3; Âl-i İmran'da 2; Nisa'da 4; Ma'ide'de 2; En'am'da 3; A'raf'da 5; Enfâl'de 1; İbrâhim'de 1; Hicr'de 4; Nahl'da 4; İsrâ'da 4; Kehf'de 1; Meryem'de 3; Tâhâ'da 2; Enbiya'da 1; Hac'da 4; Mu'minun 3; Nûr'da 1; Furkan'da 1; Şuara'da 3; Kasas'da 1; Ankebut'da 1; Lokman'da 1; Sebe'de 2; Fatır'da 1; Yasin'de 2; Saffat'da 2; Sâd'da 5; Zuhruf'da 3; Kital'de 1; Mücadele 2; Haşr 1; Mülk 1; Tekvir 1.

فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم إنه ليس له سلطان على الذين آمنوا و “Fe izâ kara'te'l-Kur-âne feste'iz billâhi mine'ş-şeytânirracîm. İnnehu leyse lehu sultânun ‘alellezîne âmenû ve ‘alâ rabbihim yetevakkellûn. İnnehu sultânuhu ‘alellezîne yetevellennehu vellezîne hum bihi muşrikûn”⁴⁰² Sure-i Nahl'daki bu âyât-ı kerime Allâh'a tevekkül olup imân-ı kâmil olanlara musallut olamayacağı bedihidir. Me'al-i şerifi: “Ya Muhammed! Kur'ân okuduğun zaman rahmetten matrud şeytandan Allâh te'âlâya sığın! Onun imân edenlerin ve Rabblerine tevekkül eyleyenlerin üzerine tasallutu yoktur. Onun tasallutu onu dost edenlere ve onunla Allâh'a şirk eyleyenleredir”.

³⁹⁸ İsrâ 17/65; “Şüphesiz, (gerçek) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır.”

³⁹⁹ Sebe' 34/20; “İnanan bir zümrenin dışında..”.

⁴⁰⁰ Ârâf 7/12; “...Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın..”.

⁴⁰¹ Ârâf 7/12; “...Ben ondan hayırlıyım”.

⁴⁰² Nahl 16/98-100; “Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allâh'a sığın! Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allâh'a ortak koşanlar üzerindedir.”

Felâsife, Hükema, Müneccim, Yehud ve Nasârâ fırka-ı küfriyeleriyle Firavun, Şeddad ve Nemrud gibi ulûhiyyet iddiasında bulunan münkirler ve şer'iat-ı garrayı Muhammediyye Âlâ sahibihasselatı vesselam sermediyyeye nisbet-i mücerredede bulunan **Mu'tezile** ve **Hevaric** ve **Şi'a** fırak-ı dâllelerinin ve **Hurûfî** meslek-i sahife/سخيفه (aptal) leriyle **Dürzî** ve **Nusayri** fırkaları ve mezheb-i **Nokti** ve **Zerdüş** ve **Çerakis-i kadime** ve **Vehhabî** mezhebi ve **Çengâne** mesleklerinin cümlesi şeytan-ı aleyhi la'nenin ram-ı tezvîr ve i'ğvasına düşmüşlerdir. Ve kendilerinin nefs-i emmareleri pişrov (öncü) olmuştur. // 129 //

FASL-I SÂLİS

Maddiyyûn ve Tabi'îyyûn Mezheb-i Muhtasarı ve Hilafet-i İnsâniyyeden Maksad-ı Asli ve Âhiretin Vuku'unu ve Ahkâm-ı Selâse-i Akliyyenin Tafsilatı ve Mu'adil Kısımlarıyla Duanın İcâbetinin Esbâbı Beyânındadır

Ma'lum-i zevilî'l ukuldur ki şerâyi'-i ilâhiyye ile müteşerri' ve edyan-ı semaviyye ile mütedeyyin olan akvamın kâffesi Me'âd'a imân etmişlerdir ve fakat suret ve keyfiyetinde ihtilaf vâki', bunun sebebi ise her Nebî Aleyhisselam bu mes'e-i gaireyi kendi kavmine isti'adad ve idrakine göre eşyayı hazire ile tasvir ve temsil buyurmuş olmasıdır. Bu cihetle akvam-ı mezkureden bazıları me'âdın rûhanî ve diğer ise hem rûhanî ve hem cismanî olduğunu ısbat etmişlerdir ki zümre-i Ehli'sünnet ve'l-cemaat'e vesa'ir ehli İslâm bunların birincileridir.

Zira bu bâbda şerefvurûd olan gerek nusus-i Kur'âniyyenin ve gerek ehadis-i Nebevîyyenin zahiri, Me'âdın hem cismanî ve hem de rûhanî olduğunu ısbat ve kat'îyyen delalet etmektedir. Ve akıl da bunun imkânını kabule mecburdur. Zira mahiyet i'tibarıyla Me'âd mebd'e'in mislidir. Mademki mebd'e' vâki'dir o halde onun misli olan Mea'ad'ın da imkânı şüphesizdir. Binâenaleyh ona imân zaruridir. Çünkü esasen mümkün olan herhangi bir şeyin vuku'unu şari' ihbar buyurmuş o şeyin vuku'una imân muktezadır. Hikmet ve maslahata evsak olanda Me'ad'ın hem rûhanî ve hem cismanî olmasıdır. Çünkü hakâyık ve havâss-ı eşyayı taharri ve tedkik ile iştiğal eden zevât fazilet-i subhanehu hafî olmadığı üzere en basit şeylere varıncaya kadar bu âlemde abes olarak yaratılmış hiçbir mahlûk yoktur. Her şeyin hilkâtî behemahal o şey ile mütenasip bir gayeye müstened ve bütün bu gayelerden âlem-i insân müstefiddir.

Şu halde acaba zübde-i ka'inât ve hülâsa-i mevcudât olan insân bu âleme abes olarak mı gelmiştir? Veya ka'inata tahakküm etsin, arzularını isti'mal için her haksızlığı yapsın, bu uğurda her şey'i devirsin mahv etsin, hatta kendi benî nev'ine de kemâl-i dehşetle saldırsın diye mi sâha-i ara-yı vücud olmuştur? Haşa, hilkât-i beşer bu gibi şeylere değil, aksi olarak bu hilkât-i kâmilede kendi kemâliyle münasip bir gaye-i ulviyye müsteneddir ki o da kendine mevdu' olan kuvve-i nazariye ve âmeliyesini hüsn-i isti'mal ile hem Rabbisine imân hem de benî nev'ine muavenet ve her mahlûka şefkat ve her hususda âdil ve hakkaniyete riâyet gibi muâliyatı iktisab ve bilcümle seyyi'attan içtinab eylemesinden ibarettir. Her sun'la her vazifeyi bir eserin

tertibi olduğundan tertib-i tab'i olduğundan bu vazife-i âliyyeyi ifaya da bir takım âsâr-ı ulviye ve saadat-ı hakikiyenin ve azdadını irtikab ve icraya da mücazât-ı şedidenin tertibini akla ve hikmete muktezidir. Hâlbuki dâr-ı fena şu mükâfatlara o mücazatlara gayrı müsaidir. Zira bu âlemde her şey seriü'z-zeval olduğundan bunun gerek saadet ve gerek ukubatı esasen ehemmiyetten sâkıttır. Daha doğrusu bu âlemde saadet-i hakika yoktur. Çünkü bu âlemde bütün ni'metleri bütün lezzetleri âlâm ve ikrar ile memzucdur.

Hatta lezzet telakki edilen her şey haddizatında lezzet değil belki elemi verdirdiği vâki'dır ve izaleden ibarettir. Mesela ekl elem-i cu'i, şurb elem-i âtşî izaleden başka bir şey değildir, sa'irleri de böyledir. Bir de rûhun saadeti vuslat-ı Hak ve müşahede-i Cemâl-i mutlaktır. Cismin saadeti leza'iz-i cismaniye ile telezüzden i'barettir. Şu hayat-ı müste'arede bu iki saadeti // **130** // cem' ise gayrı mümkündür. Zira bu hayat-ı suverîde insan âlem-i kuds envâr-ı tecelliyâtında müstağrak iken kendisi için leza'iz-i cismaniyye ile iltifat imkân haricinde olduğu şüphesizdir. Bunun sebebi ise bu âlemde ervah-ı beşerin pek za'if olması ve Binâenaleyh şu iki nev'-i saadeti kendisinde cem' gayrı muktedir bulunmasıdır. Şu halde da'imi olarak su'edanın her iki nev'-i saadete na'il olacağı keza yine da'imi olarak eşkıyanın her iki nev'i ukubâta ma'ruz kalacağı bir âlemin vücudu labüdd ve zaruridir ki o da âlem-i Me'ad ve yevm-i âhiret'dir.

Demek olur ki Me'ad, rûhanî ve cismanî iki türlü olup, me'ad-ı rûhanî rûhun bedenden ba'del iftirak eğer feza'il-i ilmiyye ve ameliyye ile mücehhez ise ilelebet leza'iz-i akliyye ile mütelezziz ve eğer ahlâk-ı rediyye ve ef'al-i seyyi'e ile âlûde ise ebediyen âlâm-ı akliyye ile müteellim olmasından Me'ad-ı cismanide rûhun bedenden iftirakından sonra hasenatın mükafatı veya seyyi'atın mücazatını görmek üzere vakt-i mi'adında aynen i'ade olunan bedene ola veya onun misli diğer bedene bazılar indinde avdet eylemesinden ibarettir.

Haşr-ı cismanî gibi cennet ve cehennem de mes'eleleri mesa'il-i diniyyenin en naziklerinden olup bunlara da'ir pekçok âyât-ı beyyinât şeref nüzul olmuştur. Vakt-i nüzullerinden bu ana kadar münkirler ile mukarrirler, mü'minler ile kâfirler arasında nice münakaşat-ı şedideye sebebiyet vermiş, zahir-i âyâtta müsteban olduğu vecihle cismanî olarak vücuda geleceğini te'kid ve bazılar da âlem-i âhiretin ve oradaki ni'am ve ikabın rûhanî olacağını beyân ve âyât-ı Kur'âniyyeyi te'vil koşarak ve bu firkanın her biri kendi meslek ve mezhebin ısbatı için birçok edille serd ve beyân eylemişlerdir.

Hak ve doğrusu ise fi'l-asıl kuva-yı mücerrede ve me'ani-yi külliye halinde iken en basit ve en rakik şekillerden başlayarak tecessüd ve tekâsüf ede ede nihâyet şu eşkâl-i bedi'âyı ihraz eden bu âlemin birgün gelip de yine aslına rücu' edeceği mes'elesinde muarızlarımız bizimle beraberdir. İmdi bu âlem hakkında şu iki esası kabulden sonra Me'ad'ın vuku'unda şekk etmek veya muhâl ad etmek, bir şeyi hem mümkün ve hem muhal add etmek demek olup bu ise sarîh bir tenakuzdur ki kat'iyyen bâtıldır.

Filvaki ma'ani ve kavanın tecessüdü ise mebde'imizin imkân-ı vuku'u kabul edildikten sonra me'adımızın yine aynı tarzda yani kuva ve ervahımızın tecessüdü suretinde ve şu kadar ki kevanın tebeddülü sebebiyle onu âti olarak vuku'unu red etmek muvafık-ı akıl ve hikmet olamayacağı şüpheden varestedir. Ma'haza bugün şu âlemde bile ervahın âti olarak rûhiyyûn tarafından irae edilmekte ve bunun bir emr-i mahsus derecesinde tahakkuk eylediği maddiyyûn tarafından bile red ve inkâr edilmemektedir. Te'âlâ ve tekaddes kitab-ı münezzilinde “يوم تبدل الأرض غير الأرض وبرزوا لله”/Yevme tubeddelu-l-ardu ğayra-l-ardi veberazû li(A)llâhi-lvâhidi-lkakhâr⁴⁰³ âyet-i kerimesi mantıkınca Me'ad bu ka'ınatın başka bir ka'inata tebili ile vâki' olacağından bu tebdil edince tabi' olduğu kanunlarda başka kanuna tebeddül etmesi iktiza eyleyeceğinden kavanın mucibince âti olup tedrici değildir ki ecsadımızın asla ma'ruz-i inhilal olacağı bir mahiyette bulunması mümkünât cümlesinden ve red edecek elde bir delilin bulunmadığı bîştibahdır.

Sure-i Sebe'de “وقال الذين كفروا هل ندلكم على رجل ينبئكم إذا مزقتم كل ممزق إنكم” وفي الجديد/Vekâle-llezzîne keferû hel nedullukum 'alâ raculin yunebbi-ukum izâ muzziktum kulle mumezzekin inneukum lefi hâkin cedîd⁴⁰⁴ Yani küffar ğâyet inad ve itikad-ı küfür ve temerrüdlerinden vuku'u's-saati ve kıyameti iptalde ta'accüb ederek bu kavli söylediler.

Sure-i Fâtır'da “وما يستوى الأعمى والبصير ولا الظلمات والنور ولا الظل ولا”/Vemâ yestevî'l-a'mâ ve'l-basîr, velâ'z-zulumâtu velâ'n-nûr, velâ'z-zillu velâ'l-harûr vemâ yestevî'l-ahyâu velâ'l-emvât⁴⁰⁵ // 131 // âyet-i Furkaniyyesinde de mü'minin basir ve kâfirin a'ma olduğu ve dav (ışık)

⁴⁰³ İbrâhim 14/48; “O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allâh'ın huzuruna çıkarlar”.

⁴⁰⁴ Sebe' 34/7; “Yine inkâr edenler şöyle dediler: “Çürüyüp ufalandıktan sonra sizin yeniden diriltileceğinizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi?”

⁴⁰⁵ Fâtır 35/19-22; “Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz. Dirilerle ölümler de bir değildir”.

önünde (imân) olmadıkça hadidü'l-basar olsa bile bir şey göremeyeceği, imân ise; nûr olup mü'min, basir olduğundan nûr mü'mine hafî olamayacağı, küfür, zulmet olup kâfir de a'mâ olduğundan kör üzere kör olduğu, mü'min imânıyla zıll u rahatta; kâfir küfrüyle harr u ta'bde ve belki hal-i mü'min ve kâfir umy (kör) ile basirin fevkinde bir hal-i taaccübedir ki bir şeyin idrakinde a'mâ basire iştirak eder. Hâlbuki kâfir idrak-i nâfi' ile müdrîk olmadığından meyyit gibidir. Temsili hidâyet ile dalalet beyân buyurulduktan sonra mü'mine hidâyet-i Rabbanî, kâfir hidâyeti gayb ettiğine darb-ı mesel buyurulmuştur.

Sure-i Nûr'da “الله نور السموات والارض مثل نوره كمشكاة فيها مصباح المصباح في زجاجة الزجاج كأنها كوكب دري يوقد من شجرة زيتونة لا شرقية ولا غربية يكاد زيتها يضيئ ولو لم تمسسه نار نور على نور يهدي الله لنوره من يشاء ويضرب الله الامثال للناس والله بكل شيء عليم” Allâhu nûru's-semâvâtî ve'l-ardi meselu nûrihi kemişkâtin fihâ misbâhun elmisbâhu fî zucâcetin ezzucâcetu keennehâ kevkebun durriyyun yûkadu min şeceratin mubâraкетин zeytûnetin lâ şarkiyyetin velâ ğarbiyyetin yekâdu zeytuhâ yudîu velev lem temseshu nârun nûrun ‘alâ nûrin yehdillahu li nûrihi men yeşâu ve yadribullâhu'l-emsâle li'n-nâsi vallâhu bikulli şeyin ‘alîm”.⁴⁰⁶ Bu âyet-i kerimedeki “yehdillallâhu linûrihi men yeşâu”daki nûrdan murad bî hesap me'ani-yi müte'addidesi olduğu “ilim” ve “amel”dir, hidâyetidir. Sahib-i şer'iat (sav) efendimizden sudur buyurulan bir hadisde “إن الله سبعين حجاً من نور و ظلمة لو كشفها لأحرقت سبحات وجهه كل ما أدرك بصره hicaben min nûrin ve zulmetin lev keşefeha lehrakat sibhatu vecihi. Kullun ma edrake basaruhu”⁴⁰⁷ Allâh te'âlâ ve tekaddes cenapları için bu hicaplar bizlere ve mahlûkata nisbetendir.

Zira zât-ı te'âlâ zatı için mütecelli olduğundan hicab mahbuba izafetledir. Bundan gayrı çare yoktur. Elbette mahbub nûr ve zulmetten mürekkeb hicab ile veya yalnız nûr ile veya yalnız zulmetten mürekkeb hicaplarla mahbub olurlar. Ama zulmet-i mahza ile mahbub olanlar o kimselerdir ki alâik-i beden ile iştigalde bir dereceye balığ olmuştur ki bu mahsusanın vücuduyla Vâcibu'l-vücûd hazretlerinin varlığına istidlal mümkün olmak hatırlarına gelmeye iltifat bile etmemiştir. Zira ma'lumdur ki

⁴⁰⁶ Nur 24/35; “Allâh, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allâh dilediği kimseyi nûruna erdirtir. Allâh insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allâh her şeyi bilir”.

⁴⁰⁷ Müslim, es-Sahîh, İman 293-294; İbn Kesîr, et-Tefsîru'l-Kebîr, s. 202; “Allâh'ın nûr ve zulmetten müteşekkil yetmiş perdesi vardır. Eğer onları kaldırmış olsaydı bütün varlıklar yanardı”.

masivaullâh masiva olduğundan muzlimdir. Müstenîr olmak Hz. Vâcibu'l-vücûd'dan istifade nûrlanır.

Bir insan cismaniyyet ile cesim olduğundan iştiğal eder ise bu iştiğal, nûra iltifat canibine ha'il olduğuna mebni hicabı mahzan zulmet olur. Alâik-i bedeniyye ile iştiğalin enva'ı had ve hasrdan hariç olduğuna mebni enva'ı hicab zulmaniyyede had ve hasrdan hariçdir. Ama nûr ve zulmet ile memzuc olan mahbubuyla bir insan mahsusâne nazarında bu mahsusât mü'essirden gani olduğu veya muhtaç olduğunu i'tikad eder. Gani olduğunu i'tikadında bu nûr ve zulmetten memzuc bir hicabdır. Ama nûr olması gayrıdan istiğna'nın mahiyeti tasavvurdur. Bu ise Celalullâh sıfatından nûr bir sıfattır. Ama zulmet olması bu ecsâmda o vasfın husulünü i'tikad ettiğidir ki bu vasma gayrı layık olduğuna mebni zulmettir. Bu hicab nûr ve zulmet memzuc oldukda bu kısmın esnafı kesirdir ki nâsın bazıları mümkün-i mü'essirden ganidir, bazıları mü'essir-i tabayi'dir ve harekatıdır ve ictima'ıdır ve iftirakıdır vesa'ir suverle mü'essir-i i'tikadında olduklarından cümlesi bu kısımda dâhildirler. Ama mahzan hucub-i nûriye Cenab-ı te'âlâ ve tekaddesi bilmeye sebil ancak sıfat-ı selbiye ve izafiye vasıta-ı illiyesiyledir. Bu sıfat ve meratibine nihâyet olmadığından abd onu müterakide devam eder. Bir dereceye vusulünde onda bâkî ve o dereceyi müşahedede müstağrak olunca mâ fevka terfi o derece hicab olur. Bu derecât bî nihaye olduğuna mebni abd ebeden seyir ve intikalde olur. Ama hakika-ı mahsusa küllisinden müneccidir (beridir).

Böyle olunca aleyhisselatu vesselam hazretleri hicab-ı sebin elf ile hasr buyurması takribi olup tahdid değildir. Çünkü hakikatta hicaba nihâyet yoktur. Sûfiyye bazıları bu âyet-i Kur'âniyyeye Allâh te'âlâ ve tekaddes hazretleri suveri mişkata, kalbi zücace, ma'rifeti mısbağa, bu mısbağın ancak şecere-i mübarekeden ifadını ilhamat-ı mela'ikeye teşbih eylemiş “يَتَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ / Yetenezzelü'l-melaiketü birrûhu fi emrihi”⁴⁰⁸ ve “نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ / Nezele bihi'r-rûhu'l-emîn alâ kalbike”⁴⁰⁹ âyetlerinde istişad ve makamında irad etmiş mela'ikeyi şecere-i mübarekeye teşbihi ancak menafi' kesirine mebnidir. “لا شَرْقِيَّةَ وَ لا غَرْبِيَّةَ” / La şarkiyye vela garbiyye”⁴¹⁰ vasfı da rûhanî olduğundandır. Mela'ikleri “يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيئُ وَ لَوْ تَمَسَّسَهُ نَارُ” / Yekedu zeytuha yudiu ve lev temseshu narun”⁴¹¹ ile vasfı ulûmleri kesir ve esrâr-ı melekût te'âlâya ıttila'ları şiddeti iledir. Ve zahir olan burada müşebbeh ve

⁴⁰⁸ Nahl 16/2; “...emri uyarınca vahyi taşıyan melekler indirir.”

⁴⁰⁹ Şûa'ra 26/193-194; “Onu Cebrâil senin kalbine indirmiştir”.

⁴¹⁰ Nûr 24/35; “...Doğuda da değil Batıda da değil...”

⁴¹¹ Nûr 24/35; “...ne Doğu'da, ne Batı'da, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık verir...”

müşebbeh-i bihin gayrıdır. Sûfiyyûnun bazıları ise mişkât suver-i Muhammed (as)'dır, zücâce kalbi şerifi // 132 // mısbaḥ kalb-i şerifinde olan din, “توقد من ملة شجرة مباركة/tukadu min şeceratin mübareketin”⁴¹² şecere-i İbrâhîm (as) “ملة إبراهيم/أيكم millete ebikum İbrâhîm”⁴¹³ ittiba' ba'de İbrâhîm (as)'ı “şarkiyyeten ve garbiyyeten” kible yani maşrik ve mağrib Yahûdî ve Nasârâ kabilesini helak etmeyip Ka'be-i Mu'azzama'ya namâz kılar idi demektir. Mukatil tefsirinde mesel-i nûrihi Muhammed (as)'ın kalbinde olan imân nûrunun misli “كَمْشَكَاةٍ فِيهَا مَصْبَاحٌ/kemişkâtin fihâ misbâh..”⁴¹⁴ sülbi Abdullâh'ın naziri, zecace ceddi Muhammed (as)'ın naziri, mısbaḥ kalb-i Muhammed (as)'da imânın naziri, “fî zecace” kalb-i şerifinde Nübüvvetin naziridir diyor. Bazılar da mişkât naziri İbrâhîm (as), zecace naziri İsmâ'il (as), mısbaḥ naziri ceddi Muhammed (as) ve şecere-i Nübüvvet ve risâlettir. “كَاوْلُهُ نُوْرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ/kavluhu nûru's-semavâtî ve'l-ard” hâdî-i ehli semavât ve'l arz, demektir. Kavluhu “meselu nûrihi” meselu hüdahu, zira bu âyetin evveli olan âyet “وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ/Velekad enzelnâ ileykum âyâtin mubeyyinâtin”⁴¹⁵ kavli şerifine mutabık olan ma'nada hidâyetin mislidir.

Said İbn Cübeyr (ö. 714) ve Dahhâk (ö. 723) “مَثَلُ نُوْرِهِ/meselu nûrihi” zamiri mü'mine raci'dir, dediler. Kurra-ı sahâbeden Übey bin Kâ'b (ö. 654) “مَثَلُ نُوْرِ الْمُؤْمِنِ/meselu nûri'l mü'min” kıraat etmiştir. Yahya bin Selam (ö. 663) “Kalb-i mü'min kendine beyân olunmadan hakkı bilir” dedi. “إِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ/İttekû fîrasetel mü'mini, feinnehû yenzuru bi nûrullâhi”⁴¹⁶ hadis-i şerifinden murad kalb-i mü'min Hakk'a muvafık olduğudur, diyor.

Kâ'b el-Ahbâr (ö. 653) “zeyt”den murad nûr-i Muhammed (as)'dır, tekellüm buyurmadan o nâs için nûru zahir olurdu, dedi. Dehhâk vahiyden evvel “يَكَادُ/Yekadu (az kalsın, neredeyse)” Muhammed (as) hikmet ile tekellüm buyururdu, diyor. Hücetü'l İslâm İmam Gazâlî (ö. 1111) bu âyeti tefsirde *Mişkâtü'l-Envar* nâmında kitap te'lif etmiştir.

Buyurdu ki rahimehullâh, **tahkik-i kuvve-i müdrike** envardır ve **meratib-i kuvve-i müdrike-i insân** beşdir. **Birine kuvve-i hâsse** denir. Havâs-ı hamseden varid olanı telakki eder. Bu ise sabi-i radi' için mevcûd olup güya asıl rûh hayvanîdir ve evveli olduğuna mebnî bununla hayvan-ı hayavan olur. **İkincisi kuvve-i hayaliyye** nâm verilir. Havâsın irad ettiğini sebt

⁴¹² Nûr 24/35; “...mübarek bir zeytin ağacından yakılır...”.

⁴¹³ Hacc 22/78; “Babanız İbrâhîm'in milleti...”.

⁴¹⁴ Nûr,24/35; “Hücre içinde bir kandil...”.

⁴¹⁵ Nûr 24/34; “Andolsun, biz size açıklayıcı âyetler indirdik.”

⁴¹⁶ Tirmizi, *es-Sünen*; Taberânî, “Müminin ferasetinden sakınınız; çünkü o, Allâh'ın nuru ile bakar”.

ve hıfz eder ve indinde mahzun edip hacet indinde fevkinde bulunan kuvve-i akliyyeye arz etmek için hafızdır. **Üçüncüsü** kuvve-i akliyyedir ki hakâyık-ı külliyyeyi müdrikdir. **Dördüncüsü** kuvve-i fikriyyedir ki ma'arif-i akliyyeyi alıp te'lif ederek bu te'lifden ilm-i meçhulü istintaç eder. **Beşincisi** kuvve-i kutsiyyedir ki Enbiyayı aleyhisselam hazeratıyla ve bazı evliyaya mahsusdur. O kuvvede esrar-ı melekût ve levayih-i gayb mütecellî olur. Buna işaret buyurulmuştur ki: “و كذلك اوحينا اليك روحاً من امرنا ما كنت تدري ما الكتاب و لا الإيمان و لكن جعلناه نوراً نهدي به من نشاء من عبادنا emrina, ma kunte tedri mel kitabu ve lel imânu ve lâkin cealnahu nûren nehdi bihi men neşau min ibadina”.⁴¹⁷

İmdi, bu kuvve-i hamse böyle beyân olduktan sonra esnaf-ı mevcudât bununla tetahhur eder ki bunların cümlesi envârdır. Bu mertebe-i hamseyi mümkündür ki mişkât, mısbah, zücade, şecere ve zeytun olan hamse-i umura teşbih olsun. Ebû Ali bin Sina (ö. 1037) başka bir ma'nayı ıstılahı ta'yin ederek akl-ı faal, akl-ı müstefad, akl-ı heyuli nâmlarıyla yad ederek bu âyet-i kerimede bu emsile-i hamse nefsi insâniyyenin idrakât meratibi üzere nazil olmuştur. Nefs-i insân idrakat-ı mücerrede ve ma'arif-i külliyyeye kabil olduğu biştibahdır. Bu insan evvel emirde bu ma'arifin cümlesinden hâli olduğundan akl-ı heyuli tesmiye kılınığına mebni bu mişkât olur.

İkinci mertebede ulûm-ü bedihiye tahsiliyle ve terkibi ile ulûm-i nazariyye iktisabına tevessül mümkün olur. Ba'dehu müknetü'l intikal za'if oldukda şeceredir. Bundan akva da zeytindir. Cidden şedit kuvvet oldukda zücedir ki güya kevkeb-i derridir. Eğer nihâyet-i kusvada olursa enbiyaya mahsus nefsi kutsiyyedir ki “يكاد زيتها يضيئ و لو لم تمسه نار”/Yekadu zeytuha yudiu ve lev lem temseshu narun”⁴¹⁸.

Üçüncü mertebede allâm-ı fitriyye-i kat'iyye-i zaruriyyeden ulûm-i nazariyye iktisab olunur. Fakat bilfiil hazır olmayıp sahibi dilediği anda istihzarına kadir olduğundan akıl bilfiil tesmiye olunur ki mısbahdır.

Dördüncü mertebede ma'arif-i zaruriyye va nazırıyye bilfiil hâsıl // 133 // olup sahibi güya ona muntazırdır ki akl-ı müstefad nâm verilir. Ve huva nûrun âlâ nûrdur. Zira meleke-i nûrdur. Melekenin hâsıl olduğu şey nûr-i ahardır. Bundan sonra **İbn Sina** (ö. 1037) bir ma'arif zann ederek za'mınca

⁴¹⁷ Şûrâ 42/52; İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, imân nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eristireceğimizi bir nur yaptık.”

⁴¹⁸ Nûr 24/35; “...Ateş dokunmasa bile yağı ışık verir”.

hükema mesleğini ta'kib ve tevsî' ile ervah-ı beşerde tahassul olan şu ulûm-i cevher-i rûhaniyyet ancak tahsil olduğundan akl-ı faal nâm verilerek kürre-i Kamer'in tahtında nâr u merirdir diyor. Bunun böylece verdiği ve akl-ı faalin müdebbir-i eşya olduğunu Hz. İmam Rabbanî (ö. 1624) *Mektubat*'ında red ve tezyif ile "Akl-ı faal nedir ki müdebbir-i umur ola" diye dela'il iradıyla herbir fiili ancak Hâlık-ı te'âlâ ve tekaddes tazretlerine tahsis lazımdır. Ve İbn Sina (ö. 1037)'yı zaten Hücetü'l İslâm Gazâlî (ö. 1111) red ederek Farabî (ö. 950) ile ma'an Dünya'nın kıdemine zehabları tahakkukunda küfürlerine hüküm etmiştir.

Sure-i Talâk'da "الله الذى خلق سبع سموات و من الارض مثلهن" /Allâhu-llezzî hâleka seb'a semâvâtin ve mine-l-ardi mislehunne"⁴¹⁹ âyet-i Furkaniyyesini üç suretle tefsiri mümkündür. Erbab-ı hey'et ve ilm-i hikmet evvel ve ahir akılları erdiği kadar keşfiyatta birbirini tehattî' ederler. Zira eva'ilin keşfi sonra gelenler ta'mikta (derinlikte) hataya zahib olup kendileri de aynı vartaya düşmüşlerdir. Bazı müfessir de bunların zamanına bittesadûf o vecihle tafsilât vermişlerdir. Lâkin el ilm-i indillâh "وانتم لا تعلمون" /va(A)llâhu ya'lemu veentum lâ ta'lemûn"⁴²⁰ "وما اوتيتم من العلم الا قليلا" /vemâ ûtîtum mine-l'ilmî illâ kalîlâ"⁴²¹ Âyât-ı Kur'âniyyeleri Cenab-ı Hâllak-ı Lemyezel hazretlerinin Âlim ve Habir olduğu malanihaye "وما يعلم جنود ربك الا هو" /ve ma ya'lem cunud rabbike illa hu"⁴²² gayr-ı mütenahi lâ yu'ad vela yuhşa âvalim ve onlarda bî şımar/hesapsız mahlûkât bulunduğu mela'ike ve mevcudatın ilm-i kalil belki adim olduğu müstağniyyu'l-izahtır. Bu âyet-i kerimeye üç türlü tefsir etmişlerdir.

Birinci suret-i tefsir, "seb'a semavât"dan murad seb'a-i seyyarenin bizzat kendileri olup bunlar velevki bilmunavebe olsun semt-i rastımızda bulundukları için sümuvv ve uluvv ile tevsif buyrulmuştur. Bundan üç bin sene mukaddem hükemadan meşhur Batlamyus-i Hekim (ö. MÖ. 168)'in tedkik ve ona tabi' olan erbab-ı hey'et bizi her canıbdan ihata eden ve hareket ve sâni'alarıyla kendilerinde merkez olan Kamer, Zühre, Utarit, Şems, Merih, Müşteri, Zühâl kevkeblerde Küre'mizin etrafında tahrik eyleyen ve herbiri cam gibi birer cism-i saykal ve şikakdan ibaret bulunan eflak-ı seb'a ile beyân etmişlerdir. Ve felasefe-i kadimelerde herbiri cism-i azimden ibaret olan ve cümlesinin merkezini kürre-i Arz'ımız teşkil eden ve soğan kabukları ve

⁴¹⁹ Talâk 65/12; "Allâh, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır."

⁴²⁰ Âl-i İmrân 3/66; "Allâh, her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz."

⁴²¹ İsrâ 17/85; "Size pek az ilim verilmiştir."

⁴²² Müddessir 74/31; "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilemez".

lahana yaprakları ve yumurta akı sarısını muhata gibi birbiri içinde bulunan eflakda merkez seb'a-i seyyaredir dediler.

İkinci suret-i tefsirde sema lafzı yalnız küre-i nesimiden ibaret, seb'a semavât tabiri de bu kürenin inkısam eylediği soğuk-sıcak, kesif-latif müteaddid tabakalara inkısamı ve “ومن الأرض مثلهنَّ/minel ardi mislehunne” (yerden benzerlerini) sema gibi Arz'ın da tabakalara sema gibi inkısam eylediğidir, dediler.

Üçüncü suret-i tefsir üzerinde bulunduğumuz seyyaremizin kürre-i Arz'ımızın her tarafını muhit olup Şems-i münirimizin intişar eden ziya ve harareti bize neşr ve isale ve yağmur ve kar gibi akdem-i fuyuzatı üzerimize inzale vasıta olan bir kubbe-i zerka tesmiye olunduğu gibi diğer seyyarelerin aynı şekilde ve aynı fuyuzatı cami' birer kubbeleri birer kürre-i nesimleri vardır. Seyyaremizi muhit olan kürre-i nesimi bizim sema'-i Dünya'mız olduğu gibi diğer seyyaratı ihata eden kürre-i nesimler de onların sema-ı dünyalarıdır. Binâenaleyh gerek buradaki ve gerek sa'ir âyetlerdeki zikir buyurulan *seb'a semavât* lafzı şerifinden maksad manzume-i Şems'imizde bulunan yedi seyyarelerin sema ve dünyalarıdır. Yani kendilerini her taraftan ihata eden ve üzerlerinde birer kubbe-i zerkâ gibi duran ve bütün füyuzatın kendilerine nüzul ve vusulüne vasıta olan kürre-i nesimleridir. Bazı erbab-ı hey'et şinas, bu fezaı lâ-mütenahi içinde kendi mihveri üzerinde müteharrik lâ-yu'ad ve lâ-yuhşa şumusun bulunduğunu diyor.

Sure-i Yasin'de “والشمس تجري لمستقر لها/Ve's-şemsu tecrî li müstekarrin lehâ”⁴²³ âyetinde Şems'in kendi mihverinde kendi merkezinde // 134 // icrayı hareket etmekte “وكل في فلك يسبحون/ve kullun fî felekin yesbehûn”⁴²⁴ âyet-i kerimesi de icrayı kürre-i manzumesine mahal ve seyyale-i temevvücata makarr olan şu bahr-ı bî-pâyân olan fezada muayyen ve fakat mevhum bir muharrik-i müstedir üzerinde sibahat eylemekte (yüzmekte) bulunduğu delil getiriyorlar ve diyorlar ki, bu şemslerden biri vaktiyle kendisinden nâr-ı beyza halinde kopan ve yekdiğerine çarpmamak ve kendilerinden zuhur edecek olan mahlûkatı yaşatabilmek için milyonlarca kilometre mesafe tebaud ettikten sonra ayrıldıkları Şems'in etrafında ve tahte's-sıfır 140 derece fezada dönmeye başlayan tedricen teberrüd ve tekasüf ede ede nihâyet haiz oldukları nevamis-i tabi'aları sayesinde enva'ı nebatât ve hayvanatın zuhuruna mahal olan ve her biri kendi sekenesine nisbetle arz nâmını alan parçalarıyla,

⁴²³ Yasin 36/38; “Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir”.

⁴²⁴ Yasin 36/40; “Her biri bir yörüngede yürümektedir”.

seyyareleriyle bir âlem teşkil etmiştir ki bunlardan biri de bizim Şems'imizdir. Bütün 'avalimde cari olan cazibe-i umumiyeye (yerçekimi) kanununa tebe'an kendisi manzume-i bedi'asının merkezinde *seyyarât* nâmı verdiğimiz parçalarından her biri de onun etrafında ve kendisine mahsus bir mahrek ve bir medar-ı muayyen üzerinde hareket ve sibahat etmekte ve bu suretler içinde bulunduğumuz 'avalimin nizam ve intizamı muhafaza edilmekte ve gecelerimiz ve gündüzlerimiz, aylarımız, senelerimiz vücuda gelmekte ve işte bu sayede ancak esbâb-ı hayatımız ve ma'îşetimiz te'min olunmaktadır diyorlar.

İşte bu tahrir olunan kelâmlar maddiyyûn ve tabiyyûn meslek-i bâtılardır ki Dünya'nın kıdemine ve yevm-i âhîret olamayacağına ve Hâlık-ı lemyezel hazretlerini inkâr eylediklerini Hücetü'l İslâm İmam Gazâlî (ö. 1111) 478 tarihinde hükema ve felâsifeyi iltizam eden İbn Sina (ö. 1037)'yı reddeden kaleme almış ise de maddiyyun ve tabiyyun ve felâsifeyi de bu meyanda ba'de't-tedkik kâfir ve bî-din olduklarını *Tehafütü'l Felasefe* nâm te'lifat-ı bedi'asında mesalik ve mezahipleri küfr-i sarîh olduklarını bi'd-de'lail ve'l berâhin ısbat buyurmuştur.

Emr-i sultanî üzere felasefe ile İmam Gazâlî'yi muhakeme ederek Gazâlî'nin onları tekfirinde ve onların mütekaddim ve müteehhirlerinin suâl ve cevaplarını tedkikte *Muhakeme-i İbn Necm* meşhur-u afakdır. Bu erbab-ı hey'et vesa'irenin atik ve cedid akval ve tetkikatları bir zann ve akla istinad edilerek efkâr-ı faside ve ara-yı kâside ile bazı dela'ile istinad anifte olduğu erbabınca ma'lumdur. İlmi mükâşefât ehli ise kendilerine keşf ve tedkik olunan semavât ve'l arz ta'bir ve Hz. Muhiddin bin Arabî (ö. 1240) vesa'ir ehl-i keşiflerde hilkât-i Dünya'nın başka bir tarz-ı garib üzere olduğu tafsil eylemişlerdir. Hükemanın lâ-mütenahi ta'biri ve kelâmı vücudun taksimine külliyyen muhaliftir. Zira vücud ikiye ayrılır. Yani varlık iki türlü olur; biri *Vâcibu'l-vücûd* diğeri *mümkinü'l-vücûd*. Varlığı bizzat kendiden olana *Vâcibu'l-vücûd* nâm verilir. Cenab-ı Vâcibu'l-vücûd te'âlâ ve tekaddes hazretlerine mahsustur. Diğer kısmı ise varlığı gayrıdan olana *mümkinü'l-vücûd* ta'bir olunur, hâdisdir, mahlûktur, gayra muhtaçtır, mümkündür, mütebe'iddir (ba'ziyet), mürekkebdir, mahduddur, mütenahidir. Lâ-mütenahi ta'biri küfre karib bir elfazdır ve bazı hümekeanın; "Reislerimiz bu işi kendi yarattı" demek küfr-ü sarîhtir. Mezheb-i Maddiyyun ve Tabiyyun münhasıran ber-vech-i atidir: Diyorlar ki, "Şu âlem ve ka'inatın vücudu iki sebepledir: biri madde, diğeri kuvvet. Yani o madde de harekettir. Bu madde ile kuvvetin her ikisi de ezeli olup yekdiğerinden infikakları mutasavvar değildir.

Madde hala-yı âlemi mâli' ve şağil olan “esir” (en küçük latif madde) dir ki buna “heyula” da denir. Bu ise gâyet rakik ve gayr-ı mevzun bir madde-i seyyaleden ibarettir. Nihâyet derecede besatat üzeredir. Kuvvet de bunun zâten (zatça) mütema'il ve sıfatça mütehalif ve eşkâlce müteğayir olan ecza-yı ferdesinin harekât-ı tabi'yyesinden ibarettir. Ve bu hareketin sebebi ise ancak kendidir. Bir harice istinadı yoktur. Ecrâm-ı semaviyye olan kevakib ile cemadât ve hayvanât ve nebatatdan ibaret olan ka'inat-ı arziyyenin kâffesi hareket etmesi vasıtasıyla şu maddeden terkib etmiştir ve tekevvün eylemiştir ve ma'lumun illetinden hudusü kabilinden olarak bil-icap ondan hâsıl olmuştur. // 135 //

Ne maddenin ve ne hareket-i eczanın hiçbir şey'i tekvinden kasd ve idrakı bulunmaz. Ecza-yı maddenin keyfiyet-i mahsusa üzere tecemmu' ile “madde-i serihyye” (akışkan madde) hâsıl olmuştur ki ecsâm-ı sağıreden ibaret olup nâmus-i cazibiyet ile içtima'larından “yerküre” tekevvün ederek kendi mihverinde devarana başlamış ve nevamis-i sa'ire (diğer kanunlar) iktizasınca iltihab ederek hakikat-ı Şemsiye vücud bulmuştur. Ba'dehu Şems'in deveranından kevkeb-i sa'ire infisal edip her biri küre olarak tekevvün etmiş ve mihverlerinde dönmeye başlamıştır ki sakın olduğumuz Arz da böylece bir kevkeb olup hayli zaman kendi mihverinde deveran eyledikde kışrı yani kabuğu teberrüd ederek tabakatı tekevvün eylemiş ve ecza-yı maddesi hareket ve nisbe ve keyfiyyet-i mahsusa üzere teşkil-i cem'iyet ederek mevalid-i selase yani mea'den ve nebatât ve hayvanât tevellüd etmiştir.

İlm-i tabakat-ı Arz iktisafat-ı mezbure vâsıl olduğumuz tabakat-ı Arz'dan en sonraki tabakanın asâr-ı hayvaniyye ve nebatiyyeden hâli olması bu kavaid-i külliymizi ısbat eder. İşte senedimiz böyledir ve bundan ma'lumdur ki ecsâm-ı hayatiyyeden hiçbir şey bulunmadığı halde kürre-i Arz üzerinde çok zaman geçmiş, ba'dehu kimya'yye ve iktisafat-ı vâki' hareket vasıtasıyla Arz'ın ecza-yı maddiyyesinin tecemmu'undan 60'dan ziyâde anâsır peyda olduğuna bizi isal ediyor ki işte bu anâsırın tecemu'u ve neseb-i mahsusası üzerine imtizacından mea'din ve ecsâm-ı hayatiyye tekevvün eylemiştir.

En evvel kimi camid ve kimi sa'il birçok anâsırın içtima'ından bir madde-i zülaliye tekevvün etmiştir ki onun iğtida ve inkısam ve tevellüd kuvvetleri vardır. Biz ona “protoplasma” yani *mükevvenat-ı evvel* tesmiye ederiz. Bu protoplazma nîm-i mâyi' helami (jelatinimsi) bir kütle olup su ile

bir mikdar melahdan ve ba-husus mütenevvi’ mevadd şibh-i zülalden müteşekkil bir mahlûttur. Bu mütecanis olmayıp birçok hubeybatı muhtevidir ve tabi’atı muhtelif olup az ve çok, küçük ve büyük olurlar. İşte bunun inkısamıyla ecsâm-ı uzviyenin eczası tekevvün eyledi ve onların tecemmu’u ile en basit bulunan nebatât ve hayvan hadis oldu.

“Hayat” dediğimiz de ancak anâsır-ı mahsusanın tefâ’ulünden ve imtizaç-ı kimyeviyyesinden peyda olur. Yoksa cisme hulûl eden bir şey değildir. Ve hayvanatın bu hayattan başka rûhu yoktur. Ba’dehu dört nâmus-i tabi’i vasıtasıyla hayvanât ve nebatât tekessür etmeye başlamıştır. Bunlardan **birinci** tebayün-i efraddır ki her ferdin aslına tamamen müşabih olamamasından ibarettir. **İkincisi** nebatatın aslından fûru’a intikal etmesidir. Fakat fûru’ neba’iyyât-ı sa’ire iktisab ederse de efrad ve eşhas beyninde kavi ve za’if avârız-ı hariciyyeye mütecemmil ve gayr-ı mütecemmil ve zurufa münasip ve gayrı münasip olmakda teğayür vuku bulur. **Üçüncüsü** efrad beyninde bekaca tenazu’ bulmaktadır ki bu nâmus ile zaaf ve gayrı mütehemmel ve zuruf kendisine münasip olmayan ferdlar helak olarak onların ezdadı baki kalır. **Dördüncü** intihab-ı tabi’i yani tabi’at da’ima her nev’in efrad-ı mevcudesinden ahsen ve ekmel olan ferdi ihtiyar ile onu hıfz eyler. İşte bu minval üzere devam eden hareket-i ecza ve te’sirat-ı nevamis ve ilel tabi’ye ile madde-i asliyyesinin üzerinden milyonlarca seneler mürûr ederek nebatât ve hayvanât bu gördüğümüz mertebe-i kemale ermişlerdir. İnsan da bu hayvanât cümlesinden bir nev’i olup intihab-ı tabi’isi sayesinde terbiyesi terakki ederek şimdiki halin bulmuştur. Hatta maymuna şiddet-i müşabehe hasebiyle ikisi bir asıldan müştak olup da insana arız olan terakkisi vasıtasıyla levazım-ı insâniyeti ihraz ederek mecmu’undan ayrılmıştır denilse pek de baid görülmez.

İnsan enva’-ı hayvanatın havâssı olup iptida zaman-ı vücudu temdid olunabilir. Ama hayvanat-ı sa’irenin vücudu insana nisbetle birkaç milyon senelerce mukaddem olduğu tahakkuk etmiştir.

İnsanın akıl ve idrakine gelince mahzan ecza-yı müteharrike ve anâsır-ı mümtezicesinin tefâülü hasebiyle madde-i asliyesinin ef’alinden bir fiil-i mahsustur. Gerçi asıl maddenin ve hareket-i ezelisinin akıl ve idraki ve şu’uru yoktur. Bu fiil-i tabi’i olan // 136 // akıl ve idrak aynıyla hayvanat-ı sa’irede dâhi vardır. Ancak onlarda bulunan akıl insana nisbetle pek azdır. Yok ise akıl insanın mahiyet ve hakikatçe ukûl-u hayvanata mübaniyeti sabit değildir diye cumhur-i meâsir-i Maddiyyûn ve Tabiyyûnun karar-ı ahiri tahrir kılınan veçhe üzeredir. Yani bütün avalimin şu hey’et üzere zuhur ve teşkiline

sebeup madde ve kuvvet olup bunlar ise gayrı mütenahidir. Ezelî ve ebedîdir, fena bulmaz yalnız bir şekilden şekl-i ahire tebeddül eder.

Hareket bazen ihtifa eylediğinden ğaib ve mahv olmuş zann olunursa da mahv olmaz. Suret-i ahirada zuhur eder. Şekli tahvil etmekle maddesi mahv ve mün'adim olmaz. Bir ağaç veya mum yandığı vakitte eczası tahallül edip “müvelledü'l-ması” ve “müvelledü'l hamuze”si ve “karbon”u ve “azot”u yerli yerine gider. Fakat maddesi tebeddül etmez. Binâenaleyh madde ve kuvvet ezelîdir ve ebedîdir. İllet-i evelidir. Bütün esbâb ve illel-i madde ve kuvvete müntehidir. Başka bir mevcûd yoktur ve erbab-ı edyan ve milelin dediği ve i'tikad eylediği gibi bir Sâni'-i âlem bir Vâcibu'l-vücûd yoktur ve bunun sıfat ve esma' ve ef'ali mevcûd değildir ve sebebi mahlûkât ve tecelliyâtın zuhuru gibi denilen kelâmların aslı yoktur. Kadim bir ma'bud olamaz. Bu madde ile kuvvetin yekdiğerinden infikakı mutasavvar değildir.

Maddedeki zerrat-ı mütenahiyeden ibaret idi. Bu zerrelerin her birinin minel ezel bir kuvve-i cazibesi bir de kuvve-i dâfi'ası olduğundan bunlar şu feza-yı nâmütenahi içinde birbiriyle temas etmeyerek kendi mihverlerinde kemal-ı intizam ile hareket ediyorlar ve da'ire-i hareketten harice çıkmıyorlar idi. Her nasıl ise o zerrelerden biri mevazenesini ğaib ederek kendi da'ire-i hareketinden çıkıp diğeriyle birleşti. Bunlar birleşince civarlarında bulunan diğer zerreleri de kendilerine çekmeye başladılar. Bunun üzerine bütün zerratin hareket-i muntazamasına halel târi' olarak birçok kısma inkısam ile hareketde devam edip mevadd-ı müctemi'de bir imtizac-ı kimyevi hâsıl olarak tafsilat-ı sabıka üzere ecsâm husule geldi.

Kürre-i Arz'da evvela me'adin, ba'dehu nebatât, sonra hayvanât, badehu insan zuhur etti. Gulat-ı Maddiyyunun böyle fikr-i bâtila zehabının birinci esbâbı göz ile görülmeyen ve suret ve sadası işitilmeyen mevcûd olamaz. Böyle bir mevcudun mevcudatına hüküm edemez.

Binâenaleyh öyle Sân'i âlem mevcûd olup kuvvet-i kahire-i samedaniyyesi olmamıştır deyip Sân-i âlem ve mahlûkatı nefy ve inkâr ederler ve nev'-i beşer mahlûk-ı Hüda olmayıp Hz. Âdem'in topraktan hâlkla ebu'l-beşer olmasını münkirlerdir. Nihâyet maymuna terakki ile insân-ı hâlis olmuştur. Ve elvan ve eşkâlde ihtilaf veçhiyle insanlar bir baba ve bir ana evladı değildir. Herbiri ayrı ayrı bir kısım insanlardır dediler. “قاتلهم الله فأنى يؤفكون/Kâtelehumullâhu feenna yu'fekûn”⁴²⁵ bunlara cevap vafi ve

⁴²⁵ Tevbe 9/31; “Allâh onları kahretsin, nasıl da döndürülüyorlar”.

senedlerinin akıl ile hüküm etmeye ve gayb bir silsile yürüttükleri âtil ve bâtil bulundukları bî-iştibahtır. Maddiyyunun bu sözlerini ulema-yı İslâm tarafından vücuh-i kesire ile cerh ve iptal edilmiştir. Bidâyet-i emr bizim için meçhul-i sıdktır. Fen ile ma'lum olması mümkün değildir. Bunlar temme't-tedarik kabilinden şeylerdir.

Te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin “ما اشهدتهم خلق السموات والأرض ولا خلق أنفسهم/Mâ eşhedtuhum halka-ssemâvâti vel-ardi velâ halka enfusihim.”⁴²⁶ Sure-i Kehf'de musarrah kılınmıştır. “ولقد صرفنا في هذا القرآن للناس من كل مثل وكان الإنسان أكثر جدلاً/Velekad sarrafnâ fi hâzâ-lkur-âni linnâsi min kulli meşel(in)(c) vekâne-l-insânu eksera şey-in cedelâ”⁴²⁷ âyât-ı Furkan'ıyyeleri semavât ve arzın hilkatını ve enfüslerinin hilkati ve zaman ve ne vecihle terkibini nasıl olduğunu Hâlık-ı lemyezel hâlk buyurduğunda kim görmüş ve hazır ve şahit olmuştur da kendi fikr-i fasid ve akl-ı kasisleriyle Fail-i muhtar celle sultanın hilkâtinde gûnegun tefevvühde bulunup insanlar zaten çok şeylerde cedel ederler. Mefhum-i âyet, “Biz gökleri ve yeri ve kendi nefislerini hâlk eylediğimizde İblis ve zürriyetini hazır etmedik. Biz bu Kur'an'da nâs için her türlü meseli darb ettik. Hâlbuki insan mücadeleyi çok sever oldu.” Tevbih-i Rabbanî kar'-ı sema'a kâfi ve vafidir. Lâkin bu Kur'an-ı azimüşşanın fesahat ve belağata adem-i ilimlerinden tefevvühatta // 137 // bulunmuşlardır. Bunların ka'ide-i külliyyeleri “madde fevkinde ve kuvvetten gayrı bir sebep tasavvur edemeyiz ve gözümüzle görmediğimiz şeyin vücuduna ve mevcudiyetine hüküm edemeyiz” derler. Bu kelâmlarına münazara tarikiyle deriz ki, sizin zehabınız vecihle ecsâm-ı eczayı ferdden tereküb edip ecza-yı ferde madde-i asliyyeden ki “esir”den husûle gelmiştir diyelim. Fakat ecza-yı ferde bu gün de en mükemmel “mikroskop”lerin gösterdiği şeylerden pek çok derecede daha küçüktür. Binâenaleyh bunları görmek mümkün değildir. Bu mümkün olmayınca onların tereküb ettiği medde-i asliyyeyi görmek mümkün olamayacağı evleviyyetle sabittir.

İmdi, görölüyor ki göz ile görünmesi mümkün olmayan zerrat-ı asliyyenin mine'l-ezel mevcûd olduğuna hüküm etmeleri ve o zerrattan birisinin nasılsa muvazenesini ğaib ve diğeriyle ittisal etmesinden avâlimin sâhe-i ara-ı vücud olduğuna inanmaları hep göz ile göremedikleri şeyin

⁴²⁶ Kehf 18/51; “Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttum”.

⁴²⁷ Kehf, 18/54; “Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır”.

mevcûd olduğunu tasdik ve i'tiraftır. Binâenaleyh tenakuz olup kendi i'tikadlarını kendi sözleriyle hiçe çıkarıp bozmuşlardır.

Sâniyen, ecza-yı ferdenin biri her nasılsa muvazenesini kayıp edip birbirini cezb ederek diğeriyle kesb-i ittisal etmesi ve bunun üzerine zerrat-ı âlemin birçok kısma inkısam ile avâlimin husûle gelmesi dava-yı bilâ delildir. Bunu ısbat edecek hiçbir delil ve bir emmare yoktur. Heman (aynı) tefevvühdür (söylem) bilâ delil davanın adem-i mesmu'u her ferdçe ma'lumdur. Kuvve-i cazibe te'sirâtıyla zerrelere asla muvazenetsizlik zuhuru melhuz değil iken sehv nasıl vuku'a gelmiş bir mü'essir-i harici olmaksızın bunu tasavvur mümkün müdür?

Sâlisen, mademki zerrattan her birinin müsavât üzere bir kuvve-i cazibe bir kuvve-i dafi'ası olup bunlar kendi mihverlerinde kemal-i intizam ile deveran ediyor ve o kuvvetler sebebiyle hiç birisi muvazenesini ğaib etmiyormuş. Acaba nasıl olmuş da onlardan biri bilâ sebep muvazenesini kayıp ederek mihverinden çıkıp diğeriyle birleşmiş ve sebebsiz bir şeyin husûlü muhal olduğu halde nasıl birbirinden teba'üd ile ayrı ayrı âlem teşkil etmiş ve bir hayyiz-i mahsus işğal eylemişler? Elbette buna bir sebep vardır. Bunları bir tesadüfe hamletmek pek cahilane bir söz değil midir? Şuur ve idrakten hâli bulunan tabi'at eseri olduğunu iddia etmek sahib-i idrake layık mı ve münasip midir?

Rabian, madde ve kuvvet hadistir. Çünkü Maddiyyunların nazariyyelerine göre madde fi'l-asıl son derece basit bir sureti ha'iz idi. Sonra bu suret za'il olarak maddeye diğer suretler ta'kip ede ede nihâyet şu eşkâl-i hazırasıyla avâlim vücuda geldi.

İmdi, eğer Maddiyyunun bu nazariyyesi doğru olsa maddenin ha'iz olduğu suret-i asliyyenin zamanen hudusü zaruridir. Çünkü o suret eğer kadim olsaydı kadim ve ezeli olan bir şeyin zevali mümteni' olduğundan o suret maddeden asla za'il olmayacakları ve bu avâlim, şu eşkâl-i hazırasıyla kat'iyyen vücuda gelmeyecekti. Mademki o suret o maddeden za'il olmuş ve suver-i sa'irenin maddeye ta'kibiyle şu avâlim vücuda gelmiştir, bu halde o suret-i evvelinin hadis olduğu şüphesizdir. O suret hadis olunca maddenin dâhi bilâ şek hadis olması lazım gelir. Zira o suretin maddeden, maddenin suretten infikaki onlara göre muhaldir. Madde hadis olunca elbette ona bir muhdis lazımdır. Binâenaleyh âlemin Sâni'den müstağni olması lazım gelmez ve elbette bir Sâni'-i zülcelal ve'l-kemâl hazretlerine muhtaçtır.

Zira bu âlem Maddiyyunun iddia ettiği gibi tahayyül ve zann-ı fasid vecihle teşekkül etmiş olması olsun fakat bundan maddenin ve kuvvetin fevkinde bir mü'essir mevcûd daha olması ve illet olanın ancak madde ve kuvvetten ibaret bulunması lazım gelmez. Çeşm-i ibretle görmekte olduğumuz bî nihaye âsâr-ı hikmet ve intizamı ha'iz olan ve bütün hükema ve ukelâyı hayrette bırakan masnu'at-ı ilâhiyyenin öyle sun' ve ihtiyarı ve ilm-i iktidarı olmayan bir maddeden vücud bulmak hadd-i imkân-ı haricde olduğu her insan bî şüphe tasdik eder. Ka'ınatın mevcudu ve icadı hiçbir şey bilmeyen ve işitmeyen ve görmeyen netayic-i ahvali tedbir etmeyen tabi'at veya mürur-i zaman veya ihtizaz-ı madde gibi bir şey olsun da husûle gelen âsâra akıllara hayret verecek hüküm ve esrar bulunsun hatta insân-ı kâmil gibi bilcümle mezaya-yı âliye ve kemalat-ı harikayı ha'iz âlimler // 138 // ve hekimler yaratabilsin. Böyle bir iddiaya cür'et en büyük hamakat ve afv olmayacak bir cehalettir. İdrak ve te'akkul nimetinden mahrum olan bir şeyin ukûl-i beşeri mehbut edecek surette bir gaye ve kemale reside olan mevcudatı hâlk ve icad etmesi nasıl tasavvur olunabilir? Tabiyyun bu âsâr-ı mütehalifeyi tabayi'-i eşyaya müneccimler de evza'-ı mahsusa-i nücuma isnad etmek isterler.

Te'sirat-ı mezkure filcümle vesatet ve sebepten ibaret olup te'sir-i hakiki ise esbâbı müsebbibata rabt ile nizam-ı vâhid üzere infaz-ı kudret eyleyen o Mübdi'-i ezeli ve Hâllak-ı akdes-i müte'al hazretlerinin hasise-i Rabbaniyyesi olduğu emr-i celîdir. Çünkü hiçbir cism-i tabi'at ve hassesini min-hays-i zata iktiza etmeyeceği zevât ecsâmın mahiyet-i asliyyede ittihad ve istivalarıyla sabit ve ma'lumdur.

Bu halde tercih-i bilâ mereccih fesadâtı def' için her nev'in hassesini ve her cismin tabi'atını Fa'il-i muhtar ve Hekim-i zülcelal cenaplarının ihtiyar ve kudretine isnad ve irca' eylemekten başka muhallis bulunamaz. Tabayi'-i mütenevvianın hudus ve te'sir-i zahiresinde harekât ve evza'-ı ma'lume ile vücud bulan azman ve füsulun dahli olduğu da inkâr olamaz. Lâkin te'sir-i hakiki bundan ibaret değildir. Mesela, yazıyı yazan kâtibin kendisi olduğu halde parmaklarının ve kullandığı kalemin de dahli bulunur. Hatta kâtibin nefsi ile ka'im olan kudret ve irâdesi onlarda zuhur etmekle şuur-i tam malik olmayanlar yazıyı yazan parmaklar veya kalemdir zann edebilirler. Evet, kâğıt üzerine kalemin yürümesinden yazının nakş olduğunu gören biçare karınca "Hakikat hali bildim, yazı kalemden vücud bulmuş" diye şad olur.

İşte, Tabiyyun bu biçare karınca gibidir ki âsâr-ı meşhudeyi hararet ve bürudet gibi tabayi'-i mec'ule-yi eşyaya isnad ederler. Diğer bî akıl ve izan da dikkat edip kalemin hareketi parmaklara tabi' olduğunu hiss edince "Tasarruf

filhakika parmakların olup kalem onlara müsahhardır” diye evvelki karıncayı taklit eder.

İşte, marifetullâhtan mahrum olan Eflakiyyun bu iki karınca gibidir ki bunların zihinleri biraz daha ileriye varıp tabayî’in adem-i istiklâlini anladıklarından onların hudusuna menşe’ olan harekât-ı felekeye ve iktiranat-ı ulviyeyye isnad-ı havadis ediyorlar. Fakat bu evza’ ve ahvalin vahyi emr-i ilâhiye müsahhar olan mela’ike vasıtasıyla husûl bulmakta olduğunu ve kâffe-i şu’unat-ı âlemin ancak bir Fa’il-i muhtardan cilt-i âzime ve kudretten sudur edebileceğini bilmezler.

Yalnız bir ilm-i resmiyye teveğğul edenlerin halleri budur. “ذلك مبلغهم العلم من العلم/Zalike meblağuhum minel’ilmi”⁴²⁸ bunun menşe’i ise tevfik-i Subhanehudan mahrumiyet hasebiyle zahir hale ve yalnız hisse taalluk eden cihâte kasr-ı nazar etmek ve fikr-i muhakeme şeref ve mertebesinden bî behre olup sa’ir haka’ikden içmaz eylemekten ibarettir. “ام تحسب ان اكثرهم يسمعون او يعقلون ان هم الا كالانعام بل هم اضل سبيلاً”⁴²⁹ Em tahsebu enne ekserahum yesmaune ev yakilune in hum illa kelen’âmi bel hum edallu sebile” Habibim Muhammed imân etmelerine haris olduğun efrad-ı insâniyyenin ekserisi hakkında zann ediyor musun ki onlar söylenen hak sözleri işitir? Ne demek olduğunu anlarlar? Hayır, belki ekser-i nâs müşahede ettikleri dela’il ve mu’cizatın cihet-i delaletinden de bî haber olarak fitrat-ı selimelerini zay’i eylediklerinden eserden mü’essire intikal ve istidlal şanından olmayan hayvanlar gibidir hatta onlardan aşağı ve alçaktırlar. Yollarını daha ziyâde şaşmışlardır. Çünkü hayvan kendilerine iyilik edenleri olsun tanır ve sahibine inkıyad eder. Zarar göreceği şeyden hazer eyler. Bunlar ise Hâlık’larına inkıyad eylemezler. Bî nihaye in’am ve ihsânını i’tiraf edip teşekkürde bulunmaz hatta ömründe yalan söylemeyen Enbiya-ı ’izam hazerâtı tuttuğunuz mesleğin neticesi helak-ı ebedî olacağını ihbar buyururlar, bunun hakikatını anlayalım bile demezler. Hâlbuki Fen, Teşrih ve Hey’et dekaik-i bedi’-i Hallâkı ve bî nihaye şevâhid-i enfüs ve afâkı dâhil-i havze-i ezhan ve keşfiyyât mebsuta-i ilm-i hikmet // 139 // ifade-i vüzuh-ı irfan eylemesi cihetle filhakika tenvir-i vicdan hususuna hizmet ederler. Bir takım kiç (eğri) bünyan bî izan ise kalb-i hakikat ve tebdil-i fitrat ederek menar-ı şifayı medar-ı şika ederek bu ahval-i vehamet ve pişrev-i mel’anet ittihaz eyledikleri için

⁴²⁸ Necm 53/30; “İşte onların ilimden ancak ulaşabildikleri nokta”.

⁴²⁹ Furkan 25/44; “Yoksa sen onların çoğunu söz dinler ve aklı erer mi sanıyorsun? Hayır onlar hayvanlar gibidir hatta yol yordam bakımından daha sapkındırlar”.

mes'uliyetleri mel'anetleri nisbetinde ağır olmak ve azapları alelumya (körükkörüne) kendilerine taklid edenlerin iz'afı derecesini bulmak muhakkak bî şüphe lazım gelir. Kâffe-i ukelânın idrak ve ihatasından aciz kaldıkları bî nihaye esrar ve hikemi muhtevi bulunan şu masnuat-ı bedi'ayı şuur ve idrakten hâli tabayi'-i eşyaya atf ve isnad eyleyenlerden daha şuursuz daha vicdansız bir insan tasavvur etmek mümkün olamaz.

Bu makule ahmakların nâm-ı hubslerini tenvih yani bir kimseyi medh ve senâ ile kendisine şân kazandırmak ğarazıyla filozof ve hikmet bilir tesmiye edilmeleri kadar dünyada cehalet ve şena'at farz edilemez. İnsan bu mahzuliyeti gibi noksân-ı fehm ve vukuf ile sermaye-i saadetini kayıp edeceğine ümmi kalarak selâmet-i fitratını muhafaza eylese bin kat daha hayırlıdır. Evet, çünkü eserden mü'essire intikal etmek gâyet bedihi ve san'attan sân'ie istidlal eylemek emr-i celidir. Herkesten ziyâde bilmesi lazım gelenlerin herkesten aşağı kalmamasına hizlan-ı ilâhiden başka acaba ne ma'na verilir? Onların şerrinden cenab-ı Hafız-ı mutlak hazretlerine sığınırız.

Elhâsıl, nusus-i Kur'âniyyemiz Hz. Ebu'l beşer Âdem (as) topraktan hâlk olduğu gibi sa'ir efrad-ı beşeriyyenin dâhi nev'-i müstakil olarak birbirinden hâlk olduğu gibi bî hesap âyât-ı beyyinatla tafsil kılınmıştır: “يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالاً كثيراً و
نساء/Yâ eyyuhâ-nnâsu-ttekû rabbekumu-Ilezi hâlekakum min nefsin vâhidetin vehâleka minhâ zevcehâ vebesse minhumâ ricâlen keşîran venisâ'â”⁴³⁰,
فلينظر الإنسان مم خلق خلق من ماء دافق يخرج من بين الصلب و الترائب/
Felyenzuri'l-insânû mimme hulik. Hulika min mâin dâfik. Yahrucu min beyni's-sulbi ve't-terâib”⁴³¹ Daha bunlar gibi nice nice âyât-ı Kur'âniyye ile izah edilmiştir. Ve hükm-i mâlâ nihayeyi beyânda “و اختلاف الوانكم و السنتم”⁴³² Ve ihtilafu elvanikum ve elsinetikum”⁴³² kavlı-i keriminde de her nev'i efradı bir sibak üzere ve suret-i vâhidede yaratılmış olsaydı beyinlerinde iltibas ve iştibah vâki' olarak ihtilal-i nizam-ı âlem husûle gelirdi.

Mesela bir adam zevcesini ve evladını bilemezdi ve onlar da onu tanıyamazlardı. Kezalik insan atını, koyun ve sığırını vesa'ir hayvanatını fark edip tanıyamaz idi ve fark edemediğinden fesad-ı mu'amelât ve zaya'-ı hukuku mucib olurdu. Âyet-i kerimesi gibi bî ad ve bî hesap hikemi câmi'

⁴³⁰ Nisâ 4/1; “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının..”

⁴³¹ Târik 86/5-7; “nsan neden yaratıldığına bir baksın! O, atılan bir sudan yaratıldı. O su, bel kemiği ile kaburgalar arasından çıkar”.

⁴³² Rûm 30/22; “Ve renklerinize dillerinizin farklı oluşu...”.

olan Furkan-ı Hakim beyân buyurduğu vecihle hilkât-ı insâniye bilâ şüphe vuku' yaftedir.

Binâenaleyh efrad-ı insâniyye hakikat-ı insâniyyede birbirinin aynıdır. Eşkâl ve elvandaki ihtilaf ise akalimin ve ab u havanın me'kulât ve meşrubatın ve nutfe ve rahm-i maderdeki vaziyetlerin te'siri ile dir. İmam Fahreddin Râzî (ö. 1210) "و/ Ve min ayâtihi en halekakum min turabin sümme iza entum beşerun tenteşirun"⁴³³ kavlı-i şerifi tefsirinde "İza müface'e karinesiyle insanın doğrudan doğruya müstakil insan olarak hâlk olunduğunu sarâheten beyân buyurulmuştur ve bizim turabdan hâlk olmaklığımızı da aslâb-ı abâdaki nutfelerin menşe'-i husûlü olan ağziyenin (gıdaların) aslı turab olduğundandır" diye tecvîh eylemiştir. Yoksa insan evvela ma'den ve mu'ahharen nebât ve sonra hayvanın edna cinsinden teâli ile ednadan tahavvül ve terakki ile şimdiki mertebe-i kemali bulmuş. İnsan olmadığı ve Ta'biyyun ve Maddiyyun zehapları bâtil ve âtil ve fesad-ı bâhir ve her akl-ı selim indehu hüveyda ve aşikârdır. Ve bu aklî ve naklî dela'il-i mukni'a ile red ve tezyif eylemiştir.

Sâni'-i te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin ibda'-ı subhaniyyesi akıl ve fikrin maverasında bulunduğu bî şüphedir. Âlem-i hayvanatın Sâni'i sun'-i ilâhiyyesinde hiçbir kanun-i tabi'i ile mahkûm değildir. Ve ibda'-ı subhaniyyesinde kendisini tarz-ı vâhid iltizamına ilca' edecek bir zaruret yoktur. Belki zât-ı mukaddeseleri Vâsi'u'l-ilmi ve'l-kudret ve muhkimu't-tedbir ve's-sun'a olup hayvanatın bazı enva'ını onun teayyüşünde ve nizam-ı hayatında kifâyet edecek ve manzarasına ziynet bahş olacak bir keyfiyyet-i bedi' üzere hâlk ve icad buyurduğu gibi bazı nev'ileri de o keyfiyyetin zıddı hilafına olarak diğer bir keyfiyyette hâlk buyurur da yine o kifâyet hâsıl olmuyor ve matlub olan cihette ihraz-ı kemalden hâli olmuyor? Mesela cüssesine göre en kavi insan nev'i bulunduğu halde "نخاع شوكي/niha'-ı şevki" denilen murdar ipliğine iğne ile dokunulmuş olsa derhal helak olur fakat "اسيد" (planarya) küçük bir hayvan olmasıyla beraber üç parçaya ayrılarak birkaç günden sonra bakılacak olsa baş tarafına kuyruğu ile beraber kuyruk // 140 // ve kuyruk tarafına baş ile beraber yerinden inzimâm etmiş ve beden içinde ayrıca bir baş ve kuyruk peyda olmuş yani her cüz'ü müstakil bir hayvana inkılab eylemiş olduğu nümâyân olur.

⁴³³ Rûm 30/20; "Sizi topraktan yaratması ve beşer olarak çıkarması O'nun âyetlerindendir".

Teşkil-i ebniye-i insâniyyede recül ile mer'eden herbirinin eczası dâhil bulunmak hususu tahkikata binâen müşarüniley âyet-i Kur'âniyyede yani “فلينظر الإنسان مم خلق خلق من ماء دافق يخرج من بين الصلب و الترائب”⁴³⁴ Felyenzuri-l-insânü mimme hulik. Hulika min mâ-in dâfik. Yehrucu min beyni-ssulbi ve'tterâib"⁴³⁴ âyet-i kerimesinde sülbi-i recüle ve tera'ib-i mer'eye tahsis bazı müfessirin belki ekser-i müfessirin kavlı-râcihidir. Tera'ib lafzını alelittlak i'zam-ı sudur ma'nasına haml etmeye lügat müsaid olmasına binâen yalnız ma'i pederden hâsıl olmasını tevehhüm eden bazı müfessirin varsa da lâkin terki-i heykel-i insâniyyede ma'i mezburun kâfi olmadığı ve ehadis-i sahihede iştiraki delalet etmekte olduğu cihetle bu bazının tevehhümü bâtıldır.

Bazılar da şu cemi' bedenden kinayedir demişler. Cenin, peder ve validesine bulunan a'zadan herbirinin nazarın ha'iz olmak nutfenin cemi'inin a'zadan infisaline delalet eder. Şöyle ki, a'za-yı beden üçe münkasım olup bazı re'is ve bazı hüddam ve bazı ne re'is ve ne hüddamdır. Re'is olanlar bedenden olan kuvve-yi evveliyete mebdâ'yı ve beka-yı şahs veya beka-yı nev' onlara muhtaçtır. Beka-yı şahs hasebiyle olan a'za-yı re'is üçtür: **Biri dimağ**, mebd-i cemi'-i havâs ve kuvvet hiss ve hareket; **ikincisi yürek**, mebd-i kuvvet-i hayat ve menba'ı rûh-i insân ve cemi'-i kuva der mehat-i ilham-ı Rabbanî ve nazargâh-ı Hüda-yı müteal olup cemi-i' a'zaya hayat ve hareket ve idrakata gıda verip terbiye eden cümle kuva ve a'za onun hüddam ve re'ayası olup evamir-i bedendir. Mevzi'i derun-i sinde südy-i şimalinin tahtında kebid nev'inden ve onun levninde çam kozası ve yumurta ve şeker kandi şeklinde bir uzv-i şerif ve latifdir ki cihet-i esfelde sath-ı mi'kari vasatında kurretü'l-ayn misali bir nokta-ı sevda vardır ki eltaf-ı a'za ve ismi de “süveyda”dır. **Üçüncüsü kebid**, mebd-i kuvve-i beden ve tağziye-i cemi'-i tendir. Dimağ ile kebid, yürekten kuvve-i hayatı ve hararet-i ğariziyeyi ve rûhu kabul ederler. Bu üç a'zaya birden “se pâ-yı hayat” nâm verilir. Beka-yı nev' hasebiyle a'zayı re'is olmuşlardır. Beden-i insân İlmi Teşrih'de tafsil ve şekil hilkâti musarraha surette tasvir ve tahrir kılınmıştır. Asıl beden-i insân lahm ve şehimden gayrı cümlesi ebeveynin menisinden tekevvün eder.

Mesela peynir kursakta mün'akıd olduğu gibi meni pederden mün'akıd olur ve a'za-yı mezkurede peynir südden tekevvün eylediği gibi meni maderden tekevvün eder. Sülbi ile tera'ibin tahsis-i bi'z-zeker edilmeleri ise o ev'ibe-i meniye akrabiyetlerinden nâşi olmaktır. Bu tahsisi beyân makamında daha azhar bir tevcih de vardır. Şöyle ki, “niha” denilen ilik ile

⁴³⁴ Tarık 86/5-7; “İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı. (O su) sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar”.

kuvve-i dimağîyye ve kalb hazm-ı erba'in fazlasını kabil-i tevlid olmak üzere ibraz hususunda teavün etmektedir. “من بين الصلب و الترائب” (sperm ve yumurta arasından) kavlı-i şerifesi ise şu a'za ve kuanın te'sirini ifade babında münhasırca bir i'bare-i latifedir. Çünkü tera'ib kalbi müştamil ve sülb neha'ı ve onun tevassutiyle dimağı muhtevi olduğu emr-i aşikârdır. Yani hazm-ı râbî'in fazlesinden tekevün edip cemi'-i a'zadan infisal eyleyen nutfenin makarrı ma'hud uruk-i mültefiteden i'barete ise de onu tevelid-i hizmet eden a'zanın re'isi ve başlıcası dimağ olup onun makamına ka'im olan murdar iliginin bir ucu ise sülbe doğru imtidad ediyor ve bedene tefrik edilen filizleri edla' ve tera'ibe vasıl oluyor. Buna binâen levn ve rutubet vesa'ir evsâfça nutfeye dimağa benziyor ve ifrat-ı inzalinden en evvel hâsıl olan mazarrat-ı dimağa za'f istilasından i'barettir.

Hülâsa-i kelâm, Hz. Âdem (as)'dan toprakta hâlk olunup sonra kendi bedeninden Havva validemiz ve her ikisinin izdivacından benî Âdem tevellüd ve tekessür etmiş ve insan baba ile annenin her ikisinin menilerinin tecemmu'undan olup a'zayı bedende her iki meninin cüzleri mevcûd ve şer'-i mübin-i Ahmedî de alâ sahihiha esselatı vesselam emlak ve akarın tevarüs cihetiyle peder ve valideye // **141** // evlatlarının emvalı taksim ve terkide bu hilkatte her ikisinin cüzleri terkini mutazammındır. Elhamdülillâh, biz ma'şer-i İslâm bu vecihle hilkati tasdik etmişizdir.

Felâsife ve Hükema kavilleri ise Maddiyyûn ve Tabiyyûn gibi başka bir vadi-i helâke ve bir uçurum dehşet felakete düşüp hâb u hayalâta bâtil ve dâl olup gitmişlerdir. Bekâ-yı âleme ve ebediyyete ka'illerdir. Hülâsa-i makâlleri ervahı ebdane ircâ' eylemek, aksam-ı selâseye râcî'dir. Bu üç kısım da bâtildir. Öyle ise âlem bakî ve ebedî olup fena olmayacağı gibi yevm-i âhîret, cennet ve cehennem ve haşr ve neşr vesa'ir ahval-i kıyamet yoktur diyorlar. Ve aksam-ı selaseyi tafsilen diyorlar ki, **birincisi**, insan bedenden i'barettir. Hayat da beden ile ka'imdir. Bizzat ka'im ve cism-i insânda müdebbir-i nefsin vücudu ve rûhun aslı yoktur. Mevtin ma'nası da hayatın inkıta'ı demek olup inkıta' hayat ile de hem hayat hem beden ma'dum olur. Me'adın ma'nasına gelince ma'dum olan ma'na beden ve hayatın iadesidir. **İkincisi**, nefis mevcûd ve bizzat kâ'imdir. Binâenaleyh nefis ba'del mevt bakî olup hîn-i haşrda bedene rücu' edecek ve bu da ecza-yı bedenini biaynihi cem'iyle olacaktır. **Üçüncüsü**, nefis ba'del mevt bakî olup hîn-i haşrda beden evvel olsun başkası olsun bir bedene redd ve irca' olunacaktır. Çünkü madde ile değil ancak nefis ile insan olduğundan madde bî i'tibardır. Şimdi, rûhun ebdane irca'-ı bu vücûh-i selâse ile farz ve takdir olacağından ve bu üç

vecihden başka suretle mümkün olmadığından bu üç suret de fasid ve bâtıldır diyorlar.

Hüccetü'l İslâm İmam Gazâlî (ö. 1111) hazretleri *Nehafetü'l Felâsefe*'sinde bunların delilleri red ve tezyif ve cerh ve bâtil aka'id-i za'ifelerini tasrih etmiştir ve bu şüphelerini def'de de buyurur ki, "Biz me'aşir-i müslimin ervahın ebdana rücu' ve avdetlerin üçüncü kısmında tasvir olduğu gibi vak'i olacağını tercih ederiz." Yani nüfus bizatiha ka'im cevahirdir ve bu nüfus ba'del mevt bakî olup zaman-ı haşrda alelîtlak bedenlere redd ve irca' olunacaktır deriz.

Zira nüfus bizatiha ka'im-i cevher olmaları ve ba'del mevt bakî kalmaları şer'e muhalif olmayıp belki buna Cenab-ı Hakk'ın "ولا تحسبن الذين ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون/Velâ tahsebennellezîne kutilû fi sebîliallâhi emvâtâen bel ahyâun 'inde rabbihim yurzekûn"⁴³⁵ kavî-i kerimi ve bütün avâlimi hâlk ile neş'den neş'eye turdan tura ifrağ eden Hâlık-ı müteal hazretlerinin ba'del vefât mevcûd olan ecza-yı unsuriye gibi kendi rûhlarına celb ve cezb ile tekrar ihya etmeye kudreti evleviyetle sabit olur. Bunu mübeyyin bî hesap âyât-ı Kur'âniyye varid olmuştur. "يا ايها الناس ان كنتم في ريب من البعث فإننا خلقناكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقه ثم من مضغة مخلقة و غير مخلقة لنبين لكم و Ya eyyuhânnâsu in kuntum fi raybin mine'l-ba'si fe innâ halaknâkum min turâbin sümme min nutfetin sümme min 'alekatin sümme min mudğatin muhallekatin ve ğayri muhallekatin li nubeyyine lekum ve nukirru fi'l-erhâmi mâ neşâu ilâ ecelin musemmen sümme nuhrucukum tiflen sümme liteblugû eşuddekum"⁴³⁶ "الم يك نطفة من مني يمني ثم كان علقه فسوى فجعل منه الزوجين الذكر و الانثى اليس ذلك بقادر ان يحيي نطفة من مني يمني ثم كان علقه فسوى فجعل منه الزوجين الذكر و الانثى اليس ذلك بقادر ان يحيي الموتى/Elem yekü nutfeten min meniyyin yumna sümme kane alakaten fesevva fe ceale minhuzevceyni'z-zekera ve'l-ünsa e leyse zalike bi kadirin en yuhyiye'l-mevtâ"⁴³⁷ "قل هو الذي أنشأكم و جعل لكم السمع و الابصار و الأفئدة قليلاً ما تشكرون/Kul huvellezzi enşeeekum ve ce'ale lekumussem'a ve'l-ebşâra ve'l-

⁴³⁵ Âi-i İmrân 3/169; "Allâh yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allâh'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır".

⁴³⁶ Hacc 22/5; "Ey insanlar! Öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz; doğrusu, biz sizi topraktan, sonra nutfeden/meniden yani erlik suyundan, sonra yapışkandan/döllenmiş yumurta hücrelerinden, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir et parçasından yaratmış olduğumuzu size açıklıyoruz".

⁴³⁷ Kıyame 75/37-40; "O akıtılan meniden bir damla değil miydi? Sonra o alaka olmuş derken Allâh onu yaratıp şekillendirmiş, ondan iki eşi erkek ve dişi yaratmıştır. Peki bütün bunları yapan ölüyü diriltemez mi?

efide kalîlen mâ teşkurûn”⁴³⁸ “Kul huve-
llezî zeraekum fi'l-ardi ve ileyhi tuhşerûn”⁴³⁹ “و ضرب لنا مثلاً و نسي خلقه قال من
Ve darabe lenâ meşelen venesiye halkah. Kâle men yuhÿi-
l'izâme vehiye ramîm”⁴⁴⁰ “Kul yuhÿihâllezî enşeehâ evvele merratin vehuve
bikulli halkin ‘alîm”⁴⁴¹ “Ellezî جعل لكم من الشجر الأخضر ناراً فإذا انتم منه توقدون”⁴⁴²
ce’ale lekum mine’s-şeceri’l-ahdari nâran fe izâ entum minhu tûkidûn”⁴⁴²
اوليس الذي خلق السموات و الارض بقادرين على ان يخلق مثلهم بلى و هو الخلاق العليم فسبحان
Eve leysellezî haleka’s-semâvâti ve’l-arda الذي بيده ملكوت كل شئ و اليه ترجعون
bikâdirin ‘alâ en yahluka mislehum belâ vehuve’l-hallâku-l’alîm fesubhâne-
llezî biyedihi melekûtu kulli şeyin ve ileyhi turce’ûn”⁴⁴³ “إنما امره إذا اراد شيئاً أن”⁴⁴³
Innemâ emruhu izâ erâde şeyen en yekûle lehu kun feyekûn”⁴⁴⁴
ve haber-i sahîhde variddir ki Bedir Gazası’nda maktul olan küffar emr-i
Peygamberî ile bir kuyuya ilka olunduktan sonra Peygamber-i zîşan (sav)
efendimiz o kuyunun üstüne varıp maktulinin herbirine isimleriyle “ya falan!”
diye nida ile “هل وجدتم ما وعدكم الله و رسوله حقاً؟ فإني وجدت ما وعدني حقاً بئس العشيرة”
Hel kenîm kذبتموني و صدقني الناس و أخرجتموني و آواني الناس و قاتلتموني و نصرني الناس
vecettûm ma veadekumullâhu ve rasuluhu hakkan? Fe inni vecettû ma veatteni
bi’s-e’laşiratu kuntum kezebtumun ve sadakani ennasu ve ehraçtumuni ve
evani ennasu ve kateltumuni ve nasaraniyennasu”⁴⁴⁵ // 142 // buyurmuştur.
Hz. Ömer (ö. 644) (ra) “Ya Resulullâh! Eşbah-ı bî-ervaha mı hitap
ediyorsun?” dedikte cevab-ı Peygamberî (sav): “Ya Ömer! Benim kelâmımı
siz onlardan ziyâde işitmezsiniz. Onlar elbette işitir. Lâkin reddi cevaba
muktedir olamazlar” buyurdular.

⁴³⁸ Mülk 67/23; “De ki: “O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”.

⁴³⁹ Mülk 67/24; “De ki: “O, sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır. Ancak O’nun huzurunda toplanacaksınız”.

⁴⁴⁰ Yâsin 36/78; “Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?”

⁴⁴¹ Yâsin 36/79; “De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir”.

⁴⁴² Yâsin 36/80; O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz”.

⁴⁴³ Yâsin 36/81-82; Gökleri ve yeri yaratan Allâh’ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.”

⁴⁴⁴ Yâsin 36/83; “Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allâh’ın şanı yücedir! Siz yalnız O’na döndürüleceksiniz.”

⁴⁴⁵ İbn İshâk; “Allâh ve Resulünün Size vadettiği şeyin gerçek olduğunu şimdi gördünüz mü? Ben Rabbim’in bana vadettiğinin hakk olduğunu gördüm. Ne kötü bir grûh oldunuz! Siz beni yalanladınız insanlar ise bana inandı. Siz beni çıkardınız insanlar beni barındırdı. Siz benimle savaştınız insanlar bu savaşa bana yardıma koştu.”

Muhakkikin-i ehlişünnet indinde keyfiyyet-i sema'larını suâl-i münkirin vakitte olduğu gibi rûhun külliyyen ya bazen ecza-yı bedene avdetine mebni ezan ru'usleriyle vâki' olmuştur ve ervahın sadakât ve hayrâtın sevabın feva'idi ve suâl ve cevab-ı kabri tefehhüm ve idrakine müteallik şerefvarid olan ahbar-ı seniyye şerefvarud olup ba'del mevt ba's ve nüşûrun ve haşr-ı ecsâdın vukû'a geleceğini sarâhaten nâkildir. Bu haşr-ı ecsâd ile nefsin bedene redd ve irca'ı ile mümkündür. Her mümkün makdur-i ilâhi olduğundan bu da makdur-i kerdkârdır. Muttali' olmadığımız nice acâib ve gara'ib hazain-i makdurât da vardır.

Neş'e-i uhramızın neş'e-i ulamızdan daha kolay olmayıp ve hilkat-ı ulaya kudretini akıllardan hariç asâr ile ısbat eylemiş olan Sâni'-i hakikinin hilkat-i ahiriyede muktedir bulunduğunu mübeyyin mevaza' müteaddide Kur'ân-ı azımuşşan âyetleri ve bî hesap ehadis-i sahihe-i Nebvî beyân buyurmuştur. Kâffe-i ulûm ve fûnûnun muavenetiyle beraber biz insanlar hilkat ve neş'et-i ulamızın esrarını bile akl-ı kasırımıza sığdıramıyoruz. Nerede kaldı ki neş'et-i uhramızın esrarını aklımıza sığdıralım? Hudud-i avâlim dâhilinde bulunan şeyleri bilmek insan için mümkündür. Fakat hudud-i âlemin haricindeki şeyleri bilmek mümkün olmayıp vahyi ilâhî ve ta'lim-i enbiya ile öyle şeylere inanmak lazım olduğu zaruriyyet-i diniyyededir.

Ahval-i berzah, Ahval-i dünya ile mukayese olunamaz. Zira ahval-i âhîret, umur-i melekutiyyettendir. Bunu basire'-i ayn müşahedeye salih değildir. Yani melekutiyyet ve ma'neviyât tarikiyle olduğundan ehl-i nasut havâs-ı zahire ile müşahade edemezler ve Furkan-ı hekim'in 101 adet sure-i şerifinin bazılarında ikişer üçer va bazılar birbir mevzu'larında haşr-ı cismaniyi mübeyyin sarâhat ve işaret olduğu her Müslümanca malumdur.

Bu haşr-ı cismani iki mes'ele üzere mebni olup biri 'âlemin hudusu ve hadisin kadimden cevaz-ı husûlû, diğeri de bilâ sebep ya da esbâb-ı gayr-ı mu'tad öyle müsebbebatı hâlk ve icad mes'elesi olduğudur. Bu haşr-ı cismani vuku'u da zaruriyat-ı diniyyeden olduğu cihetle bunun imkânı veya vuku'unda tereddüd göstermek din-i İslâm'dan huruç ve mürted olduğu müttetekun aleyhtir.

Bu felâsifenin böyle mesleklere zehabının sebebi ise kendi ka'adelerine bâtil bir hülyadır. Onlar derler ki, nüfus gayrı mütenahi mevadd ise mütenahi olduğuna mebni mevadd-i mevcude nüfus-i beşere kifâyet etmez. Binâenaleyh haşr-ı cismani de mümkün değildir. Görülüyor ki böyle hamakatçesine efkâr-ı faside ve İblis-i aleyhi'l-la'ne iğvasıyla bir dâm-ı

felakete düşerek bir kıyas-ı fasideyi de sened makamında ira'e ediyorlar. Hâlbuki nüfusun gayr-ı mütenahi olması muhaldır. Zira nüfusun adem-i tenahisi kıdem-i âleme ve âleddevam te'akub-i edvâra mebni olup biz me'âşir-i ehli kitap ise bedenden müfarakat eden nüfus-i mahdud ve mütenahi olmakla mevadd-ı mevcudedden ekser değildir.

Hudus-i âlem ise azhar mine’ş-şemsdir. Kavl-i asahh üzere diyanet-i İslâmiyye’de velev delil-i icma’ ile istidlale kadar olan şahıs istidlalini terk edip i’tikad-ı babında gayrına taklidin adem-i cevazı musarrah iken Felekiyyât veyahut Zoolojiyyât ile iştihar kazanmış bir kimsenin sözüne taklid ve icabetin kendi fikir ve kelâmalarını mutalaa ile iştiğal edip elde bir bürhan-ı kat’ia yok iken bir akide ve tesvilat-ı nefis ve şeytanın dâm-ı tezvirine goftarla bir aka’id ve hadd-i tevâtüre ermiş bir nâs-ı kat’i-i şer’iyye muhalif efkâra meyil eden adamlara ne kadar taaccüb olunsa azdır.

Çünkü menşe’i sırf cehalet-i felişedir. “ نعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اللهم ثبت ”⁴⁴⁶ // Allâhümme sebbit kulubena âlâ qلوبنا على دينك بحرمة و بصدق نبيك صلى الله عليه و سلم dinike bi hürmeti ve bi sıdkı nebiyyike sallallâhu aleyhi ve sellem”⁴⁴⁷ //

// 143 //

Bu yâdkârların cehaletin derece'-i tedennisi ve dereke'-i humkları mu'cizât-ı Peygamberan-ı zîşan efendimizin bî hesap insanlar huzurunda izhar buyurdıkları ve tevarih ve zamanları mukayyed ve asla kezibe ihtimali olmayan mu'cizeleri, mesela Hz. Mûsa ala nebiyyına ve aleyhisselamın gördüğü “Vadi-i Eymen” ki nâr ve yedinde bulunan beyzâ ve âsâ-yı Mûsa ve felak-ı bahr ki Firavun’un garkını rivayat-ı tarihiyece vuku’unu da i’tiraf eylediklerinden bu mu'cizeler hakkında esbâb-ı maddeyi aramaya mecbur olurlar.

Sebeb-i madde bulamadıkları vakit o mu'cizât ve mevad hakkında da buyururlar ki hiç hicab etmeksizin serbest olarak “Sebeb-i maddileri bulunduğu meczum ve fa’ili olan Peygamberan indinde ma’lum ise de Fenn-i Tabi’atta henüz keşf olunamadığı cihetle o peygamberin ümmetine ve cemaatine meçhul ve bilmedikleri gibi bizce de meçhûldür ve Binâenaleyh mu’cizenin sıdk-ı enbiyaya delaleti kat’iyyeti ifade edemediğinden ehl-i kitabın peygamber tanıdıkları insanların zamanının hünerli adamı olduğudur.

⁴⁴⁶ Dua-yı meşhûr; “Nefsimizin şerlerinden ve kötü amellerimizden Allâh’a sığınırız”.

⁴⁴⁷ Allâhım! Kalplerimizi peygamberinin sıdkı hürmetine dinin üzere sabit kıl!..

Yoksa min indillâh mü'eyyed ve insanların dünya ve âhiretinin rahat ve necatı ve feva'idi cami' ve mazarratı def' ve hayatbahş olan o umur u nevahiyi mübeyyin olduklarının aslı yoktur. Zira öldükten sonra dirilmek olmadığı gibi yevm-i âhîret yoktur. Çünkü Dünya bakidir.” Bunların meslekleri beşeriyet kadar eskidir. Bu mezheb-i sakim ve muavvecleri melel-i edyana tedahülûyle Peygamberan-ı i'zam Hazeratının semavî şera'yi ve ahkâmı arasına mezc edilerek tevsi'-i da'ire eyledikleri vakitte cenab-ı Kâdir ve allâmü'l guyub celle azametuhu mahza fazıl ve keremiyle tarik-i Hakk'ı tekrar kulların irşad için yine kullarından birini şeref-i nübüvvetle serfiraz ve rahmet-i âlemiyyan ve irsâline i'nâyet-i lâyezali taalluk buyurularak ahkâm-ı ilâhiyyesini ve râh-ı müstakimi onların vasıta'-i âliyyesiyle tebliğ buyurmak âdet-i ilâhiyyesi cereyani irâde buyurmuştur.

Bu biçare ve akıllı insâniyetten dûr olan Ta'biyyun, Maddiyyun, Felâsife ve Hükema mu'cizât-ı Peygamberanı her vakit te'vile koşarlar. Hz. Mûsa (as)'ın gördüğü nâr ve volkan veya fosfor olduğuna ve yed-i beyzada onun yedinde illet-i baras olduğuna ve asa da hayye olması sihir ve şenideden ve denizin felk ve şakk olarak Mûsa ve kavmin necatından sonra Firavun ve kavminin gark olması cezir ve med olduğu vaktinden ileri geldiklerine ka'il olup bu gibi vahi ve hamakatça te'vil ile mu'cizât-ı mezkurenin hakâyık-ı bahiresini setr ve ahfa etmek hayalinde bulunurlar.

Hâlbuki bahs-i mahsusunda tafsîl olunduğu vecihle mu'cizât-ı enbiya kavmi içinde kesb-i iştihar eden şeyler cinsinden olduğundan kavminin bilmediği bir hâsse'i tabi'at ile hâsıl olması ihtimali varid-i hatır olmaz. Hususan ki bugün asâr-ı atikeleriyle ulûm ve sâneyi'de ve ahval-i âleme vukufda derece-i terakkileri meşhur-i enâm olan Mısırlılar civarlarındaki Bahr-ı Şebk cezer ve meddine vakıf olmadıklarından gark olmalarını ve beden-i insândaki baras illetini bilmeyip de mu'cize ve harikulade zann edecek kadar hamakat ve cehalette bulunmalarını hiçbir sahib-i akıl tecviz etmez. Sahere-i Firavun'un zi fûnun ve erbab-ı zekiden oldukları müsellemler iken ve asâ-yı Mûsa'daki harikuladeliği görüp de imâna mecbur olmaları Firavun'un “لأقطعن ايديكم و ارجلكم/Leukatti'anne eydiyekum veerculekum”⁴⁴⁸ müfadiyla vuku' bulan tehdidatına sem' ve i'tibar etmeyerek “إنا الى ربنا منقلبون/innâ ilâ rabbînâ munkalibûn”⁴⁴⁹ kavilleriyle imânlarında sebat etmeleri ve Firavun'un kendilerine edeceği gadaba sabır ve tahammül ile irtidad etmeyip “ربنا افرغ علينا صبراً و توفنا مسلمين/Rabbenâ efrîğ 'aleynâ sabran

⁴⁴⁸ Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim.”

⁴⁴⁹ A'râf 7/125; “Biz mutlaka Rabbimize döneceğiz.”

veteveffenâ muslimîn”⁴⁵⁰ diyerek cenab-ı Hakk’dan istirhamda bulunmaları sihir hakkında asâ mu’cizesinin ne derece vâzih ve ne derece kuvvetli bir harikulade mu’cize olup Hz. Mûsa alâ nebiyyina ve aleyhisselam hazretlerinden sudur buyurulduğu sihir ve şe’ize nev’inden olmadığını izah ve isbat eder bir emr-i celidir.

Ma’lum-i zevi’l-ukûldür ki dinî semavî üç ulu’l a’zam peygamberan-ı zışan’a ta’bilerdir. Müseviyyât, Hz. Mûsa (as) ki Yahûdiyyet denir. İsavîyyat, Hz. İsa (as) ki Nasârâ denir. İslamiyyet ki Hz. Muhammed-i Müçteba (sav) Hazeratına mensup olanlardır. Dünya’da bulunan bu kadar milyarlarca insanların cümlesi ehli kitap ve milel ve bir peygambere tabi’lerdir. Bir şîrzime-i kalile de kendi akl-ı kasırlarıyla edyan-ı semavîyeyi iptal ve hiçe çıkarmak gibi bir hamakat ve cünuniyet gösterenler vardır.

Mesela muğayir-i akıl ve hikmet ve bedihi hezeyanlarla memlu ve veseniye seneviyye // **144** // insan bir şey, hayvan bir şey, div bir şey gibi bâtilatı derece-i bedahete varmıştır ve bir kısmı cesedden mâyesi i’tibarıyla ayrı ve gayr-ı kâbil-i helak ve şahsi bir rûh ve bazıları vazife ve mü’cizat esası üzere mebnî ahlâk ve bir kısmı külfetten âri ve batınî ibadet ve bazıları eflak vesa’ire mucid-i âlem olması ve bir kısmı tabi’at esas âlem bulunması ve **Türklerin** tarih-i miladdan 2000 sene evvel asıl dinleri beş kuvvet olup sonraları iki kuvvete ba’dehu bir kuvvete takarrür ettikleri ki beş kuvvet: 1- Yer yani Arz ve 2-Demir ve 3-Ateş ve 4-Su ve 5-Ağaç. Sonraları bu beş Sema ve Arz hâline tahvil nihâyette dinleri Sema’da yalnız takarrür etmiştir. Türkçe “Tengri” semâ demektir. Daha tafsilât talep edenlerin tevarihe müracaat etmeleri re’ylerine muhavveldir.

İşte bu mezahib-i âtîleleriyle Hâlık-ı lemyezel Vasi’el Hekim ve lâyezal hazretlerinin zât, sıfât, esma, ef’al ve ahkâmına şirketi mucib ve belki Zât-ı te’âlânın vücudunu münkir olmuşlardır. Ehl-i milel beyninde müteneffir bir sürü bî izân insan şeklinde hayvanlardan ibarettir. Aristo (ö. MÖ 322) ve Eflatun (ö. MÖ 427/347), Bukrat (d. MÖ 460) ve Sokrat (ö. MÖ 399) bu şîrzimenin pişrevleridir. Ve’alem bilmiş olun ki bir şeyin aka’idinde küfür veya küfründe tevaffuk veya muhtelefun fih olan ka’ide-i külliye ancak mevarid-i şer’i şerif kitap ve sünnetten nakil ile keşf-i elbes ve izale’i şüphe edilir. Akıl ve tabiatın mecal ve medhali yoktur.

⁴⁵⁰ A’râf 7/126; “Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak bizim canımızı al.”

Zira onların delilleri edile'-i kâside, vâfiye-i fâsidedir. Apaşikâre ve fasl-ı beyyin fark-ı vâzıh budur ki, Rubûbiyyeti sarâhaten mu'attıla gibi inkâr eden vahdaniyyeti veseniyye gibi ve Alah'tan gayrıya ibadet eden ittihadiyye gibi ve Allâh ile gayrıya ibadet eden hululiyye gibi makaleleri küfr-i sarıhtır. Nasıl ki makale-i dehreye küfürdür derler ki uluhiyyet dehrdir. Furkan-ı azimüşşan onları beyânda buyurur ki “ وقالوا ما هي الا حياتنا الدنيا نموت و نحي و ما “ يهلكنا الا الدهر/Ve kalu ma hiye illa hayatuna nemutu ve nahya ve ma yuhlikuna illa eddehr”⁴⁵¹ zaman-ı tavil ma'nasınadır bilmezler ki emirde tasarruf eden ancak Allâh zülcelal hazretleridir dehr değildir.

Bunlar hayır ve şerri dehre nisbet etmek i'tikadındalardır. Debsâiyye ve Mâniiyye ve Sâ'bîye ve Abede-i mela'ike ve Mecusiyye ve Nücumiyye ve Abade-i esnâm ve şeytan yani cin. Debsaiyye mezhebi nûr-i hayat ve zulmet-i meyyittir. Veseniyye demektir ki “ لا تتخذوا الهين اثنين انما هو اله واحد فاي اي ”/La tettehizu ilâheynisneyni innema hüve ilâhun vâhidun fe iyyaye ferhabun”⁴⁵² âyet-i kerimesi tehdiden şeref sudur buyurulmuştur.

Mâni'iyye ise Sabûr İbn Erdeşîr (ö. ?) zaman-ı saltanatlarında zuhur eden meşhur Mâni-i zındıka mensuptur. Behram Deli (ö. 438) saltanat ettiğinde Mâni'nin derisini yüzdürüp içerisine saman doldurup ashabını katletmiş, bakiye-i suyûf Çin'e kaçıp orada din ve âyin-i bâtilalarını tervic ve ehli Çin bu zamana kadar onun mesleği üzeredirler. Bu Mâni-i zındık nübüvvet iddia edip tahkik-i âlemin iki asıl olan nûr mebde'i hayr ve zulmet mebde'i şerdir diyor ve iki mezhebin olup bir nûr ve hayır ve rûhu bir ilâh hâlk edip ve şer ve zulmet ve cesedi diğer bir ilâh hâlk etmiştir. Bunlar Seneviyye demektir. Bunlarla Disa'ie beyninde fark, Mâniler nûr ve zulmetin her ikisi de hayatlardır diyorlar.

Sa'bîye mesleği ise Yehud ve Nasraniyyetten udûl ve hurûç eden bir fırkadır ki bir dinden din-i âhere hurucunda Saba'i denir. Abede'i mela'ike de kendi za'mlarınca Nûh (as)'ın dini üzere olup indullâh ibadet için şefaât ederler. Zira Allâh indinde makbul ve mukarreblerdir. Umur-i kadimeyi müdebbire âlem-i anâsırda mela'ikenin te'siri i'tikadındadırlar.

Mecusiye ta'ifesi Yezdan ve Ehrimen ki şeytan demektir, iki halika ka'illerdir. Yezdan mebde'i hayır ve Ehrimen mebde'i şerdir. Nûra muhabbetlerine mebni nâr-ı ateşe ibadet ederler.

⁴⁵¹ Casiye 45/24; “Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur, ölüyoruz, yaşıyoruz, bizi öldüren ise zamandan başkası değildir”.

⁴⁵² Nahl 16/51; “İki ilâh edinmeyin, O tek bir ilâhtır ve yalnız benden korkun”.

Nücumiyye ise cins-i yıldıza ve hâssa Şi'râ nâmında olan yıldıza ibadet ederler. Arap müşrikleri ve ehli Hind ve Sin bu meslek üzeredirler. Meşrik de kefere'i şirk bulunan Sin bir memleket ismidir. İ'bade-i asnâm bî hesap fırka olup her birinin ayrıca isimleri vardır ki her kabile birine ibadet ederler. Ya'uk ve Nesr ve Hubel ve sairlerine Sorân ve gayrılarıdır. Şeytan ki cin demektir, onu ma'bud ittihaz ederler. “لا تعبدوا الشيطان إنه لكم عدو مبين”/lâ ta'budû-şşeytâne innehu lekum ‘aduvvun mubîn”⁴⁵³ ma' nası, isyana emrinde ona itaat etmeyin, demektir. Zira İblise asla ibadet edilmemiştir. Bunlar kitap ve ahkâm ve inzal-i semavîyini inkâr eden kefere-i fecere fırkalarıdır ve günaha raci' olup ve bir din ile kadın olanlardan // **145** // küfrü iltizam edenler ise Nasârâ'nın tavaif-i selâsesi Meleka'îye indinde şarabın su ile imtizacı gibi nasut lâhuta tedric turukiyle imtizaç etmiştir, diyorlar.

Nesturiyye ta'ifesi ise billur Kuh-i Sindde Şems'in işrakı tariki gibi imtizac etmiştir, diyorlar. **Ya'kubiyye**'ye gelince lahm-ı deme inkılab tariki ile ilâh Mesih'tir diyorlar ve Mesih İbn Allâh itikad-ı küfründelerdir ve Yehud da gayrı İbn demişlerdir. “و قالت اليهود عزير ابن الله و قالت النصارى المسيح ابن الله” ve kaleti'l-Yehud Uzeyruni'b-nullâh ve kalet enNasârâ el Mesihü'b-nullâh”⁴⁵⁴ demişlerdir.

Ve ehli kitaptan olan mezheb-i **Kaderiyye** hayrı Allâh'a izafe edip şerri insan ve şeytana muzaf kılmaları “القدرية مجوس هذه الأمة”/Kaderiyye, Mecusi-hezihi'l-ümme” (Kaderiyye bu ümmetin Mecusileridir) denilmiştir. Zira onlara iki aslı ısbatta müşabehetleri vardır. Kitaba rücu' eder sevap tariki üzere olmazlar. Ashâb-ı hulûl ve **Karamit-i** bâtniyyeden **Tenasuhiyye** Revafız'dan **Tebbareniyye** Allâh'ın uluhiyyeti ve vicdan-ı i'tirafla ma'an muhdes ve musavvar ve gayr-ı hayy ve gayr-ı kadim olduğuna i'tikad ederler. Ya da ona veled iddia edip validi olduğu, Yahûdiler gibi ya kızları/benâtı olduğunu Arabın bazın i'tikadı ve sahibe yani zevcesi olduğunu, Nasârâ gibi vâlidî olduğu yani onun için asıl ya unsur ya menba' yahud ma'den veya masdar bihaseb-i zatihi olduğunu ve cemil-i sıfâta yahud bir şey'den tevellüd eylediğini ve şey'-i kadimden hadis olduğunu sıfat ve zatından gayrı ezelde onunla kadim bir şey' bulunduğu gibi akvalın kâffesi küfrü muciptir.

Ashâb-ı hulul Ali (ö. 661) (ra) ve evlad-ı mükerrerleri ve e'imme-i isna aşereye te'âlâ ve tekaddes hazaretlerinin bunlara hululuyla her vakt-i

⁴⁵³ Yasin 36/60; “Şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.”

⁴⁵⁴ Tevbe 9/30; “Yahûdiler “Üzeyir Allâh'ın oğludur” dediler. Hristiyanlar da “Mesih Allâh'ın oğludur” dediler.

zamanda bir Allâh olduğunu i'tikad ederler. Sûfiyye'ye kendi teşbih edenlerin aka'id-i fasidelerinde Vücudiyye ve İttihadiyye ve Hulûliyye gibileri küfürdür.

Tenasühe ka'il olup ervahın ebede'l-âbâd bir şahsın bedeninden beden-i ahara intikal-i eşbah olup ta'zib ve ten'imi bedende zeka ve haşyeti hasebiyle olur derler ki, küfr-ü sarihtir. Uluhiyyet ve vahdaniyyeti tasdik edip nübüvvet ve risâleti münkir olanlar umumen arz-ı Hind'de olan kavm-i **Berâhime** gibi ki Allâh te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin nass-ı sarîh ile nübüvvetleri tasdik buyurduğu rûsul-i kirâmı inkârla bi'set-i Rûsul'i ca'iz görmezler ve bazı peygamberleri münker olanlar nübüvvet-i İsa (as)'ı münker olan muzam-ı Yahûdiler gibi risâlet ve nübüvvet-i nebiyyina münkir olanlar Yehud ve Nasârâ gibi ve Revafîz'den Ğarabit ta'ifesi gibi ki Cibril Ali'ye meb'us iken Muhammed (as) ziyâde münasebeti sebebiyle galat etmiştir. Karga kargaya benzediği gibi Ali ve Muhammed birbirinin aynı gibi olduklarından galat vuku'yle Ğurab nâm vermişlerdir.

Ve Revafîzdan İsmailiyye ve Anberiyye ve Abîdiyye gibileri i'tikadında olanların küfrüne gidilmiştir. Yine kâfirdir o kimse ki Allâh'ı tasdik ve Hz. Muhammed'i tasdik edip lâkin limaslahatihi evamir-i ilâhiyyede kizb ihtiyar eder, sa'ir-i enbiya (as) hakkında bu i'tikadda bulunursa da, yahut sıdkında şek ederse, yahut sebb ederse, yahut kendisine nakisa verir kelâm söyler ise, yahut istihza ederse, yahut eza ederse vesa'ir enbiyaya da bu vecihleri nisbet eden kimseler bi'l-icma' küfrüne hüküm olunur.

Bu fırkaların bu felakete düşmelerinin esbâbı *Şerh-i Mevafik*'ın ahirinde tafassulen meslek-i sakimleri nazir olduğu üzere Fars kavminin İslâm'a duhulü cebir ve şiddet ve harb ve kital ile bulunduğu, badehu bunlar kendi ahvalleri üzere bir zaman terk olunduklarında evvelcesine yani din-i İslâm'ı kabullerinden akdem Berâhime ve Buda ve Zerdüş mezhepleri üzere baba an cedd bulunduklarından halefleri yine her kabile re'isi kendini göstermek hülyasıyla ahlâk-ı asıllarından din ve mezhebe ifrağ ile cedlerinin mesleklerini taze ve teravete başlayarak, ehli sünnet ve'l-cemaate yani Peygamber-i zişan ve ashab-ı kirâm hazeratının aka'idine külliyyen muhalif ehl-i bid'a ve heva' zuhur ederek fırka-ı Hevariç ve Cebriyye ve Kaderiyye ve Mürçi'e ve Neccariyye ve Müşabihe ve Şi'a ve Mu'tezile fırkaları zuhura gelmiştir. Badehu bunların herbirinin şî'ab-ı kesiresi ayrılarak türlü türlü, levn levn aka'id-i bâtıla ve mezahib-i âtıla zuhur ve meydan alarak Nasârâ ve Yahûdî fırkaları gibi bunlar da 73 fırka olmuştur. // 146 //

FASL-I RÂBÎ'

Dokuz Nev'i Câmi'dir

Ehli Sünnet Ve'l-Cemaat Fırka-ı Nâciye-i Semha Aka'id-i Hakk'ı

Cenab-ı Vâcibu'l-vücûd hazretlerinin vücudu kadim ve da'imidir. Asla kâbil-i fenâ değildir. Zatında ve sıfatında nazırı olmayıp masivadan ğanidir ve herşeyin ona ihtiyacı derkârdır ki bu sığata Samedaniyyet ıtlak olunur. Zât-ı ehadiyyeti ve hakâyık-ı sıfat-ı mukaddesi bilinmez ve bir vecihle tahdid edilmez. İlm-i ezelişi eşmel ve kudret ve irâdesi etemm ve ekmel olup ilim ve irâdesinden hâriç bir şey yoktur ve mümkünatın kâffesine kudret-i rabbaniyyesi vefa eder. Acz ve noksândan beri ve cemi'-i kemalat-ı iradiyesi ezelidir. Kur'ân-ı azimüşşan târihi ve hakikidir. Yani fem-i Muhammed'i (sav) hazretlerinden sâdır olmuş ve aynen hıfz ve cem' edilmiştir. Aka'id-i İslâmiyye'nin temelleri bu kitapda ve Cenab-ı Nebî (sav) efendimizin mahfuz olan ehadisinde mezkûrdur. Zât-ı Nebevî'nin hayatı milyonlarca nazar ve ma'lumatı tahtında cereyen ettiğinden İslâm'da herşey hakiki ve târihi olup serâpâ ma'kûl ve hükmi şeylerden müteşekkildir.

Hız. Mûsa (as)'ın hayatı safahatıyla değil ise de hatut-i meşhuresi itibarıyla tarihin mazbutudur. Cenab-ı İsa (as)'ın Mûsa (as)'a nisbetle çok muahhar iken hakkındaki ma'lumat-ı tarihiyece adeta mefkuddur. Hız. İsa (as) hakkında Hristiyanların düştüğü vartaya bir kısım taze Müslümanlar da düşerek Fırka-ı Mu'tezile ve Şi'a vesa'ire meydana çıkmıştır. Bu Hevariç fırkaları intişara başladıklarının esbâbı hâkimiyet ve tefevvuk-i İslâmiyyet'i gayb eden milletlerde râğbet bulduğudur.

Aynı hâlet Hristiyanlık mezahib-i rafazasında bulunduğundan oradan ahz ve kabul etmişlerdir. Zira hurafât ve esatir toplama ve her peygamber-i i'zâmın şerayi'ini cem' ve telfik ve her birinde birer mes'ele isti'are ve kendi fikrinde merkuz olan aka'id-i küfründen dinden zamm ile ve evham ve hayalatın ira'e eylediği tariki teşkil ve yeni bir din meydana getiren mel'unlar her asır iktzası âdet-i kadimedendir. İşte bunlardan biri de Fırka-ı Hevaric'dir ki 22 türlü olup her birinin birer nâmı ve içlerinde Hristiyanlığa meyilleri İslâm'a meyillerinden ziyâdedir.

1. **Muhakkime** fırkasıdır. Nehrevan ahalisinden savm ve salâta müdavim her âdil imâm olup mürtekib-i kebire tekfir edilir. Hız. Ali ve

sahâbe-i kirâm hakkında münasebetsiz ve İslâm'a yakışmayacak tefevvühatta (söylemler) bulunduklarından Hz. Ali (ra)'a haberlerin vüsulunda te'dib buyurmuştur.

2. **Ezrakiyye**'dir. Mürtekib-i kebireyi tekfir ve i'tikadlarına muhalif olanların evlad u 'iyalların katli mübâh, Hz. Osmân ve Ali ve Talha ve Zübeyr ve Aîşe ve İbn Abbas rıdvannullâhı aleyhim ecmain haklarında büyük ve ağır tefevvühatta bulunarak katil-i Ali (ra) olan İbn Mülcem'i medh ve sena ederler.

3. **Behsiyye** fırkasıdır. İman-ı Mü'mininde lisânla ikrar kâfi ve etfal babaları gibi imân ve küfürdelerdir. Ve mürtekib-i kebire dinden çıkardılar. Cemi'i imân getirip el ve ayakları kat' ile i'dam etmiştir.

4. **Necedât** fırkasıdır. Ezrakiyye'ye tâbi' ve fazla olarak cehl üzere vuku' bulan ashab cinâyeti ma'zur tutarlar.

5. Fırka-ı **Asğariyye**'dir. Tarik-i savm u salâtı tekfir ve kavilde takiiyenin cevazına ve fi'ilde mut'aya zahiblerdir.

6. **İbaziyye** fırkası tahtında Hafada, Yezidiyye, Harisiyye, Râbi'a fırkalarıdır. Marifetullâh imân ile şirk beyninde bir haslet-i mütevassıttır. Bir adam Allâh'ı bilip masivasına küfür ederse müşrik olmayıp kâfir olur derler.

7. Fırka-i Hamza fırkasıdır ki etfal-i küffar nâre dâhil olduğuna ka'il vesa'ir aka'idi vardır.

8. Fırka **Cazime** fırkasıdır. Şia'ya muvafakat edip bazı mesa'ilde muhalefet ederler.

9. Fırka **Halfiyye** fırkası kader, hayr u şerrin ma'nasında ayrı olurlar.

10. Fırka **Etrafiyye** fırkasıdır. Şerif-i akıl ile iptal-i akıl ile lüzum olan şeye ka'ildir.

11. Fırka **Ma'lumiyye**'dir. Allâh te'âlâ hazretlerini cemi'-i esma ve sıfatıyla bilen Mü'min bilmeyen ise Mü'min olmayıp câhil nâm verirler.

12. Fırka **Meçhule**'dir. Kavil fi'linin halefidir derler.

13. Fırka **Sealibe**'dir. Etfal hakkında bir hüküm etmemiştir.

14. **Salniyye**'dir. Etfal için ne a'davet ve ne velâyet olmadığına ka'ildir.

15. **Ma'budiyye**'dir. Müşriklerin Müslümanı tezvicine zahiblerdir.

16. **Şe'baniyye**'dir. Hayra ka'il ve kader nefyine razıdır.

17. Fırka **Mekremiyye'** ve **Ahnesiyye** fırkasıdır. Allâh'ı cahil olduğuna mebni tarik-ı salâtın küfrüne ka'il olup Ahnese de ehli kıbleden dar-ı takiyye de olanlara imân ve küfür ile hüküm etmezler.

18. Fırka **Şu'aybiyye** ferdin ma'nasında Meymuniyye // 147 // Kaderiyye fırkasından ayrılır.

19. Fırka **Üccâride** olup tahtında 13 nev' fırka vardır ki biri de Meymune'dir. Sure-i Yusuf(as)ı inkâr, hayrı Allâh te'âlâ murad edip şer ve me'asiyi murad etmediğine ve kader ile hüküm ederler.

20. Fırka **Yezidiyye'**dir. Ahali-i İran'dan bir peygamber gelecek ve o peygamberin kitabı semada yazılıp vehleten yere düşecek ve Nebî-i ahir zamanın şeri'atı terk edilecek derler ve Musul'un Sincar dağında meskûn olan Yezidiler'de Melik Tavus nâmıyla şeytana hürmet ederler ve "Birgün semaya çıkıp bütün mela'ikin re'isi olacaktır" derler. Şeyh Fahr nâm şahıs dalalet-i pişeye ittiba' ile Şeyh Adi nâm şahsa mensub olup meyanelerinde metlu ve enva'ı küfür ve ilhad ile memlu olan *Celde* nâm kitap ile â'mel ve tenâsüh mezhebe ka'il ve savm u salâtın farz-ı vücûbiyetini inkâr ile insana lazım olan ancak taharet ve safayı baldır derler. Vesa'irlerin malları helal olduğunu mu'tekid güne güne bâtil itikadları vardır. 1217 tarihinde Ali Paşa kumandasında Sincar'a muvazala bağ ve bahçelerini tahrip ve harp dağlar içinde kendilerini tazyik ile itmesi şeytana taptıkları ve her tarafa aka'id-i bâtilalarını serpmekte olduklarından bu ahval başlarına geldiklerinden bit't-tab' ita'ata mecbur olmuşlardır. Elan Yezidi nâmı altında bir cemaat ve re'islerine kendi ıstılahlarıyla "merşumi" nâm verilip İngiliz tebaası kabul etmişlerdir.

21. Fırka **Râbi'a'**dir. Ashâb-ı hulûdun müşrik olduklarına ve Allâh'ın murad etmediği ta'ata ka'illerdir.

22. Fırka **Harise** olup Hz. Ali (ra)'a vesa'ir sahâbe hakkında türlü türlü tefevvühatta bulunurlar. İstita'at kable'l-fiil ve kavlin fiili Hüda'nın mahluku ve mürtekib-i kebire kâfir-i ni'met ise de kâfir-i millet değildir derler.

Nev'i Evvel: Mu'tezile Fırka-ı Dâllesi Beyânındadır

Ahali-i İran, Hulefa-i Râşidin zamanında Müslüman oldukları ve sonra ahlâk-ı kadimeleri zuhurunda hulefa-yı Emeviye onları sıkıştırdınca yol ve çâre bulmak sevdasıyla Hz. Hüseyin (ö. 680) (ra)'e sıkıştığı muharebe zamanında asla imdad etmeyen yakın ve Kerbela ovasına karib olanlar yerlerinde yalnız istirahatte oldukları herkesçe müsellemler iken bu tazyikden halâsını hazır ederek Hz. Ali (ö. 661) evladı tarafını iltizam ile yeni büyük bir muharebeye sebebiyet verilerek hakikaten Emevileri mahv ve yerine Abbasileri ta'yin etmişler ise de Abbasiler de yine evladı Ali (ra) imhasına sa'y ve gayrette Emevileri gölgede bırakmışlardır. Merv'îye karib Sifdic karyesinde Eba Müslim (ö. 755) isminde bir bahadır bu sıfatilerden kıyam ederek âl-i Resul aşkına meydana atlamış ve Merve'yi zabt ve cemiyetini çoğaltmıştır. Abbasilerin re'isi Ebû'l Abbas Abdullâh bin Muhammed bin Ali bin Abdullâh bin Abbas (ö. 674) (ra) emmi Nebevî (sav) Ebû Mesleme el-Helali (ö. 663) vezir bilerek Irak tarafında asakir cemi'yle Musul üzerine yürümek tedarikinde idi.

Ebû'l-A'vân Abdumelik bin Yezid el-Ezdî (ö. 785) ile Ebû'l Abbas'ın amcası Abdullâh bin Ali (ö. 764) kumandasında olan Abbas taraftarları ile Emevilerden Merdan'ın asakir beyninde Belucik Muharebesi'nde Mervan tarafı bozulup Mervan da evvel Şam'a sonraları Mısır'a gittiyse de orada katl olunmuştur. Emevilerden Velid-i Sâni zamanında olan kargaşalıktan istifade ile iş görülmeye başlanmış Mervan'ın zaman-ı imaretinde de İbrâhim bin Muhammed (ö. 978) halifelik da'vasıyla ortaya atılmış idi. Bunun semeresini Ebû'l Abbas Abdullâh iktifat ederek halife olarak dört sene hükümlette oturmuş ve nihâyet derece Müslümanların kanını döktüğünden Seffâh (kan dökücü) nâmını almıştır.

Mülûk-u Emeviyye yani benî Ümmiyye Osmân-ı Zinnûreyn'(ra)dan gayrı 14 şahısdır, 90 küsur sene tahtnişin olmuşlardır. Osmân'dan sonra Muâviye'dir (ra). Benî Ümmiyye'den murad Benu Mervan İbnü'l-Hakem bin Ebû'l Âs bin Ümmiye bin Abduşşems bin Abdu Menaf'dır. Ahirleri Mervan bin Muhammed'dir. 133 tarihinde Abbasiyeden Seffâh'a bia't olunmuştur. Hulefa-i Abbasiye de 30 kişi olup 656 tarihinde Müstekfî billâh bin Müsterşed billâh hitamıyla Cengiz ve Hülagü yediyle hitam pezir olmuştur.

İmam Ahmed (ö. 855) rivâyetinde Sa'id b. Müseyyeb'den o da Ömer'den Nebî (sav) dedi: “سيكون في هذه الامة رجل يقال له الوليد هو شر لهذه الامة من فرعون لقومه Seyekunu fi hezihi'l-ümme racülun yukalu lehu el-Velid hüva

ümeranın ona meyilleri Ebû Cafer'den ziyâde idi ve onu gölgede bırakmanın neticesi idi.

İmdi, sonra Hz. İmam-ı Âzam ve hümam-ı efham sahibu'l-mezheb Ebû Hanife (ö. 767) hazretlerin telefine yüz tutmuş, Hz. Ali (ra) evlatları ise her tarafta tazyik ve tehdit altında idiler. İmam-ı Âzam Numan bin Sabit onlara muhibbî olduğu bahanesiyle şeyhü'l-İslâm'lık ve kadılık teklifi bir vesile edilerek adem-i kabulünü bahane ve hapis ve her gün ra's-i saadetinde günde birer ziyâde edilerek kamçının adedi 100'e vardığında mesmumen tertib-i şehadeti içirilmiştir. Bu Ebû Cafer böyle meydanı hâli ve kendi başına olduktan eski Medayin kasabası civarında Bağdat şehrini yaptırıp tezyin etmiştir. Yerine oğlu Muhammed Mehdi (ö. 785), onun yerine Mûsa Hâdi bin Mehdi (ö. 786), ondan sonra birâderi Harun Reşid bin Mehdi (ö. 809), yerine iki oğlundan Zübeyde Hanımdan olan Muhammed Emin (ö. 813) geçmiş ise de diğer oğlu Me'mun bin Harun Reşid (ö. 833) beyinlerinde münaza'a ve Emin şehid olmuştur.

İşte bu vakte ve bu tarihe kadar Mu'tezile denilen fırak-ı dâlle meydan alamamıştır. Bu Me'mun Nasturileri kabul ile eski Yunan hükemasının eserlerini onlar ile Arapça'ya tercüme ettirmiştir. Ve yerine Muhammed Mu'tasım bin Harun Reşid (ö. 842) ve yerine Va'sık bin Mu'tasım (ö. 847) ki ismi Harun'dur. Bu üçü makam-ı hilafeti uzamayı ele geçirince hatır ve hayale gelmeyen Mu'tezile aka'id-i bâtilasına meyil ve inhırafla şa'ebat-ı Mu'tezile'yi vücuda getirmişlerdir. Ve çok ulema ve fuzalayı işkence ve kendi yed-i zulümleriyle helâk etmişlerdir. Velhâsıl, kan ile yoğrulmuş bir bid'at vücuda getirilip kıyamete kadar sürmüştür.

Hülâsa-i aka'idleri beş noktada rûnema olur:

Birinci nokta vahdet-i zatiyyeyi ısbat edip inkâr ve nefyi sıfat-ı ilâhiyye.

İkinci âmâl-i beşeriye kudret ve irâde-i 'ibada' atf ve beşerde hürriyet-i kamileyi kabul ve kavî ve fi'ilinin halıkı olup şerri Cenab-ı Hakk hâlk etmekten tenzih.

Üçüncü Zatullâhın âhirette adem-i ru'yeti.

Dördüncü Hakk ve hakâyıkı keşfe ve ma'rifete aklın kifâyeti.

Beşinci mahlukiyyet-i Kur'ân ki inkâr-ı vahyi Rabbanî ile neticelenir.

Bu Mu'tezile'ler içinde tenasühe ka'il olanlar var ise de Ta'biyyun ve Akliyyun değillerdir. İptida müstakil 20 kadar şu'beye ayrılmışlardır:

1. **Vâsılıyye** fırkasıdır ki bu Vâsıl bin A'ta (ö. 748)'nın icadkerdesidir. Sıfatullâhı nefy ve küfür ve zulüm ve şerr takdir-i Hüda değildir ve küfür ile imân arasında bir menzile isbat etmiştir.

2. **Hezaliyye**'dir. Hüda-yı Müte'al hazretlerinin makduratı fena bulur ve ehl-i cennet ve ehl-i Cehennem'in harekâtı zaruri olup i'badın cennet ve cehennem üzerine kudreti yoktur ve iradatı // 149 // muradın gayrıdır derler.

3. **Nizamiyye**'dir. Kur'ân-ı Kerim kâmilten muciz olmayıp yalnız muğayyebattan haber verdiği mu'cizedir. Eğer Hakk te'âlâ müsaade etmiş olsaydı Arap mislini getirebilirdi ve icma' ile kıyas hüccet-i şer' değillerdir diyor.

4. **Ha'itiyye**'dir. Hakk te'âlâ kullarını başka bir dârda (yurt) âkil ve sâlim ve bâliğ olarak hâlk ve kendi ma'rifet ve ilmini ve ni'am-ı sa'ireyi ihsân etti ve cümlesini o ni'am ve ihsân ve teşekkürle mükellef kıldı ve kulların bir takımı teklif olunan emr-i mezkûr kemâhiye hakkuha ifa ve diğeri kusur olarak eda edip, üçüncü takımı kâmilten terk ve isyan eyledi ve Cenab-ı Hakk itaat ve lazıme-i şükrü edenleri Cennet'e ve etmeyenleri dâr-ı Cehennem'e gönderdi. İkisi ortası olanları bu dâr-ı Dünya'ya çıkarıp ve burada ye'is ve zarar ve şiddet ve rehâ ve âlâm ve lezzât ile müptela kıldı. İşte suver-i insâniyye ve hayvaniyyede görülen ihtilaf onların zübünleri (akrep, kıskaç) nisbetindedir ve kadim olan Cenab-ı Hakk'dan başka bir hadis ilâh daha vardır derler.

5. **Kesiriyye**'dir. Hüda-yı müteâl hazretlerinin iradatı iki veçhe üzeredir: biri sıfat-ı zatiyye ve diğeri sıfat-ı fi'iliyyedir. Sıfat-ı zatiyye ile kendi ef'alini ve i'badın cemi'i ta'atını irâde eder. Zira ıslah ve hayrı bilip de onu irâde etmeyen hakîm sayılmaz. Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu daha vardır ki izhar etmiş olsaydı ruy-i Arz'da bulunan insanların kâffesi imâna gelir idi. Mamafih, o lütfu izhar etmek Cenab-ı Hakk'a vâcib değildir ve kebireden tevbe makbul ise de mürtekibi bir daha işlediği halde evvelki irtikâbın cürmü yine avdet eder derler.

6. Fırka **Ma'meriyye**'dir. Cenab-ı Hakk yalnız ecsâmı ve ecsâmı a'razı hâlk etti. Cenab-ı Hakk kendi nefsinin bilmez, zira eylemekliği ilim ile ma'lumun ittihazı icap eder. İnsanın iradatından gayrı fiili yoktur ve hareketi iradatına müsteniddir. Bu istinad tevlid tarikiyle olmayıp mübaşeret tarikiyledir derler.

7. **Müzdariyye**'dir. Halk nazm ve belâğat cihetinden Kur'ân-ı Kerim gibi ve belki ondan ahsene kadirdir ve hudus Kur'ân'da mübalağa ile kademine zahib olanlar kâfirdir. Hakk te'âlâ ebsar ile görünmez ve i'badın a'mâli Hüda'nın mahlûku değildir. Bir fiilin tevliid cihetle iki fa'ildan vuku'u ca'iz değildir derler ki râhibü'l-Mu'tezile ünvanlı İsa bin Subehy (ö. 841) rabbanî tahtında teşekkül eden heyetin aka'id-i bâtılalardır.

8. **Samaniyye**'dir. İşte Abbasiyyeden Me'mun musahâbet ettiği Semame bin Eşraş en-Nümeyrî (ö. 716)'ye mensuptur. Ef'âl-i mütevellidenin fa'ili yoktur ve müşrikîn ve Mecus ve Yahudî ve Nasârâ ve zenâdıkâ ruz-i kıyamette Cehennem'e girmeyip sıbyan ve beha'im gibi toprak olacaklardır ve tahsin ve takbih akli olup ma'rifet vürud-i şer'iden evvel vâcib ve küffardan hâlîkını bilmeyenlerin ma'zuriyetine ka'illerdir.

9. **Hişâmiyye**'dir. Cennet ve cehennem elan mahlûk değildir. Kur'ân-ı Kerim'de helal ve haram üzere delalet yoktur. Vesa'ir bida'-ı bâtılâsındadırlar.

10. **Câhiza**'dır. Buleğa ve fusahasından bulunduğu mebni halife-i Abbasiye'den Mu'tasım (ö. 842) ve Me'mun (ö. 833) indlerinde ziyâde rağbet, nihâyet derecede izzet gördüğünden meydan alarak abdin iradatından gayrı kesbi olmadığına ve ehli nâr Cehennem'de azab cihetinden muhalled olmayıp belki tabi'at nâra münkalib olduğuna ve Hakk te'âlâ âsilerin nâr-ı Cehennem'e idhali olmayıp onları Cahim kendi cezb edeceği ve maarifin kâffesi zaruriye olup hiçbirisi ef'al-i i'baddan ma'dud olmadığına ka'il ve kütüb-i felsefeyi tettebbü' ile onların akval-ı sefihiyyelerini kendi tertib ettiği aka'id-i fasidesine mezc ile felsefî mezhep teşkil etmiştir.

11. **Hayyatiyye**'dir. Hakk te'âlâ hazretlerinin iradatı zatıyla ka'im bir sıfat değildir. Basir ve Semi'dir demek mesmuâta ve mübassarata âlimdir demektir. Daha birçok türrehât derler.

12. **Ka'biyye**'dir. Hayyatiyye'den ayrı Semi' ve Basir ve iradatın ilim sıfatına rücu'una ka'illerdir.

13. Ebû Ali Cübbâi (ö. 916)'ye mensub **Cübbâi** fırkasıdır. Bu yadigâr (bir hitap şekli) bir de tefsir-i Kur'ân'ı vardır ki mesleğini onda âşikâr ederek asla âyât-ı Kur'âniyyenin me'ani-i menkabesine takarrub bile etmeyip temas bile edememiştir. Te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin iradatı hadis olduğuna ve bir kelâm ile mütekellimdir ki onu cisimde hâlk eder ve kul fiilinin halîkı olduğuna ve mürtekeb-i kebirede ne mü'min ve ne kâfir olduğuna tevbesiz gidenler cehennemde muhalled olduğuna ve

mükellefe lütuf etmek ve kula aslah olan şey'e riâyet eylemek Cenab-ı Hüda azze bürhanehuya // **150** // vâcip olduğuna zahib vesa'ir türrehât bulunmuşlardır.

14. Bahşiyye'dir. Ma'siyetsiz ikâba istihkak mümkün ve bir kebireye musir olanın diğer kebireden tevbe ve rücu'u makbul olmadığına ve kudretsiz tevbe yoktur, yani bi'l-farz ve'l-takdir zinaya kudreti olmayan kimsenin tevbesi fa'ide vermez derler.

15. Amraviyye'dir. Zühd ve salahla mevsuf ve ruvât-ı hadisden ma'dud iken re'is-i Mu'tezile Vâsıl bin Ata (ö. 748)'nın mesleğini kabul ederek ondan fâzla Hz. Osmân ve Ali (ra) kaziyelerindeki iki tarafı da tekfir tarafını tasdik ve daha hezeyanda bulunmuştur.

16. Esvariyye'dir. Kudret-i ilâhi'de kâsır olduklarından Hakk te'âlâ ademiyle haber verdiği veya ademini bildiği şey'e kâdir değildir lâkin insan ona kâdirdir çünkü insanın kudreti zıddına salihdir ve te'âlâ ve tekaddes cenapları kâdir değildir derler.

17. İskâfiyye'dir. Hakk te'âlâ ukalaya zulme kâdir olmayıp sıbyan ve mecanine zulüm eder ve daha bî hesap hezeyandadırlar.

18. Ca'feriyye'dir. Bazı fessak-ı ümmet-i Muhammediyye zenadıkâ ve Mecus'dan bedterdir ve hadd-i şurb üzere icma'-ı ümmet hata olup hududda mu'teber nasdır ve bir habbe sirkat edenler imândan mütehalli'dir derler.

19. Salihîyye'dir. İlim ve kudret ve semi' ve basarın meyyit ile kıyamlarını tecviz ederler.

20. Fırka Hadebiyye'dir. Her hayvan mükelleftir vesa'ir tefevvühatta bulunurlar. Bu fırkanın ekserisi hafız, fasih ve belîğ olduğuna mebnî hemen cümlesinde onu taklid ettirerek kendi indlerinden de birer, ikişer, üçüşer bide' ilhak ile ayrı meslek icad etmişlerdir, hazelehumullâh.

21. Fırak-ı Mu'tezile teşe'ubâtından gayrı 20 fırkaya ayrılmışlardır. Şürût-u imândan olan "ve bil kaderi hayrihi ve şerrihi minallâhu te'âlâ" kelâmında Mu'tezile fırkası vücuda geldiği gibi diğer Cebriyye fırkası da zuhur etmiştir. Kâfir Aristo (ö. MÖ. 322)'nun iki vücut ezeli, biri "heyula" ve bir "maharrik" ta'biri ve mel'un Zerdüş (ö. ?) esasda iki ma'buda ka'il birine hayır diğerine şerr dediği kelâmlarını fırka-ı dâlleden Mu'tezile re'isi Ebû Ali Cübbânî (ö. 916) kabul ile sıfat-ı zât-ı te'âlâ'yı inkârda Aristo'nun dediğini demiştir.

Aristo'ya göre sebep-i evvel olan Hakk'ın diğer bir sebep veya esbâbdan müstağni olması irâde-i infî'al vesa'ir gibi sıfattan

münezzeh olmasından neş'et etmiştir. Mu'tezile de aynı suretle diyor ki eğer Cenab-ı Hakk'ın zât-ı mutlakı kendi gibi ezeli sıfata malik ise ta'dad-ı sıfattan lazım gelir ki zât da ta'ad ede. Yine Aristo'ya ittiba' eden felasefe diyor ki Allâh te'âlâ külliyyatı bilir cüz'ıyyatı bilmez. Zira o halde bir halden diğer hale tağyir ve tebdil lazım gelir. Cüz'ıyyatın bir şekilden diğer şekle tahavvülünden hâli olmadığından maddeyi Allâh bilecek olsa zât-ı mukaddeslerinde de bir sıfattan diğer bir sıfata tağayyuru naks mucibdir. Vacib-i te'âlâyı ise tenzih lazımdır dediler. Zât ve sıfatında tağayyur asla mümkün ve mensur değildir ve muhaldir. Bunu ısbatta bir misal irad ederler: Biri ak sade giyinmiş ve biri de siyahpuş olmuş iki kimse yekdiğerini takiben saf ve mücella bir ayna önünden geçseler bunların hey'et-i muhtelifeleri başka başka olarak aynada mün'akis ve zahir olmak ile gerek ayna ve gerek aynanın gösterişi müteğayyir ve mütebadil veya ayna bir mahalden mahall-i ahire münfa'ıl olmak lazım gelir mi acaba? Herkes de bildiği gibi hayır, asla ve kat'a böyle şey hâyâle bile gelmez derler.

İmdi ilim; âlim ile ma'lum beyninde bir taallukdan ibaret olup Binâenaleyh taallukda vuku' bulan tağayyur ne zât ve ne sıfatta tağayyuru icab etmez. Bu ise bir emr-i bedihidir ve bununla ma'a ayna yine mahlûktur ve mümkünü'l-tağyirdir. Hâlbuki te'âlâ ve tekaddes cüz'ıyyat-ı maddeyi bilmekle zât ve sıfatında tağyir asla mümkün ve mutasavvar değildir.

Cebriyye meslek-i sakime başka bir fırka olup Kaderiyye, Mürci'e ve Neccariyye ve Müşebbihe fırkalarında da isti'are ettikleri vardır. İnsanda ne hiss-i sa'y ve fazilet ve ne tehzip-i ahlâk ve ne mes'uliyet şevki bırakmayan bir râh-ı ataletdir ki Cehim bin Safvan (ö. 745) esasını kurmuştur. Vürud-i şer'den evvel ma'rifetin icab ne de Mu'tezile fırkasına muvafakat ederek lâkin abdin filini Allâh te'âlâ hazretlerine isnad ederler. Kudret ve ihtiyarı selb ile insanı cemadât menzilesine tenzil eder ve insan, kâffe-i harekât ve sekanâtta muhtar ve mecburdur derler. Bunlar bu yola düşmelerinin esbâbı // **151** // felâsife ve maddiyyun ve ta'biyyun ve putperest ve zerdüşť mesleklerinden toplayıp kendi efkâr-ı faside ve ahlâk-ı seyyielerinin de mezc ile meydana inmişlerdir. *Behcetü'l-Fetâvâ*'da ihtiyar-ı cüz'ü inkâr edip abd için olan ef'alın hakikatta fa'ili Hakk te'âlâdır diyen kimseye tecdid-i imân ve nikâh lazım gelir diyor. “فمن شاء فليؤمن و من شاء فليكفر/femen şâe felyu'min vemen şâe felyekfur”⁴⁵⁷ “جزاء بما كانوا يعملون/Cezâen bimâ kânû ya'melûn”⁴⁵⁸ “فليعمل عملاً”

⁴⁵⁷ Kehf 18/29; “Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin”.

⁴⁵⁸ Vâkı'a 56/24; “Bunlar işledikleri amellere karşılık bir mükâfat olarak”.

صالحاً/felya'mel 'amelen"⁴⁵⁹ gibi bî hesab âyât-ı beyyinât ve ehadis-i sahih-i Nebevî, abdde irâdet-i cüz'iyenin vuku'unu ve ef'alinde medhali olduğunu tasrih buyurmuşlardır.

Abdin Ef'ali İkiye Ayrılır: Biri “ıztırarî” diğeri “ihtiyarî”dir. İrade ile ihtiyarın mefhumları her ne kadar mütakarib ise de lâkin ihtiyarda muhtâr ve metrûk olan her iki şıkk melhûzdur. Yani fiil ve terk-i fiil olur. İradede ise muhtâr olan şıkk mülâhaza olunup metrûk olan şıkk melhûz değildir. Cenab-ı Hakk celle sultanuhu insanda öyle bir kudret etmiştir ki fiil ve terki nisbeti mütesavidir. O iki şıktan birine insan kudretini sarf etmesi irâde-i cüz'iyedir. Der a'kab (akabinden) hâsıl olan fiiller de ef'al-i ihtiyariyyedendir. Bu ef'al-i ihtiyariyye kimin mahlûku olduğu mes'elesinden kimi ifrat ve kimi tefrit edip fırkaların zuhur olmuştur. Ef'al-i ihtiyarî oturmak, kalkmak, namâz kılmak, oruç tutmak, yazı yazmak, söz söylemek gibi tasavvur ve kasd ile mesbuk olan fiildir. Mesela yazı yazmak bir insanın hatırına geldikde yazmaya meyil ederse de fiil ve terk de, yazıp yazmamak da muhayyerdir. Fakat yazmakda hayır ve fa'ide mülâhaza ederek kendisinde kasd ve musammim yani fiile teveccüh hâsıl olunca kalemi eline alıp yazmaya başlar. İşte bu kasd ve musammime **ihhtiyar-ı cüz'i** denir ki bir emr-i cüz'idir. Yani hususî bir şeyde fiil ve terk şıklarından birini ihtiyar ve tercih demektir.

⁴⁵⁹ Kehf 18/110 ; “Yararlı bir iş yapsın”.

Nev'-i Sâni

Cebriyye ve Kaderiyye ve Mürciyye ve Neccariyye ve Müşebbihe Fırkaları Beyânındadır

Cebriyye ve Kaderiyye mesleğinde insandan irâde-i cüz'iyi nefy (eder) ve ağaç gibi olup rüzgâr tahrik ederse direnir rüzgâra tabî' olduğu kulun fiilinde asla medhali yoktur diyorlar. Zira Allâh te'âlâ hazretlerinin ilim ve irâdesinden hiçbir şey hâriç değildir. Bu surette Cenab-ı Hakk'ın ilim ve irâdesi bir fiilin vücuduna taalluk ederse o fiilin süduru vacib, ademine taalluk ederse o fiilin süduru mümteni'dir. Vücub ve imtina' ise ihtiyara münâfi olmakla behemehâl abdin mecbur olması lazım olup abdin ihtiyarına mahal kalmaz derler.

Cevap: Bi'l-ihtiyar fiilin veya terkin vücubu ihtiyari-i muhakkak ve müsbettir, demişlerdir ve ilim ma'luma tâbî' ve irâde-i külliyye irâde-i cüz'iyeye ihtiyariyyeye nâzırdır. Abdin ef'ali, ef'al-i ihtiyariyesini irâde ve icad için yine abdin irâde-i cüz'iyesini şart ve sebep kılmıştır.

Suûd ile sukût, irti'aş ile batş arasında bilbedahe fark-ı celî her insanca emr-i müberhendir. Hareket-i batş ihtiyari ve hareket-i irti'aş ıztırarî kezalik ağaca su'ûd ihtiyarî ondan sukût ıztıraridir. Yani bir adam ağaca çıkarsa ihtiyariyladır. Lâkin ayağı sürçüp düşmek istemez iken yere düşüp bacağı çıkmak ve kolu kırılmak gibi musibete giriftar olması ıztıraridir ve kezalik istediği vakit kolu, elini, gözünü, ağzını debretmek ihtiyari olup ve'l-iyazubillâh insanların kol ve vücud ve re'sine bir illetin tarabatiyle ra'se (titreme) gelip el ve kol ve re'sini depretmek, medhali olmaksızın ve belki zabtına gayret ederse de mümkün olmadığı ıztıraridir. Yine "tâle'l-gulamu esvede levnuhu" genç efza (büyüyen genç) boyunu uzatıp yüksek ve uzun boylu oldu ve rengi de esmer oldu deyince ıztırari; kitap yazdı, oturup konuştu, kurban kesti, kabri yaptı gibi fiiller ihtiyarî olduğu aşikâr bir fark-ı celî olup Cebriyye ve Kaderiyye'nin abdin ef'alinde asla medhali olmadığı meslek-i bâtılları âtıldır. Bunların böylece aka'id-i fasideye gitmeleri ve cematât gibi olduğu takdirde kâide-i teklif-i rabbanî ve şer'i Ahmed (sav) olamayacak medh ve zem, sevap ve ikaba mahal kalamayacak ve çalışmak ve idare-i ta'ayyüş kazanmak ve helalinden kesb ve haramdan içtinab kelâmların fa'idesi // 152 // ve mahalli kalmaz. Ma'bud hâlık ve abd kâsibdir. Kesb zaten halk üzerine mukaddem lâkin vasfen halktan muahhardır. İşte, bu ma'ani ile ef'al-i i'bad abdin kesb ve Cenab-ı Hâlık te'âlânın hâlıkı iledir. Tafsilatı aka'id kitaplarında mestur ve mâli'dir.

Mürciyye mezhebi ise muhabbet ve ma'rifet ve ihlâs olan hasa'il-i hamidiyye birer suret-i mahsusada ehemmiyet verip beş fırka-ı dâlleye tefrik olmuştur. Bu Mürciyye fırkalarının ekserisi, galat şub'eden doğma bir şenaattır. Üssü'l-esas ma'rifettir. Bu olmazsa imân olmaz ve taatı son derece ehemmiyetsiz bırakmaları felsefî bir şekildir. Tasavvuf, barda hususan Bektaşî tarikine kendilerini nisbet eden mülhidlere revnûma olmaktadır. Ve beş fırkaya ayrılmışlardır.

1. **Fırka Yunusiyye**'dir. Ma'rifetten gayrı ta'atın terki hakikat-ı imâna zarar vermez ve o sebeple azap olunmaz. Hakikat-ı imân Hakk'ın ma'rifetidir. Abdin Cennet'e duhulü ibadetle mümkün olmayıp ancak ihlâs ve muhabbet ileidir.

2. **Ubeydiyye**'dir. Cenab-ı Hakk insan suretindedir ve sıfatları zatından gayrı değildir. Bu cihetlerinde Mu'tezile'ye benzerler.

3. **Gassâniyye**'dir. İman Hûda-yı müteâl ve Resûl-i müçtebaya ve bunlardan gelenlere mücmelen inanmaktır. Mesela namâzdan murad ve savm ve hacdan murad ne olduğunu bilmeyiz. Mekke-i Mükەرreme'yi Kâbe mi zebandır yoksa başka bir ma'nayı kasd mıdır? Bunları bilemeyiz.

4. **Sevbaniyye**'dir. Hakk te'âlâ ruz-i kıyamette bir asiye afv ederse sa'ir emsâlini de afv edecektir. Aklen işlenmesi ca'iz olan nesnelere i'tikad imândan değildir derler.

5. **Sevmiyye**'dir. İman, Hûda-yı müte'al hazretlerine tasdik ve muhabbettir. Fûru'u şer'i yoktur.

Bu beş fırkanın akval-i bâtilalar **İbahıyye** fırak-ı şîadandır. Tafsili onda mezkûrdur.

Neccariyye meşrebi **Mu'tezile**'den ayrılmış ve üç fırkaları vardır: **Barğusiyye**, **Za'feraniyye**, **el-Müsted**. Nefy-i sıfat-ı Rabbanî'de ve Kur'ân'ın mahlukiyetinde ve daha bazı mesa'il-i i'tizalde yorulmuşlardır.

Fırka-ı Müşebbihe ise galat-ı Şia'dan bir fırka-ı bağıye olup birkaç mes'eleda Şia'den ayrılmıştır. Cenab-ı Vâcibu'l-vücûd'un arş üzerine olduğuna ve Cenab-ı Hakk'ı cisme teşbih ile mekânda ve cihet-i ulvîde bulması akvalinde bulunduklarına mebni bir ismi de mücessime denir. Bu Müşabbih fırkası bir ise de dokuza ayrılarak evsâf ve aka'id-i zaîğaların ismiyle müsemma olmuşlardır. Cihet ve cismiyet ve cevarih isbât ederler. Nasârâ'nın Hz. İsa (as) hakkında zaheb oldukları mesleklerinden ahz ve telakki eylemişlerdir. Haşviyye, Bâbekiyye, Mahmeriyye, Gamresiyye,

Kemresiyye, Hecmesiyye, Kerramiyye nâmlarıyla yâd olunurlar. Bâbekiyye, Mahmeriyye cenab-ı Hakk'ın tecessüm ve harekete ve intikal ve hululüne, Haşviyye ve Gamresiyye ve Kemresiyye ve Hücmesiyye fırkaları ise Allâh te'âlâ hazretlerinin cismi var ecsâm gibi değildir. Lahm ve demden mürekkebdir. Lâkin bizim lahm ve demimiz gibi değildir. A'za ve cevahihi var, O'nunla mülameşe ve müsafefe ve muanaka ca'izdir. Müşebbihe-i Keramiyye'de Allâh te'âlâ arş üzere ve cihet-i ulvîdedir, hareket ve nüzulü ca'izdir. Bir asırda iki imâmın cem'i ca'iz, Hz. Ali ve Muâviye gibi olduğuna ka'il, nübüvvet ile risâlet vahiy ile ve tebliğ-i emir ile olmaksızın nübüvvet ile risâlet zât-ı Resul ile ka'im iki sıfattır derler, hazelehumullâh. Bu Kerram Nisabur'da sekiz avam bid'at için alarak Beyt-i Mukaddes canibine ve Şam'a varıp aka'id-i fasidesini neşr ve 255 tarihinde Kudüs'de ölmüştür, fevt olmuştur.

Nev'i Sâlis

Şiâ Fırkaları Beyânındadır

20 fırkaya ayrılmış Buda, Brahma, Asur ve eski Mısırlıların hülûl münkirlerinden beşeriyet kadar eski olan Hululiyye mezhebini kendilerine mal etmişlerdir. Rûh-i âlem olan Hâlık İmam Ali (ra) sonra nesl-i Ali'ye hulul ettiğine ka'ildirler. Hz. Cebrâil(as)'ın Dihye-i Kelbî suretinde eserde varid olduğunu sened makamında da ira'e ederler. Halbuki zuhur ile hululün ma'na-yı lügavilerine cehaletleri de ayrıca hamakatlerini mu'ekkiddir. Cibril'in Dihye'ye hulul etmeyip belki onun suretinde zahir olmuştur. Bununla beraber hulul-i ecsâm havasstan olduğuna mebni Hakk te'âlâ'da muhaldır. Binâenaleyh Hulul mezhebi bâtıldır. Hristiyanların Hz. İsa (as) hakkında hulule ka'il olduklarını aynı Şia fırkaları // 153 // ahz etmişlerdir. İşbu hulule ka'il olan Gulat-ı Şia ehli kitap olmadıklarından kadınlarını tezevvüc ve zebihalarını ekl ca'iz değildir. Bunların bu yola sapmalarının esbâbı, takat-i beşeriyenin fevkindeki havarıkın zuhuru Cenab-ı Hakk'ın kendilerine hulul etmesinden nâşidir diyorlar. Rûh-i Vâhid'in ecsadda, ecsadın halatına göre revnüma olması asıl ittihaz olunarak Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin Hz. Ali (ö. 661)'ye ve şeytanın Muâviye (ö. 680)(ra)'ye hululü gibidir derler. İbtida bu mesleği icad eden Kabal İsrailiyyesi efkârına sâlik Yahûdî Ribbilerinden iken güya ihtida eden Abdullâh Sebe (ö. ?)'dır. Binâenaleyh;

1. Fırka-ı Şia'ya **Sebeiyye** denir. Hz. Ali ahir zamandan bulutlardan yere inip icra-yı adalet ve âlemi ıslah edecek ve inde'l-mevt tenasüh-ü ervaha ka'ildirler.

2. **Kâmeliyye**'dir. İmamet bir nûr ve bazen nübüvvete inkılab ve diğer şahısta zuhur ve Hz. Ali'ye biât etmeyenlerin küfrüne zahiblerdir.

3. **Ulyaniyye** ve **Zemmiyye**'dir. Hz. Muhammed'i Ali göndermiş, Fatma, Hasan ve Hüseyin ve Muhammed ve Ali'nin uluhiyyetlerine ka'ildirler.

4. **Muğayyire**'dir. Cenab-ı Hakk nûrdan bir racul suretinde ve başında tac ve kalbi menba'-ı hikmetdir. İ'badın isyanına vâkıf olarak gadaba gelmekle terledi bu terinden tatlı - tuzlu iki derya hâlk etti. Tatlıya nazar ettikde kendi gölgesini görüp bunun bir miktarından Ay ve Güneş ve yıldız icad ve mâadasını başka Allâh'a lüzum yoktur diyerek ifna eyledi. Tatlı deniz Mü'minleri ve tuzlu denizden dinsizleri yarattı ve nâs dâlalde iken Hz. Muhammed'(as)i

ba's ve imâmeti yani bundan maksad Hz. Ali olup imâmetden men' hususunu semavât ve arza ve dağlara ve taşlara arz ettikte cümlesi ebâ edip insan yani Ömer'in teşvikiyle Ebûbekir kabul eyledi derler. Sure-i Ahzab'ın ahirinde olan âyet-i Furkanîyyeyi hevalarına nebean bu vecihle ma'na vermişler; “إنا عرضنا الأمانة على السموات والأرض والجبال فأبين أن يحملنها فحملها الإنسان Innâ ‘aradnâ'l-emânete ‘alâ's-semavâtî ve'l-ardi ve'l-cibali feebeyne en yahmilneha ve eşfakne minha ve hameleha'l-insân”⁴⁶⁰. Sadakallâhu'l-Azim.

5. **Mansuriyye**'dir. Da'ima Rusul ve risâlet münkat'î olmaz. Cennet muhabbetle ve cehennem buğz u adavetle me'mur bulunduğumuz kimselerin ismidir. İmam Bakır'a kendini nisbet ederek vefâtında meydana çıkıp semaya çıktım, Ma'bud'umu gördüm, eliyle başımı sığadı, bana “Ey oğul! Yere in, benden tebliğ ile و إن يروا كسفا من السماء ساقطا يقولوا سحاب مرقوم”⁴⁶¹ Ve in yerav kîsefen minessemai sakitan yekulu sehabun merkumun”⁴⁶¹ bu kîsef bana nazil oldu” dediğinde Haccac (ö. 714) bunu işitince idam etmiştir.

6. **Batıniyye**'dir. Karamita, İsmailiyye, Haramiyye, Seb'iyye, Bâbekiyye, Mehmeriyye bu vecihle altı isimle de yâd olunurlar. Eski Mecusilerden kalma aka'idi Hasan Sabbah (ö. 1124) nâmında bir mülhid tarafından tecdid edilmiştir. Hasan bin Sabbah Kazvin cihetlerinde yüksek bir dağ başında “Alamud” kalesinde tahassun etmiş meşhur Alparslan Sultan (ö. 1072) bununla çok uğraşmıştır. Acayip ve garaip büyük bir meslek icad etmişlerdir.

Derler ki Hakk te'âlâ ne mevcûd ve ne ma'dum ve ne âlim ve ne cahildir. Sıfat-ı ilâhiyyenin kâffesinde teşkik ederler. Hakk te'âlâ evvela bilfiil-i tam olan aklı ve bu akıl vasıtasıyla gayr-ı tam olan nefsi ibda' eyledi ve nefs aklın kemaline müştak olarak noksândan kemale gelmek için bir hareket eyledi. Bu hareket ise alete muhtaç olduğundan ecram-ı Felekiyye hadis oldu. Ve mevalid-i selâse de ecram-ı mezkûrdan vücuda geldi derler. Kur'ân-ı Azimü's-şan'ın bâtın ma'nası diyerek türlü hezeyanda bulunurlar. Ve istediği mesleğine münasip ma'nalar uydurur dururlar. Mea'ni-yi zahiresini hükümsüz i'tikadlarına mebni Bâtıniyye ve evvelki teşkil edenin ismi Hemdan-ı Karmat olduğundan Karamita, İmam Ca'fer-i Sâdık (ö.

⁴⁶⁰ Ahzab 33/72; “Doğrusu biz emâneti göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir; onu insan yükledi.”

⁴⁶¹ Tûr 52/44; “Gökten bir parça düştüğünü görseler üst üste yığılmış buluttur, diyecekler”.

765)'ın büyük oğlu İsmail'e nisbetle İsmaliyye, maharrematı kendilerine helal ad eylediklerinden Haramiyye, Rûsul-i izam yedi olduğundan her biri arasında yedi imâm i'tikadından Seb'iyye, hârici bir fâsıkın emrine ta'bileri için Bâbekiyye-i merkurum kırmızı esvab giydiğine mebnî Muhammeriyye nâmlarıyla yâd olunurlar. Din-i İslâm'ı tahripde bu Bâtıniyye fırkaları kadar düşman nadirattandır. Aynı bunları asıl itti haz eden insanlar elan mevcuddur. İş bu mülhidler halkı idlal için bir takım ihtilâhat-ı küfür kullanırlar. Mesela, hal' demek tamam mesleklerini takip edenlere ve çıkmaya selh tesmiye ederler ve bu dereceye varanlara muharrematı mübâh kılarlar. Vudu' muhabbet-i imâmdan, salât tarik-i ilhaddan, // 154 // zekât tezkiye-i nefisden, ihtilam ifşa-ı esrardan, gâsl tecdid-i ahidden, Cennet tekalifden râhat-ı ebdandan, nâr-ı cehennem meşakk-ı tekâliften, Ka'be ve Safa Nebî'den ve Merve bâb-ı Ali'den ve telbiye muhatabın icabetinden ve tavaf e'immeye muhabbetten diye türlü türlü bâb-ı şer'inin cümlesine birer ma'na vaz' ve tev'il edilerek müfsid-i âlem olup zındık olmuşlardır.

Abdullâh Meymun (ö. 875) da ortaya bir imâm-ı mahfî kâidesi icad etmiştir. Suriye'de Selamiye'de fevt olup yerine oğlu üstaz-ı âzâm sıfatıyla Ahmed nâmında ona halef olmuştur. Hüseyin el-Ahvezi'yi irşad için Irak tarafına saldırmış. Karamit lakabıyla mülakkab bir Hemedaniye rast gelip onu bin türlü habl ile dahil-i tarikat ederek bundan sonra Karamit'e tâbî olanlar meydan almış ehl-i Mekke'ye hücum ve orayı zabttan sonra ahaliyi ba'del idam Zemzem kuyusuna doldurmuş Hacer-i Esved'i yerinden çıkarıp beraber götürmüşlerse de 70 devenin tahtında kuvvet ile memleketlerinde gâla ve veba ve ta'un zuhuruyla nihâyet yine Hacer-i Esved'i yerine götürmüşlerdir ki götüren ancak bir deve olduğu ve Hacer-i Esved'in Mekke'ye iştiyakı zuhur etmiştir.

Takuyiddin Ebû'l-Abbâs İbn Teymiyye el-Harrânî el-Hanbelî (ö. 1328) dedi ki Karamata-i Bâtıniyye fırkası Mısır'da olan Hakim Biemrillâh (ö. 1021)'ın etba'ı olup dinleri ahab-ı ihvanu's-safa olup münafık e'immelerinin cem' ve telfik eyledikleri bir kitaptır. Bunlar Müslimin ve Yahud ve Nasârâ olmayıp asıl davetleri şer'iatların butlanı olup Mecusiler memâlik-i İslâm'ı istila esnasında onların bâtil mesleklerini bunlar halt ile bir aca'ib din ihdas etmişlerdir. İmam halifetullâh ve daha doğrusu insan şekline girmiş ma'bud olup

İslâm'dan evvel bu imâmlar ekseriya gizli kalmış idi. Peygamberler ise imâmların meb'ûsu demektir. Lâkin bu me'uslar kendilerini irsâl eden vahiy ve ilham ile tecelli eyleyen imâmı bilmiyorlardı vakta ki Cenab-ı Muhammed (sav) hatem-i nübüvvetle me'bus oldu o vakte kadar gizli kalan imâm da meydana çıktı. Bu da İmam Ali b. Ebi Talib idi (ö. 661). İmamet onun sülalesine intikal etmiştir. İmam Ca'fer oğlu İsmail ihtifa etmekle ondan sonra imâmlar mahfi olup yerlerine vekil idare eder, türlü türlü elkab isti'mal ederler, Allâh imâma, imâm da hüccete, o da bâba bâb da mü'mine ta'lim eder derler.

Yedi imâm olduğu gibi yedi de peygamber vardır. Bunlar edyan-ı mütেকaddimeyi ilğa ve edyan-ı cedideyi yerine ikame ettiler. Her birinin bir mu'avini bunun erkânı ve mesleğini neşr eden bir m'uavini yediye kadar muâvinin mua'vini bulunup bunlara "Saminler" denir. Bu yedi sâminler zamanı hitam bulunca yeni bir din, bir peygamber zuhur eder. Buna mebni yedi nâtık vardır. Âdem (10 sahife) ve Şit (50), İdris (20), İbrâhim (10), Mûsa (Tevrât), İsa (İncil), Muhammed Aleyhimusselatu vesselam (Kur'ân-ı Âzim), Nûh, Sâ'm, İsmail, Harun, Pavlus ve Ali ve nihâyet sahibu'l-asr Abdullâh Memun'dur ki eşyanın ma'na-yı tasavvufî ve batınisinin nikabını kaldırdı. Herkes onu ta'kib ve ona itaat farzdır derler ve gayrılarının kendilerine ta'bi olmak için her tarafa adamlarını gönderip ıdlal etmede esnad ve habldle mâhirlerini irsâl ederler ve tahrib-i din-i İslâm'ı zir u zeber etmişlerdir.

Mesela fera'iz ve da'avât yakın zamanda lağv edilecek diyerek hüsn-i milel üzere te'sir ederler. İranî bulduğu adam Arap'a itaat etmeye, Arab'ı bulursa hakimin İranîler gasb eylediklerini beyân ile beyinlerinde husumetin takviyesini ve hamıyyeti tahrik yollu söz söylerler ve kendilerini üstad ve şeyh makamında göstererek yavaş yavaş ihtiyat ile tilmize namâz, oruç, zekât, cihad, hac, abdest, gusûl gibi erkân-ı diniyye-i mefruzayı icraya lüzum olmadığını telkin ederler, mesleklerine idhal olunacak talib olana kadim ulema-yı dinin akidelerini red etmeye ve hakikat-ı din-i İslâm'ı ancak imâmlar muttali' olduğunu takrir ederler. 12 imâm add ettikleri doğru değildir. Belki imâm yedidir. Çünkü yedi adet mukaddestir. Yedi seyyare, yedi kat gök, yedi kat yer vardır. Yedinci imâm olan bizim efendimiz diyerek tabi' oldukları mürtedin ismini ta'zim ile yâd ederek zamanında her kim ise dinin ma'nayı bâtnesini bilir. Cinasların cinaslarına aşınadır. Bütün

mezahib-i Şi'a içinde biz onun ilmine varis olduk. Binâenaleyh onun ilmini ancak biz ta'lim edebiliriz derler. Son derece // 155 // dindar ve muttaki adam revişinde (gidiş, seyir) göstererek müphem sözlerle tecessüs ve merakı celb ederek din-i Muhammedî pek güç ve esrarengizdir, ancak birinci derecede bir melek yahut bir peygamber veya kalbi Allâh tarafından münevverü'l-kalb bir abd-i mü'min-i kâmil din-i Muhammedi'nin ma'na-yı hakikisini anlaya ve anlatabilir. Bunun üzerine gâyet rakik ve nazik nokta götürmeye başlar.

Mesela hac esnasında Cemre'de ufak taşlar atması, Safa ve Merve beyninde koşması, Havva validemiz Âdem'in sol kaburga kemiğinden hâlk nedir ve rûh nedir ve nasıl şeydir ve şekli nedir ve nereden gelmiş ve bir dakika, belki bir anda yeri ve göğü yaratması da kudret-i kadimesi kâfi iken altı günde yaratması ne ma'nayadır diyerek mesa'ilin hallini göstermez ki sem'-i muayyende tereddüd ve şaşkınlık tevellüd etmek üzere bazılarını izahata başlar. Mesela altı günde demek "kûn" emriyle vücud bulmuştur. "Kaf" harfi üç, üç de "nun" harfi olduğuna mebni altı olur. Yoksa öyle Pazar gününden başlayıp Cuma günü nihâyet bulmuştur demeler Kur'ân'ın ma'nasına aşına olmayanların kelâmıdır derler.

Arap lisân-ı kayyimini, Farisice, Türkçe, Yunanca, Kıptıca, Rusça, Hintçe, Çince, Fransız ve İngiliz vesa'ir lisânlarca tevaful ettiği hurûfatı ebced kebir ve sağır hesabıyla da tatbikata başlar sonra onu da nâ-tamam olarak bırakır. Bu suretle de merak ve tecessüsü uyandırır. Mes'elenin hallini tamam ve izah etmek ısrarında bulunursalar cevabında gâyet vakurane ve dehşetle "isti'cal etmeyiniz, din pek kıymettardır sera'iri gayri kimselere tevdi' ve layık olmayanlara denilmez, Allâh te'âlâ kullarından birine bir vazife-i risâlet arzu ettiği vakit o be-evvel-i evvel o kulundan bir ahid ve beyân talep etti" diyerek bu da'vâtı takviyeye çalışarak burhan ve şahit olarak bir de âyet-i Kur'âniyye nasıl olursa olsun ve ne ma'naya bulunur ise bulunsun mübalât asla etmeyerek zikir ederler. قاتلهم الله/Katelehumullâh (Allâh onları kahretsin).

7. **Hattabiyye** fırkasıdır. Cennet ni'am-ı Dünya'dan ve cehennem elem-i Dünya'dan ibaret olup Dünya'nın bekasına, cemi'-i muharrematı mübâh ve fera'izi terk ve imâmlar enbiyadan ve belki Cenab-ı te'âlâdan büyüktür cesareti eden mülhidlerdir.

8. **Hişamiyye**'dir. Cenab-ı Hakk'ın cesed olduğuna, tavil ve arız ve amik, bu üçünde de beraber olduğuna ve bila tefavüt arşa mümas olduğuna ve eimme ma'sum ve enbiya ise gayr-ı ma'sum olduğuna, Cenab-ı Hakk'ın insan suretinde olduğu hezeyanında bulunurlar.

9. **Nu'maniyye**'dir. **Şeytaniyye** de denir. Cenab-ı Hakk insan suretinde bir nûrdur derler.

10. **Yunusiyye**'dir. Hakk te'âlâ arş üzerinde ve mela'ike-i kirâm onu görmekte ve kendisi mela'ikenin mahmulı olarak onlardan akvadır derler.

11. Fırka **İsmailiyye** ve **Nusariyye** fırkasıdır. Lazkiye ve Trablus-Şam ve hevalisindeki dağlarda sâkin olurlar. Şam ile Salihîyye'de de bulunurlar.

12. Fırka **Cenahiyye**'dir. Rûhullâh evvelâ Âdem'e sonra Şit sonra enbiya ve eimmeye intikal etti derler.

13. **Ġarabiyye**'dir. Vahy-i ilâhî Ali'ye gönderilmişken Hz. Cebrâil galat ederek Muhammed(as)'a vermiştir. Zira karganın kargaya müşabeheti gibi Hz. Muhammed (as) Hz. Ali'ye benzerdir derler.

14. **Zerrakiyye**'dir. Cemi'-i muharrematı helal add edip imâmın Ali (ra)'dan oğlu Muhammed, ondan oğlu Ebû Haşim'e, ondan vasiyetle Ali b. Abdullâh b. Abbas'a, ondan Muhammed b. Ali'ye, ondan yine vasiyet ile Eba Müslim Horasân'ın halefi bey'at ettirdiği İbrâhim'e, onun katlinden sonra Eba Müslim Horasânî'ye intikal etmiştir derler.

15. **Zürariyye**' sıfat-ı ilâhiyenin hudusuna ka'illerdir.

16. **Şamiliyye**'dir ki imâmet evlad-ı Ali'ye tefviz ve imâmlar ma'bud olduğu akidelerindedirler.

17. **Beda'iyye**'dir. Cenab-ı Hakk'ın avakıb-ı umura âlim olmadığından bir şey irâde ettiğinden sonra onun üzerine zahir olmayan şey zahir olur derler.

18. **Nebatiyye**'dir. Cenab-ı Hakk insan suretinde olup Hz. Ali'ye hulul ve onun cesediyle müttehid olduğuna mebni Hayber kalesi kapısını o kuvvetle kopardığını işhad ederek rûhullâh ondan sonra oğlu Muhammed Hanefi'ye sonra birkaç vasıta ile re'is meslekleri Nebat'a intikal etmiştir derler.

19. **İmamiyye**'dir. İki fırkaya ayrılmışlarsa da nihâyet meslekleri imâmet-i evlad-ı Hz. Ali (ra) hakkında nass hayli vardır derler. Sa'ir ashab-ı kirâm haklarında naseza kelâm tefevvüh ederler ve Mehdi gizlenip ve ber hayat olduğuna mebni yakın vakitte zuhur edecektir,

ömrünün uzun olması İsa ve Hızır (as) gibi diyerek bir fırkası her Pençsenbe günü toplanıp elan güya gizlendiği dağa vararak “Ya Mehdi! Uhruç! Uhruç!” derler. Çıkan gelen olmadığından yine aka'idlerine // **156** // devam ederler.

20. **Zeydiyye**'dir. Güya Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali el-Murtaza'dır. Benî Ümmiye'den Hişam b. Abdulmelik Kûfe'ye hücum esnasında uydurulmuş bir iddiadır. Üç fırkaya ayrılır: Carudiyye ve Süleymaniyye ve Salihiyye nâmlarıyla yâd olunurlar. Carudiler peygamberimiz (sav)'den sonra imâmu'l-hak Ali iken hakkı zayı' oldu. Süleymaniler Hz. Ali mevcûd iken ümmet diğerine biat ettiğinden hata etti derler. Salihiler Hz. Osmân (ra)'da tevakkuf ederler.

Onbirinci fırka olan Nasuriyye ve Dürziyye fırkaları daha ileri gidip türlü hezeyanda bulunurlar. Mehdi zamanında Horasân'da ibtida peygamber sonra uluhiyyet davasında olan İbn-i Mukanna' Ebû Müslim Horasânî'nin yetiştirdiği cesur adam olup Ebû Müslim'i Ebû Mensur katlinden sonra bu İbn Mukanna' kendi başına teşkilât yapıp ve muvaffak olarak mezahib-i dâllenin en şiddetlisi olmuştur. ibtida peygamberlik sonra uluhiyyet da'vasında bulunmuş “tarif” isminde hevariç rüvesasından ve Yahûdî muhtedilerinden olup Hristiyanlık'tan mürekkebe ayin icad edip Afrika'da mezhebini neşre muvaffak olmuş ve halkı “salih” mezheb-i harici ile iktifa etmeyip din-i İslâm'dan isti'are edilmiş bir meslek ihdasıyla namâzı beş vakitten 10 vakte çıkarmış, Ramazan yerine Recep ayını ta'yin, yine 30 gün oruç tahsis etmiş, her hafta bir gün oruç tutmak Yekşenbe günü cem' olup Cuma namâzı kılınmak, ezan ve ikamet ref' olup yerine horozların vakt-i namâzı ta'yin ve kendi mesleklerine tabi' olmayanlardan kız alıp vermemek ve herkes dilediği kadar kız nikâh etmek gibi bir sürü âdetler ihdas etmiştir. Bu “Salih” risâlet-i Muhammed (as)'ı tasdik ile beraber Kur'ân-ı azimüşşanı takliden bir Kur'ân yazdırıp surelerini de birer resul ve nebi ismiyle müsemma edip evveli sureyi Eyyub diyerek en sonki sure Yunus nâm vermiştir. Bu habis merdud bu ayini ile yazdığı, Kur'ân tesmiye ettiğini izhar etmeyip mehdilik da'vasında bulundu. Biraz sonra Dünya'ya geleceğini Berberiler'e inandırdı. Ahlafından Yunus bu mezheb ve meslek ve ayini aşikâr etmiştir.

Nev'-i Râbî'

Dürzî ve Nuseyrî Fırkalarının Tafsilatı Beyânındadır

Dürziler İsmailiyye fırka-yı şu'abâtındandır. 1251 senesinde Mısırlı Muhammed Ali Paşa oğlu ve seraskeri İbrâhim Paşa Vadi en-Necd'de Dürziler vurup ma'bedhanelerini nehb ve ğaret ettiği ve Benu Şihab'da hâkim-i Cebel bulunan Emir Beşir'in Mısırlılar ile beraber bulunan askeri birçok Dürzi aka'idi kitaplarını ahz ve etraf-ı âleme neşr-i Arabiyü'l-ibare olmakla Fransız ve İngilizler kitapları kendi lisânlarına tercüme etmişlerdir. Bununla ma'an yine meslek-i asılları vazihan meydana çıkarılamamıştır. “*el-Ğâyetu ve'n-Nesiha*” nâm risalesinde musarrah olduğu üzere tenasühe ka'il olup bazı mesa'ilde felâsifeye tabi'lerdir. Hâsılı Batıniyye fırkasından ma'dud olduğuna mebni İsmailiyye ve Seb'iyye de denir. Za'mlarınca asırda yedi medar-ı iktida ve ihtida mevcûd olup evvelkisi ğaye-i edille-i din olan ikincisi onun ilmini hâmil olan hüccet, üçüncüsü bundan ahz-ı ilim eden Zü mansabe, dördüncü da'vetçilerin ekberi Mü'min, beşinci talibinden ahd alan Medhal, altıncı Üccilerin kelbi gibi da'vetçi mükellib, yedinci imâmın cema'atına dahalet eden münibdir.

Batıniyye fırkasından İsmailiyye mezhebinin re'isi Abdullâh sülalesine kendisini nisbet eden Abdullâh nâmında bir İblis esas-ı mezheb-i Şi'asını neşre başlamış ise Hâkim Biemrillâh (ö. 1021) nâmında birisi akıl ile Cennet'i, adl ile vahşeti nefsinde cem' etmiş birkaç fikir değiştirdikten sonra ilan-ı ulûhiyyet ederek Hâkim Biemrihi lakabını verip minberlerde Bismillâhirrahmânirrahim yerine bismi el-Hâkim el-Muhyi el-Mumit diye okunmasını hatiplere emir etmiş, bir takım akla sığmaz ve birbirine asla uymaz etvar ve harekât katline sebep olmuştur. Bunun ulûhiyyetini ibtida tasdik eden Şeyh Muhammed Dürzî (ö. 1021'den sonra) nâmında bir adamdır. Dürzî ismi bundan kalmıştır ve bundan mâhuzdur. Ayinde katl etmişlerdir. Ba'dehu, Hamza b. Ali (ö. 1041) nâmında biri zuhur ederek insanları Hâkim Biemrillâh'ın ibadete da'vet ve kabul edenlerle Mısır'da gizlice ibadete mübâşeret eylediklerinde ve kendisini Hâkim'in peygamberi neşrinde ehl-i İslâm Dürzîleri Mısır'dan tard ve teb'id etmeleriyle Şam ve Havran ve Halep taraflarına varıp tevattunla tekrar tekessür etmişler. Bunların peygamberleri inkârıyla savm, salât yerine sıdk-ı lisân hıfz-ı ihvan farz olup gayrılarının // 157 // malı helal ve onlara kizb demekle ve her nasıl olursa olsun mallarını almak

ganimet, Kur'ân-ı Kerim'i okuyup âyetlerine diledikleri vecihle ma'na verirler. Hâkim Biemrihi nâsih-i edyan bilirler. Resul addettikleri Hamza b. Ali (ö. 1021) bir zaman Süleyman ve bir zaman Mesih ve bir zaman Pisagor-i hakim olmuş olduğuna ve cesed-i insâna kamis yani gömlek diyerek insan vefâtında rûhu o günde doğana intikaline zahib, falan vakit falan iken falan kalıba girmiş diye bir sürü masal söylerler. Ziyâde itimad ettiği insanlara asla açılmazlar ve iki fırka ayrılıp yerine ikal bu da ikiye ayrılarak ayinlerine tamamen vâkıf olanlara ikâl-i hâs vâkıf cihetinden az dûn olanlara ikâl-i âm derler.

İkinci fırkaya Cühhâl derler ki Dürzî ayininden haberi olmayanlardır. Nisalarına da ukâlâ ve cühelât isimleri olarak cûyende ve gayr-ı cûyende nâm vermişlerdir. İkâlin bir de mütenezzihin güya sûfî tabakası vardır ki nihâyet derecede safî ibadette bulunup et yemez ve hergün oruç tutar, ölünceye dek evlenmez ve müskirât içmez ve fuşşiyât söylemez ve israf etmez ve me'murların malına haram nazarıyla bakıp onlarla ve onların belki hizmetçileriyle yemek yemez, me'murların malıyla alınmış bir hayvana yüklenilen şeyin cümlesini haram bilip yemezler ve şüpheli akçeyi aldıklarında tüccara verip tebeddülile helal olduğunu itikad ederler. Tüccarın ticaretiyle malı indlerinde gâyet temiz olup onu gerek cebren ve gerek sirkaten helal bilirler ve zinadan nihâyet derece iffet ve içtinabda bulunurlar ki Nasirilerin tam zıddına olup, onlar zinayı mübâh görürler. Her iki fırka da tenasühe ka'illerdir. Kendi aka'id-i bâtılalarını bu Dürzîler hesab-ı hiyel ve eşkal-i hurûf gibi birtakım hurûfât üzerine bina etmişlerdir.

Mesela, Hamzanın ashab ve nükeba ve a'van ve ensarı (164) olup kelimesi dâhi bihesabi'l-hiyel aded-i mezkure mutabıktır. Ahkâm-ı Şer'iyye için kadıları vardır. Muamelat-ı Şer'iyye üzere hüküm ederler. Fakat ibadât ve nikâh ve talâk gibi bazı mevadda kendilerine mahsus usulleri vardır. İndlerinde iki zevcenin ca'iz olmadığı ve avret bir yere gitmek için iltizanda "git avret it" derler. Eğer "yalnız git" lafzı tekellüm ederse talâk vâki' olur. Mutallakanın zevc-i aharden sonra evvelki kocasına varamaz ve avret pederi haricisinden ve malından bir şey'e vâris olamaz. Bir adam kâffe-i emvalini evladından birine vâsiyyet edip sa'irini mahrum etmek, kendi emeğiyle kazanmış malda olup irsen intikal etmiş malına usul ve fûru' müsavât üzere taksim olunur. İkâl ki müçtehid demek olup her nerede olursa ibadetgâh olmak üzere halvethane edip, şöyle ki da'ire içinde da'ireler inşa' ve Cuma gecelerinde her tabakanın takımı içtima'ı yerle dış da'irede cem'iyet ve bir mikdar mevaiz ve nesayihe dair şeyler kıra'ât olunduktan sonra kuru üzüm

gibi bir parça tatlı yeyip tabaka-yı ‘amme huruç ettikten sonra tabaka-yı hâssa ricali iç da’ireye duhuli ile kapıları kaparlar ve best-ı sofra-yı muhabbet ve muhavereyi şirk ve ilhadı ve serpuş-i sera’ir-i dalalet ayin mel’anetleri feth ve küşad ederler ve bunların ketm-ı esrar hakkında olan vakt ve i’tinalarına mebni meraklarını rumuz ve kitabât ile tahrir ve esas-ı diyanetleri ise şer’iat-ı zâhireyi iptal, aka’id-i bâtilalarını rafd ve ilhad ve hususiyle Batıniyye fırkasının te’vilatını esas ittihaz edip mülhid ve zındık olmuşlardır. Hazelehumullâh (Allâh onları alçaltsın). Aka’id-i bâtilalarındandır:

Hâkim Biemrihi’den mukaddem 70 devir gûzar edip ve her devir 4 milyon 9 yüzbin sene olmakla hilkat-ı âlemden asr-ı Hâkim’e kadar 343 milyon sene geçmiştir ve Hâkim’in devri devr-i kıyamettir. Dâhil-i Çin Ye’cüc ve Me’cüc’ün zuhuruna muntazır olurlar ve ihtiram ederek kavm-i kirâm nâm vererek ikibuçuk milyon askerle Mekke’ye gelirler Fervas Ali es-Sabbah Hâkim Biemrihi onlara Beyt-i Şerif’in rûkn-i Yemânîsinde tecelli ile ve elindeki seyf-i mezheb ile tehdid edip sonra seyfi Hamza’nın eline verir o dâhi kelb ile hınzırı katl edip ba’dehu Ka’be’yi hâdim ile kâffe-i Cihan ve Arz’ın hükümetini münhasıran Dürzî’lere i’ta eyler derler.

Âdem (as) ile İblis âliyye’l-la’ne haklarında inzal buyurulan âyetlere garaib ve aca’ib isim vererek, Havva validemizin ve Âdem pederimiz haklarında da aklın haricinde masallar derler. // **158** //

Mesela derler ki Âdem sıfatın asıl mevludu bilâd-ı Hind’de âdemiyye denilen Medine olup ismi Şantabil’dır ve pederinin ismi de Danyal idi. Zahirî tabib-i ecsâm olup hakikatte ulûm-i tevhidiyye ile tabib-i ervah idi. Bu halde beldesinden çıkıp bilad-ı Çin’de Herte nâm beldeye geldi. Ahalisini müşrik görmekle onları Hâkim Biemrihi’nin beşeriyyeti hasebiyle yani kalıb-ı beşerde bulunması haysiyetiyle ismi “Bâri” idi.

Ehli Fars’ın Bâr-i Hüda tabiri bundan mahuzdur. O ahaliyi tevhid-i Bâri’ye da’vet eyledi. Bir fırka icabet ederek muvahhid olup diğer fırka müşrik kaldığından memleket iki fırkaya ayrıldığını görünce “Şantabil muvahhidine benev anil müşrikin” yani müşriklerin irağ olun dediği emre imtisalen teba’üd edince beynunet zuhura geldiğine mebni kendilerine nebi devri zuhuruyla âlem doldu Afğan ve Çin memâlik ve ‘aleminde İblis de nâs-ı tevhid-i Bâri’ye da’vet edip Haris isminde ve babasının ismi de Zamah idi.

İşte nâs beyninde Şeytan-ı la’în bu Haris b. Zamah (ö. ?)’tır. Bâri olan Hâkim Biemrihi Şentebil-i Hekim da’vet-i tevhid-i Bâri’ye me’muriyetle meydana çıktıkda Bâri da’vetçilerine yani mela’ikeye Şentebil secde yani

serfûru' ve ita'at etmelerini Bâri hitab eyledi. Onlar da bu emre imtisal ile Şentebil'in erkân ve ashab ve ma'îyyeti ve nükeba-yı da'veti oldular. Fakat İsfahanlı Haris b. Zamah (ö. ?) kendisinin hidmet-i da'vetinde kademinden bahisle; "Beni nar-ı halisten yani sırf ilm-i hakâyıkla nûr da'vetinden hâlk eyledin ve Şantabil'i toprak mesabesinde olan müşavere yani ashab ve ittiba'yla müzakereden meydana çıkardın" diyerek istikbar ve emr-i Bâri Hâkim'e imtisalden ebâ ve istinkaf ettiğinden aynı cennet mesabesinde olan da'ire-i da'vetten ihraç ve cümle hudud ve erkân tevhid-i Bâri'den iskât olundu. Ama Şantabil bu vecihle hudud ve erkân ve nükebasını tertib ve tekml ile da'vet mevcûd Bâri-i Hâkim'e mübaderet ettiğinden kendisine Âdem denildi ki erkân-ı devletin evamir ma'nasınadır. Ve çünkü bu da'vete müstecebin Âdem'le tebşir olduklarından "beşer" tesmiyelendiler ve onların tevhid-i Bâri-yi Hâkim'i kabul etmeleriyle Âdem dâhi emr-i dinde onların babası olmuş olduğundan "ebu'l-beşer" denildi ve zevcesi Havva dâhi mü'minini leben-i ilm-i hakiki ile irza' ve terbiye eylediğinden "ümmü'l-beşer" oldu.

Böyle bir karışık ma'naları âyet-i kerime hakkında derler ve Âdem üç insana nâm verilmiştir diyerek şu vecihle tafsil ederler ki İsfahanlı Haris b. Zamahi Âdem kendi etba'ına teberri etmelerini emir etmekle onlar da birbirlerine mülakatı vaktinde "اهجروا حزبه/Uhcuru hizbehu" yani İblis ve onun kavmi olan cinden teba'ud edin, derdi. Bu cihetle Darir beldesine "Hecr" tesmiye olunmuştur. Ve Âdem'in şer'iati sırf tevhid-i Bâri Hâkim olup ondan sonra pekçok şera'i-yi tekellüfiye zuhur etmiştir. Ve nihâyet bu asrın Âdem'i olan ve Hâkim Biemrihi'nin peygamberi olan Hamza b. Ahmed es-Safa (ö. ?) zuhur eyledi ki onun şer'iati dâhi Âdem gibi sâde da'vet-i tevhid-i Bâri'i Hâkim'eden ibaret olmakla "كما بدأنا أول خلق نعيده/Kema bede'na evvele halkin nu'iduh"⁴⁶² müfadinca emr-i da'vet eski hâline avdet etmiş oldu diyerek âyet-i kerime: "كما بدأنا أول خلق نعيده/Kemâ bede'nâ evvele halkin nuiduh" Kıyamette nasıl insan hayat bulacak, diye küffarın cevabındandır ki hiç maddesi asla olmayan kuvvet-i kahire-i samedaniyye hâlk buyurduğu gibi mevt ve kuvvetten sonra mevad-ı mevcudayı daha ehven surette hâlka kâdir ve i'ade edeceği muhakkaktır me'alindedir.

İşte görülüyor ki bu hamakalar kendi senedlerini âyet-i kerimeyi diledikleri ma'naya sarf ile türlü levn ma'naları vardır. Yine bir türlü heva derler ki bu Şantabil Âdem-i Safa da'vetle me'muriyetinde ashab ve nükebası 12 olup; **birincisi** Basra'lı Uhnûh, **ikincisi** Sermina beldesinde Şerh nâm zât idi ki sonra

⁴⁶² Enbiya 21/104; "İlk yaratışa başladığımız gibi onu tekrarlamaya da...".

Şis tesmiye edilmiştir. İkisi de Âdem'in halifeleridir. Ama Kur'an'da “عصى ربه/asa rabbuhu”⁴⁶³ diye mezkur ikinci Âdem'dir ki bu Uhnuh'dur ve Kur'an'da “/Nesiye ve lem yecid lehu azme”⁴⁶⁴. **Üçüncüsü** Âdem olan Şerh'dir ki Şis'tir. Âdem-i Safa ashab ve nükeba içinde bu ikisini intihab ve kendi makamına da'vetçi ikame eylediğinden Âdem nâmı verilmiştir. Ve ikisini dâhi Cennet'e da'vette iskân edip ancak Uhnuh'un tertibinde tekaddümi hasebiyle müzekker ve şerh müennes mesabesindedir. Ve Hâkim olan Bâri'den başkasına ibadet etmemeye ve imâmları olan Şantabil'in hilafına gitmemek üzere şandan müceddeden ahd // 159 // alınmış ve Uhnuh'a dâhi lisânen vasıyyet olunmuş idi. Ve Bâri Uhnuh'a hitab edip gerek sen ve gerek arkadaşın olan Şit Cennet'e da'vette sâkin ve sâbit ve dershan-ı feza'il ve meratib olunuz. Şentibili'in mertebe ve ref'ini iddiaya kalkışmayınız. Fakat bu şecereye yaklaşmayınız demek budur. Zaliminden olursunuz demişken onları Şeytan iğfal işle rütbelerinden düşürdü. Şeytan İblis tarafından me'zun bi'ddave olup ismi Hübel'dir. Habeşe'de Uhnuh da'vetçilerinden Enil nâm kimsedir. Tavus'da Uhnuh'un da'vetçilerinden Tabuh'dur. Hübel da'ima Enil'e gelip giderken birgün Uhnuh efendimizle karındaş Şis'e kendi haberlerine da'ir bir nasihatım var dedi. Yanına koysanız diye Enil ve Tabuh'a rica etmekle onlar da Hübel'i Uhnuh ile Şit huzuruna getirdiler.

Uhnuh Hübel görececek zannımca küfür ve nifakdan ve İblis'e mu'avenetten artık vaz geçtik, dediğinde Hübel; “Lâ ve hakku'l-Bari mücerred size nasihat için geldim ki işittiğime göre; “Mevlana el Bâri” imâmet Uhnuh'undur ve Şurh onun halifesidir” dermiş. Bu surette Şentabil size ‘özür etmiş oluyor. Garazım mücerred size hayrâhane bu kazıyyeyi ihtardır dedi. Uhnuh da şeytanın sözüne aldanmakla imâmete kalkışıp Şis'i halife nasb eyledi. O da ahdini bozup unutup kabul eyledi. Uhnuh hakkı olmayan bir rütbeyi iddia ve Şis de da'vasını tasdik etmekle Uhnuh Hübel'in sözüne aldanıp emânete asi oldu.

Bu beyne'l-müstecibin yani melaikeler nida olundu ve ayıpları meydana çıkmakla ikisi de izhar-ı nedamet ederek hayli bana ettiklerinden sonra yine Şentabil'in vesâtat-ı şefa'atıyla cürümleri Bâri afv edip hal-i sabıkalarına i'ade eyledi. İşte “فَتَلَقَى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ فَتَابَ عَلَيْهِ”/Fe telekka Âdemu min rabbihi kelimatın fe tabe aleyh”⁴⁶⁵ âyet-i kerimesinde Şentabil beş harf olup

⁴⁶³ Tâhâ 20/121; “Ve Âdem Rabbine karşı geldi”.

⁴⁶⁴ Tâhâ 20/115; “Unuttu ve ona bir azim bulamadı”.

⁴⁶⁵ Bakara 2/37; “Âdem Rabbinden kelimeler aldı ve tevbe etti”.

âyet-i kerimede olan kelimât lafzı da beş olmakla ona işaretir derler ve ‘alem-i ins dediğimiz iş bu devr-i Âdem’dir.

Cenab-ı Bâri bu devrin halifesine lütuf ve merhamet etmiş tâ ki onlar niyetlerini tağayyur ile şirke meyil edince O da ni’am ve eltafını onlardan ahz ve nez’ eyledi, derler. Nûh ve Şîs ve İbrâhim ve Mûsa ve İsa ve Muhammed Mustafa salavâtullâhu aleyhim ecma’in hazeratını şerâyi’ ile emr edip her birinin bir de esâs 12 de nükebası olduğunu tertib etmişlerdir. Da’veti kabul edenlere zâfir ve Mü’mîn ve Müslim nâm verilip, kabul etmeyenlere kâfir ve şaki ıstılah ederler.

Hz. Muhammed (as) Ali’yi esâs nasb eyledi ve 12 erkânı olup hülefayı erba’a ve Muâviye vesa’ir ashab idiler. Muâviye tertibde Osmân’ın hilafetinden sonra idi. Ali esâs oldukda onu azl eyledi. O da “Senin nasbından evvel beni Hz. Muhammed nasb eyledi” diye muarazaya kıyamına sebep budur. Nûh’un esâsı Sam, İbrâhim’in esâsı İsmail, Mûsa’nın esâsı Harun, İsa’nın Şem’un derler. “يوم يدع الداع الى شيئ نكر”/Yevme yedu’d-dai ila şeyin nükur⁴⁶⁶ bundan murad bu devirde da’vet olunan ibadat-ı Hâkim Biemrihidir ki onu bilcümle nuteka ve esâs ve ashab ve ittiba’ları inkâr ederler diye da’va ederler ve Hâkim Biemrihi şer’iat-ı zahir ve bâtınayı nesh etmekle salat-ı hakikiye kendisinin uluhiyyetini tasdik yerle ona ibâdât ve ta’zimden ibaret ve zekatda zahir ve bâtından kalbi tathir etmektir derler. Nihâyet Hâkim Biemrihi’nin akîbeti beyaz eşşegine binerek gezip dolaşmak mu’tadı idi. Kasabatu’l-Hilvan ve Nübela Bereketü’z-Zerkâ nahiyesine müteveccih oldukda Müslüman ve Mü’mînleri bu kadar dilhûn eden ve gizlice ilhadına revaç veren ve din-i şerâyi-i Muhammedî (sav)’e darb ettiren ve belki Cenab-ı te’âlâ ve tekaddes hazretlerine de iftira ve ta’n ve teşni’ eden mülhid ve zındık ve kâfiri telef etmek farz olduğuna mebni müterassid-i fırsat olan zevât bağteten üzerine bilhücum katl ile bir kuyuya ilka edilip, esvabının düğmeleri ilikli olarak merkebinin yanında bırakıp gitmişler, vuku’-u hal neşr ve beyân olunca mu’tekid ve tâbi’ olanlar ki “bataiyyun” denirdi, eşşegini bu halde görünce semaya urucuna ayin ittihazıyla hülyaya düşmüşlerdir. İşte Dürzî meslek-i mülhidanesi bu türrehâtan ibarettir. Ulemâ-yı dine nihâyet derecede husumet beslerler. Tülü’-i Şems ve ğurub vakitlerinde Güneş’e secde ve yıldızlara hürmet gibi aka’idler de var iken Hâkim Biemrihi bunları da nesh ve tebdil etmiştir.

⁴⁶⁶ Kamer 54/6; “O çağırıcının ‘tanınmamış, görülmüş’ bir şeye çağıracağı gün”.

Nusayriler'in mesleğine hemvarilerinin tafsilatı ise zinayı mübâh ve kadınların imânı kendi mezhebdaşlarına kurban ve sefâhî ibâhe etmesiyle olup kâmil olur. // 160 // Bu hâsse ikal-i Nusayriyye hâsı olup bigâne cühhdan içtinab eylemesi lazımdır. Mûteaddid fırkaları olduğuna mebni bazıları nisvan ta'ifesi hayvanât derekesine ve nefsi natikadan mücerred olmalarına mevte fena bularak müsâb ve mu'akabe olmayacaklarına ve bir Dürzî Müslüman veya tenassur ve tehevîd edip bu hal üzere vefât ederse validesi zani olduğuna alamet olup Nusayriler bir mes'elede Dürzilerle birleşip Hâkim'in zuhuruyla imân eden etti ve kalan kalarak emel münkatî olup ve kapı mesdud olup kimse diğer kimsenin dinine girmeye vecih kalmadı derler. Ervah-ı insanın behaim ve haşerata ve belki ma'deniyyata hululüne medar-ı tefâvüt meyyitin işka ve isyanında olan hal ve şânına nisbetendir.

Mihmannevaz (misafirperver) olanlar ebrarın tabakasından ise evlad-ı mülûk ve selâtine girer. Eğer mâdun tabaka ise onların mâdunu olur. Pek şerir ve zâlim ise hîn-i vefâtında köpek ve hıncır ve eşek hangisinin miladına tesadûf ederse onun cesedine intikal eder derler. Hatta büyük azaba müstehak olursa ateşde yanmak için demir gibi ve bakır gibi ve kömür gibi bazı me'adine muvakkat intikal edip kesb-i safvet edinceye kadar mücâzatla tekrar terbiye edilip nihâyet kemale geldikde gökte bir yıldız olur ve semâdaki kevâkibin kibâr-ı ikal-i Nusayriyye'nin ervahı i'tikalarına mebni yıldızlara hürmet iken Ay ve Güneş daha büyük diyerek Güneş'in doğup ve ğurubu vaktinde ona peresteş makamında iki vakit niyaz ederler. Cevami' ve kenais gibi havra misilli me'abid-i mahsusaları olmadığından ara sıra hanelerine ikal ve meşayih gelerek bir mikdar hikayât ve hurûfât okuduğu güne bayram ta'bir ederler. Bayram cema'atları için beher hal-i hanelerinde birer mahal mahfuz ve mahsusaları olup ona ecnebî dâhil ve vâkıf olamaz. Kazara vukufunda behemahal itlafında sa'y ve gayret ederler. Ve iyd-i milad-ı İsa ve sene başı olan Maharrem ve Mart gibi kendilerine mahsus bayramları olduğu gibi en büyük bayramları Nisan'ın dördüncü günü Nevruz tabir ederler.

Hülâsa-yı kelâm, Nusayriler çahar adidede Dürzilere benzedikleri gibi yıldız ve Güneş'e tapmakta Mecusîlere, Batrus-i Nasârâya ta'zim ve şarap ve içmeyi istihlal ve isti'mallerinde ve onlarla büyük bayramlarında birleşme vesa'irede Nasârâya benzerler. Ve Hz. Ali (ra) ve e'imme-i isna aşereyi ta'zimde Revafizlere müşâbih olmuşlar ve hakikatte ise cümlesine muğayir ve her birinden toplama bir ilhad ve zındıka ve küfr-i sarihten ibarettirler.

Nev'-i Hamis

Bazı Şîâ Fırkaları ve Elan Hicaz Kıt'asında Kâfir İngiliz Hükümeti Kuvvetiyle Hükmeden Vehabiler ve 803 Tarihinde Şeyh Bedreddin Simavî ve Mezheb-i Hurûfî Teşkil Eden Fazlullâh Ni'meti Hurûfî ve Mezheb-i Nokta'yı Teşkil Eden Abdullâh ve Çerkeslerin İbtidai Aka'id-i Bâtılalar, Çengâne ve Zerdüş Meslek Olan İran Hükümetinin Meslekleri Beyânındadır.

Usul-i imân üç olup Allâh ve Rüsûl ve yevm-i âhirete fûru'uyla beraber imân olması meşrut kılınıp, bu üç esası tekzib eden şeylerin bulunmaması lazımdır. Mü'min ve tam Müslüman bu vecihle olur. Aksi takdirinde din-i Hakk'dan 'udul ve huruç olup ihtilât ve mezc ile bir bâtil erkân olur. Bu üç asıldan birincinin hazfı ki Allâh'sız din olamadığından dini ve imânı tamamen ve kâmilten imha demektir. İkincinin hazfı da olamaz. Zira vahdaniyyeti vücud-i Hakk'ı ikrarından sonra bu vahdaniyyet-i beşeriyete tebliğ ve tebşir eden zatın bulunması icab eder ve onun levazımındandır. Vahdaniyyet-i ilâhiyyeyi teslim ve tasdik eden bu kadar milyonlarca insanlar ancak nübüvvet sıfatını ha'iz olan zevâta mensub bulunan ashab-ı edyandır. Üçüncünün hazfı ise Cenab-ı Sâni'-i 'Adil'dir. Rahîm gibi evsâf-ı âliye ile ittisaf olması fazilete mükâfât redaine mücazât görmemesiyle Allâh'a // 161 // muhabbet ve ita'atın lüzumu mahv ve ma'bud-ı hakiki belki de ikrar olamaz. 'adalet ve sa'adeti te'min ve fazilet-i ahlâkiyyeyi kâfil ve zamin olması zaruri ve her halde ba'su ba'de'l-mevte vâbestedir.

Bazı şîa fırkası elan İran şahlığı ad olan 905 tarihinde bed'i ile Şah İsmail (ö. 1524)'in kurduğu Safevi ve 1132 tarihine kadar süren Şi'a mezhebinin mürevvici olan Anadolu'da telakkiyatla Sultan Beyazıd (ö. 1512) zamanında Şi'a mezheb-i âtilasını ileri sürmüş, Sultan Selim (ö. 1520) tahta cülusunda bunu ta'lim edenlerin defteri yapıp kökleri Anadolu'dan kazdırıp tard edilen Şi'a mezheb-i âtilasıdır ki Erdebil şehrinde ehlisünnet ve'l-cema'attan olan Şeyh Safiyyüddin (ö. 1334) torunu oğludur.

Timurleng-i (ö. 1405) dehri Erdebil şehrindeki tekkesine gelerek ilmi kadar nâmı büyük ve kerametle meşhur Şeyh Safiyyüddin'in hayırlı duasını talep etmiş, Şeyh de kemâl-i insâniyyetinden muharebelerde tutmuş olduğun esirlerin azad edilmesini şart koşmuş idi. Bu suretle azad olan esirler Şeyh müşarünileyhi pir tanıyıp müridler olmuşlardır. Torunu Şeyh Cüneyd (ö. 1460) büyük babası gibi pekçok müride malik idi. Karakoyunlu devletinin üçüncü hükümdarı Mirza Han Şah (ö. 1469), Cüneyd'in kesret-i müridanından

endişe ederek Me'menullâh'ı Azerbaycan'dan çıkarmış, O da Akkoyunlu hükümetine iltica ederek Ahlat'ta bulunan Uzun Hasan (ö. 1478)'in kızkarındaşını almış idi. Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar (ö. 1488) da yine uzun Hasan dayısının kızı Âlemşah Hatun'u almış ve bu izdivaçtan 892 (M. 1487)'de Şah İsmail dünyaya gelmiştir. İran'da hükümet eden Ferruh Yesar (ö. 1500), Şeyh Cüneyd'i İdam ettirmiş, Akkoyun hükümetinin kuvveti ve onların torunu olan İsmail 13 yaşında, 905 tarihinde yanında bulunan müridanıyla Şirvan üzerine yürüyüp pederini katl eden Ferruh Yesâr'ı tutup öldürmüş ve Şirvan'ı ve Azerbaycan'ı ve Tebriz'i kendisine payitaht edinmiş, daha sonraları Irak, Acem, Fars, Kirman, Horasân, Bağdad, Diyarbekir ve Harput ve Malatya'yı yed-i tahtına geçirerek zü'l-Kaderiyye hâkimi 'Ala'ü'd-devleyi mağlub, oğlu ile iki torununu tutup ateş ile yakıp şişe takarak kebab ettirmiş, bu feca'atiyle beraber Devlet-i Safeviyye'yi te'sis etmiş ve Şi'a mezhebini resmen kabul ile ilan etmiş ve elan İran devletinde resmi mezhepleridir.

Şîa Fırkalarının Aslı

925 tarihinde Semerkandlı Yumnî (Yeminî) lakabıyla mulakkab Hâfız oğlu Derviş Muhammed 250 sahifeyi mübeyyin **Faziletnâme-i Şâhi** isim vermiş olduğu ve tercüme ettiği 889 tarihinde İranlı Şeyh Rükneddin (ö. 1257) nâmında bir herifin Farisi lisânı üzere uydurmuş olduğu bî-esâs hikâye-yi garibeleri toplamıştır ki Şi'a şu'belerinin en eşeddidir. Dedeler ve seyyidler vasıtalarıyla ayinlerini icrada sa'y ve gayret ederler. Yümni-i merkum senedini ira'da der ki benim şeyhim hicretin 870'inde Hüsâm Şah ki Gani baba derlerdi Kutub olup Bâyezid-i Bestamî (ö. 874) ve Şiblî (ö. 949) ve Ma'ruf-i Kerhî (ö. 815) ve Zünun-i Mısrî (ö. 859) ve Şeyh Hasan Basrî (ö. 728) gibi veliyullâhları ta'dad ederek benim şeyhimin yanında remizini ve bir ukdesini kel'am-ı hikmetâmizini anlamakta sergerdan idiler. Bir nazarda sıfat-ı beşerden huruç ve zatını ısbât ederdi. "خلق آدم على صورته/Hâlaka Âdem'e alâ suretihi (Âdem'i kendi suretinde yarattı)" sözünü beyânda "Hakk sıfat-ı Âdemim ben, beni bilgil ki kutb-i âlemim ben" diyerek 880 tarihinde irtihal edip yerine 900'de "Akbaba kutb-i Ak" yazılı sultan oldu. Bu devrin hakimi şimdi budur. Şarkdan Garbe bir nazarda seyir eder. Fenadan fani olmuş bu eşya elinde bir avuç tuz gibidir. Velâyet nûrunu 'ayan etti. Heman Hz. Şah Ali'dir. "Talip ol bu ilmi öğren bilursun ol dem esma" bu yâdgârlar Hurûfî mezhebi İbâhiyasına çok temas ederler. Heman Fazl-ı Hurûfî gibidirler. Yakında Fazl-ı Hurûfî faslı tahrir olunacaktır.

Bu Revafizin “Kumri” nâmında bir kitapları daha vardır. “Seyyid” nâmını verenler gayrı dedelere ruhsat verip eline bir de berat yani ruhsat nâm verip ahali içerisinde salırır, kazanmış olduklarını huzura getirip hasse-i seyyid ayrılarak yine salınır. Onlar da ayin-i Revafizi ahaliye telkin ve ellerinde bir de sazları olup o saz ile “erkânı öğretirim” ilhadı andırır sözler derler. **En a’la 1.Seyyid dedikleri adamla çok zaman bizzat görüştüm.** Erkân ve mezheplerinden hadis esnasında suâl eyledim, cevabında “Necef, Kerbelâ ve hacc haccımızdır. Muharrem ve Ramazan orucumuzdur. Ca’ferî, mezhebimiz, Hünkâr Bektaş-ı Veli tarikimizdir” derdi. // 162 //

Lâkin üç yaşında kendisi terbiye olup, beş yaşında Kur’ân-ı azimüş-şan’ın tamam ma’nasına aşına olduğunu ilaveten söylerdi. Namâz ve abdest olmadığı gibi cenabetten gusûl etmediğini ve Ramazan’da aslen oruç var ise de Muharrem’de oruç onun makamına ka’im olarak Muharrem’in 10. günü, bir de bayram etmeleri varıp ederdi. Ve bu mahalde ismi Seyyid Hasan (ö. 1949 ?) idi. Nihâyet derecede ta’zim edilir ve Dersim taraflarına teveccühünde külliyetli emval ve para ile gelirdi ve kasaba derununa takribinde bir şık efendi elbisesini lâbis olup derûn-i beldeden huruç ettiği anda başına ‘alamet olsun için koyu yeşil sarık sarınır öyle gezer idi.

Aynen müşahade (ettiğim) ve bildiğim en büyükleri bu idi. Bu mahaldekilere “Rafizî” denildiğinde gâyet gücenip, “Kızılbaş” denirse nihâyet derecede memnun ve mesrur olurlar. Bunun esbâbı ise Fazlıyyet nâm kitapların dokuzuncu fazliyyette Hz. Selman hikâyesinde Hz. Ali (ra)’ın kızıl elbise ve başında kızıl taç olduğunu andırmak için memnun olurlar. Burada birkaç fazliyyetleri kitab-ı merkumdan tahrir edelim.

Kitabın evvelinde Hz. Ali (ra)’ı medh, ba’dehu Mervan-ı Yezid’i ve Şu’abatını la’n ile yâd ve her kim onlara la’net etmezse münafık ve Yahûdî ve kâfir olduklarını beyân edip “لعنة الله على الظالمين/La’netullâh ale’z-zalimin”⁴⁶⁷ âyet-i kerimesine ısbat makamında okur ve Abdulmuttalib de nübüvvet nûruyla velâyet nûru kuvvet tutup nübüvvet nûru Abdullâh’a velâyet nûru Ebû Talib’de zuhur ve Ebû Talib âilesi Fatma Hz. Ali (ra)’ı hâmil oldukda ‘acaib ve gara’ib bî hesap beyân ederek Hz. Peygamber (sav) ile anası Fatma yattıktan sonra anası karnında konuştuğu ve tevellüdünden Tivrât’da “Eliyâ”, Zebûr’da “Yeriya”, İncil’de “Biryâ”, Kur’ân’da “Ali” ismi denildiğini, peygamber güya bu vecihle beyân buyurmuştur, diyor. Ve anadan doğduğu

⁴⁶⁷ A’râf 7/44; “Allâh’ın laneti zalimlerin üzerine olsun”.

vakit anası Ka'be içerisinde Hacer-i esved makamında uyurken hemen ansızın doğup iki elini iki gözüne tutup yedi a'zasıyla Hacer-i esved katında oldukda Ka'be'de olan hanımlar feryad ettikleri ve Peygamber-i Zîşan (sav)'e muştucu gittiğinde gelip Ali (ra) gözünü Hz. Muhammed (as) açtığında validesi memnun olarak “Ya Muhammed! Bu evlad oğul senindir” diyerek O da mübarek dilini lisânını Ali'nin ağzına verdi. Sonra her gün gelip uğradı. Ali de onu görünce beşikteki bağları kırıp bendi parçalayarak feryad ve yıldırım gibi ta ferşâ kaldaldı (kilime kadar yuvarlandı). Peygamber-i Zîşan'ın terbiyesinde büyüüp hicret esnasında Hz. Ali vekil ve hem vasiy ta'yin buyurmuştur, diyerek vasiy-i Resulullâh buradan kalmadır der.

Ve 11. Fazliyetle 39 bin 389 sene evvel Kaf dağının arkasında bulunan 190 arşın tûlinde elleri bağlı, boynu yaralı Sarf lakabıyla mülakkab bir dev geldiğini hikâye eder ki birgün Medine'de ortalık kararıp kavga ve ağaz-ı şemmas işledikde elleri bağlı ve boynu yaralı ve 190 arşın kâmette biri “Ya resulullâh! Beni bundan kurtar İslâm olayım, beni kuh-i Kâf arkasında 30 bin dev askerimizle beraber işte Medine-i Münevvere'nin maşrık tarafında bekliyorlar. Kâf dağının arkasından buraya 20 senede ancak gelinir.

Benî Âdem kimse korkmasın diye askerimiz dışarda bıraktım ki kimi aslan ve kimi kaplan başlı, kimi ejderha vücutlu gelmişlerdir. Bu benim bağımlı çözer isen cümlemiz imân ederek Müslüman olacağız, diyerek zârı zârı ağladı. Hem-an-dem sahâbe-i kirâm evvelindeki hurmalığından idi, ne cehd ve gayret ettiler ise çözemeyince “Bu bendi sana kim vurdu ki çözülmesi mümkün olmuyor? Hikâyesini söyle, belki ‘ilacı buluna” diye Peygamber-i Zîşan (sav) efendimiz buyurunca Sarf dev söze ağaz ile sergüzeştini beyân ederek dedi ki “Benî Âdem yaratılmazdan üçbin üç yüz sene evvel kaf dağının maverasında bahr-i muhit kenarında bağ ve bostan ve sebzevât olan bir meğazede sâkin idim. Nâgâh önümden bir nevcivan gördüğümde hemen lokma edip yemek âdetim idi. Onu yemek kasd eylediğimde beni tutup o nevcivan hurma lifiyle ellerimi bağlayıp boynuma bir tokat vurup yara etti. Bir zaman bihuş olup yattım.

Sonra uyanıp ne kadar kudretim var ise zor edip bendemi kıramadım. O zaman cümle ‘ifritlerin başı yedibin arşın boyunda bir adamı bir dağdan bir dağa bırakıp nefesinden dağ ve sahralara ateş tutup yanan bin arşın kafası olup üçyüz arşın atının aynı idi. Başı arslan başı gibi olup devlere kuh ise hemân // **163** // beş-on ifriti yutar idi. Varıp ona bu bendi çözmeyi arz eylediğimde gülerek ve istihza ederek beni dizi üzere alıp oturttu. Benim bu kadar cismim ile onun büyüklüğü yanında filin yanında bir sinek mikdarı idi. Bu bendimi

çözmek için var kuvveti ile zor eylediğinde çözülmeyince hemen yüzünden kara kanlar akıp hiddetinden çatladı, öldü. Cümle ifritler onun şerrinden halâs olup herkes kendi vatan ve yurtlarına gittiler. Böyle ellerim bağlı ve boynum yaralı birçok zaman geçtikten sonra Hz. Âdem hâlk olup O'na halimi arz ve İslâm olacağımı beyânda 'Onu her kim bağladı ise O çözer' dedi ve 'Benden sonra Şi't peygamber olur, O'na var' buyurdu. Yerime varıp sâkin ve Şi't peygamber oldukda O'na da halimi arz ve İslâm olacağımı da ilave ettim. Yarama bakınca 'Bunu kim bağladıysa O çözer' dedi. 'Benden sonra İdris peygambere arz eyle' dedi. Yerime varıp bir zaman kaldıktan sonra yeryüzüne Çemşid padişah gelip İdris peygamber onun veziri idi. Çemşid'e varıp halimi arz eyledim. O da İdris'e gösterdi. Bakınca 'Buna çare kim ettiyse ondan çare olur' dedi. 'Benden sonra Nûh peygamber gelecektir, O'na var' dedi. Devr-i âlem devredip zaman-ı teveccüh-i Nûh (as) oldu. Halimi arz eylediğimde "Bunu kim ettiyse O iyi eder" dedi. "Lâkin 590 sene geçtiğinde Mûsa devranı gelecektir. O'na arz eyle" dedi. Mûsa (as) geldikde hali beyân edince "Bunu bağlayan çözer. Lâkin benden 290 sene sonra Süleyman gelecektir, O'na arz eyle" dedi. Yine mekânıma varıp herbir peygamberin geleceği müddette zâr ve fîğan ederek ağladım ve geleceğine muntazır olup bekledim. Müddet dolunca hemen koşarak gelirdim. Süleyman (as)'a halimi arz eylediğimde "Bunu bağlayan çözer, lâkin sana bir nasihatım vardır, dinle iyice zabt et, 950 sene sonra Dünya'ya teşrif edecek aherin zaman Muhammed Mustafa Hazretleri (sav) gelecektir, derdine derman onda bulunur" dedi. Yerime varıp ve hesap edilip işte o müddet hitamında teşrif-i cihan eyledin. Benim derdime çare et ki hazır olan 30 bin devlerle İslâmiyet'i kabul edip Müslüman olalım" derken Hz. Ali Haydar kapıdan içeri girince hemen devin benzi sararıp Hz. Peygamber (sav) Efendimizin arkasına gizlenmeye başladı.

Resul aleyhisselatu ve's-selam dev'e dedi ki "Bu Ali (ra)'ı evvelden görmüş müsün? Neden kaçıyorsun? Bu kadar korkmaya sebep nedir?" diye suâl buyuruldukda "Ya Resulallâh! İşte elimi bağlayıp tokat vurmakla yara eden Hz. Âdem'den bu kadar sene evvel beni bu hale getiren işte bu yığittir" dedi. "Bana merhamet etmezsen hemen korkudan canım çıkar" dediğinde Hz. Ali (ra) efendimize Peygamber-i zişan efendimiz "Bu fakirin ya Ali, bağlı bendlerini çöz! Bu müddet ceza buna yetişir" buyurduğunda "39 bin 389 yıldır ki bunu bağlamışsın" emr edince hemen Şâh-ı velâyet şehadet parmağıyla devin bendinin düğümüne işaret buyurunca bendlerin çözülüp boynunun yarasını da mübarek yediyle sığadıkda yarası iyi olup cümle sahâbe huzurunda 30 bin devler ile Sarf dev Müslüman olup yine yerleri olan Kaf dağına gittiler.

Bu keramet-i fevkaladeyi Hz. Ali (ra)’dan gören sahâbe-i kirâm bu kadar bin sene Hz. Âdem’den evvel sağ olan cesedde nihâyet derece rütbesi olan Ali’yi sahâbe-i kirâma hitaben (“أنا من علي و الحقُّ بعدي عليّ/Alıyyun minni ve ene min Aliyyin ve’l-hakku ba’di Aliyyun” Ali benden ben Ali’den ve benden sonra Ali’nin hak. Güya işte bir de hadis güya Hz. Ali hakkında varid olmuştur diyor.

Dokuzuncu Fazilette der ki Selman (ra)’ın İslâm’a geldiği ve 300 sene evvel Hz. Ali (ra)’ın Selman’ı arslan bedenden halâs ettiğini der. Selman diyar-ı Fars hâkimlerinden ve putperestlerden birinin oğlu idim. Yedi yaşıma girdiğimde beni bir okumuş insana teslim eylediler. İncil okunurken Hz. İsa (as) benden sonra “karkalid” nâmında Nebi-yi ahir zaman gelecektir. Ona tâbi’ olun buyurmuştur. Bu sözleri üstadım okuyunca yerini ve mekânını ve ahlâk ve ashabını tamamen bana haber verirdi. Ve usturlab ilminde vukufu var idi. Ona bakdıkda bana dedi ki “Sen çok cefa çektikten sonra o sultana yetişeceksin” dedi. Bunun üzerine bende bir aşk ve şevk peyda oldu ve daha putlara ve ayin-i Mecûsine ri’âyet ettiğimi babama haber verdiklerinde // **164** // beni baba ve dedelerimizin dininden huruç eden evladın i’damı lazımdır, diyerek helâkime kasd edince vezir-i ‘azam; “Bu kârı icad etme! Senden sonra gelen hükümdarlara âdet olur” diye bırakmadı. Helâkımın çaresi düşünülüp Deşt-i Erzden arslanlar yatağın olduğundan oraya gönderelim, orada helâk olur dedi.

Pederim bana “Ey Behzad! Deşt-i Erzen’i seyir et ki gözün gönlün açılsın” dedi. Ben de emr-i peder üzere o sahraya vardım. Biraz temaşa eylediğimde bir ağaç dibinde uyudum. Varıp orada bulunan deniz su gölüne girdim. Esvablarımı ağaç kenarında bıraktığımdan hemen büyük bir arslan bağırarak gelip benim elbisem üzerinde oturdu. Nihâyet derecede muhtar kaldığımda “Ya Rab! Habibin aşkına beni halâs” diye tazarru’mda bir ulu na’ra zahir olup bir atlı kızıl elbiseli ve başında kızıl taç ve siyah imâme sarmış bir nevcivan o arslana bir kılıç çalıp iki parça etti. Yanına varıp iki ayaklarına yüzüm ve gözüm sürüp o hevaliden menevşe, nergis ve nesrin bir deste çiçek toplamış idim. Kendisine çok niyaz ve tazarru’ ve teşekkür kıldığımda hemen elimdeki yalnız nergisi alıp ga’ib oldu. Daha bulamadım. Selman Faris hikâyesine buraya getirdikde meğer birgün Hz. Ali hurma yiyip Selman taşrada elbiselerini dikerken hurma çekirdeklerini Selman’ın çıplak olan canına vurur idi.

Selman “Ya Ali! Sen tıfıl olasan ben de 300 bu kadar yaşımda pir olam, sana layık mı bana eza edesin?” der. Cevabında “Ey nâbaliğ olan pir!

Sen mi yaşıda büyüksün ben mi yaşıyım? Sen ne tez unuttun? Deşt-i Erzen’de şir elinde zebun iken ve çıplak su içerisinde kalmış idin. Seni arslandan kurtardım” dedikde Hz. Selman da “Hikâye doğru lâkin kuluna bürhan gerek” dedikde hemen o zaman toplatmış olduğum çiçeklerden nesrin destesini elini sokup çıkarınca “Gâyet mahcup ve mütehayyir oldum” diyerek Selman Farisi sergüzeştini Resul (as)’a dediğinde ve Hz. Ali’nin ne zamandan beri sağ olduğu tahakkuk edince “Bundan daha gara’ibini Ya Selman benden dinle” diyerek Peygamber-i zişan efendimiz buyurdular ki “Ben mi’raç eylediğimde arş ayağında makamı olan Cebrâil’den ayrılıp arş üzerine ayak basdığımda hemen bir arslan gelip yolumu sed edince parmağımdan yüzüğü çıkarıp ağzının içine atınca yol verip oradan geçip ila maş’allâh ve tekellüm-i bî savt ve bî hurûf Cenab-ı Hakk olduktan o arslan yanımda durmuş idi. Mi’raç emri tamam olup yeryüzüne inip, mescid-i şerife gelip sabah namâzından sonra ashab-ı kirâm “Mi’racın mübarek ola” dediklerinden sonra Ali hemen yüzüğümü ağzından çıkarıp önüme bıraktı” diyerek hikâyeye hitam veren Şeyh Rükneddin “كنت أنا و علي نوراً بين يدي الله قيل أن يخلق الله المكونات فلم يزل ينقل من صلب إلى صلب حتى نزل من صلب عبد المطلب فقسمه قسمين قسم في صلب عبد الله و قسم من صلب أبي طالب ففعلني مني و أنا منه Küntü ene ve Aliyyun nûran beyne yedeyillâhi kile en yehlukallâhu’l-mükevvenât fe lem yezel yenkulu min sulbin ila sulbin hatta nezele min sulb-i Abdulmuttalib fe kassemehu kismeyni kismun fi sulbi Abdullâh ve kismun min sulbi Ebi Talib fe Aliyyun minni ve ene minhu”⁴⁶⁸ diyerek hiç ma’na ve mefhumu olmayan bir ibareyi Arapça uydurarak bu vecihle da’vasını ısbata da yeltenmiş, dokuzuncu fazilete hitam vermiştir.

Sekizinci faziletde der ki Hz. Ali'nin kadîmen dost ve ahabları Ammar ve Suheyb-i Rumî ve Selman Farisî ve Ömer ve İbn Münebbih, Câbir-i Ensârî, Kiz, Nasir-i Tûsi, benan-ı İbn Sem'an'dır. Bunlarla sefer kıldığında susuz oldukları halde gâyet susuz bir dereye indiler. Nasirî zamirinde (kalbinde) der idi ki; "Bir sulu yere konmak lazımdır" dediğinde şah ona "Ne yerde isterseniz Allâh size su verir" deyip Nasırıye "Var şu yerden su getir" emir edince hemen varıp bir mağarada soğuk su görüp ve ortasında mücevher bir taht üzerinde emire'l-mü'minin Hz. Emir oturur, ta'acüb ederek elindeki maşrapayı Ali'ye verip sudan doldurup Nusayri'ye verdi. Varıp ta'accüb ederek "Emir benden evvel buraya geldi mi?" diyerek maşrapayı su ile dolu

⁴⁶⁸ İbn Hacer el-Askalanî, *Lisanu'l-Mizan*, C. 2, s. 229; İbn Hanbel, el-*Müsned*, Fedail, 2/662; “Ben ve Ali Allâh’ın yanında nur idik. Allâh mükevvenâtı bu nurla yarattı. Bu nur, Abdulttalib’in soyuna kadar hala soy be soy devam etti. Böylece o nuru iki kısma ayırdı. Bir kısmı Abdullâh’ın diğer kısmı da Abu Talib’indir. İşte Ali bendendir ben de Ali’denim”.

yârânlarına geldikde Hz. Emir yârânlarıyla oturduğunu görünce daha ziyâde ta'accübe düştü. Suyu evvela Selman'a verip bu vecihle yedi arkadaşlarını su ile doyurdu ve her yedi gidip gelişinde Hz. Ali (ra)'yi maşrapa ona doldurtup getirerek // **165** // arkadaşlarına verir ve Hz. Ali'yi hem su başında ve hem arkadaşları nezdinde görünce ta'accübü artarak sekizinci defa suyu Hz. Emir'e verip Hz. Emir suyu içmiştir. Ba'dehu o yerden hareketle Fırat suyuna uğradılar. Sudan geçmek muradları olup lâkin suyun geçit yerini bilmediklerinden birinde suâl etmek lazım geldiğine mebni yine Hz. Emir Nusayriye "Var su geçidini Cim Cim'den suâl et, nerededir? Yerini ve mekânını suâl edince var Fırat suyu üzerinde çağır" hemen varıp çağırınca "bin bin avaz lebbeyk" dediler.

Nasirî nehirde kalıp şaha vararak "Hangisine suâl edeyim?" şahtan istizan eyledikde Cim Cim b. Kerkere diye nidâ eyle diye emr olundukda bu vecihle çağırdıklarında yine kırk bin birden lebbeyk dediler. Yine Nasirî şaha varıp ya Cim Cim b. Kerkere b. Mermere! diye nida ile dedi. Öyle edince "Lebbeyk ya şah-ı velâyet!" diye cevap verince suyun geçidini suâl etmek için Hz. Ali suyun geçidini suâl ediyor dediğimde "Ey akıllı yok âdem! Benim ve dedemin adını bilen suyun geçidini bilmez mi?" diyerek sana ahvalimi anlatayım, Âdem (a) hâlk olunmazdan evvel 30 bin sene mukaddem cin kavmine beni sultan hâlk edip kırk baba ceddimize kadar şahlık ettik. Ondan bu kadar sene sonra toprak oldum.

Âdem hâlk olundukda benim toprağım onun cisminde karıştı. Âdem devresi bitince yine toprak oldum. Bir zaman sonra biri beni alıp su destisi yaptı. Bir zaman böyle kullanarak sonra şikest olup yabana atıldım. Sonra birkaç parçam bu suya düştü. Şimdi bu şah bana nazar kıldıkda tenim tamamen düzeldi. Bu dem hayat buldum, dedi. Bu ahvali işiten Nusayrî akıllı tecerrüdde olarak Hz. Ali (ra)'a gelip şems ile mâhı ve yıldızları ve iki cihanı hâlk eden sensin ve Hüda-yı âlemini ben tasdik ederim dediğinde Hz. Şah gazab edip kâfir oldun. Bu sözü terk et, et ve istiğfar et! Dediğinde "Sen Tengri olduğunda benim şek ve şüphem yoktur" dedi. Bu sözüne mebni Nusayrîyi kılıç ile iki parça etti. Başı boğazlanıp yuvarlandıkda "ya Ali! Sen tanrısın" der idi.

Yaranları Hz. Ali'ye rica ve niyaz ettiler ki "Ya Emire'l-mü'minin! Bu bizim bivaktdan beri arkadaşımızdır. Buna dua eyle ki hayat bulsun. Belki istiğfar eder" dediklerinde Hz. Emir dua ve münaca'ât ettikde Nusayrî hayat buldu. "Sen şüphesiz olarak yine yaradan sensin ve sen Allâh'sın" dedi. Şah gazaba gelip "Böyle küfür sözler deme, terk et! Yoksa seni helâk ederim"

dediğinde “Sen Allâh’sın, öldürüp yine ihya edersin” söyleyince onu kılıç ile iki parça eyledi. Yine akran ve ahabap ve yararı Hz. Emir’e niyaz ederek “Sen dua ve tazarru’unda yine Nusayrî hayat bulur, yine evvelki sözünü tekrar ve asla şek ve şüphe edilmez ki Ali Allâh’tır” dediğinde Şâh-ı Merdan bunu telef etmek niyet edince hatiften bir nida geldi ki; “Onu kendi haline bırak, tâ va’de-i merhunesi gelince o fevt olur” denildikde Nasırîyi Şâh indinden kadiri vird etti. Nusayrî de gidip Hz. Ali Allâh i’tikad ettirip mescid ve minareler ta’mir edip Nusayrî fırka ve kavmini icad eylediler. Başka aka’id-i bâtila ve erkân-ı fâsıdeleri Nusayrîleri tahrirde yazılmış olduğuna mebni oraya müraca’atla iktifa edelim.

İkinci fazliyetinde Ziram hikâyesini yazmıştır. İsevî milletlerinden Ziram isminde bir adam Hz. Muhammed müçtebasının ismini işittikde gelip gayb-ı âtide vâki’ beş şeyi suâl etti. Sure-i Lokman’ın ahirinde “إن الله عنده علم إن الساعة و ينزل الغيث و يعلم ما في الارحام /İnnallâhe ‘inde ‘ilmü-ssâ’ati veyunezzilulğayse ve ya’lemu mâ fi’l-erham”⁴⁶⁹ eğer “gaybdır” der ise hak peygamber olduğunu tasdik edeler, eğer “bilirim” derse yalancıdır, onunla harp edip mahv edelim diyerek Medine’ye geldi. Suâl edince Cebrâil bu âyeti inzal edince Ziram imân etti. Dört bin dörtyüz kadar kavmim olup bunları sana imân getirirlerse bana ne müjde vereceksin dedikde 80 deve gözleri kara, karnı âğ ve tüy renkleri kıvıllı ve yükleri sâde cevahir olmak üzere sana vereyim diye bir ahidnâme yazıp Ziram’a verdi. O da memleketine varıp onlara kavimlerine // **166** // Hz. İsa’dan sonra ve İncil-i şerifde vâfı ettiğî hak peygamber olduğunu ve peygamberanını beyân ederek onları imâna da’vetle altı ay sonra tamam kavmiyle beraber gelip taşrada onları koyup kendisi Medine’ye geldikde Hz. Peygamberan-ı Zışan ahrete irtihal buyurduğunu anladı ve yerine halife Hz. Ebûbekir olduğunu bildirdiler. Ziram eline ahidnâme-i Resulullâh’ı alıp huzur-ı Sıddık’a gelerek “İşte kavmimi getirmişim, bu ahidnâmeyi yerine getir” dedi. Hz. Ebûbekir de ahidnâmeyi okuyup yüz ve gözüne sürdü. Lâkin “Bende bu malı vermeye takat yoktur, var Ömer çaresini bulsun” dedi. O da Ebûbekir’in yaptığı gibi ta’zim eyledikten sonra “Osmân’a var, çare O bulur” dedi. Osmân’a varınca ahidnâmeye ta’zim ettikten sonra Ebûbekir ve Ömer bu işin hakkından ve bu malı vermekten ve uhdesinden gelmediklerinden “Bu iş olmaz, var yoluna git, bu mal bulunup verilmez” deyince hemen Ziram İslâm âlemi mahv olmuş ve fütüvvet kalmayıp hilafetin hükmünü tutmadıklarını

⁴⁶⁹ Lokman 31/34; “Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allâh katındadır. O rahimlerde olanı da bilir”.

beyân ve Resul (as)’ın verdiği ahdi ifa etmediklerini a’yan ederek ağlar ve feryad eder idi. Elbette bir veliyullâh vardır ki halife ola. Yoksa cihan halifesiz kalmaz ve o halifenin vasisi ve emini ve imâmı olacaktır. Çünkü din-i İslâm bunlarla kıyamete bâki olacaktır. İncil kitaplarında bunlar musarrahtır diyerek ağlar ve gezer idi.

Selman-ı Farisî (ö. 656) rast gelip “Feryadın nedir?” dedikde ahidnâme-i Resulullâh’ı ifa etmediklerini söyleyince ve maksudunu anlatınca “Seni vasiy-i Mustafa’ya seni götüreyim” diyerek huzur-ı Şâh’a takdim etti. Ve Şâh ahidnâmeyi alıp gözlerine sürerek “Yarın inşallâh senin muradın vecihle develeri teslim ederim” diye söz verdi.

Medine-i Münevvere’de kale kapısının Mülaka meydanında bir büyük meşhur bir taş var idi. Şâh dellal çağırıp “Yarın herkesin bildiği büyük kaya altına Arapça ‘Zıll-i Hasa’ya gelsinler ki Ziram’ın istediği develeri Şâh-ı velâyet verecektir” diye nida olundu. Cuma günü sabah vaktinde herkes cem’ olup Haydar minbere çıktı. Ahidnâme-i Resul’ü okuyup “Bu vecihle ahid buyurmuştur ki 80 deve, gözleri kara ve karınları âğ, tüy renkleri kızıl ve bâr yükleri cevahir ola diye ahid yazılmıştır. Bunu vermek ve ahd-i Resulullâh’ı yerine getirmek gerektir” dedi.

Ashâb-ı kirâmın cümlesi “Ya Şâh-ı velâyet, yine derman sendedir” dediler. El kaldırıp dua kıldığında ellerini yüzüne sürünce oğlu Hasan Rızâ’ya “Al bu kamçıyı bir kez taşa vur” dedi. O da kamçıyı vurunca taşın içinden Ümran hattı ile bir yeşil hat çıktı. “Bir dâhi kamçıyı taşa vur” dedikde taşa kamçı dokununca tamam 80 deve çıkıp cümlesinin gözü kara, karnı âğ ve tüyü kızıl ve yükleri cevahir olarak zuhur etti. Develerin meharından tutup Ziram’a teslim etti. Ve buyurdu ki “Ahdımızı vefa eder ve Resul’ün müjde verdiğini al götür!” dediğinde O da dörtbin dörtyüz kavmini getirip cümlesi Zirâm ile beraber imân getirip İslâm oldular. İşte Şâh-ı velâyet Hz. Ali (ra)’ın bî hesap olan ve ma’budiyyet ve rab kuvvetidir dediler.

Bir fazliyetle yazar ki “lahmın lahmi ve demin demi” ya’ni “Ya Ali! Senin etin ve kanın benim etim ve kanımdır.” Yani ayrı ayrı görülsek bile yekvücuduz. Hz. Ali bir gün hasta olup Hz. Muhammed Mustafa (sav) Efendimize haber gönderdikde o vakit ehli kitap âlimlerinden Abdu’s-Selâm var idi. Ve yanında da tabib-i hâzık bulunurdu. Ona haber gönderip geldiklerinde var ilaç eyle diye hekime emr olunca sensiz varmayız dediler. Hemen hekime dedi ki gel benim koluma ilaç ile bir kere tecrübe edelim. Hemen Peygamber-i zîşan (sav) efendimizin koluna ilaç edince hemen Ali de

yerinde sıhhat buldu. Bu hâli müşahede eden Abdu's-Selâm kavmiyle beraber dâhil-i İslâm oldular.

Onbeşinci fazliyetinde dedi ki Hz. Haydar halife oldukda “Ya Emire'l-mü'minin” diyerek bir kadın gelip “Benim bir hurmalığım var. Hâsılât vaktinde üç senedir hırsız götürüyor. Ben fakir bir kadını. İdare ve teayyüşüm ancak bu bahçe hâsılatıyla olur. Üç senedir hâlim perişan oldu, bir meded eyle” dediğinde “Haydi git! Senin bahçene ben bakarım” dedi. Hz. Emir beklemeye kasd edince oğlu Muhammed Hanifi kalkıp “Baba, bahçeyi ben beklerim” dedi. Hz. Emir ona tenbih buyurup “Hurmayı çaldırmayıp, o ğarriyi tutup öldürmeyesin” diye te'kiden emir buyurdu. Muhammed Hanifi gittikten biraz zaman sonra Hz. Emir // 167 // eski şal ve elbise giyip, varıp o hurmalığa girdi. Muhammed Hanifi hurmalığa bir adam girdiğini görünce kılıç alıp yürüdüğünde bir ağaç dibine dolandı. Muhammed Hanifi kılıç urup hurma ağacını ikiye böldü.

Yine Emir öteki ağacın arkasına dolaştı. Onu da ikiye biçti. Böyle böyle 10-20 hurma ağaçlarını böldükten sonra yine bir ağacı çaldığı halde ağaç ağaç dibini dolaşp hemen segirdip oğlunun ardından erip iki elini tuttuğunda her ne ka dar Muhammed Hanifi zor etti ise de bir türlü kurtulamadığından hemen tazarru' edip “Bu, Âdem kuvveti değildir” dediğinde Hz. Ali kendisini bildirip Muhammed Hanifi ayağına düştü. Hz. Haydar ona dedi ki “Böyle mi hırsız tutarlar? Biçare koca karının hurmasını hıfz edek derken ‘umum hurma ağaçlarını kırdın. Bunu görecekt avrat ne eder? Hele bahçeyi ben bekleyeyim” dedi. Ve kendisini gizlendirdi.

Geceden bir vakit geçince bir adam perdeyi çekerek bağa girdi. Hemen Ali varıp o hırsız getirdip “Senin bu hurmalığa gelip iki senedir uğurlayıp götürüyorsun. Senin boynunu vurmak lazımdır. Doğru söyle, böyle ettiğine sebep nedir?” dediğinde hemen köle “Ben İbn Süfyan kuluyum. Bu bahçe sahibi senin dostun olduğundan hakaret için iki senedir hurmayı gelip götürüyorum. Her tarafa böyle hırsızlığa kölelerini gönderir, her köle istemezse hemen öldürür. Binâenaleyh, çar-nâçar bize her ne emir ederse hemen işlemeye mecbur olduğumuzdan bu hırsızlığı yaparız. İbn Süfyan oğlu Yezid hergün ve gece heman muradı Hz. Hüseyin'i katl edip avradını almak maksadıdır” diyerek çok tazarru' ve yalvardığından terahhüm edip Şâh onu bıraktı. Sabah namâzını imâm ile ba'de'l-eda avrat bahçesine varıp ‘umum hurma ağaçlarını yerde görünce feryad ederek Şâh'a gelip dedi ki “Ey Halife! Sana şikâyet eyledim ki meyvemi almasınlar. Bu gece cümle ağaçlarımı

kesmişler. Bir fakire muhtaç bir kadın olduğumdan idarem kesildi ve nafakam kalmadı. Acından her kim yedine bakarız” deyince Hz. Emir “Senin ağaçlarını benim oğlum kesmiştir” hikâye ve gece olan macerayı tamamen meclisde olanlara bildirdi. Bu ahvalatı işitenler ta’accüb edip berabercesine hurma bahçesine geldiklerinde Hz. Emir dua edip “Dürüst olun ey hurma ağaçları! Ey eşcar!” dediğinde cümle ağaçlar kalkıp yine evvelki gibi ağaçlar tamam oldu.

Ondokuzuncu fazliyetle Muâviye ile Hz. Haydar muharebe bahsi hiç akla sığmaz derecede beyân eder ve türlü türlü hadis diyerek uydurma kelâmlar nakil eder. Ve Muâviye’nin ve Emevilerin yalan olarak hadisler rivâyet ettiklerini de ilaveten beyân ederler. “Benim ehlibeytime buğz eden Yahûdî olup İslâmlik ona menfa’at vermez, ümmetim 73 fırka olup ancak imâmî sevdiklerinden hâs olan bir fırka olup hâlası bulur, o 72 bölük hubb-i Haydar olmadığından dalalette kalıp cehennemlik oldular. Ey nâs! Ben âhirete giderim, ‘umum oğul karındaşım ve vasimdir. Buna bi’at edin! Ali’ye buğz eden bana buğz etmiş, Ali’yi veli eden beni veli etmiştir. Benim veliahtımdır.”

Bu fazilette der ki, hilafet Hz. Osmân’a geldiğinde tard olan İbn Süfyan Muâviye’yi teb’idden Abdişems evlatlarını sohbete getirdi. Hâlbuki vahiy kâtibi oldukda Âl-i İmrân suresi ve âyeti yerine Âl-i Mervan yazdığından mutarrad olmuş idi. Bu kere kuvvet bularak Hz. Haydar’a vesa’ir fukara-yı müslimin eza etmek ve halkı çiğneyip tâ Resulullâh (sav) efendimizin yanına kadar gitmek âdet-i kabiyesi var idi. Namâza çok sonra gelip tekebbürle gider idi.

Birgün yine Cuma namâzına çok sonra gelip, Selman’ın üzerinden geçip ve ayağını çiğnedi. “Ben pir ve zayıfım, neden beni çiğnedin?” dediğinde dönüp Selman’a bir urdu. Sonra yine yerine gitti. Cümle cema’at bunu gördüler. Hz. Selman Resûl-i Rabbi’l-âlemin’e zârı kılarak ahvalini bildirdi. Hz. Resul (as) Hz. İmam Ali’ye emir etti ki ayıbın ve yolunu göstere.

Yine bir Cuma’da Ali mescidin kapısında oturup Muâviye geldikde Emir’i orada görünce iki rekât namâz kılıp yine sahâbeyi basarak Resul (as)’ın yanına gitmek istedikde Hz. Emir ona dedi ki “Kimseyi incitme ve ileri gitme!” diyerek eteğinden tuttu ve ileri varıp “Herkese cefa ve eza ettiğinden seni Resullullâh’a şikâyet eylediler” İbn Süfyan gadabla “Bana tahkir etme, benden elin çek” dedi. “Ben âlemde meşhur İbn Süfyan’ım, ne haddin var benim eteğimi çekersen?” dediğinde Şâh hemen bir na’ra urup Hz. Resul (as) yedi kere kalktı oturdu ve “heybetullâh” dedi. Ve o na’radan 90 fevt oldu ve Muâviye’nin

aklı başından gitti. İfakat ettikde “Eğer bu ettiğin yanına kalırsa elbette oğullarına ve kızlarına ben bu hakareti bırakmam” diyerek geri durdu. // 168 //

Bilal ikâmet edip Cuma namâzı kılındı. Herkes evine gitti. Muâviye her yerde Emir'in gıybetini ederdi ve kin tutardı. Bu vecihle düşmanlık çınarı kuruldu. Birgün Cebra'il gelip haber verdi ki “Ali'ye buğz edene ehli fütüvvet ve zühd olsa da ukubet ederim. Nihâyet derecede Ali'ye buğz eden senin yanında bir adam vardır ve adı Muâviye'dir. Bu senin evladına adaveti olup sen ona izzet edersin. Bu devir geçtikten sonra bu Muâviye imâmete kasd edip senin evlad ve ahfâdını mahv edecektir. O kadar zulüm ve edepsizlik edecektir ve Cehennem'de ebeden kalacaktır” dedi. Cebra'il gittikten sonra Resulullâh'ın mahzun ve tahayyurundan Ebû Zer suâl eyledi. Resul (as) “Bu İbn Süfyan Hz. Ali ile adavet eylediğinden yakında evladımıza zarar edecek ve oğlu da evlad-ı Ali'nin cümlesini şehid edecektir” buyurdu. Bu Resul (as)'ın bu kelâmı işitince Muâviye gelip tazarru' ederek “Hâşâ, ben Ali'ye kin ve adavet etmem ve seninle ahd ederim ki asla kadına takarrüb etmem ki evladım ola da Hz. Ali evladını şehit etsin” diye yemin ve ahd etti ki cümle sahâbe-i kirâm şahit oldular. Bir zaman bunun üzerine geçti.

Birgün Muâviye kaza-yı hacet edip elini duvara sürünce hemen bir akrep zekerini soktu ve zâr edip düşüp bayıldı. Ehil ve akrabası gelip onu evine götürdüler. Şem'un isminde bir hekim-i hâzık getirdiler. “Bu illete cima'dan başka çare yoktur” dedi. “Ben ahd u misak etmişim teehhül etmem” dediğinde “Sen behemehal helakın mukadderdir” dedi. “Ancak çaresi cima'dır. Böyle zârı ve feryad etmek fa'ide ermez. Onun çareside çocuktan hayzı kesilmiş bir Hindu ve bir garip 96 yaşındadır, oğul ve kızıdan çoktan kesilmiştir. Onu 500 Dinar'a atam alıp bana miras kalmıştır, sana vereyim çare-i derdin göreyim” dediğinde Yahûdî Şem'un-i hekimden 500 Dinar'a satın alıp Muâviye ona cima' ettikde o zehirli şehvet o kadına vardığında 96 yaşında olan koca karı Yezid'i hâmil oldu. Ve Yezid ondan doğunca Sahib-i şeri'at'a haber verdiler ki Muâviye hem teehhül etti hem de oğlu oldu. Hemen kendine benzer Muâviye ahdini bozdu deyince “Onu teb'id edin!” diye emir buyurdu. O dem hemen Medine'den onu tard eylediler ve üçüncü menzile dek sürdüler. Hilafet-i Ebûbekir'e gelince üç günlük olduğu yerden daha üç konak öteye sürmeyi emir ettiler ve kavmiyle beraber cümlesini teb'id edince onlar da orada belirsiz oldular.

Hilafet Ömer'e geldiğinde olduğu yerden üç günlük yol dâhi olduğu yerden teb'id ettiler. Ne vakit ki Osmân (ra) hilafete geçti ne kadar benî Şems

evladdan sürgün var ise afv edip haber gönderip ve Muâviye'yi yanına getirip izzet ve ikramdan sonra Şam tarafı beyliğini Ebûbekir'in oğlu Muhammed'de iken onu hal' ile Muâviye'ye verdi. Hz. Emir o zaman Hata ve Şîrvân mülküne gitmiş idi. Oradan gelince büyük ve küçük ensab-ı Kureyş ve ashab-ı kirâm bu ahvalden varıp macerayı beyân ettiler. Bunun üzerine ashab bölük bölük olup, tefrike düşüp Ebûbekir oğlu Muhammed asker çekip Medine şehrine cenkle girdi. O fitne arasında Osmân gitti. Hz. Emir Hata'dan geldiğinde, hilafet tahtına oturdukda, bu vak'a Muâviye artık fırsatı ganimet bilerek zer u sim vererek, fitne ocakları alevlendirdi. Çok bid'atler icad eyledi. "Beni Resulullâh vasi kılmıştır" diyerek birçok kendine menfa'at yalandan hadis uydurdu. O kadar bühân ve iftira eyledi ki ahali-yi Şam gerçek bilip yalan sözlerine hadis-i şerif diyerek, sözlerine inanıp hemen Şam'da Hz. Ali ismini anmak bir dereceye vardı ki her kim anarsa boynun urdu ve evlerini yağma ettirdi.

Hatta birgün Şam'da bir ihtiyar şerğân yağî çıkaran adamın ancak bir öküz malı olup onunla idare ederken Muâviye gönderip onun o bir öküzünü çaldırdı. Pir-i fânî ağlayarak hükümete gelerek ahvalini bildirdi. Ona cevaben Muâviye dedi ki "Senin öküzünü Kûfe'den Ali adam ve casus gönderip çaldırmıştır. Sana bir hüccet bir ferman yazıp vereyim al git, oradan öküzünü // 169 // alıp gelirsin" diyerek bir kâğıt eline verip "Sana mektubum gelip sana vâsıl ola, benim hükmüm tutasın. Bu miskinın öküzünü tez verip benim emrim yerine getiresin ve beni halife bilip bana bi'at ederek halkın imâmı olduğumdan bana riâyet edesin. Gayra ve fakirlere zulüm edip böyle öküzü çalma! Bu mektubun sözünü tut, gafil olma!" diyerek mektubu o adamın yedine teslimen gönderdi. O bîçare varıp Hz. Emir'i Kûfe'de buldu ve kâğıdı verdi. Hemen mektubu okuyunca o fakire "Gel senin öküzün kim çalmış ise göstereyim" dedi.

O fakiri Emir önüne alıp gözlerini sildiğinde Şam vilâyetini görüp Muâviye'nin ahırında öküzünü gözüyle gördüğünde "Evet ey Şâh-ı velâyet! İşte gözümlle öküzümü gördüm" dedi. Hz. Ali o fakire "Sana bir hüccet ve bir 'alamat vereyim ki var o hâin hırsızdan öküzünü bu hücceti görünce daha inkâra meydan kalmaz" diyerek hemen dest-i velâyeti uzatıp, Muâviye beyleriyle ve meclis-i hükümette otururken, herkesin gözü önünde Kûfe'den uzattığı eliyle duvardan zuhur ve Muâviyenin hemen bıyığının bir tarafını çekip ve yolup kopardığını ve duvarın yarıldığını ve bir insan eli erişip bıyığını kopardığını orada bulunan cemi' cema'at aynen görünce Muâviye hacil olarak çaresi bıyığının nukları gelinceye kadar kimsenin meclisine varamaz oldu.

Ancak işlerini Mervan ile musahâbet ederek 40 gün bu minval üzere eyletti. Bıyığının yarısının kökleri gelmek mümkün olmayınca bıyığının yarı tarafını da yoldu. Tam bir oğlan oldu. İşte bunu gören Şamlılar bıyıklarının cümlesini kırdılar. Bıyık kırmak ondan yadigâr kaldı. Ve Alevîler Binâenaleyh bıyık ve sakal kırmazlar ve bıyıkları sünnet-i şerif vecihle kırkan Mü'minlere "Yezidi gibi kırk" derler ve âlamet-i Yezid olduğunu Müslümanlara iftirada bulunurlar.

Mektubunda Şâh yazmış ki "Ey ber fitne! Ne kadara kadar doğru yolu koyup eğri gidersin? Bu hal ile bir de hilafet da'vasını edersin. Cedd be cedd ehl-i inkârsın. Ğaribleri incitme ve güç etme! Emrimi tutup bu pirin öküzünü ver! Yoksa bıyık yerine baş gider" Muâviye çünkü bıyık bahsini işitince korkudan o fakirin öküzünü verdi. Ondan sonra münadiler nida ettirip "Her kim Ali adını anarsa i'dam ederim." İki defa asker edip harbe giriştiyse de bozulup dayanamayarak firar etti. Bu kere başka bir asker cem'ini düşündü. Herkesin malını yoksullar her neyi var ise zulüm ile ellerinden alıp bir yekün teşkil ederek para ile asker tedarikine baktı. Mağrib diyarından para ile 150 bin Yahûdî ve ehli zünnardan 100 binden ziyâde asker yazdırıp 500 bin askeri silahlandırdı. Varıp Şâh'a şikâyet ettiler ve dediler ki "Ey server-i din! Muâviye hilafet benimdir diye da'va eder ve üzerimize asker yazıp gelmek ve hilafeti almak tedarikindedir" dediler. Şâh buyurdu "Şimdi Muâviye aşikâre düşmüştür. Hakk'ın azgın kuluna uyup sahâbe-i kirâmı kırdırmak olmaz. Eğer imâmet da'vasını edip buraya gelirse o vakit kendisine nasihat ederiz" dediğinde Ma'dikerib ayağa kalkıp dedi ki "Ey Emir! Reva mıdır ki böyle it da'va etsin ve hilafet lafını ağzına alsın? Biz leşker edip onun üzerine varıp birkaç nasihat edelim. Tutmaz ise onu def' edelim" dediğinde hemen emir olunup 12 bin asker gelip sancaklar çekilip Şam'dan yana hareket ettiler.

Şâh evvela bir mektup yazıp dedi ki "Zulümleri kaldırıp ve hilafet bahsini terkle bid'atleri kaldırıp doğru yola devam et!" diyerek bir elçinin eline verip gönderdi. Muâviye elçiyi gördüğünde nâmeyi alıp okudu. Mervan'a ahvali de bildirdi. Mervan da elçinin boynunu urdurup "Bu bir heybettir, herkes Ali'nin başından dağılır. Zaten Zülfikâr'ı Peygamber-i zîşandan sonra mağrib denizine atmıştır. Daha taşımadığından Zülfikâr da yanında yoktur. Artık iş kolaydır" diyerek elçiyi öldürdüler. Askerin binmelerine emir edip asker atlarına binince Muâviye hemen dönüp gelip oturdu. Mervan Muâviye'ye "Ne durursun?" deyince Mervan'a dedi ki "Sana uyarak bir fena iş eyleyip memleketi haraba verdik. Hiç Ali gâfil olur mu? Ve ona dünya asker ola, çare bulur mu? Bir kimsenin ki senin gibi veziri ola,

hiçbir kimsenin destgiri olmaz.” Bu tarafta Şâh-ı velâyet Mervan’ın tedbiriyle elçi katl olunduğunu askerine söyledi. Hemen emir edip asker atına binip alemler // 170 // çekildikde karakollar Emir’in geldiğini haber verince Muâviye’nin karnına korku düşerek 12 bin oğlan çocuklarının başlarına Kur’ân-ı Azmûş-şan Mushaf-ı şerifi koyup karşı gönderdi ki Ali Kur’ân’a ta’zim eder, memleketi harap ve katl-ı âm etmez diyerek bu tedbiri etti.

Ali onları gördükde Muâviye korkusundan bu desiseyi eylemiştir, Sabah iseisi heman cümle asker atına binip hemen Şâm’a girecekleri vakit Şâm’da ne kadar kız var ise cümlesini Muâviye çıkarıp, Ali askerine karşı vararak donlarını çıkarıp artlarını açarak karşı durduklarında Ali bunu görünce askerini yine evvelki yerlerine gelmelerini emir ile öyle ettiler. Sabah oldukda Ma’dikerib bir olup “Ya Şâh-ı velâyet bizim elçimizi öldüreler bizim gayretimiz ne oldu? Elbette biz yarın hücum edip Şam vilâyetini tahrip ederiz” dediğinde erkenden Şâh emir edip Şâm’a yürüdüklerini karakollar görünce varıp Muâviye’ye dediler. “Ya onunla beraber olup cenk et, ya başını alıp bu diyardan git! Hilafet da’vası ederek kahıryla imâmet ederim” diyerek “Ali birkaç adamıyla gelip karşısına çıkmazsın” dediklerinde Mervan gelip Muâviye’ye nasihat ederek “Ne olacak? Askere emir eyle muharebeye çıkalım, Ali ordusunu perişan edelim” dedi.

Muâviye Mervan’ın tedbiri üzere emir ettiler, asker Şâm’dan taşra çıkınca asker-i Ali de atlatıp iki asker karşılaştı. Kanber de develeri tutmuş hazırlamış Ali de başına kızıl giymiş ve kızıl renk cübbe dâhi önünde ve şekeri dülbent başına sarmış idi. Ve 40 adam geriye gidip hamle ederek velvele çıkınca hemen Muâviye “Ali bizi kırdı” diyerek titremeye başladı. Mervan-ı la’in bunu görünce “Sana ne oldu? Neden havf edersin?” dediğine cevabı Muâviye vererek “Beni dinle ve fehm et ve iyice anla! Muhammed Mustafa emir eyledi ki “Ali bir gün ki kızıl taç başına giye ve kızıl cübbe eğnine giye ve başına şekeri renk dülbent sarına, 40 adam, ya yedi adam, ya bir adam varıp gelerek Düldül’e yine, o günde Ali’dan korktun. Âlem bir yere gelse onunla muharebede kimse başa çıkamaz.

İşte Ali’yi bugün o hâl üzere gördüm. Varıp kaçalım. Can ile baş olup Mağrib diyarına gidelim” dediğinde Mervan Muâviye’ye dedi ki “Bu kadar mabeynimizde kin var iken ve bu kadar asker getirip hilafet da’vasını neden ettin? Korkma sabit ol!” dediğinde hemen Şir-i Yezdan Düldül’e sevâr olup askerine “Siz durun! Ben araya gireyim” atını sürüp Muâviye’ye karşı gelerek suâl etti ki “Benim elçimi kim öldürdü?” hemen Mervan “Biz öldürdük, elinden ne gelirse onu işle!” dediğinde Emire’l-Mü’minin “Her kim öldürmüş

ise atından inip, oturup yine atına binsin!” dediğinde Muâviye atlardan inip o beş kere yüzbin askerin cümlesi attan inip yine bindiler. Mervan “Bunu biz ettik ki sana fırkat ve ğam ve ğussa ve ‘adavet olsun için” dediğinde hemen Şâh-ı velâyet yüzünü askerine döndürüp dedi ki “Bilin! Bir mü’min nâ hak yere öldürseler onun için âlemin halkını öldürmek lazımdır. İşte bunlar kendileri ikrar ettiler. Bunlarla harp edeceğiz! Sizler şahit olun! Ashâb cümlesi “Biz şehadet ederiz ki bunlar bir mü’mini şehit ettiler” ve cümlesi beraber karar ettiler. Şâh o gün elinde bir ağaç tutardı. Onunla harp ederdi. O ağacın ismine bazıları Matrafi ve bazıları Serdeste derler idi. Çünkü Zülfikâr’ı Muhammed (as)’ın vefâtından sonra Necef denize bırakmış idi. O serdeste’yi eline alıp “Kani Mervan ile İbn Süfyan?” diyerek bir nâra urduğunda askeri birbirine düşürüp bir uruşta ne kadar bin asker telef öldürdü. Yedi kez o Serdeste’yi çaldığında asker mahv olup kalanı kaçtılar. Mervan kendisini ölüler arasında gizledi.

Muâviye şaşırıp kaçarken hemen Şâh dest-i kudretle ondan kapıp ashabın önüne bıraktı. İbn Süfyan bayıldı. Ayılınca “Benim bundan sonra gelen evlatlarımın aduvvusun, türlü türlü evlatlarıma cefalar edersin. Senin helâkin bana mürüvvet değildir. Sana la’net eder senin hakin bunu ister bu zevktir, yürü var! Şam’a beylik et! Bid’atler terkle her fukarayı incitme Şâh!” dediğinde ve bu resm ile rahm edecek Muâviye yüzünü yere urup, elin öpüp “Estağfirullâh” diyerek “Bir daha sana âsi olursam beni kendi elinle tutup oda (ateşe) yak! Eğer bu iyiliğini bilmez isem rûz-ı kıyamette Muhammed bana şefa’at etmesin” dedi. Ve kamu ve cümle evladın yerindeyim diye türlü türlü niyaz eylediğinde hemen Ma’dikerib dedi ki “Ey şâh-ı âlem! Bu düşmanı öldürelim, bunda hayır olmaz. Cümle âlem bir yana olsa eski huyunu terk etmez. Bunu öldürüp derisini hemen // 171 // dolduralım. Bunun şimdiki sözüne ‘amel yoktur. Fitne ile şerri çoktur. Şeker ile yılan beslersin. Sana şekere ivaz aher ağu verir. Hemen bunu öldürelim. Aradan nâmını kaldırmak lazımdır. Lâkin hikmet ve hüküm yine senindir. Biz sana ‘asi olmayız. Her emir edersin o vecihle gideriz” dedi.

Hız. Haydar dedi ki “Bunun ettiğini biz edersek mürüvvette bununla beraber olmuş oluruz. Bu bize âk ve ‘asi olduysa biz buna ölümden halâs verelim” dediğinden sonra Muâviye’ye dedi ki “Ey İbn Süfyan! Sakın daha yolun azıp hilafet ve imâmet da’vasın etme! Zira bunlar varislerinin hakkıdır, gayrıya gitmez. Bundan sonra senin kil u kâlin işitmeyeyim” diye tenebbüh buyurarak dönüp ashabıyla Kûfe şehrine geldi. Muâviye yine Şam’da kaldı lâkin fırsat gözetir idi ki evlat ve iyal-ı âl-i Resul mahvına yürüdü. Hikâye

buraya erişti dedikten sonra “lanet lanet” âl-i evlâd hane-i a’maline muhibb-i dostu, atına itine postuna la’net diyerek bî hesap beyitler ve kıt’alarla la’net yağdırmıştır.

Üçüncü fazliyetle morğ-i Kaf’ın (Kâf kuşu) zâyî’ olmuş yavrularına Ali denildiğini der ki birgün Hz. Resul (as) ashabıyla otururken tırnakları camuş boynuzlarına ve ayağı fil ayağına benzer bir büyük kuş geldi mescidin önüne konup tazarruyla Peygamber-i Zîşan (sav)’ne beyân ederek dedi ki “350 senedir Kaf dağının ardında otururum. Onun ötesinde bahr-i muhit nâmında bir deniz vardır. Onun kenarında bir ağaçta lâne (yuva) yapıp eşim ile beraber orada vakit geçirirken ve senede bir kere de iki adet yavru çıkarırdık. Yavrularım kemale gelince 350 seneden beri bir ejderha peyda olup 700 yavrumu yedi. Bu sene yavrularımla ma’en eşimi de yedi. Bana merhamet et!” dediğinde hemen Hz. Ali’yi çağırıp vera-ı Kaf’a varmasını Cebra’il haber verip Hz. Ali Kanber’e Döldül’ü getirip ve Zülfikâr’ı kuşanıp ve o kuşa “Gel terkime bin!” deyip kuş dâhi Döldül’e bindiğinde “Gözünü yum ve aç” deyince hemen Kaf dağının öte tarafında kuşun yuvası yanında hazır oldular.

Hemen hemen ejderhayı Şâh görünce bir na’ra urup ifritler kaçıp bahr-ı muhite girdiler. Ejderha bihoş olup düştü. Sonra aklı başına geldi. Hâl diliyle Hz. Şâh’a arz-ı hâcât eyledi. Günahkâr olduğunu ve cürmünü i’tiraf eyledi ve “Beni şekl-i insânda âhirette haşr edip Muhammed ümmetinden olayım” dediğinde Şâh onun haline terehhüm ederek te’âlâ ve tekaddes hazretlerine niyaz eylediğinde Hakk’dan nida gelip cümle dua kabul oldu denildi. O ejderhaya “Maksudun hâsıl oldu” deyince Hz. Şâh o ejderhaya bu kuşun muradı da hâsıl olsun için boynunu eğerek ağzını açtığında Hz. Şâh “Çıkın!” diye emir eylediğinde mahv olup bu kadar zamandan beri fena bulmuş yedi yüz kuşlar birer birer ardınca hemen ejderhanın ağzından çıkıp ve pervaz ederler ve hem de eşi olan dişisi de çıkıp tamamen uçtular. O kuş yavrularını ve eşini bulunca murada erdi. O ejderhanın dahi muradın verip Şâh-ı velâyet bir saat geçmeden bu işleri yapıp yine Mescid-i Nebevi’de Hz. Ali hazır oldu diye hikâyeyi bitiriyor.

Üçüncü fazliyetle Hz. Cebra’il Hz. Ali’nin şakirdi olduğu ve Ali’ye ta’zim ettiğinin tafsilatı beyânındadır. Birgün Hatemü’l-mürselin efendimiz sahâbe-i kirâm ile otururken Cebra’il hazır oldu. Âdeti bu idi ki vahyi getirdikde arkasını ashaba verip sözünü arz eylerdi. Birgün Cebra’il geldiğinde muhabbet ederken Hz. Ali meclise geldiğinde Cebra’il Haydar’ı görünce ona ta’zim ile izzetli karşı vardığında Hz. Peygamber onun bu kadar Ali’ye ta’ziminden sebebini suâl eyledi.

Hız. Ali Cebra'il'in üstadı olduğunu i'tiraf edince yine bu vecihle üstazı bulunduğunu tafsilen beyânını Cebra'il'den istifar eyledi. Hız. Cebra'il dedi ki "Arş ve kürsî ve semavât vesa'ir mahlûkât ve Ay ve Gün yaratılmazdan mukaddem ancak birkaç ferişte Cenab-ı Hakk hâlk buyurup o feriştelere suâl eyledi ki "Ben kimim?" "Sen sensin ben benim" ve Rabbi'l-âlemin olduğunu bilmediklerinden kahr buyurup cümlesini mahv etti. Sonra beni hâlk buyurup bütün bu suâli edince cevap vermeyip tecemmüde kaldım ve cevabından âciz olunca bana Hakk emir eyledi pervaz ile 30 bin sene uçtum. Yine yorulduğumda Cenab-ı Hakk'dan kuvvet ve kudret istedim. Yine kuvvet aldım, bu kadar kuvvet daha pervaz eyledim. Hüd ve dağlar ve sa'ir mahlûkât mevcut olmadığından 30 bin sene uçup bir menzil bulamadığım gibi ne kadar menzil kat' eylediğimi de bilemedim. Allâh'a niyaz edip medet istedim. Yine rahmetinden ikram edip kuvvet ve kudretle 30 bin sene dâhi dâhi pervaz eyledim. Yine gücüm // 172 // bitmedi.

Takâtım kesildikde niyaz edip Hâllak'a arz-ı hâcât eyledim. Kanadım oynatıp havada kaldım. Hem-an-dem havada bir kaya gördüm. Kayanın dört tarafını döndüm ve kayanın içinde ne var, diye düşündüm. Zira müdevver altı üstü bir duvar olan kayanın kapısı açıldı. Kapı içine kondum ve rahat ettim. İçerisine bakmaya başladım. İçinde bir kandil ve içi dopdolu nûr olup yarısı yeşil ve yarısı beyaz nûr idi. Bunu görünce hayretim arttı ki bir kandil ve nûr iki olmak nedir diye tefekkürde iken o kandil içinden avaz geldi ki "Ey Cebra'il! Neden hayran olmuşsun? O kandil içinde yeşil nûr Mustafa'nın olup beyaz nûr benimdir ki Ali'yim. O ahir zaman peygamberi olup ben de emmi oğlu Veli'yim. Buradan makamına vardıkda Hakk'tan nida geldikde ki "Ben kimim? Ve sen kimsin?" cevabında de ki "Sen Hâllak ve Rezzak, Kâdir-i Muhit-i âlem-i eşya hazretsin. Ben zayıf hâlk buyurduğun kulunum, abdinim".

Bu dersi alınca hemen uçtum. Makama vardım, hemen bu suâl yine vârid olunca "Ya Rabbi! Sen Hâllak ben mahlûkum. Sen sultan ben eksik kulum" dedim. Bana dedi ki "Sana sad tahsin ki sarraf olup mürşid-i muhakkikine erişmişsin. Sana ve üstadına rahmet buyurdu." Beni o izzete mebnî cebbâr-ı âlem, emin-i vahiy etti ve cümle peygamberlere elçi olduğum Haydar-ı Kerrar'dan aldığım nushat olup mürşidim ve üstadım Ali oldu. Ve bu âzizler Ali'dendir. Binâenaleyh Ali'ye ta'zim etmek bana lazımdır ki üstadına şakirler elbette ta'zim eder. İşte ta'zime sebep budur." Dediginde vâki' olan ahvali Hız. Seyyidü'l-beşer sahâbeye dediginde cümlesi Ali'ye ta'zim ettiler. Ve bu hikâyeyi nakil ile hitam vermiştir.

Onsekizinci fazliyyette aca'ib bir kıssa icad eder ki vahdet-i vücudun en eşna'ı tamamen nümâyân olur ki her akl-ı selim bunu kabule yanaşmaz. Zira zaten baştan ayağa mine'l-bab ile'l-mihrab hem uydurma hikâyeler olduğu erbabınca ma'lumdur. Lâkin dedelerin tamamen i'tikad eyledikleri ve her vakit ta'zim ile meclislerinde iftiharla kıra'at eyledikleri aka'id kitapları olan Fazliyetnâme'dir. Haccetu'l-Vedâ'da Hz. Ali, vasi ta'yin edilmiştir.

Sure-i Mâide'de “يا ايها الرسول بلغ ما أنزل إليك فإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس يا ايها الرسول بلغ ما أنزل إليك فإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس”⁴⁷⁰ âyet-i celilesi Ebû Zerr ve İbn Abbas ve Cabir rivâyet ederler ki Cebra'il “Ashâbına vasiyyet eyle diye emri bâki vâki' oldu” dediğinde Ali'den gayrı vasiyyete layık kimse olmadığından Hz. Cebra'il geri gelip “Hakk'ın emri budur ki deve palanını minber edesin” Selman'a emir etti, yedi deve palanı ayağı ve yedi de sağına ve yedi de arkasına ve yedi de soluna 28 palandan minber dizdiğini İmam Mûsa rivâyet eylemiştir. O minber üzerinde bir hutbe-i beliğa peygamberimiz okuyup “Salât ve savme ka'im olun, zekât verip ve hac edin, şer'iattan taşra gitmeyin, her dem kıyamet havfını yâd ederek cehennem ateşinden kendinizi kurtarın! Ribadan muhafaza üzere olup yetimin malını yemeyin! Aduvle gaza edip şehit olduğunuzda büyük dereceler kazanırsınız. Konuğunu hoş tutun!” diyerek ahkâm-ı şer'iyyeyi tamamen beyân buyurduktan sonra minberden inip, Hz. Ali elinden tutup yine minbere çıktı, dedi “Bilin ey ehli İslâm! Bu emmim oğludur ve dâmâdımdır ve kardaş ve rahimdir. Bunun oniki nesli ehli emânet olup nice kereler size vasiyyet kılmış idim. Emânettir siz izzetini ve hidmetini tutun.

Hasan ve Hüseyin, Zeynel 'Abâ, Bakır, Ca'fer, Kâzım, Mûsa, Rızâ, Naki ve Taki, Askeri, Mehdi. Bunlar ka'im makamıdır, işitin ve buyrukları üzere iş edin! Bunlara asi olan cehennemden halâs olamaz!” Bunu böyle beyân buyurduktan sonra Hz. Peygamber Ali'ye “Gel, gömleğim içerisine gir!” dediğinde hemen Haydar peygamberimizin gömleği içerisine girip ikisi bir gömleğin yakasından başlarını çıkardılar. O vakit bu hadis-i şerifi buyurdu: “Ya Ali! Nefsike nefsi ve demuke demi ve cismike cismi ve rûhuke rûhi” bu nutku buyurunca ta'accüb kıldılar ve ashab-ı kirâm mu'ayyen işbu hâli gördüklerinden bir ashab ayağa kalıp “Ya Resulallah! Gömleği çıkar, cümle ehli imân görsünler” dediğinde hemen gömlek çıkarıldıkda gövdeler asıl kökünde bir olmuş lâkin bu cismin iki başı olduğunu görünce vücutları bir

⁴⁷⁰ Mâide 5/67; “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun risâletini tebliğ etmiş olmazsın. Allâh seni insanlardan koruyacaktır”.

olduğu muhakkak baş da bir olmak lazımdır, o kimse // 173 // bunu görünce ve başlarının da bir olması ricasını kabul buyurarak heman Ahmed ile Haydar bir olduğunu ve yek vücut olduğunu göstermek için gömleği çıkarıp Nebi ile veli bir olduklarını cümlesine gördüler ve yek vücut olup ancak Nebi meydanda olup veli onun a'zası a'zasına kalb olmuş görmeleri üzerine tekbir getirdiler diyerek hikayeyi burada tamam edip bir de sened makamında hadis diyerek “اللهم والى من والاه و عاد من عاداه و العن من ظلمه”/Allâhumme vali men valahu ve adi men adahu ve'l-an men zalemehu”⁴⁷¹ kelâmlarıyla on sekizinci fazliyyeti beyân etmiştir.

Vahhâbî Mezhebinin Beyânı

Necd ahalisinden Hanbeli mezhebinde Şeyh Muhammed bin Abdulvahhab Şâm-ı şerifte tahsil-i ulûmdan sonra 1144 senesinde eimme-i Hanabileden Şeyh Takiyyüddin İbn-i Teymiye el-Harrani (ö. 1328) ile İbn-i Kayyime (ö. 1350)'nin akvalini neşrederek şirk-i hafî tadad olunan şeyleri şirk-i celi ve mekrûh olanları haram ve küfrü mucib deyu meydana sürmüş Vadi-i Huneyfe'de Der'îye Şeyhi Muhammed bin Suud (ö. 1765) kuvvetiyle kudret ve satvet sahibi olmuş oğlu Abdulaziz ve torunu Suud ve Decne reislerinden Osmân İbn-i Abdurrahmân el-Mudayifi (ö. ?) ve Salim bin Şakban (ö. ?) nusretiyle 1218 tarihinde Mekke'yi istila ederek ne kadar türbe ve refaricden ziyâde yüksek kabirleri yıktırmış ve şerifî oradan tard etmiş kelime-i tevhidi kendi mezhebine göre te'vil ve halkın kendi mezhebinden gayrı müşrik oldukları tezkirini mübeyyin Müseylemetü'l-Kezzab (ö. 633) biladı Yemame nahiyesinde Uyeyne biladında çok uzun ömür süren Abdulvahhab (كشف الشبهات عن خالق الأرض و السموات/Keşfu's-Şübühât an Haliki'l-Erdi ve's-Semavât) ma'nun risalesiyle te'lifât ve mektubat-ı adidesiyle her tarafa irsâl ve cümleyi din-i İslâm'a davete kıyam ve sair ehl-i İslâm'a müşrik demiştir.

38 senesinde şerif-i Mekke'nin İstanbul'a vukuundan müteaddid arzuhalinde bu haydutların Mekke'yi istila edileceğini mübeyyini ihbar etmiş ise de sem' ve itibara alınmayarak bade Araplarının birbirini çekemedikleri hale nisbet edilerek iğmaz-ı ayn (göz yumup) bir zaman edilmiş ise Vehhabiler Mekke ve Medine'yi ba'del istila Kerbela'ya varıp Hz. Hüseyin (r)'in türbesinde bu kadar seneden beri İran ahalisinin verdikleri ziyneti

⁴⁷¹ İbn Mâce, es-Sünen, c. 1, s. 43. Bera b. Azib'den rivâyet; “Allâhım! Onu veli edinene veli ol, ona düşman olana düşman ol! Ona zulüm edene lanet et!”.

yağma, altun ve gümüşe dair her ne var ise tarumar ettiklerinden sonra İran ahalisinden Kerbela'ya hac niyetiyle gelen bu kadar yüz hüccacı da soyduklarından hükümet-i İran devlet-i Osmâniye'ye hali beyân etmiş Bağdat valisi dahi Bağdat'ı da istila edecekleri me'muldür diyerek arzuhal etmiş olduğuna mebni İstanbul bu maddenin ehemmiyetini görünce Halebli Âdem Efendi nâmında bir ulema-yı zifünün Vehhabilere sefir olarak gönderilmiş me'mur-i muma ileyh oraya vardığında ziyâde ikram ve ta'zim ile kabul edilerek biz devlet-i âliyenin hadimlerindeniz haşa ona 'isyan değil hadimiz. Mekke şerifleri ahaliye zulüm ve birçok bid'atler ederek din-i İslâm'ı kökünden kal' etmiş olduklarından şer'an terbiyeleri din-i İslâm vacib olduğundan arz-ı mukaddesten onları ihraç eyledim.

İran ahalisinden alınan mal ve Kerbela'dan zayı' olan ziynet asakir-i müstevliye ellerine düştüklerinden reddi hadd-i imkân haricidir diyerek nehb ve ğaret eyledikleri eşyayı da veremeyeceklerini anlatarak kemal-ı ta'zim ve hedaya-yı behiyye ile Âdem Hoca Efendiyi izam etmişlerdir. Bu şekilde cevap alınca Dersaadet'te bir müşavere ta'ayyun edilerek hey'et-i müşavere bir vakitten beri Mısır'da Hidvini elde eden ve İngiliz kuvvetiyle Kavalalı Sergerde Mehmed Ali Paşa (ö. 1849) ve oğulları İbrâhim ve Tosun kumandanları kuvvet ve mekanet tuttuklarından onların Vehhabileri terbiye izamı ve her ikisinin de birbiriyle muharebeleri Dersaadet'ten asakir sevkden daha münasip görülerek hemen Mehmed Ali Paşa'ya Hicaz kıt'asına giderek Vehhabi mes'elesini hal edilmesi emri verilmiş Mehmet Ali Paşa da Mısır asakiriyle oğlu Tosun Paşa kumandasında Mekke'ye varmış evvela orada bulunan Şerif Abdulmutalibi kabilesiyle girde nefy edip ondan sonra Vehhabilere bir güzel terbiye ve te'dib edip bakisi çöllere savuşmuşlardır.

Vaktin uleması mezheb-i Vehhabinin sıhhat ve seykamda ikiye ayrılarak bazıları mübtedi' ve bazıları daha ileri gitmiştir. Ve akval-i Vehhabini tezyif ile reddiye kitapları da yazılmıştır. Süleyman Efendi'nin *Hüccet-i Faslü'l-Hitab min Kitab-i Rabbi'l-Erbab* ve *Hadis-i Resüli'l-Meliki'l-Vehhab* ve *Kelâm-ı Uli'l-Elbâb fî İptal-i Mezheb-i Muhammed bin Abdülvahhab* nâmında reddiyesi tamamen izah olduğu vecihle ayât ve hadis ve kavli ulemayı müctehidini ile Abdülvahhab mesleği iptal edilmiştir. Ve Basra ulemasından Molla Ali bin Molla İbadizade Ahmet Efendi'nin *Faslu'l-Hitab fî Redd-i Dalalet-i İbn-i Vehhab* ve *Keşfü'l-Hicab an Vech-i Dalalet-i İbn-i Abdilvehhab* risaleleri mesa'il-i mezahib-i Vehhabiyeyi birer birer ecvibesiyile red edilmiştir. Bizim bulunduğumuz bu zamanda kâfir İngiliz devleti mezhebi Vehhabiyeyi tafsilatıyla bildiğinden İslamlarla asla

birleşmeyecekleri için Vehhabilere Hicaz kıtası hakimliğini tahsis etmiştir. Fesubhanallâhi'l-azim. // 174 //

Şeyh Bedreddin Semâvî (ö. 1418) Mesleği

Şeyh Bedreddin Semavi mesleği ise dehri olmayıp maddiyuna karibdir. Börklüce Mustafa aslı Yahûdî olup Müslüman olan Torlak Kemal halife Şeyh Bedreddin'in âletleridir. 816 tarihinde Sultan Muhammed tahtına cülusunda Mûsa Çelebi tarafını tedmirde Şeyh Bedreddin Mûsa Çelebi'ye hizmet ve kazasker olduğuna mebni İznik'e nefy ile iktifa edilmiş bu adam din-i İslâm'ın ulemasının akval ve Hristiyan papazlarının akval ve mezheplerini birleştirerek bir cinnet ve vahşeti kabul ile zevceler müstesna tutularak “Senin hanen benim hanemdir” diyerek emval ve evlattan herkes istifade eder. Senin bugün harçlığın yok ise bende vardır beraber yeriz. Zengin fakire emvalini elbette verir. Çünkü o da insandır. Bir Bolşevik mesleğini ibtida bu şeyh icad etmiştir.

Hristiyanların ekseri adetlerini icra ettiğinden az vakitte Eflak ve Balkanlarda müridanı çoğalmış Ermen vilâyetinin her tarafına da tarikatini neşre muvaffak olmuş Börklüce Mustafa halife oralarda kuvvet tutup Edirne ve Karaburun dağlarında yer tutup üzerlerine birkaç kere ma'mur edilen askeri bozmuştur. Kemal Halife de Meğnasa (Manisa) taraflarında neşr-i tarik ettiğinde Şehzade Murad Han külliyetli bir kuvvet ile üzerine varmış bir zaman muharebeden sonra 3000 kadar dervişle Kemali kahr ve tedmir etmiştir. Ondan sonra Börklüce Mustafa üzerine asker sevkiyle bir vakit uğraştıktan sonra Abasuluğ'da onu dahi dervişanıyla tedmir edilmiştir. Buradaki kuvvetler kesildikten sonra iş Şeyh Bedreddin'e gelmiş Anadolu'da bulunan dervişan bittiğini ve halifelerin helak olduğunu anlayan Bedreddin düşünmeye başlamış lâkin Eflak ve Balkan müridlerinin muharip ve kuvvetlerini bildiğinden Şahzade Mustafa ve Kemal'e yaptığını bunda icra edemeyeceğini muhakkak bildiğinden Siroz'a vararak Şeyh Bedreddin'e ne kadar faziletli olduğunu ve sultan indinde dahi kadr-u kıymeti herkesçe malum olduğunu beyân ve din-i İslâm'da ise sizin gibi büyük adamların payitahtında sultan nezdinde bulunmaları daha münasip olduğunu pederimiz Sultan Muhammed irâde etti. Artık “Orasını siz bilirsiniz” diyerek berabercesine Edirne'ye götürmüştür. Mezhep ve mesleğini meclis-i ulema bi't-tetkik idamına fetva verilerek salb olunmuştur. Şeyh Bedreddin Semavi mesleği hülâsa bundan ibarettir.

Mezhep ve Meslek-i Hurûfî

Mezhep ve meslek-i Hurûfî de neticede tabiyyun ve maddiyuna karibdir. Mezheb-i hurûfîyi icad eden Fazlullâh Nağamî (ö. 1401) isminde bir ibahiyye mezhebe süluk etmiş ve hurûf üzere müstenittir. Bu hesaplara istinat edip cesim bir meslek-i hikmettir. Farisi lisânı üzere tertib ve tahrir ve din ve erkanını mübeyyin 32 bab üzere 32 harfin ahvalini bildirmesini 833 sene-i hicriyesinin şevvali ibtidasında Feriştahzade Abdulhamid İzzeddin (ö. 1459) bir harif tercüme edip ismini *Aşknâme-i İlâhi* nâm vermiştir.

Her harfin cism-i insânda bir uzvun mukabili sahayı kâ'inâtta bir tecellinin misalidir. Nebi ile Veli'nin farkını da nübüvvet 28 harfî câmi' olduğuna mebni (ümme)dir. Okuyup yazmak bilmeyen mânâsına *ümme* mânâ dedikleri çok yanlışdır. 28 harfin mazharı olan tebenni mânâsındadır. Binâenaleyh Peygamber-i Zîşan Efendimize Nebiyy-i ümmî denir. Fazl-ı hurûfîyye sahib-i te'vil nâm verilmiştir. Kitabın dibacesinde sahib-i te'vil izz fazl ve hulyet kelime demiştir. Her kim bu aşknâme-i ilâhiyeyi nâmahreme izhar ede Allâh'ın la'neti üzerine olsun diye bir tenbihi vardır. Velâyet nübüvvetin fevkindedir *veli* 32 harfe mazhar olduğuna mebni dört harf-i velâyet onlarda muzmerdir. Kur'ân 28 harf üzere nazil olmuş mürekkeb ve muhakemât diye ikiye ayrılmış asıl esrar ve ma'ani onlarda mündemcidir. Muhakemât ve müşabehât olan âyet-i Kur'ân'ıyyeye son derece mufassal ve karışık ebced hurûfu hesabıyla tatbik ederler.

Bâb-ı Evvel Aşk ve Muhabbet Beyânındadır

“Aşk ve Muhabbet beyânındadır” diyerek Hz. Yusuf suresinin birkaç âyetini tahrir ederek o surede olan “الم/elif lâm mim ra” sırrını bilip ba'dehu Yusuf ve Züleyha'nın hüsn u cemalin müşahade edip onun ilmi olan hututlarına erişmek gerektir. “الم/Elif lam mim ra”, “طس/ta sin”, “حم/ha mim”, “كحيعص/kaf ha ya ayn sad”, “ق/kaf”, “ن/nun”, “طه/ta ha”, “يس/ya sin”, “ص/sad” ve eşşems ve el kamer ve el zümer ve'l-leyl ve's-sema-i gibi terakibe bu tatbikatta her şeyin siması değiştirilerek ne kadar kelimat-ı diniyye ve ıstilahât var ise mânâsı başkalaşır. Mesela salât hakkında icra edilen amel neticesinde farz olarak yalnız iki rekat Cuma namâzı kalır. Sair erkân-ı // 175 // din buna kıyas oluna. Bir kaide vaz' ederek –se, -su diye iki kelime vaz' ederek işte mezhebini bu iki kelime üzere esas teşkil etmiştir. Bu iki kelime zabt olunursa Hurûfî mesleği tamamen anlaşılıyor.

Salatın üç hali beyânda hazar ve sefer ve Cuma namâzlarının rekatlarında bunu tatbik ederek der ki noktalı be, te, se, cim, ha, za, ze, şın,

dad, zı, ğayn 11 harf kalan 11'i harf hesap ederek bir de 11 harfe noktalı olduğundan Farisi harflerinden pa, ça, ja, ga'dır ilhak ederek der ki seferde farzlar ikişer olduğundan 11 harf 11 rekata vaz' olunmuş, 17 harf salat-ı hazara ki 17 rekattır ona işaretir ve Cuma namâzı 15 rekat olması 11 noktalı harfe Fars lisânı olan dört harf ilave ile 15 olur diyor. Bu cihetle namâzların rekatları ta'daddan sonra başka renge sokarak diyor ki salat-ı hazar olan yedi rekâtı sefer-i salât olan 11'le birleştiginde mecmu'ü 28 olur. Bu 28'e -se işareti vaz' ederek kelime-i Muhammediyye mukabilindedir. 17 rekat hazar ile 15 rekat olan Cuma namâzını cem' ederek -su işareti vaz' ile kelime-i Âdemiye mukabilindedir diyor.

-Su işaret olan namâzlarda -su kere seb'u'l-mesâni (yedi tekrarlanan) fatihatu'l-kitap okumak lazımdır diyor. Bundan sonra gelecek fasıllarda nihâyet ve hülâsa-i kelâm fazl-i hurûfiye fazl-ı Yezdan nâm vererek sahib-i te'vil Farisiden aldığı dört harfı ilave ile 32'ye vardığının hikmeti Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi vessellem efendimiz Arabi hurûfu olan 28 harf üzere olduğundan bu noksânı dinen tamam etmiş ve keşfi fazıl-ı Yezdân'dır. Bi'ttab' Hz. Muhammed'in fevkinde bulunduğunu işrab eden kelâmları kâfir olduklarını mübeyyindir. Ba'dehu sahib-i te'vil azze fazluhu alem-i batında zuhura gelmiş İsa (a) ve Mehdi ve Fazl-ı Hurûfî bir olup Dünya'ya teşrif buyurmuştur diyor. İsa aleyhisselam 33 yaşında elleri melaike kanadı üzeriye bırakarak ak minareye nüzulü gökten İsa (a) indirenden murad sahib-i te'vil azze fazluhu idi ki alem-i batında zuhura geldi. 33 yaşında inmeden murad sahib-i te'vil de 33 yaşında ilm-i te'vil keşf olduğudur. Ak minareye inmeden murad vücud-u âlemdir. Elleri melaikenin kanadında olmak 14 hurûf-i münkattan ibarettir. “يا أبت إني رأيت أحد عشر كوكباً والشمس والقمر رأيتهم لي ساجدين/Ya ebeti inni raeytu ehada aşere kevkeben ve's-şemse ve'l-kamera raeytuhum li sacidin”⁴⁷² bu âyetin mânâsını te'vilde 11 yıldızdan murad 11 karındaş, Şems ve Kamer'den murad ebeveyni olup bir de Yusuf'un kendi 14 olur. Evâil-i suver-i Kur'ân'da 14 harf idi Züleyha vechinde Hatt-ı İstiva ile Kamer'in 14 gecesi gibi layih ve tabandır. Yusuf karındaşı ve baba ve anasıyla 14 olunca 14 hutut mukabilindedir.

Hülâsa-i kelâm her kim Yusuf gibi bir kâmile kendisin teslim eylese ol âlemde aftar ve mâhtar ve seyyarât suretinde gelecektir demektir. Hazret-i Ya'kub “أخاف أن يأكله الذئب/Ehafu en ye'kulehu'z-zi'bu”⁴⁷³ âyetten murad

⁴⁷² Yusuf 12/4; “Babacığım! Onbir yıldız ile Güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm”.

⁴⁷³ Yusuf 12/13; “Onu kurdun yemesinden korkarım”.

Yusuf'un veçhinde hututu okumadılar, hüsn-ü cemâlinden bîhaber olduklarından kasdlerinde zi'b oldular ki hutut-u ilâhiyyeden bîhaber ve bîrahm idiler, der. Vech-i Âdemi de hututun her biri bir harfin mukabili ve bir tecellinin mazharıdır, diyerek bir göz Cebrâil diğeri Azrail, biri Muhammed diğeri Ali, arş-ı mualla demek zekâyı Âdemin rûh-i latifinin cilvegahı olan cephedir. Kabe kavseyn iki kaş olup cennet ve cehennem ve sırat, haşr ve neşr, yer ve gök, cin ve melek, hülâsa cümle mevcudatın kâffesi bir harf mânâsına olduğundan vücud-u ademide mevcuddur diyor.

Mükemmel bir de edebiyât ve ıstılahât mecmuaları vardır ki tasavvufa nihâyet derecede sirâyet ve nüfuz edip bilip bilmeyerek her şair tarafından bu ıstılahat-ı zevke yardım ve kafiye elverişli bulunduğu Farisi ve Arabi ve hususi Türkî vesair elsinede sevilirler ve hakikaten meslek-i Hurûfî müthiş surette te'sirat-ı azime ika' etmiştir. Nesimî (ö. 1417) ve sairleri Hurûfîlerdendir. Şarabhor mest u medamin olanlar sihir gibi müessir manzume tertiblerinde cümlesi tamamen Fazl-ı Hurûfî'nin mezhebini taklit ederler.

Bu bîdin mürted kezibin tertib ettiği mela'nete zümre-i naciye nâm müstearı bırakıp esrar-ı hurûfiye vasıl olmayanlar dalal ve hüsranda kaldıkları beyân ve Kur'ân'ı Azimüşşanda ne kadar fazıl ve fazlullâh kelimeleri var ise hep Fazl-ı Hurûfiye remz ve işaret olduğunu ve kendisi mehdi olduğu haysiyetle bütün edyanı cem' ettiği esrar-ı hurûf ancak din-i hak olduğuna mebni kendiden evvel olan edyanı // **176** // nesh ve lağv ve tekâlifî şer'iyeyi hiçe çıkarıp sefahet ve işreti ibadetten ileri bilip aynı Şi'a fırkasından ibaha-i Batıniyye olup ve onların üzerine fazla olarak bir takım elfâz ve ibarât onların eşna'ı (en zararlısı) olmuştur.

Feza'ili ahlâkiyye-i insâniyye mahrebeti mucib olmasıyla meslek merdudu râğbet bulmayarak mahv ve nâpedid olmuştur. Ancak bazı erkânı, şairler bilip bilmeyerek remz ve işaretle şiirlerini tezyin etmek desturlarına mebni her şairin kelâmında gayr-ı meşru meşreb-i Hurûfiyeyi tervicde i'ane ederler. Ve fenn-i tasavvufa kendilerin nisbet eden cahil ve ümmiler de bu kelâmlarından aşk ve şevk-i cenbûşe gelirler.

Fesübhanallâhulazim her tarafta bu hâlât görülünce şeyhlik iddia edenler bu belaya giriftar olunca müridan-ı biçâreler nerede kalır? Fazl-ı Hurûfinin talif eylediği hezeyanı kitap ve ta'lim şekline soktuğundan ulemayı Ehli Sünnet ve'l-cemaat tarafından birer birer cerh ve butlanını harf be harf bihesap kitaplar te'lif olunmuştur elhamdülillâh.

Bu *Aşknâme* sahibi Yâdigar Fazl-ı Hurûfinin marifetlerinden olan ezan ve namâzın esrarını beyânda der ki; “Ezan 15 kelime olup sabah ezanında iki esselatu hayrun minennevm ilavesiyle 17 olup mecmu’u 32 olan سو/su olur ki hatut-u vech-i Âdem mukabilindeki istivadır. “يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلوة”⁴⁷⁴ ile ahirihii ki elde 28 mafsâl olduğundan سه/se’dir. İki dirsekleri ile سو/su olur. İki ayak mafsalları سه/se, dört ka’bı ile سو/su olur. Yüzde isteva ile سو/su hattı mesturdur. Başa mesh etmek isteva sırrını bilmektir. Üçer defa yıkamak sünnet olup abdest âyeti olan “فاغسلوا/yıkayın” emrinde ta’yin-i adet yoktur. Eli ve ayağı, vechi ve meshi farz, ağız ve burun ve kulağa mesh sünnet, farz ve sünnet mahalleri سه/se olur. Kelime-i Allâh’ı mukabilindedir. Bu cümleden murad veçh-i Âdem müşahede olunmaktadır.

Ey talib-i esrar-ı İlâhi! Muhammed aleyhisselam zahir-i Kur’ân’a bakıp öylecesine emretmiştir lâkin batın-ı Kur’ân sahib-i te’vil ikmal ile bunların asl-ı batın mânâlarının yüzünden nikabı kaldırıp aşikâre etti. İşte abdestin bu vecihle olması bu mânâlara işarettir. Yoksa doğrudan doğruya hazret-i Kur’ân’ın mânâsına gitmek zahiriler işidir. “والشمس تجري لمستقر لها و”⁴⁷⁵ Veşşemsi tecri limustekarrin ve’l-kameru kadderna menazilehu⁴⁷⁶ âyetlerinde der ki devr-i Kamer ve Şems’den murad veçh-i Adem müşahede olunmaktadır ki menazil-i Kamer سه/se’dir ki 14 gün artar 14 eksilir. Hatt-ı kara ve beyaz mukabilindedir. Şemsin 360 derecesi vardır ki altı kere سه/se ve altı kere سو/su olur ki beni Âdem’in üstühan (kemik) ve postu ve eti ve siniri ve damarları mukabilindedir. Bunların her biri çar anasıra darb olsa yine altı kere سه/se ve altı kere سو/su olur. Baştan ayağa kelâmullâh olup sücud-i evliya ve enbiya olduğunu bil. Ve Muhammed şeri’atı sırrına erip kendi vücudunda ispat ile ta ki arif-i billâh olup didar ehlinden olasın. “إقترب”⁴⁷⁷ İktarabe linnasi hesabum ve hum fî gâfletin mu’ridun⁴⁷⁸ âyet-i kerimesini batın sırrını ve bir de ehl-i şeriata ta’riz makamında getirmiştir.

Yedinci Bab Şükrün Hakikatı Beyânındadır ki “ولا تقربوا الصلوة و أنتم”⁴⁷⁹ Velâ tekrabu’s-salate ve entüm sükara hatta te’lemû ma tekulun⁴⁸⁰ mânâ-yı batın gâflet-i sekrden ayılan “الصلوة معراج المؤمنين”⁴⁸¹ es-

⁴⁷⁴ Mâide 5/6; “Ey imân edenler namâza kalktığınızda...”.

⁴⁷⁵ Yâsin 36/38; “Ve güneş kendi yörüngesinde dönmektedir; Ve ay için menziller takdir etmişizdir”.

⁴⁷⁶ Enbiya 21/1; “İnsanlara hesapları yaklaştı”.

⁴⁷⁷ Nisa 4/43; “Sarhoş olduğunuzda ne dediğinizi bilinceye kadar namâza yaklaşmayın”.

Salatu mi'racu'l-mü'min"⁴⁷⁸ namâzın sırrına eren mi'rac etmiş olur yani cenab-ı harfe 'uruc eder.

Her kim aldığı abdestin kıldığı hazar ve sefer ve Cuma namâzlar adedlerinin sırrına ermedi "اولئك كالأنعام بل هم أضل/Ulaike ke'l-enâmi bel hum adall"⁴⁷⁹ zümresinden olur. Ayât-ı Kur'ân'îye ve ahbâr-ı sahihe doğrudur. Kur'ân'ı azimüşşan Hakk kelâmıdır. Şüphe yoktur ve Hazret-i Muhammed Hak Peygamberdir. Hadis-i şerifleri doğrudur. Lâkin Muhammed'in şeriatını te'vile erişip bilmek lazımdır.

Muhammed aleyhisselam zâhir âyât ve ehadisi anlattı ve bâtın mânâsına me'mur değildir. Fazl-i Yezdan zuhurile din-i İslâm'ı ikmâl edip bâtın ma'nâlarını Kur'ân'ı azimüşşan ve kavî-i Muhammed'in tamamının yüzünden nikâbı kaldırdı. Şeriatın bâtın mânâsını insanlara anlattı ve bununla irsâl olunmuş ve emr olunmuş idi. Mi'racda elli vakit Hazret-i Muhammed'e farz kılınan namâzdan murad سه/se kelimesinin 22 noktasıyla 50 olur. Vech-i Âdem'dir. Onu müşahede etmektir. Sonra 50 vakit beş vakte karar ettiği Allâh ism-i şerifi adedince ki "لا هـ/elif lam lamelif he" ısbatında 14 harf olur. Elif lam lamelif he ki 14 kitabullâhı arasında veçh-i Âdem'de mestur olandır. "والتور وكتاب مسطور في رق منشور/Ve't-turi ve kitabın mestur fi rakkin menşur"⁴⁸⁰ evail-i suverde hurûf-i mukatta'a gelmiştir. Âdem'i müşahede etmektir ki ن، ق، ح، ط، ك، هـ bunlarda bulunan // 177 // beş nokta beş vakit namâzın arasında vâki' olmuştur. "لا اله الا الله/La ilâhe illallâh" 14 hurûf "محمد رسول الله/Muhammedun Resulullâh" da 14 harftir se harfi olur murad vech-i Âdemî müşahede etmektir. "إن الله خلق آدم على صورة الرحمن/İnnallâhe haleka Âdem'e ala surati'r-Rahmânî"⁴⁸¹ haft kevkab seyyare mahalleri ile 14 olur ve yedi de göklerle beraber سه/se olur. 12 buruc ve dokuz felek bunlardan murad vech-i Âdem'i müşahade etmektir.

Dokuzuncu Bab Esrâr-ı Hacc Beyânındadır

Her kim haccın esrarını bilirse Ka'be'ye varıp haccdan behremend olur. Bilmez ise ettiği harç ve çektiği zahmet kendi yanına kalır. Ka'be vech-i Âdem'dir. Hâne-i Hüda Beytullâh olduğu vücud-i Adem'e mukabil olduğundandır. Veçh-i Adem'e teveccüh etmektir. "ومن دخله كان آمناً/Ve men dehalehu kane aminen"⁴⁸² sırrına eremektir. "قلب المؤمن بيت الله/Kalbu'l-mü'mini

⁴⁷⁸ Fahreddin-i Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, C. 1, s. 226; "Namâz müminin miracıdır".

⁴⁷⁹ Araf 7/179; "Onlar hayvan gibidirler hatta daha da aşağıdırılar".

⁴⁸⁰ Tur 52/1-3; "Tur'a, yazılan kitaba ve açılan sayfaya andolsun".

⁴⁸¹ Müslim, 2612. Rivâyette "فإن الله خلق آدم على صورته" şeklinde geçmektedir.

⁴⁸² Âl-i İmrân 3/97; "Kim oraya girerse güvende olur".

beytullâhi”⁴⁸³ Kabe’den murad veçh-i Adem’e teveccüh etmektir ve Hacerü’l-Esved ki Adem’in haft hatar misalidir. İki kulağı, iki gözü, iki burnunun delikleri, bir de ağzı bu haft surâh yani delik veçh-i Adem’den kinayedir. İrfandan murad veçh-i Âdem ve Havva’dır. Ve birbirinin veçhine *se sû* satr-ı ilâhi okuyup buluşmuşlardır ki nefislerine yol bulmaktır. Cemre’de üç gün 21’er taş atmak kelime-i habiseyi vücudundan atmaktır. Veçh-i Havva’da yedi hat iki kaşı, dört gözünün kiprikleri bir de başın nûki yedi de mahalleri; Âdem’e gelince iki bıyık, iki yüzünün iki yanağı tarafında olan toplar ki ‘ârızı ve iki muy zekn yani çenesinde iki tomru ve birer unuki yani boynu bu da yedi olur.

Dest-i kudret Âdem’de olanı Hava’da yazmamış ki Hava Âdem’den fark ola. “يَمَحُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُ الْكِتَابِ”⁴⁸⁴ 21 olur. Hatimetu’l-kitab Arap kaidesince ta lafzı olduğundan buna müennes der ki veçh-i hatt-ı Havva mukabilinde 21 harften mürekkeptir. *Se* harfî 28’e ta’yin olduğundan yedi harf Fatihatu’l-kitapta gelmiştir ki bunlardır: Cim, ha, zel, şın, zı, se, fe harfleridir. Her kişi ki hilkat-ı Âdem’e yol bulup hattı istivayı okuya, o kişi sıfat-ı ilâhiyye ile muttasıf mebd’ ve mi’ade yol götüre ve cennete dahil ola ve her kimse ki hatt-ı istivayı veçhi Âdem’i de okumaya. hayvana ve yılan istivasına dahil olup kendini sıfat-ı esfelde müşahede eyleye “بِلْ هُم أَضَلُّ”⁴⁸⁵ firkasından ola. Nutk ve savt kendiye Âdem’den mirastır. Nutk bilmeyip ve hattın okumaya bunda kör olmadığından âhirette de kör kalkar; “مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ”⁴⁸⁶ Men kane fi hazihi e’ma fehuve fi’l-âhireti a’ma ve edallu sebile”⁴⁸⁶.

Onuncu Bâb Hakikat-ı Rahmet Beyânındadır

“يَا رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ”⁴⁸⁷ yani rahmetim kelâmımdır ki vüs’atle cemi’-i eşyaya erişmiştir. “الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ”⁴⁸⁸ Ellezine yettebi’une’r-resule’n-Nebiyye’l-Ümmiyyellezi yecidunehu mektuben indehum fit’Tevrâti...”⁴⁸⁸

⁴⁸³ “Müminin kalbi beytullâhtır” şeklinde hadis veya kudsi hadis olarak yaygınlık kazanan bu ifade için Hadis kaynaklarında bir mesnet bulunamamıştır. Bkz. Muhammed b. Abdurrahmân es-Sahâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fî Beyâni Kesirin Mine'l-Ehadisi'l-Muştehirati ale'l-Elsineti*, tah. M. Osmân el-Hışt, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1985, s. 589.

⁴⁸⁴ Ra’d 13/39; “Allâh dilediğini siler dilediğini bırakır, Ümmü’l-Kitab O’nun yanındadır”.

⁴⁸⁵ A’raf 7/179; “Bilakis onlar daha da aşağıdırlar...”.

⁴⁸⁶ İsrâ 17/72; “Burada kör olan âhirette de kördür. Yol olarak ta sapkın bir yoldadır”.

⁴⁸⁷ A’raf 7/156; “Kuşkusuz rahmetim her şeyi kuşatmıştır”.

⁴⁸⁸ Araf 7/157; “Onlar yanlarındaki Tevrât’ta yazılı bulunan O ümmi Resule Nebi’ye tabi olurlar...”.

Muhammed sallallâhu aleyhi vessellem se kelimesinden haber verip Tevrât'ta yazılmış bulunan sahibü't tevil azze fazluhu damme-i mi'yârın sırrını keşf etmiştir.

(Beşinci) Bab: Veçh-i Âdem'i (Seb'a) Batına Tatbiki Beyânındadır

قال رسول الله ص إن للقرآن ظهراً و بطناً إلى سبعة ابطن و قال عليه السلام القرآن يفسر
 بعضه بعضاً/Kale Resulullâh inne li'l-Kur'âni zahran ve batnan ila seb'ati abtin
 ve kale aleyhisselam el-Kur'ânu yüfessiru ba'duhu ba'dan"⁴⁸⁹ bu hadisleri
 dedikten sonra Kelâmullâh iki kısım olup sâmit ve nâtık derler. Samit evrakta
 tahrir olandır. Natık ise veçh-i Âdem'dir. Yedi batın kelâm-ı natık var,
 veçhindeki vech-i Muhammed ve vech-i Ali'dir. Se kitabı oku ta Âdem'e
 münasebetin ola. Ondan sonra batının esrarına erişilir. Çar müjgân ve du ebrû
 ve müy-i ser yani dört göz, kirpikleri, iki kaşın tivleri bir de başın tüyü yedi
 hattır ki ümmidir. İki hat 'arız, iki muy-i bini, iki şarip ve bir 'unuk, yedi hattır
 ki *abdir*. Ba'de'l-bülûğ hâsıl edersin, 14 hat olur. 14 hurûf-i mukatta'a
 mukabilindedir. Ve 14 de mahalli olunca se kelime-i Muhammediye
 mukabilindeki sebu'l-mesâni ondan kinayedir. "ولقد آتيناك سبعاً من المساني و القرآن
 Ve lekad âteynâke seb'al mesâni ve'l-kurâne'l-azim"⁴⁹⁰

On Birinci Bab Mirasü'l Arz Keyfiyeti Beyânındadır

Ve lekad كتبتا في الزبور من بعد الذكر أن الارض يرثها عبادي الصالحون/
 ketebnâ fi'z-Zebûri min ba'di'zikri innel arza yerisuha 'ibadiye's-sâlihun"⁴⁹¹,
 "إن الارض لله يرثها من يشاء من عباده"⁴⁹²,
 "إننا نحن نرث الارض و من عليها"⁴⁹³,
 "إننا لنحن نحي و نميت و نحن الوارثون"⁴⁹⁴,
 "إننا لنحن نحي و نميت و نحن الوارثون"⁴⁹⁵ bu âyetlerden murad odur ki yeryüzünün varisi odur ki şaki
 olmayalar. Zira muttaki onlardır ki hurûf-i mukatta'ât onlara hadi ola. Hurûf-
 i mukatta'atda Kur'an'da 29 kelime mukabilinde 29 surenin eva'ilinde
 gelmiştir. Bir harf olanlar kaf, nûn, vav; iki harf olanlar Ha-mim; üç harf
 olanlar elif-lam-ra; dört harf olanlar elif, lam, mim, sad; beş harf olanlar kaf,
 ha, ya, ayn, sad gibilerdir. Heman gayr-ı mükerrer 14 harftir ki zikr-i cüz'

⁴⁸⁹ Kâşânî, *Tefsiru's-Sâfi*, c. 1, s. 75; "Resulullah (s) buyurdu: Kur'an'ın bir zahiri bir de 7 batna kadar batını vardır. "Kur'an'ın bir kısmı diğer bir kısmını tefsir eder".

⁴⁹⁰ Hicr 15/87; "Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur'an'ı verdik".

⁴⁹¹ Enbiya 21/105; "Zikir'den sonra Zebûr'da; "Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır" diye yazmıştık.

⁴⁹² A'râf 7/128; "Yeryüzü Allâhındır. Kullarından dilediğini varis kılacaktır".

⁴⁹³ Meryem 19/40; "Kuşkusuz biz yeryüzüne ve üzerindeki varis olacağız".

⁴⁹⁴ Hicr 15/23; "Kuşkusuz biz diriltir ve öldürtürüz, mirasçı olan da biziz".

irâde'-i küldür. Maksud bu 14 kelimenin ilâmın vech-i Adem'de müşahede eylemektir ki suret-i Rahmândır.

“خلق الله آدم على صورته و على صورة الرحمن”/Halake'llâhu Âdeme ala suretihi ve ala sureti'r-rahmân” (Allâh Âdem'i kendi suretinde ve Rahmân suretinde yaratmıştır) her kim hurûf-i mukata'anın sırrına erişip i'lamını vücudunda // 178 // müşahede eder ise ma'rifet-i nefis hâsıl edip salih ve muttaki olur. Ve arz kendiyi irs ile intikal eder. Hurûf-i mukatta'anın sırrına erişmeyen salih ve muttaki olamaz. “و منهم من عاهد الله لئن آتينا من فضله لنصدقن و لنكونن من الصالحين/Ve minhum men ahedullâh lein ateyna min fadlihi lenassaddekanne ve lenekunenne minessalihin”⁴⁹⁵ yani halaikin bazısı ahdleşmişler idi. O vakit ki Allâh'ın fazlı bize gele tasdik edip salihlerden oluruz. Şimdiki fazl-ı ma'hud vakti geldi tasdik edenler salihlerden oldular tekzip ve i'raz edenler kâfir oldular.

Bir babda da Hazret-i Mûsa aleyhisselam çadırı verende Davud ve Süleyman aleyhisselam beytü'l makdisi yaptıkların ve çadırın 11 şukka, bu şukkalardan arzı dört, tûli 28 ve her canibinde 50 tenab ola diyerek bunların sırrını beyândan sonra hayme ve beytu'l-mukaddes ve Ka'be'nin sırrını fazl-ı Yezdan erişip keşf etti. Hayme-i Mûsa'nın 50 tenabının ve 11 şikka (tul) ve arzın adedini vücudunda gösterdi diyerek Mûsa aleyhisselam gerçe 22 kelime ile tekellüm eyledi ama vücudunda se ve su kelimesinin i'lamının müşahede etmiş idi ki vücudu onun üzerine mahluk idi. Kavı-i te'âlâ “فإن استقر مكانه فسوف تراني/Fein istekarra mekanehu fe sevfe terani”⁴⁹⁶ eğer Yahud Tevrât sırrını anlayalardı elbette Muhammed'e imân getirirlerdi. Hakk te'âlâ Mûsa aleyhisselam mu'cize emreyledi ki bu hayme peyda eyleye.

İmdi haymeyi tatbik edelim. 11 şukka sefer namâzı ve 11 kelime müteşabihan mukabilindedir. Ve her şukka tûli 28 olmak se olan 28 hurûf-i Arabiyye dört eni olmak dört kelime-i Acemiyye mukabilindedir. 50 tenabı demek se kelime-i Muhammediye'den kinayedir. 28 kelimenin 22'de noktası 50 olur. Ve insanın bir tarafında olan elinde ve ayağında se mafsâl vardır. 11 parmağıyla 38 olur ve 10 tırnağı 48 olur. Ve elinin ayaları 50 olur. Ve o canibide bunun gibi adette olur. İşte, tenab bundan kinayedir. Ve 50 harf ve nokta Muhammed'in mukabilindedir. Ve iki 50 hesapta 100 olur. Muhammed'in se kelimesini inbisât etsek 72 olur. Se kelimesi ismi ve 72

⁴⁹⁵ Tevbe 9/75; “Onlardan kimi; “Eğer Allâh bize lütfundan verirse biz de sakada vereceğiz ve salihlerden olacağız” diye Allâh'a söz verir”.

⁴⁹⁶ Araf 7/143; “Eğer dağ yerinde kalabilirse o zaman sen de beni görebilirsin”.

müsemma olur. Ala suret-i ittisaf-i Kâf, “القرآن المجيد” Kâf ve'l-Kur'ân'î'l-Mecîd.⁴⁹⁷

On Beşinci Bab Hazret-i Âdem'in Cennet'de Şecereden Nehyinin Keyfiyeti Beyânındadır

“ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين” Vela tekraba hezihi's-şecerate fetekunâ minezzâlimin”⁴⁹⁸ Zahir müfessirleri incir ve buğday dedikleri olamaz. Zira yemekle asi olduktan sonra tevbesi kabulden yine yedi âşikân-ı fazıl-ı Yezdan indinde ma'nası şecere-i muhalefettir. “يوم يأتي تأويله” Yevme ye'ti te'viluhu”⁴⁹⁹ müstakbele delalet eder. Bir kimse gelir Kur'ân'ın hakikatini bildirir demektir ki Hazret-i sahib-i te'vil-i fazıl geldiği keşf-i hakâyık eyleye. Keşf-i hakâyık edip nikabı kaldırdı cem'i ehli İslâm ve ehli kible üzerine vâciptir ki sahib-i beyâna münabeat ederler. Mehdi Abbas'dan aziz değildir. Ve Fatıma evladındandır. Bu ise sahib-i beyândır.

Yirmi Üçüncü Bab Mağribden Güneş'in Tülü'u Beyânındadır

Şems kinayedir Âdem'den, mağrib kinâyedir Beytü'l Makdes'den. Çünkü Mekke ve Medine'ye nispet Beytü'l Makaddes taraf-ı mağribdedir ki Makam-ı zuhur-i Adem'dir. O vakit ki sırr-ı hilkat-i Âdem zahir ola. Şems mağribden doğmuş ola ki zuhur-u fazıl-ı Yezdan'dan kinayedir. Bu hakikatten zahir olduğu tülü'u Şems'den murad sahib-i beyânın şariat-ı Muhammediyyenin hakikatını beyân ve izhar eden sahib-i te'vildir.

Suâl: Muhammed aleyhisselam “اقم الصلوة/ekimu's-selat” âyeti kerimesinden hizada 17, seferde 11, cumada 15 rekat namâzı erkan ve vâcip ve sünnetten murad zahirilerin eğilip kalkıp secde edip oturup Kur'ân ve tahmid ve tehlil okumak asıl namâzdan murad bunlar olmadığını Hazret-i Muhammed biliyordu. Niçin mahlukatı kıyamete kadar bu eza ve cefaya bu külfete soktu?

Cevap: Muhammed aleyhisselam sahib-i tenzildir, bu sırlar tevile muhtaçtır. Ancak onu ikmal eden fazl-ı Yezdan'dır. Namâzın secdenin, rükûnun, hacın, savmın, zekatın mânâlarını beyân etti.

Suâl: Fazlıllâhu'l gelip beyân-ı ilm-i ledünni ettiği malum bu keşf ilm-i ledün ilm-i Muhammed ve Ali'dir. Bu fazl-ı Yezdan cenabları acaba

⁴⁹⁷ Kâf 50/1-2; “Kâf, Kur'ân-ı Mecid'e yemin olsun”.

⁴⁹⁸ Bakara 2/35; “Bu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz”.

⁴⁹⁹ Araf 7/53; “O gün onun yorumu gelecektir”.

Muhammed Ali ve İsa bu üçünün hakikatı mıdır? Yahut onlara galib midir? Veya bu üçünden aşığı mıdır?

Cevap: İsa'nın hakikatı Muhammed'in sırrını beyânla ya beraber yahut galibdir. Çünkü ilm-i kıyamet ve ilm-i saat ve ilm-i (Muhkem) ve ilm-i müteşâbihât beyân buyurduğu için galibdir. Bu ulûmu beyân etmek gerekir ki cenabı Hakk'tan geldiği malum ola. İşte sahib-i te'vil fazl-ı Yezdan bu vecihle canib-i Hakk'tan gelmiş İsa ve Mehdi'nin kendisidir. Ve 73 fırkadan fırak-ı naciye beyân-ı hakikat eyleyen fazl-ı Yezdan'dır. Müslümanların cümlesine farzdır ki ona tabi' olup fırkayı naciyeden // 179 // olalar. Fırkayı Naciye ona tabi' olanlardır. Varis-i ilm-i nebevi olmak buna mahsus sevad-ı a'zamdır. “Zalike fadlullâhi yu'tihi men yeshau vallâhu zü'l-fadli'l-azim.”⁵⁰⁰ “ولو لا فضل الله عليكم و رحمته لکنتم من الخاسرين/Ve levla fadlullâhi aleykum ve rahmetuhu lekuntum minel hasirin”⁵⁰¹ “Zalike fadlullâhi aleyke kebira”⁵⁰² diyerek sahib-i Aşknâme-i İlâhi Ferişt ezâde Abdulhamid İzzeddin (ö. 1459) Fazl-ı Hurûfî (ö. 1394)'nin küfriyat ve melanetine ve İbahiyye-i Bâtıniyye fırka-i küfriyesinin en şedidi olduğu ve kelâm-ı kadim-i Rabbani olan Kur'an'ı azimüşşanı kendi melanetine alet etmesi her bir küfriyatın fevkinde ve her bir Yahûdî ve Nasârâ ve Mecusi ve Ateşperest ve Güneşperest vesair milel-i keferelerin fevkinde bir kâfir ve mürted, bîdin olduğu tahrir olunan ekval ve meslek-i habasetinden hüveydadır.

Fazlullâh Ni'metî'nin tilmizlerinden Abdullâh nâmına biri de üstadı mezhebi olan Hurûfî mesleğine taban tabana zıddıdır. Meslek-i Noktiyye denilen mesleği vücuda getirmiştir. “Hurûf zill-i bî ma'na olup esas nokta nokta-i ma'nadır” diyerek İmam Ali radiyallâhuanh hazretlerinin “العلم نقطة/el ilm-u nokta” dediği bu mezhebe işarettir diyerek hurûfun aslı noktanın eşkal-i la tuhsasından ibaret olup vücud nokta ile ka'imdir dediler. Bundan namâz ve oruç ve zekât ve hac âyet-i Kur'an'ıyye vesair erkan-ı diniyye-i İslâmiyye hakkında tatbik ederek nihâyet dini ve erkanını hiçe çıkardığı gibi sair edyan-ı semaviyyeyi de nesh ile ancak kendisinin tertibi üzere üstadı Fazl gibi küfriyât ile memlû'dur.

⁵⁰⁰ Cum'a 62/4; “Bu Allâh'ın dilediğine verdiği ihsandır. Allâh yüce ihsan sahibidir”.

⁵⁰¹ Bakara 2/64; “Üzerinizde Allâh'ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, kaybedenlerden olurdunuz”.

⁵⁰² İsrâ 17/87; “Kuşkusuz O'nun senin üstündeki ihsanı çok büyüktür”.

Kabail-i Çerâkis'in Akâid-i Kadimesi

Müslüman olmalarından akdem tahminen 100 bin haneyi mütecaviz ahalisi Şâbiğ ve Bâzâ ve Çikit ve Ubih ve Besleney ve Nakuğay ve Silbidir nâm sancaklarda ikamet ederler. Başlıca iki taifeye münkasım olup biri Çerkes diğeri Abaza kavimleridir. Bunların ma'budları cibalde meşe ağacı cinsinden birçok ağaçlar bir yerde bitip mürur-i zamanla birleşerek hâsıl olan bir kebir ağaçtır ki nâmına Kodoş (Kodij) ağacı derler. Harzum ile soğucak meyanında ğuye tabir olunur, cibaldedir.

Bunların itikadınca senede bir kere canib-i kühistandan (dağlık tarafından) gâyet büyük ve mehib (korkunç) bir boğa gelerek başını kodoşa dayayıp kurban olmaya amade olur ve asla muhalefet etmez. Hazır olan cemaat üzerine varıp kurban ederler. Başına ve gözüne arak ve buz döküp, “Ey ulu Tengrimiz bu bendelerine olan inâyetin haddi hesabı yoktur” deyip kilyakları ellerine alıp başları açık olarak o ağaca peresteş ederler ve boğayı kesip taksim eder, hırsızlık ve çalgınlığa gittikleri vakit eğer muvaffak olursam fiha, nefsin ve sair çevirmeyerek her şey'in âlâsını kodoşa nezr eder, kodoş ağacının dallarında bu makule (asılı) şeyler bihesaptır.

Bunları her kim alırsa necât ihtimali olmayıp helaki mukarrerdir. Kodoş vekili tağalık tabir olunur, mabudları bulunur. En güzel muvzun bir ağaç dikip ot ve ip ile imâme gibi başını bağlayıp etrafını bir mukallik ile setr ederler ve ekdikleri zaha'ır ve hayvanlarını tağalığın hıfz ve herasetine ihale ve emânet edip “Benim ve hanemin misafir ve hayvanlarımın erzakını gelecek sene çok olmasını ve kısrak doğuruncaya kadar tağalık ağacına perestiş ederler. Muradları olmadığı taktirde dalını budağını kökü kazıyıp ağacı mahvedip ihrak ederler. Bu hal ile intikam almış olurlar. Allâh'sız kaldıklarından yine tekerrür lüzumuna mebni yerine başka bir ağaç dikerek tenebbühat-ı atıyyeye başlarlar. “Aklını başına al ve bir kere ibret gözüyle bak, evvelki tağalık küstahlık eylediğinden nâr ve nûra onu ilka eyledim ve seni gözümüze mecd ve tuğalık itti haz ettik ve sana tapıyoruz eğer sen de bizim istediğimizi vermeyecek olursan seni de ihrak-ı bi'n-nâr eyleriz” diye tenbihât etmek adet-i kadimelerinden idi.

Sonra Hazret-i Ömer radiyallâhuanh (ö. 644) hilafetinde Arap serdarlarından Süraka b. Ömer (ö. ?) Azerbaycan'ı feth Bekir bin Abdullâh (ö. ?) ile Abdurrahmân bin Rebia (ö. 652)'ya kuvvetle el-Baniye yani Dağıstan feth olunmuş, Beni Ümeyye asrında Müslim bin Abdulmelik (ö. ?) o diyara

gaza edip dahil-i dini İslâm olmuşlardır. Hicretin 200 senesinde Kureyş kabilesinden Hazret-i Hamza (ö. 625) evladından Şeyh Ebû İshak (ö.) ve Abbas ibn Abdulmuttalip (ö. 653) neslinden Şeyh Muhammed (ö. ?) 2000 nefer ve evlad ve akrabasıyla idare ve te'ayyüş daylığından Haremeyn-i Şerifeyn'den çıkıp bir müddet Mısır ve Şam taraflarında geşt u güzâr ederek o hengamede darü'l harb olan Çerkez diyarına vüsuliyile muhaberat-ı kesireden sonra oralar teshir ve ahalisine İslâmiyet'i kabul ettirmiştir.

Kabarta ve Besni gibi kabail-i Çerakise'den pek çoğu ehli İslâm olmuştur. 1195 tarihinde 'an asl-ı Çerkez kölelerinden olan Ferah Ali Paşa (ö. ?) Soğucak valisi ta'yin ile evvela Anaba Kalesi'ni yaptırmış, minareli cami ve hamam yaptırmış, meşayihden olduğuna mebni Müslümanlığı Çerkezistan'a tamamen neşr ettirmiştir. Garibi burasıdır ki aldığı Çerkes kızının valideyni geldiklerinde hamam ve cami'i temaşa etmişlerdir memleketlerinde işittikleri // **180** // bu imiş ki Paşa-yı müşarun ileyh keramâtlarından kalesinin orta yerinde başı külahlı bir yüksek taştan ma'mul direk olup günde beş kere bikudretillâh içinden bir adam zuhur edip ve ellerini kulağına koyup bir acayip seda ile döne döne feryad eder ve sonra da o taş onu yutar ve hemen ga'ib olur imiş. Bu vecihle inandıklarından minareyi gördüklerinde gerçekleyerek nasıl olacağına dikkat ederlerken mü'ezzin çıkıp ezan-ı Muhammediyeyi okuduğunda vücutlarında lerze düşerek kerime-i muhteremeleri hanıma müteveccih olup hikmetini su'al ile erkan-ı İslâmiyeyi beyân etmiştir.

Bu kabail-i Çerakis İslâm'dan sonra eski adet-i kadimiyelerinden de karıştırarak cahilane davranmaktalardır. Hazret-i Ali radiyallâhuanha panp nâmı vererek senede bir kere ihvanını cem'le onun için bir ziyafet-i mahsusa ile Alevî yüzünden gözüdürler ve bazıları Hristiyanlığa mukallid olarak Beyza Suhr'a itibar ederler. Bir de, ne esbâba binâen malum değildir Sarsuruk yani Ebû Cehil rûhuna bir küçük bayram yaparlar.

Selatin-i cihangirine evladını ırza' (süt emzirmek) için ümera-yı Çerkes'den birine terbiye için verdiklerinde bu çocukları almak ve sonra getirmek üzere karibe gelip gittikçe İslâm olan Tatarlar ile münasebetlerinden cenabı Hakk'a ubdiyyet ve Resûl-i Ekrem'e muhabbet için ibadet olmayıp ve âhirette sevaba nail olmak ümidi olmayıp mucib-i feyz ve bereket ümidiyle olduğudur.

Kabail-i Çerakes bir millet-i azime olup Arapların avdetinde ve inkıraz ve 180 senesinde taife-i hazar derbendi olup ehli İslâm'ı ric'ate mecbur

ve 140 bin kadar Müslüman şehit olmuştur. Binâenaleyh tevsi-i din geri kaldığından Çerkeslerin birçoğu o vakit şirk ve cehalet üzere olmuştur. Halbuki Arapların davet-i din-i İslâm ile taife-i Hazar kabail-i Türkiyye'den bir büyük kabiledir ki müddeti medide kendilerine mensubiyetle tesmiye olunan Bahr-ı Hazar sevahilinde hükümet etmişlerdir.

Her asırda sevahilde meskun kabile ismiyle yad olunan Bahr-ı Bulgar ve Bahr-ı Diyam, Bahr-ı Kasibi denilip nihâyet ber minval-i muharrer Hazar kavmine nisbetle Bahr-ı Hazar denilmiştir. 200 seneyi mütecaviz Araplarla muharebe eden Hazar taifesi nihâyet mağlup olmuşlar ise de Arapların inkırazı onların galibiyetini temin etmiştir. Çerakise'den devlet teşkiline muvaffak olmuşlarsa da ve ümera-yı Çerakesiye'nin nüfuzları cari iken kendi vatanlarına mahsus alimler gönderilip şeref-i İslâm'la müşerref etmeye sa'y ve bezl-i makdur etmemeleri bir emr-i gariptir.

Çengâne Taifesi

Hint'te sâneyi'-i süfliyye ile meşgul olarak tava'if-i sa'ire indlerinde merdud ve mekrûh tutulan ta'ifenin bir şu'besi oldukları halde Timurlenk (ö. 1405) ordularının önü ardı sonra dolaşarak 820 senesine doğru Merbecenin evahir-i hükümetinde Sened-i Rûmî ve Mevlânâ-yı rûmî nâmlarıyla marûf çengâne taifesi deşt-i Kıpçak ve Kırım taraflarına ve sonra Tuna sevahiline inip ekser ovalara ve bâ-husus Bükreş havalisinde ittihaz-ı mesken ettiklerinden Merbece bunları demircilik ve arabacılık ki sâneyi'e sevk ile hırsızlıktan kesmeye sa'y edip onların ekserisi ise mürur-i duhur ile Eflak yerlilerine karışmıştır. O taraflarda dahi bunlara Kıpti tabir olunur. Okuyup yazmak öğrenmeyerek ve hiçbir dine tebeyyet etmeyerek Avrupa ve Asya'da bunca milel mütemeddine içinde bulundukları halde yine temeddüne meyl etmezler. Bunların asıl lisânlarının müşabehetine ve hallerinin müşakeletine nazaran Hint'te mütemekkin bir taifeden müteşa'ib ve müteşettitdir. Ve her kavim meyanına bir takrib ile dahil olur, cizyedarlar tarafından tecessüs olunmayarak neslimens ve gonnâm nâm çengâne taifesidir.

Demircilik, ızkara ve maşa, kalbur ve elek yapmak sanatları olduğu gibi ve taze oğlan evlatlarını kızlar gibi süsleyip Anadolu vilâyetinin ekserisinde köçek tabir ile oynatıp ve saz ve keman çekmek meslekleridir. Bu sayede bulabildikleri bîçare adamları avlayıp gümüş ve altın yapmak gibi kalpenin işlere iğfal ile paraları alıp savuşmak ve haneler dolaşıp fal açmak ve bakla saçmak ve ele geçerse her bir şeyi aşırarak kadınlarının sanatlarıdır ve her mezhepte de bulunur ve her millete göre din bahsedip hemen o dinden

olur görünüp cümle edyandan müberra ve muarralardır. Çengâne mezhebi diye darb-ı mesel şeklini alan ve her mezhepten görünüp de hiç birinden olmayan garip bir millet çengânedir.

Mezheb-i Zerdüşt

Vesenî mezhebin iki ilâh olduğunu icad eden diplomot bir doktordur ve ateşperest mesleğinin // **181** // şiddetlisidir. Nübüvvet iddia etmiş müluk-i Farstan Geştasb zamanında ateşe ibadet etmenin faidesini tecdid ettirmiş ve “İbrâhim aleyhisselam halktan gizlice ateşe ibadet ettiği için ateş onu yakmadı” diyerek senet ira’e eder idi. Halkı ateşe tapmaya terğip ve ateşe ibadet eden kıyamette gadab-ı nardan halâs olacağı itikadı için *Zend* isminde kitab-ı ateşperesti tertip edip *Avest* isminde bir de şerh tahrir etmiştir. İtikadı hayır ve şer ve salah ve fesad nûr ve zulmetin imtizacından vücud bulmuş alemin mevcudiyeti bu imtizaçtan tevellüd etmiş ve onunladır. Bu imtizaç olmadığı taktirde alemin vücudu mümteni’ olurdu. Bu ateşi yakıp zülumatı gidermekle bütün zulümât zâil ve mahza nûr olunca ameline hayr-ı halis ve şerr-i halis olursa o vakit bu imtizaç zail olur diye o emr-i bataletini ve fesad-ı hayalatını telkin eyledikten Farstan çok taife ona tabi olup nûr ve zulmetin halıkı odur derler.

Bu Zerdüşt-i Hakim ise kendisince iki halık itikad edip biri hayır ve diğeri şer biri nûr ve biri zulûmat-ı vesenidir. İki halık olduğunu kabul ettirmiştir. Mucizatı ise semender yağından tertip etmiş olduğu ilacı sürüp mecma’ı nasta arkası üzere yatarak sinesi/göğsü üzerine erimiş muhkem bakırı dökerek cesedine asla zarar vermeyip etrafına nokata (damlatma) eder idi. Elektrik o zaman benî Âdemce şayi’ olmadığından icad ve tertip ederek üç mil kadar yüksek mevkide ifadında çöl ve ova üç günlük mesafeye kadar ziyası ile ziyadar olmasına binâen işte Güneş ihtira’ ile mu’cizât-ı nübüvvetini tasdik ettirmiştir. Kiblesi gün doğusu ve muayyen gecelerde ateş yakıp işret ederler ve her sene beş gün bayramları vardır. Kanun-i evvel ibtidasında muazzam bayramlarına iyd-i terkan derler. Mercan ve Ferhan esamisinde şitaba veda’ edip ve bir himara binip bir karga tutarak Kusih diye isimde bir ayinleri de vardır.

Nev’i Sâdis

Putperest ve Mecusi Akvamı Beyânındadır

Ruy-i arzda bulunan kâffe’-i mahlukâta gerek Hind u Çin gerek Japon ve Afrika ve Amerika ve Avrupa ve Asya hülâsa yeryüzüne cenabı Halık ve

Kadr-i müteal celle sultanehu elbette benî Âdemi inzar için bir peygamber gönderilmiştir. Ayât-ı Kur'ân'ıyye bunu mübeyyindir. Bade'l hükmüne beş-on bin sene o arzdan inzarı mübelliğ olan zatı irsâl buyurmayaarak gayr-ı arzda bulunan Resûl-i kirâm ile nûr- hidâyete ihtida buyurmuştur. Ara sıra yine kat'-ı inzar edilmeyip Nebiyy-i zışanlar resul olmayarak o arazilerde halk buyurmuştur.

Mahlukât imân etmediklerinden bazılarının yalnız bir ümmeti ve bazılarının iki ümmeti ve bazılarının üç ümmetleri olduğuna mebni onların haberleri ve nâmları kimler vasıtasıyla aleme neşr olacağı ve bulunduğunu akvamın lisânları üzere tebliğ eyledikleri muhakkak ise de bizlere nâmlarının vusulü emr-i asir bulunduğu şüpheden varestedir. Hindistan Mecusileri meslek nokta-yı nazarında gâyet muhtelif oldukları gibi tabiat ve ahlâk cihetlerinde de müteşettitdirler ve şubat-ı kesiresi vardır: Ateşperest, Pars, Sebas, Brahman, Ramçan, Keresten, Tebul, Nafe, Şulik, Buda nâmları gibi isimlerle yad olunurlar. Brahman Hindu ateşperestlere, Pars ve Müslüman olanlara sahib tabirleri şayi'dir. Lisânları da Telekan, Merheni, Kicrati, Şakirat, Arabi ve Farisi, Afgani ve İngiliz lisânlarıyla tekellüm ederler. Babiler, Kazban, Vehabi, Ağahan bu taze mezhepler İngiliz siyasetiyle idhal olunmuştur.

Buda meslek ve mezhebinde uluhiyyet olmadığı gibi nübüvvet de yoktur. Fakat insânları terbiye ve talim için muallimler keşişlerdir ki ismine Buda nâm verilmiştir. Budalar tamam 1000 adet olacaktır. Bugüne kadar ancak Cihan kurulalı dört Buda gelmiştir. Şah Bamun, Asyab, Ğanğanuy, Ğarğasundu nâmlarında gelmişlerdir. Burhan tabir olunan mücessem suretler bazıları Budaların ve bazıları Buda mezhebine hizmet eden büyük adamların timsalleridir. Cühelâ onları Allâh zannederler. Asıl Moğol hattıyla yazılmış 101 cilt kitapları olup Buda akâidini yazmışlardır. Kâ'inât'ın her kısmı ayrıca kendi mevcuduna ait olup o mevcudatın ma'bududur. Binâenaleyh rüesa-yı zahir iki olup Tibet'te ikame eden Dalai Lama'dır, ikinci Moğolistan'da // **182** // Burat kavmine mensup Aşân'da ikame eden Hamai Lama'dır. Bunlardan daha büyük ve Dünya işine asla karışmayan Çin dahilinde oturan Urğa kurbünde bir mağarada ikamet eden Hututu nâmında ilâhi hay/diri ilah vardır.

Çin Mecusileri

Çüng, lüğüg, Araplar cebel-i billur nâm verdikleri Hindlerin mukaddes tuttukları kitaba nazaran ma'bud Brahma dört sınıf insandan müteşekkildir. Ve bu insanlar Budalardan çıkmıştır. Biri başından çıkan

rûhani sınıf brahmalar, ikinci kollarından çıkan muharipler, üçüncü karnından çıkan çıkıcı ve tacirler, dördüncü ayaklarından çıkan esnaf ve sanatkârlardır. İlk üç sınıf millet-i galibe olan ariyalardan müteşekkil olup sunuf-i hâkime idi.

Bu sınıflar mağlup milletlerin ahfadı ile karışan sınıf ile izdivaç etmeleri memnu' idi. Bu izdivaçlarından hâsıl olan çocuklara barbar rengi şehirde oturmak, Ğaid şehrinde yıkanmak, *Medavil* denilen dua kitaplarını okumaktan mahrum edilir. Hintlilerin itikadınca bütün ilim ve hikmeti cami' kitabı okumak anlamak hakkı münhasıran Brahmanlara ait idi. Brahmanlar hem tabip hem hakim hem şair idiler ve din sayesinde Racaları yani hükümdarları da korkuturlardı. Hüküm ve nüfuzlarını fesanriyalara yani kullarından olan muhariblere uzun müddet mücadele ve muharebeden sonra telkin edebildiler.

Dokuz asır uğraştıktan sonra diğer sınıflara da galebe vermişlerdi. Hindistan bu zamandan sonra hatut-i esasiyyeyi elde ederek siyasi ve dini teşkilatına malik oldu. Buda en eski bir kanun-i din ve medeniyeti olan Maneva mecmu'a-i kavaninde münderiç idi. Kanunları; her şeyi iki kaide-i esasiyede hülâsa etmiştir. Cemiyet için sunuf-i ahali silsile-i meratibi şahs için bedeni ve ihlâs-ı safiyet beriki teşkilat-ı diniyede eski kitaplarında muharrer ma'budlar unutulmadı. Fakat bunların cümlesi vücud-i mutlak ve müdebbir olan Berâhime tabi' edildi. Halık-ı kainât Brahma ve rûh-i kainât addedilen Barahatma da Brahmadan vücud buldu derler. Ve vücud-i mutlak ve müdebbirden sonra Hintliler üç ma'bud temsil ederler. Halık-ı âlem Brahma, nâzım-ı kainât Diştü, alemleri yeniden yaratmak için mahveden Sipva.

Bunlardan sonra kuva-yı tabiatın timsali hükmünde olan Devalar yani ilâhlar daha sonra insan ve sonra mevcûd veya muhayyel süflî mahluk olur. Buda mezhebinde günahın kâmete (boya) tesiri olduğunu ispatta ibtida-ı emirde bîgünah olduklarından seksen zira' tûlunda (uzunluğunda) olup o zaman adamlar mukaddes idiler. Günaha ibtilaları sebebiyle dehren ba'de dehrin günah çoğaldıkça boyu kısalarak hal-i hâzırını buldu ve kamet-i insân mizân-ı adâlet olduğuna mebni ma'bedlerinde seksen arşın kâmetinde adam resmi vardır. Ma'bedlerinde itikadı vâcip olan şeylerin esası suret-i insândır.

Binâenaleyh buna zahiri nâmı verilir. Herkes bu mevki'e duhulü caiz ikinci mevki'e bâtin denilerek Buda mezhebinde olmayanların duhulü caiz değildir. Lamelak ki ailesini terk mücerred yaşamak için bir kenara çekilmeyi ihtiyar eden adama nâm verilir. Bu, sülûkun ibtidasında olanlardır. Hindistan'da bulunan riyaziyyuna çuki tabir ederler.

Zira ekserisi çekanedir. Kısım-ı a'zamını Mecusiler teşkil eder. Bunlar aylarca hiçbir şey yemezler. İbtida sülukta mağaralarda bulunurlar ve bazıları yerin altını hafr ile aylarca orada imrar-ı vakit ederler. Ekser-i ma'îşetleri hab olup gâyet mukavvi şeylerden terkip edildiğine mebni birçok günler ekl ve şurba ihtiyaç bırakmaz. Riyazet birçok havarika sebep olduğuna mebni havada kuş gibi uçmak ve kalb-i insânda mürur eden efkâr ve bir hanenin bir odasında oturduğu vakit öteki tarafta vâki' olan odada olan ve konuşan sözlerden ve bilad-ı ba'idede vâki' olan ahvalattan haber vermek en adi halleridir ki ehemmiyeti de yoktur. Çukiler haftalarca aylarca gözlerini yumup kapatıp açmazlar. Bütün kuvveti, kuvve-i vahimeye vererek // 183 // idman neticesinde kesb-i muharese ve ma'kese ederler.

Hatta bir kaç vehmi birleştirerek en büyük tasarrufatta da bulunur. Bazı adamların kalplerine tasallut ederek katl de ederler. Vehmin havâss-ı insandan olduğuna itikatla vehimde kuvvet peyda olup daima mahsusata tasarruf ettirmek vâki'dir. Hatta insanlar şu müşehadatımız olan alem-i süfliden tecerrüt ile muğayyebatdan haberdar olur ve birçok havarik sadır olur. İhtilam da vehmin cisme tasarrufundan bir numunedir. Umum-i Hindistan'da havâssa itikat etmek, eski ve kuvvetli olup alemde kuvve'-i mu'essire ancak havâss olduğunu, hatta fenn-i tıpta bile te'sirat-ı edviyeye olmayıp havasa istinat ederler. Kuvve-i müessireyi ayn-ı Keldânîler gibi tabiata vermeyip bütün kaza ve hastalıkları şeytanlara atıf ve vücuduna girdiğine ka'il tılsım okumak hastaya nüsha (نسخه – bozuk şekliyle muska) takmak ile tedavi ederler.

Putperestler derler ki ben-i Âdem umumen günah ile büryandır ve günah ile müpteladır. Şu halde insanı bu gûnahtan kurtarmak için zükuru inastan tefrik edilerek ayrıca yaşamlarını ta'yin ve tertip lazımdır ki hiç olmazsa insanların bir kısmı gûnahtan halâs olarak öbürlerine şefaate edebilsinler zira zükur ile inasın münasebet-i tabi'iyesinden meydana geldiklerinden insanın hilkatı gûnahtır.

Zükuru inastan tefrik için zükurdan ma'ada hatta horoz vesair erkek hayvandan bile bulunmayacaktır. Bina ettikleri “düna” ki savme'alarında (mabedlerinde) sâkin olurlar (otururlar) ve “lama” ile yad kılınırlar. Başları açık ve sarı renkte uzun elbiseyi labis ve esna-yı merasimde bellerinde kırmızı kuşak ve o kuşağında bir ucu omuzlarından geçirilip kordon şeklinde yaparlar ve derler ki insan terakki edip yine halet-i asliyesine rücu' eder. İnsan kendini terbiye etmek için akıl ona rehber fikir de hadim olmalı. Kuvve-i fikriye ne kadar terakki ederse terbiye-yi insan o kadar kemâlinde olur.

Bu kemâlin iptidası “vacirban” derecesidir ki karındaşının menfaatini kendi menafî’ine takdim eder. İkinci “mahayate” denir ki menfaat-i âmmeye için şahıs ve nefsinin feda eder. Ve nefsinden geçer. Üçüncü derece “çenayate” bu dereceye vasıl olanlar maddiyattan hiçbir şey ile meşgul olmazlar ki günahı tevliid eden ma’buddan kurtulsun. Bu Mecusilerin bir kısmına Şaman mezhebi nâm verilir. Bunlardan 158 kadar mücessem buhan ta’biriyle türlü türlü geranbeha (pahalı) mücevheratla müzeyyen puthaneleri vardır. Müzehanelerinde birinin ağaç damarlarından 11 aded mücessem insan sureti bu tomurlardan dağılmış dallar üzerinde Buda ve tilmizlerinin sureti tasvir edilmiş alametler elan mevcuttur. Lamalar icra-yı ayin vaktinde bir sarı ridaya bürünür sağ eline tespih ve soluna da bir çanak alıp Moğol lisanı üzere gâyet süratli bir şeyler okur veya yanına bırakmış olduğu buğday tanelerinden azar azar serper beş dakika kadar bir vakit böyle eder. Kendisine bir halet geldiğinde tilavete devam ile ara sıra elindeki çanı çalar güya ervahı davet eder.

Bu Şamanlar daima havâssa mu’tekid onunla amel eylediklerinden türlü türlü dua tertip edip onunla amel ederler. Cin ve şeytan şerrinden muhafaza isteme ve sara tutanlara göz değmesinden muhafaza, kadını kocasından tefrik ve birbirine ziyâde muhabbet ve herkesin nazarında muhib ve şeci’ görünmek ve bir tarafı çalgın olanlara ve aklından noksan ‘arız olanlara ve cinnî dokunmamak için ayrı ayrı dualar tertip ve onunla amel ederler. Günahlarının affı için kurban keserler, kurbanı yatırıp ayaklarına ip takarak her tarafından çekerler o ipe her kim sarılır ise onun günahı affolunur. Binâenaleyh zengin ve gâyet dirâyetli ve zengine mahsustur.

Mezhepleri reisi bulunan Balyanus vasıtasıyla istişfa’ (şefaât, şifa) olunur. Lede’l-icab (gerektiğinde) bunun için kurban keserler kiliselerde din ve mezhep nâmına ma’budlar dellallar ile müzayedeye verilip fûruht olunur (satılır). Kalem yazmaktan haya eder gâyet gülünç birinci itikadlar beynezzevceyn tasavvur olan zikeri müstehcen muameleyi yani erkeklerle kadının çıırçırak olarak üryan çiftleşmiş hey’etini mabetlerinde makam-ı mukaddeste bulundurulup // 184 // ma’bud itti haz ederek takbil ve takdis ederler ve insanın halıkıdır derler. Zira insanın vücudu çıktığı ve zuhur eylediği mevki’ye herkese lazım bu bir emr-i ma’kul olduğunu makam-ı mübâhâtta isbatla sair akvama iftihar eder.

Şaman mesleğinde gerçi hayvan kesmek ma’siyetten ise de ancak kurban hususunda hayvan kesmek caiz olur. Buda mezhebinde ise zi rûhu itlaf

gayr-ı câizdir. Lama mezhebinde ise büyük günah addederler. Buda mezhebinden bir şu'besine karşıdır. Milad-ı İsa ala nebiyyina ve aleyhisselam hazretleri 300 sene evvel zuhur etmiştir.

Bakara (ineğe) çok hürmet edip bazen de biner ve sevâr olur. Ve bazen “Ey insanların atası!” diye hitap eder. Elan Hinduların Kalküta şehrinde sığira nihâyet derecede ta'zim edip “Kesa'i” nâm verilir ki Allâh ve ma'bud demektir, bu mahlukat her asırda bulunur. Hazret-i Mûsa kavminden Samiri'nin sığır yavrusu buzağıyı tasvir ile Ben-i İsrâ'il'e “İlahınız işte bu!” olup demiş ve Hazret-i Mûsa aleyhisselamın Tur'dan avdetinde o şekli mahvettiği ayât-ı Kur'ân'ıyye ile sabittir. Lamalar Halıkı isbât ile peygamberan-ı 'izamı münkirlerdir. Bendenin vazifesi ma'budu talep olup riyazatlarla meşgûl-i perhiz ve kalplerini bir noktaya cem' ile her insan peygamber olur, rûsul kitap şera'yi' kabul etmezler Şimal-i Garbi ve Vasatî-yi Hindistan Lektur, Mürhine Raçûr şehrinde bulunanlar nihâyet derecede mutaassıp olduklarından Müslümanlar gölgelerinden bile sakınırlar.

Tesadüfî bir Müslümanın gölgesi biri üzerine düşerse Hindistanlının vücudu necis itikadıyla tathir gâyet müşkil hatta o Mecusi Ganğa (قانغا) gölüne gidip guslü vâcib olur. Bir Müslümana tarikte rast geldiklerinde güneşin bulunduğu tarafa Mecusi gidip ve Müslüman yüzüne bakmamak için kafasını kaldırıp Güneş'e nazar eder ta ki Müslüman geçip gidinceye kadar. Bu minval üzere dururlar. Mevtalarını adamlar ta'yin ile ikad olunan ateşe ilka, zevcesi veya kocası birbirine sadakat göstermek ve beraber ölecekleri için ebeveyn ve velileri ve akraba ve ta'allukatlar o hayatta kalanı tezyin ile ma'a'l-iftihar sağ olarak kendisini nara ilka eder. Bu ayin-i nar Ganğa gölü kurbûnda olup icra olunarak yananların külünü Ganğa gölüne ilka olunduğunda kendilerince cennete duhulü muhakkaktır. Ganğa gölü civarına ateş ikadile muvaffak olmayan bîçare fakir ise hükümet muavenetiyle behemahal icra-yı ayin edilecektir. İngiltere hiç olmaz ise ateşe atılan sağları kurtarmaya bugünde bile muvaffak olamamıştır.

Şamanlar ise mevtalarını insan kendisini sair mahluka kurban diyerek hususi yapılmış kulelere vaz' ile büyük kuşlar(a) yedirirler.

Japonların mesleği ise esasen uluhiyyet ve halikiyyeti münkirlerdir. Bunlara Ye'cüc Me'cüc denilse sezadır. Harikulade kim icât ederse Ma'bud o icât eden adam olacağını mu'takidlerdir. Telefon, teyyare, telgraf ve şimendifere bile ilk icadında secde ederlerdi ve uluhiyyetlerine kaillerdir. Ve cümlesi uluhiyyetten verhordar derler ve ona halık nâmını verirler. Hatta

imparatorları Mifadu müteferrik olan mecl-i mütezadeyi bir araya cem' ve büyük düvel-i muazzama teşkili kendisinde harikulade bir kuvvet mevcudiyetine mebnî ma'buddur derler. Japonların itikad-ı Mecusiyeleri dünyada 2000 sene müddet kadar sülaleleri mazbut ve kararları ma'ruf imparatorları Muçu Cibitu Kutay Sanma Nahs Sanma sülalesi Kyoto beldeğinde her biri ayrı ayrı ziyaret olunan ve sıfat-ı uluhiyyetle itikat edilene Same denilip Allâh'a da Kamusame tabir ederler.

Japonların mevtaları, mevtayı yakmak için hükümet tarafından fırınları olup mevta sahibi ve hükümet memuru fırında bulunan ızgara üzerine mevtayı bırakıp her ikisi kapısını temhir ederler (mühürlerler). Kavameti (yanma işlemi), kâffe-i vücudunun etleri yanıp yalnız kemikleri kaldığında kapısı açılıp tazim ile o kemikleri alıp hanesine götürür yeniden bir ayın mevti ile zengin ise götürüp defin ederler. Şâyet fakir ise o kemikleri hanesinde bir tarafa bırakıp vakti iyi olunca yine aynı icra ile kemiklerini götürüp defin ederler.

Nev'i Sabi' Dokuz Mesele Beyânındadır

Ki Sivas meşhur Halvetiyye tarikine mensup Şemseddin Efendi ile Kadızade demekle ma'ruf Muhammed beyninde (arasında) tekevvün eden ve kendilerinden sonra taraftarlarının muhasamat-ı şedide görüldüğünde Vezirköprülü merhum, bade'n-nasiha önünü almış Üstüvani Efendi ve Türk Ahmed ve Divane Mustafa'yı Kıbrıs'a nefy ile cemiyetleri dağıtılmıştır. // 185 // 1048 tarihinde fatih-i Bağdat Murad-ı râbî' zamanında vuku' yaftedir. Bu mesa'ilde Muhammed Efendi faillerinin küfrüne ve kerâhetine Şeyh Şemseddin Efendi ki mevlid-i şerif vesa'ir risaleleri vardır, aksini iltizam etmiştir.

Birinci mes'ele: Hazret-i Hızır ve İlyas aleyhimesselem Dünya'daki hayatları hayatımız gibi olup olmadığı, bu mes'eledede Muhammed Efendi haklıdır. Ve Hazret-i Hüseyin efendimizi şehit eden Yezid bin Muâviye hakkında la'netin 'adem-i lüzumu ile lüzumu Muhammed Efendi haklı ve Hazret-i evlad-ı resulden sadat-ı kirâma götürülen nezirleri kabul ve adem-i kabul, kabul olması tarafı haklı ve selam verilirken eğilip eğilmemek secde ma'nasını kastetmediklerinden bunda bahs olmadığı, büyüklerin eli ve ayağını ve saçığını busi olması caiz ve adem-i cevazı.

İkinci Mes'ele: Dervişler zikir esnasında devr-i hareketleri ve kendilerine mahsus raks-ı Mevlevî ve Kadiriyye'ye mensup olanlar ve

Gülşenî olanlar zikir esnasında dönüp hareketleri ve Rufa'îyye'ye nispetle şiş vurup, kılınç sokup ateşe girmeleri, Seyit İsa'ya mensup tarikte her türlü alet-i musika isti'mal ve eyyam-ı mahsusalarında çivi, çanak, tırnak ve taş gibi şeyleri yutmak olup ve Mevlevilerin alet-i sazandeleri ve ney ve köçeklerinin dönmeleri raks add olup olmayacağı.

Üçüncü Mes'ele: Hazret-i Muhyiddin ibn Arabî'nin kelâmından velâyetine ve küfrüne istidlal olup olunamayacağı. Hazret-i Mûsa aleyhisselam ile muharebe eden Firavun'un ahir nefeste küfür veya imân ile gitmesi.

Dördüncü Mes'ele: Eşyanın hakaikinden bahseden ulûm-i akliyye ve riyaziyye ve ilm-i teşrih-i ebdan tahsili meşru' olup olmadığı.

Beşinci Mes'ele: Ehl-i kabirden istimdadin cevaz ve adem-i cevazı ve kabirler ziyaret olup olmayacağı bunda Şeyh Şemseddin Efendi haklı.

Altıncı Mes'ele: Na't-ı resul ve selatu vesselam cum'a vesa'ir eyyam-ı mahsusalarda makamla okutup okunmayacağı.

Yedinci Mes'ele: Türbe ve ziyaretlere nezir ve etrafında tavaf etmek veya örtüsünü öpmek ve ondan hacet ve evlat talep ve yatırdan toprak almak adem-i cevaz ve cevazatı.

Sekizinci Mes'ele: 969 tarihinde beyne'l-avam şöhret bulan kahve ve 1010 tarihinde memâlik-i ecanibden sirâyet eden tütün haram olmayıp olduğu.

Dokuzuncu Mes'ele: Bid'at-ı hasene-i fi'liye ki vakt-i seadette isti'mal olunmayıp lüzumuna mebni sonra ihdas olunan ef'al-i haseneye zımnen ruhsat-ı şer'i olup olmadığı ve bunlara mumasil mesa'il, Muhammed Efendi taraftarları ile Şemseddin Şeyh Efendi taraftarları beyninde mütacere ve muhasemata kadar ilerlemiştir.

Nev'i Samin

Sihrin Tarifi ve Enva'ı Vesa'ir Havârik Beyânındadır

Ali el-Kari *Şifa* şerhinde dedi ki isti'mal-i sihir inde Ebi Hanife (ö. 767) ve Malik (ö. 795) ve Ahmed (ö. 855) küfürdür. Ve inde's-Şafi'i (ö. 820) keba'irdendir. Eğer küfrü icap eder şey sihirde bulunmaz ise “وما يعلمان من احد حتى يقولوا إنما نحن فتنة فلا تكفر/ve ma yu'allimâni min ehadin hatta yekula innema

nahnu fitnetun fela tekfur”⁵⁰³ e’imme’i selasenin kavlini mu’eyyiddir. Sihir, nüfus-i habisenin akvalen ve ef’alen müzavelesidir (yakınlaştırma) ki harikulade umur onun üzerine terettüp eder. Sihri ta’lim onunla amel için oldukça haram ve fi’ili kebirdir.

İmam Fahriddin-i Razi (ö. 1210) dedi ki, havâss-ı süfliyye isti’anesi tariki üzere olursa “ilm-i havâss” ta’bir olunur. Ervah-ı sazice (basit) isti’anesiyle olursa “ğarime” denir. Felekiyât isti’anesiyle olursa “da’vetu’l-kevakib” (yıldız çağırma) denir. Kuvve’i arziyye ile kuvve’i semaviyye tahric-i sebil üzere olursa “tılsimat” denir. Nisbet riyaziye sebili üzere olursa hiyel-i hendese denir. Bu havarık nefis-i mücerred ile olursa “sihir” denir.

İmam Ahmed (ö. 855) ve Nesaî (ö. 915) ve Beyhaki (ö. 1066) *Dela’il*’inde dediler ki Yahud kabilesinde bir rical Peygamberi zışan Efendimize sihir ettiğinden rahatsız idi. Cebra’il gelip sana Yahûdîden bir rical sihir ederek falan kuyuya düğümler senin için dökmüşler. Hazret-i Ali gönderdi o kuyudaki düğümleri getirip çözülünce düğümlerin açıldığı gibi rahatsızlığı za’il oldu. O Yahûdiye onu söylemediği gibi yüzüne de izhar buyurmadı ta ki öldü.

Kitab-ı *Fethü’l-Kadir*’de dedi ki bila hilaf sihir haramdır. İbahasını i’tikad küfürdür. E’imme-i Hanefiyye ve Malik ve Ahmed ta’allüm ve fiil sebebiyle sâhir kâfir olur. Hurmetini i’tikad etsin etmesin beraberdir, idâm olunur. “حد الساهر ضربه بالسيف/Haddu’s-sahiri darbuhu bi’s-seyf”⁵⁰⁴ hadis-i merfu’u zikir buyurur. İhrac-ı ashab-ı Sünen ve Hakem’in tashiye Ebû Hureyre (ö. 678)’den “من أتى كاهناً أو عرافاً فصدقه بما يقول فقد كفر بما أنزل على”/Men eta kâhinen ev arrafen fe saddekahu bima yekul fekad kefera bima unzile ala Muhammedin”⁵⁰⁵ bazıları ‘arrâf sâhirdir ve bazıları müneccimdir ve bazıları mekan-ı mesruku ve delalleyi ve bunlar misillü biline derler.

Bazılar, kahin sahirdir, Suyuti (ö. 1505) dedi ki müstakbelde ka’inattan haber te’atti ve esrara marifet iddia’ edendir. Hülâsa’i kelâm sebebler ile ma’rifet-i ğa’ib iddia eden kahin birkaç türdür. ‘Arraf, remmal ve müneccim denir. Yıldızın tulû’u ve gurubundan müstakbelde olacak şeyden haber verip ufacak taşları serip ondan istihraç eder. Müstakbelde

⁵⁰³ Bakara 2/102 “Onlar hiç kimseye “Biz imtihanız, sakın inkâr etme” demeden (sihri) öğretmiyorlardı”.

⁵⁰⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 3200; “Sihirbazın cezası kılıçla vurulmaktır”.

⁵⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 2, 429; “Kim bir kâhine veya falcıya gelir de onu söylediğini tasdik ederse kâfir olur”.

olacak şeyleri kendisinin cin ta'ifesinden ahababı olup haber verir derler bunları küllisi şer'an mezmum olup küfür ile tasdik ve işleyenlere hüküm olunur. E'imme'-i Hanefiyye dediler ki şeytanın onun için dilediğini işlemek itikad olunursa kâfir olur. Eğer o şeyler tahayyüldür itikadında kâfir olmaz. *Fetava-yı Tatarhaniyye*'de⁵⁰⁶ dedi ki "Ben mesrukâtı bilirim yahut bana cin ihbar ettiğinde mesrukattan haber veririm" derse // **186** // kâfir olur. *Fetava-yı Bezzaziye*'de⁵⁰⁷ dedi ki ilm-i gaybı iddia eden ve kahine gelip onun ityan ettiğini tasdik eden kâfir olur. Ebû Hanife dedi ki sahir sihrini ikrar yahut beyyine ile sihri sabit olursa tevbesi istima' olunmayarak katl olunur. Sahir-i Müslim ve zımmî ve hür ve abd bu hükümde müsavidir. Sihir nefsinde haktır ve emr-i ka'indir ancak şer ve zarar halka saridir şerre vesile de şerdir sihir mezmum olur.

Nev'i Tâsi'

Yahûd ve Nasârâ'nın Akâ'idleri Beyânındadır

Sure-i Bakara'da "و قالت اليهود نصارى على شيء و قالت النصارى ليست اليهود على شيء و هم يتلون الكتاب كذلك قال الذين لا يعلمون مثل قولهم فالله يحكم بينهم يوم القيامة" *Ve kaleti'l-yehudu leyseti'n-Nasârâ ala şey'in ve kaleti'n-Nasârâ leyseti'l-Yehudu ala şey'in ve hum yetlune'l-kitab. Kezalike kalellezine la ye'lemune misle kavlihim fallâhu yehkumu beynehum yevme'l-kiyameti fima kanu fihi yehtelifun*"⁵⁰⁸ mefhumu Yahûdiler; "Ta'ife'i Nasârâ emr-i dinde mu'temed bir şey üzere değildir" dediler ve Nasârâ; "Ta'ife-i Yahud emr-i dininde mu'temed bir şey üzere değildir" dediler.

Halbuki Yahûdî Tivrât'ı ve Nasârâ İncil'i okur, bunun gibi hiç bilmeyip ehl-i kitap olmayan Mecusi ve müşrekan-ı Arab da Yahûdî ve Nasârâ söyledikleri gibi söylerler. Allâh te'âlâ onların ihtilaf ettikleri şeyde kıyamet günü beyinlerin hükmü ile kaza edip Cehennem'e ilka eder. Sure-i Tevbe'de; "قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله و باليوم الآخر و لا يحرمون ما حرم الله و رسوله و لا يدينون دين الحق" *من الذين اوتوا الكتاب حتى يعطوا الجزية عن يد و هم صاغرون و قالت اليهود عزيز ابن الله و قالت النصارى المسيح ابن الله ذلك قولهم بافواههم يضاهئون قول الذين كفروا من قبل قاتلهم الله انى يؤفكون*/Katilullezine la yu'minune billâhi vela bi'l-yevmi'l-ahiri ve la

⁵⁰⁶ Hindistanlı Hanefî fakihlerinden Âlim b. Alâ'nın (ö. 1384) fıkha dair Arapça eseri.

⁵⁰⁷ Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî (ö. 1424)'nin fetvalarından oluşan fıkıh kitabı.

⁵⁰⁸ Bakara 2/113; "Hepsi de kitabı okumakta oldukları halde Yahûdiler, "Hristiyanlar hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler. Hristiyanlar da; "Yahûdiler hiçbir gerçeğe dayanmıyorlar" dediler. Bilmeyenler de onların dediklerine benzer şeyler söylediler. Allâh ayrılmışa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.

yuharrimune ma harramellâhu ve resuluhu ve la yedinune dine'l-hakki minellezine utu'l-kitabe hatte yu'tu'l-cizyete an yedin ve hum sağırun ve kaleti'l-Yehûdu Uzeyrunibnullâh ve kaleti'n-Nasârâ'l-Mesihubnullâh. Zelike kavluhum bi efvahihi. Yudahi'une kavlellezine keferu min kablu. Katelehumullâhu enna yu'fekûn. İttehazu ehbarahum ve ruhbanehum erbaben min dunillâhi ve'l-Mesihu'bnu Meryem ve ma umiru illa liye'budu ilâhen vâhiden la ilâhe illa hu subhanehu an ma yuşrikun"⁵⁰⁹ şunlar ki Allâh te'âlâya ve yevm-i âhirete imân etmezler ve Allâh te'âlâ ve resulünün kitap ve sünnetle haram ettiğini tutmazlar ve hak olan İslâm dinini kabul etmezler ki, onlara kitap verilmişti.

Bu münkerlerle hor ve zelil ve kendi elleriyle cizyelerini verinceye dek mukatele eden Yahud, Uzeyir aleyhisselamın ibnullâh ve Nasârâ Mesih aleyhisselam Allâh'ın oğludur dediler. Haşa te'âlâllâhu an zalike. Bu kelâm onların ağızlarında kavı-i bâtıllarıdır ki mukaddema müşriklerin mela'ike benatullâhtır dedikleri kelâmına benzer derler. Allâh te'âlâ la'net etsin onlara ki râh-ı Hak'tan bâtıla nice rücu' ederler.

Yahûdî ve Nasârâ ulema ve âbidlerin Allâh te'âlâ'dan gayrı Rab ittihaz edenler ma'a haza onlar ancak ondan gayrı ibadete layık ve müstehak olmayan bir Allâh te'âlâya ibadet etmeklikle emr olundular müşriklerin ona işrak ettikleri şeyden o münezzehtir. Âyet-i kerime “و قالت اليهود /ve kaleti'l-Yehûd”⁵¹⁰ ila ahiri. Necdân elçileri huzur-i saadete geldiklerinde. Yahûdî ahbar ve okumuşları gelip bu Nasârâlarla münazara ettiklerinde bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Sure-i Bakara'da; “أَقْتَضِمُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَ قَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ /يسمعون كلام الله ثم يحرفونه من بعد ما عقلوه و هم يعلمون /Efe tatme'ûne en yu'minu lekum ve kad kane ferikun minhum yesme'üne kelâmellâhi sümme yuharrifunehu min ba'di ma akalhu ve hum ye'lemun”⁵¹¹ yani ey Mü'minler! Şerr-i Yahûdîlere la'net. Peygamber ve hakikat-ı İslâm'dan söylediklerinize onlar imân eder diye tama' eder misiniz? Halbuki onlardan bir fırkası Allâh te'âlânın kelâmını işitip hükm-i hakkı ta'akkul ettiklerinden sonra

⁵⁰⁹ Tevbe 9/29-30; “Ehl-i Kitaptan Allâh'a ve âhiret gününe inanmayan, Allâh ve Resulünün yasakladığını yasak saymayan ve Hak dine uymayan kimselerle yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın. Yahûdîler “Üzeyir Allâh'ın oğludur” dediler. Hristiyanlar da; “Mesih Allâh'ın oğludur” dediler. Bunlar daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allâh onları kahretsin. Nasıl da yüz çeviriyorlar”.

⁵¹⁰ Mâide 5/67; “Yahûdîler dediler ki; ...”

⁵¹¹ Bakara 2/75; “Şimde ey Mü'minler! Onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz. Oysa onlardan bir zümre Allâh'ın kelâmını işitler. Sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi”.

kendilerinin kendini bilerek kelâmı tağyir ve kavimlerini tahsir (hüsrana sevk) ettiler. “فويل للذين يكتبون الكتاب بأيديهم ثم يقولون هذا من عند الله ليشتروا به ثمناً قليلاً فويل لهم مما كتبت أيديهم وويل لهم مما يكسبون و قالو لن تمس لنا النار الا اياماً معدودة قل اتخذتم عند الله عهداً فلن يخلف الله عهده أم تقولون على الله ما لا تعلمون /Fe veylul lillezine yektubune'l-kitabe bieydidhim sümme yekulune haza min indillâhi liyeşteru bihi semenen kalile. Fe veylullehim mimma ketebet eydidhim ve veylullehum mimma yeksibun ve kalu len temessena'n-naru illa eyyamen ma'dude kul ettehaztum indallâhi ahden felen yuhlifallâhu 'ahdehu em tekulune alallâhi ma la ye'lemun”⁵¹²

Ukubet-i azime şunlar içindir ki onlar elleriyle tahrif olunmuş kitabı yazıp sonra; “Bu Allâh te'âlânın tarafındandır” diye ahz-ı rüşvet için az paha ile satarlar. Veyl onlar içindir ki onu tağyir edip elleriyle yazdılar ve onunla rüşvet ve haram kesp ettiler ve onlar; “Bize nar-ı cahim dokunmaz meğer eyyam-ı madude ola dediler” ya Muhammed! Sen onlara de ki size o müddetten ziyâde azap olunmayacağına Allâh te'âlâdan ahd ve va'd aldınız mı ki Allâh te'âlâ ahdinde hilaf etmez yahut bilmediğiniz şeyde Allâh te'âlâyâ iftira mı söylersiniz? O eyyam-ı madude dedikleri kendi za'amlarınca güya Dünya'nın ömrü 7000 yıl olmakla her bir bin yıl mukabilinde bir gün ki yedi gün yahut babaları 40 gün buzağıya tapmışlar idi. “O 40 gündür. O miktar gün azap olup ziyâde olmaya” derler.

Yahûdî ahbarların seramedî Abdullâh Surba birgün Resûl aleyhisselatu vesselam huzur-i seadetine gelip bu Kur'an'ı azımüşşanı kim vasıtasıyla size inzal olunur, diye suâl etti, cevabında Cebrâil denildikte Abdullâh; “Cebrâil biz Yahûdîlerin düşmanıdır miraren 'adâveti vâki'dir. Şiddetlisi Beytü'l Makdis'in Buhtu'n-Nasr tahribi yakın vakitte edeceğini bizim o vakitte bulunan nicemiz üzerine inzal eylediğinde Buhtu'n-Nasr'a mukabele için göndermiş olduğumuz asker-i İsrailiyyemize Cibril Babil'de görüldüğünde askerimizi Buhtu'n-Nasr üzerinden kaldırmak maksadıyla sizin helakınız ona emretmiş // 187 // ise sizi ona musallat etmez. Eğer emretmemiş ise neden mukatele ve mukabele ediyorsunuz diye askerimizi Buhtu'n-Nasr üzerinden def' eyledi” dedi.

Bir gün Hazret-i Ömer radiyallâhuanh Yahûdîlerin medarisine dahil olup Cebrâil aleyhisselamdan suâl buyurdu: “Küllî azap ve cenef (zulüm)

⁵¹² Bakara 2/79-80; “Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir paha karşılığında satmak için “Bu Allâh'ın katındandır” diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden onların vay haline! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların!” “Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacak dediler. De ki; “Allâh'tan söz mü aldınız. Yoksa Allâh hakkında bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?”

hum ye'lemun"⁵¹⁵ ehl-i kitaptan bir fırka vardır yani Ka'b b. Eşref (ö. 624) ve Malik İbnü'd-Dayf (ö. ?) ve Hayy b. Ahtab (ö. ?) ve Ebû Basir (ö. ?) ve Sa'leb b. Amr (ö. ?) gibi kimselerdir ki tahrif ettikleri kitabı sözü Tevrât'tan zann etsin diye ağızlarını eğerek bükerek okurlar. Halbuki o kitaptan değildir ve bu Allâh te'âlâ indindendir, derler ma'haza min indillâh değildir. Ve kelâmullâhtan gayrı ona isnadla yalan söylerler. Ma'ahaza onun kizb ve müteharraf olduğunu kendileri de bilirler “بحرفون الكلم عن مواضعه/Yuharrifune'l-kelime an mevadi'ilh"⁵¹⁶ kelimeleri mevzi'lerinden tebdil ve tağyir ederler meâlinindedir. Ve daha bihesap ayât-ı Kur'ân'ıyyede musarrah olduğu üzere şimdiki halde bu Yahud ve Nasârâ'da bulunan Tevrât ve İncil nâmına olan mecme'alar Hazret-i Mûsa ve İsa alâ nebiyyine ve aleyhisselama inzal buyurulan kitab-ı semaviyye olmadıkları şüphe götürmez ve dela'il-i mesrûde-i mukni'a ile tahrif ve tebdile uğrayan mecme'aya kitab-ı münezzel nazarıyla bakılamayacağı emr-i bedihidir.

Sahibu'ş-şeri'a sallallâhu aleyhi vessellem efendimiz Tevrât ve ehl-i İncil ile olan ahkâm bahsinde mu'araza buyurur idi. Zira onlar kadimen tebdil ve tahrif etmek ka'ideleri idi. Nasârâ-yı Necrân İsa ibnullâh dediklerinde âyet-i mübâhele “ندعوا ابنائنا و ابنائكم و نسائنا و نسائكم و انفسنا و انفسكم ثم نبتهل فلعنة الله على الكاذبين/Ned'u ebnaena ve ebnaekum ve nisaena ve nisaekum ve enfusena ve enfusekum sümme nebtehil fe la'netullâhi ale'l-kazibin"⁵¹⁷ sahibu'ş-şeri'a efendimiz hazret-i Fatıma ve Hasan ve Hüseyin'i ve Aliye'l-Murtaza'yı aldığı mübâheleye Yahûdiler gelerek cizyeyi kabul ettikleri ve Yahûdilerin ceza-yı zinada yine muaraza edilip bir kimse zina ederse muhsin'in (evli) ukubeti her ikisinin yüzleri karalayarak yüzleri muhalif, birinin zahırî ötekinin zahrına olarak erkek ve dişi hayvana bindirip gezdirmek ederlerdi.

Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi vessellem; “Size Allâh'a kasem ettiririm Tevrât'ta zina cezasını nasıl buldunuz?” buyurduğunda ulema-yı Yahûdî; “Sen bize kasem ettirdiğinden zanî recm olur deyince sallallâhu aleyhi vessellem Ganem b. Malik el-Neccar'ı (ö. ?) mescidi kapısında her ikisinin de recm olması emir buyurdu “ولما جاءهم رسول من عند الله مصدق لما معهم ونبذ فريق من الذين اوتوا الكتاب كتاب الله وراء ظهورهم كأنهم لا يعلمون/Ve lemma cae resulün

⁵¹⁵ Âl-i İmrân 3/78; “Onlardan bir gurup kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerek ve Allâh katından olmadığı halde; “Bu Allâh katından'dır” derler onlar bile Allâh hakkında yalan uydurmaktadırlar”.

⁵¹⁶ Mâide 5/41; Nisa 4/46; “Kelimelerin mânâlarını çarpıtıyorlar...”.

⁵¹⁷ Âl-i İmrân 3/61; “Çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra da Allâh'ın laneti yalancıların üzerine olsun diye dua edelim”.

min indillâhi musaddikun lima me'ahum nebeze ferikun minellezine utu'l-kitabe kitaballâhi vera'e zuhurihim keennehüm la ye'lemun" ⁵¹⁸ sadakallâhulazim.

Yed-i Yahûdî ve Nasârâ'da Bulunan Tevrât ve İncil hurafât ve esatir ve toplama bir takım ahkâmdan ve neticesi hiçe çıkarılan Mısır ve Hind ve Yunan hukema ve ukalasının tefevvühatıyla Asur ve Babil hikayatıyla memlu' ve menabi'i ma'lum adamların tertibiyle tenessüb edilmiş nakliyyattan ibaretir. Tevrât ve İncil-i erba'anın kimler tarafından tertip olduğu tafsilatını arzu edenler *Tuhfetü'l-Edib fî Reddi Ehli's-Salib* Abdullâh tercümanındır ki 500 sene evvel Mayurka adası ahalisinden ve Katolik papazlarından. Müslüman oldukça cemiyet-i İslâmiye teşkil ve cevami' ve mesacid binasıyla naşir-i din-i İslâm olmuştur. İzharü'l Hakk rahmetullâh Hindi Hâcedir ki diyar-ı Hint'te akd ve teşkil olunan büyük bir meclis-i aleniyyede umum edyan ruhbanlarına vuku'bulan münazara ve mübâheselerinde cümlesini mebhut etmiştir. *Milel ve Nihal* meşhur Şehristani Efendi (ö. 1158)'nindir. Cevdet Paşa (ö. 1895) reddiyesi Ahmet Mithat Efendi (ö. 1912) Müdafa' ve Mukabeleleri // **188** //

Hüseyin Sabri (ö. 1906) ve şerh ve mütercimi İsmail Hakkı Manastırî (ö. 1912) *Risale-i Hamdiyyesi* bu zevât-ı müşarinileyhanın te'lifat-ı dakika-i rakikalarına müracaât ve reddiyelerinde Yahud ve Nasârâ'nın aka'id-i bâtıleleri ve ayin-i faside-i kasideleri ber tafsil zikir olunup red ve tezyif ile Tevrât ve İncil Hazret-i Mûsa ve İsa âlâ nebiyina ve aleyhimassalam cenaplarına inzal buyurulan kitab-ı semavî olmadıkları tahakkuk etmiştir. Musevîyanda ma'nevî hiçbir şey yoktur ki mekafât u mücazât, zevk u mihnet, fazilet u hasenât hep maddi şeylerden ibarettir.

Musevî, Allâh'ın emrine imtisal ederse fakir olmaz, sefaletе düşmez, hastalıktan âzâd kalır, çok ve hayırlı evlatları olur ve çok yaşar. İtaatsizlik ederse bilakis başına bin türlü belalar gelir. Esasda beka-yı rûh, 'akaben ni'met ve nikmet-i uhreviyye fikirleri çok mübhemdir. Ukbada ervaha takdir edilen halet, ervah hayâtla memât arasında beyne'l-nevm ve'l-yakaza bir halde bulunacaklar said ve şaki bu halette müsterek olduğu gibi ukbaya ne cennet ve ne cehennem isim ve vasfı verilemez. Zira ni'met olmadığı için cennet değil ise de azab olmadığı için cehennem de değildir. Mahall-i istiğrak

⁵¹⁸ Bakara 2/101; "Onlara Allâh katından yanlarındakini tasdik edici bir elçi geldiğinde kitap ehlinde bazıları Allâh'ın kitabını sanki hiç bilmiyorlarmış gibi arkalarına attılar".

ve fenâ olmadığı için A'raf mahall-i tasfiye ve istiğfar olmadığından Hristiyanların tasfiye cehennemi de değildir.

Cenab-ı Hakk Benî İsrâil'i, sa'ireye tercihen intihab etmiş ve bunları kendi için ve âlemi bunlar için halk buyurmuştur. Nü'ut ve evsâf itibarıyla Allâh'tan korkmak ve bu sebeple ona itaat etmek zaruridir. İntikamı şiddetle olur hatta birkaç millete kadar şamil olur. Yalnız sıfat-ı celaliyesi olduğundan mekevvenât için Rahmân olduğu meçhul ve Rahim olduğu da vardır. İbadatın ekserisi cismani ve zahiri ve semeratı da zahiri ve maddidir. Musevîyet ikiye ayrılarak biri dinin cihet-i zahiriye ve şer'iyesinden ibaret olup ekserinin mesleğidir. Diğer havâssa mahsus kabil-i meslek-i mutasavvifesidir ki birçok mesalik ve mebahis-i felsefeyi ihtiva eder. Efsun, ilm-i nücüm, sihir ve sa'ire gibi ulûm-i gayriyeyi cami' ulûm olup Musevîler arasında teammum olmaksızın haham olan okumuşlar arasında üstaddan tilmize nakl u devr suretiyle tedavül etmiştir.

Din-i Yahûdî'de şiir-i hayale yer yoktur. Ancak fikr-i esasileri havf ve menfa'at olup aşk ve hikmet, meveddet ve vahdet fikirleri matruddur. Din-i Musevî'yi ben-i İsrail'e hasr ederek hiçbir vakit dinlerinin beşeriyete neşrini arzu etmemişlerdir. Tevrât nâmı altında toplanan cesim tarih ve hurafât mecmu'asıdır. Binâenaleyh Hazret-i Mûsa'ya şerefnüzul eden Tevrât ziya'a uğramıştır. Cenab-ı Mûsa aleyhisselam hadidu'l-mizaç, şedidu'l-'azim meb'us olduğunu Benî İsrâil'in riyaset-i rûhaniyesiyle me'an idare'i melikiyyesini de ha'izdir.

Akâid-i Yahûdî ise Hazret-i Mûsa Aleyhi selamın lisânından “إنا هدينا إليك/İnna hedeyna ileyke” (Biz sana hidâyet ettik) lafzı varid olduğuna mebni Safvetullâh veya Abdullâh ma'nasına Ya'kub aleyhisselamın bulunduğu Benî İsrâ'il'e teyemmünen ve teberrûken Yahûdî denmiştir ve 71 fırkaya ayrılmış ise de usuli dört fırkadan teşa'ub etmiştir. Samiriyye, Rabbaniyye, 'Ananiyye, Müzavediyye'dir. “Şeri'at-ı ilâhiyye bir olup Mûsa ile bidâyet onunla nihâyet bulmuştur” derler.

Mûsa aleyhisselam'dan evvel olan saha'if min tarafillâh münezzel ahkâm olmayıp hudud-i akliyye ve ahkâm-ı muslihadan ibarettir, derler. Hazret-i İsa mevaiz ve nasayihde Musevî bir âlimdir derler. Salavât-ı ma'lûme ve ibadât-ı mahsûsa ve evkât-ı mu'ayyeneleri yoktur. Senede birkaç bayramları olup Nisan'ın 25'inde “İyd-i Fıssıh” derler.

Meşayih-i Benî İsrâil hazır olup Tur-i Sina'ya çıkıp bila vasıta kelimatullâh istima' eyledikleri güne İyd-i Arefe de derler. Farz olan oruçları

25 saat olup mah-ı teşrinin dokuzuncu gününde ibtida ederek gurub-i Şems'den nısf-ı saat evvel başlayıp onuncu gününün ba'del-gurub nısf-ı saat sonra iftar ederler. Ve ismine de "savmu'l-Kebûd" derler. Farz oruç bu olup gayrılarına "nevafil" derler.

Yeri ve göğü altı günde halk edip altıncı gün işinden fariğ olduğundan Rabb 'azze ve celle hazretlerinin tathir günü diyerek Cuma ertesi gününe hürmet ve ta'zim ederler ve hiçbir iş tutmaz. Eğer kazara bir iş olur Cuma ertesi gününe hürmetsizlikten katli vâciptir derler. Hazret-i Mûsa aleyhisselam yedi mukaddes alamet tertip ve alamet-i milliye nâm verilmiştir. **Birinci:** Millet kıyas ki tabut-u sekine, **İkinci:** 10 levhayı muhafazaya mahsus tabut-u şehadet, **Üçüncü:** Buhurdan, **Dördüncü:** Altın fener, **Beşinci:** Sofra, **Altıncı:** Kurban kesip yakmak için mezbaha, **Yedinci:** Tunç kaselerdir.

Mûsa aleyhisselamın ömründen 80 sal mürurundan sonra Hakk te'âlâ emir ve irâdesi üzerine teşrin-i evvelin hululunda bir sandık ziverler (zinet) ki sanduku's-şehade ve tabut-i sekine derlerdi. Tevrât ve kelimat-ı a'sereyi mestur olan levhalar vaz' olunup muhafazasına takayyud ve ihtimâm olunmuş idi ve yedi senede bir kere yevme'l-iyd'de sandıktan çıkarılıp okunmuş ve ahkâm-ı mündericesinin Ben-i İsrail'e tebliğ // **189** // edilmesini emir ve tavsiye eyledi.

Bu sandık 13 arşın tûli ve 50 arşın arz ve 5 arşın irtifa'ında, üzerine bir kubbe yaptırılıp sanduk-ı ma'hudu derûnuna vaz' ettiler. Yedi levn dibalardan (atlas ipek) ve kırmızı altından ve etrafında zerrbaft perdeler asılıp cemi'-i âlât ve esbâbı altun ve sim-i halis ve cevher-i nefise ile areste ve murassa' kılınıp "sanduku's-şehade" nâm vererek Harun aleyhisselam asmerleri ve kubbe'i mezkurenin nâmına heyâkil ve o serayirde tek ismine tevabi' levahık-ı Beyt-i Makdis nâm vermişlerdir. Kavm-i Yahud mülevvenu'l-hal Hazret-i Mûsa'yı musibet hululünde kabul, def'inde yine münkir ve türlü türlü tekalif ve Allâh'ı biz de aşıkare görmeyince sana inanmayız gibi tekalif-i ma la yutak ederler idi. "لن نؤمن لك حتى نر الله جهرة فأخذتهم" / Len nü'mine leke hatta nerallâhe cehraten feehazethumu's-sâikatu"⁵¹⁹ ayât-ı celileleri hallerini mübeyyin mütelevvinu'l-efkar bulunduklarından inzal buyurulan ahkâm ve ayâtı tebliğ buyuruldukta bu âyet ki mahzuzât-ı nefsâni onu kabul ederler idi.

⁵¹⁹ Bakara 55; "Allâh'ı açıktan görmeyinceye kadar sana inanmayız".

Evamir ve nevahi olur ise adem-i kabulde ısrar bizim böyle şeylere gücümüz yetmediğini Allâh bilirken emretmez. “Ya Mûsa! Bu senin ihtira’ındır” derlerken Cebrâil aleyhisselam biemrillâh Filistin dağlarından birini yerinden kal’ ile üzerlerine havale ederek Mûsa aleyhisselamın evamirinin tamamına imân ve ittiba’ etmedikçe ref’ olunmayacağına, ne tarafa gider ise berabercesine bulut gibi gittiğinde ve bunlar itlaf edeceği tahakkukunda çarnaçar ahkâm-ı Tevrât’ı tamamen kabul ettiler ise de cebren ve kerhen kabullerinde yüzlerini secde esnasında bir tarafını yere bırakıp diğer yüzlerini yukarı kaldırarak tağ üzerlerine hıyânetleri ve kalplerinde adem-i kabulleri rasih bulunduğuna mebni düşüp düşmeyeceğine bakıp tazarru’ ve zarı eylediklerinden elan Yahûdîlerin secdeleri bu minval üzeredir.

Ben-i İsrail sonraları irtidad ederek türlü türlü inkılabate dūçar olup putperest olmuşlardır. **Esbât** ki torun demektir, ben-i İsrail teşettüt ve teferruka uğradığından ikiye ayrılarak 10 kabilesi Yerbe’am nâmında bir hükümdara tabi’ olarak saltanat-ı İsrâ’iliyyeyi te’sis etti. Diğer iki kabile Süleyman aleyhisselamın oğlu Rahima’nın taht-ı hakimiyetinde olarak saltanat-ı Yahûdiyyeyi teşkil etti. Yerbe’am taht-ı hükümraniye cülusundan sonra, irtidad edip yani şeriat-ı Musevîye yüz çevirerek tabi’ olmayan kabileyi Yahuda memâlikinden hicrete mecbur ettiler. Kalanlar evsân ve put ve hacir ve şecer gibi şeylere ibadetle meşgul oldular.

Bu mürtedler üzerine Beytü’l Makdes’i tahrip edenler Titus ve Hardus, Musul meliki Şecareb sonra katibi yerine melik olan Buhtu’n-nasr İntiyanuş Kakis bazıları indinde yine Titus ve Hardus demektir Zatları bir olup isimlerinde müşakele vardır derler. Buhtu’n-Nasr Beyt-i Makdis’i yakıp Benî İsrâ’ilin imhasını emirle bakiyye-yi süyuf Yesrib canibine kaçırmışlardır. Umumunu esir ve inkılab ettirmiş ve Tevrât-ı şerifi beraberce yaktırmıştır.

Hükümdar-ı Yahudadan Rıs’âm (b. Süleyman ö. MÖ. 585)’a gelince putperstlik şöhrat bularak her bir ağacın altına bir sanem vaz’ edilmiş bundan sonra gelen halklar ve daha sonra Ahz ve Mina ismindeki hükümdarlar zamanında küfür ve putperestlik pek ziyâde şiddetini göstermiş ve derece-i nihayeye vararak Beytü’l-Makdis havalisinde sanemlere mahsus mezbahalar inşa edilmiş yıldızperest olarak nücuma kurbanlar kesilmiş ve Mina’nın ibadet ettiği hususi sanem Beytü’l-Mukaddes’e ve vaz’la iftihar olunmuştur.

Roma hükümeti tarafından bilad-ı Yahuda terbiyesine me’mur olan Telitus Kudüs-i Şerifi ihrak 600 bin Kudüs fethinde 700 bini fethin ba’dinden

itlaf etmiş, Roma memâlikinde Yahûdîlerde şureş emmareleri görölünce Mısır'da 200 bin, Kıbrıs'da 50 bin Yahud idam Roma huberalarından Zulyus Sorus 600 bin Yahûdî katl ve ma'murâtı harabzare çevirmiştir. Sonraları öte beride bakiyyetu's-suyuf kalan Yahûdîler, Tevrât ihrak olduğundan hatırlarında kalan elfaz ve ahkâmı haham ve ulemaları toplama hikayât ve hurûfatı bir yere cem' ile Tevrât nâmı verip beynlerinde birbirine muhalif bulunan üç nüshayı kabule karin görmüşlerdir.

Birinci: Yahûdîlerle Protestan alimleri nezdinde mu'teber olan Nusha-i 'İbraniyye, **İkinci:** 15. Asr-ı Miladiye gelinceye kadar tev'a'if-i Nasârâ'nın indinde makbul Nusha-i Yunaniyye, **Üçüncü:** Samiriyye'dir ki beş kitap ile Kitab-ı Yuşa' ve Kitab-ı Hükâm'ı cami'dir. Nusha-i İbraniyye'ye zam ve ilave edilmiş birçok elfaz ve fakarât Nusha-i Samiriyyede mevcut değildir. Davut aleyhisselam Urya zevcesi ile zina edip ve Urya'yı hile ve desise ile katl ettirdiği ve Lût aleyhisselam kendi iki kızıyla zina ettiği ve Süleyman aleyhisselam irtidad ile puthaneler bina edip esnâma ibadet ettiği ve Harun aleyhisselam bir buzağı icad edip ma'bud ittihaz ve ona ibadet etmelerini Benî İsrâ'il'e emir tenbih eylediği ve Yakub aleyhisselamın oğlu Yahuza pederinin zevcesi Şamar'e zina edip // **190** // muma ileyhadan Kadih ve Zarih isimlerinde tev'em (ikiz) iki çocuk doğduğu vesa'ir bu gibi aracif-i vahiye ile memlu' olan Tevarih ve berâhîn-i katiyyeye muhalif ve ismet-i nübüvvetle me'asi ve hatayadan pâk, müberra ve münezzeh olan enbiyay-ı izam hazeratı hakk-ı alilerinde ifza ve bühtan ile memlu' ve mestur olan Kenam nâmı altında toplanan hurafata kütüb-i semavi ve Mûsa aleyhisselama inzal buyurulan Tevrât-ı şerif demek eblehâne bir makal ve safsata bir muhal olduğu aşikare meydandadır.

Davud aleyhisselama olan isnadatlari Samuel Sifrinin 11. Babının ikinci âyetinden 18. âyetine kadar vâki' oldu ki akşam vaktinde Davud yatağından kalkıp sarayın damı üzerinde gezerken bir kadın yıkanmakta olarak gördü. O kadın gâyet cemile idi. Ve Davud gönderip o karı hakkında suâl ettiğinde biri bu cin Uryan'ın zevcesi Nişa bintü'l-Ayam'dır dedi. Ve adamlar gönderip onu aldı ve merkumenin yanına geldiğinde Davud onunla yattı. Merkume ise napâklığından henüz tathir olmamış idi. Sonra kendi hanesine gitti ve karı hamil olmakla Davud'a hamil oldu diye haber gönderdi. Ve Davud bu bevabe Cin-i Urya'yı bana gönder diye haber gönderdi. Bevvab da Davud'a gönderdi. Urya nezdine geldikde Davud ona ebvab sağ salim mi ve kavim sağ salim mi ve muharebe ne haldedir diye suâl eyledi. Ve Davud

Urya'ya "Hanene inip ayakların yıkadın mı? Var yıka" dedi. Urya da saraydan çıktığında ardınca melek tarafından bir atıyye dönderildi. Ama Urya efendisinin bilcümle bendegânı ile sarayın kapısında yatıp kendi hanesine gimedî. Ve Davud'a "Urya kendi hanesine itmedi" diye haber verdiler.

Davud da "Urya sen yoldan gelmişsin niçin hanene nüzul etmezsin?" Urya da Tabutu'l-Ahd ve Ben-i İsrâ'il ve Yahuda çadırlarda durup; "Efendim bevvab ve efendimin bendegânı sahrada konaklarken ben yeyip içmek ve zevcem ile yatmaya haneme gider miyim? Canın sıkmayın ben bu nesneyi etmem" dedi Davud da Urya'ya; "Bugün burada kal yarın seni götürürüm" dedi. Urya da o gün ve ertesi gün Orşalim'de kaldı. Davut onu davet eyledi. O da onun taamlarından yiyip içti. Ve Davut onu sarhoş etti. Ve akşamda efendisinin bendeganıyla yatağında yatmaya çıktı. Lâkin hanesine inmedi. Ve sabah oldukta Davut bevvaba bir mektup yazıp Uryan'ın yediyle gönderdi. Ve mektupta "Urya'yı muharebenin en şiddetli yerine bırakıp ardından çekiliniz ezilip ölsün" diye yazmış idi. İmdi bevvab şehri muhasara ederken Urya'yı kuvvetli adamlar bulunduğu bildiği yerin karşısına koyup ve şehrin ahalişi çıkıp bevvab ile cenk eylediklerinde Davud'un erkanından olan halktan bazıısı döndü Cin-i Urya buna binâen düşman tarafından katl olundu.

Ehl-i kısas ve tevarih de bu Urya kıssasını şu vecihle beyân ederler ki Hazret-i Davud babaları İbrâhim ve İshak ve Yakup aleyhisselam hazretlerinin menazil ve derecelerini temenni ederek; "Ya Rab! Benim babalarım küllisi hayır ile gittiler dedi. Onlar bela ile mübtela olup hayır ettiler. İbrâhim Nemrud ile İshak zibh (hayvan kesmek) ile Yakub Yusuf'a hüzn ile ve gözlerin nûru gitmesiyle mübtela oldular. Allâh zülcelal hazretleri buyurdu: "Davud da iptilâi taleb ve istedi Allâh te'âlâ vahiy buyurdu ki "Falan günde sen de müptela olacaksın". Davud o günü hıfz edip o gün geldikte kapıyı bağlayıp mihraba dahil olarak Zebûr'u okur ve namâz kılar idi. Şeytan altından güvercin şeklinde geldikte küçük oğlu için onu tutmak kasd edince uçup damın üstüne kondu. Davud ona tabi' olunca bedenini saçları örtmüş ve açılmış bir kadın gördü ki Belka guzatından Urya'nın karısı idi.

Belkâ kumandanı olan Eyub bin Surya'ya yazdı ki Urya'yı tabut-i ahid ki o günde bulunanlar rücu'u helal olmayıp ya muharebeyi feth ya da şehid olur, tabutun önüne takdimin emr ve yazmış idi. O da Urya'yı gönderdiyse de sağ ve salim geldi. İkinci defa yine salim geldi. Üçüncüde katl olundu. Süleyman aleyhisselamın annesi olan bu kadını Davud aldı derler.

Hazret-i Ali radiyallâhuanh buyurdu ki “Ehl-i kasasın tahdisi gibi bir adam Davud ve Urya’yı kıssasını söyler ise Nebiler üzerine iftira edenlere 160 değnek kamçı vururum”. İslâm olan insana vâciptir ki ehl-i kitap Yahûdî ve Nasârâ ve kasası rivâyet edenler kavillerine iltifât olunmaya, zira onlar kitabı tebdil ve tağyir etmişlerdir. Zira erbab-ı eser muteber olmak şartıyla bir şey’ rivâyet etmedikleri gibi hadis-i sahih olarak bir hadiste varid olmamıştır. Emr-i din için ve süflî bir muradın tahsili için // **191** // bir Müslimin katlini bir Nebiyy-i zişan hazretleri muhabbet edipte isteye münasip değildir ki zann bile olunsun. Zira bir Müslüman din sahibi olanlar böyle zina kasdıyla kocasını helak edip zevcesini almak asla hatırlarını bile getiremezler çünkü hem zina ve hem katl olan günah-ı keba’iri işlemek mü’minler işi ve kârı değildir.

Öyle ulu'l-azm ve nübüvvetle mu'eyyed olan zât-ı sittun sıfattan haşa böyle zina ve katil südurunu ancak Yahûdîler diyebilirler. “ و ظن دوود أنما فتناه Ve zanne فاستغفر ربه و خر راکعاً و أناب فغفرنا له ذلك و إن له عندنا لزلفى و حسن مثاب Davudu ennema fetennahu festeğfera rabbehu ve harra rakian ve anab. Fe ğaferna lehu ve inne lehu indena zülfa ve hüsne meab”⁵²⁰. “ واذکر عبدنا دوود ذا فتناه ای امتحناه و⁵²¹ “Vezkur abdena Davuda ze'l-eydi innehu evvab”⁵²¹ فاستغفر ربه و بالهدوء و الخشوع حال انتقاله من الركوع و اناب ای رجع من الغفلة إلى الحضرة. فإن الإنابة احصى من التوبة. فهي الرجوع من المعصية إلى الطاعة فغفرنا له و إن له لزلفى ای لقربى و حسن مآب مرجع الى المنان ذو الاید ای صاحب القدرة الطاعة إنه اواب كثير fetennahu ey (yani) imtehannahu/الابوة و هي الرجعة حتى عن الخطرة و مطيع في كل باب ve harra rakian ey ve sekata lissucudi ve bi'l-hudu'i ve'l-huşu'i hale intikalihi mine'r-ruku'i ve enab ey racea mine'l-gafleti ile'l-hadreti. Fe inne'l-inabete ehsa mine't-tevbe. Fehiye'r-rucu'u mine'l-ma'siyeti ile't-ta'ati fe ğaferna lehu ve inne lehu le zulfa ey lekurba ve hüsne me'ab merce'un ile'l-minan. Zü'l-eydi ey sahibu'l-kudreti't-taati. İnnehu evvab, kesiru'l-evbeti ve hiye'r-ric'atu hatta ani'l-hatarati ve muti'in fi külli bab.⁵²²

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ وَالطُّيُورَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسُوَّرُوا الْمَخْرَابَ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَرَغَ مِنْهُمْ

⁵²⁰ Sâd 38/24-25; “Davud kendisini sınadığımızı düşündü bunun üzerine Rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve bütünüyle ona yöneldi. Sonra bu tutumundan sonra onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır”.

⁵²¹ Sâd 38/17; “Eli güçlü kulumuz Davud”u an. O çokça yönelen biriydi”.

⁵²² Âyetin tefsiri: *Belâlarla denedik* yani imtihan ettik. *Rûku' a kapandı* yani huzur ve huşu' ile secdeye kapandı. Rûku'dan secdeye intikalindeki durumu böyleydi. *Ve yöneldi*, yani gaffletten bilinç haline döndü. Burada inabe tevbeden daha özeldir ve masiyetten taate dönmeyi ifade eder. *Ve onu bağışladık* ve ona bir yakınlık vardır yani ona kurbiyet ve güzel bir dönüş yeri vardır”.

قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَخَكُمُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطُوا وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ
 إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً وَلِي نَعَجَةٌ وَاجِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ
 بِسُؤَالِ نَعَجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لِيَنبَغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ
 فِي الْآيَاتِ لَعَلَّةً إِنَّنا seharna'l-cibale me'ahu yüsebbihne bi'l-aşıyyi
 ve'l-işrâki ve't-tayra mahşuraten kullun lehu evvab ve şededna mülkehu ve
 ateynahu'l-hikmete ve fasle'l-hitabi ve hel etake nebeü'l-hasmi iz tesevveru'l-
 mihrabe iddehalu ala Davude fe fezi'a minhum kalu la tehaf hasmani beğa
 ba'duna ala ba'din fehkum beynena bi'l-hakki ve la tuştit vehdina ila seva'i-
 ssirati. İnne heza ahi lehu tis'un ve tis'une na'ceten ve liye na'cetun vâhide
 fekale ekfilniha ve azzeni fi'l-hitabi. Kale lekad zalemeke bi suâli na'cetike
 ila ni'acihi ve inne kesiran minel huletai leye bğî ba'duhum ala ba'din
 illellezine emenu ve amilussalihati ve kalilun ma hum ve zanne Davudu
 ennema fetannahu festeğfere rabbehu ve harra raki'an ve enab fe ğaferna lehu
 zalike ve inne lehu indena lezulfâ ve hüsne me'ab".⁵²³

Tefsir-i Kebir'de **Fahreddin Razi** (ö. 1210) bu âyet-i kerimede olan fasahat ve belâğatı gösterir ki bu sıfat, enva'-ı medh ve senayı mucibdir. Kıssa bu vecihledir ki Hazret-i Nebiyyullâh Davud aleyhisselâmı bir cemaat katl etmek maksadıyla gelmişler idi. Hazret-i Davud Rabbisinin taatı için yevm-i mahsus olup o gün تنها kaldığını bildiklerinden fırsattan istifade duvardan aşip içeri girdiklerinde Hazret-i Davud'u muhafaza edenleri görünce kendilerine havf tarı olunca bir yalan kıssa vaz' ile "خصمان/hasmani" (düşmanca) yani "...بعضنا على بعض/baduna ala ba'din (bazımız bazımıza) ila ahiri'l-kıssa" bu âyet-i kerimede; "ووطن داود إنما فتناه/ve zanne Davud innema fetennahu" (Davûd bizim onu sınıadığımızı zannetti) ikinci, "فاستغفر/ve enab" (ve enab) (Rabbine istiğfar etti) üçüncü "وأناب/ve enab" (ve

⁵²³ Sâd 18-25; "Kendisiyle birlikte tesbih etsinler diye biz, dağları ve toplanıp gelen kuşları Dâvûd'un emrine verdik. Onların her biri Allâh'a yönelmişlerdi. Onun mülkünü güçlendirmiştik. Ona hikmet ve anlatım çarpıcılığını vermiştik. Sana o davacıların haberi geldi mi? Hani mihraba (Davud'un bulunduğu yere girmek için) yüksek duvardan tırmanmışlardı. Davud'a girdiklerinde, o, onlardan ürkmüştü; dediler ki: "Korkma, iki davacıyız, birimiz diğerimize haksızlıkta bulundu. Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, kararında zulme sapma ve bizi doğru yolun ortasına yöneltip ilet. Bu benim kardeşimdir, doksan dokuz koyunu vardır, benimse bir tek koyunum var. Buna rağmen "Onu da benim payıma (koyunlarıma) kat" dedi ve bana, konuşmada üstün geldi. (Davud) Dedi ki: "Andolsun senin koyununu, kendi koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiştir. Doğrusu, (emek ve mali güçlerini) birleştirip katan (ortak)lardan çoğu, birbirlerine karşı tecavüz ederler; ancak imân edip salih amellerde bulunanlar başka. Onlar da ne kadar azdır." Davud, gerçekten Bizim onu imtihan ettiğimizi sandı, böylece Rabbinden bağışlanma diledi ve rûku ederek yere kapandı ve (Bize gönülden) yönelip-döndü".

yöneldi) ve dördüncü, “فغفرنا له ذلك/fe ğaferna lehu zalike” (ve biz onu bağışladık). Bu elfaz-ı erba’adan murad dört vecih üzeredir.

Birinci, katli talep için duhullerinde bunlardan intikam ile meşgul olmak gazabı da’idir. Marzatullâhı taleben ve onlardan tecavüz ile mesafehaya meyl ederek bu vak’a imtihan ve ibtila mecrasına cari olarak fitnedir. Onlardan intikam almayı kastından temme. “إنه استغفر ربه و تاب عن ذلك اللهم و” إنه استغفر ربه و تاب عن ذلك اللهم و. “إنه استغفر ربه و تاب عن ذلك اللهم و” (O Rabbine istiğfar etti ve Rabbi onun tevbesini kabul etti ve o Rabbine yöneldi) hemm (değer verdiği şey) ve örfünden bu miktar için “فغفر/fe ğaferna lehu” (onu bağışladı).

İkinci: O adamlar Davud’u katli için dahil oldukları zannında bulunur ise bu zannına nâdim olarak emir böylecesine olduğuna yani katli kasdıyla duhullerine delalet ve emmare bulunmadığından, bu zannın reddi onlar hakkında ettiği fenâ olduğuna mebni “و ظن داوود إنما فتناه فاستغفر ربه و خر راکعاً و” و ظن داوود إنما فتناه فاستغفر ربه و خر راکعاً و. “و ظن داوود إنما فتناه فاستغفر ربه و خر راکعاً و” (Davûd kendisini sınıadığımızı zannnetti ve Rabbine istiğfar etti ve yere kapanıp O’na yöneldi).

Üçüncü: Onlar Hazret-i Davud aleyhisselam üzerine duhulü Davud’a fitne olduğundan katline âzmen dahil için istiğfar etti. Nasıl ki Hakk Muhammed aleyhisselamda “و استغفر لذنبك و للمؤمنين و المؤمنات/ve istağfir lizenbike ve li'l-müminine ve'l-mü'minati” (Kendi günahın için, mümin erkekler ve mümin kadınlar için Rabbine istiğfar et!) Davud aleyhisselam onlar için istiğfar edip katli için kasden dahil olanlara ve **enab** taleb-i mağfiret için Allâh’a rücu’ etti. “فغفرنا له ذلك/Fe ğaferna lehu zalike” (Bundan ötürü onu bağışladık) ey (yani) “غفرنا له ذلك الذنب/ġaferna lehu zalike’z-zenbe” (O günahı ondan bağışladık.). لإجل احترام داوود و لتعظيمه/Liecli ihtirami Davud ve li ta’zimihi (Davuh’a saygı ve onu yüceltmek için). Nitekim bazı müfessirin “ليغفر الله ما تقدم من ذنبك/Li yağfirallâhu ma tekaddem min zenbike” ma’nası tahkik seni mağfiret edip ve senin için ümmetin ma takaddeme zenbinden mağfiret eder, demiştir.

Dördüncü: Haydi farz-ı muhal olarak Davud aleyhisselam kendinden sadır olan zelleden taleb-i mağfiret için Allâh’a rücu’ etti, bu zelle ise hasmın tek birine hasım-ı sâninin kelâmını istima’ etmeksizin kada ve hükmetmesinden hâsıl olmuştur. Beyyine ve şahit olmaksızın mücerred davayı hasım ile hükmederek “لقد ظلمك بسؤال نعجتك إلى نعاجه/Le kad zalemeke bi suâli na’cetike ila ni’acih” (Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemesi ile

sana zulmetmiştir) zalim olduğunu demiştir. Böyle hüküm ise savaba muhaliftir. Bu vakitte Davud aleyhisselam istiğfar ve tevbe ile iştiğal buyurdu.

Ancak bu da evla ve efdali terk babındandır. Bu beyyînât ile sabit oldu ki bu vecih üzere bu âyeti haml etsek Davud aleyhisselama zünubdan bir şey isnât olunamaz. Belki ona a'zam ta'ati icab eder. Âyet-i kerimeyi bu veçhe hamil etmek birkaç vecihle evladır.

Birinci, tahkik-i hal-i müselleme asıl olan menahiden bu'diyetidir. Hususan Davud aleyhisselam ekâbir-i enbiya ve rûsulden biridir. **İkinci**, ehvat olan budur. **Üçüncü**, O âyette te'âlâ ve tekaddes Hazret-i Muhammed aleyhisselam “اذكر عبدنا داود/İsbir ala ma yekulune vezkur abdena Davude” (Onların söylediklerine sabret! Kulumuz Dâvûd'u hatırla) ne vakit ki kavm-i Muhammed aleyhisselam sefahatı izhar edip “فقالوا (إنه) ساحرٌ/Kalu innehu sahirun kezzab”⁵²⁴ ve de istihza ederek dediler ki; “ربنا عجل ربنا عجل/Rabbena accil lena kittane kable yevmi'l-hisab”⁵²⁵ te'âlâ ve tekaddes hazretleri // **192** // o âyette buyurdu ki kavmin sefahetine ya Muhammed! Sabret ve tahammül ve tehallüm olub ve gadabı izhar etme “واذكر عبدنا داود/Vezkur abdena Davude” (Kulumuz Dâvûd'u da an!) Davud aleyhisselam kavminin ezalarına sabredip sefahetlerine tahammül ve hilm ederek tayyiş (usanç) ve ğadab etmedikde bu zikir ancak güzel olur. Bu ma'na âyet-i kerimeyi zikir ettiğimiz vücuh üzere haml olunduğunda hâsıl olur ama müverrihin kelâmları üzere haml edilirse kelâm mütenakıs ve fasid olur. **Dördüncü**, o rivayat-ı tarih o vakit gidilir ki hasman-ı melikeyn olursa melaik olduklarında beyenlerinde muhasama olmaz ve biri birine bağıy etmezler. “خصمان بغى بعضنا على بعض/Hasmani beğa ba'duna ala ba'din” (Bazımız bazımıza karşı düşmanca davrandı) kezip olmuş olur.

Bu rivâyet-i tarih o vakit tamam iki şey' ile olur; **Biri**, mela'ikeye kizb isnad etmek, **ikinci**, mela'ikenin isnad-ı kizbe tevessül ile racül-i kebir olan ekabir-i enbiyaya kabayih isnad etmekledir. Amma bizim zikrettiğimiz vücûh üzere âyet-i kerime haml olunur ise mela'ikeye kezb isnadından ve enbiyaya kabih isnadından istifta olur ki kebire ve sağıreye delalet eder olmaz. Bu babda **Fahreddin Razi** (ö. 1210); “هذا ما عندنا و الله اعلم بأسرار كلامه/Haza mâ indena vallâhu a'lemu bi esrari kelâmihi (Bizim görüşümüz budur. Allâh, kendi kelâmının sırlarını daha iyi bilir) der, sonra der ki; “Bu Davûd aleyhisselam kıssasında akval-ı nas üçtür:

⁵²⁴ Ğâfir 40/24; “Dediler ki o bir sihirbaz ve yalancıdır”.

⁵²⁵ Sâd 38/16; “Rabbimiz hesap gününden önce azaptan payımıza düşeni hemen ver”.

Biri: Sudur-i kebirenin veçhi üzere delalet eder. **İkinci:** Sağire üzere delalet eder. **Üçüncü:** Kebire ve sağire üzere delalet etmez derler. Ama kavl-i evvel bu kıssada hâsıl kelâmları Davud Uryan'ın imraesine teaşşuk etti birçok vücûh ile hiyel edip zevcini öldürüp sonra imraeyi tezevvüc etti. Mütahasimeyn suretinde Allâh iki melek gönderip onun vaka'sına müşabih bir vak'ayı Davud'a arz edilip Davud kendinin müznib olduğunu lüzumu mübeyyin bir hüküm etti sonra Davud buna müntebih olunca tevbe ile meşgul oldu. Böylece ma'naya zahib olmak bâtıldır.

Bu bâtıla birkaç vücuh delalet eder: **Birinci,** bu hikaye efsaku'n-nas ve eşed-i fücra nisbet olunsa bundan istinkaf eder bu amel misilli bu kaziiye takrir eden habis racûl üzere nispet olunsa nefsinı tenzihe de mübalağa edip kendisine nisbet edene belki la'net eder. Emir böyle olunca nasıl âkile layıktır ki masumin-i muhakkak olan enbiyaya nisbet olunur? **İkinci** veçhe hâsıl-ı kıssa iki emre raci' olur.

Biğayr-i Hakk racûl-i Müslimin katline say' ve zevcesine tama', biğayr-i hakk racûl-i müslimin katlini emr münkerdir: “قال صلى الله عليه وسلم من قال سعى في دم مسلم ولو بشرط كلمة جاد يوم القيامة مكتوباً بين عينيه آيس من رحمة الله/Kale sallallâhu aleyhi vessellem: Men se'a fi dem-i müslimin ve lev bi şarti kelimetin cad yevme'l-kiyame'ti beyne ayneyhi âyisun min rahmetillâh”.⁵²⁶ Zevcesine tama' ise münker-i azimdir (büyük günahdır); “قال صلى الله عليه وسلم من سلم المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده/Kale sallallâhu aleyhi vessellem el-müslimu men selime'l-müslimune min lisânihi ve yedih”⁵²⁷ muhakkak Urya Davud'dan rûhu ve menkuçesinde (özünde) selamet olmamıştır.

Üçüncü, Vahyu'llâh te'âlâ Davudaleyhisselamı bu kıssa zikrinden evvel sıfat-ı aşere'i mezkure ile vasıflandırdı. Bu kıssayı zikirden sonra sıfat-ı kesire ile vasıflandırdı. Bu sıfatın küllisi münafidir ki bu fi'l-i münker ve amel-i kabih ile Davud aleyhisselam vasıf olsun. Allâh te'âlâ hazretleri Davud'u medh edip vücuh-i aşere ile kıssanın zikir terdif ettiği bunla tebeyyün etsin ki bu kıssada vâki' olan ahval medh ve ta'zim ve senaya Davud aleyhisselam müstehaktır.

Sıfat-ı aşereden **Birinci,** mükabere ile musabere de Davud aleyhisselam Hazret-i Muhammed aleyhisselamın iktidasıyla emrolundu.

⁵²⁶ İmam Şafîi, *Kitabu'l-Ümm*, ; “Kim bir Müslümanın katline yardım ederse Kıyamet günü gözünde Allâh'ın rahmetinden uzaktır yazısı ile gelecektir”.

⁵²⁷ Buharî, *es-Sahih*, İman 4/10; “Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir”.

İkinci, Abdullâh olduğu bu vasıfla maksad-ı mevsuf kâmilten mevkif-i ubudiyyetinde olmasıdır. Eda-yı ta'at ihtiraz-ı mahzurattır. **Üçüncü**, “zi'l-eydi” yani “kuvvet sahibi” bundan murad, dinde kuvvettir. Zira dinin gayrında kuvvet, müluk-i küffarda da olur. Din, kuvvet demektir. Edâ-yı vacibât üzere kuvve-i kamile, mahzurattan içtinabdır. **Dördüncü**, sıfat-ı evb olduğudur ki “kesiru'r-rücu' illallâh” (Allâh'a çokça yönelen) mânâsınadır. **Beşinci**, “إنا سخرنا الجبال معه/İnnâ seharna'l-cibâle me'ahu”⁵²⁸ **Altıncı**, ve tayr-ı mahşure tayrdan (kuşlardan) bir şey sayd etmek (avlamak) ona haram idi. **Yedinci**, ve şededna mülkehu (egemenliğini güçlendirdik) bundan murad, din ve dünyada teşdid-i mülk (egemenliğe vurgu) olup esbâb-ı sa'adet ise âhirettir. **Sekizinci**, “فصل الخطاب و آتيناہ الحكم و/ve ateynahu'l-hükme ve fasle'l-hitabi”⁵²⁹ Hikmet ilmen ve amelen külli lazım olanı cami' olmaktadır.

Bu sıfat-ı mezkure Hazret-i Davud aleyhisselamın beraet sahasına delalet eder ki o kizb ve iftira edenlerin asıl u esası yoktur. Kavluhu Tâlâ “يا داوود إنا جعلناك خليفة في الارض فاحكم بين الناس بالحق و لا تتبع الهوى فيضلك عن سبيل الله (سواء السبيل) إن الذي يضلون عن سبيل الله لهم عذاب شديد بما نسوا يوم الحساب/ Ya Davude inna ce'alnake halifeten fi'l-ardi. Fehkum beynennasi bi'l-hakki vela tettebi'l-hevâ. Feyudilleke an sebilillâhi. Innellezine yedillune an sebilillâhi lehum azabun şedidun bima nesu yevme'l-hisab”⁵³⁰ Fahreddin Razi (ö. 1210) sonra bu âyet-i kerimede der ki; “sıfat-ı zikirden sonra 10 sıfat daha Hazret-i Davud hakkında sudur buyurulmuştur” diyerek ta'dad eder ve neticede bu 20 sıfat-ı memduha ile müzeyyen olan ulul'azm enbiya'i kirâm zenb ve Urya kıssası gibi hem günah-ı keba'ir-i zina ve hem zevcini katl hem zevcesine ve nikahına tecavüz etmekten münezze ve müberra olduğu bu 20 vecihle tahakkuk ederek dela'il-i mukni'a iradıyla Ehl-i sünnet ve'l-cema'at mezhebi üzere enbiyalar masum oldukları selasetle irad edilmiştir. Rahmetullâhı aleyhi rahmeten vası'a (Allâh'ın bol rahmet ona olsun).

Bu tafsilattan müsteban oldu ki Tevrâtın Samuel Sifrinin 11. Babının ikinci ayâtından 18. ayâtına kadar Hazret-i Davud leyhisselama isnad etmeleri inzal buyurulan Tevrât-ı şerif kelâmı olmayıp hahamların kendi icadları olarak toplama hurafâta, kitab-ı münezzele demek büyük bir hamakattır. Bundan da anlaşıldı ki asıl Tevrât-ı şerif zaya'a (kayba) uğramıştır.

⁵²⁸ Sâd 38/18; “Biz dağları onunla birlikte tesbih etsinler diye onun emrine verdik”.

⁵²⁹ Sâd 38/20; “Ona hikmet ve sözün gücünü (hitabet ve egemenlik) verdik”.

⁵³⁰ Sâd 38/26; “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hükmet. Hevâya tabi olma. Hevâ seni Allâh'ın yolundan saptırır. Hesap gününü unuttukları için Allâh'ın yolundan sapanlara şiddetli bir azap vardır”.

Lût aleyhisselam kıssası ise // **193** // şu vecihledir ki Sifr-i Tekvin'in 19. babının 30. âyetinden 38. âyetine kadar ve Lût Suar'dan çıkıp iki kızı ile beraber dağda sakın oldu. Zira Su'ud'da sakın olmaktan havf edip iki kızı beraber mağarada sakın oldu. Ve büyük kızı küçüğüne pederimiz ihtiyar olup bir de bütün dünyanın adetine göre bize takarrüb edecek yarar yoktur. Gel pederimizle şarap içip sarhoş olduğunda onunla yatarak pederimizden zürriyet edelim dedi. Ve o gece pederine şarap içirip büyük kız gidip pederiyle yattı. O dahi yani pederi yatıp kalkdığını bilmedi. Ve ertesi gün büyük kız küçüğüne işte dün gece pederimle yattım. Bu gece yine şarap içirelim sen de gidip pederimizle yat zürriyet peyda edelim dedi. Ve o gece dahi pederine şarap içirdiler ve küçük kız kalkıp onunla yattı. Lût dahi onun yatıp kalktığını bilmedi. Bu minval üzere Lût'un iki kızı pederlerinden hamile oldular ve büyük kızı hamile olup oğlu doğdu. Ona Me'ub tesmiye eyledi. Ve bugüne değin Mevabiler'in pederi odur. Ve küçük kızı da bir oğlan doğurup ona 'Ama tesmiye eyledi. Ve bugüne değin Amaniler'in pederi oldu.

İşte görülüyor enbiya-i kirâm olan Hazret-i Lût aleyhisselam damen-i ismetleri zina ve hususi kendi evladına etmek ne kadar nahoş bir kelâm-ı safsatadır ki nübüvvetin vehbi olduğu ve hafız, hakikatin hıfzında ma'mun ve günah-ı kebre ve sağıreden masun ve mahfuz bulundukları asla şüphe götürmez bir emr-i celidir. Böyle efsâne ile memlu' kitaba Tevrât-ı şerif nâm vermek kadar büyük bir hamakat olamaz. Bu kıssa ile sabit oluyor ki Tevrât-ı şerif elbette ziya'a uğramıştır.

Hazret-i Süleyman aleyhisselam aleyhinde de Mülûk-i Sâlis Sifrinin 11. babı âyetinden 13. âyetine kadar bu vecihle mesturdur ki ve Melik Süleyman Firavnlardan kızından ma'ada birçok ecinni nisvanı yani Müdebbiyye ve Urmiyye ve Hayduniyye ve Cüneyyeler sevdi. Bunlar o ta'ifeden idiler ki onların hakkında Rabb, Benî İsrâile hitaben: "Siz onlara takarrub etmeyiniz onlar da size takarrub etmesinler. Zira kalbinizi kendi ilâhlarına tabi' ederler" diye buyurmuş idi. Bunlara Süleyman sevgi ile mülâsık oldu. 700 zevcesi zürkandan olup 300 de odalığı var idi ve nisvanı Süleyman'ın kalbini tarik-i Hakk'tan saydırdılar ve Süleyman ihtiyarlığından nisvanı onun kalbini gayrullâha tabi' etmeleriyle Süleyman pederi Davud kalbi gibi sadikallâh Rabbih olmadı.

Böylece Süleyman Haydunilerin ilâhı 'aşrune ve Amunilerin mekruhi Mülkume tabi' oldu. Ve Süleyman Rabbinin indinde kötü olanı işleyerek pederi Davud gibi kâmilan Rabbe tabi' olmadı. O zaman Süleyman Mubilerin

mekruhu Kambuş ve hem de Amunilerin mekruhu Medluke Orşalim karşısındaki dağda mürtefi' bina eyledi. Ve Allâhlarına buhur yakıp kurban takdim eden ecinni nisvanın cümlesi için dahi bu vecihle etti ve Rab Süleyman aleyhine ğadaba geldi zira Süleyman'a iki defa' görünüp bu hususta yani gayrı ilâhlara tabi' olmamasını tenbih eden İsrâ'ilin Allâh'ı Rabden kalbi sapmış idi.

Rabbin emrini hıfz etmedi Rabb Süleyman'a hitaben; “Sen bu işi icra eyleyip ahdi ve sana tenebbüh ettiğim kanunları hıfz etmediğin için hükmün mutlaka elinden nez'a edip onu kuluna vereceğim. Fakat pederin Davud için bunu senin eyyamında almayacağım. Oğlunun elinden nez'a edeceğim ama bütün hükmün nez'a etmeyip kulum Davud için ve intihab eylediğim Orşelim için oğluna bir sibte vereceğim” dedi. Görülüyor ki hurafât ve hezeyan ve hikâyât ve menkulât ile memlu serapa ğalatât ile meşhun bulunan defatir Hazret-i Mûsa aleyhisselama inzâl buyurulan Tevrât-ı şerif değildir. Peygamberan hazeratına mürted oldu demek dinsiz kâfir kelâmıdır. Mü'minler imân etmişlerdir ki rûsul-i kirâm ve peygamberan-ı i'zam salavât aleyhim hazeratı ma'sumlardır. Kızlarıyla zina etmek Lût aleyhisselama iftira etmek ve Harun aleyhisselam buzağıya tapmak ve ilâh ittihaz etmek ve kavmini de o vecihle ibadet ettirmek ve Yakub aleyhisselam oğlu Yehuza pederinin zevcesi Şamara zina etmek gibi fahiş kelâmları bulunan defatire kütüb-i semavi denilemeyeceği emr-i bedihidir.

Hikayat-ı kazibe ve iftira-yı azimeden biri de yine Hazret-i Süleyman aleyhisselam aleyhinde tefevvüh ettikleri kelâmlarıdır ki Süleyman aleyhisselam ecinniden esir aldığı // 194 // ve kendisinin ziyâde sevdiği kız, mahzun ve mükedder olduğunu görünce Süleyman aleyhisselam bu halini görünce babasının resmini cinnilere emrederek tasvir ettirip, sevdiği kız onu odasına bırakıp babasına secde ederek 40 gün bu vecihle ibadet-i asnâm olduğuna mebni Hazret-i Süleymanın da mülkünden ve saltanatından teb'id etmesiyle mücazâtı lazım gelerek Hazret-i Süleyman aleyhisselam Emine isminde bir ümm-i veledi olup kadınlarına takarrub ve taharet vaktinde hanemizi Emine muhafaza ederdi. Süleyman aleyhisselam, peygamber ve şeyatin ve cinne hükmü o hanım ile idi.

Bir gün yine taharet için hatmemin Emine'ye verdiğinde Sanmer isminde bir şeytan ki sahib-i bahr idi, yani denizlerde amel eder idi. Süleyman aleyhisselam suretine temessül ederek hanımı Emine ahz eyledi ve parmağına geçirerek Hazret-i Süleyman'ın kürsüsüne oturup tayr, cin ve ins onun başına toplandılar. Süleyman taharettten çıkınca hey'eti tebeddül etmiş idi ve

tağayyur olduğundan Emine'ye hanımı talep ettiğinde Emine onu tard ve red ve inkâr etti. Süleyman ekmeğe muhtaç olarak kapılarda dilendi. “Ben Süleymanım” dediğinde yüzüne toprak saçarak söverlerdi.

Dilencilik ile kapılarda sebb ettiklerinden tahammül edemeyerek artık hizmetkârlığa teşebbüs ile bi'l-fecrlere boğaz tokluğuna hizmet etmeye başladı. Ücreti günde iki balık idi. Onlarla tağaddi eder idi. 40 gün bu vecihle idare eder idi ki kendi rızâsıyla kâfire zevcesi için babasının tasvirini hanesine bırakarak 40 gün o surete ziyâde sevdiği zevce-i kâfresi secde etmiş olduğuna mebni o da 40 günü mücazâtı etmesinde Asıf b. Berhiya ve zira ve hükkâm-ı Benî İsrâ'il bu Süleyman şeklinde olan şeytan Sahir'in hükmünde şer'e muhalif hüküm ettiği görülünce Hazret-i Süleyman zevcelerinden Asıf veziri suâl etti, kadınlar dediler ki; “Cümlemizle yattı lâkin cenabetliğinden hiç gusül etmez idi” dediklerinde Süleyman olmadığını bu hüküm-i vâhid elinden tebyin edince ve Süleyman'ın 40 gün müddeti netice şeytan olan Sahir uçup hanımı da denize ilka etti de bir balık o hanımı yuttu. O balık da balıkçıların toruna düşüp Süleyman'a ücret olarak verdikleri iki balığın birinde karnını yarıp pişirmek kastettiğinde kendi hanımını görüp hemen parmağına takarak secdeye varıp, mülküne varıp tahtına oturdu diye tevarih ve ehl-i kitap nâmı verilen safsata ve hurafât da derç etmişlerdir.

Bu kıssa sahih olmadığı ve iftira kezzabin olduğu birkaç vecihledir. **Birinci:** Şeytan teşebbüh edip mülküne tasallut hükümde zulm ile ümmetinde tasarrufa ve zevcelerine takarrub ettiği mümkün hadd-i haricindedir. Ziraaleyhisselatu vesselam buyurmuştur ki; “إن الشيطان لا يتمل بي ولا يتصور”⁵³¹ İnne's-şeytane la yetemessellü bi ve la yatasavvuru bisureti”⁵³¹ enbiyaullâha ise şeytanın musallat olamayacağını bu hadis-i şerif te'yid eder. İsmet-i enbiya ise ehl-i sünnet ve'l-cemaa akâididir. Nisa'-i enbiya ise “الطيبات الطيبون للطيبين و اللطيبين للطيبين/Ettayyubatu littayyibine ve't-tayyibune littayyibati”⁵³² âyet-i kerimesi ile saha-i ismetleri bu iftiradan müberra olduklarını beyân buyurur. “ضرب الله مثلاً للذين كفروا امراً نوح و امراً لوط كانتا تحت عبيدين من عبادنا” Darabellâhu meselen lillezine keferumraete Nûhin ve'mraete Lûtin kaneta tahte abdeyni min ibadina salihin

⁵³¹ Buharî, *es-Sahîh*, İlim 38, Tabir 2/10; İmam Malik, *el-Muvatta*, Rüya 1, 2/956; “Şeytan benim suretime ve temsiliime asla giremez”.

⁵³² Nur 24/26; “Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler ise temiz kadınlarıdır”.

fe hanetahuma felem yuğni anhumâ fillâhi şey'en".⁵³³ Müfessirun müttefiken dediler ki; "فخانتاهما/fe hanetahuma" (o ikisine ihanet etti) mânâsı fi taatin lehuma ve'l- imân yani Nûh ile Lût aleyhisselam hazretlerinin aileleri hakkında hıyânet edenlerin mânâsı, kocalarına adem-i imân ve adem-i itaat mânâsınadır. Yoksa haşa başka bir mânâ değildir. Sure-i Sad'da "ولقد فتنا سليمان ولقد فتنا سليمان" Veled kad fetenna Süleymane ve el kayna ala kursiyihi ceseden sümme enabe"⁵³⁴ mânâsı enebnahu ey fettennahu, imtihan ve ibtila etti mânâsınadır.

Sahibü'ş-şeri'a sallallâhu aleyhi vesselmeden rivâyet olunmuştur ki Süleyman aleyhisselam gelecek gecede 100 ya 99 kadınlarına vara da her biri o yüklü olarak 100 erkek binici ve fi sebilillâh muharebe edici doğursunlar niyetiyle o gece cümlesini tavaf etti. İbn Abbas (ö. 687) radiyallâhuanh dedi ki Süleyman aleyhisselamın zahrında 100 erkek suyu var idi. Süleyman'ın sahibi ki Melek idi "inşallâh" söyle dedi. Hazret-i Süleyman bu "inşallâh" kelâm-ı hikmetâmizini demeyince o 100 nüfus kadınlardan ancak biri hamil olup yüklenip şakk-ı racül getirdi.

Peygamber-i zışan sallallâhu aleyhi vessellem buyurdu ki "Nefsim yed-i kudretinde olan Allâh biliyor ki Süleyman "inşallâh" demiş olsaydı fisebilillâh mücahede edenler olurdu". *Sahihi Müslim*'de dedi ki Hazret-i Süleyman için nısf insan doğurdu. Ashâb Muani dedi ki "الشق هو الجسد الذي القى الشق على كرسيه حين عرض عليه" Eş-şekku huve'l-cesedüllezi elka ala kürsiyyihi hine arada aleyhi" (Şekk, onunla karşılaştığında kürsüsünün üzerine koyduğu cesettir) bu ise ukubet ve mihnettir ki fitne tabir olunur.

Bazılar veledi fevt olup meyyit olarak kürsüsü üzerine ilka olundu. Bazılar indinde dediler ki // 195 // "Süleyman aleyhisselam hazretlerinin zenbi veled-i cinsine haris olduğudur. Kâmil olana münasip ve tayyib olan Allâh'tan sivâ'sını taleb etmemektir. Temenni-i ğalebe ve hırs-ı veled müsteğrak olduğuna mebni istinşayı yani inşallâh unutuldu" dediler. Gerek Tevarih-i Tivrât ve gerek sa'ir hikayât Hazret-i Mûsa aleyhisselam'dan çok seneler sonra tahrir olunmuş olduğu ve Tevarih-i kalkali olması da Hazerat-ı Davud ve Süleyman hikayeleriyle de sabit oluyor ki bu enbiya zamanı Hazret-i Mûsa aleyhisselam zamanından ne kadar sonra oldukları da isbata kâfidir.

⁵³³ Tahrim 66/10; "Allâh inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir. Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikahı altındaydılar. Ama kocalarının davasına hıyânet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allâh'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı".

⁵³⁴ Sâd 38/34; "Andolsun biz Süleymanı bir sınavdan geçirmiş ve tahtının üzerine bir cesed koymuştuk sonra o bize yöneldi".

Bu Tevrât bablarının her biri müteaddid insanların evkat-ı muhtelifede kaleme aldıkları mütala'attan ibaret olduğunu mu'terif bî hesap ulema-yı Yahud ve Nasârâ beyân etmişlerdir. Zerrum nâm âlim-i İsevî kitab-ı Yahûdîyyette yazmış olduğu eseri mukaddimesinde tastir oluyor ki Esfâr-ı Tevrât'tan Kitab-ı Ester, Kitab-ı Baroh, Kitab-ı Dezum Kitab-ı İkle Zibastiki, Kitab-ı Evvel-i Mekamin, Kitab-ı Yahûdîyyet Sani-yi Mekamin kitapları Nasârâ indinde meşkur ve gayr-ı mu'teber olduğuna mebni, 305 sene'î miladiyesinde Nais şehrinde ulama-yı Mesihîyye'den mürekkeb "Berâhim" in mezhebi akd olundu. Birçok müzakerât ve münakaşattan sonra ancak kitap Yahûdînin kabul olup sa'ir, meşkur olarak terk olundu. 364 senesi Lursiya şehrinde akd olunan meclis-i mezhepde 397 sene-i miladiyesinde mün'akid olan ve 327 alim mevcûd ve meşhur ektabın riyasetinde akd olunan mecliste evvelkilerin kararını tasdik etmişlerdir.

Sonra Terlor, Kaluranlis, Zanet meclisleri akd olunup evvelki mecalis ahkâmını kabul etmişlerdir. Protestan fırka-i müdekkikası bu kitapların cümlesini red ve verilen hükümleri bi'd-delail tezyif ederek Kitab-ı Estero'nun birinci cüz'ünü red ile diğer cüz'ü teslim edip 16 babı şamil olan Kitab-ı Estero'un dokuz babıyla 10. babında üç âyeti teslim ederek bâkilerin cümlesini red ve inkâr edilmeleri erkan-ı dinden olduğunu i'lanla "Lazımu'r-eddir" dediler.

Müfessirinden Adam Clark (ö. 1832)⁵³⁵ ve Housen muhakeme ederek Sifr-i Tekvinin 36. Babının 31. âyetiyle bunu takip eden sekiz âyet Sifr-i saminin üçüncü babının 14. âyeti Tevrât kelâmı olmadığı gibi gayrılarının idhaliyle iftirada bulunduklarını, âyetlerin mündericatından anlaşıldığı vecihle tahrif edilmiş olduklarını itiraf ediyorlar. Kolmohut nâm âlim tarafından te'lifine izarla Zaibviz tarafından itmam olunan "Kenzebil" yani "Ahd-i atik" vecdiden tefsir unvanlı eserde deniliyor ki Hazret-i Mûsa aleyhisselam kitabında bulunan bazı cümleler müşarünileyhin kelâmı olmadıkları sarâheten anlaşıyor. Sifr-i A'dâd'ın 31. babının 40. âyeti ve Sifr-i Tesniye'nin üçüncü babının 14. âyeti ile âyât-ı sâ'iresi cenab-ı Mûsa'nın kelâmları değillerdur.

Adam Clark (ö. 1832) tefsirinin cild-i evvelinde Hazret-i Mûsa'nın kelâmı Sifr-i Tesniye'nin 33. babında hitam bulmuş olup 34. babı Mûsa'nın kelâmı değildir. Teyakkun ederim ki Hazret-i Mûsa'nın irtihalinden bir hayli zaman sonra Benî İsrâ'il'in meşayih Simone Semen ahbar tarafından

⁵³⁵ İngiliz metodik ilâhiyatçı. Tevrât ve İncil Bilgini.

yazılmıştır. Kin Kate (ö. ?) alim de “Hema’il-i Evvel Sifrinin 17. babının 12. âyetinden 31. âyetine kadar muharrer olan âyetler sonradan ilhak edilmiş olduklarından kütüb-i Tevrâtiyeden ihraca şayan olup tercümemizi son defa tashih ettiğimiz sırada bu âyetleri idhal etmedik” diyor.

Bu tafsilattan müsteban ve hüveyda olduğu vecihle elan yedlerinde bulunan Tevarih Hazret-i Mûsa aleyhisselam inzal buyurulan Tevrât-ı şerif olmadığı bir emr-i müberhendir. Zira bu mecma’alar üç nüsha olup İbrânî, Yunanî ve Samirî’dir. Bunlar arasında bîhad ve bîhesap muhalefet vardır ki ta’dad ile tükenmez. O zaman Tevarih rakamla olmayıp yazı ile olurdu. Binâenaleyh sahih olacağı ve ğalat olamayacağı emr-i tabi’idir. Eğer rakamla olursa 10’un karşısına bir nokta ziyâde düşerse 100 olur. 1000’den iki nokta sehven yazılmazsa 10 olmuş olur. Lâkin hataen tahrir olunursa sehv ve ğalat nadiratdan olup kasden ğalat yazılmayacağı herkesçe malum bir emr-i bedi’idir.

Beş türlü ihtilafı tahrir ile iktifa edelim: Hilkat-ı alemin mebdei hakkında bir tarih-i kat’a beyân etmek haddi imkân haricindedir. Zira peygamberi zişan efendimiz taraf-ı zi şerefinden bir kelime-i sahihe şerefsudur buyurulmamıştır. Ve sure-i Kehf’de “ما اشهدتهم خلق السموات و الأرض و لا خلق أنفسهم/Ma eşşehedtuhum halka’s-semavâti ve’l-ardi vela halka enfusihim.”⁵³⁶ âyet-i Kur’ân’iyyesinde musarrahtır. // 196 //

Birinci İhtilaf: Âdem aleyhisselamdan tufan-ı Nûh aleyhisselama kadar mürur eden zamandadır. Nusha-i İbraniyye’de 1656, Yunaniyye’de 2262, Samiriyye’de 1307 senedir. Ahd-i Atik nüshalarının üçünde de Hazret-i Nûh aleyhisselamın 600 yaşında iken tufanın vuku’a gelmiş olduğu münderiçtir. Âdem aleyhisselam 930 sene muammer olmuş olduğu bit’tasrih nüsha-i Samiriyye’nin kavlince Nûh aleyhisselam 220 yaşında iken Hazret-i Âdem aleyhisselamın irtihali iktida ediyor. Hazret-i Nûh aleyhisselamın veladeti Hazret-i Âdem aleyhisselamın irtihalinden 126 sene, Nûsha-i İbrâniyyece ve 732 sene, Nûsha-i Yunaniyyece sonra vuku’bulur. Rose Kakladiyus (ö.) diyor ki Nûh aleyhisselamın veladeti Âdem aleyhisselamın vefâtı tarihinin 2256. senesinde vâki’dir.

İkinci İhtilaf: Tufan-ı Nûh aleyhisselamdan veladet-i İbrâhim aleyhisselama kadar mürur eden zamandadır. Nûsha-i İbraniyye’de 292, Yunaniyye’de 1072, Samiriyye’de 942 senedir. Sifr-i Tekvin’in 9. babının 28.

⁵³⁶ Kehf 18/51; “Ben onlara ne göklerin ve ne yerin yaratılışını ne de bizzat kendilerinin yaratılışını gösterdim”.

âyetinde Hazret-i Nûh aleyhisselam tufandan sonra 350 sene mu'ammer olduğu muharrerdir. Bu halde İbraniyye nüshasınca Nûh aleyhisselamın zaman-ı irtihaliinde İbrâhim aleyhisselam 58 yaşında oluyor.

Üçüncü İhtilaf: Nüşa'î Yunaniyye'de Erfahşed ve Şalih arasında bir batın mevcuttur ki o da feteyândır. Bu ise ne İbraniyye ve Samiriyye nüshalarında ve ne de bir müverrihin tarihinde merkûm ve mezkûr değildir. Ancak Enacil-i Erba'a muharrirlerinden Luka yazdığı İncil'inde Nüşa-i Yunaniyyeyi intihab ederek nisbet-i Mesih'i ta'dad esnasında Feteyan zikr olunmuştur. Nasârâ indinde pek refi'ulmenzil alim ve müçtehid-i tanınmış olan İktisabiyyin ve sair kudema-i Mesihîyye Tevrât'ın nüsha'î İbraniyyesi tarih-i miladdan 130. sene mürurunda Yahûdiler tarafından 'amden (kasten) tahrif edilmiş olduğunu kemâl-i iftihar ile şerh etmiştir.

Dördüncü İhtilaf: Mescidin vaz' binasıyla mevki-i mahsusasındadır. Nüşa'î İbrâniyye'de 'İyâl Dağı'dır, Nüşa'î Samiriyye'de Cürzum dağındadır. Kitab-ı Tesniye'nin 21. babında dördüncü âyette Ürdün'den ubûr ettiğinizde, benim sana bugün tenbih ettiğim bu taşları İyâl dağında döküp onları kerpiç ile sıvayasın tarzında muharrer olduğu halde Nüşa-i Samiriyye'de benim size vasiyet eylediğim taş Cürzum dağında nasb edin diye tahrir olunmuştur. İyâl ile Cürzum birbirine münazır iki dağdır. Nüşa-i İbraniyye'de Hazret-i Mûsa mescidin İyâl dağı üzerinde bina edilmesini emrettiği anlaşıyor. Nüşa-i Samiriyye'de ise Cürzum Dağı üzerinde inşa edilmesi emredildiği münfehim oluyor. Herkesçe malum ve meczumdur ki menba'lar ve bağçeler ve mütenevvi' nebâtât Cürzum Dağı'ndadır. İyâl Dağı ise kupkuru çırılçıplak bir dağdır. Mescidin binası için elbette burasının intihab ve tercih edileceği aşıkardır. İşte Kin Kate ve gerek sa'ir zevât nüsha'î İbraniyye'nin maharref ve Nüşa-i Samiriyye'nin musahhah olduğu cezm ve i'tikad ediyorlar.

Beşinci İhtilaf: Âdem aleyhisselamın hilkatinden milad-ı Mesih'e kadar güzerân olan zaman, Nüşa-i İbraniyye'de 4004, Yunaniyye'de 5870, Samiriyye'de 4700 senedir. Henri İskat ve Hilzem 3155 senedir İngilizceye mütercem olan nüshaları birbiriyle mukabele eden Charles Rouger (ö. 1855) nâm mü'ellif, hilkat-i Âdem'den bugüne kadar mürur eden zamanın ta'yini hususunda milad-ı İsa aleyhisselamdan beri gelip geçmiş olan kâffe Kilise müverrihlerinin 25 kavlini nakilden sonra bunlardan hiç olmazsa iki kavlin birbirine mutabık olmadığını beyân ve sıhhatlerini galatlarından temyiz etmek muhâl olduğunu itiraf ediyor. Bu tafsilatlardan müsteban ve hüveyda oluyor

ki Hristiyanların kendi itirafları üzere bu Tevrât nâmı altında olan toplama ve tevarih şeklinde ve birbirini tenkit ve tekzib eden ve cümlesi ğalatât ile meşhun ve memlu hurûfattan ibarettir.

Aka'id-i Nasâra ve Bahs-i İncil-i Şerif

Aka'id-i Nasâra ve bahs-i İncil-i şerife gelince Hazret-i İsa ala nebiyyina ve aleyhisselam 30 yaşına bülüğunda bir yeni şeriat ile meb'us olup İncil-i Şerif nâmında bir kitab-ı semavi inzal buyuruldu. Peygamberân-ı i'zâm hazerâtına mahsûs bihesap mu'cizât-ı bahiru'l-âyât ile sıdkına delil olan alametleri izhar buyurdu ancak 12 fakir kişi ile birkaç kadın imân edebilmişlerdir. Bunlardan Şem'un nâmında biri irtidad edip Yahûdîlere Hazret-i İsa ve ahvalini ihbar etmiştir ki Nasârâ beyninde bu günkü günde bile hakaretle yad olunur.

Ha'in kişiye “Yuda” derler. Gâlip Yahûdîler ve husumetle meşhur kavmin İsevîlere ettikleri cevriye cefa; havariyyun, din-i İsa'yı neşir değil 300 seneden daha ziyâde hükm-i İncil mektum tutulup yer altında ve mağara ve mahzenlerde gizli ibadet etmek gibi desturlara iltica etmişlerdir. // 197 // ve bunlarda Yahûdî ellerine geçince işkence ile katl ve itlaf olunurlardı.

Asıl İncil-i Şerif Yahûdîler ellerinde parçalanmış ve ziya'a uğramıştır. Hazret-i İsa ala nebiyyine ve aleyhi vessellem efendimiz August zamanında dünyaya gelmiş, Biterek zamanında nihâyet bulmuş bundan sonra Sezbul ki Pavlus nâm-ı diğer Sezus isminde bir Yahûdî Romalıları Hristiyanlığı ta'mime başlamıştır. Hristiyanlık evvela esirler ve fakirler arasında neşir etmiştir. Roma Devlet-i muazzamasını tefriye garbî ve şarkîye taksim edilerek her biri diğerine zıd olarak şarkî Ortodoks ve garbî Katolik mezheplerine Hristiyanlık zuhurıyla yeni mezhep taraftarlarıyla Putperestlik arasında mezhep münaza'aları papaların icad kerdesi olarak büyük kuvvetli bir devlet-i azimeyi alt üst ederek ikiye ayırmışlardır.

Şark imparatoru Kostantin münaza'aya hitam ve dahili karışıklığı bastırmak için evvela imparatoriçesi sonra da hile ile Hristiyan olmuş gibi göstermiş ve onlar yine riâyet etmiş ise de fa'ide elde edememiştir. İmparator III. Leon zamanında mezhep münaza'aları devam etmiş İkonoklast yani put kırıcı nâmıyla maruf bir fırka kiliselerde bulunan Hazret-i İsa ve Meryem ve havariyyûn resimleri çıkarılmıştır. İmparator Leon da bu fırkaya mensup olduğundan Konstantiniyye'de içtima' eden meclis-i rûhani kiliselerinde resim isti'mal etmek haram olduğunu ilan ettirmiştir. İren zamanında bu resimler yine iade olunmuştur.

Nasârâ'nın itikadı ise İmam Makrizî (ö. 1442) *Hutat* ünvanlı te'lif-i meşhuresinde Ebû Hureyre (ö. 678) radiyallâhuanh hadisinde sahih olarak “و تفرقت النصارى على اثنين و سبعين فرقة firkaten”⁵³⁷ hadis-i şerif muktezasınca 72 fırkanın asılları üç fırka olup sonraları teşaub ederek 72 fırka olmuştur. Bu üç fırka Melkâiyye ve Nesturiyye ve Ya'kubiyyedir. Ekanim-i selaseye (üç uknum: üç ikon) te'abbudde müttehidlerdir. Lâkin her biri indinde ekanime bir levn (bir çeşit) mânâ vermişlerdir. Melekâiyye kelime, yani uknum, ilm-i cesed-i İsa ile müttehid ve onun nasiviyyeti (insanlığı) ile müttehid oldu, derler. İttihadı dahi hulul-i imtizaç ile tefsir ederek kelimenin cesed-i mesih ile imtizacını suyun hamr ile imtizacı gibi olduğunu ve Mesih'in ilâh-ı ezel-i kadim ve Meryem'in ilâh-ı kadim doğurduğunu iddia ile cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretlerine “eb” Hazret-i İsa'ya “ibn” itlak ederler. Pederi cihetinden ilâh, valide cihetinden insandır. Cumhur-i Nasârâ bu kavilde mu'takidlerdir.

Yakubiyye hulul ve ittihad ile ekanim-i sülasiyye ka'il olup uknum-i ilmin rahm-i Meryem'de lahm ve deme intkılabilyle Mesih olarak cesediyle zahir oldu derler. Nasturiyye ise te'vil sahipleri olup zât-ı ilâhi'nin üç aslı vardır. Vücut, ilim, hayattan ibarettir. Uknum ki asıl ma'nasınadır bu ekanim-i selaseden uknum-i alemleri nutk ve kelime ile tefsir ederler. Kelime cesed İsa ile müttehid oldu fakat beden İsa'ya te'alluku ve zuhur tariki üzere olmayıp belki Şemsin bulut üzerine işrakı ve nakşın hatemde zuhuru gibi olduğuna zahip oldular diye vecihle te'vil etmek istemişlerdir. Lâkin 431'de içtima' eden Ayasuluğ meclis-i rûhanisi tarafından bunların aka'idleri red ve cerh edilmiş ve te'viliyata zahip olanların mürted olduğuna ve meydana gelen bu yanlışlık ve zahiplerin re'yi iptali her taraftan hücumu uğramıştır.

Mü'evvillerin (yorumcular) bazıları da rûhun beden ile terkibi gibi lahut ile nasutun tereküp etmesi suretiyle husule geldiğini ve ma'rifet olarak uknum-i alemin cesed İsa'ya hululüyle cesed İsa'dan harik-i âde sudur ettiğini ve katl ile salb ise uknum alemin beden-i İsa'ya hululünden makdem nasut üzerine vuku' bulmuştur diye te'vil etmişler ise cumhur-i Nasârâ bunu red ederek cerh ve ta'dil etmişlerdir. Hristiyanlık alemleri tebeddülât ve televvünâtan hali kaldığı zaman kalmamıştır. Da'ima i'tirazâta uğrar ve her i'tirazâta uğradıkça bir cem'iyet teşkili ile yeni bir aka'id karar ile destur tutulur.

⁵³⁷ “Hristiyanlar 72 fırkaya ayrıldılar”.

Aryus alim-i zi fûnun teslis ve ekanim-i selaseye aid olan meslek ve mezahibi red ve inkâr ve cenab-ı Vâhid-i mutlak olduğunu tasdik ve ikrar eylemesi üzerine İskenderiye'ye ba tarik-i “Alexander” riyasetinde 318 babasından mürekkep bir cemiyet her tarafından celb ile İznik teşkil edilmiş Aryus'un küfrüne ka'il ve ilan ederek aka'id-i Nasârâ'nın vaz' ve te'sisi için şu kararı aniyeyi ilan etmişlerdir. İlah-i vâhid olan babaya inanınız ki her şeyin maliki ve görülen ve görülmeyen bilcümle eşyanın Sâni' ve Halik'ıdır. Kezalik Rabb-i vâhid olan İsa'l-Mesihe inanınız ki Allâh'ın oğludur cevherde babaya müsavi ve onun şerik ve naziridir. // 198 //

Her şey kendisiyle vücut bulmuştur. Bizim halâsımız için gökten inmiş ve rûhü'l-kudüsden tecessüd edip insan olmuş ve onu Meryem hamil olarak Meryem-i Betûl'den doğmuştur. Ba'dehu Yahûdî tarafından salb olunup kabre konulduktan sonra üç gün geçtiğinde kalkıp göğe çıkmış babasının sağ tarafında oturmuştur. Bu İznik'te mün'akid olan şu karara emat tesmiye ederek tescil etmişlerdir. Binâenaleyh bu teslis ka'idesini Hazret-i İsa aleyhisselamdan ve ne havariyundan bir kelâm-ı sahih rivâyet etmiyorlar. Sonra ihtira' olunup üsafika ve patrikleri icad ve rableri olduğunu tahakkuk edince Hazret-i İsa aleyhisselama inzal buyurulan İncil-i şerif ziya'a uğrayıp Hristiyanların yedlerinde bulunmadığı şüphe götürmez bir emr-i celidir. Zira kendi e'az ümmetileri ile sabit ve içtiha'alarıyla her zaman bir türlü aka'id tahrir etmeleri bunu mu'eyyiddir. Eğer İncil-i şerif ziya'a uğramamış olsaydı onun ahkâmı ve âyetleriyle istidlal olunarak bilcümle ona itikad ve imân etmeleri kafi olup gayrı bir kanuna ihtiyaç his etmezdi.

Enacil-i Erba'anın muharrirleri ayrı ayrı zamanlarda her birinin muharrirleri tarih kılıklı mecme'alardan ibarettir. Ve Aleksandır Heyeti olan ve İznik'te teşkil bulunan hey'et-i meşekkele 318 İncil nâmına yazılan Hazret-i İsa ve havariyun evsâf ve ahvalini mübeyyin ve muhaverelerini toplatıp birbirine muğayir ve tevarihî asla birbirine muvafık olmayan hurafât ve hikayâtı memlu ve herkesin hatırına hutur eden hayalatı İncil-i Şerif nâmına defatirler tahrir olunmuş ise de hurûfatı gayrılarına nisbeten kalil olan dört nüshayı Alexander cem'ini kabul ederek sa'ir 300 bu kadar İnciller nâmına olan hikayatın imhasına emir veriliyor.

Ta'tile uğratarak (hükümünü kaldırarak) ancak yed-i Nasârâ'da dört incil nâmına kalmıştır. Matta ve Luka ve Yuhanna ve Markus nâm kimselere nispet olunurlar. Matta İncilini Filistin diyarında İbrani, Luka İskenderiye'de Yunan lügatı, Yuhanna Efesus nâm mevzi'de hat ve se'ile, Markus Roma'da tahrir edilmişlerdir. Bu Markus Yahûdî iken Nero yedinde Hristiyan olduğu

gibi Luka da Pavlos yedinde Hristiyan olmuştur. Bu Pavlos yahut nâm-ı diğeri Julyus daha vasi' miyasa İseviyyeti ihdas etmiştir. Enacil-i erba'anın tarih ve toplama hurafattan ibaret olduğunu ibaret olduğunu bi't-tedkik yeni sistemde risale tahririyle ile taze bir din vücuda getirmiştir. Fulayen ahalisine gönderdiği risalenin 16. 17. âyetlerinde kimse size me'kulât ve meşrubât hususunda ve bayramlar ve sebt günlerine dikkat etmek hakkında ta'lim-i din ve diyanet etmemelidir. Zira bu gibi şeyler maksud-i balâniyân olan umurun gölgesidir. Cesed-i İsa hazret-i Mesih içindir. Ve Roma ahalisine gönderdiği risalenin 14. babında tahkiken "Ben bilir ve Rab İsa'ya itikad ederim ki necisü'l ayn bir şey yoktur. Belki necis zann edenler için her bir şey necistir. Timurtaş gönderdiği risalenin bab-ı evvelinde zira kâffe eşya tahir olanlar için tahirdir ve necislerle münafıklar için her şey necistir. Çünkü onlar kendileri hatta akıl ve kalplerine varıncaya kadar necistir" diyor bunun gibi bi-hisab taze taze din icad edenleri had ve hesabı yoktur.

Fahrettin Râzî (ö. 1210) sure-i İmran'ın mubahele âyeti tefsirinde buyurur ki Harzemde idim. Ulema-yı Nasârâdan davalı bir şahıs geldiğini haber verdiler. Yanına gittim, mukalemeye başladık. "Âlem-i Mesih; Hazret-i Muhammed'in nübüvvetine deliliniz nedir?" Ben dedim ki "Hazret-i Mûsa ve İsa vesa'ir enbiya-yı kirâm hazeratından havarık zuhuru menkul olduğu gibi Hazret-i Muhammed aleyhisselamdan da birtakım harikalar, mucizeler zuhur ettiği tevâtüren menkuldür. Bu gibi mucizât ise o zatın dava-yı nübüvvetde sâdik olduğuna delalet eder. Delalet etmez diyecek olursak Muhammed aleyhisselam gibi sa'ir peygamberan ve zişanın dahi nübüvvetlerinin bâtılatına hüküm etmemiz lazım gelir". İsa dedi ki; "Ben hazret-i İsa hakkında peygamber demiyorum Allâh'tır diyorum". Ben dedim ki "Senin gibi alim zevât evvela Allâh'ı bilmiyorlar. Demek Allâh'ı bilmemişsin. Bu söz ki bu babda söyledin bâtıldır. Zira İlâh olan zât cisim ve mütemeyyiz ve arızı olmaması vâciptir.

Hazret-i İsa ise cismani bir şahıstır. Yok iken var oldu. Şirk kavlinize göre Yehud tarafından katl olundu. İbtida-yı ömürde tıfıl idi sonra büyüdü. Yerdî, içerdî, söz söylerdi, uyurdu, uyanırdı. Halbuki muhdes olan bir şey kadim olamaz ve müteğayyir-i daim olamaz. Sizin üç türlü sözünüz vardır: **Birinci**, İsa'nın şahs-ı cismanisi ilâhtır diyorsanız bu bâtıldır. Zira âlem o cisimden ibaret olmuş olsaydı sizin itikadınızca katl olduğu vakit ilâh-ı âlem katl olmuş olacağından ondan sonra âlem ilâhınız kalmak lazım gelirdi. Hususan ki ta'ife-i Yahudun galebesiyle katl olunan Allâh'ın şu acz ve i'tizali nazar vakti celbe şayandır. **İkinci**, İlâh Hazret-i İsa'ya bilküllüye hulul etmiştir

// 199 // diyorsanız bu dahi bâtıldır. Zira cisim ve araz olmayan İlahın bir cisme hululü mümteni'dir. Çünkü İlah cisim olduğu taktirde onun cismi ahire hululü cismin eczasının yekdiğeriyle ihtilatından ibaret olur. Bu da ecza'ı Allâh'ın tefrikini icap eder. İlah araz olduğu taktirde mahalle ihtiyacı lazım gelir. Muhtaç olan şey ise İlah olamaz. **Üçüncüsü**, İlâh Hazret-i İsa'ya "Bilcüz'iyye hulûl etmiştir" diyorsanız, bu da bâtıldır. Zira hulûl eden cüz'-i uluhiyette mu'teber ise hâl-i infisalinde İlah'a noksân arız olur. Mu'teber değil ise o cüz'ün eczadan, ecza-ı İlah'tan olmaması lazım gelir. Bir de Hazret-i İsa'nın hayat-ı hakka pek ziyâde ibadetle iştiğali mütevâtirdir. Eğer İsa İlah olsaydı bu iştiğal abes ve muhal olurdu. Zira İlah olan kendi nefesine ibadet etmez".

Bu izahattan sonra Mesihi'ye dedim ki "Hazret-i İsa'nın İlah olduğunu neden anladın?" Mesihi dedi ki "Hazret-i İsa'dan emvâtı ihya, ekmeh ve ebrası ibra gibi ancak kudreti ilâhiyye ile husule gelebilecek acaibin zuhurundan anladım". Ben mukabiline dedim ki "Adem-i delilden, adem-i medlul lazım geleceğini teslim eder misiniz, etmez misiniz? Eğer teslim etmeyecek olursan ezelde bu âlem yok idi deyince yine ezelde Sâni'in vücudunu nefy etmiş olursun. Eğer teslim edecek olursan madem ki ilâhın İsa'ya hululünü tecviz ediyorsun bana, sana ve sa'ir hayvanâta hatta nebatât ve cemadâta hulûl etmediğini neden biliyorsun". Mesihi dedi ki "Bunda fark zahirdir. Çünkü İlahın İsa'ya hululüne hüküm edişim, kendisinin mazhar-ı acayip olmasından na'sidir. Öyle harak ve mucize sende bende zuhur etmiyor. Binâenaleyh bundan bilinir ki Hazret-i İsa'da tahakkukunu iddia ettiğim hulul bizde mefkuddur".

Ben dedim ki "Hazret-i İsa'da bu havarık zuhuru İlahın ona hulul ettiğini delil ise biz de adem-i zuhuru bize hulul etmediğine neden delalet etsin? Hulul İlaha mütehakkık olduğu halde delilin zuhur etmemesi için caiz değildir. Her hulul ettiği cisimde havarık izharına Allâh'ın bir mecburiyeti var mıdır? Adem-i delilden adem-i medlul lazım geleceği sabit olunca senden benden havarık etmemesi İlahın bana sana hulul etmemesine delil olamayacağı tebeyyün eder. Bu halde göğ, kediye, fareye de Allâh'ın hululi için hiçbir mâni' kalmaz. Bir din ve mezhep ki cenab-ı Hakkın bu gibi şeylere hululüne tecviz ede ondan daha bayağı ondan daha fena bir şey tasavvur olunur mu? Asayı hayyeye tahvil etmek, ölüyü diriltmekten akla daha ba'iddir. Zira meyyit ile hayy gibi müşakele asa ile hayya arasındaki müşakeleden daha ziyâdedir. Madem ki asabı hayyeye tehvil harikası Hazret-i Mûsa'nın İlah veya ibnüllâh olmasını icap etmiyor. Bu surette ihya-yı mevta mucizesi Hazret-i İsa'nın uluhiyyetine neden lüzum gösterebilir?" İmam

Fahrettin Razi (ö. 1210) der ki “Ben bu sözü bu dereceye getirince Mesihî okumuş bir diyecek bulamayıp sükut ile mukabeleye mecbur oldu”.

Nasârânın hulul itikadı güneş gibi zahir veya bahîrî’l-butlandır. Zira ecsâmın müttahidu’l-hakaik olmasıyla bir cismin salih olduğu şeye diğer ecsâmın salih olacağı derkârdır. Binâenaleyh eğer cenab-ı Hakkın gerek zât ve gerek sıfatının bir cisme hululü caiz olsaydı hululü mezkurun bir cisme inhisarı tercih-i bila müreccih olmakla ecsâme de hululü caiz olacağından ecsâm-ı mefkureyi dahi Bar-ı te’âlânın hulul etmesi lazım gelir idi. Bu ise bedihiyyü’l-butlan olduğundan zât veya sıfatın bir şeye hululü muhaldir. Hulul ikiden halî değildir. Biri hulul serayanı diğeri hulul cidarıdır. Hulul serayanı iki cismin birisi diğerin eczasına nüfuz ederek işaret hissiyyede birleşmeleridir. Ma-i verdin (gülsuyu) derde (ağrıya) hulûlü gibi. Hulûl cıdarı, iki cismin birisi diğere mücaverettir ki ikiye ayrılır. Biri hulul-i imtizaci, diğeri hulul-i vasfî.

Hulul-i imtizaci bir cism-i mayî’in diğeri cism-i mayî’le ihtilât ve mücaverettir. Hulul-i vasfî veya hulul-i mahallî iki cisimden birinin diğere zarf olması veya bir vâsin mevsuf ile ve bir arzın mahallî ile ka’im olmasıdır. Hululün me’ani’i mezkuresinden hiç birisi haddizatında mahal değil ise de lâkin terkihi ve gayra ihtiyacı mutazammın eczaya inkısamını ve mahalle iftikariyeti muktazidir. Bu gibi şeyler ise havâssı ecsâmdan olmaları cihetle vücut vâhidiye münafî bulundukları derkar ve Binâenaleyh Hakk te’âlâ hazretleri hakkında hulul muhal olduğu aşîkârdır.

Cenab-ı celle ve ‘alâ subhane ve tekaddes hazretleri gayrıyla müttehid olmaz zira ittihad ya intikal ve tebdil veya hulul tarikiyle olur ki tarik-i mezkur ile olan // **200** // ittihad Hakk Bari’de tasavvur olunamaz. Çünkü intikal ve tebeddülde tağayyur vardır. Cenab-ı Hakk ise tağayyurdan münezzehdir. Hulul ise aksamıyla beraber ma’an ihtiyacı müstelzim olduğundan muhaldir. Bir de ittihad iki şeyin mahiyetlerinin in’idamıyla veya bekasıyla olur. Şikk-ı evvele nazaran ya Vacibin mümkün olması veya mümkünün vâcip olmasını istilzam eder bu ise kalb-i hakâyık olduğundan muhaldir. Şikk-ı sâniye nazaran vücup ve imkânın zât-ı vâhidde içtima’ı lazım gelir ki bu da bâtıldır. İttihad iki veya daha ziyâde şeyler şey’-i vâhid olmasıdır. Bu da iki türlü olur ki ittihad-ı hakiki ve ittihad-ı mecazi denir. İttihad-ı hakiki iki şeyin muğayeret-i zatîyeleri za’îl olarak şey-i vâhid olmasıdır.

Bu ittihad-ı mutlakadır, yani gerek Vacib-i te’âlânın ve gerek gayrısının ittihadı olsun fark yoktur. İttihad-ı mecazi iki şeyin yek diğere

inkısamıyla ikisinden hakikat-i ahârî hâsıl olmaktır. Mesela turabın suya inkısamıyla çamur olması gibi. Yahut bir şeyin madde ve suretinde tehavvul peyda olarak başka bir tarz-ı ve hakikata girmesidir. Suyun havaya inkılabı ve beyaz bir şeyin siyah olması gibi bu mânâlarca ittihad haddizatında muhal değil ise de lâkin eczaya ihtiyacı ve tebeddül ve tağayyuru müstelzim olduğundan nâşi Vacib-i te'âlâ ve tekaddes hakkında muhaldır.

Sure-i Ma'ide tefsirinde Fahrettin Razi (ö. 1210) dedi ki; “Dünyada Hristiyanlık sözleri kadar fesad-ı şedîd, butlanı zahir ve sarîh sözler meşhudum olmamıştır”. Rekin (sağlamlık) ve akıldan ba'id bir tarikittir ki ukalâ mertebesinde olanların böyle şeylere itikad olunması taaccüb olunur. Muazzez ve resmi bayramlarında o günde Hazret-i İsa aleyhisselam Kudüs'e dahil olduğu gün bilip bir merkebe Hazret-i İsa binip o merkebin bir de kolunu var idi. Halk İsa'yı istikbal eylediler ellerinde zeytin bayrağı ve tuz var idi. Ve İsa'nın önünde Tevrât okurlar idi. Pazarertesi günü Yahûdîlerden havf edip muhtefi oldu. Çarşamba gününe kadar ki o günde havariyyunun ellerin ve ayakların gasl edip kendisinin libasına sürdü ve sildi. Pençşenbe günü hamırsız yaptılar, ashabının hanesine vardı. Cuma gecesi dağa gitti şakirtlerinin ekseri Yuda nâm bedbaht Yahûdîlerden 30 akçe rüşvet alıp İsa'yı onlara gamz eyledi. Kâfirler İsa'yı tutup çarmıha çekip ba'dehu salb eylediler. Cuma günü üç saat ya altı saat maslub durup o güne Cuma'tü'l-maslub demekle meşhurdur.

İsa tutuldukta ceza' ve feza' ederek Yahûdîler yedinde ah vahını eder idi. Faide vermeyip havariyyun dahi firarda idiler. Onları da Yahûdîler takip ve tecessüs etmekte idiler. İsa'nın emmisi oğlu Yusuf-i Neccâr kendi nefsi için ihdar eylediği kabre İsa'nın cesedini dar ağacından indirip defin eyledi diye cümlesi bu itikada müttefiklerdir. Bir taraftan Allâh ya da Allâh'ın oğlu ya da Allâh'tan bir cüz'ü akidesinde bulunurlar, bir taraftan Hazret-i İsa aleyhisselamı Yahûdî ve küffar eline verip öldürtüp salb ettirirler. Böyle birbirini nakiz-i kelâm demek nihâyet derecede hamakatlerine ve cahilane ve akıl idrakden bî behre efsâne ve hurafâtır.

Zira eğer İsa Allâh ise kendi mahluk olan abd ve kulları elinde aciz ve bîmeded ve bîçare ceza' ve feza' ederek ve gizlenmiş olduğu yerden kendi havariyyunun birincisi olan Yuda'nın haber vermesi ile olduğu yerden tutulup hasımlar ve düşmanlar yedlerinden tahlis-i geriban edemeyerek idam ve salb oluyor. Allâh'ın oğlu ise, Allâh oğlunu düşmanları eline verip muavenet bile edemiyor. Cüz'ü ise, bir cüz'ü bir parça cüz'ü acizini diğer parçasını tahlise kuvvet ve kudret ermeyip kendi abd ve kulları ellerine ah vayını ederek

illa ilâhun vâhidun ve in lem yentehu amma yekulune lemessennellezine
keferu minhum azabun elim”.⁵³⁹

Allâh Mesihî ibn Meryem’dir diyenler kâfir oldular. Mesih rabbim ve rabbiniz olan Allâh’a şirk eden ve üzerine cenab-ı Hakk cenneti haram kılmıştır. Onların meskeni ve ikametgahları cehenemdir. Zalimlere yardımcı yoktur, dedi. “Allâh üç ilâhtan biridir” diyenler de tahkik kâfir oldular. Bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur, bu sözlerinden dönüp rücu’ etmezler ise kâfir olurlar. Ve kâfirlere ise muhakkak Allâh’ın azabı erişecektir. Onlar ne için Allâh te’âlâya tevbe ve istiğfar etmezler halbuki Allâh tevbe edenleri mağfiret edici, küfür ve inattan rücu’ edenleri merhamet edicidir. Mesih ibn Meryem ancak bir resuldür. Ondan evvel resuller gelip geçti. Validesi de sıddıkadır her ikisi de yemek yerlerdi. Bak biz onlara nasıl âyetimizi beyân ederiz sonra da bak onlar Mesih ilâhtır ve ilâhın oğludur diyenler nasıl iftira ederler?

Lقد كفر الذين قالوا إن الله هو المسيح ابن مريم قل فمن يملك من
الله شيئاً إن أراد أن يهلك المسيح ابن مريم و امه و من في الارض جميعاً و لله ملك السموات و الارض
و ما بينهما يخلق ما يشاء و الله على كل شئ قدير و قالت اليهود و النصارى نحن ابناء الله و احبائه
قل فلم يعذبكم بذنوبكم بل أنتم بشر ممن خلق يغفر لمن يشاء و يعذب من يشاء و لله ملك السموات و
الارض و ما بينهما و اليه المصير /Lekad keferallezine kalu innallâhe hüve'l-
Mesihubnu Meryem. Kul femen yemliku minallâhi şey'en in erade en
yuhlike'l-Mesihebni Meryeme ve ümmehu ve men fi'l-ardi cemian. Ve lillâhi
mülkü's-semavâti ve'l-ard ve ma beynehuma. Yahluku mâ yeşâu. Vellâhu alâ
külli şey'in kadir. Ve kaleti'l-Yehudu ve'n-Nasâra nahnu ebnaullâhi ve
ehibbauhu kul fe lima yuazzibukum bi zunubikum bel entum beşerun mimmen
haleka. Yeğfiru limen yeşau ve yuazzibu men yeşau ve lillâhi mülkü's-semavâti
ve'l-ardi ve ma beynehuma ve ileyhi'l-masir".⁵⁴⁰

539 Mâide 5/72-73; “Andolsun ki Allâh Meryem oğlu Mesih’in kendisidir diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesih; “Ey İsrailoğulları benim de sizin de rabbiniz olan Allâh’a kulluk edin” demişti. Bilinmeli ki her kim Allâh’a ortak koşarsa Allâh ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zalimlerin yardımcısı da olmayacaktır. Andolsun ki Allâh üç unsurdan biridir diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbu ki bir tek tanrının dışında hiçbir ilâh yoktur. Şâyet bu dediklerinden vazgeçmezlerse böylece kâfir olanlar elem verici bir azaba çaptırılacaklardır”.

³⁴⁰ Mâide 5/17-18; “Andolsun Allâh Meryem oğlu Mesihtir” diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki; şâyet Allâh Meryem oğlu Mesih’i onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese Allâh’a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümrânlığı Allâh’ındır. Dilediğini yaratır. Allâh her şeye hakkıyla gücü yetendir. Bir de Yahûdiler ve Hristiyanlar “Biz Allâh’ın oğulları ve sevgili kullarıyız” dediler. De ki: “Öyleyse Allâh size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz” Allâh dilediğini bağışlar dilediğini azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümrânlığı Allâh’ındır. Döntüs te ancak O’nadır”,

Allâh Mesih ibn Meryem'dir diyenler muhakkak kâfir oldular. Onlara söyle ki eğer Allâh Mesih ibn Meryem'i ve validesini ve yeryüzünde olanların cümlesini helak murad etse onun irâdesini men'e kadir kim vardır? Göklerde ve yerde ve bunların arasında olan şeylerin kâffesi Allâh te'âlânın mülkü ve mahlukudur. Dilediğini halk eder Allâh te'âlâ her şeye kadirdir. Yahûdî ve Nasârâ; "Biz Allâh'ın evlatları ve dostlarıyız" dediler ya Muhammed! Onlara söyle ki eğer dediğiniz gibi ise sizi ne için günahlarınız sebebiyle azab eder? Belki siz de onun halk eylediklerinden ve beşersiniz Allâh te'âlâ dilediğini mağfîret eder ve dilediğini duçar-ı azab eder. Göklerin ve yerin ve aralarındaki şeylerin mülkü ve tasarrufu Allâh te'âlâyadır. Ve en sonra gidilecek yer de oradır.

Sure-i Meryem'de "يا اخت هرون ما كان ابوك امرأ سوء و ما كانت امك بغياً فأشارت إليه قالوا كيف نكلم من كان في المهد صبياً قال إني عبد الله آتاني الكتاب و جعلني مباركاً أين ما كنت و اوصاني بالصلوة و الزكاة ما دمت حياً و براً بوالدي و لم يجعلني جباراً شقياً و السلام علي يوم ولدت و يوم ابعث حياً ذلك عيسى ابن مريم قول الحق الذي فيه يمترون ما كان لله أن يتخذ من ولد سبحانه إذا قضى أمراً فإنما يقول له كن فيكون و ان الله ربي و ربكم فاعبدوه هذا سراط مستقيم Ya uhte Harune ma kane ebukimrae suin ve ma kanet ümmiki beğiyye fe eşaret ileyhi kalu keyfe nükellimu men kane fi'l-mehdi sabiyye kale inni abdullâhi ataniyelkitabe ve cealeni nebiyye ve cealeni mübareken eyne ma küntu ve evsâni bissalati ve'z-zekati ma dümtü hayye ve berran bivalideti ve lem yec'alni cebbaran şekiyye vesselamu aleyye yevme vülidtu ve yevme ubasu hayye zalike İsabnu Meryem kavle'l-hakkillezi fihi yemterun ma kane lillâhi en yettehize min veledin subhanehu iz akada emran feinnema yekulu lehu kün fe yekun ve ennalâhe rabbi ve rabbikum fe'buduhu haza siratun müstakim".⁵⁴¹

Meryem, o kucağında olarak kavminin yanına geldi. Onu görenler ey Meryem! Ne kadar çirkin şeyle geldin. Ey Harun'un kızkardeşi! Baban fena adam ve validen de zaniye değildi dediler. Meryem kucağındaki çocuğa işaret etti onlar beşikte olan çocuk nasıl tekellüm eder dediler. İsa "Ben Allâh'ın kuluyum, bana kitap ve nübüvvet verildi. Nerde olursam olayım mübarek kıldı ve hayatta oldukça bana namâz ve zekât emretti ve beni valideme muti' ve hayırlı edip ona inatçı asi kılmadı. Doğduğum günde, öldüğüm günde, iade-yi hayatla ba's olduğum günde Allâh'ın selamını üzerime olsun" dedi.

⁵⁴¹ Meryem 19/28-32; "Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi. Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. "Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?" dediler."

İşte İsa bin Meryem budur. Onda ihtilaf // 202 // eyledikleri Hakk'ın kavlidir. Allâh te'âlâya veled ittihaz etmesi layık değildir. Bundan münezzehtir. Bir şeyin olmasını hükmeylemekte ona "ol" der o şey de derhal olur. Tahkik Allâh te'âlâ benim ve sizin rabbinizdir. Ona ibadet eden doğru yolda yürür. Sure-i Nisa'da "لن يستتف المسیح ان یكون عبد الله و لا الملائكة المقربون" / Len yestenkiye'l-Mesihu en yekune abdallâhi ve la'l-melaiketü'l-mukarrabun⁵⁴² "یا أهل الكتاب لا تغلوا فی دینکم و لا تقولوا علی الله الا الحق إنما المسیح عیسی ابن مریم رسول الله و کلمته القیها الی مریم و روح منه فأمّنوا بالله و رسوله و لا تقولوا ثلاثة انتهوا خیراً لکم إنما الله إله واحد سبحانه أن یكون له ولد لهما فی السموات و ما فی الارض و کفی بالله و کیلاً لن يستتف المسیح / Ya ehle'lkitabi la teğlu fi dinikum ve la tekulu alallâhi illalhakka innema'l-mesihu İsa ibn Meryeme resulallâhi ve kelimetuhu elkahe ila Meryeme ve rûhun minhu aminu billâhi ve rûsulihı ve la tekulu selasetun intehu hayrallekum innemallâhu ilâhun vâhidun subhanehu en yekune lehu veledun leh uma fissema'vâti ve ma fi'l-ardi ve kefa billâhi vekile. Len yestenkiye'l-Mesihu"⁵⁴³ Ey ehli kitap! Dininizde tuğyan etmeyiniz ve Allâh te'âlâ üzerine haktan gayrısını söylemeyiniz. Tahkik Mesih İsa ibn Meryem Allâh'ın resulü Meryem'e ilka eylediği kelimesi kendinden bir rûhtur. Allâh ve resullerine imân edin. Ve Allâh üçtür demeyin. Ve buna nihâyet verin. Sizin için hayırlıdır. Muhakkak Allâh bir tek Allâh'tır. O evladı olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerlerde her ne var ise onun mülkü ve mahlukudur. Bunların idaresine delil olarak Allâh kafidir. Mesih ve mela'ike'i mağribin Allâh'ın kulu olmaktan istikaf etmezler. İbadetten istikaf edenleri ve büyüklük taslayanları cenab-ı Hakk cezalandırmak için yakında (taraf ilâhiyesine) cem' ve haşr eder.

Sure-i Mâide'de; "وإذ قال الله يا عيسى ابن مريم أنت قلت للناس اتخذوني و أمي إلهين من دون الله قال سبحانك ما يكون لي أن أقول ما ليس لي بحق إن كنت قلته فقد علمته تعلم ما في الهين من دون الله قال سبحانك ما يكون لي أن أقول ما ليس لي بحق نفسي و لا أعلم ما في نفسك إنك أنت علام الغيوب / Ve-iz kâlallâhu yâ 'îsâ-bne meryeme ente kulte linnâsi-tehizûnî veummiye ilâheyni min dūnillâh kâle subhâneke mâ yekûnu lî en ekûle mâ leyse lî bihakk in kuntu kultuhu fekad 'alimteh ta'lemu mâ fi nefsi velâ a'lemu mâ fi nefsik inneke ente 'allâmu'l-ğuyûb" "ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن اعبدوا الله ربي و ربكم و كنت عليهم شهيداً ما دمت فيهم فأما توفيتني

⁵⁴² Nisa 4/172; "Ne Mesih Allâh'a kul olmaktan çekinir ne de Allâh'ın kendisine yakınlaştırdığı melekler..."

⁵⁴³ Nisa 4/171; "Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allâh hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allâh'ın elçisidir. Allâh'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur. Şu halde Allâh'a ve peygamberlerine imân edin, "üçtür" demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allâh ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allâh yeter".

Mâ kultu lehum illâ mâ emertenî bihî eni'budûllâhe rabbî ve rabbekum, ve kuntu aleyhim şehîden mâ dumtu fihim, fe lemmâ teveffeytenî kunte enter rakîbe aleyhim ve ente alâ kulli şey'in / İn tuazzibhum fe innehum ibâduke ve in tagfîr lehum fe inneke entel azîzul hakîm" (şehîdun)" "إن تغفر لهم فإنك أنت العزيز الحكيم" "Kâlellâhu hâzâ yevmu yenfeus sâdikîne sîdkuhum"⁵⁴⁴ Allâh te'âlâ İsa ibn Meryem'e; "Sen nâsa beni ve validemi Allâh'tan başka olarak iki ilâh itti haz ettiniz" dedin mi?, dediğinde İsa; "Ya Rabbi! Seni tesbih ve tenzih ederim. Bnim hakkım olmayan şeyi nasıl söylerim? Eğer onu ben söylemiş isem sen bilirsin. Sen benim nefsimde olana vakıfsın, ben senin nefsinde olana ağâh değilim. Çünkü sen gaibleri mübalağa ile biliyorsun. Ben onlara ancak bana emrettiğin şeyi söyledim. Benim ve senin Rabbiniz olan Allâh te'âlâya ibadet ediniz dedim. Aralarında bulunduğum müddetçe ahvallerine gözcü idim. Beni tevfiye (vefâtla) ile semaya ref' eylediğinde, onların üzerine rakib ve müşahedesini eden sensin ve sen her şeyi görür ve bilirsin. Eğer onları duçar-ı azab edersen onlar senin kullarıdır. Eğer affedersen sen kadir-i mutlak ve hakımsin dedi. O zaman cenab-ı Hakk işte bugün sâdıklara sîdkin fa'idesi olduğu gündür.

Sure-i Mu'minun'da; "ما اتخذ الله من ولد وما كان معه من إله إذا لذهب كل إله بما / Mette hazellâhu min veledin ve ma kane meahu min ilâhin izen lezehebe kullu ilâhin bima haleka ve leala ba'duhum ala ba'd. Subhanallâhi amma yesifûn".⁵⁴⁵ Allâh evlat itti haz etmedi, oğlu yoktur, onunla beraber başka ilâh da yoktur. Eğer başka bir ilâh olsa idi her ilâh mahlukatıyla beraber bir tarafa giderdi ve bazılar bazılar üzerine âli ve galip olurdu. Allâh onların vasıflarından münezzehtir gaybı ve hazarî bilir. O şîrk ettiklerinden âlidir. Sure-i İsrâ'da; "قل لو كان معه آلهة كما يقولون إذا لا بتغوا / Kale lev kane meahu aliheten kema yekulunue izen lebteğav ila zi'l-arşı sebile"⁵⁴⁶ Ya Muhammed, de ki! Eğer söyledikleri gibi diğer bir Allâh olaydı onlar sahib-i arşa galebe için yol ararlardı. "سبحانه و تعالى عما

⁵⁴⁴ Mâide 5/116-119; "Allâh "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allâh'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: "Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin".

⁵⁴⁵ Mü'minun 23/91; "Allâh asla çocuk edinmemiştir. Onunla beraber başka bir tanrı da yoktur. Aksi halde her tanrı kendi yarattıklarını alır bir tarafa çekilir ve mutlaka o tanrılardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Doğrusu Allâh o müşriklerin yakıştırmalarından münezzehtir".

⁵⁴⁶ İsrâ 17/42; "De ki eğer söyledikleri gibi Allâh'tan başka ilâhlar olsaydı onlar da arşın sahibine yaklaşmak için yollar ararlardı".

يقولون/Subahanehu ve te'âlâ amme yekulun" Allâh te'âlâ müşriklerin dediklerinden ulu kebir ile münezzeh ve âlâdır. Sure-i Ma'ide'de; "لعن الذين كفروا من بني إسرائيل على لسان داوود و عيسى ابن مريم ذلك بما عصوا و كانوا يعبدون/Luinellezîne keferû min benî isrâîle alâ lisâni Dâvûde ve Îsâ ibni Meryem. Zâlike bimâ asav ve kânû ya'tedûn"⁵⁴⁷ Ben-i İsrâ'il'den kâfir olanlara yani ashab-ı sebte lisân-ı Davut aleyhisselamla la'net olundu ki maymun suretine Mesih ve İsa aleyhisselam lisânıyla ashab-ı Ma'ide'ye la'net olundu ki hınzır suretine mesh olundular. İşte bu la'net onların isyanı ve haddi tecavüzleri sebebiyle oldu. Ve sure-i Saf'da; "و إذ قال عيسى ابن مريم يا بني إسرائيل إني رسول الله إليكم مصدقاً لما بين يدي من التورات و مبشراً برسول يأتي من بعدي اسمه احمد فلما جاءهم بالبينات قالوا هذا سحر مبين/Ve iz kâle îsâbnû meryeme yâ benî isrâîle innî resûlullâhi ileykum musaddikan li mâ beyne yedeyye minet tevrâtî ve mubeşşiran bi resûlin ye'tî min ba'dîsmuhû ahmed(ahmedu), fe lemmâ câehum bil beyyinâtî kâlû hâzâ sihrun mubîn", "و من أظلم ممن افترى على الله الكذب", "و من أظلم ممن افترى على الله الكذب", "و هو يدعى إلى الإسلام و الله لا يهدي القوم الظالمين/Ve men azlemu mimmenifterâ alâllâhil kezibe ve huve yud'â ilâl islâm, vallâhu lâ yehdîl kavmez zâlimîn" يريدون ليطفوا نور الله بأفواههم و الله متم نوره و لو كره الكافرون. هو الذي أرسل رسوله بالهدى" "و Yuridune liyutfiu nûrallâhi bi efvâhihim vallâhu mütimmu nûrihi ve lev kerihel-kâfirun. Huvellezî ersele resûlehu bil hudâ ve dînîl hakkî li yuzhirahu alâd dîni kullihî ve lev kerihel müşrikûn"⁵⁴⁸ İsa ben-i İsrâ'il'e dedi ki mukaddem nazil olan Tevrât'ı tasdik ve benden sonra dini kamil ile Ahmed isminde gelecek peygamberi tebşir eder olduğum halde size hüccet ve burhan ile Allâh te'âlâ'dan gönderilmiş peygamberim ve vakta ki İsa aleyhisselam onlara ihya-yı mevta ve ibra-i ebkem ve abras mucizeleri ile geldi.

Onlar "bu sihr-i zahirdir" dediler. Ondan ezlam kim olur ki hakikatını zahir dünya ve âhirete nef'i bahir olan İslâm'a davet olundukta icabet // 203 // edecek iken Allâh te'âlânın resulünü tekzib ve ayâtına sihir diye iftira eder. Allâh te'âlâ kavm-i zalimin fevz u felâha hidâyet etmez. Onlar kasd ederler ki

⁵⁴⁷ Mâide 5/78; "İsrailoğullarından inkâr edenler Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşılıyor olmalarından ötürüydü".

⁵⁴⁸ Saf 61/6-8; "Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allâh tarafından gönderilmiş elçiyim." Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, "Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!" dediler. Yalnız Allâh'a teslim olmaya çağırılıp dururken Allâh hakkında asılsız şeyler yakıştırmaya çalışandan daha büyük haksızlığı kim yapabilir? Allâh zalimlere hidâyet nasip etmez. İsterler ki Allâh'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allâh nurunu muhakkak tamamlayacak! Müşrikler istemese de, bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur."

Allâh te'âlânın nûru olan dini goftar-ı bi edebaneleriyle söndüreler. Allâh te'âlâ o nûr-i din-i İslâm'ı itmam yevmen fe yevmen i'la ve i'lan edecektir. Her ne kadar kâfirler kerih görürlerse de haffasın, gece kuşunun güneş ihtirazı (sakınması) gibi o Allâh te'âlâ Muhammed aleyhisselamı sebab-i hidâyet olan Kur'ân ve dini hakla gönderdi ta ki cemi'-i edyan üzerine galip ede.

Eğer müşrikler ondan kerâhet ederlerse de zira onda mahz tevhid vardır, bu kadar ayât-ı kelâmullâh ile sabit ve tahakkuk ediyor ki Nasârâ üç İlahâ itikad Hazret-i İsa aleyhisselam bazıları Allâh diyor, bazıları Allâh'ın oğlu diyor bazıları Allâh'ın cüz'üdür diyorlar. Bunların cümlesini kitabullâh Kur'ân-ı azimüşşan red ve tezyif buyurarak hazret de yeyip, içip, yanıp, hasta olup benî Âdemden bir fert ve nübüvvet-i şerifle müşerref olmuştur. Ve kendinden sonra Ahmed isminde bir peygamber geleceğini tebşir ederek; “أنا اطلب من ربي و ربكم حتى يمنحكم فارقليط اى كاشفا للخفيات فيكون معكم إلى الأبد فأما فارقليط روح القدس الذي يرسله ربي باسمي اى بالنبوة هو يعلمكم و يمنحكم جميع الأشياء و يذكركم ما قلت لكم و Ena etlubu min rabbi ve rabbikum hatta yemnehakum Faraklite ey kaşifen lilhafayât feyekune maakum ilelebet. Fe emma Feraklit rûhulkudûs ellezi yursiluhu rabbi bi ismi ey binnubuvveti. Huve yuallimukum ve yemnehukum cemial eşyai ve yüzekkirukum ma kallet lekum. Ve kad ehbartukum bihaza kable en yekune. Fe iza kane fe aminu bihi”⁵⁴⁹ kelimeleri bu kadar çalışarak evsâf ve ahlâk-ı Muhammediyye sallâhu aleyhi ve sellemi ihraç etmişler ise de yine yedlerinde bulunan tevarihlerinde Faraklit ism-i nebi görülmektedir.

Elan Hristiyan namına olan düvel ve hükümetlerin mezhep ve edyanı her bir edyandan aca'ib ve gara'ib meslekleri cem' ve telfik edilmiştir. Ahlâkları gibi meslekleri de mütelevvindir. Mesela İngiltere Protestan mezhebi, Almanya da bu meslektedir. Ma'zalıke Katolik vardır, İtalya Katolik, İspanya Katolik, İsviçre Protestan ve Katolik, Fransız Katolik, Belçika Protestan ve Katolik, Rusya Ortodoks, Romanya Ortodoks ve Katolik, Bulgaristan Ortodoks ve Katolik, Danimarka Protestan ve Luther; İsveç, Norveç Katolik ve Ortodoks ve Luter Mezheb-i resmîleri olup elan tebeddül ve tağayyur etmektedir.

⁵⁴⁹ Aliyyu'l-Kari, *Şerh-i Şîfa li'l-Kadi İyaz*, Tah. Abdullâh M. El-Halili, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 182; “Ben Rabbimden ve Rabbinizden size Faraklit'i lütfetmesini istiyorum. Yani gizlilikleri açığa çıkarmasını ve sizinle sonsuzadek var olmasını istiyorum. Feraklit ise Rabbimin size benim adımla yani peygamberlikle göndereceği ruhu'l-kudüstür. O size bilmediklerinizi öğretecek ve size her şeyi lütfedecek. Ve sizin eksiklerinizi size hatırlatacak. Ben bunu size gelmeden önce haber verdim. O geldiğinde ona imân edin”.

Bunların ekserisi “Hazret-i İsa aleyhisselamı münkir olup insanın hayalinin kurduğu bir yesu’dur. Yoksa hakikat öyle peygamber nâmına gelerek semavi İncil nüzulü asla olamaz” diyerek bir de “Bir fakir Yesu’ isminde biri bulunmuş, bazı nasihatleri ile şarkî lisânı üzere bazı fakirlere kendisini sevdirmiştir. Lâkin yalancı olduğu anlaşılınca itlaf olunmuştur” diyorlar.

Son aka'id-i Hristiyanıye bugün de buradlardır. Tesellüs ka'idesi acaib gülünç bir itikad-ı bâtıldır. Aslı Berâhime ve Buda ve Hint Mecusilerinden ahz olunup sonra Putperest gibi bir ka'ide tutmuşlardır. Mesela itikad-ı bâtılalarında Yahûdîler o üçten biri olan İsa'yı katl ettikleri zaman bunlar üç yerden öldü mü yahut yalnız İsa öldü ki o yerlerinden ayrıldı da diğer ikisi ber hayat olarak kaldı mı? Eğer İsa öldüyse demek oluyor ki bir kere İsa öbürlerinden infisal etti. Halbuki esas itikatlarında bu üçü yekdiğerlerinden infisal etmeyecek idi. Bir de bu aziz evladı düşman olan Yahûdîler katl ettikleri zaman o baba olan zât Kadir-i Mutlak ise neden oğlunu muhafaza etmedi?

Bir de bunlar üçü birden katl olundu ise sonra bunları kim ihya etti? Ve o zaman o müddet zarfında ilâhlar üçü birden meyyit idiler, bu alemleri kim idare etti? Yahut âlem o müddet zarfında Allâh'sız kaldı. Böyle vahi (boş, beyhude) ve hayalât ile mali' olan meslek ne kadar gülünçtür ki behemehâl müskirât isti'mali şarap içmek farzdır zira senede hiç olmazsa Hazret-i İsa'nın kanı niyetiyle içmeğe mecburiyet diyanetten ma'duddur. İçtiği şarabı İsa'nın kanıdır diye itikad edecek ve hamrsız tabir ettikleri eyyam-ı ba skolalarında yiyecekleri etmelere dahi bulaştırarak birbirine hediye etmeleri ve şarap olduğunu bilerek kuvve-i hissiye ve müdrikesinin kâffesini tekzip ederek “bu İsa'nın kanıdır içiyorum” diyerek itikad-ı kazibe gibi daha bir mel'abe olamaz.

Beşa'ir-i İsrailiyye ile Sahib-i şariat efendimizi ba'de't-tasdik din-i İslâm'ı kabul edenler Yahûdîlerin alem-i ulemasından Abdullâh bin Sel'am (ö. 630) silsile-i nesebi Hazret-i Yusuf âla nebiyyina ve aleyhisselama kadar mazbut olmakla ben-i Kaynuka' denilen kabile-i azime Yahûdiyeden bulunmakla yalnız beyne'l-Yehud değil beynel-Urban da kadr u haysiyet ve iktidar ve i'tibar erbabındandır. Ben-i Nadir'den ki e'zam-ı kabail-i Yahuddandır Sellâm ibn Mişkem (ö. ?) ve ulema-yı Yehuddan gâyet // 204 // muteber ve gâyet zengin bir adam olan Mancerik (ö. ?), ilminin kesretiyle ve gerek malının vefretiyle Yehud üzerinde külli nüfuza sahiptir. Ve ulema-yı Yehuddan Umeyr b. Adiy (ö. ?)'dir ki ümmi idi. Yemen vilâyeti yetmiş sene

kadar Habeşler elinde kaldıktan sonra ümera-yı Arap'tan Seyf zi'l-Yezn (ö. 578) kaba'il-i Arabanı tahte livaya-yı riyasetinde cem' ederek bu ma'rifetini Arabistan'ın her tarafından revasa-yı keba'il bezl-i muvaffakiyyet meyanında ceddini Abdulmuttalib beş on ruesa-yı Kureyş ile gittiklerinde Seyf zi'l-Yezn Tevrât vesa'ir kahin ve müneccimlerin istihracı üzere taraf-ı Sibtha'dan bir zât zuhur edecektir ki hatemü'l enbiya sıfatıyla cihanı düzeltecektir. Bu zât-ı Şerif şimdiki halde doğmuş ve büyümeğe başlamıştır. Onun iki omuzları arasında büyük bir et beni suretinde mühr-i nübüvvet vardır. İsmi Ahmed'dir. Onun eldebbe-i şevketi i'la ve inâf, a'dası terğim ve terzil edilecektir. Onun sözleri fasıl hitab ve hükümleri ayn-ı sevab olacaktır. Emr-i bil ma'ruf ve nehyi anil münker onun şanı bulunacaktır. Hatta bunu sana ey Abdulmuttalib hususan söylerim ki bu zât-ı şerif benî İsmâil'den ve Binâenaleyh sizin hanedanınızdan gelecektir demiştir.

Ve Kus b. Sa'ide (ö. 600) Ukaz panayırında buleğa-yı Arab müşa'ere eyledikleri sırada râkib olduğu kızıl deve üzerinde bir hutbe-i belîğa eylemiştir. Baki ancak cenabı Hakk'tır ki şeriki ve nazırı yoktur. Tapacak ancak o'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. O gelip geçenlerde bize ibret olacak şey çoktur. Arapça gâyet balîğ bir hutbe-i meşhuredir ki o hutbeyi Cevdet Paşa (ö. 1895) merhum Türkçe'ye tercüme etmiştir. Kus ibn Sa'ide “Yemin ederim ki Allâh'ın indinde bir din vardır ki şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir. Ve Allâh'ın gelecek bir peygamberi vardır ki gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınız üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki ona imân edipte o da ona hidâyet eyleye. Vay o bedbahta ki ona isyan ve muhalefet eyleye. Yazıklar olsun ömürleri gaflet ile geçen ümmetlere” ila ahiri'l-kıssa. O zamanlar Yahûdîlerin kütüb-i Tevratıyeden mutlaka istibşaratta bulunarak Nebiyy-i ahir zamanın zât-ı Muhammedî olduğu şüphesiz ve malumları olarak bu kadar ulemayı Yehud'un buldukları alamet-i farikalarla sabit olmuştur. Ve Kus b. Sa'ide bu kelâmları derken Hazret-i Muhammed Muctebâ da o mecliste olup hutbeyi tamamen bizzat dinlemiş idi. Yehud ve Nasârâ'nın âyin-i bâtılları ve hususan Teslis kaide-i küfriyyesini mübeyyin bîhesap kelimât ber tafsil matavvelatta mesturdur.

Ebû Ömer künyesiyle tekenni ederek Ahmed ismiyle müsemma bulunan İmam Kurtubi (ö. 1273) hazretleri 240 sene'i hicriyesinde tevellüd ve 328 senesinde Kurtuba yani elyevm İspanya'da Kurdu şehrinde vefât ederek na'aşı mağfîret nefsi orada o vakitler Benu'l-Abbas denilen mezarlığına defin olunmuştur. Bu zat- şerif, ulûm-i İslâmiyye'de yed-i tûla oldukları gibi derununda bulundukları mevki'in Nasraniyyet alemine kurb ve münasebet

hasebiyle Latinceyi öğrenip ulûm-i Nasraniyye'ye vukuf hâsıl eylemiş ve hatta papazlar ile bir çok münazarat-ı diniyeye girişerek münazarat-ı mezkurenin hulasalarını da 'İkdu'l-Ferid nâm kitabına yazmıştır.

Nasraniyyeti Hazret-i Mesih tarafından vaz' olunmuş bulunduğu suret-i asliye ve sahihasından çıkaran ve Yunanileri memnun ve Romalıları mesrûr etmek için onların adât ve ahlâk-ı putperestanesinden nice şeyleri Nasraniyyete katıp bilâhare bu dinin kendince tehevîvâtı yolunu ilk açan Pavlus olduğunu İslâm'da en evvel tahkik edip Pavlus'un Nasraniyyete dair yazdığı şeylere asla itibar caiz olmadığı bundan 1000 sene evvel hükmeden muhakkik ve müdekkik işte bu İmam Kurtubi hazretleridir. Bu kadar muhakkik olan bir zatın kütüb-i Tevratiyye'den yanlış iktibasatta bulunabilmesi ve o yanlış iktibasât ile papazlara, hahamlara karşı mücadelete girişmiş olması kabil olamayıp bu halde ihticac eylediği ayât-ı Tevratiyye nüshalarından çıkarıldığı içindir ki İmam Kurtubi'nin vefâtından 900 sene sonra Rahmetullâh efendi (ö. 1944) hazretleri gibi kitab-ı Tevrâtiyye ve İnciliyenin Arap ve Acem ve Hint Urdu lisânıyla bir de İngilizce olarak basılan nüshaları ve bunlardan her birinin her defa' gibi tab'aları arasında görülen ihtilafâtı kelime be kelime, harf be harf tedkik eyleyen bir muhakkik-i kemâl Kurtubi'nin nakl ettiği ayât-ı Tevrâtiyyeyi şimdiki nüshalarda bulamamıştır. Kurtubi'den sonra Nasârâ'nın bu âyetleri çıkarmaktaki maksadları muhtaç-ı tafsil değildir.

Nasârâ-ı meşarûn ileyh Kurtubi'den sonra gelecek ulema-yı İslâm da ayât-ı mezkure ile ihticac edemesinler ve belki Kurtubi'nin iktibasâtı yanlış olduğuna kanaat eylesinler diye bu tahribi göze aldırılmışlardır. O zaman zaten pek nadir olan nüshalar din ulularından ma'ada kimsenin elinde bulunmadığından bu tahrib hususunda mezahim ve müşkülât dahi görülmemiştir. Kezalik lisân-ı İbrani'de vukuf-i külli peyda etmiş ve tedkikat-ı Tevrâtiye ile iştiğale girişmiş olan bir takım Almanya müsteşrikleri dahi hala bile İbraniler elindeki Nüsha-i İbraniye'de bulunan âyetlerden pek çoğu Nasârâ ellerindeki nüshalarda bulunmadığı ve nüsa-i Nasârâ'ya sonradan // 205 // katılmış olan bir takım ayâtında nüsa-i İbraniyye'de görülmediğini veya hususan ayât-ı sa'ireden bir çoğunun maharref bulunduğunu beyân etmişlerdir. İşte bu hal dahi **İmam Kurtubi**'nin iktibasâtı şimdiki Tevrât'larda bulanamadığına dair Rahmetullâh Efendi hazretlerinin verdiği haberi te'yid eylemektedir.

Enacil-i mevcude ise Hazret-i İsa aleyhisselamın tercüme-i hali demek oldukları halde onu bile mükemmelen yazıp hikaye edemiyorlar. Ez

cümle Nebi-i müşarünileyhin ömrü 33 seneden ibaret bulunduğu halde, bu 33 senenin 12 senesi nerelerde ve ne suretle geçmiş olduğu hakkında kitab-ı mezkurede görülemediğinden bu hal muhakkikin beyninde büyük büyük merakları mucip oluyor. Ve Hindistan'da Tora bin Krişna bu 12 seneye isnad edilmek tarikine müsteşriklerin i'tirazatına yol açıp İsa dediğimiz böyle Hindistan'da fakirler meyanında ihtirama muvaffak olan bir adamdır. Dua eder ve kendi haliyle meşgul olur idi. Hazret-i Yesu' hakkında Enacil-i mevcudenin verdikleri ma'lumât böyle gayr-ı kâfi olduğu ve İncil-i sahih ise hiç meydanda yoktur.

Nasraniyet'in a'dası (düşmanları) olanlar Enacil-i mevcudenin verdiği haberleri tekzip eyledikleri zaman onlara karşı sükut ile mukabele olunur idi. İmam Kurtubi (ö. 1273)'nin *'İkdu'l-Ferîd* ve Abdullâh et-Tercüman (ö. 1429)'ın *Tuhfetu'l-Erib* ve Hüseyin Cisrî (ö. 1909) Efendinin *Risale'i Hamdiyesi* ve Rahmetullâh Efendinin *İzharü'l-Hakk* kitaplarında Tevrât ve İncil-i erbaalar tarih kalkalı hikaye olup kitab-ı semavi olanların çoktan ziya'a uğradıkları ve hiç biri Hazret-i Mûsa ve Hazret-i İsa aleyhisselama nisbet olunacak bir kelime bile mevcûd olmadığı tahrirat-ı mebsutadan müsteban olmuştur.

Sahib-i şeriat sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin Nebi-i ahir zaman olup sa'ir edyan-ı semaviyyeyi cami' ve nâsih olduğunu ve İncil ve Tevrât'ta saffet ve ahlâk ve ashabın alemetini mübeyyin bulunan ulema-yı Yehud ve Nasârâdan zifûnun erbab-ı ilim bulunanların tasdiki ile din-i İslâmiyeti kabul edenlerden sahib-i teb'in (tabiat) alimi bulunan Samuel Bünyamin ve esakif-i (psikopos) Necran'dan İbn Surya, İbn Ahtab, Ebû Basir bin Ahtab, Ka'b ibn Esed, Zübeyr İbn Batba, Ka'b el-Ahbâr, Behira, Nesturcise, Eskaf er-Rumi, Tağatır, Eskaf eş-Şam, Çarudin 'Ala, Selman, Azim Basri, Necaşi Ahtime, Nasârâ'l-Habeşe, Zeyd bin Amr bin Nüfeyl ve Rakka b. Nevfel b. Esed, Aşkelân Hamidi gibi bihesap ulema ve ahbarın tedkikî kitaplarında mübeyyin ayât bulunduğunu bildiklerinden dini İslâm'ı tahkik ve tasdik etmişlerdir.

Şam Yahûdî ulemasından İbnu'l-Heyban (ö.) vefâtı vaktinde ben Yâ ma'sher-i Yehud! "Beni Arz-ı Zeha'dan ihraçla arz-ı Bu'usa götürün", "Sen a'lemsin" (daha bilgilisin) dediklerinde, "Buradan oraya götürmenin sebebi, bir nebinin meb'ası tevakku' olmuştur ki zamanı gelmiştir ve bu bilada hicreti takarrub etmiştir. Ona tabi olunuz, zira muhalif olanların sefk-i dimasıyla ve zürriyetlerinin sebbi ile ba's olunacaktır" deyip vefât etti.

Hayberin fethinde oğlu vesa'ir üç genç Yehudi ki İbn Heyban indinde idiler. “Ya mü'shir Yehud! İbn Heybâ'nın dediğini tezekkür edin” diyerek her üçü İslâmiyet'i kabul ederek huzur-i risâlete kal'adan inip mahsur bulunan evlad ve ehl ve emvalları kendilerine red olundu. Mekke-i Mükerreme'de bir alim-i Yehudi bulunur idi. Peygamber-i zîşan sallallâhu aleyhi ve sellem dünyayı teşrifi anında; “Ey Kureyş kabilesi! Bu gece sizden bir veled doğdu ki bu ümmet-i ahirenin nebisi olacaktır. İki omzu arasında atın alnında bulunan nişan mikdarı gibi şa'arat-ı mütevasırât olacaktır. Tahkik edin, bu gece anadan doğan var mı?” dediğinde bunun kelâmından için taharriyata başladılar ve ehillerinden suâl edince; “Evet Abdullâh bin Abdulmuttalib'e bu gece bir veled olup ismini Muhammed komuşlardır”.

Ulema-yı Yehuda haber verdiklerinde; “Gidip nazar edelim” diyerek Hazret-i Amine validemizin indine gittiklerinde alamet-i nübüvvet mührünü görünce bayılıp yığıldı. Ayıldıktan sonra ahvalinden suâl edenlere cevaben; “Ben-i İsrâ'il'den nübüvvet vallâhi gitti. Ma'ser-i Kureyş ferah olun ki size bir satvet geldi ki Maşrik ve Mağrib'e haberi tayran edecektir” dedi ve İncil'de Faraklit geleceğini İsa âla nebiyyina ve aleyhisselam beyânında yani kaşife'l-hafeyât benim ismim olan nübüvvet ile Rabbim rûhü'l kudüs irsâl edip, size cemi'-i eşyayı bildirir. Size ölmeden evvel haber veriyorum ki oldukça ona imân edesiniz kendi nefsinden bidat olarak tekellüm etmez. Cemi'-i halkı tedbir edip sizi irşad ve talim eder, diye sa'ir nasaih-i Hazret-i İsa aleyhisselamı tenbih ve te'kid buyurmuştur.

Sure-i Saf'da “إِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ اسْمِهِ أَهْمُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ/Ve iz kâle îsâbnü Meryeme yâ benî isrâîle innî resûlullâhi ileykum musaddikan li mâ beyne yedeyye minet tevrâtî ve mubeşşiran bi resûlin ye'tî min ba'dîsmuhû Ahmed, fe lemmâ câehum bil beyyinâti kâlû hâzâ sihrun mubîn”.⁵⁵⁰ Vakta ki İsa bin Meryem; “Ey ben-i İsrâ'il! Ben size sizden evvel olan Tevrât'ı tasdik eder ve sizden sonra gelecek bir resul ile ki ismi Ahmed'tir müjdeci olarak gelmiş Allâh'ın resulüyüm” dedi ve onlara mucizât ile geldi. Onlar; “Bu aşikâr sihirdir” dediler.

Furkân-ı mecide Hazret-i İsa aleyhisselamın peygamber-i zîşanımız Hazret-i Müctebâ Ahmed-i Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin

⁵⁵⁰ Saf 61/6; “Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: "Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrât'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiye müjdelemek üzere size Allâh tarafından gönderilmiş elçiyim." Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, "Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!" dediler.”

جد في أمري و اسمع و “ Âyet-i İncil’de; “Ced fi emri vesme’ ve eti’ bi enne tahirata’l-betul enni hiftuki min ġayri muhill”⁵⁵¹ ve fi’z-Zebur; “ وفي الزبور يا داوود يأتي بعذك نبي يسمى احمد و محمدا صادقا سيدا امته مرحومة افرضتم عليه أن يطهروا لكل صلوة كما افرضت على الأنبياء و أمرتهم بالغسل من الجنابة كما أمرت الأنبياء و امرتهم بالحج و الجهاد يا داوود إني فضلت محمداً و أمته على الأمم كلها إلى آخره fi’z-Zebûr ya Davud ye’ti ba’deke nebiyyun yusemma Ahmed ve Muhammeda sâdikan seyyiden ümmetuhu merhume efradtum aleyhi en yetetahharu likulli salatin kema efradtu ale’l-enbiyai ve emartuhum bi’l-ġusli mine’l-cenabeti kema emertu’l-enbiyae // **206** // ve emertuhum bi’l-hacci ve bi’l-cihadi ya Davud inni feddaltu Muhammeden ve ümmetehu ale’l-ümemi külliha ila ahirihî”.⁵⁵²

إن الله تعالى قال لإبراهيم عليه السلام أن هاجر تلد و يكون من ولدها “ Ve fi’t-Tevrâtî; Innellâhe te’âlâ kale li men yde fûq el-jemc w yd el-jemc misûte ilâhe bal-xûûc ilâ aÿre İbrâhime aleyhisselam enne Hacera telidu ve yekunu min velediha fi yedihi fevka’l-cem’i ve yede’l-cem’i mebsutaten ileyhi bi’l-huşu’i ila ahirihi”.⁵⁵³

Hulasa-i kelâm evvelki kelan-ı peygamberân-ı ızam ve rusul-i kirâm hazeratinın kütüb-i münezzelelerinde musarrah olduğu üzere din-i İslâm “*إن الدين عند الله الإسلام* /İnneddine indallâhi'l-İslâm” (Allâh indinde din İslâm'dır) olduğu tahakkuk etmiştir. Yehud ve Nasârâ fırkalar sonraları putperestlerin ahlâk ve ahvaliyle mahlût olarak aynı müşrik oldukları muhakkaktır. Hazret-i İsa ve aziz haklarında “*وقالت النصارى المسيح ابن الله* /ve kaleti'n-Nasârâ'l-Mesihu'bnullâh”⁵⁵⁴ nazil buyurulmuştur.

Aliyül-Karî (ö. 1605) *Şerh-i Şîfâ*'da dedi ki Âdem aleyhisselâmın beş oğluna Ved, Süva', Yağus, Ya'uk, Nesr nâm vermiş idi. Bunlar irtihalinde ehl-i asırları gâyet mahzun oldular. Zira her biri bir tarafın büyük ma'murları idi.

³⁵¹ İncil’de: “Emrimde gayret et, dinle ve itaat et! Ey Tahira Betül’ün oğlu! Ben seni sebepsiz (erkek) olmaksızın yarattım”. Zebur’da; “Ey Davud! Senden sonra Ahmed ve Muhammed ismiyle müsemma sâdık ve seyyid bir nebi gelecektir. Ümmeti rahmete mazhar bir ümmettir. Bütün peygamberlere temizliği farz kıldığım ve onlara cihadı, cem’i enrettiğim gibi Muhammed ümmetine de her namâz için temizlenmelerini ve cünüplükten gusletmelerini emrettim. Ey Davud! Muhammed’i ve ümmetini bütün ümmetlere daha erdemli kıldım.

⁵⁵² Zebûr'da ise; Ey Dâvûd! Senden sonra Ahmed, Muhammed, Sâdık ve Seyyid olarak isimlendirilen bir peygamber gelecektir. Ümmeti merhamet olunmuş bir ümmettir. Bütün peygamberlere farz kıldığım gibi her namâz için temizliği onlara da farz kıldım. Hacc ve cihadı emrettiğim gibi cünüplükten gusül etmeyi emrettim. Ey Davûd! Muhammed ve ümmetini diğer bütün ümmetlere üstün kıldım. İlah...

⁵⁵³ Teyvat'ta ise; Allâh teâla İbrâhîm aleyhisselama dedi: “Hacer doğuracak. Ondan herkese erdemli bir çocuğu olacak. Herkesin eli huşu’ ile ona uzanacak” ıla ahirih. Beyhâkî’ye isnatla Bkz. Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *Huccetulâhî ale'l-âlemin*, Daru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 88.

⁵⁵⁴ Tевбе 9/30; “Hristiyanlar; “Mesih Allâh’ın oğludur” dediler”.

Bakır ve tuçtan İblis bunların misallerini tasvir edip sonra asnâmlarına ahar ihdas etmişlerdir. O tasvirleri kible canibine vaz' etmeyip muahhar-ı mescide bırakıp onunla isti'nas ederlerdi. Evvelki asır geçtikten sonra şeytan babalarınızın ilâhı bunlar olduğunu evlatlarına ibadet ettirdiler sonra tufan-ı Nûh bu asnâmı defn ettirdi.

Sonra şeytan Arab için bunları ihraç ettirirdi. Dûmetu'l-Cendel'de Ved Kuleyb, sahil-i bahirde Süva' Huzeyl, Yağus Ğatif, Hemedân'a Ye'uk, Zi'l-Kelâ Nesr olup sonra asnâm için ism-i ahar vaz' olunmuş. Lat, Ta'if'de beni Sakif; Uzza, Mekke'ye bir konak mesafede Nahle nâm mahalde şecere olup Ğatafan ve Kureyşin; Menat, Evs, Huzeyl, Huza'a, Hazreç kabilelerinin olup Meşel nâm sahil-i bahr üzerinde dağda bulunur idi. Kabe'i Muazzamaya 360 put ma'bud ittihaz olunup ve en büyüğü Hubel nâmında idi. Ve Uzza'ya muadil addolunur idi.

Lat'ı Muğire b. Şu'be es-Sakafî (ö. 670), Uzza'yı Halid bin Velid (ö. 642), Menat'ı Said bin Zeyd bin Eşhel (ö. 671) irsâliyle kesr edilmişlerdir. Zübeyr b. Avvâm (ö. 656) Ebû Süfyan (ö. 652)'ın Uhud muharebesinde "Vücuduyla iftihar ettiğin Hubel'i kesrlerinde görmüyor musun?" dediğinde "Artık tevbihi bırak Ya Zübeyr!" demiştir. Sure-i Nûh'da "ولا تذرنا ودا وسواعاً" vela tezerunne vedden vela suvaan ve la yeğusa ve ye'uka ve nesra".⁵⁵⁵

Ven-necm'de "أفرأيتم اللات والعزى ومناة الثالثة الأخرى" Eferaeytumullate ve'l-uzza ve menate's-sâlisete'l-uhra"⁵⁵⁶ âyet-i Kur'âniyyeleriyle kıssa olunan putperestlik envar-ı şa'sa-i nübüvvetle mahv ve nâpedid olmuş ve ahlâk-ı hamide-i İslâmiyye rekz kılınmıştır. İşte bu vakit cehalet olup herkes behaim gibi istediği şehvâte meyil inhimakları ve asla bir din ile tedeyyün etmeyip ve semavi bir ahkâm olmadığı ve ancak insanlar beyninde medar-ı te'ayyüş ve istirahat ibaret ve haram ve helal evamir ve nevahiy beynel-ibad beşerin her zamana nisbetle kurduğu kavanin ve inzibat olduğu ve haşr ve hesap ve yevme't-tenadi (pişmanlık) münkir bulunduklarını mübâhat (gurur) ile i'tiraf edenler idi. Böylece bîdin yaşamak hadd-i imkan haricinde bulunduğu mebni ben-i Âdem hiçbir vakit dinsiz yaşamayacağını teyakkun edenler nübüvvet iddiasını kalkışmağa teşebbüs ettiler.

⁵⁵⁵ Nûh 71/23; "Dediler ki: "Sakin ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yegüs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!"

⁵⁵⁶ Necm 53/20; "Lâti, Uzza'yı ve üçüncüsü Menat'ı gördünüz mü?"

Hicret-i nübüvvet seyyidu'l-evvelin ve'l-ahirin efendimiz nihâyetinde hokkabazlıkta mâhir ve kelâmı müessir ba'del İslâm mürted olan kaba'il-i Necd'de Anes şeyhi Ayhele b. Ka'b Esved-i Ansi (ö. 632), Necran ahalisine nebi olduğunu inandırıp San'ayı yed-i teshire geçirmiştir.

Ehl-i Yemâme'den Beni Huneyf kabilesinden Müseylemetü'l-Kezzab (ö. 633) ba'del İslâm mürted olup nübüvvet iddiasında bulunmuş sahâbe-i kirâmın kurrası ki kelâmulâha tamamen ve kamilen ezber ve hıfz edenler ekserisi bunun muharebesinde şehid olmuş ve sevk olunan asakire galabe-i kesire etmiş sonra Hazret-i Hamza'yı şehid eden Vahşi yediyle katl olunmuştur. Ben-i Esed kabilesi şeyhi Talha bin Hüveylid (ö. 642) evvela mümin ba'dehu irtidad ve nübüvvet iddia etmiş Ezdi kabile reisi Lakit bin Malik (ö. ?) iddia-yı nübüvvet etmiş, Benî Temim kabilesinden Secah (ö. 661) nâm kadın dava-yı nübüvvet etmişlerdir. Bu kadın Müseylimetü'l-Kezzab ile izdivaç ve iki yalancı, hayalat-ı fasidanelerini birleştirip bir esas-ı beyhude kurmuşlardır. Bu beş kezzabın kurmuş oldukları şeraret, Yehud ve Nasârâ ve Zerdüşt vesa'ir edyân-ı mensuhe ve hükema ve feylesof ve maddiyyun ve eflakiyyun ve tabiiyyun kava'adından mürekkep ve lisân-i Arap üzere aka'id'i za'ifeden ibaret olan bir takım evham ve hayalât ve ifk u iftiradan birer numune olup sonra fırak-ı dallenin pişrûv ve rehberleri olmuşlardır.

Kalbe Vürud Eden Ma'siyet ve Havâtırın Derecesi Beştir

Kalbe vürud eden ma'siyet ve havâtırın derecesi beş olup evvelki üçünde ihtiyar-ı abd olmadığından gayr-ı mes'ul diğer ikisinden mes'uldür. Beş şey: 1- Hevacis (vesvese) 2- Hatıra 3- Hadis-i Nefs 4- Hem 5- Azm u tasmimdir. Kalbe vürud edip meks etmezse **hevacis**, müks edip işlemekte tereddüt etmezse **hatıra**, tereddüt ederse **hadis-i nefis** denir ki abd bunların vürudunda gayrı mes'ul, işlemek tarafını tercihinde **hem**, cezm ve kasdi kavi ettiğinde **azm** ve tasmim denir ki abd zi medhal olduğundan mes'ul olacaktır. Hatta İmam Gazâlî (ö. 1111) ile Fahir Razi (ö. 1210) bir seyyieyi azm edip mevani' sebebiyle terkinde seyyie yazılacağını gece azmiyle vefât ederse o hal ile haşr olacağını ve katil ile maktulun yani katile maktul kasd edip muvaffak olamayarak maktul olduğundan her ikisi muazzeb olacağını mübeyyin ehadis-i nübüvvi ile isbât müddeâ' eylemişlerdir. // 207 //

Bâb-ı Sâni**Zürriyyet-i Beni Âdem'in Ahd-ı Misakı ve Resûl-i Kibriyanın Mucizâtı ve Mir'acı Beyânındadır**

İmam-ı Azam rahimehullâhı te'âlâ hazretlerine nisbet olunan *Fıkh-ı Ekber*'de Cenabı hallak-ı te'âlâ ve tekaddes hazretleri dünyada kesb ettiği imân ile küfürden salim olarak mahlukatı halk buyurmuştur. Sonra akıl ile indel-bülüğ imân ve taatle emr, küfür ve isyandan nehy ile emir buyurmuştur. Fi'il-i ihtiyari ile kâfir küfrünü ve mümin imânını kesb edip küfür ve inkârına tevfik-i ilâhiden mahrum ikrar ve tasdikine tevfik ve nusret-i ilâhi tesmiye kılınmıştır. Zira küfür ve ta'ata mahlukatından bir kimseyi buyurmamış ki cebr ve icbar olunsun. İman ile küfür ve ta'at ile ma'siyet ef'al-i ibaddandır.

Suâl: Sahib-i şeriat sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz “كل مولود يولد على الفطرة فأبواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه/Kullu mevludin yuledu ale'l-fitrati fe ebevahu yuhevvidanihi ve yunassiranihi ve yümeccisânihi”⁵⁵⁷ buyurmuştur.

Cevap: Evet, hadis-i şerifin evvelki şu'besi imân-ı fitri ikinci cüz'i de imân-ı kesbiyi mübeyyindir. Sure-i A'raf'ta “و إذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم و أشهدهم على أنفسهم ألست بربكم قالوا بلى شهدنا أن تقولوا يوم القيامة إنا كنا عن هذا غافلين/Ve iz ehaze rabbuke min benî âdeme min zuhûrihim zurriyyetehum ve eşhede hum alâ enfusihim, e lestu birabbikum, kâlû belâ, şehidnâ, en tekûlû yevmel kıyâmeti innâ kunnâ an hâzâ gâfilîn”⁵⁵⁸ “أو تقول إنما أشرك آبائنا من قبل و كنا ذرية من بعدهم/Ev tekûlû innemâ eşreke âbâunâ min kablu ve kunnâ zurriyyeten min ba'dihim, e fe tuhlikunâ bimâ fealel mubtilûn”⁵⁵⁹ “وكذلك فصل آياتي و لعلمهم”⁵⁶⁰ Türkçe hülâsa ma'nası şu oluyor ki; “Vakta ki Rabbin benî Âdem'in arkalarından zürriyetlerini aldı ve onları “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye nefisleri üzerine şehadete da'vet etti, onlar da; “Evet ya Rabbi, Rabbimizsin ve biz buna şehadet ederiz” dediler. Bu eşhad yevm-i kıyamette biz bundan gafil idik haberimiz yoktu diyememeleri içindi. Yahut bizden evvel babalarımız şirk ettiler biz onlardan sonra gelen zürriyetleriz. Onlara ta'bi olduk. Bâtıla süluk

⁵⁵⁷ Buhârî, *es-Sahih*, Tesir, Rum 2; “Her doğan fitratı üzere doğar. Sonra annesi babası onu Yahûdileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir.

⁵⁵⁸ A'raf 7/172; “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir”.

⁵⁵⁹ A'raf 7/173; “Ya da: “Bizden önce ancak atalarımız şirk koşmuştu, biz ise onlardan sonra gelme bir kuşağız; işleri bâtil olanların yaptıklarından dolayı bizi helak mi edeceksin?” dememeniz için.

⁵⁶⁰ A'raf 7/174; “İşte böylece âyetlerimi açıklıyoruz umulur ki dönerler diye”.

edenlerin cürüm ve kabahati sebebiyle bizi nasıl helak edersin dememeleri içindi. İşte biz şirkten ve fena işlerden dönmeleri için âyetimizi böylece tafsil beyân ederiz.

Kadı Beyzavi (ö. 1286) dedi ki bu kelâmı burada irattan maksat Yahûdîleri misak-ı âmdan sonra onlara mahsus misak ile ilzamdır. Hicec-i sem'îyye ve 'akliyye ile ihticac ve taklidden men' edilip nazar ve istidlale onları hamldır. *Tefsir-i Celaleyn* üzerine dört büyük cildi havi ilm-i tefsire müteallik kütüb-i mütedavilenin hulasası addedilmeğe şayan bulunan Şeyh Cümme (ö. ?) tefsir-i *Hazin*'den naklen ve İmam Şaravî (ö. ?)'den rivâyet olduğu üzere bu zerratı Vâcibu'l-vücûd hazretleri Âdem aleyhisselamın zahrındaki müsamandan ihraç buyurması ve onların akıl ve hayatı ha'iz olarak nutkla cevap vermişlerdir. Yani Âdem aleyhisselam sülbünden zürriyeti ihraç, onları zî akıl (akıl sahibi) kılıp ve hitab-ı imân ile ve küfürden nehy edilerek rububiyet-i te'âlâ ve tekaddes ikrar etmişlerdir. Bu zürriyete imân fitrî olup bu ahdi tecdid, bu mensayı tezekkür irsâl-i rûsul ve inzâl-i kütüb ile te'âlâ ve tekaddes fazl u in'am buyurmuştur ki övre mahal kalmasın. İman-ı fitriyi ba'del bülûğ ihtiyar ile iktisab ettiği küfür ile tebdil edenler oldu. Dâr-ı teklike huruçdan ve akıl olarak imân ve tasdik edenler yevm-i misakda hâsıl olan imân fitrî üzere sabit ve devam etmişlerdir.

*Ey mâlik-i mülk-i du cihan, Vâhid-i kahhar yoktur sana sâni
Sen dâim ve bakisin ve yok darda diyar eşya heme fâni
Mevcud-ı hakikisin ve ma'dümdür eşya çün saye vu rüya
Sensin hep edüp eyleyen ey Fâil-i muhtar ahval-ı cihani
Ey evvel ve hem âhir ve hem batın ve zahir Sen'den bu mazâhir
Hep havl dahi kuvvet alır ondan bisiyâr hep nâm ile şanı
Aşkınla hava cuş edüp emvac olur ebhur şevkinle kamu pür
Aşkın düşürür şevk ile vadilere naçar Her ab-ı revanı
Aşkınla muamma-yı cihan hal olur ancak ey Vâhid-i mutlak
Bir şule imiş âlem edermiş onu tekrar aşkın cevalani
Evham-ı hayalimle işim havf-u hatardır oddan o beterdir
Hüzünle pür et gönümü tâ kalmasın eşkâr ver emn-ü amâni
Şevkinle fîğan eden olur aşkına mahrem zevk eyler o her dem
Feryad ile çün bahre erer bahr olur enhâr kalmaz o fîğanı
Çün nûr-ı Habibinle ki oldur yemm-i irfan kıldın bizi şâdân
Ol bahr-ı hakikatten olur her dile fevân aşkın galeyanı*

Malik-i Mutlak hazretleri “لا يسئل عما يفعل/la yus'elu amma yefa'lu” (Hiçbir yaptığından sorulmaz)'dir. Âyet-i kerimede “زُرِّيَّتُهُ/zürriyyetehum” bu zeratı Vâcibu'l-vücûd hazretleri Âdem aleyhisselam cenabının vücudunda insan suretinde musavver bulunmalarını te'kid ediyor. Zira zürriyet lafzı

filhakika suver-i insâniyeye malik olanlara sâdıktır. Zerrât demiyor evvela zahr-i Âdem'den evlad-ı sülbiyesini zerrelerden ibaret ihraç eyleyip ba'dehu o zerratin hâsıl olacak zürriyetlerinde yine zerrât olarak onlardan üçüncü mertebe bu zürriyet üzere nev'-i insâniyetin nihâyetine kadar zuhur edecek efrad-ı insâniyeyi müselsel olarak ihraç buyurup kâffesinde akıl ve dirâyet ve nutk-i hareket halk edip bunlara “أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟/elestü bi rabbiküm?” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitap eylediğinde cümlesi “بلى/belâ” dediler hitamında onları yine // **208** // ihraç eylediği tertib ile yekdiğere derç edip ba'de cümlesini zahir-i ademe irca' eyledi. Ahd-ı misakda evvelen “بلى/belâ” kavlinde Hazret-i Muhammed aleyhisselam olup o ma halakallâh nûru dahi var olmuştur.

Heykel-i insânide müsamat bir karış murabba' mesafede dört milyon kadar müsamât bulunur. Ve bir katre suda yeryüzünde mevcûd olan efrad gibi beşeriyye miktarınca mikroskob bî-muhtevidir. Büyük dûrbinler vasıtasıyla bir katre suda kesret-i fevkalade bulunmaları ile ma'an hayat ve hareket ve emr-i ma'îşetlerinde idrak ve kendilerine muzır olacak halattan ihtiraz misulli garaib sıfatı ihraz ederler. Binâenaleyh zerratin müsamatından dühûl ve huruçları hayavan-ı marziye mikropları da'ima ecsada girip çıktıkları gibidir. Zahr-ı Âdemde bu kadar zürriyetin bulunması bir katre suda bî hesab mikropsuların bulunması gibidir. Mebi'd mahall-i biyda “büzüra” hulul vâki' oldukça büzur-i mezbur ma'i-i meneviden heykeller peyda olur ve malum olan etvarı geçirerek o heyakil-i heykel-i insâni suretin iktisa ediyor ve her heykel hadd-i mua'yyene erince cenabı Hakk'ın irsâl eylediği rûh zerrâta hulûl edip gerek zerreye ve gerek heyakile hayat ve hareket bahş olur ki her insanın mahiyet ve huviyyeti işte şu zerre ile rûhun mecmu'undan ibarettir. Mevadatına sülbiyesinden infisal ile biruz-i enaşi telkih eyleyen ma'iat-ı meneviyyede mikroskop ile müşahede olan gâyet küçük hayvanlar vardır ki birinin tûlu bir kıratın 600 cüzünden bir cüzü miktarı.

Başının tûlu 6000 cüzünden bir cüz' miktarı olabiliyor. Ma'haza kuyruklarıyla tahrik vasıtasıyla ma'i-i menevide hareket edip başları cihat-ı muhtelifeye indifa' ederler. Ma'i-i mezburun kesafet-i tabi'isi tağyir etmemek şartıyla devam etmekte olduğu fizyoloji kitaplarında bu vecihle muharrerdir. İnsan pederinden filhakika rahm-i madere intikal ediyor. Teşkil-i beniyye-i insâniyede racûl ile mer'eden her birinin eczası dahil bulunmak hususuna delalet eder. “فلينظر الإنسان مم خلق خلق من ماء دافق يخرج من بين الصلب و الترائب/Fel

yenzuril insânu mimme hulık, Hulika min mâin dâfik, Yahrucu min beynis sulbi vet terâib".⁵⁶¹

Hayat-ı Nebi sallallâhu aleyhi vesselemde din-i İslâm'da bir müşkilât vuku'unda hall-i akd buyurur idi. Hülefa-i Raşidin zaman-ı seadetlerinde hallal-ı müşkilât bulunur idi. Vatan-ı İslâmiyye büyüyüp ağuş-i necatına umem ve akvam-ı kesire alınca devr-i fetret yüz göstermeye başlayınca siyasi ihtilaflar umur-i dünyeviyyeden gayrı din-i mübin-i İslâmiyye'de te'sirini gösterince müctehidin ve fukaha ve ulema-yı müfessirin hazeratına şiddetle lüzum hissedilmiş tedkikine lüzum his ettikleri sıfatullâh, kaza ve kader, hayır ve şer, kaza ve kaderle mesuliyet-i ibad keyfiyeti nasıl terdif olunabilir?

Hayır ve şer cenabı Hakk şerri niçin halk etsin, eder mi gibi mes'eleler meydan almıştır. İşte su'-i telakki ve isti'mal edilerek akide-i avama hakikati isti'ab edemeyeceğine mebni yanlış ve tarik-i haktan udûl fikirlerine saymışlardır. Allame'i Sa'd el-Taftazani (ö. 1390) der ki ruesâ-i Mu'tezile'den Kadı Abdulcebbar el-Hemedani (ö. 1025) müluk-i Deyalime'den Ebû Mansur bin Rükneddin bin Buye (ö. ?)'nin vezir-i adimu'n-naziri Sahib bin Abbâd (ö. 995) 'ın meclisine gelip üstaz Ebû İshak el-İsferayini (ö. 1027) o mecliste gördüğünde "سبحان من تنزه عن فحشاء/Subhane men tenezzehe an fehşai" dedi yani şürur ve me'asi Allâh murad etmez diye zımnen üstaza ta'rız etti. Ale'l-fevr üstad-ı müşarun ileyh "سبحان من يجري في/Subhane men yecri fî mülkihi ile bima şa'e" buyurdu. Yani ibaddan sadır olan hayrât ve me'asinin cümlesi muradullâhtır diye kadı red eyledi.

Fıkıh-ı Ekber'de "ولا يكون في الدنيا ولا في الآخرة شيء من الجواهر والأعراض إلا بمشيئته و علمه و قضائه و قدره و كتبه في لوح المحفوظ لكن كتبه بالوصف لا بالحكم و القضاء إلا بمشيئته و علمه و قضائه و قدره و كتبه في لوح المحفوظ لكن كتبه بالوصف لا بالحكم و القضاء" ve la yekünü fiddünya ve la fil âhireti şey'un min el-cevähiri ve'l-a'raz illa bimeşietihî ve ilmihi ve kazaihi ve kaderihî ve kütübihî fî Levhi'l-Mahfuz lazkin kütübehu bi'l-vasfî la bi'l-hükmi velkaza-i ve'l-kaderi ve'l-meşietî sıfatuhu fî'l-ezelî bila keyf" "ای بلا بیان کیفیتہ ان اصل هذه الصفات ثابتة بالكتاب و السنة و الجماعة الا أنه من المتشابهات و ما يعلم تأويله إلا الله. فأوصافها مجهولة لا طريق للعقل أن يدرك بالإجتهد و كذا كل صفات الله تعالى إذ لا ey bila beyân-ı keyfiyyetihi. İnne asle hezihi's-sıfât sabitetün bi'l-kitabî ve's-sünnetî ve'l-cema'a illa ennea mine'l-müteşahibât ve ma ye'lemu te'vilehu illallâh. Fe evsâfuha

⁵⁶¹ Tarık 86/5-7; "İnsan neden yaratıldığına baksın. Sulb ve teraibden çıkan atımlık sudan yaratıldı".

mechûletun la tarika lil'akli in yudrik'a bi'l-ictihad ve keza külli sıfatillâhi teâla. İz la yeşbehu sufatuhu te'âlâ. Sıfatu'l-halki kema la yeşbehu kema la yeşbehu zatehu zevâtu'l-halk".⁵⁶²

Cevahir ve arazdan dünya ve âhirette olan şeyler meşiet-i Levh-i mahfuzda kütüp ve ilim ve kaza ve kader-i ilâhi ile ancak olur. Levh-i mahfuzda ketbî hüküm olmaksızın vasf iledir ki hüsn-kubh, sağır-kebir, killet-kesret, hararet-bürudet, ta'at-ma'siyet, irâde kudret-i kesb, evsâf ve ahval ve ahlâk ile levh-i mahfuzda külli şey evsâfıyla yazmıştır. Yoksa sebep ve vasıf olmaksızın şey'in vuku'una mücerred hüküm-i levhde hüküm ile ketb olmamıştır. Mesela Zeyd mü'min olsun Amr kâfir olsun diye hüküm buyurmamıştır. Eğer böyle olsa idi. Amr küfründe mecbur olurdu ve mesa'il-i âhiyet // 209 // vuku'u muhtell ve ziru zeber olurdu. Levh-i mahfuzda ketb buyurmuştur ki Zeyd imânî murad ile kudret ve ihtiyar sarfa mü'min olur ve küfür de murad etmez. Levh-i mahfuzda Amr imânî murad etmeyerek ihtiyar ve kudretiyle küfrü murad eder de kâfir olur diye ketb olunmuştur.

Hülâsa-yı kelâm Levh-i mahfuzda vasf tarikiyle yazmış ki her şey' hakkında falan şey şöyle olur ve falan kimse ihtiyarıyla muvaffak olur ve falan kimse kendi ihtiyarıyla kâfir olur vesa'ir eşya şöyle olur diye her şeyin bihasebi'l-isti'adad evsâf ve ahval ve kulların irâdeleri ve kudretleri sarfı ve kasdları icada sebep olur diye ketb olunmuştur yoksa falan kimse şöyle olsun falan şöyle olsun diye hüküm ve emr cebr tarikiyle değildir. Kaza ve kader ve meşiet keyfiyeti bir sırr-ı serbeste olup keyfiyet beyân olmaksızın cenab-ı Hakim-i Mutlak hazretlerinin sıfatı olup kitap ve sünnet ve icma' ve ümmet ile sabit ise de müşabihattan olup evsâfı meçhulemiz olduğuna mebni aklın içtihad ile idrake tarik yoktur. Zatullâh mahluk zata benzemediğinden sıfatullâh mahluk sıfatına müşabih değildir.

Taftazani (ö. 1390) buyurur ki; cenab-ı Hakk ibaddan imân ile ta'atı kendi rağbet ve ihtiyarları ile irâde buyurmuştur. Mesela bir melek gibidir ki ikrâh ve ıztırar olmaksızın rağbeten ve ihtiyaren kavmin saray-ı mülke duhulü murad ettikte kavmin adem-i duhulünde cezm ve abdin muradatı vâki' olup melikin muradı vâki' olmadı. İşte bunun gibi "جزاء بما كانوا يعملون/Cezaen bima

⁵⁶² "Dünya ve âhirette cevher veya araz hiçbir şey O'nun isteği, ilmi, kaza, kader ve Levh-i Mahfuz'daki kitabı olmaksızın gerçekleşmez. Fakat O'nun kitapları vasıf halindedir, hüküm, kaza ve kader biçiminde değildir. İlâhi meşiet ise O'nun keyfiyeti bilinmeyen ezeli sıfatlarıdır". Yani keyfiyeti açıklanmamıştır. Bu sıfatların aslı Kitap, Sünnet ve Cema'atta sabittir. Ancak bu sıfatlar müteşabihlerdendir ki onun yorumunu ancak Allâh bilir. Onun vasıfları ise meçhuldür. Akla, onu içtihatla idrak etme yolu verilmemiştir. Aynı şekilde Allâh teâlanın her sıfatını da idrak mümkün olmamaktadır. Nitekim Allâh te'âlânın sıfatları Yaratıkların sıfatlarına benzemediği gibi zatı da yaratıkların zatına benzemez".

kanu ye'melun"⁵⁶³ “فمن شاء فليؤمن و من شاء فليكفر/Fe men şae fe'l-yu'min ve men şae fe'l-yekfur"⁵⁶⁴ gibi bihesap ayât-ı Furkâniyye bunu mueyyiddir. Abdin asla fi'ili olmamış olsa teklif sahih olmaz. Kâffe-i ef'al-i ibad mahlukullâh olmakla beraber mecburi ve ıztırarı da değildir. Ef'al-i ihtiyarımız üzerine musâb ve muâkab oluruz.

Ayât-ı Kur'ân'ıyye ve ehâdisi nebeviyye ilm-i usulde tasrih olduğu üzere müte'ayyinu'l-ma'na olan nasın gerek mütevâtır ve gerek meşhur aklen ma'na-yı munfarızı ve te'vili ca'iz olacak hiçbir ferdi yoktur. Akıl asıl olduğuna mebni delil-i kati'-i akliyyeye münakız olan zâhiru'l-ma'nanın vücûb-i te'vili ulema-yı şer' nazarında kaide'i külliye nazarında olunur. Nasıl ki kütüb-i kelâmiyyenin en mu'teberlerinden *Mevâkıf* ve *Mekasid* kitaplarında tasrih kalındığı gibi Sure-i Bakara'nın ahirinde “لا يكلف الله نفساً الا وسعها”⁵⁶⁵ âyet-i celilesinin tefsiri sadedinde *Miftahu'l Gayb* nâm âver olan *Tefsir-i Kebir-i Razi*'de zikrolunmuştur. Mesela Zülkarneyn kıssasında varid olan “حتى اذا بلغ مغرب الشمس وجدها تغرب في عين حمئة”⁵⁶⁶ âyet-i celilesinden müstefad olan ma'na-yı zâhir “Zülkarneyn mağrib-i şems olan mahalle baliğ oldukça onu çamurlu ve suhunetli bir kaynağa gurup eder gördü”. Bunun halkına delil-i kat'i-yi akli ka'im olmasıydı şu ma'na-yı mütebadiri itikad etmek, şeri'at-ı Muhammediyye'de vacib olurdu ve te'vili ca'iz olamazdı denirdi ki haber-i sâdık-ı şemsin bir kaynağa gurub etmesinin delalet ediyor.

Bu ise mümkinât cümlesindendir. Buna itikad lazım gelir fakat Şems'in Küre-i Arz'dan milyonlarca defa büyüklüğü suret-i kat'ıyyede sabit olduğundan bir cism-i kebirin cism-i kebirin cism-i sağire duhulü muhalatdan bulunduğu ve belki şemsin küre'i arza ğarib olmadığına ayrıca dela'il-i kat'ada delalet ettiği cihetle bu nassı te'vil ve gayr-ı misbar (şüphesiz) ma'na-yı diğere sarf etmemiz lazım geliyor. Deriz ki “الله اعلم بمراده”⁵⁶⁷ Allâhu e'lemu bimiradihi”.

Maksud-i bi'd-delale ber vech-i ati olmak gerektir. “Zülkarneyn bilad-ı mağribden bir mahalle vasıl oldukça Güneş'i hîn-i gurubunda öyle bir

⁵⁶³ Secde 32/17, Ahkâf 46/14, Vâkıa 56/24; “Yaptıklarının mükafatı olarak”.

⁵⁶⁴ Kehf 18/29; “Dileyen imân, dileyen inkâr etsin”.

⁵⁶⁵ Bakara 2/286; “Allâh herkese ancak gücü nispetinde sorumluluk verir”.

⁵⁶⁶ Kehf 18/86; “Nihâyet güneşin battığı yere varınca onu kara bir balçıkta batar gibi buldu”.

⁵⁶⁷ Allâh, muradını daha iyi bilir.

vaziyette gördü bila ğarb sevahilinde Şems'e nazar eden kimse onu Bahr-ı muhit-i Ğarbî'de ğaib olur diye tahayyül eder. Bahr-ı mezkur ise balçığı çok ve zulmeti ve sühnet ve harareti ğalibdir. “عين حمئة/aynin hamietin” (siyah balçıklı bir su) lafzı mezkur denize ıtlak olmuş oluyor. Azamet-i ilâhiyyeye nisbetle deryaların bir kaynak kadar kalacağından ayn lafzı bahr-ı muhite ıtlak olunmuştur. Siyah ve müte'affin balçık ma'nasına da “hem'den” müştak “hamietin” ya kızgınlık ma'nasına olan “huma”dan ma'huz “hamiye” şu vecihle terdid-i kıraatin ta'dduduna mebnidir. Bu vecihle kıraat vâki'dir.

Ma'na-yı murad “Şems uyun-i arzın birine girip ga'ib oluyor” demek olmadığı kat'idir. Bu minval üzere onun lüzumu tefsirini *Tefsir-i Razi* ve *Celaleyn* ve *Gevaş*'da mezkurdur. Kadı Beyzavi (ö. 1286)'de der ki sudan gayrı Zülkarneynin basarında bir şey olmadığından “وجدها/vecedeha” (buldu) deyip “كانت/kanet” (idi) demedi. “Vecd” kelimesinin “re'y” ma'nasına gelmesi ve hatta şu makamda vech-i mezkur üzere isti'mal olunması, *Müfredat-ı Isfehanî*'de mezkurdur. Usul ka'idesinde delil-i kat'i ancak medlulüne delalet-i yakîniyye ile dâll olan delile sâdık olur. Bu takım delillerde ihtimal-i nakiz asla bulunamamak şarttır. Zülkarneyn kıssasında bila tedkik birtakım laflara istinaden Güneş gurubunda arş-ı Rahmân tahtına gidip secde eder. Ruhsat verildikte yine Maşrik'tan doğar, yevm-i kıyamette ruhsat mağrib tarafından dirilerek doğacağına mebni her gün minval-i mezkur // **210** // üzere şimdi de arş altına gider, derler.

Zülkarneyn ile İskender beyninde 1958 sene tefavüt (fark) ispat olunmuş, Zülkarneyn hazretlerinin ismi “Sa'ab bin er-Reşîd”dir. Yemen'de Humeyr kabilesinden Ezu ta'bir olunan mülük-i tebayi'den bir padişaktır ki Hazret-i Süleyman âla nebiyyine ve aleyhi ve sellemın zevce-i meşhuresi Belkıs bu kabile ruesâsındandır. Hazret-i İbrâhim aleyhisselam ile mülakât ve müanaka (kucaklaşma) etmiş oldukları *Sahiheyn*'de mezkurdur.

Bani-i Sedd-i Ye'cüc bu zât olup nübüvvet ve velâyetinde ihtilaf edilmiş. Her halde muvahhid ve müteşerri' olduğu nass-ı Kur'ân ile tebeyyün etmiştir. Hazret-i Ali (ö. 661) kerremallâhu veche ve radiyallâhu anh hazretleri ve İbn Abbas (ö. 687) radiyallâhu anhdan “حدثنا عن حمير فإن فيها و حديثها عجائب و Haddisu an Himyer fe inne fiha ve hadisiha acaib ve Zü'l-karneyn meliku Yemen” (Himyerden bahsedin. Çünkü Himyer'de Yemen Meliki Zülkarneyn ile ilgili acaip anlatılar vardır.) kelâmları da bunu mu'eyyiddir.

Zülkarneyn'in ismi Sa'b olduğu Kays İbn Sa'ide (ö. 600)'nin⁵⁶⁸ hutab-ı meşhuresinde musarrahtır. “كأنما الصعب لم يسهل له سبب يوماً ولا ملك الدنيا” / Keennema's-Sa'b lem yeshel lehu sebeb yevmen ve la mülke'd-dünya Süleyman” (Sanki Sa'b ona bir zorluk vermemiş gibi / Bir gün gibi bile dünyaya krallığı Süleyman'ın).

İskender ise Yunan mülûk ve hükemâsından Aristo'nun şakirdidir. Dünya'ya putperestlik neşr ve ta'mim eden kâfir-i bî dindir. İskender ibn Filip diye meşhur saltanat-ı azime ve askerkıran sahibidir. Cevdet Paşa (ö. 1895) *Tarihi*'nin üçüncü cildinde İskenderiye yani İşkodra diyor. Bu kâfir bazen menşei olan Yunan ülkesine nispetle Yunani ve bazan da cins itibarıyla Rumi diye yad olunduğundan bir çok kimseler şüpheyeye düşerek İskender'in iki şahıs olmasını zann ve hatta Rumi, sahib Hızır aleyhisselam olup zulûmata gittikleri ve abihayatı Hızır içtiğinden berhayât olduğuna setr-i ira'e bir takım hurûfât ve bir sürü misal söylerler. Ve İskender, Yunanide Aristo şakirdi olmak üzere kaydederler. Bunun sehv-i sarîh olmasını edillesiyle *Kamus* mütercimi Asım Efendi (ö. 1819) tenbih ediyor.

Sedd-i Ye'cüc büyük ve küçük Çağatay dağları silsilesinin birbirine tekarrub ettiği boğaz ve Mufuden Harabesi şehri karibinde idi. Zülkarneyn buraya kadar Asya'nın şarki nihâyetini bahr-ı muhit-i kebirden Güneşin matla'ı vâki' olmuştur. “حتى إذا بلغ مطلع الشمس وجدها تطلع على قوم لم نجعل لهم من حونها ستراً” / Hatta iza beleğa metli'aş'-Şemsi vecedeha tetlu'u ala kavmin lem nec'al lehum min duniha sitra"⁵⁶⁹ “حتى إذا بلغ بين السدين وجد من دونهما قوما لا يكادون” / Hatta iza belağa beyne's-seddeyni vecede min dunihima kavmen la yekadune yefkahune kavle"⁵⁷⁰ sonra bir yola tabi olup Güneş'in doğduğu yere baliğ oldukça onu bir kavim üzerine tulu' eder buldu. Onlar Cilan ve Ortuner idiler.

Sonra diğer bir yola tabi olarak iki seddin arasına vasıl oldu. Ve orada sözleri anlaşılamaz bir kavim buldu. “قالوا يا ذا القرنين إن يأجوج ومأجوج مفسدون في الأرض فهل نجعل لك خرجاً على أن نجعل بيننا وبينهم سداً” / Kalu ya Ze'l-Karneyni inne Ye'cûce ve Me'cûce mufsidune fi'l-ardi fe hel nec'alu leke harcena ala en

⁵⁶⁸ Hz. Peygamberin kendisini dinlediği Arap şair ve edebiyatçılarından.

⁵⁶⁹ Kehf 18/90; “Nihâyet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık”.

⁵⁷⁰ Kehf 18/93; “Nihâyet iki dağ arasına ulaştığında bunların ötesinde nerede ise hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu”.

nec'ale beynena ve beynehum sedda”⁵⁷¹ onlar ya Zülkarneyn Ye'cüc ve Me'cüc denilen kavim arzda fesad edicilerdir biz sana masrafın ve levazımın tedarik etsek onlarla bizim aramızda bir sed yapar mısın? dediler. Bu kıssadan da malum olduğu vecihle Zülkarneyn başka İskender de başkadır. Bundan 20 asır evvel ra'y-i hayvanât ve serd âblarda imrar-ı hayât eden akvam Çin'e hücum eylediklerinde bundan muhafaza için sedd-i Çin yapılmıştır ki Japonya kavmi serd âblarda evvelce yaşama mahalleri ma'lumdur. “الذي جعل لكم الارض الذي جعل لكم الارض بعد ذلك دحاها”, “ve'l-arda firâşe”⁵⁷², “فرأشاً/Ellezi ce'ale lekumu'l-arda firâşe”⁵⁷³, ba'de zalike dehaha”⁵⁷³

Kadı Beyzavi (ö. 1286) diyor ki “Arzın firaş kılınması bazı nasın za'mınca küreviyyetine münafidir” dedikleri suâl varid olamaz. Zira küre gâyet büyük olunca her kıtası iftiraşında sath-ı müsteva menzilesinde olacağı emr-i âşikârdır ve âyet-i kerimedeki “دحو/dehv” (düz) arzı mesbut kılınmak ma'nasına olmayıp belki sakin hayvanata meskun ve mekarr olmaya salih olacak surette tesviye etmek ma'nasıdır. Tabi'at-ı arziyenin mafevki su ile muhât olmağın iktiza ederken bir kısmın bariz ve mekşuf kılınması ve gâyet salabeti yahut ma' ve hava gibi derece-i nihâyede letafeti ha'iz olmayarak keyfiyet-i mütevassıta üzere bulunması sayesinde temekkün ve istikrara ve esbâb-ı tea'yyuş istihsaline kabil olmasından ibarettir. Bu da Hâkim-i Muhtar olan Rabbimizin lütuf ve inâyet eseridir. Arzın firaş kılınması görüne mâni teşkil etmez diyor. Hülâsa-yı kelâm ayât-ı celile ve ehadis-i şerife te'vilat-ı sahiha ca'iz bulunduğu varittir.

⁵⁷¹ Kehf 18/94; “Dediler ki; “Ey Zü'l-Karneyn! Ye'cüc ve Me'cüc yeryüzünde bozguncudurlar. Sana bir harç yapalım da sen bizimle onlar arasında bir set yapar mısın?”.

⁵⁷² Bakara 2/22; “O ki yeryüzünü size bir yaşam yeri kıldı”.

⁵⁷³ Naziat 79/30; “Ve bundan sonra yeryüzünü de yaydı”.

FASL-I EVVEL

Muhammed Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz 33 bin kadar mu'cizât-ı nebevi beyân, ketb, tahrir kılınmıştır. *Şifayı Şerif* ve *Şema'il-i Şerif* ekserini camî'dir. Bu harikulade mahalline nisbetle altıya ayrılmıştır ki irhasat, mu'cize, keramât, ma'unet, istidrac, ehane'dir. **İrhas**, kablel-nübüvve Nebî-i zışan hazeratından ka'ide-i nebevi te'sis ve temekkünü kıldığından emr-i harikuladeye denir. **Mu'cize**, nübüvvetten sonra dava-yı nübüvete mukarin olarak müdde'ilerini tasdike denir. Bila dava veliden zuhurunda yine tabi olduğu nebinin ekremine **keramet** denir. Avam-ı sulehadan giriftar oldukları mekarih ve muzayakadan halâsları hususunda zuhur eden hâlâta **maunet** denir. Erbab-ı küfür ve measilik murad ve mefsedetlerine muvafık tuğyan ve delaletde temadi ve teşdid-i azabları için zuhur eden halata **istidrac** denir. "فلما نسوا ما ذكروا به/Felemma nesu ma zükkiru bihi" (Hatırlatıldıkları şeyi unuttuklarında...) // 211 // فتحنا عليهم ابواب كل شيء/Fetehna aleyhim ebvabe külli şey⁵⁷⁴ nazm-ı celili mucebince gazab-ı ilâhidir.

Celaleddin ed-Devvânî (ö. 1502) istidrac bahsinde dedi ki "إذا رأيت الله يعطي العبد ما يحب و هو مقيم على معصية فإنما هو ذلك استدراج ثم تلا "فلما نسوا ما ذكروا به الى Kale Resulullâh sallallâhu aleyhi ve selle miza raeytellâhe yu'ti'l-abde ma yuhibbu ve hüve mukimun ala ma'siyetin fe innema hüve zalike istidracun sümme tela: Felemma nesu ma zükkiru bihi ila ahiri'l-âyet"⁵⁷⁵. **Ehanet** ise ehl-i küfür ve ma'asiyi tekzib ve ehanet için muradın hilafına zuhur eden halattır ki Müseylimetü'l-Kezzâb (ö. 633) bir gözü alil olan kimseye illetinden mübeddel sıhhati için dua ettiğinde diğer sağlam gözünün de alil olması tahakkuk etmiştir.

Sihir ile şaide havarıktan değildir. Esbâb-ı addiye üzerine terettüp eden umur-i addiye olmakla her kim o sebeplere mübaşeretle icraya ihtiyariyeti sarf ederse akibette betarik-ı cereyan Cenab-ı Hakk onu halk ve icad buyurur. Allame Taftazani (ö. 1390) dedi ki havarık dördtür: İrhasat, sahib-i *Mevakıf*ın dediği gibi keramât kabilindendir. İstidracda maalda ihanet de dahildir. Sihir de ekser-i mütekellimin indinde aslı olmayıp tehayyul ve temvih'dir yahut istidrac ve ehanete dahildir. Mu'cize, keramât, mu'avenet ve ehanet demişlerdir. Keramâtın hak olduğuna delil Hazret-i Meryem aleyhassalam ve Hazret-i Süleyman aleyhisselamın eşher-i kavl üzere vezir-i

⁵⁷⁴ En'âm 6/44; "Hatırlatıldıkları şeyi unuttuklarında onların üzerine her şeyin kapılarını açtık".

⁵⁷⁵ Celaleddin ed-Devvânî; "Kul isyanda devam ettiği halde eğer Allâh'ın kula istediğini verdiğini görürsen, bil ki o istidracdır" dedi ve "فلما نسوا ما ذكروا به..." âyetini okudu.

‘âlisiydi. Asaf-ı Berhiya’nın kerametleri âyet ile sabittir. “أنى لك هذا قالت هو من” Enna leki heza kalet hüve min indillâh⁵⁷⁶ عند الله

Hazret-i Meryem indinde min gayrı sebeb zahir rızık bulunduğundan suâl edildikte cevap vermiş “و هزي إليك بجزع النخلة تساقط عليك رطباً جنياً” ve hüzzî ileyki biciz’innahleti tusakit aleyki rutaben ceniyye⁵⁷⁷ hurmadan kuru iken yaş, taze hurma olduğu; “قال يا ايها الملاء أياكم يأتييني بعرشها قبل أن يأتوني مسلمين قال الذين” Kale ya eyyuhe’l-meleu eyyukum ye’tini biarşiha kable en ye’tunî müslimin⁵⁷⁸. Berhiya’nın ismi Ustum’dur. Lokman-ı Serahserî (ö. 1300’ler) ve sair kibar-ı evliyadan havada uçmak vâki’dir.

Hazret-i Ömer (ö. 644) radiyallâhuanhın bir Cuma günü Medine’de minberde hutbe ederken Nihavend şehrine sevk olunan asakir reisi Hazret-i Sariye (ö. 651)’nin askerini pusuya giren küffarın ahvalini müşahede ile; “Ya Sariye el-cebel!” nidasıyla Sareye bu kadar menzilden ahvalini müşahede ve Ömer’in savtını da Sareye işittiği ve emriyle düşmana galabe çalmasını bu kadar bin sahâbe huzurunda olduğu ve Eshab-ı Kehf’in seginin tekellümü, Ebû’d-Derda’ (ö. 652) ile Selman-ı Farisi (ö. 657) önlerinde bir kat’a nesimini (ses) işitmeleri, Hazret-i Ömer (ö. 644) radiyallâhuanhın Nil’e emr ve kitabetiyle cereyanı gibi keramet ki arif-i billâh ve bîsifatillâh olup ta’ate muvazebet ma’asiden müctenip ve şhevâte inhimaktan ma’raz olandan adet-i cariye muhalif ve münakız müddet-i kalile zarfında mesafe-i baideyi kat’ ve görmek ve su üzerinde yürümek ve havada uçmak ve inde’l-hacet yiyecek ve içecek şeye dair eşya bulundurmamak cemad ve ucemânın tekellümü vâki’dir.

Şerh-i Makasidin’de Taftazani (ö. 1390) dedi ki sihir nefis-i habîseden a’mal-i mahsusaya mübaşeretle adeta muhalif bir emri izhar demek olup bunda ta’lim ve ta’allüm usulî caridir. Hayvanât ve nebatatın bazı eczasının isti’mali veya bazı elfaz ve esmanın telaffuz ve tekellümü veya bazı kevakib ve bürucun tekarun ve içtima’ı zamanında bazı a’mal ve ef’alin icrasıyla husule gelen hakikat mevcudda olduğuna ka’il olan ulema-i sihrin hâricte sübutunu “يفرقون بين المرأ و زوجها” Yuferrikune beyne’l-mer’i ve zevcih⁵⁷⁹ kavlı ile istidlal etmişlerdir. Vâki’an sihrin bilcümle te’siri mesela bir şahsa meyil ve muhabbet yahut ondan nefret ve müba’adet husulüne medar olması

⁵⁷⁶ Ali İmrân 3/37; “Bu sana nereden? “Allâh’ın katından” dedi.

⁵⁷⁷ Meryem 19/25; “Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurma dökülürsün”.

⁵⁷⁸ Neml 27/38; “Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet içinde bana gelmeden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir? dedi”.

⁵⁷⁹ Bakara 2/102; “Kadın ile kocasının arasını ayırıyorlar...”.

dela'il-i şer'iyeden müstefad oluyorsa da hadd-i icaza kadar da varmayacağı kâffe'-i ukalanın i'tirafıyla ve Mûsa aleyhisselamın sahare-i Firavun ile olan kıssada mucizât olan hayye olan asa-yı Mûsa, sahir Firavun'un sihirlerinden ne kadar mümtaz olduğu ve onları ibtal ettiği âyet-i kerimelerle sabittir.

Ve 10 kısma tefrik ile bakisi ona fer' olmuştur. **Birinci**, sihr-i Keldâin ve Keştâyın denir. Kadim dehre ka'il ve seb'a-i seyyareyi alemin müdebbiri olduğundan ona ibadet ederler. Hazret-i İbrâhim aleyhisselam o ta'ife irsâl ve me'mur idi. Bunların padişahı hakim ve sahir ve müneccim ve kahin ve şa'ire gibi ilimlerle mütehalli olur ma fi'd-damirin bazı rumuz ve işaretle kimsesinin vukufu olmaksızın birbirine elçi gönderip cevab-ı kâfi alırlardı.

Bu ulûmda ka'bı bâla ve umur-i dide vüzera tayin ederek siyaset ve kıyaset ve meham-ı devleti bunlarla müşavere ile umur ederlerdi. Mısır sultanların yedi veziri **Şems, Kamer, Utarit, Zühal, Merih, Zühre, Müşteri** isimlerinde vüzaresi olup her birinin 4000 şakirdi talimde devam ve birer kevkebe hizmet onun hareket ve evza' ve evkatta vaki olan ef'al ve harekâtı bittetcrübe ve onu teshirde sa'y ve gayret ve o isimle yad olunurlar idi. Her kevkebe yedişer sene ibadet, kırk dokuzuncu salinde (yılında) riyazât çekip ellinci salinde sa'ir yedi vezirin hâkim ve serdarı olarak sadrazam olurdu. Bu sekiz vezire kendi ıstılahatlarınca **Katura** nâm verirler idi. Adet-i kadîmeleri üzere gece gündüz müsavi olduğu **Şems Hamel** burcuna // 212 // tahvilinde **Nuruz** diye tesmiye edilir. Günde büyük bir divan olarak her sahirin kâffesi bir seneden beri tahsil eylediği ma'arifi huzur-i padişahıta ibraz edilmek için mehib canavarlara sevar ve bazıları ejderhaya binip azim marları boynuna dolayıp ve bazıları arslan ve kaplana binip ve bazıları Güneş gibi ve Ay gibi yüzleri parlak olarak huzur-i melike dahil ve kendi mertebelerinde sakin ibadet ettikleri yıldızların ahval ve nuhusatından suâl ve kitabet ile bir seneye kadar onunla amel ve kanun ad ederler idi. Yine yıldızlara devam-ı ibadetle gelecek seneye kadar tahsil edilip bu minval üzere amel ederler idi.

İkinci kısım, erbab-ı nüfus-i kaviyyenin sihridir.

Üçüncü, ervah-ı arziyyenin ki cin ve şeytan isti'aneyle nefis-i insanida acaib-i ef'al ihdas edendir.

Dördüncü, küdürat-ı bedeniyeden saf olup lisân-ı şer'ide melek tabir edilen ecsâm-ı latife ile münasebet kesb ve fa'iz olan bazı envara ka'il olmak için nefis insanı bedende müfarakat ile tekabül eylese o nüfus felekiyyeden ahz ile bazı asar-ı acibeye sudur eyler. Sihir, ashab-ı evham ve eshab-ı rukud da denir.

Beşinci kısım, bazı nüfus-i insaniyyeye ebdane makarin olmayan nüfus-i habise ile şedidü'l-münasebe olup bu incizab ile hâsıl-ı asar-ı acibe zuhur eder.

Altıncı kısım, nisbet-i hendese ve hesap üzere tertib ve terakib olan bazı a'mal icad ve ihdas-ı alât ve edevâtla ihdas olur. Cerr-i eskal ve tahrik cemaadât ve telefon ve telgraf ve hava telefonu ve elektrik ve sair makine aletlerin cümlesi bu nev' aksamdandır.

Yedinci kısım, havâss-ı edviyye isti'anesiyle nefis-i insâni bir gayrı nefse ta'adı kılar. Eşmam-ı huşi daru ve it'am-ı meskirât gibi.

Sekizinci kısım, tahayyulât ve ahz-ı uyun nâm olup birkaç türlü enva'ı vardır ki Türkçe göz bağcılık denir. Biri iğlat-ı havastır. Mesela bir değirmenin muhitinden merkezine elvan-ı muhtelif ile hutut vaz' olursa o değirmen süratle deveran etse o elvan-ı muhtelif levn-i vâhid görünür. Şu'le-i cevval ve katarat-ı emtar ve da'ire-i hutut ve müstakime görünmesinin sebebi tedahülü'l-mahsusindir ki kuvve-i basire mahusata tesadüf ve tearufu gâyetle zaman-ı kalilede vak'i olup filhal kemâl-i süratle mahsus-i ahire intikal eylese o iki mahsusun her biri ahire mahlut ve mütedahil olup mahsus-u vâhid mahsus-i ahirden mütemeyyiz ve mütebeyyin olmaz. Esbâb-ı ğalatdan biri de külliyyetle bir şeye meşgul olmaktır. Mesela bir kimse mirata baksa ve nazar etse muradı aynada muntabi' olan sureti idrak olup nefis-i külliyyet ile müşahede-i surete meşgul olsa mahiyet-i mir'atdan gafil olur. Nitekim hey'at-ı mir'atı idrak etmeye müteveccih olsa suret-i müntebi'ayı hakikat ve mahiyet üzere bilemez.

Dokuzuncu kısım, esna-yı amalde harekât ve ekval-ı garibe ve hikayât ve evza'-ı acibe izhar kılarlar. Celb-i havas olur ki şa'ire yazılmak denir. Bunun esbâbı ğaliben işğal-i havas ve iğfaldir. İstiran-ı sem' ve tevcih-i nefside bu nev'in esbâbındandır.

Onuncu kısım, ta'lik-i kalb derler ki sahir "İsm-i azam bilirim ve teshir-i cin ederim" davasını edip kuvve-i vahimeyi tahrik ve zaifü'l-akl olanın kalbine ilka-yı vehim gibi daha nev'ileri vardır. Mesela kuvva-yı rûhaniyye istianesiyle olursa ğarayim, ecream-ı felekiyye istianesiyle olursa habl-ı daveti'l-kevakib, kuvva-yı semaviyye ve arziyyenin tahrimi kuvvetiyle olursa **tılsımât** denir ki musallat lafzın maklubidir. Bir şeyin hıfzına veya men'ine musallattır. Havası anasırıye vasıtasıyla olursa habl mânâsına tebr-i necat denir ki Farisi'nin tebrinin muarrebidir. Bu aksamın cümlesinin esbâbı hafi olduğundan sihir denilmiştir ki sihirden ma'huz olup fecr-i evvel ve sâni arasında olan vakte seher denilmesi zulmet ile nûr onda muhtelit olup ne halis-

i nahar ve ne de halis-i şebdir. Zulmet henüz ref'i olmadığı gibi tamamen aydınlık da olmamıştır. Bu mânâyâ sihir mülâhazasıyla onların amellerine bâtil-ı muhakkaktır ki sırf-ı madum hüküm oluna. Zira nazırın aynı bir emri müşahede kılar ki anda akıl mevcûd ettiğine asla şüphe etmez ve müşahede olunan veçhe üzere olmadığından ala ayyizi'l-hakika müşahede olunur ki vücudu olmadığı tahakkuk eder.

Müneccimin usturlab ilmi ise Şems'in ve nücumun irtifa' ve inhitatı ma'lum olmak için sutur ve hutut ile mü'ellef bir alettir. İbtida kerdai şekil ve musattah isti'mal olunup ba'dehu rub' haline konulup isti'mal olunmaktadır. Bağ ve bostanlara hayvan başı nazar-ı isabet etmesin diye dikmek sünnettir. Zira öküze olan cevheri evvelce onu görünce ona isabetle ba'de nazar başka şeye zarar vermez. **Buhari** şerhi aynı diyor ki isabet-i ayn haktır. Bed ayna abdest aldırıp isabet eden kimseyi gusül edilirse şifa bulur. // 213 //

İbnü'l-Abidin'de "Kur'ân'ı kerimden nüsha yazıp taşımak ve su ile istişfa caiz ve ef'al'i Resûl-i ekremdir" diyor. Rukyenin cevaz ve ademinde varid olan ehadis-i kesire lisân-ı Arabi ve ma'nası bilinir olanlar ca'izdir, esma-i ilâhi ve kelâmullâh ve ayâtı gibi. Buna mebni sahib-i şifaü'l-kulüb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz "اعرضوا على رقاكم/a'ridu aleyye rukakum"⁵⁸⁰ buyurmuştur. "فقال جابر فعرضناها عليه فقال لا بأس بها انما هي موثيق الجن" fe kale Cabir fe aradnahe aleyhi fe kale la be'se biha inneha hiye mevasiku'l-cinn fe keennehu aleyhisselam haşe en yekune fiha mimma yukal ve yu'tekad mine's-şirk fi zemeni'l-cahiliyye".⁵⁸¹

Menha (nehyedilen) olan ise esma'i ilâhi ve ayât-ı Kur'ân'iyye olmayan yahut binefsiha nafi' itikad edenlerdir. Tevekkül olarak rukanın terki evladır. Sahib-i şeri'atın buyurduğu bigayr-i hisab cennete dahil olanlardan; "الذين لا يسترقون و لا يكتون و على ربهم يتوكلون/ellezine la yesterkune ve la yektevune ve ala rabbihim yetevakkellun"⁵⁸² İbn İshak (ö. 768) rivâyetinde peygamber-i zîşan sallallâhu aleyhi ve sellem huma ve isabet-i ayn gibilere Kur'ân'ı kerimde âyet nazil olmazdan mukaddem rukiyye ve te'avvuz eder idi. "وإن يكاد الذين كفروا ليزلقونك بأبصارهم لما سمعوا الذكر و يقولون... إلى آخر الآية" ve in

⁵⁸⁰ Müslim, *Sahih*, Hadis 2200; "Rukyelerinizi bana gösteriniz".

⁵⁸¹ Müslim, *Sahih*, Hadis 2200; "...Cabir dedi ki; bunun üzerine biz rukyelerimiz ona gösterdik. De ki, bunlarda bir sorun yok. Bunlar cinlerin mevasikidir. Sanki aleyhisselam cahiliyye zamanından kalma şirk unsuru olmasından çekinmişti".

⁵⁸² Buhari, *Sahih*, C. 5, Hadis 215: "Onlar rukye (nüsha) ve dağlama (vücut damgalama) yapmazlar ve yalnız Rabblerine tevekkül ederler".

yekadullezine keferu leyuzlikuneke biebsarihim lemma semu'u'z-zikra ve yekulune... ila ahiri'l-âyet"⁵⁸³ ki *Nun* ve'l-kalem suresinin âhiridir. Bu âyetin nüzulünden sonra bu âyet ile okurlardı.

Esmâ-i ilâhiyye 4000 olup 1000'i zatına mahsustur. Ve 1000'i Mela'ikeye ve 1000'i Enbiyaya ve 1000'i kütüb-i münezzelede, 99'u Kur'ân-ı azimüşşanda, biri suhuf-i İbrâhim'de, üçeryüzü Tevrât ve Zebûr ve İncil-i şeriflerdedir. İlm-i ğayb iddia etmek nass-ı Kur'ân'a mu'arız olduğuna mebni küfür ile hükm olunur. *Fetava-yı Hindîyye*'de dedi ki zevç ile zevce beynini tefrik için ittihaz olunan lu'be eden mürted olur diyor. Davud (MÖ. 1000'ler) aleyhisselam zamanında Ebidkalis-i hakim (MÖ. 900'ler) Süleyman aleyhisselam zamanında Pisagoras-ı hakim (MÖ. 570'ler) Buhtu'n-Nasr (MÖ. 500'ler)'dan 196 sene sonra Bokrat (ö. ?), Sokrat (ö. ?) ve şakirdi Eflatun bunun da Aristo Tales (ö. ?), Talis-i Malatî (ö. ?), Batlamyus (ö. ?), Galinus (ö. ?) hakimlerin cümlesi zengârenin (madenci, simyacı) türlü sanatlar icad ettikleri, sihir aksamından olarak talim ve teellüm ile kesb ettiklerinden akıllarını kendilerine sened ederek yıldızperest ve ateşperest, cemadât peresttirler. Melik-i Garyân-ı Mısır, mıkna'tis vaz' ile demirden bir ağaç düzüp Güneş ısısından gölgesine gelen hayvan elleriyle tutulup tenavül edilir idi. Ve sahrada keskin bıçaklar masdar olarak vaz' edip hayvanat kendi cinsleri diye hücum ile o bıçağa boğazın sürüp kendisin boğazlar idi.

Kristo nâmında padişahın rüzgâremin (devrin emini) olup fellâhlar gelip alırlar idi. Sefa'in muktezası üzere rüzgar estirirlerdi. Ve yırtıcı hayvanları insanlar üzere havale ve musallat kılmak gibi havarikuladenin bî hesap Putperest ve Ateşperest ve Nücumperestlerden süduru muhakkaktır. Bu ise talim ve ta'allimlerle sabittir. Âlimu'l-ğaybi ve's-şehadeh kavli celilesinde gaybın şehadet mukabilinde zikir olunması karinesiyle ğayb-ı mutlak olduğu anlaşılır ki hiçbir mahlukun ilmi ta'alluk etmemiş olan şeydir. Sure-i Âlî İmran'da “وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رِسْلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمَّا مَنْ بِاللَّهِ وَ” ve ma kanellâhu liyutliakum alelğaybi velâkinnalle yuhyi men yaşau fe aminu billâhi ve rasulihî"⁵⁸⁴ Sure-i Cin'de “عَالَمِ الْغَيْبِ فَلَا يَظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ ارْتَدَى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا”/Âlimul gaybi fe lâ yuzhiru alâ gaybihi ehadâ illâ menirtedâ min resûlin fe innehu yesluku min beyni yedeyhi

⁵⁸³ Kalem 68/51; Ve inkâr edenler, zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman gerçekten seni, neredeyse gözleri ile devirirler. Ve: “Muhakkak ki o, gerçekten mecnundur (delidir).” derler.

⁵⁸⁴ Âl-i İmrân 3/179; “ve Allâh size gaybı da bilderecek değil fakat peygamberlerinden dilediğini seçer”.

ve min halfihî rasadâ”⁵⁸⁵ bu ayâtta musarrah olduğu üzere rûsul-i kirâm gaybı bildiği gibi veraset hasebiyle evliya-yı izam hazeratının itla’alarına bir mani yoktur. Mela’ike gibi ulümleri, ulüm-i ayan olmuş olur.

Reva el-Beyhakî (ö. 1066) (rivâyet etmiştir): “قال عليه السلام إني لا أعلم / Kale aleyhisselam inni la e’lemu illa ma allemeni rabbi”⁵⁸⁶ varid olmuştur. *Müslim-i şerif* rivâyetinde “من أتى عرافاً لم تقبل صلاة أربعين ليلة / Men eta arrafen fese’elehu an şey’in lem tukbel lehu salatu erbaine leyletin”⁵⁸⁷ fakat hüsuf ve küsuf şeyler hesap üzere olduğuna mebni keşf-i gayb kabilinden değildir.

Havadis-i aleme da’ir ahkâm-ı nücumiyyeye itimad olunmaz. Zira havadis-i kevniiyenin birer emmare-i felekiyyesi bulunsa bile ona ittıla’ vüs’-i beşerin haricindedir. Göz veya sa’ir a’za sekretmek ve koyun kürkünde ve keff-i insânda hutut-i muhtelif görmek ve kahve içtikten sonra fincana bakarak kahve eserinden bir şey bilmek, kurs-i Kamer’i (Ay’ın düz görünen yüzü) hâledâr (ışık halkası ile parlak) görünce şu alâmetle bil-istidal olmayarak mücerred ilm-i gaybe vukufu iddiasıyla yağmur yağacağına hüküm etmek, sahib-i hüddam olduğunu ve onun vasıtasıyla gaybı bildiği cenabı Hakk’ın kendisine bahş eylediği fehm ve ferasetle umura muttali’ olduğunu iddia edenlerin küfürlerine kütüb-i fıkhiyyede beyân edilmiştir.

İbnü’l-Abidin Şerh-i Vehbâniyye’den naklen İmam en-Nesefî Müfti’s-sakaleyn Necmeddin Ömer (ö. 1310) rahimallâhdan “Evliyadan birini Ka’be ziyaret ettiğini hikaye ediyorlar böyle demek caiz midir?” suâllerinde “Ehli velâyetine inde ehli’s-sünne alâ sebili’l-kerame nakzu’l-ade caizdir” buyurdu. *Fetavayı Tatarhaniye*’de dedi ki “من كان بالمشرق و تزوج امرأة بالمغرب فأنت بولد / men kane bi’l-meşriki ve tezevvece imraeten bi’l-mağribi fe’etet biveledin yelhaku”⁵⁸⁸ bu mes’ele “cevazı mu’eyyedir” diyor. Yevm-i kıyametin birçok esma ile dehşet ve azametini müş’irdir. Yevmü’l-Vâki’a, Racife, Radife, Zelzele, Kari’a, Firak, Asife, Lazika, el-Hakka, et-Tamme, Sahhah, et-Talâk gibi esması vardır. // 214 //

⁵⁸⁵ Cın 72/26-27; “Gaybı O bilir. Gizlisini kimseye açmaz. Ancak elçi olarak seçtiği başka. Allâh bu elçilerin her türlü durumlarını ilmiyle kuşatır, onların önlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir.”

⁵⁸⁶ “Ben Rabbimin bana öğrettiğinden başkasını bilmem”.

⁵⁸⁷ Müslim, Sahih, Hadis ? “Bir kimse bir kahine gidip bir şey sorarsa kırk gece namâzı kabul edilmez”.

⁵⁸⁸ Doğulu olup da Batılı bir kadın ile evlenen kimse, karısı doğum yapsa çocuk onundur. Bkz. *Haşiyetu’l-Elbânî Ala Şerhi’l-Celâl Şemseddin Muhammed el-Mahallî*, Daru’l-Fikr, Beyrut c. 2, s. 280.

FASL-I SÂNÎ

Refref Sevâr-ı Arsa'-i Melekût Efendimiz Hazretleri Mirâc-ı Bâhîru'l-İnbihâcının Tahkikâtı Beyânındadır

Mi'rac-ı Refref sevar-ı arsa'i melekût Efendimiz hazretlerinin beş hasse yani cesed-i şerifiyle hal-i yakazada semavâta ve ila maşa'allâh a'la-yı illiyine mi'rac-ı saadetleri haktır. 470 senesinde tevellüd 544 senesinde irtihal eden Kadı İyaz (ö. 1149) *Şifa' fi Hukuk-i Mustafa* kitabında dedi ki “Mu'zam-ı selefi'l-Müslimin isranın rûh maa'l-cesed olduğuna ve yakazada bulunduğuna zehabları haktır” ki İbn Abbas (ö. 687), Cabir bin Abdullâh (ö. 697) ve Enes bin Malik (ö. 711) ve Huzeyfe el-Yemân (ö. 656) ve Ömer bin el-Hattab (ö. 644) ve Ebû Hureyre (ö. 681) ve Malik bin Sa'sa'a (ö. ?) ve İbn Mesud (ö. 652) ve Ebû Hanne el-Bedrî (ö. 662) ve yirmi yedi zât-ı sahâbeden ve tabiinden Sad bin Cübeyr (ö. 713) ve Dehhâk (ö. 686) ve Katade (ö. 674) ve İbn Şihab ez-Zühri (ö. 742) ve İbn Zeyd bin Eslem (ö. 754) ve'l-Hasan el-Basri (ö. 728) ve İbrâhim en-Neha'i (ö. 715) ve Mesruk bin el-Ecda' (ö. 683) ve Mücahid bin Cebr (ö. 721) ve İkrime (ö. 636) ve İbn Cüreyc (ö. 767) ve sahib-i mezheb Ahmed b. Hanbel (ö. 855) ve daha bunlar emsali gibi ashab ve tabiin-i kirâmlardan fukaha ve muhaddisin ve mütekellimin ve müfessirin ve ekser-i müteahhîrinin kavlidir. Âyet-i kerime ve sahihu'l-ehbar da bunu müeyyid ve delalet-i sarihadır.

Mi'rac ve isra üç derece olup **birinci**, “سبحان الذي اسرى بعبد له ليلاً من المسجد” Subhânellezî esrâ bi abdihî leylen mine'l-mescidi'l-harâmi ilâ'l-mescidi'l-aksa”⁵⁸⁹ nazmı celili mantıkınca Nebîyy-i zişan efendimiz uyanık olarak mübarek cesed-i saadetleriyle gecenin bazı cüz'ünde Mekke-i müşerreffe Mescid-i Haram'ından Kudüs-ü şerifteki Mescid-i Aksa'ya teşrifleridir. Buna “İsra” denir ki abd rûh ile cesedin mecmu'una “İsra” da cisim ile vakt-i leylde seyir ve harekettir. Abd ve İsra ile âyet-i kerimede tabir buyurulması Mi'rac-ı bahire'l ibtihacın rûh-i ma'a'l-cesed hal-i yakazada olduğuna delalet ettiğinden inkârı küfürdür.

İkinci, e'imme hadisin tarik-i adid ile rivâyet ettikleri hadis-i meşhur ile sabittir ki Mescid-i Aksa'dan semavâta uruçlarıdır. İnkârı mucib-i dalaldır ki münkeri tefsik olunur. Haber-i vâhid ile sabittir ki semadan ila ma'sallâh aca'ib melekûtü müşahededir ki münkeri ancak küfre best olunamaz. Ale'l-itlak üç kısma birden Mi'rac tesmiye olunur. Refref'in ma'nasın “yeşil kuş”

⁵⁸⁹ İsra 17/1; “Bir gece kulunu Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürüten O Allâh ne yücedir”.

ve “yeşil döşek” “mutlak bisat” demişlerdir. “ما زاغ البصر و ما طعى/Ma zağe'l-basaru ve ma tağa”⁵⁹⁰ yani basarı yemin ve şimale Rabbi te'âlâ ve tekaddes ile ve emr etmesine tecavüz etmedi “ما كذب الفناد ما رأى/Ma kezebe'l-fuadu ve ma reâ”⁵⁹¹ kalb, ayının ru'yetini tasdik etti ve kalb-i ayni ile gördüğünü inkâr etmedi. İsra ulema-yı muhaddisin nazarında hicretten bir sene evvel ve cumhur-i fukaha ve'l-muhaddisin bi'setten el-ma'e-i evvel ve ulema-yı muhakkikin indinde hicretten bir sene evvel olup ekseri Receb-i şerifin 27'sindedir dediler.

Kadı İyaz dedi ki Enes radiyallâhu anhdan çokları rivâyetinde takdim ve ta'hîr ve tağallut etmişlerdir. Ancak essah olan Sabit el-Bünânî (ö. 744) rivâyetle rivâyet-i Enes radiyallâhu anhuma çok doğrudur. Zira e'imme-i sitte-i hadis hadis-i Bünânî'yi rivâyet etmişlerdir ki Enes bin Malik (ö. 709)'ten:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أوتيت بالبراق وهو دابة أبيض طويل فوق الحمار ودون البغل يضع حافره عند منتهى طرفه قال فركبت حتى أتيت بيت المقدس فربطته بالحلقة التي يربط بها الانبياء ثم دخلت المسجد صليت فيه ركعتين ثم خرجت فجاءني جبريل بإناء من خمر وإناء من لبن هكذا في المسلم وفي البخاري وإناء من ماء فأخترت اللبن فقال جبرائيل اخترت الفطرة ثم عرج بنا إلى السماء فاستفتح جبريل فقيل: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا. فَإِذَا أَنَا بِأَبْنِي الْحَالَةِ: عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، وَخِيَّيْ بِنِ زَكَرِيَّا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا، فَرَحَبَا، وَدَعَا لِي بِخَيْرٍ. ثُمَّ عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ. فَقِيلَ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا، فَإِذَا أَنَا بِيُوسُفَ، وَقَدْ أُعْطِيَ شَطْرَ الْحُسَيْنِ، فَرَحَبَ وَدَعَا لِي بِخَيْرٍ. ثُمَّ عَرَجَ بِنَا إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ. قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا فَإِذَا أَنَا بِإِدْرِيسَ، فَرَحَبَ وَدَعَا لِي بِخَيْرٍ. قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ [مريم آية: 57] ثُمَّ عَرَجَ بِنَا إِلَى السَّمَاءِ الْخَامِسَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا، فَإِذَا أَنَا بِهَارُونَ، فَرَحَبَ وَدَعَا لِي بِخَيْرٍ. ثُمَّ عَرَجَ بِنَا إِلَى السَّمَاءِ السَّادِسَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ. قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا، فَإِذَا أَنَا بِمُوسَى، فَرَحَبَ وَدَعَا لِي بِخَيْرٍ. ثُمَّ عَرَجَ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ. فَقِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: قَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. فَفُتِحَ لَنَا فَإِذَا أَنَا بِإِبْرَاهِيمَ، مُسْنِدًا ظَهْرَهُ إِلَى النَّبِيِّ الْمَعْمُورِ. وَإِذَا هُوَ يَدْخُلُهُ كُلُّ يَوْمٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ لَا يَعُودُونَ إِلَيْهِ. ثُمَّ ذَهَبَ بِي إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَإِذَا وَرَفَاقُهَا كَأَذَانِ الْفِيلَةِ. وَإِذَا ثَمَرُهَا كَالْقَلَالِ. قَالَ، فَلَمَّا غَشِيَهَا مِنْ أَمْرِ اللَّهِ مَا غَشِيَ تَغَيَّرَتْ. فَمَا أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ يَسْتَطِيعُ يَنْعَتَهَا مِنْ حُسْنِهَا. فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ مَا أَوْحَى. فَفَرَضَ عَلَيَّ خَمْسِينَ صَلَاةً فِي كُلِّ يَوْمٍ // 215 // أَنْ وَلِيْلَةٍ. فَزُلْتُ إِلَى مُوسَى. فَقَالَ: مَا فَرَضَ رَبُّكَ عَلَيَّ أَمَّاكَ؟ قُلْتُ: خَمْسِينَ صَلَاةً. قَالَ: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ. فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ. فَإِنَّ أَمَّاكَ لَا يَطِيقُونَ ذَلِكَ. فَأَتَيْتُ قَدْ بَلَوْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَخَبَرْتُهُمْ. قَالَ، فَارْجِعْتُ إِلَى رَبِّي

⁵⁹⁰ Necm 53/17; “Göz yanılmadı ve şaşırmadı”.

⁵⁹¹ Necm 53/11; “Kalb gördüğünü yalanlamadı”.

فَقُلْتُ: يَا رَبِّ خَفِّفْ عَلَى أَمَّتِي. فَحَطَّ عَنِّي خَمْسًا. فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقُلْتُ: حَطَّ عَنِّي خَمْسًا. قَالَ: إِنَّ أُمَّتَكَ لَا يُطِيقُونَ ذَلِكَ فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ. قَالَ، فَلَمْ أَرْجِعْ بَيْنَ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَبَيْنَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّهُنَّ خَمْسُ صَلَّاتٍ كُلُّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ. لِكُلِّ صَلَاةٍ عَشْرٌ. فَذَلِكَ خَمْسُونَ صَلَاةً. وَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ. فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرًا. وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ شَيْئًا. فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ سَيِّئَةٌ وَاحِدَةٌ. قَالَ: فَتَزَلْتُ حَتَّى اتَّهَيْتُ إِلَى مُوسَى فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ فَقُلْتُ: قَدْ رَجَعْتُ إِلَى رَبِّي حَتَّى اسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ وَلَعَلَّ الْحِكْمَةَ فِي وَجُوبِ الصَّلَاةِ لَيْلَةً الْإِسْرَى لِلْإِيمَاءِ إِلَى أَنَّهَا مَعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ إِلَى أَعْلَى كَمَالَاتِهِ وَوَحَلِّ مَنَاجَاتِهِ وَامَّا حِكْمَةُ ظُهُورِ الْأَنْبِيَاءِ الْمَذْكُورِينَ وَتَخْصِصِ كُلِّ بِسْمَاءِ الْمَشِيرِ إِلَى مَرَاتِبِهِمْ وَعُلُومِهِمْ وَ اللَّهِ أَعْلَمُ وَ أَحْكَمُ."

(Resulullâh (sav): Bana Burak verildi. Merkepten büyük, katırdan küçük, beyaz renkte uzun bir binekti. Adımlarını gözün görebildiği en uzak noktaya atıyordu. Bindim ve Beytü'l-Makdis'e (Kudüs) geldim. Peygamberlerin bineklerini bağladıkları halkaya bağladım. Sonra Mescid'e girdim. İki rekat namâz kıldım. Sonra çıktım. Cibrîl bir kap içecek bir kap süt ile bana geldi (Müslim'de böyle geçmektedir Buharî'de ise "ve bir kap su ile geldi" şeklindedir). Ben sütü seçtim. Dedi ki: "Fıtratı seçtin". Sonra bizi göğ'e yükseltti ve göğ'ün açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Dedi: "Ben Cebbrâil". "Yanındaki kim?" denildi. Dedi: "Muhammed". Denildi: "Ona (haber) gönderildi mi?". Dedi: "Ona gönderildi". Göğ'ün kapısı bize açılınca teyze oğullarım Meryem oğlu İsa ve Zekeriyâ oğlu Yahyâ (ikisine selam) ile karşılaştım. Banımla merhabalaştılar ve bana hayır duada bulundular. Sonra beni üçüncü göğ'e yükseltti. Cibril kapının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Dedi: "Ben Cebbrâil". "Yanındaki kim?" denildi. Dedi: "Muhammed". Denildi: "Ona mı gönderildi?". Dedi: "Ona gönderildi". Kapı bize açılınca Yusuf ile karşılaştım. Güzelliğin yarısı ona verilmişti. Merhabalaştı ve bana hayıt duada bulundu. Sonra bizi dördüncü göğ'e yükselttiler. Cibril kapının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Dedi: "Ben Cebbrâil". "Yanındaki kim?" denildi. Dedi: "Muhammed". Denildi: "Ona mı gönderildi?". Dedi: "Ona gönderildi". Kapı bize açılınca İdris ile karşılaştım. Merhabalaştık ve bana hayır duada bulundu. Allâh azze ve celle buyurdu: "و رفعناه مكاناً علياً"/Ce rafe'nâhu mekanen aliyye".⁵⁹² Sonra bizi beşinci göğ'e yüksettiler. Cibril kapının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Dedi: "Ben Cebbrâil". "Yanındaki kim?" denildi. Dedi: "Muhammed". Denildi: "Ona mı gönderildi?". Dedi: "Ona gönderildi". Kapı bize açılınca Harûn ile karşılaştım. Merhabalaştık ve bana hayır duada bulundu. Sonra bizi altıncı göğ'e yüksettiler. Cibril kapının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Dedi: "Ben

⁵⁹² Meryem 19/57; "Biz onu yüksek bir makâma yükselttik".

Cebrâil". "Yanındaki kim?" denildi. Dedi: "Muhammed". Denildi: "Ona mı gönderildi?". Dedi: "Ona gönderildi". Kapı bize açılınca Mûsa ile karşılaştım. Merhabalaştık ve bana hayır duada bulundu. Sonra bizi yedinci göğe yüksettiler. Cibril kapının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Dedi: "Ben Cebrâil". "Yanındaki kim?" denildi. Dedi: "Muhammed". Denildi: "Ona mı gönderildi?". Dedi: "Ona gönderildi". Kapı bize açılınca Beyt-i Ma'mûr'a sırtını dayamış İbrâhim ile karşılaştım. Merhabalaştık ve bana hayır duada bulundu. Her gün yetmiş bin melek oraya geliyor ve tekrar dönmüyorlardı. Sonra beni Sidre-i Müntehâ'ya götürdü. Yaprığı fil kulakları gibi, meyveleri küpler gibi. Allâh'ın emriyle o ağacı bürüyen bürüdü ve ağaç değişti. Allâh'ın yarattıklarından hiçbir kimse onun güzelliğini anlatamaz. Allâh bana vahyettiklerini vahyetti. Bir gün gecede bana elli namâzı farz kıldı. Mûsa'nın yanına indim. "Rabbim ümmetine neyi farz kıldı?" dedi. "Elli namâz" dedim. O: "Rabbine dön, ondan hafifletmesini dile, çünkü senin ümmetinin buna gücü yetmez. Ben İsrailoğullarını denedim, anladım" dedi. (Allâh Resulü) buyurdu: Rabbime döndüm. "Rabbim ümmetimin yükünü hafiflet" dedim. Benden beş (vakit) indirdi. Mûsa'nın yanına döndüm. "Beş indirdi" dedim. O: "Ümmetin yapamaz, Rabbine dön ve hafifletmesini iste" dedi. (Resûlullâh) buyurdu: Şanı yüce ve mübarek Rabbim ile Mûsa arasında gidip geldim. Nihâyet: "Muhammed! Bir gün gecede beş namâzdır, her bir namâz için on (sevap) vardır. Böylece elli namâz oldu. Her kim bir iyilik yapmak ister de onu yapmazsa ona bir iyilik yazılır. Yaparsa, on iyilik olarak yazılır. Kim bir kötülük yapmak ister de onu yapmazsa ona bir şey yazılmaz. Onu yaparsa ona bir günah yazılır" buyuruldu. (Resûlullâh) dedi ki: Sonra indim ve nihâyet Mûsa (a.s.)'a vardım, ona anlattım: "Rabbine dön, hafifletmesini iste" dedi. Resûlullâh (sav) buyurdu: "Rabbime o kadar çok müracat ettim ki artık ondan utanıyorum" dedim. Belki namâzın farz kılınmasındaki hikmet, İsrâ gecesidir, bu gecenin; mü'minin en yüksek kemâlâta yükseliş gecesi, münacât yeri oluşuna imâdır. Zikri geçen enbiyanın zuhurunun ve her birinin bir göğe tahsisinin hikmeti ise onların mertebelerine işaret olabilir. Allâh en iyi bilen ve en hikmetli olandır).⁵⁹³

Kıssa-i mi'racın muhâliyetini iddia etmek, ulûhiyyet ve nübüvvet havas ve hakaikine kesb-i ittıla' eden mü'minlerin kârı değildir. Zira Allâh te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin kudreti her mümkün'e ta'alluk eder. Enbiya aleyhimu's-selam nice nice havârik ve ayâta mazhar olagelmışlerdir.

⁵⁹³ Müslim, *es-Sahîh*, *Tuhfetu'l-Eşraf*, Hadis no. 345.

Seyyaratın bazılarında malum olan sûrat ve hareketin ed'af-ı kesiresin Hazret-i habib-i Resulullâhın veya rakib olduğu Burak'ın cisminde halk ve icad etmek kudretullâha nisbetle güç bir şey midir?

Ecsâmın kaâffesi zaten mütemasil olup bir cisme taryan eden şey' ecsâm-ı sa'ireye de târı olabilir. Usul-i fenn-i hikmet üzere bir kimse gözün açtığı anda gözden huruç ve zuhur eden şu'anın o anda eflake kadar olan mesafeyi kat' ederek ru'yetin husulü ve kuvve-i elektrik ile küre-i Arz'ın bir kıtasından bid' ile bila fasıla aynı nokta temdid eden telgraf hattının bir ucundan alelekser'il-usûl tahrik ile pek zemanîyüsrde (anında) öbür ucuna vusulü ve telefon telleriyle mesafe'i ba'ideye yine sadanın varması ve hava telgrafının ihtizaziyle Avrupa payitahtları ile muhabere olunması ve teyyarelerin havadan arzda olanlarla muhabere etmesi ve emvât ile ehyanın tekellüm-i rûhaniyeti ecram-ı semaviyeden mesela Güneş'in kıtrı yani bir ucundan diğer ucuna kadar olan mesafesini, zaman-ı tulû'udan nihâyet noktası bidâyet kerubet noktasının mevzi'ine sâniyeden az bir zamanda vusulü sabittir. Su kesif iken havaya inkılab edip letafete en yüksek yerlere çıktığı sonra tekasüf edip süflaya indiği malumdur. Kudret-i ilâhiye-i samedaniyeye nisbetle Mi'raç cismaninin vuku'una kafi ve vafidir.

İmam Fahu'r-Râzî (ö. 1210) Cenabı Hakk'ın "ثم دنى فتدلى/Sümme dena fetedellâ"⁵⁹⁴ âyet-i celîlesi tefsirinde fail zamirlerinin Hazret-i Peygamber veya Cebra'il'e raci' olması ihtimallerini ifade sadedinde "Cebra'il aleyhisselâmın Hazret-i Peygambere dünüvv ve tedlis suret-i beşerîyyeye temessül ile ve Hazret-i Peygamberin Cebra'il'e dünüvv ve tedellisi suret-i beşerîyyeden tecerrüd ve insilah ile olduğunu zikretmiş beşer ile meleğin mülaki olmaları da şu iki suretten biriyle olması zaruridir" demiştir.

Sa'di Çelebi (ö. 1539) *Haşîye'î Beyzavî*'de insilahın esnayı vahiyde Hazret-i Peygamber Efendimize vuku'unu beyân, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 1449) ve Kastalânî (ö. 1517) *Şerh-i Buhari*'de zikir ve beyân etmişlerdir. Cenabı Hakk hal-i vahiyde enbiya-yı kirâmı bi'l-insilah // 216 // ala'ik-i beşerîyyeden tenzih ve tecrid buyurup hal-i insilahda telakki eylediği ulûm ve ahkâm ile ümmetlerine tebliğ için beşerîyyete avd eylediklerini ve bu rücu' bir lahzada olduğu ve bu süratten naşi vahiy tesmiye kılındığı tahrir etmişlerdir. Lâkin Mi'raçta insilahı (bedeninden ayrılması) hiçbir kimseden zikredilmemiştir. Onu, "Ya Muhammed!" Hitabıyla müstetabında gitmemiş, melek, ins ve cin

⁵⁹⁴ Necm 53/8; "Sonra yaklaştı ve sarktı".

olmayan bir ilim ile mi'raçtır ki Hazret-i Cebra'il aleyhisselam makamından ileri gidemeyip habib-i izzet nûrundan münharik olacağını sahib-i kabe kavseyni ev ednâ cenaplarına arz eylediğinde serdekât-ı lâ mekâniden (mekansızlık düzlemi) sündüs-i ahdara rükûbundan sonra had ve tariften bîrun ve akıl ve idrak vasfında zebûn olan bir haldir ki İbn Mes'ûd (ö. 650) ve Ebû Hureyre (ö. 678) saray-ı Rabbi dedikleri gibi Hasan-ı Basrî (ö. 1728) kasem ederek “لقد رأى محمد ربه/Lekad reâ Muhammedun rabbehu”⁵⁹⁵ deyip nikaşı İmam Ahmed Hanbel (ö. 855)'den “إنه قال أنا أقول بحديث ابن عباس بعينه رآه رآه رآه حتى انقطع”⁵⁹⁶ /Innehu kale ene ekulu bihadis-i İbn Abbas (ö. 652) reah reah reah hatta inkata'a nefsu kale İbn Abbas reâ rabbehu biaynihi lien esra mine'l-ahirati e'zamu”⁵⁹⁶.

İmam Eş'ari (ö. 936) dedi ki; “رأى بصره و عين رأسه”/rea Allâh te'âlâ bibasarihi ve ayn-i re'sihi”⁵⁹⁷. Muhakkikin ulema, isra-i mi'racın keyfiyetinde vuku' bulan ihtilaf ve ru'yet beyninde gören te'aruz biri cismani diğeri mekerreren rûhani olduğuna mebni def' etmişlerdir. Mi'rac-ı rûhani Bayezid-i Bestami gibi dervişlerde bile vâki' olmuştur. Cismani olduğu burhan-ı kâti'-i küffar-ı Kureyş'in istib'ad etmeleridir. Uluvv-i kadr Nebî aleyhisselamı beyân-ı Sıddîk-ı ekber bila tereddüd Mi'rac-ı cismaninin vuku'unu tasdik eylemiştir. Küffarın bu hal mucizâtı idrakte kâsır olduklarından Mescid-i Aksa'nın hey'etini ve yolda bulunan karbânın ahvalini ve ne vakit Medine'ye geleceğini suâl ve ayn-ı cevab-ı peygamberi üzere vuku'u bulduklarını görünce tasdikten başka bir şey bulamamışlardır. Eğer yalnız rûhani Mi'rac olsa idi, şematât-e e'da-yı din keferesi Kureyş'in olup vuku'unu da istib'ad etmezler idi.

Ey benî Haşim serdar-ı külli enbiya / Badi-i icad-ı âlem vasıl-ı kurb-i Hüda
Türbet-i pâkin tefavvuk kerde-i arş-ı berrin / Sabit etti fadl-ı Rahmân'ın kelâm-ı kibriyâ
Cam-ı hâbın kerem iken döndün yine mi'râcdan / Hükm-i sübhan ellezi ima eder bu sırrına
Zinet efzâ-yı semavât oldu feyz-i feyz-i makdemin / Suy-i çarha çıktı İsa ermedi ama sana
Ğaibedârın şeha Cibril ve Mika'il olub / Feyz-i Feyyaz ile ettin Kudüs'den azm-ı semâ
Kabe kavseyn sırrı o edna ancak sendedir / Gelmesen gelmezdi meydana Süreyya ve Seri'
*Leyle'i Mi'racı da seyr-i semavât eyledin / Merhaba ya Mustafa dedi melekler câbecâ*⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Hasan-ı Basrî yemin ederek; “Muhakkak Muhammed Rabbini görmüştür” der.

⁵⁹⁶ O dedi ki; İbn Abbas hadisini ben söylüyorum. O kendini kaybedinceye dek gözüyle görmüş, gözüyle görmüş, gözüyle görmüştür. İbn Abbas Rabbini gözüyle görmüş demiştir.

⁵⁹⁷ Allâh te'âlâyı basar ile, baş gözü ile gördü.

⁵⁹⁸ Müellifin ıktibas ettiği şiirlerin tamamında kaynak belirtilmiştir. Kaynak belirtilmeyen şiirler müellifin kendisine ait şiirlerdir.

FASL-I SÂLİS

İmam-ı Azam Rahimehullâh Hazretlerine Nisbet Olunan
Kasidede Beyân Olan Mucizât Beyânındadır

Peygamberi zişan sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden şârih-i Kudûrî Muhtar bin Muhammed (ö. 1867) *Risale’i*’sinde 1000 kadar mucizât-ı nebevi beyân ve ta’dad etmiş ve 3000 kadar mucizât-ı risâletpenahiye beyân edenler de vardır. İnşikak-ı kamer, mecenn-i şecer ve teslimi’l-hacer “اقتربت الساعة وانشق القمر/İkterabetis sâatu ve’n-şakkal Kamer”⁵⁹⁹ ve henine’l-ceze’ ve tekellümi’z-zî’b ve’z-zibe ve tekellümi’z-zürra’i el-haşdine ey şatû’l-mesmune, sem’-i tesbihi’t-ta’am, neb’ani’l-me’. Reva eş-Şeyhan an Enes bizzavar ve’l-Buhari an İbn Mes’ud bi’z-züvvar, teksiru’t-ta’am bi beraketihi ve duaihi. El-Buhari ve’n-Nesai an Cabir fi kada-i deyn-i validihi ve’ş-Şeyhan, ve’t-Tirmizi ve’n-Nesai fi kıssat-i Ebi Talha yevme Handek (Hurma kütüğünün inlemesi, kurtla konuşması, zehirlenmiş keçinin konuşması, yemeğin tesbihatını duyması, suyun yerden çıkması. Buharî ve Müslimin Enes’ten rivayet ettiği ziyaretçiler, Buharî’nin İbn Mes’ud’dan rivayet ettiği yolculuk, yemeğin bereketi ve duasıyla artırılması, Buharî ve Nesâî’nin Câbir’den rivayet ettiği babasının borcunu ödemesi, yine Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî’nin Hendek günü Ebû Talha’nın kıssası) ve İmam-ı A’zam Kaside-i Nu’mâniye’sinde;

لك معجزات أعجزت كل الوری / وفضائل جلت فليس تحاكي
Leke mu’cizâtun e’cezet külle’l-verâ / Ve fedâilu cüllet feleyse tehâkâ
Varlığı aciz bırakan mucizelerin / Ve erdemlerin anlatılır türden değildi.

نطق الزراع بسمه لك معلنا / والضرب قد لباك حين أتاك
Nateka’z-zirâ’u bismemmihi leke mu’linen / Ve’d-dabbu kad lebbâke hine etâke
Yemek zehiri söyledi / Kertenkele “lebbeyk”le huzura geldi.

والذئب جاءك والغزاة قدأت / بك تستجير وتحتمي بحماكا
Ve’z-zî’bu caeke ve’l-ğazâletü kad etet / Bike testeciru ve tahtemî bihimâke
Kurt sana geldi, ceylan geldi / İltica ve himayen için koşuştular.

وكذا الوحوش أتت إليك وسلمت / وشكى البعير إليك حين رآك
Ve kezâ’l-vühûşu etet ileyke ve sellemet / Ve şekâ’l-be’îru ileyke hine reâke
Vahşi hayvanlar gelip selam verdiler / Seni görünce deve, (sahibini) şikâyet etti.

ودعوت أشجارا أنتك مطيعة / وسمعت إليك مجيبة لندا كا
Ve de’avte eşcâran etetke muti’aten / Ve semi’at ileyke mücibeten linidâke
Ağaçları çağırda sana boyun eğip geldiler / Çağırna icabet edip seni dinlediler.

⁵⁹⁹ Kamer 54/1; “Kıyamet yaklaştı ve ay ikiye ayrıldı.”

والماء فاض براحتك وسبحت / صم الحصى بالفضل في يمانكا
Ve'l-mâu faza birahateyke ve sebbehat / Samme'l-husa bi'l-fadli fi yümmnâke
Sular elinden çoşup taşarken, tuttuğun çakıl taşları faziletinden tesbihe başladılar.

وعليك ظلت الغمامة في الوري / والجذع حن إلى كريم لقا كا
Ve aleyke zalleti'l-ğamametu fi'l-verâ / Ve'l-ciz'u hanne ilâ kerîm-i likaike
Bu âlemde bulut yalnız zâtını gölgelerken, hurma kütiğü kavuşmak için inlemişti.

وكذاك لا أثر لمشيك في الثرى / والصخر قد غاصت به قدما كا
Ve kezâlike lâ esera fi meşyike fi's-serâ / Ve's-sağru kad ğasat bihi kademâke
Yumuşak toprak (kum) izini göstermezken, katı taşta ayakların batarak iz tutardı.

وشفيت ذا العاهات من أمراضه / وملات كل الارض من جدواكا
Ve şefeyte zâ'l-âhâti min emradihi / Ve mele't külle'l-ardi min cedvâke
Dertlilerin hastalıkları şifa bulur, yeryüzü cömertliğine gark olurdu.

ورددت عين قتادة بعد العمى / وابن الحصين شفيته بشفاكا
Ve radedte ayne Katade be'de'l-'amâ / Ve'b-nü'l-hasini şefeytehu bi şefâke
Ebü Katâde'nin körleşen gözünü iade edip, İbn-i Husayn'ı şifanla iyileştirdin.

وكذا حبيب وابن عفر بعدما / جرحا شفيتهما بلمس يداكا
Ve kezâ Habîbun ve İbnu Afrin ba'demâ / Cerhâ şefeytehumâ bilemsi yedâke
Hubeyb ve İbn-ü Afra ölüm yaraları ellerinin bir dokunuşuyla şifa buldu.

و علي من رمد به داويته / في خير فشفى بطبيب لماكا
Ve Aliyyun min remedin bihi dâveytehu / Fi Haybera fe şefâ bitabîbi lemâkâ
Hayber'de Ali'nin gözağrısına temiz tükriğün şifa vermişti.

وسألت ربك في ابن جابر بعدما / أن مات أحياء وقد أرضاكا
Ve se'elte Rabbeke fi İbn-i Câbirin ba'demâ / En mâte hyâhu ve kad erdâke
İstediginde Rabbin razı olman için ölmüş İbn-i Cabirin oğullarını diriltti.

// 217 // ومسست شاة لأم معبد بعدما / نشفت فدرت من شفاكا رقيكا
Ve meseste şâten li Ümm-i Ma'bedin ba'demâ / Neşefte fe dürrer min şifâkâ rukyâke
Ümmü Mabedin süt veremez koyunu şifâlı okumanla sütleri akar oldu.

و دعوت عام القحط ربك معلنا / فانهال قطر السحب حين دعاكا
Ve de'avte âme'l-kahti Rabbeke mu'linen / Fenhâle katru'l-sahbi hine de'âke
Kıtlık yılında Rabbine duâ ettiğinde buluttan yağmur taneleri sağnak oldu.

ودعوت كل الخلق فانقادوا الى / دعواك طوعا سامعين نداكا
Ve de'avte külle'l-halki fenkâdû ilâ / De'vâke tav'an sâmi'ine ndake
Mahlûkatı çağırdığın zaman "işittik itaat ettik" diyerek boyun eğdiler.

İmam Busîri (ö. 1296) *Kaside-i Bürde*'sinde mevlid-i nebevide zahir olan irhâsât ve sonra mucizât-ı nebeviyi manzumen beyân etmiştir.

Rahimehullâhu te'âlâ alâ külli's-sâdâtî ve'l-âşîkîn (Allâhın rahmeti bütün sâdât ve âşıkların üzerine olsun).⁶⁰⁰

يَوْمٌ تَفَرَّسَ فِيهِ الْفُرْسُ أَنَّهُمْ / قَدْ أُنْزِرُوا بِخُلُولِ الْيُوسِ وَالْيَقَمِ

Yevmun teferrese fihi'l-fürsü ennehum / Kad unzirü bihulûlî'l-bu'ûsi ve'n-nikami
O vilâdet vakti oldur bildiler ki ehl-i fîrs / Çünkü zâhir kendilerde çok 'ukûbet hem nikam'⁶⁰¹

وبات إيوان كسرى و هو منصدع / كشملا اصحاب كسرى غير ملتئم

Ve bâte eyvânü Kısra ve hüve münsadi'un / Ke şemli ashab-i Kısra ğayr-i mülteimi
O vilâdet gecesinde şak sarâyı Kısra'nın / Çün tagıldı ceş ü ensâr ictimâ'ı oldu kem'⁶⁰²

و النار خامدة الأنفاس من أسف / و النهر ساهي العين من سدم

Ve'n-nâru hâmidetü'l-enfâsi min esefin / Alecyhi ve'n-nehrü sâhi'l-ayni min sedemi
Şakk-ı mezbûr gussasında söyünüp enfâs-ı nâr / Sâhî oldu bahr-i Sâve kalmadı hiç onda nem'⁶⁰³

و ساء ساوة أن غاضت بحيرتها / و رد و اردھا بالغیظ حين ظمي

Ve sâe Sâve en ğadat bahiratuha / Verede vâriduhâ bi'l-ġayzi hine zamâ
Sâve ehli gussa-hûndur çünkü deryâ kalmadı / Kim ki teşne geldi ana buldı ancak derd ü gam'⁶⁰⁴

كأن بالنار ما بالماء من بلل / حزننا و بالماء ما بالنار من ضرر

Keenne bi'n-nâri mâ bi'l-mâi min belelin / Hüznen ve bi'l-mâi mâ bi'n-nâri min darami
Âb olan yerler cemî'an san pür âteş 'an-asıl / Çünkü ana irdi gussâ küllü âteş oldu hem'⁶⁰⁵

و الجن تهتف و الأنوار ساطعة / و الحق يظهر من معنى و من كلم

Ve'l-cinnu tehtifu ve'l-envâru satî'atun / Ve'l-Hakku yuzhiru min ma'na ve min kelimi
Nûr-ı Feyyâz vurunca sayha kaldı cin / Çünkü hak zâhir olup, hem me'ânî hem lafız'⁶⁰⁶

عموا و صموا فإعلان البشائر لم / يسمع و بارقة الإنذار لم تشم

Amû ve sammû fe i'lânu'l-beşâri lem / Yesma' ve bârikatu'l-inzârî lem teşümi
Oldular kör cümle küffâr müjdeyi yok istimâ' / Berk-i havfı kılmaz inkâr anladılar ehl-i şum'⁶⁰⁷

⁶⁰⁰ İmamzâde Fazıl Ömer Naîmî el-Harpûtî Efendi, *Kaside-i Bürde Şerhi*, Amasya Yazma Kütüphanesi BA 01539 / 202b-214a. Bu bölüm Naîmî (ö. 1882) *Kaside-i Bürde Tercümesi* 'nden alınmıştır.

⁶⁰¹ O gün İranlılar uyarıldıkları azab ve sıkıntılarının gelmesiyle akıllarını kullanarak günün önemini anladılar.

⁶⁰² Kısra'nın bir daha toplanmaz avanesi dağıldığı gibi İran hükümdarı da sarayının yıkılışına uyandı.

⁶⁰³ Hüzünden yaktıkları ateş sönmüş ve nehir de gamından mecrasını unutmuştur.

⁶⁰⁴ Save gölünün batması ile suyunun kuruması Sava şehri halkını ümitsiz ve kederli bıraktı; göle gitmiş olanlar susuz, öfkeli ve hiddetli bir şekilde ümitsiz olarak dönmüş oldular.

⁶⁰⁵ Hüzünden öyle bir hal meydana gelmiş, ateş öyle sönmüştü ki, ateşte sudaki rutubetten eser vardı. Ve su öyle kurumuştu ki adeta suda, ateşteki hararetin etkisi vardı.

⁶⁰⁶ Cinler görünmeden Efendimiz'in teşrifini müjdeliyor, onun nurları alemini aydınlatıyor ve O'nun hakikati manen-lafzen açığa çıkıyordu.

⁶⁰⁷ *Kâfirler* kör-sağır oldular da Allâh Resulü'nün geldiği müjdesinin ilânı işitilmedi, uyarıları görölmedi.

من بعد ما أخبر الأقوام كاهنهم / بأن دينهم المعوج لم يقم

Min ba'di mâ ehbara'l-akvâmu kâhinuhum / Bi enne dinehumu'l-mu'avvec lem yekami
Küfr ü tuğyân ehline çün didiler kâhinleri / Dîn-i bâtil hiç tutar mı bil esâsı hem kayem⁶⁰⁸

و بعد ما عابنوا في الأفق من شهب / منقضة وفق ما في الارض من صنم

Ve ba'de mâ 'âyenü fi'l-ufuki min şububin / Münkidatun vıfka mâ fi'l-ardi min sanemi
Gördükten sonra şeytân âteş-i recm-i nücum / O nüzûli onu gökden bil perîşân hem sanem⁶⁰⁹

حتى غدا عن طريق الوحي / من الشياطين يقفو إثر منهزم

Hatta ğada an tariki'l-vahyi / Mine's-şeyâtini yekifu isra münhezimi
Onu işitti cümle kişfâr tard olundu cin hemân / Her ne dem azm-i âsmân idilerse münhezim⁶¹⁰

كأنهم هرباً أبطال أبرهة / أو عسكر بالحصى من راحتيه رمي

Keennehum heraben ebtalu Ebrehe / Ev askerin bi'l-husa min rahateyi rama
Anla şeytân kaçmasında zümre-i filden bed-ter / Dest-i hazretten perîşân oldu çün ehl-i zulem⁶¹¹

نبدأ به بعد تسبيح ببطنهما / نبذ من أحشاء ملتقم

Nebzen bihi ba'de teşbihin bibatnihâ / Nebeze min ehşai mültekimi
Ol hası ki atılınca cümle tesbih kıldılar / Yûnusun tesbihi misli batn-ı hutda çün lekem⁶¹²

جاءت لدعوته الأشجار ساجدة / تمشي إليه على ساق بلا قدم

Câ'et lida'vetihi'l-eşcârû sacideten / Temşi ileyi alâ sakın bilâ kademin
Ağaçlar da 'vetine hâdi 'âne geldiler / Yürüdüler ayaksız dizüstü⁶¹³

كأنما سطرت سطرأ لما كتبت / فروعها من يدع الخط بالقم

Keennemâ saterat satren lemmâ ketebet / Fûrû'uha min bedi'i'l-hatti bi'l-lakami
Ol meyân râhîde anlar satr iderler zâhide / Bir 'acib hatt-ı ekmele yok vukû'ı ez-kalem⁶¹⁴

مثل الغمامة أني سار / تقيه حر و طيس للهجير حمي

Mislu'l-ğamâmeti enni sara / Tekihi harra ve taysa lilehciri humâ
Ebr-i bârân seyri misli hep durahtân geldiler / Kasd-ı hıfz itmek temûzin harrını kılmak 'adem⁶¹⁵

⁶⁰⁸ Kâhinleri, bozuk dinlerinin devam edemeyeceğini haber verdikleri halde yinede inkâra devam ettiler.

⁶⁰⁹ Putların yüzleri ezrine yıkılıp düştüklerini gördükleri hâlde yine sapıklık içinde hakikati görmediler.

⁶¹⁰ Hatta şeytanlar semadan öyle hezimetle kaçtı ki, kaçan biri şasırp bir diğerinin izine tabi oldu.

⁶¹¹ Sanki Ebrehe'nin kahramanları! Halleri onun avucundan atılan taşlardan kaçan müşriklerin hali gibi.

⁶¹² Avuçlarına aldığı taşlar tesbihten sonra öyle bir atıldı, Yunus'un balığın kamından atıldığı gibi.

⁶¹³ Ağaçlar O Allâh Rasulü'ne boyun eğerek ayaksız, kök ve dallarının üzerinde yürüyüp davetine geldiler.

⁶¹⁴ Ağaç dallarının yol üzerinde yazdığı güzel yazıyı süslemek için sanki düzgün satır çizmiş idi.

⁶¹⁵ Ağaçlar, nereye gitse ayrılmayıp onunla giden ve kızgın güneşten onu koruyan bulut gibidir.

أقسمت بالقمر المنشق إن له / من قلبه نسبة مبرورة القسم

Eksamtu bi'l-kameri 'l-münşakki inne lehu / Min kalbihi nisbetun mebrûratu 'l-kasemi
Mâh-i tâb mu 'cize için ben kasem kıldım şehâ / Kalb-i pâke oldu nisbet çünkü mebrûr hem kasem⁶¹⁶

و ما حوى الغار من خير و كرم / و كل طرف من الكفار عنه عمي

Ve mâ have 'l-ğâru min hayrin ve keramin / Ve küllü taraflar mine 'l-küffârî anhu amâ
Sıdk ile Sıddîki anla gâr içinde cem ' olub / Tarf-ı küffâr belki işân oldu cümle kûr u kem⁶¹⁷

فالصدق في الغار و الصديق لم يرما / و هم يقولون ما بالغار من أرم

Fe's-sidku fi'l-ğari ve's-sâdiku lem yermâ / Ve hum yekulune ma bi'l-ğari min eremi
Gâr içinde çünkü anlar gussa-mend-i dil degil / Ferd mülâzım yok didiler askeri gözi zulem⁶¹⁸

ظنوا الحمام و ظنوا العنكبوت على / خير البرية لم تتسج و لم تحم

Zannû 'l-hammâm ve 'l-ankebûte alâ / Hayri 'l-beriyeti lem tensec ve lem tahmi
Anlar üzere gördi küffâr 'ankebûtun nescini / Didiler kim bunda yokdur çün kebûter döndi hem⁶¹⁹

وقاية الله أغنت عن مضاعفة / من الدروع و عن عال من الأطم

Vikâyetullâhi eġnet 'an muda'afatin / Mine'd-durû 'i ve 'an 'âle mine 'l-itami
Ol kula kâfi Hudâdur hfz-ı gayra urma gûş / Bil demürden cübbesiz kim olmaya dahi 'utum⁶²⁰

كم أبرأت و صبا باللمس راحته / و أطلقت أرباً من ربة اللمم

Kem ebre'te ve sabâ bi'l-lensi râhete / Ve etlakat erben min ribkati 'l-lememi
Ol zamâne zulmi teklîf itmede kıldım meded / Bir takarrüb hâsıl oldu olmaz anda zulm ü gam⁶²¹

و أحبت السنة الشهباء دعوته / حتى حكمت غرة في الأعصر الدهم

Ve ehyeti 's-sünnetü 'ş-şehbâu da'vete / Hatta haket ġurratun fi'l-e'sârî 'd-dehemi
Ben ġinâ-yı dünyâyı hem kılmadım andan taleb / Lik lutfun kaldı izhâr itdi ihsân hem kerem⁶²²

بعارض جاد أو خلت البطاح بها / سبباً من اليم أو سبباً من العرم

Bi âridin câddin ev haleti 'l-betâhu bihâ / Sebeben mine 'l-yemmi ev seylen mine 'l-'arimi
Vahyi-hâbda olma mümkün çünkü virdi Hak ana / Bir musaffâ kalbdür ancak olmaz uyku anda hem⁶²³

⁶¹⁶ Onun işaretiyle yarılp iki parça olan ayın Rabbına yemin olsun ki, o ay Allâh Rasulü'nün kalbine benzer.

⁶¹⁷ Hatırla ki, Efendimiz'i ve Ebûbekr'i mağara bir araya getirmiş ve kafirler onları görmemişlerdi.

⁶¹⁸ Efendimiz Ebûbekr'i Sıddık ile mağarada oldukları halde düşmanlar "mağarada kimseler yok" dediler.

⁶¹⁹ Onlar güvercinin yuva yapacağını sandıkları gibi, örümceğin de az zamanda ağ öremeyeceğini sandılar.

⁶²⁰ Habibi'ni koruması, zırh ve kaleden onları müstağni kılmış ve korunmaya ihtiyaç bırakmamıştır.

⁶²¹ Zamanın zulmiyle onun himayesine yaptığım ilticamda nail olmadığım iltica vuku bulmadı.

⁶²² İyilik görülenlerin hayırlısının elinden, her ne istemiş isem, O'ndan ihsan almadığım vaki değildir.

⁶²³ Ona rüyada gelen vahyi, sakın inkâr etme. O'nun öyle bir kalbi vardır ki, gözleri uyur kalbi uyumazdı.

دعني ووصفي آيات له ظهرت / ظهور نار القرى ليلاً على علم

De'ni ve sıfı âyâtun lehu zaharat / Zuhûru nâri'l-ğurâ leylen ala ilmi

*Ol nübüvvet anı der-hâb vahyini ol hazretün Ola mı münkir mu'ânid anda şânı muhtelem*⁶²⁴

Her bir aşık-ı merhum, kendi aşkı miktarı, Sahibu'ş-şeri'at efendimizi mu'cizatıyla kendi isti'adadı miktarı beyân etmişlerdir. Ağaç ve hacet ve hayvanât ve nebatât ve cemadatın tekellümünü tafsîl etmişlerdir. Bu ecsâmda tekellümün cenab-ı kadr-i mutlak te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin hilkatinde ehl-i nazar ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı Allâh te'âlâ hazretleri mahall-i mevcudatta Hallâk-ı âlem kelâmı halk buyurur. Asvât ve hurûfu o mevcudatta ihdas, asvât ve hurûfdan dilediğine işittirir. Diyorlar ki yani bu eşyada bila hayat tağayyur-i eşkâl ve tamam-ı hakikat ve sıfat ve halâtı enva'-ı suveri ve hey'etinden nakli tağyir olmaksızın eşyada savtı icad eder. Ebû'l-Hasan Eş'ari (ö. 935) ve Kadı Ebûbekir İbn Tayyib el-Bâkillânî (ö. 1013) bu kavli tercih buyurmuşlardır.

İkinci kısmı, evvela o eşyada hayatı icad buyurup kendi halinden tağayyur etmeksizin sonra onunla tekellüm olunur. Bu kısım da İmam Eş'ari'den rivâyet olunmuştur. Eşyada hayat ve ademi muhtemeldir. Vallâhu a'lem zira hurûf ve asvâtın vücudiyeti hayata şart değildir. Hayat olmaksızın asvâtın vücudu muhal değildir. Aliyü'l-Kari (ö. 1605) zâhir-i ayât ve ehâdis-i şerif kavli evvelini mu'eyyiddir. “وإن من شيء إلا يسبح بحمده و لكن لا تفقهون”/تسبيحهم/ve in min şey'in illa yusebbihu bihamdihi ve lâkin la yefkahune tesbihahum”⁶²⁵ ve hadis-i şerifte “إن الجبل ينادي الجبل باسمه هل مر بك احد ذاكر الله”/Inne'l-cebele yunadi'l-cebele bi ismihi fe ize kale neâm istebsera'l-hadis”⁶²⁶ eşyanın kendi mevcuduna marifesi vardır. “لو انزلنا Lev enzelna heza'l-Kur'âne alâ cebelin leraeytehu haşıân mütesaddi'an min haşyetillâh”⁶²⁷ yani halikını teşbih eder lisânı cinsinin fehmi, o lisân-ı eşya için elbette vardır.

Demek kelâm iki türlü oluyor. Kelâm-ı lafzî, ikinci kelâm-ı nefsidir. Evvelki kısım lafziye ikinci nefsiyedir ki Hayy'da bulunur. 303'te vefât eden Cebayî (ö. 915) diyor ki Allâh te'âlâ onlarda hayat halk ve nutka tevakkuf eden fehm ve lisân ve alet-i harf etmiştir. Kelâmı gâyet düşkündür zira tesbih

⁶²⁴ Onun nübüvvet mertebelerine ulaştığı zamanda idi. O durumda rüya görenin hali inkâr olunamaz.

⁶²⁵ İsra 17/44; “Hiçbir şey yoktur ki Allâh'ı teşbih etmesin. Fakat siz onların teşbihini anlayamazsınız”.

⁶²⁶ Dağ dağa ismiyle nida etti; hiç Allâh'ı zikreden biri sana uğradı mı? diye. Evet dediğinde bu hadisi müjdeledi.

⁶²⁷ Haşr 59/21; “Eğer biz bu Kur'ânı dağa indirmiş olsaydık, onu Allâh korkusundan titremiş ve paramparça olmuş göürdün”.

has fi yed-i Mustafa ve'l-ceze'u hatta lifiraki'l-mücteba vezzira' tekellümü Cibaî ilzamda sened-i kâfidir. Vallâhu a'lem. // 218 //

Bab-ı Sâlis

Neseb-i Şerifiyle Celile ve Ahlâk-ı Nebevi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Efendimizin Şifa ve Şema'il-i Şeriflerde Olan Tafsîlât Beyânındadır

صلی الله علیک یا رسول الله فی کل لمحۃ و نفس عدد ما وسعه علم الله. اللهم صلی و سلم و Sallallâhu زدد و دم و أنعم و تفضل و بارک بجلالک و کمالک علی زین عبادک و اشرف غُبادک aleyk ya Resulullâh fi külli lemhatin ve nefse aded-i mâ vesiahu ilmullâh. Allâhumme salli ve sellim ve zid ve düm ve en'im ve tefeddal ve barik bi celâlik ve kemâlik alâ zeyn-i ibadik ve eşref-i ubbâdik (Her zamanda ve ilmullâhın geniş ilmindeki her nefesin sayısınca Allâh'ın salâtı üzerine olsun ey Rasulullâh! Güzel ve şerefli kulların üzerinde Cemal'in ve Kemal'in hakkı için nimetini artır, devam ettir, fazilet ve nimet ver, bereketlendir.) اسعد العرب و العجم و إمام المکة و المدینة و الحرم اسمع مکتوب فی لوح المحفوظ بیاقوت القلم و جسمه الشریف مدفون بمدينة المنورة و الحرم. یا لیت إکتخاماً تراب تحت القدم و انجلأ کل الفتنة و الظلم منبع الحلم و العلم و الحکمة و الحكم و معدن الشفاعة يوم القيامة قانلاً أمتي أمتي یا ذا اللطف و الکرم مولنا و مولی العرب و العجم سيدنا ابا القاسم محمد صلی الله علیه و سلم و زده یا رب شرفاً و تعظيماً و کرامةً و مهابةً و رفعةً و قدراً و براً و برضى الله تعالى و تبارک عن کل الصحابة اجمعين و الحمد لله رب العالمين. Neseb-i pâk-i nefesin adede ma vesiahu ilmullâh. Allâhumme salli ve sellim ve zad ve düm ve en'im ve tafaddal ve barik bicelalike ve kemâlik âlâ zeyni ibadike ve eşref-i ubbadike. Es'adi'l-Arabi ve'l-Acem ve İmami'l-Mekketi ve'l-Medineti ve'l-Harem. İsmuhu's-şerif mektubun fi levh-i mahfuzi biyakuti'l-kalemi ve cismuhu's-şerif medfunun bi-Medineti'l-Münevverati ve'l-harami. Ya leyte iktihamen tahte turâbi'l-kademi ve ve'z-zalemi, menba'il-ilmi ve'l-hilmi ve'l-hikmeti ve'l-hikemi ve madenü's-şefa'ati yevme'l-kıyemeti ka'ilen ümmeti ümmeti. Ya ze'l-lütfi ve'l-kerem. Mevlânâ ve mevle'l-Arabi ve'l-Acem. Seyyidina Eba el-Kasım Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem ve zidhu ya Rabbi şerafen ve ta'zimen ve kerameten ve mehâbeten ve rif'aten ve kadran ve birran ve radiyallâhu te'âlâ ve tebareke an külli's-sahâbeti ecmain ve'l-hamdulillâhi rabbi'l-âlemin (Arabın ve Acem'in en yükseği, Mekke, Medine ve Harem İmamı, şerefli ismi levh-i mahfuzda yakutî kalemlle yazılı, şerefli cismi Medine-i Münevvere'de Harem'de medfun, keşke yücelikte ayağının altındaki toprak olsa, her zulüm ve fitnenin yerine ilim, hilim, hikmet ve hüküm olsa, kıyamet günü ümmetim ümmetim diyen şefaât kaynağı! Ey lütuf ve kerem sahibi, bizim mevlamız, Arab'ın ve Acem'in mevlası, seyyidimiz Ebu'l-Kâsım Muhammed sallallâhu

aleyhi ve sellem. Ya Rabbî! Onu şeref ve büyüklükte; tazim, onur, heybet, yücelik, kıymet ve iyilikte üstün kıl! Allâh tebareke ve te'âlâ bütün sahabeden razı olsun. Alemlerin Rabbi'ne hamd olsun!).

Neseb-i pâk Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem Muhammed bin Abdullâh, bin Abdulmuttalib, bin Haşim, bin Abd-i Menaf, bin Kusay, bin Kilab, bin Mürre, bin Kâb, bin Lüeyy, bin Galib, bin Fihri, bin Malik, bin Nadr, bin Kinane, bin Huzeyme, bin Müdrike, bin İlyas, bin Mudar, bin Maad, bin Adnan. Bu Adnan'a kadar aba' ve ecdad-ı nebevi müttefakun âleyh ve vacibattandır. Hazret-i İsmail ve İbrâhim ve Âdem-i safîy aleyhisselama varıncaya kadar vacib olmadığından muhtelefun fihi olduğuna mebni hakikate bir haber-i sâdık vürud etmemiştir.

Kadı İyaz (ö. 1149) *Şıfayı Şerif*'inde ve İsa Tirmizi (ö. 892) *Şema'il-i Şerif*'de vesa'ir ulema-yı izam ve fuzala-yı fiham *Hilye'i Şerif-i Nebevi* ve ahlâk-ı Mustafa'yı ta'dad ve selk-i tahrirde keşide buyurmuşlardır. Ceyhun kenarında Medine er-ricâl nâmıyla benâm karye ismi Tirmiz olup 279 tarihinde sinni 70'e vardıkta irtihal buyurmuştur. Sened-i sahih ile sahib-i Mi'raç ve el-Burak efendimizin hilye-i şerife ve ahlâk-ı ber güzide-i Mustafa'ya beyân buyurduğuna binâen derbeyân katre ve aftabdan zerre tahriri münasip düşmüştür.

İmam Buseyri (ö. 1294) ne güzel demiştir:

وكيف يُدرك في الدنيا حقيقته / قوم نيام تسألوا عنه بالعلم

Ve keyfe yüdriku fiddünya hakikatehu / Kavmun niyamun tesellew anhu bi'l-hulumi
Dünyada onun hakikatini nasıl idrak edeceksin? / Toplum rüyada görse dahi teselli olur

فمبلغ العلم فيه أنه بشر / وأنه خير خلق الله كلهم

Fe mebleğu'l-ilmi fihi ennehu beşerun / Veenehu hayru halkillâhi kullihimi
Bilginin ona dair ulaştığı şey onun beşer olduğu / Ve de yaratılmışların en hayırlısı

وكلُّ أي أتى الرُّسُلُ الكرام بها / فإنما اتَّصلت من نوره بهم

Ve külli ayin etarrusulu'l-kirâmu biha / Fe innema ittasalet min nûrihi bihimi
Ve Nebilerin gösterdiği her âyet / O'ndandı, O'nun nurundan gelen

فإنه شمس فضل هم كواكبها / يُظهِرْنَ أُنوارَها للناس في الظلم

Fe innahu şemsun fadlin hum kevakibuha / Yuzhirne envareha linnasi fi'z-zulemi
O erdem güneşi, diğer enbiya yıldızları / Onlar karanlıkta insanlar için güneş ışığını yansıtır

diye rü'ya ile müteselli bir kavim, dünyada hakikat-ı Muhammedî'yi idrak edemez. Ancak beşer olduğunu bilip mahlûkâtın hayırlısı olduğu muhakkaktır.

İmam Tirmizi (ö. 892) sened-i sahihi Muhammed bin İsmail nâm olan Buhari (ö. 870)'den, o da Ebû Naim'den, o da Mes'ûdî'den, o da Osmân bin Müslim bin Hürmüz'den, o da Nafi' bin Cübeyr bin Mut'im'den (ö. 678), o da Ali bin Ebû Talib (ö. 661) keremullâhu veche'den sened-i muttasıl ile sahihen rivâyet eder ki kale “ قال لم يكن النبي صلى الله عليه وسلم بالطويل ولا بالقصير/Kale lem yekuni'n-Nebi sallallâhu aleyhi ve sellem bittavil vela bi'l-kasir”⁶²⁸ hazret buyururdu ki orta boylu olup tavil ve kasir değildi. Hilkatçe ve ahlâkça nev-i benî Âdem'in ekmeli idi. Hep enbiya-i azam aleyhimüsselatı ve selam tamü'l-âza ve güzel yüzlü olup habib-i Hüda onların en güzeli idi. Cism-i pâkî güzel, hep âzası mütenasip, endamı gâyet matbu' anlı ve göğsü ve avuçları ve iki omuzlarının arası geniş idi. Boynu uzun ve mevzun ve gümüş gibi saf, omuzları ve pazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Mübarek karnı göğsüyle beraber olup şişman değil idi. Ve ayaklarının altı çukur olup düz değil idi. Uzuna karib orta boylu, iri kemikli, iri gövdeli, güçlü, kuvvetli idi. Ne za'if ne kebir, belki ortası ve sık etli idi. Mübarek cildi ise ipekten yumuşak idi.

Kemâl-i itidal üzere büyük başlı, hilal kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve serbervech (güzel) yüzlü idi. Şişman yüzlü, yumru yanaklı değil idi. İki kaşının arası açık ve fakat kaşları birbirine karib idi. Çatık kaşlı değil idi. Ve iki kaşının arasında bir damar var idi ki vakt-i gazabında kabarır, görünür idi. Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel büyücek idi. Gözlerinin ağında az kırmızılık var idi. Levni azhar idi. Yani ne kireç gibi ak ne de kara yağız belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mayıl beyaz ve nûrani ve berrak olup mübarek yüzünde nûr leme'an eder idi. Dişleri inci gibi abdar ve tabdar olup söylerken ön dişlerinden nûr saçılır ve gülerken fehm-i seadeti bir latif // **219** // şimşek gibi ziyalar saçarak açılır idi.

Saçları ne pek kıvrıcık ne de pek düz idi. Ve saçlarını uzattığı vakit kulaklarının memelerini tecavüz eder idi. Sakalı sık ve tam idi. Uzun değil idi. Ve bir tutamdan ziyâdesini alırdı. Âlem-i bekâya rihlet buyurduklarında saç sakalı henüz ağarmaya başlayıp başında biraz ve sakalında 20 kadar beyaz kıl var idi. Cismi nazif, kokusu latif idi. Koku sürünsün sürünmesin teni ve teri en güzel kokulardan âlâ kokar idi. Bir kimse onunla musafaha etse, bütün gün onun rayiha-i tabi'iyyesini duyardı. Mübârek eliyle bir çocuğun başını mesh etse, rayiha-i tabi'isiyle o çocuk sa'ir çocuklar arasında ma'lum olurdu. Doğduğu vakit dahi pâk ve latif idi. Ve sünnetli ve göbeği kesik olarak

⁶²⁸ Resulullâh sav orta boylu idi. Ne uzun ne de kısa idi.

doğmuş idi. Sadâsı fevkalâde kavî idi. Pek uzaktan işitip ve kimsenin göremeyeceği mesafeden görürdü. Ve hep hareketi mu'tedil idi. Bir yere azimetinde (gittiğinde) acele ve sağ ve sola meyil etmeyip kemâl-i vakâr ile doğru yoluna gider ve fakat sûrat ve sühûlet ile yürürdü. Şöyle ki adeta yürür gibi görünür, lâkin yanında gidenler sûratle yürüdükleri halde geri kalırlar idi.

Yüzünde nûr ve mûlahat ve sözünde selaset (akıcılık) ve letafet, lisânında talâkat-ı fesâhat, beyânında fevkalâde belâğat vardı. Beyhûde söz söylemeyip her kelâmı hikmet ve nasihat idi. Ve herkesin akıl ve idrakine göre söz söylerdi. Güler yüzlü tatlı sözlü idi. Kimseye fenâ söz söylemez ve kimseye bed (kötü) muamele eylemez ve kimsenin sözünü kesmez idi. Mülayim ve mütevazi idi. Haşin ve galîz (kaba) değil idi. Fakat mehib ve vakûr idi. Gülmesi de tebessüm idi. Onu ansızın gören kimseyi mehâbet (heybet) alır idi. Ve onunla ülfet ve musahabât eyleyen kimse ona can-ı gönülden aşık ve muhib olurdu. Ehl-i fazıla derecelerine göre ihtiram eylerdi. Akrabasına dahi pek ziyâde ikram eylerdi. Lâkin onları kendilerine efdal olanların üzerine takdim etmezdi.

Ehli beytine ve ashabına hüsn-i muamele ettiği gibi sa'ir nasa dahi rifk ve lûtf ile muamele ederdi. Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve giyer ise onlara dahi onu yedirir ve onu giydirir idi. Sahî (cömert) ve kerim (bolca ikrâm eden), şefik ve rahim, şüca' (cesur) ve halîm idi. Ahd ve va'dinde sabit ve kavlinde sâdık idi. Hüsn-i ahlâkça ve akıl ve zekavetçe cümle nâsa fa'ik ve her türlü medh ve senaya layık idi. Elhâsıl sureti güzel, siyreti mükemmel misli yaradılmamış bir vücud-i mes'ud ve mübarek idi.

Ali İbn Ebi Talib (ö. 661) vasf ettikde dedi ki; “شحن الكفين و القدمين ضخم / Şeşnu'l-keffeyn ve'l-kademeyn dahmu'r-ra'si ve dahmu'l-keradis”⁶²⁹ mübarek elleri ve ayakları büyücek idi. Re's-i se'adetleri azim olup mübarek mafsalda müçtemi' olan ustuhanları yani omuz ve dizleri ve bilekleri kemikli idi.

“طويل المسربة إذا مشى تكفأ تكفأوا كأنما انحط من صيب / Tavilu'l-müsrebeti ize meşâ tekeffeu ve tekfeu keennema enhata min sababin”⁶³⁰ mübarek göğsü kesirü'ş-şa'r olmayıp göğsünden göbeğine değin bir ince mu-yi şerif var idi. Meşy eyledikte (yürüdüğünde) kademlerine eğilir, güya yüksek mekandan aşağı iner gibi olurdu. “لم أر قبله و لا بعده مثله” / Lem era kablehu ve la ba'dehu

⁶²⁹ Elleri, ayakları, kafası ve kemikleri iriydi.

⁶³⁰ Yürüdüğü zaman akıp giderdi,

mislehu". Hazret-i Ali dedi ki Resûl-i Ekrem'den evvel ve sonra ona mümasil görmedim.

İmam Tirmizi (ö. 892) Ahmed bin Abdulbasir senediyle Ömer bin Abdullâh (ö. 693) ve İbrâhim bin Muhammed'den o da Hazret-i Ali (ö. 661) radiyallâhu anhdan “ قال لم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم بطويل الممغط و بالقصير /Kale lem yekun resulullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem bi'tavili'l-mümğiti ve bi'l-kasiri'l-mütereddid ve kane rûb'aten mine'l-kavmi lem yekun bi'l-ceâdi'l-katati vela bi's-sibti kane ce'den racülen”⁶³¹ uzuna karib orta boylu, bûy-i anber mûyları (anber kokulu saçları) ne pek kıvrıcık ne pek düz idi. Gövdesi kuvvetli olup ne za'if ne semiz belki ikisi ortası ve sık tenli idi. “ ولم يكن بالمطهم ولا بالكلثم /Ve lem yekun bi'l-muthimi ve la bi'l-mükelsemi” az değirmi çehreli olup gül gibi kırmızıya ma'il beyaz nûrani ve kirpikleri uzun ve gözleri siyah ve güzel idi.

“ جليل المشاش والكتد أجرد ذو مسربة /Celilu'l-müşâş ve'l-kenid ecredu zû mesrebetin” pazu ve baldırları iri ve kalın ve iki omuzu arası geniş, sadr-ı şerifinden göbeğine ince nûrani mûy-i anberbûydan gayrı tüy bulunmazdı. “ شثن الكفين والقدمين /Şeşnü'l-keffeyn ve'l-kademeyn”⁶³² elleri ve şakku'l-kamer olan parmakları kadem nehade-i arş beynleri (araları) kalınca idi. “ اذا مشى تقلع /İza meşa tekalle'a keennema yemşi fi sababin ve iza iltefet iltefet me'an”⁶³³ // 220 // meşy buyurdıkları vakit mübarek kademlerini zeminden ref' kavi ref' eder güya mekan belinden nüzul eder gibi edip bir şeye teveccüh buyurduklarında cemi-i bedenler ile ikbal buyurur idi.

بين كتفيه خاتم النبوة و هو خاتم البنين اجود الناس صدرأ و اصدق الناس لهجة و بينهم /Beyne ketfeyhi hatemu'n-nübüvve ve hüve hatemu'l-benin ecvedu'n-nasi sadran ve esdakunnasi lehçeten ve elyenuhum ariketen ve ekremuhum aşireten”⁶³⁴ iki omuzu arasında keklik yumurtası miktarında *la ilâhe illallâh Muhammedu'r-resulullâh* menkuş hatm-i nübüvveti mübeyyin hatemü'n-nübüvvet var idi. Nâsın esdak ve elyeni ve aşiretinin ekremi idi.

⁶³¹ Resulullâh (s) aşırı uzun değildi, aşırı kısa da değildi. Saçları kıvrıcık olmadığı gibi tam düz de değildi.

⁶³² Avuç içleri ve ayakları iriydi.

⁶³³ Yürüdüğü zaman ayağını yerden kaldırıyordu yokuş aşağı süzülür gibi yürürdü. Birine bakınca tamamen ona yüzünü dönerdi.

⁶³⁴ İki omzu arasında nübüvvet mührü vardı. Yiğitlerin sonuncusu, insanlar arasında sadrı en geniş olanı, sözü en doğru olanı, davranışı en yumuşak olanı, muaşeretini en güzel olanıdır.

Yani lisân cihetinden nâsın ziyâde doğru söyleyeni ve tabiaten ziyâde yumuşağı idi.

من راه بديهة هابه و من خالطه معرفة احبه يقول ناعته لم ار قبله و لا بعده مثله“/Men raehu bediheten habehu ve men halatahu marifeten ehabbehu yekulu na'atehu lem era kablehu ve la ba'dehu mislehu”⁶³⁵ Onu ansızın gören kimseyi muhabbet alır ve onunla ülfet ve musahabât eyleyen kimse ona can-ı gönülden aşk ve muhabbet olurdu. Onu vassafeden onun mislini görmedi. Yani Ali keremullâhı veçheh dedi ki; “Resûl-i ekremden evvel ve sonraki vakitte ona mümasil görmedim. Efrad-ı insânın cümlesinden ahsen idi. Sallallâhu aleyhi ve sellem.

İmam Müslim (ö. 875), Enes (ö. 709)'den rivâyetinde Enes dedi ki “Umre veya hacdan sonra tahkik resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizi gördü ki berber re's-i seadetini traş eder idi. Ashâb-ı kirâm muy-i anber buy'undan alsınlar ve onunla teberrük etsinler için etrafın tavaf ve çevirirler idi. Şa'rından bir şa'r vâki' olmadan tullabın yedinde berekatını görürler idi”.

İmam Nevevi (ö. 1277) diyor ki “Berber-i Resulullâh, Muammer bin Abdulaziz Advî idi, Yevm-i Hudeybe'de berber Heraş idi, umrede Ebû Hind idi”. İmam Buhari (ö. 870)'de mezkurdur ki taleb-i sulh için âm-ı Hudeybiyye'ye Urve b. Mes'ûd (ö. 630) teveccühünde ashab-ı kirâmın ta'zimini gördü ki Sahibu'sş-şefa'e Efendimiz abdest aldığı anda bâki kalan suya süratle ashab-ı kirâm koşuşup teberrük için fart-ı harislerinden birbirini öldürmek derecesinde alırlar idi. Ya yed'i şerifinin isabet ettiği ya önünde kaldığı suya böyle haris eder hatta o sudan isabet etmeyenler diğer sahâbi yedinde bulunan yaşlıktan nasibini alır idi. Tükrük ve seltisini (damlacıklarını) havadan elleriyle kapıp cesed ve yüzlerini onunla ovalayıp sürerler idi. Ondan bir tüy başdan veya sa'ir azasından düştüğünde onu ahz ve hıfzına tebâdür ederler idi. Emir ve nehye tebadür tekellümünde savtlarını hafd ederler ona tazime mebnî gözlerini dikip bakmazlar idi.

Urve bin Mes'ûd (ö. 630) rücu'unda Kureyş'e nida ederek; “Ya ma'sher-i Kureyş tahkik ben Melik-i Kisra ve Melik-i Kayser ve Melik-i Necaşi'ye gitmişimdir. Vallâhi asla bir meliki kavminde, Muhammed'in

⁶³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1990, s. 314; Tirmizi, *Sahih*, s. 18; “Onu ansızın gören heybetinden etkilenir, onunla muhatap olan onu sever ve överek; “Onun gibisini daha önce görmedim. Ondan sonra da görmedim” der”.

ashabına olan gibi görmedim. Tahkik (muhakkak) bir kavim gördüm ki ebeden onu bırakmazlar”. İmam Nesa’i (ö. 915) dedi ki “Bir a’ma dedi ki “Ya Resulallâh benim gözüm açılmak için dua buyur” dediğinde “Git, abdest al, iki rekat namâz kıl, sonra اللهم إني أسئلك و أتوجه إليك بنبيك محمد نبي الرحمة يا محمد إني أتوجه بك إلى ربك أن يكشف لي عن بصري اللهم شفعه في قال فرجع و قد كشف الله عن بصري/Allâhumme inni es’elûke ve eteveccehu ileyke binebiyyike Muhammed nebiyyu’r-rahme ya Muhammed inni eteveccehü bike ila rabbike en yekşife li an basari, Allâhumme şeffi’hu fiyy, kale fe reca’a ve kad keşefellâhu an basarihi”.⁶³⁶

Habib bin Fedeyk (Habib b. Amr el-Ezdî) rivâyet etmiştir ki “Babam davarları güderken ayağı yılan yumurtasının üzerine vuku’unda gözler beyaz olup bir şey görmez oldu. Peygamber-i Zîşan Efendimiz gözlerle mübarek ağzı barından sürünce gözleri açıldı. Seksen yaşında iken iğneye ipliği geçirir idi”.

Buhari (ö. 870) rivâyet etti ki “Yevm-i Hayber’de Seleme b. el-Ekve (ö. 693)’in sâkına (bacak) darbe isabetinde sahibü’ş-şifa mübarek ağzı barını sürünce iyi oldu”. Yine bunun gibi el-Haris bin Eslem İbn el-Eşref el-Ka’ab (ö. 624) Yahûdî katlinde ayağı topuğuna kılınç isabet ettiğinde mübarek ağzı barını oraya sürdüğünde bere’ (iyi) oldu. Yine böylece yevm-i Hendek’te Ali bin Hakem ayağının sâkı münkesir oldukça atdan inmeksizin mübarek fem-i seadetinin tükürüğünü sürünce iyi oldu.

İmam Tirmizi (ö. 892), Süfyan bin Veki (ö. 812)’den Hasan bin Ali (ö. 676) radiyallâhu anhuma rivâyetinde; “قال سئلت خالي هند بن ابي هاله/ Kale se’eltu hali” (dayıma sordum); Hind b. Ebi Hale (ö. 656) bu Hadicetü’l-Kübrâ (ö. 619)’dan peygamber-i zîşanın ölen oğlu Hazret-i Fatıma el-Betül (ö. 632)’ün ana bir karındaşı ve Hazret-i Hasan (ö. 676) radiyallâhu anhinin dayısı olur; “وكان وصافاً عن حلية النبي و أنا اشتهي أن يصف لي منها شيئاً اتعلق به فقال كان النبي و سلم فخماً فخماً يتلألاً وجهه تلاً القمر ليلة البدر/ve kane vassafen an hilyeti’n-nebiyyi ve ene eştehi en yesife li minha şey’ en eteallaku bihi fekale kane’n-Nebi sallallâhu aleyhi ve sellem fehimen müfehhamen yetele’leu vechuhu tele’lue’l-kameri leylete’l-bedri”.⁶³⁷

⁶³⁶ Allâhım! Ben Rahmet peygamberi Nebi’nin hürmetine Sen’dan istiyorum ve Sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Ben senin hürmetine gözümü açsın diye Rabbine yöneldim. Allâhım! Hakkımda onu şefaâtçı kıl! Dedi ki; döndüğünde Allâh gözünü açmıştı.

⁶³⁷ Muhammed el-Herevî, *Cem’u’l-Vesail fi Şerhi’ş-Şemail*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, C. 1, Beyrut 2004, s.47; “Nebi sav’in hilyesini anlatıyordu. Ben ondan ısrarla bir şey dinlemek istedim. Dedi ki; Nebi sav heybetli, yüzü bedir ayı gibi parlardı”.

Hind dedi ki “Nebî aleyhüsselatu ve selam hazretleri hadd-i zatında azimü'l-kadr nazirinin kulubunda müftahimun veçh-i mübarekleri gâyet nûrani olmakla leyle'i Bedr'de Kamer leme'an eder gibi veçh-i seadetleri leme'an ve işrak eder idi”. Hasan radiyallâhu anh dedi ki “Hind bin Ebû Hale Resulü Ekrem efendimizin vasfına arif olduğu hasebiyle beyân etmesini ister ve hazine-i hayalimde hıfz edip o vasfa teslis edeyim diye suâl ettim o dahi beyân ederek “فخماً/فخماً/fahimen müfehhamen” ile bed' eyledi; “طول من المربوع و اقصر من المشذب عظيم الهامه رجل الشعر ان انفرقت عقيصته فرقها و الا فلا يجاوز azimu'l-hame racülü's-şi'r in inferekat akisatuhu ferakaha” orta boyludan ve ziyâde tavîl (uzun) değil idi. Re's-i seadetleri büyükçe bûy-i anber muyları kıvrırcık ile düz meyanında iki // 221 // bölüm olsa hali üzere ibkâ, mübarek ras-ı seadetinin iki canibine irsâl eder ve müteferrik olan şa'rı tağyir buyurmazlardı”. Ferak'ın ma'nası başda saçın ikiye ayrılıp beyaz olan hacize denir. Binefsihi müteferrik olmazsa mecmu'u olarak terk ederler idi. Mübarek saçları çoğaldığı vakit kulağının yumuşağını tecavüz eder idi. “ازهر اللون واسع الجبين ازج الجاجب او الحواجب في غير قرن من غير قرن بينهما عرق بدره الغضب اقنى العرنين له نور يعلوه يحسبه من لم يتأمله اشم Ezherü'l-levn vasiu'l-cebin ezcü'l-hacib evi'l-havacib fi gayr-i karnin min gayr-i karn beynehuma arakun” rengi penbeî olup alnı ve iki tarafı açık idi. Kaşları yay gibi olup tarfi gözünün ucuna uzamış idi. Birbirine mülaki olmaya karib iki ebruları beyninde bir damar var idi ki gazap o damarı tahrik ettikde meydana çıkıp nümâyân olur idi.

Yüzünün kaşlarına tarafı biraz yüksekçe gibi nûrun lemeanından görünür idi. Ve enf-i şerifini (mübarek burnunu) den men' eder idi. “كث اللحية ارعج سهل الحدين ضليع الفم/Kessü'l-lihyeti er'ac sehlü'l-haddeyn daliu'l-femi” rahle-i şerifi (bacakları) azim ve dide-i nergisi (göz bebeği) siyah ve beyazı ziyâde beyaz ve yanakları düz, fem-i seadetleri küçük olmayıp ve ön dişleri birbiri üzerine binmiş olmayıp sadr-ı seadetinden nâfesine (göbeğine) kadar mûy-i anber bûy olup boyunları tasvircinin yaptığı boyun gibi gümüş ve berrak idi. Demye suret, cid ve unuk her ikisi boyun mânâlarıdır.

Cemi-i a'zası mütenasip semizlik ile za'iflik beyninde olup karnı ile göğsü düz ve sadr-ı inşirahları vas'i idi. İki omuzları mabeyn vüs'atlı, mafsalları müçtemi' olan, kemikleri azim ve a'zayı seadetleri siyabdan tecridinde gâyet nûrlu ve lami' idi. “وصول ما بين اللية و السرة بشعر يجري كالخط عارى الثديين و البطن مما سوى ذلك اشعر الذراعين و المنكبين و اعالي الصدر طويل الزندين رجب الراحة ششن الكفين و القدمين سائل الاطراف او سائل الاطراف Mevsul ma beyne'l-lübbeti ve's-sürreti bişa'rin yecri ke'l-hatti” şebe-i seadetlerinin fevkinde olan çukur

ile göbeği arasındaki rikkat ve tûlde hat gibi mümted olup bunlardan ma'ada mübarek iki memelerinde ve karnında kıl yok idi. Mübarek kollarında ve omuzlarında ve sadrının a'lalarında şa'r-ı kesir var idi. Mübarek bileklerinden biri ibham ve biri hansara mûlasık olan ustuhan tavil olup ve yed-i seadetlerinin içi vasi' ve ellerinin ve ayaklarının mübarek parmakları kalın ve elleri ve ayakları büyükçe idi. “*خمصان الأخصمين مسيح القدمين ينبو عنهما الماء اذا زال زال قلعا بخطو تكفيا و يمشى هونا ذريع المشية اذا مشى كأنما ينمط من صيب و إذا التفت التفت جميعاً خافض الطرف نظره الى الارض اطول من نظره الى السماء جل نظره الملاحظة يسوق اصحابه و* Hamsâni'l-ehmeseyni mesihihu'l-kademeyni yenbu anhumâ'l-mâu iza zale zale fele'a yehtu tekfiya ve yemşi hevnen, zeria'l-meşiyeti iza meşa keennema yenhitu min sabebin ve iza ilteffet ilteffet cemi'an, hafîdu't-tarfi nazarahu ile'l-ardi etval min nazarihi ile's-semâi cülle nazarihi'l-mulahaza, yesuku ashabehu ve yeburu men lakiye bi's-selami” buraya kadar hadis-i şerifte Tirmizi (ö. 892), Taberani (ö. 971), Beyhaki (ö. 1066) rivâyetinde müttefiklerdir. *Cami'i Sağir*'de Suyuti (ö. 1505) buna iktisar etmiştir. Mübarek kademlerinin esfeli ökçeleri yere değmez ve üstü düz ve lahmı hafîf ve su dökülse durmayıp her tarafa dökülür idi. Kadem-i şeriflerin zeminden ref-i kavi ile ref' eder ve matlub olan tarafa teveccüh edip sağ ve sollarına meyil etmeyerek bir miktar önlerine meyil buyururlar ve sükunet ve vakar ile tevazu üzere meşy buyurduğu vakit güya mekan-ı bülendden nüzul eder gibi hutvaları uzun ve zemin zir-i kademlerinde durur derecesinde yürür idi. Bir şeye teveccüh buyurdıklarında cemi-i beden ve cümle endam ve tenleriyle ikbal buyurup etraf ve cevanibine bakmaz önüne nazar eder ve yeryüzüne nazarı semaya nazarlarından ekser idi.

Ebû Davud (ö. 889)'un *Abdüsselam*'ında ekser nazarı, cihet-i semaya doğru idi. Tahric ettiği hadisten murad intizar-ı vahiy ve ahkâm-ı şer'iyye nüzulüne intizar vakti idi demektir. Mübâh olan şeylere âlî nazarları göz ucuyla idi. Ve sahâbeyle hemrâh oldukta cümlesinin ardınca yürürler idi. Ve mülaki olduğu kimseye selam ile sebkât (geçer) ederdi. Darimi (ö. 869) rivâyetinde Resûl-i muhterem efendimiz “Benim zahrimi (benden sonra) mela'ike için de (selâm) edin” diye ashab-ı kirâma tenebbüh buyururlar idi.

Sebkât-i selamdaki (önce selam verme) hikmet, selam sünnet; cevab-ı selam farz olmakla, mülaki olduklarını kendi nefsine tercih ve sevap ziyâde kazandırmak hikmetine binâen lafz-ı rahmeti saçmak için idi. Ve musafaha ile bed' buyurup ve yed-i ashabı aldıkta bırakmaz idi. Ta ki onlar irsâl ederler idi. Ne kadar az olursa hediye kabul ederdi. Hediye üzere mükafât buyurur idi.

Ümmetin kendiyle inbisâtı ve tetayyub hatır ve te'nisi ve sahâbenin kulubinin tetayyubu ve onlara meyil ve muhabbeti ve nüfuslarının ferâh ve mesruriyeti için mumazahe-i latifesi (hoş şakaları) vâki'dir. Tirmizi ve Ebû Davud rivâyetlerinde bir racül gelip “Ya Resulallâh! Bana binmek için bir deve ihsân buyur, dedikte; “اني حاملك علي ولد الناقة/İnni hamiluke alâ veledi'n-nakati”⁶³⁸ // 222 // Yani seni ve dişi devenin veledine seni hamil ederim buyurdu.

Ve Ümmü Eymen (ö. 645) kıssasında “Yâ Resulallâh! Beni bir deveye bindir” dediğinde; “احملني فقال املكك على ولد الناقة/Ehmilni fe kale ehmiluke alâ veledi'n-nakati” (Seni devenin yavrusuna bindireyim). Ümmü Eymen “O veled bana takat getiremez” dedi. “فقال لا املكك الا على ولد الناقة/Fe kale lâ ehmiluke illa alâ veledi'n-nakati” (seni ancak deve yavrusuna bindirebilirim dedi). Sahibu'l-mizah efendimiz “Ancak seni veled-i nâkeye hamil edeceğim” buyurdu. Ya resulallâh “Ben veled-i nakeyi ne yapacağım?” dedi. Aleyhisselatu ve selam buyurdu ki “فهل تلد الإبل إلا النوق/fe hel telidu'l-ibilu illa'n-nuk”⁶³⁹ deveyi dişi deve doğurmaz mı onun yavrusu değil midir? dedi.

Ve zevcinden suâl eden kadına hitap “أهو الذي بعينه بياض/E huvellezi biaynihi beyadun”⁶⁴⁰ “gözünde beyaz olan” değil midir? buyurdu. Ve Ümmü Süleym'in nezdine vardıkta Eba Umeyr isminde çocuğu mahzun görünce “Buna ne olmuştur?” diye suâli üzerine “Ya Resulullâh oynadığı kuş ciğeri olan Nuğayri ölüp vefât etti” dedi. Tirmizi rivâyetinde “يا ابا عمير ما فعل النغير/Ya Eba Umeyr ma feâle'n-Nuğayr”⁶⁴¹ buyurdu.

Tirmizi rivâyetinde Peygamberi Zişan buyurdu ki “لا امزح و لا اقول الا /La emzehu ve la ekulu ille'l-hakka”⁶⁴² şaka ve kavlimiz ancak hak olaraktır. Rical ve nisa ve kibar ve siğar ile mumazahe buyurur idi ve onlarla muhalata ve muhadese ve sıbyanları ile mûla'abe ve kucağında onları iclas ettirir idi sallallâhu aleyhi ve alâ alihi ve sahbihi ve sellem. Ulema dedi ki muhatabın nefsinin tatyib ve limaslahatin nedret üzere mizah buyurur idi ki bu kadarı müstehabdır ki Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem işler idi. Ama ifrat-ı dahk, iras (gerektirme) ve kasvet-i kalb ve zikrullâhtan meşgul eden

⁶³⁸ Seni dişi devenin yavrusuna bindireceğim.

⁶³⁹ Deveyi dişi deve doğurmaz mı?

⁶⁴⁰ Gözünde ak olanı mı sorarsın?

⁶⁴¹ Ey Eba Umeyr ne olmuş Nuğayr'e

⁶⁴² “Haktan başka benden şaka da söz de sadır olmaz”.

mizah menhadır. Nebîyy-i zîşan efendimizi ashab ve ehl-i beytinden biri çağırırdı ancak lebbeyk ile cevap verir idi.

İmam Hasan radiyallâhu anh hâlim Hind bin Ebû Hale'den “Ne keyfiyette nutk buyurduklarını vasf eyle” dedim “قال كان رسول الله صلى الله عليه و سلم متواصل الأحران دائم الفكرة ليست له راحة طویل السکت لا يتكلم في غير حاجة يفتتح الكلام و يختمه باسم الله و يتكلم بجوامع الكلم كلامه فصل لا فضول فيه ولا تقصير، دمثاً ليس بالجافي ولا بالمهين، يعظم النعمة وإن دقت، لا يذم شيئاً، ولم يكن يذم ذواً - ما يطعم - ولا يمدحه، ولا يقام لغضبه إذا تعرض للحق بشيء حتى ينتصر له، لا يغضب لنفسه، ولا ينتصر لها - سماحة - وإذا أشار أشار بكفه كلها، وإذا تعجب قلبها، وإذا غضب أعرض وأشاح، وإذا فرح غرض طرفه، جل ضحكه التبسم، Kale kane Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem mütevasilu'l-ahzani daimu'l-fikreti leyset lehu râhetun tavilu's-seketi la yetekellemu fi ğayr-i hacetin yeftetihu'l-kelâme ve yehtimuhu bi ismillâhi ve yetekellemu bi cevami'i'l-kelimi kelâmuhu faslun la fusule fihi” Hind dedi ki har vakit Allâh te'âlânın huzuru ve ribasına müsteğrak idi. Ve ehl-i dünya gibi dünya ile istirâhatleri olmazdı ve sükutu ziyâde idi. Mukteza olmadıkça tekellüm buyurmazlar ve ibtida ve intiha kelâmlarında ismullâhı zikreder idi. Ma'na-yı kesireyi elfaz-ı kalile ile ifade eder ve kelâm-ı âlîlerinde eda-yı merâmdan ziyâde kelâm bulunmaz ve hoşhuy olmakla hiçbir ferde cefa etmez bir vakit hiçbir ferdi tahkir etmez idi. Her ne kadar az olursa da mutlaka ni'mete tazim ederler ve asla bir ni'meti mezemmet etmezler idi belki ni'mete hamd ve şükür ile mukabele ederler ve ta'am ve şarabı lezzetsizliği için zem ve tayyibliği için medh etmezler idi. Dünyanın cah ve malı gazaba getirmez idi ve dünyaya mütallik umur cenab-ı seadetlerini daraltmaz idi. Haktan tecavüz olundukta bir mertebe gadabnak olur, diğer hiçbir şey asla gadaplarına mukavemet edemeyip o hak yerini bulmadıkça hışmına muhalefet edemezler idi. Kendi nefisleri hususunda bir kimseye gadap etmeyip ve intikam sadedinde olmazdı. Bir şeye işaret buyurursa yalnız parmağıyla itmeyip mübarek yed-i seadetleriyle işaret buyurur ve bir şeyden ta'accub buyurduğu vakit tekellümleri eliyle beraber idi. Ahval-i âlem ve acib yanını tahvil olunacağına işareten mübarek elini bulunduğu hey'etten çevirir idi.

Bu hali beyân için İbn Hale der ki “Hîn-i tekellümde sağ eliyle sol elinin baş parmağının iç tarafına urmak adet-i kerimleri idi”. Bunda olan hikmet Allâh ve Resuluğu e'lem. Bir kimseye gadab buyurduğu vakit kemâl-i hilm ve kerem ile mukabele belki i'raz ve afvda mübalağa ederler idi. Ve şâd olduklarında tevazu' edip izhar-ı beşâset için çeşm-i nergislerini kaparlar idi. “جل ضحكه التبسم يفتّر عن مثل الغمام/Cüllü dahkihi ettebessüm yefterru an misli'l-ğamami” (Bütün gülmesi tebessüm idi. Tebessüm ettiğinde inci dişleri

görünürdü tıpkı bembeyaz bulut gibi) Sultanü'l enbiya'ı sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin büyük gülmeleri tebessüm olup bu vakitte safi berrak inci taneleri gibi sinn-i seadetleri zahir olurdu. Sevdikleri isimleri ile ashabına tekrimen çağırır, künyeleriyle “eya fulan ya ibn fulan!” buyurur idi. Mecliste kimsenin yerleri dar olmasın için mübarek kadem-i şeriflerini uzatmazdılar.

İbn Abbas (ö. 687) ricalinden 300 nisadan 170 kadar münafık var idi. Bunlardan Zü'l-Huveysara isminde biri ğanaim taksiminde; “اعدل فإن هذه قسمة” // 223 // ma uride biha vechullâh lem yezidhu fi cevabihi en beyyene lehu ma cehilehu” yani; “Adalet et! Sen bu kismette vechullâh murad olmadı” cevabında cahil olduğundan ziyâde bir şey demedi.

Peygamber-i zîşan efendimiz racule va'az buyurdu tekrar Huveysara dedigi sözünü yine dedi “أعدل وإن لم أعدل خسرث وإن لم أعدل/fe kale veyhake fe men ye'dil in lem e'dil hibtü ve hasirtü in lem e'dil”⁶⁴³ ve ey sana ben adalet etmezsem kim adalet eder? Adalet etmediğimde ben hüsranda olmuş olurum buyurdu. Bu hadis-i şerifin tarikinde bazı muhaddisin Peygamber-i zîşan efendimiz bu kelâmını ziyâde etmişlerdir ki buyurdu. “و هذا قوم يمرقون من الدين كما يمرق السهم من الرمية/ve yahrucu di'di'i haza kavmun yemrakune mine'd-dini kema yemraku's-sehmu mine'r-ramyeti”⁶⁴⁴ ok yaydan çıkıp gittiği gibi bu kavimden dinden öylece çıkan olur.

Şeyhan rivâyetinde, Halid ve Ömer radiyallâhu anhuma o Huveysara'nın katlini murad ettiler, sahib-i şefaati Efendimiz nehy buyurdu. “Muhacirinden birinin katl etmesin kerih görülüyor ise emir buyur Sa'ad bin Ubade ya Muhammed bin Mesleme, Ya Ubade İbn Samit katl etsinler”. Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki “Olmaz”. Bundaki olan hikmet ümid olur ki İslâm'da itham duhulünden tenfir olmasın içindir. “يسروا/la tu'assiru ve beşşiru ve la tuneffiru”⁶⁴⁵ varid olmuştur. Bunda tağayyuru vâcip olan bazı umuru terke delil vardır ki ondan ekber mefsetet terettüp olmasın. Bu hikmet Ubey bin Halef ve reisu'l-münafikin hakkında da icra olunmuştur ki “لإن رجعا إلى المدينة لنخرجن الأعز منها” //le in race'na ila el-Medineti le nuhrice'ne'l-eazze minhe'l-ezell”⁶⁴⁶ âyet-

⁶⁴³ Veyl olsun sana! Ben adil olmazsam kim adil olacak. Ben adil olmazsam ben kaybederim, zarar ederim.

⁶⁴⁴ İbn Mace, *Sahih*, Hadis 142.

⁶⁴⁵ Buhari, Müslim, Ahmed ve Nesai; “Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin”.

⁶⁴⁶ Münafikun 8; “Medine'ye döndüğümüzde üstünler, düşükleri oradan mutlaka çıkaracaktır”.

i Kur'ân'ıye onu hikaye buyurmuştur. Ve yine onun kavli münafikanesidir ki “ما مثلنا و مثلهم الا كما قيل سمن كلبك ياكلك”/ma meselune ve meseluhum illa kema kile⁶⁴⁷ kavli bî edebanesini dediğinde Ömer radiyallâhu anh, ya Resulullâh bırak bunu vurayım dediğinde “لنلا يتحدث أن محمداً يقتل اصحابه”/liella yutehaddes enne Muhammeden yektulu ashabehu” olamaz, Hazret-i Muhammed ashabını katl ediyor, denilmesin hikmetini beyân buyurmuştur.

Kavlen ve fi'len ceraimleri nakil olunan münafikinden reislerinden ve ayât-i kerime inzal buyurulan Abdullâh bin Ubey İbn Selul vesa'îreleri hakkında muahaze buyurmadığı şefik ve rahim ve halim sıfatlarının zât-ı nübüvvetlerinde “وانك لعلی خلق عظیم”/ve inneke le alâ hulukin azim⁶⁴⁸ şahid-i adildir. Hazret-i Hasan pederi Hazret-i Ali radiyallâhu anhdan İmam Tirmizi Süfyan ibn Veki' senediyle der ki; “قال سئلت ابي عن سيرة رسول الله صلى الله عليه و سلم في جلسائه فقال كان رسول الله صلى الله عليه و سلم دائم البشر، سهل الخلق، لين الجانب، ليس بفظ ولا غليظ ولا صخاب ولا فحاش ولا عياب ولا مداح يتغافل عما لا يشتهي ولا يؤيس منه راجيه بفظ ولا غليظ ولا صخاب ولا فحاش ولا عياب ولا مداح يتغافل عما لا يشتهي ولا يؤيس منه راجيه kale se'eltü ebi an sirati Rasulillâh sallallâhu aleyhi ve sellem fi cülesaihi fe kale kane Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem daimu'l-bişri, sehlu'l-huluki, leyyinu'l-canibi, leyse bifazzin vela galizin vela sahhab vela fehhaş vela ayyab ve la meddah yeteğafelü anma la yeştehi vela yu'yyisu minhu racihi vela yuhayyeb fihi⁶⁴⁹ Peygamberi hakkında pederden İmam Hasan suâl ettim; eser surur ve behçet daim olup tabiatı halim ve yumuşak idi. El ve ayak vesair etraf ve cevanibi leyyin idi. Asla kerâhat bir şey tabiatlarında olmadığı gibi sözünde kimseye şiddet buyurmazlar idi. Çarşı ve pazar ve mecm'-ı nâsda halka muhasame etmeyip ve ref'-i savt da etmez idi.

Akval ve ef'alinde bi't-tab' fahş etmez, kelâm ve işlerinde kabih şey olmayıp ve her şey'i ta'yib (ayıplama) ve münakaşa etmezdi. İştihâ etmediğinden teğafül edip ondan me'yus olmayıp ve icabet etmez idi. “قد ترك نفسه من ثلاث، المراء و الإكبار و الإكثار و ما لا يعنيه و ترك الناس من ثلاث كان لا يندم أحداً ولا يعيبه و لا يتكلم الا فيما يرجى ثوابه و إذا تكلم اطرق جلسائه كائناً على رؤوسهم الطير فإذا اسكت Kad terake nefsehu min selasin; el mira ve'l-ikbar ve'l-iksar ve ma la ye'nihi ve terekennase min selasin kane la yezümmü ehaden ve la ye'ibuhu vela yetlubu avratehu ve la yetekellemu illa fima race sevabehe ve iza tekelleme etraka cülesauhu

⁶⁴⁷ Kadı İyad, *Şerhu's-Şifa*, C. 1, s. 249. www.noorlib.ir/view/ar/book/bookview/text/3294/1/249; “Bizimle onları misali “Besle köpeği, parçalasın seni” dendiği gibidir”.

⁶⁴⁸ Kalem 68/5; “ve sen yüce bir ahlâk üzeresin”.

⁶⁴⁹ Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Camîu'l-Mesânîd ve's-Sünen ve'l-Hâdi ila Ekvami Sünen*, c. 12, Tah. A. Emin Kal'acı, Daru'l-Fikr, Beyrut 1994, s. 307.

keennema alâ ru'usihimu't-tayr fe iza sekete tekellemu la yeteneze'üne indehu'l-hadis men tekelleme indehu ensatu lehu hatta yefrig"⁶⁵⁰ kelâm-ı gayre i'tiraz ve mücadele etmek ve kendiye tazim etmek ve büyütmekten ve malayaniden bu üçünden nefsinı terk buyurmuş idi. Üç şeyden nâs terk buyurmuş idi. Bir kimseyi zem etmeyip ve ta'yib etmeyip ve kendiye haya arz olan şey'i talep etmez idi. Sevabı ümid olur, kelâmı tekellüm eder ve tekellüm buyurduğu anda cülesâ gözlerini yere dikip gâyet tazim ve nihâyet derecede tefahhum eseri olarak asla bir şeye nazar etmeyerek güya başlarında kuş olup deprendikte uçar gibi olanların hal-i sükuneti gibi tevakkur ederek kelâm-ı hikmet âmizlerini dinlerlerdi.

Sükut buyurduğunda cülesası din ve dünyalarına menafi' olan kelâma başlarlar idi. Ve huzur-i seadetlerinde sözde muhaseme ve münaza'a etmezler idi. Biri tekellüm ettiğinde meclisin cümlesi onun için sükut edip onu istima' eder ve sözünden ferağ edinceye değin insat ederler idi. “ حَدِيثُهُمْ عِنْدَهُ حَدِيثٌ أَوْلَهُمْ، وَيَتَعَجَّبُ مِمَّا يَتَعَجَّبُونَ مِنْهُ، وَيَصْبِرُ لِلْغَرِيبِ عَلَى الْجَفْوَةِ فِي مَنْطِقِهِ وَمَسْأَلَتِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ أَصْحَابُهُ لَيَسْتَجْلِبُونَهُمْ، وَيَقُولُ: إِذَا رَأَيْتُمْ طَالِبَ حَاجَةٍ يَطْلُبُهَا فَأَرْفُدُوهُ، وَلَا يَقْبَلِ النَّتَاءَ إِلَّا هَدِيَّتُهُمْ مِنْ مُكَافِيٍّ، وَلَا يَقْطَعُ عَلَى أَحَدٍ حَدِيثَهُ حَتَّى يَجُوزَ فَيَقْطَعُهُ بِنَهْيٍ أَوْ قِيَامٍ / Hadisuhum indehu hadisu evvelihim yedhaku mimma yedhakune bihi ve yeteaccebu mimma yeteaccebune minhu ve yesbiru lilğaribi ale'l-cefveti fî mantikihi ve meseletihi hatta in kane eshabuhu leyesteclibunehum ve yekulu iz raeytum talibe hacetin yetlubuha fe erfiduhu ve la yekbelu's-senae illa min mukafiin ve la yektau alâ ehadin hadisehu hatta yecüze fe yekta'ahu bi nehyin ev kiyamin” // 224 // Huzur-i lam'i'n-nûr-i Peygamberî sallallâhu aleyhi ve sellemde sahâbe-i kirâmın hadisi sahâbenin evveli idi. Vakt-i cahiliyette eyledikleri ve din-i İslâm geldikte onu zem ve ne kadar gülünç oldukların sahâbe-i kirâm yad ettikleri ahvale dahk eylediklerinde dahk buyurur idi ve ğarabeti cihetiyle bir şeye taaccüblerinde Resulullâh efendimiz de taaccüb buyurur idi. Garibu'd-diyar olanlara nihâyet derecede şefkat ve merhamet buyurup mesele ve mantaklarında olan zahiru'l-cefaya ve ezaya sabır edip bir derecede olurdu ki sahâbe-i kirâm o gurebanın celbini talep ederler idi.

“Muhtacin ve sahibu'l-hacet sizden hacetinin yetmesini ister olduğunu gördüğünüz vakit hacetini ve suâlini i'ata edin” buyururlar idi. Biri zât-ı stûde sıfât (kâmil, yetkin)'ını medh ve senâ ve duâ eylediğinde o dahi mukabele buyururlar idi. Bir kimsenin sözünü kestirmez deyinceye kadar

⁶⁵⁰ Ebûbekir Ahmed el-Beyhakî, *el-Câmi'u li-Şu'abi'l-İlman*, tah. A. A.hamid Hamid, Mektebe Raşid, Riyad 2003, c. 3, s. 31.

bekler şeriata muhalif ve tab’-ı şerifine münafî olan sözleri işittikde böyle söz menhadır söyleme diye sözünü kat’ buyurur veya o söz münasip olmadığından kıyam ile kat’ buyururlar idi.

İmam Hasan buyurdu ki hâlim (dayım) beyân ettiği ehadisî birâderim Hüseyin radiyallâhu anhdan gizli tutup haber vermedim idi. Sonra haber verdiğimde hilye-i nebeviyyeyi benden evvel mezkur Hind’den suâl etmiş ve rivâyetine adem-i kanaatle ve tasrih maksadıyla pederimizden hane-i şerifelerinde olan halinden ve sahâbe-i kirâm ile olan mu’amelesinden suâl etmiş buldum. Kale’l-Hüseyin radiyallâhu anh “ قال الحسين رضي الله عنه فسللت أبي “ عن دخول النبي صلى الله عليه وسلم فقال كان إذا أوى إلى البيت جزأ دخوله ثلاثة أجزاء جزء الله و جزء لنفسه و جزء لأهله ثم جزأ جزأ بينه وبين الناس فيرد ذلك بالخاصة على العامة فيشأغل بهم و يشغلهم فيما يصلحهم و الأمة من مسئلتهم عنه و اخبارهم بالذى ينبغي و يقول ليبلغ الشاهدة منكم الغائب و ابلغوني حاجة من لا يستطيع ابلاغها فإنه من ابلاغ سلطانا حاجة من لا يستطيع ابلاغها ثبت الله قدميه و لا يذكر عنده الا ذلك و لا يقبل من احد غيره يدخلون عليه و لا يفترقون الا عن ذواق و يخرجون و لا يذكر عنه الا ذلك/ Kale’l-Hüseyin radiyallâhu anhu fese’eltü ebi an dühulü’n-Nebi sallallâhu aleyhi ve sellem fe kale kane iza eva ila menzilihi cezze’e dühulehu selasete eczain. Cüz’en lillâh ve cüz’en linefsihi ve cüz’en li ehlihi. Sümme ceze’e cüz’ehu beynehu ve beyne’n-nasi fe yeridu zalike bi’l-hâssati ale’l-ammeti...” İmam Hüseyin der İmam Ali radiyallâhu anh dedi ki “Hane’i şeriflerine teşrifinde vakti üçe taksim buyurup; **bir** ancak namâz ve tilâvet-i Kur’ân gibi, **ikinci** kendi nefsinin maslahatı ve istirahatı, **üçüncü** ehl-i aba ile hüsn-i muâşeret ve onların umurunu tesviye için idi. Ba’dehu râhatı olan vaktini kendiyle nâs beyninde taksim buyurmuş idi ki o vaktinde huzur-i seadetine havas-ı mukarrebîn girip avam girmez idi. Havas her ne istifâr ederlerse avama ta’lim ederler idi. Bu vasıta ile avam da meclis-i âlî nebevîden hisseyab olurlar idi.

Ashab ve ümmete müteallik olan hususâtın hiç birisi havas ve avamdan ketm ve ihfâ etmezler idi. Ashâb’dan ilim ve salah ve takva sahibi olanların cümleden o huzur-i şeriflerine duhule izin verirler idi. Ve onlara tevcih ve ikbal ederler idi ki sa’ir nâs da salah ve takva indallâh ve inde resulullâh makbul ve muteber olduğun bilip salah ve takvayı kesb ederler ve dünya ve âhirete müteallik olan umur-i cüz’iyyeyi herkesin dininde fazlına göre taksim edip hasep ve nesebine göre taksim etmezler idi. Huzur-i seadete dahil olan zevâtın bazıları bir hacet ve bazıları iki hacet ve bazıları ziyâde hacetler sahibi olup erbab-ı hacetin her birinin işlerine ihtimâm buyurup ifa-yı muktezasıyla meşgul olurlar idi. Zât-ı nebevîlerinden gerek dünya ve gerek

uhrevi suâl ettikleri şeylerden sa'ilin suâline münasip ve layık her ne ise onun ifade'i hayriyyesiyle onları meşgul kırlar idi.

Ve meclis-i nebevilerinde bulunan mesa'il-i diniyyelerini suâl edip Habib-i Kibriya hazretleri o kimselerin her birine lazım geleni ta'lim ve ifade buyurdıklarından sonra bu mecliste her ne ki istifade ettiniz ise bu meclisten gaib olanlara deriğ etmeyip ta'lim ve tebliğ ediniz ve nisa' ve rical ve cariyeler ve garipler ki za'aflarından nâşi kendileri gelip arz-ı hacet etmeye kudretleri yoktur, hacetlerini bana i'lam ediniz, tahkik sultana azr-ı hacet etmeye kadir olmayan bir kimsenin hacetini her kim arz eder ise Hakk te'âlâ o kimsenin kademlerini // 225 // yevm-i kıyamette sırat üzerinde sabit eder, diye meclis-i âlîlerinde bulunanlara tenbih buyururlar idi. Ve huzur-i âlî nebeviye gelen erbab-ı hacat, umur-i diniyyeden başka bir şey ifade etmedikleri gibi Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz de ashab-ı hacete layık-ı veçhe üzere ifadeden gayrı bir kelâm söylemezler idi. Ve meclis-i şeriflerinde menafi'-i diniyye ve levazım-ı dünyeviyyeye müteallik olmayan bî fa'ide kelâmı kabul etmezler kibar-ı sahâbeden meclis-i seadetlerine gidenleri mustefid olmak ve diğerlerine ifade etmek maksadıyla dahil olup meclis-i nebevilerinden ancak suri ve ma'nevi bir zevk ile mütelezziz olup ba'dehu müteferrik olurlar idi. Ve huzur-i matla'i'n-nûr-i nebevilerinden huruç edenler öğrendikleri ulûmu nâsa delil ve mürşid olup ta'lim ve tebliğ edici olarak çıkarlardı.

İmam Hüseyin radiyallâhu anh Resul-ü Ekrem efendimizin hariçteki halini de suâl etmiştir: “ قال فسألت (عن مخرجه) كيف كان يصنع فيه؟ قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يخزن لسانه إلا مما يعنيه، ويؤلفهم ولا يفرهم، ويكرم كريم كل قوم ويؤليه عليهم، ويحذر الناس ويحترس منهم، من غير أن يطوي عن أحد بشره ولا خلقه، ويتفقد أصحابه، ويسأل الناس Kale fe se'etu an mahracihi/ عما في الناس، ويحسن الحسن ويقويه، ويقبح القبيح ويؤهيه، keyfe kane yana'u fihi? Kale kane Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yehzunu lisânehu illa mimma ya'nihi ve yü'llifehum ve al yüneffiruhum ve yükrimu kerime külle kavmin ve yüvellihî aleyhim ve yahzerunnase ve yehterisu minhum min ğayri en yetvi an ehadi bişrihi ve la halkihi ve yetefekkadu ashabehu ve yeselunnase amme finnasi ve yuhsinu'l-hasene ve yukvihi ve yekbahu'l-kabiha ve ye'vih”⁶⁵¹ hazretleri dışarı çıktıkta lisân-ı şeriflerini fa'idesi olmayan kelâmdan hıfz ederler ashab-ı kirâm ile kendileri beyninde muhabbete sebep olacak kelâmı buyururlar idi. Ve ashab-ı kirâma güzel muamele buyurup nefret etmezler idi. Ve her kavmin riyasetine ikram

⁶⁵¹ Zehebî, *Siyeru E'lâmi'n-Nübelâ*, Şuayb Amavut, Beyrut 1985, s. 1039.

eder ve kabilesinin kerimu't-tab' ve şefkatli olanları kavmi üzerine re'is nasb edip nâsın bazısını bazılarında hıfz ederler idi ve nefis âlilerini nâs kendinden nefretten hıfz ederler idi. Ve hiçbirinden gülyüz ve hüsn-i hilkatı kelâm-ı huş mübareklerini deriğ buyurmazlar mescid-i şeriflerinde veya cami' ve cum'ada görmedikleri ashabını suâl ve beytlerinde olan vuku'attan suâl ve din ve dünyada güzel şeyin hüsnüne hüküm ve onun hüsnünü isbat ve kabih olan şeyin kubhi ile hüküm ve onun kubhını beyân ve ondan men' buyururlar idi.

معتمد الأمر غير مختلف، و لا يغفلوا مخافة أن يغفلوا أو يملوا، لكل حال عنده عتاد، لا يقصر عن الحق، ولا يجاوزه، الذين يلونه من الناس خيارهم، وأفضلهم عنده أعمهم نصيحة، وأعظمهم يغفيلو ve in yemlu li külli halin indehu utad la yeksiru ani'l-hakk ve lâ yucavizuhu ila ğayrihi ellezine yelunehu minennasi hiyaruhum ve efdaluhum indehu e'ammuhum nasihatun ve e'zamuhum indehu menziletun ehsenuhum müvaşaten ve müvaziraten" emr-i âli nebevileri her şeyde mu'tedil olup her bir emri ve kavli aherine muhalif değil idi. Ve sahâbe-i kirâmın zâtlarına mahsus olan musalahadan gaflet ederler, işlerine za'if gelir havfiyle sahâbenin masalihinden gaflet buyurmayıp daima din ve dünyaları husulün ihtar ve doğru yola irşad buyururlar idi. Cemi-i ibadât ve ta'ât ve masalih ibadet için kendilerinde bir derece kemâl-i isti'adât var idi ki her bir şeye kadar olur idi. Ve hakkı icrada kusur etmeyip hakdan tecavüz etmezler idi. Zât-ı şeriflerine mukarreb olanlar nâsın iyileri ve hayra sa'y edenleri idi. Ve ind-i âlilerinde efdal olanlar gayrılarına ziyâde hayır murad edenler idi. Ve nezd-i seadetlerinde mertebesi âli olanlar zu'afa üzerine rahm ve şefkat edip onlara muaveneti ziyâde güzel olan kimseler idi.

Peygamber-i zîşan efendimizin şefkat ve hilm-i nebevisi bir derece olmasını *Buhari-i Şerif*'te "قال الاعرابي من مال الله الذي عندك و جذب رائه حتى اثر في" *Kâle'l-a'râbi min malillâhillezi indeke ve cezebe raeahu hatta esere fi unukihi*" badiye nişin (çöl sakini) ve marifetten hissesi olmayan A'rabî senin indinde Allâh'ın malından bana verilmesini emret, diyerek hırka-i seadetini bir kuvvetle çekti ki mübarek boyn-i seadetlerinde o çekme eseri gözüktü.

Şifa'i Şerif'te Ahmed ve Taberani rivâyetinde bir racül görölüp "Bu seni katl murad ediyor" denildikte, o racüle rev' hâsıl olunca Sahibu's-şefka efendimiz "لن تراع لو اردت ذلك لم تسلط علي" ⁶⁵² Korkma! Korkma! Eğer bunu murad edersen bana musallat elbette olamazsın. Kable'l-İslâm Yehudi olan Zeyd bin Sa'ne

⁶⁵² Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, C. 2, s. 284.

(ö. 630) Peygamberi zişan efendimizde olan deyn için tekaza edip omuzundan sevabını cezb ve siyabının mecami'ini ehz ve ğilzat eyledikten sonra “Ya İbn Abdulmuttalib! Sizler atılınsınız” dedi. Ya'ni va'dinizde müdafî'siniz. Hazret-i Ömer ona kavlinde teşdid ve intihaz etti. Halbuki Nebî aleyhisselatu ve's-selam tebessüm buyurur idi. Sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu “Ben ve bu ya Ömer senden ehvac bunun gayrısı üzere olduk, bana hüsn-i kaza ile emir ve ona hüsnî't-takaza ile emir et”. Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz kendine gelenlere ikrâm eder, bazı kere rıda-ı şerifini ikramen bast eder, Va'il bin Hucr el-Hazremiye eyledi, tahtında bulunan visadeyi ona isar etti. // 226 // iyba ederse üzerinde cülusuna azm buyurdu.

Hane se'adetinde ehl-i beytinin meşekkatini yüklenerek koyun sağar ve na'lini yamar ve hanesini süpürürdü. Ve Medine etrafında otlayan 20 kadar sağılır develeri olup her gün bunlardan iki kırba süt gelip zevceleriyle beraber nefs-i nefisleri tağaddi buyurur ve bakiyesini ashab-ı suffeye verirdi. Hayber'in hâsılâtından zevceleri için muayyenü'l-miktar arpa ve hurma tahsis edip fazlasını da fukara ve muhacirine i'ta buyururlardı. Ve 100 koyunu ve altı-yedi kadar keçisi olup onların sütleri de zevceleriyle ashab-ı suffenindi.

Medine-i Münevvere'de biraz arazi, Fedek ve Hayber arazisinde bir miktar hissesi vardı ki hal-i sahtında onları vakfedip hakemlerini de ta'yin buyurmuş ekserisinin vâridâtı gelip giden elçiler, misafirler ve yolcular mesarifine tahsis buyurmuştu. Selahlarıyla beyaz esteri Hazret-i Ali el-Murtaza (ö. 661)'ya Sıddık-ı Ekber (ö. 634) radiyallâhu anhuma vermiş ve bunlardan ma'adası bir hadise istinaden enbiyanın varisi olamayacağını söyledi. Fedek bahçesini beytü'l-mal'a aldı. Hazret-i Fatimatüzzehra (ö. 632) radiyallâhu anha Fedek bahçesini cenab-ı Nebiyy-i efham hayatında kendisine hediye etmiş olduğun iddia etti. Sıddık-ı azam davasına şahit talep edip o da ümmehat-ı mü'mininden Ümmü Seleme (ö. 680) ile zevci Ali el-Murtaza'yı gösterdiyse de şahit hadd-i nisabı ha'iz olmadığından teslimden imtina' buyurdu.

Bu maddede Hazret-i Ömerü'l-Faruk (ö. 644) şiddetle muhalefet eylemiş idi. Hilafet-i Ömer'in ibtidasında Fedek bahçesini verese-i nebeviyyeye iade etmiştir. Hazret-i Resul yetmiş devesini bağlayıp yiyecek verir, hadimle yemek yer ve onunla hamurda yardım eder ve çarşıdan bidaati tahmil eder, bazen nahbe hey'etinde ve bazan terabbu' ve bazan fıraka cülus buyururdu.

Vefâtında iki kilim ve bir çarşaf ve birkaç su kabı ve tarak ve makras ve misvak gibi zarure'l-lüzum olan eşyasından başka bir gümüş mührü var idi ki üzeri *Muhammed Resulullâh* diye hâk olunmuş idi. Ebûbekir ve Ömer ve Osmân radiyallâhu anhüm hilafetleri eyyamında isti'mal edip Hazret-i Osmân yedinden kuyuya düşüp zayi olmuştur. Şeyhan (Buharî ve Müslim) Enes'ten rivâyeten Peygamber-i zişan efendimizle beraber iken üzerinde ğaliz haşiyeli bürde bürde olup A'rabi şiddetle çekip mübarek unuk-i şeriflerinde haşiyeli eseri zâhir olunca kuvvetli çekti, sonra A'rabi dedi ki "İndinde olan Allâh'ın malından bu iki baîre (binek hayvanı) beni bindir. Baba ve senin malına bindirmiyorsun ya!"

Halim ve Kerim olan Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem sükut buyurdu. Sonra buyurdu "المال مال الله و انا عبده/el-mal malullâh ve ene abduhu" (Mal Allâh'ın malı ben de Allâh'ın kuluyum). Sonra buyurdu ki "Yâ A'rabî! Bana yaptığını ben de mukadim (karşılık) edeyim mi?" dediğinde, A'rabi "La" yani "hayır". Kâle "lime"? (neden?). Ta'accubdan A'rabî dedi ki "Seyyieyi seyvie (kötülüğü kötülükle) ile mükafât etmeyip belki seywieyi hasene (kötülüğü iyilikle) ile mücazât edersin". Ta'accuben dahk (gülerek) buyurarak sonra emir buyurdu ki "Bu iki deve senin, birini şaîr (arpa) ve birini temr (hurma) yüklensin".

Denilmiştir ki Allâh bir abdi sevdiğinde ona eziyet edeni musallat eder; إذا أحب الله عبداً سلط عليه من يؤذيه/İza ehabbellâhu abden sellata aleyhi men yuzihi"⁶⁵³ İmam Hüseyin (ö. 680) cûlus-u nebevilerinde suâl ettim pederim buyurdu ki "كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يقرم ولا يجلس الا على ذكر الله ولا يوطن الأماكن وينهي عن إيطانها وإذا انتهى إلى قوم جلس حيث ينتهي به المجلس، ويأمر بذلك ويعطي كل جلسائه بنصيبه لا بسبب جلسه ان احداً اكرم عليه منه من جلسائه أو فاضله في حاجة صابرة حتى يكون هو المنصرف، ومن سألته حاجة لم يردّه إلا بها أو بميسور من القول قد وسع الناس منه بسطة وخلقه، فصار لهم أباً، وصاروا عنده في الحق سواء مجلسه مجلس حلم وحياء وصبر وأمانة، لا ترفع فيه الأصوات ولا توبن فيه الحرم، ولا تثنى فلتاته متعادلين، يتفاضلون فيه بالقوى، متواضعين، Kane Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem la yekumu ve la yeclisu illa alâ zikrin vela yuvattanu'l-emakin ve yunha an iyteniha vela yeclisu illa alâ zikrillâhi ve la yuvattinu'l-emakine ve yenha an itaniha ve iza inteha ila kavmin celese haysu yentehi bihi'l-meclise ve ye'muru bizalike ve yu'ti külle cülesaihi binasibihi la bisebebi celisi in ehaden ekrame aleyhi minhu min cülesaihi ev favedahu fi hacetin saberahu hatte yekunu hüve'l-munsarifu ve men seelehu haceten lem

⁶⁵³ İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimeşk*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995, s. 204; "Allâh bir kulunu sevdiğinde ona eziyet eden birini musallat eder".

yerüddehu illa biha ev bimeysurin mine'l-kavli kad vesianase minhu bestahu ve halkahu fe sara lehum eben ve saru indehu fi'l-hakki sevaen. Meclisuhu meclise hilmin ve hayain ve sabrin ve emane. La turfe'u fihî'l-esvâtü vela tu'binu fihî'l-huremu vela tusna feletatuhu müteadileyne yetefadalune fihî bi't-takva mütevadî'ine yuvakkirune'l-kebira ve yerhamune's-sağira ve yu'sirune za'l-haceti ve yerhamune'l-ğarib" alâ Muhammedin salatu'l- ebrar, Sallallâhu aleyhi't-tayyibune'l-ahyâr, Kad künte kavmen bekâ bi'l-eshtar, Ya leyte şî'rî ve'l-münaya etvârî, Hel tecme'unî vecbeyi'd-dar, Sallallâhu aleyk ya Resulallâh, Fi külli lahzatin ve nefes adede ma vesî'ahu ilmullâh, Allâhumme salli âlâ seyyidina Muhammed adede ma hüve kainun fi ilmillâh".

İmam Hüseyin radiyallâhu anhu Resûl-i Ekrem hazretlerinin cülus-u âfîlerinin beyânını murad edip buyurdular ki "Pederim Hazret-i Ali // 227 // radiyallâhu anhdan sultanü'l-enbiya hazretlerinin meclisinde cülusundaki adet-i şerifesinden dahi suâl eyledim, buyurdular ki, Sahib-i hüsn-ü ahlâk efendimiz hazretlerinin kıyam ve cülusları zikrullâh üzere idi. Zât-ı âlî-i nebevîleri cülus etmiş bir kavme teşrifinde meclisin nihâyet ve hâli tarafına cülus buyurup üst başa geçmezler idi. Ve gayrılarına bu vecihle cülus emir buyururdu. Nezd-i şeriflerinde kuud edenleri isti'dad ve kemâllerine nisbeten taltif buyururlar idi. Ve cülesasını o derece taltif ve tatyib buyurur idi ki herkes ind-i risâlette ondan mükerrerem kimse yok zanneder idi.

Ve Resûl-i mükerrerem hazretlerine biri gelse cülus eylese veya arz-ı hacât etse haber ve sabır ve tahammül edip o kimseyi intiskal buyurmazlar idi. Biri huzur-i seadetlerinde çok otursa o kimse kalkıp gidinceye değin sabır ve hacetini reva edip hüsn-i muâmele buyururlar idi. Ve zât-ı nebevîlerinden bir şey talep olundukta red buyurmayıp i'ta eder, o şey adem-i vücudunda kavli-i leyyin ile va'd ederler idi. Zât-ı risâletpenahilerinin cûd ve şefkat ve hüsn-i hulku 'âmme-i nâsa vasıl olmuş ve onların şefkatli ve sehâvetli pederleri makamında ve cemi-i nâs sahib-i şefkatin sevgili evlatları menziline olup mukteza-yı şer'ide ve Hakk hususunda hiçbir ferdi diğerine tercih buyurmazlar idi. Meclis-i müstecmi'u's-şeref cenâb-ı Peygamberleri meclis ilim ve haya ve sabır ve emânet idi ki ulûm ve maarif zikir olunur ve ashab-ı kirâm edeb ve haya üzere cülus eder sahibü's-sabır olup meclis-i seadette olan ahvali ağıyardan muhafaza ederler idi ve meclis-i pür nûrlarında ref'-i savt olmayıp Resûl-i kirâm sallallâhu aleyhi ve sellem savt-ı hümayunlarından aheste söylerler idi.

“nebiy”⁶⁵⁴ yani sizler sadanızı savt-ı resul aleyhisselamdan ziyâde kaldırmayınız âyet-i Furkâniyyesiyle amel olunurdu. Ve Meclis-i Nebevi’de hiçbir kimsenin ayıbı söylenmez ve töhmet olunmaz ve zelle ve hata-yı fahiş yani ashab-ı kirâmdan farz-ı mahal olarak bir şey sudurunda gayrılarından mektum tutulup faş olunmaz idi. Ve meclis-i pür envarilerinde ashab-ı kirâmın cümlesi yekdil ve muvafık olup takvaları itibarıyla birbirlerine tekaddüm ve tefaddul ederler idi. Ve meclis-i âlîlerinde olanlar mütevazi, sin ve kadr-i cihetlerinden kebir olanları ta’zim ve sağır olanlara merhamet ederler idi. Ve ashab-ı hacatı, hacatı olmayan üzere tercih buyurup hacetini kadaya sa’y buyurur idi. Ve garibu’d-diyar olanlara ria’yet ve ikram ve hatırın tatyib buyurular idi.

Van vilâyetinin Bağ-ı İrem menzilesinde olan Edremitli Vanî merhum (Vankulu Mehmet Efendi ö. 1592) ve şehzadelere üstadlık ile şerefyâb olan *Bahr-ı Mevâiz* ve *Ferâiz* muhaşşisi (haşiyeci) ve lügatdân (lügatçı) ve Vankulu Sayasî Muhammed Efendinin Sahibu’ş-şeri’at sallallâhu aleyhi ve sellem şema’il-i şerifesini muhtasaran kaleme almış olduğu manzûmesini tahrir ile tezyin-i sahâif edelim ve ziyaret-i kabir-i Nebevi esnasında -söylediği lisân-ı Türkî üzere- ne güzel demiştir:

Budur ayin-i Arab ölse bir kavmin seyyidi

Az olur ki kabri üzre bende âzâd olmaya.

Sen ki Fahrü’l-mürselin seyyidu’l-kevneynsin sen // 228 //

Haşa lillâh kabrine yüz süren âzad olmaya.

Manzûme-i dil’ârâ-yı şî’irdir:

شكرنا الله ذا عون فحق العبد شكران

فتحننا باسم فتاح لفتح الخير عنوان

Fetehnâ bi ismi Fettâhin lifethi’l-hayri ünvanu / Şekernâllâhe zâ ‘avnin fe hakku’l-abdi şükrânü

Fettâh’ın ismiyle açtık hayra unvan olmak için

Yardım eden Allâh’a şükrettik kula düştü şükrân

على من لم يكن لولاه أكران و أزمان

حمدناه بإجلال و صلينا وسلمنا

Hamidnâhu bi iclâlin ve salleynâ ve sellemnâ / ‘Alâ men lem yekun levlâhu ekvânü ve ezmânü

O’nu üstünlükle övdük salat u selâm getirdik

O kimseye ki velâsına kevn u zamân yoktur

⁶⁵⁴ Hucurât 49/2; “Peygamberin yanında sesinizi onun sesinden yüksek tutmayın”.

رسول اسمه احمد نبي قدره أمجد خليل خلقه أسعد من الخلاق برهان
Resûl ismi Ahmed Nebî kadruhu emced / Halîlu halkihi es'ad mine'l-hilâfî bürhânü
İsmi Ahmed Nebi peygamber değeri en yüksek
Yaratıkları arasında dostu Hâllâk'tan buna delil var

قریشی بشیر هاشمی أبطحی بل أیر الناس ذو شأن لخیل الرسل ختمان
Kureyşî, beşîr, Hâşimî, Ebtahî bel / Eberru'n-nâsi zû şân lihaylî'r-rusulî hatmânî
Kureyştir, Beşîr, Hâşimî, Ebtahîdir bilakis
İnsanların en iyisi, şân sahibi Nebiler zincirinin mührü

هو الصدر المحلى ذاته بالحلية العليا هو البدر المعلى قدره لم یدر انسان
Hüve's-Sadru'l-Muhallâ zâtuhu bi'l-cânibî'l-ûlyâ / Hüve'l-bedru'l-Mu'allâ lem yedri insânü
O vasfıyla en başta, zâtıyla yüce vasfın sahibi
O yüksek bedir, mertebesine insan varamadı

تلألأ وجهه كالشمس نوراً فيه تدوير ملیح ازهر اللون ملاح الدهر غلمان
Tele'le'e vechuhu ke's-şemsi nûran fîhi tedvîru / Mülîhun ezheru'l-levni melâha'd-dehri ğilmânü
Yüzü güneş gibi nûr saçar onda tedvir vardır
Yakışıklı, gül yüzlü, zamanın güzel erkeği

أَرْجُ أَدْعَجُ الْعَيْنَيْنِ كَهْلٍ اشْكَلْ أَكْمَلْ ضَلِيعٌ فَوْهُ أَقْنَى الْأَنْفِ ذُو الْأُذُنِ هَدَابِ أَجْفَانُ
Ezeccü ed'acu'l-ayneyni kehlun eşkelu ekmelu / Dalî'un fûhu eknâ'l-enfi zû'l-ehdâbi ecfânü
Dolgun iri gözlü olgun şekilli
Ağzı burnu kirpikleri güzel

بسيم أفلج الأسنان قد ضائت ثناياه وفي الأقوال والضحك يرى كالنور أسنانُ
Besîmun eflece'l-esnânu kad dâet senâyâhu / Ve fî'l-akvâli ve'd-dahki yurâ ke'n-nûri esnânu
Gülümseyen, görünen parlak dişlerinden
Sözlerinde ve gülüşünde nûr gibi dişleri görünür

أسيل الخد تائم القد لئن الرد على اليد ولين الكف هل تدرى من الديباج لئانُ
Esyelu'l-haddi tâmmu'l-kaddi leyyinu'r-reddi 'âlî'l-yedi / Ve leyyinu'l-keffî hel tedri mine'd-dibâci leyyânü
Yumuşak yanaklı, tam boylu, yumuşak uzun elli
Avuçları düzgün, güzel yüzlü, güzellikte onun gibisini bilir misin?

وذو خلق عظيم طيب الأخلاق ما مدح يليق ذاته العالی لو المداح حسان
Ve zû hulukin azimin tayyibu'l-ahlâki mâ medhun / Yelîku zâtuhu'l-âlî levi'l-meddâhu Hassânü
Büyük ahlâk sahibi, övülmüş güzel âdâb sahibi
Meddâh Hassân olunca övgü de onun kişiliğine tam uyuyor

ففرجو الله أن يجزيه خيراً للجزا عنا على الأصحاب والأل من الرحمن رضوان
Fe nercullâhe en yecziyehu hayran li'l-cezâ 'annâ / 'Ala'l-ashâbi ve'l-âli mine'r-rahmâni rıdvânu
Allah'tan onu hayırla yarlıgamasını dileriz
Rahmân ashâbı ve âlinden razı olsun

فيا رب الوری إنا عبيدُ جد بنا وارحم معاصينا كثيرٌ لا لها عدٌ و حسابان
Fe yâ rabbi'l-verâ innâ 'abîdu ceddin bina ve erhamu / Me'âsinâ kesirun lâ lehâ 'addun ve hüsbânu
Ey verânın Rabbi! Biz kuluz bize merhamet ve lütuf
Serkeşimiz çoktur, isyanımıza had yoktur

فهذا العبد مدهوفٌ فطر الذنب موصوفٌ قليلُ الجرم والجُرم كثيرٌ منك إحسان
Fe heze'l-'abdu medhûfun bifartı'z-zenbi mevsufun / Kalîlu'l-cirmi ve'l-cürmü kesirun minke ihsânü
Bu kul günahının çokluğuyla hedef olmuştur
Cirmi az, cürmü çoktur, Sen'den ihsandır

رجائي منك غفرانٌ لذُنبٍ لناظم الواني وللأسلاف والأخلاف ممن فيه إيمان
Recâi minke gufrânun lizenbi'n-nâzimi'l-Vânî / Ve li'l-islâfî ve'l-ahlâfî mimmen fihi imânü
Senden isteğim bağışlamandır, nâzımı el-Vânî'nin günâhını
Geçmişleri ve sonrakilerden, içlerinde imanı olanları

İşte şu vecihle hil'ye' ve ahlâk-ı Nebeviyyeyi cem' etmiştir:

و كان أكثر الناس تبسماً ، و أطيبهم نفساً ، ما لم ينزل عليه قرآن أو يعظ أو يخطب و “
يغلب عليه القبض فيها ألان نشرع فيما يجب للنبي صلى الله عليه و سلم و ما يستحيل في حقه و ما
يمتنع أو يصح من الأحوال البشرية ان يضاق إليه قال الله تعالى في سورة آل عمران، "و ما محمد الا
رسول" اى من جملة الرسل لا من الملئكة الذين لا يموتون الا عند النفخة الأولى، "قد خلت من قبله
الرسول و امه صديقة اى لا الوهية لها و لا نبوة و إنما هي كثيرة الصدق و التصديق بالحق "كانا ياكلان
الطعام" و هو مما ينافي الربوبية و لذا قيل هو كناية عن بيولان و يغوطان فهما محتاجان إلى اكله و لا
و مفتقرا الى دفعه ثانياً قال الله تعالى في سورة فرقان "و ما ارسلنا من قبلك من المرسلين الا أنهم
ليأكلون الطعام و يمشون في الاسواق و في سورة الكهف، "قل إنما أنا بشر مثلكم" اى لا ادعي أني
ملك و انما اتميز عنكم بأنى يوحى إلي انما الحكم اله واحد. فمحمد صلى الله عليه و سلم و سائر الأنبياء
من البشر و لولا ذلك بأن كان ارسل اليهم الملئكة لما اطاق الناس مقاومتهم لضعف بنية البشرية و
القدرة و القوة الملكية و القبول عنهم في تبليغهم و مخاطبتهم اى و لما اطاقوا حال مكالمتهم لهم و
مخالطتهم معهم قال الله تعالى في سورة الأنعام في جواب جمع امتزحوا و قالوا لولا انزل عليه ملك و
لو أنزلنا ملكا لقضي الامر ثم لا ينظرون و لو جعلنا ملكاً لجعلناه رجلاً" اى لأرسلناه في صورة الرجل
البشر الذي يمكنهم مخاطبتهم اذ لا يطيقون جنس البشر مقاومة الملك و مخالطته و تروية اذا كان على
صورته، "وللبسنا عليهم ما يلبسون" قل جواباً لهم بعث الله بشراً رسولاً لو كان في الارض ملئكة
Ve kane sallallâhu aleyhi ve sellem ekseru'n-nasi مطمئنين اى ظاهرين
tebessümen ve etyabuhum nefsên. Mâ lem yenzil aleyhi Kur'ânun ev yu'izu
ev yehtub, yeğlib aleyhi'l-kabzu fiha. El-âne neşra'u fima yecibu linnebiy
sallallâhu aleyhi ve sellem ve ma yestehilu fi hakkiki ve ma yemteni'u ev

yesihhu mine'l-ahvâli'l-beşerîyyeti en yudafe ileyhi. Kâlellahu teâla fi sûrati Âl-i İmrân ve mâ Muhammedun illa Resulun ey min cümleti'r-rusul. Lâ mine'l-melâiketi ellezine lâ yemûtüne illa inde'n-nefhati'l-ulâ kad halet min kablihırrusul ey madav venkaradu ev ba'duhum mâtu ve ba'duhum kutilû vestemerra dinuhum (Resulullâh sav insanların en çok tebessüm edeni, nefsi en temiz olanıydı. Kur'ân ona inmedikçe, öğüt veya konuşma yapmadığı müddetçe kabz (sessizlik) hâli içindeydi. Şimdi Nebî (sav) hakkında gerekli hususlar ile kaçınılması gereken hususları ve beşerî hallerden ona nispet edilmesi doğru olan konulara başlayalım:

Kalellâhu te'âlâ fi suret-i Âl-i İmrân; “وما محمد الا رسول/ve ma Muhammedun illa resulün”⁶⁵⁵ ey (yani) min cümleti'r-rusuli la mine'l-melaiketillezine la yemutune illa inde'n-nefhati'l-ulâ⁶⁵⁶ “قد خلت من قبله”⁶⁵⁷ ey madav inkaradu ev ba'duhum matu ve ba'duhum kutilu ev istemarra dinuhum (yani ondan önce de resuller geçti gittiler. Bir kısmı öldü, bir kısmı öldürüldü fakat dinleri baki kaldı); “فإن مات”⁶⁵⁸ ve fi'l-âyeti imaun ile mevti'n-nasi hatta el-enbiya (burada peygamberler dahil bütün insanların ölümüne ima edilmiştir). “و من ينقلب على عقبيه فلن يضر الله شيئاً وسيجز”⁶⁵⁹ ve men yenkalib alâ akibeyhi felen yedurrrallâhe şey'e ve seyeczişşakirin”⁶⁵⁹.

Ve fi sureti'l-Mâide; “ما المسيح ابن مريم الا رسول قد خلت من قبله الرسل و امه”⁶⁶⁰ me'l-Mesihu'bnu Meryeme illa rasulün kad halet min kablihi'r-rusul ve ümmuhu siddika”⁶⁶⁰ ey li'l-uluhiyyeti leha vela nübüvveten ve innema hiye kesiratu's-sidki ve't-tasdiki bi'l-hakki (yani Meryem'in uluhiyyeti yoktur, peygamberliği de. Meryem çok doğru ve hakkı en iyi doğrulayan bir annedir) “كانا ياكلان الطعام”⁶⁶¹ kana ye'kulani't-ta'ame” ve hezihi ma yunafi'r-rububîyyete ve liza kile hüve kinâyeten an yübevvilani ve yuğavvitani fehuma muhtacani ila eklihi evvelen ve müftekirani ila def'ihî sâniyen (İşte bu yemek durumu rububîyyete uymaz. Bunun için denilmiştir ki bu yemek yeme hali Mesih ve

⁶⁵⁵ Âl-i İmrân 3/144; “Muhammed yalnızca bir elçidir. ...”.

⁶⁵⁶ Yani resullerden, birinci nefhâ dışında ölümsüz olan meleklerden değil.

⁶⁵⁷ Âl-i İmrân 3/144; “...Ondan önce de elçiler gelip geçti...”.

⁶⁵⁸ Âl-i İmrân 3/144; “Şimdi o ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz?”.

⁶⁵⁹ Âl-i İmrân 3/144; “Kim geriye dönerse Allâh'a bir zarar veremeyecektir. Allâh şükredenlerin mükafatını verecektir”.

⁶⁶⁰ Mâide 5/75; “Meryem oğlu Mesih ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındır”.

annesinin küçük-büyük abdestinden kinayedir. Anne ve oğulun önce yaşamak için yemeye sonra yediklerini bedenden çıkarmaya ihtiyaçları vardır).

و ما ارسلنا من قبلك من المرسلين الا أنهم “ Kalellâhu te’ala fi suret-i Furkân; “لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ وَمَا عَنِ النَّارِ”⁶⁶¹ ve ma erselna min kablike mine’l-mürseline illa ennehum leye’kulune’t-ta’ame ve yemşune fi’l-esvâki”⁶⁶² ve fi sureti’l-Kehfi; “كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ وَمَا عَنِ النَّارِ”⁶⁶² ey la edde’i inni melekun ve innema etemeyyezu ankum bienni yuha ileyye ennema ilâhukum ilâhun vâhidun (yani ben melek olduğumu iddia etmiyorum. Sadece sizden farkım, bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğunun vahyolunmasıdır).

Fe Muhammedun sallallâhu aleyhi ve sellem ve sairü’l-enbiyai mine’l-beşeri ve levla zalike bien kane ursile ileyhimu’l-melaiketu lemma etake’n-nasu mukavemetehum liza’fi bünyeti’l-beşeriyyeti ve’l-kudreti’l-melekiyyeti ve’l-kabuli anhum fi tebliğihim ve muhatabatihim ey ve lemma etaku hale mükalemetihim lehum ve muhalatatihim ma’ahum. Kalellâhu te’alâ fi surati’l-Enâm fi cevab-i cem’in imtezahu ve kalu; “لَوْ أَنزَلْنَاهُ عَلَى الْمَلَائِكَةِ”⁶⁶³ و/levla unzile aleyhi’l-melaiketu ve lev enzelna meleken lekudiye’l-emru sümme la yunzarun ve lev ce’alna meleken lece’alnahu racülen”⁶⁶³

Yani; “لأرسلنا في صورة الرجل البشر الذي يمكنكم مخاطبتهم إذ لا يطيقون جنس البشر”⁶⁶¹ مقاومة الملك و مخاطباته و تورية إذا كان على صورته و للبسنا عليهم ما يلبسون. قل جواباً لهم بعث كما يمشون بني // 229 // الله بشراً رسولاً لو كان في الأرض ملائكة يمشون مطمئنين أى ظاهرين آدم، “لأنزلنا عليهم من السماء ملكاً رسولاً”⁶⁶² أى لا يمكن في سنة الله إرسال الملك إلا لمن هو من جنسه أو لمن خصه الله تعالى و اصطفاه و قواه على مفارقة كالأنبيا و الرسل فالأنبياء و الرسل وسائط بين الله تعالى و بين خلقه يبلغونهم أوامره و نواهيه و وعده و وعيده و يعرفونهم بما لا يعلمون في أمره أى من أمر ذاته و صفاته و أفعال في مصنوعات و قضائه من إبداع و امداد و إفاء و إبقاء و غفران ذنب و تقريح كرب و رفع قوم و وضع آخرين و خلقه و جلاله أى من بيان عظمتة و هيئته و جماله من رافة و رحمة و كماله من عنايته و رعايته و سلطانه و جبروته أى قهره و قدرته و ملكوته أى عزته و غلبته و حال الكل بيان تصرفه في ملكه و مملكته لا راد لقضائه و لا معقب لحكمه فظواهر الأنبياء و أجسادهم و تبينهم متصفة بأوصاف البشر طارئ عليها ما يطرأ على البشر من الأعراض و الاسقام و الموت و تفوت الإنسانية و ارواحهم و بواطنهم متصفة بأوصاف أعلى من اوصاف البشر متعلقة بالمالأ الأعلى بل متوجهة بالكلية الى المولى و هو الاولى متشبهة بصفات الملكة سليمة من التعير و الافات لا يلحقها غالباً عجز البشر و لا ضعف الإنسانية إذ لو كانت بواطنهم خالصة للبشرية

⁶⁶¹ Furkan 25/20; “Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de kuşkusuz yemek yerler, pazarda dolaşırlardı”.

⁶⁶² Kehf 18/110; Fussilet 41/6; “De ki; “Ben sizin gibi bir beşerim””.

⁶⁶³ En’âm 6/8-9; “Ona melekler indirilmeli değil miydi? Eğer melek indirseydik söz bitmiş olurdu. Sonra göz açtınlmazlardı”.

كظواهرهم لما اطاقوا الأخذ عن الملكة و روئيتهم و مخاطبتهم و مخالطهم كما لا يطيقه غيرهم من البشر اى و لو كانوا من الاولياء و لو كانت اجسامهم و ظواهرهم متصفة بنعوت الملكة و بخلاف صفات البشر لما اطاق البشر و من ارسلو اليه مخاطبتهم و الانتفاء يامرهم و نهيههم و قد تقدم قل لو كان في الارض ملائكة يمشون مطمئنين لنزلنا عليهم من السماء ملكاً رسولاً شاهد في تفسيره فجعلوا من جهة الاجسام و الظواهر مع البشر و من جهة الارواح و البواطن مع الملائكة فبواطنهم منزهة عن الافات مطهرة عن النقائص و الاعتلالات كما قال "نتام عيناى و لا ينام قلبي"

رواه ابن سعد عن الحسن مرسلأ و فيما رواه الشيخان عن ابن عمر و ابى هريرة و انس و عائشة جواباً لقولهم انك تواصل فكيف تنهانا اني لست كهيتكم اني اظل يطعمني ربي و يسقيني و في رواية ابيت عند ربي يطعمني و يسقيني بما افاضته سبحانه و تعالى عليه ما يقوم مقام طعامه و شرابه يدفع عنه حس الجوع و الم العطش ... لديه ما يقوم مقام من القوة و إنه لو أكل حقيقة لم يكن موصلأ و اجسام الانبياء ظاهرها خالص للبشر يجوز عليه من الافات و التغيرات من فيض و بسط و قرح و غم و الآلام الاسقام و تجرع كأس الحمام ما يجوز على البشر و هذا كله ليس بنقيضه فيه و لا في غيره من الانبياء لأن الشئ إنما يسمى ناقصاً بالاختتام الى ما و قد كتب الله على اهل هذه الدنيا و الدار فيها تحيون اي تعيشون و فيها تموتون اي تغيبون و منها تخرجون و خلق جميع البشر بمدرجة الغير و ابتلاء الانبياء من تمام حكمة ليظهر شرفهم بصيرهم على البليات في هذه المقامات و يبين امرهم و يتم كلمة فيهم و ليحقق بامتحانهم بشريتهم و يرفع الالتباس عن اهل الضعف فيهم من انهم لا يصيبهم محنة و بلاء و لا يغشاهم شدة و عناء و استعظامات ... و استبعادا لمحتنهم لآلا يضلوا بما يظهر من العجائب الحوارق للعادات من الغرائب على ايديهم كبرد النار لإبراهيم الخليل و قلب العصا حية طور الكليم و خلق الطير من الطين و احياء الموتى لعيسى و استنشاق قمر لنبينا الاكبر و ليكون في محتنهم تسلية عند ربهيم تماماً على الذي احسن اليهم. قال بعض المحققين و // 230 // لأمرهم و وفور لا جورهم هذه العوارض من الآفات و التغيرات المذكورة إنما تختص بأجسامهم البشرية المقصود بها مقاومة البشر و معاناة بن ادم في مخالطتهم لمشاكله الجنس و اما بواطنهم مفترقة غلبا عن ذلك معصومة منه متعلقة بالمأ الأعلى و الملائكة لأخذها عنهم و تلقفها الوحي منهم فإن قبل فما الحكمة في أجزاء الامراض و شدتها على نبينا و على غيره من الانبياء على جميعهم السلام و الصلوة و اى توجيه الوجهه فيما ابتلاهم الله تعالى به من البلاء و امتحانهم فيما امتحنوا به كايوب و كانت تمنه رحمة بنت يعقوب و يعقوب يفقد ولده و ذهب بصره و دانيال عالماً بتعبير الرؤيا و كان في ايام بخت نصر و هو اكرم الناس عنده فحسدته المجوس فماشوا اليه و قالوا ان دانيال و اصحابه لا يعبدون الهك و لا يأكلون ذبيحتك فسألهم فقالوا اجل فأمر بخذ فخذ لهم و القوا فيهو و هم سنة و القى معهم سبع ضار ليأكلهم ثم راحوا من ال.. فوجد و هم جلوساً و اليسع مفترش ذراعيه لم يضرهم و يحيى ابتلاه الله بذبحه و زكريا بنشره و ابراهيم باللقاء في النار و يوسف بفراق ابيه و غيره و غيرهم من الانبياء صلوات الله على جميعهم و هم خبرته من خلقه و احبائه و اصفياه. فاعلم وفقنا الله و اياك ان افعال الله تعالى كلها عدل و كلماته جميعها صدق لا مبدل لكلماته يبتلى عباده كما قال الله تعالى لهم ثم جعلناكم خلائف في الارض من بعدهم لننظر كيف تعملون و ليلوكم ايكم احسن عملاً و ليعلم الله الذين آمنوا و لما يعلم الله الذين جاهدوا منكم و يعلم الصابرين و لنبلونكم حتى نعلم المجاهدين منكم و الصابرين و نبلوا اخباركم فامتحانه سبحانه و تعالى الانبياء بضروب المحن و فنون البلاء و الفتن زيادة في منزلتهم و رفعة في درجاتهم و اسباب لاستخراج حالات الصبر على البلاء و الجهاد مع الأعداء و الرضى منهم بما قضى عليهم في السراء و الضراء و الشكر على النعماء و الالاء و التليم في الامور و التوكل في الصدور و

التفويض على رب العباد فيما اراد و الدعاء في البلاء و الرخا و التفرع منهم حال الاستدعا و الاستلغا و التاكيد لبصائرهم في رحمة الممتحنين و الشفقة على المبتلين و تذكرة لغيرهم في امتهم و موعظة لسواهم ليفتدوا في البلاء بهم و يتسلوا في المحن بما جرى عليهم ويقتدوا بهم في الصبر و ممرغلات سلفت لهم منهم ليلقوا الله طيبين مهذبين و ليكون اجرهم اكمل و ثوابهم اوفر و اجزل.

Tirmizi senediyle Sa'd b. Ebi Vakkas radiyallâhu anhu kale: "قلت يا رسول الله اي الناس اشد بلاء. قال الانبياء ثم الامثل فالأمثل فما برح البلاء بالعبد حتى يتركه يمشي على الارض عليه خطيئة اى الاشبه فالاشبه في العلماء و الاصفياء و الافضل فالافضل من الصلحاء و الاولياء. و روى الترمذي عن ابي هريرة رضي الله عنه ما يزال البلاء بالمؤمن في نفسه و ولده و ماله حتى يلقي الله تعالى و ما عليه خطيئة و روى الترمذي عن انس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه و سلم إذا اراد الله بعبده الخير عمل له العقوبة في الدنيا و اذا اراد الله بعبده الشر امسك عنه حتى يوفي به يوم القيامة و سبب ورود ان رجلاً // 231 // sümme'l-emselu fe'l-emselu... // 231 // Kultu ya Resulallâh! Eyyu'n-nasi eşeddü belae. Kale el-Enbiyau, اصحاب دنبا من قبله او غيره فاتبع بصره الشخص فاصابه حائط في وجهه فأقبل و هو يتضح رما فقال له النبي صلى الله عليه و سلم إذا اراد الله الحديث روى الديلمي عن ابي هريرة إذا أحب الله عبداً ابتلاه ليسمع تضرعه و في الصحيحين قالت عائشة رضي الله عنها ما رأيت الوجع على احد اشد منه على رسول الله صلى الله عليه و سلم روى الشيخان عن ابن مسعود رأيت رسول الله صلى الله عليه و سلم في مرضه يوعك و عكا شديداً اى شدة الحمى و حدثها في وجعها فقلت إنك توعك و عكا شديداً قال أجل أني اوعك كما يوعك رجلان منكم فقلت إن ذلك الاجر مرتين قال أجل ذلك كذلك و في صحيح البخاري في رواية ابي هريرة عنه عليه السلام من يرد الله تعالى به خيراً يصب منه اي ينزل به مكروها ليتاب عليه.

روى الترمذي عن انس عنه عليه الصلوة و السلام ان أعظم الجزاء مع عظم البلاء و ان الله تعالى إذا أحب قوماً ابتلاهم فمن رضى فله الرضى و من سخط فله السخط و قال المفسرون في قوله تعالى، "فمن يعمل سوئاً يجز به" ان المسلم يجزى بمصائب الدنيا فتكون له كفارة حتى لا يعذب في العقبي. و روى مثل هذا عن عائشة و ابي ابن كعب و مجاهد. و في صحيح المسلم من رواية عائشة عنه عليه السلام "ما من مصيبة تصيب المسلم الا كفر الله تعالى بها حتى الشوكة يشاكها و المراد شوكة العضاة تجر ... و في الصحيحين من رواية ابي سعيد الخدري عنه عليه السلام: "ما يصيب المؤمن من نصب اي تعب و لا وصب اي وجع و لا هم اي غم و لا حزن و لا اذى و لا غم الا كفر الله تعالى بها في خطيئاته كما يبيت ورق الشجر. و عن ابن عباس حمى يوم كفارة ثلاثين سنة و قد ورد الحمى رائد الموت اى نذيره. و في الصحيحين عن عبادة بن الصامت عنه عليه السلام من احب لقاء الله اى برؤية الله تعالى عند موته ما اعده له في الجنة احب الله لقاءه و من كره لقاء الله كره الله لقاءه. روى الشيخان عن ابي قتادة حين مر بجنزة قال عليه السلام مستريح و مستراح منه قيل من هما يا رسول الله قال اما لمستريح فالمؤمن يموت فيستريح من تعب الدنيا و اما المستراح منه. فالظالم يموت فيستريح من العباد و البلاد و الشجر و الدواب. "و حكمة ثانية في اغراء انواع البلاء على الانبياء و الاصفياء. ان الامراض كلها نذير الممات و يقدر شدتها شدة الخوف من اصابته و علم المؤمن نعاهدا له للقاء ربه و يعرض عن الدنيا الكثيرة الانكار. "و ما احسن قول ابن عطا في حكمة ما دمت في هذه الدار لا تستغرب وقوع الاكدار. و يكون قلبه متعلقاً بالمعاد و هكذا سيرة عباد الله تعالى المؤمنين و اوليائه الحقيقيين من الإبتلاء بانواع البلاء المذكورة لحالة النقاء ال... للاستعداد ليوم اللقاء في دار البقاء

و هكذا كله يحرم منه غالباً الكفار و الفجار لإملاء الله تعالى لهم "ليزدادوا اثماً وليستدرجهم من حيث لا يعلمون ما يراد بهم يتواز نعمه سبحانه و تعالى عليهم منهمكين في غيهم و ضلالتهم كلما جدد لهم نعمة زادوا في طغيانهم و عصيانهم ظناً منهم ان تواتر النعماء عليهم تقريب و اسعاد و انما تطريد و ابعاد قال تعالى ما ينظرون الا صبحه واحدة تأخذهم بغتة و تهلكهم فجأة غافلين عنها لا يخطر ببالهم فلا يستطيعون توصية // 232 // امرها و هم يختصمون اى و الحال انهم يختصمون في معاملاتهم" في امرهم و لا إلى اهلهم يرجعون اى لا يقدر ان يرجعوا الى قومهم بل يموتون فجأة كلهم و في الحديث لتفوض الساعة و قد نشر الرجلان ثوبهما بينهما ... يعانه فلا يطويانه فلتقدم الساعة و قد رفع الرجل اكلته الى فيه فلا يطعمها و هي النفخة الأولى و لكون موت الفجأة قدمها في الجملة. روى ابو يعلى و ابن ابى الدنيا عن انس عنه عليه السلام قال في رجل مات فجأة سبحانه الله كانه على غضب المحروم من حرم و جنسه تلويح بالحث على الوصية لألا يموت الواحد فجأة لحديث ما حق امرئ ببیت لبنتين الاوصية عنده و كانه راحة للمؤمنين و أخذه اسف للكافر او الفاجر و كون الموت الفجأة مختلفاً هنالك ان الموت يأتى المؤمن و هو غالب مستعدله فنظر لحلوله فهل امره عليه كيف ما جاء و افضى الى راحته في الدنيا و اذاها و يأتى الكافر و الفاجر منيته على غير استعداد لمعاد و لا يهيئ زاد و لا مقدمات منذرة مزعجة بل تأتئهم موته فجأة فيتهتم و تدهشهم فلا يستطيعون ردها و لا هم ينظرون اى لا يمهلون حينئذ و ان كانوا من قبله ليهملون فكان الموت اشد شئى عله و فراق الدنيا افرع و اشنع و اصعب امر لديه صدمته و اكراه شئى له.

عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه و سلم قال اهل البيت ليتنافسون في الخير و المعروف فيدخلون الجنة كلهم حتى ما يفقدوا خادهمهم و ان اهل البيت ليتنافسون في الشر فيدخلون النار كلهم حتى ما يفقدوا خادهمهم و قد يقتبس هذا المعنى منظوقاً و مفهوماً من قوله تعالى جنات عدن يدخلونها و من صلح من آبائهم و ازواجهم و ذرياتهم. و كما قال تعالى و كآين من نبي قاتل معه ربيون كثير اى العلماء او عابدون لربهم اتقياء فما وهنوا و ما انكسروا لما اصابهم في سبيل الله من قتل نبيهم او بعض اكابرهم و ما ضعفوا عن دينهم و ما تغيروا عن يقينهم و ما استكانوا ما خضعوا لأعدائهم و الله يحب الصابرين على بلائهم و امر ربهم و طاعة نبيهم و ما كان قولهم الا ان قالوا اى الا قولهم ربنا اغفر لنا ذنوبنا اى سيئاتنا و اسرافنا في امرنا من التقصير في طاعتنا و انصرنا على القوم الكافرين في مجاهدتنا فاتاهم الله ثواب الدنيا في عزة و نصرة و غنيمة و حسن ثوب الاخرة في زيادة قوة و رفعة درجة و الله يحب المحسنين في كل حالة. فاعلم وفقنا الله و اياك ان النبي صلى الله عليه و سلم كان في اول الإسلام يستألف عليه الناس و يميل قلوبهم اليه و يحبب إليهم الايمان و يزينه في قلوبهم و يدارأهم و يقول لأصحابه انما بعثت ميسرين و لم تبعثوا منفريين.

روى الترمذي عن ابي هريرة و لفظه انما بعثت ميسرين و لم تبعثوا معسرين. روى الشيخان و احمد و نسائي عن انس بلفظ يسروا و لا تعسروا و بشروا و لا تنفروا و يقول اى في الإعتذار عن عدم قتل المنافقين لا يتحدث الناس ان محمداً يقتل اصحابه و كان صلى الله عليه و سلم يدارئ الكفار و المنافقين و يجمل صحبتهم و يغفر عنهم و يتحمل اذاهم و يصبر على جفائهم ما لا يجوز لنا اليوم الصبر لهم عليه. وكان يرفقهم بالعطاء و الإحسان و بذلك امره الله تعالى فقال ولا تزال روى // 233 // تطلع على خائنة منهم الا قليلاً منهم فاعف عنهم و اصفح ان الله يحب المحسنين. الطبراني عن على كرم الله وجهه رأس العقل بعد الإيمان بالله التحبب الى الناس. و في رواية البزار و البيهقي عن ابي هريرة بدل التحبب بلفظ التودد و روى البيهقي عن على رضي الله عنه رأس العقل بعد الدين التودد الى الناس و اصطناع الخير الى كل بر و فاجر و زاد البيهقي عن ابي هريرة في رواية

و اهل التودد في الدنيا لهم درجته في الجنة و في رواية له عنه رأس العقل المداراة و قال الله يا ايها النبي إنا ارسلناك شاهدا و مبشراً و نذيراً و داعياً الى الله باذنه و سراجاً منيراً و بشر المؤمنين بأن لهم من الله فضلاً كبيراً. و لا تطع الكافرين و المنافقين و دع اذاهم و توكل على الله و كفى بالله وكيلاً و قال تعالى ادفع بالتي هي احسن. فإذا الذي بينك و بينه عداوة كأنه ولي حميم. و ما امره الله به من مداراة و عدم المجازات لحاجة الناس للتألف في أوائل الهجرة في مدينة الإسلام و جمع كلمة عليه. فلما استقر و اظهره الله على الدين كله قتل من قدر عليه و اشتهر امره كفعله عليه السلام بابين خطل و هو متعلق باستار بيت الحرام و من عهد بقتله و اوصى يوم الفتح من بعض الرجال و النساء فمنهم من قتل و ذهب الى جهنم و منهم من تاب و من امكنه قبله خفية او غفلة من يهود كابن ابي الحقيق و ابن الاشرف و غيرهم. او غلبة و غلبة كالنضر بن الحارس و عقبة بن ابي معيت ممن لم ينظمه قبل قتله سلك صحبته و الاخرات و الاختلاط في جملة مظهر الإيمان به ممن كان يؤذيه بلسانه و يطغى في شأنه كابن الاشرف و ابي رافع و كذا هدر و ابطل و اباح دم جماعة سواهم ككعب بن زهير المزني و ابن الزبيري من الشعراء و اسلم زهير و له قصائد في مدح النبي "بانت سعاد" مشهورة قصة مع اخيه بجبر رضي الله عنه و اسلم كذا ابن الزبيري القرشي السهمي الشاعر المشهور كان من اشد الناس على رسول الله صلى الله عليه و سلم و اصحابه بلسانه و يده قبل الإسلام و كان اسلام كعب ابن الزهير بعد انصرافه صلى الله عليه و سلم من الطائف و انشد القصيدة عند رسول الله فلما بلغ ان الرسول لسيف يستضاف به مهند من سيوف الله مسلول انبئت ان رسول الله اوعدي و العفو عند رسول الله مأمول

و اعطاه صلى الله عليه و سلم برده و بعد وفاته اخذ من وراثته معاوية بثلاثين ألفاً دراهم و يقال انها البرد الذي توارثه خلفاء بني عباس و كعب بن زهير من فحول الشعراء و ابوه و جده و ابنه عقبة و اشعرهم زهير ثم كعب و ابن الزبيري. اعتذر عن زلاته حين اتى النبي صلى الله عليه و سلم مضت العداوة فانقضت اسبابها و رعت اوامر بيننا و حكم فاعفر فدى لك و الذي كلاهما زللي فإنك راحم مرحوم و عليك من علم المليك علامة يوم اغر و خاتم مختوم و غير الزبيري و الكعب ممن آذاه بالسنتهم حتى الفا انفسهم بأيديهم بين يديه و هو كنية عن اسلامهم و لقوة المسلمين و بواطن المنافقين متسترة و حكمه عليه الصلوة و السلام على الظاهر و اكثر تلك الكلمات المؤذية انما كان يقولها القائل منهم خفية و مع امثالهم من اليهودي او منافق كما قال الله تعالى و إذا خلوا الى شياطينهم قالوا انا معكم انما نحن مستهزون و يحلفون عليها انكارا لها اذا نमित و رفعت اليه و تبركونها و يحلفون بالله ما قالوا و لقد قالوا كلمة الكفر و كان صلى الله عليه و سلم مع هذا يطمع في فيئهم و رجوعهم الى الإسلام و توبتهم فيصبر على هفاتهم و هفاتهم كما صبر اولوا العظم اى اصحاب الجد و الحزم من الرسل حتى فاء و رجع الى الاسلام كثير منهم باطنا كما فاء ظاهرا و اخلص سرا كما اظهر **234** // جهرا و نفع الله بعد بكثير منهم في امر الجهاد و غيره و قام منهم للذين وزراء و اعوان امراء و حماة و قضاة و انصار للدين و لو بنقل علوم اليقين كما جائت به الاخبار التي ذكرها ارباب السير // في المحدثين و بهذا الجواب اجاب عن هذه السؤال من الانشكال. قال البيهقي من بيان اولوا العزم من الرسل هم اللذين ذكرهم الله التخصيص في قوله تعالى: و اذا اخذنا من النبيين ميثاقهم و منك و من نوح و ابراهيم و موسى و عيسى ابن مريم و في قوله شرع لكم من الدين ما وصى به نوحا و الذي اوحينا اليك و ما وصينا به ابراهيم و موسى و عيسى ان اقيموا الدين و لا تتفرقوا. فإن قلت فإذا نفيت عن الانبياء صلوات الله عليهم الكبار و الضمائر بما ذكرته من اختلاف المفسرين و تأويل المحققين و حاصله ان حسنات الابرار سيئات المقربين فما معنى قوله تعالى و عصى آدم ربه فقوى و ما تكرر

في القرآن و الحديث الصحيحين من اعتراف الانبياء بذنوبهم في الدنيا او يوم القيامة و توبتهم و استغفارهم و بكانهم على ما سلف منهم و استقامتهم و هل يش و يخاف و يتاب و يستغفر من غير شيء.

فاعلم وفقنا الله و اياك ان درجة الأنبياء في الرفعة و العلو و المعرفة بالله و سننه في عبادته و عظيم سلطانه و قوة بطشه مما يحملهم على الخوف منه جل جلاله و الإشفاق من المواخذة بما لا يؤخذ به غيرهم و انهم في تصرفهم بامور لم ينهوا عنها و لا امروا بها ثم اؤخذوا عليها و عوتبوا بسببها او حذروا من المواخذة بها و اتواها على وجه التأويل او السهو او تزيد من امور الدنيا المباحة خائفون و جلون و هي ذنوب بالإضافة الى عل من الشيء الدني الرذل و منه ذنب كل شيء اى اخره و اذ تاب الناس ارذالهم اى المذموم الترددي فكان هذه ادنى امثالهم و اسوأ ما يجرى من احوالهم لتطهيرهم و تنزيههم و عمارة بواطنهم و ظواهرهم بالعمل الصالح و الكلم الطيب و الذكر الظاهر و الخفي و الخشية لله و اعظامه في السر و العلانية و غيرهم بتلوث من الكبائر و النصايح ما تكون هذه الهنات و العثرات و الزلات في حق غيرهم كالحسنات كما قيل حسنات الابرار في المؤمنين كالسينات المقربين من الانبياء و المرسلين اى يرونها بالإضافة الى احوالهم كالسينات و كذا ... العصيان الترك و المخالفة فعلى مقتضى اللفظة كيف ما كانت من سهو او تأويل فهي مخالفة و ترك.

فاعلم اكرمك الله ما سنلقي اليك مفصلاً انا لا نثبت لك المواخذة في هذا على حد مواخذة غيرهم من حلول العقاب و حصول الحجاب الدنيوى او الاخرى بل نقول الانبياء و نحوهم من العلماء يؤخذون بذلك في الدنيا ليكون ذلك زيادة في درجاتهم في العقبي و يبتلون بذلك ليكون استشعارهم له سبباً لزيادة مراتبهم كما قال عز و جل في حق آدم ثم اجتبا ربه فتاب عليه و هدى و في حق يونس فاجتبا ربه فجعله من الصالحين و في حق داود فغفرنا له ذلك و ان له عندنا لزلفى و حسن مأب و قال بعد قول موسى ثبت اليك انى اصطفتك على الناس برسالاتى و بكلامى و قال بعد ذكر فتنة سليمان و انائه فسخرنا له الريح و ان له عندنا لزلفى و حسن مأب و امثال ذلك مما ورد في هذا الباب و قال بعض المتكلمين من ارباب الاشارات زلات الانبياء في الظاهر زلات و في الحقيقة كرامات و زلف قربات و مكرمات و ايضا فليتنبه غيرهم من البشر و هم خواص امتهم و اولياء ملتهم و علماء شريعتهم المحاسنة // 235 // منهم او محن ليس في درجاتهم بمواخذتهم بذلك فيستشعروا الحذر و يعتقدوا ليلتزموا الشكر على النعم و يعدوا الصبر على المحن بملاحظة ما وقع باهل هذا النصاب الرفيع المعصوم فكيف بمن سواهم ممن يدعي المحبة و المتابعة في طريق المودة و قد حكى ان ابتلاء يعقوب بيوسف كان سببه التفاته في صلوته اليه و هو نائم محبة له و قيل بل اجتمع يعقوب يوما هو و ابنه يوسف على اكل حمل مشوى و هما يضحكان و كان له جاريتهم فشم ريحه و اشتهاه و بكى و بكت جدة له عجوز ليكائه و بينهما جدار و لا علم عند يعقوب و ابنه فعوقب بالبكاء اسفاً على يوسف الى ان سالت ... و ابيضت عيناه من الحزن فلما علم بذلك كان بقية حياته يأمر منادياً ينادي على سطحه الامن كان مضطراً فليتقد عند آل يعقوب و عوقب يوسف بالمحنة التى تصر الله تعالى عليها.

و روي عن الليث ابن سعيد ان سبب ايوب بالبال انه دخل مع اهل قريته على ملكهم فكلموه في ظلمه و اغلظوا عليه في القول له الا ايوب خانه و فق به مخافة على زرعه فعاقبه الله تعالى ببلائه. و سبب بلأ و محنة سليمان من نيته في كون الحق في جنب اصهاره و جملة الكلام في هذا المقام على تقدير صحت نقل هؤلاء الا علام ان الله ان يبتلى من شاء بما شاء من العمل اذ لا يسئل عما يفعل و لعل هذا من الحكم المجهولة عندنا كايام الاطفال و الله تعالى اعلم بالاحوال. و ما قصة آدم عليه السلام

في متفرقات الكلام و قوله تعالى فاكلا منها بعد قوله و لا تقربا هذه الشجرة اى جنسها او عينها فتكونا من الظالمين اى العاصين فيكون النهي للتحريم او من الوضعين للاشياء في غير موضعها على ان يكون النهي للتنزيه. و قوله الم انهاكما عن تلكما الشجرة و هي شجرة الكرم و قيل ... و قيل شجرة العلم عليها معلوم الله من كل لدن و طعم و قيل غير ذلك و تصريحه تعالى عليه بالمعصية بقوله و عصى آدم ربه فعوى اى جهل و قيل اخطأ فإن الله تعالى قد أخبرنا بعذره بقوله و لقد عهدنا الى آدم من قبل فنسى و لم نجد له عزماً. فإنه لما اشتبه عليه الحال من ان النهي عن عين تلك الشجرة او جنسها كانت القريحة ان يتجنبها بالكلية و لن يعمل بالرخصة في القضية و لذا قيل ان آدم عليه السلام لم يكن من اولى العزم فقد قال الله تعالى فاصبر كما صبر اولى العزم من الرسل و كذا يونس عليه السلام فقد قال عز و جل فاصبر لحكم ربك و لا تكن كصاحب الحوت. قال ابن زيد بن اسلم نسي عداوة ابليس له و ما عاهد الله اليه في ذلك بقوله ان هذا عدو لك و لزورك فلا يخرجكما من الجنة فتشقى و قيل نسي ذلك بما اظهر لهما من المصيبة على وجه الخدعة و قال ابن عباس غير ذلك و قيل لم يقصدا المخالفة استحلالا لها و لكنها اغتراء بحلف ابليس لهما انى لكما لمن الناصحين و توها ان احدا لا يحلف بالله حائثا. و قال ابن جبير حلف بالله تعالى لهما حتى غرهما و المؤمن يخدع و قد قيل نسي و لم ... المخالفة. فلذلك قال و لم نجد له عزماً اى قصداً للمخالفة و اكثر المفسرين على ان العزم هنا الجزم و الصبر. و قال الشيخ بكر بن ابو فورك و غيره انه يمكن ان يكون ذلك قيل النوة و دليل ذلك قوله تعالى و عصى آدم ربه فعوى ثم اجتياه ربه فتأب عليه و هدى كانا بعد العصيان و الظاهر من سياق القضية لقوله تعالى "فلنا اهبطوا منها جميعاً فإما يأتينكم من هذا الآية و قيل بل اكلهما متأولاً و هو لا يعلم انها الشجرة التى نهى عنها لأنه تأول نهى الله تعالى على شجرة مخصوصة لا على الجنس و لهذا قيل انما كانت من ترك التحفظ لا من المخالفة و اما قصة نوح عليه السلام و اسمه عبد الغفار سمي // 236 // التوبة نوحاً لكثرة بكاؤه و تضرعه في وعائه فظاهرة العذر و انه اخذ فيها بتأويل و ظاهر اللفظ لقوله تعالى و اهلك اى عمومه في الخلاص من هلاكه فطلب مقتضى هذا اللفظ من عمومه و اراد علم ما طوى عنه اى ستر و خفي من ذلك لا ان توجهها شك في وعد الله تعالى بنجاة اهله فبين الله عليه انه ليس من اهله الذين ظلموا و نهاه عن مخاطبة اياه فيهم فاوخذ بهذا التأويل و عتب عليه و اشفق نوح من اقامه على ربه جرأته لسؤاله ما لم يؤذن له في السؤال فيه و كان نوح فيما حكاه النقاش لا يعلم بكفرانيه لانه كان منافقاً في أمره و تابعاً لأمه في كفره و قيل في الآية غير هذا و كل هذا لا يقضي على نوح بمعصيته سوى ما ذكرناه من تأويله و اقدمه بالسؤال فيمن لم يؤذن له فيه و لا نهى عنه. و اما خبر موسى عليه السلام مع قتيله الذى ذكره فقد نصر الله تعالى انه من عدوه و قال كان من القبط الذين كانوا على دين فرعون و هو الوليد ابن المصعب و دليل السورة في هذا كله انه قيل نبوة موسى لانه خرج بعد قتله و اجتمع بشعيب و تزوج بنيته و كان عنده عشر سنين او اكثر ثم نبى و ارسل الى فرعون بدعو الرسالة.

وقال قتادة وكزه بالعصا اى لا بألة من السلاح و لم يعتمد قتله فعلى هذا لا معصية في ذلك مع ان القتل كان كافراً و قوله هذا من عمل الشيطان و قوله ظلمت نفسي فاغفر لي قال ذلك من اجل انه لا ينبغي لنبي ان يقتل احداً حتى يؤمر و قال النقاش لم يقتله عن عمد مريداً للقتل و انما وكزه وكزة يريد بها دفع ظلمه و قد قيل ان هذا كان قبل النبوة و هو مقتضى التلاوة لقوله تعالى فخرج منها خائفاً يترقب قال رب نجني من القوم الظالمين و لما ورد ماء مدين وجد عليه امة الى آخر القصة فان النبوة كانت له بعدها بمدة طويلة و قوله تعالى في قصته و ما جرى له مع فرعون و فتناك فتونا اى ابتليناك ابتلاء بعد ابتلاء اى امتحناك و قيل القائه في التابوت اولاً و اليم البحر ثانياً و وقوعه في يد فرعون ثالثاً و غير ذلك. قاله ابن جبير و مجاهد و مأخوذ من قول العرب فتننت الفضة في النار اذا اخلفها اى

اذبتها واصفيتها من غيرها مما اختلط بها و اصل الفتنة في اصطلاح الخاصة الاختيار و الإمتحان و اظهار ما بطن الا انه استعمل في عرف الشرع في اخبار ادى الى ما يكره و قد استبان لك في عصمتهم عليهم السلام متعين و اجب معرفة الاسلام و لازم تعظيم ارباب النبوة و اصحاب الرسالة تحذيراً من ان يعتقد بهم ما لا يليق بكريم مناقبهم لاجل جهالة بعصمتهم و غفلته عما يجب لهم و يجوز و يتمتع من حالتهم و لعل جاهلا عن مراتب العلم غافلاً لا يعلم بجهله اذا سمع شيئاً من تنزيهات الانبياء عليهم السلام يظن ان الكلام فيها جملة من فضول العلم و ان السكوت اولى من التعرض لذكره و لهذا الفائدة اورد العلماء و كشف الغطاء عن الابصار و فائدة ثانية يحتاج اليها في اصول الفقه و يتبين عليها مسائل متفرعة عنها لا تعد من الفقه و يتخلص بها من تشغيب مختلفى الفقهاء اى تهيجهم الشر و الفتنة و الخصومة في عده من المسائل و هى الحكم في اقوال النبي و افعاله و هو باب عظيم و اصل كبير من اصول الفقه و لا بد من بناء اصل الكبير على صدق النبي في اخباره و بلاغة و انه لا يجوز عليه السهو فيه و عصمته من المخالفة في افعاله عمداً و بحسب اختلافهم في وقوع الصغائر و وقع خلاف و الحق المصير الى امتثال افعالهم و اتباع سيرهم // 237 // في امتثال الفعل اى بمجرد صدوره منهم و اثارهم مطلقاً بلا قرينة على ما ذهب اليه ابو حنيفة و مالك و الثر اصحاب الشافعي و فائدة ثالثة يحتاج اليها الحاكم قاضياً كان او غيره و ال.. فمن نسب الى النبي صلى الله عليه و سلم شيئاً من هذه الامور او وصف بها فمن لم يعرف ما يجوز له و ما يمتنع عليه و ما وقع الإجماع فيه و الخلاف او لم يعرف موضع الإتفاق و محل الإختلاف كيف يصمم و يجزم في الفينا في الذي يجيب له او يمتنع عليه اذا رفع السؤال عليه. و من ابن بدري هو ما قاله الحاكم او المقتى في حقه عليه الصلوة و السلام نقص و طعن او مدح فاما ان يجزئ على سفك دم مسلم حرام اراقه من غير استحقاق او يسقط حقاً و يضع حرمة للنبي صلى الله عليه و سلم و سبيل هذا ما ذكر من الكلام في عصمة الانبياء عليهم السلام قد اختلف ارباب اصول الدين و ائمة العلماء المجتهدين و المحققين من المفسرين و المحدثين في عصمة الملائكة و ذهب المتصوفة و اصحاب علم القلوب بالحالات السنية الجليلة و المقامات البهية العلية منع السهو النسيان و الغفلات و الفترات في صفه عليه الصلوة و السلام و جاءت اقاويل في هذه القضية لكشف الصالحين من الصحابة و التابعين و دلالة عقلاً و نقلاً و قال القاضي ابو عبد الله محمد بن خلف المرابط من قال ان النبي صلى الله عليه و سلم هزم بشتاب فإن تاب قبلت توبته و الا قتل لأنه تنقص في مرتبته اذ لا يجوز ذلك عليه في خاصة نفسه عليه الصلوة و السلام اذ هو على بصيرة من امره و يقين من عصمته و في حديث مسلم عن ابي اسحق قال رجل للبراء بن عازب يا ابا عماره فررت يوم حنين قال لا و الله ما ولى رسول الله عليه السلام و لكنه خرج ثبان اصحابه و احفادهم و هم حسر ليس عليهم سلاح او سلاح كثير فلقوا قوما رماة لا يكاد يسقط لهم سهم فاقبلوا هناك الى رسول الله صلى الله عليه و سلم. و رسول الله عليه السلام على بغلته البيضاء الحديث و كذا رواه البخاري و افق فقهاء الاندلس بقتل ابن حاتم المتفقه الطليلي بما شهد عليه به من استخفافه بحق النبي صلى الله عليه و سلم و نستحيه اياه اثناء مناظرته باليتم و ختن خيدرة و زعمه ان زهده عليه الصلوة و السلام لم يكن قصداً و لو قدر على الطيبات اكلها الى اشتباه لهذا و عند اجهل منه بماله عليه الصلوة و السلام و بكماله في هذا المقام حيث خبر بين ان يكون بينا ملكاً و بين ان يكون نبيا عبداً فاختار الفقر و قال اجوع يوماً فاصبر و اشبع يوماً فاشكر ليكون مظهر النعت الجلال و وصف الجمال على ان اختار الله بعده خير من اختيار العبد لنفسه و قد اكل الطيبات بلا شبهة كما يشير اليه قوله تعالى يا ايها الرسل كلوا من الطيبات و انما اراد الملحدون الطعن في زهده و القدح في فقره مع انه مغل فخره تواضعاً لربه و انكساراً في امره و افق فقهاء القيروان و اصحاب سمتن بقتل ابراهيم الفزاري و كان شاعراً متفقاً

ماهرًا في كثير من العلوم اديبية وعقلية لا شرعية ونقلية و لذا وقع في بلية جميلة و كان ممن يحضر مجلس القاضي ابو العباس ابن طالب للمناظرة في العلوم و المباحثة فرفعت و اثبتت عليه امور فكرة من باب الاستخفاف في الاستهزاء بكتاب الله و انبائه و اوليائه و نبياً صلى الله عليه و سلم فاحضر له القاضي يحيى بن عمرو و غيره من الفقهاء و امر ابو العباس بقتله و صلبه فطعن و ضرب ببطنه بالسكين حتى هلك و صلب ... لا سفل رأسه مدة ثم انزل و احرق بالنار في الدنيا قبل عذاب العقبي لزيادة السياسة و حكى بعض المورخين انه لما رفعت خشية و زالت عنها الايد الممدودة اليها استدارت المنشية و حولته عن القبلة الى غيرها و جاء كلب في عقبه فولغ في دمه و اقبى ابو الحسن الفايص فيمن قال في النبي صلى الله عليه و سلم الجمال اى انه الجمال يتيم ابو طالب بالقتل لظهور استهانتة و مما يجب على المتكلم من // 238 // استحقاره يكون يتيماً بقرينة الجمال هناك العياذ بالله تعالى. توقيره و تعظيمه و ان يراقب و يرعى حال لسانه و لا يهمله و يظهر على المتكلم علامات الادب عند ذكره خوفاً من الرب فإذا ذكر المتكلم ما فاساه من الشدائد من جهة الخلق ظهر عليه الاشتقاق و الارتحاض و الغيظ على عدده و مودة الفداء للنبي صلى الله عليه و سلم فيما اصابه لو قرر على الفداء و النصرة له لو امكنه لديه و نظيره في قراءة القرآن اذا قرأ آية الرحمة ينبسط و يطيلها و اذا قرأ ... ينقبض و يستفيد منها و اذا شرع المتكلم في ابواب حفظ الله اياه في احواله و تكلم في مجار اعماله و اقواله عليه السلام تحرى احسن اللفظ و ادب العبارة ما امكنه و اجتنب كربه و ترك في العبارة ما يفتح ظاهره كلفظة الجهل و الكذب و المعصية و المعنى لا ينسب شيئاً منها و امثالها اليه و الى غيره من الانبياء عليهم السلام و لا يستند الى ما ورد في حقهم من قوله تعالى و وجدك ضالاً فهدى اى جاهلاً بتفاصيل الإيمان كما ينسب عنه قوله تعالى ما كنت تدري ما الكتاب و لا الإيمان و من قوله عليه السلام لم يكذب ابراهيم الا ثلاث كذبات و مفهومه انه كذب و من قوله تعالى و عصى آدم ربه فغوى فإن الله و رسوله ان يعبدوا بما شاء الله فإذا تكلم المتكلم في الأقوال قال هل يجوز عليه الخلف في القول و الأخبار بخلاف ما وقع سهواً في لسانه او غلطاً في بيانه و نحوه من العبارات و يتجنب لفظة الكذب اطلاقها عليه بالكلية و اذا تكلم على علمه عليه السلام قال هل يجوز ان لا يعلم الا ما علم و هل يمكن ان لا يكون عنده علم من بعض الاشياء حتى يوحى اليه و لا يقول بجهل النبي بفتح اللفظ و بشاعة. قال هل يجوز منه المخالفة في بعض الاوامر و النواهي و لا يعبر عنها بالكبائر و المعاصي و اذ تكلم في الامثال الصادرة عنه عليه السلام بل بعد عنها بالزلات بل و خلاف الاولى ما ذكر من العبارات اولى و ادب من قوله هل يجوز ان يعصى او يذنب او يفعل كذا و كذا من انواع المعاصي فالذى قدمناه من حق توقيره و بره و طاعته عليه السلام و ما يجب له من تجيل و اعظام و قد رأيت بعض العلماء لم يتحفظ من هذا فقبح منه و لم استصوب عبارته فيه و جدت بعض الجائزين قد قوله يعنى نسبه الى الخطأ في قوله المناص به لأجل ترك تحفظه في العبارات و زعم لأجل ترك تحفظه و تتسع عليه بما يأباه و يكفر قائله و اذا كان مثل هذا الاستعمال بالحفظ في الاقوال بين الناس مستعملاً في ادابهم و حسن معاشرتهم و خطابهم فاستعماله في حقه عليه الصلوة و السلام اوجب و التزامه أكد اوثق و اتم فوجود العبارة تقبح الشئى او تحسنه و تحريرها و تهذيبها يعظم الامر او يهونه و لهذا قال صلى الله عليه و سلم ان من البيان لحسراً.⁶⁶⁴ رواه مالك و احمد و بخارى و ابو داود و الترمذي عن ابن عمر فاما ما اورده المتكلم على جهة النفي عنه و التنزيه له عليه السلام فلا جرح في تشريح العبارة و تصريحها في حقه عليه السلام كفر له لا يجوز عليه الكذب حمية و لا اتيان الكبائر بوجه و لا الجور في الحكم على حال و لكن هذا يجب ظهور تعظيمها في حقه عليه السلام كفر له لا يجوز عليه الكذب

⁶⁶⁴ Buhari, *Sahih*, Kitabu't-Tip, Hadis no. 5767; "Sözde, muhakkak bir sihir vardır".

جملة و لا اتیان الکبائر بوجه و لا الجور في الحكم على حال و لكن مع هذا يجب ظهور تعظيمه و توقيره و تعزیزه عند ذكره مجرداً عن اتیان و نفی و صف فكيف عند ذكر مثل هذا و قد كان السلف من ائمة الدين نظهر عليه صلوة شديدة من تغير اللون و بكاء و رعدة عند مجر ذكره.

ÇEVİRİ: (Yani onu beşer suretinde gönderdik. İnsan içine karışır, insanoğlunun yürüdüğü gibi yürürler. Yoksa onları melek olarak indirirdi. Yani Allâh'ın yasında melek göndermek yoktur. Ancak insanlara kendi cinslerinden elçi gönderilir. Allâh'ın belirleyip seçtiği ve güçlendirdiği bir elçi. Nebiler ve Resuller Allâh ile insanlar arasında ilâhi emirleri ve yasakları, ilâhi müjde ve cezaları tebliğ eden birer vasıtadırlar. Yaratma, yardım etme, öldürme, yaşatma, hataları bağışlama, musibetleri kaldırma, bir toplumu kaldırıp yerine bir başka toplumu getirme, celâl gösterme (kahrı, kudreti, heybeti ve rahmeti, şefkati ile cemâli, tam inâyeti, gözetmesi, egemenlik ve hükümranlığı gibi) zâtına, sıfatlarına ve fiillerine dair bilmediklerini insanlara bildirirler. Şeyhân'ın (Buharî ve Müslim) İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Enes ve Aişe'den rivâyet ettiği ve onların Hz. Peygamber'e "Sen visal yaptığın halde bizi neden men ediyorsun" diye sorduklarında "Ben sizin gibi değilim. Bana Rabbim yedirir ve içirir". Başka bir rivâyette; "Ben yedirildiğim ve içirildiğim halde geceliyorum" diye cevap vermesi Allâh'u te'âlânın kendisine yemek ve içme yerine geçen, ondan açlık ve susuzluk hissini gideren bir kuvvet verdiği anlamındadır. Zira şâyet gerçekten yemiş olsaydı o vakit visal yapmış olmazdı.

Peygamber bedenen tam beşer olduğundan kabz ve bast, yaralanma, üzülme, hastalık sancısı ve hastalığa tutulma gibi insanlar hakkında mümkün olan bela ve değişime uğrayabilirler. Bütün bunlar ne O'nun ne de diğer peygamberler hakkında eksiklik oluşturmamaktadır. Zira bir şeye eksik denilebilmesi için kendi cinsinden mükemmele nispetle aşağı olması gerekir. Oysaki Allâh, dünya ehline orada hayat bulup yaşamalarını, orada ölüp gömülmelerini ve dirilip çıkarmalarını takdir etmiş ve bu konuda birini diğerinden ayırt etmeksizin herkesi eşit şekilde yaratmıştır.

Allâh'ın Peygamberleri bela ve musibetlerle imtihan etmesi hikmetin tamamındandır ki, böylece onların belalara karşı gösterdikleri sabırla makamlarındaki değerlerini göstermek, durumları açığa çıkarmak, onlar hakkındaki kelimesini tamamlamak ve beşeriyetlerini tahakkuk ettirmek içindir.

Ayrıca Allâh peygamberlerin zorluk, bela, şiddet ve çile çekmediğini düşünen kimi zayıf insanların şüphelerini ortadan kaldırmak ve Hz. İbrâhim'e ateşin soğumasına, Hz. Mûsa'nın asasının yılanı dönüşmesine Hz. İsa'nın çamurdan kuş yaratması ve ölüleri diriltmesine ve de Hz. Muhammed'in ayı ikiye yarması gibi olağan üstü mucizelere aldanarak onlar hakkında dalaletle düşmemeleri için peygamberlere bela ve musibetler vermiştir. Aynı zamanda bu imtihanlar ümmetleri için bir teselli ve kendilerine ihsânda bulunan rablerinin katındaki ecirlerinin tamamlanması içindir.

Bazı muhakkikler demişler ki: “Sözü edilen afât ve değişimler peygamberlerin beşeri cisimlerine mahsustur. O cisim ki cinslerine benzesin ve aralarına karışınca insanlara mukavemet edip acılarını hissetsin diye verilmiştir. Batınlarına gelince o genelde bu söylediklerimizden münezzeh olup korunmuştur. Onların batınları haber ve vahiy aldıklarından melek ve yüce Allâh'a bağlıdır.”

Şâyet biri neden peygamberlerin hastalanmasının caiz olduğunu veya türlü imtihanlardan geçen Hz. Eyyûb'un, oğlu ve gözlerini kaybeden Hz. Yakub'un, Hz. Danyal'ın (Kendisi âlim ve rüya tabirlerinden anlayan birisiydi. Buhtunnasır'ın kendisine herkesten çok değer vermesini kıskanan Mecusiler Buhtunnasır'a giderek “Danyal ve arkadaşları senin ilâhına tapmıyorlar ve kestiklerinizden yemiyorlar.” diye şikâyet etmişlerdi. Buhtunnasır kendisine söylenen şeylerin doğru olup olmadığını sorup evet cevabını alınca bir çukur kazılmasını emredip çukura attırmıştı. Bunlar toplamda altı kişiydiler. Sonra da onları yesin diye üzerlerine vahşi hayvanları salıp eğlenmeye gitmişlerdi. Döndüklerinde Danyal ve beraberindekilerin yaşadığını ve vahşi hayvanların yanlarında uzanıp hiç birine zarar vermediğini görmüşlerdi.

Aynı şekilde başı kesilen Hz. Yahya, testereyle ikiye bölünen Hz. Zekeriya, ateşe atılan Hz. İbrâhim, babasından ayrı düşen Hz. Yusuf gibi Allâh'ın üstün kıldığı, sevdiği ve asfiasından oldukları halde bu denli ağır imtihanlardan geçirmesinin sebebi nedir diye soracak olursa, bilesin ki (Allâh bizi ve seni muvaffak kılsın) Allâh fiillerinde adalet sahibi olup sözlerinde sâdıktır. O'nun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Nitekim Allâh; “Nasıl davranacağınızı görelim diye yeryüzünde sizi, onlardan sonra yerlerine getirdik.”⁶⁶⁵, “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü

⁶⁶⁵ Yunus 10/14.

ve hayatı yaratandır”⁶⁶⁶ “Ta ki Allâh, imân edenleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şahitler edinsin”⁶⁶⁷, “Yoksa Allâh içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?”⁶⁶⁸ Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayınca kadar sizi imtihan edeceğiz”⁶⁶⁹ diye buyurmuştur.

Dolayısıyla Allâh’ın, peygamberleri değişik sıkıntı, bela ve fitnelerle sınaması seviyelerini artırmak derecelerini yüceltmek, bela ve düşmana karşı cihattaki sabırlarını, bollukta ve darlıktaki Allâh’ın vermiş olduğu hükümlere karşı rızâlarını, nimetlere karşı şükürlerini, Allâh’ın irâdesine karşı göğüslerindeki teslim ve tevekküllerini ortaya çıkarmak içindir. İmtihan bolluk ve darlıkta dua etmelerini ve bu esnada tazarrularını sağlamak içindir. İmtihan gönüllerinde imtihandan geçenlere karşı rahmet ve şefkat duygusunu artırmak içindir. Aynı zamanda sıkıntılar karşısında sabırlarını örnek alsınlar diye ümmetleri için hatırlatma ve tesellidir. Ayrıca daha önce işledikleri hataları affettirip Allâh’ın huzuruna pâklanmış bir şekilde çıkmalarını sağlamak ve de sevaplarının artırıp bitmek tükenmez kılmak içindir.

Nitekim Tirmizî’ Sa’d b. Ebi Vakkas’dan (ra) şöyle rivâyet etmiştir: “Ya Resûlallâh! İnsanlardan en çok kimler belâya uğrar? diye sordum. Peygamber (a.s.v.): "Peygamberler, sonra büyüklükte onlara ve bunlara yakın olanlar. O kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar bela kulun peşini bırakmaz" diye cevap verdi.” Yani ulema, asfiya benzedikçe; evliya ve salihlerin makamı arttıkça bela ve musibetleri de artmaktadır. Tirmizî’nin Ebû Hüreyre’den rivâyet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Kişinin nefisinde, çocuğunda ve malında bela eksik olmaz. Ta ki Allâh’a hatasız kavuşsun”.

Tirmizî, Enes b. Malik’ten rivâyet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allâh bir kuluna hayır muradettimi onun cezasını erkene alıp dünyada verir; bir kulu hakkında da kötülük muradettimi onun günahlarını tutar, kıyamet günü cezasını verir." Deylemî’nin Ebû Hüreyre’den rivâyet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: Allâh birini sevdi mi onun yakarışlarını işitmek için ona musibet verir.” Buharî ve Müslim’in rivâyet ettiğine göre İbn Mesud şöyle demiştir: “Resûlullâh (sav) şiddetli sıtmaya

⁶⁶⁶ Mülk 67/2.

⁶⁶⁷ Âl-i İmrân 3/140.

⁶⁶⁸ Âl-i İmrân 3/142.

⁶⁶⁹ Muhammed 47/31.

yakalandığını gördüm ve kendilerine dedim ki: Gerçekten sen şiddetli sıtmaya yakalanmışsın. Peygamber (sav): “Evet. Şüphesiz ben, sizden iki kişinin sıtması gibi sıtmaya yakalanırım”, buyurdular. Öyle ise hastalıktan iki sevap alırsınız dedim. Peygamber (sav); Evet, iki sevap alırım diye buyurdu.” Buharî Ebû Hüreyre’den rivâyet ettiğine Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: “Allâh birinin hayrını istedimi ona musibet verir.” Yani tevbe etsin diye hoşnut olmadığı bir şey verir anlamındadır. Tirmizî’nin Enes b. Malik’ten rivâyet ettiğine göre Resûlullâh (sav): "Mükafaatın büyüklüğü belanın büyüklüğü ile (orantılıdır). Allâh bir toplumu sevdi mi onları musibete müptela eder. Kim bundan razı olursa Allâh da ondan razı olur, kim de razı olmazsa Allâh da ondan razı olmaz" diye buyurmuştur. Müfessirlerin çoğu “Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır.”⁶⁷⁰ âyetinde “Müslüman âhirette azap görmesin diye günahlarının kefareti olarak dünya musibetleriyle cezalandırılır.” demişlerdir. Nitekim buna benzer bir söz de Hz. Aişe, Übey b. Ka’b ve Mücahid’ten de rivâyet edilmiştir. Müslüm’ün Hz. Aişe’den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (sav) “Müslümanın başına bir musibet gelmiş yoktur ki, Allâh onunla günahını bağışlasın. Buna ayağına batan diken dâhildir”.

Sahihayn’de geçen bir rivâyete göre Ebû Sa’d el-Hudrî Peygamber’den (sav) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Yorgunluk, sürekli hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan, Müslümanın başına gelen her şeyi, ağaç yapraklarını döktüğü gibi Allâh, onun hatalarını bağışlamaya vesile kılar”. İbn Abbas şöyle demiştir: bir gün sıtmaya yakalanmak otuz yılın kefaretidir.” Nitekim rivâyette: “Sıtma ölümün öncüsü yani uyarıcısıdır” denmiştir. Sahihayn’de geçen bir hadise göre Ubade b. Samit Peygamber’in (sav): “Herkim Allâh’a kavuşmayı arzularsa (Yani ölüm anında Allâh’ın ona cennete hazırladıklarını gördüğünde) Allâh’ta ona kavuşmayı arzular. Her kim de kavuşmaktan hoşlanmazsa Allâh’ta ona kavuşmaktan hoşlanmaz.” Şeyhan’ın Ebû Katade’den rivâyet ettiğine göre Peygamber (sav) bir cenazenin önünden geçerken şöyle buyurmuştur: "Kendisi kurtulan veya kendisinden kurtulunandır" dedi. Sahabiler: "onlar kimlerdir ya Resulallâh?" diye sordular. Resulullâh şöyle cevap verdi: "Kurtulana gelince o mümindir. Zira ölünce dünyanın yorgunluğundan kurtulur. Kendisinden kurtulunana gelince o zâlimdir. Zira ölünce; kullar, şehirler, ağaçlar ve hayvanlar ondan kurtulup rahata ererler."

⁶⁷⁰ Nisa 4/123.

Peygamberler ve asfiyanın çeşitli imtihanlara maruz kalmalarının ikinci hikmeti ise şudur: bütün hastalıklar ölümün uyarıcıları olup şiddeti bulaşanın korkusuna göre takdir edilir. Hastalıklar mümine rabbinin huzuruna çıkaracak ölüm var olduğu bilgisini verip onu çokça inkârcı dünyaya karşı uyarır.

İbn Ataullâh'ın Hikem'de söylemiş olduğu sözler ne güzeldir. Nitekim O: Bu dünyada bulunduğun sürece sakın sıkıntıların gelişini garipseme.” demiştir. Bu hastalıklar kişinin kalbini sürekli kıyamet gününe bağlamasına sebep olur. Allâh'ın, gerçek mümin ve evliya kullarının hayatı bu şekilde saydığımız çeşitli belalarla geçmektedir. Ki, Allâh'ın huzuruna ve ebedi yurtları olan âhirete hazırlıklı olsunlar. Kâfir ve fâcirler ise kendilerine mühlet verildiğinden genelde bu durumdan mahrumdurlar.

Allâh onlar hakkında; “İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.”⁶⁷¹ ve “Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz”⁶⁷² diye buyurmaktadır. Allâh'ın nimetlerine erdikçe suç ve dalaletle dalarlar. Onlar nimetler arttıkça bunun Allâh'a yakınlık ve saadet olduğunu sanarak isyanlarını artırıyorlar. Oysa bu onlar için kovulma ve uzaklaştırmadır. Nitekim Allâh şöyle buyurmaktadır: “Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar.”⁶⁷³ Yani Allâh, onları hiç beklemedikleri ve birbiriyle çekişip durdukları bir anda ansızın alıp helak edecektir. “O zaman, artık ne vasiyet edebilirler ne de ailelerine dönebilirler”⁶⁷⁴ ansızın ölürler.

Hadiste: “Kıyamet yaklaşınca iki kişi alışveriş yapmak üzere kumaşlarını ortaya dökerek, ancak alışverişi bitirip kumaşlarını toplayamayacaklardır. Adamın biri devesinin sütünü sağıacak ama içemeyecektir. Adamın biri hayvanlarını sulamak için su yalağını hazırlayacak fakat hayvanlarını sulayamayacaktır. Bir başkası da ağzına doğru lokmayı götürecektir ancak yiyemeyecektir” diye buyrulmuştur. Bu, Sûr'a birinci üfleyiştir. Ebû Ya'la ve İbn Ebû'd-Dünya'nın Enes'ten rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber ani ölen biri hakkında: “Subhanallâh! Sanki

⁶⁷¹ Âl-i İmrân 3/178.

⁶⁷² Â'raf 7/182.

⁶⁷³ Yasin 36/49

⁶⁷⁴ Yasin 36/50.

gazap üzerine alındı. Asıl mahrum vasiyet edemeden ölümdür.” diye buyurmuştur. Burada ani ölüme karşı vasiyete teşvik vardır. Nitekim bir hadiste: “Yanında yazılı vasiyeti olmadan iki gece geçirmesi doğru değildir” diye buyurmuştur. Burada Peygamber (sav) adamın vasiyet yazması gerektiğini haber vermiştir. İmam Ahmed’in Hz. Aişe’den riâyet ettiği hadiste: “Ani ölümün mümin için rahat ama kâfir ve fâcir için ise esef.” olduğu haber verilmiştir.

Ani ölüm duruma göre değişiklik arz etmektedir. Mümin’in ölümüne gelince o genelde buna hazırlıklı olup ölümü beklediğinden ölüm nasıl gelirse gelsin ona kolay gelmekte dünya sıkıntılarından kurtulup rahata ermektedir. Kâfir ve fâcirin ölümüne gelince onlar kıyamet ve uyarılan kötü duruma hazırlıksız olduklarından ölüm onlara ani gelmekte ve onları dehşete düşürmektedir. Onlar o an ne ölümden kaçabiliyorlar ne de kendilerine zaman tanınıyor. Oysaki onlara daha önce süre tanınmıştı. Dolayısıyla ölüm başlarına gelen en kötü şeydir. Dünyadan ayrılmak onun için yediği en korkunç, en çirkin, en şok darbe ve kötü şeydir.

Ebû Hüreyre Peygamber’in (sav) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “İyilik ve güzellikte birbiriyle yarışan hane halkı, hizmetliler dâhil cennete girerler. Kötülükte birbiriyle yarışan hane halkı hizmetkârlar dâhil ateşe atılırlar.” Muhtemelen bu hadis mânâ ve söz bakımından Allâh’ın: (O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır”⁶⁷⁵ âyetinden alıntıdır.

Benzer bir âyette de şöyle buyrulmaktadır: Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allâh erleri bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allâh yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allâh sabredenleri sever.”⁶⁷⁶ Burada rablerinden hakkıyla korkan âlim ve âbidler kastedilmektedir. Onlar ki, peygamberleri veya büyüklerinin öldürülünce ne yılgınlık gösterdiler ne de kırıldılar. Onlar ki, dinlerinde ne zayıflık gösterdiler ne inançlarını değiştirdiler ne de gevşeklik gösterim düşmanlarına boyun eğdiler. Allâh başlarına gelen belalara, Allâh’ın emir ve peygamberlerinin itaatinde sabır gösterenleri sever. “Onların sözleri ancak, “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım

⁶⁷⁵ Ra’d 13/23.

⁶⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/146.

et” demekten ibaretti. Allâh da onlara dünya nimetini ve (daha da önemlisi,) âhîret sevabının güzelliğini verdi. Allâh, iyi davrananları sever.”⁶⁷⁷

Allâh bizi ve seni muvaffak kılsın. Bilesin ki, Hz. Peygamber İslam’ın ilk dönemlerinde kendisini insanlara sevdirmeye, kalplerini kazanma, onlara imânı sevdiren kalplerine yerleştirme ve onları idare etmeye gayretindeydi. Ashabına “Siz kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak değil.” diyordu. Nitekim Tirmizî’nin Ebû Hüreyre’den naklettiği rivâyet bu şekilde gelmiştir. Şeyhan, Ahmet ve Nesaî’nin Enes’ten gelen rivâyette ise: “Kolaylaştırın zorlaştırmayınız; müjdeleyin nefret ettirmeyiniz” lafzıyla gelmiştir. Münafıkları öldürmeme mazeretini de: “İnsanlar Muhammed arkadaşlarını öldürüyor demesinler.” diye açıklıyordu.

Peygamber (sav) kâfir ve münafıkları idare ediyor, onlarla güzel arkadaşlık kuruyor, hatalarını bağışlıyor, eziyetlerine katlanıyor, iğrençliklerine sabır gösteriyordu. Bunlar bu gün yapamayacağımız şeylerdi. Onlara bağış ve ihsânda nazik davranıyordu. Nitekim Allâh: “(Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allâh, iyilik yapanları sever.”⁶⁷⁸ diye buyurarak O’na (sav) öyle davranmasını buyurmuştu.

Tabaranî Hz. Ali’den: “Aklın başı Allâh’a imândan sonra kendini insanlara sevdirmektir.” hadisini rivâyet etmiştir. Bezzar ve Beyhakî ise Ebû Hüreyre’den aynı hadisi التحبب lafzı yerine التودد lafzı ile rivâyet etmiştir. Beyhakî Hz. Ali’den: “Aklın başı dinden sonra insanın kendini sevdirmesi ve iyi olsun kötü olsun herkese iyilikte bulunmaktır.” şeklinde rivâyet etmiştir. Allâh şöyle buyurmuştur: “Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allâh’ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak gönderdik. Allâh’tan büyük bir lütfâ ereceklerini müminlere müjdele.”⁶⁷⁹ Ve “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.”⁶⁸⁰ Peygamberin insanları idare etmesini ve onları cezalandırmamasını emreden bu ilâhî emirler, Medine’ye hicretin ilk yıllarındaydı. Bu, insanların kaynaşması ve peygamberin etrafında birleşmesi içindi. Fakat iyice yerleşip bütün dinlere galebe çalınca, düşmanlığıyla şöhret

⁶⁷⁷ Âli-i İmran, 3/147-148.

⁶⁷⁸ Mâide, 5/13.

⁶⁷⁹ Ahzâb, 33/45-47.

⁶⁸⁰ Fussilet 41/34.

bulanlardan gücü yeteni öldürmüştür. Örneğin İbn Hatal'ı Kâbe'nin astarına tutulmuş bir şekilde öldürttü. Kimini de öldürmeyi ahdetmişti. Fetih günü de bazı kadın ve erkeğin öldürülmesini emretmişti. Kimi öldürülüp cehenneme gitti kimi de tevbe etti.

Yahûdiler 'den İbn Ebû Hakîk, İbnü'l-Eşref ve daha başkalarını gizli veya ansızın öldürtme imkânı bulmuştur. Nadir b. Haris ve Ukbe B. Ebû Muayt gibilerini alenen ve galebe çalarak ve Ka'b b. Eşref ve Ebû Rafî gibi diliyle Hz. Peygambere eziyet edip O'nun hakkında haddi aşanlar öldürülmüştür. Ayrıca Ka'b b. Zühre el-Müzenî, İbn Ziba'ra ve daha başka şairin kanı önce helal edilip sonra vazgeçilmiştir. Hz. Peygamber'i öven meşhur "Bânet Sü'âd" kasidenin sahibi Zühre, kardeşiyle birlikte Müslüman olmuştur. Aynı şekilde Ziba'ra el-Kureysî es-Sehmî de meşhur bir şair olup Müslüman olmadan önde dili ve eliyle Peygamber ve arkadaşlarının en azılı düşmanlarındandı. Ka'b b. Zühre Müslüman oluşu ise Hz. Peygamber'in Tiaf'ten ayrılışından sonradır.

Hz. Peygamber'in huzurunda kaside söyleyip "Şüphe yok ki, Peygamber doğru yolu gösteren bir nûr, kötülükleri yok etmek için Allâh'ın sıyrılmış keskin ve yalın kılıçlardan bir kılıçtır. Resûlullâhın beni öldüreceğini haber aldım. Resûlullâhın yanında bağışlanmak en çok umulan şeydir" beyitlerini okuyunca, Hz. Peygamber bürdesini çıkarıp kendisine hediye etmişlerdir. Ka'b b. Zühre vefât ettikten sonra Muâviye bürdeyi varislerinde otuz bin dirhem karşılığında satın aldı. Denir ki, Abbasî halifelerinin birbirilerinden tevarüs ettikleri bürde de bu bürdedir. Ka'b Zühre, babası, dedesi, oğlu Ukbe büyük şairdirler. Aralarında en şairleri Zühre sonra da Ka'b'dır. İbn Ziba'ra ise Hz. Peygamber'e gelip yaptığı hatalardan dolayı özür beyân edip:

*Artık aramızdaki düşmanlık sona ermiş ve sebepleri kaybolmuştur;
Aramızdaki akrabalık bağları ve akıl da bunu gerektirir.
Bizi affet! Ayağımı kaydıran babam-anam sana feda olsun!
Çünkü sen, merhamet eden ve merhamet olunanısın!
Senin üzerinde Melik olan Allâh'ın ilminden bir nişan vardır;
O Peygamber, ak bir nûr ve hatim olunmuş bir hatemdir.*

Şiirini okumuştur. Ziba'ra ve Ka'b haricinde de Hz. Peygambere dili ve eliyle eziyet eden birçok kişi, artık Müslümanlar güçlendiği için İslamlarını ilan ederek huzura gelip Peygamberin eline kapanıyordu.

Münafıkların iç âlemine gelince o örtülüdür ve Hz. Peygamber zahirle amel ederdi. Peygamber'i inciten sözlerin sahibi genelde o sözleri gizli ve

kendisi gibi olan Yahûdî veya münafıkların arasında söylerdi. Nitekim Allâh, düştükleri durumu “(Bu münafıklar) müminlerle karşılaştıkları vakit «(Biz de) imân ettik» derler. (Kendilerini saptıran) şeytanları ile baş başa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz, derler”⁶⁸¹ âyetiyle açıklamıştır. Kendilerine sarfettikleri sözleri hatırlatıldığında ise yeminler ederek inkâr ediyorlardı.

Allâh bu durumlarını da “And olsun ki, Müslüman olduktan sonra inkâr edip küfür sözünü söylemişler iken, söylemedik diye Allâh'a yemin ettiler”⁶⁸² âyetiyle açığa çıkarıyordu. Hz. Peygamber onların tevbe edip İslam’a dönmelerini umut ettiğinden azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi ihanet ve hatalarına sabrediyordu. Nitekim niceleri zahiren olduğu gibi iç âlemlerinde de samimi birer Müslüman olmuş ve daha sonraki süreçte cihad ve diğer konularda faydalı işler yapmışlardır. Aralarında İslam dinine hizmet eden vezir ve emir yardımcıları, savunucu, kadı ve dini ilimleri aktarma yoluyla da olsa din ensarları çıkmıştır. Nitekim siyer erbabından haberler bu şekildedir.

Beğavî, azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin: “Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık”⁶⁸³ ve “O, Nûh’a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsa’ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allâh (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir”⁶⁸⁴ âyetlerinde geçen peygamberler ile tahsis etmiştir.

Şimdi, “müfessirlerin veya muhakkiklerin tevili arasında ihtilaf olsa da, “Ebrarın hasenatı, mukarrebînin seyyiatıdır” diyerek peygamberlerin büyük veya küçük günah işleme imkânını reddettiğiniz takdirde “Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı”⁶⁸⁵ âyeti ne anlama geliyor? Aynı zamanda Kur’an ve Sahihayn (Buhari ve Müslim) hadislerinde tekrar edilen peygamberin dünya veya kıyamet günündeki itiraf, tevbe, istiğfar, geçmişte yaptıklarından dolayı ağlamalarına dair beyânlar ne anlama geliyor?

⁶⁸¹ Bakara 2/14.

⁶⁸² Tevbe 9/74.

⁶⁸³ Ahzâb 33/7.

⁶⁸⁴ Şûrâ 42/13.

⁶⁸⁵ Taha 20/ 121.

Hiçbir şey olmadan korkulur mu tevbe edilir mi? diye soracak olursan (Allâh bizi ve seni muvaffak kılsın) bil ki, peygamberlerin rütbelerindeki yücelik ve yükseklikle, Allâh'a marifetleri, Allâh'ın saltanatının büyüklüğünü, O'nun kuvvet ve kudretini, kulları hakkında cari olan sünnetini bilmeleri, onları Allâh'tan korkmaya ve başkalarından alınmayan şeylerden alınılmaktan çekinmeye sevk eder.

Peygamberler, yapılması kendilerine yasaklanmayan veya emredilmeyen hususlardaki tasarrufları, o tasarruflarından dolayı muaheze edilmelerine ve sitem görmelerine sebep oluyor veya bundan mütevellit muaheze olunmaktan korkuyorlardı. Yahut tevil ve sehve dayanan tasarruflarından ya da mubah olan dünya işlerinde daha fazlasını yapmalarından korkuyorlardı. Bunlar peygamberlerin yüce makamlarına nispetle günah ve kulluktaki kemal derecelerine göre kabahattir. Bu başkalarının yaptığı günah ve isyana benzemez. Zira Arapçadaki günah (الذنب) kötü ve rezil şey demektir. Ayrıca her şeyin kuyruk yani son kısmına da denir. İnsanların kuyrukları da kötülükleridir.

Bu adeta peygamberlerin en kötü fiilleri ve ortaya koydukları hallerin en kötüsüydü. Zira peygamberler, pâk ve nezih olup batın ve zahirleri salih amel, güzel söz, açık ve gizli zikir, gizli ve açık Allâh korkusu ve O'nu yüceltmekle mamurdur. Başkaları küçük ve büyük günahlarla pislenirler. Fakat Peygamberlerden sadır olan bu hata ve zelleler, başkalarına nispetle hasene gibidir. Nitekim “(Müminlerden) Ebrârın hasenatı (Rasûl ve nebilerden) mukarrebînin seyyiatı gibidir.” denmiştir. Yani kendi haline nispetle günah gibi görüyorlar. Aynı şekilde isyanın anlamı terk ve muhalefet anlamına gelmektedir. Kelime itibariyle ister sehiv ister tevilden dolayı olsun muhalefet ve terk anlamındadır.

Şimdi bilesin ki, sana bura detayı ile açıklayacağımız bilgiler, peygamberlerin muaheze edilişiyle başkalarının muaheze edildiği gibi azaba uğrayacakları, dünyevî veya uhrevî hicaba müstahak olacaklarını ispat etmek için değildir. Bilakis, enbiya ve ulemanın âhiretteki dereceleri artsın diye yaptıklarıyla dünyada muaheze edildiklerini ve bu şekilde imtihan edilme sebebinin yaşadıklarıyla mertebeleri yükselsin diye olduğunu söylüyoruz. Nitekim Allâh Hz. Âdem hakkında: “Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti”⁶⁸⁶ diye buyurmuştur. Hz. Yunus için: Fakat

⁶⁸⁶ Taha 20/122.

rabbi onu seçip sâlihlerden eyledi.”⁶⁸⁷ Hz. Dâvûd hakkında: “Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı, güzel bir geleceği vardır.”⁶⁸⁸ Hz. Mûsa; “sana tevbe ettim.” dedikten Allâh O’na: “Ey Mûsâ!” dedi, “Ben, vahiylerimi göndermek ve konuşmakla insanlar arasında sana seçkin bir yer verdim”⁶⁸⁹ diye buyurmuş. Hz. Süleyman’ın fitne ve tevbesinden sonra: Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr, onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi.”⁶⁹⁰ Ve “Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır.”⁶⁹¹ Bu konuda buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır. İşaret sahibi mütekellimlerden bazı muhakkikler: “Peygamberlerin zelleleri zahirde zelledir; fakat hakikatte keramet ve yakınlık sebebidir.” deyip yukarıda değindiklerimize işaret etmişlerdir. Ayrıca ümmetin havası, evliya ve toplumun şariat bilginleri gibi peygamber olmayanlar da muaheze edileceklerini bilsinler diye peygamberler bu şekilde muaheze edilmektedir.

Dolayısıyla bunlar, peygamberlerin muaheze edilişlerinden kendilerinin de hesaba çekileceklerine inanacaklardır. Böylece bunlar nimete şükrü ve belalara karşı sabrı bırakmayacaklardır. Bunu da makamı yüce ve masum peygamberlerin başına gelenleri düşünüp; “Peygamberlerin başına bunlar geliyorsa muhabbet ve yollarının takipçisi olduğunu iddia edenlerin başına nasıl gelsin” diyerek elde edecektir. Denir ki, Hz. Yakub’un Yusuf’la imtihan edilme sebebi Yakub’un namâz esnasında uyuyan Yusuf’a muhabbetle bakmasıdır. Bazıları da şöyle demiştir: Yakub ve oğlu Yusuf bir gün beraber oturmuş kızartılmış et yiyip gülüyorlardı. Fakat komşularının yetim çocuğu et kokusunu alınca canı çekti ve ağlamaya başladı. O ağlayınca yaşlı ninesi de onun ağlamasına ağladı. Arada duvar vardı ve ne Yakub’un ne de Yusuf’un bundan haberi yoktu. İşte bu yüzden Yakub, Yusuf’a olan hasretinden gözleri akıp kör oluncaya kadar ağlamakla cezalandırıldı. Yakub cezalandırılma sebebini öğrenince ömrünün sonuna kadar evinin damına adam çıkartarak ona: “Aç olan Yakub’un evine gelsin.” diye seslenmesini emrederdi. Yusuf’ta büyük imtihanla cezalandırıldı. Ta ki, Allâh O’na yardım etti de kurtuldu.

⁶⁸⁷ Kalem 68/50.

⁶⁸⁸ Sâd 38/25.

⁶⁸⁹ Taha 20/144.

⁶⁹⁰ Sâd 38/136.

⁶⁹¹ Sâd 38/140.

Leys b. Said'den rivâyet edildiğine göre: Hz. Eyub'un imtihan edilme sebebi: Hz. Eyyub köy halkıyla beraber krallarının huzuruna çıkmıştı. Köylüler, krala yaptığı zulümleri dile getirip sert çıkmışlardı. Hz. Yakub ise ziraatına zarar gelmesinden korktuğundan kraldan korkup ona yumuşak davrandı. Bu yüzden Allâh tarafından cezalandırıldı. Hz. Süleyman'ın imtihanının sebebi ise: mahkemenin, karısının akrabası lehine neticelenmesini kalben arzulamasıdır. Bu konuda dile getirdiğimiz sözler âlimlerin nakillerinin doğruluğuna bağlıdır. Yoksa Allâh istediğini istediği şekilde imtihan edebilir. Zira Allâh yaptığından sorguya çekilemez. Belki de bu imtihanlar bebeğin acı sebebini bilmediğimiz gibi hikmetini bilmediğimiz sebeplerdendir. Şüphesiz Allâh halleri en iyi bilendir.

Hz. Âdem'in hikâyesi: "Bunun üzerine onlar o ağacın meyvesinden yediler"⁶⁹² daha öncesindeki: "ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين"/Şu ağaca (yani türüne veya bizzat ona) yaklaşmayın yoksa zâlimlerden (Asilerden) olursunuz."⁶⁹³ Buna göre yasaklama tahrîmîdir. Bazı âlimler: "ألم انهاكم عن تلكما الشجرة/Ben size o ağacı yasaklamadım mı?"⁶⁹⁴ âyetindeki ağacın üzüm ağacı olduğunu kimileri de başka başka ağaçlardan söz etmiştir. Âdem'in masiyetini bildiren "Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı" âyetinde isyan cahillik etti; kimi de hata etti olarak açıklamıştır. Allâh bize Âdem'in mazeretini de "Andolsun ki; Biz, daha önce Âdem'e de ahid vermiştik. Fakat o unuttu ve Biz onda bir azim bulmadık"⁶⁹⁵ âyetiyle açıklamaktadır. Bu şu mânâyâ gelmektedir: Âdem yapılan nehyin bizzat o ağaçtan mı yoksa türünden mi olduğu konusunda kararsız kalınca, Âdem'in ruhsatla amel etmeyip ağaçtan tümünden uzak durması gerekiyordu. İşte bundan dolayı Âdem'in "Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret" âyetinde kastedilen peygamberlerden olmadığı söylenmektedir.

Bu aynı zamanda Hz. Yunus için de geçerlidir. Nitekim Allâh: "فاصبر /Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yunus peygamber) gibi olma" diye buyurmuştur.⁶⁹⁶ İbn Zeyd b. Eslem (ö. 754), Âdem'in şeytanın kendisine olan düşmanlığını ve bu konuda Allâh'ın "فقلنا يا آدم إن هذا عدو لك ولزوجك فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى"/Ey Âdem!" dedik, "Bil ki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa

⁶⁹² Taha 20/121.

⁶⁹³ Bakara 2/35.

⁶⁹⁴ A'raf 7/22.

⁶⁹⁵ Taha 20/115.

⁶⁹⁶ Kalem 68/48.

mutluluğunu yitirirsin!”⁶⁹⁷ sözünü unuttuğunu söylemiştir. Bazıları da şeytanın O’nu aldatmak için kendisini nasihatçi olarak göstermesinden dolayı Âdem’in muahedeyi unuttuğunu söylemektedir.

İbn Abbas ise başka bir görüş sunmuştur. Kimi de Âdem’in muhalefetle yasağı helal saydığından değil bilakis şeytanın Allâh’ın adına yemin ederek ben size nasihatçiyim değişine kandılar. Zira Âdem ve Havva hiçbir varlığın yalan yere Allâh’a yemin edemeyeceğini düşünüyorlardı. İbn Cübeyr ise: “Şeytan onları kandırmak için Allâh’a yemin etti mümin Allâh’ın adına kanandır.” demiştir. Kimileri de Âdem’in muhalefet amacıyla değil unuttuğu için yediğini söylemiştir. “فakat o unuttu; biz onda (muhalefet etme konusunda) yeterli bir kararlılık görmedik”⁶⁹⁸ âyeti de bunu bunun içindir. Müfessirlerin büyük bir çoğunluğu âyette geçen (azm) kelimesinin kararlılık ve sabır anlamına geldiğini söylemiştir.

Şeyh Bekr İbn Ebû Füreke (ö. 1015) ve de başkaları Âdem’in yaşadığı bu olayın peygamberlikten önce vuku bulmuş olma ihtimalinin bulunduğunu söylemişlerdir. Bunun delili de “فعصى آدم ربه فغوى ثم اجتباه ربه فتاب عليه” Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı. Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti”⁶⁹⁹ âyetidir. Zira âyetteki seçkin kılınma ve tevbesinin kabul edilme hadiseleri isyandan sonra gerçekleşmiştir. Aynı zamanda “قال اهبطا منها جميعاً بعضكم لبعض عدو فإما يأتينكم مني إكينيز birden inin oradan, birbirinize düşman olarak. Size benden bir hidâyet geldiğinde bilersiniz ki hidâyetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur”⁷⁰⁰ âyetin siyaki da bu doğrultudadır. Bazıları da Âdem ve Havva Allâh’ın sözünü tevil ederek yediler. Onlar bu ağaçtan yerken Allâh’ın yasak ettiği ağaçtan yediklerini bilmiyorlardı. Zira Âdem nehyi ağacın türene değil muayyen bir ağaca tevil etmişti. Buna binâen “Âdem’in muhalefetten değil ihtiyatlı davranmamaktan tevbe ettiği” söylenmiştir.

Hız. Nûh’a gelince ismi Abdulğaffar’dır. Dualarında çokça ağlayıp yakardığından kendisine Nûh ismi verilmiştir. Hız. Nûh’un hikâyesi bilinen bir şeydir. Yaşadığı şeyin mazereti ise tevildir. Zira “قلنا احمل فيها من كل زوجين اثنين واهلك إلا من سبق عليه القول و من آمن و ما آمن معه إلا قليل” Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve imân

⁶⁹⁷ Taha 20/117.

⁶⁹⁸ Taha 20/115.

⁶⁹⁹ Taha 20/121-122.

⁷⁰⁰ Taha 20/123.

edenleri gemiye bindir!"⁷⁰¹ geçen “و اهلك/ve ehleke” aileni de kelimesinin zahiri genellik arz etmektedir. Ailenin bütünü bu tufandan kurtulacak anlamını ifade ediyordu. Binâenaleyh Nûh duasında bütün ailesinin kurtulmasını istedi. Dolayısıyla Nûh bilgisi kendisinden gizlenmiş ve (aile fertlerinin istisnaya dâhil olduğunu bilmeyerek) istisna edilmiş kişilerin kurtulmasını diledi. Bu Nûh’un ailesini kurtarılacağına dair Allâh’ın vadinde şüpheye düştü anlamında değildir.

Nihâyette Allâh Nûh’a helak olan aile fertlerinin küfrü sebebiyle kurtarmaya söz verdiği ailesinden olmadıkları açıklamış ve onlar hakkın da kendisinden istekte bulunmasını yasaklamıştır. Hz. Nûh yapmış olduğu bu tevil nedeniyle muaheze edilip cezalandırılmıştır. Hz. Nûh Allâh’a karşı yapmış olduğu bu girişim ve kendisine isteme izni verilmeyen kişileri isteme cüretinde bulunduğundan dolayı korkuya kapılmıştır. Bu konuyu tartışanların dediğine göre Hz. Nûh Oğlunun kâfir olduğunu bilmiyordu. Zira oğlu münafık olup annesine tabiydi. Bu âyet hakkında başka şeyler de söylenmiştir. Bunlardan da anlaşıldığı üzere Nûh’un tevil ve ne izin verilen ne de men edilen kişileri isteme girişiminden başka bir günahı yoktur.

Hz. Mûsa’nın yumrukla öldürdüğü kişiyle yaşadığı olaya gelince: Allâh nassında, öldürülen adamın Mûsa’ya düşman olduğunu ve onun Firavun’un dini üzerine yaşayan Kıptilerden olduğunu beyân etmiştir. Bu konuya değinen bütün âyetler olayın nübüvvetten önce geçtiğini göstermektedir. Zira Hz. Mûsa bu olaya karıştıktan sonra orayı terk ederek Hz. Şuayb’ın yanına gitmiş, kızıyla evlenmiş, Hz. Şuayb’ın yanında on yıl veya daha fazla bir süre kaldıktan sonra kendisine peygamberlik verilerek Firavun’a elçi olarak gönderilmiştir. Katade Hz. Mûsa’nın adama silahla değil sopayla vurduğunu, öldürme amacıyla vurmadığını, kaldı ki adamın kâfir olduğundan hareketle, bunda masiyet olmadığını söylemiştir. Hz. Mûsa’nın adamı öldürdükten sonra "Bu şeytanın işidir."⁷⁰² “قال رب اني ظلمت نفسي فاغفر لي/Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim; beni bağışla!”⁷⁰³ demesi de, emir almadan bir insanı öldürmemesi gerektiği içindir.

Nakkaş ise şöyle demiştir: Mûsa adamı kasten veya isteyerek öldürmedi. O sadece zulmün önüne geçmek için yumruk vurmuştu. Ayrıca bu olayın peygamberlikten önce olduğu söylenmiştir. Nitekim “Mûsâ korku

⁷⁰¹ Hud 11/40.

⁷⁰² Kasas 28/15.

⁷⁰³ Kasas 28/16.

içinde etrafı gözetleyerek oradan ayrıldı. "رب نجني من القوم الظالمين/Rabbim! Beni zâlimler topluluğundan kurtar" dedi."⁷⁰⁴ "Medyen suyuna vardığında orada hayvanlarını sulayan bir grup insanla karşılaştı⁷⁰⁵ ve kıssaya dair diğer âyetlerden de bu anlaşılmaktadır. Zira nübüvvet kendisine adam öldürme hadisesinden çok uzun zaman sonra verilmiştir." Hz. Mûsa'nın hikâyesini ve Firavun'la yaşadığı olayları anlatan âyetlerde geçen: "وَفَتْنَاكَ فِتْنًا/Biz seni ciddi sınavlardan geçirmiştik"⁷⁰⁶ cümlesinin, art arda imtihanlardan geçirdik anlamındadır. Bunların da: tabuta konulması, nehre atılması, Firavun'un eline düşmesi gibi daha nice benzeri imtihanlar olduğu söylenmiştir.

İbn Cübeyr ve Mücahid ise Arapların "فَتَّنْتَ الْفُضَّةَ فِي النَّارِ/Gümüşü ateşle sınadım" sözünden, yani "Gümüşü diğer maddelerden arındırmak ve saf hale getirmek için ateşte erittim" cümlesinde olduğu gibi ayırt etmek ve benzetmek anlamına geldiğini söylemişler. Fitne kelimesinin ıstılahtaki özel anlamına gelince: test, sınama ve özündekini açığa çıkarma anlamlarına gelmektedir. Ancak şer-î literatürde hoşlanılmayan şey demektir. Böylece peygamberlerin ismetine inanmanın vâcip olduğunu anlamış oldun. İslam, peygamberler hakkında neyin vâcip, caiz veya neyin yasak olduğunu bilmeyen bazı cahilleri peygamberlerin yüce şanlarına layık olmayan inançlardan sakındırmak adına nübüvvet ve risâlet sahibi kişilerin yüceltilmesini gerekli kılmıştır. Şüphesiz bunlar ilimden habersiz ve de cahilliklerinin farkında olmadıklarından peygamberler hakkında bir tenzih duyduklarında bunun fuzuli bir ilim olduğunu düşünüp bu konuya değinmektense sessiz kalmanın evla olduğunu sanıyorlar.

Ulema gözümüzdeki perdeyi kaldırmak için ismetin usûlü'l-fıkıh'taki zaruriyetine işaret ederek ikinci bir faydasından söz etmişlerdir. Zira fıkha dair sayısız mesele bu ilmin esaslarından türetildiğinden ve fakihlerin ihtilaf kargaşasını önlemek, şer, fitne ve husumeti tahrik etmeme adına peygamberin söz ve davranışlarını hükmün esaslarından biri haline getirmişlerdir. Peygamberin söz ve davranışları usûlü'l-fıkıhın önemli bab ve usûllerinden olması hasebiyle Hz. Peygamberin söz ve tebliğdeki doğruluğunu gerekli hale getirmiştir. Bu aynı zamanda Hz. Peygamberin sehiv (yanılgı) ve bilerek büyük günah işlemekten masum olmasını gerektirmektedir. Peygamberlerin küçük günah işlemesinin caiz olup olmadığı veya bir fiilin sadece

⁷⁰⁴ Kasas 28/21.

⁷⁰⁵ Kasas 28/23.

⁷⁰⁶ Taha 20/40.

peygamberlerden sadır olması hasebiyle örneklik teşkil edip etmeyeceği meseleleri ise ihtilaf konusudur. Ebû Hanife, Malik ve Şafii'nin arkadaşlarının büyük bir çoğunluğu hiçbir karineye ihtiyaç duyulmaksızın peygamberlerin söz, fiil ve hayatlarına uyulması gerektiği konusunda hemfikirler.

Üçüncü faydaya gelince: kadı ve müftülerle ilgilidir. Hz. Peygambere yakışık olmayan bir şey isnatla karşılaşan ve bunun Peygamber hakkında caiz mi değil mi, alimlerin icma edip etmediği veya ihtilaf konusu olup olmadığını bilmeyen kadı veya müftü, kendisine bu konuda bir soru sorulduğunda veya bununla ilgili bir davayla karşılaştığında neye göre cevap verecektir? Sarf edilen sözün Peygambere hakaret mi övgü mü olduğuna nasıl hükmedecektir. Dolayısıyla bu konuya vakıf olmayan kadı veya müftü, vereceği hükümle ya haksız kanı karam olan bir Müslümanın kanının akıtılmasına sebep olacaktır ya da Peygamber'in itibarını zedeleyen birisini alması gereken cezayı düşürecektir.

Peygamberlerin masumiyeti konusunda olduğu gibi, meleklerin masumiyeti de usûl erbabları, müçtehit alimler, muhakkik müfessirler ve muhaddisler tarafından ihtilaf konusu olmuştur. Yüce hal ve hoş makamlar sahibi mutasavvıf ve batın uleması meleklerin peygamberler gibi hata, unutkanlık, gaflet ve ihmalkârlık gibi şeylerden masum olduklarını, söylemişlerdir. Salih sahâbe ve tabiinin konuyla ilgili keşiflerine dair nakiller, aklî ve naklî deliller de bu doğrultudadır.

Kadı Ebû Abdullâh Muhammed b. Halef el-Murabîti: “Herkim Muhammed (sav) yenildi derse Peygamberin mertebesini düşürdüğünden tevbe etmesi istenir; etmezse öldürülür. Zira Peygamber emrinde tam bir basiret ve ismeti kesin olduğundan bu gibi şeyler Peygamberin nefsi özelliğinde mümkün değildir.” demiştir.

Müslim'in Ebû İshak'tan naklettiğine göre, adamın biri Berâ'a gelerek, “*Ey Ebû Umâre! Huneyn günü savaş alanından kaçtınız mı?*” diye sordu. Bunun üzerine Berâ" şöyle dedi: “*Hayır vallâhi, Allâh'ın Peygamberi'nin kaçmadı. Lâkin genç bir grup silahsız, zırhsız bir şekilde iyi ok atan bir kavim olan Hevâzinliler'le karşılaştılar. Havâzinliler onları yoğun bir ok atışına tuttu. Bunun neticesi bu kuvvetler bozguna uğradı ve düşman askerleri Resûlullâh'a (sav) yöneldi. O sırada Resûlullâh (sav) beyaz katırının üzerindeydi*” demiştir. Bu hadisi ayrıca Buharî de rivâyet etmiştir.

Endülüs fukahası İbn Hatim et-Tuleytî (ö. ?)'yi Peygamber'i aşağılamaktan ve münazaralarında Peygamber'e yetim, (Hz. Ali'yi

kastederek) dişi aslanın kayınbabası gibi isimler kullanmasından ve Peygamber'in zühdünün isteğe bağlı değil mecburi olduğunu, şâyet yiyecek bir şey bulsaydı yerdı gibi sözler sarf ettiği için idama mahkûm ettiler. Bu onun cahilliğine delalet etmektedir. Zira Hz. Peygamber kral peygamberlik ve kul peygamberlik arasında muhayyer kılındığında O (sav) fakirliği seçerek, “*Bir gün sabreder; bir günde doyar şükrederim.*” demişti. Bu tercihi celal övgüsüne ve cemal vasfına mazhar olmak içindi. Zira Allâh'ın kuluna seçtiği kulun kendisine seçtiğinden daha hayırlıdır. Allâh'ın: “يا ايها الرسل كلوا من الطيبات و اعملوا صالحا /Ey peygamberler! Tertemiz nimetlerden yiyip için...”⁷⁰⁷ âyetinde buyurduğu gibi Hz. Peygamber'in güzel yemeklerden de yediğine şüphe yoktur. Fakat mülhitler, Hz. Peygamberin zühdünü karalamak ve fakrını tahkir etmek amacındadırlar. Oysa Hz. Peygamber övünmekten utanır, rabbine karşı mütevazı ve işlerinde sıradandı.

Aynı şekilde Kayrevan fakihleri ve Senûn'un arkadaşları İbrâhim el-Fezzazî'nin öldürülmesi için fetva verdiler. Bu kişi; şair, edebî ve aklî ilimlerde çok maharetli biriydi. Fakat şer-i ve naklî ilimlerde iyi olmadığından iyi bir beladan geçti. Bu aynı zamanda kadı Ebû'l-Abbas'ın meclisine giderek ilmî konu ve meselelerde münazaralara katılırdı. Fakat Kur'an, enbiya, evliya ve Hz. Muhammed'i alaya alan ifadeler kullandığına dair şikâyet edilip ispat edilince kadı Yahya b. Amr ve başka fakihlerin de bulunduğu mahkemede Ebû Abbas öldürölüp asılmasını emretmiştir. Bu karar üzerine önce hakaretler edilip ardından ölünceye kadar karnına bıçak saplandı. Öldükten sonra da baş aşağı asıldı. Daha sonra da indirilip yakıldı. Böylece âhîret azabından önce dünyada yanmış oldu. Bazı tarihçilerin anlattığına göre, asıldığı ağaç kaldırılıp eller kendisinden çekilince ağaç dönerek Fezzazî'nin yüzünü kıbleden çevirmiştir. Daha sonra da bir köpek gelerek kanından içmiştir.

Ebû'l-Hasan el-Kabisî de Peygamber'e (sav) Ebû Talib'in yetim devecisi diyenin öldürölmesine fetva vermiştir. Zira Peygamber her ne kadar yetim olsa da deveci demesiyle Peygamberi aşağılamak istediği açık ortadadır. Bundan Allâh'a sığınırım.

Kişi Hz. Peygamber (sav) hakkında konuşunca hürmet ve saygıya dikkat etmelidir. Diline dikkat etmeyi ihmal etmemelidir. Peygamber'in (sav) ismini anınca üzerinde edep belirtileri görölmelidir. Bu konuda Allâh'tan korkmalıdır. Peygamber'in insanlardan gördüğü baskı ve zorluklardan söz

⁷⁰⁷ Mü'minûn, 23/51.

ettiği zaman içinde merhamet ve yanma hissedip düşmanlarına karşı kin beslemelidir. Gönlünde Peygamber'in çektiği sıkıntıları defetme adına kendini feda etme veya yardım etme imkanı olduğu takdirde bunu yapma arzusu taşımalıdır.

Bu söylediklerimiz Kur'an için de geçerlidir. Rahmet âyetlerini okuyunca hoşnut olup uzatmak azap âyetlerini okuduğunda daralıp ibretler çıkarmak gerekir. Aynı şekilde Allâh'ın Peygamber'i her halükarda nasıl koruduğundan veya Peygamber'in eylem ve söylemlerinden konuştuğunda imkan dahilindeki en güzel sözcükleri kullanıp tabirin edebine dikkat etmelidir. Cahillik, yalan ve ma'siyyet gibi zahiri hoş olmayan lafızları terk etmeli ve de bu örneklerde olduğu gibi mânâları münasip olmayanları ne Hz. Peygamber'e ne de diğerler peygamberlere isnat etmemelidir. “*Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?*”⁷⁰⁸ âyetindeki “Dalen” gibi Kur'an'da geçen bazı tabirleri kendine dayanak yapmamalıdır. Bu, “İmanın tafsilatını bilmiyordun” anlamındadır ki, “*Sen kitap nedir, imân nedir bilmiyordun*”.⁷⁰⁹ âyeti de bu mânâya işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in “*İbrâhim üç yalandan başka yalan söylememiştir.*” Dolayısıyla İbrâhim yalan söylemiştir mânâsına gelmektedir. “*Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.*”⁷¹⁰ âyeti de aynı şekildedir. Dolayısıyla Allâh ve Peygamber'i istediklerine istedikleri tabiri kullanabilirler. (Fakat bu bizim için geçerli değildir.)

Kişi Peygamber'in sözlerinden söz ederken edebe dikkat ederek “Acaba dil sürçmesi haricinde sözünde hilaf mümkün müdür?” ve benzeri kavramlar kurarak direk yalan kelimesini kullanmamalıdır. Peygamber'in ilminden konuşunca “Acaba kendisine öğretilenin dışında bilmeme gibi bir durum söz konusu mudur?” ya da “Acaba bazı şeyleri bilmediğinden mi kendisine vahiy gelirdi.” tarzı cümleler kurup direk cahil dememelidir. Zira cahil kelimesi kaba ve çirkin bir tabirdir.

Peygamber'in eylemlerinden konuşurken: “Acaba bazı emir ve nehiylere uymamaları, bazı küçük günahları işlemeleri veya hilafü'l-evlaya göre amel etmeleri veyahut zelleleri olması mümkün mü” demek; direk isyan etmeleri, günah işlemeleri veya şu bu vs. günahları demekten daha doğru ve de edebe daha uygun olacaktır. Zira daha önce belirttiğimiz gibi Peygamber'e hürmet ve saygı göstermek gerekmektedir.

⁷⁰⁸ Duhâ 93/7.

⁷⁰⁹ Şûrâ 42/52.

⁷¹⁰ Ta-ha 20/121.

Maalesef bazı alimlerin Peygamber hakkındaki sözlerinde edebe riâyet etmediklerini gördüm. Bu onların çirkinlikleri olup sözlerini onaylamam mümkün değildir. Bazı despotların edebe dikkat etmeyerek Hz. Peygamber'e iftira edip söylemediği şeyleri O'na (sav) isnat edip ve bunun üzerinden Peygamber'i tenkit ettiklerini ve de söylenmeyecek sözler sarf ettiklerini gördüm ki bu tür söylemler küfürdür. İnsanlar kendi aralarındaki konuşmalarında konuşmanın edebine, hüsnü muaşeret ve hitap kurallarına dikkat ediliyorsa; Peygamber hakkındaki söylemlerinde de dikkat etmeleri gerekmekte ve edebe bağlı kalmak daha doğru ve elzemdir. Sözün güzelliğine göre bir şey güzelleştirip çirkinleştirirken; bir olayın yazılıp güzelce tabir edilmesine göre de olay büyür veya basitleşir. Nitekim Peygamber (sav) *“Sözde muhakkak bir sihir bulunmaktadır.”* diye buyurmuştur.

Hiz. Peygamber hakkındaki bazı şeyleri reddetmek veya onu tenzih etmek adına *“Peygamber'in yalan söylemesi, büyük günah işlemesi ve hüküm verirken zulmetmesi mümkün değildir”* gibi cümlelerde açıkça dile getirmesinde bir sakınca yoktur. Fakat yine de bunu söylerken üzerinde Peygamber'e karşı edep ve saygı emareleri bulunmalıdır. Zira sadece Peygamber'in ismini anarken gereken saygıyı göstermesi gerekirken bu gibi durumlarda buna daha çok özen göstermelidir. Nitekim ümmetin öncüleri selef-i salih Peygamber'in sadece isminin anılmasıyla renklerinin değişmesi, ağlama ve titreme gibi ağır bir hale girerlerdi). TERCÜME BİTTİ

Velhâsıl ahlâk ve evsâfu'n-Nebiyy sallallâhu aleyhi ve sellem nev-i benî Âdem'in ekmeli olup mübarek cism-i şerifi güzel olup ve cümle azası münasip, endamı gâyet matbu', alnı ve göğsü ve iki omuzlarının mabeyni geniş, boynu uzun ve mevzun ve gümüş gibi saf olup sa'ir enbiya-yı izam hazeratı da tamu'l'a'za ve güzel idiler. Omuz-u nebevi ve pazuları ve baldırları iri // 239 // ve kalın idi ki tafsilatı yukarıda geçti.

Sahâbe-i kirâm aleyhimu'r-rıdvân bilâd ve cibâl ve bu adaya münteşir olduklarından onların adedi muayyeninde cem' ve te'ayyünleri müteaddiddir. Ancak haccetü'l-vedâ'da 100 binden ziyâde mevcudiyetleri sabit ve cümlesi sahibü'ş-şefa'atı gördükleri vak'idir. Ebû Zür'a (ö. 878) rivâyetinde *“إنه مات /رسول الله و اصحابه مائة الف و اربعة عشر الف و هم الكبار*

ashabuhu miete elfin ve erbaate aşere elfin ve humu'l-kibar"⁷¹¹ yani 114 bin sahâbe olduğunu beyândan maksad kebirleridir.

Sahâbe-i kirâm hak peygamberi sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerine olan ta'zim ve teberrükleri nihâyet derecede idi. Mesela Halid b. Velid (ö. 642)'in kalensevesinde (külâh) mûy-i anber bûylarından (anber kokulu saçından) birkaç tanesi teberrüken var idi. Bir muharebede kızgınlığında kalensevesi düştüğünde onu rabta uğraşdığında çok şehit düştüğünü gören kumandanlardan Ebû Katade (ö. 674) "Halid ne duruyorsun" dediğinde "Kalenseve'de mûy-i seadet-i peygamberi vardır, korktum ki benden bereket ve mahabbeti za'il olup encâs olan küffâr yedine düşse, onu rabta uğraştım" diye cevap verdi.

Peygamber-i zişan efendimiz imânın temekkün ve ittiba' ve işba' ve kabilelerinin İslâm'a idhalini ve kabul-i ahkâmını murad ve hikmeti izhar buyurdukta makasîd-ı uhreviyye hususunda tatlı tatlı lisân-ı leyyin ile rüesâyı kavm-i küffâr ve münafikin için tekellüm buyururlar idi. Nitekim Şeyhan rivâyetinde Uteyne b. Husayn el-Fezari (ö. 719) kable'l-İslâm Peygamber-i zişan sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize geldiğinde ve duhul istizan ettiğinde "إن من شر الناس من اتقاه الناس من شره" /İnne min şerri'n-nasi men ittekahu'n-nasu min şerrihi"⁷¹² Buhari rivâyetinde "بئس ابن العشيرة و أخ" /Bi'se ibnu'l-aşireti ve ehi'l-aşireti"⁷¹³ Tirmizi rivâyetinde "أو أخو العشيرة/ev ehu'l-aşire" (kabilenin kardeşi) buyurdu.

Duhul ettiğinde kelâm-ı leyyin ve inbisat ve onunla dahk ve vech-i seadetlerini talk buyurdu. Hurucundan sonra Tirmizi'de "فلما خرج قلت يا رسول الله قلت ما قلت ثم انت له القول /Felemma harace kultu ya resulallâhi kulte ma kulte sümme elente lehu'l-kavle"⁷¹⁴ Hazret-i Aişe (ö. 678) söyledi, "Yâ Aişe! "إن من شر الناس من شرار الناس /inne min şirarinnasi" (insanların şerlileri) diğer rivâyette "إن من شر الناس عند الله منزلة يوم القيامة من اتقاه الناس لشره /Inne şerranesi indallâhi menzilete yevme'l-kıyame'ti men ittekahu'n-nasu lişerrihi" (Allâh katında insanların kıyamet günü en şerli olanı, insanların şerrinden korktuğu kimsedir)

Sahibu'l-hilm ve ş-şefkati sallallâhu aleyhi ve sellem **Mürcez** isminde beyaz atını raufun bi'l-mü'minin efendimize satıp parasını aldıktan sonra tekrar li hikmetin (bir hikmetle) yine para istemeye gelip "Paramı verdigine

⁷¹¹ Resulullâh vefât ettiğinde ashabının büyükleri yüz on dört bin kişi idiler.

⁷¹² Tirmizi, *Sahih*, Hadis no. 1996; "İnsanların en kötüsü, insanların şerrinden korktuğu kimsedir".

⁷¹³ Aişe'nin oğlu ve kardeşi ne kötüdür.

⁷¹⁴ Ya resulallâh! Önce dediğini dedin sonra sözü ona yumuşattın".

şahidin var mı?” dedi. “Bana kim şahit olur?” Buyurduğunda Hüzeymetü'l-Ensari (ö. 657); “A’rabi sattığı atın parasını aldığına ben şahidim” dediğinde; “Hazır olmadığın şeye nasıl şahadet edersin?” kelâm-ı hikmet amizini istifsarında; “Ya Resulallâh semadan nazil olup emir buyurduğun ahkâm ve evamire bila şek ve la şüphe şerefriz buyurulduğuna görür gibi bildiğimden bu Araba “Onun parasını verdim” buyurduğunda “Bila şüphe görür gibi vermiş olduğuna ben şahadet ederim” cevap verdiğinde Cezime’nin şahadeti iki şahadet yerine kabul edilmek meziyeti ihraz etmiştir. Bu şahadet-i Hüzeyme (ö. 657) radiyallâhu anhin hikmeti ve mu’cize-i nebevî, Hazret-i Ebûbekir ve Osmân radiyallâhu anhuma zaman-ı hilafetlerinde cem’ ve etrafa neşr kılınan kelâm-ı kadimin müteferrik bulunan suver-i Kur’ân’iyyeyi bir yere cem’inde Zeyd ibn Sabit (ö. 665) riyasetinde bulunan hıfz ve Kur’ân’ın ayât-ı Kur’ân’iyyenin tesebbütünde nîkdir (iyidir) min ba’d asla muhalefet-i ayât-ı Kelâm-ı kadime meydan kalmamak için huzur-i seadette her bir ayâtın vakit ve zaman ve saatini ve ne hususa mebnî şeref nüzulunun iki şahid-i adl olmak şera’itiyle ketb ve tahrir ediyorlar idi.

Zeyd ibn Sabit ve sa’ir kurra sure-i Beraetin ahirinde olan âyeti biliyorlar idi. Lâkin şeref nüzulünün vaktini iki şahit bulunamadığından gâyet ve nihâyet derecede müncer iken taharriyâta başlanıp ve suâl olunduysa da cemi’-i sahâbe bu âyetten ma’ada ayât-ı Kur’ân’iyyenin tamamını iki şahit ile isbat etmişlerken, ancak Hüzeyme el-Ensari (ö. 657) bu âyetin şeref nüzulün isbat ettiğinde o zaman mu’cize-i bahire-i Sultanü'l-kevineyn ve Resulü’s-sakaleyn sallallâhu aleyhi ve âlâ âlihi ve eshabihî ve ensarihi ve esharihi hazretlerinden şerefriz olan; “Her kime Hüzeyme şahadet eder ise iki şahit makamda kaim ve kabul olmasını sahâbe-i kirâmın hamelesi indinde müsellemler bulunduğuna mebnî hey’et-i kurra tasdikıyla o âyeti tahrir etmiştir.

Peygamber-i zîşan efendimizin her umuru ümmetine talime mebnî idi. Netekim harem-i mahteremeleriyle mülatafa buyurur ve Havla nâmında attar bir kadın Hazret-i Â’îşe validemizin huzuruna gelip muhabbet ve evamir-i şer’iyyeyi öğrenip güzelcesine tedkik ederken zevceyn beyninde vâki’ // 240 // olan hukukdan bahs ederken Sahibü'l-miraç efendimizin sem’-i seadetlerine vasıl olunca buyurmuştur ki; “Bir hatun zevcinin hanesinde ıslah ve bir mahallini düzeltmek muradla yerinden bir nesneyi kaldırıp diğer tarafa bıraktığında bir sevap yazılır ve bir günah mahvolur (silinir) ve cennette derecesi bir kat daha âlî olur. Hamli zuhurunda gece ka’im ve gündüz sa’im sevabı ve fi sebilillâh ğaza etmiş sevabı ve cem’-i viladeti zuhurunda ona her defası için kul azad etmiş sevabı ve evlatların emzirdikte bir köle sevabı

verilir. Ve memeden kesdikte o kadın için semadan bir münadi ve bir ay hatun şimdiye kadar geçmiş ömrün için senin amelin kifâyet eyledi. Baki ömrün için amelini yenile, ona sa'y iledir" buyurunca Hazret-i Â'îşe radiyallâhu anh ferahından "فيايا لكم ايها الرجال/feya'ban leküm eyyüherricalu"⁷¹⁵ dedi.

Peygamber-i zîşan efendimiz tebessüm buyurarak "Ricâlden bir kimse mûravede ve mûcama'a kasdıyla zevcesinin yedini ve elini tuttuğunda bir sevab ve müa'neka ettiğinde 10 sevap, zevcesine yakınlık ettiğinde la yu'ad ve la yuhsa sevap yazılır ve gusûl etmek için kıyamında cesedinin üzerinden su geçtikçe tüyü başına bir sevap yazılır ve o miktar günahı afv olur, cennetteki dereceleri ref olunur ve guslû için ona verilecek sevap, dünya ve ma fihadan daha hayırlıdır. Meleklerle onunla mübâhat olunur gece vakti mesrur dide ruşen olarak yatağından kıyamla cenabetten gusûl eder. Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretleri Rabbisi olduğunu yakîn eder. Ey melekler! Sizler şehadet ediniz ki onun günahlarını afv ve mağfîret eyledim, buyurur" diye kelâm-ı hikmet âmizine ve zevceyn beyninde olan muhabbet ve hüsn-ü idareye ne kadar elverişli olduğunu t'alim buyurmuştur.

Sahib-i şefa'at sallallâhu aleyhi ve sellem her vakit vah-yi ilâhiyi Cebra'il vasıtasıyla telakki buyurduğu ve umur ve ef'alinin kâffesinde hikmet ma la nihaye olduğun şüphe götürmez. Cebra'il'i bazı sahâbe de görmüştür. İbn Abbas (ö. 687) ve Usame (ö. 681) ve gayrıları Dıhle el-Kelbi (ö. 670) suretinde görmüşlerdir. Sahiheynde Sa'd ibn Ebi Vakkas (ö. 674) beyaz elbise üzerlerinde olarak recûl suretinde Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz sağında ve solunda Cebra'il ve Mika'il'i görmüştür. *Müslim Şerif*'te "رَأَيْتَ عَنْ يَمِينِ رَسُولِ اللَّهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ يَوْمَ أَحَدَ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بَيَاضٌ مَا رَأَيْتُهُمَا قَبْلَ وَ لَا" بعد/Raeytu an yemini rasulillâh ve an şimalihi yevme Uhud aleyhima siyabu beyazin ma raeytuhuma kablu ve la ba'du" (Uhud günü Resulullâh'ın sağında ve solunda ne daha önce ne de daha sonra hiç görmediğim beyaz elbiseli iki kişi gördüm). Beyhaki (ö. 1066) rivâyetinde, Hazret-i Â'îşe (ö. 678) ve Şeyhan rivâyetinde Ümmü Seleme (ö. 680) Cebra'il'i görmüşlerdir. Binâenaleyh mela'ike imân etmek aka'iddendir.

⁷¹⁵ "Ey erkekler! Yazık size!"

FASL-I EVVEL

Sahâbe-i Kirâm'ın Tabakâtı ve Hulefâ-yı Erba'anın Şemâilleri Beyânında ve Altı Nev' Üzeredir

Sahâbe-i kirâm dört ta'ife ayrılr. **Birinci**, sabikin-i İslâm denir ki ayât-ı celile ve ehadis-i nebevi ile hal ve şanları temvih edilmiştir. İbtida Hatice el-Kübra (ö. 620) ba'dehu Ebûbekir Sıddık (ö. 634) sonra Ali (ö. 661) ba'de azatlı kölesi Zeyd ibn Sabit (ö. 665), beşinciye Ebû Zer el Gaffari (ö. 652) rivâyet de olunur. Sonra Osmân bin Affân (ö. 656) ba'de Abdurrahmân bin Avf (ö. 654) sonra Sa'd ebi Vakkas (ö. 674) ba'dehu Zübeyr ibn Avam (ö. 656) sonra Talha bin Ubeydullâh (ö. 656), Ebû Ubeyde bin Cerrâh (ö. 639), Hazret-i Ömer kız karındaş kocası Said bin Zeyd (ö. 671) ev Osmân ibn Maz'un (ö. 624) ve Erkam (ö. 673) ve Ammar ibn Yasir (ö. 657) ve Bilal-i Habeşi (ö. 640) ve Ammâr'ın valideynidir.

İkinci tabaka, Hazret-i Ömer'in İslâmiyet'le ma'a ba'de İslâm'la müşerref olanlardır. **Üçüncü**, Hazrec kabilesinden Ebû Uname Esad bin Zürrare (ö. 623), Rafî' bin Malik (ö. 625), Kutbe bin Amir (ö. 650) ve Ukbe bin Amir (ö. 678), Haris bin Abdullâh (ö. 655) Akabe'de biat edenlerdir. **Dördüncü**, Hazrecilerden) Muaz bin Haris (ö. 657), Zekvan ibn Abdikays (ö. 625) ve Ubade Bin Samet (ö. 655), Abdullâh bin Yezid bin Sa'lebe ve Evs kabilesinden Ebû Haşim bin Tihan (ö. 642) ve Uveyym bin Saide (ö. 643) ve 70 kadar Medine ahalisinden ikinci sene akide biat etmişlerdir ki fîma ba'd şirk ve zina ve sirkat ve iftiradan ve evlatlarının kızlarını öldürmemek üzere biat vâki' olmuştur.

Efdal-i ashab ale't-tertib, hulefa'i erba'a ba'dehu efdal-i nâs aşere-i mübeşşerenin bakileridir. Sonra 317 zevât-ı ashab-ı Bedir'dir. Ba'dehu 700 zevât-ı ashab-ı Uhud bakiyesidir. Sonra 1400 bey'atu'r-Rıdvan'ın bakiyesi olan 1400 zevâtı ki alâ kavî: “والسابقون الاولون من المهاجرين و الانصار/Vessabikune'l-evvelune mine'l-muhacirine ve'l-ensar”⁷¹⁶ âyet-i celilesiyle sena buyurulan bunlardır. Celalettin Devvânî (ö. 1502) dedi ki ehl-i Bedir ve ehl-i bey'at-ı Rıdvan şanlarında ehadis-i sahiha te'aruz etmiştir. Ehl-i cennet oldukları *Buhari Şerif*'te bunları zikrinde dua müstecabdır mükerreren tecrübe // 241 // olunmuştur. Sair ezvac-ı tahirât ehlü'l-meniyye diyor. Bey'atu'r-Rıdvan'dan sonra ki müsâlaha-i Hudeybiyye denir. Sekizinci sene-i Hicriyesinde Benî Sehm eşrafından ve dehat-ı Araptan Amr bin As (ö.

⁷¹⁶ “Muhacir ve Ensardan gelip geçen ilkler...”.

664) ve Benî Muhzum eşrafından fenni harb kendisine dad-ı Hak olan seyfû'l-meslul Halid bin Velid (ö. 642) ve Kabe-i Muazzama Perdedârı ve miftah-ı Kabe'nin sahibi Abduddar oğullarından Osmân bin Ebi Talha (ö. 662) ve onlar ile hicret edip gelen ashab-ı kirâm efdal olanlardır.

Ashâb-ı kirâm gerek ümem-i salife ricalinden ve gerek sonra gelen evliya-yı izam ve ulema-yı a'lamdan efdallilerdir. “إن الله اختار اصحابي على العالمين” İnnellâhehtare ashabi alel'l-alemin siva'n-nebiyyine ve'l-mürselin و المرسلين /İzâ zükire ashabi femsiku“718 إذا ذكر اصحابي فامسكوا”717 mürselin ایاکم و مشاهیر”719 اكرمو اصحابي فإنهم“719 إياكم و مشاهير”718 reva't-Tirmizi. “إلى الله في” ekrimu ashabi feinnehum hiyarukum“720 أكرموه عذرا لا تتخذوه غرضاً لللعن من بعدي بعد موتي أى هدفا ترمونهم بالمنكرات و الفواحش فمن أحبهم“ (hedef almayın) Leluine min ba'di (ba'de mevti)” ey hedefen termunehum bi'l-münkerati ve'l-fevahişi femen ehabbahum fimen iyyahu uhibbuhum ey (yani) fe uhibbuhum bimahabbeti bihakki enne'l-mahabbeti'l-müteallikati bihim ayne'l-mahabbeti'l-müte'allikati bi”.722 و من ابغضهم فيغض هكذا من البغض و من اذا هم فقد“722 La tesubbu ashabi felev enfeka ehadukum kulle yevmin misle Uhud zeheben ma belağa meda haddihim eshabi vela nusayfuhu”724 bunun emsali ehadis-i nebevi ve ayât-ı Kur'ân'iyyedeki senalarına nihâyet yoktur.

Alleme-i Taftazani (ö. 1390) aleyhirrahme *Şerh-i Aka'id*'inde “ قال عليه السلام ابو بكر في الجنة و عمر في الجنة و عثمان في الجنة و علي في الجنة و عبد الرحمن بن

⁷¹⁷ Allâh ashabımı, nebiler ve resuller hariç alemlere üstün kıldı.

⁷¹⁸ Ashabımdan söz edildiği zaman tutunun.

⁷¹⁹ Ashabımın önde gelenleri konusunda dikkatinizi çekerim.

⁷²⁰ Ashabıma ikram edin. Onlar sizin hayırlılarınızdır.

⁷²¹ Tirmizi, *Sahih*, Hadis no. ; Allâh Allâh. Ashabım hakkında uyarıyorum, ileri geri konuşmayın.

⁷²² İbnu'l-Esir, *Camii'l-'Usul fî Ehadisi'r-Resul*, Beyrut 1972, C. 8, s. 553; “Benden sonra (ölümünden sonra) kim onları hedef alırsa, onlara kötü isnatla söverse lanetlenir. Kim onları severse, ben de onu serverim. Yani sahabeyi seveni, onlara sevgisi ölçüğünde muhabbetimle severim”.

⁷²³ İbn Hibban, *Sahih*, Hadis no. 7256. Onları üzen kendisi de üzüldür. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiştir. Bana eziyet eden Allâh'a eziyet etmiştir. Allâh'a eziyet edeni ise Allâh'ın yakalaması yakındır.

⁷²⁴ İbn Mâce, *es-Sahih*, Hadis no. 132; “Ashabıma sebbetmeyin, sizden biri Uhud kadar altın infak etse, ashabıma hatta yarısına ulaşamaz”,

عوف في الجنة و الزبير في الجنة و طلحة في الجنة و سعد بن ابي وقاص في الجنة و سعد بن زيد في الجنة و ابو عبيدة بن الجراح في الجنة و كذا تشهد بالجنة لفاطمة و الحسن و الحسين لما ورد في الحديث الصحيح ان فاطمة سيدة نساء الجنة و ان الحسن و الحسين سيدا شبان اهل الجنة و سائر الصحابة لا يذكرون الا بخير و يرجى لهم اكثر مما يرجى لغيرهم من المؤمنين من اهل الجنة و لا يشهد بالجنة او النار الا احد يعينه بل يشهد بأن المؤمنين من اهل الجنة و الكافرين من اهل النار" Kale aleyhisselam Ebûbekir (ö. 634) fi'l-cennet ve Ömer (ö. 644) fi'l-cennet ve Osmân (ö. 656) fi'l-cennet ve Ali (ö. 661) fi'l-cennet ve Abdurrahmân bin Avf (ö. 654) fi'l-cennet ve Zübeyr (ö. 656) fi'l-cennet ve Talha (ö. 656) fi'l-cennet ve Sa'd bin Ebi Vakkas (ö. 674) fi'l-cennet ve Said bin Zeyd (ö. 671) fi'l-cennet ve Ebû Ubeyde bin Cerrâh (ö. 639) fi'l-cennet" ve keza neşhedu bi'l-cenneti li Fatıma (ö. 632) ve'l Hasan (ö. 669) ve'l Hüseyin (ö. 680) Filhadisi's-sahih. İnne Fatımate seyyidetü nisai'l-cenne ve innel Hasan ve'l-Hüseyin seyyida şubbani ehl-i'l-cenneti ve sa'iri's-sahâbeti"⁷²⁵ yani hadis-i nebevi ile sabittir ki Ebûbekir ve Ömer ve Osmân ve Ali ve Abdurrahmân bin Avf ve Zeyd ve Talha ve Said Ebi Vakkas ve Said bin Zeyd cennettedirler cennetle yine şehadet ettirir ki Fatıma, Hasan ve Hüseyin cennettedirler.

Sa'ir sahâbe-i kirâmı hayır ile zikredip ehl-i cennet olan mü'minlerin gayrıysa ümid olunanlardan sahâbe için daha ziyâde ümidvarız. Mü'minler ehl-i cennet ve kâfirler ehl-i nar olduklarına şahit olup ehl-i cennet ve nar olduğuna bir kimseyi tayin ve şehadet etmemiştir. Ashâb-ı kirâm hazeratı gazavât-ı celilede ve ahval-i sa'irede Resul-ü Rabbil alemin Hazretlerine mal ve canlarıyla fedâ edercesine hizmet ve sadakat gösterdiklerinden ekserisi hayatlarında cennet ile tebşir buyurulmuş.

Ezvac-ı Tahirât'ın efdali Hazret-i Hatice (ö. 620) ve Ai'se (ö. 678) ve ale'l-ıtlak seyyidetü'n-nisa Fatıma ez-Zehra (ö. 632)'dır. Diğer evlat ezvac meyanelerinde tafdil sabit değildir. Hayru'l-kuruni karnu'l-evvel'dir ki zaman-ı bi'set-i Nebeviden takriben Hicretin 100. senesine kadar imtidad eder. Bu devre "Karn-ı Resül" de denir. Dinî İslâm zuhurundan beri hizmet ve nusret vuku'u bu şerefi derece derece i'la eder ve indellâh faziletin tezaufunu mucib olur. Ve Kur'ân ve hadisteki senalarına nihâyet yoktur. Cümlesine muhabbet ve ihtiram ve meyanelerinde vuku bulan bazı müşacerata da'ir terk-

⁷²⁵ Ebû Davud Sicistani, *Sünen*, T. İzzet Ubeyd ed-Dahas, c. 5, Daru İbn Hazm, Beyrut 1997, c. 5, s. 29; "Ebûbekir Cennet'tedir, Ömer Cennet'tedir, Osmân Cennet'tedir, Ali Cennet'tedir, Abdurrahmân b. Avf Cennet'tedir, Zübeyr Cennet'tedir, Sa'd b. Ebî Vakkâs Cennet'tedir, Ebû Ubeyde b. Cerrâh Cennet'tedir. Aynı şekilde Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i Cennet'te görüyoruz. Sahih hadiste varid olmuştur ki Fatıma Cennet kadınlarının efendisidir. Hasan ve Hüseyin Cennet gençlerinin iki efendisidir ve diğer sahabiler de öyle".

i kelâm lazımdır. Buhari rivâyetinde “لا يأتى زمن الا و الذي بعده شر منه” (Zamanun illa ve’llezi ba’dehu şerrun minhu) (Zamanın sonrası öncesinden daha şerli olacaktır) ve lafzuhi; “قال اتينا انسا فشكونا اليه الحجاج فقال اصبروا فإنه لا يأتى زمن الى آخره/Kâle eteynâ Enesen fe şkevena ileyhi’l Haccac fe kale isbiru feinnehu la ye’ti zamanun ila ahirihi” (Haccâc’ı şikâyet etmek için Enes’e geldik. Bize “Sabırlı olun” dedi ve bu hadisi okudu).

Haccac’dan sonra zaman-ı Ömer, “İbn Abdulaziz’in oğlu Ömer nasıl öldü?” diye Hasan’dan suâl olunca “Bir vakit te’âlâ ve tekaddes hazretleri belayı keşf ve ibadın teneffüsü olur” dedi. Ahmed ve Tirmizi Ebû Ya’lâ İbn Hibban (ö. 965) rivâyetlerinde “الخليفة بعدي في أمتي ثلاثون سنة ثم ملك بعد ذلك/El hilafetu ba’dî fi ümmetî selâsüne sene. Sümme mülükun ba’de zâlik” (Benden sonra ümmetim arasında hilafet otuz yıl olacaktır. Sonra krallık gelecektir.) *Buhari Tarihi*’nde Hâkîm, *Müstedrek*’inde Ebû Hureyre (ö. 681) rivâyetinde “الخليفة بالمدينة و الملك في الشام/El hilafetu bi’l-Medineti ve’l-Melik fi’ş-Şâm” (Hilâfet Medine’de, krallık ise Şam’dadır). Bu tabirde Muâviye (ö. 680) radiyallâhu anhın imaret üzere olduğuna delildir. *Sahiheyn*’de “هلاک أمتي على يدى غليمة من قریش/Helâku ümmeti ala yedi ğalimetî min Kureyş” (Ümmetimin helâkı Kureyş sefihlerinin eliyle olacaktır) ve fi rivâyetin “أعوذ بالله من إمارة الصبيان/E’uzu billâhi min imaretî’s-sibyân” (Sıbyânın yönetici olmasından Allâh’a sığınırım) “و قال إن اطعتموهم أذلکم و إن عصيتموهم اهلكکم إذ هم صغار الإنسان/Ve kâle in eta’tumuhum ezelletekum ve in asaytumuhum ehleketkum iz hum sıġaru’l-insani” (Ve dedi ki; eğer onlara itaat ederseniz sizi zelil ederler. İsyan ederseniz sizi helâk ederler. Onlar insanın alçağıdır) ravis Ebû Hureyre (ö. 678) dedi ki “بنو فلان بنو/Benû fülân benû fülân” (Filanın oğulları falanın oğulları) diye beyân ederdim. Fesad ve fitne havfdan sarâhaten tesmiye eyledim, yoksa size tasrih ederim.

İmam Kurtubi (ö. 1273) dedi ki Yezid bin Muâviye (ö. 683) ve Ubeydullâh bin Ziyad (ö. 683) müluk-u Benî Ümeyye’den bunlar mecrasına cari olan hadasat sinni (yeni yetmeler) olanlardır. Yezid bin Muâviye, Müslim bin Ukbe Medine-i Münevvere’ye irsâl ve üç gün mübâh ederek üçü Ashâb-ı kirâmdan // 242 // olarak ahyâr-ı ahâlidin üç gün katl ettirirdi. 1000 bâkire kızların bekaretini izale ettirdiği Tilmisânî (ö. 1370) diyor ki Yezid Şam’dan Medine’ye asker götürüp garet ettirmiş. 63 senesinde Zilhicce’de Harre nâm mevki’de -ki Medine’nin dışarısında siyah taşlı bu mevki’in ismidir- ebnâ’-i Muhâcir ve Ensar’dan çoklarını orada katl ettirmiş akabinde Yezid de helak olmuştur. Ba’dehu Şeyhan (Buhârî ve Müslim) rivâyetinde “إن أبا فلان ليس إني أبا فلان لئلا يبيها ببلانها/İnne âle ebi fûlan leyse li bievliya ve lâkin

lehüm rahmun seebliha bibelâihâ”⁷²⁶ meknâ (kinâyeli) olan vülât-ı emr ve ashab-ı şerr olduklarına mebnî rüvât-ı hadis onlardan hazr ettiğini edip “Âl-i Ebî Fülân” (Fılanın oğulları) demiştir ki murad Hakem bin el-As (ö. 651)’tır.⁷²⁷ Yezid (ö. 683)’den sonra nebeven, Mervan bin Hakem bin el-As (ö. 685)’dan Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Efendimizin teberrâ buyurduğu şey onlardan zâhir oldu.

Aliyü'l-Kari (ö. 1605) *Şerh-i Şifa*’da diyor, “Ashâb-ı kirâm beyninde Hülefa’i-Erba’a bi’l-ittifak efdalini ihraz ettiklerinden efendimiz sallallâhu aleyhi seyyidina Muhammed ve alâ alihi vessahbihi ecmain cenaplarından sonra makamın işgal etmişlerdir”.

Nev’-i Evvel

Hazret-i Ebûbekir Radiyallâhu Anh Şemâ’il ve Evsâfı Beyânındadır

Tarih-i Fil’den iki sene sonra tevellüd edip Resul-i mücteba sallallâhu aleyhi ve sellemden üç yaş küçük idi. Uzunca boylu, sarıya ma’il, yüksekçe alınlı, ince ve nazık vücutlu, adâlet ve merhamet, kerem ve sahavet ile muttasıf, fevkalâde âkil ve müdebbir ve hakîm, zât-ı muâlîsimât (protokol insanı) idi. İsim Abdullâh, Ebûbekir künyesidir. Babasının ismi Osmân’dır. Künyesi Ebû Kuhâfe’dır. Nisbeti, Ebûbekir Abdullâh bin Ebî Kuhâfe İbn Âmir Amr ibn Ka’b bin Sa’d bin Temîm bin Murre’dır ki Resûl-i Ekrem’in yedinci atasıdır. İlk isimleri Abdu’l-Kâ’be’dır. Lakab-ı şeriflerinden Peygamber-i zîşan mübarek yüzüne nazar edip هذا عتق من النار/Haza itkun mine’n-nâr” (Bu ateşten çıkmış gibidir) buyurduğundan “atîk” lakap olmuştur. Biri de “Sıddık”tır. Ansızın Peygamber-i zîşan’ı ve mi’rac-ı nebeviyi tasdikine binâen bu lakab ile de şöhrat bulmuştur.

والذى جاء بالصدق وصدق به/Vellezi câe bi’s-sıdkı ve saddeka bihi”⁷²⁸ âyet-i kerimesinde جاء بالصدق/doğruluk ile gelen”den murad Hazret-i Muhammed , وصدق به/ve saddeka bihi”den murad Ebûbekir’dir, denilmiştir. Ebû Talib (ö. 619) hakkında إنك لا تهدي من أحببت ولكن الله يهدي من يشاء/İnneke lâ tehdi men ehbebt ve lakinnallâhe yehdi men yeşâu”⁷²⁹ inzal buyurulduktan

⁷²⁶ Buhârî, *es-Sahih*, Kitabu’l-Edeb, 5590; Müslim, *es-Sahih*, 215; “Fılanoğulları ailesi (Amr İbnu’l-Âs’ın ailesini kastederek) bana dost değildirler. Fakat akrabalık vardır. Belâsı bana bulaşacaktır”.

⁷²⁷ Hz. Peygamber’in Medine’den Taif’e sürgün ettiği ve “Bunları Medine’ye yaklaştırmayın” buyurduğu aile.

⁷²⁸ Zümer 39/33; “Doğruyu getiren ve onu doğrulayan...”.

⁷²⁹ Kasas 28/56; “Sen istediğini (sevdiğini) hidayete erdiremezsin fakat Allah dilediğini hidayete erdirir”.

Ebû Bekir hazır idi. Cebra'il'den vahiy işitip bir zaman bihûş (kendinden geçmiş) olmuştur. Sa'lebî (ö. 1035) dedi ki “Ebûbekir'den gayrı vahyi işiten yoktur.”

Enes Bin Malik (ö. 709)'ten rivâyet, “Bir gün gördüm ki Server-i enbiya, Hazret-i Ebûbekir'e müsafeha edip buyurdu ki “Beşâret sana ya Ebûbekir, Hakk sübhane ve te'âlâ cemi'-i halka, umuma tecelli eder ama sana hâssaten tecelli eder.” Meşhur-i sahâbeden Şehid Nevfel'in tevcih-i Sıddîk ile tekrar hayat bulup bu kadar sene dahi yaşadığı ve Hazret-i Bilal (ö. 640)'i küffarın ezasından iştira ile (satın alarak) âzad etmesi, İmam Bağavî (ö. 1122) *Mesâbih-i Şerif*'te “Cennet kapılarının cümlesinden çağırılan var mıdır yâ Resulallâh?” diye suâlinde, “Beli, reca ederim ki sen o kimselerden olursun”, diye tebşir buyurdu.

“اليوم أكملت لكم دينكم و اتممت عليكم نعمتي”/Elyevme ekmeltü lekum dinecum ve etmemtû aleykum ni'meti”⁷³⁰ nüzulünde, sahâbe-i kirâm sevindiler, Hazret-i Ebûbekir ağladı. Sebebinden suâlinde, “Sahib-i şeri'atın irtihalinin karib olduğuna imadır, zira din kemâlini ikmal için teşrif-i dünya olunmuş, tamamından sonra ahrete teşrifi muhakkaktır”. Hilâfete ta'yin gününde ben idare-i ta'ayyüş için çalışır idim. Ben bu işe sizin hayırlınız değil iken ta'yin ettiniz” dedi. Ve çarşıya varıp yine ahz ve i'ta ile meşgul olunca sahâbe-i güzîn şurası nafakasının, beytü'l-maldan iki günde iki dirhem ta'yin-i tahsis ettiler. Ondan da bir miktar artmış idi. Ve Peygamber-i zişan sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin sıfat-ı hulletini (dostluk sıfatını) kazanmış “لو كنت متخذاً خليلاً لأتخذت /اباكر خليلاً/Lev kuntu müttehizen ehaden halilen lettehaztu Ebâbekrin halilen”⁷³¹ şanında şerefsudur buyrulmuş ve vakt-i hicrette “ثاني اثنين إذ هما في الغار إذ يقول /صاحباه لا تحزن إن الله معنا/ saniyesneyni iz huma fi'l-ğari iz yekulu lisahibihi la tahzen innallâhe me'anâ”⁷³² methinde derece-i nihâyede âlem-i lâhûtîyi görmüş ve nice esrâr-ı mâ lâ nihâyeye ve mezâyâ-yı nebeviyyeye vukufu vasfında delil-i kâfi ve ka'b bâlâsını (topuktan yukarı (baştan aşağı anlamında)) arza vâfidir. Ba'de'l-enbiya efdal-i ehl-i arzıdır. Nice ayât-ı Kur'ân'ıyye'de derece-i ulyâsına remiz ve işaret vardır. “و من بطع الله و الرسول فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين و /الصادقين و الشهداء و الصالحين و حسن أولئك رفيقاً ذلك فضل الله و كفى بالله حليماً/ Ve men yuti'llâhe ve'r-resûle fe ulâike ma'allezine en'amallâhu aleyhim mine'n-nebiyyîne ve's-siddikine ve's-şühedâi ve's-sâlihîn. Ve Hasune ulaike refikâ.

⁷³⁰ Mâide 5/3; “Bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım”.

⁷³¹ Müslim, *es-Sahih*, Fedailu's-Sahabe, 6,7; “Eğer bir dost tutacak olsaydım, Ebûbekir'i dost tutardım”.

⁷³² Tevbe 9/40; “İkisi mağaradayken o, arkadaşına “Üzülme, kuşkusuz Allah bizimle beraberdir” demişti”.

Zâlike fadlullahi ve kefâ billâhi halîme”⁷³³ bu âyetle delil “Nebi ile Sıddik beyninde vasıta yoktur” “يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين”/Ya eyyuhellezine âmenû’t-tekullâhe ve kunû ma’assadıkîn”⁷³⁴ sâdıklardan murad Ebûbekir // 243 // ve Ömer’dir. “فأما من أعطى وصدق بالحسنى فئسره اليسرى”/Fe emma men e’ta ve’t-tekâ fe senüyessiruhu li’l-yüsrâ”⁷³⁵ “ويعطى ماله يتزكى”/Ve seyücennebu hâl etkâllezî yu’ti mâlehu yetezekkâ”⁷³⁶ bunlar Hazret-i Ebûbekir radiyallâhu anha şanında nüzul buyurulmuştur.

Zira yedi za’if mü’min kulları küffardan alıp Müslüman odluklarından azât etmiştir. Ve bu kadar malını Hakk yolunda fukaraya i’ta eylemiştir. Ayat-ı Kur’ân’iyyede bî hesap rumuz ve işâret vardır radiyallâhu anh. Ehadis-i Nebevi’de birçokları vardır ki tahrir ile beş-on cild olur. Hazret-i Â’îşe-i Sıddik buyurdu ki “Peygamberi zişan efendimiz hasta oldukta emir buyurdu ki, Ebûbekir’e söyleyin kavme imâmet eylesin. Ben dedim ki, ya Resulallâh, Ebûbekir çün sizin makamınıza geçe, ağlamasından kimse avazını işitmez. Ömer bin Hattab’a emredin kavme imâmet eylesin”. Bu kavli üç kere tekrar eyledikte yine buyurdu ki “Ebûbekir’e söyleyin kavme imâmet eylesin”. Â’îşe hazretleri der ki “Ben Hafsâ’ya varıp dedim ki, sen Resulullâh hazretlerine söyle ki çün babam Ebûbekir imâmet makamında dura, ağlamaktan kimse avazını işitmez, Hafsa da söyledi. Yine Resulullâh buyurdular ki, Ebûbekir’e söyleyin, ta kavme imâmet eylesin ve siz anlarsınız ki karındaşım Yusuf aleyhisselâmı mihnete bıraktınız. Ben Ebûbekir’i derim siz Ömer’i dersiniz. Hafsâ gamlı olup Â’îşe’ye dedi ki “Hergiz (hiç) senden hayır görmedim”.

Hellâl-i müşkülât bir zât, pür sıfât idi. Ahrete irtihal-i Nebevi’de dehşetten dolayı bazılar irtihal etti. Diğerleri “Hayır, vefât etmez” diye büyük mücadele muharebeye müncer olacağını, hutbeye çıkıp “Yâ kavim! Her kim sizden Hazret-i Muhammed’e taparsa Hazret-i Muhammed müteveffa oldu. Hakk Subhane ve te’âlâya taparsa hergiz ölmez” deyince “إنك ميت وإنهم ميتون”/Inneke meyyitun ve innehum meyyitûn”⁷³⁷ sözünü kıra’atla halk kalkıp sakın ve rahat oldular. Yine sahib-i makam-ı Mahmûd Efendimizin

⁷³³ Nisâ 4/69-70; “Kim Allâh’a ve Resûlüne itaat ederse işte onlar, Allâh’ın kendilerine nimet verdiği, nebiler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır!. Bu Allah’ın bir bağıdır, her şeyi bilen olarak Allâh yeter”.

⁷³⁴ Tevbe 9/119; “Ey iman edenler! Allâh’a karşı takva sahibi olun ve sadıklarla birlikte olun”.

⁷³⁵ Leyl 92/5-7; “Onun için kim elinde bulunandan verir Allâh’a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz”.

⁷³⁶ Leyl 92/17-18; “Temizlenmek için malını hayra veren o takvalı kimse, o ateşten uzak tutulacaktır”.

⁷³⁷ “Sen öleceksin, onlar da ölecekler”.

medfeninde ihtilaf olup Muhacirin Mekke'ye, Ensâr Medine'ye bazıları Kudüs'e bazıları Şâm'a dediklerinde münaza'a çoğaldığından “إن الأنبياء يدفنون” “حيث يقبضون/Inne'l-enbiyâe yudfenûne haysu yukbedûn”⁷³⁸ hadis-i şerifiyle kabir-i seadete nihâyet verildi.

Yine hilafet ta'yini babında ihtilaf çoğalıp Muhacir ve Ensar birer tarafa ve bazıları biri Muhacir ve biri Ensar iki beg (bey) olmasını re'y eylediklerinde “الإمام من قریش/El imamu min Kureys” sened-i ira'e ile fasl-ı da'va eylemiştir. Bir de hayat-ı Nebevi'de 8000 asker ile Usâme bin Zeyd (ö. 673)'i serasker ta'yn etmişken, irtihal-i Nebevi'den dolayı te'hir olunmuş idi. Muhacir ve Ensar ittifak ederek irsalin men'ini istediler zira mürteddin ve tersâ (korkak) ve Yehûd ve münafıklar her taraftan hücum ile Medine ahalisini tefrik ve rencide ederler fikriyle “Bugünde ordu-yi Usame'yi Medine'den uzak etmiştir” re'yinde bulundular. Hazret-i Ebûbekir dedi ki “Lâ ilâhe illallâh hakkı için eğer kabrin kurtları gelseler, ortalığın halvetinden evlad u iyallerimizi hanelerimizden dışarı çekseler, o alemleri (sancak) ki Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri mübarek eliyle bağlamıştır geri dönerdim ve hem bu saatte Usame'yi askeri ile Medine'den dışarı gönderirim” deyip o vakitte Usame'yi askeri ile Şam canibine gönderdi. Cehûdlar vesa'irler bunu görünce kalplerinde korku müstevli olup “Eğer din-i İslâm dürüst olmasaydı onlar böyle zamanda bu kadar askeri kendilerinden ga'ip etmezlerdi” dediler.

Zaman-ı Ebûbekir radiyallâhu anhdâ serasker Halid bin Velid (ö. 642) ile İran asakiri bozulmuş, kumandanlarından Hürmüz katl, Karân ve Behmen orduları münhezim, Hîre feth Ebşâ tahrib, Amr ibn As, Yezid bin Ebû Süfyan ordu kumandanları ile ayrı ayrı asakir gönderilip Şam imparator ordusunu bozmuşlar ve Halid bin Velid bu tarafa dahi imdada gelerek ve Havrân feth olup Yermük Muharebesi kazanılmıştır.

Sûre-i Ankebût tefsirinde Muhammed Bin Cerir-i Taberi (ö. 923) dedi ki “Hayber Yahûdilerinden bir Yahûdî tabib-i Arap Haris bin Kelde (ö. 634)'yi Hazret-i Ebûbekir'i davet edip bir tabak pişmiş pirinç sofrâ üzerine kodu, Ebûbekir ondan bir lokma aldı. Haris dahi bir lokma ağzına koyduğu gibi dışarı attı, “Bu ta'am zehirle âludedir (karışık) bir seneden sonra adamı öldürür” dedi. Hazret-i Ebûbekir lokmayı yediğinden, bundan böyle ahiret tedârikine bakıp daima ağlar “اللهم ولي في الدنيا و الآخرة توفي مسلماً و الحقني بالصالحين/Allahumme veliyyi fi'd-dünya ve'l-ahira teveffenî müslimen ve

⁷³⁸ İbn Hacer, *es-Sahîh*, Fethu'l-Bari, 1/529; “Peygamberler nerede ölürlerse oraya defnedilirler”.

elhi kni bi's-sâlihîn"⁷³⁹ der idi. Cemâdiye'l-âhirin yedinci duşenbe (Pazartesi) günü o zehir tesiriyle iki sene üç ay yirmi gün hilafet edip 63 yaşında // **244** // bazı ulemanın kavli üzere "Benim ehlim Esmâ bint-i Amr yıkasın ve oğlum su döksün" demiştir. Vasiyyetinde "Yâ kavim!, Bana bir köhne izar ve bir köhne kefen sarın, yeni esvab diriye layıktır ki onunla ibadet ede" buyurmuştur. O günde Mekke emiri Abbâb bin Üseyr Mekke'-i Mükerreme'de zehir verdiklerinden irtihal buyurmuştur. Â'îşe radiyallâhu anhâ "Eğer hatunlar erlerin yıkamasının revâ olduğunu bilseydim Resulullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi kimseye vermeyip ğasl ederdim" demiştir. Hazret-i Halife âhireti teşrif hininde Ömer'i halife tayin bi't-temrîr vâsıl-ı ravza-i cennât olup şebeke-i Resûl-i Müctebâ derûnuna defn olunmuş, "Kapısı önüne cenazemi bırakıp, destur işitilip hücre'-i sa'adet kapısı kendi kendiye açılarak ruhsatla içeride ve arka taraf-ı nebevide defn-i hâk ıtrnâk (hoş kokulu) olmuştur, radiyallâhu anh. Evsâf-ı celile ve ahlâk-ı hamidesi menâkıb kitaplarında müstakil bir kitap teşkil eder. Doğduktan ahir ömrüne dek günü gününe ahvâlâtını tahrir eylemişlerdir.

⁷³⁹ Yûsuf 12/101; "Allah'ım! Dünya'da ahirette velim Sen'sin. Beni Müslüman öldür ve sâlihlere kat".

Nev'-i Sâni

Hazret-i Halife'î Sâni Ömer İbnü'l-Hattâb Radiyallâhu Anh'ın Şemâ'il ve Evsâfı Beyânındadır

Tarih-i Fil'den üç sene sonra, kadem nihade-i âlem olmuştur. Esmer renkli, uzun boylu ve münasibü'l-âzâ, geniş göğüslü, saçları kıvrıkcık ve son vakitlerde sakalı ağarmış, pek merhametli, menâfi'-i İslâmiyyeye karşı sert ve şedid, kendi nefislerine müte'allik umûrda pek ziyâde mülâyim ve sabır u sükûnet, cesûr ve şeci' bir zât-ı mekârim sıfât-ı bî nazîr bir sahib-i tedbirdir. İslâmiyetinde din-i İslâm kuvvet bulmuş re'yinde müsib (isabetli) ve fevkalâde zekâvet sahibi olup üserâ-yı Bedir'in fidiye ile terhislerini rızâ vermeyip idamlarıyla re'y-i musibin vermişken, Hazret-i Ebûbekir'in verdiği re'yi Sahibu's-şeri'at içtihadında muvâfık gördüğünde ber (üzerine) tenbihât-ı Rabbanî nüzulünde, eğer azab-ı ilahî nazil olmuş olsa idi Ömer el-Hattab'tan gayrı necât bulamayacağı me'alinde hadis-i şerefsudûr buyurulmuştur.

Ekseri mesâil-i içtihadîyede re'y-i Ömer radiyallâhu anha hedef-i musâb olmuştur. Ebû Hureyre (ö. 678)'den rivâyet olunur ki Peygamber-i zîşan efendimiz buyurdular ki “Sizden evvel olan ümmetler içinde muhdesler var idi. Yani mübalağa ile kalbine ilham olunan kimseler. Eğer içinizde de var ise tahkik (muhakkak) o Ömer'dir” buyurmuştur.

Zaman-ı hilafetlerinde İran ve Rum iki büyük devlete galebe vurmıştır. Hükmünü ise Hazret-i Ebûbekir Radiyallâhu Anh dahil-i ihtilalleri bitirip küffâr ile muharebeyi hazırlamış ve bi'l-ittifâk galebe edileceği müheyyâ kılmış ve yekdil (tek yürek) bir orduya mâlik olduklarından Hazret-i Faruk-i a'zam bu fikri takip ile bir avuç şîrân-ı Hüda (Allâh'ın arslanları) ile bütün düvel-i muazzamaya meydan okumuş ve muzaffer olduğu düşmanların i'tirafıyla sabittir. Sa'd bin Vakkas (ö. 674) İran'ı ve Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh (ö. 639) Şâm'ı ve Rum'u ve Halid Bin Velid (ö. 642) süvârî fırkasının fenn-i harb sayesinde ziru zeber kılmışlardır. Maraz-ı mevt-i Ebûbekir radiyallâhu anhda 15 gün kadar nâsa imâmet etmiştir ki kendinden sonra hak hilafeti tayini mübeyyendir. Vaktinde zabt edilen memâlikin tafsilâtı İran ve Musul ve Ninova, Sa'd İbn Ebî Vakkas, Şam ve Taberiyye ve Erdel, Ebû Ubeyde bin Cerrâh el-Cezîre beldeleriyle Bitlis, Ahlât ve Erzurum, Halid bin Velid Remle, Kudüs-i şerif, Nablus, Yafa, Mısır, İskenderiye, Trablusgarb, Amr bin As (ö. 664) namun kumandanlar ordusuyla feth ve teshir edip (ele geçirip) memâlik-i İslâmiyye'ye zam ve ilhak edilmiştir.

Mesabih-i Şeriat'ta İbn Ömer'den menkuldür (ö. 693) ki Peygamber-i zîşan efendimiz buyurdular ki “Uyuduğum halde bir kadeh süt ile bana geldiler, içtim o kadar kandım ki tokluk alâmeti tırnaklarımda zâhir oldu. Sonra Ömer bin Hattab'a artığımı verdim, yâ Resulallâh nice tabir buyurdunuz, suâl eden sahâbeye cevabında, ilim ile tabir eyledim” buyurmuştur.

Sure-i Bakara'da “احل لكم ليلة الصيام الرفث إلى نسائكم/Uhille lekum leyletessiyami er-refesu ila nisaikum”⁷⁴⁰ inzalin hikmeti Hazret-i Ömer'dir. Zira ibtida-i İslâm'da recül iftar ettiği gibi işâ namâzını edâ veya uyuyana kadar ta'am ve şarâb edip ve nisâ helal olup bu iki şeyin vukuunda gelecek geceden haram olurdu. Hazret-i Ömer işâyı kaldıktan sonra ehline mürâfa'a edip ba'dehu nâdim ve huzur-i Resûl aleyhisselam'a arz edince bazı ashâb-ı kirâm da bunu mu'eyyid edince bu âyet nazil oldu. // 245 //

Şâm-ı şerif kurbünde bir kale muhasara olup feth olunmadığından Hazret-i Ömer, asakir içerisinde bir şûm insan vardır temriri edip istiğfara devam emri verince biri ağlayarak, “Yâ Emire'l-mü'minin ben teheccüd namâzı kılarken sehven misvâk edemedim, işte bu şûmluk bendendir” dediğinde tevbe ve istiğfar etmesine emir verilip hemen kale feth olunmuştur. Cevr ve zulüm eden asakir bozulur ve havf u haşyet tarî olur, mücerrebdir.

Hazret-i Ömer hakkında 17 yedi yerde re'-yi şeriflerine muvafık âyet-i kerime inzal buyurulmuştur. Hazret-i Ömer Nihavend'e göndermiş olduğu asakirini Medine'i Münevvere'de minberde okurken ahvallerini görüp, düşman dağda, asakir-i İslâm'ın bulunduğu dağ enli olduğuna mebni bağteten baskın yapmak tedariklerini görünce, üç kez asakir-i İslâm reisi Sâriye'ye “يا سارية الجبل/Yâ Sâriye el-Cebel el-Cebel” buyurduğunu ve Sâriye de Hazret-i Ömer'in savtın (sesini) işitip müteyakkız olarak dağdan gizli olan düşmanı bildiklerinden nihâyet Nihavend feth ve ahval Hazret-i Ömer'in çağırıldığı zamanda işitip o vecihle galip olduklarını tafsilatıyla bil-beyân haber üzerinde, Hazret-i Ömer'in söylediği vakit ve saati kaydeden sahâbe-i kirâmın tarihçe tamamen tevafuk etmiştir.

Zaman-ı hilafetlerinde Medine'de bir yangın zuhûr edip nâs, feza' (panik, korku) ile Hazret-i Ömer'e arz eylediklerinde, bir saksı pasesi üzerine “يا نار اسكن بآذن الله/Yâ nâr u skun bi iznillah” (Ey ateş! Sâkinleş Allah'ın izniyle) yazıp ateşe bıraktıklarında bi iznillah fi'l-hâl (derhal) söndü.

⁷⁴⁰ Bakara 2/187; “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmanız sizin için helal kılındı”.

Bir melik tarafından gelen elçi Emire'l-mü'minînin konağını suâl etti. Dediler ki saray bir şey yoktur, ancak ahval ehalisi tecessüs için memleketi gezer. Varıp bir yerde dürresini (kaftan) baş altına koymuş uyur görünce, bunun şerrinden her devleti kurtarmak fikriyle kılıncın çekip kasd-ı Ömer edince hemen birden bir aslan sıçrayıp ona hücum edince yedindeki kılıncı düşüp, Hazret dahi uyanıp “Bu ne haldir?” deyince kıssayı beyân ve imân ile müşerref olmuştur.

Bir gün Hazret ağladı, sebepten suâl edenlere “Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa yarın kıyamet gününde o Ömer'den suâl olunur” dedi. Kudüs-i Şerif hin-i fethinde teslim olacakları, bizzat Emirü'l Mü'minin bulunacağını haber aldığı anda, kadı ve hakim olan Hazret-i Ali radiyallâhu anhu yerine bırakıp Ömer'in vefâtından sonra fitne kopacağını söylemiştir ve kölesiyle beraber nöbetle deveye binerek Kudüs'e takarrublarında nöbet kölesinin olduğunu ve Ömer yaya olarak Kudüs ordusuna gelmiştir.

Hükümet-i İslâmiye'yi büyük bir orduya malik kuvvet ve kudret ve mekanet ve adl ve insaniyeti ve tevsî'-i memâlik her tarafa tanıtıp kıyâmete kadar numûne olmuştur. Bahreyn ve etrâf-ı memâlikten cizye ve a'sârına âmil ve vali nasb olunan Ebû Hureyre (ö. 678) vesatetiyle Medine'i Münevvere'ye götürülüp taksim-i mesârif murad buyurduklarında meşakkat görülünce Halid Bin Velid (ö. 642) iklim-i Şam'da müluk-i Rûm irâd ve mesârif ve mevâcib-i asker için tertib-i divan edip müdevven defter tutmak adetleri olduğunu bi'l-beyân, bizler de bu usule riâyet etsek münasiptir, dediğini Hazret-i halefe-i âdil istimân (eman dilemek) buyurup, vüzerâ-yı Fars'tan istiman ile Medine'i Münevvere'de bulunan Hürmüzan'dan devlet-i Kısraîyenin mesârif ve irâdı tevcihle zabt olunduğunu suâl ettiklerinde husus-i mezkurda olan dikkat ve tasarrufu kemâ yenbağî ifade etmekle fi'l-hal uzama-yı ashâb ile ba'de'l-müşâvere ve sun'-i divan eyleyip küttab-ı Kureyş'den fenn-i hesap ve istifade ehliyeti zâhir olan Akîl bin Ebi Tâlib (ö. 680) ve Mahreme bin Nevfel (ö. 674) ve Cübeyr bin Mut'imi (ö. 678) davet edip iptida asâkir-i İslâm'ın ale'l-esâmi defter ve erzak ve ataya vesikaları tahrir ve tedvin olunmak hususunu emretmiştir ki bugün de ona “cüzdan” tabir olunur.

Gerçi vakt-i seadetden beri ehl-i istihkak beytü'l-maldan atıyyeler (ödemeler) ihsân olunmuş ise nisbet-i muayyene dereceleri yok idi. Hazret-i Ömer Kudüs-ü Şerif'ten avdetinde bu müşkülâtı da hal buyurmuştur. İstihkakı sâbika-i İslâm itibarıyla tertib ettirilip fakat bazı zevât-ı kirâmı müstesnâ bir halde tutmuştur. Tertib-i divan için ashâb-ı güzîn akd-i meclis edip Hazret-i Ali ve Abdurrahmân Bin Afv, Hazret-i Ömer'e “İbtida

kendinden başla” dediklerinde “Ben Resulullâh evladından bed’ edip sırasıyla ba’dehu giderim” dedi. Ve tertib-i divan olan memurlar ibtida Benî Hâşimi ba’dehu Ebûbekir ile kavmini, ba’dehu Ömer ile kavmini yazmışlar idi. Hazret-i Ömer’e arzlarında “Benî Haşim’den sonra Hazret-i Peygamber’e akreb olanları // 246 // sonrasıyla tertip ediniz Ömer’i de sonrası geldikte yazınız.

Bizim seadet-i dâreyne neylimiz (dünya ve ahiret saadetine ulaşmamız) ancak Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem sebebiyledir, o bizim şerefimizdir ve onun kavmi eşref-i Arab’dır. Sonra ona akrebiyet itibar olunur” dedikten sonra “Vallâhi eğer Acemler ameliyle varıp da biz amelsiz gidersek yevm-i kıyamette Hazret-i Muhammed’e onlar bizde evladır, zira ameli kâsır (eksik) olan kimseyi nesebi ileri götürmez” dedi.

Ashâb-ı istihkâk karabet-i Nebvî ile bed’ olunup amm-i Resulullâh Abbas ibn Abdulmuttalib (ö. 653) senevi 12 bin ve Ali bin Ebû Talib bin Abdulmuttalib (ö. 661) sekiz bin, ale’l-umûm ehl-i Bedir’e beş bin, Hasan (ö. 670) ve Hüseyin (ö. 680) ve Ebû Zer (ö. 652) ve Selman-ı Farisi (ö. 656) ve Temîm ed-Dârî (ö. 661) ve Bilal Habeşi (ö. 640), ehl-i Bedir’den olmadıkları halde onlara ilhak edildi ve Bedir’den Hudeybiye’ye kadar olanlara dörder bin, Hudeybiye’den sonrakilere üçer bin ki ba’de’l-fetih Müslüman olanlar ile Fâdiye muhasarasına kadar cihadda bulunanları da bu sınıfta dahil kıldılar ve o esnada Şam gazalarında bulunanlardan fevkalade yararlıkları müşahede olunan 20 kadar meşahir-i şeyhane ikişer bin, Fâdiye muharebesinden sonrakilere 5’er yüz ve daha sonrakilere 3’er yüz dirhem senevi takdir ettiler.

İmam Tirmizi (ö. 892) dedi ki, Ömer Bin Hattab oğlu Abdullâh (ö. 693)’a üç bin, Usame (ö. 673)’ye üçbin beşyüz tayin edince, bu irakda (dağıtım) bihasebi’l-merâtip (mertebelerine göre) taksim olup zaman-ı Sıddık’taki gibi aded-i rû’ûs (kişi başı) üzere değil idi. Abdullâh peder-i müşfikine arz-ı hacât ve hükm-i mâlâ nihayesinden istifade için “Usame’nin i’tasının ziyâdesine ne sebep var? Ben ondan daha ziyâde eyyam-ı meşhudedede bulundum” dedikte, “Resul-i Ekrem’e o senden ve onun babası senin babandan daha sevgili idi” diye cevap verdi. Bu kelâm tevazuan buyurulmuştur.

Sahihayn’da Amr ibnu’l-As (ö. 664) radiyallâhu anhtan rivâyet, “Yâ Resulallâh hangi nâs sana sevgilidir?” “Â’işe”, buyurdu. Dedim “Erkeklerden?” “Babası” dedi. “Sonra kimdir?” “Ömer” buyurdu. Ümit olur

ki kölelerden ehabbi idi ve kadınlardan ehab nebati ve Ali ehabb-i ekaribi olunca te'aruz def' olur.

Buhari Şerif'te muhacirin-i evvelin için dört bin ve oğlu Abdullâh için üçbin beşyüz tahsis edince suâl olundu ki, “Abdullâh da muhacirindendir, dört binden neden noksân ettin” dediklerinde, buyurdu ki “Abdullâh baba ve anasıyla bile hicret etmiştir. Başka hicret eden gibi değildir”. Burada Abdullâh'ın ebeveyninden murad o ki validesidir. Yoksa anası olan Zeynep bint-i Maz'un Mekke'de vefât etmiş idi.

Taksim-i rical bittikten sonra taksim-i nisaya bed' edilerek ehl-i Bedir'in nisalarına 500, Hudeybiye kadar olanlara 400, Hudeybe'den sonrakilerin nisalarına 300, Fâdiye gazilerinin nisalarına ikişer yüz, ondan sonrakilerin nisalarına 100 dirhem senevi takdir buyurup, ashab, istihkak-ı sene be sene beytü'l maldan miktar-ı mahsus alırlar idi.

Fakir ve miskinlere karınları doyuracak kadar mah be mah un tahsis buyurmuş idi ki bunun nâmına “rızk” derlerdi. Zevcât-ı mutahherâta onar bin takdir, Hazret-i Â'îşe'ye 12 bin yani Resul-i Müçteba'nın ziyâde sevgilisi olduğuna mebni idiyse de Hazret-i Â'îşe radiyallâhu anha ve an ebuha müsavât ve adaleti tenebbühüne mebni diğer refikalar gibi 10 bin dirhemden fazla olanı red edip bir ders-i ibret gösterdi. Atiyye babında Araplar ile azadlı köleleri müsavi tutmuş idi. Mal memurları Arapların atiyyesini verip köleler te'hîr edilmiş idi. Hazret-i Ömer haber alınca kişiye “Müslim karındaşını tahkir etmek kadar kötülük yetişir ve's-selâm” diye bir tekdîrname yazmıştır.

Bu atâyâ taksiminden sonra ashâb-ı güzine hitaben dedi ki “Ben bir tacir kişi idim. Ticaretle i'yalimi geçirtir idim. Siz beni bu iş ile meşgul ettiniz. Ne re'y edersiniz? Bu maldan bana harc etmek helal midir?” dedikte her biri bir söz söylediler. Hazret-i Ali sakit (suskun) idi. Ömer radiyallâhu anha kadı olan Ali radiyallâhu anha “Siz ne dersiniz?” dediğinde “Sana ve i'yaline kifâyet edecek kadar marufdan ziyâde sana helal olmaz” diye cevab-ı sa'irlerden onu tasdik edip bundan müzayaka (darlık, sıkıntı) çektiği müşahade olduğundan Hazret-i Osmân ve Ali ve Talha ve Zeyd ve diğer bazı ashab-ı izâm radiyallâhu anhum ecma'in hazeratı içtima' ile nafakasını ziyâde etmeyi tezekkür ve tensip ederek keyfiyeti kendine arz etmek üzere kerime'-i muhteremesi ümmü'l-mü'minin Hafsâ radiyallâhu anha nezdine kendiler ve kendilerinin isimlerini meydana koymaksızın pederine bu keyfiyeti arz eylesmesini rica ettiler. Hazret-i Hafsâ dahi pederine nafakasının tezyidini lisân-ı münasiple arz etti. Hazret-i Faruk a'zam pür gazab olup “Senin zevcin

yemede giymede ve düşmede (yaşantıda) hali nasıldı?” diye sordu. Hafsâ “Kifâyet derecesinde idi” cevabını verdi. Onun üzerine Hazret-i Ömer buyurdu ki “İki refikim ile // 247 // benim halimin kıyası bir yola süluk eden üç yolcuya benzer. Biri nevalesini alıp kendi menziline erdi. İkincisi de onun izine iktifa etti de ona yetiştı. Sonra üçüncüsü geldi eğer onların izine iktifa ederse onlara ulaşır ve illa ulaşmaz” demiştir.

Buyururdu ki eğer Hakk sübhanehu te’âlâ buyursa ki “Ben cümle kullarımı cennete idhâl edip mukarreb kılarım ancak bir kulumu muazzeb ederim. Ben kendi ma’siyetime nazar edip korkarım ki o gadab edeceği kul ben olam. Cümle kullarımı cehenneme koyarım illa bir kulumu cennete idhal edeceğim buyursa, ben o Erhamu’r-Râhimin ve Ekremü’l-Ekremin te’âlâ ve tekaddes hazretlerinden ümit ederim ki o cennete giren kul ben olam” demiştir.

Hakkı teslimde bir derece mütevazı idi ki hutbede “Her kim ezvac ve benât-ı tâhiratın mihrî üzere ziyâde ederse red ederim” dediğinde kadının biri “Allâh’ın bize verdiği şeyi ya Emirel-mü’minin nasıl red edersin?” diyerek “وَاتَّيْتُم اِحْدَاهُن قَطَارًا/Ve âteytum ihdahunne kintaran”⁷⁴¹ âyet-i celilesini senet getirdiğinde “كلهم افقه من عمر حتى ربات الحجال/Kulluhum efkahu min Omar hatta rebbatu’l-hicâl” (Evindeki kadınlar bile Ömer’den daha fakih) diye teslim-i hak buyurduğu, hilm ve ilmîne burhan-ı vazıhtır. Vakt-i hacda valilerinin hacda bulunmalarını emretti. Huzurlarında ahaliye hitaben kime zulmedilmiş iştika (şikayet) olundukda azl olunmayanlar ma’a’l-yemin ibkâ eder, şekvâ edenleri azl ile iktifa, müştekilere ceza dide ederek “Ey ahali beytü’l maldan bunlara ücret vermekden maksad, ahalinin birbirine tecavüzünü men’ için hizmetçilerdir” der idi.

Re’y-i musiblerinden (isabetli görüşlerinden) biri de Şâm seraskeri Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh (ö. 639)’ın aldığı esra (esirler) İslâm asakirinden fazla i’aşe ve muhafazaları müte’assir olan yüz iki mütecavir Rum üserası (esirleri) hakkında olacak muameleyi Hazret-i Ömer’den istizan-ı şu’ra-yı meclis ve reis’i Osmân useranın idamına karar vermişken o kararda a’zadan Ali bulunmadığından, Ömer müntefi’r-rey (veto) olan bu kararı adem-i kabul, kadısı bulunan Ali’den meseleyi takrir edince Ali radiyllâhu anhüm “Yâ Emire’l Mü’minin! İdam edilirse alem-i İslâmiyet ile Hristiyan arasında ila yevmi’t-tenâd imlası gayrı kabil, kanlı bir hendek açmış olursun. Eğer 100

⁷⁴¹ Nisa 4/20; “Onlardan birine yüklüce vermiş olsanız bile...”

bin kişiyi hudud haricine def' edersen, düşman ordusuna kendi elinle 100 bin askeri göndermiş sayılırsın. Her iki suretle bizim memâlikimiz hükümüne giren Şam'ı 100 bin candan ve hükümet-i İslâmiyeyi 100 bin tebaadan mahrum bırakmış olursun. Halbuki bunlar bizim tebaamızdır. Hepsî Şam'dan toplanmış asker Rum hükümet-i zâlimanesinden müteneffir (nefret eden) ve sefil ve bîçaredir. Bunların kolları ve cesetleri teshir edildi. Şimdi de yüreklerinin teshiri sırası geldi. Yâ Emirel Mü'minin! Bunları bila kayd u şart azad ve nimet-i adl ve mürüvvetten behremend et, varınsınlar evlat ve iyallerine kavuşsunlar, saye-i ra'fet-i İslâm'da seadetle yaşasınlar" buyurdu.

Hazret-i Ömer bu re'yi kemâl-i meserretle kabul edip esranın azadı için derhal Ebû Ubeyde'ye emir gönderdi ve bununla Ba'lebek ve sair bilad ve mevak'î tebaa-i hükümet-i adileye kapıları açıldı ve binlerce halk ihtiyar-ı tâm ile İslâm'ı kabul etmiştir. Seraskerleri o zaman yukarıda zikir olanlardan gayrı Hakem bin Umeyr, Mekran, Muâviye bin Ebi Süfyan Saydâ ve Beyrut, Ebû Mûsa el-Eş'ari Şirvan ve Hemedan ve Isfahan ve İran Ekradı ve Huzeyfetu'l-Yemânî Nehavend ve etraf aşairi, Numan bin Mukri el-Müzeni ve Sariye, Asım bin Amr, Simnan'ı feth etmişler ve tevsî-i memalik-i İslâm ve her yerde berabercesine ahlâk-ı mekarim-i Muhammediyeyi âla sahihiha's-salatu ve's-salam sermedi neşr ve tamim eylemişlerdir. Rıdvanullahi aleyhim ecmain ve selamun ale'l-mürselin.

Hazret-i Ömer Siyaseti Benî Süleym'den nihâyet derecede mahbub olan Nasr ibn Haccâc isminde birini nefyine sebep Medine kadınları kılet-i akıl ve rikkat-i kalpleri nisa taifesinde hilkaten mevcudiyetleri sebeble mahbub Nasr'a meftun bulunduklarını sem'-i Ömer'e vürudunda huzura celb, saçlarını tıraş ettirdikde güzelliği tezayüd edince Basra'ya nefy etmiş, Nasr "Benim suçum nedir?" diye Hazret-i Ömer cevabında "Medine'î Münevvere'yi senin gibilerden tathir etmediğimden kusur bendedir" demiştir. Varıp Meşaci' bin Mesud hanesine nüzul ve himaye eylediyse de nihâyet derecede mahbube olan zevcesiyle müteşâkık olduklarından bir gün Nasr ahvali toprak üzere kadına beyânla, o da öylece olduğunu yazdığında, ümmi olan Meşaci' bu mükabeteden suâl edince başka bir mani söylediklerinde bir okuyan ihzarıyla madde malum olunca "Eğer sen de hayr olaydı // **248** // Hazret-i Ömer seni nefy etmez idi" diyerek bin türlü hakaretle tard etmiştir.

Uhud Muharebesinde Ebû Sufyan "لنا العزى و لا عزى لكم/Lenâ el-Uzzâ ve lâ Uzzâ lekum" (Bizim Uzzâ'mız var sizin Uzzâ'nız yok), Ömer Bin Hattab cevabında "لنا المولى و لا مولى لكم/Lenâ el-Mevlâ ve lâ Mevlâ lekum" (Bizim Mevlâ'mız var sizin Mevlâ'nız yok). Kavl-i Ömer'e muvafık âyet-i

Kur'âniyye nüzulü “ذلكم بأن الله مولى الذين آمنوا و أن الكافرين لا مولى لهم”/Zâlike bi ennalâhe Mevlellezine âmenu ve enne'l-kâfirine lâ Mevlâ lehum”⁷⁴² varid olmuştur, sünnet-i hasenelerindendir. Şureyh Kadı (ö. 699) dedi, “Beytü'l-mal ve zindan ve cellad ve mescid ve camiler ve serhadler ve tetavvu' işleyen müezzinlere maaş tertibi ve Fars zemini (toprağı) üzere haraç ve Ramazan'da cemaatle salat-ı teravih gibi sünnet-i haseneler Hz. Ömer (r)'indir.

Teravih, Ramazan âyetinde sahib-i şefkat Efendimiz, ümmete farz olmak havfına mebni hane-i saadetinde kılar idi. Bu hikmeti bilen Hz. Ömer sa'ir ihdas eylediği umurda da hükm-i hafiiyelerini işarat-ı Nebevi (as)'dan iktibas eylediği ve mevânî'in zuhûruyla vakt-i mi'âdında (vakti gelince) icad buyurduğu bî iştibâhtır (şüphesizdir). Ömer'dir ki, şeytan onun gölgesinden kaçtı, Nil-i Mısır onun nâmesinden aktı, dürresinden bir sakın ve esed-i bekçi (bekleyen aslan) ve Rıdvan bu gibi... Ve na'rası Irak'tan işitilir ve ateş heybetinden kesilir idi.

Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 652) bir gün gelip “Ya Ömer, ömründen üç gün kalmıştır vasiyet eyle” dediğinde “Neden biliyorsun? Benim vücudumda hastalık eseri yoktur füceten (aniden) olmasın?” Dedinde “Tevrât'ta vasfın ve müddet-i hilâfetin muharrerdir” dedi. Muğire bin Şu'be (ö. 670) kölesi Ebû Lü'lü' gelip efendisi haddinden ziyâde haraç istediğini söyledi. “Ne san'at biliyorsun?” Birkaçını saydı. “Bu sanatlar ile yevmiye iki dirhem çok değildir ve sen yel değirmeni düzer imişsin, benim için birini düz!” dediğinde “Senin için birisini düzeyim ki şarkta ve garbta onu söyleyeler” dedi. Hz. Ömer mecliste olanlara “Bu kâfir bana katl kasd ediyor defâten kıyam buyurun” dediklerinde, “Katilden mukaddem kısas olmaz”. Ebû Lü'lü'-i Yehudi fırsat gözetip namâz içinde iken iki yüzlü bıçak ile altı yerinden zahm (yara) vurulduktan sonra 11 kimseyi de vurmuş, Benî Esed kabilesinden bir er Ebû Lu'lü' ki Fîrûz nâmındadır, başına bir cer (çatlak, yarık) vurup yıktı ve birisi de bıçak ile boğazladı, yaralı olarak hane'-i saadete götürülmüştür.

Abdullâh bin Abbas (ö. 687) dedi ki “Bir gün Ömer'in yanına vardım, mağmum (kederli, sıkıntılı) ve mükedder ve kalkıp oturuyordu. Emr-i hilafet hakkında ne yapacağımı suâl ettim “Mütehayyirim” dedi ve “Aşere-i mübeşşereden birini tayin edeceğim, ama her birinde kusur müşahede ederim. Ebû Ubeyde sağ olaydı onu tayin ederdim. Zira “أمين هذه الأمة/Eminu hezihi'l-ümme” (Bu ümmetin eminidir) şânında buyurulmuştur. “Ali'ye meylin var

⁷⁴² Muhammed 47/11; “Allah inananların Mevlâ'sıdır. İnkârcıların ise Mevlâsı yoktur”.

mı?” Dedi ki “Ali et-tahkik (gerçekten) bu işe ehildir. Mizacında mizaha meyli vardır”. “Osmân hakkında re’yin nedir?” Dedi ki, “Onu istihlaf ettim ana bir karındaş ve Velid bin Utbe b. Muayt’ı nâsın başına bela eder, Arap da ona iltifat etmez olur, nihâyet kendisinin boynu vurulur, vallâhi ben onu istihlaf etsem o da öyle yapar, Arap da böyle yapar”. “Öyle ise Talha’yı istihlaf ediniz”. Renk-amiz urbalar ve elbiseler giyer süslü gezer, Allâh te’âlâ onun bu halini biliyorken onu ümmet-i Muhammed’in umuruna müntefi’ kılmaz”. Dedim ki “Sa’d bin Ebû Vakkas kaldı”. Dedi ki “Harb eridir lâkin ulu’l-emr olamaz”. Dedim ki “Zübeyr bin Avvam var”, Dedi ki “Pazar yerinde ölçekten ve müdden (ölçü birimi) bahs eder, umur-i müslimine o mu müteveli olacak?” Dedim ki “Abdurrahmân bin Afv kaldı?” Dedi ki “Ne güzel adamdır lâkin za’iftir. Mecrûh (yaralı) olduğu vakitte Abdurrahmân bin Afv (ö. 654)’ı imâm ta’yin ederek cemaatle namâz kıldıktan sonra ben seni veliyyü’l-ahd etmek istiyorum” deyip o da bana “Kabul et, diye re’y ve nasihat eder misin?” Dediğinde, “Edemem ya Rabb” dediğinde “Abdurrahmân “Vallâhi size, ebeden bu işe giremem” dedi. “Oğlun Abdullah’ı istihlaf et!” Denildiğinde “Bir heneden bir kurban yetişir” dedi. Bu işi meşverete havale edip altı zât aşere’-i mübeşşere bulunup Resul-ü Ekrem onlardan razı olarak irtihal buyurmuştur. Sa’d bin Zeyd karabeti hasebiyle müstesna bıraktığı gibi Ebû Ubeyd de âhirete irtihal buyurmuştu.

Ali, Osmân, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân bin Afv ve Sa’d bin Ebî Vakkâs hazeratını meclis-i meşverete ta’yin ederek içlerinden birini hilafete ta’yin ve intihab etmelerini vasiyet edip Abdurrahmân bin Afv nezdinde iken diğerlerini // 249 // istedi. “Siz bu ümmetin reislerisiniz, hilafete içinizden birini intihab ediniz ve ona zahîr (arka) ve mu’in (yardımcı) olunuz, ben sizin hakkınızdan nâsdan korkmam. Sizin aranızda ihtilaf girdikte nâs da ihtilafa düşer diye korkarım.

Ba’dehu “Yâ Ali, Allâh için olsun veliyyü’l-emir olursan Haşimileri nâsın başına bâr (yük) etme! Yâ Osmân, Allâh için olsun veliyyü’l-emir olursan İbn Muayt oğullarını nâsın başına bâr etme! Yâ Sa’d, veliyyü’l-emir olursan Allâh için olsun akrabânı nâsın başına bâr etme!” dedi. “Abdurrahmân bin Afv ne güzel sahib-i re’ydir, onu dinleyiniz, ona inkıyad eyleyiniz!” diye tavsiye buyurdu ve “Sa’d eğer hilafete intihab olunur ise ehlidir, olunmaz ise halife olan zât onu istihdam ile isti’ane eylesin! Benim onu Kûfe imaretinden azl edişim zaafından ya kabahatinden nâşi değil idi” Suheyb-i Rûmî’ye hitaben, “Yâ Suheyb! Üç gün nâsa namâzı sen kıldır ve ashab-ı şu’rayı bir haneye kapatıp sen de başları ucunda dur, beşi ittifak edip ikisi ibâ (kaçınırsa)

ederse veya biri ibâ ederse başlarını vur, tesavi-i ara (eşit oy) olursa Abdullâh'ı hakim nasb etsinler, ona razı olmazlar ise Abdurrahmân bin Afv'ın bulunduğu tarafla beraber olunuz. Ve muhalefette ısrar edenleri katl ediniz” diye emir buyurdu. Bunlar da işi Abdurrahmân bin Afv'ın re'yine havale ettiler.

Re'-yi Hz. Ali ile Osmân-ı hatineynde karar kıldı. Bu ikisini tercihde Hz. Abdurrahmân ayrı ayrı ber tafsîl bunlarla istihraç ettiğinde Hz. Ali'ye “Sen olmadığın vakitte kim ensebdir” diye suâlinde, “Hz. Osmân” dedi. Osmân (r)'dan bu vecihle suâlinde, “Hz. Ali ensebdir” dedi. Abdurrahmân bin Afv minbere çıkıp ahvali nâsa ba'de't-tebliğ, “Yâ Ali elini uzat, bâr-ı emâneti tamamen icra etmek şartıyla üzerimden kaldır” dediğinde Hz. Ali (k), “Kuvvet ve kudretim yettikçe icra ederim” dedi.

Abdurrahmân bin Afv üç defa bu vecihle tekrarında “Ancak vüs'um yettiği miktar tahammül ederim” buyurduğunda Abdurrahmân bin Afv, “Yâ Osmân, şu şart ile sen kabul eyle” dediğinde bila tevakkuf Hz. Osmân kabul ve Abdurrahmân bin Afv biat ederek “Ya Rabb, senin bâr-ı emânetini ben üzerimden kaldırdım, Osmân kabul eyledi” diyerek Osmân (r)'ı halife intihab olmuştur. Ömer (r) 10 sene, altı ay, dört gün hilafetinden sonra şehiden âhirete teşrif etmiştir. (Radiyallâhu te'âlâ an külli's-sahabeti ecma'in ve'l-hamdulillâhi Rabbi'l-alemin) Rivâyet-i Beyhakî (ö. 1066) “أن الفتن لا تظهر ما دام أن الفتن لا تظهر ما دام / عمر حياً فهو سد باب الفتنة كما أخبر به خذيفة hayyen fe hüve seddü babi'l-fitneti kemâ ehbara bihi Huzeyfe (ö. 633)” (Fitneler Ömer sağ olduğu müddetçe çıkmayacaktır. Huzeyfe'nin haber verdiği gibi Ömer fitne kapısının kilididir.) Ömer sağ oldukça bab-ı fitne mesdud olduğunu esrar-ı Nebeviyye sahibi Huzeyfe dedi.

Nev'-i Sâlis

Hz. Halife'-i Sâlis Osmân Bin Affân (ra) Şema'il-i Şerif ve Evsâfı Beyânındadır

Tarih-i Fil'den altı sene sonra tevellüd edip vasat boylu, sadası kalın, rengi esmer, lihye-i şerifi iri ve beyaz, ruy'-i saadetinde hubbin nişaneleri vardı. Huccâc-ı Müslimine it'am eder (yemek yedirir), çok oruç tutar, geceleri çok namâz kılar ve Kelâm-ı Kadim'i kamilen ezber ve hıfz eden ve nusah-i kesireye tahrir ettirerek memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafına gönderen kân-i haya (haya menbaı) Osmân bin Affân Ebû'l-As bin Ümeyye bin Abdi's-Şems bin Abdi Menaf'tır. Dördüncü babada cem' oluyor. Künye'-i şerifleri, Sahibu's-şeri'atın Rukayye ba'del-vefât Ümmü Gülsüm duhter-i pâkizelerini

tezvici nâmıyla Zinnûreyn'dir. Hz. Sıddık'-ı azam vasıtasıyla ve halasının medh-i Nebevi te'siriyle küfrü terk etlemiştir.

“له الجمال و له اللسان/Lehu'l-cemâl ve lehu'l-lisan (Yüzü ve dili güzel)
 “هدايتي الرحمن/Hidayeteyi'r-Rahmân (Rahman'ın iki hidâyeti)
 “ارسله بحق الأديان/Erselehu bihakki'l-edyan (Dinler hakkında onu gönderdi)
 “و جاء التنزيل و الفرقان/Ve câe't-tenzilu ve'l-Furkân (Tenzil ve Furkân geldi)
 “فاتبعه فلا تعبد الأوثان/Feetbeah felâ te'abbede'l-evsân (Ona uydu, putlara tapmadı)

Peygamberimiz (sav) mülakatlarında, “Yâ Osmân “يا عثمان أجب الى الله و إلى خلقه/Yâ Osman! Ecib ilallâhi ve ila cennetih. Fe innî Resulullahi ileyke ve ila halkihi” (Ey Osman! Allah'a ve O'nun cennetine icabet et! Ben sana ve halka gönderilmiş Allah'ın elçisiyim) buyurunca “أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمداً عبده و رسوله/Eşhedü en la ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resulühu” Osmân diyerek da'ire'i necat-ı İslâm'a dahil olmuştur. Radiyallâhu anh ahlâk-ı hamidesine nihâyet yoktur.

Menakib-i Ömer ve Osmân (hakkında) tahrir olunmuş müstakil kitaplar vardır. Zaman-ı hilafetinde İran ve Suriye feth olunup sahâbe-i kirâm çiftlikler ve emval ve servet sahibi olmuşlardır. Hakkında ayât-ı Kur'ân'ıyye ve ehadis-i Nebevi şerefsudur buyurulmuştur. Din-i İslâm'ı kabul edenlerin beşincisidir. “الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله/Ellezîne yunfikûne emvâlehum fi sebîlillâh...”⁷⁴³ // 250 // İla ahiri'l âyet. Ceyşü'l usre (zorluk ordusu) ki Tebük Gazası'dır, asakir-i İslâm'ı teşhizinden dolayı Hz. Osmân (ö. 656) ve Abdurrahmân bin Afv (ö. 654) haklarında şeref nüzulünü müfessirinden İmam Kelbî (ö. 1235) nakil etmiştir.

Da'ire-i din-i İslâm'a duhulünden amcası nihâyet derecede eza ve cefa ederek “Baban dinine rücu' etmelisin” der idi. Sonra redd cevabı alınca terk ettiği bilen (gibi) Osmân (r) inde Resulullâh'a varıp ahvalı bil-beyân eza-yı küffardan halâs için sa'ir ashabı alarak Habeş'e hicret buyurdular. İkinci hicrette Medine'i Münevvere'dir.

Her gecede iki rekat namâzda Kur'ân'ı Azimü'ş-şan'ı hatmeden bir sultan-ı muazzamdır. Harem-i Şerif'i tevsi' için etrafında bulunan emakini ahz ile Mescid-i Nebevi'yi büyütmüştür. Hz. Ömer (ö. 644) (ra) ashab-ı şu'raya vaz'ının hükm-i mâlâ nihayesi zamanın efdal olması, şerâitten olmadığı

⁷⁴³ Bakara 2/262; “Onlar ki mallarını Allah yolunda infak ederler...”.

hilafetin âsâr-ı fiteniyyeden eb'ad dışra (uzak ve dışarı) enfa' ve mefdulün imâmete ta'yin ca'iz olmasını müşir idi.

Binâenaleyh her taraftan Hz. Ömer'in keşfi vecihle İbn Mu'tî evlatlarını ve kendi akraba ve taallukâtını idare memurları edince Mısırlılardan bir gürûh Hz. Ali (ö. 661) ve Basralılardan Hz. Zeyd (ö. 665) ve Küfelilerden Hz. Talha (ö. 656) huzurlarına gelip ümerâ ve valilerden ıstika ve azillerini rica ettiler ise de nâfizu'l-hüküm olmayıp (uygulanmayıp) evvelki veçhe üzere ifa'i me'murin görünce nâs arasına fitne bırakan münafıklar meydan bulup Emir el Mü'minin Hz. Osmân (r)'dan Ebûbekir ve Ömer (r)'dan sadır olmayan ef'al ve akvalı suâle cüret edilerek dediler ki; “Arafât'ta kasr kılınan namâzı neden tamam kıldın?”. Cevabında “Yeni İslâm'a gelen şark ve garb Müslümanları cem' günü olup kasr olursa namâzı böyle kılmak olur” diyerek, sonra “Her vakit o vecihle edâ ve âdet etmesinler diye tamam kıldım” buyurdu.

İkinci Suâl: Ebû Zer el-Ğaffar (ö. 652) (ra)'ı neden Medine'i Münevvere'den ihraç edip Rebeze karyesinde yalnız bıraktın? Şeyheyn hazeratı onu mükerrem tutarlardı zira Şam'da sakin olup şeriata muhalif şeylerden asla hoşlanmaz ve hemen reddine koşar idi. Muâviye (ö. 680) beytülmal el-Müslimin beytü'l-mal-i Allâh demek sebebiyle niza' edip beytü'l-mal-i Allâh o sebeple nâm veriyorsun ki bildiğin gibi harc edip rûz-i kıyamette bir özür bulasın, beytü'l-mal-i Müslimin denilir ise cevabını ruz-i kıyamette Müslümanlara cevap vermek lazım geleceğini bildiğine mebni böyle tağyir edersin değil mi?, dediğinde, Muâviye gadab edip Emirel-Müminin Hz. Osmân'a macerayı bildirince Ebû Zer'i Medine'ye celb ve oraya nefy etmiştir dediklerinde;

Cevap: İslâm'da bir hâlel ve nâdanlara sirâyette hıfz hikmetine mebni yüzüme karşı gâyet kötü sözler söylediğine mebni idi.

Suâl: Zekât malı cem'i, âmiller vasıtasıyla idi ve yekün teşkil ve hazır olur idi ve beytülmal her vakit bunun ile idare olunurken siz zekatı sahipleri üzerine terk edip, “Dilediğine versin” dediniz?

Cevap: “Aldıkları vakit ikrâhla ve cebirle alıp âmiller telef ederler korkusuyla sahipleri yedinde bıraktım ki kendileri getirip beytülmale teslim edeler” dedi.

Suâl: Hakem bin el-A's (ö. 651) ile Mervan bin Hakem (ö. 685)'i nifakları sebebiyle Peygamberi Zîşan Efendimiz teb'id sürmüş ve Ebûbekir ve Ömer (ra) zamanlarında münfâ iken bunları getirip büyük mansıplarla serefrâz ettin?

Cevap: Ahir-i maraz-ı Resulullâh'ta icazet istedim verdi. Bunu Hz. Ebûbekir ve Ömer'e söylediğimde bir gayrı şahit istediler, bulunmadığından hilafet bize eriştiğinde ilmimiz o icazeti muhit olduğuna mebnidir.

Beşinci Suâl: Beni Ümeyye'nin italarını (ödenek) ve maaşlarını tevsi' edip hiç isimleri belirsiz adamları zengin ettin?

Cevap: Vallâhi beytûlmaldan onlara atıyye vermiş değilim. Da'ima sıla-i rahmi sever ve akraba ve taallukâtıma ikram etmeyi adet etmiştir. Mal ve mülküm kesretine binâen bu siretten vaz geçemem, sinnim şeyhune varmış (yaşım ilerlemiş), ahlâk tekarrur etmiş olduğundan bu hasletten ayırlamam.

Altıncı Suâl: Kur'ân'ı Azimüş-şandan birkaç nüsha beyaza çekip bazı evrak vesa'ireyi neden ateşe yaktın?

Cevap: Etrafta serasker ve kumandanların gördüğü, gayrıların yazdığı Şam, Basra ve Kûfe rivâyetlerinde ve asakir-i muhtelifenin her tarafı kendi ravilerinin sıhhatine ka'il ve gayrıların Kur'ân'ı ona muhalif gördüğüne mebni bu vasıta ile din-i İslâm'da fitne-i âzime vâki' olmasın diye "nüsha'-i câmi'a" toplatıp bakilerin (geri kalanları) ateşe verdim ki ta'n edenlerin lisânı kasr ola.

Yedinci Suâl: Minber-i Resulallâh'da Hz. Ebûbekir aşağı durduğu gibi Hz. Ömer de Ebûbekir'den bir derece aşağı durmuşken siz Resulullâh hazretlerinin mevki'inde neden hutbeye duruyorsunuz, dediler?

Cevap: Eğer bu kaide cari olsaydı tedricle huteba yerin altını kazıp kuyu içinde hutbe okumaları lazımdı, dedi.

Sekizinci Suâl: Kapıda bevvâb ta'yin ettin, böyle bekçi onların zamanlarında olmamıştır, (**Cevap:**) "Kendi canımı muhafaza, din ve devlet ve hükümet işlerini kötülerin mazarratından himaye içindir" dedi.

Dokuzuncu Suâl: Resulullâh Sallallâhu aleyhi ve âlâ âlihi vesahbihi ecma'in // 251 // cenaplarının mühr-i saadetlerini zayı ettin?

Cevap: Sahâbe-i güzîn huzurunda çah-ı Aris'e elimden düştü, ne kadar taharri olunduysa da bulunmayıp o şereften mahrum kaldık, diye cevap verince şüphelerin her birinde bir hikmet beyân buyurulunca cemiyetleri Hz. Ali (ö. 661) (r) sa'yi ile dağılıp fitne sakın ve kavga ref' ve def' olundu. Ba'dehu başka cihetten fesat başladı.

Dehât-ı Arap'tan (Arap dâhileri) addolunan Mısır valisi Amr ibnû'l-Âs (ö. 664) ve Şam valisi Muâviye bin Ebû Süfyan (ö. 680) gibi Abdu's-Şems evlatlarını ileri sürmüş ve bunlar bulundukları mevkide Hz. Osmân'ın memduhu's-sifât olan hilm ve tevazu'undan bi'l-istifade bunlar hemen müstakil olmak derecesinde idiler ve Hz. Faruk-i âzam zamanında asla tanınmayan ve ehemmiyetleri olmayan ve Ebû Hureyre (ö. 678) gibi valilerin yerine ve ümera-yı Ömer'in tenessüpleri (onayı) mevki'ine gayrıları ve hedaset sinin (yeni yetmeler) olanlar ta'yin olunmakla maân Hz. Osmân (r)'a halefi talip olanlara ve hîn-i muhasarada herkesçe malumât var iken kuvvet ve asakirle gelip halâs edecekleri muhakkak iken ağırca davranışları zir-i hükümlerinde bulunan memâlikte müstakil ve kendi mülkleri gibi ve evlatlarına intikalleri ve keyfemâ yeşâ hevesine meyil ettikleri hilm ve muhabbet Osmân (ra)'dan neşet etmiş olmak gerektir. “العلم عند الله/El ilmu indallâh” (İlim Allâh'ın katındadır). “من المؤمنين رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه منهم” Mine'l-müminine ricalun sadeku mâ âhedullâhe aleyh fe minhum men kada nahbehu ve minhum men yentezir”⁷⁴⁴ âyet-i kerime rical lafzında Hz. Osmân (ra) dahildir.

Osmân (ö. 656), Sa'd bin Zeyd (ö. 671) ve Hamza (ö. 625) ve Musab bin Umeyr (ö. 625) ve Talha (ö. 656) nezr ettiler ki Resulullâh ile harbe mülakilerinde sabit olup şehit oluncaya kadar mukatele edeler. **Nahb**'den murad mevttir. Talha ta'n ve darbdan cesedinde 80 ve küsur var idi. Hamza ile Musab şehit oldular ve nezrlerini ifa etmişlerdir. Bazılar şüheda-yı Uhud olup sabit fî mukabele-i a'da (düşman ile karşılaşmada sebât edenler) olanlardır diyor. Namâzı bazen hatim ve bazen iki rekatta 1000 kere İhlas kılmak âdeti olduğundan “أمن هو قانت أناء الليل ساجداً وقائماً يحذر الآخرة ويرجو رحمة” emmen hüve kanitun anaellayli saciden ve kaimen yehzeru'l-âhirete ve yercu rahmete rabbihi”⁷⁴⁵ “قل هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون إنما يتذكر أولوا”

⁷⁴⁴ Ahzâb 33/23; “Müminlerden öyle adamlar vardır ki Allâh'a verdikleri sözü yerine getirdiler. Kimi o uğurda canını vermiş kimi de beklemektedir”.

⁷⁴⁵ Zümer 39/9; “Gece saatlerinde secde ederek kıyam durarak itaatkar olan âhireti hesaba katan ve Rabbinin rahmetini uman kimse, bu nankörlerle bir tutulur mu hiç?”.

الألباب/Kul hel yestevillezine ye'lemuna vellezine la ye'lemun. İnnema yetezekkeru ulu'l-elbâb”⁷⁴⁶ ve bir hadiste “اصدقكم حياء عثمان ابن عفان/Esdakukum hayaen Osmân ibn Affân”⁷⁴⁷

Hucibeti'l-Cennetu bi'l-mekarihi ve hucibeti'n-naru bi's-şehvâtî”⁷⁴⁸ Hz. Osmân (ra)'ın kaht ve fitende Şam'dan 100 deve yükü buğdası gelip satışa çıkardığında bir men (ölçü birimi) buğdaya yedi dirhem verdilerse de “Bundan çok ziyâde fiyat veren vardır” diye cevap-ı red verince ehli sıkılınca Hz. Emirü'l-Mü'minin Ebûbekir (ra)'a şikâyet ettiler. Hz. Halife ahali ile nezd-i Osmân (ra)'a gidip söylediği kelâmı tekrar ederek, “Evet biri 700'e alıyor bunlar ise biri yediye almak istiyorlar biz buğdayı 700 alana verdik” diyerek buğdanın kâffesini Medine fukarasına tasadduk ve develer de kurban ederek taksim-i muhtacin etmiştir. Hz. Ebûbekir o gece Resul-ü Rabbil alemin cenaplarını rüyada görür ki hulleler giyinmiş mübarek başına imâmesin sarmış bağdan dışarı gelir mübarek yedinde bir deste benefşe nazenin civanlar gibi gülerek ve benefşe vererek “Ya Resulullâh nereden teşrifiniz” diyerek suâl edince “Osmân bin Affân'ın düğününden ki iyi sadaka verdi, te'âlâ ve tekaddes hazretleri de 400 yük misk u anber Hz. Osmân'a verdi” buyurdu.

Şehadet-i Osmân (ra)'ın ve huruc ahalisinin esbâbı, Mervân'ın ifsadıdır. Zaman-ı risâlette vahiy yazmak için küttâblar bulunduğundan Mervan da bunlar meyanında bulunur. Âl-i İmrân suresini yazmaya buna emir olunca “Âlî Mervan” diye tahririnde Sahibü'l-Mi'raç Efendimiz onun böyle görünce gadap ile “Bizim yanımızda layık değilsin” diyerek teb'id buyurulmuştur. Hz. Ebûbekir olduğu mevkiden daha uzak teb'id ve Hz. Ömer bulunduğu yerden daha uzak mahalle teb'id ettirmiştir. Hz. Osmân (r)'ın hilafetini iştince bila istizan Medine'ye gelmiş, mübarek Osmân'ın ayaklarına düşmüş ve sıfat-ı hilm Osmân'dan istifade ve akrabası olmakla Medine'de kalmıştır. Sonra her gün meclisine devamı başlamış ve Hz. Osmân altı seneye kadar güzel idare ve Hz. Ömer'in açtığı râh-ı müstakimi ta'kid buyurmuş ise ba'dehu akraba ve taallukatını mansiplere ta'yin ederek asakiri İslâm dilgîr (gücenme) olmaya başladılar. Mervân da kâtib-i hilâfet olup sırası düştükçe teb'idini ziyâde den Ebûbekir ve Ömer tevabî'lerine intikam sevdasıyla fırsat beklerken, Mısır ahali valilerinden şikâyet ettiklerinde, Hz.

⁷⁴⁶ Zümer 39/9; “De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu. Kesinlikle yalnızca akıl sahipleri öğüt alırlar”.

⁷⁴⁷ Müslim, *es-Sahih*, Fezâilu's-Sahâbe, 26; “Hayâ'da en doğru olanınız Osmân ibn Affân'dır”.

⁷⁴⁸ Buhari, *es-Sahih*; Rikâk 28; Müslim, *es-Sahih*, Cennet 1; “Cennet zorluklarla, cehennem ise şehvetlerle örülmüştür”.

Ebûbekir'in oğlu Muhammed'i rica ettiklerinde hemen ta'yin ve onda bulunan "Bey azl edile" mensuru (yazıyı) Muhammed'e teslim ve askeriyle menzil be menzil giderken Mervan kurduğu bir hile ile yazdığı mektupta "Sen ki eski beysin yerinde ka'im ve sabit ol, Muhammed bin Ebûbekir oraya vara hemen katl edip başını bana gönderesin, ben seni azil eylemek sözünden tekevvül ettim" kelâmını yazarak yanında hıfz etmiş idi. Her vakt-i hâcette parmağında bulunan mühründe ism-i Celâl de olduğuna mebni çıkarıp yanında bulunanlara verip taharettten sonra alırdı. Bundan istifade eden Mervan verdiği adamdan mührü alıp nâmeyi mühürleyerek mu'temedi bulunan bir çavuşa verip "Yolda Muhammed bin Ebûbekir'e rast gelirsən sakın! Uzak gidip Muhammed'den evvel Mısır'a gidesin" diye // 252 // tenbih etmiş onlara yetiştikte yolu değişmiş ve Muhammed asakiriyle bir yüksek yerden bunu görünce âkil ve danâ ve feraset sahibi olduğundan adam gönderip o çavuşu getirdiler. "Nereye gidiyorsun?" "Mısır'a" dedi. "Halifeden emrin var mıdır?" "Yoktur" deyince tazyik olunarak çavuş kâğıdı çıkardı. Alıp okuduğu gibi canı sıkıldı. Yanında bulunanlara onu gösterince Hz. Osmân'a münasebetsiz söz söylediler. Ondan sonra yoldan dönüp tevabi' ve levahikına mektuplar gönderip ahvali bildirdi. Herkes Muhammed bin Ebûbekir'in tarafını tuttu. Ve dediler ki "Neden iktizâ etti ki? Hz. Ebûbekir'in oğluna böyle ihanet ola? Eğer suçu var idiyse ve katle müstehak idiyse neden kendisi şer'ile hakkında gelmedi? Mısır'a gönderip Mısır halkına öldürtmek ister" diyerek bî hesap goft u güya (söze) sebep olup ve ekseri yüz döndürüp katline sâ'i oldular ve hane-i saadetini muhasara, 10 bin kişiden ziyâde idi.

Münafıklar bunlarla ma'an müttetik idiler. Hz. Osmân'ın 400 kadar köleleri kıtâl için hazırlık gördüklerinde onların cümlesine "Silahını terk eden azattır" diyerek mukateleyi terk ile azad olmuşlardı. Bu tazyiki işiten Hz. Ali, evlatları Hz. Hasan ve Hüseyin (r) irsâliyle muhafazayı ihtimâm-ı tam edince Husema onları bab-ı Osmân'da görünce, haneye hücumu terkle arka taraftan haneyi delerek içeriye girilip, Kinde batnından ve Necib kabilesinden Kinâne b. Bişr katl ve şerbet-i şehadetini nûş ettirmiştir.

Hilafeti 11 sene 11 ay 18 gün olup 82 yaşında irtihal-i dar-ı na'im olmuştur. Hakkında bî hesap ehadis-i Nebevi şerefsudur buyurulmuş ve hazinedarı nezdinde 1000 dinar ve 1000 dirhemi mevcut olup Vâdi'l-Kurâ ve Huneyn ve sair kurada 100 bin dinar kıymetinde emlak ve akarı ve birçok at ve devesi geriye kalmıştır. Ve şehadetini Hz. Ali duyunca yetişmiş ve oğullarını nihâyet derecede tevbih ve darb etmiştir ki adem-i muhafazalarını

müş'ir idi. Evvelki cem'i dağıtıp o muzayakadan halâs edip vali ve hakimler tebdil edileceklerini derûhte etmiş ise asla biri azl ve tebdil olmadığını ve Hz. Ali'nin va'dini Hz. Osmân ifa etmediğini ve Emevî valileri bildikleri gibi i'tiyâdlarını adem-i terklerinden şehadetine sebep olmuşlardır.

Nev'i Râbi'

Hilafet-i Ale't-Tahkik Ali b. Ebî Talip Varis-i Ulûmî'n-Nebevi ve Kâli'-i Bâb-ı Hayberi (r)'nin Şemâ'il ve Evsâfı Beyânındadır

Âm-ı Fil'in 30. senesinde kadem nihade'-i âlem uzm-i şerifine (mübarek kulağına) Sahibü'l-Bürâk Efendimiz tekbir ve tehlil kıra'at buyurmuştur. İsm-i şerifleri ve künye'-i saadetleri Ali, Ebû'l Hasan, Ebû'l Hüseyin, Haydar, Kerrâr, Emiru'n-Nahl, Ebû'r-Reyhaneyn, Esedullâh, Ebû't-Turab'dır. Valideleri Fatıma bint-i Esed bin Hâşim, pederi Ebû Talip bin Abdulmuttalip bin Hâşim'dir ki valideyn cihetinden Hâşimi'dir. Peygamber-i zişan efendimizle Abdulmuttalip'de birleştiğinden en ziyâde kurbiyeti olandır. Orta boylu, buğday benizli, iri gözlü, etine dolgun, şeci' ve lisânında fevkalade talâkat ve büyük irfan ve kemal sahibi, lihye-i saadeti geniş ve ser-i saadetinin tepesiyle ön tarafta mûy-i anber bûylar az, velâyet-i kübraya malik bir sultan-ı bî nazir ve bir vezir-i âlî şandır.

Hakk-ı devletlerinde bîhesap hadis-i Nebevi şerefsudur buyurulmuştur. Vâ esefâ ki ta'ife-i Şi'a sonradan çok şeyler karıştırıp ilave eylediklerinden temeyyüzü büyük bir irfana muhtaçtır. Hz. Seyyidetü'n-nisai alevî ve duhter-i pâkize'-i Resul-i Rabbi'l-alemin ve mahbub-i kürret-i aynî'l-müslimin Fatımatü'z-Zehra-yı Betûl cenabların zevce-i muhteremesi ve şübbân-ı ehl-i cennet Hasaneyn-i ehseneyn efendilerimizle Muhammed Hanefi gibi sa'ir evlad-ı kirâmın pederi müşfikleridir, radiyallâhu anhum ecma'in.

Resul-i Ekrem (sav) efendimizin terbiye-i âliyelerinde neşv ü nemâ bulmuş tıfl iken berabercesine namâz kılıp asla puta ta'zim etmediği hatta validesi Fatıma ona hamile oldukta puta perestiş (tapma) kasdında nihâyet derecede yüreğinde sancı peyda ederek onu dahi batn-ı maderde iken men' etmeye gayur bulunduğu için kerremallâhu vecheh ile lakaplanmıştır. İbtihâl âyet-i kerimesi evlat u iyal ve Ali (r) şeref-i şanına burhanı kat'idir. Sûre-i Âl-i İmrân'da “ فمن حاجك فيه من بعد ما جئتك من العلم فقل تعالوا ندعوا ابنائنا و ابناتكم و نساننا و ” Fe men hâcceke fihi min ba'di mâ câeके mine'l-ilmi fe kul te'alev ned'u ebnâenâ ve ebnâekum ve nisâenâ ve nisâekum ve enfusenâ ve enfusekum sümme nebtehil fe nec'al la'netallâhi

ale'l-kâzibin”⁷⁴⁹ sebab-i nüzûlü büyük kabile olan benî Necran Nasârâsı İslâm'ı kabullerine ne kadar s'ay olunduysa adem-i kabullerinden telâun (lanetleşme) ma'nasına olan dua ve tazarru' ile la'n edişelim demektir. Bu âyet-i kerimeyi onlara okundukta ve mübâheleye onları davet etti. Onlar “Refiklerimize müracaat ve emrimizde müşavere edelim sonra yarın gelelim” dediler. Sahibu'r-Re'y olan Âkib isminde eskafuh (en kültürlüsü), o dedi ki “Yâ cemaat-ı Nasârâ ben tahkik öyle yüzler görüyorum ki // 253 // eğer Allâh te'âlâ hazretlerinden bu dağ yerinden za'il eyle deseler o dağ yerinden te'âlâ ve tekaddes hazretleri onların hürmetine elbette giderir. Sakın mübâhele etmeyin, yoksa helak olursunuz, kıyamete kadar yeryüzünde Nasârâ kalmaz” dedi.

Âyet-i kerimenin ma'nası ve mefhumu “فمن حاجك/Fe men hâcceke” (seninle tartışan) Hz. İsa hakkında seninle mücadele ede. “من بعد ما جائك من العلم/Min ba'di ma caeke mine'l-ilmi” Hz. İsa Allâh te'âlânın kulu ve Resulü olduğu sana ilim geldikte. “فقل تعالوا ندعوا ابنائنا و ابنائكم و نسائنا و نسائكم و انفسنا و انفسكم ثم نبتهل/Fe kul teâlev ned'u ebnâenâ ve ebnâekum ve nisâenâ ve nisâekum ve enfusenâ ve enfusekum sümme nebtihil” Hz. Sahib-i mu'cizât ve havaruku'l-adet (sav) Hz. Hüseyin'i kucağına alıp ve Hz. Hasan'ın elinden tutup Hz. Fatıma ardınca ba'd Hz. Ali yürürler idi. Bunlara irâde'i ferman ve tenbih-i Nebî-i zîşan “Ne zaman ki ben dua edeyim sizler amin deyiniz” buyururlardı “ولا تلمزوا أنفسكم/Velâ telmizû enfüsekum”⁷⁵⁰ “Enfüs”den murad ihvatukum/kardeşleriniz olduğu gibi Arap adetinde emmisi oğluna da nefis tesmiye ederlerdi. Âyetteki enfüsekum kelâmı da Hz. Ali (r) denilmiştir. Ve siğa-i cem' (çoğul kalıbı) irad kılınmıştır. “فنجعل لعنة الله على الكاذبين/Fe necâl la'netallahi ale'l-kâzibin” bizden ve sizden cümlemiz Allâh'ın laneti kazibler üzerine kılalım. Bu âyeti Necran kavmi üzerine okudu. Onlar sahib-i mucizâtı bu âl-i âbâ ile maan gördüklerinde reisleri dedi ki “Yâ Eba'l-Kasım biz re'y gördük ki seninle mûla'ane etmeyelim. Sen dinin üzerine terk, biz de kendi dinimiz üzere olalım” dediklerinde sahibü'r-Risale (sav) Efendimiz “İbâheleden men' ve ibâ ettiniz. Müslüman veya muharebeye hazır olunuz” buyurdu.

“Arap harbine takatimiz yoktur. Musâlaha olalım, o şart ile ki bizimle mükatele etmeyip ve bizi tehdit etmeyip ve dinimizde muhayyer bırakıp sana

⁷⁴⁹ Âl-i İmrân 3/61; “Sana gerekli ilim geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: “Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne atalım””.

⁷⁵⁰ Hucurât 49/11; “Kusur aramayın”.

her sene iki bin hulle verelim iki taksitte ikmal edelim bini Safer ayında bini Receb’de verelim”. Bu kavil üzere müsalaha olundu. Sahib-i Şeriat (sav) buyurdu ki, “Vallâh tahkik, azab ehl-i Necran’dan döndü. Eğer mûla’ane etse idiler, meymun ve hınzıra mesh ve üzerleri ve ardları ateş şu’lesiyile dolup Necran ehlini aslından kal’ (söküp çıkarmak) hatta ağaçları üzerinde kuşları helak olurdu ve üzerlerine bir yıl tamam dönmezden cümlesi helak olurlardı.

“Yâ Ali sen bana Mûsa’ya karındaşı Hârûn menzilesindesin” buyurmuştur ki ne derecede olduğu yetiştir. Sa’d bin Ebî Vakkâs rivâyetiyle *Mesabih-i Şerif*’de “أنت مني بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبي بعدي/Ente minni bi menzileti Hârûn min Musâ illa ennehu lâ nebiyye ba’dî” (Sen bana Musa’nın Harun’u mertebesindesin. Ancak bir farkla ki, benden sonra peygamber yoktur) rivâyet olunmuştur. Asl-ı mesele Tebûk gazasında Resul-i Ekrem (sav) Medine’de Hz. Ali (r)’ı halife nasb buyurmuş idi. Münafıklar iştikâl için “Ali terk olundu” kelâmını iştince Cürûf nâm mevzi’de huzur-i risâlete varıp ahval-i münafıkâtı beyân edince “Akvâl-i münafan kizbdır, ben seni benim ve senin ehline halife ol diye terk ettim, razı olmaz mısın ki, yâ Ali sen bana Mûsa’ya karındaşı Harun menzilesindesin” buyurdu.

“و قال موسى لأخيه هارون اخلفني في قومي”/Ve kâle Musa li ahihi Hârûne ehlufnî fi kavmi⁷⁵¹ âyet-i kerimesinden zahir ve nümâyândır ki mikât ve münacât Tur-i Sinâ vakt-i muvakkatinde Harun halife nasb olundu ve rivâyet-i meşhurede Mûsa’dan Harun (as) 40 sene evvel irtihal buyurmuştur. Binâenaleyh Revâfîz “Bu senetle o halife Hz. Ali’dır ve gasp etmişler” kelâm-ı bî edebânileri red olunmuştur. Hz. Ali (r) iki tecelliyata mazhurdır ve iki fırka biri hubb ve biri buğz, ifrat ve tefrit caniblerini iltizamla biri “Hevaric” diğeri “Şi’a” fırkalarını teşkil etmişlerdir.

Ümmü’l-Mü’minin Hz. Aişe siddıka ve aşere-i mübeşşereden Zübeyr ve Talha (r) hazeratının Hz. Ali (k) hazeratıyla olan Cemel muharebesi (656) fırkataynden kasd olmaksızın zan üsere vâki’ olmuştur. Zira Talha ve Zübeyr (r) Hz. Emirü’l-Mü’minin Ali bin Ebû Talib’e biat etmişler idi. Bu zevâtın Basra ve Kûfe’de akar ve emlakları olup ora ahalisine de kendilerini sevdirmişler idi. Hakim rivâyet, Ümmü Seleme (ö. 680) (r)’dan dedi ki “Bazı ümmihat-ı mü’minin hurucunu Peygamber-i zişan efendimiz buyurunca Hz. Aişe güldü. Peygamberi zişan efendimiz, “İyi bak ya Hümeyra sen olmuş

⁷⁵¹ A’râf 7/142; “Musa, kardeşi Hârûn’a kavmim içinde bana halife ol.”

olmayasın” buyurduktan sonra Ali’ye iltifat ederek “Eğer Â’îşe’nin emrinde veli edersin yine Â’îşe’ye rîfk eyle” buyurdu”.

Muâviye ve taraftarları hilafet-i Ali (r)’da asla muhalifleri olmamıştır. Hz. Osmân (r)’ın şهادeti taraftar Abdüşşems evladını huruca götürüp katilin iptida siyaset olunması re’yi iltizam ve Haşimiler evvelce hilafet ve biat tamam ve taraf ka’il-i külliyetli olmasına mebni ba’de’t-tetkik icra-yı adalet olacağı ve müsebbiblerin terbiyesi verileceği re’yinde idiler. Bu esnada valilerin ve ser askerlerin yeni halifeye inkiyad ve onların tedbil ve ibkâları ka’ide-i hilafetden olduğuna mebni Muâviye azl ve ibkâ ve becayış cihetlerinden hiçbir teklif olunmadığı, Şam’da yine vali olmaya // 254 // ve ondan ayrılmamaya ve Şam ahalisine Hz. Osmân zamanında tamamen müstakil idareleri ve onu bildikleri kuvvet ve metanet bulunduğu Hz. Ali (r), Muâviye’nin bu istiklal fikrini iyicesine keşfetmiş olduğundan ona asla bir şey yazmadığı ile de vakit geçirmiştir.

Binâenaleyh Muâviye Abdüşşems evlatlarıyla katil-i Osmân’ı terbiye cihetini kendi kuvvetleriyle icraya kıyam ve Muâviye de istiklalini bi’l-beyân beyinlerinde muharebe ve mukateleyle meydan açılmış ise de Hz. Emirü’l-Mü’minin İbnu ammi’n-nebevî keremullâhu veçheh tarafeynin asakir-i İslâm ve sahâbeden bulunduklarını himâyeten hakem ta’yunin bi’r-rızâ ve asakirinin muharebe etmeyeceklerini beyan ve keşf buyuran varis-i ulûm-u Nebevi Haydar-ı Kerrar hakem ta’yini asakirinin ilhahı (ısrarı) üzerine edilmiştir.

Hakemlerin her iki emirin gayrını ta’yin edecekleri tekarrur etmiş iken Muâviye hakemi başka bir sevdaya düşürerek desise ile evvelki kavlınden nükûl (dönme, cayma) edince, kararları hiçe çıkınca ordular dağılmıştır. Bu ta’yun-i hakemde taze Müslüman olanlar muharebe etmedikleri gibi, “Hak Ali (r) yedinde, iki hakem nasbına irzası (razı etmesi) küfrü icab eder” diyerek Nehravân tarafına asakirden ayrılıp bir külliyetli cemaat gitmişlerdir. Bunların bu itikatlarının tashihine İbn Abbas (ö. 687) (r) irsâliyle şüpheleri izale edilerek 2000 kadar asâkir yine rücu’ etmişler ise de diğerleri savuşup gitmişlerdir.

Nâs ihtilafında İbn Sebin (ö. 669) ma’el-hak kelâm-ı hikmetâmizinden Hz. Ali (ra) olduğu ve Ammâr b. Yâsir (ö. 657) hakkında “تقتلك فئة باغية/Tektuluke fietun bâğiyetun” (Seni bağı bir topluluk öldürecektir) kelâm-ı kevneyn (sav) zuhuruyla Hz. Ali asâkirinde bulunduğu ve katili Yesâr b. Sa’id (ö. ?)’dir ki Muâviye’ye gelip istizan deiledikte “قاتل عماب بالباب/Katilu Ammâr bi’l-bâb” (Ammâr’ın katili kapıda) diye iftihar eder idi. Bu babda

hülâsa-i makam-ı Hz. Ali musib (isabetli) ve Muâviye içtihadında muhti' (hatalı) olduğu cevabı, mahzurdan salim savabdır.

Beyhaki (ö. 1066) rivâyetinde Peygamber-i zîşan (sav) efendimiz, Hz. Zübeyr (ö. 656), Ali (r) ile muharebe edeceğini ihbar buyurup Zübeyr'in zalim olduğunu, emirü'l-mü'minin Hz. Ali yevm-i Cemel'de Zübeyr'e dediğinde, "Evet Vallâhi unutmuş idim, Peygamber-i zîşan efendimizden işitmiş idim, vallâhi elan seninle mukatele etmem" diyerek sufûf-i asakirin yarararak gelirken oğlu Abdullâh, "Sana ne oluyor?" deyince Hz. Ali "Peygamber-i zîşandan işittiğim hadis-i şerifi söyledi" dedi. Oğlu, "Sen beynennas ıslah için gelmişsin, mukatele için gelmedin ki! O hadis-i şerif şeriatı mâheze edilse yeminine mukabil ğulamı azad et, beynlerinde müsâlaha edinceye kadar eğleş" dedi.

Bu muharebede Hz. Talha (ö. 656) da o muharebeden evvel Hz. Zübeyr gibi Hz. Ali ile konuşmuşlar ve her ikisi de hareketlerinin haksızlığını itiraf edip asla sel-i seyf ile muharebeye girmemişler. Mervan bunların muharebeye adem-i iştiraklerini görünce ok ile birisini şehit, diğer Mervan gibi biri de diğerini şehit ettiklerini Hz. Ali haber alınca derece'i nihâyette müteessif ve mütehayyir olarak, üzerlerine namâz kılarak ihtifâlât-ı fâike (yüksek merasimlerle) ile defn-i hâk-i itrnâk buyurulmuştur.

Hz. Aişe (r) dedi ki "Bir gün ganâimden gelen malı taksimde ezvac-ı tâhîrât ziyâde ilhah ile Peygamber-i zîşan efendimizi bî huzur ettiğimizde Ali (r) bizleri tevbih eyledi. Bizler de lisândizarlık (lafazanlık, sözü uzatmak) ettiğimizde "عسى أن طلقن أن يبدل أزواجاً خيراً منكن/Ase en tallakakunne en yübeddile lehu ezvacen hayran minkunne" (Keşke sizi boşasa da sizden daha hayırlı zevceler edinse) okuyunca ziyâde lisândizarlık ettiğimizde (s) Efendimizin gadabı nümâyân olup Ali canibine nazarla, 'bunların talakın re' yine mufavvad, dilediğini tatlike vekilsin' buyurdu".

Hayat ve memâtını adem-i taa'yyunden için ziyâde havf üzere idi. Hz. Ali ile Muâviye (ra) beyninde olan münâfereti izâle kasdıyla Vak'a-i Cemel'den sonra perişân olan asakir dağıldıktan sonra kalanlar da Kûfe'ye gönderilmiş, Hz. Aişe validemiz de Kûfe'ye götürülmüş idi. Hz. Ali, İbn Abbas'ı irsâl ile Hz. Aişe'nin Medine'i Münevvere'ye gidip ibadetle meşgul ve muharebe işlerine bir daha sebep olmasın diyerek nasihat ettiğinde, asla te'sir etmediğini Emirü'l-Mü'minin görünce, oğlu Hz. Hasan (ra)'a, "Var Aişe'ye söyle ki babam diyor bir söz vardır, buradan hareket etmezse kendi bilir" deyince hemen saçının biri örülüp diğer tarafı örülmeden Medine'i

Münevvere canibine hicreti hemen emir etmiş ve yola revan olmuştur. Bu vecihle serian hareketini suâl edenlere Hasan hazretlerinin kelâmı “Korkarım ki ruz-i kıyamette Peygamber-i zîşandan cüda olurum ki Hz. Ali bizi tatlik ede” radiyallâhu an külli’s-sahabeti ecma’in. // 255 //

Şeyheyn rivâyetinde lafz-ı Müslim “أن رسول الله ص كان على حراء هو و أبو بكر و عمر و عثمان و علي و طلحة و الزبير فتحرك فقال اهدأ فما عليك إلا نبي او صديق او شهيد/Enne Rasulallahi sallallahu aleyhi ve sellem kâne alâ Hirâ hüve ve Ebubekr ve Omar ve Osman ve Ali ve Talha ve’z-Zübeyr fe taharrake fe kale uhdu’ fe mâ aleyke illa nebiyyun ev siddikun ev şehidun” (Resulullah (sav) Hirâ’da iken yanında Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyir vardı. Dağ sallanınca Resulullah: “Sâkin ol! Senin üzerinde bir nebi, bir siddik ve bir de şehid vardır” dedi.) Reva et-Taberânî an Ali (k) “من سب الأنبياء قتل و من من سب اصحابي جلد/Men sebbe’l-enbiyâe kutile ve men sebbe ashâbî cüllide” (Peygamberlere söven öldürülür, ashabıma söven ise dövülür) “و قال مالك من شتم جنس الأنبياء قتل و شتم احدا من اصحاب النبي اب بكر او عمر او علي او عثمان او معاوية او Ve kale Malik men şeteme cinsel’l-enbiyai kutile ve men şeteme ehaden min ashabi’n-nebi Ebâbekir ev Omar ev Ali ev Osman ev Muâviye ev Amr b. el-As cüllide ve duribe” (Malik dedi ki; Peygamberlere hakaret eden öldürülür, peygamber ashabından birine hakaret eden Ebubekir, Ömer, Ali, Osman, Muâviye veya Amr ibnu’l-As’a hakaret eden dövülür, darb edilir.) kelâmları delildir ki kizb-i sarîh ve ekserisi gayr-ı sarîh müerrihinin ahbarından ‘iraz (kaçınmak) lâzımdır. Cehale-i Revâfız ve Şi’a ve mübtedi’-i fi’d-din olan Mu’tezile kelâmları olup sahâbe-i kirâm beyninde vâki’ muharebe ve mühasama ve fiteni ahsen te’vil ile te’vil ve esvabü’l-meharic (en sahih kaynaklar) tercih edile. Zira onlar ona ehillerdir, radiyallâhu anhum ecma’in.

Sa’d bin Vakkas (ö. 674) ve Emirü’l-Mü’minin Ümmü Seleme (ö. 680) rivâyetleriyle Ali’ye hitaben; “أنت مع الحق و الحق معك/Ente ma’a’l-hak ve’l-hakku ma’ake” (Sen hak ilesin ve hak seninledir) buyurulmuştur. Hz. Ali (ö. 661) ve Talha (ö. 656) ve Zübeyr (ö. 656) ve Aişe (ö. 678) (r) hazerâtı hakkında ve şân-ı şeriflerinde nüzulünü beyân etmişlerdir ki “و نزعنا ما في صدورهم من غل اخواناً على سرر متقابلين لا يمسهم نصب و ما هم منها بمخرجين/Ve neze’nâ mâ fî sudûrihim min ğillin ihvânen alâ sururin mütekâbiline lâ yemessuhum

fiha nasabun ve mâ hum minhâ bimuhracin”⁷⁵² Muâviye de bu mânâda dahil olduğunu da rivâyet edenler vardır.

Maverâünnehir Dehri’si (determinist, dehri) Timurlenk (ö. 1405)’in döktüğü kanların kendi za’mınca iki ordu-yi İslâm’ın muharebesine kıyas ederek geçtiği ve tahrip eylediği memâlikin arazisinde yendiği, onların dizkapağına kadar insan kanıyla yoğrulmuş çamurla müftehir bulunup (övünüp), vardığı memâlik ulemasıyla mübâhese-i ilmiyye eylediğinde Hz. Ali ve Muâviye mi haklı ve tarafeynden gazi ve şehit asakir hangi taraftır, diye suâl etmek âdeti idi.

Sivas memleketinin tahribinden sonra Ankara’da Osmânlı padişahına varmak tedariki için Halep vilâyetinde istirahat ve orayı vurmak kasd ettiğini ve orada bulunan ulemaya da bu suâli irâd edince ulemâdan İbn Şahne nâm zât, “Evet, Peygamber-i zişan efendimiz hadis-i şerifinde, bu orduların gazi ve şühedasını beyân buyurmuştur” deyince de Timur hande-i müstehziyâne (alaycı gülüş) ile “Hocam, Hz. Ali ve Muâviye davaları çok sonra olduğuna mebni bunların ahvalini mübeyyin hadis-i Nebevi suduru ba’iddir” dediğinde İbn Şahne dedi ki “Peygamber-i zişan (sav) efendimizin sahâbe-i kirâm hazerâtından biri, ‘Yâ Resulallâh! Muharebede şehit olanlar kimlerdir?’ Suâl edince buyurdular ki ‘Bazılar mal ve emlak ve bazılar bahadır desinler kasdıyla muharebeye gider ve bazılar da ancak i’la-yı kelimetullâh için kasd-ı muharebe eder. Ancak işte bu i’la-yı kelimetullâh için olanlar şehit ve gazilerdir’ buyurmuştur” dediğinde Timurlenk cevap-ı bâ savabı beğenip Haleb’in tahribini İbn Şahne’ye ta’zimen terk etmiştir.

Hasan Basri (ö. 728) (r) der imiş ki Muâviye (ö .680) (r)’da dört hisâl cem’ olmuştur. Biri, ümmete kılınc çekip emr u nehyi derûhte edişi. Halbuki ashab bakiyyesi ve fazilet erbabı ile müşavereyi iltizam etmiştir. İkinci, dehât-ı Arap’tan İbn Ziyâd’ı “الولد للفراش وللعاهر الحجر/Elveledu li’l-fıraş ve li’l-âhiri’l-hacer”⁷⁵³ hadisiyle amel etmeyip nisbet-i ilhaf ve Ebû Süfyan’dan evladı olduğunu. Üçüncü, fasık ve facir şarap içer ve tanbur çaldıran oğlu Yezid’i istihlaf (yerine halife tayin) edişi. Dördüncü, Hucr b. Adiy (ö. 660) ile ve ashabını i’dam edişidir, demiştir. Hucr b. Adiy (r) Kûfe’de bulunur ashâb-ı kirâmdan Hucrü’l-hayr demekle ma’ruf âbid ve zâhid idi.

⁷⁵² Hicr 15/47-48; “Ve onların göğüslerindeki kötü duyguların tamamını yok ettik. Onlar kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar. Orada kendilerine hiçbir yorgunluk dokunmaz ve oradan hiç çıkarılmayacaklardır”.

⁷⁵³ Buhârî, *es-Sahih*, Kitabu’l-Büyu’, 1912; “Çocuk döşeğe aittir, zina edene de taşlanmak lazım gelir”.

Kûfe'ye vali ta'yin edilen Ziyad İbn Ebîh (ö. 673) Hz. Ali taraftarı iken “Muâviye karındaşım” diyerek Kûfe'ye vali ettiğinde namâza ve cemaate vaktinde adem-i devamından Hucr ile etbai bunu tahkir eylediklerinde, ziyâde Muâviye'ye siâyet (dedikodu) ve arz-ı şikâyet etmekle müşarünileyhi beş on kadar ashâbı ile mukayyeden (tutuklu) Şam'a isteyip orada katl ettirmiştir.

Bu ahvalatı bilenlerden Hz. Ali (r)'yi küfre nisbet ve hükm-i kadiyyesine rızâsını sened eden Havaric fırkasından bakiyyetu's-suyuf olanlardan üçü bi'l-ittifak Muâviye ve Amru'l-Âs ve Hz. Ali bu üçünün vücutlarının kaldırılmasına karar verilerek def-i fitne muzam-ı hayrattır diyerek, Ömer ve İbn Ebûbekir Mısır'da Amru'l-Âs'a; ve birini Abdullâh Şam'da Muâviye'ye; ve Abdurrahmân İbn Mülcem ki Kinde kabilesinden ve Necib batnından idi Hz. Ali'ye ta'yin edilerek bir günde, bir saatte cümlesi birden işe başlamak üzere herkes vazifesi başına gittiler.

Mısır'a giden Ömer ve İbn Ebûbekir, Amr İbnu'l-Âs'ın o gün yüreği dutmuş olduğundan namâza çıkamayıp vekili olan Sehl-i Amiri'yi katl etti. Birini Abdullâh Şam'da Muâviye'ye vurdu, tabib getirtip zek'aru'l-ved (enfekte olmuş) yaraya dağ vurarak ifakat buldu ve evladı daha olmamak şartıyla bir de şerbet içti, yarası düzeldi. // 256 //

Ve İbn Mülcem de Kûfe'de Hazret-i Ali (r) sabah namâzına durup secdeye vardıkta ser-i saadetinden vurdu. Ramazan'ın 27. günü 63 yaşında dört sene 10 ay hilafetinden sonra şehiden âhireti teşrif buyurup, oğlu Hasan (r) namâzını kılıp Kûfe Mescidi'ne defin-i hâk-i itrnâk buyurulmuştur, radiyallâhu an külli's-sahabeti ecma'in.

Ondan sonra Hz. Hasan (r)'a biat olunarak beş ay yedi gün hilafet edip Sahibu'sş-şeri'atın hilafet 30 sene olup ondan sonra mülük-i adud (diktatör krallar) olacağı beyân buyurulan müddeti, Hazret-i Hasan (r)'ın müddet-i hilafetle tamam olup re'âyâya zulüm edici malikler zuhur etmiştir.

Binâenaleyh Muâviye'ye melik ve sultan denir. Muâviye'den sonra oğlu Yezid devrinde Kerbela dilsuzi ve Hz. Hasan zehir ile ve Hüseyin şehadetle şübbân-ı ehl-i cennet şerefleriyle müşerrefleri melik-i adud tarafından şehit olmuşlardır. 50 tarihinde İmam Hasan, 61 tarihinde İmam Hüseyin irtihal-i dar-ı bekâ buyurmuşlardır.

delildir ki “الرحمن الرحيم/Errahmânirrahim” (Rahmân ve Rahîm’dir) şân-ı şerifini beyândır. Hadis-i şerifte “أقوى في دين الله عمر/Eqvâ fî dinillâhi Ömer bin Hattâb” (Allah’ın dininde en güçlü olan Ömer b. el-Hattâb’dır) delildir ki “مالك يوم الدين/Maliki yev-middin” (Hesap gününün sahibi) şân-ı şerifini beyândır. Hadis-i şerifte “أصدقكم حياء عثمان بن عفان/Esdaqukum hayaen Osman b. Affân” (Haya’da en sadık olanınız Osman b. Affân’dır) delildir ki “إياك نعبد وإياك نستعين/İyyâke na’budu ve iyyake nesta’in” (Ancak San’a ibadet eder ancak Sen’den yardım dileriz) şân-ı şerifini beyândır. Hadis-i şerifte, “Benim ümmetimin ziyâde alim ve kirâmı Ali bin Ebî Talib’dir” delildir ki “إهدنا الصراط المستقيم/İhdina’s-sirate’l-müstakim” (Bizi en doğru yola ilet) şân-ı şeriflerini beyândır.

Sure-i Fetih’in Türkçe zübde-i mânâsı, Allâh te’âlâ Resulünü hidâyet ve bütün dinler üzerine izhar, derecâtını ira’e etmesi için dini hak ile gönderdi. Şahit olarak Allâh kâfidir. Muhammed, Allâh’ın resulüdür. Ve onunla beraber olanlar küffara karşı şiddetli ve kendi aralarında merhamet ve şefkatlidirler. Sen onları rüku’ ve secde eder görürsün. Allâh’tan feza’il ve kerem ve rızâ talep ederler. Yüzlerinden secdelerinin izlerinden alâmet-i imân vardır. Onların Tevrât’ta misalleri böyledir. İncil’de misalleri bir ekin gibidir ki iptida ince filizler çıkarır sonra bu filiz kuvvetleşir sonra kalınlaşıp saqi üzerinde dim dik olur. Bundan çiftçiler memnun olurlar. Allâh’ın onları böyle temsil buyurması, küffârı gayz (kıskandırmak) ettirmek içindir. Allâh onlardan imân edip âmal-i salihâ işleyenlere mağfîret ve büyük ecir ve mükafât va’d etti.

Sûre-i İqra’nın Türkçe zübdesi, Allâh’ın ismiyle bütün mevcudâtı halk eden ve insanı kan pıhtısından yaratan Rabbinin ismiyle oku. Ya Muhammed oku bütün kerimlerin kerimi olan, kalemlle yazmayı öğreten ve insana bilmediği şeyi talim eden Rabbin hakkı için tahkik insan kendini ğani (müstağni, yetkin) gördükte tuğyân eder, halbuki rücu’u Rabbinedir.

Çâr yar-ı güzîn (r) hazeratının ahlâk-ı azimleri ve haklarında inzal buyurulan ayât-ı Kur’âniyye ve ehadis-i Nebeviyye bî hesaptır. Ve bunlardan tebşîr-i bi’l-cennet altı zevât vardır ki bu çâr yar ile ma’nen a’sere-i mübeşşere nâm verilmiştir. Zira bunlar sağ iken cennet ile Sahibu’s-şeri’at (s) Efendimiz tebşîr buyurmuştur. Resûl-i kibriya efendimiz sarâhet-i Kur’âniyye olmayan mevad (konular) hakkında daimen istişare ile hall-i müşkilât buyururdu. Bunun bütün ashâb ile imkanı olmadığı, bî iştibah olduğuna mebni erkân-ı ashâbın teşkil edildiği bir meclise şura-yı İslâm nâm verilip, (bunlar) aşere-i mübeşşere idi. // 257 //

Nev'-i Hâmis**'Aşere-i Mübeşşere'den Bâkisinin Şemâ'il-i Şerifleriyle Evsâf-ı Hamîdeleri Beyânındadır**

A'shere-i Mübeşşere bi'l-Cenne'nin beşincisi Hz. Talha (ö. 656) bin Ubeydullâh bin Osmân bin Ömer bin Ka'b bin Sa'd bin Temim bin Mürre'dir ki ecdad-ı Nebevi'dendir. Kırmızıya ma'il beyaz çehreli, orta boylu, göğsü geniş ve Uhud muharebesinde Peygamber-i zişân efendimize dokunacak ok ve kılıçlara kendisini siper edip seksen yerinden darb ve cerhi var idi. Hz. Cabir (ö. 697) rivâyetinde (sav) Efendimiz Talha bin Ubeydullâh'a nazar buyurup “من احب أن ينظر إلى رجل يمشى على وجه الأرض و قد قضى نحبه فليُنظر إلى هذا/Men ehabbe en yanzura ila raculin yemşi alâ vechi'l-ardi ve kad kada nahbehu fe'l-yenzur ilâ hâzâ” (Yeryüzünde yürüyen ve Allah'a verdiği sözü yerine getiren bir adam görmek isteyen buna baksın) ve rivâyet-i aharda “من سره أن ينظر إلى شهيد يمشي على وجه الأرض فليُنظر إلى طلحة بن عبيد الله/Men serrehu en yenzura ilâ şehidin yemşi alâ vechi'l-ardi fe'l-yenzur ilâ Talha b. Ubeydullah” (Yeryüzünde yürüyen bir şehid görmekle mutlu olacak kimse Talha b. Ubeydullah'a baksın) buyurulmuştur.

Gâyet zengin bir zât-ı stûde sıfat (kâmil, yetkin)'tır. Kendi için Kûfe'de bir konak yaptırdığı gibi Medine'de bulunan hanesini kerpiç ve kiremit ve sac ağacı kerestesinden inşa ettirmiştir. Irak cihetinde her yevmiye varidatı 1000 Dinar'a balığ, Serât cihetinden gelen varidâtı da ondan ziyâde idi. Süslü gezer, asla yamalı elbise giymez ve kırmızı yakut hâtem takar idi. Meşhur Cemel harbinde şehit (olarak) irtihal (etmiş) ve Hz. Ali namâzını kılıp Kantara karyesinde defn-i hâk-i ıtırnâk olmuş ise de 20 sene sonra kerime-i muhteremesi Aişe'nin gördüğü rüya üzerine Basra ile Hicr meyânında hazırladığı medfene nakledilmiş ve kalıbına elan asla halel gelmediği görülmüştür (r).

A'shere-i mübeşşerenin altıncısı Hz. Zübeyr (ö. 656) bin Avvam bin Hüveylid bin Esed bin Abduluzza bin Kusay'dır ki ecdâd-ı Nebevi'dendir. Avvâm ki Zübeyr'in pederidir. Hz. Hatice validemizin birâderidir. Validesi Abdulmuttalib kızı Safiye'dir. Zâtu'n-nitakeyn olan Esmâ binti Ebûbekir'i tezvic etmiştir. Oğlu Abdullâh bin Zübeyr Mekke-i Mükerrreme'de Hz. Hüseyin şehadetinden sonra dokuz sene padişahlık etmiştir. Haccac-ı Zalim (onu) şehit etmiştir. Hz. Zübeyr esmer renginde, dolgunca vücutlu, orta boylu, seyrekçe lihyeli ve hakkında “Her Nebi'nin havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr'dir” hadis-i şerifi sudur buyurulmuştur.

Cabir rivâyetinde yevm-i Ahzab'da “من يأتي بخبر القوم/Men ye'tî bi haberi'l-kavmî” (Kim düşman kavminden haber getirecek?) Hz. Zübeyr “Ben yâ Resulallâh” dedikte “إن لكل نبي حواري و حواري الزبير/İnne likulli nebiyyin havariyyun ve havariyyi ez-Zübeyru” (Her nebinin havarisi vardır, benim havarim de Zübeyir'dir). Vakt-i hicret-i Nebevi'de yar-ı ğarı (mağara arkadaşı) Ebûbekir ile Medine-i Münevvere'ye tekarrublarında Zübeyir Şam kafilesiyle gelirken, yolunda müşarün ileyhimaya bi't-tesadûf, beyaz ve yeni elbise her ikisine iksa ile o suretle ve sevb ile dâhil-i Medine-i Münevver'e olmuşlardır.

Hz. Zübeyr'in Basra, Kûfe, Mısır ve İskenderiye'de kendisi için dört konak yaptırmıştır. Medine, Basra, Kûfe ve Mısır'da emlak ve arazisi olup, 1000 kadar köleleri de kendisine haraç verirlerdi. Hz. Zübeyr bu emvali bezl edip indinde bir akçe kalmaz idi. Vaka-i Cemel'de Hz. Ali'nin nasihatı üzere mevki'-i harbdan çekilip Vadiu's-Siba' nâm mahalde uyumakta iken İbn Cermûn nâm tarafından şehit edilmiş, Hz. Ali namâzını edâ, fevkalâde müteessir olmuş, Basra karibinde defn-i hâk-i ıtırnâk olmuştur. Vefâtını müteakip terk ettiği servetin sekizde biri kasrân (iki köşk) ve cariyeden gayrı 50 bin Dinar'a balığ olmuş kasrân 1000 adet olduğu gibi cariyeye de 1000 nüfus idi. Radiyallâhu te'âlâ an külli's-sahâbeti ecma'in.

Aşere-i mübeşşerenin yedincisi, Abdurrahmân bin Afv (ö. 654)'dır. Bin el-Hars bin Zühre bin Kusay'dır ki ecdad-ı nebevidendir. Tarih-i Fil'den 10 sene sonra tevellüd etmiştir. Kırmızıya ma'il beyaz yüzlü, irice gözlü, çok kirpikli, ince aln ve burunlu ve kalın parmaklı, nazik ciltli, re'y ve tedbiri pek güzel, ziyâde zühd ve takva sahibi olup Uhud Gazas'ında 20 yerinden yara alıp ayağı aksak olmuştur. Resul-i Ekrem'in irtihalinde halifelîğe nasb ettiklerinde re'yini Ebûbekir'e, Ömer'in irtihalinde nasb ettiklerinde Osmân'a biat etmeyi tensib görülmüş bir âli himmettir. 1000 at, 1000 deve, 10 bin koyunu olup 78 yaşında Hicret'in 31'inde irtihal, terk ettiği emvalın rub'u (dörtte biri) 84 bin Dinar'a balığ olmuştur. Radiyallâhu te'âlâ an külli's-sahâbeti ecma'in. // 258 //

Aşere-i mübeşşerenin sekizincisi Sa'd bin Ebî Vakkas (ö. 674) bin Malik bin Uheyb bin Abdimenaf bin Ka'b bin Zühre bin Hakim ki cedd-i Nebevi'dir. Esmerü'l-levn, uzun boylu ve gövdesi toplu, nişancılıkta mâhir, müstecabü'l-da'vet, büyük muvaffakiyetler kazanmış, İran devleti Yezdcerd ve ser askeri olan Rüstem'e galebe-i tâm vurup mahv etmiş ve isbat-ı liyâkat, vakt-i harbde mahiriyyetini düşmanları tasdik etmiş *Mesâbih*'te Hz. Ali (r)'dan rivâyetle Uhud muharebesinde “يا سعد ارم فداك ابي و امي/Yâ Sa'd İrem.

Fedâke ebi ve ümmi” (Ey Sa’d İrem’e!) (Anam babam sana feda olsun (yâ Resûlallah) hadis-i Nebevi’si kadr-i vâlâsına (yüksek değerine) kâfidir.

İslâm’ın ilk muharebesinde ilk ok atan Hz. Sa’d’dır. Sahib-i şeriat bir gece bekçilik ettiğinde duayı Nebevi’ye mazhar olduğu Aîşe-i Sıddika’dan rivâyet olunmuştur. “Kûfe Emirliği” ki “vali” demektir, hilafet-i Ömer’de ta’yin edilmiş bir vakitten sonra bazı kimse ıstika (şikayet) ve namâzı uzun sureler ile kıldırıldığını Hz. Halife’ye demiş ve tahkikata gidilmiş ve aslen sünnet-i Resulullâh vechiyle beş vakit namâzda eda-yı salât eylediği tahkik edilmiştir. Böyle müfteriye duasında “Yâ Rab ömrü uzun olup hande-i civarı ölsün (yakınları)”. Hedef, icabete tesadüfle o zât kaşları gözüne inip, ihtiyar vaktinde meftun-i nisâ’ (kadın düşkün) olarak her gördüğü cariyelere gâmez ve işaret ettiğinde, serzeniş edenlere Hz. Sa’d’ın bedduasına uğradığını itiraf ederek eyvah ederdi.

Medine-i münevverede Akik nâm mevkide kalın ve yüksek duvarlı ve geniş havlulu bir konak yaptırıp yukarılarında balkonlar inşa ettirmiştir. 56 sene-i Hicriyesinde 82 yaşında, Medine-i Müneverre’de irtihal-i dar-ı beka buyurmuştur. Radiyallâhu te’âlâ anı ve an sa’ir sahâbeti ve’t-tabiine ila yevmi’d-din ve ileyhim ecma’in.

A’sere-i mübeşşerenin dokuzuncusu Sa’d bin Zeyd (ö. 671) bin Amr bin Nüfeyl bin Rebah bin Fart bin Zera’ bin Adiy bin Ka’b ki cedd-i Nebevi’dır. Uzun boylu, gövdesi toplu, âbid ve zâhid, büyük bir şair idi. Yermük ve Dimeşk fethinde bulunup bir mücahit nefer gibi olarak bir imaret ve fırka riyasetinde bulunmamış, Ömer’in İslâmiyetine sebep olan ve Ömer’in emmizadesi ve hemşiresinin kocasıdır. 50 tarihinde 70 mütecaviz rûh-i pür fütuhu pervâz-ı Firdevs-i âşiyân olmuştur. Radiyallâhu te’âlâ anhu ve an sa’iri’s-sahabeti ecma’in.

A’sere-i Mübeşşere’nin onuncusu Ebû Ubeyd bin Abdullâh (ö. 639) bin Cerrâh bin Kâ’b bin Haybe bin Hars bin Fehr ki cedd-i Nebevi’dır. Uzunca boylu, nahifu’l-beden ve hafifu’l-lihye âbid ve zâhid ve mücahit, dirâyet ve adalet sahibi olup Enes rivâyetinde “امین الأمة/ Eminü’l-Ümme” (Ümmetin emini) hadis-i Nebevi derece-i ulyâsına şâhid-i âdildir. Uhud muharebesinde vech-i saadet-i Nebevi’yeye isabet eden zırh halkalarını dişleriyle çıkardığından ön diş çıkılmış idi. Dimaşk seraskerliğinde mevcut asakirden kat kat ziyâde miktar üserâ aldığından isbat-ı liyakat ve fenn-i harbde mahiriyyetine şâhid-i âdil ve irtihaliinde bir desti su bardağı ile bir de postu bulunduğı, Hz. Ebûbekir ve Ömer gibi bir utekâ-yı fetânet olduğu dersini

vermiştir. Hicretin 18'inde zuhur eden Taun illetinden 58 yaşında harman-ı ravza-i cenân olmuştur. Radiyallâhu anhu ve an sa'iri's-sahâbet.

A'sere-i mübeşşerenin cümlesi neseb-i Nebevi'de birleştikleri için "الأئمة من قریش/el-Eimmetu min Kureyş" (İmamlar Kureyştendir) hadis-i Nebvisi bunu ima için şerefsudûr buyurulmuştur. Mu'tedil fikirliilerin reisi Ebûbekir, şedid ve müfritlerin Ömer, Osmân, Ebûbekir'le Ali zümre-i müfekkîr ve hükm-ü Nebvi'nin; Talha, Ömer derecesinde değil ise de açık sözlü ve şedid fikirli Zübeyr de Talha gibi idi. Abdurrahmân bin Afv metin düşünen ve re'y-i makbul ve sedad idi. Sa'd bin Ebî Vakkâs istiklâl-i fikirle müştahir, Sa'd bin Zeyd mu'tedillerden add, Ebû Ubeyde bin Cerrâh metin düşünen ve Ebûbekir gibi idi.

Ensar-ı kirâmdan Sa'd bin Muaz (ö. 627) ekser Ömer'in re' yine tevafuk eder, Useyd bin Hazer'in meşrebi ona yakın, Sa'd bin Ubade el-Hazrecî (ö. 654) uzun boylu cevad, nebil-i cemil, çok siyasi ve uzun düşünür, yüzünde lihye ve şa'r yok idi. Ahir-i hilafet-i Muâviye'de irtihal etmiştir. Radiyallâhu te'âlâ an külli's-sahâbeti ve'l-karabeti ecma'in.

Hz. Sıddık-ı azam ve taraftarlarının fikirleri ekseriyetle makbul siva'l-enâm olmakla beraber Hz. Ömer ve taraftarlarının isabet-i re'y olduklarını tasdik-i Nebvi ve ayâtla sabittir. Ebûbekir ifta' ve idare usulüne salık, Ömer hakkın bedihi olduğuna isnaden her işi olduğu gibi fasla meyyâl idi. Üserâ-yı Bedr'in telhis-i fidye ile Ebûbekir re'yi ve katlleri Ömer'in re'yi isabet ettiği inzâl buyurulan ayât ile beyân buyurulmuştur. "لا تجد قوماً يؤمن بالله و اليوم الآخر" /يوادون من حاد الله و رسوله و لو كانوا آبائهم أو ابنائهم أو إخوانهم أو عشيرتهم /Lâ tecidu qavmen yu'minu billahi ve'l-yevmi'l-âhiri yuvaddune men hâddallahe ve rasûlehu ve lev kânu abaehum en ebnâehum ev ihvanehum ev aşiratehum"⁷⁵⁷

İbn Abbas (ö. 687) dedi ki bu ayetten sahâbeden bir cemaat kasd olunmuştur. "ولو كان آبائهم/Ve lev kâne âbâehum" (babaları olsa bile) Ebû Ubeyde muraddır ki yevm-i Uhud'da kâfir olan babasını katl etmiştir. "أو إبنائهم/Ev ebnâehum" (veya çocukları) // 259 // 'dan murad Ebûbekir'dir ki yevm-i Bedir'de oğlu Abdurrahmân'ı mübarezeye davet ettiğinde emr-i Resul ile oturması emr olunarak mübarezeden vazgeçmiştir. "أو إخوانهم" /Ev ihvanehum" (veya kardeşleri)'den murad Mus'ab bin Umeyr (ö. 625)'dir ki

⁷⁵⁷ Mücâdele 58/22; "Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soyları olsalar bile Allah'a ve Resûlüne düşmanlık eden kimselere sevgi beslediğini göremezsin".

yevm-i Uhud'da kardaşını katl etmiştir. ve “أو عشيرتهم/Ev aşiratehum”(veya aşiretleri)'den murad Ali gibilerdir ki Bedir'de akraba ve taallukatlarını ve aşâ'ir ve ahbablarını katl edenlerdir. Ömer dayısı bulunan As b. Hişâm'ı Bedir'de katl etmiştir. Reisu'l-münâfikin Abdullâh bin Übeyy'in oğlu Abdullâh Peygamber-i zîşan efendimize dedi ki “İstersen babamın başını sana getireyim”. Ashâb-ı kirâmın din-i İslâm yolunda ne kadar metin oldukları bu ahval ile tahakkuk ve tebeyyün etmiştir.

Siyaset, mahiyyeti ha'izle beraber meclis-i irşad ve musahabet-i Nebevi'ye devam edenler var idi ki Ammar bin Yasir (ö. 657), Süheyb-i Rûmî (ö. 659), Selman-ı Farisi (ö. 657), Ebû Zer Gıffari (ö. 652) ve Dıhye el Kelbi (ö. 670) ve Hicr bin Adiy (ö. 671) ve daha bazı sahâbeden mürekkeb ayrıca bir heyet-i muhiffe (az bir topluluk) idiler ki bunlar Ali (k) ile müttefik kalmışlardır.

Ashâb-ı kirâm hukuk ve veza'ifde müsavi olmakla beraber erbab-ı fazl ve iktidar-ı tahayyurla idareye yarar ve işe aklı erer bir sınıf-ı mahsusda talim-i Kur'ân'a ve muamelet-ı diniyye ve iftâya (fetvâ vermeye) ve bir takımı da umur-i mülkiyyeyi ve askeriyeyi tedbire muktedir idiler. Yemen ve sa'ir bilâda âmiller yani valiler talim-i din yani müftüler ve muamelât memurlar yani kadılar i'zâm buyurulmuştur (gönderilmiştir).

seyyie asallahu en yetube aleyhim”⁷⁶¹ âyetini kıraatle “Kendi zikir ve sıfatımı bu âyette buluyorum” buyurmuştur.

İmam Malik “Ebû Bekir’i sebb (sövmek, hakaret) celd (sopa cezası) olup, Aişe’ye kazf eden (iftira eden) katl olunur” dediğinde “Ebûbekir efdal olduğundan şüphe yoktur” diyenlere cevap “Bir âyet sâha-i Aişe’de Kur’ân nazil olduğundan remy-i Aişe, Kur’ân’a muhalefet ettiğine mebnidir” demiştir. Sure-i Nûr’da “إن الذين جاثوا بالإفك عصبة منكم لا تحسبه شرّاً لكم بل هو خير لكم إن الذين جاءوا بالإفك لعل امرئ منهم ما اكتسب من الإثم والذي تولى كبره منهم له عذاب عظيم ifki usbetun minkum lâ tehsebuha şerran lekum bel huva hayrun lekum liküllimriin minhum mektesebe mine’l-ismi vellezi tevellâ kibrahu minhum lehu azabun azim”⁷⁶² sizden bir cemaat ki ifk ile (Cenab-ı Aişe’ye iftira ile) geldiler, bunu sizin için şerdir zannetmeyin belki hayırdır. Onlardan her biri için günahı kazandığı vardır. (İftiraya iştiraki derecesinde ceza olunur) onlardan ifkin büyüğünü icad edenlere de büyük azap mukarrerdir.

Bu âyet-i kerimeden sonraki birkaç âyet-i kerime iftira edenlerin tafsilât ve ahkâmını mübeyyindir. “إن الذين يحبون أن تشيع الفاحشة في الذين آمنوا لهم عذاب أليم في الدنيا والآخرة والله يعلم و أنتم لا تعلمون/İnnellezine yuhıbbûne en teşia’l-fahişetu fillezine âmenu lehum azabun elimun fiddünya ve’l-ahira vallahu ye’lemu ve entum lâ te’lemûn”⁷⁶³ müminler arasında fahşı şayi’ olmasını arzu edenlere // **260** // dünya ve âhirette elemli azab vardır. Allâh bilir ve siz bilmezsiniz. İftira edenler Abdullâh bin Übeyy ve Mistah bin Üsâse ve Zeyd bin Refâ’ ve Hamme binti Cahş ve Hasan bin Sabit’tir. Ayât-ı Kur’âniyye nüzulü ile hadd-i şer’i müfterilere verilmiştir. Azab-ı dünya bu olduğu gibi Abdullâh bin Übeyy matrud ve mehzul (dışlanmış ve rezil olmuş), Mistah meşlulu’l-yedd (eli felçli), Hasan bin Sabit ahir ömrüne kadar âmâ, Zeyd bin Refâ’ ve Hamme binti Cahş birer müsibet-i uzmâyâ dünyada iken müptela olmuşlardır.

Âyet-i kerimede ki hitap Nebiyy-i zişan (sav) ile Ebûbekir ve Safvan ve Aişe (r) haklarında şeref nüzul buyurulmuştur. Tebrî-i zimmeti (masumluğu) Kelâm-ı Kadim ile sabit olması menzîl-i refia-i Sıddıkay

⁷⁶¹ Tevbe 9/102; “Diğer bir kısmı da suçlarını itiraf ettiler. Onlar iyi bir ameli kötü bir amelle karıştırmışlardı. Allah onların tevbesini kabul edecektir”.

⁷⁶² Nûr 24/11, “Peygamberin eşi hakkında o yalanı uyduranlar içinizden bir güruh’tur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden her birine kazandığı günah karşılığı ceza vardır; içlerinden ele başlık yapana ise büyük azap vardır”.

⁷⁶³ Nûr 24/19; “İnsanlar arasında iftiranın (edbesizliğin) yayılmasından hoşlananlara dünya ve ahirette acı bir azap vardır. Allah bilir siz bilemezsiniz”.

beyâna kâfidir. Hz. Aişe-i Sıddıka (r) ve a'n ebuha hicretin 58 tarihinde dahil-i ravza-i cenan olmuştur.

Üçüncüsü dâmâd Hz. Ömer, Huneys b. Huzafe es-Schmî (ö. 624)'den dul kalan, Hz. Osmân talip iken bir mani' sebebiyle Ömer (r)'ın mahzuniyetini şâd etmeğe sebep olan Hz. Hafsâ'yı hicretin ikinci senesinde tezvic-i Nebevi buyurulup ümmühat-ı Mü'minin zümresin kazanmış 45 tarihinde irtihal-i dar-ı cenan olmuştur.

Dördüncüsü ümmü Seleme Hind binti Ebî Ümeyye'dir. 44 yaşında iken dul olarak hicretin dördüncü senesinde ezvac-ı tâhirata ilhak olunup mevten ahir-i ümmühatü'l-mü'minindir. 63 tarihinde irtihal-i dar-ı cenan olmuştur.

Beşincisi Berre nâmında gazve-i Mürsi'de reisleri Hars bin Zırar kızı Cüveyre binti el-Haris el-Mustaliki'dir ki üserâ ile mâan ele geçtiğinde ezvac-ı tahirata ilhak olduğunda üsera-yı Mürsî'i bunun şerefine mebni ashab-ı kirâm bila bedel azât etmişlerdir.

Altıncısı Zeynep Binti Caş bin Rebab-ı Kureyş'tir. 20 tarihinde irtihal buyurmuştur. Bunun nikah-ı Nebevi'de hükm-i mâ la nihaye bulunduğu yakın tafsil kılacaktır.

Yedinci Safiye Binti Hayy bin el-Ehtab'tır. Hicretin altıncı sene Hayber üserası arasında bulunduğu ezvac-ı tahirata ilhak edilmiştir. 40 yaşda irtihal.

Sekizincisi Ümmü Habibe Remle Binti Ebû Süfyan'dır. Zevci Abdullâh bin Caş ile Habeş'e hicret eden İslâm'la gidip kocası fevt ile mektup ırsâl kılınarak ezvac-ı tahirata ilhakı emr edilmiş, hicretin yedinci senesinde zifaf-ı Nebevi vâki' olmuştur.

Dokuzuncusu Hz. Abbas zevcesi ümmü'l-Fazla kız kardeşi Meymune Binti Haris el-Hilali hicretin yedinci senesi Ümretu'l-Kaza'ya teşriflerinde ezvac-ı tahirata ilhak edilmiştir.

Onuncusu Hz. Hatice'den sonra tezvic olunan Sevde Binti Zem'a'dır ki ihtiyarlığı geldikte nöbetini Aişe'ye hibe etmiş, evahir-i hilafet-i Ömer'de irtihal-i dar-ı cenan olmuştur 45'de.

On birincisi hicret-i Nebevi'nin yedinci senesinde Ümmü'l-Mesakin (kimsesizlerin annesi) ile mülakkab Zeynep binti Huzeyme el-Hilâli'dir. Sekiz

ecrahâ merrateyni ve a'tednâ lehâ rızkan kerîmâ"⁷⁶⁵, “يا نساء النبي لستن كاحد من “, Yâ nisâen النساء ان اتقين فلا تخضعن بالقول فيطمع الذي في قلبه مرض و قلن قولا معروفاً nebiyyi lestunne ke ehadin minen nisai inittetekaytunne fe lâ tahda'ne bil kavli وقرن في بيوتكن “⁷⁶⁶, “و لا تبرجوا تبرج الجاهلية الأولى و اقمن الصلوة و آتين الزكوة و اطعن الله و رسوله إنما يريد الله و ليذهب عنكم الرجس أهل البيت و يطهركم تطهيراً Ve karne fî buyûtikunne ve lâ teberrecne teberrucel câhiliyyetil ûlâ ve ekımmes salâte ve âtînez zekâte ve atı'nallâhe ve resûlehu, innemâ yurîdullâhu li yuzhibe ankumur ricse ehlel beyti ve yutahirakum tathîrâ”, “واذكرن ما يتلى في بيوتكن من آيات الله و الحكمة إن الله “, “كان لطيفاً خبيراً Vezkurne mâ yutlâ fî buyûtikunne min âyâtillâhi ve'l-hikmeti, innallâhe kâne latîfen habîrâ”,⁷⁶⁷, “إن المسلمين و المسلمات و المؤمنين و المؤمنات و القانتين و القانتات و الصادقين و الصادقات و الصابرين و الصابرات و الخاشعين و الخاشعات و المتصدقين و المتصدقات و الصائمين و الصائمات و الحافظين فروجهن و الحافظات و الذاكرين الله كثيراً/İnnel muslimîne vel muslimâtı vel mu'minîne vel mu'minâtı vel kânitîne vel kânitâtı ves sâdikîne ves sâdikâtı ves sâbirîne ves sâbirâtı vel hâşîîne vel hâşîâtı vel mutesaddikîne vel mutesaddikâtı ves sâimîne ves sâimâtı vel hâfızîne furûcehum vel hâfızâtı vez zâkirînallâhe kesîran vez zâkirâtı eaddallâhu lehum magfîraten ve ecran azîmâ”⁷⁶⁸.

Ezvâc-ı tahirâtın altıncı olan Zeynep Binti Cahş Rebab-ı Kureyşî tezvicinin hükm-i mâ lâ nihâyesinin tafsilatını beyânı vecihle denileceği yukarıda geçmiş idi. Bu bahiste gâyet tedkik hüküm anlaşılacağı veç-i vecibe vardır. “و ما كان لمؤمن و لا مؤمنة إذا قضى الله و رسوله امرأ أن يكون لهم الخيرة من أمرهم “ و ما كان لمؤمن و لا مؤمنة إذا قضى الله و رسوله فقد ضلّ ضلالاً مبيناً Ve mâ kâne li mu'minin ve lâ mu'minetin

⁷⁶⁵ Ahzâb 33/31; “(Peygamber kadınları) sizden kim Allâh ve resulüne uyar, salih davranırsa ona mükafatını kat kat veririz ve ona bol bir rızık hazırlarız.

⁷⁶⁶ Ahzâb 33/32; “Ey Nebî'nin hanımları! Siz sıradan bir kadın değilsiniz. Eğer takvalı iseniz yabancı erkeklerle edalı bir biçimde konuşmayın. Zira kalbinde kötülük bulunan kimse buna yanlış anlam yükeleyebilir. Sözü'nü maruf olanını söyleyin”.

⁷⁶⁷ Ahzâb 33/34; “Evlerinizde vakarlı olun. Cahiliyye dönemindeki gibi gösteriş yapmayın. Salâtı ikame edin zekatı verin, Allâh'a ve Resulüne itaat edin. Ey Nebî'nin ailesi Allah sizden her türlü kırı giderip sizi tertemiz kılmak istiyor”.

⁷⁶⁸ Ahzâb 33/31-35; “Ey Resulün zevceleri, siz sa'ir kadınlardan biri gibi değilsiniz. Eğer Allâh'tan korkar ve itika ederseniz, söz söylediğiniz vakitte mütevazî söyleyiniz. Kalbinde maraz olanlar sizin o mülayim ve mütevazî sözlerinizden tama' düşerler, ma'ruf suretiyle söyleyin. Evlerinizde karar kılın ilk cahiliyyetin süslenip sokaklarda dolaştıkları gibi süslenerek sokaklarda dolaşmayın. Namâzınızı ikame edip zekatınızı verin. Allâh ve Resulüne itaat edin. Ey ehl-i beyt, Allâh sizden mütedaliği izale etmek ve sizi tamamıyla tehirlemek murad eder. Evlerinizde Allâh'ın âyetlerinden ve hikmetten tilâvet olunan şeyi hatırdâ tutun. Allâh te'âlâ latif ve habirdir. Müslüman, Mü'min, Rabbine yönelen, dürüst erkek ve kadınlara, Allâh'tan korkan, sadaka veren, oruç tutan, iffetlerini koruyan erkek ve kadınlara, Allâh'ı çok zikreden erkek ve kadınlara Allâh mağfîret ve büyük mükafat hazırlamıştır”.

izâ kadallâhu ve resûluhu emran en yekûne lehumul hıyeratu min emrihim, ve men ya'sıllâhe ve resûlehu fe kad dalle dalâlen mubînâ"⁷⁶⁹ “ و إذ تقول للذي انعم الله عليه و انعمت عليه امسك عليك زوجك و اتق الله و تخفي في نفسك ما الله مبديه و تخش الناس و الله احق ان تخشاه فلما قضى زيد منها وطراً زوجناكها لكي لا يكون على المؤمنين حرج في ازواجهم اذا دعيتهم اذا قضوا منهن وطراً و كان امر الله مفعولاً Ve iz tekûlu lillezî en'amallâhu aleyhi ve en'amte aleyhi emsik aleyke zevceke vettekıllâh ve tuhfî fî nefsike mâllâhu mubdîhi ve tahşen nâs(nâse), vallâhu ehakku en tahşâhu, fe lemmâ kadâ zeydun minhâ vetaran zevvecnâkehâ likey lâ yekûne alâ'l-mu'minîne haracun fî ezvâci ed'ıyâihim izâ kadav min hunne vetarâ (vetaran), ve kâne emrullâhi mef'ûlâ"⁷⁷⁰, Allâh ve Resul bir işte hüküm ve emir eyledikte gerek erkek ve gerek kadın bir mü'mine kendi işlerinde muhayyer olma hakkı yoktur. (İtaat ve inkıyâd lazımdır.)

Allâh ve Resulüne asi olan tahkik aşikâr dalâlete düşmüştür. Ya Muhammed, yâd eyle (öğren, bil) şunu ki Allâh'ın ve senin ona in'am eylediğin kimseye “Zevcenî taht-ı nikâhında tut ve Allâh'tan ittikâ et” diyerek ve Allâh'ın izhâr edeceği şeyi nefsinde gizler ve nâsdan (ta'ndan/kınama) korkardın. Halbuki Allâh te'âlâ korkulmaya daha müstehaktır.

Vakta ki Zeyd zevcesinin istediği talâkı icra etti, mü'minlere evlatlıklarının tetabuk ettikleri zevcelerinde vebal ve müşkilât olmaması için o kadını sana tezvîc eyledik, Allâh'ın emri herhalde icra olunur. “ما كان على النبي من حرج فيما فرض الله له سنة الله في الذين خلوا من قبل و كان امر الله قدراً مقدوراً الذين يبلغون رسالات الله و يخشونه و لا يخشون احداً الا الله و كفى بالله حسيباً ما كان محمد ابا احد من رجالكم و أما Mâ kâne alâ'n-nebiyyi min haracin لكن رسول الله و خاتم النبيين و كان الله بكل شئ عليمأ fimâ faradallâhu lehu, sunnetallâhi fillezîne halev min kablu, ve kâne emrullâhi kaderan makdûrâ. Ellezîne yubelligûne risâlâtillâhi ve yahşevnehu ve lâ yahşevne ehaden illâllâhe, ve kefâ billâhi hasîbâ. Mâ kâne muhammedun ebâ ehadin min ricâlikum, ve lâkin resûlallâhi ve hâtemen nebiyyine, ve kânallâhu bi kulli şey'in alîmâ”⁷⁷¹

⁷⁶⁹ Ahzab 33/36; “Allah ve Resülü bir konuda karar verdiği zaman hiçbir inanan erkek ve inanan kadın için o konuda tercih hakkı yoktur. Kim Allah’a ve Resulüne asilik ederse o açık bir sapkınlıkla sapmış olur”.

⁷⁷⁰ Ahzab 33/37; “Hani sen Allah’ın kendisine bağlıta bulunduğu ve senin de kollayıp gözettiğin kimseye “Eşini yanında tut ve Allah’a takvalı davran” diyordun. İnsanlardan çekindiğin için, Allah’ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. Oysa ki esas çekinilmesi gereken Allah’tır. Sonra Zeyd ondan ayrılınca, senin onunla evlenmeni istedik ki, evlatlıkların, kendilerinden boşandıkları kadınların evlenmelerinde, inananların üzerinde bir güçlük olmasın diye. İşte Allah’ın emri böylece yerine gelmiş oldu”.

⁷⁷¹ Ahzâb 33/38-40; “Nebi, Allah’ın emri gereği bir şeyi yapmasından dolayı suçlanamaz. Bu, daha önceki toplumlarda da geçerli olan Allah’ın yasasıdır. Allah’ın emri kesinleşmiş bir yazıdır. Onlar,

Allâh'ın onun için farz buyurduğu şeyde Nebi üzerine vebâl yoktur. Bu evvelce geçenlerde Allâh'ın sünneti idi ve Allâh'ın emri taktir olunmuş bir hüküm oldu. Onlar (nebiler) şunlardır ki Allâh'ın risâletini tebliğ ederler ve Allâh'tan korkarlar ve ondan başkasından korkmazlar. Allâh te'âlâ hesabı görmek için kâfidir. Muhammed ricalinizden birinin babası değildir. Lâkin Allâh'ın resulü ve enbiyanın hatemi (sonuncusu)dir. Allâh te'âlâ her şeyi bilici oldu. // 262 //

İmam Kuşeyri (ö. 1072) ve İbn Fûrek (ö. 1015) ve ehl-i tefsirin Ali bin Hüseyin'den dedikleri kavil essahdır ki Cenab-ı te'âlâ ve tekaddes hazretleri Zeynep yakında evzacı olacağını bildirmiş idi. Zeyd, Zeynep'ten şikâyet ettiği, Zeynep Kureyşî ve bibisi kızı idi. Zeyd ise Peygamberimiz (sav) kölesi olduğundan Hz. Zeynep nihâyet derecede ar geldiğinden Zeyd, “Yâ Resulallâh Zeynep'i tatlik etmek istiyorum” dedi. “Zevcenî taht-ı nikahında tut ve Allâh'tan ittikâ et! Senin yakında zevcen olacağı, Allâh'ın bildirdiğini nefsinde ahfâ ettin, senin taht-ı nikahında olan yakında benim imraem (kadınım) olacağını istihyâ ettin”.

Halbuki Zeyd'in talâkında ibad-ı mü'minine maslahat ve muradında bir hikmet var idi. Zeynep, Peygamber-i zîşanın emmisi kızı olup anadan doğduğundan beri Peygamber-i zîşan görür idi. Nisâlar ihticâb etseler (örtünseler) bile Peygamber-i zîşan efendimiz şedidü'l-haya idi. Ve Zeynep'i, kölesi Zeyd'e Peygamber-i zîşan tezvîc etmiş idi. Ancak Zeyd'in tatlik (boşama) ve Peygamber-i zîşanın Zeynep'i tezvîci, te'âlâ ve tekaddes hazretleri kıldı ki hürmet-i Nebi izale ve sebebi iptal “لكي لا يكون على المؤمنين / حرج في ازواج ادعيائهم... ما كان محمد ابا احد من رجالكم... Li key lâ yekûne ale'l-mü'minine haracun fî evzâc-i ed'iyâihim. Mâ kâne Muhammedun ebâ ehadin min ricalikum..” buyurdu. Muhammed ricalinizden birinin babası değildir. Mü'minlere evlatlıklarının tatlik ettikleri zevcelerinde vebâl ve müşkilât olmaması için o kadını sana tezvîc ettik. Bu Zeyd'e, “Muhammed (as) evladı ve oğlu” diyerek adet-i cahiliye üzere kendine evlat ettikleri kimsenin aynı oğlu sulbû gibi avratını alamayacağı bir kâ'ide-i külliyye olduğuna mebni bu cehaletin iptali ve hükm-i ilâhiyenin beyânını fiil-i Resulullâh ile de tafsîl kılınmıştır.

Allah'ın mesajını iletirler ve O'na huşû duyarlar ve O'ndan başka hiç kimseye huşû duymazlar. Allah hesap görcü olarak yeter. Muhammed içinizden hiçbirisinin babası değildir; fakat Allah'ın resulü ve nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi en iyi bilendir”.

İmam Kuşeyri diyor, Hakk Nebi marifet-i kalil ve fazl-ı Resul (sav)’i bilmeyenler “Zeyd’in Zeynep’i tatliki, Zeyneb’e muhabbet-i Nebî olduğuna mebnidir” demek büyük bir iftira olduğudur. Halbuki tatlikten sonra Zeyd Zeynep’e beşaretle varıp Peygamber-i zişana istemiştir. Bu tafsilât ve ma’na-yı sarîh-i âyetten gayrı hilaf ve düruğ ile memlu hikâyeler merduddur. Tenzih-i Nebî (sav)’in böyle ma’na-yı bî edebânenen müberrâ olduğu ve gayrıya muhabbet ve tatliki buna mebni bulunduğundan o vecihle Zeyd macerası vâki’ olmuştur.

(Birinci Kitab’ın sonu)

BİBLİYOGRAFYA

- ALİYYU'L-KÂRÎ, Nüreddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerh-i Şifa li'l-Kadi İyaz*, Tah. Abdullâh M. El-Halili, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- BEHÛTÎ, Mansûr b. Yunus b. Selahaddin, *Şerhu Münteha'l-İradat*, nşr. Ebû Abdurrahmân Adil b. Sa'd, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- BEYHAKÎ, Ebûbekir Ahmed, *el-Câmi'u li-Şu'abi'l-İman*, tah. A. A.hamid Hamid, Mektebe Raşid, Riyad 2003, c. 3.
- BEYHÂKÎ, Şerhu Münteha'l-İradat;
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût, Beyrut 1988; tah. İzzet Ubeyd ed-Dahhas, Daru İbn Hazm, Beyrut 1997.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sevre, *Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2001-1421, Hudûd, 2; Şâfiî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, yy. tsz.,
- el-İSBEHÂNÎ, Ebû Naîm, *Delâilu'n-Nübuvve*, c. 1.
- ed-DÂRÎMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân (ö. 869), *es-Sünen*, Mukaddime, Beyrut 1987.
- ed-DEVVÂNÎ, Celaleddin Muhammed b. Esad (ö. 1502),
- el-ACLÛNÎ, I/310; "Bir saat tefekkür bazen bir sene ibadetten daha hayırlıdır."
- el-BEYHAKÎ, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, Sahih (ö. 1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 20 cilt, çev. Hüseyin, Zekeriya ve Hasan Yıldız, Ocak Yay, İstanbul 2017.
- el-Câmi'u li-Şu'abi'l-İman*, tah. A. A.hamid Hamid, Mektebe Raşid, Riyad 2003.
- el-BUHARÎ, *es-Sahih*, Kitabu'l-İtk, Hadis no. 2528
- el-BUSTÎ, Ebû'l-Fetih *Kaside-i Nûniyye*, İstanbul 1341.
- el-HÂRİZMÎ el-BEZZÂZÎ, Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî (ö. 1424)'fıkıh kitabı.
- el-HEREVÎ, Muhammed, *Cem'u'l-Vesail fî Şerhi's-Şemail*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. 1, Beyrut 2004.
- el-HİNDÎ, Muttakî, Kenzu'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, Kahire 1895.
- el-İSBEHANÎ, Ebû Naîm (ö. 979), *Delâilu'n-Nübuvve*, c. 1.
- el-Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, c. 68.
- el-MECLÎSÎ, Muhammed Bakır b. Muhammed Takî (ö. 1698), c. 68, *Bihâru'l-Envâr*, Beyrut 1983.
- el-MİZZÎ, Yusuf b. Abdurrahmân, *Tuhfetu'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etrâf*, nşr. Abdurrahmân Şerafeddin, Bombay 1965.
- el-RÛMÎ, Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevi-i Ma'nevî*, Defter-i Evvel, Bahş-ı 29.

en-NEBHÂNÎ, Yusuf b. İsmail, *Huccetullâhi ale'l-Alemin*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

en-NESÂÎ, *es-Sünen*, 7218.

er-RÂZÎ, Ebû'l-Fazl Fahrettin Muhammed, *Mefâtihu'l-Ğayb*.

es-SAHAVÎ, Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Mekâsidu'l-Hasene fî Beyâni Ehadisi'l-Müştehirati ale'l-Elsine*, tah. Osmân el-Hışt, Dar Kitab Arabî, Beyrut 1985.

es-SUYÛTÎ, *Camiu's-Sağır*, II/127,

et-TABERÂNÎ, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, C. 2.

et-TEBRÎZÎ, Muhammed b. Abdullâh Ali Tayyib *Mirkâtu'l-Mefatih Şerhu Mişkatu'l-Mesabih*, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa es-Sevre *Câmiu's-Sahih*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2001.

RÂZÎ, Fahrettin, *el-Keşşâf*, Zariyât 56. Âyetin tefsiri; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 1.

es-SEMERKANDÎ, Hâkim, *Sevâdu'l-A'zam*, Daru't-Tiba'ati'l-'Amira, Kahire, 1253.

ELBÂNÎ, Haşiyetu'l-Elbânî Alâ Şerhi'l-Celâl Şemseddin Muhammed el-Mahallî, Daru'l-Fikr, Beyrut c. 2.

İBN ASÂKİR ed-DİMEŞKÎ, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullâh (ö. 1176), *Tarihu Medineti Dimeşk*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.

İBN HACER el-ASKALÂNÎ, Ebû'l-Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed (ö. 1449), *Lisânu'l-Mizan*, C. 2.

İBN HALDÛN, *Tarihu İbn Haldun*, c. 1.

İBN HANBEL, Ahmed (ö. 855), *el-Müsned*, c. 1,

İBN HİBBÂN, *Sahih*, Hadis no. 7256.

İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ İsmail, *Camiu'l-Mesânîd ve's-Sünen ve'l-Hâdi ila Ekvami Sünen*, c. 12, Tah. A. Emin Kal'acı, Daru'l-Fikr, Beyrut 1994.

Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay, 15 Cilt, İstanbul 1990.

İBN MÂCE, *Sahih*, .

İBN SA'D, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1990.

İBNU'L-ESİR, *Camiu'l-Usul fî Ehadisi'r-Resul*, Beyrut 1972, C. 8.

NEVEVÎ, İmam *el-Erbâin*, Mektebetü'l-İktisâd, Mekke, 2008.

NÂİMÎ el-HARPÛTÎ, İmamzâde Fazıl Ömer, *Kaside-i Bürde Şerhi*, Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi BA 01539 numarada 202b-214a.

KADI İYÂZ, Yahsûbî, *Şerhu's-Şifa*,, www.noorlib.ir/view/ar/book/bookview/text/3294/1/249.

Er-RÛMÎ, Mevlânâ, *Mesnevi-i Ma'nevî*, Defter-i Evvel, Bahş-ı 29.

el-HEREVÎ, Muhammed, *Cem'u'l-Vesail fî Şerhi's-Şemail*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. 1, Beyrut 2004.

İBN ARABÎ, Muhyiddin, *el-Fütühât el-Mekkiyye*, c. 2.

MÜSLİM, *Sahih*, Şerh-i Nevevî, C. 17,

NÂİMÎ el-Harpûtî, İmamzâde Fazıl Ömer, *Kaside-i Bürde Şerhi*, Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi BA 01539 numarada 202b-214a.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Şeref, *el-Erbâin*, Mektebe-İktisâd, Mekke 2008.

ÖZEL, Ahmet, “Sadru's-Şehid”, İslâm Ansiklopedisi, 35/425-427, İstanbul: 2008.

ŞÎRÂZÎ, Sa'dî, *Bostan u Gülistan*, 4. Bab, Hikâyât 4.

ŞÂFÎÎ, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, yy. tsz..

ŞEVKÂNÎ, *Neylu'l-Evtar*, c.1.

TABERÂNÎ, el-Mu'cemu'l-Kebir, C. 2.

VÂNÎ el-MALATÎ, Hamid Hamdî (ö. 1955) *Zübdetü'l-Mervîyye fî't-Teşrih ve'l-Kemeviyye*, çev. Mustafa Altunkaya - Ahmet Çıgılı, Çıra Yayınları, İstanbul 2018.

Zübdetü'l-İrfân fî Tedkîki'l-İtkân, Yazma Eser, Müellif Nüshası, Millet Kütüphanesi, Envanter no. (Henüz kayda geçirilmedi), Malatya 1918.

Zübdetü'l-İrfân fî Tedkîki'l-İtkân-3, çev. Mustafa Altunkaya-Mevhibe Altunkaya, Çıra Yayınları, İstanbul 2016.

Zübdetü'l-Mervîyye fî't-Teşrih ve'l-Kemeviyye, Yazma Eser, Müellif Nüshası, Millet Kütüphanesi, Envanter no. (Henüz kayda geçirilmedi), Malatya 1918.

ZEHEBÎ, *Siyeru E'lâmi'n-Nübelâ*, Şuayb Arnavut, Beyrut 1985.

Zübdetü'l-irfân fî tedkîki'l-itkân

“Kur’ân Araştırmalarında İrfân’ın Özü”

BİRİNCİ CİLT

زبدة العرفان، فترقيق للدقائق

Jelif:

*Şeyh Hacı Hamid Hamdi-i Vâni el-Malati
(1873-1955)*

Çeviri:

Dr. Mevhibe Alptekin Altunkaya

زبدة العرفاء، فريد قيق اللغات

Zübdetü'l-İrfân fî tedkîki'l-itkân-1

"Kur'ân Araştırmalarında İrfân'ın Özü"

Jelif:

Hacı Hamid Hamdî-i Vâni el-Malatî

Çeviri:

Dr. Mervhibe Alptekin Altunkaya

Timurleng-i (ö. 1405) dehri Erdebil şehrindeki tekkesine gelerek ilmi kadar nâmı büyük ve kerametle meşhur Şeyh Safiyyüddin'in hayırlı duasını talep etmiş, Şeyh de; kemâl-i insâniyyetinden muharebelerde tutmuş olduğu esirlerin azad edilmesini şart koşmuştu. Bu suretle azad olan esirler Şeyh müşârunileyhi pir tanıyıp müridler olmuşlardır.

Torunu Şeyh Cüneyd (ö. 1460) büyük babası gibi pekçok müride malik idi. Karakoyunlu devletin üçüncü hükümdarı Mirza Han Şah (ö. 1469), Cüneyd'in kesret-i müridanından endişe ederek Me'menullâh'ı Azerbaycan'dan çıkarmış, O da Akkoyunlu hükümetine iltica ederek Ahlat'ta bulunan Uzun Hasan (ö. 1478)'in kızkarındaşını almış idi. Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar (ö. 1488) da yine uzun Hasan dayısının kızı Âlemşah Hatun'u almış ve bu izdivaçtan 892 (M. 1487)'de Şah İsmail dünyaya gelmiştir.

Tran'da hükümet eden Ferruh Yesar (ö. 1500), Şeyh Cüneyd'i İdam ettirmiş, Akkoyun hükümetinin kuvveti ve onların torunu olan İsmail 13 yaşında, 905 tarihinde yanında bulunan müridanıyla Şirvan üzerine yürüyüp pederini katl eden Ferruh Yesâr'ı tutup öldürmüş ve Şirvan'ı ve Azerbaycan'ı ve Tebriz'i kendisine payitaht edinmiş, sonraları Irak, Acem, Fars, Kirman, Horasân, Bağdad, Diyarbakir, Harput ve Malatya'yı ele geçirerek zü'l-Kadiriyye hâkimi 'Ala'ü'd-devleyi mağlub...

Zübdetü'l-İrfân fî Tedkîki'l-İtkân-1

Şeyh Hamîd Hamdî-i Vâni el-Malatî /

Dr. Mervîbe Apteğin Altunkaya

نبذة العرفاء في تدقيق اليتكاف

